
3 1761 08116688 6

ČESKÁ REVUE

VYCHÁZÍ PÉČÍ

KLUBU NÁRODNÍ STRANY SVOBODOMYSLNÉ

DNE 10. KAŽDÉHO MĚSÍCE

REDAKTOR:

Dr. PROKOP PODLIPSKÝ

VYDAVATEL:

EDVARD BEAUFORT

ROČNÍKU II. PRVÉ PŮLLETI

LIBRARY
JUL 29 1968
UNIVERSITY OF TORONTO

OBSAH

ročníku II. čísla 1. až 6.

Články a studie.

Básně a povídky.

Rozhledy.

Národní hospodářství.

Vědy právní a státní.

Školství.

Politika.

Dějiny a kulturní dějiny.

Zeměpis.

Astronomie.

Vědy přírodní a technické.

Literatura.

N—k. Divadlo.

Hudba.

V ý t v a r n é u m ě n í.

Z cizích revuí.

Směs.

Hostýn.

Napsal Josef Merhaut.

— — — —

— Pojedu na Hostýn! —

Po dnech zamlklého hněvu a nemluvné, do všech vnitřností umíněně zahryzlé, do krve i mozku zaražené bolesti — to bylo zase první slovo, kterým paní Hřivnová přiblížila se ke svému muži.

Ale jaké přiblížení! Tak vzdáleně a ztraceně snesla se jí ta slova se stažených úst, temně a zmateně, jako by vykřikla z těžkého sna, jako by zaplakala ozvěna vzdálená odněkud z neznáma, jako výkřik tonoucího do hluché tmy!

To někdo se břehu druhého přes namačkané mlhy volal, zaúpěl v bolestech přes rozvodněnou šíř řeky, která vztekle půdu rvala pod nohou a všecko trhala, co mezi nimi mělo růst a kvést i kořeny svými držet hráz: — tak vláčně a tak zoufale ta dvě slova vtáhla se do Hřivnovy duše.

A přece to bylo aspoň něco! Přece aspoň zdání nějakého přiblížení po dnech a nocích, ve kterých odpor její k němu zdál se tuhnout v jistotné umínění, že po něm už více v celém svém životě nebude chtít ničeho, že je tma mezi nimi se vším, o co se žádá a co se dává, že přišlo mezi ně ledové ochlazení hrobu a studená zamlklost dvou roztržených, do různých světa stran hozených, lhostejných sobě duší i těl. —

Hřivna už věříval, že je všecko utlučeno v ní. Nečekal už lásku, onu, která je mazlením a divokým rozhořením těl touhou po sobě schvácených. Dávno jeho krev přelila se do krve její a ztrativši se v ní, přestala po ní chorobně vřít. Bytosti jejich splynuly v sebe mnohým stykem, navykly si a srostly ve vzdálenou pokrevnou podobnost. Vychladly tělem, ale ze hmotných požárů krve zbylo v jejich duších to vzácné jiskření v popelu, to, co je nej-

světějším podílem spolužití a co je v manželství nad všecky hasnoucí rozkoše přetékajících žil: sladká, něžná, zadumaná, chápající a rozumějící harmonie bratra a sestry, v objetí roztoužených jen pro jediný ideál — aby ze životů jejich čistě vyprýštil život nový, třetí, krev z krve jeho a oko z oka jejího. Šest let byli už svoji a čekali marně na to sladké příští . . . a že v Hřivnovi v šestém roce manželského života náhle provalilo se přetékající mužství v prudce vyhnisaný vřed nevěry, že nalezl tajnou cestu zrady z vadnoucí zahrady jejich čistého čekání, to mu ji tak tvrdě odcizilo.

Když, po dlouhých mukách nejasného podezření, konečně ho nalezla na té zapovězené cestě, nejdřív se zděsila, pak zděšení protrhlo se v příval klnoucích slov . . . . a pak přišel nejděsnější ze trestů všech: ta hrozná zamlklost, ten studený hněv, to ticho večerů, ve kterých slyšel přecházet smrt.

To, když tak sedávali něme spolu u stolu, ona, neschopna práce, která ji, včeličku pilnou, jindy vždycky tolik těšívala, tak s hlavou v spáncích rukama mačkanou a s očima do prázdna opovržlivě upřenýma (pohrdala jím, i životem svým zkaženým, i světem celým) — to v tom tichu, ve hřbitovním tichu manželské jejich světnice, ve vzduchu šerem mysticky rozvlněném, Hřivna slýchával chrastící hnáty Smrti . . . té, která šla pro její lásku a škrtila ji a uškrtila . . . a hodiny k tomu vzlykavě měřily čas . . . tak — tak, tak — tak! . . . a jediná moucha kdesi u stropu bzučela . . . a kdesi pod podlahou smutně hrál kdosi na klavír — — A chodila smrt, chodila smrt — —

O Bože, o Bože, to byly konce! To byly večery! To bylo umírání čehosi něžného a nevinného pro jeho hřích, pro jeho černý, škaredý hřích!

V těch večerech nejvíc sám sebe soudil a odsoudil. V té tiché světnici vychladání a beznaděje sám před sebou nechal Hřivna táhnout své hříšné tělo ulicí potupy, mrskal je svými pohledy, i nevyslovenými, v žluči namáčenými slovy a za svědkyni svého ortele volal tu, která tu seděla němá, pohrdající, vyjevená žalem, slovy už nežalující a přece živý výkřik spravedlivé žaloby pro všecky věky! Strašidelným zjevením všech nocí i věrným, neodvratným průvodcem všech dnů stal jí ten její žal. Chodila s ním jako náměsíčnice; jako náměsíčná často v nocích hlubokých se náhle probouzela, vstávala a polo v snách procházela se světnicí, bloudíc kolem stolů, proplétajíc se neslyšně mezi židlemi a obracejíc se

k oknům . . . . . a otvírala je a ven se nahýbala do plujících chuchvalců tmy.

Hřivna probouzeje se také jejím zděšením, uchvácen byl mrazivou hrůzou, že skočí dolů — vrhl se k ní a zachytil ji v pasu.

— Pro Boha, co děláš!

Odstrčila ho od sebe rukama studenýma, rukama, v nichž nebylo ani krve ani citu, a jenom odpor, pohrdání a hněv, a řekla:

— Ode mne pryč!

— Co je ti? Co chceš? Co je ti?

— Nic! — Chci mít už jen pokoj, a více nic!

U okna zvrátila se na kolena, a tvář obracejíc někam ven, daleko do černé tmy, zaúpěla:

— Jak jsem si to zasloužila! Co jsem zavinila, že přišel na mne takový trest!

Hledala v té tmě, někde u nedohledných oken příbytků lidských, zavřených zámkem noci, soud spravedlnosti světské — —

A v tom výkřiku posýlaném dolů, do prachu a bláta spící země, bylo tolik zhrdání s tou špínou nízkosti zemské, i životem, který ji poutal k ní, i jím, který jí byl chotěm, bratrem, otcem, nadějí i vírou, láskou i oporou, i půdou, na které měla růst, kvést a ovoce dát — a který ji zklamal, který ji nejvíc na světě ublížil — a teď už jí nebyl ničím víc než kamenem úrazu na cestě k věčnému odpočinutí. Táhl ji zpět k povinnostem, ale k lásce a k radosti už ji dotáhnout nemohl. Nenáviděla ho (tak aspoň zabořila se do té myšlenky a nechtěla z ní), odstrkovala ho, lhostejný a protivný jí byl jako celý ostatní svět. Bylo to už na vždycky? Vyhaslo v ní všecko, čím hořívala po jeho manželském objetí, nebylo naděje, že se k němu zase vrátí myslí i srdcem, duší i tělem jako za těch krásných, důvěrně teplých šest let?

Bude-li ji přece ještě jednou život těšit? Hřivna to věřil navrátiv se zcela zase k ní a přísahaje jí i sobě, že neodskočí už od ní nikdy víc. Ale ona v to neměla naděje. Oči stále jen měla otevřené pro ten široký obraz zkázy: most, po kterém šla nad peřejemi života, to sladké manželské její štěstí, v jehož pevnosť by byla přísahy složila na všecko v světě nejsvětější, ten most se přetrhl a rozbořil jeho zradou, a ona padala do vln sama a sama — a zachycena už jen na jednom zbylém pilíři, na vnějším svazku zákonném s manželem, stála nad rozhučenou jámou vod — — jaký to byl život na tom pilíři trčícím osaměle, olizovaném žlutými pěnami povodně, s troskami mostu nad hlavou a dole s cizí vřavou studených vln!

1*

Mohla věřit, že jednou nepřijde i druhá prudká průtrž mračného jeho mužství a že nebude i pilíř stržen, jako stržen je kovově spjatý most? — To ji tak táhlo, aby sama učinila ten skok s pilíře dolů a ztratila se mu na vždycky.

Hřivna, maje těžké své svědomí do kořán otevřeno pro všecky zjevy její zoufalé bolesti, i pro to všecko, čeho se mohl jen dohadovat a tušit, dobře postřehl ustrašeným svým citem, k jakým až myšlenkám zavedl ji přetěžký její žal. Viděl ji na tom podervaném pilíři stát, i ty zpřerážené hnáty mostu viděl trčet nad její hlavou, rozcuchanou a bledou — a mraky, jež přišly s tou bouří, ještě nízko pluly nad obzorem v posledních cárech potrhaných svých zbytků, vzduch ještě čpěl vlhkotou jejich průtrže — — ale vždyť už přece bylo po bouři, vždyť už se k ní zase zcela vrátil, všeho nechal najednou a mužně odhodlán, nenáviděl svůj hřích a zase jen pro ni chtěl žít: což nepřijde zase pohoda, aby most mohl znovu být srouben, což neotevrou se mraky bílému slunci, jež po deštích nejprudších znovuzrozené hází do cesty nejstříbrnější svou zář?

Vzdor viklal jím také chvílemi, když ji tak netečně od sebe odvrácenou viděl stát, odpírající a nevěřící jeho upřímnému, kajícnému návratu. Ale hned zase spravedlivě uznal, že je to jeho zasloužený trest, který třeba trpělivě nést, a že je jeho povinností svatou, aby celým svým životem pracoval zase o návrat její spokojenosti a poctivé víry v jeho čest. Hned zas mu jí bylo líto, ve svém srdci potají plakal pro neslýchanou křivdu, kterou na ni nahrnul — a tu její mladou lásku, tu její mladou nevinnou, sladce naivní víru i růžovou naději toužil tak horoucně vybojovat zpět.

Marně posud, marně, marně!

Čekával na noci měkké a měsícem okouzlené . . . . náměsíčnou u okna ji hledal . . . ale tma byla nekonečná, beze hvězd — — a kdykoliv za sebou tušila ho stát, vždycky okno zavřela a rychle vrátila se do svého lůžka.

Dnes konečně nějaké rozvlažení nadzemské prolnulo ji k polekané duši.

Rozsvítilo se náhle v té tmě, rozsvítilo čímsi svatým a vysokým.

— Ježíši Kriste!

Otevřeným oknem zavolala do noci hluboké — ale nevolala už zemi, nebudila spravedlnost světskou; volala o pomoc nebeských sil.

Nebesa! — V rozpacích zahryzla si v rty.

Koho to volala?

Ke komu se obracela?

Směla? A slyšel ji nehodnou ještě Někdo tam vysoko nad spoustami mračen a mlh?

— Ó Bože, o Bože, o Bože, zapomněla jsem na Tebe, zapomněla! Pro něho jsem na Tebe zapomněla! A ty's mne opustil!

Rozbělilo se jí náhle v hlavě, jako by Veliký Někdo s nimbem stříbroskvělým byl najednou s oblak před ní vplul, vznášel se a do okna se jí díval.

— Bože spravedlivý!

Modlit se nemohla po celý čas, co chodila s tou živou ranou v srdci. Jako by v jedu byla namočena dýka, kterou byla proklána, tak otrávilo se v ní tou ranou všecko vzletnější cítění. Hněv a vášnivý hnus před tím, co se stalo, vyplnil ji celou, i štkání její i slzy i úpění i výkřiky její byly hněvné, žlučí promíchané, obrácené k zemi, na které byla jí zasazena ta nejhroznější ze všech ran. V prvních dnech nepřišlo jí ani, aby s čerstvou svojí ranou nebe prosila o útěchu. Vyhýbala se všem bytostem živým, mluvit nechtěla s nikým, všech lidí se bála, že její potupení a hanbu, hanbu, že byla oklamána, budou jí na čele číst. Ani před svého Boha nechtěla předstoupit, a jen tak jako pohanka černá stála zavile zabořena do krvavé zkázy svých snů . . . a čekala konec, konec bez myšlenky, bez významu, beze jmena, bez pojmu a hranic, jen konec, konec všeho, co bylo a jest!

A Bůh té noci náhle přišel k ní, která věřila, sám. Náhle jako zablýsknutí zajel do jejích myšlenek tmavých a bílé světlo své jsoucnosti rozžehl v nich.

— Jsem! splývalo to slavně z neviditelných jeho úst do její utýrané duše — a v andělském tom poslání najednou rozbřesklo se jí cosi čistého, vyššího, mezi mračny zatvrzelé bolesti minulých nocí a dnů.

Světlo! Světlo! Světlo!

Shroutila se na kolenách, stále klečíc sedla si na obloučky bosých svých pat a v divném bolestném umírnění tvář zplna obrátila k nebesům.

To měsíc veliký tam vyplul z mračen obzoru, a všecko jako v pohádce rozmodralo se v něm: mlčenlivé stromy dole, vyběhlé komíny na střechách i hrubé štíty domů. Střecha jakubského kostela, na kterou z okna bylo vidět, zavlhlá nocí, živě zaleskla se na tmavozelené své patině, i kříž na její dlouhé věži vyloupl se z tmy — — a z dlouha, z dlouha tloukla u Jakuba dvanáctá.

Nebesa! — Otvírala se nebesa!

Sepjaté ruce s prsty nataženými přitiskla k ústům, a hlavu majíc zvrácenou v zad, s vlasy rozpuštěnými, v bílé noční jupičce, paní Hřivnová oči tlačila neodvratně v tu nebeskou zář —

Vyjevená, jako v nadzemské visi, tak trvala, a oblita měsícem, nehybná a bílá, u okna klečela jako socha z mramoru. Bezbožná, jak si vyčítala, zapomenuvši Boha a bojíc se Ho, překvapena teď náhlým jeho připomněním v té noci, v níž nebylo ani slyšných ani viditelných znamení pozemského světa a v níž v pohádkovém světle bděl a chodil jen On, neměla slov, jimiž by pozdravila jeho zjevení.

Vychována ve zbožnosti moravského venkova, obětována hostýnské Marii Panně, ochladla v té dětské své víře po boku lhostejného svého muže, jenž stal se jí vším a nahrazoval jí všecko. A teď, když přišlo to hrozné sklamání, ostrá výčitka zabodla se jí v mozku, že je to boží trest za to její ochladnutí, za to rouhání, v němž vedle muže liknavě jen sloužila Bohu. Věřila muži, on stal se skálou, na kterou postavila svůj život — a Bůh jí ukázal, že věčná pravda a nevývratná víra je jenom On: to byl, říkala si, tedy její trest!

V zarputilosti svých muk i vědomí tohoto trestu nesla nejdřív zatvrzele a nedovedla se ve svém zahanbení povznést před boží trůn. Teď najednou, po tom zablýsknutí, všecko měklo a povolovalo v ní. Světlo boží očima vlévalo se jí v mozek, jemně prolínalo srdce a v duši jí nastlalo bílé paprsky míru.

Bůh jí odpustí!

Poprvé od toho dne, kdy ucítila tu ránu v srdci, teď měla měkší chvíli. Tišeji, čistěji jako slitování něco se vzedmulo v ní. A třebas bolest, pro níž nebylo zapomenutí, neustávala, v tu chvíli byla posvěcenější, čistší, povznešenější a lítostivější — neboť její černé květy poprvé políbila rosa nebes a světlo svoje po brázdách toho pole smutku poprvé rozléval Pán.

Trvala stále tak beze slova, k nebi majíc obrácenu tvář — a tiché slzy stékaly jí s očí v tom vzpomnění Boha, už ne slzy málomocného hněvu, ale slzy veliké a svaté, první po dnech prudkého zmítání, návalu a křečí, slzy čisté, dobré, nebem požehnané, slzy nejženštější lítosti a oddané trpělivosti, jež bere na sebe a zkouší těžký svůj kříž. Nechávala je téci, nestírala jich, tekly jí ručejem přes ruce stále tak sepjaté a na ústech složené, tekly jí na jupičku bělounkou a za ňadra kanuly dál a dál.

Hřivna sedě na posteli v pokoji neosvětleném, díval se na ni, jak v očích lámal se jí kalný odlesk hvězd, jak na čele, na vlasech

i v tváři chvěl se jí měsíční svit, a tak zázračná, tak svatě svatá mu teď připadala v tichém svém pláči. Teď čekal od ní slovo, jediné slovo, v němž by bylo, ne sice už odpuštění, ale aspoň slabounké zazvučení té struny, jež teď v jejím srdci nebeským hudebníkem laděna byla v tklivější tón.

Ale ona, zaujata všecka tím pomyšlením, že jeho vina je také její hanbou a její trest a že třeba ji se sebe smýt pokáním a putováním před boží tvář, řekla tiše, a přece určitě, neobracejíc se k němu, jako by to ani neříkala jemu, ale jako by to slibovala Bohu, k němuž, pokorná dcera, poprvé opět odvážila se promluvit:

— Pojedu na Hostýn!

— Pojedu také. Hned ráno, ano?

— Ano!

Vstala a podívala se na něho očima spoluvinnice, již zítra, jako jeho, čekal boží soud. (Pokračování.)

Na Anatolské dráze.

Napsal Josef Kořenský.

I.

Od nedlouhé doby šumí parní stroj také v krajích starobylé Bithynie, Frygie a Paflagonie a vůčihledě zatlačuje do pozadí karavanový život, jaký rozhosťoval se ještě do nedávna po památné silnici Bagdadské. Anatolská železná dráha opanovala jeviště, a odbočky její míří již k moři Egejskému na západě a k moři Středozemskému na jihu. Východiskem jejím jest stanice Haidarpaša na pobřeží Malé Asie oproti majestátnímu Stambulu.

Anatolská železnice jest dílem německým. Němci hlásí se ke svému dílu v Malé Asii plným právem a chlubí se jím okázale ve všech brošurách, pojednáních a spisech.*) I v odlehlých končinách vysoké pláně maloasijské zapouští výbojnost jejich pevně kořeny a připravuje tak půdu pro kolonisaci a pro odbyt německých výrobků.

---

*) Friedrich Dernburg: Auf deutscher Bahn in Kleinasien. V Berlíně 1892. — Reinhold Menz: Deutsche Arbeit in Kleinasien. V Berlíně 1893. — Alfred Körte: Anatolische Skizzen. V Berlíně 1896. — Browski: Ein Ausflug mit der Anatolischen Eisenbahn. V Cařihradě. — Von Goltz: Anatolische Ausflüge. V Berlíně 1896. — Dr. Forchheimer: Die Eisenbahn von Ismid nach Angora. Zeitschrift für Bauwesen. V Berlíně 1891.

Železniční linie Haidarpaša-Ismid o délce 91 km odevzdána byla veřejné službě již před dvacíti lety, ale důležitost její byla jenom místní a nepatrná. Těžilo z ní valně obyvatelstvo blízké residence sultánské, zakládajíc si při rozkošném zálivu Ismidském líbezné letohrady uprostřed bujného stromoví.

Vážnějšího významu počala trať nabývati, když přikročilo se ke stavbě linie Ismid-Angora. Ale i tato trať měla býti toliko počátkem železnice, jejíž cílem bylo by nitro Malé Asie, ba i samý Bagdad a Perský záliv. K provedení tohoto smělého plánu jest ovšem ještě velmi daleko, a prozatím končí Anatolská železnice Angorou na východě. Vždyť jen vzdušná čára z Angory do Bagdadu má v délce na 1300 km.

Projekty železničními zabývala se turecká vláda již před lety a dala vypracovati návrhy zkušenému odborníku Presslovi. Železniční tratě navržené pro Malou Asii jsou tyto:

1. Ismid-Angora-Sivas-Erzerum,
2. Mudania-Brusa-Bosjuk-Eskišehr-Kutaja-Konia.
3. Samsun-Sivas.
4. Sueidže-Haleb-Diarbekir-Mosul-Bagdad a
5. Tripolis-Homs-Antiochia.

Veškeré tyto projektované tratě měřily v délce celkem asi 6300 km. Nad to byla prozkoumána též obmýšlená linie Homs-Palmyra-Eufrat-Bagdad.

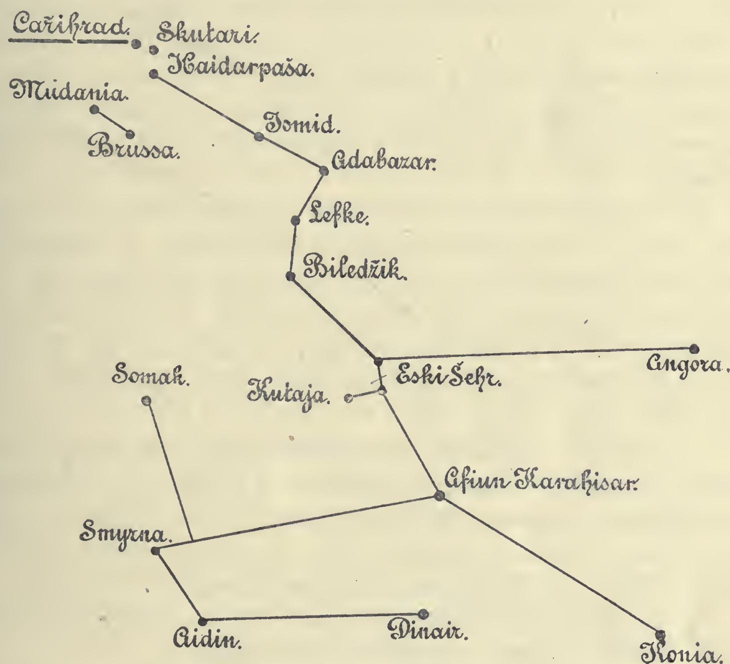
Pro nás zajímavo jest, že prozkoumání kraje Eufratského a Tigridského bylo svého času svěřeno krajanu inž. Josefu Černíkovi, jenž jsa ve službách při ředitelství tureckých drah, mnohé překvapující zprávy o povaze půdy v Přední Asii na světlo vynesl.

Dokud chtěla turecká vláda prováděti podnik sama, dařilo se komunikačnímu dílu budoucnosti špatně. Trať, jež spojovala Mudanii (při Marmaře) s Brusou, byla sice dostavena, ale na zahájení jízdy čekalo se marně.

Trať z Ismidu do Angory již se počala stavěti, ale také byla brzy potom všecka práce zastavena.

Lépe dařilo se projektům, když se jich ujalo podnikatelstvo cizí. Dne 4. října 1888, tedy právě před desíti lety, podepsal otomanský ministr obchodu a veřejných prací smlouvu se zástupcem Německé banky Berlínské, že se finanční společnost zavazuje vystavěti železnici z Ismidu do Angory a odevzdati ji hotovou do 4. října 1892. K provedení podniku byla založena společnost jmenem Société du chemin de fer Ottoman d' Anatolie s jistinou asi 37 mill.

marek. Nově utvořená společnost železnice Anatolské přejala hned od turecké vlády trať mezi Haidarpašou a Ismidem do své správy, a to se vším všudy za 6 mill. franků, vláda pak zaručila jí roční hrubý příjem asi 10.000 franků za každý km řečené linie. Na další nové trati z Ismidu do Angory zaručila vláda podnikatelstvu za každý km 15.000 franků ročně a vyhradila si, že může stát po 30 letech železnici koupiti. Po 99 letech stane se dráha majetkem

Načrtek železnic v Anatolii.

eráru beze vší náhrady. Potřebnou záruku pojistila si společnost na daních těch okresů, jimiž trať bude probíhati. Z mnohých jiných výhod, jichž vláda poskytla podnikatelstvu, uvésti jest, že smí dovážeti bez vyclení všecken materiál potřebný ke stavbě, jako kámen, dříví, uhlí, železo, že dostane darmo jisté státní pozemky, že smí káceti bezplatně dříví ve státních lesích k účelům stavebním a že smí zakládati doly až do dálky 20 km od trati po straně levé i pravé.

Uzavřená smlouva stanovila, že trať bude o jedné koleji a vzdálenost kolejnic 144 cm, že stoupání nebude přesahovati 20‰, že

budou od sebe stanice vzdáleny průměrně 20 km, a že vlak po ní jezdící vykoná za delší jízdy 35 km za hodinu, zastávky v to počítajíc.

Ceny za dovoz osob ustanoveny jsou smlouvou takto: za odrostlou osobu v 1. třídě 12·5, ve 2. třídě 9·2 a ve 3 třídě 6 feniků za 1 km.

Za každý km. železnice vyplácela vláda podnikatelstvu 123·000 franků.

Práce, jichž se zřízená společnost ujala, šly rychle ku předu, neboť již 2. června 1890 byla zahájena jízda na trati mezi Ismidem a Adabazárem (40 km). Z překážek, jež stavbu dráhy zdržovaly, dlužno jmenovati zimnici a chřípku, kterýmiž chorobami bývalo nemocno až 10% dělníků. Kromě toho řádil mezi dobytkem mor a zachvacoval zvláště buvoly, užívané v Malé Asii hlavně k tahu těžkých nákladů.

Na prospěch rychlé stavby bylo mírné podnebí, jaké se jevilo, nežli dostoupla trať vysoké pláně za Biledžikem. Z Ismidu až po tuto stanici mohlo se pracovati a vyzdívati nepřetržitě po celou zimu, kdežto dále za Biledžikem bylo třeba za zimy ustávati od některých prací, a to pro kruté mrazy, jež se tam záhy dostavují. Pláň těchto anatolských krajů dosahuje místy nadmořské výšky téměř 900 m.

Největší část zedníků a kameníků zaměstnaných při stavbě Anatolské dráhy do Angory skládala se z Vlachů, potom Chorvátů. Práci nádenickou obstarávali hlavně Turci, Tataři, Čerkesové a Kurdové. Místy dostávali denního platu dle našich peněz asi 1 zl., kdežto dělníci prve jmenovaní vydělávali denně 3—4 zl.

Inženýři dráhy Anatolské rekrutovali se ze všech národností a psali úřední záznamy v jazyku francouzském.

V čerkeských vystěhovalcích, kterým turecká vláda poskytla na svém území útulku, když jim ruští úřadové divokou svobodu notně přistřihli, získalo Turecko čeládku ničemnou, zlodějskou a k lupičství nakloněnou. Jakkoli Čerkesové mají tu zásluhu, že přinesli domorodým Anatolcům brambory a naučili své spoluobčany pěstovati je na polích, přece neslouží říši turecké ke cti. Turci bojí se jich jako nejnenáviděnějšího nepřítele. Nebezpečné roty čerkeských vystěhovalců přitáhly do Malé Asie v letech 1860.

S Čerkesy měli co zápasiti i podnikatelé Anatolské dráhy. V bojích těch přišlo o život i několik lidí. Nevědouce si jiné rady, řídili se podnikatelé železniční stavby zkušenostmi, dle nichž bývá náruživý pytlák nejspolehlivějším polesným, a ustanovili za dozorce

nebezpečné trati náčelníka čerkeských lupičů, vyměřivše mu roční služné. Od té doby vykonával dozor milý pan Sakkaria bej a nedal zkřiviti žádnému ani vlas na hlavě. Toliko jednou snad dovolil, aby byl železniční inženýr od lupičů polapen a do zajetí odveden. Leč za výkupné 500 tureckých liber (asi 5000 zl.) dostalo se zajatci opětné svobody.

Ký div, že ohrožené obyvatelstvo vypovídalo nemilým sousedům čerkeským boj na život a na smrt. V některých krajích pořádali na ně Armeni pravé honby společně umluvené, jen aby se nezvanců zhostili.

Když některý díl trati blížil se ku svému dohotovení, svážely se vozy a lokomotivy z různých krajů evropských. Mnohá část železniční trati mohla býti odevzdána dříve k užívání, kdyby se bylo dovolilo upotřebiti při trhání skal a budování četných tunelů, dynamitu. Následkem zákazu, že nesmí se dynamit do Turecka přivážeti, trhaly se skály pouze střelným prachem.

Spisovatelé brošur vyjmenovaných hned na počátku tohoto článku uvádějí, že všechen výborný materiál potřebný k otevření železné dráhy Anatolské, dodán byl výhradně z Německa: lokomotivy z Eslink, nákladní vozy z Norimberka a Mnichova, osobní vagony ze Zhořelce a odjinud, vše z rukou německých vyšlé. Ale že jezdí nyní po Anatolské dráze na 500 vozů vyšlých z továrny Ringhoffrovy na Smíchově, a že vagonku téže továrny řídí ředitel Čech a nejeden inžinýr a správec český, o tom není nikde ani zmínky.

Anatolská dráha železná jest pravá železnice, neboť jsou ze železa i její pražce, telegrafní tyče a mezníky kilometrové.

O zásluhy, že byla trať z Ismidu do Angory otevřena, dělí se ředitel Anatolské dráhy v. Kühlmann, dříve ředitel Orientalských železnic, potom Kapp, ředitel stavby, jeho náměstek Gaedertz, dále Schwend, de Coulon, Hazelaire, de Violini, Kopčinský, Pouillande, Gerson, Maggia, Martin, Meissner a m. j.

Dne 27. listopadu 1892 vyjel po Anatolské dráze až do Angory první vlak vyzdobený kvítím a ottomanskými prapory. Vali Abeddin paša přivítal s úřednictvem v nádraží vlak a z tisícerých hrdel zvědavých Turků, Armenů, Řeků, Čerkesů, Kurdů, Židů a Franků zněla nadšená slova »Padišahim čok jaša« — sláva padišahovi! Toho okamžiku mluvily se slavnostní řeči, obětovali se škopci, a obyvatelstvo angorské vysílalo k nebi modlitby za vládce všech věřících.

Trať Haidarpaša - Ismid - Lefke - Biledžik - Eskišehr - Angora má (okrouhle řečeno) téměř 600 km délky. Odbočky jiné, jako je trať Eskišehr-Konia (430 km), v to nepočítám.

* * *

Pokrevní svazky vyvábily mě letos podívati se do řečených krajů, a tak přibyl jsem oklikou přes Brindisi, Santi Quaranta, Patras, Olympii, Nauplii, Tiryns, Argos, Mykény, Athény, Piraeus, Dardanelly a velebený Cařihrad na půdu Anatolie. Skrovné zkušenosti nabyté tou krátkou cestou předkládám zde veřejnosti.

Průprava Uhrů ku vyrovnání s Rakouskem.

Napsal Karel Adámek.

I.

Při obnovování vyrovnání s Uhry jde přímo o životní hospodářské zájmy našich zemí a proto jest zajisté svrchovaně důležito, abychom pilně stopovali odvážnou hru Maďarů, již zvláště při zahájeném jednání o uzavření tržební a celní smlouvy s Rakouskem provozují, používajíce všech prostředků, aby nynější jim tak příznivou situaci politickou na náš úkor bezohledně vykořistili.

Tento cíl marně zahalují příliš průhledným hávem státnických frásí a planého ujišťování, jímž se snaží nás toliko oslniti a ukonejšiti.

Při této akci sluší především zřetel obrátiti k hospodářskému vývoji Uher v době novější. Obnovením samostatnosti Uher v roce 1868 počíná v těchto zemích doba mohutného rozkvětu hospodářského.

V posledních desítiletích zemědělství v Uhrách i při pověstné indolenci maďarského rolnictva tou měrou bylo zvelebeno, že mohdr. Weckerle r. 1896 hrdě dokazovati, »že v Uhrách dosud skutečné zemědělské krise není, uherské zemědělství že není pasivní, ale aktivní a že by při větší přičinlivosti rolnictva mohlo býti ještě výnosnějším.«

Průmysl v Uhrách za velké podpory státu rychle — namnoze arciť také nepřirozeně i na nemalý prospěch zemědělství vzkvétá.

»Průmyslové obyvatelstvo jest nejdůležitějším konsumentem plodin,« — píše Štěpán Tisza,*) »jichž tím více spotřebuje, čím

---

*) Štěpán Tisza: O uherské politice agrární.

více vydělává. Při střediskách průmyslu rozkvétá mlékařství, zelinářství, chov drůbeže a j. a výnosností těchto odvětví výroby zemědělské jest zmírňován tlak, jejž působí klesání cen hlavních plodin na světových trzích na uherské zemědělství.«

»Podporování rozkvětu průmyslu přispívá ku vzrůstání domácí spotřeby a jest proto nad jiné důležitějším zájmem uherského zemědělství«:

»Toť jediná, byť i pozvolná cesta k lepší budoucnosti za poměrů nyní na světových trzích stávajících, kdy jsme donucování plodiny a j. za nejnižší ceny vyhazovati.«

»V jakých bychom byli nyní poměrech, kdybychom nebyli zabezpečili dobytými politickými a hospodářskými svobodami národu 20tiletého, rychlého vývoje, v níž byly naše příjmy zdvojnásobeny a cena naší půdy zečtyřnásobena? A jaká by nám kynula budoucnosť, kdybychom nenabývali síly rozhojněnou zámožností zvýšenou spotřebou?«*)

---

*) V Uhrách činila státní

	vydání	příjmy	z operací úvěrních
V roce 1868	109,912.000 zl.	112,392.000 zl.	20,785.694 zl.
1870	226,928.000 „	189,146.000 „	68,609.880 „
1875	207,341.000 „	199,430.000 „	64,346.892 „
1880	281,794.000 „	260,557.000 „	9,442.294 „
1885	360,521.000 „	321,635.000 „	27,793.083 „
1890	365,450.000 „	378,110.664 „	—

V Uhrách vzrůstal výnos daní

V roce	přímých	nepřímých	V roce	přímých	nepřímých
1868	54,041.140 zl.	52,017.090 zl.	1880	84,257.776 zl.	90,946.480 zl.
1870	60,519.031 „	69,458.138 „	1885	98,048.549 „	122,834.243 „
1875	71,170.019 „	77.621.079 „	1890	101,100.463 „	161.153 676 „

V Uhrách bylo r. 1870 1523, r. 1891 4371 pošt, jež dopravily psaní roku 1867 29,190.000, roku 1890 112,174.000; novin roku 1867 13,241.899, roku 1890 65,121.759; zásilek s penězi a cenných roku 1867 3,417.054 zl., roku 1890 5,586.920 zl. atd.

Dráhy uherské dopravily roku 1867 2,069.805 osob, 28,212.009 q zboží,
„ 1890 29,163.456 „ 257,854.418 q „

V letech 1867—1890 vzrostly příjmy drah ze 27,951.062 na 86,882.543 zl.

Státních drah bylo v Uhrách r. 1869 125 km, r. 1875 1055 km, r. 1880 2603 km, r. 1885 4218 km., r. 1891 7151 km.

Koncem r. 1896 bylo v Uhrách železnic 15.921·460 km.

Při uherské filiálce Rakousko-uherské banky, při jejíž otevření r. 1892 činila celá dotace 2·1 mil. zl., bylo r. 1869 35,916.000 zl., r. 1891 95,000.000 zl., ve směnkách a lombardech r. 1869 18,041.307 zl, r. 1891 79,307.000 zl.

V uherských poštovních spořitelnách bylo uloženo r. 1887 2,141.318 zl., r. 1891 5,967.927 zl.

Vývoj zemědělství a průmyslu uherského se obrazí v rozkvétání mezinárodní tržby uherské.

V létech 1890—1897 vzrostl přívoz do Uher za 485·5 na 554·8 mil. zl., tedy o 69·3 mil. zl. neb 14·3 proc., vývoz z 530·1 na 540·9 mil. zl. tedy o 10·8 mil. zl. nebo 2·0 proc.**)

Uherská tržba jest aktivní vývozem surovin a potravin, zvláště pak obilí, dobytka a pod.***)

V Uhrách byla rozpočtena na r. 1898

státní vydání řádná na	449,388.401	zl.
mimořádná na	15,442.447	„
investiční	33,805.722	„
	498,726.570	zl.
státní příjmy řádné	470,605.451	„
mimořádné	28,169.840	„
	498,775.291	zl.
Na rok 1899 rozpočtena jsou vládou veškerá vydání na	503,264.446	„
veškeré příjmy na	503,303.603	„
přebytek	39,157	zl.

**) V zemích uherských byl

	přívoz: q		zl.		vývoz: q		zl.
1890	19,083.000	za	485,487.000	—	39,963.000	za	530,123.000
1891	21,940.000	»	502,780.000	—	39,814.000	»	545,207.000
1892	23,455.000	»	519,384.000	—	39,256.000	»	509,659.000
1893	29,168.000	»	513,696.000	—	43,016.000	»	524,543.000
1894	36,627.000	»	547,278.000	—	42,639.000	»	562,564.000
1895	34,140.000	»	543,977.000	—	42,282.000	»	504,812.000
1896	35,873.000	»	548,975.000	—	52,697.000	»	544,704.000
1897	37,099.000	»	554,814.000	—	48,846.000	»	540,980.000

***) Do Uher bylo

	přivezeno		proc. celého přívozu		vývoz činil zl.		proc. celého vývozu
surovin za	60,905.000 zl.	=	10·9	—	76,097.000	=	14·0
potravin »	73,042.000 »	=	13·1	—	246.517.000	=	47·9
tovarů »	420,867.000 »	=	76·0	—	218,366.000	=	38·1

V roce 1897 bylo z Uher vyvezeno:

pšenice	za	36,996.000 zl.	sladu	za	2,269.000 zl.
žita	»	11,290.000 »	rýže	»	2,674.000 »
ječmene	»	31,268.000 »	volů	»	38,150.000 »
ovsa	»	13,066.000 »	krav	»	3,493.000 »
kukuřice	»	16,115.000 »	prasat	»	16,683.000 »
mouky	»	84.009.000 »	koní	»	15.746.000 »
jiných výrobků mlýnských	»	3,906.000 »			

Nejdůležitějším trhem uherského zemědělství jest té doby Rakousko; oproti tomu mají uherské trhy relativně velké důležitosti pro některá odvětví rakouského průmyslu, tak pro průmysl textilní, papírnictví a j.*)

Nejvíce se vyváží z Uher do Rakouska plodin, mouky a j. V r. 1897 bylo z Uher vyveženo výrobků mlýnských 5,753.917 q v ceně 84,007.188 zl., oproti r. 1896 méně o 1·4 mil. q. Z tohoto vývozu připadalo na

Rakousko	4,533.849 q	za 66,194.165 zl.	
Anglii	480.400 »	» 7,013.840 »	
Terst	214.864 »	» 3,137.014 »	
Německo	161.576 »	» 2,359.010 »	
Francii	115.314 »	» 1,683.584 »	
Bosnu a Hercegovinu .	107.796 »	» 1,573.822 »	
Brasilii	73.215 »	» 1,068.939 »	
Švýcarsko	13.885 »	» 202.721 »	atd.

Při rychlém vývoji domácího průmyslu v Uhrách spotřeba cizích výrobků průmyslových stále více klesá. Tak bylo v roce 1897 do Uher přivezeno zboží textilního za 154 mil zlatých. Přívoz tento klesl při bavlně a zboží bavlněném o 3·5 mil., při lnu, konopí

*) Vývoz (kromě drahých kovů)

	z Rakouska do Uher zl.	z Uher do Rakouska zl.		z Rakouska do Uher zl.	z Uher do Rakouska zl.
1886	357,535.000	301,367.000	1892	427,523.000	386,713.000
1887	375,665.000	299,391.000	1893	416,987.000	372,893.000
1888	384,595.000	309,489.000	1894	442,258.000	406,974.000
1889	394,673.000	334,107.000	1895	441,769.000	389,939.000
1890	412,124.000	385,980.000	1896	444,679.000	417,092.000
1891	420,424.000	411,985.000.			

V r. 1897 připadalo z veškerého

na	přívozu do Uher zl.	proc.	vývozu z Uher zl.	proc.
Rakousko	428,756.426 =	77·28	412,113.286 =	76·18
Německo	27,565.037 =	4·97	50,956.326 =	9·42
Švýcarsko	994.828 =	0·18	4,084.438 =	0·73
Italii	15,688.848 =	2·83	9,244.400 =	1·71
Francii	1,992.061 =	0·31	10,491.301 =	1·94
Velkou Britanii	5,025.323 =	0·90	11,115.032 =	2·05
Rusko	3,426.181 =	0·61	1,949.905 =	0·35
Rumunsko	14,103.764 =	2·54	10,042.683 =	1·86
Srbsko	22,736.980 =	4·10	4,437.200 =	0·82

a jutě o 700.000 zl., při vlně a zboží vlněném o 4·8 mil., při hedbáví a zboží hedbávném o 2·5 mil., při oděvu a prádle o 2·2 mil., dohromady o *13·7 mil. zl.*

Vzájemné styky tržební Uher s Rakouskem stávají se stále napjatějšími. Uhry postupují k naprosté hospodářské a tržební neodvislosti, Rakousko trpí jich konkurencí obilím, moukou a j. na svých trzích, jakož i konkurencí uherského průmyslu na trzích východních, s nimiž mají Uhry výhodnější spojení Dunajem a j.

V r. 1897 bylo vyveženo zboží z Uher do

Bosny a Hercegoviny	za	8,444.511	zl.
Rumunska	»	10,042.683	»
Srbska	»	4,437.200	»
Bulharska	»	1,700.825	»
Evrop. Turecka	»	2,157.326	»
Asie	»	669.269	»
Indie	»	226.034	»
Dohromady . . .	za	27,677.848	zl.

Tyto vzájemně se křížící a vylučující zájmy materielní nejostřeji pronikají při nynějším vyjednávání o obnovení vyrovnání.

II.

Ku vyjasnění cílů uherské politiky při nynější akci vyrovnávací valně přispěla vláda uherská zprávou, jíž odůvodňovala osnovy zákonů o obnovení vyrovnání s Rakouskem říšskému sněmu letos předložené, jakož i anketou, jíž po snešení říšského sněmu svolala k úradě o samostatné celní sazbě.

Říšský sněm uherský dne 4. ledna 1898 jednohlasně přijal resoluci navrženou poslancem Enyedim, jíž se vládě uložilo, aby:

a) v nejkratší době sestavila a uveřejnila data a výpočty, jichž jest potřebí netoliko k sestavení autonomní celní sazby uherské, ale také k uzavření celní smlouvy s Rakouskem;

b) aby vypracovala autonomní celní sazbu;

c) aby k úradě o této celní sazbě a k pojednání bezprostředních zájemníkův o obnovení celní a tržební smlouvy s Rakouskem svolala anketu uherských odborníků, rolníků, průmyslníků a obchodníků.

Po tomto usnešení říšského sněmu byla anketa ku dni 14. července 1898 do Budapešti svolána.

Vláda předložila členům ankety obsáhlý (700 fol. stran) materiál o hospodářských a tržebních poměrech Uher spolu s osnovou

autonomní celní sazby, obsahující 356 celních položek zařaděných do 50 tříd.

Na objasnění podstaty této navrhované reformy srovnáme některé hlavní sazby s dosavadními celními sazbami rakousko-uherskými. Po návrhu uherské vlády má býti finanční clo namnoze velmi značně zvýšeno, tak na př. z kávy, z níž se platí nyní clo 40 zl., má se zavésti clo 50 zl., clo z korintek má býti zvýšeno ze 12 na 15 zl. a t. d.

Ačkoliv jsou Uhry u pěstování chlebovin a jiných plodin zemědělských rozhodně aktivní — v r. 1896 bylo obilí a mouky z Uher vyveženo za 250 mil. zl. (přívoz činil pouze 14 mil. zl.) — přece navrhuje vláda uherská přímo prohibitivní zvýšení také přívozních cel obilních. Podle vládní osnovy nové celní sazby mělo by býti zvýšeno dosavadní společné clo

z kukuřice	ze	—	zl.	50	kr.	na	1	zl.	—	kr.	
z ječmene, ovsa	»	—	»	75	»	»	2	»	—	»	
z pšenice	»	1	»	50	»	»	3	»	—	»	
z žita	»	1	»	50	»	»	2	»	—	»	
z sladu	»	1	»	50	»	»	4	»	—	»	
z luskovin	»	1	»	—	»	»	1	»	—	»	
z mouky	»	3	»	75	»	»	5	»	—	»	
z rýže	»	2	»	—	»	»	3	»	—	»	
z hroznů	»	10	»	—	»	»	15	»	—	»	
z zeleniny	»	—	»	—	»	»	—	»	50	»	
z ovoce čerstvého	»	—	»	—	»	»	2	»	—	»	
z řepky	»	1	»	—	»	»	2	»	—	»	
z tabáku	»	22	»	50	»	»	60	»	—	»	atd. *)

Uhři jsou také v mezinárodní tržbě dobytkem aktivní; v r. 1896 činil vývoz 77 mil. (r. 1894 140 mil.), přívoz 12 mil.

*) Té doby jsou zavedena cla (ve zlatě)

	z pšenice	žita	ječmene	ovsa
v Portugalsku	zl. 4·42	zl. 3·54	zl. 3·54	zl. 3·54
ve Španělsku	» 4·20	» 1·74	» 1·74	» 1·74
v Italii	» 2·25	» 1·80	» 1·60	» 1·60
v Německu	» 1·72	» 1·72	» 0·98	» 1·38
ve Francii	» 2·80	» 1·20	» 1·20	» 1·20
v Řecku	» 2·30	» 2·30	» 0·95	» 0·95
ve Švédsku	» 2·05	» 2·05	» 2·05	» 2·05
ve Spoj. Obcích	» 1·90	» 0·82	» 2·82	» 2·13
v Kanadě	» 1·14	» 0·81	» —	» 1·42

(r. 1894 18 mil.) zl.*), také cla na dobytek by měla býti valně zvýšena, a to

z vola	z 15 zl. — kr.	na 20 zl. — kr.
z býka	ze 4 » — »	» 20 » — »
z krávy	ze 3 » — »	» 15 » — »
z mlad. dobytka	ze 3 » — »	» 10 » — »
z telete	z 1 » 50 »	» 4 » — »
z ovce, kozy	z — » 50 »	» 2 » — »
z prasete do 90 kgr.	ze 3 » — »	» 5 » — »
ze selete	ze — » 30 »	» 1 » — »

Kromě toho navrženo bylo zvýšení cla

z q vajec	z 1 zl. 50 kr.	na 5 zl. — kr.
másla	z 10 » — »	» 20 » — »
slaniny, sádla	z 10 » — »	» 30 » — »
medu	z 5 » — »	» 12 » — »

Při upravování cel průmyslových hleděla uherská vláda především ku zachránění uherských trhů před rakouskou konkurencí, proto navrhovala největší zvýšení cel při těch výrobcích, jež se dosud nejvíce z Rakouska do Uher přivážejí.**)

---

*) Z Uher bylo vyvezeno

	hovězího dobytka	černého dobytka
v letech 1868—1874	kusů	kusů
průměrně ročně . . .	50.545 za — zl.,	719.129 za — zl.
v roce 1882	84.338 za 17,952.015 zl.,	619.406 za 43,300.895 zl.
v roce 1890	210.041 za 40,616.372 zl.,	816.029 za 52,927.929 zl

**) Podle této nové sazby uherské mělo by býti zvýšeno clo společného území:

ze sametu	z 90·—	na	120·— zl.
z lenu, juty, konopí			1·50 „
z příze lněné stkané	z 18·—	na	25.— „
z příze jutové	z 1·50	na	3·— „
z vlny surové	—		5·— „
z vlny prané	—		20·— „
z vlny barvené	—		25·— „
z vlněné příze od čís. 45.	z 20·—	na	40·— „
z vlněných tkanin při váze 500 gr. na m² převyšující .	z 50·—	na	80·— „
z kokonů	—		10·— „
z hedvábí sur.	—		20·— „
z hedvábí barveného	z 50·—	na	80·— „
ze zboží celohedbávného	z 500·—	„	700·— „
z plátna ku balení	z 6·—	„	15·— „
z pláten (přes 20 nití v osnově)	z 80·—	„	200·— „
z jutových tkanin na pytle	z 6·—	„	15·— „
z umělých květin	z 450·—	„	700·— „

Anketě položila vláda tyto otázky:

1. Jesc rozdělení předložené autonomní sazby celní správné, nebo má býti podstatně pozměněno? Mají býti zavedeny nejnižší a nejvyšší sazby?

2. Jest potřebí ochrany zemědělství oproti přívozu z ciziny cly a postačí-li v ohledu tomto navrhovaná cla?

3. Mají-li býti ukládaná cla na suroviny průmyslu, jež v Uhrách vůbec nebo v nedostatečné míře jest lze opatřiti, jakož i na polotovary, jež uherští průmyslníci potřebují, stroje a j., jež se v Uhrách ještě nevyrobují, jež by však v Uhrách vyrobovány býti mohly, anebo májí-li býti takové suroviny a j. cla úplně sproštěny?

4. Postačí navržené sazby k ochraně průmyslových výrobků, jež se v Uhrách již vyrobují, nebo takových, jež by se v Uhrách za přiměřené ochrany celní vyrobovati mohly?

5. Stává-li námitek proti navrhovanému zvýšení již stávajících finančních cel, jež jsou povahy daní potravních?

6. Zamlouvá-li se poskytnouti zámořskému přívozu výhod?

Při zavírání ankety (d. 18. července 1898) ministr Dániel sdělil, že odborníci, jimž nebylo lze ankety se súčastniti, svá dobrá

---

z klobouků mužských hedbávných	z	130·—	na	500·—	zl.
„ „ plstěných	z	90·—	„	200·—	„
z obyč. nekliženého papíru	z	5·—	„	10·—	„
z řádkovaného papíru ku kreslení	z	7·—		15·—	„
z obyčejné kůže	z	9·—	„	20·—	„
z podešvů	z	18·—	„	20·—	„
z koží na rukavičky	z	18·—	„	40·—	„
z obyč. zboží koženého	z	25·—	„	50·—	„
z jemného zboží koženého	z	35·—	„	70·—	„
z obuvi	z	35·—	„	70·—	„
z rukaviček	z	50·—	„	200·—	„
z dřevěného nábytku obyčejného	z	5·—	„	10·—	„
„ „ barveného neb leštěného	z	5·—	„	15·—	„
ze zboží soustružnického	z	15·—	„	30·—	„
ze železného zboží emailov.	z	25·—	„	30·—	„
ze šicích strojů	z	8·50	„	10·—	„

zdání do měsíce podají písemně i prohlásil, že se anketou octla velká otázka celní reformy trvale na denním pořádku.

V této anketě hráli uherští odborníci namnoze s odkrytými kartami a proto jest důležito, abychom si této hry důkladněji povšimli.

Ze mnohých, a to veleváżných stran (Weckerle a j.) bylo vládě vytýkáno, že vyvolala jednání o autonomní celní sazbu předčasně, jelikož jsou také Uhry vázány tržebními slouvami, jež byly Rakousko-uherskou říší s Německem, Italií, Švýcarskem, Belgií a j. státy až do r. 1903 uzavřeny, a do té doby nemohou samostatné nové celní sazby zavésti.

Podobné stanovisko zaujímala také uherská vlada ještě při předkládání osnov nového vyrovnání říšskému sněmu. V důvodové zprávě k těmto osnovám zevrubněji se vykládá, že by upravení nových celních sazeb po dobu platnosti tržebních slmouv, jež Uhry společně s Rakouskem s nejčelnějšími státy evropskými byly uzavřely, nemělo praktické ceny, jelikož by těmto státům ukládána býti nemohla. K nové úpravě celních sazeb tehdáž uherská vláda také proto nepřistoupila, »protože na ten čas není lze předvídati, kterak se tržební poměry a styky po r. 1903 upraví.«

V anketě hr. Alex. Károlyi uznával taktéž předčasnost jednání o autonomní celní sazby, trval na tom, že by měly Uhry za poměrů stávajících prodloužiti tržební a celní smlouvy s Rakouskem na dobu trvání tržebních smlouv z r. 1892, t. na 5 let, protože navrhovaná cla dříve oproti cizině vůbec platnosti nabýti nemohou.

Někdejší ministr vnitra a obchodu Hieronymi, Hegeddüs a j. vytýkali, že jsou navržená cla vůbec příliš přepjatá, výtředně ochranářská, tak že by jimi národohospodářské zájmy Uher, k nimž při zdělávání autonomní celní sazby hlavní zřetel brán býti musí, valně byly poškozeny.

Hieronymi zvláště dokazoval, že při zdělávání těchto sazeb nebyl brán náležitý zřetel ku spotřebě a výrobě, celá osnova že není soustavná a j.

Weckerle rozhodně odporoval navrhovanému zavedení cel minimálních a maximálních pokládaje je za naprosto neodůvodněná.

»Takovou sazbou celní,« — pravil Weckerle — »se zahajuje celní válka (nejvyššími sazbami), a jí se vážeme (nejnižšími sazbami) při uzavírání hospodářského míru. Důležitějším by bylo vy-

hražení práva vládě ku poměrnému snižování celních sazeb oproti státům, s nimiž nebyly tržební smlouvy uzavřeny, anebo s nimiž by byly Uhry v celní válce.«

Zástupcové pomezních krajů, Smialovský a j. odporovali zavedení ochranných cel vůbec.

Největší a nesjednocenější odpor byl v anketě kladen zavedení navrhovaných cel finančních; především dovozováno, že by těmito cly byla veřejná břemena obyvatelstva novými daněmi beztoho přetíženého povážlivě zvýšena, jakož i že finančními cly netoliko z příčin národohospodářských, ale také z ohledů sociálních obecné potřeby výživy a domácnosti širokých vrstev obyvatelstva zdražovány býti nesmí.«

»Finanční cla Uhrám neprospějí, budou novou daní, jež nejvíce postihne nejširší vrstvy dělného lidu.« (Lanczy).

»Navrhovanými finančními cly byla by výživa již nyní v Uhrách nepoměrně nákladná, velice znesnadněna a to v době, kdy by byly zřízením samostatného celního území veškeré národohospodářské poměry do základů rozrušeny. Uložení těchto břemem na spotřebu, beztoho dosud poměrně malou, mělo by také na výrobu nemalého vlivu.« (Hieronymi.)

Je-li potřebí cel finančních, mohou býti ukládána toliko na potřeby přepychu, nikoliv však na obecné potřeby domácnosti a výživy. (Gellérii.)

Finanční cla jsou v podstatě své daní potravní a musí býti snížena. (Sarkadi.)

Po mínění Enyedia mohou býti cla finanční v Uhrách ukládána pouze na výrobky, jež nebude lze v dozírné době v Uhrách vyrobovati. Výnosem těchto cel má býti uhražován náklad na podporování domácího zemědělství a průmyslu.

Také Weckerle odporoval zavedení cel finančních: Finanční cla by při celní rozluce toliko spotřebu obmezovala a poplatníkům ukládala nová, těžká břemena, jež bez nejnaléhavějších příčin zvyšována býti nesmí. Zvýšením finančních cel by byla také mezinárodní tržba Uher znesnadněna. Má-li se vyvinouti samostatná mezinárodní tržba Uher, nesmí býti cla finanční zaváděna.

Hatvany dokazoval, že navrhovaná finanční cla jsou zcela zbytečná a že návrhy ty namnoze na nemilém nedorozumění spočívají. Obrancův finančních cel v anketě vůbec nebylo. (Dokonč.)

Z básní Jana Rokyty.

Sníh.

Ty díš, že jaro zadýchlo v sady,
s ním že sem zaletěl slunný jih?
Dítě mé drahé, bílé ty vnady
nejsou, než studený, bílý sníh,
ach, bílý sníh.

Nejsou to lilje, co kvete bíle
na polích, v lukách, u cest a lích —
co se tu bělá v daleké míle
není, než studený, bílý sníh,
ach, bílý sníh.

Co jak svit luny stříbrný leží
v korunách stromů, na polích,
není květ jara mladý a svěží —
není, než studený, bílý sníh,
ach, bílý sníh.

Nechoď v mé sady, duše má drahá,
lilje ni růže nekvetou v nich —
květ, po němž útlá ruka tvá sahá,
není, než studený, bílý sníh,
ach, bílý sníh . . .

Horský květ.

Pouštím již z rukou rozsudku otěž . . .
Přede mnou leží váš růžový list
a na něm kytička — tatranská protěž — —
Musím ty řádky vždy zas a zas číst! . . .

Jaká to vůně těch stříbrných květů
zdánlivě suchých, jen v herbář je dát —
ale co dřímá v nich ukrytých vznětů! . . .
Já mám ty květy tak rád, ach, tak rád!

Cítím tu vůni, jíž ze skály ssály
— byla v ní zakleta tisíce let —
tam, kde jen volní větrové váli,
vzpučel ten hebounký, stříbrný květ.

Paprsky hvězdic jak vaše pleť hebká,
vůně, jíž dýše jen, paní, váš vlas — — —
Proč mně teď napadl Hamlet a lebka?
Proč vidím, s kosou jak kolem jde Čas?

Musím, ach, na skálu, protěž tam kývá,
byť by to bylo i tisíce stop!
S mlhami v dálce kruh obzoru splývá,
pod skalou, vím, tam je hrob — tam je hrob . . .

Nečtěte mé verše . . .

Nečtěte mé verše, moje drahá duše,
nečtěte je nikdo, koho těší svět —
slyšte, jakým těžkým chodem verš můj kluše,
jaký divný plamen vydává můj vznět.

Jako věčné lampy plamínek se kmitá,
sotva na píď stačí proniknouti tmou —
ticho kolem, třeba hruď se bouří zmítá,
ač se vlny pod ní rozpěněné dmou.

Ticho kolem, jako v starobylém chrámě,
plíseň kde jen ze stěn do všech prostor čpí,
divný pocit chladu kde vždy ochvívá mě —
kdož ví, pod kameny co zde navždy spí!

Když mé verše čtete, jejich těžké kroky
slyšíte, jak duní na těch kamenech?
Tušíte, jak dole táhnou zašlé roky?
Slyšela jste hrudí zpráchnivělých vzdech? . . .

Oleje jste vlila v lampu toho šera,
a teď, duše drahá — zase k žití zpět!
Venku den je mladý, zde — co bylo včera . . .
Nečtěte ty verše — jste tak mladý květ! . . .

Mořské oko.

Vlhkostí prosáklý vzduch, že všichni se do pláště halí,
les zůstal v úvalech dole, sem se jen vyšplhá kleč;
všude kol skalnaté štíty, mlha se po hřbetech valí —
všecko tu zakleto v kámen, na rtech zde tuhne i řeč.

V dáli se vodopád řítí, zdá se však, mrazem že ztrnul,
do vrásek skalistých strání napadal bělostný sníh —
marně se stará zde člověk, s čela by zádumu shrnul,
zde v tomto údolí ticha nikdy snad nezazněl smích:

Jaké to jezero smutné leží zde v skalnatém klíně!
Bez dna jsou černé ty vody, mlčící jak sama smrt —
bez řeči převozník horal pohání pramici líně,
Bůh ví, že zdá se být duchem, i jeho vyzáblý chrt.

Dívám se za prámem s břehu, lidí, jež nese, zřím ruchy,
marně však snažím se sluchem zachytit z úst jejich hlas —
hrůza mne pojímá: snad to Charon zde převáží duchy,
snad jsou to lidé, jimž včera plamínek života shas' . . .

Mlhy, jež nade mnou táhnou, snad jsou jen stínové lidí,
kteří zde po tomto světě před věky chodili kdys —
ztratili pamět svých losů, vítr jen pohyb jich řídí — —
A tam ty nad vodou skály — toť je snad věčnosti mys! . . .

V dumách se za prámem dívám. Kdosi tam šátkem mně kyne —
Bože, ty drahé mně rysy, ve větru vlající vlas!
Volám tvé jméno, však běda! Němé jest jezero siné,
němé jsou mlhy i skály, v hrdle mně umírá hlas . . .

Vsevolod Garšin.

Literární portrét. Napsal Emil Novák.

Druhý svazek povídek Garšinových, přeložených Vilémem Mrštíkem, vyšel nedávno v Matici Lidu. Připočtěme-li k tomu tři povídky, vydané samostatně v tenounkém sešitku (»Červený květ a jiné povídky«) a práce, přeložené v časopisech, můžeme říci, že tou dobou již celé dílo Garšinovo nalézá se v rukou českého

čtenářstva a že toto sobě může na základě publikací těchto utvořiti obraz o povaze a rázu tohoto neobyčejného ducha a velikého umělce. Bylo by si přáti, aby čtenáři čeští větší měrou věnovali pozornosť svoji a lásku jednomu z nejgeniálnějších básníků tohoto století, aby práce umělce tak vzácného došly u nás většího povšimnutí, aby silněji v nás resonovaly, než se dálo až dosud. Není to jenom prospěch ethický, který může vzejíti z horlivější četby ideálního, snivého a přece tak výmluvného hlasatele hlubokého soucitu a plamenné lasky k bližnímu, nýbrž i značný zisk ryze umělecký, který by studium obdivuhodných povídek jeho mohlo přinésti naší literatuře. Zdá se skoro, jakoby pro obdiv, přinášený vstříc dílům jiných velikánů ruské literatury, se zapomínalo na tohoto důstojného druha jejich, který snad, pokud se týče velikého rozmachu koncepce zůstává za oněmi velikými majáky moderní literatury, ale co do hloubky, jemnosti a ryzí krásy svého díla se jim nejen vyrovná, nýbrž namnoze je předčí. Proto bude snad na místě, alespoň v krátkosti pohovořiti si o neobyčejném tomto zjevu a rozhlédnouti se po jeho velikém, významném a nepomíjejícím díle.

První dojem, který si odnášíte z četby jeho povídek, drobných jako perly a průsvitných jako drahokamy, jest, že četli jste díla básníka neobyčejně jemně založeného, snivého a měkkého, básníka chorobně citlivého, jehož duše ustavičně se chvěje pod nejlehčími a sotva znatelnými dotyky vnějška a ve které se zrcadlí i přeletavé, stínové, mihotavé kmity, kterých jiní ani neznamenají, kdežto on si je uvědomuje. Všechno záhadné, opomíjené a pro naše oči sotva viditelné zajímá jej daleko víc, než ony hřmotné a jasně před zrak se stavící projevy života, jichž konstatováním se spokojujeme my. Všechno, co v nás nevzbudí ohlasu, v jeho duši resonuje dál. Proto najdete u něho tolik jemných postřehů, které jiným unikají, proto všechno, co z jeho péra vyšlo, jest tak vlnivé, plynulé, zčeřené, jako hladina hluboké tůně, zvlněná lehkým dechem větru. Čtete jeho povídky a máte dojem, jakobyste poslouchali vypravování o tajemném, všechny formy skutečnosti souverainně měnícím, přes ně daleko ven do jakýchsi obrovských výšek a dálek rostoucím snu. Něco snivě zamlženého, záhadně sladkého a lákavého jest v těch drobných povídkách, ze kterých dýše takový žár vroucího soucitu a nad nimiž se třesou vlhké mlhy smutku a bolesti, pro kterou není léku. Tato jemnosť a měkkosť byla Garšinovi vrozena. Jako snílek přišel již na svět. Jeho duše již v útlém mládí byla chorobně citlivá a snivé jeho oči, přes hlomoz života jej obklopujícího

plny touhy dívaly se do dáli, jakoby tam hledaly jiný, kouzelným představám mladé duše lépe odpovídající svět. Ale tato jemnosť, citlivosť a měkkosť stupňovala se čím dál víc, až dospěla tak daleko, že Garšinu nebylo více lze žíti, Tak na konec nemohl jinak, než setřásti se sebe to hrozné jho, pod jehož tíží tolik úpěl. Tento vývoj ducha Garšinova bude každému jasným, kdo srovná první jeho povídku, »Čtyry dni«, tento malý umělecký zázrak, se kteroukoliv pozdější jeho prací. Tam všechno určité, do posledního slova vyslovené, hutné a ostře modellované — tady všechno splývavé, jemné, záhadně krásné a dávající více tušiti, než jasně vyslovující.

Čím dál více, ta duše chvěje se pod dotyky života, jako ta hrdá, krásná, o zářném nebi své dálné vlasti snící palma v povídce »Attalea princeps«, které dusno sklenníku jest nesnesitelným a která konečně prorazí tu tísnivou vazbu železa a skla, pod kterou ji věznili a která teď, vyhnavši kmen svůj vysoko nad všechny své družky, nad skleněnou svoji klec, zklamána ve svých illusích a kolébána drsným vichrem chladného pásma, chvěje se pod cizím smutným nebem a konečně ztlívá v blátě a sněhu, Taková palma vysoko nade všechny ostatní korunu svoji vypjavší, toužící ven ze svého smutného vězení, ale neschopná žíti v cizím jí vzduchu, byl Garšin. V tento delikátní, krásný symbol vdechl Garšin všechno bohatství, všechnu touhu a všechen smutek své duše, sebe celého v ni vtělil, sebe jako člověka a umělce. »Attalea princeps« symbolisuje Garšina v jeho umělecké touze, jako »Červený květ« jest nevýslovně bolestným a jemným symbolem jeho altruistické touhy a její marnosti. Ale při tom žádný z těchto symbolů není jednostranným, jak tomu není ani jinak možno u básníka, v němž umělec a člověk nebyli v nejmenším rozporu, nýbrž jeden opíral se o druhého.

V těchto dvou povídkách máme klíč k celé bytosti Garšinově. V nich najdeme v plné ryzosti všechny znaky, které nese jeho dílo. Dříve však chceme si ještě připomenouti některé rysy, jež možno i na základě výhradné četby jiných jeho prací stanoviti. Řeklo se již, jak postupně se vyvíjela Garšinova citlivosť a měkkosť, jak smysly jeho až chorobně se zbystřovaly a zjemňovaly, jak vnímavosť jeho rostla. Ale vnímavosť tato neobracela se ke světu zevnějšímu, nýbrž do vnitř, nenaslouchala hlasům okolí, nýbrž skrytému, tajnému šeptání nitra, záhadným hlasům, ozývajícím se někde u dna bytosti lidské, v nejtemnějších hlubinách duše. Odvrátila se nadobro od vnějška k vnitřku. Tím okamžikem také umlkají ony

tóny, které Garšin dříve tu a tam, pořídku ovšem, ale přece, intonoval, tóny humoru. Jest jich málo, ale jsou čisté a jasné, jsou to tóny onoho humoru, o kterém se říkává, že se směje slzami. Najdete je právě v těch povídkách, kde se vám srdce svírá nejprudší bolestí. Nadobro ovšem neumlkají nikdy, ale později pozbývají svého jasného zvuku a čtenář cítí, že v tom úsměvu je již více slzí, než smíchu. Srovnejte »Pána a sluhu«, »Čeho tu nebylo«, »Medvědy« a »Žabku na cestách« na př. se »Shledáním« a rozdíl vynikne nad slunce jasněji. Jaký hluboký smutek je v darebáctví takového Kudrjaševa, který musí sáhati k takovým bizarreriím, jako jest jeho velikolepé akvarium, jen aby zaplašil mučivé výčitky svědomí! Tento rys ostatně možno konstatovati u většiny moderních spisovatelů a to povlovné vysýchání všech pramenů skutečného humoru jest pro naši dobu příznačným. Garšin jevíval prý v mládí značnou zálibu v bizarreriích. I v jeho povídkách najdou se toho stopy.

Předeslavše těchto několik slov o zevním rázu díla Garšinova, můžeme nyní přistoupiti k tomu, abychom charakterisovali jeho obsah. O tom, které jsou základní struny jeho bytosti, nemůže býti pochybnosti a také v té příčině mezi všemi, kdož snažili se nakresliti ušlechtilý tento profil, nebylo sporu. Každý, kdo četl na př. »Naděždu Nikolajevnu«, ví, že Garšin byl altruistou celou svou bytostí. Prismatem lásky k blížnímu a soucitu díval se na svět. V činné lásce k blížnímu naléžá konečnou odpověď na otázku po vlastním smyslu našeho života. Milovati svoje blížní a pomáhati jim, býti jim »i světlem i pokrmem, soudruhem i bratrem«, jak hrdina jeho legendy »Hrdý Aggej« praví, jest našim posláním a povinností. Jenom ze štěstí jiných může vypučeti naše vlastní štěstí. Proti tomuto jedinému a hlavnímu cíli, ku kterému máme všichni kráčeti, mizí všechno ostatní. V povídce »Umělci«, jedné z nejkrásnějších, co jich jest v celé literatuře světové, malíř Rjabinin oklikou přes umění dospívá k tomuto poznání. Táže se sama sebe, jaký že jest smysl a účel umění? »Všichni mluví o tom, jaký má umění význam, v mé hlavě však při čtení tom stále tkví jedna myšlenka: má-li umění ten význam. Neviděl jsem, že by dobrý obraz měl na člověka dobrý vliv; proč mám tedy věřiti, že vliv takový má? Proč věřiti? Věřiti musím, rozhodně musím, ale jak uvěřiti? Jakým způsobem se přesvědčiti o tom, že po celý život svůj nebudeš sloužiti výhradně hloupé zvědavosti lidu (a dobře by bylo ještě, kdyby umění sloužilo jen zvědavosti a ničemu jinému

na př. vyvolávání špatných instinktů) a chlubnosti lecjakého zbohatlého žaludku na nohách, který aniž spěchá přistoupí k prožitému, za cenu utrpení vykoupenému, drahému mně obrazu, malovanému ne štětcem a barvami, ale nervy a krví, přistoupí a zabručí: »M.. m.. to není špatné,« strčí ruku do rozevřené kapsy, hodí mi několik set rublů a obraz odnese,« odpovídá si sám na danou otázku. A Rjabinin po úspěchu svého obrazu rozloučí se s akademií a výstavami, zlatými medaillemi a cestovními stipendiemi a vstupuje do učitelského ústavu. Chce učiti, vzdělávati lid a tak mu pomáhati ku štěstí. Rjabinin sám jest krásnou maskou Garšinovou. Také Garšin nechtěl sloužiti výhradně »hloupé zvědavosti lidu,« také on postavy svých povídek nemaloval barvami a štětcem, nýbrž »nervy a krví.« Prospívati svým bližním chtěl svými pracemi, buditi v nich soucit a lásku a jako onen nemocný v »Červeném květu« chtěl by všechno zlo ve světě vypleniti, všechen jed tohoto »červeného květu«, napitého krví milionů, vssáti do sebe a otráviti se jím, aby zlořečený květ ten nemohl již nikomu ublížti. Garšin sám byl si dobře vědom, jaký nerovný a beznadějný boj to bojoval a právě »Červený květ« jest nejlepším dokladem toho, že se neoddáva marným illusím. Co chtěl svými povídkami docíliti (a jemu umění jak již řečeno, samo o sobě nebylo cílem, nýbrž jenom prostředkem k vyššímu cíli) bylo, aby všechny, kdož trpí zlem, sjednotil k společné obraně. Po čem v umění toužil, ukázal v povídce »Attalea princeps.« Tam hrdá, krásná palma marně vyzývá ostatní rostliny, stejně uvězněné ve společném skleníku, aby spolu s ní, opřely se o stěny svého vězení a tak propracovaly se ku svobodě. »Vzrůstejte do větší šířky a výšky, rozložte svoje větve, opřete se o rámy a skla; náš skleník se rozsype na kousky a my vyjdeme na svobodu. Opře-li se jen jedna nějaká větvička o sklo, tu ovšem odříznou; ale co si počnou se stem silných a smělých pňů? Budeme-li pracovati společně, vítězství je naše.« V těchto krásných slovech obsažen jest celý, ušlechtilý program Garšinův.

Vroucím soucitem, jemným a citlivým, provanuto jest vše, co Garšin napsal. Společná součinnost všech ve vzájemné lásce a snášelivosti jest jedinou zbraní proti zlu, které vypučelo z přílišné lásky k vlastnímu Já. Proto jest třeba zlomiti tuto lásku k sobě samému, vykořeniti ji na dobro ze svého srdce, odvrhnouti ji od sebe a počíti nový život. Všechno sobectví v sobě potlačiti a vrátiti se k prvotnímu dětskému, prostému cítění a myšlení. »Změniti se sám a stát se dítětem«, — praví sám k sobě Aleksěj Petrovič v čarovné po-

vídce »Noc« — ». . . To znamená nestavěti ve všem na prvé místo sebe. Vyrvati ze srdce ošklivou tu modlu, netvora s ohromným břichem, to odporné Já, které jako hlíst duši ssaje a žádá stále nové a nové potravy« . . . Aleksěj Petrovič sedí ve své světnici, nabitý revolver před sebou, odhodlán k sebevraždě. Noc již se schyluje ke konci a otevřeným oknem zaléhá do pokoje jitřní zpěv zvonů. Ten křísí v duši Aleksěje Petroviče vzpomínky na šťastné mládí, připomíná mu, že »na světě jest ještě něco jiného mimo jeho vlastní, těsný svět, který ho zmučil a přivedl k zoufalství« — a konec konců Aleksěj Petrovič rozhodne se, žíti dál, ale jinak, než až dosud. Garšin svými pracemi chce býti zoufajícímu a sobectvím otrávenému lidstvu takovým zvonem, zpívajícím v jitřním šeru a volajícím k novému životu, zvonem, věštícím, že hrozná noc je u konce a že vzchází nové, mladé ráno.

Altruistické toto pojímání života jest ovšem i ostatním velikým ruským spisovatelům společno, ono proniklo celou bytost jejich a leží již v samé povaze jejich jako příslušníků veliké rodiny národů, pro něž právě jest příznačno. Ale u Garšina vysloveno neobyčejně jasně a určitě, u něho učiněno nejspodnější, stále se ozývající strunou. Garšin vychází, aby hledal dobré stránky lidské povahy, aby pod drsnou a potřísněnou skořápkou hledal ušlechtilé, ryzí a neposkvrněné jádro. Láskyplně líčí lidi ne snad zlé, ale slabé a chybující, aniž by chtěl býti nad nimi soudcem. Jeho Nadežda Nikolajevna, hrdinka dvou povídek (»Nadežda Nikolajevna« a »Událost«) patří k těm, kterými společnost opovrhuje, za něž se stydí, jichž existenci však ve svém vlastním zájmu pokládá za nutnou. Nikdy před tím nevypravována historie ženy padlé a prodajné, jedné z těch, nad nimiž moralisté opovržlivě křiví rty, které však pod pláštěm milosrdného šera titíž moralisté potajmu vyhledávají, spůsobem tak vzácně delikátním a ušlechtilým, nikdy před tím neocitla se stará tato látka v rukou umělce tak čistého, hluboce cítícího a delikátního, který by byl dovedl nalézti na ní stránky tak povznášející a tak světlé, jako tomu jest u Garšina. Nadežda Nikolajevna opovrhuje společností, k níž kdysi patřila a jejíž ničemnost poznala. Padlá ta žena, jejíž lásku může si každý koupiti, ve svém nitru zůstala nedotknuta, je mravně opravdovější a čistší, než ctnostné ženy a milenky těch mužů, kteří ji navštěvují, vědomá si svojí ceny, plná hrdosti a tajuplného vlivu na muže, kteří s ní přijdou do styku. K vůli ní, padlé dívce, kterou společnost opovrhuje, dovedou mužové třeštiti láskou, podléhajíce úplně jejímu vlivu. A jak zmužilý

boj tato žena bojuje, jen aby se vyprostila z bahna, v němž se ocitla! Není hned tak psychologicky zajímavé postavy, jakou jest Garšinova Nadežda Nikolajevna, která jakoby žila dvojím životem. Jakoby v ní dvě duše byly, z nichž jedna, uspaná v těžký, hluboký sen jakoby se probouzela. To jest právě pro Garšina charakteristickým, že s oblibou líčí postavy psychopathologické. Kromě obou povídek právě jmenovaných naleznete doklady toho v »Červeném květu«, kde v té příčině udeřil na tóny zvláště pronikavé a rozrušující i ve »Sketovi«, naplněném chorobným, šíleným strachem, že bude jako záložník povolán na bojiště. Mladý lékař, který jest hrdinou této posléze jmenované povídky, znepokojovaný telegrammy, přicházejícími z bojiště, několikrát již v životě musil se postaviti nebezpečí života tváří v tvář a nebál se. Ale teď jej lekají hrůzy války, o nichž čte, s tím »nepatrným« počtem mrtvých a raněných, o nichž vypravují úřední bulletiny, naplňují jej šíleným strachem a nešťastník prožívá hrozné dny a týdny.

Jeho strach hraničí již s čirým šílenstvím. Ale právě takové postavy nejvíce lákají Garšina, na nich demonstruje celé svoje zázračné umění psychologické s jistotou, která vzbuzuje obdiv. Před našimi zraky ukazuje tajemné a spletité processy duševní, odhaluje nitra lidí, které líčí a předvádí nám vzácné, složité stavy duše. V tomto mistrovství kresby psychologické, tak úsečné, vše podstatné několika rysy vyčerpávajícím nemá snad Garšin v celé moderní literatuře soupeře, ani veliké psychology ruské a skandinavské nevyjímaje. Při tom psychologické analysy jeho nemají nic schematického, nejsou ztrnulé a suché, nýbrž skrz na skrz životné, plynulé a vysoce umělecké. Jako umělec vůbec Garšin zaujímá jedno z nejvýznačnějších míst v dějinách literatury tohoto století. U něho nenajdeme ani stopy po oné epické šířce, kterou se z pravidla vyznačují ruští autoři. Je naopak úsečný, soustředěný, kreslí ve velikých, plastických rysech, nelibuje si nikterak v líčeních. Za to, kde třeba, dovede několika suggestivními slovy vyvolati představy a nálady, o jichž evokaci by se jiní sebe delšími popisy marně pokoušeli. Jemu stačí několik málo stránek, aby vytvořil obraz, plný hlubokých perspektiv, životný a nesmazatelně do paměti se zarývající. Nikde není zbytečného rysu, bezvýznamného slova. Ale také nikde nelze voliti slova, které by ještě mohlo sesíliti zamýšlený dojem, nikde nelze připojiti věty, která by podstatně mohla účinnost obrazu zvýšiti. Vše jest tu se svrchovaným uměním již na své místo postaveno, podepřeno, vyhlazeno, vše v náležité světlo pošinuto. Každá

povídka jest drahokam, svítící tisíci jemně vybroušenými a vyhráněnými facetami. Jest to umění neobyčejné dokonalosti, ale umění zaplacené krví a slzami, umění, které stálo život.

Vševolod Michajlovič Garšin dospěl k tomuto umění poměrně záhy. Bylo mu teprve třiatřicet let (narodil se 2. února 1855), když podlehl poranění, utrpěnému 10. března 1888 při smrtelném skoku ze čtvrtého poschodí domu, v němž bydlil. Hrozná duševní choroba, která již v mládí se objevila, byla příčinou tohoto strašného konce geniálního básníka. Předčasný skon velikého umělce jest příčinou, že dílo, jež po něm zůstalo, není velikých rozměrů. Ale jest za to ceny nepomíjející a zajišťuje svému původci nesmrtelnou paměť. Jeť psáno »nervy a krví« a taková díla patří věčnosti. Cena, za kterou zde nesmrtelnost dosažena, nebyla nepatrná. Jako onen choromyslný v »Červeném květu« v boji proti rudě planoucím květům máku, vyčerpal Garšin všechny svoje síly v boji s onou hroznou nocí, jejíž stíny se na duši jeho již od mládí kladly. Noc jej konečně překvapila a tmy její jej pohltily. Ale jeho dílo zůstalo a jako onen jitřní zvon v historii Alekseje Petroviče věští příchod nového dne. Nad hrobem svého tvůrce ten zvon zpívá dál do šera a mlh příštích dnů . . .

Z našich škol středních.

Píše Jos. Frybort.

Za nedávných dob, kdy se tak nápadně projevovalo kvašení v kruzích studentských, zhusta se z řad mladých nespokojenců ozývaly stesky do našich škol středních, zejména pak gymnasií. Nebylo divu. Střední škola dala horlivým reformatorům do rukou vysvědčení dospělosti a poslala je na školy vysoké. Dělo se tak od let, a nebylo nespokojenců, nebylo výkřiků nevole, vrhaných nazpět v učeliště, jež vyžadovalo dlouhých osm let nejlepšího věku jinošského. Arci tehdy nebylo otázek, hýbajících světem, nebylo sociologie, nebylo třídních neshod lidské společnosti, nehlásil se malý člověk o stejná práva s vrstvami panujícími, nebylo otázky ženské, emancipace, nereformovalo se manželství, — a to vše a mnohé jiné čeká dnes na dvacetiletého jonáka, aby se o tom vyslovil, pro to neb ono rozhodl a pak po svém svět zřídil a upravil. Mladá mysl jest již taková, že jest přesvědčena, že svět jí stojí, ona že všecko zmůže, vše spraví. A tu pojednou náš mladík vidí, že přes

svou úředně doznanou »dospělost« ví tak málo z četných otázek, jimiž se přítomná doba zabývá a jež se mu nyní zdají stokrát důležitějšími než celá latina od Nepota do Horáce, než řečtina s Homérem i Sofoklem, a jež jsou ovšem nepoměrně zajímavější než protivná mathematika s fádními logaritmy a zdlouhavými rovnicemi. Kdo je vinen tím nedostatkem? Kdo jiný, než gymnasium, které pěstuje samé věci nepotřebné, a pro život nepodává praničeho. A tedy pryč s gymnasiem, pryč s přežilou veteší, která moří mladé mozky, která ubíjí fysické síly, a duševních nerozvíjí.

Tak bývá zhusta slýchati, a není nouze ani o dobré rady čím by se mělo gymnasium nahraditi, aneb alespoň jak zreformovati. Pro pouhé reformační choutky mládeže arci nikdo nebude škol měniti. Ale nikdo rozumný nemůže zavírati očí před faktem, že je nezbytně třeba dorostu, který by pracoval na poli veřejnosti, a že není radno, aby ten dorost přicházel nepřipraven, nevěda o životě a jeho úkolech. A to nynější abiturienti opravdu nevědí. Snad právě proto stávají se tak snadno kořistí agitatorů, dávajíce se svésti třpytnými hesly, jež lákají novotou a spíše je oslepují než přesvědčují. Již z toho důvodu lze souditi, že zvláště na gymnasiích rakouských jest potřebí oprav pronikavých. Jest nezbytně žádoucno, aby se ústavy tyto, po dlouhá desítiletí zachovávající stejný systém, zmodernisovaly alespoň přibráním některých nauk nynější době vskutku potřebných, obmezením dosavadního učiva v jazycích klassických a změnou plánu v předmětech jiných; jinak zůstanou naše školy antikvitou, připravující spolu s universitou toliko nutný materiál pro erární kanceláře, a to způsobem velice jednostranným. Ale o tom nehodlám zde mluviti. O tom ať přemýšlí, komu náleží o školy se starati. Mám v úmyslu poukázati toliko na některé nedostatky středních škol, po výtce pak gymnasií, a to takové, které se dají odstraniti v rámci dosavadní osnovy jejich, a na vady, které plynou z různých institucí jejich a jež rovněž možno odstraniti pouhou dobrou vůlí interessovaných činitelů.

*

Dotekli jsme se svrchu látky, kterou naše gymnasia pěstují, zastavíme se tedy nejprve u té věci.

Tu musíme předem vytknouti hlavní a zásadní vadu rakouských škol středních, vadu čistě rakouskou, a to tu, že táž kategorie škol v celé Cislajtanii řídí se plánem týmž a že se na nich nikterak nepřihlíží k zvláštním potřebám a tužbám různých národů. Školy německé, české, polské, vlaské i rusínské učí týmž

předmětům stejný počet hodin v týdnu a touž methodou, vypracovanou od centrálního úřadu, ministerstva kultu a vyuč., jemuž celý aparát středoškolský jest podřízen. Rozdíl jest toliko v tom, že neněmecké školy mají o svůj jazyk vyučovací více a že tedy žáci na nich jsou nuceni i větší počet hodin seděti ve škole, i doma více studovati.

Také postup látky v jednotlivých disciplinách jest stejně rozvržen, ano i v jednotlivých hodinách učebních pochod vyučování i předmět jeho má býti všude co možná týž. Právem se této uniformitě před několika lety posmíval kterýsi odborný list zahraniční: Rakouský ministr vyučování vytáhne kteréhosi dne z kapsy hodinky. Je půl jedenácté. Jaké blaho rozlije se útrobou pana ministra, když si vzpomene, že se teď právě na všech gymnasiích jemu podřízených v páté třídě v dějepise vykládá o Mariovi, v šesté že čtou tolikátou a tolikátou kapitolu Herodota a t. d. Možno-li si mysliti školství vzorněji zřízené?*)

Gymnasium, které má za cíl opatřiti vyšší vzdělání všeobecné a připraviti pro universitu, opírajíc se o jazyky a literaturu staroklassickou, klade těžiště učení na jazyk latinský a řecký. Těmto dvěma předmětům dohromady věnována jest, nehledíme-li k nezávazné němčině, týdních hodin vyučovacích část nápadně převážná.**) Jaký jest cíl tohoto pracného studia, vyžadujícího tolik drahého času? O tom praví nařízení min. k. a v. ze dne 26. května 1884 č. 10.128, (obsažené v známých Instrukcích a opakované tam již ze staré osnovy gymnasijní), vzhledem k latině na vyšších gymnasiích: »Cílem jest znalost římské literatury v nejpřednějších zjevech jejích a v ní státního života římského. Získání smyslu pro stilistickou formu jazyka latinského, a tím i pro krásu řeči vůbec.« A vzhledem

---

*) Z této uniformity vysvětlíme si také — mimochodem řečeno — možnost továrny na učební knihy, jakou má známý přítel a štědrý podpůrce výbojných spolků německých pan Friedrich Tempský, těšící se ve Vídni neobvyklé přízni a důvěře. Pán tento vydává mimo jiné latinské a řecké klassiky — všecky na gymnasiích zavedené, a to ve velkém, po továrnicku. Texty latinské i řecké, illustrace a j. zůstanou nezměněny, úvod na určitém počtu stran dá se přeložiti z němčiny, a tak se pořídí »Ausgabe für böhmische, — polnische, — italienische Gymnasien« co nejsnáze. S takovým podnikatelem jest pak arci těžká soutěž, zvláště když někteří nakladatelé naši nejsou ani dost obratni, ani ochotni.

**) Latině na pouhých gymnasiích učí se v prvních 2 třídách po 8 hod., v třetí až šesté po 6, v sedmé a osmé po 5 hod. týdně. Řečtině ve třetí a sedmé po 4, v páté, šesté a osmé po 5 hod. týdně.

k řečtině: »Cílem jest důkladná četba nejznamenitějších děl řecké literatury, pokud to dopouští obmezený čas, jenž tomuto předmětu jest vyměřen.« Potřebnou známost gramatiky a syntaxe mají s k tomu žáci osvojiti v gymnasii nižším. Že tento cíl není v nijakém poměru ku práci a času, jenž mu byl po 8 let věnován, jest patrno na první pohled.

A výsledek dlouhého studia? Podívejme se po abiturientech gymnasijních (krom nepatrného počtu těch, kteří si vyberou k odbornému studiu klassickou filologii). Sotva mají po maturitě, nikomu z nich již ani nenapadne podívati se do velebených klassiků latinských a řeckých, a také z celé několikaleté četby nezůstane jim v paměti až na několik floskulí za krátko nic. Diviti se tomu netřeba. Cíl studia latiny, jak jest svrchu vytčen, zvláště druhou polovicí svou živě upomíná na středověké humanisty. Těm byla umělá nebo umělkovaná forma vším, oni rozplývali se blahem nad krásnou formou Ciceronových listů a napodobili je otrocky. Slohová uhlazenost jim byla vrcholem moudrosti. Za tehdejšího nepatrného rozvoje věd stála latina a řečtina také pro obsah svých spisů za práci. Vždyť Aristoteles, Herodot, Galenus, Hippokrates, Plinius, Strabo atd., i co do věci byli ještě pozdnímu středověku vítanou studnicí vědomostí. A církevní otcové a učitelé ovšem přímo nutili učiti se latině. Kdež však jest naše doba od onoho oboru myšlénkového, jaké moře nových vysoce důležitých a cenných poznatků rozlévá se mezi dobou naší a časy oněch humanistů! Celé širé obory vědecké tu nově vznikly, staré pak namnoze ze základu se změnily a netušeně rozšířily. A přes to všecko setrvává naše gymnasium v podstatě na starém základě humanistickém! Divte se pak, že mladá mysl, sotva nabyla akademické svobody, střásá se sebe kvapem zastaralé pozlátko gymnasijní a shání se po vědomostech potřebnějších a modernějších.

Avšak zanechme toho všeho. Popatřme toliko, jak gymnasium cíle sobě určeného hledí dojíti a jak se vykazuje, že ho došlo.

V latině i řečtině kamenem úrazu jest gramatika, která bývala od jakživa koníčkem většiny filologů. »Formám« bývalo cvičeno jak na Xenofontovi, tak na Platonovi, bezvadné aoristy a jistota v nepravidelných slovesech a znalost syntaktických zvláštnůstek byla spolu s překladem daného místa z klassika vrcholem, jehož filologové toužili u svých žáků dosíci. A protože dosavad nejsou ani z vyššího gymnasia odstraněny neblahé a zcela zbytečné komposice, při nichž musí žák překládati české texty do latiny a řečtiny,

úkoly to, jejichž známka má podstatný vliv na semestrální známku z těchto předmětů, jest ovšem ono gramatické pedanství do jisté míry pochopitelno a vysvětlitelno. Zmenšilo-li se v posledních letech, stalo se to hlavně zásluhou výnosu ministerského z roku 1891. (30. září čís. 1786), kde se mimo jiné připomíná: »Gramatické projednávání není cílem těchto studií, a bylo by zneužíváním četby, kdyby měla sloužiti výhradně nebo obzvláště k nacvičení gramatických pravidel.«

Že však dosud není možno takového zneužívání klassiků odstraniti, že dosud pro gramatické nedostatky, (jež se bohužel dostavují u některých žáků záhy a v podobě překvapující,) musí veliké procento žactva gymnasium opouštěti, toho příčinou vedle zmíněných zkoušek písemných jsou hlavně maturity a zpětné působení jejich do let studijních. Maturita má ukázati, jak bylo při jednotlivých žácích dosaženo cíle studijního; nemá dle výslovného znění ministerského předpisu »klásti důraz na jednotlivé vědomosti žákovy, nýbrž pouze na docílené vzdělání všeobecné, na dosažený pozvolna duševní obzor«. A tu právě ukazuje se v klassické filologii křiklavý rozpor mezi cílem úředně vytčeným a způsobem, jak se naši předsedové maturitních komissí (ostatní členové její jsou nyní více méně pouhými figuranty) přesvědčují, že ho bylo dosaženo. O výsledku zkoušky z latiny a řečtiny rozhoduje toliko překlad, a v něm o osudu žáka v jazycích slabšího rozhoduje nezřídka jediný tvar gramatický, jediné slovíčko! Ostatní, třeba sebe důkladnější »znalost římské literatury a v ní státního života římského« neplatí pranic. A neplatí ani dostatečně provedená práce písemná. Žák neznal ani toho neb onoho významu, nemohl poznati té neb oné formy, ano — horribile dictu — četl dvakrát třikrát s nesprávnou kvantitou — namítá předseda, který ovšem neopomenul maturanta formičkami potahati, a odsuzuje abiturienta k reprobaci. Což divno pak, že se professoři snaží, seč jsou, aby žáků od takové pohromy zachránili, — řídí se tedy dle toho v čas při četbě klassiků prvních i posledních. A zemský inspektor, když přišed na inspekci pátrá v sešitech po každé chybě, kterou učitel v hříšné dobromyslnosti mírněji taxoval, a vytýká to pak a zapisuje lehkomyslníkovi do jeho konduity, uspíší zajisté gramatickou horlivost filologů také náležitě.

To se děje nyní stejně jako před 20 lety, a děje se to zajisté proti intencím zmíněných výnosů a také jiných oprav, jimiž baron Gautsch, jak známo, horlivý zastance klassické filologie, jakožto

ministr k. a vyučování snažil se přivésti studium klassických jazyků na gymnasiích na cestu rozumnější. Gautschův dosud platný výnos žádá na gymnasijním filologu snahu, »aby pronikl k onomu filosofičtějšímu názoru na klassický starověk, jakýž všechny jeho jevy chápe ve vzájemné jich souvislosti a v poměru k lidské přirozenosti, s toho hlediska pak aby vyučování oživotnil a přivedl k plné působnosti výchovné«. Přiměřenému vzdělání učitelů mělo se nápomoci zřízením stipendií na cesty do Italie a Řecka (jichž však je příliš málo) a zavedením archeologických kursů na universitě, které by se mohly při vhodnější volbě přednášek a demonstrací ovšem osvědčiti jen pro několik hlavních měst. (Na příslušné doplnění učebních pomůcek ovšem se zapomnělo — na to není peněz). Týmž výnosem byla zavedena důležitá změna co do komposic, z nichž totiž poslední na konci každého semestru děje se ne z mateřského jazyka, nýbrž z klassika v tom pololetí čítaného. Zavedena také četba privátní, jíž jenom nesprávným výkladem příslušných orgánů neužívá se, jak zajisté ministerstvem bylo míněno, na přímý prospěch žáků. Z toho všeho jest, tuším, dostatečně patrno, že by celá klassická filologie na gymnasiu mohla i v dosavadním rámci vypadati mnohem lidštěji, kdyby se pěstovala alespoň v tom blahovolném smyslu, jaký mají sama nařízení ministerská. Několika ráznými opravami dalšími pak nabyla by i životní mízy, která dnes zvláště řečtině — to přesvědčení nabývá půdy víc a více — rozhodně schází.

Náprava taková, která by snáze a důkladněji vedla k cíli, jest co nejvíce žádoucna v zájmu klassických jazyků a literatur samých, jejichž vysoce vzdělávací hodnoty nepodceňuje nikdo, kdo se jimi alespoň poněkud zabýval. Nepřáli bychom našim gymnasistům, aby byli zbaveni řečtiny, již proto ne, že nad latinu daleko vyniká a také názoru na starověk poskytuje daleko ryzejšího a plnějšího nad ni. Ale toužíme po tom, aby naše mládež byla sproštěna práce úmorné a bezvýsledné, toužíme po takových opravách, které by vedly k důkladnějšímu seznání starověku, k lepšímu ocenění jeho, k hlubšímu vniknutí do něho, tak, aby na konec vyplynula odtud láska k němu a radostné podléhání oné harmonii ušlechtilé, jakou se vyznamenávali staří Řekové.

Přejděme k jazyku českému. Osnova učebná vytýká mu jakožto jazyku vyučovacímu týž cíl, který má němčina na gymnasiích německých: »Obratnost a stylistickou správnost v písemném i ústním užívání jazyka k vyjádření vlastního, pozvolna se šířícího

okruhu myšlenkového; historickou znalost nejdůležitějších částí národní literatury; z toho se vyvíjející charakteristiku hlavních druhů tvarů uměleckých v prose i poesii.« — Zevrubněji vytýká se cíl němčiny (a tedy obdobně též češtiny) jakožto jazyka vyučovacího v nejnovější osnově pro vyšší reálky, uveřejněné v květnu r. 1898: »Zručnost a stylistická správnost v písemném i ústním užití řeči k vyjádření myšlenkového obsahu, spočívajícího v okruhu, jejž žáci získali vyučováním i zkušeností. Četbou zjednaná znalost výboru nejvzdělavatelnějších stránek z německé literatury, z příkladů odvozená charakteristika tvarů básnických i prosaických; znalost nejdůležitějšího z životopisů německých klassiků. — Vyučování v německé řeči nemá nikterak za účel pouze jazykový výcvik, nýbrž má také poskytnouti bohatou hojnost látky ducha i povahu vzdělávající, a to formou klassickou nebo alespoň bezvadnou, a zároveň má působiti oživujícím vlivem na vyučování v ostatních předmětech, soustřeďovati je a dílem i doplňovati.«

Češtině učí se na českých gymnasiích vesměs po 3 hodinách týdně (v třídě čtvrté na gymnasiích s obligátním kreslením 2 hodiny, na reálce dle nové osnovy v první a sedmé třídě po 4, v ostatních po 3 hodinách), kdežto němčina má v nejnižších třídách po 4 hodinách týdně. Již tím jest mateřský jazyk formálně jaksi znehodnocen a za méně důležitý vyhlášen, a to je zajisté vada kardinální. Jinde — zejména v Německu, jež Vídni ve školství často bývá vzorem — položili těžiště středoškolského vzdělání na jazyk mateřský, u nás se o tom dosud nikomu ani nesní. Kdo by naše školy v tom směru změnil, získal by si zásluhy neocenitelné. Toť by byl vzdělání základ nejzdravější a nejpřirozenější, to by bylo vzdělávání zážívné, mysl nemořící a neméně účinné, než k jakému vede cesta dosavadní. Tím by také každý národ sám sobě zůstal věrnějším, když by mu nebyla vočkovávána cizí kultura, duchu jeho nepřiměřená. Studium jiných kultur, zejména pak klassických, by tím nikterak nebylo odstraněno; naopak, stalo by se zaokrouhlenějším, všestrannějším, a výsledek jeho jistě by více hověl požadavkům doby nynější. Ale tato tužba zajisté zůstane ještě dlouho zbožným přáním. U nás čeká se na každou věc dobrou vždycky až příliš dlouho.

Dosahují však naše střední školy cíle češtině dosud vytčeného? Odpověď nám mohou dáti ti kruhové, kteří naše abiturienty přijímají do úřadů a kanceláří. Odtamtud víc a více ozývají se stesky, že jistota a obratnost stylistická z našeho dorostu nápadně

mizí. Ano bývá naříkáno i na to, že mizí odtud i jistota pouhé správnosti jazykové, tedy že ani minimum požadavků nebývá splněno. U techniků bývá tento nedostatek až křiklavý, ale také juristé nebývají ho prosti. Smutné to svědectví pro naše školy střední! Dokud jsme se vzdělávali na školách německých, býval takový stesk pochopitelný, — ale tehdy ho nebylo slýchati. Čeští žáci vzdělávali se soukromě ve své mateřštině, měli to za svou povinnost a hanbili se za každou vadu, jež by se na nich byla objevila. Nynější generace jest v tom mnohem méně úzkostliva, ač nemá již výmluvy na neurovnanost a neshodnost české grammatiky ani na pedantství brusičů. Také na spisech mladších literátů jsou toho doklady nápadné. Ale ani v té věci není škola bez viny.

Vinu v té příčině spatřujeme již na škole obecné. Onať dle nynějšího plánu pěstuje jazykového učiva mnohem méně, než ho mívala. Její učení opírá se, kde to jen poněkud možno, o názor. Přirozeno tedy, že se v žácích vyvíjí jednostranná nazíravost na úkor schopnosti abstrakční, jakéž učení se jazykům vyžaduje nevyhnutelně. Ku přijímací zkoušce (o ní tou příležitostí budiž dovoleno několik slov) přicházejí žáci nikoli, jako druhdy, zvláště k tomu cíli připravení, nýbrž chlapci, mající průpravu zhusta velice chatrnou. Namítne někdo, že by tedy neměli býti na střední školu přijímáni, a že by zkouška přijímací měla býti ne-li přísnější, tož alespoň zevrubnější. A skutečně také již od dob Gautschových ordonancí činí se dle daného předpisu u přijímací zkoušky větší požadavky než dříve. Přes to materiál do škol přijímaný není lepší. Ukazujeť zkušenost, že zmíněnou zkouškou dle dosavadního nařízení nelze se přesvědčiti o spůsobilosti žákově k studiím o mnoho lépe než z propouštěcích vysvědčení školních, jejichž »velmi dobré« známky často bývají v křiklavé neshodě se skutečnými vědomostmi žákovými. Žák, který teprve po zevrubné zkoušce ústní a s nevalnou důvěrou byl přijat, prospívává pak ve škole mnohem lépe než soudruh jeho, kterého přijali hned na základě zdařilé zkoušky písemné. Odstraniti však zkoušku přijímací z příčiny její nespolehlivosti sotva by bylo radno. Nahrnulоť by se pak do první třídy mnoho materiálu takového, který by škole byl ještě více na obtíž, než jest balast, který nyní sama přijímá bezděčně. (Někdy ovšem také proto, aby ředitelé paradovali větším počtem přijatých žáků. Jsouť ústavy, které o to vedou mezi sebou po léta jakési tiché dostihy.) Měla by raději školám středním dána býti moc, aby jejich sborové učitelští směli odstraniti žáka, který se prokáže naprosto neschopným ke studiím a jehož rodiče

ho přes to ze školy vzíti nechtí. Jak dobře by to působilo i po stránce paedagogické, o tom zajisté nebude nikdo v pochybnostech. Aby však té moci nebylo zneužíváno, o to by se již zajisté postarala c. k. zemská školní rada.

Jest patrno, že žactvu slabě připravenému nepostačí pro gramatický a stylistický výcvik nepatrný počet hodin češtině vykázaný, z nichž mimo to nejméně polovina odpadne na úkoly, opravy jich a zkoušení. Takoví žáci ostatně vůbec se těžce shošťují tísnivého dojmu, jakým na ně působí přímo ohromující přechod ze 4. a 5. třídy školy obecné do gymnasijní primy. A zkušenost ukazuje, že nedostatky, kterých žák na př. v pravopisu a mluvnici nezmůže v třídách nejnižších, vlekou se s ním až do tříd nejvyšších a odtud ovšem i do praktického života. Na gymnasiích jest tomu alespoň o to lépe, že se tam češtině nezbytně musí učiti také při obou jazycích klassických, a pak že na vyšším gymnasii čeká žáka z tohoto předmětu zkouška maturitní. Na reálkách však odstranili ústní maturitu z češtiny, povolávajíce k ní jen ty žáky, kteří mají písemní zkoušku chatrnou. Tím se ovšem učení češtině na těch školách zlehčilo a jazyk sám tím u žáků přichází v nevážnost. Odtud pak slabé výsledky pochopíme snadno.

Je-li však češtině vyměřeno času tak málo, záleží tím více na tom, aby ho bylo náležitě využitkováno. Že se to přese všecky inspekce a hospitace ředitelské, přes rozvrhy učiva, kalendáře úloh, výkazy četby a článků memorovaných a t. d. neděje náležitou měrou, v tom spatřujeme vinu školy a učitelů. Vinou je, že češtině od primy do kvinty může učiti kdokoliv, každý, komu do vyměřeného maxima schází příslušný počet hodin. Učí jí zpravidla klassičtí filologové, z nichž mnozí se nerozpakují utrhovati i toho skrovného času pro svou nedostižnou latinu, učí jí historikové, mathematikové i přírodopisci, učí jí v posledních letech na reálkách klassičtí filologové právě universitu opustivší, jimž arci stává se pak čeština polem volných experimentů, ve kterých jim ani »pokyny« ředitelů nefilologů nemohou brániti. Zřídka mají češtinu odborníci z povolání, neboť jest jich málo a bývají zaměstnáni v třídách vyšších. Všichni bez rozdílu však, ani odborníků nevyjímaje, pokládají učení češtině za břemeno, těžší předmětů ostatních. Děje se to pro úlohy, jichž korrektura vyžaduje více času i práce než kterékoli úkoly jiné. Čemu však učitel učí bez lásky a zápalu, k tomu ovšem ani žáci nenabudou příchylnosti.

Mimo to nalezneme tu a tam i jinou necnost, která nemůže býti bez škodného vlivu na žáky. Přesvědčíme se ve výročních zprávách některých škol středních, že pojednání v nich umístěná mají co do formy patrné rozpory s učebnicí, dle níž, jak nás zpráva poučí, pisatel sám ve škole učí. Učitel, který něčemu jinému učí a sám jinak píše, nemůže vzbuditi vážnosti k mateřštině. Ale on nad to žákům přímo vštípí neurčitost a kolísavost, jež vedou ku lhostejnosti, a z té se přesnost pravopisná a slohová ovšem nezrodí.

Se strany zemské inspekce jest češtině osvědčována pozornost velmi nestejná. Někde mají ze slov inspektorových, která jsou pro sbor učitelský normou nepřekročitelnou, sestrojen postup, jakým jest si vésti alespoň při rozboru čtených článků. To je alespoň svědectvím že se dozorce předmětem zabýval. Jinde takového důkazu není. Slyšeli sice mnoho o tom, jak vykládati to neb ono pravidlo z latinské nebo řecké syntaxe, slyšeli o metrickém čtení a o důležitosti řeckých akcentů, slyšeli, jakých podrobností je nevyhnutelně třeba ze starožitností řeckých a římských, ale v češtině? O té je řeč leda tehdy, napadlo-li snad některému učiteli o nějaký paragraf školní knihy se opozditi nebo rozvrh učiva předběhnouti. Jinak má se na ni obraceti ta část Instrukcí, která se zabývá němčinou jakožto vyučovacím jazykem škol německých. Ale týž dozorce nezapomenul příslušným učitelům co nejdůtklivěji vložiti na srdce, aby se vší pílí a horlivostí učili — němčině. O methodách, (nyní kvete »rozbor a nápodoba«), jakými by se tento jazyk žákům co nejdokonaleji do hlav vpravil, také mnoho rozjímal, ano nešetřil ani pochvalou — věc jinde nevídaná a neslýchaná — kde shledal zvláštní horlivost v tomto předmětu. Lze se pak diviti, že ten neb onen učitel češtiny, vida takovouto lhostejnost, ano i nedbu představeného, také sám pozbývá nadšení a horlivosti?

Za takového stavu věcí ovšem pochopíme, proč pro češtinu dosud nebyla vydána příslušná instrukce, ač pro všecky ostatní předměty jsou zevrubně vypracované instrukce v platnosti již 15 let. Že se čeština nemůže říditi pravidly pro němčinu danými, pochopí zajisté i laik. Způsobiti takovou instrukci náleželo v obor působnosti zems. školní rady, ale tento nejvyšší školní úřad zemský za 15 let neučinil k tomu ani kroku. Toto faktum, ve veřejnosti naší nepovšimnuté, jest zajisté urážkou českých škol, urážkou českého jazyka a bezprávím na české národnosti páchaným. Těmito slovy nijak nenadsazujeme; ukazujeť zkušenost, že nevydání instrukce není

snad známkou důvěry k našim školám a učitelům, nýbrž důkazem lhostejnosti, z níž přímo nebo nepřímo plyne většina nedostatků svrchu zmíněných. Hřích zemské školní rady v té věci jest tím větší, že iniciativa měla vycházeti od českých inspektorů předmětů humanitních, že jim k tomu cíli před lety dán byl hojný podklad v poradách odborníků, shromážděných v Ústředním spolku českých professorů, a že za to z těchto kruhů bylo přímo žádáno.

Co se týče němčiny, — ta je na českých ústavech mimo české reálky na Moravě — předmětem mimořádným, právě tak jako čeština na ústavech německých. Ale jak překvapující je rozdíl mezi učením tomuto vedlejšímu předmětu u nás a u Němců! Na českých školách jest němčina všude a bez výjimky pojata v rozvrh předmětů obligátních každé třídy jednotlivé, a tam s ní naloženo jako s kterýmkoli předmětem jiným; — a není odbyta ani posledními hodinami dopoledními a odpoledními, kdy žáci již bývají ochablejší. Professorům se počítá do maximálního počtu hodin. Učivu a zejména úlohám věnována stejná péče jako předmětům řádným, ano jak již řečeno, někde i větší než češtině. Žáci neprospívající v němčině jsou konferenčně napomínáni, pro neprospěch snižuje se jim známka z pilnosti, zkrátka, na němčině nijak neviděti, že je to předmět vedlejší. Němčině se také na českých ústavech učí — zejména v nižších třídách — žáci všichni, a je málo ústavů, kde nepatrný počet žáků neúčastní se vyučování němčině. Zásluhu o to zase mají čeští ředitelé. Jsouť mezi nimi lidé, kteří stůj co stůj chtějí míti ve výroční zprávě prohlášeno: »Jazyku německému učili se všichni žáci ústavu«. Vědíť, že se tím zavděčí nahoře, a proto se nerozpakují činiti žákům všechny možné obtíže a dokročovati na ně i na rodiče jejich způsobem co nejpříkřejším, ano i vyhrůžkami, napadne-li jim vzdáti se účasti na němčině. A je-li zemský dozorce vybrán z řad takových ředitelů, tu ovšem přenáší činnost, již tak houževnatě vyvíjel na ústavě jediném, na celou řadu škol sobě svěřených. Posiluje ho v tom blahé vědomí, že tato činnost jeho nebude neznáma na místech vyšších, a uznání, ať ve formě jakékoli, nemůže ho minouti.

Jak jinak chovají se německé ústavy k češtině. Tam je čeština v pravdě předmětem vedlejším, tak vedlejším, jako ku příkladu zpěv a těsnopis. Učí se jí, kdo chce, a toť se rozumí, — nikomu nenapadne někoho k ní vybízeti, natož nutiti. Učí se tedy češtině v odděleních, dvou nebo třech pro celý ústav, a nikoli v řádných hodinách vyučovacích, nýbrž v době prázdna, ve středu

odpoledne a některý den po ostatním vyučování. (Češtině na něm. gymnasiích učí se úhrnem **6** hodin, někde též 8 hodin týdně, t. j. po 2 hod. ve 3 odděleních; němčině na českém gymnasii učí se úhrnem **26** hod. týdně. Na některých reálkách německých mají pro české žáky zvláštní 2 oddělení, kdež se učí po 2 hod. týdně.) Čeština jest tam tedy v pravdě tím, čemu se říká páté kolo u vozu. Prohlédneme-li si pak výroční zprávy německých ústavů, seznáme, že se tam češtině učí nepatrné procento žáků. A to by se ještě scvrklo, kdybychom odečtli žáky české, jichž na př. i na školách v Praze a předměstích, Plzni, Budějovicích, Brně, Olomouci a Prostějově až dosud bývá asi pětina všeho žactva. Jak se na německých ústavech i za tohoto zařízení pohlíží na češtinu, lze posouditi z radostného výkřiku jistého ordináře z vyššího gymnasia, který zjistiv na počátku školního roku, že v jeho třídě není žádného Čecha, zvolal spokojeně: »Gott sei Dank, wieder einmal eine reine Klasse!« Ostatně i remunerace (40 zl. ročně za 1 hod. týdně), kterou dostávaji němečtí professoři za učení češtině, přímo vybízí, aby tento předmět byl pokládán za zbytečnou přítěž.

Proč se také na českých ústavech neučí němčině v podobných cerklech, jako češtině na školách německých? Bylo by to ke škodě žáků? Zajisté nikoli. Za nynějšího zřízení stává se často, že slabší žák v nižších třídách musí napjati všechny síly, aby obstál v předmětech závazných a učí se tedy nezávazné němčině méně. Dostane z ní třebas i známku nedostatečnou, ztratí proto snad osvobození od školného, ale postoupí do vyšší třídy i v němčině. V té ovšem, neznaje základů z třídy nižší, nemůže prospívati a tak postupuje s kusými vědomostmi výše a jest pak na obtíž v tom předmětě též spolužákům, kteří i němčinu zmohli v čas. Kdyby takový žák byl zůstal z počátku i druhý rok v oddělení nižším, byl by hravě své nedostatky odstranil, byl by se dále učil s větší chutí a byl by se jistě dodělal výsledků daleko lepších než za zařízení dosavadního. Ale tomu zemská školní rada nepřeje, ač by si tím za nynějšího nedostatku supplentů i z tísně pomohla, žákům, kteří o němčinu opravdu stojí, prospěla a těm, kdož jí nepotřebují, značně ulehčila.

Abychom laskavých čtenářů neunavovali, zanecháme ostatních předmětů učebních a dotkneme se toliko ještě dějepisu. O důležitosti jeho pro všeobecné vzdělání není nikde pochybnosti — není snad druhé věci, která by pro naše časy byla tak vzdělanému člověku nutna, jako znalost dějin. A jak je znají abiturienti našich škol středních? Žalno vzpomínati. Zavaďte v hovoru s takovým

mladíkem o nejdůležitější periody dějin českých, užasnete nad jeho nevědomostí v té věci. Zastydíte se sami za abiturienta, který si plete Karly a Ferdinandy, který neví, kdy byl konec české samostatnosti, v kterém století byly války husitské nebo válka třicetiletá, v kterém století panoval Jiří Poděbradský, který neliší utrakvistů od Českých Bratrů atd. atd. Ovšem, podle nynějšího systému vypadá na »užší vlast« v hodinách dějepisných času i výkladů nad míru poskrovnu, ale znají-li ti mladíci ze svého tak málo, co mohou znáti z cizího? A kde je toho příčina? Především v tom faktu, že z dějepisu dělají maturitu jen ti žáci, kteří mají v něm za poslední dvě léta průměrnou známku »dostatečnou« neb »dobrou«. Nepochopitelné dobráctví našich professorů-historiků, kteří se snaží mládeži zkoušku polehčiti, způsobuje, že těchto známek je velice málo, tak že dělávají z celé třídy maturitní zkoušku z dějepisu dva nebo tři žáci. Ostatní manevrovali opatrně při zkoušení v semestrech, odříkali obratně několik lekcí a o ostatní se nestarali. Nynější systém známkovací, o němž se ještě zmíníme, podporuje je v takovém »studování« vydatně. Přehledy a rozhledu v dějinách takto ovšem nabýti nemohou.

Zaveďte tedy maturitní zkoušku z dějepisu pro všechny žáky bez rozdílu, jako bývala a získáte souhlas i vděk každého, komu jde opravdově o pokrok a vzdělanost lidstva. —

Ale nezapomeňte také položiti větší váhu na dějiny domácí, neumlčujte jich a netrapte paměti mládeže řadami jmen a letopočtů bezvýznamných panovníků v zemích a zemičkách, z jejichž osudů se nelze ničemu přiučiti. Nespotřebujte tolik času na dějiny starých Babyloňanů, Assyřanů, Indů, Peršanů, Egypťanů a hlavně nevybírejte tolik podrobností z dějin řeckých a římských, a zbude více času na věci, jež jsou nám bližší.

Za přední nedostatek učení dějepisného pokládáme však, že se v něm nevěnuje dostatečná pozornost dějinám kulturním. Stal se sice v té věci proti dřívějšku alespoň jakýsi pokrok tím, že učebné knihy, přispůsobujíce se požadavkům osnovy, změněné ministerstvem, pojaly k jednotlivým obdobím také přehledy kulturní. Ale přehledy tyto jsou příliš suché a stručné, obsahujíce v některých oborech, zejména v literatuře, stavitelství a malířství, pouhou řadu jmen, a jinde pohybují se na půdě příliš široké, mluvíce na příkl. »o zřízení státním a právním za středověku« a hledíce tu v stránkovém přehledu ku poměrům — celé Evropy! Že se tu o kul-

turních stránkách svého národa žák nedoví téměř ničeho, jest patrno. Dobrou pomůckou učebných knih jest sbírka vyobrazení k nim přidaná, znázorňující slohy stavitelské, některá díla umělecká, zobrazující kroje, ráz města středověkého a p. Ale ty illustrace, ač podávají leccos dobrého, mají tu vadu, že vesměs pocházejí z cizích knih a že tedy našim žákům zobrazují cizí život, nikoli však život náš. —

A to je vada, které nelze dost litovati. Z toho plyne, že abiturient našeho gymnasia mnoho slýchal o úřadech a úřednících starých Římanů, že zná doslovně, kdy a jak se volili a jaká byla jejich pravomoc, ví totéž také zevrubně o starořímském senátě; ale naproti tomu neví téměř ničeho o zřízení zemských úřadů českých ze stol. 16. a 17., neví o zřízení našeho sněmu středověkého, neví o zřízení obcí městských a jich představenstvě.

Náš gymnasista sám datuje své komposice způsobem starořímským, ale má jen nepatrné tušení o tom, jakého datování užívali naši předkové. On zná (vlastně má znáti) zevrubně, jak se odívali staří Řekové a Římané, ví komu náležela »toga picta«, ví jak rozdělen byl starořímský dům; ale neví, jak se šatili naši předkové, neví, jak bydleli, jak žili. On vypočítává, co platila drachma, co obol, co sestercius, ale o ceně staročeských kop nemá zdání. Atd. atd. Jakousi omluvou mohlo by našim abiturientům býti, že není ani příruční knihy, kde by se o tom všem dověděli. Ale zkušenosti učí nás nepochybovati, kdyby kniha byla, že by nevěděli o nic více. Dnešní žáci zpravidla učí se jen tomu, z čeho bývají zkoušeni, na jiné věci marně je učitelé upozorňují. Ostatně, jak bylo již řečeno, dějiny domácí kultury mají nám býti nejbližší; pro ně konečně budou dějiny antických kultur dřív nebo později jistě obmezeny a na pravou míru ve vzdělání středoškolském uvedeny. Došlo k tomu již jinde, dojde k tomu i u nás.

* * *

Z universitních kruhů bývají pronášeny stesky, že nynější studenti neumějí náležitě studovat, že jich tomu střední škola nenaučila. — Nedá se to popírat. Způsob, jakým se druhdy na středních školách vykládalo a zejména zkoušelo, daleko více se hodil dosavadním zvyklostem universitním, než systém nynější. Když byly v obyčeji zkoušky pololetní, když žáci vyššího gymnasia byli nuceni všecky předměty na konci semestru zopakovati a vědomosti příslušné v celek si uváděti, dovedli pak snáze také pracovati na universitě. Byli nuceni i více mysliti, i více pamatovati, byli přehledem přivá-

děni k systému v jednotlivých naukách, a tím učeni přemýšleti o vědění lidském vůbec. Dnes to na středních školách chodí jinak. Dnes panují třídní katalogy, pověstné »modráky«, do nichž professor denně má zapisovati známky všech žáků, jež právě zkoušel. Má také poručeno, kolik známek nejméně musí míti, a loví je tedy jak může, je-li žáků mnoho a učebních hodin málo. Žákům se po každé »řádné« konferenci oznamuje, jak obstáli. Oznamuje se to nejen žákům nedostačujícím, kteří to slýchají též po konferencích čtrnáctidenních, aby věděli, v kterém předmětě mají více pracovati, ale i těm, kteří touží po vyznamenání. Těmto se vypočítává, kolik mají »dobrých« a z které »chvalitebné« by se mohli dopracovat na »výbornou«. Učí a studuje se tedy ne pro vědomosti a vzdělání, ale pro známky. Takové učení podporují též rodiče, kterým ředitelé ochotně dávají opisovati si z třídních katalogů známky z jednotlivých předmětů, ano dovolují to i žákům samým, požádají-li je o to. Mnozí ředitelé podobají se čtenářům planet tím, že ze zapsaných známek snaží se vyložiti, proč žák uměl tentokrát méně než minule, jakou dostane známku výslední a p. Že se z toho vyvinulo také kontrolování professorů nejen se strany ředitelů, ale i rodičů, dávají-li žákům známku spravedlivou, rozumí se samo sebou. Ale i jiné následky toho systému známkovacího jsou na školách patrny. Žáci na př. vědí že kdo má ve dvou lhůtách známky uspokojivé, nemůže propadnouti, byť za poslední lhůtu měl nedostatečnou. Velmi mnozí z nich tedy nepracují již pranic, jakmile slyší, že ve druhém období klassifikačním prošli. Zvyknuvše takovémuto nízkému spekulování bez vážné, svědomité práce, těžko a s nechutí zabírají se pak na vysokých školách do studia odborného. Povrchnost, polovičatost a mělkost jest přímým ovocem připomenutých katalogů. Jimi se neoceňují skutečné vědomosti žáků, nýbrž podává se jen průměr kalkulů nahodile nasbíraných.

* * *

Střední škola, jak známo, má netoliko vzdělávati, ale také vychovávati, má vésti své žáky k vytvoření pevného charakteru mravního. O mužích takových povah často se tam mluví v dějepise i jinde, zejména pak gymnasisté mnoho slýchají a čítají o starořecké a starořímské přímosti, poctivosti, věrnosti, lásce ku pravdě a právu, neohroženosti, sebeobětovnosti, úctě k zákonům, lásce k vlasti, touze po svobodě a t. d. Ale co platna slova sebe krásnější, když nejbližší skutečnost příkře zvrací tuto šedou theorii. Učitel má na žáky působiti vlastním příkladem. Ale to jest

mu za nynějších poměrů stěží možno. Jak může mravně ušlechťujícím vlivem působiti tam, kde vidí, že každý jeho krok jest provázen nedůvěrou představených*), kdo jest zbavován vší samostatnosti a vtěsnáván v šablonu téměř již stroji podobnou, kdo přímo nucen jest k neupřímnosti a přetvářce? Či je na dnešní střední škole ještě dovoleno mužné, přímé, poctivé slovo? Je možno říci představeným ve věci školy se týkající otevřeně své mínění? Je to možno na př. v konferenci s inspektorem? Ano, možno je to, ale odchylovalo-li by se to mínění sebe nepatrněji od neomylného náhledu předsedova, přičtiž si neopatrný smělec, který je pronesl, následky sám! Takovým i jiným způsobem přímo se podporuje pokrytectví a šplhalství, jež ovšem nemohou ani mládeži na učitelích ujíti. K tomu se mimo mnohé jiné věci druží nedůstojné vykonávání inspekcí**) ponižující chování některých ředitelů, podlízavých ku představeným, zpupných ku podřízeným a t. d., vesměs věci, které podrývají vážnost a autoritu učitelů a podvracejí jeho vliv na žáky. A takových věcí, které je těžko vynášeti na veřejnost, jest bohužel velmi mnoho.

* * *

K moderním vymoženostem našich škol středních náleží péče o tělesný vývoj žactva. Důležitý požadavek tento činil na škole již Komenský. U nás si naň vzpomněli — jako na mnohé jiné věci — teprve příkladem ciziny, s kterou se v té věci ani zdaleka nemůžeme měřiti. Vláda tedy nařídila a zevrubně vypsala, (nař. min. 12. března 1895 č. 27.638 z r. 1894), jak mají býti zařízeny školní budovy, učebny, dvory atd., aby nebyly na škodu zdraví žáků. Bohužel však budovy, které stavební erár nově zřizuje pro školy české, jsou hotovým opakem zmíněného nařízení ministerského. O drastické, přímo křiklavé doklady není nouze; i na pražských školách jsou učebny, které se hodí snad na skladiště a které se stávají lidomornami, jakmile jsou v nich umístěni žáci.

---

*) Nejkřiklavějším dokladem této nedůvěry zdá se mi způsob, jakým se u maturity určují abiturientům místa ku překladu. Nesmí je totiž určovati professor, nýbrž sám předseda, kterému musí odborný professor k tomu cíli předložiti seznam míst z klassiků, a to alespoň třikrát tolik, kolik je žáků. Z ostatních předmětů všech dává příslušný professor otázky sám, z češtiny předkládá zkoušencům k výkladu bez závady i básně ve škole vyložené — ale klassický filolog by mohl býti — podvodníkem — tomu se tedy zabraňuje způsobem právě vytčeným.

**) Jsou inspektoři, kteří sami o své funkci ke známým se vyjadřují, že »jdou strašit« a kteří pobyvše na škole hodinu, jedou nejbližším vlakem dále, aby jinde způsobili »znepokojení«.

Jiným starším vynesením min. (15. září 1890) zavedeny na středních školách hry tělocvičné a doporučeno úředně klouzání se a koupání žactva. Důsledkem toho vybírá se ode všech žáků ročně po 50 kr. jakožto příspěvek na náčiní herní. Ale her samých se účastní poměrně malá část žactva, tak že zamýšleného výsledku se nedosahuje. Zůstalyť školní úřady i zde na polovici cesty, neopatřivše cvičišť a ponechavše obcím a soukromé ochotě, aby se o dobrou věc postaraly. Zároveň však neumenšily písemných příprav a prací, ano privátní četbou je i rozmnožili, a proto žáci váhají hrami o drahý čas se připraviti. Učitelům však, kteří jsou úředně nuceni k dozoru na žáky, přibylo tím nové břímě, které se jim však — jako mnohé jiné věci — nepočítá za nic.

Konečně zavedeny na střední školy také vycházky žactva, jež dle předpisu ze dne 30. ledna 1896 č. 49.585 mají se říditi určitým, soustavným plánem. Věc nade vši pochybnost dobrá. Žáci mají se za vedení učitelů, s nimiž se za té příležitosti přátelsky sbližují, učiti cestovati, tělo pochodem tužiti a při tom shlédnouti místa přírodnicky, historicky nebo průmyslově památná. Mají tím nabýti chuti k cestování a prakticky seznávati svou vlast. — K tomu by bylo potřebí dvou věcí — času a peněz. Ale ministerstvo nepostalo se ani o jedno ani o druhé, a veleslavná zemská školní rada nikdy neumí vymoci aneb alespoň navrhnouti, co se jí nenařídí. Vycházky tedy se většinou odbývají jen jako nutné zlo, o němž nutno předložiti protokol a vykázati se ve výroční zprávě. Jsou sice výjimky, jsou professoři, kteří cestují se žáky též o prázdninách i do Alp a jinam za peníz nepatrný, ale ti jsou postrachem všech, kdož by na jejich cestovní čáře mohli býti od nich přepadeni. Tací lidé nečiní náležitého rozdílu mezi důstojností svého stavu a sportem, jímž se chtějí nahoře lacino zavděčiti.

Na vycházky má býti školní radou dáno potřebné prázdno, a nemají býti žáci obíráni o ta prázdná půldne, jichž potřebují k vypracování úloh a k učení. Chudým žákům má se na ně dostati podpory a nemá býti zakazováno, aby z peněz herních alespoň nejchudším žákům se nahrazovaly útraty cestovní. Vždyť jsou takovým způsobem od vycházek odvracováni právě ti žáci, kteří jich nejvíce potřebují, — neboť zámožnější vycházejí a vyjíždějí si s rodiči i bez popudu školního. Učitelům však, kteří místo 3—4hodinného učení podnikají celodenní cestu plnou zodpovědnosti, mají útraty cestovní býti nahrazovány. V žádném jiném úřadě nenapadne představeným ukládati podřízenému per-

sonálu mimořádnou práci a hmotné výlohy bez náhrady — takové neoprávněné oběti vyžadují se toliko na professořích středoškolských. A povoluje-li ministerstvo odborným školám průmyslovým a řemeslnickým vycházkové fondy, z nichž se především uhrazuje cestovné učitelům, není důvodu, proč by se školní úřady neměly o takové úhrady postarati také pro školy střední. Povolují-li se bez rozpaků veliké miliony na vojsko, zbylo by snad při dobré vůli také několik stovek na školy. Vždyť ta moderní péče o zdraví žáků beztoho nevzešla z ničeho jiného než z péče o budoucí vojáky.

Listy o polské literatuře.

Napsal Bronislav Grabowski.

III.

Iridion Krasinského byl po dlouhá leta mnohému neznámým hlavně příčinou svého necensurálního pro onu dobu obsahu a mnohým zneuznáván, nicméně jako příliš mohutný literární zjev nemohl nepůsobiti na pozdější vývoj literatury. Hlavně jeho zásluhou polským spisovatelům otevřely se oči na nepopíratelnou analogii novověké situace národa s dějinami římského císařství, kdy, jako řekl Mickiewicz v Knihách národa polského a poutnictví polského »všichni spolu padli v otroctví římského Imperatora . . . I celá zem stala se otrokyní, a nebylo takového otroctví nikdy ani dřív ani potom kromě . . . dnů našich.«

Není proto divu, že analogie, již poskytoval stav Imperia římského Řeků, Židů a jiných podrobených národův a zvlášť křesťanů, s postavením slovanských národů, zvlášť Poláků, musila působit na mnohé polské spisovatele, ačkoliv národní látky vždy měly nesmírnou kvantitativní převahu. Vidíme to ku př. u Kraszewského. Spisovatel, jehož úžas budící produkce stačila by, jak statisticky vypočítáno, na 400 nebo více svazkův, onen Lopez de Vega polské literatury, obíral se sice skoro výhradně národními látkami, jen několikrát zaběhl do antického Říma. Máme dva jeho větší romány, Caprea a Roma (1860) a Rzym za Nerona (1866), ve kterých s velkou mistrností vylíčil boje slabého ještě křesťanství s obrovskou přesilou pohanství. Nesmírně dojímavý je v prvním románě párek mladistvých židů na dvoře císaře Tiberia na ostrově Caprei, jako nevinná ho-

lubátka ve drápech neuprositelného tigra, jakým byl skutečně onen pověstný ukrutník a prostopášný stařec, jenž tolik sprznil cesarský purpur a spolu i důstojenství člověka. Ještě zdařilejším dílem je Rzym za Nerona, kde Kraszewski dal literatuře znamenitý obraz zápasu křesťanství s pohanstvím s takovou uměleckou dovedností, jakou skoro ani nenalezáme v dlouhé řadě jeho historických polských románů, vyjímajíc snad některé z doby králů Sasů (Augusta II. a Augusta III.). Skutečně tento římský román, v němž nezapomenutelný spisovatel podal mimo jiné ještě důkaz své obrovské erudice — byltˇ on také dobrým znalcem starých klassiků — tento široce založený a provedený obraz patří k nepopíratelným arcidílům polské literatury.

Ačkoliv antické romány Elišky Orzeszkové přesahují obyčejnou úroveň její produkce, nicméně nedostihují bohatství Kraševského. Hlavně a skoro výhradně pohybuje se ona v mezích současného života, pokoušejíc se řešiti všelijaké pokrokářské a sociální otázky, nicméně tato vážená spisovatelka několikrát pokusila se též o antické látky. Známé její judofilství, jež obrazilo se v jejích výborných románech Eli Makowec, Silný Samson, a zvlášť — snad v jejím nejlepším díle — v románě Meir Ezofowicz, bylo příčinou, že hrdinkou Mirtaly (1886) jeví se ideálně vylíčené židovské děvče, věrné víře otců svých v době římského císařství, v epoše pronásledování nejen křesťanů nýbrž i židů . . . Nesmírně šťastnou myšlenku měla spisovatelka ve svém Ctiteli moci (Czciciel polegi), kde zdařile provedla postavu Řeka, jenž oslněn mocí Peršanů, koří se jí se sebezapřením, nedůstojným kulturního národa řeckého, a za odměnu trpí všelijaké křivdy, jakých si obyčejně dovoluje nesvědomitý pán vůči otrokovi klesajícímu v prach u noh jeho. Z toho díla vyznívá energická výstraha příbuzná tomu hlasu, jenž tak mohutně vyzněl v Zeyerově Kořící se Slavii.

Na poctu dvacetipětiletého jubilea spisovatelky vyšlo v nádherném vydání její drama Westalka, které ještě letos provozováno bylo v krakovském divadle, ačkoliv Orzeszkova napsala je co knižní drama, nemajíc naprosto na zřeteli jeviště. Westalka od jiných dřívějších starořímských dram v polské literatuře liší se již tím, že v ní schází vlastenecké pozadí neb allegorie. Spíš by se mohla v ní hledat ženská otázka. Helia, mladistvá kněžka Vesty, spasí život Juniovi, spiklenci proti cesarismu, vedenému na popraviště, sama se ale, připomenouc sobě, že mladík byl druh jejího dětinství, vášnivě do něj zamiluje. Junius také hoří láskou, a nedbaje na přísné zá-

kony, na hrozné nebezpečí, zosnuje dostaveníčko se strážkyní posvátného plamene, který mezi líbánkami milenců uhasne. I dostaveníčko i hříšné milkování spatřili tři nezbední toulající se po noci hejskové, kteří udělali povyk a povzbudili policii aedilů k pátrání po provinilcích. Dřív ale Junius unesl milovanou Helii. Aby milence zachránila pronásledování, přiznává se starší kněžka Kornelie, že ona zanedbala povinnost udržování svatého ohně, k milkování s jakýmsi nedospělým hochem a jde neohrožená na ukrutnou, potupnou smrt . . . Tato Korneliae je schladlou v mramor dříve enthusiastickou povahou — ostatní Vestalky, divíce se její mramorové bledosti a sopce černých očí, říkají, že prý dechem mohla by zmraziti svět, a spasiti jej zrakem. Spisovatelka, udělavši ji, zhořklou pessimistku, ideálem obětavosti, jeví se úplně moderní; dříve romantismus za schopné všelijakých obětí považoval jen povahy enthusiastické, plné nadšení a víry. Moderní je též Orzeszkowa ve své, jen zdánlivě antické dikci, v níž, vzdor stopám velkých studií cítíme převahu novověké dialektické sofistiky nad antickou obrazností — její obyčejně zdařilé klasické metafory a komparace vypadají skoro jako hustě užité staré záplaty na ryze novém rouše. Vůbec jen pravý romantism dospěl k ovládání ducha starého věku, starých lidí a jejich řečí, to nepodařilo se ani pedantické renaissanci, ani falešně retorickému pseudoklasicismu, ani také přílišně novověkému realismu. Dikce Iridiona, překypující květy nejvíc poetické romantiky, nicméně je stokrát antičtější, než strojená frase pozdějších našich spisovatelů. Jak se zdá, arcidílo Krasinského mělo malý vliv na Orzeszkowou, spíš napadá nám příbuzenství s jiným spisovatelem jenž někdy užíval antických látek, s Aleksandrem Świętochowským. Snad nebudeme příliš vzdáleni pravdy tvrdíce, že starořímská a starořecká dramata spisovatele Antei a Helvie povzbudila Orzeszkowou k napsání Westalky.

Exotika, jmenovitě antika hraje důležitou úlohu v produkci slovutného mistra polského positivismu, Alexandra Świętochowského. Je to zvláštní zjev ve světě slovanském, tím zvláštnější, že vzešel na půdě polské jako reakce a protiva všeho tradicionelního polského. Nedá se upřít, že zlatou nití, probíhající celým duševním životem národa, je vroucí jeho vlastenectví a nenapravitelný idealismus. Je to jeho síla a sláva, vestalský oheň neuhasínající životnosti národní uprostřed nejkrutějších zevních a vnitřních okolností, pramen jeho předností a cností a také mnohých omylů a poblouzení. Tento idealismus byl vypěstován celou romantikou polskou, vším, co bylo

nejvznešenějším v národní literatuře a zdálo se, že reakce na této půdě je skoro nemožnou. Ale po obrovském neštěstí, po zmaru posledního povstání mnozí přišli k tomu náhledu a přesvědčení, že právě tento idealismus je pramenem poklesků a poblouzení národa, a také překážkou v jeho normálním, rozumném vývoji. Zaznělo heslo: otevřít okna a pustit do uzamčeného doposavad pokoje z ciziny proud svěžího vzduchu! A v cizině tenkrát vály vánky moderní positivní filosofie, jež odrazily se v umění jako realismus a vlastně naturalismus s jeho soudruhy pessimismem a negací.

Půda pro pěstování nových proudů poskytla nejprve popelka varšavské žurnalistiky »Przegląd tygodniowy« vydávaný Adamem Wislickým, ani ne tak hlubokým a vzdělaným, jako spíš obratným a situaci vykořistit umějícím. Při skostnatělé náladě tehdejších autorit literárních a novinářských ve Varšavě, mezi kterými první úlohu hrál Kazimir Wladislav Wójcicki, Przegląd lákal k sobě skoro všecky mladší, smělejší síly, deroucí se k životu a k působení v novém pokolení. Na tyto nové proudy vrhá dosti charakteristické světlo vydaná předloni knížka Stara i młoda prosa, která, ačkoliv objevila se bezejmenně, nicméně záhy prozradila svého původce, jednoho z účastníků tehdy nového ruchu. Knížka působila mnohému zlou krev, je sice víc sbírkou anekdot a povídaček, než seriosním obrazem oné Sturm und Drang-Periode, nicméně vynesla na jevo mnohé, co bylo nedospělé a dětinské v počínání nynějších zástupců polské literatury. Przegląd objevil se potom velmi podařeným nápadem svého vydavatele a redaktora jako rejdiště a útulek všech modních směrů literárních a také kolbiště oprávněné a neoprávněné kritiky a negace. Věrný heslu svému, jde on vždy s duchem, a vlastně proudem časovým, z počátku křiklavě šířil kult Comtea, Baina a Spencera, také Schopenhauera, ačkoliv sami apoštolové kultu jen povrchně znali tyto filosofy a učence, potom ostentativně uváděl naturalismus do polské literatury. Zola jen Przeglądu vděčí, že většina jeho románů objevila se v polském rouše; do toho orgánu snášeli také své zolovské plody polští naturalisté, jako Adolf Dygasiński, Gabriela Zapolská a jiní. Potom v přílohách časopisu objevil se Sudermann, Verga, teď Ibsen, Annunzio. V poslední době Przegląd nadržuje také symbolistům a dekadentům. Překlady ony jsou většinou špatné, ale nicméně učinily z tohoto orgánu pravý útulek exotiky v polské literatuře. Slovanstvo a literární a národní jeho ruch netěšily se nikdy náklonnosti a všímavosti Przeglądu a jeho příloh.

Není pochybnosti, že rozšíření obzoru obrácením zřetele na to, co se dělo na poli literatury a umění v cizině, sluší počítat na vrub nepopíratelné zásluhy Przeglądu, bohužel v tom scházelo nutné granum salis, a všímavost a zájem pro evropský ruch myšlenkový brzy proměnil se v modlářské koření se cizině, spojené s potupou toho, co bylo doma. Mladší bojovníci pokrokářských evropských myšlenek přijali brzy vyzývající postoj, počala celá řada obviňování, napadání a polemik více vášnivých a zlostných, než odůvodněných a hledajících vysvětlení pravdy. Przegląd uvedl do publicistiky polské ton vyzývavý, neslušný, někdy zlostný a hluboce urážející — něco na způsob toho, co se potom opakovalo ve všelijakých českých Časech, Rozhledech, atd.

Starší generace hledala z počátku utlumit celý ruch umlčováním, potom polemikou s nevalným ale úspěchem, neboť mladší brzy dali důkaz, že se narodili s řádným chrupem. Někdy, kárajíce úzkoprsost a jednostrannost starších, vzájemné jejich adorace, zanedbávání mnohých důležitých věcí, měli skutečnou pravdu, a také získávali si sympatií obecenstva, nicméně také byla i na jejich straně přepjatost, předpojatost a také nepopíratelná jednostrannost, jakou tak často nové proudy s sebou přinášejí.

Tento oposiční charakter nového časopisu, svoboda u vyjádření mladistvých myšlének a nápadů, náklonnost k polemice a boji, a pokrokářská hesla a prapory nesmírně lákaly celý dorost mladších, jenž, vyšed z lavic nové university varšavské, jmenující se tenkrát Szkola Glówna, jen hořel touhou, hráti nějakou literární úlohu. Pro ono pokolení bylo arciť málo místa v uzavřených řádech staré prosy. Adam Woślický uměl obratně přilákat všecky tyto nové síly k svému časopisu a skutečně skoro celá nynější generace literární kratší nebo delší dobu hospitovala v sloupcích Przeglądu tygodniowého. Někteří dobře uhodili na ton útočný a polemický orgánu »mladých«. Zde byly debuty Petra Chmielowského, Juliana Ochorowicze, Jindřicha Sienkiewicze, Josefa Kolaubinského, Adolfa Dygasinského, Waleria Przyborowského a mnohých jiných. Sloupem Przeglądu byl Alexander Świętochowski, mohutný zástupce toho ducha pokrokářství, positivismu a kritiky, jenž byl charakteristickým znamením orgánů mladých. Když ostatní soudruhové zaleknuvší se jednostranností a vyloučeností celé kliky, opouštěli časopis a vydavatele, on nejdéle snad zůstal jemu věrným a když potom okolo r. 1878 rozešel se s listem, Świętochowski hleděl založiti svůj zvláštní organ, v němž by docela samostatně

vedl započatý svůj úkol. Od r. 1881 vychází Prawda a v ní bojovník nového směru v každém čísle bojuje o zásady, které hájil dřív v Przeglědě. Povaha jeho nabyla více markantnosti, však přestala brzy býti důslednou. Neníť on již positivistou a pokrokářem, stojícím v čele zástupu, který — jak kdysi tvrdíval Wislicki — »jde s taranem v ruce k dobývání tvrzí zastaralých předsudků.« Pokrok nezáleží v tom, aby se dobyla co největší suma blaha pro veškeré lidstvo, nýbrž aby se uhájila práva individuální a především pro schopné a nadané osobnosti. V tom ohledu Świętochovski byl nevěda předchůdcem Nietscheho, zástupcem idey nadčlověčenství — z druhé strany vyznavatelem neodvislé morálky a duševní aristokracie. Výhradnost jeho náhledů a zpupnost počínání odcizily mu drahný hlouček mladších přívrženců, kteří nyní vytvořili novou skupeninu nejmladších kolem týdenníku Głos, provozují nejbezohlednější boucharonství se zdánlivou příchutí socialismu a nadržují v poslední době také dekadentům.

Ačkoli sláva Świętochovského v poslední době velmi se ztenčila, nicméně jest on nevšedním zjevem v polské literatuře a v jisté době měl zvláště na mladší pokolení vliv skutečně mohutný. Vděčí on to nevšední síle své originelní osobnosti a zvláště přímo zázračné působivosti svého slohu. Kdyby se byl narodil básníkem, byl by jistě budil obdiv svojí bohatou obrazností, jelikož ale píše prósou, a to většinou novinářské články, tuto obraznost rozdrobil na mnoho stilistických ozdůbek, na sloh, jenž se třpytí spoustou metafor, porovnání antithes a paradoxů. V tom ohledu dospěl tak daleko, že skoro nedovede psáti skrovnou, střízlivou prósou. Ironii má nesmírně břitkou, dojímající, vnikající hluboko jako ostrá dýka. Nesmírně libuje si v efektním skoro teatrálním působení na vnímavého čtenáře, rád pomáhá si všelijakými slohovými kejkly zvláště paradoxem všemožného druhu. V polemice jest, alespoň byl do nedávné doby, přímo hrozným, skoro neodolatelným.

Srovnávajíce Świętochowského s tolikerými zástupci naší literatury, s podivením nalezneme v něm protivu všeho, co na nás tak mohutně u velkých našich básníků působí. Vroucí víru jejich zaměňuje u něho hluboko sahající skepse a vybíravá analysa; vzletný idealismus obrátil se možná také ve vzletnost, ale docela v opačném směru. Lyrická něha a tklivost, tolik jímající srdce jsou Świętochowskému úplně cizí, místo nich nalézáme plnou sice ducha a síly, ale nicméně chladnou, břitkou vyzývající ironii a zdrcující posměch. Ctitelé jeho ujišťují nás o hlubokém vlastenectví svého

mistra, patriotismus ten ale je příliš hluboko tajený, in statu nimis latenti; když se čte mnoho toho, co Świętochowski napsal, bezděky se nám připomínají slova Zmichowské v Pogance: »i kdybych se dal ukřižovati za vás, nic to nepomůže, neboť vás nemiluji.« Negace, ve které prožil svůj život, přivedla jej k tomu, že Świętochowski, jehož hlavní produkce se redukuje na žurnalistické feuilletony — od počátku Prawdy vede Liberum veto (feuilleton) dříve každý týden, teď jen za čtrnáct dní — skoro není s to, aby dovedl někomu neb něčemu vyslovit své schválení a uznání. Přirozená Slovanům vůbec a Polákům zvlášť schopnost k nadšení, k enthusiasmu, obrátila se u něho v neméně ohnivou vášnivosť a vede jej k bezohledným útokům osobním, k útokům na celý národ a společnost. Někdy skoro až nápadně vysvítá, že nejde mu ani tolik o přísné, ale spravedlivé oceňování fakt a zjevů společenských, nýbrž spíš o efekt popírání každého veřejného mínění. Když se vezme do ruky jeho nové Liberum veto, tu člověk bezděky ptá se sama sebe, odkud spisovatel bere zas látku k novému kárání a posmívání, které v poslední zvláště době již připomínají bručení kmotry ničím nespokojené. Bezpochyby Poláci, jako každý národ mají své vady a chyby, ale když obrátí se zřetel na to, jak těžký boj vedou o uhájení národní a ekonomické existence, jak žijí životem plným všelijakých každodenních truchloher, vytlačováni pořád víc každou pídí z půdy svého působení, tu potupováni a kaceřováni za to, co by se mělo u nich spíše schvalovati, takové feuilletonistické okřikování zní nám v uších jako syčení karabáče plantážníkova nad hřbetem otroka, klesajícího vysílením a horkem žhoucího slunce.

Tak se nám představuje charakteristika muže nevšední zajisté míry podivného kouzla fráse, velkolepého nadání — muže, který je nejvíc antithesou národního ducha, nejvíc exotickým zjevem v polské literatuře. Když se po letech bude krátce charakterisovati každý z činitelů nynějšího myšlénkového ruchu, Świętochowského snad nazvou ženiálním sofistou druhé polovice XIX. století. S tou povahou měl on dobu skoro despotického vlivu, zvláště na mladší pokolení, které jako motýlové letělo ku bleskům jeho zářících, třpytících se frásí a na nich opalovalo křídla své víry a nadšení, bylť on do jisté míry psychotyrannus, jak naši pradědové jmenovali Petra Skargu. Během času chladne všechno, schladnul také modlářský kult pro proroka negací, nejvroucnější jeho přívrženci stali se jeho odpůrci a teď nedospělá mládež nepovažuje již

Prawdu za svůj orgán, přenesší všecky své sympathie na mladší Głos, ačkoliv liliputáni, seskupení kolem něho, předčí svého bývalého mistra jen v bezohlednosti osobních a všeobecných útoků. Cizí duchu národa odcizuje se s každým dnem obecenstvu, a teď, kdy světí se jeho jubilej, pracně a s nevalným úspěchem hlouček ctitelů se snaží obrátiti na něj pozornost obecenstva. Visící ve vzduchu idealistická reakce bude hrobkou každým dnem víc a víc osamělého nadčlověka.

Kdyby žurnalisticko-feuilletonová práce nebyla pohltila devět desetin činnosti Świętochowského, zajisté byl by on takovým mistrem exotiky, jakým je v české literatuře Zeyer. V belletrii Świętochowskému se jedná jen o to, aby měl působivé roucho pro svoje paradoxní these Thesa a tendence většinou nebo spíše skoro výhradně negativné jsou u něho hlavní věcí. Paradoxnost Świętochowského jeví se již v tom, že on, pokrokář a demokrat — comme de raison — jest u nás největším vyznavačem hesla, které tak podivně zní na listech Vaší katholické Moderny (Nový Život), nepochopující snad, že to je heslo ryze pohanské, odporující nanejvýš nejenom katholicismu, ale vůbec křesťanství. U Świętochowského tento princip je docela správný, neboť jest on, jako Carducci velkým pohanem XIX. století, na štěstí příliš rozumným, aby tropil naivní komedie s kultem satanáše, s luciferianismem. Kdo ví, jakou úlohu víra, naděje a láska hrajou ještě nyní u polského národa, ten snadno pochopí, jak velice je cizím Świętochowski duchu a tradici jeho. Tato tradice jest úhlavním nepřítelem jeho, terčem útoků proti němu přímých a nepřímých.

Válka s tradicí, válka se společností, proti všem, je zásadní ideí dramat a novel Świętochowského provedených s neobyčejným mistrovstvím, slohem nesmírně bohatým, překypujícím metaforami, hyperbolami a paradoxami. V tom ohledu svedl on v jisté době ostatní dramatické spisovatele, kteříž opičíce se po něm, nějaký čas zapomněli, že v skutečností lidé nerozmlouvají žurnalistickými frásemi, že nepouštějí se na šermování subtilnými argumenty a důvody. Pod jeho vlivem v komediích a dramatech našich osoby rozmlouvaly a vedly spory jako pravé francouzské precieuses ridicules, tak jako teď až příliš ohlížejí se na střízlivou a suchopárnou dikci Ibsenovu a Meterlinckovu, kterou jedna z duchaplnějších dam našich vtipně nazvala dramatisovaným Ollendorfem. Świętochowski použil exotické a jmenovitě antické látky a spíše pozadí ku provedení svojí paradoxní války s tradicí v jednoakto-

vých dramech, Antea, Natargu, Filozofowiè niewolnicy, kde vystupují otroci, diskutující s finesou nevšedních žurnalistických polemistů. Poněkud odchyluje se Helwia z doby Julia Caesara. Mladistvá patricijka, sestra republikánů, dává se unést dojmem velkolepé slavnosti při triumfu podmanitele Gallie a stává se holdovnicí idei caesarismu, tím více, že hrdina hodil jí frási lásky a obdivu její krásy. Když ale dozvěděla se, že tutéž frási uslyšely i jiné krásky, z obdivu pro velikého hrdinu padla v extrém pohrdání licoměrným svůdcem. Idea caesarismu ztratila tímto nadšenou obdivovatelku.

Velkolepý dojem dělá Pausanias, také jednoaktovka, kde uražený popíráním své člověčí důstojnosti otrok pomstou stává se strůjcem záhuby zpupného spartanského krále. Nejvíce ve svém živlu nalezl se Świętochowski v pozdější pětiaktové hře Aspasii, kde měl příležitost provésti slovutné sofisty a nadlidi starožitného Řecka. V dramatu vystupují a šermují paradoxy tehdejší vytečníci v Athenách; Perikles a Aspasie, Sokrates a Protagoras, Sofokles a Euripides a také nesmrtelný Fidias. Osud těchto lidí dal spisovateli žádoucí zbraň proti tradici a konservatismu, a také dosti příležitosti k výpadům proti davu. Mezi novelami je také jedna velmi charakteristická Strašidla Pentelikonu. V Pentelikoně, pověstných mramorových důlech athenských, straší, ozývají se jakési hlasy, před nimiž obyčejný chodec utíká polekaný. Hlasy tyto zvou k sobě slovutného sochaře. I přijde, nelekaje se, že mu toto místo hrozí záhubou — a v důlech vyrábí o samotě sochy bohů a bohyň, nedbaje na to, že ostatní lidé od tohoto místa se vzdalují, neboť bohové chtěli, aby umělec mohl použit svobodně mramoru ku tvoření arciděl svého umění. Duševní aristokratismus nejlépe zrcadlí se v této nesmírně zdařile provedené noveletce. Při všech přednostech svého neobyčejného nadání Świętochowski má velikou vadu — u něj skoro není individuálních povah a přiměřené k nim dikce. Všecky osoby mluví krásným sice a vybraným, ale jednotvárným slohem, všichni jsou sofisty, obratně šermující paradoxními důvody a zasypávají sebe vzájemně omamujícími květy vtipu a obraznosti. Okouzluje to sice čtenáře, ale nic méně kritickému pozorovateli ukazuje hned nedostatek pravdy. Ve skutečnosti lidé velmi zřídka tak se vyslovují, jako u Świętochowského v každém řádku. Nejnápadnějším je to ve velkém svými záměry a skoro bych řekl, nepodařeném dramatickém díle Duchy, kde spisovatel v podivných, nezdravým symbolismem nakažených obra-

zech chtěl ukázati padělky civilisace, doby of the primitive culture, epochy troglodítů; polozvířecím nestvůrám káže mluviti jazykem moderních žurnalistů a belletristů, a vlastně jazykem vlastních svých feuilletonů.

Docela antithesou k Świętochowskému je současník jeho, dřívější kommiliton školní a literární a teď mnohem šťastnější sok Jindřich Sienkiewicz. Především ta protiva jeví se již v zevnějším rouše, ve slohu — daleký od překypující exuberance metafor a porovnání, dosáhá Sienkiewicz velkolepých efektů podivnou jednoduchostí, a naskytne-li se někde kvítek poetický, je to jakoby na řídko posetých záhonech vypučela nenadále stolistá růže anebo běloskvoucí lilie s velkolepým kalichem. Nikdo u nás nemůže se honositi takovým uměním ve volbě případných, nesmírně zdařile charakterisujících epitet. Někdy takový epitet aneb šťastné porovnání líčí celou figuru, celou situaci s velkolepou plastikou, že nám to hned odráží se v obraznosti a na dlouho zůstane v paměti. Vtipy Sienkiewicze, kterých používá velmi opatrně, jsou takového druhu, že kolují mezi obecenstvem a stávají se nezřídka pořekadly a příslovími. Sloh Świętochovského podobá se orientálnímu obleku tak hustě posetému drahokamy, že oči až přecházejí, u Sienkiewicze zevnější roucho jeho myšlenek je jako vkusně upravený kroj, který krášlí skrovná bižuterie, ale volená tak, že dělá oslňující dojem.

I duch obou spisovatelů je úplně rozdílný. Świętochowski, positivista a pokrokář, hledá efekt v paradoxních thesích a obratech. Sienkiewicz je realistou v nejšlechetnějším druhu, ale s realismem slučuje nejvznešenější idealismus, hlubokou víru v blaho a také vroucí lásku pro krásu. V době rozhárání duševního v mladším pokolení ubránil se nákaze pseudopositivismu, naturalismu, pessimismu a rozkládající skepse, jichž obětí stal se duch Świętochowského. Negace u Sienkiewicze hrá jen přiměřenou úlohu, někdy velmi případně břitkým ostřím raní samé negativisty.

Klepy literárních kruhů, vážíce pomluvu z té okolnosti, že Sienkiewicz své prvotiny tisknul v Przeglądzie tygodniowém, chtěly udělat z něj odpadlíka od strany demokratické proto, že spisovatel po návratu z Ameriky přijal nabídnutou mu redakcí konservativného orgánu Slowo, že rád také docházel do kruhu vzdělané a vlastenecké aristokracie, že si získal nadšeného obdivovatele v hraběti Stanislavovi Tarnowském, profesoru krakovské university. Ovšem že Sienkiewicz ve vydaných (co příloha Przeglądu) svých

Humoreskách z teki Worszylly jeví se nadšeným demokratem nešetřícím neplech lehkovážné mládeže aristokratické, ale i potom nikdy neschvaloval aniž také umlčoval stinné stránky kruhů těchto. Ve vývoji svém povznesl se vysoko nad všeckó strannictví a s oprávněnou hrdostí může říci o sobě, že není mamelukem pražádné partie, že nemá žádných společenských předsudků. Když Świętochowski jeví symptomy historické ošklivosti vůči šlechtě, kněžím, náboženství, idealismu a optimismu, Sienkiewicz z vznešeného svého stanoviska dívá se objektivně na chyby a vady každého stavu, každého skupení společenského a dovede posuzovati je nestranně, spravedlivě a líčiti objektivně i plasticky.

Pomluva také obviňuje Sienkiewicze z osobní pýchy, sobectví a chladnosti. Klepy opakují jeho zdánlivé výroky, které ulovila prý zkoumavá, a spíš úlisně pátrající observace. Ti, kteří znají blíž tvůrce Trilogie, mohou říci s plným svědomím, jak ryzou, šlechetnou, vznešenou má povahu a také přístupnou všemu, co je skutečně krásné a dobré. Nebožtík Edvard Jelínek upřímně ctil Sienkiewicze, a vřadil jej mezi nejvíce mu sympathické osobnosti v Polsku.

V jednom ohledu Sienkiewicz jeví olympickou lhostejnost, skoro pohrdání, jmenovitě vůči naši slovutné kritice. Když po ukončení románu Bez dogmatu jen se hrnuly na něj kritiky a recense, většinou plané chvalořeči, spisovatel, meškající tenkrát v Zanzibaru, zaslal otevřený dopis, vytisknutý ve Slowě, a v něm vypověděl všem vůbec, že mu ani na kaceřování ani na vychvalování pranic nezáleží. Možno si snadno představiti kyselý rozmar pánů kritiků, jimž snad se zdálo, že svými otrlými komplimenty, Bůh ví jak, spisovateli se zavděčí. Jináč neodpovídal ani na nejnestydatější útoky a měl úplnou pravdu. Snad si ani nevšiml toho, co psala Prawda (bezpochyby sám Świętochowski) v čísle 17. z r. 1887 o Potopě, druhé části jeho pověstné Trilogie: »Potopa neobráží žádnou epochu, ničemu neučí, k ničemu nepodněcuje — je bezúčelnou hrou světélek obraznosti« atd. Bože, kolik v těchto nemnohých slovech bylo zúmyslného klamání sebe a jiných, jež jen slepá závist nadiktovati mohla! Świętochowski pokoušel se nejednou zavléci vítězného svého soka k polemice, ale tento jen jednou několika slovy dal mu tak rázné comme un grand seigneur odbytí, že mu snad všeckna chuť k válce navždy zašla.

Kdo zná neutěšený stav naší kritiky, ten zajisté stanovisko zaujaté Sienkiewiczem uzná co úplně oprávněné. U nás v kritikách

nalézáme jen buď plané vynášení do nebe, reklamy ne tak samým spisovatelům, jako spíše firmám kněhkupeckým aneb lstivé a úskočné úštipky, skrz které prohlížejí neuměle skryté osobní aneb strannické zájmy. Snad se příliš nebudu mýlit, jestli řeknu, že to je tout comme chez vous. (Dokončení.)

Z nové poesie polské.

I.
Kazimierz Tetmajer.

Zlatý pták.

Rvi pouta, horský vichře! V kouři chmur teď skrytá
rozprostři na štít nebes křídla obrovitá!
Rvi pouta, horský vichře! Základy zkruš země,
ji vymkni z věčné dráhy, vmeť ji vrhem vzteklým
v rej živlů, v mlžin vír, kde krouží světů sémě,
byť s mozkem v tříšti, srdcem vyrvaným a speklým!
Rvi pouta, horský vichře! Lam ty žuly tvrdé,
v prach lesy zdrť, žeň výš proud bystřin čile,
leť vzhůru! Pod nebe až vzbitý v touze hrdé
v spár gryfa chytíš slunce velké, zasmušilé
a věčných koloběhů rozkruše mu osu
je ztopíš skupených všech zmatků do chaosu!

Hleď! Mohutný pták jakýs nad bor vzlétá šerý,
roztočil zlatá péra v bílé sněhu lány —
hleď, jaká barva křídel, třpyt a lesk to sterý,
jen hruď má krvavou, krev kouří z čerstvé rány . . .
On dolů nepohlíží — vždy výš chce se vzbíti,
teď visí v sněžné chmuře, nad chmurami všemi,
již někde blízko slunce zlatým křídlem svítí,
a krev mu kane z hrudi a kol třísní zemi . . .
On dolů nepohlíží; hrdý tak a smělý
vždy spěje výš, snad zemi aby uprch zcela,
a probít chce se kudys hustých mraků čely
a z dálky jenom blýská zlatá křídla skvělá . . .
A krve krůpěje, jež zraněnou hruď kalí,
padají — děsuplný dešť to neustálý . . .

Lazury jasných moří, stříbropěnná, hravá
ó vlno, již v sen hudba větru skolébává;
ó výspy, břehy, plné zátiší a květů
a hájů oliv, šeptů růžových a vůně!
ó slunce, bujný život v dar jež neseš světu
a v zeleň strojíš stěny sopek zhaslých v lůně;
sne krásný obraznosti, vidění, kde tónů
zní liliových, blankytných slov harfa zlatá,
ty místo ticha, klidu, melodie snivá
souzvuku, který modrou nebes clonu
a modré v jeden blankyt oceany slívá;
oaso plná zdrojů, v niž poušť žití jata:
hle tam hor na štítech, chmur temných zašed v strany,
daleko, v mrtvé hluši skalisté v té chvíli
sní o tobě pták zlatý, zmrzlý, ledem rvaný,
a rudá krev mu z hrudi stéká na sníh bílý . . .

Až budeš někdy mojí ženou . . .

Až budeš někdy mojí ženou,
mou zbožňovanou, zasnoubenou,
zahrada nám se zjeví zkvetlá,
zahrada plná záře, světla.

Zadýchnou kvetoucí k nám sady
a vůní kývnou vinohrady,
a smavé růže, svlačců roje
celovat budou vlasy tvoje.

Půjdeme zamyšleni, tiši
paprsků, mlžin zlatých říší,
půjdeme zvolna, koutek známý,
alejí stromů, tiši, sami.

Haluze skloní k nám své listy,
narcisků řad vzplá stříbrem čistý
a s lípy padne bílý plaše
květ na stulené hlavy naše.

Obléknu tebe v blankyt květů,
chrp, pomněnek ti kytku vpletu,
ustrojím v kapradí tě mladé
a zjasním svět tvou krásou všade.

Půjdeme zamyšleni, tiši
paprsků, mlžin zlatých říší,
půjdeme v ten sad světlý v šeře,
až láska otevře nám dvéře.

Hymnus lásce.

Tys nejvyšší všech sil, vše podléhá zde tobě,
ó lásko.
Jest život žádost — a tys největší všech
krom žádosti jen žití; duší duše
a srdcem srdce žití jsi ty,
ó lásko.
A štěstím nejvyšším když zapomnění,
nepaměť jsoucnosti a bezvědomí:
pak jsi ty štěstím štěstí, ty, co dáváš
omdlení duši, omdlení všem smyslům
a myšlence mez kladeš opojivou
ó lásko.
A illuse když jediným jsou dobrem:
ty největší jsi dobro, nejsilnější
z illusí veškerých, jen ty, moc moci,
prvotná, divá, neznající uzdy,
ó svatá sílo
ty lásky.
A jsou-li tužby naše jediným zde
zábradlím, které chrání
před pádem v propasť zoufalství a hnusu;
a jsou-li jediný
most, po němž kráčeti lze nad kalem zde nudy;
lék jsou-li jediný, jenž jistě chrání
před pochyb trýzněmi a znechucením,
zhrdáním světa, zhrdou sama sebe:
to ty, ó matko tužeb, jsi tím jistým

zábradlím, mostem a též lékem, ty jen
jsi spásou lidí,
ó lásko.
Čas k předu jde a mění se víry,
v prach božstva klesají vždy jedno po druhém,
dnes ctěna, zdeptána zítra,
tak před očima kolem jdou lidstva,
by se již nevrátila.
Ty trváš, věčná, jak strach, hlad a závist,
tak prvotná jak ony,
jak ony triumfálná,
nad všecko povznesena, nepřemožena
ničím a nikdy, tak, jak ony,
prvotná, divoká sílo
ty lásky.
Přírody vděku a kráso,
čím že jste vůči vděku a kráse vy lásky?
Vy jste jak rámec
k obrazu, jste jak paprsků kotouč
pro skvoucí, žhavý kruh slunce.
Čím ty jsi, lístku růže,
před ústky drahé dívky?
Čím safíre jsi nebes, blankyt moře
před zrakem drahé dívky?
Čím šume javorů a zpěve ptactva
v čas jitra vesny
před hlasem drahé dívky?
Čím ticho jeskyň kapradí v středu,
pod hustou, šerou břečťanů spletí
jsi před mlčením drahé dívky?
Čím ty jsi, sněhu bledě zrůžovělý
od třpytu slunce,
před jemným nachem těla drahé dívky?
Čím linie jste čarokrásné
hor i skal, čím luk zářivý duhy,
čím nádherných jsou stuhy vodopádů,
narcisky štíhlé, bujně vzrostlé palmy,
čím mráčky pověvné a plynoucí v dál
před tvary těla drahé dívky?
Čím mechu měkký, liste z aksamitu

jsi před dotknutím ňader, stiskem ručky?
Čím hladký mramore jsi, zlíbán sluncem,
před jejích boků bělí, splývajících
rozkošnou čarou
v tvar, jenž zrak omamuje, v prsou tlumí
dech, přikouzluje maně ruku k sobě?
Čím noci měsíčné jsi vděku čárný,
čím jitra půvabe, když slunce vzchází
hor dálných z lůna;
čím kouzlo jezer, když se náhle zjeví
skal v klíně snící,
v zlatisté zeleni, již s horských štítů
je zříti v dáli,
před vděkem drahé dívky?
Večerů podzimních čím melancholie jsi
před jejím smutkem?
Letního poledne čím veselí jsi,
když ples má v duši?
Čím sny jste o slávě, sny o moci, čím
jste dumy o vítězstvích, zhnětu křivdy,
o nesnášení nespravedlnosti,
čím před sny o drahé dívce?
Co tužbo po bohatství jsi a zlatě
před tužbou zváti svojím její tělo?
Čím žádosti jsi vše znát v širém světě,
co poznáno jest neb jím býti může,
před žádostí tou, znáti naskrz duši
milené, drahé ženy?
Tys nejvyšší všech sil, tys žitím žití,
ó lásko.
Nejsladší rozkoš, nejkrutější bolest
ty spůsobuješ: jak smrt, královna jsi
všech tvorů zemských, prvotná ty sílo,
ó lásko!

Přeložil *František Kvapil.*

Rozhledy.

Tři nekrology. Burne Jones. Dne 17. června zemřel ve West-Kensingtonu v Londýně jeden z největších a nejryzejších umělců anglických, vyšlých z proslulé skupiny praerafaelistů, sir E. Burne Jones. Tento umělec zároveň s W. Morrisem a Walter Cranem a John Ruskinem přispěl nejvíce k obdivuhodné rennaissanci umění v Anglii, k vítěznému postupu a rozmachu Krásy v zemi nejprosaičtějšího a nejobchodnějšího národa. Morris a Crane šířili propagandu krásy a umění svými dekorativními pracemi, v nichž zaváděli nové formy a linie plné vzletu, poesie a jemného vkusu, John Ruskin svým výmluvným a bystrým pérem kritika a apoštola byl hlasatelem nového Náboženství krásy, učitelem mládeže dychtivé nových myšlenek, nových vznětů i kazatelem »davu«, jehož netřeba se hrdě a aristokraticky straniti, ale jejž nutno z barbarských temnot vésti k světlu kultury a krásy, k hojivému světlu zahřívajícímu teplem lásky bídou i sociálními útrapami zmrskaná a rozjizvená těla . . .

Burne Jones byl nejušlechtilejším a nejvznešenějším výrazem tohoto velkého hnutí uměleckého, jež jako vonný, balsamický lék vlilo hojivé osvěžení do nemocné krve našeho století. Byl zbožným básníkem, snivá gracie zpívala v liniích a barvách jeho obrazů hymny čisté, cudné vroucnosti.

Byl naivním i raffinovaným, byl primitivistou italským z XV. stol., i synem znavené a nervosní doby své, byl mystickým křesťanem i poetickým pohanem, žil v kouzelném světě křesťanských legend i v bílých slunných vidinách antické krásy. A byl především dokonalým mistrem kresby ženského těla.

S neskonalou něhou kreslil ty etherické, vzdušné zjevy žen vysokých, štíhlých, vznášejících se nad zemí jako vůně nad květem. V barvě pak hledal nejvzácnější odstíny a nejlahodnější harmonie.

Burne Jones byl nejen snílek a fantastik vyvolávající obrazy minulosti, legendy středověké a křesťanské, zkazky a pověsti pohanské, on byl i velmi učený, hlubokým studiem pronikl do ozduší kultury, ras a typů dob jím malovaných.

Upřímný cit zbožnosti a víry ozývá se v jeho mnohých malbách náboženských, a hluboké zanícení pro kult posvátné krásy vane z jeho antických obrazů a z jeho nudit. Burne Jones mimo mnohé obrazy, z nichž některé jsou populární, jako »Zlaté schody«, »Zrcadlo Venuše«, kreslil četné kartony pro čalouny, mosaiky, malovaná okna a rytmická harmonie jeho linií, vážný vzlet jeho komposicí vynikly slavně i v umění dekorativním.

Burne Jones narodil se r. 1833 v Birminghamu a byl určen pro stav kněžský. Ale opustiv universitu oxfordskou, věnoval se umění. V Oxfordu setkal se s básníkem a malířem Morrisem, s nímž přilnul k D. G. Rossetimu a jeho učení oba vssáli do svých duší žíznících po kráse.

Tak se stali hlavními členy sdružení praerafaelistů. Burne Jones byl v posledních dvaceti letech oslavován a veleben jako jeden z největších současných umělců a též vláda anglická prokázala mu největší pocty, jež má pro umělce, jmenovala jej baronettem a členem sněmovny lordů.

Felicien Rops. Při jménu některých malířů ozývá se nám jako ohlas jméno některých příbuzných jim básníků. Rops připomíná poesii a filosofii Poea, Baudelaira, Barbeye d' Aurevilly Huysmanse a — Kistemaekersa. Jeho umění je zmatená směsice bizarní a perversní fantasie satanismu i mysticismu, satirické morálky i frivolní pornografie. Rops jeden z největších mistrů rytiny a kresby byl tlumočníkem poesie Baudelairovy i illustrátorem pornografické literatury Kistermaekersovy. Jméno Feliciena Ropse není valně známé. Nepronikło do massy. Ostávalo v zášeří, přítmí, tam, kde musí ostati též valná část jeho kreseb a rytin, neboť byl nazván Rubensem »tajných museí.« Mnohé jeho práce nehodí se naprosto pro veřejnost, jsou to cynické pamflety a útoky na běžnou morálku, šosácké pokrytectví, křesťanství, lásku, ženu. Zejména rouhání ženě proniká nejsilnějším přízvukem jeho vždy co nejkorektněji kreslené komposice. Kultus Satana zavedl jej k těmto výstřednostem, k těmto »černým mším«, kde zaznívají rouhavé hymny ženě jako zdroji všeho pohoršení, podstatě všeho zla, stělesnění všeho hříchu . . . Některé kresby Ropsovy mají geniální vervu infernálních komposicí starých hollandských mistrů, jiné znamenají krok v před od filosofických karrikatur Gavarniho. Rops počal svou uměleckou dráhu jako kreslič karrikatur v Brusselu. Pak nějakou dobu podlehl vlivu »intimní krajiny,« vlivu Milleta a Diaza, a konečně se »našel«. Uchopil se rydla, s nímž vládl lehce a pevně. Jeho pointes-sèches nejsou překonány ani delikátní nervosou mladého umělce Helleua, jejž považuji za nejsilnější talent v tomto oboru. Málokterý umělec moderní byl takovým znalcem lidského těla jako Rops. Nikdy se neprohřešil proti pravdě a přirozenosti ve svých nejsmělejších komposicích, v nejdivějších spletích lidských těl. Jak svědomitým byl, o tom svědčí, že jako známý a hotový umělec, ve stáří, kdy jiní hledají cestu do akademie a sbírají medaillie po výstavách, odhodlal se k novému a úmornému studiu anatomie, poněvadž postřehl jakousi nejistotu v některých svých pracích. A jako začátečník usedl mezi mládež a po dvě leta kreslil a maloval akty. Felicien Rops, byl velmi všestranný, kromě rytin a kreseb, litografií, illustrací (z nichž nejznámější jsou illustrace k Barbeye d' Aurevilly knize: »Les diaboliques«), maloval aquarelly i olejové obrazy. Jeho prací zaznamenává Ramiro ve svém katalogu 800. Narodil se r. 1833 v Namuru a zemřel 23. srpna t. r. ve své usedlosti v Essonnesu depart. Seine-et-Oise.

Charles Garnier. Na počátku srpna t. r. zemřel proslulý francouzský architekt Charles Garnier. Garnier je tvůrcem jedné z nejkrásnějších monumentálních staveb naší doby moderní, —

pařížské opery. Pohlížel jsem tak rád na jasnou a pyšnou nádheru tohoto divadla sedávaje před bulevardní kavárnou de la Paix, opíjel jsem se harmonickými liniemi a skulpturální bohatostí tohoto nejkrásnějšího divadla, že bych snad vždy ostal venku státi před ním, kdybych náhodou nevěděl, že uvnitř naleznu fresky Baudryho. Garnier byl velkým architektem a velkým umělcem, ale o jeho životě, kromě některých vzpomínek a anekdot v denníku Goncourtově dočetl jsem se teprve po jeho smrti podrobnějších zpráv. Byl znám a slavný pouze jako stavitel Opery, což se nám zdálo vždy tak dostatečným odůvodněním jeho věhlasu, že jsme se ani valně neohlíželi po jeho jiných pracích. Pařížská Opera ač je dílem promítaným toliko vlivy antickými a renaissančními, je stavbou originelní a měla rozhodující vliv na celou architekturu moderní. Charles Garnier narodil se r. 1825, r. 1848 dosáhl velké ceny římské a v Italii věnoval se studiu renaisance, jež ho inspirovala k Opeře. S Edmondem Aboutem a Theophilem Gautierem cestoval Garniér, jenž byl vůbec velkým přítelem básníků a literátů, po Řecku.

R. 1861 při soutěži pro stavbu nové Opery přijat jest projekt mladého architekta Garniera skoro jednohlasně. Ale Garnierovi bylo podstoupiti těžký boj, architekti oficielní a tradicionelní uspořádali proti němu celé tažení válečné. Kritiky a pamflety se jen sypaly na Garniera, jenž byl pokládán za novotáře a revolucionáře a při tom za protekční dítě císařského dvora, a jemuž bylo vytýkáno i mrhání národním jměním. A vedle Garniera zpátečnickou kritikou a intrikami hrabivých závistníků byli pronásledováni i jeho spolupracovníci výtvarničtí. Zejména geniální sochař Carpeaux, svou krásnou a rozkošnou skupinou »Tanec« vyvolal bouři rozhořčení. Nyní jest toto dílo pokládáno za skvost moderní skulptury francouzské.

Mimo Operu vytvořil Garnier některé stavby monumentální a přepychové, z nichž nejznamenitější jsou Kasino a divadlo v Monte-Carlu, Klub knihkupců v Paříži na bulevardu Saint-Germain a několik vill a soukromých budov. *Václav Hladík.*

*

Rozhledy přírodovědecké. Zázračné století, jeho úspěchy a pochybení. Přírodní vědy ve století XIX.

(The wonderful Century, its succeses and its failures by Alfred Russel Wallace. Londýn 1898.) Čtenář se snad pamatuje, že jsme u probírání se ve spise tom došli k úspěchům chemie i neopomenul referent podotknouti, že kapitola ta jest ze všech nejslabší, nevystihujíc ani z daleka úspěchů vědy, která společně s mechanikou způsobila onu reální přeměnu, která vtiskla pečeť celému myšlení tohoto století. Slavný pan autor, spoluzakladatel vývojové theorie s Darwinem, jeví předem nápadně náchylnost ku výsledkům, které povšechně překvapují, tak imponuje mu z chemie před nedávnem oznámené z Ameriky dělání zlata, vynález, který chemikům pravým leda úsměv předběžně vyloudil. Na Ame-

riku třeba dívati se posud se stanoviště vyčkávacího a rozhodně ne jednotného. Veliké zdroje finanční povzbudily americké pracovníky ku luštění problemů a organisování práce, kteréž podniky grandiósností svou překvapují! Američané nemají ve vědě velikých jmén, za to hojnost vykonané práce. Vedle té vážné pokrokové snahy plíží se mnoho humbugu i z míst, kde bys jej nečekal. A ono dělání zlata jest něco z té kapitoly. Ve spise našem by se pěkně byla vyjímala kapitola o nepříjemném zločinném proplétání se polovičenosti ve zdravý vědecký proud, společnosti nejen neškodný, nýbrž vysoce užitečný. Vzpomeňme sobě jen smělých konsekvencí z oněch materialistických názorů, jež chemii tak vysoce pozvedly, jež zůstávají základem jejím i nyní stále i pro budoucnost, jež nikoho však nemohou lekati a nelekají ve spisech chemických. Ovšem ale zcela na nepravém místě jsou, vlekou-li je fantasií opatření lidé do kapitol tajemných, vědou posud neosvětlených, na něž v klidném, bezpečném postupu vědy přijde se teprv po stech let. A to byli nepraví přírodozpytci, kteří ten ruch rozdmychovali.

Na druhé straně jest publikum, tak zvaná inteligence, vůči vědě v postavení choulostivém. Obecná průprava jest velmi nedokonalá, vědy stávají se právě ve příčinoslovném dílu svém abstraktními, to co lze popularisovati, jest nepatrné procento a přece chtivost obecenstva po rozluštění zrovna palčivých problémů, »nás lidí« se týkajících, jest přece tak značná. Z toho ten moderní jeden konflikt, jenž jest příčinou toho zla.

Co si dá obecenstvo všechno »vědecky« namluviti, jest přímo hrozné, zvláště na svůdném poli léčení nemocí. V posledních letech vznikla v Italii, Francii, Německu i Americe zvláštní elektrohomeopathie, jejíž zakladatelem jest hrabě Cesare Mattei. Jak sám vypravuje, byl přiveden na myšlénky své psem, jenž po trávě pobíhaje kousal některé rostlinky. Mattei upravil v zámku svém methodami iatrochemickými výslazy a odvary rostlin těch a dával je v užívání sedlákům svým, kteří prý dobře prospívali. Jakž by ubohý italský sedlák nesnědl cokoliv, jsa u velmocenském postavení svém cepován živiti se nejnižšími řády říší životných. Ze studií na sedlácích těch vyplynul spis o rakovině, jejž napsal 24letý reformator a mimo to 32 druhů pilulek a 6 vodiček léčivých: scrofoloso No. 1 léčící 90 prc. nemocných bezpečně a canceroso, angioitico, pettorale atd. Šest vodiček obsahuje elektřinu, i barví si je různě, aby je rozeznal a nestalo se snad neštěstí nějaké, i podává jich jako léku: červenou elektřinu, žlutou elektřinu, modrou, zelenou a bílou. V létech devadesátých hrnulo se hojně národů do Bologně ku zázračnému lékaři a papež Pius IX. dal mu oddíl nemocnice ku správě.

Vojáci rovnali nával nemocných a hojnost spisovatelů vynášela účinnost vegetabilné elektřiny, i zvláštní časopis založen: moniteur de l'électrohomeopathie a učebná kniha iatrochimie et électrohoméopathie (Paris 1897) upevnila systém. Přes sto spisů vyšlo v jazyku francouzském z odvětví toho a syn ado-

ptovaný zakladatele Mario Venturoli-Mattei vyrábí léky přes protesty rozumných lékařů.

S výrobou zlata v Americe má se věc podobně asi i patří úspěch ten na stránku pathologie vědecké. Celá pak ta kapitola jest pouze založena na nedostatečném vzdělání přírodovědeckém, jehož se správcové lidstva, jak se zdá, posud velice obávají.

Další odstavce zajímavého spisu obírají se úspěchy astronomie. Ku známým pěti planetám starých přistoupil Uranus r. 1781 a od r. 1801 v nepřetržitém řetězi veliká řada oněch malých planétek, jichž počet vstoupl na čtyři sta. Zvláštní rozruch způsobily výpočty Leverriera (1845) i John Couch Adamse, kteří z mathematického kalkulu udali místo nové planety, kteráž pohybem svým působila porušování v pohybu Urana, a na místě tom nalezena skutečně ta planeta téměř současně na observatoři kambridžské a berlínské. Tento podařený čin jest epochou v dějinách rozvoje myšlení lidstva a důvěra v základní theorie mathematicky opřené stala se vůdkyní prací i výzkumů. Nesčetný jest počet nálezů astronomických: různých satelitů, vznikajících těl nebeských, spektrálný souhrn celého jednotného světa mimo naši zeměkouli, nálezů docílených fotografií, kdož by chtěl vyjmenovati bohatství! A jedna z nejzajímavějších a nejvíce nás znepokojujících otázek pochází od našeho světového souseda, otázka: jaké povahy jsou ony rovnoběžné kanály na Martu, nejsou-li snad výsledky rukou tvorů inteligentních, nám podobných a zdaž kdy bude nám možno s nimi se dorozuměti? Otázka ta není sice naprosto kardinálně přírodovědeckou, ale neobyčejně lákavou.

Velikolepé výsledky geologie náležejí vesměs tomuto století. Zázračné katastrofy a světové revoluce, které svým náhlým vystoupením modelovaly povrch zemský i dno mořské, jak učili ještě mistři počátkem naší doby, vše to ustoupilo výzkumu povlovné činnosti vody i atmosféry v kůru zemskou. Ustavičné, neochabující procesy přirozené, z nichž největší část dovedeme napodobiti v laboratořích svých a které před našima očima tvoří a přeměňují povrch zemský, vytvořily vše to s faktorem hlavním — časem, co zeměkoulí slove. Žádné imaginárné síly. I abnormity, jako jsou zemětřesení, vykládati lze z podmínek přirozených, jasných. Studiem naplavenin vystižena jakási chronologie geologická a stopováním ledové doby objasněny útvary skal, eratické bloky a jiné zvláštnosti. Velikou sensaci způsobilo odkrytí, jež stanovilo průhledné stáří člověka na zemi, daleko za hranice biblické. Uznati dlužno, že zde činnost archeologů a duchaplných filologů doplnila obraz úchvatný geologií odhalený. Dnes spojená činnost celé vědy postupuje vydatně a kulturní stav předbiblických národů vystupuje v rysech čím dále tím potěšitelně určitějších.

Jedna z největších myšlének století jest bez odporu Darwinova theorie vývoje a přirozeného výběru, kteréž jsou čtenářům dostatek známy. Není tomu dávno, co zuřil boj proti té pěkné nejšíře založené, základní myšlénce, boj, který rozdmýchán byl bojovnými

theology, daleko zatahován polovědeckými spisovately (Büchner), boj, který v táboře přírodozpytců i enthusiastů naučil velice opatrné zdrženlivosti a i theologům prospěl, varuje je z nemírnosti. Autor spisu našeho sám přemítal mnoho, zanášeje se Malthusovou studií o populaci, otázkami týkajícími se života zvířat tropických. Žije v Ternate na Molukách, pozoroval četné případy vlivu prostředí na zvířata i srovnával očividné účinky klimatu, potravy i nepřátel jejich s následky, jakým podléhají národové vojnami, nemocemi, hladem. Potěšen stilisací té paralely zaslal Wallace své spekulace o přirozeném výběru Darwinovi, očekávaje, že jemu ta myšlénka se tak zalíbí, jak zamlouvala se autorovi. Však Darwin byl už dále, veliký geolog Lyell a slavný botanik Hooker znali již v hlavních rysech theorii Darwinovu, o níž během několika měsíců 24 tisíc exemplářů podávalo zprávu žasnoucímu čtenářstvu. Co bylo roku 1845 Sir John Herschelovi „velikým kacířstvím« a »mysteriem nad mysteria«, o tom dnes jakési srovnané názory má chlapec školní. Myšlénka Darwinova, nechť si v budoucnu dojde i hlubších úprav a přeměn, jest zajisté jednou z nejhlubších, které vysloveny byly v tomto století. Opustíme autora!

Tisíce myšlének pojí se k theorii té na všech polích nauk přírodních, ony zajímavé boje vodní rostliny cizí, která přenesena z vlasti do vod jiných tak rychle a úspěšně se zde množí na útraty kultury domácí, že v krátku zamezí plavbu v řekách, pohyb vody v troubách a úzkých kanálech. A boj obyčejné vrby pobřežní proti roztahující se vetřelkyni cizí, boj úspěšný oné vrby, která našim předkům nahražovala inženýrské práce, upevňujíc břehy potoků, onen boj využitkovaný člověkem. I úžasné rozmnožování hmyzu jest interesantní, kterak jedinec produkuje tisíce larv, jež v pěti dnech dospívají k plnému rozvoji.

Řetěz myšlének těch vede až k úspěchům botaniky ve studiu mikrobů, práce, které zavedly nauky lékařské, jak dnes přírodozpytcům býti se vidí, bezpochyby na dráhy přírodovědecky reálné.

Pan autor odchází na místě tímto řetězem souvislosti studia přírodovědeckého ku frenologii, nám běží o úspěchy přírodních nauk spíše než o referát z jednotlivé knihy, i opustíme frenologii a přihlédneme si sami k úspěchům nauk lékařských. V rozvoji nauk těch připadá první fase práci literární, zjištění oněch základů, které položeny byly lékaři řeckými i arabskými, dalším postupem přistoupily snůšky výsledků praxe. To je ta kohorta mužů trpělivých, pracně z tisíce málo souvisících případů zrnka zkušeností vybírajících, to jsou ti mužové, jimž nesnadno nepřimísiti kapku jemného citu a lidskosti tam, kde by byla necitelná praobjektivní věda řízla nožem ledové kritiky ovšem za to až hluboko do uzlu příčinné spojitosti. Z pozorování těchto mužů vyvinula se věda. Nejprvé povstali ti, kteří odstrčili stranou hemžící se na oblasti té dogmata a hypothesy i vymanivše se z blýskavé manie snažili se veškeré choroby a odchylky (tak zvané) vypisovati jakoby fakta

přírodovědecká. Krokem tím octlo se dle mého mínění lékařství rázem na půdě přírodovědecké Byl nejvyšší čas, že opuštěny jsou neblaze zavádějící bludičky filosofické.

Z praxe, z léčení bolestí a deffektů vznikla před padesáti lety anesthesie, způsob to omezování i mírnění bolestí etherem, chloroformem, kokainem. Trpící předmět bolesti zproštěn směl důkladněji prohlížen, hlouběji operován býti, methoda léčebná stala se pomůckou badání za živa předmětu výzkumného. Rodily se myšlénky z úspěchů i neúspěchů, následující promyšlené řezy byly prvními logickými řetězy experimentálnými. Považte obtíže stavu toho, když dopracovává se ku své logice fakt, která jinde plyne z pouhé řady libovolně měnivých pokusů. K těmto zkusmo postaveným vymoženostem přistoupilo ve století tom geniálně duševní kombinací zaváděné očkování, nastoupeny kroky tak zvané mediciny preventivné, propuknutí jistých zjevů bránící. Současně rodí se na různých místech chirurgie antiseptická (Lister), bezpečná operace, jiné, nové a cizí, komplikující chorobné zjevy vyřaďující. Ačkoliv tyto směry s chemií velmi blízko souviseti se zdají, uzná každý, že v těchto pracích lékařských jest práce nahromaděno daleko více, aby jen zjev jeden byl určitě individualisován než v nejčetnějších operacích chemicko-fysikálných se děje. Uvažujeme-li, že z dobře upravených takových operací věd vzpomenutých*) poslednějších může vyplynouti pěkný, široce platný zákon přírodní, z pracně pořízené však suity nahodivších se předmětů lékařsky prozkoumaných, pouze několik »zajímavých případů« — odhadneme obtíže nauk lékařských.

Hnutí vědecké, mravenčí snášení výsledků, šířilo se z Francie a Německa: Bichat, Laener, Škoda, Rokitanský — pěstitelé moderní klinické mediciny, Virchow — vědecké pathologie. Průběhy, vybočení, katastrofy a úspěchy léčení chorob poznáváno útokem sepjaté falangy řad pracovníků, chyběla však základna všeho bádání, chyběly studie o příčinách nemocí. Do proudu toho dostal se maně Pasteur, chemik, jenž zanášel se zkoumáním o pochodech pivovarnických i octářských. Sem sluší zařaditi výsledky překrásných, vlivuplných prací velikého nedávno zesnulého Francouze, o nichž šla řeč všemi časopisy světa, a o nichž také v národu našem hojně, částečně i správně bylo psáno. V duchu prací Pasteurových avšak methodou lepší a na problemech lékařštějších vidíme vystupovati Kocha.

Z prací Pasteurových vzešel pařížský institut Pasteurův, který mimo technické otázky neúnavně pracuje v oboru lékařském. I o těchto věcech, v knize Wallace-ově zcela jinak projednaných, musím za účelem svým něco málo promluviti se čtenáři svými. Bezprostředním výsledkem prací o mikrobech byla tak zv. serotherapie — léčení serem, léčení budoucnosti. Roku 1897 Evropě nahnáno strachu, hrozná pověst o příšerném moru přicházela

*) Chemie a fysiky.

z Indie. Ve středověku oběti čítány na milliony, r. 1894 pomřelo v době zcela krátké na stotisíc lidí v Kantonu, a v říjnu 1896 ukázaly se první tři případy v Londýně. Věda skromně se přihlásila, že zcela mysteriósní ji mor není i že snad možno bylo by mu čeliti. Pokusy serem od června 1896 Yersinem provedené ozbrojovaly důvěru. Máme prostředky léčebné proti tetanu (Nocard), proti uštknutí hadímu (Phisalix, Bertrand, Calmette). Veliká řada prací je rozdělána, mnoho pracováno. Prozatím nelze říci, že by snad příčiny nemocí byly známy i prostředky proti nim bezpečné nalezeny, i komplikace je patrna, avšak kdož by neměl alespoň pocitu, že zde lékařství kráčí na půdě, kde problémy jsou mnohem určitěji vysloveny než jak posud se dálo. To není už tapání ve tmě, v niž by občas zafosforeskovala bludná světélka šikovných nápadů, to je systém. Ovšem daleko určitěji, jasněji se celé ty úkoly vytvářejí, jakmile chemie pozná jen poněkud povahu fermentů.

Kapitoly o fysiologii i naukách lékařských ve knize, o níž řeč, jsou slabé polemiky oproti nucenému očkování, kteréž právě v dobách krátce minulých parlamentními akty vyhlášeno a od horní sněmovny dokonce vráceno bylo. Ač každý nedostatečnosti statistiky jest sobě vědom i různých možných sousledků z premis její, v jaké formě je stilisujeme a chápeme, tož přece nyní již zkušenosti celých zemí přesvědčující tíhou mluví oproti hloučku konservativních lidí, kterým to časem dokonce lichotí státi výroky svými oproti majoritě. Nenávist oproti opatřením vládním v otázkách hygienických jest ovšem pochopitelna, berou-li se v úvahu slabosti očkování i případy notorické neúspěšnosti ba po případě i škodlivosti, avšak v naukách lékařských i biologických vůbec nesmí se nikdy zapomínati, že jest taková komplikace podmínek, že konsekvence není tak železně bezpečnou, jako ve fysice i chemii, nýbrž jen procentuálně odhadnutí schopnou. Ač odsuzuje autor přísné zákony státní proti nevěřicím, musí doznati, že podmínky veřejného života a čistoty i komfortu se ve století našem zcela změnily. Pokroky techniky změnily tvářnost ulic, v nichž koncem osmnáctého věku jen ještě vítr a déšť vykonávaly zdravotnickou službu, kanalisace všude udržuje v čistotě půdu, na níž nad vlastními výkaly bydlelo občanstvo. Tehda byla časem chůze po Londýně nebezpečnou pro neřest a nečistotu uliční, říčky a potůčky veřejně na ulicích se všech stran tekoucí dle rozmarů přírody se rozlévající, byly kanály jedinými a zároveň vodovody. Odtud ty kruté číslice úmrtní z morů a epidemií, jimž nezřídka učinil konec pouze požár, jenž takové město téměř celé ztrávil (Londýn 1666). Výsledek požáru londýnského po stránce zdravotnické jest ostatně i s jiné stránky velmi zajímavý. Požár ten zničil domy, většinou dřevěné, až do samých základů a na zemi hořela a doutnala břevna spadlá ještě po celé neděle. Po požáru klesla docela úmrtnost procentuálná. Klesly všechny nakažlivé nemoci, tak že mimo lepší, pravidelnější stavbu ulic, musíme úspěch zajisté též přičísti důkladné, požárem způsobené, sterilisaci půdy. Jest tomu sto let, co na hřbitově svatopavelském,

Covent Gardenu, dnes nejelegantnější čtvrti londýnské, býval takový nával pohřbívaných, že dle svědectví Samuele Gal e-a, pod samým povrchem mrtvoly ležely. Domy vysoké tlačily se až k samé zdi hřbitova a rodiny obyvatel musely v noci pálením Františků a jinými parfumy, zaháněti (lépe řečeno zřeďovati) příšerný zápach, obydlí ze hřbitova plnící. Vypadalo to krátce tak jako dnes v Benátkách a do nedávna po celé Neapoli.

A vyvolaly vědy přírodní zlepšení poměrů zdravotních, jest to rok 1780 se zásluhami Lavoisiera v Paříži a Blacka v Anglii, kdy počíná péče o blaho materielní na ulici i náměstí. Do roku toho padají první počátky veřejného osvětlování ulic a první rozmachy inženýrů francouzských.

Pára se přihlásila, komunikace stoupla, objevily se brambory, též čaj s větší spotřebou cukru — zahájen hospodářský průmysl. Úmrtnost v Anglii klesla od r. 1775—1805 na poloviční, úkaz to, jenž od r. 1629, kdy máme první statistické zprávy spolehlivější, nemá podobného.

Nešvary z civilisace dle mínění autora vycházející, jsou předem válka s universálním militarismem, který má prý původ svůj v pouhých dynastických piklech Evropy. Otázka ta nedá se ovšem jen tak krátkou kapitolou odbýti, onen tajený surový bod konstituce lidské, podporovaný universálním egoismem, musí míti válek, a že ubohé vědy přírodní přivedly zpracování surovin k dokonalosti nejvyšší, hotoveny jsou na útraty států s přivolením, po případě enthusiasmem parlamentů, pancéře z niklové oceli, projektily o duchaplné konstrukci a kvalitě materiálu, děla ideálních vlastností. Současně, kdy v Indii umírá na své úrodné půdě skromný rybou a rýží se živící Hindu hladem, staví se lodi a vyzbrojují ve Woolwichi a Liverpoolu, každá po milionu liber šterlingů, a děla 110 tunová po 240 tisících zlatých. A takové lodi Vanguard (1875) a Victoria v našich dnech pouhým omylem komanda padnou proraženy za několik vteřin na dno mořské a železnice v Indii a Rusku jdou směry strategickými nikoliv směrem gubernií občas hladem decimovaných. Může náboženství lásky za papeže a kardinály, kteří žehnali vrahům našim i bratří Polabských, jichž stará kultura posud mluví ze jmén obcí až po Berlín, k nimž nepřičiněno valně nových německých, o jejichž citech hlásají pěkná jména hor a potoků i pověsti rujanské? A byly války krimská, jíž moderní militarismus zahájen, boje italské, ruskoturecké a německé válkami čistě dynastickými? Může krasopis za dovedné falšování směnek?

Pravda jest, že vstoupající civilisace v každém ohledu člověčská opatřená pomůckami věd přírodních, zplundrovavši celou zeměkouli, ba hmatajíc již již i po energii sluneční, aby na ní založila akciovou společnost, přivedla nynější stav, který není utěšený; z toho ale nejen nelze viniti vědy přírodní, nýbrž od nich právě očekáváme takové zdemokratisování zřídel blahobytu života správného a takové odtud plynoucí upravení poměrů i stavu posledního, že zbytečný luxus a nedostatek právě zbyde v úděl jen těm, kteří

propadli pro celý život kletbě chorob vrozených neb z nečinnosti neb pouhé mozkové hyperčinnosti plynoucích.

Vědy přírodní jsou devisou dne, podkladem všeho života dnešního, chyby veliké, dnes nás lekající, jsou jednak dědictvím ze století minulých, která s naším duchovně měřiti se nemohou, jednak však i výsledkem chytrého, jednostranného využitkování věd těchto.

Jsme lidé mezi jinými postavení a veliký význam věd přírodních i do budoucna dobře postřehující, interes náš táhne se předem k tomu, zdaž naše pomůcky vzdělávací, naše osnovy školské jsou tak pořízeny, aby požadavkům moderní té vzpružiny životní vyhověly! Jest věcí věd duchovních, aby nalezly pomůcky, jimiž zabrání se židovskému vyhánění cen obilí českého, když poctivá část lidu amerického chce osvoboditi Kubu z otroctví! ρ.

*

Ch. Letourneau: L' evolution de l' esclavage dans les diverses races humaines. Paris. Vigot Frères 1897). Spis tento řadí se již k celé bibliotéce podobných spisů vyšlých z péra autorova. Všechny psány jsou toutéž methodou. Spisovatel udal nejdříve tresť svého celého tohoto studia a tím plán celé své budoucí činnosti. Jest to nejstarší z této řady jeho spis, Sociologie. Jednotlivé důležité zjevy jako rodina, válka, stát, náboženství, právo, potrava, oděv, příbytek a pod. tvoří jednotlivé oddíly spisu. I probírá zjevy tyto u jednotlivých národů, které sestavil si v určitou stupnici dle kulturní jejich výše. Později dle téhož plánu sbíral materiál a každá kapitola vzrostla mu v objemnou knihu.

V jeho spisech nashromážděn je bohatý materiál, a v tom záleží jejich cena, třeba by jim scházela hloubka myšlenek a bystrost kritiky.

Obsah uvedené knihy jest stručně tento: Na nejnižším stupni lidského vývoje otroctví vůbec není. Než by člověk člověka zotročil, raději jej zabije, aby mu nepřekážel v lovu a neubíral kořisti. Teprv na vyšším stupni člověk poraženého nepřítele zotročuje, aby konal práce těžké a nepříjemné. Zotročení souvisí tedy s dělbou práce a ve starých říších jako v Egyptě, Babyloně, Římě, rozkvět průmyslu souvisel s rozkvětem otroctví. To má další následky duševní i sociální. Vzniká nepracující třída, která jednak spekuluje, jak co nejvíce využitkovat jmění, tím také otrokův, jednak oddává se rozmařilému životu, vymýšlí luxus, a z toho zase tyjí ti, kteří choutkám těmto dovedou zvlášť vyhověti, umělci, kteří by jinak existovati nemohli. Třída otroků jest ovšem daleko větší a jho těžké snaží se často svrhnouti. Leč všecky tyto pokusy vyšly na marno a příčiny toho sluší hledat v duševní sešlosti zotročeného lidstva.

Druhý stupeň otroctví jsou autorovi poměry středověké, poddanství. Vykládá přechod z poměrů římských do středověkých, vliv křesťanství a vývoj středověkých poměrů pod vládou

církve. Na to líčí přechod středověkých institucí do novověkých, moderní závislost širokých davů na menšině kapitalistů, a tyto poměry pokládá za stupeň třetí.

*

Lidská plemena Evropy. J. Deniker: Les races européennes. Bulletins de la société d'anthropologie de Paris. Tome huitième (IVe serie) p. 189 ff. und p. 291 ff.

Studie tato obsahuje stručné výsledky velikého chystaného díla. O plemenech evropských jest již celá bohatá literatura, ale dosud žádný ustálený názor všeobecně platný. Každý badatel třídil evropské lidstvo dle jiného dělidla. Jeden bral za základ historii, druhý jazyk, třetí tělesné známky. Ale právě co se týče tělesných známek, panuje až dosud největší různost jak v methodě, tak v materiálu. Někde měřeni jsou pouze živí, z jiných krajin známe jen měření koster a lebek. Mimo to liší se od sebe methoda francouzská a německá. Deniker všecky tyto jednotlivé studie pečlivě sebral a srovnal. Různosti methody vyrovnal náležitou korrekturou. Na to kombinoval nejdůležitější tělesné vlastnosti, a tak obdržel skupiny, kde vždy ne jedna, ale více důležitějších vlastností tělesných najednou pohromadě převládá. Pomáhal si mapami. Nanášel na jednotlivé mapy Evropy rozdělení vždy dle jedné určité známky, a výsledky takto docílené srovnal. Tím dospěl k rozdělení Evropského lidstva v následující typy:

I. Typ bledovlasý, podlouhlé lebky, vysokého vzrůstu jest rozšířen po Skandinavii, severním Skotsku, Irsku, Frieslandě, Oldenburku a dále kolem Baltického moře až do části Finska.

II. Východní typ bledovlasý, malého vzrůstu, lebky mírně široké vyskytuje se hlavně ve východním Rusku.

III. Typ velmi temný, malého vzrůstu, lebky silně podlouhlé jest rozšířen v Portugalsku a Španělích, na Korsice, Sardinii a Sicilii a v mírnější formě následkem křížení vyskytuje se v jižní Italii a jihozápadní Francii.

IV. Typ temný, lebky široké, vzrůstu malého vyskytuje se v nejčistčí formě v západních Alpách a na francouzské planině. V mírnější formě rozšířen jest od středního toku Loiry až k Dněpru, vyskytuje se hustěji a určitěji, čím blíže k Alpám a ke Karpatům.

V. Typ temný, lebky mírně podlouhlé, vzrůstu prostředního nebo vysokého, jest rozšířen po západních březích středozemního moře a v nižinách jižní Francie.

VI. Typ temný, vzrůstu vysokého, lebky široké; vlas tmavý, vlnitý, nos úzký, obličej podlouhlý, oči černé, pleť mírně tmavá, rozšířen je na Balkáně a v zemích přilehlých, v severní Italii, ve Francii na sever od Lyonu a táhne se středním Německem, Čechy až k Malorusům.

Vedle hlavních šesti typů určuje Deniker zvláště čtyry typy podružné a sice:

a) Odrůdu prvního typu, typ bledý, vysokého vzrůstu, lebky střední, obličej hranatý, oči šedé nebo modré, rozšířen je v západním Rusku, území litevském, v Hanoversku a na západním pobřeží Norvéžska.

b) Odrůda druhého hlavního typu, typ bledý, lebky střední, vzrůstu malého, obličeje kulatého, očí šedých, vystupujícího nosu, vlasu rovného nebo vlnitého. Vyskytuje se u Poláků a Švédů.

c) Přechod mezi typem prvním a čtvrtým. Lebka je mírně podlouhlá, vlas do tmava. Vyskytuje se v Irsku, Walesu a po obou stranách kanálu Lamanche.

d) Typ mírně krátkolebý, pleť do tmava, vlas světle hnědý; vznikl nejspíše smíšením odrůdy a typu šestého.

Rozšířen je v oblasti Rýnu, vyskytuje se dále v Bavořích, jižních Čechách, Rakousích a Tyrolích, a částečně v severní Italii.

*

J. Robinsohn. Psychologie der Naturvölker. Ethnographische Parallelen. Lipsko, Wilh. Friedrich.

Studie tato má ukázati, ne zda duše vskutku existuje či nic, ale jak u jednotlivých národů představa duše se vyvíjela. Autor sahá k starému výkladu Peschlovu, že smrt a spánek jsou základy, z nichž primitivní člověk představu duše si tvoří. K tomu pojí se stotožňování duše s dechem, s krví, se srdcem. Z názorů těchto vyplývají další názory o duších zemřelých, o jejich trvání, a jejich vlastnostech.

Jak vidíme má spis týž obsah jako nedávno vyšlý český spis dra. F. Vaňka »Animismus«. Jenom že český spis má jinou další určitou tendenci, je hlubší, kdežto zase spis německý materiál šíře rozvádí.

*

James Bryce. Impressions of South Africa. Macmillan and Co, 1 vol., London, 1897.

Od roku 1895, kdy Jameson svým odvážným, ba drzým vpádem do republiky Transvaalské pobouřil veškeré politické kruhy evropské, obrácená jest pozornost na končiny jihovýchodní Afriky, na které dříve málokdo si vzpoměl. Spisovatel uvedené knihy jest proslulý studiemi o severoamerických Spojených Státech, a znám svým jemným pozorováním. Není to dílo soustavné, nýbrž řada poznámek, úvah a pod. Dílo rozvrženo jest na čtyry části. První je věnována studiu země, druhá její historii, vývoji plemen domácích a evropských. Třetí líčí autor svou cestu tamnějšími státy a osadami. V čtvrté podává různé úvahy tvořící dohromady rozbor otázky jihoafrické.

Jižní Afrika má podobu jednotvárnou. Sedm osmin jest vysoká rovina, zdravá ale příliš suchá. Zbývající osmina půdy, jež liší se od ostatní krajiny, jest při březích.

Z Evropanů čtyři národové mají tam svá území. Portugalci a Němci po částech přímoří; hlavně však Angličané a Boerové ho-

landského původu zabírají největší část území. Boerové statečně hájí svou samostatnost a tvoří zvláštní republiku transvaalskou. Literární vliv má jedině Anglie v těchto zemích. Všechno bílé obyvatelstvo dohromady činí asi tři čtvrtě milionu; naproti tomu černých domorodců jest tam asi 7 až 8 milionů. Jde o to, aby běloši s černochy žili v poměrech přátelských a udrželi si svou svobodu proti další hrabivosti evropské.

Jaká je budoucnost těchto končin? Bohatství jejich zakládá se na dvou pramenech: bohatství zlata a diamantů, a bohatství pastvin, na nichž žijí ohromná stáda dobytka. Snad dlouho se to nestane, ale dojde k tomu předce, kdy bohatství zlata a diamatů bude vyčerpáno. Potom bude jižní Afrika pouze zemí dobytkářů, neboť jiným odvětvím rolnictví položeny jsou ohromné překážky, tak jako i průmyslu. Jen jednotlivé oasy mohly by zkvésti. Přes to zůstane onen díl světa důležit jako vývozní pramen dobytka. A na tuto budoucnost jest se tamnímu obyvatelstvu připravit a boerové svým životem a zřízením již nynějším mohou tvořiti jádro budoucích pánů jihoafrických.

*

Ch. Bunge. Esquisse de littérature politico-economique (traduit du russe). Felix Alcan, 1. vol, in 8, 1898.

Originál této znamenité historie národního hospodářství vyšel po rusku. Francouzové pospíšili si pořídit překlad. Již sama osobnost autorova činí dílo zajímavým. Byl vynikajícím professorem v Kyjevě, potom ministrem a reformatorem ruských financí. Velmi objektivně podává učení jednotlivých škol, počínaje merkantilní, a s dosti velkou přízní rozebírá nauky socialistické. Vše podáno je jasně, třeba stručně a lze celou knihu co nejlépe odporučit.

*

Alfred Espinas. — Les origines de la technologie. Paris, F. Alcan, 1 vol. in 8⁰ de 300 pages, 1897.

Vysoce zajímavá tato studie zabývá se otázkou, jaký je poměr mezi spůsobem produkce a konceptem produkce. Otázku tu řeší pro určitou dobu, totiž pro staré Řecko před Platonem. V době nejstarší všecky řecké myšlenky jsou prosáklé mythologií. Umění i vědy závisí na mythologii. Spis podává důkazy ze stavitelství, z literatury, z geometrie, z práv, z lékařství, z vychovávání atd, V druhé době jednotlivé vědy a umění se staly samostatnými, duch řecký vymanil se z mythu a theologie. Ustálila se theorie, řešil se poměr mezi uměním a skutečností. Vedle toho ovšem zůstal i duch náboženský, udržuje svou moc zejmena ve filosofii. Celý spis ukazuje, jak panující idee doby mají vliv na samu techniku, a vůbec na všechen život vědecký a umělecký.

*

Eugenio Florian et Quido Cavaglieri. — Svagabondi (étude sociologico-jurisdique.) Turin, Bocca 1897, in 8⁰

Znamenitý tento spis italských sociologů dělí se na tři díly 1. vývoj tuláctví, 2. moderní soustavy potlačovací, 3. prostředky preventivní.

Počátky tuláctví shledávají autoři již u primitivních kočovných kmenů, a ukazují, že mnohé zjevy nynějších tuláků mají známky atavistické. Stopují pak tuláctví od středověku, až do doby moderní.

V druhém a třetím oddíle probírají všeliké prostředky k potlačení tuláctví, postupujíce dle jednotlivých států. Probrali tak Anglii, Spojené Státy, Německo, Rakousko, Francii, Belgii, Švýcarsko, Holand, Španěly, Portugaly, Švédsko a Norvéžsko, Rusko a Italii.

Za tuláky z pravidla dle francouzské methody pokládají se ti, kteří nemají domova, zaměstnání nebo prostředků existenčních. Někde vyjímají ty, kteří práci hledali, ale nenašli. Jinde počítají k tulákům také ty, kteří opustili rodinu, lidi špatných mravů, opilce a lenochy a prostituované.

Veliké různosti jsou v názorech o povaze zlého činu, a dle toho i v trestech a způsobu potlačování. Autoři podávají rozbor různých v tom ohledu zákonodárství, a líčí poměr mezi vývojem tuláctví v jednotlivých státech a způsobem jeho potlačování. Tímtéž způsobem studují v třetím díle prostředky preventivní, jmenovitě v Anglii a v Italii. Ke konci slibují brzké vyjití druhého dílu, kde budou důsledky vyvozené z podaných v prvém díle studií. První díl jest jaksi pathologií, druhý bude jaksi therapií tulácké otázky. V tomto ohledu jest to jeden z nejznamenitějších spisů nové doby.

*

Frederik Hoffman. — Des traits et des tendances de la race nègre en Amérique. New-York, 1897, in-12 (publications de la Société d'Economie politique américaine.)

Jest to velice pilná studie, jak dalece se změnilo černé plémě afrického původu v Severních Státech stykem s Evropany a novými poměry.

Rozdělena jest celá studie na pět částí. 1. Demografie a poměry zdravotní, 2. anthropometrie, 3. křížení plemen, 4. náboženství, výchova, mravnost a chudinství, 5. poměry hospodářské vůbec. Konstatována jest na př. větší úmrtnost u černochů než u bělochů, větší rozšíření určitých chorob, menší síla svalů atd. Velmi mnoho pozornosti věnováno je smíšencům. Náboženství jsou většinou protestantského. Vzdělání dostává se černochům až od doby zrušení otroctví, ale pozoruhodno je, že od té doby stoupá u nich velice počet zločinů. Práce černochova je v kvalitě i v kvantitě slabší než bělochova, a dosud prozrazuje větší vlohy jenom k zemědělství. Ze všeho usuzuje autor, že plémě je důležitější činitel, než okolí, že rozhoduje o činnosti lidské, a chtít povznést nižší plemeno ke kultuře evropské je marné, ano samo nižším plemenům záhubné.

*

Rozhledy geografické. (Síť kabelů podmořských.) Ještě neuplynulo půlstoletí od okamžiku, kdy kladen na dno mořské první kabel telegrafický, mezi Anglií a Francií a hle — dnes sám oceán atlantický s příslušnými moři vedlejšími čítá neméně než 40 kabelů. A činila-li délka prvního telegrafu podmořského jen něco málo kilometrů, napočteme v nynější síti kabelové těchto kilometrů do set tisíc. A jak primitivné byly nejstarší kabely, kolik marných pokusů provedeno ku př. při kladení prvního kabelu transatlantického, jehož počátky jdou ke dni 5. srpna 1857! Od těch dob se poměry ve všech směrech zlepšily. V přítomné době jest již 42 lodí zaměstnáno výhradně kladením a udržováním kabelů a nejsou to snad jen lodičky, neboť mají celkem přes 65.000 tun a asi 10.000 koňských sil. »Silvertown« a »Faraday« mají ku př. po 5000 tunách. Nové vždy účelněji zařízené lodi se pak stále zřizují. (Telegraph-Construction and Maintenance Comp.).

Dle studie Weilerovy v Revue des Deux Mondes (Srv. Le Mouvement geographique 1898, 36.) jest podmořská telegrafie nejen vynálezem, nýbrž až dosud téměř i industrií výhradně anglickou. Stát k vývoji podmořské telegrafie hojnými subvencemi vydatně přispívá, avšak převalná většina linií jest majetkem různých společností, které možno rozděliti ve tři skupiny: severoamerickou, jihoamerickou a »východní« (asijskou).

Ku skupině první patří společnosti: 1. »Anglo-American Telegraph«, jenž jest m. j. majetnicí tří kabelů transatlantických (pojících Evropu s Amerikou); délka veškeré sítě činí 15.200 *km*.

2. »Direct-United-States-Telegraph«, s jedním kabelem transatlantickým.

3. »Commercial Cable Comp.« se třemi liniemi irsko-americkými o délce 12.700 *km*.

Ke skupině druhé náleží: 1. »Brazilian Submarine Telegraph«, se dvěma liniemi mezi Evropou a Brasilií, v délce 13.800 *km*.

2. »Western and Brazilian Telegraph«, s linií, jdoucí podél východního břehu Ameriky jižní, z Para do Buenos Aires, v délce 10.000 *km*.

Ke skupině třetí čítá se: 1. »Eastern Telegraph Comp.«, s liniemi v moři »Středozemním«, Rudém i oceánu indickém v délce 47.000 *km*.

2. »Eastern Extension Australia and China Telegraph«, jejíž kabel prodlužuje linii »Eastern Telegraph Company« o 28.000 *km* k východu.

3. »Eastern and South African Telegraph«, jejíž kabel jest pokračováním kabelu »Eastern Telegraph Comp.« podél břehů afrických, k jihu, o délce 12.000 *km*.

Všecky tyto společnosti, vedle nichž existuje nemalý počet společností významu podřízenějšího, disponují kabelovou sítí podmořskou v délce 250.000 *km* a kapitálem 838,750.000 franků. Ačkoli se jim vede dobře, ano stále lépe, přece dostávají od státu podpory v úhrnné summě asi 6 millionů franků.

Jak nepatrnými jsou kabelové sítě ostatních národů u srovnání s obrovskou sítí anglickou! V moři »Středozemním« jsou kabely francouzské, pojící Marseille s Oranem a Alžír s Tunisem. S Amerikou severní spojena Francie do nedávna pouze jedním vlastním kabelem, k němuž teprve v těchto dnech přidružil se kabel druhý, dlouhý asi 6000 *km*, vážící asi 9,250.000 *kg* a pojící Brest s New-Yorkem. Toť vše, co učinila Francie, stát přec tak maritimný, pro telegrafii podmořskou. — V moři Severním jsou kabely, pojící Skotsko se Shetlandy a Norskem, Anglii s Norskem, Dánskem, Německem, Hollandskem a j. v. V posledních letech povstal projekt, připojiti též Island k síti moře Severního. Kabely tyto jsou spojeny terrestrickým telegrafem rusko-sibiřským s Vladivostokem a odtud prostřednictvím dalších kabelů s Hongkongem. Všecky tyto kabely jsou majetkem zvláštní velké společnosti, v níž značným kapitálem zúčastěna carská rodina ruská. Toť jsou asi hlavnější linie mimoanglické, proti nimž linie anglické tvoří ohromnou síť, která obestírá veškeru zeměkouli. Jeť Anglie neméně než 10 kabely spojena s Novým Foundlandem a Kanadou. Jižněji tři jiné linie anglické pojí Brasilii s Portugalskem neb Španělskem a s Londýnem. Další kabely jdou podél břehu pacifického, Ameriky střední a veškerými Antillami.

Linie, jdoucí k východu, mají východisko v Londýně, objímají poloustrov pyrenejský, dotýkají se Malty, procházejí mořem Rudým až k Adenu, kdež se rozvětvují; tři kabely jdou k Indii, odkudž připojením nových linií se prodlužují jednak do Číny, jednak do Australie a Nového Zélandu. Druhá větev sestupuje z Adenu podél břehu východoafrického do Zanzibaru a dále až do města Kapského. — Linie západoafrická postupuje z mořské úžiny Gibraltarské podél západních břehů Afriky až do města Kapského; při tom častěji se dotýká celiny a to nejen území anglického nýbrž i francouzského, začež se příslušné společnosti dostává subvence od vlády francouzské.

Tato velikolepá síť anglická zbudována za 30 let. Každým rokem jí přibývá. V posledních dvou letech vzrostla o 25.000 *km*, v posledních 5 letech o více než 50.000 *km*. Za dalších 30 let bude délka její činiti snad 500.000 *km*. K vzniku nynější sítě přispěly především jmenované společnosti, ale nikoli nejmenší zásluha náleží i vládě anglické. Od okamžiku, kdy bylo prakticky prokázáno, že možno dorozumívati se kabelem podmořským do velikých vzdáleností, vláda pochopila důležitost vlastní, hojně rozvětvené sítě kabelové ve příčině obchodní i politické a podporovala vývoj nově vznikajících společností hmotně i mravně, u cizích vlád.

(Produkce nerostná v Australii r. 1897). Až do nedávna byla Australie ve světovém životě hospodářském činitelem zcela nepatrným. Teprve v poslední době povznesla se rychle a vysoko — ovšem méně za příčinou náhlého rozkvětu chovu dobytka nebo rolnictví, jako spíše pro své bohatství minerálné, zvláště pro bohatství zlata. Vytěžiloť se od prvních objevů až do konce r. 1897 88,768.159 uncí zlata v úhrnné cenně 343,775.401 liber šterlinků (roz.

Australii bez Nového Zelandu). Nejhojněji oplývá zlatem jižní osada Viktoria, kde vytěženo celkem 247,389.548 lib. šterl. a kdež nalezena nejbohatší dosud známá ložiska. Z ostatních kolonií nejméně zlata má jižní Australie, kde se přes opětovná pátrání nepodařilo nalézti vydatnějšího ložiska. V poslední době sláva Viktorie pobledla; produkce osady Queenslandu rovnala se již bezmála těžbě Viktorie. R. 1897 připadá z úhrnné těžby 2,089.431 uncí: Viktorii 805.087 uncí, Queenslandu 640.385, Novému jižnímu Walesu 296.072, Západní Australii 281.265 uncí. V Západní Australii objevena ložiska teprve r. 1885, vydatnější těžba pak počala r. 1887; nyní jsou zlatodoly v nejnehostinnějších končinách této osady z nejbohatších na zeměkouli. Obavy, že po vyčerpání zlatodolů ve Viktorii a Novém jižním Walesu nebude nikde nalezena přiměřená náhrada, neuskutečnily se, zvláště pokud se týká Australie. Neboť tam se těžba zlata právě nyní zdárně vyvíjí.

Těžba stříbra, z počátku nepatrná, nabyla velikých rozměrů po objevení rozsáhlých ložisek u Broken Hillu v Barrier Ronges, u Sunny Corneru poblíže Bathurstu, v okresích Novoanglických a v Queenslandu. Broken Hill jest snad nejbohatším stříbrným ložiskem na zeměkouli. Přes různé nepříznivé okolnosti vytěženo minulého roku v Novém Jižním Walesu 202.789, v Queenslandu 279.284 uncí. Doly v Novém Jižním Walesu obsahují mnoho olovnatých rud stříbrných, z nichž se vylučují různé kovy j. olovo, měď, zlato a stříbro. Toto vylučování provozuje zvláště »Smelting Company of Australia« na břehu jezera Illavarra jižně od Sydneye. Těžba mědi (Jižní Australie, Nový Jižní Wales a j.). jakož i cínu (Nový Jižní Wales, Queensland a Tasmanie) jest podřízeného významu, jenže mědi spíše ubývá, kdežto produkce cínu jest čilá.

Uhlí není, jak se zdá, rozšířeno jako všecky uvedené rudy po celé Australii a Tasmanii, nýbrž vyskytuje se jenom na východním okraji východního pohoří australského. Vláda vypsala odměnu 4000 lib. šterl. na objevení uhelného ložiska v západnějších končinách, avšak bez výsledku. V Australii Západní, na západním okraji náhorní roviny objeveno uhlí sice na několika místech, avšak hodnota jeho jest tak pochybná, že by se těžba ani nevyplácela. Přední místo v produkci uhelné zaujímá Nový Jižní Wales, jehož ložiska uhelná jsou prý třikráte tak veliká jako ložiska Velké Britannie a Irska. Rozeznávají se tři obvody, z nichž nejvydatnějším obvod Newcastleský. V posledním čase objeveno, že Sydney jest založen na velikém, pravidelně vrstveném ložisku uhelném. Ustavila se již »Sydney Harbour Colliery Company«, jež otevře doly v bezprostřední blízkosti řeky Parramatla, takže bude možno uhlí z dolů přímo na lodi nakládati. Tímto podnikem Sydney velice získá. Newcastle přijde o svůj primát i bude ještě více než dosud odkázán na trhy javské, indické, japanské, čínské, polynesské, severo- i jihoamerické. Zatím jest hlavním konsumentem Viktoria, a vůbec osady jihoaustralské. Vlastní ložiska Viktorii nestačí, tím méně, ježto některé doly obsahují jen uhlí hnědé. Vůbec jest jakost uhelných ložisek ve Viktorii horší než

v Novém Jižním Walesu. Přes nedostatečnost nynější těžby vládní geolog Viktorie odhaduje uhelnou zásobu v obvodech Korumburra a Jumbanna (na východě) na 12 mill. tun. Jiný geolog líčí veliké uhelné bohatství Queenslandu, dle Jacka jsou západní roviny velikou spojitou pánví uhelnou, která zajišťuje Queenslandu skvělou budoucnost. Jack vyjadřuje naději, že Queensland někdy bude s to, aby všecku jižní polokouli uhlím opatřoval. Uváží-li se, že plocha uhelných ložisek v Novém Jižním Walesu se odhaduje na 62.000 *km*² (asi Cechy a půl Moravy), nelze nepřiznati zemědilu australskému veliké budoucnosti. Budoucnost ta jeví se i v jiných oborech, jak ve zvláštním článku vykládá Dr. Jung, jehož vývody jsme tu sledovali; širší vylíčení vymyká se z rámce těchto »Rozhledů«.

(Nová síť průplavů v Německu). V Německu pojata svého času myšlenka, spojiti řeky ústící do moře Severního velikolepým, hojně rozvětveným průplavem umělým. Část průplavu jdoucího z Dortmundu k Emži, byla již odevzdána dopravě. Průplav tento počíná v údolí řeky Emscher, která se u Ruhrorta s pravé strany vlévá do Rýna. Celkem směřuje průplav k severu, jde opodál Münsteru do údolí řeky Emže, kterouž překročuje severně od Münsteru a sleduje pak pravý břeh její v rozmanité vzdálenosti až k městu Meppen při ústí řeky Haase do Emže. Od Meppen počínajíc splývá průplav s řečištěm Emže i opouští je teprve u Oldersumu, nedaleko před ústím této řeky do Dolartské zátoky, odbočuje v pravo a vlévá se do přístavu Emdenského.

Jinou důležitou součástí nové sítě jest průplav spojující Rýn u Duisburgu v provincii porýnské s Labem u Magdeburku. Tento průplav, s jehož vyměřováním, dvě léta trvavším, počato již před 7 roky, půjde, jak již uvedeno, z Duisburgu přes pravou pobočku Rýna řeku Ruhru do údolí řeky Emscher a splyne tam s průplavem Dortmundsko-Emžským, z něhož vybočí k severovýchodu teprve u Bevergeru, vesnice ležící na severozápadním úpatí lesa Teutoburského. U vsi Bramsche překročuje řeku Haase, nedaleko Minden Veseru, dále řeky Leine, Ocker a j. až k řece Ohre, jejíž údolím se béře přes Neuhaldensleben až k Wolmirstedtu. Tamže se rozvětvuje ve dvé. Jedna část vlévá se do Labe u Heinrichsbergu, severně od Magdeburku, druhá část vtéká do přístavu magdeburského. Toť trať hlavní, z níž půjdou četné odbočky k severu i jihu a to do měst: Osnabrück, Minden, Stadthagen, Nienburg na Veseře, Linden, Hannover, Hildesheim, Peine a Brunšvik. Délka průplavu bude činiti 470 *km*, šířka hladiny, při hloubce 2·5 *m*, 30 *m*, šířka dna 18 *m*. Za těchto poměrů budou moci jezditi lodi o 600 tunách a noru 1·75 *m* až i rychlostí 5 *km* za hodinu. Stavidel jest jenom 14. — Průplav bude vyžadovati značných obětí, ale oběti ty nebudou marny. Jím budou lacině spojeny agrární krajiny východní s průmyslovými západními, jím povznese se všecek německý průmysl, obchod i zemědělství, cizí výrobky budou zatlačovány a trhy budou plněny výrobky domácími, Německo stane se hospodářsky

samostatnějším a schopnějším soutěže, zvláště až bude Labe spojeno s Dunajem.

(Škola koloniální). Mezitím co v Rakousku mnoho píší a mluví o škole konsulární, zařizují si energičtí Němci bez velikého hluku školu koloniální. Ze zjevu tohoto vidno, že Němci chápou svůj kolonisační úkol mnohem vážněji a praktičtěji než ku př. Belgičané ano i než sami Francouzové, kteřížto, jsouce pány rozsáhlých území, nemají dostatek schopných, účelně vzdělaných lidí, kteří by dílo vojáků nebo diplomatů dokonali, pracujíce na poli kulturním i hospodářském. Pro nedostatek Evropanů jest leckterá osada jen dle jména evropskou — dotyčný stát nemá z ní ani prospěchu ani škody a domorodci žijí nerušeně tak, jak žili, než poprvé spatřili tvář Evropanovu. Aby tomuto nedostatku, který činí všecky oběti na zámořské osady illusorními, odpomohli, založili si Němci v poslední době školu pro vzdělání zámořských osadníků. Sídlem školy jest Witzenhausen na Weře, neveliké město čítající asi půl čtvrta tisíce obyvatelů. Vizme výtah ze stanov ústavu.

1. Účelem školy jest, vychovávati po stránce praktické a theoretické rolníky, chovatele dobytka, kupce, hospodářské i plantážní úředníky, aby mohli v zámořských osadách vydatně a všestranně působiti.

2. Pokud se týká zařízení, jest ústav majetníkem účelně zařízeného panství witzenhausenského. Rozsáhlé budovy s nedávno získanými zahradami, stýkají se bezprostředně s řekou. Ústav jest internátem, který pojme zatím jenom 40 chovanců. Na vlastních i najatých pozemcích bude zajisté možno provozovati se zdarem rolnictví i chov dobytka. Jinými prostředky vzdělávacími budou řemeslnické dílny s pohonem vodním, zahrady, ovocné plantáže vinice a okolní lesy státní.

3. V učebném rozvrhu bude míti zvláštní význam výchova praktická. Učba theoretická odbude se v obou zimních pololetích. Mezi předměty učebnými jest: všeobecná i zvláštní nauka o pěstování rostlin, pěstování tropických rostlin kulturních, botanika, chov dobytka a mlékařství, geologie, geografie se zřením ke kolonisaci, chemie, geodesie, strojnictví, kulturní technika (stavba mostů, cest a stavby vodní), účetnictví, dopravnictví, jazyky, zdravotnictví tropické, koloniální politika a zřízení, řemesla, praktická cvičení na poli, v zahradě, v lesích, vinicích a p. — Vyučování trvá dvě léta, v jistých případech se však mohou pořádati i kratší běhy.

4. Přijati mohou býti chovanci od 17 do 25 let na začátku každého pololetí. Roční odměna za vyučování a zaopatření činí 800 až 1200 marek, dle toho, jaké nároky chovanci činí.

(Záhuba francouzské výpravy saharské). V Globu dočítáme se zprávy, že výprava francouzského inženýra — kapitána Cazemajou — se ztroskotala na samém takřka počátku svém. Cazemajou byl mužem nemalých zásluh o kolonisaci africkou i o vědecký výzkum končin kolonisovaných. Pracovalť již dříve v oblouku řeky Nigiru a na počátku roku minulého na horním toku řeky

Volty. Záhuby jeho jest litovati tím spíše, ježto do ní upadl téměř bezděky, netuše, že Sinder, místo záhuby, jest v rukou nepřátelských Tuaregů. Tuaregové jsou kmenem berberským, usedlým v Saháře a čítajícím asi 300.000 hlav. Podnikají na svých velbloudech jízdných časté loupeže u svých sousedů i jsou pány karavanních cest středosaharských. Jich předky jsou starověcí Gaetulové a Garamantové. Jsou fanatickými mohamedány a lstivými odpůrci všech francouzských pokusů kolonisačních v Saháře, jakž toho nejnovějším dokladem právě záhuba výpravy Cazemajou-ovy. Již od delší doby bylo s různých povolaných stran k tomu poukazováno, že Francie se v centrální Saháře dříve neuchytí a Alžíru s jižními državami nespojí, dokud síly Tuaregů nadobro nezlomí, k čemuž arci nestačí pouhé vyjednávání, nýbrž řádné tažení vojenské.

Místem záhuby jest, jak již naznačeno, Sinder, leží ve francouzské sféře zájmové asi na poloviční cestě mezi Nigirem a jezerem Čadským, přece však dosti vzdáleno od obvyklé, dosti bezpečné obchodní cesty (přes 200 *km* jižněji), která jde přes Sokoto a Kano do Bornu při jezeře Čadském. Touto cestou mohl se Cazemajou bráti do centrálního Sudanu, kamž měl zaměřeno — z okolnosti, že odbočil směrem k Sinderu, nutno souditi, že se na cestě rozmyslil a že pojal úmysl, proniknouti z Kano přes Sinder, Agades, Air (Asben), Ghat (Rhat) a Ghadames (Rhadames) do Alžíru; chtěl tedy projíti Sahárou od jihu k severu. V těch končinách existuje sice karavanní cesta, avšak Evropané jí nepoužili leč r. 1850 (výprava Barth-Richardsonova, z Ghatu do Sinderu). Pokusy Francouzů, proniknouti tudy k jihu, byly mařeny Tuaregy již ve svých začátcích a zabloudil-li tam nějaký badatel, byl utracen. Cazemajou byl k odvážnému záměru svému sveden možná touhou, provésti touž věc od jihu, kterou nepodařilo se vykonati jeho krajanům od severu. — Že Cazemajou zhynul rukou Tuaregů, jest téměř nepochybným. Sinder po dlouhou dobu náležel sultanátu Bornuskému de facto, nyní patří mu, jak se zdá, již jen de nomine, což Cazemajouovi ovšem nebylo povědomo. Provincie sinderská činí severozápadní cíp sultanátu, i byla přese svoji odlehlost již za časů Barthových důležitou, ježto v ní ústila zmíněná již cesta karavanní, která poskytovala bezpečnějšího spojení se severem, než přímá cesta z (Kuky město opodál západního břehu jezera Čadského) přes Fessan do Tripolisu. V letech padesátých vyváželo se přes Sinder obilí ze států Haussaských i otroci, dovážely se pak produkty evropské, najmě sůl. Místodržitel sinderský žil tenkráte s náčelníky Tuaregskými, kteří měli v moci obchod solný a měli sídla poblíž města, v poměru spočívajícím na vzájemné úctě. Od těch dob se vše patrně změnilo. V bouřích, jež nedávno sultanátem Bornuským zachvívaly, upadla vzdálená provincie sinderská ne-li v moc, tedy aspoň v úplnou závislost na pohlavárech Tuaregských, o nichž jest známo, že snaží se Francouze i nejhoršími prostředky, lstí a vraždou, ze svého území odstraňovati. Cazemajou, upadnuv v jich ruce, byl jimi zajisté zavražděn.

Dr. Frejlach.

Vzdálenost stálic. Kdo by byl, jenž nepocítil posud velebného a nad jiné povznášejícího dojmu prodlévaje za hluboké noci pod širo-širou klenbou nebes a kochaje se pohledem na tisíce zářných hvězd, jimiž jako stkvoucími drahokamy zdobeno jest roucho noci? Leč méně jest asi těch, kteří hleděli si zodpověděti otázku střízlivého rozumu, co jsou ty stkvoucí body, kde se nacházejí a jaký jest jejich vztah k planetě, na kterou náš život jest upoután, k naší Zemi. Hvězdáři už tu otázku částečně zodpověděli, leč staletí mnohá to trvalo, než duch lidský se tu domohl pravdy. Jsou to ohromné světy v nekonečném prostoru v přeohromných vzdálenostech volně splývající, žhoucí a svítící jako naše Slunce a snad mající i jeden každý svou vlastní soustavu oběžnic podobně jako Slunce naše, mezi jehož oběžnice čítá se Země. Ty oběžnice vzdálených sluncí ovšem nevidíme: jsouť temné a příliš nás daleky. A proč že hvězdám díme stálice? Ne tak proto, že pravděpodobně jsou to pevné středy světových soustav, ale že nám smrtelníkům, žijícím jen okamžik nekonečného času, vždy se na obloze jeví v polohách vzájemných stálých, neproměnných. Kdo prohlédl si jednoho večera pečlivě oblohu a v paměť si vštípil některé význačné skupiny hvězd, shledá ty skupiny — v doby, kdy je vůbec vidí — vždy stejnotvárnými: dnes, zítra, po letech. A že jsou ty skupiny cosi stálého, na obloze vždy nápadného pojmenovány jakožto různá souhvězdí od nejstarších hvězdářů pro věky budoucí. A souhvězdí ta (mnohá jsou šíře povědomá: Velký a Malý Vůz či Medvěd, Orion, Lyra, Cassiopea a j.) po řady staletí, jež čítati dovede kultura lidská, se nezměnila, nejen ve své podobě, ale i ve vzájemné poloze. Jen jakoby se ta celá klenba nebeská rovnoměrně se všemi souhvězdími otáčela jednou za 24 hodin kolem osy, které díme osa světová. Jest to myšlená přímka jdoucí oběma poly Země a v prodloužení směřující k bodu oblohy blízkému hvězdě zvané »polárka,« jež přísluší souhvězdí Malého Vozu. Leč to otáčení se klenby nebeské — východ a západ hvězd — jest jen zdánlivé. Ta klenba jest neproměnná, jen Země uvnitř ní se otáčí za 24 hodin jednou kolem osy. Jest to jako se Sluncem, které vychází, putuje zdánlivě kolem Země až zapadá, kdežto ve skutečnosti ono stojí, Země pak otáčejíc se kolem osy své, současně kolem Slunce putuje, za 1 rok ohromnou opisujíc ellipsu. Leč Slunce samo, jak astronomie dokázala, má v prostoru světovém svůj vlastní pohyb, a pohybem tím míří ku hlavní stálici v souhvězdí Lyry zvané Vega. Se Sluncem pak putuje mezi stálicemi celá naše sluneční soustava, to jest všecky oběžnice: Merkur, Venuše, Země, Mars, Jupiter, Saturn, Uran i Neptun. Velkolepá to zajisté pouť, při níž oko člověka cestujícího se Zemí v prostoru světovém po nekonečném vůkolí rozhlížeti se může.

Jedouce ve vlaku krajinou a pozorujíce vzdálené předměty okolí, za kratičko shledáváme, kterak svou vzájemnou polohu mění v té míře, jak rychle středem ich ujíždíme. Předměty v předu jakoby se rozstupovaly: jsou nám po pravici i po levici, v jíždíme mezi ně, až nás míjí v pravo i v levo, v zadu se zase sbíhajíce.

Z obdoby přirozeně namítá se otázka, proč podobný úkaz nepozorujeme na hvězdách, jichž středem jsme se Zemí i s celou soustavou sluneční prostorem světovým unášeni?

Když nesmrtelný Koperník ukázal, že Slunce jest středem naší soustavy a oběžnice že kolem středu toho kolují, bylo hned přirozeno tázati se, kterak to přijde, když průměr dráhy zemské obnáší ohromné číslo 300 millionů km, že ze dvou protilehlých míst té dráhy (ku př. počátkem jara a počátkem podzimu) nespatřujeme hvězdy se Země v uspořádání aspoň poněkud pozměněném. Vždyť přece směry k jednotlivým hvězdám se Země vedené musily doznati pozměny ve vzájemných polohách svých?! Byl to nutný důsledek z učení Koperníkova. Leč nic takového nepozorováno. Bylo snad proto učení o oběžnicích mylné? Nikoliv: nová soustava jest pravdivá i důsledek správně učiněn: v polohách stálic pozměněna býti musí, leč jest tak nepatrná, když k nim z dvou protilehlých míst dráhy zemské hledíme, že teprv s největší námahou a nejjemnějšími stroji pracemi Bessela a Struveho nedávno byla zjištěna. K tomu pomůcky doby Koperníkovy a Galileiho daleko a daleko nevystačily! A příčina té nepatrnosti jest jednoduchá, leč učí nás trnouti před nesmírností prostorů mezisvětových: celý ten ohromný průměr zemské dráhy jest u porovnání se vzdáleností hvězd veličinou mizící, pouhou čárkou, ba ještě méně: pouhou tečkou. Chtíti pozorovati ze dvou protilehlých míst dráhy zemské pozměnu v poloze některé stálice jest totéž, jako vmysliti se na tu stálici a chtíti z ní postřehnouti vzdálenost obou konců průměru dráhy zemské, či určiti úhel, tvořený přímkami ze stálice ku koncům toho průměru vedenými. Moderní astronomii podařilo se sice ten úhel (zove se paralaxa stálic) vystihnouti, leč jen při málokterých stálicích. A jak jsou to veličiny nepatrné, ležící již na samé hranici nejjemnějšího pozorování. Sirius, nejjasnější stálice naší oblohy, příslušná souhvězdí Vel. Psa, patří k hvězdám, které projevují nejznačnější paralaxu a které jsou nám tudíž nejblíže. Leč i tu obnáší úhel ten jen $^3/_{10}$ obloukové sekundy či dvoustý díl obloukové minuty. Jak malý to úhel přibližně se domyslíme, uvážíce, že průměr desky Měsíce v úplňku zakrývá na obloze 30 obloukových minut. Jiné pak stálice, pro něž ani nynější astronomie neumí udati paralaxu, jsou ještě dále od nás, můžeme říci pro představu naši: jsou nekonečně daleko.

A což pohyb celé naší soustavy sluneční, není snad on dosti rychlý, aby nás, třeba po létech, po staletích zanesl k některé ze stálic znatelně blíže? Vždyť rychlost ta jest úžasná, pro představu naši závratná: Soustava naše a stálice Vega v souhvězdí Lyry sbližují se rychlostí 8 až 14 km za sekundu. Co proti tomu sou rychlovlaky, co i rychlost letícího projektilu?

Než den se setká se dnem, jsme okrouhle o 700.000—1,100.000 km blíže stálici, k níž tou děsnou rychlostí se řítíme. Kdy tam tedy doletíme? Odpověď zní: ne za rok, desítiletí neb staletí, leč za $^1/_2$ millionu až za million let (ovšem kdyby žádná změna směru a rychlosti průběhem této doby nenastala!) Takové jsou vzdálenosti

stálic, a to ještě těch, které nám jsou nejbližší. Jsou to vzdálenosti, kde veškera představa mizí, kde promlouvají pouhá čísla, jako jediný prostředek, jímž blížiti se mníme nekonečnosti.

Kdo z večera z dálky pozoroval střelbu, dobře se pamatuje, že dříve spatřil záblesk ohně, potom teprv uslyšel ránu. Příčina spočívá v nadmíru veliké rozdílnosti v rychlostech zvuku a světla. Zvuk urazí za 1 sekundu 333 metrů, světlo však pohybuje se úžasnou rychlostí 300 millionů metrů za 1 sekundu (či 300.000 kilometrů) tedy skoro millionkráte rychleji než zvuk. Nuže, paprsek světelný jest ten posel, který prolétaje tou ohromnou rychlostí nezměrné vzdálenosti světové jediný nám přináší bezprostřední zprávy o jsoucnosti světů mimozemských. A ten přerychlý posel jediný jest s to v časech dohledných proběhnouti vzdálenosti mezihvězdné. Ze Slunce potřebuje světlo, aby k nám proběhlo, asi 8 minut, tážeme se, jak dlouho k nám spěje ze stálic? Z paralaxy stálic lze vypočísti vzdálenost stálic od naší soustavy. Jsou to obrovská čísla. Vzdálenost Siria obnáší 92 billionů kilometrů, vzdálenost Vegy přes 200 billionů kilometrů. Dělením se snadno vypočte, že světlo ze Siria k nám spěje skoro 10 let, světlo z Vegy přes 20 let. Tu vzdálenost ohromnou, kterou světlo za rok proběhne, nazýváme v astronomii světelným rokem, i pravíme Sirius jest vzdálen 10, Vega 20 světelných let.

Takové jsou rozměry prostoru světového k stálicím nám nejbližším. Nic proti tomu není pohyb celé naší sluneční soustavy co do rozměru, nic není délka života lidského co do času. Jedině paprsek světelný bleskurychle prolétá ty prostory a nad ten paprsek ještě rychlejší — bezmezná fantasie ducha lidského. *O. Š.*

*

Astronomická zpráva na říjen. Z oběžnic lze viděti jen Venuši a Marta. Venuše zapadá $1^1/_4$ h. po západu Slunce, a Mars vychází k 10. hodině večerní. Venuše je v konjunkci s Měsícem dne 18. a má největší jasnost dne 27. října. Mars je v konjunkci s Měsícem dne 7. října a 5. listopadu a v kvadratuře se Sluncem dne 17. října.

Začátkem listopadu, v noci ze 13. na 14., lze očekávati letos silné padání meteoritů. Rozbíhají se zdánlivě ze souhvězdí Lva a nazývají se odtud Leonidy.

Dne 14. srpna letošního roku objevil G. Witt, astronom berlínské Uranie, novou oběžnici 10. velikosti, kteráž jest velice zajímavá. Dráha její je dle dosavádních pozorování velmi excentrická, a rozkládá se většinou mezi drahou Marta a Země, jen asi čtvrtinou své délky přesahuje dráhu Martovu. V nejpříznivější poloze k Zemi může nabyti jasnosti až 6. velikosti, tak že může býti i pouhému oku viditelnou. Doba oběhu obnáší asi $1^3/_4$ roku a sklon k ekliptice 11^0. Snad je to některá z Asteroid, přítažlivostí Marta z původní dráhy vybočivší, nebo těleso zcela nové, které z prostoru světového do soustavy sluneční zabloudilo, a zde působením Země nebo Marta dráhu svou v dráhu eliptickou bylo nuceno přeměniti. Objevení uči-

něno bylo cestou fotografickou, kteráž nyní nejčastěji bývá volena místo dosavádní cesty přímého hledání dalekohledem. Fotografický přístroj pohybuje se při tom hodinovým strojem tak, jako obloha, tak že desku je možno exponovati na př. po dobu celé hodiny. Hvězdy stálice, fotografují se při tom jako menší neb větší kolečka, podle jasnosti té které stálice, ale oběžnice, majíce mimo pohybu oblohy ještě pohyb svůj vlastní, fotografují se jako čárky. Čárka příslušná nové oběžnici byla nápadně dlouhá, pohyb oběžnice tedy velmi rychlý — více než půl stupně za den!

Význam oběžnice této pro stabilitu celé soustavy sluneční mohl by býti velmi značný. *N.*

*

Konec říše novověkého chalifa. Vyličuje V. Doubek. Z nitra temné pevniny, z krajů, které od tragické smrti šlechetného Gordona zdály se býti civilisaci naprosto uzavřeny, přinesl telegraf zvěst dosahu převelikého. Po velice tuhém boji dne 1. září, téměř na den dle disposic anglického generálního štábu, před rokem již při počátku výpravy učiněných, dobyl sírdar Kitchener, vrchní velitel vojska anglo-egyptského, slavného vítězství, jímž odčiněny výsledky netušených úspěchů Mahdiových a otevřena opět cesta proti Nilu do rovníkové Afriky. Byl to parný den, ve kterémž válečné umění evropské měřilo se s divým fanatismem nezkrotitelných arabských kmenů. Teprvé, když více než 10.000 Arabů krylo mrtvolami svými pláň ommdurmanskou a když sám chalif Abdullahí s nevelikou družinou dal se na útěk do stepí kordofánských, zlomena divoká bojovnost dervišů a osazen konečně i Ommdurman, téměř již jen ženami, dítkami a otroky obydlený.

Vylíčili jsme před šesti roky v »Osvětě« zdánlivě nezdolný postup samozvaného Mahdiho, který za necelá tři léta, sporážev kolikerá egyptská vojska, anglickými generály a důstojníky vedená, opanoval nesmírný prostor od úkrají rovníkových jezer až po nubskou poušť, od Sauakima a hor habešských až do nejzazších stepí západodarforských. Doživ se ještě pádu Chártuma a smrti Gordonovy, zemřel Mahdi — dle svědectví Ohrwaldrova — 22. června 1885 v Ommdurmanu. Před smrtí svou jmenoval věrného soudruha svých bojů, kordofánského Araba z kmene Baggarů Abdullahí ibn Mohammed svým nástupcem, kterýž přijav titul chalifa nebo náměstka Mahdiova, theokratický směr svého předchůdce zavrhl a vlastní despotické panství si založil.

Nový chalif pomýšlel na výboje proti Egyptu, Habeši a krajinám rovníkovým, které rekovně hájil Emin paša. Proti Habeši dařilo se Mahdistům dosti dobře, zvláště když hrdinný neguš negešti Jan v bitvě u Galabatu 9. března 1889 zahynul. Ale proti Egypťanům nastal obrat, jakmile Anglie energičtěji v průběh událostí zasáhla. 3. srpna 1889 utrpěli Mahdisté u Toski v Nubii velikou porážku, kteráž v Ommdurmanu a mezi kmeny při Nilu bytujícími vzbudila hluboký dojem. Chrabrý sudanský náčelník Osman Digna snažil se porážku tuto odčiniti vítěznými podniky proti rudomořským přístavům,

dotud Egypťany spravovaným, ale i na těchto stranách doznali Mahdisté porážky a ztratili důležitá místa Handub a Tokar, jichž územím vede karavanní cesta ze Sauakima k Nilu do Berbera a dále k Chártumu. Despotismu chalifovu byly tyto nezdary nebezpečny, proto s tím větším úsilím vrhl se na rovníkovou provincii, z níž byl r. 1889 Emin paša Stanleyem odveden.

Než politická nezpůsobilost Mahdie i tu se projevila. Ani Mahdisté na jedné straně snaží se proti Bílému Nilu k velikým jezerům proniknouti, opuštěna krajina nad Gazellí řekou, do níž z jihozápadu ihned počaly vnikati válečné síly Konžského státu, kdežto ze západu již tehdy byla zamýšlena výprava francouzská z končin při dolním Kongu položených. Za takových okolností nemohlo míti panství Mahdistů na rovníku trvání, i kdyby se jim bylo na krásně podařilo někdejší provincii Eminovu opanovati. Vskutku v říjnu 1888, ještě před příchodem Stanleyovým, vzali Mahdisté, jimž velel Omar Saleh, pevnou zeribu Redžáf, ale r. 1891 utrpěli Mahdisté porážku od Negrů, načež dalších pokusů zanechali. Za to mírumilovní negerští kmenové Šilluk a Dinka byli přepadeni divými tlupami dervišů, vsi ejich spáleny, ženy a dítky do otroctví odvlečeny, mužové pobiti a hlava krále šilluckého v Ommdurmanu na žerď vztýčena.

Zkáza obou negerských kmenů byla posledním triumfem Mahdie, neboť záhy počaly se objevovati zřejmé znaky úpadku. Vrchní správce východního Sudanu Osman Digna snažil se z rukou egyptských vytrhnouti pevný přístav Sauakim, i sváděl četné potyčky s vojskem egyptským. Při jedné z těchto potyček byl sauakimský guvernér Herbert Kitchener těžce raněn, načež Osman Digna v Handubu pevným táborem se položil. Když přišly z Egypta posily, ustoupil Osman k Tokaru, byl však i odtud Angličanem Holledem Smithem po krátké době vypuzen. Bylo jisto, že Egypťané užijí úspěchu svého k útoku na Berber a Kassalu, čímž ohrožena byla plavba po Nilu, současně pak docházely neblahé zprávy ze západního Darfora o vzpouře domorodých kmenů, rozlícených stálým vyssáváním, skrze chalifovy úředníky. Vzpoura tato byla tím nebezpečnější, ježto již obecně známo bylo, že egyptská vláda shromažďuje u Vádi Halfy četné síly vojenské, které těžíce z nespokojenosti mezi obyvatelstvem Dongoly zjevné, každé chvíle mohly do území Mahdistů vpadnouti.

Tyto nezdary vzbudily mezi Madhisty veliké vzrušení a za příčinu pokládán chalif Abdullahí, který pamětliv jsa toliko své moci, opustil zásady Mahdiovy. I vzniklo spiknutí všech těch, kteří se prohlašovali býti potomky prorokovými, tak zvaných Ašrafů, k těm pak přidali se oba synové Mahdiovi i chalif Mohammed Šeríf. V Ommdurmanu propuklo zjevné povstání, ale Abdullahí chytrou povolností odzbrojil povstalce. Jakmile však zbraně dle úmluvy byly odevzdány, kázal Abdullahí třináct předních původců vzpoury zjímati a odsoudil je k nucenému pobytu ve Fašodě nad horním Nilem, kdež po krátké době před očima všeho vojska klacky byli ubiti. Také dva strýcové Mahdiovi byli úkladně zahubeni. I chalif Mohammed Šeríf a oba synové Mahdiovi zajati a v přísné odloučenosti ode všech přátel držáni.

Tyto vnitřní zmatky byly podnětem Italianům, že ze své osady Erythraee jali se útočiti na mahdistické posice u Kassaly. Velitel italského vojska, generál Barattieri, pojal i úmysl udeřiti na Kasallu, polohou i opevněním velice důležitou. Jakkoli Kasalla byla hojně mužstvem osazena, podařilo se předce Italům r. v červenci 1894 města se zmocniti a derviše z něho vypuditi. Slatin líčí velmi poutavě rozechvění, které vzniklo v Ommdurmanu po zprávě o pádu Kassaly. Chalif Abdullahí dobře tuše, že pád Kasally již i Ommdurman povážlivě ohrožuje, a věda, že i mezi jeho věrnými událost tato tajnou radost působí, odhodlal se k theatrálnímu výstupu, aby znova rozohnil uhasínající již fanatism Mahdistů. Před tváří tisíců vjel na koni do Nilu, řval obrácen jsa k východu, kletbu nevěřicím, kteří odvážili se napadnouti dědictví nástupce prorokova, pak ale zástupům snažil se význam události umenšiti. Přes to neodvážil se chalif k novému útoku na ztracenou pevnost, nýbrž nařídil Osmanu Dignovi, aby chránil čáry řekou Atbárou určené. Mahdia byla odtud na zřejmém ústupu.

Současně se vzetím Kasally počaly docházeti nepříznivé zprávy z jihu. Osiřelá provincie rovníková nebyla nikdy osazena skrze derviše, kteří za Redžáf k jihu nepronikli. Za to po smrti Emina paše (r. 1892) počalo proti krajinám rovníkovým operovati vojsko konžského státu, kdežto z Ugandy zvolna se šířili Angličané, řídíce se smělým snem Cecila Rhodesa o »suchozemském spojení« Kapska s Alexandrií a od dolního Konga chystali se zabrati část opuštěné provincie Francouzi. Velitel redžáfský podával o těchto událostech zprávy neutěšené, jichž dojem zvýšen byl zvěstmi z území nad řekou Gazellí, kamž rovněž pronikly branné zástupy konžské poručíkem de la Kéthulle vedené, až k jižnímu pomezí Darfora zemi osazujíce a domorodce proti Mahdistům se zdarem podněcujíce.

Bylo štěstím Mahdie, že italská vláda, na radu gen. Barattiera, obrátila zření své proti Habeši. Politika tato sice doznala v bitvě u Adue hrozné porážky, ale dervišům přece prospěla, ježto mohli síly své na místech ohrožených soustřediti. Pohříchu útěkem Slatinovým z Ommdurmanu v únoru r. 1895 přestávají všechny zprávy z říše chalifovy a my odkázáni jsme na zvěsti z Egypta došlé.

Tam anglická vláda s velikou obezřelostí pečovala o vystrojení armády, která by vzdorujíc nevlídné přírodě kraje subtropického a vyprahlé pouště, stačila k povalení Mahdie. V čelo vojska, které z Vádi Halfy mělo k jihu operovati, poslán ze Sauakima gen. Kitchener. Mezitím bylo Anglii překonati vážné potíže diplomatické, zamýšlenou výpravou způsobené. Jednalоť se o otázku nákladů, za kterouž příčinou v březnu 1896 vznesla Anglie žádost k mocnostem evropským, aby z reservního fondu státního dluhu egyptského, dozoru mezinárodnímu podléhajícího, bylo užito 50.000 lib. št. k výpravě sudánské. Mocnosti trojspolku souhlasily, ale Rusko a Francie svolení odepřely, načež Anglie přinucena vzatý již peníz reservnímu fondu vrátiti. Když byly válečné přípravy s největší obezřelostí vykonány, ujal v červenci gen. Kitchener velitelství nad angloegyptskou armádou, v Dongole se shromažďující. Obrovské přípravy byly buď již vykonány, buď praco-

váno o jejich dokončení. Na příč velikou nubickou pouští, z Vádi Halfy do Abu Hammeda, zbudována železnice, aby nebylo vojsku třeba ubírati se obtížnou a zdlouhavou cestou proti Nilu, z Kaira dopravovány nesmírné zásoby potřeb válečných, dělové lodice přepraveny přes katarakty nilské. Nedbajíce vedra ani písečných bouří, postupovali Angličané a Egypťané v počtu 25.000 mužů s příslušným dělostřelectvem, zmocnili se bez boje Berbera a z jara r. 1898 uhodili na opevnění Mahdistů nad řekou Atbárou. Na Veliký pátek strhla se prvá potyčka, v níž Mahdiovci přes veškeru osobní srdnatost, poraženi. Každou píď půdy, jíž se Angličané zmocnili, výborně okopali a tak zvolna sice, ale jistě postupovali ku předu. Když byla Atbára překročena, vyklidily dělové lodice řečiště nilské, zapudily chalifovy zástupy z levého břehu a proti pravému břehu táhl Kitchener s armádou svou. Anglické časopisy byly tak jisty úspěchem, že věstily v prvých dnech měsíce září pád Ommdurmanu. Chalif Abdullahí chtěl zadržeti postup Angličanů tvrzemi na rychlo zřízenými, ale výborně řízená dělostřelba záhy umlčela palbu z tvrzí, načež osazeno Kerreri, přímo proti Ommdurmanu položené. Teď odhodlal se Kitchener k rozhodnému útoku. Za pomoci dělových lodic, které zahnaly chatrné parníky chalifovy, ještě z dob egyptského panství pocházející, překročilo vojsko angloegyptské Nil, obešlo ve velikém oblouku Ommdurman a položilo se táborem na severozápadní jeho straně. Také chalif shromáždil branné své zástupy, odhadované asi na 40.000 mužův, a sám postavil se v čelo jejich. 1. září učinil Kitchener přípravy k bitvě, při čemž zkušenosti Slatinovy jeho úmyslům výborně posloužily. Mahdisté jsouce chalifem ku krajnímu fanatismu rozplameněni, vrhli se s obdivuhodnou udatností na pluky sudánské a podporováni byli jízdou, jíž velel bratr chalifův Jakub, zavilý nepřítel Slatinův za dob jeho zajetí. Ale Sudánci útoku odolali a zuřivý postup jízdy zadržán anglickou dělostřelbou; zvláště děsně řádily střely z Maximových děl v hustých řadách dervišů. Když více než 10.000 dervišů padlo a tolikéž bylo těžce raněno, dali se Mahdisté na útěk a strhli sebou i chalifa, který v průvodu nevelikě čety jezdců prchl do Kordofánu. Válečné odznaky Mahdistův upadly do rukou vítězů, kteří s obdivem pohlíželi na udatenství svých protivníků. Slatin nalezl Jakuba, bratra chalifova, smrtelně raněného i byl jím ještě poznán. Ztráty vítězné armády byly nevelikě, 23 Angličanů, mezi nimiž 19 jízdných kopinníkův, a 251 mrtvých i raněných Egypťanů. Za to branné síly chalifovy byly roztříštěny a do všech západních krajin rozehnány. Jen malý oddíl prchal skrze Ommdurman a jím zabit byl Howard, dopisovatel Timesův a New York Heraldu, který obávaje se o osud evropských zajatců, po léta v zajetí chalifově strádajících, sám a sám pronikl až ku Kubbě neboli Mahdiovu náhrobku, tam ale od ustupujících dervišů byl zabit. V čele nesouce černý prapor Mahdiův, na bojišti ukořistěný, vešli Angličané do města, kdež od obyvatelstva, hlavně žen a dítek, byli s radostí uvítáni. Dojem byl ovšem hrozný. Město samo podobalo se dle soudu Angličanů velikému doupěti krys a z nízkých a namnoze z hlíny slepených chýží šířil se

puch tak hrozný, že Kitchener shlédnuv letmo město a přední jeho stavby, před městem s vojskem svým táborem se položil. Četa jezdců na velbloudech vyslána v týž ještě den za prchajícím chalifem. Všichni zajatci byli osvobozeni, zvláště německý obchodník z Assuánu Neufeld a někdejší náčelník generálního štábu Gordonova Ibrahim ibn Fauzy, za mrtvého pokládaný, který po 14 téměř let těžkými okovy byl spoután.

Pád Ommdurmanu rozhodl trvale o osudu Mahdie. Bližší i vzdálenější kmenové, uhnětení neslýchaným terrorismem chalifovým, radostně podrobovali se vítězům a na troskách chártumských uspořádal Kitchener velikolepou smuteční slavnost stínu Gordonovu. Patero anglických dělových lodic plulo ihned po Bílém Nilu k jihu, aby i jižnějším kmenům vítězství nad chalifem ve známost bylo uvedeno. Jedna z nich vrátila se již 7. září zpět a přinesla překvapující zprávu z jihu, že ve Fašodě objevili se »bílí lidé«, což vzbudilo různé úvahy v hlavním stanu anglického vojevůdce. Možnost byla dvojí; buď pronikl z Ugandy na Bílý Nil anglický major Macdonald, buď objevili se Francouzi ze západu ve východním Sudanu. Ale kule těchto bílých lidí, ukořistěné na zajatém u Fašody dervišském párníku, byly dle kalibru francouzské. Vypravil se tudíž Kitchener sám k jihu a záhy zvěděl, že »bílými lidmi« míněni jsou Francouzi, kteří vedeni jsouce kapitánem Marchandem od dolního Konga přitáhli 10. července až na území anglickým zájmům vyhrazované. Zpráva o tom rozlétla se rychle až do Evropy, kdež o úkolu výpravy různé výklady konány. Francouzský ministr zahraniční Delcassé, tázán jsa vynikajícím anglickým žurnalistou, dal z počátku odpověď vyhýbavou, ponechávaje možnost, že výprava Marchandova může býti i pouhou výpravou vědeckou, když však anglický tisk energicky žádal vysvětlení, dal rozkaz Marchandovi k návratu a rozkaz ten dal mu doručiti anglickým generálem. Kitchener pronikl proti řece až do Fašody a tu zvěděl podrobnosti velice zajímavé výpravy Marchandovy. R. 1896 vytáhl tento kapitán se čtyřmi francouzskými důstojníky, 12. Evropany a několika setninami Sudánců od dolnokonžské pobočky Sargy proti toku řeky Ubangi, pak proti řece Mbomu, tvořící hranici zájmů francouzských a konžských, přišel 2. dubna 1897 do Bangassa a dostihl po velikých nesnázích 27. srpna 1897 řeky Sueh, již k Nilu spějící, a koncem března 1898 jezera No. Kitchener proti vůli Marchandově vztyčil anglickou vlajku, upravil ve Fašodě a nad řekou Sobatem anglicko-egyptskou organisaci a zajav chalifův parník, který se byl na odpor postavil, navrátil se po nemnohých týhodnech do Chártuma. Příjemným uvítáním byla mu v Chártumu zpráva, že anglický plukovník Parsons porazil 22. září u Gedarefa nad Atbárou 3000 dervišů a ztráty veliké jim způsobil. Kromě Kordofána jest veškera říše novodobého chalifa v moci Angličanů.

Tak končí se pohnuté patnáctiletí, které požehnaným krajům východosudanským způsobilo hrozné zpustošení. Po dlouhé doby budou krajiny ty vzpomínati na hrozné zádavy, fanatismem rozpoutaným zaviněné, jimiž padesátiletá kulturní práce byla z kořán vyvrácena. Než jeden prospěch kyne i z hrůz, jimiž byl nešťastný Sudán zmítán:

těžké chyby provinciální správy egyptské jsou seznány a nebudou se již bohdá opakovati. Angličané uvázavše se ve správu někdejších egyptských provincií, zajisté šetřiti budou zvláštností domorodého lidu a hmotných jeho zájmů, pokud se to srovnává s úkoly moderní civilisace.

*

Hospodářské rozhledy. (Stát a průmysl). Každého vyzýváme rádi k spolupůsobení v obchodě a průmyslu jen ne — policii. A přec. Minule volali jsme po ni při zbrojovce a dnes, nemohouce bohužel referovati o novém rozmachu hospodářském, musíme mluvit opět o skandálech. Hospodářské rubriky naše vůbec vypadají nyní jako chronique scandaleuse: zbrojovka, petrolejový kartel, akce textilních továren, ústecká rafinerie! řada skandálů. Chceme se především zmínit o jedné aféře, která skutečně vyžadovala zasáhnutí vlády ku zamezení monopolistických plánů. Pan předseda ministerstva ve svém prohlášení před několika dny zapřísahal rakouský parlament, aby konečně ujal se vážné a vytrvalé práce, aby především vyřídil přenutné vyrovnání, jehož nedocílení by bylo pohromou pro stát, katastrofou pro obchod a průmysl a ničením existencí dělnických. Když však všecky ty pohromy na jeden obor a stav jsou vyvolávány několika nesvědomitými milionáři — velkoprůmyslníky, vláda nehybně se na to dívá. Povinnost vlády přec není vyčerpána akcí pro obchod — na kterou ostatně také ještě čekáme — její orgány musí přece také hleděti zabrániti všem škodám a atentátům na průmysl připravovaným.

Věc týká se průmyslu textilního. Je známo, že se přádelnám po léta nevede dobře, ano že namnoze tento průmysl se nalézá v situaci více než kritické, jejíž zjevnými důkazy jsou menší neb větší fallimenty z okolí libereckého a teplického. Obchodní i národní politika rakousko-uherská nedovedla zajistiti tomuto průmyslu odbytiště na Balkáně získaná a celní válka s Rumunskem dokonce vytlačila naše průmyslníky z této země skoro docela a dnes na Balkáně Německo do velké míry opanovalo trhy. Věříme pánům, že hledí svou situaci nějak upraviti. Na celém světě však, nestačí-li stávající odbytiště, hledají se nová a nová, kdekoliv, třeba v Kiaučau, ale u nás se ubíjejí raději podniky. A jen ty nepohodlné. Akce začala v Dvoře Králové. Purkmistr tohoto města podal svého času panu Dr. Bärnreitherovi, tehdejšímu obchodnímu ministru, memorandum, jehož obsah raději citujeme z vídeňské »Waage«. Purkmistr královédvorský píše: »Z nepatrných začátků vyvinula se zde fabrikace tištěných bavlněných látek do té míry, že Králové Dvůr se svými 30 tiskacími stroji, znamená největší místo průmyslové tohoto oboru v rak. uherském mocnářství. 15.000 stavů zpracuje do roka zboží asi za 10 milionů zlatých. Je zde šest velkých moderně zařízených továren: z těchto pracují čtyry dle systému v Anglii a Německu dávno zavedeného. Dostávají totiž od velkých továren různé surové a hotové zboží k tisku, provedou svou práci pěkně a lacino a mohou tak dodávati zboží laciněji než velké staré tkalcovny, které samy tisknou. Firma Winternitz a Friedmann, nyní falitní, dodávala zboží tak vkusné a tak skvěle pro-

vedené, že předstihla všechny továrny v Rakousku. Firma tato vyráběla do roka na šesti strojích skoro za 2 miliony zboží a má vedle tiskárny také mechanickou tkalcovnu v místě, tudíž dvě značné továrny. Konkursem této firmy povzbuzeno usneslo se konsortium jakési zničiti všechny menší a členům konsorcia dle jmění se nerovnající podniky. Hypothekární dluh firmy Winternitz a Friedmann byl od onoho konsorcia převzat jen proto, aby celý podnik zmizel, aby stroje mohly býti zničeny a prodány co staré železo. Však to nestačí onomu konsorciu milionářů. Také ostatní čtyry továrny mají pocítiti tíhu a moc oněch milionů. Konsorcium namahá se totiž rovněž získati hypothekární dluhy oněch továren, byť by muselo po případě vyplatiti nějaké ažio (!) aby mohlo hnáti továrny do exekuce a prodeje, tudíž do záhuby. Jedná se zde o všechny továrny Králové Dvora až na jedinou firmy M. B. Neumanna Synové, která však právě náleží k onomu konsorciu.

Zájem města a obyvatelstva Králové Dvora toho vyžaduje, aby existence těchto čtyř továren byla zajištěna, aby celému obyvatelstvu — továrny zaměstnávají 2000 dělníků — nebyla odňata výživa. Proto dovoláváme se proti tomuto kartelu pomoci státní.« Potud starosta Královédvorský. Pan Dr. Bärnreither, vyslechnuv jej, divil se pouze prý, jak se podobné akce zúčastniti může také člen panské sněmovny baron Leitenberger. Pan Leitenberger vskutku z tohoto konsorcia vystoupil, zůstaviv tam svého prokuristu. Pan Emil rytíř z Kubinzkých a ostatní páni tam zůstali přece a právě ve dnech posledních druhé jejich dílo dokonáno. To se týká Prahy. Je to »pražsko-smíchovská rukodílna na kartouny«, jež padla onomu konsorcíu za oběť. Tato továrna, zbytek z podniků roku 1873, náležela rodinám Portheimovým a Příbramovým a dokud byla v jich rukou, výtečně se vyplácela. Jakmile byla přeměněna v akciovou společnost, výnosy zmizely a martyrium akcionářů počlo. Továrnu, resp. skoro všechny akcie, byla nucena převzíti svého času Česká banka Union a po dlouhé době odpisů poštěstilo se jejímu řiditeli přiměti vídeňskou Länderbanku, že továrnu převzala. Na továrně po celá desítiletí experimentováno, ale podnik nevložen do rukou odborníků a hynul. Přes to všechno továrna pracovala a osm set dělníků tam mělo zaměstnání. Nyní došlo též na ni. Länderbanka měla asi 40.000 akcií tohoto podniku a dluh za ni na 2 miliony. Za záruku, že ji tyto 2 miliony budou zaplaceny darovala Länderbanka zmíněné již firmě M. B. Neumanna Synové těchto 40.000 akcií a firma akcie ty převedla za stejných podmínek onomu konsorciu. Slavné konsorcium se nyní rozhodlo, že Pražsko-Smíchovskou kartounku má stihnout stejný osud jako firmu Friedmann a Winternitz; práce zastaveny, továrna bude zbořena a místo parcelováno. Asi osm set dělníků a řada úředníků je bez práce a zaměstnání. Je přirozeno, že se interessenti starají, aby nadvýroba byla zamezena, je však velká otázka, zda se tak díti musí způsobem zde vylíčeným, aby několik velkoprůmyslníků hledělo si podmanit nejnemravnějším způsobem celý průmyslový obor. Aneb je svědomí slavné vlády uklidněno, když vůdce této výpravy, aby

odvrátil ošklivý dojem z této akce, věnuje za příčinou jubilea J. Veličenstva 200.000 korun investiční půjčky (kurs 92·—) na pensijní fond svých berounských a holešovických dělníků? Nejsme zajisté přívrženci tendence, aby vláda vydupávala nějaký průmysl, jak to rádi vidí v Uhrách, chceme od ní jen podporu anebo alespoň blahovolné porozumění, ostatní musí soukromá podnikavost vyřídit sama. Ale na druhé straně kategoricky se musí žádat, aby státní správa podobné akce zamezila a vůbec tam všude zakročila, kde jakékoli »konsorcium«, nechť již v jakékoli formě, podniká akce, která je ostatním nemilionářům téhož oboru přímo zhoubná. Vždyť »veřejné blaho« doznává u dozorčích orgánů tolik více méně správných výkladů. Což zde? Zajisté se člověk těžce ubrání ironickému úsměvu, když se dočte, že »pan ministrpresident jako ministr vnitra s dorozuměním dotyčných resortních ministerstev vydal k podřízeným orgánům intimát, jak se vůči průmyslovým a obchodním podnikům mají chovat.« V tomto výnosu hrabě Thun praví mezi jiným: »Veřejné orgány mají přicházeti ve svém jednání potřebám průmyslu co nejvíce vstříc.« Na této půdě mají zástupcové státní správy vždy rozumným a blahovolným úvahám vyhovovati, »jsouce si vědomi hospodářských úkolů dnešní doby a prodchnuti jsouce přesvědčením, že každé rozhodnutí k provádění těchto úkolů přispěti může.« Politika všech států průmyslových spatřuje v dělném průmyslu základ hospodářského blahobytu obyvatelstva. Jiné státy neštítí se žádných výdajů, aby intensivní podporou zvětšily průmysl vlastní země. Rakousko má začátky průmyslového života dalece za sebou, jelikož má velký vyvinutý průmysl a není pochyby, že tento stav při posuzování celé finanční a hospodářské struktury státu co rozhodující faktor považovati dlužno. Z toho vyplývá povinnost věnovati dalšímu vývoji průmyslu největší péči a k tomu účelu podporovati dlužno každé osvědčení zdravé podnikavosti. Státní správa musí býti prodchnuta vědomím, že přináleží ku nejvznešenějším úkolům živnostenských úřadů co nejúsilovněji podpororovati zřizování podniků, které poskytují příležitost k práci a nové tvoří hodnoty a uskutečnění příznivých podmínek výrobních. Státní správa nesmí jednostranným přeceňováním domnělých veřejných zájmů ať bezpečnostních, ať hygienických, zanedbávati rozvoj hospodářských podniků.« Slavná státní správa, která hodlá na příště zaujímati toto stanovisko bez odporu správné mohla tento nový kurs zahájiti ihned ve Dvoře Králové nebo na Smíchově. Tam bylo práce dost.

O rakouské zbrojovce jsme promluvili minule a státní zástupce vídeňský doposud nepodal nijakého posudku věci a dlužno tudíž vyčkati, jak se finanční policie zachová k skandálnímu tomu případu. Také u nás v poslední době se udála věc, která sice by patřila rovněž k státnímu zástupci, ale dotyční interesenti dali přednost vyřízení celé záležitosti ve svých úřadovnách. Ústecké raffinerii Franz Fieber lombardovala hamburská Comerz - und Discontobank a naše Hospodářská úvěrní banka pro Čechy cukr určený k exportu. Cukr ten byl uložen u rakouské severozápadní paroplavební spol. v Ústí n. L. Společnost tato, ačkoliv jí bylo známo, že hamburská banka má na

cukru u ní uloženém pohledávky, vydávala zboží bez svolení věřitele, pouze k příkazu vyrabitele. Tím se staly pohledávky obou bank — asi 3 mil. zl. — poněkud povážlivými a oba ústavy konečně se dohodly, že rafinerii povedou na vlastní účet dál a poznenáhlu své pohledávky uspokojí. Spor, který nyní povstal, vrhá na různá ta jednání dost divné světlo. Kdežto se hamburské bance vytýká, že skladiště v Ústí neměla pod vlastní kontrolou, hledí paroplavební společnost celou záležitost tak dalece »objasniti«, že generálního řiditele Libbertze propustila a nyní na něho svaluje celou zodpovědnost, dokazujíc, že o celém obchodu správní rada neměla vědomost. Soudní rozsudek v tomto procesu nepřipouští asi valných sporů, bylo by více než lehkomyslným jednáním, aby správní rada podniku dopravního po léta nenabyla vědomí o milionovém obchodě svých skladišť v Ústí. Bez toho mnoho takových obchodů paroplavební spol. míti nebude. Jak řečeno, věc urovnána tak, že rafinerie v Ústí přeměněna bude po nějakém čase v akciovou společnost a akcie její zůstanou dle výše pohledávek v kasách obou bank. Oběma ústavům vytýkáno, že situaci firmy dlouho nesprávně posuzovaly a že ve svých engagementech v poměru k vlastním svým kapitálům šly poněkud daleko. Obě výtky jsou správné. Záležitost sama vyvolavši v prvních dnech objevení ústeckých machinací velké vzrušení na trhu cukerním tak dalece uspokojivě vyřízena, že krkolomné spekulace Fiebrovy nebudou míti zhoubného vlivu na trhu. Dobrým ponaučením snad věc bude všem zúčastněným orgánům. Je to osud, který banky již velmi často do podobných situací zavedl: dokud firma taková pracuje, má z ní banka značné užitky na úrocích, provisích atd. a půjčuje dál a dál, co jen možná. Jednoho dne pak nastávají kritické situace a v nejčastějších případech jsou to následky zatajených spekulací dotyčného průmyslníka, jimiž si chce pomoci z nepříjemné situace. Tak bylo v Krásném Březně, kde Länderbanka zaplatila spekulace firmy Siegfried Elbogen, tak stalo se zde, kde se operuje se spekulacemi páčenými na 800.000 pytlů. Nepěkným úkazem při celé věci byl také způsob, jakým bursa posuzovala situaci akcií Hospodářské banky. Ve Vídni celý rok o tomto papíru se neví, jakmile ale zprávy o Fiebrovi byly uveřejněny, trhány akcie o 40—50 zl. Pražská bursa ve své malomocnosti a nehybnosti nemohla — a snad nechtěla — zadržeti toto bezúčelné jednání a tak opět se ukázalo, jak nutná, ba přenutná je reforma pražské bursy. Doufejme, že i k tomu budeme míti dost času, ačkoliv práce ta bude nejen značná, ale také namáhavá. Bude nutno káceti staré bohy, a rušiti zlořády, jež se zovou — usance. *B. Hl.*

*

Sociálně politické rozhledy. Ostrá slova, která promluvena na letošním mezinárodním sjezdu horníků ve Vídni, padla na úrodnou půdu. Hornictvo v severočeské pánvi hnědouhelné odhodlalo se k boji mezdnímu. Předložilo správám dolů tyto požadavky: 1. přesné provádění osmihodinové šichty pro dělníky podzemní i nadzemní, počítaje v to vjezd i výjezd; 2. dvacetiprocentní zvýšení mzdy;

3. základní mzda 2 zl. za šichtu pro všechny kopáče; 4. úplná výplata týdenní mzdy. Odůvodněny byly tyto požadavky stoupající degenerací hornictva a zdražováním potravin. Odpovědi, jež doposud daly správy dolů v pánvi falknovské, kladenské a chomutovské, jsou odmítavé. Proti osmihodinové době pracovní poukazuje se na nemožnost soutěže s uhelnou výrobou v Německu, kdežto minimální mzda činí se závislou od záruky minimálního výkonu. Dělnictvo z této odpovědi, zdá se, vyvodí důsledky. Aspoň sociálně demokratický tisk ujišťuje, že stávka vypukne počátkem měsíce října. Kladenská »Svoboda« dokonce připravuje na boj prvního řádu. Podnikatelé a vláda jsou připraveni. Podnikatelé opatřili si veliké zásoby uhlí, vláda sesílila četnictvo ve stávkovém obvodu a dala potřebné instrukce okresním hejtmanům. Obě strany jsou tedy pohotově. Přijde nyní na to, odkud vyjde první výstřel.

Obdobné hnutí mezdní nastalo v ostravsko-karvínském revíru. Hornictvo domáhá se tu osmihodinové šichty, plné výplaty týdenní mzdy a minimální mzdy pro kopáče ve výši 1·80 zl. Zaznamenati ještě sluší hnutí mezdní horníků v Katovicích (pruské Slezsko) a vyloučení z práce horníků v horních Bavořích. Konečně zaznamenáváme smutné zakončení veliké stávky uhlokopů v jižním Walesu. Horníci prohráli na celé čáře. Pohyblivá škála mezdní zůstane na dále, mzdy — budou zvýšeny jen o pouhých 5 procent nad sazbu ze dne 31. března t. r. a dělnický výroční svátek se zruší. Ztráty obou stran jsou ohromné. Podnikatelům unikla mnohá tučná dodávka, ztraceno mnohé odbytiště. Než ztráty hornictva jsou nepoměrně větší a bolestnější. Toto dělnictvo, jindy tak silné, jest dnes po stránce hmotné úplně defektní.

Jen jediný úspěch měla stávka uhlokopů jihowalesských. Otázku minimální mzdy, jak sděluje H. W. Macrosty z Londýna, učinila ve veřejnosti známou, populární a sympathickou. Není pochyby o tom, že si toho zasluhuje. Než dělnictvo nedává si záležeti, aby jednotně pro ni manifestovalo. Kdežto na mezinárodním hornickém kongresu ve Vídni přijata byla pro ni resoluce, kdežto hornictvo v severních Čechách a na Ostravsku se jí domáhá, prohlásilo hornictvo ze severofrancouzských pánví na svém sjezdu v Lensu, že požadavek minimální mzdy jest nedosažitelný a že vlastně neznamenal nic jiného, než vydání Francie cizozemské soutěži. Tak v této zásadní otázce hlásí se k právu moment národní: dělnictvo chrání domácí výrobu před cizozemskou konkurencí zřeknutím se svých výhod. V mluvčích mezinárodnosti à tout prix ovšem takové velkodušnosti nikdy nebude.

V Bristolu odbyl se jedenatřicátý kongres anglických odborných jednot dělnických (Trade-Unions). Z důležitějších usnesení jeho vyjímáme: zákaz práce dětí pod 15 let, federace všech odborných jednot dělnických a konečně sespolečnění prostředků výrobních. Poslední usnesení jest čistě socialistické, ale také i jiná usnesení nepopíratelně dýchala svěžím duchem socialismu. Sociální demokracie pokouší se tento fakt zfruktifikovati pro sebe. Vidí již inteligentní, disciplinované a bohaté dělnictvo anglické kráčeti pod rudým pra-

porem. Než mohla by si s Máchou říci: daleká cesta — marné volání! Jak dobře usuzuje londýnský dopisovatel »Frankf. Ztg.«, jest socialismus, k němuž se většina anglických tradeunionistů v Bristolu přiznala, praktickou naukou Roberta Blatchforda, vydavatele silně rozšířeného časopisu »Clarion«. Blatchford propaguje prakticky uskutečnitelné a od umírněných sociálních reformátorů všech zemí přijaté požadavky socialismu. V Anglii jest přibližným výrazem této nauky municipální socialismus. Aby o tom nebylo nejmenší pochyby, přišel po sjezdu sám »Clarion« a rozptýlil domněnky, jakoby anglické dělnictvo bylo se dalo do vleku sociálně demokratického. Kdyby měl býti volen stoupenec sespolečnění prostředků výrobních, jistojistě by se všickni tradeunionisté rozhodli pro kandidáta — některé z obou občanských stran. Ani myšlénka jednotné federace všech dělnických jednot nenalézá silného ohlasu. James Mawdsley zabývá se touto věcí prakticky v »Reynoldsu« a praví, že podobná federace může býti produktem jen dlouhého vývoje. Hrozny, jak patrno, jsou pro sociální demokracii příliš vysoko.

V Berlíně zasedal mezinárodní kongres sklářských dělníků. Postavení dělnictva jest ve všech zemích neutěšené a organisace neúplně vyvinuta. Za české skláře skládal zprávu delegát Preussler z Vídně. Letos panuje mezi českými skláři veliká bída. Obyvatelstvo téměř celého Pojizeří schudlo. Dělnictvo bylo nuceno stávkovati i prosadilo všude minimální mzdy, které oproti dřívější době znamenají zvýšení o 10—250 procent. K větší ještě úlevě strádajícího dělnictva založeno bylo výrobní společenstvo a prodejna zboží, k čemuž milionář Riedel přispěl 100.000 zl. Mezi zaměstnavateli stala se úmluva, že nedodržení závazku ve příčině minimální mzdy má býti trestáno konvencionální pokutou 50—200 zl. Ve příčině organisace stalo se na mezinárodním kongresu v Berlíně usnesení, aby každá země volila jednoho důvěrníka do mezinárodního komitétu. Důvěrník tento bude podávati zprávy o stávkách a jiných důležitých událostech, jakož i sbírati na fond stávkový i na výlohy za mezinárodní organisaci. Přejde-li člen z jedné země do druhé, bude po čtyřměsíční karenční době přijat bezplatně do organisace. Mezi Rakouskem a Německem odpadá jakákoli karenční doba.

V oboru praktické politiky sociální vedou stále hlavní slovo Švýcarsko a Anglie.

V mnohých municipiích švýcarských zavedeny byly minimální mzdy pro městské dělníky. V Bernu budou dostávati od 1. ledna 1899 při desítihodinové době pracovní a normálním výkonu 5 franků denně, nevyučení 4 franky. V Curychu existují minimální mzdy ve výši 4—4·50 franků, ve Winterthuru ve výši 4 franků, v Bielu 3·60 franků, v Lausanne ve výši 4—5 franků a v Luzernu 4 franky. Také otázka zkrácení doby pracovní neusíná. Známý spolek Grütli zahájí co nevidět účinnou agitaci pro devítihodinový normální den pracovní. Tovární inspektor dr. Schuler se za zkrácení přimlouvá; prospíváť ono dle nabytých zkušeností dělnictvu v ohledu fysickém, mravním a intelektuálním. Nesmí ovšem býti vykoupeno úbytkem ani

na mzdě dělníkově, ani na celkovém výnosu závodu. V Anglii zase značně se rozšiřuje osmihodinová doba pracovní. Podle právě vydané zprávy »Labour Departement« vydobylo si od r. 1893 tuto dobu pracovní 66.450 dělníků. V r. 1897 pracovalo osm hodin 5896 dělníků v soukromých a 200 dělníků ve veřejných závodech. Hlavně domohli se této výhody strojníci, dělníci v plynárnách a při vysokých pecích. Zajímavo jest, že anglickému parlamentu předložena byla osnova zákona o osmihodinové době pracovní i pro pekařské pomocníky. Osnova tato, jak ani jinak není možno, silně rozčeří hladinu anglické veřejnosti.

V Německu pracuje se horlivě na vybudování tovární inspekce. Ve velkovévodství hessenském ustanoveny slečny Eliška Schumannova (sídlem v Mohuči) a Eliška Geistova (sídlem v Offenbachu) za assistentky při tovární inspekci; v Bavorsku zaujaly též postavení slečny Karolina Bernatzova v Mnichově a Anna Gundelfingerova v Norimberku. Také v Anglii ustanoveny dvě nové tovární inspektorky. Výhodnost ženských dozorkyň uznává se všude, jenom ne v Rakousku. U nás nemožno domoci se tolika mužských dozorců, aby aspoň jakž takž mohli zmoci přikázanou jim agendu.

V otázce zprostředkování práce pořád není možno dociliti shody a jednotného nazírání. I dělníci i zaměstnavatelé považují ji za velice účinný prostředek propagandy. Poptavárny po práci jsou pro ně sběrnami stoupenců. Zvlášť houževnatě se tohoto názoru drží zaměstnavatelé. Na lipské konferenci dne 5. září t. r. se usnesli, že v zájmu malo- i velkovýroby má býti zprostředkování práce organisováno jenom od zaměstnavatelů. Zprostředkování práce jest prý přirozeným právem prácedárcovým. Ostatně prý poptavárny po práci působí také výchovně. Vybírajíce prý nejschopnější síly, technicky a mravně nejzpůsobilejší elementy, pobádají tak k napodobení. Není potřebí dlouhých výkladů o tom, že takovými slovy prohlašují se poptavárny po práci zjevně za zbraň prácedárců proti dělníkům. Takové nazírání jest na každý způsob nebezpečno. Mohlo by vyvolati velice urputné boje, jichž v zájmu pokojné evoluce sociální bylo by dlužno jen litovati. Budoucnost na štěstí patří jen nestranným poptavárnám po práci, jichž správu stejným dílem povedou zaměstnavatelé i dělníci.

Ošklivý atentát Luccheniův na císařovnu Alžbětu učinil otázku, jaká opatření dlužno učiniti proti anarchistickým rejdům, opětně akutní. Kolik hlav, tolik smyslů. Nejméně lze diskutovat o návrhu »Reichswehr«, aby zavedeno bylo mezinárodní stanné právo a každý anarchista bez milosti odevzdán katu. Čím drakoničtější tlak, tím šílenější protitlak. Nejvíce ohlasu nalézá návrh, aby anarchisté byli internováni ve svých domovinách. Tím by se nebezpečí anarchismu ovšem lokalisovalo, ale také nic jiného by se nedocílilo. Luccheni byl by pak nezavraždil císařovnu Alžbětu, poněvadž, jsa internován v Italii, měl by příležitost provésti atentát jen na krále Humberta. Ostatně tato internace byla by jen vítanou záminkou k utužení despotismu. A tu dobře připomíná »Economist«, orgán londýnské haute finance, že útraty despotismu byly by daleko větší než útraty svobody. Není

si člověk v Anglii, ve svobodné zemi politického asylu, svým životem více jist než v Německu, Rusku a Španělsku? Kolik anarchistů plodí svobodná Anglie a kolik Italie, Rusko a Španěly? Není tedy zapotřebí reglementace, špionáže a policejního dozoru; jest třeba více svobody. Svoboda politická, sociální a hospodářská odnímá anarchismu všechnu živnou půdu. *Vrl.*

*

»Politické dějiny národa Českého od roku 1861. až do nastoupení ministerstva Badenova r. 1895.« Napsal Adolf Srb. Svazek I. »Od počátku éry ústavní do zmaru českého vyrovnání za hr. Hohenwarta.« V Praze. Knihtiskárna F. Šimáček, nakladatelé. 1897. —

Dílo, jehož prvý svazek mám před sebou, znamená alespoň částečné splnění přání od let všeobecně pociťovaného. Neboť — a tím nelze se tajiti — znalost dějin české politiky, třeba sebe více jsme se v zápasech dneška odvolávali k analogiím z minulosti, čím dál více upadala a jmenovitě u mladší generace, která nebyla současníkem všech těch velikých, zoufalých bojů, klesla na minimum. Zcela přirozeně, neboť neměli jsme dosud díla, které by dopodrobna líčilo všechny četné fáse oné křížové cesty, kterou prodělávají naše snahy za národní a politickou samostatnost. Všechno spojení mezi minulostí naší politiky a přítomností obstarávala tedy jen tradice, jako všechny tradice nespolehlivá a nekritická. Bylo tu, pravda, několik málo prací, které by v té příčině byly mohly poskytnouti poučení, ale práce ty, pokud vůbec sahaly nad úroveň běžné, příležitostné a více méně nahodilé literatury politické, zabývaly se buď líčením jednotlivých období české politiky nebo oceněním činnosti předních jejích nositelů. A nad to ještě práce ty roztroušeny byly po sbornících a publikacích dnes málo známých a nesnadno přístupných a velmi často nesly příliš zjevně pečeť strany, k níž pisatel jejich náležel, než aby mohly se státi spolehlivým zdrojem poučení. Ve knize red. Adolfa Srba dostává se nám konečně díla, v němž zrcadlí se všechen politický život národa našeho od samých počátků éry ústavní až ke dnům nedávné minulosti. Nejsou to vlastní dějiny naší politiky. O ty p. spisovateli prozatím snad ani nešlo a nebyly ani dobře možny při naprostém nedostatku kritických monografií a všech ostatních průpravných prací, tak nezbytných při spisování díla, kterým se mají vyčerpati všechny osudy a směry českého života politického. Co nám p. autor v díle svém podává, jest v prvé řadě hojnost materiálu pramenného, který tu poprve snesen v té úplnosti a přehlednosti. Není snad důležitého dokumentu politického nebo pozoruhodnější řeči pronesené ve sborech zákonodárných i ve shromážděních politických stran, které by tu nebyly podány buď v doslovném, přesném znění neb alespoň u věcném, všechny závažné momenty vyčerpávajícím výtahu, není jediného závažného hlasu současné publicistiky, který by nebyl zaznamenán. Kdo sám zkusil, jak těžko přístupny a na mnoze dnes již vůbec nedostupny jsou tyto současné projevy

našeho i protivnického tisku, jak vzácny jsou již dnes přes všechnu poměrnou krátkost času, který leží mezi dobou jich vzniku a dneškem, četné ty brošurky, letáky a jiné tiskopisy, v nichž prováděna kritika a kontrola praktické politiky našich vůdců, pochopí, jak veliký kus práce vykonán sebráním a přehledným sestavením všech těchto zajímavých dokumentů. Spisovatel nikde nevnucuje svého mínění o událostech, které líčí. Klidným objektivným způsobem vypravuje o dějinách politických našich bojů, při každé příležitosti dávaje za sebe mluviti současným pramenům a zdržuje se veškeré kritiky. Kritické ocenění cest i prostředků naší politiky bude možno teprve tehdy, až snesením všeho toho bohatého, ale po různu roztroušeného a nezřídka těžce přístupného materiálu dějinného zjednána bude nezbytná ke každé kritice positivní base. A to se děje přítomným dílem, které vyhovuje skutečné potřebě, poskytujíc důkladného a spolehlivého poučení o závažném období novějších našich dějin. Četbu jeho doporučovali bychom zvláště mladší generaci naší, které dějiny novější české politiky jsou namnoze jenom řadou mlhavých legend. Knihy, jako ta, o které mluvíme, činí ovšem legendám konec. Ale ti, kdož nebyli současníky památných našich bojů politických, mohou se z ní poučiti, jak neústupně a statečně stál národ náš na svých spravedlivých požadavcích, na jak vysoké úrovni myšlenkové stáli jsme v nejtěžších dobách a kolik rukou dovedlo nás zadržeti, když jsme se blížili již samým cílům svým. Z dějin naší politiky může se jmenovitě mladá generace naše poučiti, jaké a čí vlivy vždy rozhodovaly o osudech našich, může se z nich poučiti, že jen krok za krokem jsme postupovali, že každý sebe menší pokrok stal se proti vůli všech a spojen byl s nesmírnými oběťmi, že co jsme kdy dosáhli, dosáhli jsme jen svojí prací, a že i v politice nejkrásnější a nejušlechtilejší chiméry zůstávají právě — chimérami. Již z té příčiny, abychom na vždy byli vyléčeni z illusí, aby nás konečně jednou do samých základů celé naší bytosti proniklo poznání, že politické úspěchy nejsou výhrami z loterie, nýbrž výsledky neskonale namahavé a v prvé řadě poctivé práce, již z té příčiny bychom si přáli, aby dílu tomuto dostalo se náležité pozornosti a mnoha čtenářů. Nejsou to ještě dějiny české politiky, nazírané s toho vysokého hlediska a promítnuté na ono široké pozadí, které bychom si přáli míti, ale jsou prvním, rozhodným krokem k těmto příštím dějinám a již proto musíme je vítati s upřímnou radostí jako dílo opravdu záslužné a cenné. *J.*

*

»Život Dra Julia Grégra, slavného obrance svobody české.« Napsal Karel Tůma. (Str. 401.) V Praze. Tiskem i nákladem Edv. Beauforta. 1897.

Pro chudobu politické literatury naší není nic tak charakteristickým, jako ta okolnosť, že jsme až do nedávna nejen neměli obrazu dějin novější politiky naší (kterýžto nedostatek odstraňuje dílo red. Ad. Srba), nýbrž ani slušných životopisů předních našich politiků. Teprve jubileum Palackého vyvolalo řadu spisů o tomto předním

politiku českém, kdežto život a činnosť Karla Havlíčka stále ještě není objasněna, vysvětlena a pevnými, hlubokými obrysy nakreslena, jak by si bylo přáti. Objemný spis Tumův o Havlíčkovi zabývá se v prvé řadě líčením jeho života a jeho povahy, politická studie Masarykova pak jeho programem a snahami. Schází nám dosud dílo, kde by obě tyto stránky splývaly v jediný celek lapidárních, monumentálních linií. O jiných vynikajících representantech české politiky — na př. o Sladkovském, Braunerovi a Skrejšovském, abych alespoň tři jména uvedl — nemáme vůbec žádné spolehlivé práce, ze které bychom dílo jejich jako celek poznati mohli. Co v tomto oboru po různu napsáno, jsou buď projevy stranníků, které třeba přijímati s patřičnou reservou, nebo více méně dobrodružné a nespolehlivé práce lidí, kteří nestáli v životě dosti blízko postavě, o které píší a kteří tedy sami všechno poučení o ní přijímali teprvé z druhé ruky.

Že s Drem Juliem Grégrem odešla z řad živoucích jedna z nejmarkantnějších osobností politických v českém světě, o tom není ani pochyby. Ale stejně jest jisto, že mezi součastníky není již dosti podrobného a přesného obrazu o rozsáhlé a mnohostranné činnosti jeho, nejen jako chéfa velikého denníku a orgánu strany, ale i jako aktivního, neobyčejně pilného a bystrého politika a znamenitého organisátora. Jmenovitě tato poslední stránka činnosti zvěčnělého politika českého, při níž rozvinul překvapující bohatství talentu, energii, svižnosť a prozíravosť, není dosud po zásluze oceněna a objasněna. Spis red. Karla Tůmy vyšel z péra spisovatele, který výbornému politikovi stál velice blízko a který činnost jeho sledoval se živou účastí oddaného přítele. V těch bojí, které líčí, p. spisovatel sám stál v nejbližším šiku vůdcově. On také na svěží rov jeho položil první věnec upřímného obdivu a uznání. Jeho kniha nechce býti kritickým oceněním působení a zásluh Dra Julia Grégra. K tomu je psána pod příliš svěžím dojmem zdrcující zprávy o jeho úmrtí. Nám nedostává se ještě té časové vzdálenosti od zvěčnělého vynikajícího politika, abychom o snahách a působení jeho mohli psáti s onou ledovou objektivností a rozvahou, jaká jest první podmínkou každého kritického ocenění. Spis red. Tůmy jest nadšeným líčením života Dra Julia Grégra a jeho zásluh, líčením, jaké mohlo vyjíti jenom z ruky dlouholetého, oddaného přítele a v této intimní stránce jeho, v té vřelosti, s jakou podáno, leží právě půvab jeho. Při tom třeba zvláště uznati snahu p. spisovatelovu, aby různé stránky obsáhlé činnosti Dra Julia Grégra, pokud možno ostře osvětlil a tak dal plasticky vystoupiti úžasně mnohostranné jeho práci. Četné citáty z řečí a článků Grégrových vhodně doplňují a oživují líčení spisovatelovo. Z věcných omylů třeba opraviti onen na str. 371., kde anticipuje se vliv býv. místodržitele hr. Thuna na přípravy k sněmovním volbám r. 1889. Hrabě Thun stal se místodržitelem teprve po oněch volbách a povolání jeho stalo se v září r. 1889 ne r. 1888, jak omylem uvedeno.

Ke str. 388 třeba připomenouti, že proti punktacím vídeňským bojoval i jeden ze staročeských denníků, německá »Politik«. Jako

předběžná průpravná práce k budoucí kritické biografii jednoho z nejzasloužilejších a nejbystřejších politiků strany svobodomyslné spis red. Tůmy dobře svému účelu vyhoví. *J.*

*

Druhé divadlo. Nesmíme nechat usnouti otázku, jež ve chvíli nás vzrušila a způsobila bouři v několika — kalamářích. Nepřišli jsme sice ani o krok v před v otázce zřízení druhého českého divadla v Praze, přes to, že se tiskly články, feuilletony i polemiky, svolávaly schůze i ankety, valné hromady »Sboru« i »Družstva«. Družstvo Národního divadla vytasilo se sice s nějakým určitým návrhem finančním, kterým si chce zabezpečiti svou činoherní filiálku, což má státi 14.000 zl. ročně. Je již nejvyšší čas. Z nynějšího vedení naší činohry, jež spočívá v protěžování některých a v soustavném ubíjení a zanedbávání jiných talentů, a to právě těch nejlepších a nejslibnějších mezi dorostem, musí se vybřednout, sice se stane naše činohra polem, kde bude bujet ochotnictví a povrchní rutina, jež bude zatlačovat pravé, jemné, ryzí intelligencí uměleckou posvěcené umění. Proto vítáme s radostí projekt zařízení malého činoherního divadla jako součásti Národního divadla, což však nám nepřekáží, abychom i na dále nehleděli si zbudování nového samostatného divadla činoherního.

Je to sice dosti podivné — z nerozřešené jedné otázky vynikly by pojednou dva projekty. Ale vyhlíží-li jistě celá věc jako budování větrných zámků, proč bychom si nestavěli hned dva. Však se přece jednoho dočkáme. Ostatně Praha by zcela dobře snesla tři divadla. Lze to dokázat statistikou, porovnáním poměrů jiných měst.

Psali jsme již několikráte na těchto místech o novém divadle činoherním. Čtenáři znají naše stanovisko. Od »Sboru pro zřízení Národního divadla« bylo nám zasláno obšírné memorandum podepsané pp. Boh. Šnirchem a Dr. Čeňkem Klierem, odkud zatím bez komentáře vyjímáme některá výraznější místa.

Sbor jak známo rozšířil svou působnost a má nyní tato korporace za účel: podporování českého umění dramatického vůbec a stavbu českých divadel zvláště. Sbor pracoval s počátku společně s družstvem, vlastně se správou Národního divadla. Uchopil se však sám záležitosti zřízení druhého divadla, aby co nejdříve byla skoncována, místo a peněžní prostředky aby byly zabezpečeny a pak aby se teprve rozhodlo o otázce, jak velké má býti nové divadlo, jaké povahy, zdali samostatné nebo od Nár. divadla odvislé, zdali pouze činoherní atd. Prvním skutkem Sboru bylo ucházení se o místo na konci městských sadů, kde Marianská ul. se stýká s Bolzanovou.

Rada městská projevila již ochotu navrhnouti sboru obecních starších, aby ke stavbě nového česk. divadla dotčené místo bylo věnováno — a snad v nejbližší době, jakmile budou dokončeny přípravné plány, bude návrh ten předložen zastupitelstvu naší královské

Prahy, od jehož vlastenecké obětavosti lze s jistotou se nadíti, že návrh přijat bude.

Sbor žádal za propůjčení onoho místa bez dalšího závazku, ale družstvo Nár. divadla podalo žádost, aby místo ono bylo postoupeno pouze s tou výhradou, že druhé divadlo bude součástí Národního divadla.

Naproti tomu podal spolek českých spisovatelů »Máj« k radě městské žádost, aby věnovala místo pro divadlo konkurenční, a sbor pro zřízení divadla upozornil novou žádostí radu městskou, že jest v zájmu věci, aby darování místa dělo se bez podmínky, jakou žádá družstvo Nár. div.

Jakmile místo bude zabezpečeno, hodlá sbor vyříditi též otázku velikosti i povahy divadla.

Aby pak mohl otázku tu rozhodnouti věcně bez ohledů strannických, hodlá si sbor vyžádati především officielní dobrozdání všech korporací účastněných, jichž hlas v té věci jest kompetentním. Pak bude svolána všeobecná anketa a dle projevených v ní úsudků sbor jako povolaný k tomu činitel učiní své rozhodnutí ve valné hromadě. Pokud se týče rozhodování otázky velikosti divadla, dlužno uvážiti, že nové divadlo, ať bude součástí Národního divadla anebo ať bude samostatné, nemůže vůbec býti rozměrů příliš malých, poněvadž by nekrylo režii, která při divadle tak umělecké hodnoty, jaké nové divadlo má býti, bude dosti vysoká.

Dále uvádí Sbor ve svém memorandu, že otázka, zdali má býti nové divadlo pouze činoherní, je již vlastně vyřízena kladně všeobecným souhlasem družstva, Sboru, »Máje«, dramatických autorů.

Těžké bude řešení otázky, zdali má býti divadlo samostatné nebo odvislé, jak si přeje družstvo Národního divadla. Město, jež propůjčí pozemek zdarma na 50 let, a hodlá poskytnouti větší subvenci na stavbu, bude též domáhati se jakéhosi vlivu a místa ve správě divadla. (Zajisté aspoň tím právem, jako kterýkoliv pán z družstva Nár. divadla, který o rozkvět dramatického umění a literatury nemá jiných zásluh, nežli tu, že »obětoval« 500 zl., začež chodí zadarmo do divadla a plete se do zákulisních věcí.)

Sbor pro zřízení Nár. divadla prohlašuje, že se chce sám uchopiti podniku celého, opatřiti prostředky potřebné, a učiniti vůbec vše, aby uskutečnil nový podnik národní, z nějž by mělo zisk české umění dramatické. —*a.*—

*

Divadlo. (Maciejowski: »Martin Luba«. — Klicpera: »Kytka« a »Každý něco pro vlast«.) Činohra. »Celá Praha« jest zase pohromadě. Ze svých letních sídel, z dalekých i blízkých cest sjelo se zase všechno do Prahy, osvěženo a posíleno a plno touhy po rušném životě, který s prvními mlhami podzimu vchází do oživených ulic velkoměstských. Nová saisona nadchází a nejtrpělivější divadelní obecenstvo světa sedí již zase na obvyklých svých křeslech před čarovnou oponou Hynaisovou, dychtivo novinek, které mu divadelní správa pro zimní období

uchystala. Není jich mnoho a — možno-li souditi podle dosavadních ukázek — není se nač těšiti. Ale, zdá se, že se vlastně nikdo na nic netěší a že se naše obecenstvo již opravdu smířilo s myšlenkou, že v Národním divadle se nehrají leč špatné kusy. Zmalátnělost jeví se na všech stranách. Obecenstvo chová se úplně apathicky, chodí do divadla ze zvyku a nerozčiluje se již pranic tím, co mu tam v divadle za jeho dobré peníze hrají, správa divadelní pak jakoby již byla nadobro ztratila hlavu a netroufala si ani učiniti alespoň pokus nápravy. V předešlých letech aspoň slibovala svým abonentům hory doly. Letos již ani toho nečiní. Omrzelost, únava, nechuť na všech stranách, v obecenstvu, kritice i v divadle samém. K těmto koncům dospěli jsme patnáct let po otevření Národního divadla!

První novinka, se kterou jsme se seznámili, (Sewera) J. Maciejowského selské drama »Martin Luba« selhala nadobro. Do řady pochybných novinek ze slovanských literatur přibyl zase další člen, hra starodávné faktury, nechutně pathetická a nepravdivá, neumělecká a naivní. Všechno úsilí herců, zachrániti alespoň něco, ukázalo se marným. »Martin Luba« učiní svou poklonu všem čtyřem čtvrtkám abonentů a pak zmizí navždy v tůních archivu, kde spočine po boku »Šťastného člověka«, »Darmojedky«, »Taťany Rěpiny« a všech ostatních nešťastných novinek ze slovanských literatur. Na samém začátku zimní saisony divadlo zaznamenává rozhodný nezdar. Jak bude dál? Kdo vlastně vybírá novinky pro repertoir jediného stálého našeho divadla? Kdo vodí je od jedné porážky ke druhé? Tyto otázky čím dál neodbytněji a naléhavěji počínají se ozývati všude tam, kde je dosud aspoň špetka zájmu pro to, co se v Národním divadle děje.

Je věru záhadou, proč, když již nedovedou se vyhledati úspěšné, cenné novinky, nestudují a nehrají se aspoň dobré věci ze staršího repertoiru? Vzdali jsme se již docela veškeré naděje, že na scéně Národního divadla uvidíme díla velikých moderních dramatiků, a neoddáváme se již žádným illusím v té příčině. Ale aspoň starší dobré práce, domácí i cizí, bychom viděli rádi. Vždyť tak, jako dosud, to již nemůže jíti dále, vždyť ten repertoir, jaký pěstuje Národní divadlo, nemůže vůbec nikoho zajímati. Za rok sotva dvě tři práce jsou rázu takového, že mohou intelligentní obecenstvo lákati k návštěvě divadla. Jinak volba kusů může lidi se vkusem a smyslem pro umění spíše odpuzovati a rozlaďovati, než je vábiti. Se všech stran ozývá se tento nářek, se všech stran poukazuje se na žalostný úpadek naší činohry, na chudobu a ubohost repertoiru, a následky počínají se již jeviti. Loni poprve zase značnější deficit hmotný, jehož možnost málokdo by byl vůbec připustil, zaklepal na brány »zlatého domu«. A letos nepochybně ještě vzroste v stejném poměru s rostoucím schodkem uměleckým. Nemělo by to konečně býti dostatečným pokynem, aby nastal obrat? Dříve, než bude pozdě?

* * *

O tom, které hry ze staršího repertoiru by se měly hráti, mohou panovati různá mínění. Že však k těmto hrám Klicperovy veselohry »Kytka« a »Každý něco pro vlasť« nenáleží, o tom, tuším, sporu

nebude. Až na pana ředitele Šuberta nebude snad nikdo tvrditi, že by obě tyto hry znamenaly obohacení našeho repertoiru a že by se v něm mohly trvale udržeti. Pan ředitel jest ovšem mínění jiného. Etabloval se v poslední době jako dokonalý »Klicperolog« a nasazuje všechny páky, aby nám namluvil, že dobrý Václav Kliment Klicpera byl skutečně takovým velikým básníkem, za jakého on jej pokládá a že skutečně v dějinách české dramatické literatury zaujímá ono čestné a vynikající místo, jaké mu pan ředitel s prominutím tax udělil. Nenapadá dojista nikoho, snižovati zásluhy dobrého vlasteneckého dramatika a všichni, kdož Klicperu a dílo jeho znají — a těch je víc, než si asi pan ředitel myslí — vděčně uznávají, čím vším našemu divadlu veselý autor »Hadriana z Římsu« byl. Ale jest směšné tvrditi, že by hry jeho ještě dnes mohly pro naše divadlo něco znamenati a že by i v budoucnosti mohly pro obecenstvo míti jiný zájem, než literárně-historický. Nikdo nemůže brániti panu řediteli, aby si soukromě soudil o Klicperovi jak chce a aby jej pasoval třeba na největšího dramatika všech dob. Ale kritika má právo žádati, aby pan ředitel nechtěl toto mínění svoje voktroyovati veřejnosti a aby nezaplavoval činoherní náš repertoir, bez tak již více, než chudičký, starobylými novinkami, které již v době svého vzniku byly antikvovanými a které jsou naprosto neschopny, aby upoutaly, byť i jen na chvilku, zájem moderního diváka. Při slavnostních příležitostech, v předvečer odhalení desky Klicperovy, dáme si konečně něco takového líbiti. Ale proti pokusu páně ředitelovu, dělati z těchto starožitností repertoirní kusy, měla by se konečně všechna kritika i obecenstvo v zájmu divadla samého co nejrozhodněji vysloviti. Zkušenost ostatně desavouuje p. ředitele krok za krokem. On nazval »Zlého jelena« svého času »roztomilou hrou« — a my byli svědky, jak málo se klassifikace tato ukázala býti správnou. Veselohra »Každý něco pro vlast« jest z oněch šesti prací Klicperových, o nichž p. ředitel v nejnověji vydané své knize o tomto dramatikovi praví, že to jsou »mistrné veseloherní obrazy z denního života doby Klicperovy«. A přece nemůže býti něco nezajímavějšího, než jest tato veselohra plná figur nemožných, pitvorně zkroucených a do omrzení opotřebovaných! Tak p. ředitel sám nezvratnými fakty vyvrací svoje nedosti odůvodněná tvrzení. Ovšem tyto příkré kontrasty theorie a praxe nerozčilují jej nikterak. V době co nejbližší obmyslí nás zase nějakou sedmdesátiletou novinkou, aby na novo mohl konstatovati, jak velice se jeho mínění rozchází s míněním všech ostatních diváků. Ale to nevadí. Jen když náš repertoir bude míti hodně »Veseloher na mostě«, »Ptáčníků« »Kytek« a »Zlých jelenů«. Pak si již dojista nikdo nevzpomene na »Rosmersholmy«, »Divoké kachny«, »Osamělé duše« a jak se jmenují ostatní práce všech těch nešťastných moderních básníků, kteří nejsou s to, aby dovedli napsati »mistrné veseloherní obrazy«, hodné přízně p. ředitelovy a kteří si tak vlastní zaslepeností zavírají na vždy brány »zlatého domu« nad Vltavou!

N—k.

*

Nová prosa. Referuje R. Bazarov. (M. A. Šimáček: »V novém životě«.) — Nová literární kampaň již je za dveřmi, ale na knihkupeckém trhu není toho dosud znáti. Ani v nejdůvěrnějších konventiklech kavárenských, jejichž členové přece vědí o všem, co v českém vzduchu se děje, i o tom, co teprve se rodí, nedovíte se o nějakém chystaném »vpádu«, o nějaké »události«, kterou by měla počínající saisona přinésti. Ani o jménech těch, kdož míní vystoupiti s prvou knihou, nemůžete se něčeho bližšího dověděti. Zdá se, že celá naše prosaická produkce i v nejbližší budoucnosti zůstane spojena jenom s těmi několika jmény, která si již získala svůj pevný, dobrý zvuk a že — alespoň pro nejbližší období — nelze doufati, že by se objevil nový pozoruhodný nějaký talent, od něhož by bylo možno očekávati prosaické dílo zvláštní ceny a neobyčejného významu. Zdá se, že v té příčině všechna překvapení jsou vyloučena.

Jestliže tedy z mladší generace, — až na několik výjimek, o nichž si příště podrobněji pohovoříme, — nevystupuje nikdo s knihou prosy, dostavují se známí naši prosateuři tím častěji a přesněji se svými pracemi. Nové knihy M. A. Šimáčka a K. V. Raisa již vyšly, knihy některých jiných osvědčených vypravovatelů jsou pro nejbližší dobu ohlášeny.

Nejnovější kniha p. Šimáčkova »V novém životě« proti jiným knihám tohoto seriósního autora jeví značný sklon k cílům a snahám moderních prosaistů. Zevnější děj stlačen tu na nejnutnější minimum a za to tím větší důraz položen na děj vnitřní, na vystižení a vylíčení zajímavých pochodů a hnutí duševních.

Základní motiv celé knihy jest rozkvět duše, osvobozené z pout, které ji až dosud tížily a přesazené z dosavadního temna a dusna do plného jásavého svitu samostatného, vlastního života. Z dusné »souterrainní kuchynky« kteréhosi domu v Opatovické ulici, plné páry a těžkého vzduchu vykročila hrdinka povídky učitelka Aloisie Žaludova ven do »nového života.« Až dosud musila se krčiti a hrbiti, musila snášeti všechna příkoří a všechno obmezování a sebezapírání chudého děvčete. Žila jako z milosti jiných. Ale teď stala se svou paní, učitelkou v jihočeském městečku, bude na dál živa vlastní prací a vlastním úsilím. Jest jí, jakoby se znovu byla narodila. Všechno dusno a všechna bída, všechen smutek a všechno odříkání života v oné »souterrainní kuchynce« v Opatovické ulici jakoby leželo někde v dáli, v šedé, mlhavé dáli za ní. Jako v osvěžující lázni sílí a okřívá její duše v záplavě přírodních dojmů, ze všad na ni doléhajících. Ale tu také uvědomí si, jak za ta léta strádání, kde všechno úsilí a všechny síly byly namířeny jen k jedinému cíli, přirozeně vývoj mozku dál se na úkor srdce. Slečna učitelka protahuje se zrovna tak sladce — mdle ve svém blahobytu a opíjí se vůní toho nového života, když tu do ovzduší selanky zavane plíseň a dusný dech onoho dřívějšího života v tmavé »souterrainní kuchyňce«: Její bratr umírá v Praze na souchotiny. Její matka ví, že nemocnému není pomoci, ale přece by ráda, aby jej dcera vzala na nějaký čas k sobě na venek, snad že by se mu ve

zdravém vzduchu venkovském alespoň ulevilo. Ale mladá učitelka nejeví k tomu mnoho chuti. Nač si otravovati sotva vzkvetlé štěstí? Zápasí sama sebou, jak se zachovati. A tu poznává, že srdce její za ta léta zápasů a strádání schudlo, že při všem myslí více na sebe, než na jiné a teprve po dlouhých bojích píše matce druhý list (v prvním zrážela od návštěvy bratrovy), kterým bratra k sobě zve. Ale už je pozdě. Do poslední chvíle čekal nemocný bratr, že alespoň sestra sama k němu přijede, když on nemohl přijeti k ní, ale sestra nepřichází. Ani na pohřeb pro churavost nepřijela. V té hořké chvíli žal matky, jež sama truchlí u rakve svého syna a která neví, jaké příčiny zdržely její dceru, vyrazí v zoufalý výkřik kletby: »Zatracený školy! Zatracený vzdělání! . . . Dítě to chudému člověku odcizí. Ukradne! Jedno mi zemře a druhé — už ho to ani domů netáhne, když se takovéhodle něco stane. — Zatracený vzdělání, povídám! Tou nejhorší děvečkou kdyby byla, víc citu bylo by v ní zůstalo.« V tu dobu zoufalá matka ještě netuší, s jakou bolestí a vroucností právě v tu chvíli na ni dcera ejí vzpomíná a jak v její dříve chudém, ale teď krásou nového života rozkvětlém srdci uzrává úmysl, vzíti starou, chudou matku k sobě a učiniti ji účastnu radosti a štěstí tohoto nového života.

Nová kniha Šimáčkova i v tom se liší od jiných jeho prací, že není veskrze držena v tak šedých, střízlivých a suchých barvách jako většina jeho povídek. Tentokrát (to ovšem volba látky přináší ssebou) barvy jeho jsou živější, jasnější, svítivější, zajisté jen na prospěch knihy. To platí hlavně o některých krajinářských partiích, nahozených sytým a svižným štětcem. Hlavní péče věnována, jak již řečeno, malbě duševních pochodů. Stalo se tak s jemností a bystrostí pozorování, s citlivým smyslem pro nejjemnější hnutí duševní. Nárazy nových bohatých dojmů na duši, jejich reakce v ní, vlnění duše v pochybách a zápasech, její omládání a rozkvět — klidnou, objektivní svojí methodou pečlivě a věrně líčí autor. Snad někde až příliš podrobně a příliš pečlivě. Na několika místech autor stylistickými některými obraty zaplatil svoji daň módě v dnešní naší próse, která žádá co možná nucený a nemožný způsob vyjadřování. Ale to je právě jen několik málo míst, které nemohou ubrati hodnoty této nové, cenné a (vzhledem k autorovi) velmi zajímavé knize. (Pokračování.)

*

Z české poesie. Z niv poesie národní a umělé. Básnické parafrase Jaroslava Vrchlického (1878—1898). Souborného vydání básnických spisů Jar. Vrchlichého sv. XXII. J. Otto v Praze.

To je svrchovaně zajímavá kniha, — kniha, která s bohatstvím pokladů ryzé poesie spojuje interes kapriciósní anthologie ze všemožných literatur, kytka, kterou natrhal básník za dvacet let v zahradě cizí poesie, skoro paběrky po velké žni letní, ale každý květ svěží nebo kuriósní, pln půvabu nebo zajímavosti, a při tom kniha, která otvírá každou chvíli hluboký průhled do duševní dílny básníka.

První nápadnou známkou této sbírky je její nesmírné bohatství a rozmanitost; jsou tu zastoupeny všechny jazyky, od portugalštiny a nářečí francouzských až na východ k Arabii a Číně, všechny formy, od jednoduchých rythmů starých ballad a pastoral až ke ghazellu a pantoum. A při tom jako by mimochodem odhalí se vám zcela neznámý, nový svět, jako zde motivy ze středověké hebrejské poesie. Je mi, listuju-li tuto knihu, jako bych prohlížel malířské atelier: vedle obrazů a skic bibeloty všech věků a národů, někdy podivné, často půvabné, a vždycky interessantní. Anebo ještě spíše jako bych v tom atelieru listoval studijní mapu mistrovu; ale musil by to být starý mistr, nejlíp mistr italské renaissance; jen v té době najdete duchy stejně pružné a universální; naobdivoval jsem se velikým obrazům žhavého koloritu, dýchajícím vůní zašlých století, a teď sedím v koutě s hlavou schýlenou nad spoustou mistrových studií a skic, studií připravujících s nekonečnou pílí a trpělivostí každý záhyb stkvělých kostymů, pronásledujících znova a znova každou formu a linii, která se zdála na velkém plátně tak suverenně alla prima nahozena.

Tak je i s touto knihou, a v tom je její velká cena psychologická. Autor sám praví ve stručném úvodu (nesoucím se myslím zbytečně nesmělým a omluvným tonem): ». . . snad budou i tyto transkripce a parafrase leckde aspoň doplňkem, jinde i vysvětlením mé činnosti ostatní.« Vskutku vzpomenete při mnohých na básně, kde zpracoval mistr příbuzné motivy již zcela samostatně, a tak jeví se vám přítomné parafrase v mnohém případě pravými předběžnými studiemi. Tak jsou jistě »národní písně vlašské« v této sbírce předchůdcem původních rispett, parafrase arabských motivů předcházely ghazelly původní, a z poesie antické ohlasy Catulla jsou jistě z přípravných prací k antické komedii Pomsta Catullova.

A propos Catulla: naskytá se nám výborná příležitost porovnati, o co šel v původní práci básník ještě dál a hloub za parafrasi. Sbližte prosím tyto parafrase Catulla s tou žhavou básní »Perspektiv«, s tím chef d'oeuvrem ve třech slokách, který se jmenuje Akme:

Zde motivy vyslovené moderní, Vrchlického formou, ale důsledně až do konce v duchu Catullově — tam vzal básník ze starého autora jen narážku a stvořil něco duchem, formou a pointou zcela moderního a svého.

Podobně dodaly studie poesie indické té znamenité lokální barvy básním, jako Assoka-mala nebo Savîtrí, nebo studie moudrosti rabínské Bar-Kochbovi. A tak je tato také jedním znamenitým dokladem známé ovšem Vrchlického opravdovosti a svědomitosti umělecké.

Zmínku o formě a její chválu tu pomíjím; zasluhovalať by Vrchlického forma dle mého přesvědčení nejen výron fenomenálního talentu, ale i plod svrchovaně důkladných studií a přípravných prací, které hlavně našim modernějším poetům citelně scházejí, zvláštní studie. Jen o jedné věci chtěl bych se ještě letem zmínit: jsou to parafrase básníků antických.

Vrchlický antické motivy rýmuje, věc, která kdož ví nevzbudí-li jako hotový crimen laesae majestatis hněv některých pedantických latinářů; ale myslím, kdo se duchu těch dobrých antických poetů blížil nepředpojatě, cítil jistě vždy, jak jsou nám moderním blízcí, a že jim věru i ta moderní forma zcela dobře sluší. Jak znamenitě se v ní vyjímá ku př. Plato (Věnování bronzové žabky)! Zdálo se mi, jako bych četl Leconte de Lisla, který v některých básních (Vása, Fultus hyacintho) jistě blízko těchže zdrojů čerpal. Bylo by vůbec zajímavo srovnati všude s originaly a zkoumati, jakým způsobem se v duši básníka promítaly — studie, která by ovšem vyžadovala téměř stejného ovládání látky, stejné erudice, jakou vládne básník sám — studie nemožná.

A tak stojí před námi tato kniha, sbírka téměř jen marginálních gloss en passant na papír hozených, jako kavalírská ukázka nesmírné práce a studií, práce, na kterou čtenář při požitku hotového díla lehko zapomíná, a uvědomiv si ji pojednou s překvapením, ba s ustrnutím, smekne se stejně velkou, hlubokou úctou. *—m.*

* * *

A d o l f H e y d u k: C y m b á l a h u s l e. 2. vydání. T ř i z k a z k y. Nakladatelství J. Otto. V souborném vydání spisů Adolfa Heyduka.

Je někdy na pováženou vrátiti se po čase k starým láskám, které nám illuse staví před oči krásnější; moda se dnes mění závratně rychle a my jí třeba nevědomky podléháme; kniha kdysi plná svěžesti — dnes smutný herbář, vybledlý a vyvanutý.

Kniha Heydukova obstála dobře v té nebezpečné zkoušce času, ba nesestárla za těch dvacet let od prvního vydání. Co působilo tehdy, je i dnes účinné; místy snad přál by si dnešní vkus koncisnosti víc, trochu omezení — ale to je pouze rub vzácné vlastnosti: ta zpěvná vloha Heydukova, tak národně ryzí a až improvisatorsky bohatá, plyne tak lehce a hojně, že často až překypí přes hráz, kterou by dnešní náš přísnější soud rád postavil. Ale tam, kde nemusíme činiti tu výhradu, v básních menších, stvořil věci, které nepodléhají modě. Jsou to ty písně, které dle jeho vlastních slov

» . . . netoužily k sluníčku vysoko,
raději bolestem pohlížely v oko.«

To jsou věci motivem i citem zcela originální, jediné; nejsou to ohlasy národních písní, je to věru často národní poesie sama! V prvním cyklu »Cymbálu« upozorňuje autor v zadu na »tiskové nedopatření«: na str. 145. je špatně označen do básně vložený citát z národní písně. Čtěte tu báseň a věru citát nerozeznáte.

Tato vloha Heydukova je tak originální, že skutečně také zůstal vlastně sám na stezce, kterou před lety nastoupil jako pionér. Ač pionér není dobré slovo, zavání příliš Sturmem und drangem, a ten je příliš v rozporu s Heydukovou povahou i vlohou básnickou; u něho plyne vše tak přirozeně, bez boje a snadno, že si to ani myslit jinak nedovedeme; Heyduk nemusil v sobě ani překonávat staré tradice

a namáhavě si prosekávati tnovou cestu: byl od začátku tím, čím je se stejnou svěžestí až do dnes.

Jediný Aleš je mu v tom snad kongeniální, i v improvisatorské lehkosti i v národním duchu svých kreseb. —

Všechny tony pro slováckého ducha charakteristické ozývají se v »Cymbálu a huslích«; všude cítíte básníkovu nesmírnou vřelost a lásku i měkkost také čistě slováckou. Vedle měkké ozve se hned struna kurážná, ta, která zní ze slováckých některých tanců a z cikánské muziky, kterou tak rázně básník v »pochodu Rákoce« reklamuje za slováckou.

A pak humor, někdy až šibeniční v situacích nejzoufalejších, někdy skoro v slzách smích, a zase dobromyslný i tenkrát, když je štiplavý, když bodne, hned úsměvem mírní. Citovat nebudu, dokladů hojně si každý sám vyhledá. —

Také ve »Třech zkazkách« plyne Heydukův verš stejně bohatě, lehce a zpěvně. Látkou známé motivy z dětských pohádek, formou jednoduché zas až dětem přístupny, jsou plny citu a vřelosti.

Hlavně poslední, »Sudice«, vypravuje svůj příběh s takovou prostotou a jednoduchostí, že musí opravdový dojem zanechati.

*

Z literatury francouzské. ♂ Hrabě A. de Saint-Aulaire »Dopisy starců« (Calm. Lévy) Kniha dopisův, svěžích, energických, bojovných proti duchu moderní společnosti. Nádech celku pessimistický až k zoufalství o budoucnosti lidstva vůbec a Francie zvlášť. Jako každá jednostrannost se vyvrací sama, tak i polemika těchto paradoxů zastaralého a přece tak duchaplného aristokrata.

♂ Tito Zanardelli »Dante a jeho předchůdcové«. (Dekonink, Bruxelles). K spoustě otázek Dantovských nový příspěvek. Dost obsahu, ale výsledky nepatrné. V otázce Beatrice Dantovy stojí autor sice na stanovisku afirmativném, ale nemá více důkazů proto než jeho předchůdcové.

♂ Armand Silvestre »Povídky tragické a sentimentální.« (Flammarion). Jak obyčejné u Silvestra, pěkné obrázky bez hlubší psychologie. Směs pohanství a křesťanství bez určité výslednice. Ale příjemná lektura při všem.

♂ P. de Nolhac. »Marie-Antoinette Dauphine.« (Plon). K velké literatuře o tragickém soudu této královny přistupuje kniha tato se zvláštní tendencí. Chce ukázati vývoj povahy nešťastné královny v mládí jejím a zdůvodniti, proč vše musilo se státi v budoucnosti, jak se skutečně stalo. Zprvu podává autor rozkošný pastel dvorního života své doby, a to jest nejoriginelnější partií jeho díla, zbytek jest stále chmurnější a podává již věci odjinud známé.

♂ M. G. Meunier. »Literární účet XIX. věku«. (Fasquelle). Je to trochu smělý pokus dnes, chtít uzavírat knihu účtu celého století, odhadnouti, co z té práce kyklopské i mravenčí zbude pro století příští. Lze se do toho pustiti nanejvýš se stanoviska jediné literatury, pro celek národů zůstane vždy každý spisovatel více méně jednostranným. Je

těžko rozdílet obratem ruky nesmrtelnost a zapomenutí. Pan Meunier se moudře omezil na svou vlast a tu shledal, že Chateaubriand a de Vigny v úsudcích současníků a potomkův stále porostou, kdežto jiní zapadnou prý jako »kejklíři slova a fráse«. I toto, zvlášť druhá část věty zní trochu paušálně. Ale celkem vyznívá z knihy víra, že ta bilance XIX. věku aspoň pro Francouze nebude tak docela špatná, čemuž rádi přisvědčujeme.

*

Politický přehled domácí za měsíc září. První slova hlídky v novém ročníku buďtež věnována nebožtíkům.

V sobotu s poledne dne 10. m. m. stala se naše císařovna obětí vražedného atentátu italského anarchisty Luccheniho. Sklata v Ženevě, chystajíc se k vyjížďce loďmo, dýkou cizince šlechetná paní, trpící máti, vzorná choť panovníkova. Stranila se státních akcí, nezasahovala do vývoje věcí, nestála v čele dvorské intriky damské, jaké rozhodují začasto jinde. Vyhledávala ticho, samotu, lesy, hory a moře. Rekonvalescentku stihla smrt náhlá, bezbolestná, pod širým, slunným nebem — taková, jaké si přála.

Žal celého civilisovaného světa ji provázel na poslední cestě ze svobodných Švýcar, které se staly útulkem mezinárodní ligy anarchistů činu, do Vídně a soustrast veškerých národů projevena způsobem nejtklivějším manželu na trůně, jehož rány rozmnoženy touto všech největší. S oddaností a s pevností snesl také tuto sudbu a hledal v konání povinností posilu a potěchu.

Národu našemu a jeho snahám nacionálním a státoprávním nebyla blízkou jako maďarskému. Žádný český Zichy ji nezvěčnil obrazem, ana dlí u rakve našeho Deáka. Koruna svatováclavská nesklonila se na čelo, na něž položena přede třiceti lety svatoštěpánská. City a projevy našeho smutku, naší piety a naší loyality nepředstiženy však saturovanými Uhry.

Jako po každém útoku takovém vyburcován svět i tentokráte nikoli proti jedinci, anarchistovi, nýbrž proti celému druhu, proti anarchistům vůbec a bez rozdílu. Proti teoretickým stejně jako proti krajním. Vyskytly se projekty o profylaxi. Navrhovalo se, by každá země svoje internovala. To byl podnět ke hromadnému vypovídání, hlavně ze Švýcar a v první řadě Italů. Z tohoto počinu zrodila se myšlenka evropského kongresu k ochraně proti těmto úkladníkům. Italie jej svolává. Je také nejvíc interesována. Italové dodávají největší kontingent pro stoupence podvratů ve všech státech a přece doma jich zůstává nadbytek. Proč právě Italie? To jest otázka stejně důležitá jako zajímavá. Působí národnost, letora, krev, ponebí, temperament, sociální t. j. hmotné poměry na disposice k anarchismu, jako působí podle statistiky a psychologie na disposice ke samovraždě? Slyšíme odpověď přisvědčivou. Slyšíme nauku, ba hotové axioma, že jest anarchismus specialitou dekadentních romansko-katolických národů: Italů, Španělův a Francouzů. Již jste ochotni přisvědčit a přitakovati k náhledu, že sémě anarchismu nejlépe klíčí v oblasti staro-

římského imperia, že nejvíce bují v půdě chudiny a v ovzduší nasyceném opojně mámivými teoriemi a přeludy perversního již socialismu. Ale tu v čas vzpomenete si, že v pásmě severním, v národě slovansko-pravoslavném zcela samostatně vyvinuly se tendence nejen obdobné, ale totožné. Nihilismus násilí, eufemisticky nihilismus činu zvaný. Tam na jihu a na západě i tu jsou teoretikové a praktikové. A nevíte, kam tyto zařaditi: zdali mezi šílence či mezi zločince, zdali mezi naivní Razkolnikovy či mezi lotry. Jen tolik víte určitě, že slovutný antropolog a kriminalista Lombroso neprávem předpokládá vrozený pud, talent a vlohy pro určitý delikt a že anarchisté se nerodí, nýbrž stávají — svým okolím, ústředím, ve kterém žijí a se kazí, vzděláním, společností, ve které tráví, stavem majetkovým, lekturou, spolky, soudruhy, vlastnostmi individuelními, zkrátka vším, co na člověka a jeho výchovu působí. Anarchismus není produkt ani moderní, ani lokální, ani není výhradou určitých kmenův, ale výslednicí psychopatie, nikoli politiky. Jest a zůstane záhadou. Je chronickým a žádné opatření ho nevyhubí. Fanatismus herostratický, který se vrhá na čelné jedince nebo na masy dynamitem, revolverem a dýkou a domnívaje se pomoci lidstvu, fedruje reakci, je nevyléčitelným jako slepota. Oplakáváme osoby, které zničil, ale jsme malomocni proti zběsilosti, jejíž motivy jsou skryty a složity. Seč jsme, jest odnímání půdy sektě, ruchu, extrému, jakými jest anarchismus, reformami kulturními a materielními. Můžeme nezdravé a zhoubné revoluci čeliti nejúspěšněji — třebas i nikoliv úplně — zdravou a zdárnou evolucí společnosti. Nebylo by větší, nebylo by osudnější chyby, leč kdyby spojené státy evropské se daly cestou opačnou: k persekuci všech, kdo pracují pro emancipaci chudých a nebohých.

Na četných místech došlo k nepokojům, jichž účelem bylo vypuditi Vlachy z práce. Ve Vídni, Lublani, Gorici a Terstu. Bylo to první vzkypění vášní skutkem Luccheniovým. Na štěstí bylo krátkým. Zaplašily je rozmyslnost a rozpoznání, že nikdo nemá býti stíhán za viny nespáchané a že generalisace jest epidemií, která zachvátila před několika lety Francii a ji strhla do víru surových a krvavých nájezdů na pracovité Italy a která nakazila nyní Němce, Slovince a Chorváty. Nevole těchto vyšlehla náhlým a vysokým plamenem. Ale byla to hořící sláma, podpálená konkurencí levnějších a skromnějších dělníků vlaských. Dobře že tento stín, padající na památku vznešené nebožky, rychle zmizel, jako povstal.

* * *

O dr. Janu Vašatém soukromníku nepromluvím ani slova. Ten měl své křehkosti, jež pochovány s ním. Jako politik slučoval slabost s houževnatostí a vrtkavost s onou pevností a vytrvalostí, které jsou někdy spíš umíněností a tvrdohlavostí. Strany nové vyhledával nikoli z příchylnosti k nim, ale z protivenství ke starým. Mužem kázně vůbec nebyl, v šiku státi, poslušen společného povelu neuměl býti a jakkoliv uměl rusky, nedbal ruského pořekadla, že jedinec v poli neválčí. Byl vždycky svůj, nikoli ve smyslu svéráznosti, nýbrž stavě svoje mínění, svůj um a svoji vůli proti jiným a nad

jiné — začasto proti všem a nad všechny. Proto byl vždycky osamělým i když nominelně náležel ke klubu, vždycky odbojníkem a separatistou. Proto nahromaďovalo se v něm tolik trpkosti, skepticismu a žluči. Proto měl tolik afér, tolik nepříjemností. Proto metal z pravidla střely netoliko proti odpůrcům, ale také proti krajanům, soukmenovcům a stoupencům. Proto se vyvinul v něm chorý blud, že jen jeho soud, jen jeho taktika, jen jeho přesvědčení jsou jedině správnými, všech ostatních zvrácenými, že jen on je poctivcem a všicci druzí korruptními, jen on svobodníkem, jiní nevolníky.

Po svém způsobě byl důsledným. Po tom způsobě, který přiměl knížete Bismarka k výroku, že jsou chudí, kdo mají pouze jedinou myšlenku, a jen omezenci že jsou konsekventními. V politické strategii znal jen metodu jednu: výpad. Byl tuze málo znalým historie, přespříliš zabořen do kultu své osoby a do té míry prost nejen autokritiky, nýbrž kritiky vůbec, aby věděl, pochopil a uznal, že taktiku nelze na leta napřed vypočísti jako zatmění měsíce, že ji určuje okamžik, poměry a hlavně prospěch věci zastávané. General Skobelev byl ohnivý, neohrožený vojevůdce. Vítězství Rusů však u Plevna dobyto teprv, až když general Totleben učiniv přítrž vražedné odvaze svého mladšího druha, zahájil obléhací práce, pomalé, ale úspěšné.

V příčině práv našeho jazyka trval dr. Vašatý na stanovisku, že jsou v platnosti zákony a předpisy neodvolané, počínaje obnoveným zřízením zemským a že nových, průvodních není třeba. To byl tenor jeho všech řečí, také posledních. Zapomínal, že práva nevykonávaná nic nezpomohou, a že nejlepší činy legislativní jsou planým dýmem, neprovádějí-li se.

Terrain jeho vědomostí byl úzký, horizont tolikéž. Ve věcech vojenských, finančních a železničních byl laikem. Řečnil o nich, jakkoli mu cizím zůstal i pojem kasovních přebytkův a hotovostí a několikráte byl usvědčen, že nemá tušení na př. o strategických drahách, které vystavilo Rusko podél hranic rakouských.

Je vždycky bolestno bořiti legendu. Ale v zájmu pravdy musím konstatovati, že cokoli hlásal, slovem i písmem, o nárocích historických a zákonných české řeči při soudech a úřadech, bylo duševním majetkem Havelkovým a Trojanovým.

Nezamlčel jsem stinných stránek tohoto poslance. Mám nyní povinnost nezatajiti světlých. Dr. Vašatého činnost sledoval jsem celých dvacet let. Třebas i neměla výsledků positivních, motivy její byly nejlepší, nejušlechtilejší, nejpoctivější. V dr. Vašatém plála jedna svatá vášeň: pro rovnost, rovnocennost a čestné postavení našeho národa.

Jak byla by jeho touha po lepší budoucnosti Čechů, jak byl by hněv jeho nad jejich ponižováním se ozvaly, kdyby mu byl jazyka dar svěřil pán bůh a jeho orgán zněl hlasněji!

Ve svém oboru byl důkladným do minuciosnosti. Snesl si všechen material a sám si byl nepřítelem, že po každé všecek citoval a věc dobrou znehodnocoval opakováním.

Ke svým řečem, ať si v parlamentě, ať si před voliči připravoval se co nejsvědomitěji a povinnosti poslanecké plnil co nejdbaleji. Jako člověk byl sobec a misantrop. Jako politik nebyl bez altruismu. Miloval zajisté vlast a národ, v jejichž službách byl polovinu svého života, citem hlubokým a vřelým, — snad hlubším a vroucnějším nežli jevilo se na něm fysicky. Byl v leccems člověkem problematickým. Co z jeho individuality bylo chybou a vadou, budiž zapomenuto a prominuto: co cností, v čestné a vděčné paměti zachováno a následováno. —

Pravice panské sněmovny ztratila svého vůdce, hr. Františka Falkenhayna. Jako politik a řečník nevynikl, ale taktik byl znamenitý. Za něho skupina t. zv. Schwarzenbergova nabyla dominujícího postavení v senátě rakouském. Nejednou dovedl celou postaviti do služeb věci české. Operoval při tom klidně a s neomylnou akuratesou. Jeho nástupcem stal se hr. Hohenwart. Pětadvacet let uvykl holi maršálské ve sněmovně poslanecké. Nyní mu svěřena mezi lordy. Převzal ji čil a zdráv, jakkoli se blíží již osmé desítce. Přes koaliční jeho hřích vzhlížíme k němu s úctou a s důvěrou, že bude mu přáno prokázati českému národu ještě platné služby.

* * *

Nová kampaň vídeňského parlamentu zahájena 26. září. S ní nastala nová situace. Na levici změnili taktiku, ale nikoli frontu. Neseslabili odboj, nýbrž jej stupňovali. Vedou jej ne tak hlučně, za to však intensivně. Neženou se slepě k útoku, neoperují vášní, — postupují rozmyslně a vypočítavě. K tomu nepokrytě. Netají, co jest účel a cíl nynější výpravy jejich. Zjevně a nediplomaticky pověděl to vůdce spojené armády obstrukční dr. Lueger: poraziti vládu hr. Thuna.

Jde o více, nežli prozradil starosta vídeňský: jde o povalení systému a nastolení régimu, v němž by hlavní podíl připadl německému velkostatku. Ten postavil se v čelo německé levice, uchvátil otěže, svrhl s kozlíku Wolfa, zapřáhl do svého vozu socialisty a práská vesele a vyzývavě bičem.

Je to pestrá družina — německý ten velkostatek. Směsice různorodých elementů, Slezskem počínaje a Tyroly konče. Čelný talent z ní nevyšel žádný. Ani řečník. Dr. Baernreiter byl mezi slepými jednooký král. Benjamin Grabmayer je homo novus, kterýž od souseda Dipauliho valně se neliší. Liberální zove se skupina ta, liberální není. Naopak je v ní daleko více zastaralého kastovnictví nežli ve šlechtě konservativní. Hr. Pálffy a hr. Falkenhayn Julius jsou svobodomyslníky naproti hr. Attemsu a Dubskymu a princ Schwarzenberg a hr. Deym jsou naproti dr. Hirschovi nebo dr. Hellrieglovi demokraty.

Než pravé to křídlo německé obstrukce je silno dvěma momenty: svým spojením s příbuznými živly v sněmovně panské, ve vysoké byrokracii a v generalitě a svými tradicemi.

Ve všech odvětvích státní správy drží stoupenci této strany hlavní místa. Fakticky čtyři pětiny úředníků veškerých ministerií jsou při ní. Její konexe sahají daleko a vysoko. Dvaatřicet roků po Sadové

ji pokládají za nositelku pravého rakušanství. Starého, německého a centralistického. Potenci svoji nemá v sobě — čerpá ji z venku. Sama byla by nulou, kdyby nebyla jistou podpory a pomoci odjinud.

Hr. Badeni byl a hr. Thun ve skutečnosti jest obklíčen samými protivníky. V tu chvíli, kdy rada X. přijímal od onoho příkazy, zrál v něm již úmysl, jak by je zkřižoval. V tomto smyslu pořáde jsou pravdivými trpká slova zvěčnělého poslance Krzeczunowicze o Vídni, že je to půda nepřátelská.

Z té ssaje četa »ústavověrné« šlechty svůj život, svoji odvahu. Vylíčil jsem v monografii hr. Badenimu věnované, jaká byla její účast v revoluci proti němu, a před málo měsíci teprve jsem upozorňoval na její nástrahy, pletichy a plány. Spiknutí proti hr. Thunovi est její dílem. Ale je jisto, že podzemní chodby jeho rozvětveny jsou nejen do všech centrálních míst, ale také do Budapešti, kde ještě nezrezavěla stará láska pro německé naše oligarchy.

Autorství hry ke nastražení pasti na vládu náleží bez odporu socialistům. Vlastně vídeňskému jejich denníku. Tam pojednou dali povel: ministerstvo nebudiž vyhozeno do povětří krátkou procedurou, výbuchem obstrukčním, jenž má pravidelně v následek dlouhou prázeň bez parlamentu a bez diet, nýbrž vyhladoveno. To může potrvat alespoň tři měsíce, pro pokladnu strany aktivní tři měsíce.

Pp. Adler, Daszynski a Verkauf mohou popírati sebe více, nepoprou, že skutečnou příčinou obratu v jejich taktice byla finanční tíseň vlastní, obratu, který jest odsouzením půldruhaletého nevolnictví, v jakém se nalézali vůči krajním stranám německým.

Ještě 25. listopadu m. r. nebyla obstrukce, kterou prováděli Baernreiter, Funke, Steinwender a Wolf dost ostrou socialistům. »My Vám ukážeme,« volala tenkrát »Arbeiterzeitung« »co to jest obstrukce! Vy skety, baby a punčochy německo-měšťácké!« Po slovech následovaly skutky. 25. září t. r. tentýž list obstrukci nazývá zbraní hlupců, zastaralou, opotřebovanou.

Podnět, jím daný, došel u levice souhlasu. »Zeit«, orgán sociálních politiků, »Neue Freie Presse,« orgán plutokracie fabrikantské a bankovní, »Neues Wiener Tagblatt«, »demokratický orgán« dle nadpisu, ale ve skutečnosti tlumočník německé šlechty, a »Deutsches Volksblatt«, hlasatel nejomezenějšího antisemitismu vídeňského, jej přijaly. Bez ohledu na jeho původ. Jako sedmero měst o slávu rodiště Homérova se hádalo, tak přely se jmenované žurnály o prioritu neomylného prostředku ke zmaru vyrovnání rakousko-uherského a k povalení kabinetu hr. Thuna.

Na levici počítali takhle: »Vláda chce obstrukci naši, by mohla parlament uzavřít a dle smluv išelských provésti vyrovnání § 14. My však vládě vhod neuděláme nic a nedáme jí záminky, by nás poslala domů, ani kdyby se na nás dříví štípalo.« Proto zastavíme obstrukci při 1. čtení vyrovnacích předloh, pustíme je do výboru, ale potom obnovíme obstrukci, ne lomoznou a kvapnou, nýbrž dlouhou a dilatorickou tak dlouhou, až mine termin pro skoncování celého souboru

předloh vyrovnacích a vláda e nebude moci uskutečnit ani parlamentárně ani mimoparlamentárně.«

Takový je přiznaný úmysl jmenovaných stran. Nikoli vyvésti strany německé z obstrukce do řádné oposice, nikoliv obnoviti dělnost sněmovny, nikoli projednat osnovy vyrovnací nebo je opraviti, nýbrž je popraviti.

Pravda, jakmile nastala přestávka v obstrukci, byl světu podán důkaz, jaký bohopustý švindl před germánským světem tuzemským i cizozemským prováděn, když hlásalo se, že byly a jsou to jazykové výnosy, které donucují »utlačované« Němce, nedati z rukou nejostřejší tuto parlamentární zbraň, dokud se jim nestane po právu, dokud nebude Čechy vydána uloupená kořisť«, — mam a klam, při kterém spolupůsobili také »čeští« socialisté.

Jednomyslnosti ve vůli stran oposičních, vyloučiti 1. čtení předloh vyrovnávacích z obstrukce, nebylo a není dosud. Socialisté přisvědčili nejdřív. Ostatní nemohly se dlouho shodnouti. Již podobalo se, že německá »gemeinbürgschaft« je v troskách, když nacionálové a pokrokovci se zdáhali podrobiti se nové methodě oposiční. Již hrozila německé armádě krise a roztržka. V novinách byl rozkol již viditelným a podobalo se, že bude přenesen do sněmovny.

Tu německý velkostatek zjednal fait accompli. Odvolal dra. Baernreitera z kabinetu a podal pilný návrh, vyzývající vládu ke sdělení úmluv s kabinetem uherským a žádající 1. čtení 22 předloh o vyrovnání s Uhrami. V zasedací síni samé, jako na otevřeném jevišti, scenerie se změnila. Rázem stala se celá obstrukce poslušna komanda velkostatkářů. Zbraně, které druh proti druhu měl zdviženy, všechny namířeny na křesla ministerská.

Vláda, která v předvečer nového zasedání vznesla na parlament appell, aby vyřídil veliké svoje pensum, nemohla se vzpírati, když oposice projevovala snahu, pracovati. Naopak hr. Thun ve své řeči tuto — nikoli bez ostře pointované maliciósnosti — vítal. Doložil ovšem, že ministerstvo úkoly, parlamentu slušící, řešiti chce společně »se ctěnou majoritou.« Výzev, aby prozradilo, na čem se dohodlo s baronem Bánffym, nemohl býti splněn jednostranně, jako nemohl uherský ministr-president vyhověti stejnému, Košutovu. Na dotaz, co se stane, kdyby parlament odepřel funkci, hr. Thun vhod pověděl, že sbor, který nic nepracuje, nemá práva se ptáti, jaká by nastoupila eventualita, kdyby nepracoval dále.

Při pilnosti návrhu německého velkostatku pravice zůstala, jak je nyní definitivně zjištěno, v menšině osmi hlasy. Vinou všech svých klubů. Nejvíce však českého, ze kterého scházelo sedmnáct poslanců. Scházelo třetí den zasedání, scházelo vědoucích, že levice se rozehnala ke prudkému rozmachu, jehož účelem není poražení vyrovnacích předloh — devět desetin jejich by je schválilo en bloc, kdyby se jim dala do rukou zase moc — nýbrž vlády a většiny a pokoření poslanců českých a dra. Kaizla zvláště. Nostra res agitur — my máme přední povinnost, kterou netřeba teprve komu připomínati, postaviti do každé seče všechno svoje mužstvo. Absence

a deserce, jak se staly v českém poselstvu, pohříchu, tradicionelními ohrožují celou jeho posici, ale také existenci a resistenci veškeré pravice. Žádáme-li od ostatních její stran naprosté solidarity, musíme ji sami konat alespoň stálou presencí.

O 1. hodině s poledne 30. září oznámil hr. Thun, že jeho kabinet přestal býti ministerstvem nad stranami a že chce úkoly své konati ve spolku s majoritou. Málo hodin potom, v téže schůzi ještě, tato majorita ke hlasité rozkoši oposice, byla minoritou. Liknavostí, ledabylostí a bezstarostností svých členův.

Takovému nesvědomitému zahrávání si nejdrahocennějšími statky politickými musí státi se přítrž. Klub český již učinil svoje opatření. Nesmí po té stránce znáti žádného pardonu a veřejnost musí jej podporovat, aby stala se náprava.

Ve chvíli, kdy hr. Thun osvědčení vzpomenuté učinil, dr. Baernreiter již ministrem obchodu nebyl. Jeho vlastní přátelé jej z kabinetu vypudili. Hr. Taaffe za tři leta, hr. Badeni za $1^1/_2$ roku, hr. Thun za sedm měsíců dospěli všichni ke stejné zkušenosti: že všeliká pospolitost s elementy německými na levici je nemožnou. Ty nenaučily se skromnosti tak, aby vzaly za vděk částí vládní moci. Chtějí všechnu. Nedá-li se jim, vládne-li se bez nich, hned jsou pohotově ke roli bolestínův a k žalobě, že vládne se proti nim. Tato šalba stane se jim fixní ideou a věříce jí zle se rozlítí na každého, kdo není ochoten sdíleti tento subjektivní a objektivní klam s nimi. Dr. Baernreiter je den opět jen poslancem a ministrem m. sl. a již letí světem germanským stesk, jako za dra. Dunajewského: »Celý stát je proti nám!« A v ministerstvu sedí Němci: Thun, Ruber, Welserheimb, Wittek a Kast.

K těm přibyl šestý: baron Dipauli. Předseda katolické strany lidové zaujal křeslo po dru Baernreiterovi. Konservativní Němec po liberálním Němci. Ale Němec po Němci. Býti to Čech anebo Polák, k onomu vzdechu přidružil by se druhý, o poslovaňování Rakouska.

Nový ministr má pestrou minulost. Je prototypem těkavosti. Je-li komu, jako jemu 54 let a dostane-li se ke správě důležitého ressortu, nadešel čas ustálenosti. Snad v úřadě svém nalezne bar. Dipauli klid, jehož u něho přátelé bolestně pohřešovali.

Povolání jeho do kabinetu je viditelným znamením směru přímo na pravo. Přestala polovičatost, přestalo kolísání. Hr. Thun hledá nyní vzájemnost a shodu s pravicí. Chce-li je upřímně a poctivě, najde je. Nikde není zásadného vzdoru. Všude ochota, vyjíti mu v ústrety, vykročí-li na půl cesty on. Stroskotal by, kdyby se domníval, že postačí, bude-li vláda vládou pravice jménem, tato však vládní majoritou skutky. To by nebyla žádná obapolnost. Mají-li nastati mezi ministerstvem a pravicí přátelské a družné styky, musí přestati stav, za kterého ve sněmovně se vládne s pravicí a její kluby, mimo sněmovnu však proti nim, za něhož vládne se formálně sice bez Němců, fakticky však pro Němce. Trpělivost Čechů zvláště z markrabství, kde tři léta čekají na zajištění obou vysokých škol, je vy-

čerpána skoro na dno. Dalmatinci reptají. Jsou zanedbáváni v každém ohledu. Pro Slovany přímořské odchodem místodržitele Rinaldiniho nic se nezměnilo. Slovinci ve Štýrsku jsou uráženi a ponižováni. Rusům haličským se nesplňují ani postuláty, které jsou v resolucích lvovského sněmu. V oboru kulturním, v justici a v politické správě, všude se ozývají těžké obžaloby na vládu a všechny splývají v mohutný hlas nespokojenosti a nevole. Tyto musí 'a mohou být utlumeny vládou. Od minulého pátku jest její úkolem, uspokojiti majoritu, o kterou se chce opírati, — bez ohledů na obstrukci, která je dnes oposicí, ale zítra může být obstrukcí zas. Krátce pověděno: má-li býti v parlamentě rovnováha, musí pravice na jedné, kabinet na druhé straně býti veličinami, mezi něž může býti položeno v každé chvíli znamení rovnosti. Všeliký jiný poměr je nepoměr, měl by v následek kolísání a byl by jen zárodkem nových krisí

Není žádné pochyby, že zodpovědnost klubu poslanců českých nikdy nebyla větší než ve chvíli přítomné. Musí srovnati snahu, prospěti všečeským zájmům s opatrností, která velí, nepropásti příznivou chanci, nepokaziti budoucnost a nezvrtnouti, co bylo obezřelostí za několik let vystaveno. Klub musí míti na zřeteli, že ma orita i vláda, která provede vyrovnání v parlamentě, zabezpečují sobě také jeho provedení mimo parlament. Klub má dále na zřeteli, že pro předlohy vyrovnací, také pro nezměněné, za náležitého tlaku, najde se většina, ve které budou z nynější obstrukce čtyři pětiny a že tyto z hlasování svého měly by politický zisk, obnovu své slávy, my však nejen politickou, ale také hospodářskou škodu, kdyby hotové vyrovnání vykonávali naši odpůrcové. To jsou úvahy, kterým v klubě poslaneckém věnuje se náležitá pozornost, kterým ani nejradikálnější poslanci se neubrání a které jsou pro stanovisko celé delegace české rozhodujícími. Klub usnesení svoje neučiní ukvapeně ani lehkokrevně. Říditi se bude jen a jedině pokrokem národa našeho. Svoje osoby poslanci čeští pro něj a za něj rádi přinesou v oběť.

Vyrovnací předlohy jsou přiděleny výboru. Zdali vůbec a kdy z něho dostanou se do sněmovny ke druhému čtení, nikdo nemůže pověděť. Ale naděje vlády jsou dnes daleko lepší nežli byly 26. m. m. Jen dvě jsou možnosti: buď obstrukce se promění v trvalou oposici a nezbrání jejich projednání, pak doufá vláda zjednati si pro ně většinu na pravici; nebo se oposice zase vrátí k obstrukci, potom vláda zavře parlament a předlohy budou uzákoněny na základě § 14. Německý velkostatek vykročil se zjevným úmyslem, aby hr. Thunovi připravil jistou porážku. Stal se opak: pomohl mu a také pravici. Zlý čin měl, do té chvíle alespoň, pro ně blahodějné následky. Bude-li hr. Thun moudrým a ke pravici příchylným, může vyjíti z tísně, pány Schweglem, Stürgkhem a soudruhy sosnované, jako vítěz. Pro něj je nyní příkaz: »V pravo hleď!« Doba slabosti a chabosti, která se krčila před intransigentní revolucí, musí býti ta tam. Taková revoluce, jakou je německá ve vídeňské sněmovně, se nesmiřuje, ta se prostě láme — láme logickými a přirozenými důsledky tlaku a terroru, který z revoluce té vychází. Kdo k těmto konsekvencím nemá odvahy, pomáhá

oněm, jež chce potříti. Nedává se pardon těm, kteří sami pardonu nedávají.

Za prvního čtení předloh vyrovnacích ukázala se celá zbědovanost levice, jakmile jde o positivní práci. Posl. Daszynski začal velikými frásemi, jež náležejí do rekvisit socialistův a které se příliš opakují, než aby zůstavily dojem. Než tento řečník četl předlohy a kromě něho ještě dr. Menger. Z ostatních nikdo. Dr. Lueger nanejvýše nadpisy. Oslňuje přednesem, který kry e prázdnotu věcnou. Dr. Lecher klesl na niveau pamfletisty posledního řádu. Seriósní člověk se nesníží k nejapnostem: že Národní Listy byly koupeny vládou a že hr. Thun bude mít pro své cukrovary z vyrovnání výdělek 4 millionů zlatých, ani ke směšné výčitce, že severní dráha dává dr. Kaizlovi — jako každému ministru každá železnice — k disposici salonní vůz. O mluvčích obstrukce minorum gentium nemluvíme. Byla to samá chamraď. Jsme jisti, že levice byla z duše ráda, když majorita vykonala milosrdný čin a debatu zavřela.

Dr. Kaizlovi dostalo se svízelného úkolu, hájiti stanovisko vlády. Hospodářské i politické. On je duší kabinetu. Proto jest jen přirozeno, že je také jeho mluvčím ministrem. Jako byl dr. Julian Dunajewski v kabinetě hr. Taaffa. Má, jako jeho předchůdce, routinu, chladnost, polemickou parátnost, dokonalou znalost materie a dovede — jak polský kancléř pokladu — pointovati politicky. Hroty jeho jsou jemně přiostřeny, ale bolí. Nejde na oposici palicí, nýbrž jehlami. Jak sípěla, jak vztekala se po každém bodnutí. Nejvíce se hněvala — jak již bývá — pro pravdu. Dr. Kaizl nebojí se říci nejpernější. Všechen tisk oposiční unisono mu vytýkal, že mluvil jako Čech, jako člen českého klubu, jako národovec, jako federalista.

To z toho důvodu, že měl odvahu pověděti, čemu vděčí Uhersko svoji zvelebu, svůj vzrůst a vzkvět: uvolnění ze jha centralistického. Nejdůležitější částí v jeho výkladech pokládáme onu, ve které vyličoval světlé stránky vyrovnacích předloh. Ty buďtež doporučeny lektuře nejpečlivější. Nezveličoval opravy ty, nemluvil o vymoženostech, nýbrž jen o polepšení naproti stavu dosavadnímu, a nezpěčoval se eventuelním změnám dalším, Hlavně na prospěch nejčelnějších odvětví našeho zemědělského průmyslu: pivovarství, lihovarství a cukrovarství. Rozplašil tak obavy, chované interesenty. Nemenší váhu měl důraz, který kladl na opatření ve prospěch mlynářství a na sazby železniční. Vůbec vyčerpal beze všeho barvení na růžovo, co je výhodným při obnově smluv s Uhrami, a rozptýlil leckteré pochyby a názory skeptické, které se zahostily v obyvatelstvu a zatemnily skutečnost. Na paušální odsuzování předloh odváží se po této řeči jen lidé nevědomí nebo zlomyslní. Kdo z obou jsou nebezpečnější? Onino dají se poučiti, tito nechtějí.

Den 1. října je nerozlučně spjat se jménem dra Kaizla. Jmenované datum je mezníkem, od něhož počíná se lepší éra pro veškeré úřednictvo. V tomto velikém sboru státních zaměstnanců nalézají se přečetní a věrní příslušníci českého národa. Celému stavu tomu zabezpečena je nyní budoucnost utěšenější. Snadným dílo aktivování

předloh t. zv. úřednických nebylo. Dr. Kaizl je vymohl, nikoli bez námah a bez obtíží a také nikoli bez risika pro celé své postavení. Když nastoupil úřad, úředníci řekli: »máme důvěru v dr. Kaizla — on nám pomůže.« Nesklamali se v něm. Pomohl jim, nemaje úhradu povolenu.

Volební právo v Rakousku rozšířili ministři pravice: Hohenwart, Taaffe a Badeni. Finance rakouské spořádal Dunajewski. Platy úřednické Bilinski a Kaizl. Tato fakta mluví nejvýmluvněji proti chvastavosti, že byli to ministři levice, kteří vykonali vše, co je v tomto státě dobrým, a kromě nich nikdo, a proti historické lži, že régime pravice je kletbou pro Rakousko.

V předvečer nové kampaně aktivoval ministr Kaizl dvacet milionů na investice. Na plodné podniky kulturní a národohospodářské. Obstrukce, zcela podle svého jmena, zahradila v nejfysičtějším smyslu slova cestu, na které vydaj ten mohl býti likvidován. Nebýti zákonného východu, který našel dr. Kaizl, vymožením zálohy, byly by sumy pro nezbytnosti ležely ladem: pro stavby zemědělské, justiční, železniční, vodní, silniční atd. Ministr hojil rány, které bezohledná revolta německá zasadila vlastnímu voličstvu, a jednal podle evangelického naučení: »čiň dobře nepříteli svému!« Ten odzbrojen mlčí. Oddechl si zajisté, když zásluhou českého ministra odvráceny pohromy hrozící obcím, krajům a zemím ze zločinů zástupců německých. Přijde čas, kdy bude záhodno, jim to důtklivě připomenouti. Je pohodlno provozovat obstrukci, stará-li se na nůž potíraný člen vlády do úmoru o poslancův okres a jeho potřeby. My Čechové jsme jen přece lepší lidé. Okresy českých oposičníků trestali politickou a hmotnou persekucí — až do krejcarových slev a srážek při živelních katastrofách, až do těch několika zlatých na správku hráze, povodní porouchané. Nad okresy německých oposičníků bdí český ministr, do krajnosti jimi pronásledovaný a nenáviděný, by neutrpěly újmy. Nechať urputní a zavilí naši odpůrci řeknou, kde je větší šlechetnost, lidskost, smířlivost, — kde morální povyšenost, u nich či u nás? u dr. Plenera či u dr. Kaizla, u vlády »české« či u německé, zvané koaliční?

V Haliči náhlý stav zrušili. S výminečným učiniti stejně otálejí. Má být uklizen po částech. Byl-li onen snad potřebným, tento byl jistě zbytečným. Po každé stránce zbytečným. Náhlý stihne jen vinníka, výminečný je trestem také pro ty, kdož nespáchali ničeho. Vykonáván byl bezohledně — až do směšnosti.*) A ta zabijí. To by však byla ještě nejmenší škoda. Horší byla politická. Všechny tři oposiční frakce polské jím rozhorčeny. Po Stojalowském zvaná právě v době, kdy pro pravici skorem úplně již získána. Přešla v oposici a rozmnožila její hlasy. To není prospěchem ani pro Poláky, ani pro pravici, ani pro vládu. To je hospodaření od pěti k jedné.

* Stěžoval si přítel příteli v listu, že jeho syn je metlou pro celou domácnost, skrz na skrz anarchistou. Policie psaní otevřela. Po nebezpečném mladíku pátráno. Ukázalo se, že je — tříletý.

Hr. Thun řekl: Já nemohu spůsobiti nic — musím vyčkati návrhů místodržitele hr. Pininského. Tak namítal i markýz Bacquehem i hr. Kielmansegg: »Podnět ke zrušení výminečného stavu v Praze musí přijíti od hr. Thuna.« Tento musí býti nyní důsledným. Rozhodující slovo má tedy haličský místodržitel. Rozumí-li situaci, pronese je co nejdřív. Cavour mínil, že s výminečným stavem dovede vládnouti každý. Dodal jméno čtvernožce. V Rakousku dávají normální zákony výkonné moci takovou volnost, že také nejskrupulósnější jimi vystačí.

*

V politice zahraniční nestala se žádná událost veliká. Možno zaznamenati toliko další fáse akcí již počatých nebo konci blízkých.

Velkodušný projekt carův, aby se uskrovnilo zbrojení, do stadia nějaké konkretnosti nedospěl. Veliké věci zrají pomalu. Jest úspěchem, že zrno nezapadlo. Vzklíčilo. Návrh diplomaticky žije. Po Novém roce asi dostane se na přetřes světového kongresu, buďsi v Petrohradě, buďsi v Kodani, buďsi v Bruselu. Jak se vídeňský kabinet k němu staví, dověděli jsme se od — barona Banffyho z maďarského parlamentu. To je tak již pravidlem, že o zámyslech společné vlády veřejnost je zpravována vždycky napřed z Budapešti. Prohlásil tedy hr. Goluchowski ústy uherského ministr-presidenta, že snahy petrohradského kolegy srdečně vítá, že je chce podporovati, seč bude, a že sestoupení konference nehodlá činiti nižádných překážek. Méně se říci nemohlo a studeněji také ne. Porovnejme s touto chladností vroucí ton italského ministra zahraničních záležitostí Canevara, jaký prochvívá odpověď Italie! Je na jevě, proč ve Vídni jsou tak zdrželivi: k vůli Berlínu. Tam se chovají k carovu podnětu nedůvěřivě. Mají znepokojené svědomí a větří za ním úklad. Ba polekala je zpráva »Novostí«, že na kongresu míru bude prvním a hlavním předmětem neutralisace Lotrinska-Elsaska. Proto císař německý řekl v Portě, že mír nemůže býti zaručen lépe nežli zdatným, válečně vystrojeným vojskem německým. Vhod bylo na Rusi po této proklamaci pověděno: Car přišel s olivovou ratolestí, Vilém II. s mečem.

Socialistický sjezd stuttgartský, po nejedné stránce povšimnutí hodný uvítal impuls carův s povděkem, připojuje ovšem tužbu, by Rus vyvinula se vniterně na cestách svobody a pokroku. To je přání, které sdíleti může každý Slovan.

V Německu soustředí se zájem na volby pruské. Socialisté pro ně na shromáždění, právě uvedeném, nevydali parolu abstinence, jako jindy, nýbrž zůstavili svým soudruhům, aby sami se v jednotlivých okresích rozhodli o své taktice. To jest: socialisté se voleb zemských súčastní poprve. Protože v Prusku při těchto jsou tři volební sbory, jak u nás při obecních, sami těžko zvítězí svými kandidáty. Ale pomoci mohou liberálnějším proti jiným a sesíliti tak oposici.

Svojí řečí Oeynhausenskou, ve které hrozil zákonem o káznici pro ty, kdo brání soudruhům v práci nebo nabádá ke stávce, dal císař nejen socialistům, ale všem zastancům politických práv do rukou vydatnou zbraň. Také katolické centrum ohlásilo mu rozhodný odpor.

Volby ty se odbudou za nepřítomnosti krále a císaře. Ten bude již 13. t. m. v Benátkách, kde na cestě do Palestiny setká se s králem italským. Dalšími stanicemi na pouti té budou Cařihrad a Kahýra, zastávky rozhodně politické. Výprava do svaté země ohlášena loni již a to za tím účelem, že jde o protektorát německý také nad katolíky, který tam vykonává Francie. Konflikt je tu: republika má spojence na edné straně Vatikán, na druhé Rusko. Možno být opravdu zvědavým, co z té pobožnosti, jakou jízda Vilémova nazvána, ještě pojde.

Francie nedostala se k žádnému klidu v aféře Dreyfussově. Naopak se rodí pořáde nové krise a vždy horší, a skoro se podobá skutečně, jakoby tato pře měla zajištěno ještě dlouhé trvání. Ministr vojenství Zurlinden ustoupil opět novému kolegovi, kabinety se střídají, — jako začarována tkví a trčí tato záležitost pořáde na témže místě. Viditelný je toliko pokrok jeden: odňata je konečně judikatuře vojenské a přikázána civilní. Vláda Brissonova, vyslechnuvši revisní komisi ministeria justičního, přikázala ji soudu kasačnímu. Jeho nález se čeká. Zatím Esterházy činí v Londýně odhalení ceny a spolehlivosti velmi pochybné, přece však taková, že rozmnožují třaskaviny. Plukovník Picquart, přímluvčí Dreyfusse i Zoly, tráví stále ve vězení. Napřed byl v civilním, nyní je ve vojenském. Síť rozepjatá nad celou Francií houstne. Již viděti ruce pretendentů trůnu, kteří se chystají ji zadrhnouti tak, aby se chytila do ní republika sama. Ta bojuje patrně zas o svoji existenci.

V Paříži, kde je centrum proudů Dreyfussovi přátelských i protivných, sešli se ke konferenci míru delegáti španělští a severoameričtí. Dán jim úkol, příměří proměniti v definitivní traktát. Perná to práce. Poražená strana nebude se chtíti vzdát Filipin, vítězná nebude ochotna zříci se cenné kořisti té. Španělsko přišlo do Paříže na svůj pohřeb: pochovává se tam jeho minulost.

Co tak se urovnávají poslední důsledky války španělsko-americké, docházejí zvěsti z Číny, nasvědčující, že tato ocitla se v úpadku a v cizích rukách. Zpráva zprávě odporuje. Že císaře otrávili, včera se tvrdilo, dnes se popírá. Že císařovna ujala se vlády, je nade vši pochybnost. Dodává se, že po boku svého chotě přijímá ministry a vyslance — beze slunečníku. Tolikéž je pravda, že byla revoluce. Ale jen proto, že chystán byl výnos proti nosení copů. Ke všem bulletinům těm, které nutí nás bezcopé Evropany ke smíchu, dodává se velice vážně faktum: »Rusové vyhráli. Angličané troufali si na Číňany, na Rusy netroufají si.« Nechať v Asii děje se cokoli, všude tito sokové se střetnou. Protivy se pokaždé urovnají, pokaždé ústupem Britů. Je více nežli pravděpodobno, že se rozpor interesů jednou stane tak příkrým, že po dobrém se nezažehná.

Právem Rusko nevěří v poctivé zámysly Anglie na Krétě. Tam po surovostech Moslimů proti křesťanům a též Angličanům v Kandii spáchaných, zaveden po přání londýnského kabinetu přísný systém okupační. Posádky rozmnoženy. Velmoci, při pacifikaci ostrova súčastněné, po nekonečném vyjednávání podaly Portě ultimatum, žádající vyklizení všeho vojska tureckého do čtyř neděl. Anglie, Italie, Francie

a Rusko. Rakousko a Německo z koncertu evropského ad hoc sestaveného vystoupily a na pozvání z Říma, by zase do něho vstoupily, odpověděno v Berlíně: Jsme rádi, že jsme venku. V Berlíně mluví také za Vídeň. Již dvacet let. Anglie pracuje, ale jsou Tomášové, kteří myslí, že nikoli pro Řeky a křesťany, nýbrž pro sebe.

Je to více nežli kronikářská povinnost, která káže nám, abychom tady věnovali několik slov sympatie, úcty, obdivu a chvály velikému jubilantu, který v ústraní svém 9. m. m. slavil 70. své narozeniny. Lvu Tolstému, třináctému apoštolu. Jako romanopisec, ale ještě více jako učitel ne pouze národa vlastního, ale národů všech v lásce ku bližnímu, skromnosti a mravnosti, tento veleduch vyniká nad všechny spisovatele — vrstevníky. Obec, která se hlásí k jeho náboženství nejkrásnější humanity, je nesmírná: je to východ i západ, onen neprávem »shnilý« zvaný západ, kde má ruský věrozvěstec více ctitelův a přívrženců, nežli v širé vlasti, je to starý i nový svět. U nás není dost oceněn. Kolik je nás, co pročetli historii o »Vojně a míru»? Kde jsou čeští tlumočníci a vykladači jeho? Kde levný a populární překlad jeho spisů lidových? A přece jest obrem, jehož kroky zůstavují stopy nesmazatelné a hluboké. A co jsou muži krve a železa proti němu? Co jejich surové lopocení se proti slovům a činům jeho lásky? Co válečníci proti světci? Co Friedrichsruhe proti Jasné Polaně? Co Bismarck v kyryse proti Lvu Nikolaječovi v haleně oráče za pluhem kráčejícímu? Co junkerský Němec proti Rusovi, který má jen jednu tužbu: blaho člověčenstva, a jehož gloriola pláti bude, dokud země hostiti bude lidi v jeho duchu žijící, k jeho ideálům spějící.

Ve Vídni, 7. října.

Jos. Penížek.

Z cizích revuí.

Revue scientifique uveřejňuje v čísle z 24. IX. 98 prvou část přednášky presidenta congressu sjezdu anglických přírodozpytců věd letos v Bristolu konaného, týkající se výživy obilím a obsahující některé zajímavé dedukce:

Spotřeba chleba roste každým rokem*) — kdysi — asi po 30 letech nutně se dojde ku nejzazším hranicím půdy, hodící se ku pěstování obilí — ku břehům celého moře — naší orné obilní půdy**).

---

*) Spisovatel páčí počet jedlíků chleba na 516·5 mill. (r. 1871 — 371). Individuální potřeba vzrostla r. 1871 průměrem z 1·51 hl. na 1·64 v r. 1878 a to nejvíce ve Skandinavii (o 100%), pak v Rakousko-Uhersku (80%), Belgii (50%). Jedině v Rusku a Turecku klesla. Celkem je dnes potřeba 844·5 mill. hl. Výtěžek letošní žně páčí spisovatel na základě nejlepších pramenů na 698 mil. hl. Nedostatek kryt z části přebytkem žní z předešlých let (109 mill. hl.), ale schodek 37·4 mill. hl. je naprosto neuhraditelný a následkem toho je tu více o 6½ mill. hladových krků.

**) Půdy osívané pšenicí jest asi 65 mill. ha, s průměrným výnosem 745 mill. hl. (po 11·5 hl. na ha), nedostává se tedy 98·5 mill. hl. čili 8 mill. ha

Vzrůstání spotřeby pravděpodobně se nezastaví. Bude tedy nutno zvětšit výtěžek z ha (dnes průměrně 11·4 hl.) a sice o několik hl. (6·6).

Stane se to užitím dusíkatých hnojiv. Po vyčerpání omezené zásoby sloučeného dusíku nastane nedostatek chleba, nedostatek i méně cenných obilnin, zmenšení výroby masa — a horribile dictu — i bezdýmné zmizení střelného prachu. Je tedy otázkou: jak donutit dusík, jenž přirozeným pochodem tak zvolna a za tolika komplikovaných podmínek se slučuje, ku užitnému pro nás sloučení; je to životní otázkou civilisovaného lidstva, jež, dobře vědouc proč, zvolilo zrovna pšenici a žito za základ své výživy. Nepřijde-li řešení — dosud nezdařené — v brzku, ztratí převahu svoji a pohlceno bude plemeny mnohem četnějšími jeho, jež méně cennými, méně výživnými obilninami se živí, u nichž není chléb základem života.

Autor, Crookes, sám uvádí prostředek ku fixaci dusíku. Prochází-li mezi uhly silný proud elektrický, sloučí se součásti vzduchu v kyselinu dusičnou. Bylo by možno tím způsobem získati zdroj dusíka poměrně dosti levně. Neboť pramen dusíku ukrytý ve splašcích měst nelze dosavadními způsoby využitkovati hospodářsky větší měrou a též objev Hellriegelův a Willfahrtův o nitrifikační činnosti bakterií na kořenech luštěnin nestačí k opatření nutného dusíku; dovedl nás sice ku poznání, že přidává pěstování podobných rostlin půdě značně mikrobův a látek anorganických, ale že na druhé straně půda stává se neúrodnou následkem zvláštní nákazy.

*

Przegląd powszechny, katolická revue polská, vycházející v Krakově, přináší v sešitě 9. úvahu Stanislava Dobrzyckého o časopisectvu českém. Pisatel uvádí především, že značné množství časopisův odborných svědčí, jak každý hledí si pilně svého odboru, neboť každé zaměstnání a sport: hasiči, sokolové, hostinští, obuvníci, číšníci atd. mají svůj časopis. Uvádí pak jednotlivé směry politické a hlavní zástupce jejich v žurnalistice a přechází k časopisům literárním, zábavným a k revuím, hlavně se zdržuje u katolické moderny a dekadentů. Z měsíčníků chválí odborné články v »Osvětě«, vytýkaje pouze, že přehled politický bývá mdlým a stanovisko literární a umělecké šablonovité a nedosti kritické. Také »Květy« nemají dle něho barvy dosti určité. »Česká Revue«, vycházející prvý rok, je vážným časopisem, seznamujícím čtenáře s naukovým ruchem soudobým, všímá si také jiných zemí českých, má zřejmý ráz mladočeský, je všestrannější a má hojně článků poučných. — Líčí pak vznik

plochy osevné. Po 30 letech bude potřeba 1174 mill. hl. a kdyby všechny půdy, které v mírném pásmu mohou ještě býti vzdělány pluhem, byly osety, získalo by se 120 mill. hl., stačících ku výživě oněch 230 mill., o něž se obyvatelstvo rozmnoží do r. 1931. Nebude však půdy k úživě dalšího přírostku obyvatelstva.

a podstatu realismu, jehož ideálem je Hus, Chelčický a Jednota bratří českých, s nímž ale ve věcech náboženských lze spíše jednati než s liberalismem. Články a rozhledy »Naší doby« jsou velmi dobré, mají určitý ráz a svědčí o intelligenci a samostatném názoru světovém.

»Rozhledy« přihlížejí zvláště k filosofii a psychologii, od politických radikálů se liší větším taktem.

Divně působí na cizince množství osobní polemiky také ve vážných časopisech nepolitických.

*

O ženském hnutí v Indii jednal zajímavý referát v »Zeit«: »Die indische Frauenbewegung und die Pundita Ramabai«. Také článek Maxe Müllera v Cosmopolis (Indien und Indier) obsahuje poutavé doklady v té příčině. Zacházení s ženou zvláště se ženou vdanou, je dojista také měřítkem pro stupeň ušlechtilosti mravní jak jednotlivce, tak různých tříd společnosti a celých období dějinných. Žena, o jejímž člověctví již koncil v Maçonu vážně se přel a o níž praví Corpus iuris canonici, že není stvořena k obrazu božímu, byla zajisté též u Indů předmětem zbožnění a idealisování, ovšem v básních. Tak praví Mahabhârata: »Pro člověka stíženého nemocí, sklíčeného stálou nouzí, není léku, jenž by se vyrovnal manželce«. Naleznem arci také výroky opáčné — rozhodovalať asi tu osobní zkušenost.

Dobrá žena má u Parsů míti tyto vlastnosti: chytrost, skromnost, zdvořilost, cudnost, dobré vychování a poslušnost. Jeť muži bezvýminečně poddána a neposlušnost je velikým hříchem.

Zoroastrovo učení dává muži a ženě stejně práv, ale ve skutečnosti jest osud žen velice smutným pro nedostatek vzdělání a obvyklé sňatky dětí; roku 1881 napočítáno 670.000 vdov-dětí, totiž mladších než 19 roků. Parsové odporučují manželství, zjednáváť větší vyhlídky na štěstí; žádá se věk 15 r. a ovšem i svolení rodičů. Avšak dívky zasnubují už před 9 rokem, často již ve 2. a 3. roce; konečně dosaženo toho, že stanoven pro dívky věk 12 let a pro muže 16 r. Zemře-li manžel, je smrť jeho trestem ženy za čin spáchaný v některém dřívějším životě, stihá ji nevážnost: uzavřena v domě, oděna hrubým šatem, postí se, smí totiž jísti pouze jednou denně, vyloučena z rodinných slavností a zbavena jsouc všeho styku i s přítelkyněmi a — již pro nedostatek vzdělání — všech požitků duševních je tvorem ubohým a na obtíž sobě i lidem. Arci státním zákonem dovoleno vdovám po 21. roce zase se vdát, ale náboženství to zakazuje a pomsta obce náboženské stíhá potom i druhého manžela.

Vdova se syny je v menší nevážnosti, nežli vdova s dcerami. Tuto bídu žen parských a indických poznala učená Saraswati (t. j. Minerva indická) a Pundita (t. j. profesorka), Ramabai, čítající letos 60 let. Jsouc sirotkem od 16. roku cestovala po Indii s mladším bratrem, živícím se vyučováním, zatím co ona kuchařila — jediné

zaměstnání dovolené ženám jejího stavu. V Kalkutě po zkoušce ze sanskrtu na universitě nabyla titulu Saraswati. Po té agitovala slovem i tiskem pro emancipaci žen indických, a ve spise podaném vládě indické označila za cíl také vzdělání domorodých žen za učitelky a lékařky.

Ovdověvši po 2letém manželství uzavřeném svobodnou volbou — studovala v Anglii sanskrt pod ochranou prof. Maxe Müllera a stala se professorkou na Cheltenhem College. Od r. 1886 působila ve Spojených Státech pro cíl svého života: studovala zařízení opatroven a z výtěžku rozšířené knihy své »High Castle Hindu Woman« vydala illustrované učebné knihy v řeči Marathi. V Bostoně k podnětu jejímu založena Ramabai-association, spolek ku zřízení školy pro vdovy-děti, jehož správní radu tvořili vlivuplní Indové ve vlasti. Škola ta otevřena v Bombayi r. 1889, měla zprvu pouze 2 žákyně, však za rok již 27, z nichž 12 vdov; nyní čítá jich 40—50. Kromě ní zřízena opatrovna. Žákyně vyučují nebo věnují se dobročinné službě, zvláště opatrovnictví nemocných. Jde ještě o vychování žákyň za lékařky, jichž je v Indii potřeba, protože mravy indické obmezují styk s mužskými lékaři. Zajímavo je, že národ tak zámožný a intelligentní, jako Parsové, může ve svých zvycích a pravidlech společenských zachovávati krutost nesrovnatelnou s jeho bohatstvím citovým.

Směs.

Poštovní spořitelny v Cislajtanii vykazují za r. 1897 opět zvýšení úspor a obchodu checkovního. Počet vkladatelů dosáhl koncem r. 1897. čísla 1,241.567 a zvýšil se o 66.665, vklady i s úroky činí přes 42 milionů. Největší počet vkladův a nových knížek vkladních ukazují první 3 měsíce v roku a především leden jako již v rocích minulých, kdežto od září úspornost klesá. Zajímavo je také, že ztratilo se 1.944 knížek vkladních a většina jich prohlášena za zrušené, kdežto při 267 knížkách řízení amortisační zastaveno, protože se knížky opět nalezly (!) Z 1.000 obyvatel má asi 5% (50) knížku spořitelní a to nejvíce do věku 50 let, především od 20 do 30 rokův a od 10 do 20 let, pak děti do 10 let. Lví podíl připadá knížkám německým (přes 150.000 z 222.000), kdežto českých jest asi $^1/_5$ a polských ani ne $^1/_{10}$, patrně působí tu také jazykové poměry v dotyčném místě a u poštovních úřadův, expansivnost němčiny a holubičí skromnost naše. Nejvíce užívá se poštovních spořitelen ku vkladům pro děti, žáky a studenty (celkem $^1/_3$ vkladatelů) jakož i manželky; živnostníci a pomocníci tvoří asi $^1/_5$ a čeleď $^1/_{10}$. Veliký účinek na spořivost dětí mají učitelé zvláště tam, kde zprostředkují sami vklady. Převážná část vkladů byla v částkách malých, nejvíce od 1 do 5 zl., pak do 50 kr. a do 1 zl., kdežto splátky při vracení peněz bývají větší (od 1 do 20 zl.) Průměr vkladů jest asi 18 zl. a splátek 45 zl. Počet sběren je sice největší v Čechách (1.350 z 5.663), pak v Haliči, Dol. Rakousích, na Moravě a ve Štýrsku, však vzhledem

k velikosti země je Morava tu na místě čtvrtém a Čechy teprve na pátém, kdežto Dolní Rakousy zaujímají místo prvé, Horní Rakousy třetí a Slezsko druhé. Hledíme-li k počtu obyvatelstva, je poměr obrácený: v zemích vnitro-rakouských je (vzhledem k poměrům terrainu a lidnatosti) nejvíce a v Haliči nejméně sběren. Poštovních spořitelen užívají také četné spolky, nejvíce hasičské a to především v Čechách, D. Rakousích a na Moravě, pak školské, živnostenské a dělnické, nemocenské, úsporné a loterní, sportovní a ovšem také veteránské (v týchž zemích), a to v Čechách celkem více, nežli v Dol. Rakousích, kde patrně spolkaření tak nekvete. Z úřadů nejvíce vkladatelů tvoří úřady církevní, zádušní, farní, pak obce a úřady školní.

Obchod checkovní jeví největší počet nových kont arci v Dol. Rakousích (1.633) a pak hned v Čechách 1.212 (asi $^1/_4$ celku), po Moravě (419) přicházejí Štýrsko a Tyroly a pak teprve Halič. Z ciziny vedle Uher má tu Německo veliký počet majitelů konta (tolik co Dalmacie a Bukovina dohromady.) Největší počet majitelů je ve Vídni a v Praze, Brně, Štýrském Hradci, Linci, Terstu, Liberci, Inšpruku, Plzni, pak následují většinou města německá, především průmyslná, jimž náleží také přední místo vzhledem k počtu obyvatelstva, kdežto je Vídeň v té příčině za Kr. Hradcem a pak Rumburk před Prahou. Hojně užívají checkových kont soudy od zavedení nového soudního řádu, pak advokáti a notáři, také lékaři a stavitelé, nejvíc arci obchodníci, továrníci a živnostníci; také 176 kněží, 48 básníků, spisovatelův a žurnalistův a 16 študentů jsou majiteli kont a počet jejich dokonce stoupl v posledním třiletí! Ze vkladů checkovních sebrali nejvíce venkovští listonoši v Čechách. Obrat v obchodu checkovním činil 3.770 milionů zlatých a z toho 35% zúčtováno v clearingu bez hotového placení, takže uspořeno tu placení 1.319 milionů zlatých; co by se tu bylo opotřebovalo a ušpinilo papíru a stříbra!

Stát má z poštovních spořitelen pěkný zisk čistý: sumičku skoro dvou milionů (1,814.433 zl.), jenž připadl většinou poštovnímu eráru; z úřednictva a zřízenců je 183 kalkulantek, vedle dělnic. Knížky rentové mají především úředníci, soukromníci, manželky, kněží, doktoři, učitelé, spisovatelé, umělci, studenti, žáci a děti a sice koupeno pro vkladatele r. 1897 papírů cenných za více než 7·7 milionů zl. (od založení poštovních spořitelen za 65·2 milionů) ceny jmenovité, hlavně rent, pak obligací, akcií a priorit železničních, průměrem 4 percentních. Z 1.934 vydaných knížek rentovních bylo 1.759 německých, pouze 101 českých, 58 italských, 10 polských! Panství němčiny je tu všude velice rozsáhlé a pevné, neboť v Čechách je $^1/_6$ všech knížek rentových na 3,664.020 zl., na Moravě 1.438 knížek na 1,875.650, kdežto země alpské vykazují čísla značně nižší, nežli Přímoří, Slezsko a Halič. Co tu zbývá ještě práce! *a.*

*

Censura novinářská v Japonsku nekoná se způsobem praeventivním, nýbrž hned po vydání čísla zkoumají úředníci censury obsah jeho a »podezřelé« oznámí řediteli censury, kterýž se o tom sdělí s vládou. Je-li »podezřelost« seznána, oznámí policie předvolanému redaktorovi, že se vydávání listu na tolik a tolik dní resp. týdnů zastavuje; po případě uvězní se redaktor — ovšem u většiny listů zvláštní »zodpovědný.«

*

Degenerace lidstva. Dr. Kruse proti panujícímu mínění, že lidstvo fysicky degeneruje vyslovil na sjezdu německých přírodozpytců a lékařů v Düsseldorfě opak: není reelního podkladu pro tvrzení ono. Rovněž tak není lze tvrdit, že by velká města a průmyslové kraje snižovaly v značné míře brannou způsobilost. Percento nespůsobilých k vojenské službě, neklesá-li, udržuje se as od 25 let na stejné výši: průměrná výše, pokud lze přesných dat užit, jest 38%.

Aspoň, jak zjevno z jiné přednášky, dokázat nelze, že by tělesné rozměry se zmenšovaly; mumie Egyptské ukazují, že staří Egypťané nebyli silnějšího těla dnešních; starořímský jeden spisovatel udává nejmenší míru gardy na 1·725 m. A staří Germané, srovnáme-li dnešní Hannoveránce a Westfaly s obyvatelstvem jižním, zajisté nevynikali nijak zvláštní výškou a silou.

*

Sacharin. Dle zpráv z Pešti došlých vyjde ministerské nařízení, týkající se upravení dopravy a prodeje sacharinu, ve dnech nejbližších.

Nařízení obsahovati bude nejen zákaz dovozu sacharinu, nýbrž i prodeje jeho jakož i potravin a požívatin sacharinem připravovaných.

*

Falšování piva sacharinem. Spolek berlínských pivovarů podal policejnímu presidentu v Berlíně memorandum o falšování piva sacharinem, z něhož vyjímáme následující zajímavá data.

V širších kruzích nemají o tom ani ponětí, jakých rozměrů nabylo toto systematické falšování piva. V Berlíně samém jest na 40 takových »pivovarů«. Mimo výčep v pivovarech samých vyprodají tyto pivovary pomocí rozvážení po ulicích nejméně 200.000 hl. toho piva.

Celkem rozváží po Berlíně toto pivo 150—200 vozů. Zajímavo jest, co memorandum uvádí o způsobu výroby těchto piv. V obyčejných, prádelnám podobných místnostech patoky v hostincích a pivovarech naschráněné se vodou rozřeďují, několikrát zavařují, přidá se k nim trochu chmele, načež ihned dopraví se do tak zvané kvasírny, kdež je zařízení na horní kvasení a ještě téhož večera anebo již druhý den representují prodejné »pivo«. Často však tato příprava piva jest ještě jednodušší. Lidé, kteří o technické straně vaření piva nemají ani ponětí, ano ani řádnou místnost k »výrobě« nemají, koupí několik hektolitrů ležáku, rozředí jej až pateronásobným množstvím vody a přidají k němu jisté množství sacharinu. Dle množství sacharinu a přibarvení rozeznává se pak a nabízí se několik druhů piv: »sladové pivo«, »silné pivo«, zdravotní pivo«, »pivo pro kojence« a p. Memorandum žádá, aby používání sacharinu a jiných podobných sladidel v pivovarech vůbec bylo zakázáno.

Listy cukrovarnické.

Redaktor Prokop Podlipský. Vydavatel Edvard Beaufort. — Tiskem Edvarda Beauforta v Praze. Nákladem vlastním.

O příčetnosti

(dle přednášky dv. r. prof. Zucker-a dne 13. a 20. října v týdenních schůzích Jednoty právnické odbývané).

Příčetnost jest onen stav, v němž někdo způsobilým jest, aby skutku za trestuhodný prohlášeného se dopustil, a aby pak arci dle zákona trestního trestu propadl. Tedy pouhá způsobilost ku spáchání trestuhodného skutku jeví se v pojmu příčetnosti.

Ohledně této příčetnosti jeví se tři skupiny spisovatelův, z nichž každá po svém způsobu pojem příčetnosti právnický a zvlášť kriminalistický vykládá.

V čele první skupiny nalézá se slovutný, na slovo vzatý právník Feuerbach, jehož učení zejména na rakouské zákonodárství trestní mělo mocný vliv.

Feuerbach praví takto: »Aby zákony trestní mohly působiti na člověka, k tomu jest zapotřebí, aby člověk zákony trestní znal, aby zákony trestní mu byly povědomy; jinak nemohou naň působiti.« Vychází Feuerbach se stanoviska tak zvaného psychologického donucení. Má za to, že zákony trestní jsou za účelem tím dány, aby toho zastrašily, kdo jest náchylen ku spáchání skutku trestuhodného. Mají mu normy trestní předvésti zlo ze spáchání hrozící, následkem čehož on se má odvrátiti od onoho skutku, od kterého si slibuje výhodu. Bude-li na příklad pachatel uvažovati — takto rozumuje Feuerbach — že mu kyne z jakési krádeže trest pětiletého žaláře, působí tato hrozba naň a on porovnávaje toto zlé s oním prospěchem, který mu kyne ze skutku, třeba výdělek jen několika zlatých přinášejícího, upustí následkem této hrozby zákonní od spáchání zamýšleného skutku. V tom shledává Feuerbach hlavní význam trestního zákona, a proto žádá pevně a odhodlaně, aby jen onen byl považován za příčetného, kdož zákony trestní zná.

Jak tento náhled rozšířen byl v počátku tohoto století — o tom svědčí jiný spisovatel oné doby, na slovo vzatý právník Klein, který zcela seriósně žádá, aby trestnímu zákonu vyučováno bylo ve školách nejnižších, ve školách národních. Názoru tohoto vedle jiných spisovatelů v novější době, jako Geib-a, Henke-ho zastává se i Binding — dosud učitel trestního práva v Lipsku. — On praví, že to sice není možné, aby každý znal trestní zákon, aby publikace zákona trestního byla taková, že by došla znalosti všech lidí.

To uznává Binding a skutečně žíravým vtipem kritisuje tento náhled. Avšak jaký náhled on podává? On praví: Že musí znáti alespoň každý, kdo má býti příčetný, normu trestní.

Toto substituování zákona normou nemění však ničehož na stavu věci. Dle našeho náhledu jest norma trestní zákonu trestnímu vždy subintelligována a jest to jen hra se slovy, když pojem zákona trestního zaměňujeme s pojmem normy trestní. Dále vyvozuje Binding: Znalosti normy nabývá prý každý následkem výchovy, následkem čtení, následkem sdělení, následkem návěští (»durch Anschlag«), tisíci prý cestami se dostane člověk k znalosti normy.« O správnosti tohoto tvrzení sluší pochybovati. Což člověk, který nemá dobrého vychování, který zachází s lidmi, kteří vůbec jsou oddáni zločinu, člověk, který nemůže čísti, který nevidí návěští? Jakým způsobem člověk takový nabývá vědomosti o normě trestní? K této otázce by Binding asi sotva mohl dáti odpověď uspokojující.

V čele skupiny spisovatelské druhé, zabývající se s otázkou příčetnosti, stojí po našem soudě Schaper; praví on s případnou satyrou:

»Dle theorie Feuerbacha a jiných měl by každý výslech obviněného zahájen býti otázkou, zdaliž obviněný jest v držení výtisku platného trestního zákona, zdaliž v něm čítá, zdaliž mu rozumí atd.«

Posmívá se tedy Schaper onomu učení a znalosti trestního zákona; avšak co praví sám? On praví: »Zákon trestní nemusí býti znám za příčinou příčetnosti, toho zapotřebí není, ale každý — a zde se stává Schaper rovněž mlhavým, jako předchůdcové jeho — musí si býti vědom toho, že svým skutkem ruší řád, ruší pořádek světový, na kterém se zakládá vůbec život státní, on si musí býti vědom toho, že svým činem jedná ne proti zákonu, ale proti právu (»rechtswidrig«), on musí si býti toho vědom, že

skutkem svým zničuje základ celé státní společnosti, jinak nelze ho pokládati za příčetného.

Podobně jako Schaper rozumuje Berner a praví: »Ke skutku trestuhodnému, to jest k příčetnosti, jest zapotřebí:

1. sebevědomí (»Selbstbewusstsein«),
2. vědomí zevnějšího světa (»Bewusstsein der Aussenwelt«),
3. vědomí práva (»Rechtsbewusstsein«), jako kdyby vědomí práva nepředpokládalo již o sobě sebevědomí a vědomí o zevnějším světu!!

Podobně jako Berner a Schaper rozumují i Bruck, Gretener a jiní, neberouce na to ohledu, že největší počet zlosynů si není vědom řádu společenského, pročež i vědomé porušení tohoto řádu nemůže jim býti nikterak vytýkáno.

Však ani touto skupinou nebyl ještě zmatek panující dovršen. Ještě se potkáváme s třetí skupinou, kterou sluší pokládati dnešního dne za vládnoucí, a to jest skupina, která stojí pod vedením Wahlberga. Wahlbergovi nestačí ani znalost zákona, ani vědomost a uvědomění o právu, on stupňuje náležitosti ohledně otázky příčetnosti způsobem následujícím.

On praví: »Aby někdo byl příčetný, k tomu jest zapotřebí, aby se mu mohlo vytýkati, že má dostatečnou sílu mravnou, by odolal pokušení ku spáchání skutku trestuhodného. Příčetným jest dle Wahlberga pouze mravně zralý člověk, který je s to odolati pokušení, nicméně však zločinu se dopustil.

Podobně jako Wahlberg rozumují ještě podnes Liszt, Löffler, Nicoladoni a jiní.

Na to můžeme zajisté odpověděti, že kdyby skutečně příčetnost byla obmezena jen na tyto případy, o kterých nám vypravuje Wahlberg, pak by počet příčetných osob nápadně klesl, neboť ten, kdo jest mravně zralý, aby mohl odolati jakémusi pokušení, ten vůbec nepáše skutky trestuhodné, aneb velmi zřídka. Touto morální zralostí se nemůže leckdo vykázati. Ti, které trestáme a trestati musíme, jsou daleko z největší části morálně nezralí, oni propadávají každému pokušení a pudu, každému nátlaku, a následkem toho se stávají právě zločinci. Počet zlosynů byl by směšně nepatrný, kdybychom obmezovali trestuhodnost jenom na ty, kteří jsou sice způsobilí, aby odolali jakémusi pokušení, jakémusi pudu zločinnému, však jemu podlehli. Ba pravíme naopak, že kdybychom člověka úplně mravně zralého měli souditi, to jest člověka, o kterém víme, že jest člověk ryzí povahy, že zná své povinnosti, že jest

naskrz poctivý, pak my bychom zajisté pochybovali o jeho příčetnosti, hledajíce po nějaké manii aneb po jiné příčině vinníka nadobro omlouvající.

Majíce takto před sebou tolika bludných názorů, tážeme se, jak mohly povstati? Zdá se, že tyto všechny náhledy v základních rysech uvedené souvisí s chybným pojímáním důvodů trestních, máme za to, že všichni tito spisovatelé si upravili otázku příčetnosti vedle hlavního názoru o otázce trestnosti vůbec, a stáli-li na chybné praemissi, pak se dostali přirozeným způsobem ke chybné konklusi. U Feuerbacha jest ta věc tak jasná, že není zapotřebí, aby šíře provedena byla. Feuerbach, jak zhora uvedeno bylo, praví: »Zákony trestní jsou dány za tím účelem, aby zastrašily, aneb psychologickým způsobem donucovaly — pak si upravil dle této zásady pojem příčetnosti řka: »Příčetný jest ten, na koho zákon trestní působiti může. Binding, který stál a stojí na tom, že společnost právní jest stvořena na základě nesčíslných norem trestních, hlásá pak důsledně:

»Příčetnost pozůstává v tom, že někdo znaje normu neuposlechl této normy.« Takto vidíme, že číhá za každým chybným náhledem ohledně příčetnosti chybný náhled ohledně otázky důvodu trestního a proto máme za to, že ten, kdo v otázce příčetnosti chce něco správnějšího poskytnouti, nežli bylo podáno a provedeno dosud, musí především o to se zasazovati, aby prokázal správný důvod k trestu.

My pojímáme trest a ideu trestní jen ve vývinu historickém, my, abych tak řekl, proto trestáme, že jsme trestali. Jenom v tomto historickém vývinu potrestání shledáváme ideu trestní a nikoliv v tom umělém sestavení jakýchsi teorií trestních.

Z tohoto historického stanoviska, z kteréhož hledíme k trestu v prvních počátcích, neshledáváme v trestu nic jiného než zpátečný odraz (»Rückschlag«) společnosti skutkem určitým v jakousi litost uvedené. Jako jednotlivec, po případě i zvíře se hájí zpětným odrazem, tak také se hájí a hájila společnost proti skutku, který se dotýká interessu této společnosti. Při tom nehledí společnost k žádné teorii splátky vedle Kanta, neb odstrašení vedle Feuerbacha a jiných, nýbrž to jest přirozený pud ve společnosti, která jsouc dotknuta, užívá t. zv. reflexního pohybu, jímž se dotýká opět pachatele (zlosyna).

Proto také v nejstarších dobách nebylo hleděno k úmyslu pachatelovu, kulposní aneb dolosní zabití setkala se stejným ná-

sledkem, jako dítě v útlém stáří ztrestá místo, na kterém bylo upadlo, neuznávajíc pojmu a dosahu viny, která se teprve později vyvinula.

Myslíme, že bychom mohli tento původ trestu zjistiti vedle zjevů určitých za našich dnů; všem jest známo, jak v první polovici tohoto století téměř všichni vědátoři a najmě národní hospodáři byli toho náhledu, že pojem lichvy nedá se zachovati, že vlastně v lichvě nelze ničeho shledávati, než jakési příliš drahé prodání kapitálu a že tedy lichva nemůže býti pojmem práva trestního. My všichni byli jsme toho svědky, jak v šestém a sedmém desítiletí tohoto století veškerá téměř zákonodárství se v tom sjednotila — že zrušila ustanovení trestní o lichvě. Avšak společnosť se proti jednáním lichvářův ozvala, ona byla jednotlivými skutky lichvářův uvedena v pathologický stav nespokojenosti a vyvinuly se případy lynchování se strany společnosti, kterým, aby se předešlo, následovaly obnovené normy trestní lichvu na dále zapovídající.

Podobně dospěli jsme v nejnovější době na základě hnutí společnosti k trestním zákonům proti anarchistickým skutkům, proti zfalšování potravin, proti opilství, proti týrání zvířat a t. d.; ano lze konstatovati zmíněný vývin již v době starší. Nemáme na př. soustavného zákona trestního římského, máme pouze jednotlivé zákony o zvláštních skutcích; jako lex de ambitu, lex de repetundis, de siccariis, de falsis a t. d.

Jak povstala taková zvláštní lex? Následkem mocného hnutí společnosti. Toto »ambire« ku př. bylo původně věcí dovolenou; kdo se ucházel o nějaký úřad doprošoval se přízně spoluobčanů a obcházel je se svými příbuznými, se svými přáteli, v čemž z počátku trestuhodný skutek shledán nebyl; později však znepokojovalo toto jednání, zvlášť, když přistupovalo k prosbám i uplácení voličův; povstávaly nepokoje a nebezpečí vzniklé vedlo k vydání trestní normy, ambitus jindy beztrestný, teď pod trestem zapovídaný.

Podobně došlo to k vydání lex de repetundis teprve tehdáž, když vydírání podmaněných provinciálův — jindy trpěné — počalo bezpečnost státu římského ohrožovati a občany znepokojovati atd., atd.

Přidáme-li se k náhledu, že trestání původ vzalo z pouhého faktu znepokojování společnosti, pak nemusíme pátrati po umělé soustavě trestu a není dále třeba si zbudovati zvláštní pojem příčetnosti dle theorie trestní pečlivě upravené.

Stojíce takto na stanovisku neodvislosti otázky příčetnosti od otázky jakési umělé theorie trestní, posuzujeme pojem příčetnosti

s náležitou volností, a tuto volnost využitkujíce, neshledáváme v příčetnosti ničehož nežli vědomí činu a po případě — ohledně skutků t. zv. kulposních — možnost vědomí následků ze činu povstalých.

Kdo si jest svého činu vědom, ten jest příčetný a neshledáváme v příčetnosti ohledně zločinu něco jiného nežli v příčetnosti ku skutku vůbec. Nerozeznáváme tudíž jako jiní mezi příčetností kriminalistickou a morální a mezi jednoduchou příčetností.

Kdo jest vůbec příčetný, ten jest i kriminalisticky příčetný. Kdo jest si skutku, který spáchal, vědom, zodpovídá tento skutek.

Theorie námi hlásaná jeví se býti správnou, přihlížíme-li k některým jiným otázkám práva trestního na př. ku otázce o nutné obraně a ku otázce o stavu nouze (Notstand). Feuerbach na př. tento stav nutné obrany, jakož i stav nouze prohlašuje co stav nepříčetnosti. On praví, že člověk, který se hájí, není příčetný. My však se tážeme: Proč by nebyl příčetný člověk, který se hájí? Třeba některý ve strachu to činí, ale k pojmu nutné obrany není zapotřebí strachu. Může se někdo zcela chladně s rozvahou hájiti jsa si úplně vědom svého jednání, o příčetnosti nelze nikterak pochybovati. Proč tedy nestíháme tento skutek, který má jinak všechny náležitosti skutku úmyslného, aneb jak dí § 1. tr. zák. skutku zlomyslného?

Poněvadž společnost tímto skutkem nebyla nikdy bolestně dotknuta. Společnost skutky tyto schválila alespoň mlčky a proto nepovstalo nikde a nikdy trestní ustanovení ohledně skutků v stavu obrany aneb nouze spáchaných.

Myslíme, že nejsme jako Feuerbach a přívrženci jeho nuceni sahati ku patrné fikci nepříčetnosti pachatelovy, bychom beztrestnost skutku v nutné obraně aneb ve stavu nouze spáchaného prokázali.

Nastává nyní otázka, jaké postavení zaujímá příčetnost ohledně osob mladistvých a osob duševně chorobných? Otázka tato budiž zde stručně vyložena.

Hledíme-li především k mladistvým osobám, tu dle nynějšího stavu zákonodárného jednotlivých států pohybuje se příčetnost v následující stupnici.

Dle anglického práva stává se příčetným mladistvý pachatel sedmým rokem, dle staršího zákona bavorského osmým rokem, dle platného vlašského zákona trestního devátým rokem, dle platného zákona rakouského, dle nizozemského a dle ruského zákona trestního desátým rokem, dle německého a dle uherského zákona

trestního dvanáctým rokem, dle osnovy švýcarského zákona trestního čtrnáctým rokem.

Toto kolísání mezi sedmi a čtrnácti roky nedá se omluviti rozdílem kmenovní způsobilosti, nýbrž jedině zjevným odporem názorů, kterýžto odpor o tom svědčí, že nauka o příčetnosti mladistvých osob nezakládá se dosud na pevném a vytříbeném pojímání pojmu a dosahu příčetnosti vůbec.

Co základ moderní nauky o příčetnosti mladistvých osob pokládati sluší ustanovení čl. 66 code pénal (francouzského zákona trestního) vedle kteréhož zkoumáno býti má »rozpoznání« (discernement) pokud jde o mladistvé pachatele až do určitého stáří (16 neb 18 let).

Proč není výzkum tento uložen ohledně osob starších? Můžeme skutečně předpokládati — jak se to děje v theorii i v praxi — že 17letý, po případě 19letý pachatel jedná povždy s »rozpoznáním«?

Avšak novější bádání (Appelins, Stooss a j.) neuspokojují se více ani s rozpoznáním, nýbrž stojí na tom, by mladistvý pachatel až do 14 neb 16 let — má-li býti příčetným, prokázal mravnou zralost!

Že takovými názory posunuje se příčetnost mladistvých osob do výše nepřiměřené, jest na bíledni, že dále se tím pěstuje výsada ohledně mládeže oproti osobám dospělým, o tom nelze taktéž pochybovati.

Příčetnost mladistvých osob nemůže býti jinak posouzena, nežli příčetnost osob dospělých; jakmile jest si dítě svého skutku vědomo — a to děje se již v útlém stáří — jest dítě i příčetné.

Avšak jiná jest otázka, zdaliž do určitého stáří má býti dítě podrobeno obvyklému řádnému řízení trestnímu, obvyklým zákonným trestům a výkonu trestnímu?

Máme za to, že zvláštní povaha mladistvých pachatelů nehodí se pro naše moderní řízení trestní a pro výkon trestu v stávajících trestnicích.

Zde sluší základní reformu zahájiti změnou zákona trestního a řízení trestního, pokud jde o mladistvé zlosyny.

Praktická mysl Angličanů se dle poslední zprávy důkladného znatele anglického práva trestního — Aschrotta již s touto otázkou zabývá a my neváháme, bychom k ní odhodlaně přistoupili.

Nechceme, aby se mladistvým zlosynům mezi 10. a 16. rokem skutky úmyslně, ano i s dobrou rozvahou spáchané prominuly,

avšak podobně si i nepřejeme, aby byli mladiství zlosynové podrobeni řádnému řízení a aby vazbou a trestem stíháni byli ve vězeních společně s osobami dospělejšími.

Jsou tímto vydáni nevyhnutelně zkáze, kdežto by zvláštním řízením a zvláštním způsobem potrestání snadno zachováni a napraveni býti mohli.

Máme-li zvláštní zákon a řízení trestní ohledně osob vojenských, mohlo by i zvláštní řízení upraveno býti ohledně osob mladistvých, aniž by příčetnost byla popřena tam, kde v pochybnost vzata býti nemůže.

Řízení ono mohlo by býti svěřeno zvláštním úřadům o výchově (Erziehungsamt), instituci to v některých zemích, jako n. př. v Norsku již zařízené a s úspěchem účinkující.

Skepse ohledně dosahu nepříčetnosti při mladistvých osobách táhne se i k theorii, jakož i k praxi, pokud jde o osoby jednající pod t. zv. neodolatelným donucením, v manii, v nejvyšším affektu atd.

Pokud lékař soudní, který by arciť měl býti spolu povždy i psychiatrem z povolání, nepochybuje o tom, že pachatel jednal v úplném vědomí — není příčiny, aby příčetnost byla vyloučena — ano i ohledně osob choromyslných, jsou-li společnosti nebezpečnými, měla by konečně býti provedena rázná opatření, by se škodě hrozící předcházelo.

Počet ústavů pro choromyslné určených daleko již nestačí, by vyhověl rostoucí potřebě a nauka o zločinném šílenci dochází právem vždy větší pozornosti.

Tato nauka přísně děliti musí šílence od člověka abnormálně určeného, jemuž Liszt příčetnost odpírá.

Máme za to, že zločinec nemusí býti normálně určitelným člověkem, a uvádíme co příklad tvrzení Lisztovo naprosto vyvracející, jednání vraha Luccheni-ho.

Dle Liszta musila by příčetnost Luccheni-ho býti vzata v pochybnost, neboť nejevil on při hrozném činu svém normální určitelnost.

Skutek dne 10. září 1898 v Ženevě spáchaný nemůže ani prospěti anarchistickým účelům, neboť rozmnožil počet odpůrcův oné nauky a vybízí takořka ku zvýšení přísnosti a bezohlednosti při stíhání skutkův anarchistických.

Avšak přes to nelze o příčetnosti Luccheni-ho pochybovati, byl si skutku svého jasně vědom.

Mínění obecné přálo si vydání Luccheni-ho Rakousku za účelem stíhání a potrestání skutku dne 10. září 1898 spáchaného přejíc sobě, by trest smrti byl na Lucchenim vykonán.

I kdyby vydání to se nebylo příčilo zásadám práva mezinárodního a kdyby bylo bývalo uskutečněno, nemohl by Luccheni v Rakousku trestem smrti býti trestán hledě k jasnému předpisu § 40. trestního zákona rakouského.

Však i o tom nelze se vyhnouti diskusi, zdaliž se jeví trest smrti co přiměřený, účelný trest ohledně podobných zločinů.

Nejsme o účelnosti trestu smrti nikterak přesvědčeni, je-li třeba jenom z části slavomam pohnutkou činu trestného. Zabezpečuje totiž vykonání trestu smrti pachateli jakési mučednictví, které z podobných skutků zastrašiti nemůže a zastrašovati nikdy nebude.

Zkušenost svědčí o správnosti našeho náhledu.

Popravy Caseria, Vaillanta, Angiolittiho a jiných nezastrašily od nových podobných skutků.

Sluší dále uvažovati i toto.

Způsob, kterým se o pachateli zprávy podávají, zvýšuje nebezpečenství, neboť slavomam, hlavní pohnutka k podobným děsným činům, nachází v oněch zprávách podkladu a mocného vzpružení.

Líčí-li se život zajatého do všech podrobností, co jí, co pije, co kouří atd., odbývají-li se interwiewy, ukládá-li se rukopis jeho — působí to zajisté na jiné k podobným skutkům nakloněné osoby a dodává jim odvahy k podobnému dílu herostratickému.

Pochybujeme, že by sebe větší pozornost a přísnost byly s to, nebezpečenství odvrátiti, jež z rostoucího slavomamu společnosti hrozí.

Po nějaké době ochabuje pozornost i přísnost dohledu a pak jest se co obávati opětného útoku, který povždy po delší přestávce ve skutek se uvádí.

Jasné a správné pojímání pojmu příčetnosti by změnu žádoucí ohledně řízení a trestu v podobných případech značně usnadnilo!

Z nových básní Aug. Eug. Mužíka.

Ne, nežel ničeho! . .

Ne, nežel ničeho, to není mužný čin,
na osud naříkat, jenž nevrátí se více,
když velí poslechnout ti jeho přísný kyn
a mladost odvrací své liliové líce.
Ach, krásný, krásný věk, ach zlatý, zlatý čas,
a přece neželím, že odešel tak záhy!
Mně nemůž' odeznít ten v duši drahý hlas,
mně nemůž' odumřít ten obličej tak drahý,
ni jeden obličej z těch, co mi byly drahy.

V své hrudi nosím jej, onť pevně zakotven
jak rána ve stromě, ač dávno zacelená.
Jen smrt jej vyrve mi, však jak květ v jarní den
tak ona vzpomínka se z hrobů zazelená.
Když strom je oloupen všech plodů, stromů, listí,
a stojí v podzimu tak opuštěn a sám,
má mízy ještě var a v živlů nenávisti
ční silen, pokliden. Tu v srdci pokoj mám,
ten živých silný klid v svém srdci věčně mám!

Večerní rapsodie.

Byl večer, vítr táhl soumrakem.
To boží dech byl, nad krajinou vlál
jak v první všeho stvoření ten den
až tam, kde snila modrošedá dál
a obzor snící přelíval se v nový.
A noc se tměla jen a mlčela.

Tu dech byl ohnivý jak mlunná řeka,
jak vzdušný orkán hrůzný, divoký
a jako bouře silný, neskrotný.
Zde hromy vzbudil spící, rachotem
že za ním řítil se jich hymnus slavný,

tam lunu rozsvítil a mnohou bludici
jak drobné světlo močálu. A zas
táh v dál, kam Vůle pudila jej v noc.
Ty trávy scuchané! Ty lesy jako moře,
ty sněhu laviny! Ty stromy jako harfy!
Zde v dubu zachytil se kšticí, šeptal mu
zvěst zmaru, který zítra čeká naň,
o sekeře, jež nabroušena již,
o semeni, jež číhá v daleku,
by bylo v jeho místo vhozeno.
Zde stopy hlídal dávných mýcení,
a tiché paseky, jež rostly svobodně,
kde mnohý útlý květ svou hlavu pozvedal
a drobná lasička a myška, plachá liška
svůj žijí život volný, osobitý.

A všecko své mu služby nabízelo
a hlavu sklánělo, a tiše zpívalo
si píseň plnou žití, rozkoše.

Jen člověka zde nebyl slyšán hlas,
ni povel tyrana ni repot otrocký,
ni bičů svist ni výkřik šibenic,
ni zlata svod a zbroje litý třesk,
ni hlahol lživých zvonů. Ticho bylo kol
jen vítr, boží dech vál krajinóu
a země cítila své mateřství
pod jeho dotekem. . .

Ballada života.

Muž svou ženu objímá:
»Já jsem tvůj a ty jsi má,
spolu dva jsme a přec jeden,
sobě peklo, luzný eden!«

Stranou bába tak si zpívá:
»Já jsem sama, sotva živa,
půl duše mi pochováno,
půl života oderváno.

To jen v noc, kdy stajen ruch,
stojí u mne mrtvý duch,
náruč jeho — list, jenž vadne,
a polibky ach tak chladné!«

Dítě tiše brouká si:
»K čemu trudy, zápasy?
Mým je ještě celý svět,
každý paprsk, každý květ!

Co jsem slýchal v pohádce,
ožije teď na krátce:
oblak, hora, skála žije,
ve mně se to všecko kryje!«

V koutě stojí stařec Čas,
na rtech prst a šedý vlas;
stroje hodin natahuje,
hlavou k tomu přikyvuje.

Venku říčí kosy zvuk,
a na okno: ťuk, ťuk, ťuk!
»Sekáč čeká, Čase, slyš!«
»Otevru ti záhy již!«

Modlitba.

Ty Duchu, Bože, kdo jsi koli jen,
když mluvím s tebou srdcem dnešní noci,
tak sám, v plášť snění tvého zahalen
a chvěje se jak lístek větru mocí,
jenž duši každé, všechněm národům
jich dráhy určuješ, všech kroků sled,
jenž díváš se všem novým porodům
a každou duši zniklou beřeš zpět:

Los žádám pro svůj lid, los, jenž se v mlhách tají...
a prosím, v potu koupaje své skráně
jak Mojžíš, stoje v blescích na Sinaji,
jak on se modlím vroucně, odhodlaně:
mějž slávu jeho si i štěstí jeho vem,
jen spravedlivým buď vždy k jeho dílu
Vlej v hruď mu povinnosti cit a sílu
a lásku k bědným všem!

Píseň zvonů.

Slyš zvonů hlas:
‚Je čas, je čas,
ó srdce, čas je na sebe
se rozpomenout zas!'

Tys dosud žilo jako v divých snách
jen mukám, drobným vášním poddáno,
však velké vášně, velkých činů vzmach
to bylo tebou chabě prospáno.
Teď v konec chýlíš se, již po všem jesti,
když slábo jsi pro nových vášní vír,
zde hledáš jediné jen ještě štěstí,
a štěstí to jen hluboký je mír.

Slyš zvonů hlas:
‚Je čas, je čas,
ó duše, čas je na sebe
se rozpomenout zas!'

Zkad jdeš a kam, se nikdy neptajíc,
zda jednou jako prázdný větru dech
se rozplyneš jen v Pojem, Čas a Nic
a v ráz se zbavíš minulých stop všech.
Či vzpomínky své nikdy neukrátíš,
jsouc nesmrtelna, dále budeš žít,
snad v těle jiném zas se v život vrátíš
a znovu potom slepě budeš snít?

Slyš zvonů hlas:
‚Je čas, je čas,
ó národe můj, čas je na sebe
se rozpomenout zas!'

Ty, tisícerý, jeden živote,
ty srdce velké, duše bez mezí,
ty smutný Hamlete, don Quijote,
ty Promethee, spjatý řetězy!

Ty Husy plodíš, Amosy, ó z tebe
se zloděj rodí, drobný tyran též —
vřed tisícerý čistou krev ti střebe
— kdy, národe můj, sebe nalezneš?

Svou hledej cestu! Však ne více zpět,
svou vzpírej tvář·jen v budoucnosti jas!
Hle, bouřných dob již cítit mocný let —
ó běda těm, kdo zaspí onen čas!
Jak Panny buď, jež Ženicha kdys ždály,
v svých lampách olej k chvíli shledání;
ta, která bděla, po boku mu králí;
však spící zhynula pak v zoufání.

Slyš zvonů hlas:
‚Je čas, je čas,
ó lidstvo, čas je na sebe
se rozpomenout zas!'

Ty zlata tíhou k zemi ujařmené,
se marně snažíš, k výši zvednout skráň;
stroj spuštěný se bez oddechu žene;
a krví mokvá každá země pláň.
Zizk žravý pouť si mrtvolami značí
a přes mrtvoly v před tě pohání;
Ze šachet, dusných dílen úpí v pláči
hlas lidský: »Mřeme věčně v zoufání!«

Kles' Abel, plémě bratrovraha Kajna
se stále spíjí bratra svého krví,
a jeho dumy, sny, myšlení tajná
živými srdci celý svět již mrví.
Kol víří zástup dětí — cherubínů
jak trsy velkých rajských lilijí.
A člověk ukryt vzdoru svého v stínu
meč na ně brousí, děla nabíjí!

Na Anatolské dráze.

Napsal Josef Kořenský.

II.

Výlety do Anatolie stěžují turečtí úřadové velice. Již příjezd do Cařihradu spojen jest s nemilou prohlídkou průvodních listin na celním úřadě. Pasu, vidovaného předem od tureckého konsulátu, jest nezbytně třeba. Kromě jmena zapisuje se v záznamech také jmeno hotelu, v němž cizinec míní bydliti.

Prohlídka zavazadel vykonává se blahovolně a rychle, položíme-li vedle nich nějaký stříbrňák. Úslužný celník má potom na zřeteli více peníz nežli obsah vaků a propouští nás v milosti. Spokojuje se, jen když se vaky na oko otvírají a hned zase zavírají. Dragomani vysílaní z rozličných hotelů k přibylé lodi, obstarávají sami bakšiš na celnici a kladou do svého účtu soukromého položku nejméně dvakráte větší.

K dalším cestám po Anatolii jest ještě potřebí nových listin průvodních, a to pasu, zvaného turecky teskere. Ten oprávňuje cizince, že smí cestovati ve vnitrozemí Malé Asie. Takového pasu potřebuje již každý, kdo ubírá se na návštěvu třebas jen do Brusy. K návštěvě blízkých ostrovů Princových není ho třeba.

Teskere vydává turecký úřad jen tomu cizinci, jenž vykáže se potvrzením příslušného konsulátu. Za vydání obou těchto dokladů platí se příslušný poplatek.

Teskere má platnost na celý rok. Opouštíme-li Anatolii, třeba jest žádati za propuštění na policejním úřadě a složiti povinný poplatek. Také k opětným návštěvám krajů anatolských jest třeba vždycky nového svolení od policie. Totéž platí pro každého Anatolce, ubírá-li se na návštěvu do Turecka evropského. Přísný tento řád zavládl u tureckých úřadů od té doby, kdy byly vyvolány nepokoje a krvavé rozbroje skrze Armeny. Štěstí, že řečené listy průvodní opatřuje cizinci dragoman, a že sproštěni jsme pochůzek od Piláta ke Kaifášovi.

Abychom směli opustiti volně Turecko, nastupujíce zpáteční cestu domů, nesmíme opomenouti, vyžádati si nového potvrzení u svého konsulátu a předložiti je tureckým úřadům k nahlédnutí, jak na pobřeží v přístavě, tak i policejnímu zřízenci, jenž sedě ve člunu střeží paroloď, zakotvenou v Bosporu u Galaty a dává si předkládati průkazy o volném odchodu z Turecka na samém moři.

Kromě pasu prohlíží policejní zřízenec za naší cesty z Cařihradu do Anatolie opětně vaky v přístavišti cařihradském a jako posedlý vrhá se zvláště na plechové krabice, o nichž se domýšlí, že by v nich mohl býti dynamit nebo jiná třaskavina. Ale několik piastrů vyjasní opět přísnou tvář policisty, a tak vstupujeme na paroloď bez větších mrzutostí. Netušíme však, že týž výjev bude se opakovati, až vstoupíme na půdu Anatolie a vcházeti budeme do nádraží. Tam prohlížejí se průvodní listy a zavazadla na novo. Policisté zapisují na zvláštní list jména všech příchozích, otazují se jich, kde nocovali, kam se ubírají a ve kterém hostinci budou bydleti.

Běžné peníze v Anatolii jsou takové jako v Turecku evropském. Turecké libry zlaté jsou v nitrozemí anatolském známější nežli zlaté Napoleony. Za dvacitifrank dává turecký směnárník obyčejně asi $93^1/_2$ piastrů, a to pravidelně v mincích, jež následují:

4 stříbrné medžidie, každá po 20 piastrech,
2 turecké franky, každý po 5 piastrech,
1 dvojpiastr
1 piastr a
2 bronzové metaliky po 10 parách.

Jen ve vzácných případech se stává, že pouliční penězoměnci dávají za Napoleon mince jiného druhu. Zřídka dostaneme místo čtyř medžidií 3 medžidie a 4 jednotlivé franky, nebo místo dvojpiastru 2 jednotlivé piastry a podobně. Jeť o drobnou minci v Turecku veliká nouze, a větší mince proměňují se pravidelně se srážkou několika par (1 piastr = 40 par, t. j. dle našich peněz něco přes 20 haléřů). Tak činívají i výběrčí na mostě, prodavači přeplavních lístků na parolodích a konduktéři na tramwayích, dodávají-li pasažérovi nazpět. Zvláštní spekulanti vyměňují si veliké obnosy peněz za drobnou minci u bank a těží z provise, získané u obecenstva výměnou.

Dopravu osob k anatolskému břehu sprostředkují mohutné parníky. Stanoviště jejich jest skoro uprostřed Nového mostu, spojujícího Galatu se Stambulem. Za léta vyjíždívá paroloď z Cařihradu časně z rána a má připojení ke vlaku, jenž již pasažéry očekává. Přeplava trvá asi čtvrt hodiny. Pohárek turecké kávy (černé) a cukrový zákusek je vše, čím může kavárník a zároveň restauratér občerstviti hosta na lodi. Ostatně opatřili jsme se již sami potravinami nakoupenými den před tím v Cařihradě, nechtějíce míti hlad za jízdy po Anatolské železnici, neboť kromě melonů sotva lze co

jiného na stanicích koupiti, byť se i jelo nepřetržitě od božího rána do noci.

Prohlídka na první stanici Anatolské železnice prošla hladce. Jméno osady, kde tato trať počíná, jest Haidarpaša. Skutarské to předměstí rozvinuje se od otevření železnice Ismidské utěšeně, takže si svého titule poněkud zasloužilo. Znamenáť arabské jméno haidar lva, brávaného mezi muhamedány zhusta jako příjmění statečných mužů, kromě toho pak i jako přívlastek některých měst (Haidarábád, Haidarnagar).

Haidarpaša jest sídlem ředitelství železné dráhy Anatolské.

Čas, jímž se Anatolská železnice řídí, upraven jest po způsobu tureckém. Orientálským železnicím v Evropě bylo dovoleno spravovati se dle času evropského, ale ředitelství Anatolské trati bylo nuceno zavésti čas alla turca, a tak jest třeba upravovati jízdní řád podle slunce. Čím dříve slunce vychází, tím dříve vlak odjíždí, čím pozdější hodina východu, tím později vypravuje se vlak ze stanice Haidarské. Turecká půlnoc počíná západem slunce. Té doby čítá Turek 12 hodin. Zapadá-li slunce o sedmé hodině večer alla franca, říká Turek, že je dvanáct hodin v noci. Hodinu na to, tedy dle našeho času v 8 hodin večer, počítá Turek jednu hodinu z rána, 5 hodin po tomto západu slunce, tedy podle našich hodin o 12. hodině noční, čítá Turek 5 hodin ráno, a 7. hodina ranní alla franca jest 12. hodina polední alla turca. Takovéto měření času denního upomíná zajisté na dávné doby kočovného života, kdy západem slunce končíval pochod a upravovaly se stany k odpočinku po denní lopotě.

Ze stanice Haidarské vypravuje se směrem do Angory toliko jeden osobní vlak denně, a zakončuje svou denní pouť asi okolo 10. hodiny noční dle našeho času v Eskišehru. Příštího rána nastupuje teprve další cestu do Angory.

Vagony Anatolské dráhy poskytují i choulostivému Evropanu dosti pohodlí. Mají tři třídy. Proti palčivému slunci horkého léta jsou chráněny dvojitou střechou, jako bývá zvykem též v krajinách tropických. Turecké dámy zaujímají místa ve zvláštních vozích, takže nepřicházejí ve styk s muži. Podobně tomu bývá v Turecku i na parolodích a ve vozích tramvajových. Rovněž i stanice železniční mají zvláštní čekárny a pokladny pro ženy muhamedánské.

Průchodních vozů Anatolská dráha posud nemá a přivádí pasažéry do rozpaků, mají-li jíti nutně vykonati své potřeby. Na štěstí osobní vlak železnice Anatolské nikdy ze stanice nepospíchá.

Když prodavači vody zásobili baňky pasažérů ještě vodou nejstudenější, »studenou jako led«, opustil vlak stanici Haidarskou. Mezi tím zařídili se turečtí moji společníci, nejvíce důstojníci a kupci, v kupé druhé třídy zcela po domácku, zuli obuv, složili nohy křížem, pili kávu, kouřili z nargilé a rozplývali se v zahálčivé rozkoši, označované mezi Turky sladkým jménem kef. Seděti, kouřiti, píti černou kávu a při tom mlčeti jako věrný — soubor nevinných těch radostí pokládá musulman za vrchol pozemského štěstí.

Vlak zabočuje brzy k pobřeží mořskému a projíždí starobylou půdu, kde rozpínal svou moc a sílu Mithridates, kde z milosti živořil zapřisáhlý nepřítel Římanů, Hannibal, a kde výbojný Dioklecián žil život plný nádhery.

III.

Železniční linie Haidarsko-Ismidská jest plna lahodných půvabů. Rozkošné pohledy otvírají se zvláště, zasedneme-li na pravou stranu vagonu. Panorama, jež se očím zjevuje na pobřeží památného zálivu Nikomedského, nyní Ismidského, vnikajícího z moře Marmarského hluboko do země, připomíná poutníku malebné kraje italské a francouzské Riviery. Pláň hladiny mořské modrá se tam také jako azur vlaského nebe a honosí se nad to v dalekém pozadí vrcholkem mythického Olympu, vypjatého z půdy starobylé Mysie do výše asi půltřetího tisíce metrů na blízku luzné Brusy. Před ním rozeznávám ostře obrysy chlumnatých ostrovů Princových, vynořujících se z lesklé pláně Ismidského zálivu jako z tišin jezerních a rozpomínám se opět na jména jejich. V jednom z nich poznávám ihned svého dobrého známého z let dřívějších. Je to Prinkipo s bělavým zdivem několika klášterů, obstoupených významnými postavami rozkladitých sosen, ve druhém spatřuji ostrov Proti, ve třetím Antigoni, ve čtvrtém Chalki, v ostatních menších a neobydlených čtu názvy Pyti, Antirobito, Niandro, Platy a Oxy. Vlnobití rozbouřené Marmory vniká až ke příkrým bokům těchto skalnatých pevnin, obnažuje jejich stěny a odhaluje jejich nahotu, takže se v záři vycházejícího slunce z daleka zardívají a prozrazují své železité složení. Zcela případně říká Turek jednomu Kyzyl ada t. j. červený ostrov.

Princovy ostrovy vzaly svůj název od bydliště vznešených osob, které již za časů byzantských bývaly na ně vypovídány, aby tam vyměňovaly purpur knížat, princů a sesazených císařů a císařoven za roucho klášterní.

Kouzlo přímořské idylly Ismidské dlouho zachvívalo mou myslí, a jenom vegetační zjevy při železniční trati zatlačovaly do pozadí vzpomínky na dávnověkou minulost. Lepé obrazy střídají se každou chvílí. Partie mořské ustupují místy pohledům na sady, kiosky, letohrádky, rozvaliny starých sídel, zámků a hradů, ale opět bijí do očí, jakmile trať přimkne se těsněji k pobřeží zálivu. Průvodní knihy mluví pravdu, doporučují-li výlet z Haidaru do Biledžiku slovy: »Nikdo neopomeň podniknouti z Cařihradu také cestu po této Anatolské trati, neboť náleží mezi nejkrásnější na světě.« Rady té užil i panovník německý na letošní své cestě do krajů maloasijských a projel nejskvělejší část železnice vedoucí ke »kolébce pokolení lidského.«

Lesy zmizely na blízku Anatolské železnice již dávno, a v půdě bují jenom vegetace založená pečlivou rukou sadařů a zelinářů. Úrodný ten pruh země mezi pobřežím mořským a stráněmi horskými má v šířce až 4 km a proměněn jest téměř až do Ismidu v délce 90 km takořka v jedinou zahradu. Úrodou požehnaného toho kraje zásobuje se turecké veleměsto na Bosporu. Zvláštní vlaky vysílané za chladnějších nocí letních ze stanic Ismidského zálivu do Haidaru přivážejí den co den ovoce a zeleninu a plní jimi tržiště jak ve Skutaře, tak i v Peře, Galatě a Stambulu. V některých dnech vonívají ovocné vlaky samými melony, jindy jsou vagony samé koše višní, artičoků, okurek, rajských jablek, vinných hroznů, fazolí, mrkve, cibule, oliv, fíků, broskví, merunek a j.

Ale spatřiti lesy alespoň v dáli, marně jsem namáhal svůj zrak. Hvozdy maloasijské vzaly za své již před dávnými sty lety, a nynější chlumy živoří jen z milosti skotu a koz, úhlavních nepřátel lesní kultury.

Na zpustošení hvozdů anatolských naříkají si již pamětníci časů Strabonových a Liviových. Pro nedostatek dříví byli nuceni sbírati a sušiti trus dobytčí a užívati ho za palivo právě tak, jako se děje v Anatolii doposud. Jak toužil jsem po svěží zeleni našich hájů a lesů, když bloudil jsem okem po široširé a vyprahlé pláni vnitrozemí maloasijského a nikde ani stromečku nezočil!

Pustošení maloasijských lesů bylo dovršeno, když opanovali kraj kočovní kmenové turečtí a vydali je na pospas stádům bravu a koz. Teprve nyní povolává turecká vláda zkušené rádce, aby vyslechla jejich návrhy a pokusila se o zalesnění pustých krajů. Zkušení znalci tvrdí, že živné půdy jest v Malé Asii pro zdárný vzrůst lesů dost a dost, a že zalesněním krajů anatolských vrátí se do země

opět dešť a vláha. Marně čekají nyní ve vyšinách anatolské plán na lijavec, i když v měsíci červenci a srpnu valívají se po nebi mraky nejčernější a když křižují se blesky nejhroznější. Měsíce plynou tam zhusta bez nejmenších srážek vodních.

Vábněji, nežli kultura lesní vypadá dílo sadařů a zelinářů na trati Haidarsko-Ismidské a dále při jezeře Sabandžském za Ismidem. Zahradnictví jest pro Turka milým zaměstnáním. Osman plní tak věrně přikázání obsažené v koranu: »Bůh to jest, jenž zahrady stvořil. Proto požívejte jejich ovoce a pamatujte v den úrody na almužnu a desátek. Leč neplýtvejte požehnáním, neboť Bůh nemá v lásce rozmařilce.« A Turek zahradník v práci své nelení, čerpá vodu z cisteren čerpacími koly od božího rána a zavlažuje záhony až do západu slunce.

Zahradnictví a polařství při Anatolské dráze zvelebilo se zvláště muhamedánskými přistěhovalci (muhadžiry) z Bulharska, Bosny a Dobrudže.

Moslimové ti nesli těžce nově zřízené panství křesťanské a opouštěli šmahem půdu balkánskou. Nejvíce jich vytáhlo z Dobrudže, stepnaté krajiny při nejdolejším toku Dunaje a přiléhajícího pobřeží Černomořského. Přivtělení Dobrudže k Rumunsku bylo proti mysli zvláště svobodymilovným Čerkesům, tak že se z ní vystěhovali na dobro a vytáhli do Malé Asie zároveň s Tatary, rovněž tam dříve usedlými.

Dobré výsledky v polním hospodářství, sadařství a zelinářství, neušly zrakům německých pozorovatelů, a bylo k nim poukazováno odbornými články. Zpravodajové němečtí chtěli jimi obrátiti zřetel k výnosné půdě anatolské, až posud málo zalidněné a výborně se hodící k zakládání osad německými vystěhovalci. Ani nyní nepřestávají cařihradští dopisovatelé německých novin ke kolonisaci Anatolie ukazovati a říditi k ní proudy vystěhovalecké.

Ve zvláštních pojednáních a článcích, psaných do velikých denníků německých, jakož i ve spisech samostatných vyličují se přednosti Anatolie slovem i obrazem a vychvalují se maloasijské kraje jako příští země německé působnosti.*)

V sadech anatolských bělává se zhusta lebka z koně nebo jiného zvířete domácího. Pověrčivý moslim nastrčil ji na dlouhé bidlo, aby byla zjevna z daleka a chránila stromoví před neúrodou

*) Karl Kannenberg: Kleinasiens Naturschätze, seine wichtigsten Tiere, Kulturpflanzen und Mineralschätze vom wirthschaftlichen und kulturgeschichtlichen Standpunkt. V Berlíně 1897. Cena 14 marek.

a zkázou. Ale před zlodějskými Čerkesy lebky koňské sadů a vinic přece neuchrání, a proto málo kde se spatřuje tolik strážných budek jako v Anatolii. Snad jen Řecko ji překonavá. Čerkesové zapadají do zahrad tureckého sadaře jako houfy ptactva. Přicválají s horských samot na koních, plní prázdné koše nejlepším ovocem a mizí již dávno v dáli, nežli způsobí se poplach v osadě. V dřívějších letech padl nejeden Čerkes v zápase o několik hroznů sladké révy.

Ovoce pojídá Anatolec jako každý Turek s velikou chutí. Již turecké jméno pro ovoce, t. j. jemiš, prozrazuje, že jest ovoce podstatou tureckých pokrmů, neboť odvozeno jest od jemek, t. j. jísti a značí tedy jemiš tolik co jídlo, pokrm.

Druhy ovoce nebyly prvotně u Turků četné. Mnohé z nich přijali Turci od Arabů a Peršanů. Potvrzují to posud arabská a perská ména v turečtině užívaná.

Z ovocného stromoví daří se při Anatolské dráze v nížinách nejvíce tyto druhy: jabloně, hrušky, kdoule, marhaník (granátové jablko), mišpule, višně, švestky, broskve, merunky, olivy, smokvoně (fíky). Réva vinná pěstuje se se znamenitým zdarem. Z jiných ovocných keřů a stromů uvádím lísku, vlaský ořech, jedlý kaštan, moruši, mandlovník a dřín.

Ze zelenin pěstují anatolští zelináři nejvíce tyto druhy: řepu, mrkev, karfiol, zelí, řetkev, chřest, celer, salát, cibuli, česnek. Také nescházívají nikdy v zelnici Anatolcově okurky, melouny, tykve, artičoky, lilek jedlý (patlidžany), rajská jablka, špenát, petržel, paprika, z luštěnin čočka, fazol, hrách.

Z polních plodin pěstuje Anatolec pšenici, ječmen, žito, oves, proso, cirok, kukuřici, rýži, brambory, z pícních rostlin hlavně vojtěšku, ve skromnější míře jetel a vičenec (ligrus), z narkotických bylin tabák, mák snodárný k výrobě opia a oleje a konopí k přípravě hašiše, z textilních rostlin len, konopí, bavlnu, z barvířských bylin mořenu, řešetlák, šafrán.

K získání pryskyřice pěstují se v Anatolii stromy terebintové, jako je řečík terebint a řečík tryšla, zvaný též strom lentiškový čili mastyksový a sloužící k výrobě mastyksu.

Zkušenější přírodozpytec poznává všecky ty zjevy vegatační, pokud právě rostou, kvetou nebo plody mají, již za pouhé jízdy po železnici, nebo za potomních vycházek po Anatolii, k nimž jsem měl zvláště dost příležitosti za svého pobytu v Eskišehru, Kutaji a j.

O dnešním stavu ovocnictví.

Sděluje Hynek V. Burian.

Chceme-li poznati dnešní stav ovocnictví, nutno jest pozorovati toto odvětví hospodářské v zemích, které mají dobré jméno v tomto oboru a porovnávati s ovocnictvím naším domácím v království Českém.

V oboru ovocnictví jsme u nás stále ještě v samých počátcích; nutno nám mnohé a mnohé doháněti a od sousedů bližších i vzdálenějších se učiti, abychom dospěli tam, kam by nám dospěti bylo možno. Podnebí, půda, položení, země, vše k tomu nám poukazuje, že bychom mohli v ovocnictví zaujímati místo jedno z nejpřednějších, jako tomu kdysi již bývalo.

Nejdůležitější zemí v oboru ovocnictví jest bez odporu Francie. Francie má 198 milionů ovocných stromů, vyrábí za 792 až za 990 milionů franků ovoce ročně, má 834 továrny na zužitkování ovoce a ovocnictví živí 113.000 lidí.

Ovocnictví francouzské dovoluji si děliti na ovocnictví hospodářské, které provozuje se v míře největší a které nese také největší užitek, pak na ovocnictví sportovní, které ovšem také nese užitek, ale tento neodpovídá výši nákladu. Sportovní ovocnictví provozuje se ve Francii (Belgii, Holandsku atď.) v zahradách boháčů a hledí se při něm předem na dekorativní tvary stromů, na neobyčejné, obrovské tvary ovocných plodů a na uzrávání předčasné.

Tento sport jest velmi ušlechtilý a způsobilý, aby vzbuzoval lásku k ovocnému stromoví a povzbuzoval k následování a napodobení. — Ovocnictví francouzské vůbec stojí na velmi vysokém stupni, neb vždyť i panujíci rod královský ve Francii (Bourbonové) byl odedávna přítelem a milovníkem nejen krásných sadů, nýbrž i lahodného skvostného ovoce. Bourbonové ovocnictví francouzské mocně podporovali a i dobyvatel Napoleon I. nebyl ovocnictví otčimem, a jméno Napoleonovy máslovky svědčí o jeho přízni. Co dálo se u dvora královského, to dálo se u dvorů knížat, hrabat, vévodů atd. v míře četnější, vysoké kruhy francouzské podporovaly ovocnictví neméně blahovolně. Již za dob revoluce výroba ovocná byla tak velikou, že ovoce nadbytečné vyváželo se ze země do Anglie.

Výroba ovocná stoupala ve století devatenáctém a ovocnictví u bohatých lidí stalo se všeobecnou libůstkou. Libůstkám těm do-

vedli velmi výhodně hověti přední školkáři domácí tím, že vymýšleli vkusné a vhodné tvary, ve kterých by se ovocné stromoví mohlo připustiti i do zahrad ozdobných a do parků. A podařily se jim. Vynašli všeliké ony pyramidy, rožděje, věncoví atd. a vypěstovali vedle toho nové druhy ovoce, které vedle výborných vlastností svých, musely vynikati ještě zevnějškem, velikostí, tvarem a zbarvením. Nádherné ovoce stalo se ozdobou parků a hodovních stolů boháčů. Pilné ruce chápaly se všeho, aby vyhověly požadavkům konsumentů domácích. Vždyť po konsumentech domácích dostavovali se hojně konsumenti z ciziny, a ti platili vzácné a nevídané zboží dráže ještě než konsumenti domácí, na ně již zvyklí. Francie má pro obchod příznivou polohu a mohla snadno svoje přebytky posílati na sousední trhy, kde ovoce nalezlo vždycky vítaného přijetí a dobrého odbytu. Francouzové jsou pilní a dovední pracovníci. V nynější době dovedli s příkladnou rafinovaností využitkovati všech nových vymožeností v oboru výživy rostlin a všech vynálezů směřujících ku zdokonalení a rozhojnění sklizně. Oni docílili plodů nevídaně velikých, krásně zbarvených a také lahodných. Tak na příklad hrušky Kongresovky vypěstovali až na 1300 gr. těžké, Poděbradky 900—1100 gr. atd. Pravý mamut mezi hruškami jest jejich hruše Belle Angevine, jejíž plody dosahují váhy někdy i 3 až 3 a půl kg. a již se užívá ku dekorování ovocných mís, kde ostatní veliké plody zdají se trpaslíky proti tomuto hruškovému kolosu.

Ovoce nedá se vždy hned zpeněžiti, kdy uzrálo a nedají se mnohé druhy ani dlouho držeti. Proto vyniknul ve Francii velkolepý ovocný průmysl a výroba ovocných kompotů a záchovek pak později, když phyloxera zničila převážnou část vinohradů ve Francii a národ neměl co píti, byli to ovocnáři ve spojení s lučebníky, kteří počali vyráběti víno ovocné, (cider) které podobá se vínu hroznovému skoro k nepoznání. Vedle vína ovocného ze spodků a odpadků počali vyráběti ovocné lihoviny — cognac, který jest časem lepší, než jest cognac ze spodků vinných.

Výroba ovocných vín stoupla tak, že se průměrně co rok vyrábí 22,000.000 hektolitrů cidru a ovocného cognacu 350—600 tisíc hektolitrů. Nejvyšší výroba ovocného vína dosáhla roku 1895 míry 37,272.000 hl.

Ovocné víno nejenom, že se pije hojně v zemi samé, jako výborný, zdravý a laciný nápoj, ale vyváží se také do ciziny a to hlavně do francouzských kolonií v Asii, v Americe a na Ma-

dagaskaru. Jestliže se cedí mošť z jablek a hrušek dohromady a nechá vykvasiti po způsobu champagnském, lze vyrobiti ovocné šumivé víno výborné.

Ovoce jest ve Francii velmi mnoho, ale není nikdy tak laciné jako u nás, proto že na ně jest všude hojný odbyt. Zvláště drahým jest ovoce nad míru vyvinuté, krásného tvaru a zbarvení a pak ovoce v zimní době dobře uchované ve svěžím stavu. Tak na př. pěkná kmínová reneta v lednu a v únoru stojí až 2 franky kus, tolikéž veliká blenheimská reneta, gdoulové zimní jablko. Zimní děkanka hruše stojí vždy v zimě od 2 franků výše. Tolikéž St. Germainská, Van Orelova, Angoulemská atd. Výborné máslovky Merodovy, Thirriotovy, Hardiovy platil jsem sám v tržnici pařížské roku 1892 v podzimu po 45 – 90 centimech za kus. Dekorativní plod hrušky Belle Angevine ze zahrady pana Van Hutta v Gentu vážící $3^3/_4$ kg prodán byl za 38 franků. Jiný menší kus za 22 franků. Ovocné zahrady ve Francii nejsou zdaněny výše než ostatní pozemky hospodářské. Nemusí se tedy rolník strachovati, že mu bude na jeho pilnost a přičinlivost uvalena hrubá daň, dříve ještě nežli bude z pozemku těžiti značnější výnosy, jako je to v některých jiných státech Evropských.

Ovoce ve Francii lze voziti po drahách za dovozné, které je o nepatrný zlomek centimu větší než na uhlí. A dráhy mají mimo to zvláštní vagony na převážení ovoce zařízené: Vagonů těch jest na všech drahách a na všech stanicích hojný dostatek.

Zákony o ochraně ovocného stromoví a ochraně ovocné úrody nelíší se v hlavních věcech od zákonů našich, ale přísněji se vykonávají. Jedno, co v našich zákonech schází, jest zákon o hubení parasitů na stromech. Tak na př. postřikování ovocných stromů bordaileskou omáčkou jest nyní nařízeno zákonem. Tolikéž hubení mšice krvavé atd. atd. Na vzdělání obecného lidu v ovocnictví se mnoho nevynakládá. Pro vyšší vzdělání v ovocnictví působí více škol ovocnických, z nichž ovocnická škola ve Versaillech zaujímá bezpochyby první místo. Ovocné stromky a keře pěstují zahradníci štěpaři (pepinieristé) na prodej a francouzský hospodář nechodí nikdy stromky vykopávati do lesa, ani je v neděli nebo o trhu nekupuje před statují od lidí zcela neznámých, ale jde a dá si je ve školce přímo před očima vykopati a opět je sám vlastnoručně zasadí. Stromky nejsou ve Francii laciné. Také se nehledí na láci, ale na dobrotu stromků a na to, aby byly mladé a bujné. Francouzský ovocnář kupuje nejraději ovocné stromky, když dosáhly

výšky koruny—špičáky a sám si tyto špičáky v koruně seřízne, korunu sobě formuje aneb si ji druhem oblíbeným oštěpuje.

Ve Francii má lid lásku k ovocnému stromoví a proto se učí každý již z domova, jak má ovocné stromy ošetřovati a chrániti a není mu potřeba mnoho dokládati, aby byl dokonalým plantážníkem. . . . . Francouzští pepinieristé jsou muži vyškolení, na slovo vzatí, v nejvyšší míře poctiví a požívají mnozí z nich jména světového a vedou také s celým světem obchody, protože u nich lze koupiti vše, na co si odborník ovocník jenom pomyslí a lze to vše koupiti dobré a za ceny přiměřené. Není se co obávati, že člověka ošidí, jako to dělají přečasto v Německu, v Holandu a také nyní v Anglicku.

Ovocnictví anglické vyvinovalo se za stejně příznivých podmínek jako ovocnictví francouzské. Země Anglická jest z největší části ovocnictví dosti přízniva. Jak je podnebí a půda ovocnému stromoví, zvláště jabloním v Anglicku přízniva, o tom svědčí některé výborné druhy, které tam vzaly svůj původ, jako jest zlatá zimní parména anglická, — Ribstonův semenák — Coxova oranžová reneta — Peasgoodova nevyrovnatelná atd. atd. Bohatí lordové Angličtí, obchodní Nabobové, zbohatlí obchodem zámořským a velkolepým průmyslem dovedou s největší rafinovaností vymáhati na matičce přírodě, co dáti má jim, aby byli spokojeni. Tu béře se ku pomoci zeď a sklo, které chrání půdu před ochlazením a rostliny před zhoubou mrazem a horká voda nahražuje žárné paprsky sluneční. Horkou vodou hřeje se půda ve skleníku, vzduch a ve vyhřátém ústředí, kde půda mimo to nasycena je výživnými látkami, jichž rostliny pro svoji bujnou vegetaci potřebují, roste vše co nejbujněji. Tu ve sklenících pěstuje se zelenina, květiny, ale i ovoce. Ovocné stromky a keře pěstované v koších přinesou se do skleníku, zasadí na vzdálenost potřebnou do záhonů a pudí se k plodnosti umělým způsobem. I včely zanesou se do skleníků, aby sprašovaly květy ovocných stromků a rostlina ani toho oplodňujícího hmyzu nepostrádala. Jako se pěstuje mnoho ovoce způsobem umělým tak i způsobem přirozeným pěstuje se ovoce na ohromných prostorách venku pro trh obecný a pro konsum veškerenstva a vzdor tomu, že se ovoce tak mnoho vypěstuje, to vše Angličanům ještě nestačí. Angličan žije vesměs v blahobytu — i ten dělník — a živí se hojně masem. Aby mohl zachovati svoje zdraví, při tomto způsobu života, je mu nutně třeba, aby požíval hojně zeleniny nebo ovoce i požívá raději ovoce. Angličan jest veliký

jedlík, požívá tudíž ovoce velmi mnoho i nelze v Anglii vypěstovati ovoce dosti pro domácí spotřebu, a musí voziti z Francie, z Ameriky, z Austrálie, z Kapska, ba i z Čech (švestky hlavně) atd. — Anglie skonsumuje všechny přebytky ať už ve stavu čerstvém nebo sušeném, či v podobě Jamů, kompotů, vín, šťáv, konfektů atd. Nemáme z Anglicka žádných statistických podatků a nelze nám poukázati na ohromnost cifer ovoce do Anglicka dováženého a tam spotřebovaného.

Američani jsou vlastní bratránkové Angličanů. I oni ovoce velmi rádi požívají a hned od té doby, kdy počali Ameriku osazovati, sázeli okolo svých prvních příbytků ovocné stromy. S osadníky od břehů východních na západ putovaly i ovocné stromy, až dosáhly západních břehů pevniny, omývaných Tichým okeánem v požehnané Kalifornii.

Tu okázali Američané svoje divy v ovocnictví. Kalifornie stala se zemí ovocedárnou par excellence. —

V St. Francesku, v St. José, v St. Sacramento a jinde narostly vedle obrovitých ovocných sadů obrovské továrny, kde se svežená úroda ovocná třídí, nejlepší ovoce posýlá na trhy ve stavu čerstvém do východních Států spojených, kde je již konsumentů příliš mnoho a ostatní se konservuje známým amerikánským způsobem v cínovaných a polakovaných uvnitř krabicích. Nejvýtečnější americké ovoce kalifornické přiváží se už také k nám, ovšem za cenu vysokou, neboť koná cesty daleké a projde skrze mnoho rukou, na nichž vždy něco uváznouti musí. — Jestliže Evropané věnovali ovocnému stromoví a keřům mnoho péče, aby docílili plodů hojných a nádherných, tož Američan přikročil s energií a chytrostí svojí ku pěstění ovoce a dodělal se výsledků ještě skvělejších a laciněji.

Američan pracoval obchodně a vědecky. Sám snažil se docíliti na stromech mladých úrody tím způsobem, že vysazuje vždy stromky mladé, 1leté šlechtěnce do sadu ovocného a hned je krátí, ponechávaje jim, aby vytvořovaly korunu svojí hned při samé zemi. Než my u nás vypěstujeme korunu na dvoumetrovém koštěti, (čemuž říkáme vysokokmen) to má Amerikán již mohutný strom v plné plodnosti. A to jen, protože on nestojí o ten vysoký kmen, ale chce míti ovoce hezky po ruce, aby nemusel stromy slézati pomocí dlouhých žebříků. — Amerikán pěstuje ovoce a vyhledává, jak a které se dá kde nejlíp prodati.

Ovocné stromy v Americe trpí však velice různým hmyzem, o kterém my u nás v Evropě nemáme ponětí. Aby mohl proti tomuto hmyzu bojovati, třeba mu výzkumů vědeckých, k čemuž slouží 22 zkušebných stanic, kde se stanoviska vědeckého pracuje se pro ovocnáře. Buletiny zkušebních těchto stanic amerických poskytují vzácný material pěstitelům ovoce, neboť podávají rady ne opsané, nebo slyšené, ale rady, které vyplývají z osvědčených zkoušek a podařených, výsledky doložených pokusů. — Vláda ústřední i vlády jednotlivých států mnoho vynakládají na zveleben ovocnictví.

Jest známo, že v Americe nedaří se naše obyčejná švestka domácí a že tuto nebylo lze ničím jiným nahraditi. I namáhali se Američané, až takovou náhradu našli. Sprašovali dohromady slívu japonskou se slívou americkou, až vypěstili svou obrovskou zlatou slívu (Golden plaum), která jest chuti výborné, obrovského tvaru, barvy zlatožluté a hodí se výborně na stůl jako ovoce tabulové, jako ovoce na povidla, konservy i k sušení. — I tyto slívy viděli jsme již v roce 1897 v Praze v obchodech vyloženy ku prodeji.

Američan jest vynálezcem mnohých ovocných pokrmů, jakých my v Evropě neznáme a hlavně jsou to jablka a broskve, jichž se v kuchyních v míře veliké používá. Američané dosáhli pěstováním toho, že vychovali si v Americe mnohé výborné své původní druhy ovocné, z nichž některé zavádíme rádi i u nás v Evropě. Tak na př.: Nalezenče z Rhode Islandu, Reneta Novoyorkská, Princesse Louise, King Baldwin, Ontario, Mancs Codlin, Idaho pear atd. atd.

Školkářství jest v Americe úplně v rukou zkušených štěpařů a ti se starají o vypěstování mladých stromků, štípených určitými druhy. Stromky se ze školek prodávají jako 1letí nebo dvouletí štěpenci a formují se na místech — v plantážích — co stromky korunové. Při zakládání sadů amerikánských platí zásada rychle a mnoho těžiti a když se stromy vyčerpají a vezmou za své, vysázeti kousek dále jinou plantáž a těžit zase hned. Proto Američan ovocnář stromy mnoho ani neřeže, ale hnojí a hledí, aby hodně ovoce daly. — Stromy beřou také rychle za své. Pěstování nízkých bezekmených stromů v Severní Americe má svůj smysl také proto, že tam panují často ohromné větrné bouře cyclony a hourikany, které by vysokokmené stromy zničily v okamžiku. Amerika by mohla naše ovocnictví značně v budoucnosti poškozovati svojí velikou a lacinou výrobou. Na ochranu proti Američanům jsou nám však Němci, kteří se bojí Svatojosefské mšice ovocné, která

dovede nejenom ovocné stromy ale i stromy a keře lesní neplodné v době nejkratší zničiti. — Kdyby mšice té nebylo, dali by nám Američané na našich trzích za vyučenou.

Američané mají ještě nezměrné plochy země, které mohou ovocným stromovím a keři posázeti a které budou ještě v krátké době velmi veliké úrody dávati. — Avšak obyvatelstva Amerického nyní přirůstá mnohem větší procento než dříve a výroba nebude se tak rychle zvětšovati, aby stačila v kroku přírůstku obyvatel.

Němci i Angličané mluvívají o ruských snahách hospodářských pohrdlivě, ale sám viděl jsem, jak pěkné ovoce rodí se v Rusku i na studeném severu ve Finsku, na ostrovech v jezeře Ladožském, v zahradách kláštera Valaámu. Viděl jsem ovoce ruské z Kongresovky, Litvy, Podolské, z Volyně, Besarabie, z Rostovska na Donu, z Kubaně a Tereku, z krajin Černomořských kozáků, z Kavkazu, Krymu, z Taškendu, Samarkandu, Kašgáru a z jiných krajů střední Asie a přesvědčil jsem se, že pravoslavní naši bratří velmi pilně pracují v ovocnictví a že dosáhli značného stupně dokonalosti, jakož i že v některých oblastech vyrábějí velmi mnoho. V ovocnictví a v ovocnickém průmyslu snadno by se mohli měřiti Rusové z poříčí Donu a Kubaně s Němci z Porýnska. Oni vyrábějí poměrně více a lepšího ovoce a ovocnický průmysl ruský jest v mnohém směru daleko nad průmyslem německým, ano v některém směru i nad průmyslem francouzským. Hlavně v ovocných konfektech a v pastylách okázali Rusové, že jsou nedostižní. Podobně i v ovoci nakládaném a v ovocných šťávách.

Ruské posty církevní naučily lid jak ovoce zachovati, jak z něho to i ono připraviti, aby bylo dosti na veliký půst. — Rusko nestačí posud, aby vypěstovalo sobě ovoce dosti pro svoji potřebu a jest odkázáno na přívoz ovoce syrového i konservovaného z ciziny. Petrohrad spotřebuje sám aspoň 300.000 q ovoce přivezeného. Pro Petrohrad ovoce nakupuje se v Severní Africe, Španělsku, Francii a v Německu. V Německu nekupují Rusové ovoce německé, ale české z Lovosicka a Litoměřicka, které po Labi jde do sprévského kanálu a přijde do Štětína, kdež se balí do beden a přichází do Petrohradu jakožto ovoce německé. Rus miluje ovoce veliké, jasně, vesele zbarvené, proto na př. do Ruska jdou naše zlaté parmeny, Limburské, Blenheimské renety zlaté, velké Kasselské renety, ananasové renety, krasokvět žlutý, žlutý Richard atd., z hruší hlavně Boskova láhvice, zimní děkanka Angoulemská,

Poděbradka, Van Orelova, Pstružnice, Bělička, Šedivka zimní atd. Jest na nás, abychom se uchopili obchodnickým způsobem spojení s Ruskem.

Rusko úřední pracuje mnoho pro zvelebení ovocnictví a má mnoho učebných ústavů ovocnických. Nejhlavnější jsou Nikitskyj závod v Jaltě na Krymu a v Tumani u Kyjeva, v Rostově na Donu. Zvláště nynější ministr orby pan Jermolov podporuje ovocnictví napjatými silami. Má také značně mnoho odborníků na slovo vzatých v samých kancelářích ministerských, což u nás ještě nikdy nebylo.

V ovocnictví může nám Rusko jenom prospěti, naučí-li se u nás přímo v Čechách kupovati a vstoupí-li s námi do čilého obchodního spojení. Vzpoměli jsme Krymu. Jak krásně popsal Krym slovútný veterán náš v hospodářství, pan J. B. Lambl. Jižní jihozápadní i jihovýchodní břehy Krymu jsou majetkem nejvyšší šlechty a největších boháčů ruských: u vil carských, velkoknížecích i bojarských jsou rozsáhlé ovocné sady, které spravují i opatrují odborníci Francouzové a i Čechové. Náklad, který se vede na ovocnictví na Krymu, nevede se na ně nikde jinde na světě. Proto Krym vykazuje takové skvělé výsledky — nádherného ovoce, z něhož dostane se na trh jenom nejmenší část — většinou je jenom pro vyvolené národa.

Německé ovocnictví nesmí se podceňovati, ono není nikterak nepatrné, Němci vynasnažují se, aby Francouzům urvali primát na tomto poli hospodářské výroby. Ovocnictví německé není ovšem nejstaršího data, ale dobře máme v paměti zápisky Bedřicha Velikého, německého krále, který se vynasnažoval ze všech sil, aby ovocnictví ve své říši zvelebil. A dařilo se mu dosti dobře. Na Rýně jest ovocnictví ještě starší než v severním Německu, neboť v Porýnsku jest přízniva půda, poloha i ponebí. Víme však velmi dobře, jak v letech osmdesátých Jindřich Semmler, pomolog německý, usazený v Kalifornii, Němcům kázal, že v ovocnictví jsou míň než makovým zrnkem a že jim zbývá všecko učiniti. Hlas jeho jako obyčejně nebyl u Němců hlasem volajícího na poušti, ale byl na mnoha místech uslyšán. Ovocnictví německé rozmáhá a zvelebuje se na všech stranách. Průmysl ovocnický velmi čile si počíná, roste až příliš rychle, tak že nestačí mu doma vyráběti dosti ovoce, i poukázán jest nakupovati je mimo Německo.

Němci spotřebují mnoho ovoce. Tak na př. ve Würtenbersku, Hessensku, Badensku atd. jsou hospodáři zvyklí míti doma sudy

vlastního jablečného vína a na tento domácí laciný nápoj často veškeré ovoce kupují z ciziny. Že jest v Německu nedostatek ovoce i tehdy, když jest na ně požehnaný rok, toho důkazem jest, že se přikupuje ročně za 13—22 mil. marek ovoce z okolních zemí — z Čech, ze Švýcar a z Uher. Dále Amerika dodávala až do nedávnó mnoho surového ovoce a mimo to z továren na sušení loupaných jablek v Americe vozili do Němec všechny osušené slupky i jadřince a z těch tu vyráběli hlavně jablečná povidla. Nyní to ovšem německá vláda zakázala; ale za to musí tím více ovoce kupovati u nás. U nás kupuje Severní Německo veškeré ovoce tabulové pro spotřebu vlastní i pro spotřebu v Rusku, Švédsku a Norsku. Naše české ovoce spracuje se v Mohuči, ve Frankfurtě, ve Štuttgartu, v Essenu, v Berlíně, v Zhořelci, v Budišíně atd. Do oněch výše vyjmenovaných zemí jezdí Němci ovoce kupovat jenom z nejbližších pohraničných míst a to jen ještě tehdy, když v Německu ani u nás není žádného ovoce, když jest o ně nejvyšší nouze a nerozhoduje vysoká cena. Jinak vědí Němci, že tak laciného ovoce nikde nekoupí jako u nás, kde máme ho nad spotřebu, ale žádný průmysl. Na samých hranicích království českého v Lužickém Zhořelci jest továrna, kde z našich jablek a hrušek vyrábějí víno a z tohoto destilují pak nejjemnější cognac, který k nám jde zpět a který my velmi draho platíme. Německo nemá ponebí, jaké máme my u nás. Ono nedovede a nemůže vypěstovati ovoce tak aromatické a tak sladké jako jest ovoce naše. Naše ovoce jest nad německé také většího zrna a to vše v obchodě rozhoduje. Německo dělá pro povznesení ovocnictví všechno možné. Ono má hojnost pomologických škol, mezi nimi jsou nejhlavnější v Geiszenheimu, Kasselu, Reutlingách, Stuttgartě, Brumathu, Berlíně atd. V krajinách porýnských má každá obec svého »Baumwarta«, každý okršlek svého Obstbauminspektora a každý Regierungsbezirk svého »Wanderlehrer für den Obstbau« a svoji ovocnickou školu.

Vlády zemské v Brunšvicku a v Hanoveránsku, které mají ve své správě také všecky silnice v zemi, posloužily v posledních 10 letech velmi platně ovocnictví zemskému. Vysázely totiž veškeré silnice ovocným stromovím podle rozumné soustavy. Zvolily jenom druhy velmi úrodné, hospodářské, které pozdě na podzim zrají, se stromu nejsou poživatelny a zevnějškem ke krádeži nelákají. — Práce se jim podařila nad očekávání, protože byla správně provedena. — Vláda Brunšvická i Hanoverská vystavovaly ovoce ze

státních silnic na výstavě ovocnické roku 1897 v Hamburku a zajímavy byly statistické výkazy, na něž si tuto dovoluji poukázati. Budou uveřejněny ve spisku, který se nyní tiskne ve 2. opraveném a doplněném vydání »Zvelebujme ovocnictví.« — Něco podobného, co jsme viděli v Hanoveránsku a Brunšvicku, počíná se roditi i u nás v Čechách. Okresní starosta Novobydžovský, statkář pan Jindřich Doležal ze Starého Bydžova, počíná to též prováděti v okresu Novobydžovském a věříme, že to provede na prospěch okresu a sobě ke cti.

Velice pěkné ovocnictví má nyní Německo ve francouzských provinciích Elsasích a Lotrinsku. Než o tom pomlčím — ovocnictví toto není německého, nýbrž francouzského původu.

Ohlížíme-li se dále okolo sebe, nutně musíme vzpomenouti také ovocnictví bosenského. Ovocnictví bosenské stojí za řeč. Ještě za doby tureckého podanstva Bosna posýlala veliké množství sušeného ovoce peckového — švestky turecké k nám na trhy. Turecké švestky byly větší, masitější a sladší než naše domácí zboží. Zboží toho nebylo na trhu nikdy mnoho. Z Bosny posýlali také do do trhu něco pekmezu (povidel), ale ta ostávala v Budapešti a ve Vídni — dál se nedostala. Ovoce peckové pěstovalo se od jakživa v Bosně v míře nejhojnější — jablka, hrušky, třešně a višně jenom pro domácí potřebu. Pro vývoz pěstily se také velmi pěkné vlašské ořechy. Ráz ovocného trhu však označovaly švestky. — Švestkové stromy pěstují se všude v údolích a úpadech, chráněných před větry, při potocích a pramenech a na statcích některých begů (okolo Brčky, Tuzly, Gračanice, Doboje) bylo lze najíti sady, které čítaly až po 30.000 švestkových stromů. Roku 1878 nadešla okupace Bosny. Po provedení okupace a utišení země počaly vyvinovati se v Bosně spořádané poměry a vláda zemská pilně zvelebovala a zvelebuje neustále tamní hospodářství.

Z Francie a Německa objednávány nejmodernější sušárny, stroje na zužitkování ovoce, povoláni do země francouzští dělníci, kteří učili vtipné Slovany švestky sušiti, ovoce zužitkovávati, pěkně pro trh upravovati a tito francouzští dělníci vyjádřili se o našich Bosňácích, že rychle věci naučili se, a že dovedli pak výrobky ještě vkusněji připravovati a upravovati, než to uměli oni sami. Bosenská slíva nyní přichází do obchodu mnohem lépe upravena, než tomu bývalo za tureckého poddanství — ale slív těch přichází do obchodu dneska již patnáctkrát tolik, kolik se jich posýlalo na trhy do roku 1878. Vláda zakládala velkolepé školky a rozmnožovala

švestkové stromy do nekonečna. Dnes je prý v Bosně vysázeno švestek třicetkrát tolik, kolik stromů bylo prý nalezeno po provedení okupace. Až budou všechny ty stromy roditi plnou úrodou, pak prý bude švestek tolik, že se nimi veškerý trh zadusí.

Bosna hodí se výborně pro pěstování výborných hrušek a jablek. Jedno výtečné jablko jest rozšířeno z Bosny i po Slavonii i Uhersku. Jest to tak zvaná srčika (srč = šťáva, srčika = šťavnatka). Vedle toho výtečné druhy tamní jsou »gjulabie«, »tunesie«, »bogomilče«, z hrušek »buzduvanlija«, »cerovača« »karamanlijka«, »carjevka«. Jsou pak tam i velmi mnohé druhy výtečného ovoce, které nemají jmena a nejsou známy kromě v místě, kde se rodí. — Pokoušel jsem se již o to, abych některé druhy ovoce z našeho jihu u nás zdomácněl, ale nepodařilo se mi. Srčiku neposlali mi ze Slavonie ani jednou pravou. Byly to vždy jiné druhy, které u nás taky máme. Když pak konečně jsem s opatřil srčiku pravou, ona ovšem bujně u nás rostla do dřeva, ale ovoce bylo nijaké. Podobně se mi vede s buzduvanlijí hruškou, která mi nechce vykvésti a roditi, ač je ve vlasti velmi úrodná.

Je-li Francie dnes první zemí ovocnickou, kde se rodí nejnádhernější ovoce, dovoluji si vysloviti výrok, že Bosna, Slavonie a Srbsko v brzkém čase dovedou Francii předstihnouti a to proto, že poměry ponebí a půdy jsou ovocnictví tuto neskonale příznivější než ve Francii. Bosna, Slavonie a Srbsko budou co do ovoce naší Kalifornií. —

Jako Bosna a Slavonie, tak i Uhersko příznivo jest ovocnictví. Všude se mu výborně daří, vyjímaje písčité roviny v Bačce a v Banátu. Nejpříznivější krajiny ovocnické v Uhrách jsou Slovač podtatraňská, horvatským lidem osedlá Baranya, ruské Karpaty a tolikéž Karpaty rumunské. Maďar sám nebyl nikdy milovníkem ovocných stromů a hor — ale šíré roviny. Teprvé v novější době nutí se také Maďaři do lásky k ovocnictví. Phyloxera zničila v Uhrách velice mnoho vinohradů — řekněme, že skoro všechny. Aby půda viničná neostala zcela ladem, byla na moudré rozkazy ministerstva orby (tehdy ministr Bároš) rychle osázena merunkami. Stromy merunkové již ve 3.—4. roce dávají bohaté sklizně. A tak vznikly okolo Debrecína, Vršce, Aradu, Velkého Varadinu a jinde celé merunkové plantáže, které nyní tímto netrvalým ovocem zaplavují svět. Ministr Baroš povolal do ministerstva výborného odborníka pomologa a oenologa pana Molnára, který je i mimo to výborný

organisátor a agitátor. Tomuto odborníku připadlo za úkol, aby zvelebil ovocnictví v Uhrách. Molnár staral se o to, aby vznikly rychle ovocnické školy. Mladí odborníci z nich vycházející byli přidrženi k praksi ve státních školkách, které hned na to byly založeny. Ve státních školkách počaly se ovocné stromoví a ovocné keře pěstovati v rozměrech přiměřených velikosti uherského království a velikosti potřeby. Vypěstované stromky byly chudým rozdávány zdarma a zámožným prodány za velmi lacinou cenu, ba stát čekal na splatný obnos až do té doby, kdy se bude moci dluh zaplatiti z čistého výnosu tohoto stromoví. Nyní, kdy se počíná na trhu objevovati již mnoho ovoce, stará se vláda o to, aby uherské ovoce našlo příznivé trhy pro sebe. Uherská vláda objedná si ovoce od producentů a veze ho na výstavy. Tam ho vystaví na vlastní své útraty a výborný pan Molnár a jeho pomocníci starají se již o to, aby se o uherském ovoci mluvilo od prvního dne a neustále, dokud výstava trvá. Ovoci se dělá hlučná, ale slušná reklama a hledají se odběratelé. V roce 1894 v Petrohradě jsme to viděli. Roku 1897 v Hamburku se to opakovalo. A roku 1900 v Paříži se to obnoví, jen že s přiměřenou rafinovaností. — Uhersko opanovalo na trhu Petrohradském a dělá od roku 1897 velmi pěkné obchody do Ruska. Hamburk získati nedovede, proto, že ovoce Uherské je při stejné kvalitě o tolik dražší, mnoho-li obnáší rozdíl dovozu z Čech do Hamburku a z Uher přes Čechy do Hamburku. Maďaři nám na západních trzích ovocem svým uškoditi nedovedou, právě protože se ovoce české laciněji dopravuje než ovoce uherské na západ. Do Ruska je to něco jiného, oni mají poměrně Rusko blíže nežli my.

Uhry vyrábějí také ovocné záchovky, ovocná vína, suší švestky, dělají povidla a marmelády, ale zdá se mi, že v tomto směru nepřivedou to daleko. Všechen průmysl uherský a všechen obchod zahraničný je bezmála v rukou židů uherských a ti dovedou časem obchod a průmysl pochovati. Jsouť v té stránce podivné zkušenosti.

Co se týče kvality uherského ovoce, dlužno poznamenati, že nad naše české ničím nevyniká, ani větším zrnem, ani lepším vybarvením, chutí nebo vůní. Zdá se mi a možná že je to můj osobní náhled, neb jsem o tom dosud s nikým nejednal, že jest uherské ovoce méně šťavnaté, buničina tužší a hustší než u ovoce našeho, proto bývají jablka zejména v některých druzích houževnatá a nehodí se na přípravu určitý pokrmů.

Že by se nalezaly v Uhrách sady ovocné pěstěné s takovou láskou a oblibou jako je to v zemích jiných, povědomo mi není. Domnívám se také, že v kratších či delších dobách, až se opět vinohrady pomocí amerických rév zvelebí a počnou roditi, náběh učiněný ku zvelebení ovocnictví pomine a Uhry budou si opět hleděti hlavně svého výnosného vinařství.

Uhry mají některé své domácí druhy jablek a hrušek, ale tyto odrudy nevynikají tak, aby ostatní svět pomologický bez nich neobstál. Proto je také nikdo nikde nevyhledává.

A tak poohlednuvše se po ovocnictví všech zemí nás zvláště zajímajících máme za nutné, abychom se naposledku důkladně podívali sami na sebe. Jak my tu ovoce své pěstujeme, jak ho užíváme, jaký nám nese užitek a zda-li by nám nemohlo snad nésti užitky větší. Také třeba, abychom hledali toho příčiny a je-li to v naší moci, abychom všechny, které nám jsou na překážku a na škodu, odstraňovali.

Čechy a Morava jsou zeměmi ovocnými od přírody.

U nás i plané ovoce lepší jest a dokonalejší, než v zemích sousedních. Kde jinde ze semene ovocného přirozeným během vyvine se sprosté pláně a kde jinde jenom výjimečně za umělého oplodňování ovoce, za zvláštního výběru plodů a semen vzniká nový odrodek světu podobný, to u nás ze semen bez výběru sebraných, vznikají nové různé druhy ovoce lahodného, velkoplodého, o němž lze říci, že jsou to druhy ušlechtilé. Hlavně při jablkách tak říci lze, jako o hruškách ve Francii a v Belgii. My máme svoji ovocnickou historii, my máme svoji literaturu štěpařskou i ovocnickou, ale bohužel ovocnictví naše nestojí na tom stupni, na kterém státi může. — Je to naše nejvlastnější škoda, ale o nás se praví, že škodou nezmoudříme. Že bylo ovocnictví naše zničeno a v nivec obráceno, když zničili nepřátelé naši celou vlasť i národ náš, o tom není pochyby. A tak pozvolna bez veškeré zevní pomoci, jak se pozvolna křísil náš národ k novému životu, křísí se i naše ovocnictví.

My máme v zemi České asi 24,000.000 ovocných stromů. Na Moravě kolik jich jest, dověděti jsem se nemohl. My jich však můžeme míti ještě třikrát tolik a nebude to ještě patrné — ještě nám nebudou nikde ovocné stromy překážeti, ještě nebude každé prázdné a ladem ležící místo využitkováno, ale patrné by to bylo v našich kapsách. Počítáme-li, že nám strom ke stromu ročně dá užitku průměrného asi 1 korunu, máme od ovocného stromoví

užitku asi 24,000.000 korun. Z ovoce vyrobeného větší část spotřebuje se doma v zemi a jen asi čtvrtina ovoce se vyveze. Obdržíme tedy za ovoce do roka asi 6,000.000 korun. Kdybychom si ale dali záležeti a vysadili si všechna nezužitkovaná místa prázdná ovocnými stromy a dotáhli to na 80,000.000 až 100,000.000 stromů a na tolikéž milionů korun příjmy z ovoce, jak jinak by to zvučelo v národní naší bilanci. I konsum domácí by se zvětšil a nic by nám neublížilo, kdybychom spotřebovali za 40,000.000 korun ovoce doma a ostatní zbytek prodávali. To by znamenalo zisk na dvě strany, protože potřebujíce ovoce doma, uspořili bychom na mnohých jiných potřebách svých, které máme proto, že se nám nedostává ovoce. Ovocnictví naše křísilo se rychle a velmi šťastně v minulém století. Naše šlechta jezdila za hranice po zábavách a studiích a přinášela sebou mnohé dobré novoty, které doma zaváděla. Tak z Francie přivážela sebou mladé stromky ušlechtilých druhů ovocných a dávala je doma na statcích vysazovati a osvědčily-li se u nás, dávala je rozmnožovati. Ve Francii a v Německu bylo sportem tamních dvorů a dvořanů pěstovati nejušlechtilejší ovoce a sport ten dostal se i k nám a bylo mu velmi silně holdováno. Na velkostatcích měli dokonale vycvičené zahradníky štěpaře, měli založené vzorné školky, okolo veřejných cest sázeno nejlepší ovocné stromoví — v polích a všude, kde se místo považovalo za vhodné, byly zakládány rozsáhlé ovocné sady. — Za šlechtou šly touto rozumnou cestou i správy statků klášterních a vůbec všichni hodnostáři církevní. Proto máme ještě do dneška na statcích šlechty naší hojné ovocné sady a na statcích církevních neméně. Náš lid český je vnímavý a to, což dobrého viděl konati na velkostatcích, přirozeným pudem nápodobil. Mnohý rolník, který na robotě poukázán byl ku práci v ovocných sadech a ve školkách, hleděl z toho těžiti i pro sebe. Leckterý pěkný druh ovocný ze školky panské dostal se rouby do zahrad selských a tolikéž i mnohý stromek.

I názvy ovocných druhů na to poukazují. Jablko panské, hruška panská okazují na to, odkud druh do selské zahrady přišel.

Však nastaly doby jiné — šlechta chopila se jiných libůstek — ovocnictví zanechala a toto, poněvadž nemělo ochrany ani obliby, počalo zanedbávati se. Přišly k tomu leta nejvyšší fruktifikace půdy, kde řepa a pšenice byly pány a kde rostlinám těmto muselo všechno ustoupiti. Statky naší šlechty byly rozpachtovány hlavně židům a tento nestálý, za obchodem a penězi

se honící lid nepřál ovocným stromům nikdy. Na největší části velkostatků vzalo někdy kvetoucí ovocnictví za své. Na velkostatcích, kde druhdy mívali odborně vzdělané zahradníky, vzorné štěpaře, tam k vůli ušetření vzali si za zahradníka nádenníka laciného a také jsou účinky těch nemístných úspor patrny. Staré sady z dřívějších dob, které někdy dávaly velkostatku mnoho tisíců užitku, nyní pod ochranou nádenníka nevědomce beřou za své a nenesou skoro ničeho. Nové sady se nezakládají a zakládají-li se, nechtí růsti jako růstávaly. — Jak by také rostly, když se stromoví ovocnému nehoví. — Zahradník na velkostatku měl by býti úředníkem rovnocenným s úředníky hospodářskými — měl by míti ale také takové vzdělání a neměl by to býti nevědomec, který se za zahradníka jenom vydává.

Naše vláda má také o to slušnou zásluhu, že ovocnictví u nás zvelebiti se nemůže. Zasadíme-li si na pozemku několik stromků, přijde evidenční pan geometr, pozemek nám zapíše do protokolu jako zahradu a následek toho jest, že musíme platiti z pozemku značně vyšší daně. Pozemek takový počítá se hned za zahradu. Tomu by se měli vzepříti naši zástupci lidu ve sněmu, v říšské radě i v zemědělské radě pro království České a markrabství moravské. Zákon, který nařizuje prováděti takovéto změny, nesmíme jako prostí lidé posuzovati, ale můžeme žádati naše poslance, aby tak ve sborech zákonodárných činili oni. — Našemu ovocnictví škodí dále i to, že vláda naše nedbá toho, aby zákony vydané na ochranu ovocného stromoví a majetku na nich, byly plněny s celou přísností. Škody na ovocném stromoví a na ovoci, jichž utrpěti musí majitel, aniž by se dovolal patřičné ochrany, odstrašují každého, aby ovocné stromoví ošetřoval a sázel.

A čím podporuje vláda zvelebení ovocnictví v Čechách? Snad aspoň tím, že na silnicích erárních, z nichž až dosud vybírá mýto, vysázela vzorné stromóřadí ovocné a povzbudila k následování dobrým příkladem? Bůh chraň. Tyto erární silnice jsou příkladem, jak je pod svícnem tma a jak se zákon zemský a vysazování stromořadí podél veřejných cest a silnic vyplňovati nemusí!

A co učinila vláda pro ovocnictví dále u nás? — Naše ministerstvo orby nevzalo si příklad z vlády Bosenské a nedělá pro nás to, co dělá tamní vláda pro Bosňáky. Naše země předce něco od ministerstva orby obdržela. Na vinařské škole v Mělníku postavena z podpor vládních a zemských pokusní stanice na zužitkování ovoce. Zimní hospodář. škola v Nov. Bydžově obdržela subvenci na zakou-

pení Syphonie — rozprašovačky na bordaileskou omáčku. Ale co to jest všecko oproti oněm daním, které naše země platí. Zákon honební dává právo nad zajícem jinému než tomu, komu zajíc škody způsobil. A zajíc jest a bude tak dlouho překážkou u zvelebení našeho ovocnictví v zemi, dokud nebude prohlášen zákon, kterým se zajíc uznává za zvěř škodnou. Ve Štýrsku uznali již, že ovocnictví nese zemi daleko větší užitky, než lov zajíců i prohlásil zajíce za zvěř škodnou jako myši, štíry-krtkonožky a jiné. Kdo chce zajíce míti a loviti, nechť si je drží v oborách, zrovna tak jako divoké svině, jeleny, daňky atd. V Čechách, kde má ovocnictví tak veliký význam, kde má v budoucnosti státi se bohatým pramenem příjmů, zřídlem, z něhož má naplňována býti pokladna státní a z něhož mají se platiti přirážky zemské, okresní i obecní, nečiní se pro ovocnictví doposud ničeho. Máme ovšem školu zemskou vinařsko-ovocnickou v Troji a školu jinou vinařsko-ovocnickou na Mělníku. Samostatné školy ovocnické nemáme dosud ani jedné, ani nižší ani vyšší. Jak se má ovocnictví zvelebovati, když nemáme vyškolených odborníků-štěpařů a ovocnářů. Zemědělská rada měla kdysi před lety dva kočovné učitele pro tento odbor hospodářství, dva výborné učitele; nyní vše opět usnulo a pro ovocnictví se neděje pranic. Však předce něco: odborné štěpařství a ovocnictví pěstuje se na obecných školách. Učiteli přikáže se v obci, protože je tak nařízeno z vyšších míst, kus toho nejbídnějšího pozemku, který často ani vzdělávati se nedá a tam má ubohý zakládati školní zahradu s obligátní školkou, kde se mají děti učiti všemu. — Nám školky při obecných školách ani v nejmenším neposloužily, dobré věci neprospěly, naopak ji poškodily. — U nás bylo by potřeba v zemi založiti ovocnické školy: nižší aspoň čtyry, do každé čtvrti království českého a tři do Moravy. Vedle toho pak jednu školu ovocnickou vyšší bychom potřebovali nevyhnutelně. Školky a starost o ně by si měly vzíti na sebe okresy, jak se to už tu a tam čestně a zdárně provádí. Okresy Chlumecký, Novobydžovský, Vysokomýtský a Velvarský budou míti tu zásluhu v zemi, že se staly prvními pionéry na dráze pokroku. V okresích mají býti dále cestaři vyučení štěpařství a ochraně ovocných stromů, oni mají míti dohled ku stromoví při silnicích a jako autonomní orgány mají vésti dohled k tomu, aby se v okresu v zahradách a sadech ovocnických ničil hmyz, sbíraly housenky, atd. Okresní zahradník vede nad nimi v tomto směru dohled, on určuje, jaké stromy se mají kam sázeti, jaké druhy v té neb oné obci pěstovati, on je rádcem

obcím a rolníkům. V době zrání ovoce on jest také prostředníkem mezi cizími kupci a vyrabiteli — on se stará o sprostředkování ovocného obchodu a bdí nad správným jeho prováděním. Země pak má míti svého inspektora ovocnického, který dohlíží k okresním zahradníkům, zdali správně školky vedou, určité druhy stromů vypěstovávají a zdali si počínají tak, aby to bylo k užitku okresu. Je to nutno, nebo víme, že v okresních zastupitelstvech sedí často pánové, kteří o štěpařství nemají znalosti a musí zahradníkovi věřiti, třeba je tento šidil. Tento zemský inspektor ovocnický vedl by zároveň i statistiku ovocnictví zemského, stavu ovocného stromoví, sklizní, cen ovoce a j. Vyhledával by zahraničné prameny pro odbyt ovoce, on by se staral o zkoušení nových druhů, o zkoušení nových způsobů zpracování ovoce a dohlížel by i ke školám ovocnickým.

Zemědělská rada a zemský sněm starají se společně o zvelebení ovocnictví také tím způsobem, že povolují subvence na meliorace statků zakládáním sadů ovocných, a zemědělská rada činí k tomu potřebné návrhy a doporučení. Kdyby tu byl zemský inspektor ovocnictví, mohl by návrhy takové činiti on a bdíti nad správným využitím subvencí a podpor. Mluví se o zakopaných hřivnách v naší zemi. A ovocnictví jest také jednou takovou zlatou hřivnou, z níž bohužel netěžíme my tak, jak bychom mohli těžiti. My také ani neumíme. My nemáme ani svůj ovocnický průmysl a to, co máme, nestojí za jméno, ano jest nám spíše na škodu, protože na dlouhé doby odpadla každému chuť u nás zakládati ovocnické závody. Nevědomost jen krátkou dobu může se naparovati. Ale tak je tomu i s našimi ovocnickými závody — nemáme vyšší ovocnické školy, nemáme odborníky pro technické závody ovocnické, neumíme ovoce zužitkovati a neučíme se tomu. My musíme ku předu — my musíme chtíti všecko, abychom mnohého dosáhli.

Konečně jest se mi zmíniti o tom, že nemáme ani jeden ovocnický časopis v pravém slova smyslu. Za to však naše odborné časopisy hospodářské a zahradnické přinášejí pravidelně články o štěpařství a ovocnictví. Spisy štěpařské máme od Burketa a jiných. Schází nám však úplně klíč ovocnický, pomocí kterého bylo by lze určovati druhy ovocné, tak jako určujeme rostliny a schází nám důkladné pojednání, důkladná technologie o zužitkování ovoce. Tyto dva spisy by musily býti obsáhlé, dokonalé. Byly by však drahé a nákladné. Na vydání spisů těch neodhodlá se nikdo. Proto si

vypomáháme i tu špatnou náhražkou, na místě, abychom pili dobrou kávu. Zemský výbor by mohl způsobiti vydání takových spisů pomocí subvence zemské. Jinak je míti nebudeme. — Také pomologický časopis, jak ho sobě představujeme, nelze si pomysliti, že by mohl vydáván býti bez subvence.

Měl bych mluviti ještě o mnohém.

Avšak nechce se mi. Chváliti nelze a haněti a kárati pouze jest trapné a u nás neplodné.

Napsal jsem, co bych si přál v první řadě, aby bylo učiněno pro ovocnictví naše. Mohl bych toho napsati ještě mnohem více a kárati nedostatky naší dopravy ovoce za hranice na našich drahách, náš způsob zpeněžování ovoce, hubení sadů sadaři v době podzimní, naši dopravu ovoce vzácného v pytlích atd. atd., ale ctěný čtenář mi poděkuje, že už přestávám.

Hostýn.

Napsal Josef Merhaut.

(Pokračování.)

Toto sebeobviňování, to něco ideálně obětavého a pokorného, co hnalo ji k tomu, že část jeho viny brala na sebe, vyčetl jí Hřivna z očí. Užasl. A to tak vznešeně sáhlo mu k srdci. Zdála se mu velikou v té noční záři, heroicky krásnou v tom, jak prsa svoje nevinná vedle hříšného těla jeho nastavovala trestajícím šípům nebes — — a na kolena před ní pad', rukama vysoko objal její pás a vzhlížeje k ní vzhůru, mlčky hledal svitání míru na jejím čele.

Ale ona ještě zacukala sebou, až zahřála se v něm krev mrštným dotekem jejího roztřeseného těla, a upravujíc si vlasy, (jak zasvítila v měsíci jako mramor tvrdá její ramena, s nichž svezly se volné rukávce jupky!) nepřístupná, odpírající, nedotknutelná a znovu jako panna čistá a uzamknutá skočila ke svému lůžku a schoulila se tam v teplý svůj koutek, k němuž postavila na stráž anděla s plamenným mečem svého trestajícího hněvu.

Hřivna přecházel po pokoji. Na plochách nábytku, na sklech zrcadel i obrazů měsíc modravě zpíval tichou, konejšivou svou píseň. Bludičky zelenavé vyskakovaly ve tmě pokoje se všech stran, jak

měsíc šel a nahýbal se dál, tam jedna, tu druhá, a nejkrásnější, nejvábnější vyskočila najednou na vysoké pelesti v čele jejího lůžka, a mihotavě se tam třepala, pohádkovou svou září svádějíc do hlubin bílé postýlky, kde spala její nedotknutelná ženská krása.

V mírném doteku ruky boží, s prvním zase otčenášem na rtech paní Hřivnová usnula.

Hřivna po špičkách šel za tou bludičkou, jako zloděj tajil dech a nahýbal se nad spící hlavu své ženy —

Jak byla krásná!

Ležela na podušce svých rozházených vlasů, pobledlá, nepřístupně nějak přísná a přece velikou vnitřní pravdou a klassickou čistotou duše osvícená v své tváři. Jen měsíc směl líbat její bílá ramena i čelo i šíji i vlas a tak škádlivě, tak důvěrně zahrával s perletí velkých knoflíků na višňové její přikrývce.

Jako před zamčeným rájem, z něhož byl vyhnán, Hřivna stál v těžké lítosti před tímto obrazem.

To všecko ztratil! To všecko spanilé, co pro něho jen žilo v její bílé duši i na jejím bílém těle — a proč, proč?

Rukou v odporu máv', zaháněje sám od sebe ten tmavý obraz svého provinění. A roztřásl se chladem. Po tichu zavřel okno, i roletu žárlivě spustil, aby měsíc — záletník nemohl blíž. Pak, maje ji tak v bezpečí před dotěrností všech, na lůžko svoje na znak se natáhl, a poslouchaje její těžké dýchání, sám po všechny ty dny mučen výčitkami zlého svědomí, mukami jejího křečovitého pláče i bouřemi jejího hněvu, ulevil si teď polobolestným a poloroztouženým, světácky jaksi načechraným povzdechem:

— Ach, není pravda, že žena se člověku zmrzí! To je jen zdání, to je jen hrubé tělesné zdání — — nejlíp v roztržení to člověk pocítí!

Zasvítilo mu v duši zase mihotavou září mladého procitnutí. Jako za mlada, jako na jaře milostná naděje rozehrála se v něm.

Usínaje, hrál si s těšivým vědomím, že mu nastává boj těžký snad, ale krásný boj za mír její duše, boj za její odpuštění — lákavý zápas o ni samu, o ni, kterou si musí zase zcela znovu vybojovat jako milenku — pannu.

* * *

Bez budíčku ráno paní Hřivnová v půl páté byla už z lůžka. Odvykla teď zdravému spánku skoro docela. Můra žalu lehala jí na prsa, jak oči zavřela, a dusila v ní každé pokojnější oddychnutí. Dnes přece spala trochu hlouběji. Probudila se pročistěnější

než za všech těch minulých rán. Slavnostně znělo jí v duši slavné vyzvánění všemi zvony na věžích dalekých, vzdálená, hasnoucí a jen chvílemi po větru jasněji dolehající, z vesnic za obzorem nesená ozvěna svatvečerního slavení.

Jakou to před sebou měla cestu!

Tak jí bývalo, když doma, v podletí rok co rok, zbožná dcera kraje, jemuž vévodí Hostýn, chystala se s ostatními na pouť k Marii Panně. Ale nevinně, dětsky, radostně jako před výletem, tenkrát to zpívávalo v ní. Dnes poprvé chystá se před její hostýnský trůn jako žena probuzená už k bolesti. Z mocné potřeby srdce, v těžkostech nesnesitelných žalovat, prosit, sebe obětovat, modlit se a kát. I jako žena s mužem svým dříve už jezdívala na Hostýn: děkovat za své štěstí a prosit o mateřské radosti. Jen loni vynechala veliký ten svátek a místo toho vyjela si s mužem někam do jiných hor. Nepřestala si to vyčítat. Teď tím trapněji nesla toto prohřešení, v tom, co ji potkalo, spatřujíc také za to trest.

Tak šla dnes ke své Těšitelce jako žena dospělá, ožehnutá už žalnou zkouškou manželství, toužící očistit se z poskvrny, kterou jí v čelo napsal hřích — jeho hřích . . . i nepožehnanost její: šest let už byla se svým mužem a neměli dětí . . . a to snad zavinilo všecko . . . a ona, zahanbena, osamělá se viděla stát jako v poli rodícím planá hruška.

I Hřivna miloval tyto »výlety«. Vždycky s čerstvou chutí turisty provázel svoji ženu na hostýnský vrch. Rád proplachoval tam jednou za rok na silném vzduchu plíce i mozek i srdce. I vůně nějaká světější lehce mu tam mámila duši. Ale že byl z jiného ovzduší vyrostlý: vždycky ovanut tam byl více dechem dějinných národních tradicí než mystickou vůní kultu Boží Rodičky.

Tentokrát zvlášť cítil potřebu, aby změnili vzduch. Utrhnout sebe i ji od toho rezavého řetězu škaredého děje posledních dnů! Utéci z místa, jež se jim protivilo oběma tak, že pomýšleli na trvalé přesídlení! Utéci daleko od osob, jež za každým rohem mohly se vynořit a zavolat na ně hlasem jejich roztržení . . . I pokoje jejich už jim byly cizí, i ulice, na kterou viděli, i dvůr, na který věčně smutné své melodie chodil vyhrávat slepý muzikant. — Ven, vyletět z té klece úzké a sevšednělé, kde všude čpěla zasedlá vůně jeho hříchu a jejího sklamání — —

S tou touhou usnul v noci a ráno probudil se skoro bujný, s podnikavostí výletníka ve všech údech a smyslech.

Paní Hřivnová byla už oblečena. A když ji tak uviděl vážnou, štíhlou a vysokou v černých šatech, tvrdě upjatou v hladkém životě bez ozdob, u krku nedobytně sevřeném a jen bílou čárkou tuhého límečku lemovaném, připadala mu jako jeptiška ve tmavé říze, neobyčejně vyrostlá, cudná a přísná. Bujnosť vyletěla mu ze všech žil. Na duši pad' mu kámen a tlačil tam tak vážně, tak obřadně, důležitě a neodvratně: soud! Všecko se v něm naplnilo tušením velkého obřadu, jako by na prahu kostela stál.

Kalno bylo v ulicích, když vyšli k nádraží. Šli beze slova vedle sebe. Ona jako u vidění truchlivě upírala oči někam v před.

Ranní světlo ještě samo si zahrávalo mezi zdmi domů. Ťukalo na rámy zavřených oken, dětsky se shlíželo ve sklech uhaslých lamp. Nerušily ho ještě v té hře drzé kročeje chodců — jen daleko někde hrčel už osamělý vůz. Černý, ostře ohraničený mrak stál na východě. Světlo rostlo jen zvolna; mdlo šedé bylo dlouho v ulicích. Nebylo lidí, ani slunce nebylo. Sami dva šli, prchajíce snad už z tohoto nesnesitelného světa, odtrženi od jeho pevných srubů, vystrčeni z jeho pravidelných kolejí — — kam? Illuse svaté, vidiny krásné — — co bude asi v tom světě jiném, kam utíkali, co bude dnes večer, jaká noc a jaké probuzení zítra ráno?

Žlutá budova nádražní vrátila Hřivnu zase skutečnosti. Zde vřel už život, jemuž nebylo vyhnutí. Roztrhaná jeho duše, která vždycky raději utíkala před starostmi a žalem než aby se nemocně válela v nich, táhla se lačně k tomu životu zpět. Paní Hřivnová šla hned do čekárny; on tlačil se ku pokladně pro lístky. Když se vrátil za svojí ženou do naplněné síně a pátral po ní očima v té změsici, nemohl jí hned nalézt. Ustrašená touha ho rozdráždila.

Kde je?

Potahuje si v křeči špičku černého vousu, tlačil se davem s náhlou prudkostí, jako by šlo o život. Nalezl ji v koutě u okna. Zase už oči měla rozšířeny slzami, a štíhlá, vysoká, když v tu chvíli vstala mu v ústrety, aby ji viděl, vyšší skoro než on, připadala mu jako královna věčného smutku v černém svém šatě — — Stále tak sama a sama, stále utíkajíc před dotekem lidí, nesmělá a ponížená!

Takovou ji učinil! To se z ní stalo jeho vinou! Jindy veselá jezdívala na tuto cestu, hovorná, ke všem živě obrácená, nabízejíc mu stále zákusky, jež na dalekou cestu vezla ve svém pleteném košíčku. Dnes byly tam jen knížky modlicí a šátky, šátky — neboť mnoho jich teď potřebovaly její oči.

— E —! Odháněl od sebe vyčítavé ty myšlenky.

Stoupl si vedle ní beze slova. Bílými prsty zase zajel si do kníru, černě načechraného jako rozcuchané havranní peří. Oči upřel kalně na perron, kde sestavovali vlak.

— Ti dva jistě jedou k nemocnému nebo na pohřeb: tak napadalo lidem, kteří se na ně dívali.

I v železničním kupé jeli z počátku sami. Mírně, jakoby neměl na spěch a šetřil sil, táh' se vlak za Brnem. Na prvních stanicích nebyl ještě nával cestujících. Nevrle zamračené jitro svátečního dne otvíralo se prázdně a s lhostejnou nudou těžce supajícímu vlaku. Bylo na déšť — vlhká mračna strnule tkvěla svým odrazem i v očích paní Hřivnové, jež seděla v koutě kupé a mrtvě dívala se v mizící obzory. Sklizeno bylo už s polí; bleděžlutá, zelenavá i rozoraná už někde strniště mrtvě, bez lidí, jak vlak letěl, svážela se ke kolejím dráhy se všech stran.

Vyplašený zajíc v té opuštěnosti utíkal po bledém strništi. Kam? Šedé vrány přitáhly, usedaly na pole, a zvedly se zas a příšerně plovaly dál. Kam? A všecko letělo, prchalo, mizelo. Kam?

Co ji to tak pořád napadalo! Zvíře v úprku, pták v letu — všecko mělo svůj cíl. Ale prázdno, prázdno, opuštěno všecko bylo v ní.

Prázdná světnice, čtyři holé zdi, ze kterých odnesli všecken drahý rodinný nábytek! Okna všecka zotvírali, dvéře nechali do kořán — — Bože, to se tam rozléhaly dutě, hrobově kročeje těžkých myšlenek!

Venku se snášel déšť, hustá přeprška letního rána. Za půl hodiny bylo po všem. Otevřeným oknem čerstvě zavoněla do kupé líbezná vlhkosť smočených hrud.

Byla neděle ke konci srpna. Po žních celé kraje sjížděly se děkovat Bohu za úrodu leta. Nebyla valna. Sotva do úst postačí, co dala země za tento rok, ale dal to Bůh, a dobře činil, že nebylo hůř: tak to bylo oddaně napsáno ve tvrdých, osmahlých rysech poutníků. Vlak kolébal se teď svátečně a jeho bílý kouř táhl se po větru v kraj, jenž vysýlal v zástupech svoje lidi k obětem díkůčinění. Už od rousinovské stanice chápal Hřivna, že se svojí ženou jsou článkem pestrého poutnického řetězu, který zatahuje se pod svatý vrch z celé Moravy. Do vedlejších vozů přisedali muži i ženy, vypravené na pouť. S mocnými uzly, s růženci na krku, ve vážném, rozvážně upjatém, barvami střízlivě spořícím kroji Brněnska a počínající Hané. Ženy

usedaly skromně a tichounko v kouty vagónů, v sebe nějak zapadlé, vytržené z ostatního světa.

Když usedly, mlčely a jako v kostele se rozhlížely očima, z nichž duše byla už upjata někam v neznámou dáli. A najednou v tom mlčení jako ve snách jaly se sborem zpívat píseň marianskou — — Železná potvora vlaku třískala a houkala, vřeštěla píšťala, soptěl do stoupajícího terrainu dračí dech lokomotivy — — a mezi ty údery, houkání, pištění a výdechy zpěv poutníků z vagónů linul se v intervallech sladkých, jakoby s nebeské dálky splýval, do srpnového rána tak třesavě, tak snivě.

Hřivna vyšel z volného kupé na vagónový můstek. Otevřenými dveřmi viděl do vedlejšího vagónu, nacpaného poutnickou výpravou. Jinde bylo ještě místa dost, ale s brutální umíněností železničních bestií vecpáno bylo do jediného vagónu celé jedno processí. Seděli a stáli, muži, ženy i děti, smícháni v jediný kotouč, nad nímž usmívala se světle červená kostelní korouhev, neopouštěná věrným praporníkem jako v nejlitější seči vlajka bitevní. A stále tak měkce, oddaně, pokorně si zpíval ten lid, odstrčený a utlačený i tady, jakoby kletba pariů černala se i na jeho penízi, méně cenném, třebas v potu a mozolech byl ražen a jako sousto od úst utržené vržen byl do hltavých kas cizáckých kapitalistů. Hřivna poslouchal . . . jaký to byl zpěv! Lítost vyděděných! Měkká lítost, beze žluči, žalovala v něm. Těžká práce! Otrocké připoutání k hroudě, jež všecko chce z těla člověka, svaly, štávu, mrvu i krev, a za to všecko sotva dá jíst, oddaně, bez reptání ozývalo se v něm. Útlak, těžkosti, žal — a přece naděje, naivní, dobrý, sladký optimismus trpělivých třásl se v těch tónech — — jaký to je v tom houkavém, železném doprovodu třískajícího vlaku snivý, ideálně tklivý zpěv, jaká poesie Oddanosti a snů v té kovové kleci, hnané parou kamsi v pekelný sklon století — —

Hřivna, stoje na můstku, opřel se zády o stěnu a díval se v kraj. Minuli už Lulč. Zapadl jeho kostelíček v propadlišti, do kterého shrnovaly se za nimi kulisy prchajících obzorů. Zapadly tam také račické lesy, zabělal se v dálce rozložitý zámek, chvíli ploval v mlhách jako koráb obrovský a za chvíli bořil se též. Po dešti nadějně počínal den.

V propadliště mizely i mraky s nebes, kácely se šeré mátohy par; země, studenou koupelí rána rozehřáta, dýchala z čerstvé krve a zdravých plic. Zpívající vlak brázdil si tou svěžestí cestu jako živá, dále pospíchající ranní modlitba —

— Pf!

Pohrdavě někdo si tak ulevil vedle Hřivny. Vytržen ze svých dum obrátil se v tu stranu. Na můstek, přivábena zpěvem z vedlejšího kupé, vyšla zatím společnost: dáma a pán. Ona byla veliká, mohutně rozložitá, s nápadným, vyzývavě frivolním typem maitress v bílé tváři. Vlasy měla do skrání bujně rozházené, bujně nasazený měla široký klobouk na koketní hlavě, bujně točila se na rozložených kyčlích, bujně zvedalo se obrovské její poprsí v bílé, u krku vystřižené jupce. On stál vedle ní jako třtina, pohazovaná na větru její bujnosti, velmi tlustý, ale strašně slabý svojí vůlí, jež vyzáblá, vyžilá a bezkrevná mdle leskla se mu ve vybledlých, nudných modrých očích. Na čele jim to čeť: brněnská dobře placená, maitressa tovární a její majitel. Dusné tovární město, v němž za plat se dostane všecko, v němž lidské tělo kupuje se draho k rozpustilé lásce a špinavě k vysilující práci, zakřičelo z nich do čistého vzduchu venkova. Přišli si obhlédnout zpívající lid . . . a na dně vyschlých svých duší nenalezli pro něho nic jen úšklebek. Sborcená válela se v blátě jich nitra harfa citu. Brutální, kupované a za plat dávané hýření přetínalo její struny. Zahálka surově ukopala v nich úctu ku práci a k těm, kdož s jejím čistým štítem vyjeli si děkovat za to — že žijí . . .

— Pf! —

Pošklebek posměšně stažených úst! Nic více nehnulo se v nich pohledem na tuto nábožně zpívající chudobu! Zasmála se ona, a on, blbě poddajný, bez vlastního úsudku, tlačil se k ní rovněž frivolní lichotou poslušného psa. Křeč ušlápnuté racy sevřela Hřivnovo srdce. Hněvem zablýskaly veliké modré jeho oči, vztekle si škubal černý knír. Zabodl se tím pohledem hněvu do jejích rozesmátých očí . . . a ona, navyklá chytat pohledy mužů jen mlsně a hltavě, s kočičí sladkostí sevřených zřítelnic, v rozpacích obrátila se ke svému průvodci.

— Je tady chladno! řekla a táhla se zpět.

Vymrskal je svými pohledy, vymrskal! Ulevilo Hřivnovi, jako by byl vykonal skutek spravedlivý. V šarvátce mlčenlivé zastal se nevinných s ohněm a prudce — to hřálo, to hřálo! S měkkou důvěrou v očích teď teprve díval se tam na ten lid. Růžová pára vyšších vznětů stoupala mu teď k hlavě z poutnické té písně. Jaká dojemná oddanost zpívá to v tom lidu, srostlém prací s hrudami Matky Země!

Připoután k zemi svým životem, celé dny i roky sehnut nad jejími záhadnými černými vráskami, živen jejím povrchem, blízký ta-

jemství jejích plodících hlubin, nejvíce ze všech stavů chytán je mysticismem nadzemských tuch. Od svojí země pokorně vzhlíží k nedohledné vysokosti nebes a bez reptání přijímá od nich, jako ta země, dobré i zlé, slunce i mráz —

Hřivna ve své krvi rozehřál se vzdálenou příbuzenskou přítulností k té oddané touze po záhadných výškách. Rodem venkovan, ale vychováním měšťák, mnoho pochybovačného cynismu pustil do své duše po otevřených cestách mladé společnosti i úvah rozumu. Ale že vždycky více žil horkostí svého srdce než studeným návodem rozmyslu, neztvrdl jeho cit, nezavřelo se jeho vnímání pro záhadné, nadpojemné rozměry neznáma. Jen pro vnější formu toho kultu ztrácel smysl, pochopení i úctu. Němě se klonil Tajemnému, slovem se nerouhal viditelným jeho znamením. Ať Osud, ať předurčení, ať dědičnost — udiven, bez dechu, bez reptání, v posvátné hrůze z dálky se díval k tomu nedohlednu, a věřil, že jest. Dojímaly ho ho i obřady, v nichž víra blížila se k neviditelnému tomu trůnu; ale necítil v sobě potřebu, aby úmyslně je hledal. Věřil prostě a bez otázek v nekonečno; ale nehledal prostřednictví na cestě k němu. Předpisy a dogmata — to všecko zdálo se mu chladné, lidské příliš a zbytečně ve formu zákonů světských spínající to, co zadržet je marno, co chápat je nemožno, co hledat je utopií, co popírat je zvířectvím — — co tušit, milovat a vzývat musí člověk ze své pouhé podstaty, ze svého určení, podoby a stvoření. Stvořen k obrazu božímu — což jiného to jest, nežli že poslán je k pouti za Ideálem Věčna —

Jde za ním na Hostýn i tam ten lid, říkal si Hřivna, a duše jeho dmula se úctou k té pouti.

Posud skoro jen národopisné barvy poutaly ho na těchto malovaných zástupech.

Často, když na brněnských ulicich potkával poutníky s vlajícími korouhvemi a jednotvárnou písní táhnoucí k Vranovu, i úsměv velkoměšťáka, nechápajícího toho naivního vzrušení, skřivil jeho rty. Přecházelo ho i to.

Zlé svědomí, havíř černý, kutalo ve vyděšené jeho duši a odkrylo kamením zarostlé rudy měkčího cítění. Hrubá spousta trosek, již z manželského svého štěstí nadělal svým kopnutím, vyplašila v jeho útrobách ke krásné práci toho černého přítele. Teď si říkal: je úctyhodný ve svých poutích tento dobrý lid.

Zapřažený tvrdě do jha života, okovy přibit k zemi, odsouzen k práci, jež nedává času k vyššímu vytržení — oč oloupen, by

byl, kdyby ho nehřála idea Božství ve vší přístupné, radostné formě obřadů? Roráty za zimních rán, zadýchaných mraznou mlhou, kterou tak pohádkově prosvitují žluté plaménky voskových sloupků! Varhany vznešeně rozhučené do zimních nocí zvěstí Narození Vykupitelova za půlnočních mší! Průvody Vzkříšení, kvetoucí průvody Božího Těla! Slavné mše v páchnoucích oblacích kadidla, se širokými zpěvy a symbolem Nejsvětějším na oltáři — nejsou-li to výpravné básně, nádherně myšlené a suggescí nepřekonatelnou vyzdvihující prosté duše věřícího lidu k radostem vyššího vznícení?

A jednou za rok putuje lid ke svému Bohu blíž. Nestačí mu už, že doma, ve svém sousedství se mu poklonil mezi svojí prací. Den celý, dva dny obětuje se jen jeho poctě — jde za ním dál a výš, strádaje, moře se tělem, ale rozjásaný svojí duší v ústrety Věčnosti, ke které se blíží. Ať ti, kteří ho vedou, jdou leckdy za jinými zájmy svých obchodů a osob — ten lid jde za křížem čistý, neposkvrněný, přímý jen před boží tvář.

(Pokračování.)

Z nové poesie polské.

I.

Kazimierz Tetmajer.

(Dokončení.)

Narození Afrodity.

Zlatistý byl to den. Blankytná duma ránem
objala celý svět. Kol modrým oceanem
třpyt zasnul sluneční. Jak na zemi, i v nebe
šla tiš a zdála se jen slouchat sama v sebe.
Svět vůkol omdléval v klín úpalu a světla,
květ hořel růžový a lilje stříbrem kvetla;
nad moře tichou tůň, jež v nezměrnost se valí,
se nesla vůně jak zvuk loutny širou dálí.

V tom — jak roj motýlů když chvějným křídlem zčeří
třpyt spící, pod sluncem i spící hloubi v šeři:
ruch prochvěl snění sfér a květy zašuměly
a jakýs neklid svět hned opanoval celý,

mžik napjetí — že div se jakýs stane, jisté —
z blankytnozlatých vod, zeleni zlatolisté
lahodný vyběh šum, tak plachý a tak plesný
ruch prochvěl snění sfér, jak při zrození vesny.

A ze stříbrných pěn, jež v slunce zlaté zoři
na spoustě leží vod a v duhách jisker hoří,
ve třpytu zlatých mlh, vod z křišťálové říše
výš nahý ženy tvar se nesl zvolna, tiše — —
Jal úžas celý svět: již mlknou jasné sféry,
již růže nechví se, zmlk lilií šept sterý,
jak v křišťál zakleta, i vůně stane v chvění
a nebes klenba v tůň zří v němém udivení.

A ze stříbrných pěn jde bílá Afrodita
a nejprv úsměvem svým zářným slunce vítá,
pak přes hloub modravou se béře zvolna k zemi
sled kroků světlými kol značíc krůpějemi,
a božský úsměv šle vstříc nebi, nivě, vodě —
a svět jen divil se krás čarovných těch shodě,
třpyt s vůní spěly k ní, ji osušit se hlásí
a k nohám oceán jí lehl modrovlasý.

A ona sušila své v slunci tělo bílé,
a v plesu zefíry s ní mazlí se jak zpilé —
v klín od stop šplhají a po nohách se vijí,
jí ňadra celují a ramena a šíji,
spíjejí perly pěn jí ze záhybů něžné
a obklopivše v ráz jí v tanci údy sněžné
kol plných beder teď se sunou, v tom se vzmuží
a náhle vzlétly výš jí ke rtům s vůní růží.

Hýčkají zlatý vlas tak měkký, jemný vždycky,
zlatistou ovanou modř očí balsamicky,
a omdlévajíce jí v skruše k nohám padnou . . .
A ona ruku svou již zvedla světovládnou
a nahá stála tam, a divná její síla
až Hádu k branám jde, by vítězství kol sila,
a vesmír kol se chvěl, neb vyšla z hlubin moře
ta, z které nejkrutších muk lidstvu vzešlo hoře.

Tys neumřela . . .

Tys neumřela, a přec dozajista
zář pohasla tvých očí pro mne čistá,
tvé rty již zchladly — a tím mrazným chladem
krev nevzplá pro mne ve tvém lůně mladém,

Své vzpomínky však pohřbil jsem tě v hrobě
jak byla jsi, když duší spěl jsem k tobě,
tak dívkou vidím tě, jak z dávných časů —
a léta plynou, pustá — bez ohlasu . . .

Hymnus Nirvaně.

Z propasti běd a muky já svůj hlas vznáším k tobě
Nirvano!
Přijď království tvé na zem jak na nebe v té době
Nirvano!
Ze spárů zla mě vyrvi, neb ve trýzni jen žiji
Nirvano!
Nechť v jařmě nechodím již, co krvaví mou šíji
Nirvano!
Hle, kal jen podlost lidská mi ve zrak hází chvatná
Nirvano!
Hle, v blátě lidské zloby má stopa klouže matná
Nirvano!
Hnus naplnil mé nitro, mě dusí potup roje
Nirvano!
V bolestech křečovitých se zmítá duše moje
Nirvano!
Ó přijď a na mé oči dlaň polož, nechť ji cítím
Nirvano!
Tvým dechem ničícím ať hruď vlastní svoji sytím
Nirvano!
Že musím žít, že žil jsem, ať nepaměť již zkruší
Nirvano!
Z myšlenek, z paměti též mou odervi již duši
Nirvano!

Od zraků mých vzdal podlých a zlých těch tváří klamy
Nirvano!
A lidské přede mnou zboř vše oltáře a chrámy
Nirvano!
Ať život silnějších mě, smrt slabších nerozdírá
Nirvano!
Ať zoufalství zrak bludný mi v oči nenazírá
Nirvano!
Ať propasť běd a muky v tvém lůně pohřbí sebe
Nirvano!
A přijdiž království tvé tak na zem jako v nebe
Nirvano!

Slunce.

Slunce! Slunce! Slunce! Slunce!
Vše se třpytí, plá v té chvíli,
zlaté jiskry srší z moře,
zlatem blýská racek bílý.

Zlaté pruhy jdou vln plání
ke Capri až, ke Sorrentu —
na lodích vstříc slunným větrům
pnou se bílé plachty z kmentu.

Na rozlevech mořských hlubin,
na smaragdu, na blankytu
fioletu temné skvrny
září ve zlatistém svitu.

Prohnutý luk hor se noří
skrz modř mlhy rozesetou —
na jich bocích bílá města
jak sad kamelií kvetou.

A tam v dáli průsvitno tak,
moře jezírkem plá v šeři —
hladiny té stříbrobílé
ni dech vánku nerozčeří.

Jaký tam klid a tiš — zdá se,
od Sorrenta, z hloubi snící
Venuše že vyjde z moře
nahá, krásná, úsměv v líci.

Vyjde, s vrkočů svých střese
kapky k nohám svého trůnce —
svět se koupá v zlatém lesku — —
Slunce! Slunce! Slunce! Slunce!

Zvony sv. Petra v Římě.

Za každou ranou zvonů, zdá se mi, že vzlétá
s kopule andělů dav k čtyřem stranám světa,
a každý, s vichrem vlasů, v obří ruce drží
meč plamenný, sto blesků z očí vrhá strží,
i letí . . . Země dál jde . . . Nad města a vísky
ti andělé jak ze spiže mrak visí blízký,
a zdá se, strašnou mocí, jež ni nezná sebe,
že slunce v propasť srazí a rozkruší nebe!

XIX. věku.

»Ó věku bez jitra a budoucnosti!«
Asnyk.

V před! Skrze rozbouřený lidstva příval živý!
V před! Přes rozbité trosky věčných sloupů světa!
V před přes bojiště válek krvavá a kletá
i slávy míru svatého tiš v let spěj divý!

V před přes hlad, znechucení, přes nouzi, lesk zlata,
v před přes život i smrt, ať ples či muka vznítí —
v před lidstva všeho kolem přes jsoucnost a bytí!

Nám nelze přestat být — nuž vůli mějme dosud
lós přemoci, mu z drápů vyrvat lepší osud!
Moc ducha vztyčme proti slepé síle Fata!

Vpřed! Líp je klesnout v prach tou k slunci honbou tvrdou
než po zemi se plazit! Krve prolít řeky
v obraně tužeb žití: než dát, příští věky
by sobě naši směly plvnout ve tvář zhrdou!

Přeložil *František Kvapil.*

Průprava Uhrů ku vyrovnání s Rakouskem.

Napsal Karel Adámek.

III.

Při jednání o clech obilních se důvěrníci v anketě slyšení valně rozcházeli, ano ani agrárníci nebyli sjednoceni.

Již v prvém sezení ankety dokazoval Enyedi, že při tržebních poměrech Uher, jež ohromné množství plodin vyvážejí a toliko nepatrné množství zemědělských plodin přivážejí, nemají pro Uhry ochranná cla zemědělská významu. Uherské rolnictvo by se klamalo, kdyby očekávalo pomoc takovými cly, neníť přívozem ohrožováno, a proto nepotřebuje této ochrany. Tato cla, jakož i navrhované zvýšení cel na dobytek, slaninu, vejce a p. uherské držbě neprospěje, ale spíše uškodí.

Zemědělská cla by byla v Uhrách toliko cly finančními. —

Navrhovaným zvýšením obilních cel vzbudí se v obecenstvu zcela zbytečně nesprávné mínění, že byl jimi chléb zdražen a tím se povážlivě přiostří sociální protivy (Lanczy).

Hieronymi na tom trval, že obilní cla uherskému rolnictvu prospěti nemohou. Dokud jsou Uhry s Rakouskem v celním spojení, cla zemědělská arciť Uhrům prospívají, avšak poměr ten by se celní rozlukou naprosto změnil. V zájmu a prospěchu Uher jest, aby jim byl odbyt přebytku plodin na cizích trzích usnadňován. Uherskému zemědělství nejvíce prospívají levné sazby dopravní.

Dosud stojí doprava obilí z Alföldu do Prahy více nežli z Chicaga do anglických přístavů. Náklady dopravy klesají zvláště zdokonalováním dopravy po vodě.

Neméně důležitým prostředkem ku povznesení uherského zemědělství jest zdokonalení skotoléčitelství a j. Zemědělská cla budou v samostatném celním území uherském bezúčelná.

O této otázce učinil Weckerle tento výklad:

Cla zemědělská jsou tak oprávněna jako cla průmyslová. Každé odvětví výroby má nárok na zabezpečení domácího trhu.

Zemědělská cla i ve státech zemědělských mají vliv na vývoz plodin. Cla tato ve státech, jež jsou u pěstování obilí aktivní, ceny obilí nezvyšují — jich vliv na tyto ceny se počíná teprvé jeviti tam, kde spotřeba plodin převyšuje sklizeň, nebo kde se sklizni vyrovnává. Avšak obilní cla také ve státech obilí vyvážejících mají vliv na pohraniční tržbu plodin, a zabezpečují tyto pohraniční trhy domácímu zemědělství.

Při stanovení výše cel obilních rozhoduje ochránění domácího trhu domácí výrobě a usnadnění vývozu.

Zvýšením dosavadních obilních cel, jimiž jsme skutečně trhy domácí našemu zemědělství zabezpečili, bychom ohrozili vývoz, protože by státy, do nichž plodiny své vyvážíme, proti nám postupovaly stejně vysokými odvetnými cly.

Přílišné zvýšení cel zemědělských nesnese také konsumující obecenstvo, rozjitří široké vrstvy dělného lidu a to jest v ohledu sociálním i politickém povážlivé. Proto nemohu souhlasiti s navrhovaným zvýšením cel obilních. —

Zástupce budapešťských velkomlýnů řed. Bucher mimo jiné pravil:

Uherští mlynáři nemohou činiti námitek proti zavedení cla na ochranu domácího zemědělství, ano nebudou i při zachování společného území celního odporovati zvýšení stávajících obilních cel ze 1 zl. 80 kr. na 3 zl., protože dosavadní clo nestačilo ku zabezpečení veškerých trhů rakouských uherskému obilí a mouce.

Při společném celním území, zvláště pak kdyby byla obilní cla zvýšena, nebude lze mlecí řízení zrušiti, protože by tím byl vývoz uherské mouky do ciziny úplně zničen a protože by také přílišnou nabídkou zevnější mouky, jíž není lze na domácích trzích prodati, by ceny těchto druhů mouky a tím i ceny pšenice valně sklesly. Také při obnovování tržební a celní smlouvy v Rakousku musí býti clo z mouky vyměřeno poměrně ku clu ze pšenice. —

Hr. Alex. Károlyi dokazoval, že mlecí řízení Uhrám po dobu platnosti držebních smlouv z r. 1892 prospěti nemůže a

uznával, že by při celní válce s Rakouskem musil býti vývoz uherského obilí, mouky a j. podporován vývozními prémiemi, nízkými dopravními sazbami a j.

V odůvodnění osnov zákonů o obnovení vyrovnání uherská vláda připomíná, že nabyla přesvědčení, že mlecí řízení při přesném provádění zákona uherskému mlynářství nemůže prospívati. Po zákonu by musilo býti celé řízení o provedení průkazu totožnosti podrobeno dozoru důchodkovému. Míšení cizího s domácím obilím by bylo velice znesnadněno, musilo by se ohlašovati, v jakém poměru se budou tyto druhy obilí mísiti a míšení samo by musilo býti kontrolováno.

Po zrušení mlecího řízení budou rakouské mlýny místo ruské kupovati pšenici uherskou, a z toho vznikne nemalý prospěch zemědělství uherskému.

Vláda uherská přislibovala, že bude všemožně pečovati, aby tímto opatřením uherské mlynářství škodu neutrpělo, zvláště pak bude co nejúsilovněji podporovati vývoz uherské mouky.*)

V anketě snažil se Rubínek dokázati, že při jednání o celní sazbu nestává skutečných protiv zájmů zemědělských a průmyslových. Vývoj průmyslu prospívá zemědělství zvyšováním domácí spotřeby plodin a j. Obavy průmyslníků, že by jich zájmy zavedením zemědělských cel byly ohroženy, nejsou podstatné. I nejvyšší clo obilní nezdraží obilí na evropských trzích.

Bernath mimo jiné tvrdil:

Zemědělská cla při rozluce celní nebudou míti pro zemědělství valného významu, obmezí toliko některé spekulace.

Zemědělství nemůže přinášeti oběti průmyslu. —

Zásadným odpůrcům obilních cel v samostatném celním území uherském bylo vytýkáno, že Uhry nepotřebují celní ochrany svého zemědělství toliko proti zámořské konkurenci, ale také proti sousedním státům, jež levněji vyrábějí (E. Miklós), proti Rumunsku, proti jiným zemím balkánským (Sarkadi a j.)

Štěpán Tisza touže na rozháranost rolnictva uherského při akci vyrovnávací v citovaném již spise rolníky napomíná, aby se

*)

	Obilí bylo přivezeno v mlecím řízení		vyvezeno bylo výrobků mlýnských	
	vůbec	z toho pšenice	vůbec	z toho mouky
	q	q	q	q
r. 1896	1,210.455	1,178.518	1,240.592	1.223.428
r. 1897	1,624.267	1,550.730	881.661	86.933

sjednotili v návrzích na ochranu svých oprávněných zájmů a projevuje plnou naději, že bude v těchto snahách o zabezpečení své existence celým národem podporováno:

»Postupujíce k tomuto cíli musíme se vymaniti ze snah, jimiž vzbuzujeme oprávněnou nedůvěru jiných tříd společnosti a nesmíme se dáti unášeti proudy, jež není lze sloučiti ani s podstatou, ani s minulostí a s politickými a národními snahami uherského rolnictva.«

»Chceme-li bědy našeho rolnictví vyléčiti, musíme především vyšetřiti příčiny, z nichž vznikly, a potom musíme o poměrech těchto nepředpojatě a klidně uvažovati. Při tomto léčení nesmíme dopouštěti, aby správné posuzování těchto poměrů bylo politickými protivami nebo strannickou náruživostí mařeno. Největšími nepřátely uherského rolnictva jsou, kdož jeho zbědovanosti používají jako prostředku agitačního.«

IV.

Ochrana uherského průmyslu clem nenalezla v anketě odpůrcův, všeobecně bylo uznáno, že jsou ochranná cla nezbytnou podmínkou a zárukou vývoje uherského průmyslu.

»Při jednání o celní sazbě musíme míti na zřeteli zájmy zemědělské, totiž zabezpečení našim plodinám domácí spotřeby a vývozu jich přebytků na cizí trhy, jakož i zájmy průmyslu, totiž zabezpečení domácí spotřeby výrobků průmyslu již stávajícího, jakož i opatřování těchto potřeb pokud lze domácím průmyslem a proto podporování vývoje průmyslu všude, kde stávají toho podmínky,« pravil Weckerle. »Konečně souvisí se stanovením celní sazby také zájmy tržební, totiž vývoj bezprostřední mezinárodní tržby uherské.«

»K dosažení těchto cílů jest však celní sazba toliko jedním — nikoli jediným prostředkem.«

»Cla průmyslová mají povznésti domácí průmysl. Hlavní zárukou vývoje domácího průmyslu jest dokonalé upravení průmyslového vyučování, jakož i upravení domácích poměrů uvěrních a peněžních. Jest nebezpečno podnikati navrhovanou celní sazbou zahajovaný zápas národohospodářský v době, kdy ještě naše poměry měny upraveny nejsou. Ku povznesení vý-

voje průmyslu valně přispívá zlevňování výroby, přiměřené upravení sazeb dopravních a konečně racionálné sazby celní.«

»Ve společném celním území mohou Uhry i bez samostatných cel také v oboru průmyslovém velkých úspěchů dosáhnouti.«

»V době celního zápasu s Rumunskem bylo Rumunsko v přemnohých případech poráženo snižováním sazeb dopravních na drahách rakousko-uherských a jinými opatřeními hospodářskými. Celní sazby nesmí býti vyhlašovány za jediný prostředek, jímž by bylo lze uherský průmysl zvelebiti. Uhry nesmí zavésti vysoká ochranná cla průmyslová z příčin národohospodářských, protože jest hlavní podmínkou rozkvétání národního blahobytu laciná výživa, jakož i proto, že by ochranou nemnohých výrobků, jež dosud vyrobují, ostatní přečetné výrobky, jež dosud z ciziny musí přivážeti, zdražili.« —

Také bývalý ministr vnitra a obchodu Hieronymi se vřele ujímal vývoje průmyslu uherského, mimo jiné pravil: »Uhry musí pečovati o vývoj svého průmyslu, musí chrániti domácí průmysl clem, avšak nesmí se zapomínati, že clem není zle vykouzliti všecka odvětví výroby průmyslové.«

»Hlavním základem vývoje průmyslu jest dostatek potřebné jistiny a dělné síly. Uhrám se kapitálu i dělnictva nedostává.«

»Závody průmyslové, jež cizí kapitalisté v Uhrách zakládají, a v nichž cizí dělníci pracují, nejsou uherskými. Domácí kapitál a domácí dělnictvo nesmí býti průmyslem tou měrou zabíráno, aby v zemědělství nastala nouze o dělníky a potřebné jistiny.«

»Clem musí býti toliko ta odvětví průmyslová chráněna, jež se mohou v Uhrách vyvinouti.«

»Clem nesmí býti také suroviny, jež musí býti do Uher přiváženy, jakož i stroje, jež si nemohou průmyslové závody v Uhrách opatřiti, zdražovány. Zdražováním surovin a strojů překáží se vývoji průmyslu.« —

Földes pokládal toliko mírná cla ochranná pro ta odvětví průmyslu, jež mohou v Uhrách rozkvétati, za oprávněná.

E. Miklóš uznával, že jest prospěšno, aby se příznivých poměrů použilo ku zvelebení uherského průmyslu, avšak vystříhal před ukvapováním při zakládání nových průmyslových odvětví,

protože příliš hýčkané závody konečně bez protekce státní obstáti nemohou.

Lanczy ukazoval k protivě objevující se ve snahách po zvelebení průmyslu a v ujímání se vysokých cel na suroviny: konopí, lnu, vlny, juty, surového hedbáví a j., jimiž by se průmyslová výroba zdražovala.

Hr. Károlyi souhlasil sice s podporováním průmyslu, avšak vystříhal před zanedbáváním zemědělství. Nejúčinněji musí býti podporován domácí průmysl zemědělský, nikoliv však průmysl cizí. —

Major uznával, že jest ochrana průmyslu také zemědělství prospěšnou a dokazoval, že Uhry mohou racionálnou politikou celní dobyti přirozených trhů svého průmyslu v Orientu.

Ředitel zemského spolku průmyslového Gelléri trval na tom, »že národní průmysl toliko v samostatném celním území vznikati může, jakož i že investováním cizého kapitálu v domácích průmyslových závodech tyto závody nepřestávají býti domácími.«

»Zpracováváním domácích surovin v domácích závodech Uhrám největší prospěch vznikne, avšak to bude toliko možným po provedení celní rozluky.«

»Cla na suroviny, polotovary a lučebniny by nejvíce uherský průmysl poškodila. Oprávněnou jest ochrana celní těch odvětví uherského průmyslu, jež dosud v Uhrách nezmohutněla.«

Hatvany uznával, že by bylo nebezpečno podporování průmyslových závodů v Uhrách, jež by nemohly prospívati bez 30 až 50 proc. ochranných cel i dovozoval, že jest po zkušenostech také v Uhrách nabytých, hlavní zárukou zdaru velkých průmyslových závodů dokonalá odborná správa.

Bernáth dokazoval, že uherský průmysl nejvíce trpí nedostatkem dokonalého odborného vzdělání uherských průmyslníkův.

Celní ochrany průmyslu vřele se ujímali Komyáthy, Bernáth, Sarkadi, kterýž pokládal zavedení vysokých cel průmyslových také proto za nutné, aby jimi byli konsumenti donuceni ku kupování domácích výrobků.

Lazar uznával, že uherský průmysl toliko v samostatném celním území může rozkvésti a trval na tom, že musí býti ochrannými cly hlavně ujímání se nových odvětví průmyslu usnadňováno.

Spitzer dokazoval, že zvláště průmysl textilní bez vysokých cel ochranných v Uhrách nerozkvete. Uznával, že se takovými cly

výrobek zdraží, avšak dělnictvu se dostane práce. Uherský kupec nemůže na dále platiti rakouskému továrníkovi při 5měsíčném úvěru 5 proc., ročně 12 proc. Jest to nesnesitelná poplatnost Uher Rakousku.

V.

Nejpalčivější otázkou při nynějším vyjednávání o upravení vzájemných poměrů tržebních Rakouska s Uhry zajisté jest, má-li býti společné celní území obou polovicí říše nadále zachováno?

Uherská vláda v důvodové zprávě k osnovám zákonů o vyrovnání rozhodně trvala na zachování společného celního území a to v zájmu a prospěchu Uher. Na odůvodnění toho mimo jiné uváděla:

Zachování celní jednoty Uher s Rakouskem jest zvláště proto důležitým, protože jest základem vzájemného vyrovnání národohospodářských zájmů států, jež se podmínkami a poměry výroby velice různí, na základě jich úplné rovnosti.

Při zachování společného území celního nemůže býti národohospodářská samostatnost obou států ve všem zcela zachována; avšak hospodářský svazek s Rakouskem poskytuje přece Uhrám velikou výhodu, jež veškeré škody z tohoto svazku vznikající zváží tím, že jest jim zachováním větší oblasti tržební zabezpečeno vzájemné podporování zájmův výroby i spotřeby obou těchto států.

Smlouvou touto se zaručuje Uhrám i Rakousku volná tržba a výhodný prodej přebytků domácí výroby v celé monarchii, aniž by při tom trpěli nejistotou trhu světového. —

Hlavní příčina úpadku uherského zemědělství je nepoměrné klesání cen pšenice a může býti odstraněno pouze přiměřeným zvýšením cel zemědělských v celé monarchii; protože se cena obilí neutvařuje podle jednotlivých zemí, alebrž podle všeobecné sklizně a potřeby na celé zemi. Ve státech, jež musí přebytky plodin — jako Uhry — vyvážeti, nemají cla vlivu na ceny obilí na domácích trzích.

Z Rakousko-uherské říše nebude lze v dozírné době plodiny již vyvážeti, protože domácí spotřeba tou měrou roste, že budou

úplně doma spotřebovány.*) Jakmile nebude potřebí z Rakousko-Uherské říše vyvážeti, budou míti na vytváření cen obilí v této říši rozhodujícího vlivu poměry trhů domácích. Proto jest zachování celní jednoty s Rakouskem velké důležitosti pro uherské zemědělství: Zabezpečuje odbyt uherským plodinám na rakouských trzích a zvýšení cen plodin ochrannými cly.

Z nynějšího celního spojení s Uhry vznikly rakouskému průmyslu velké výhody — tvrdí uherská vláda — uznává však, »že oproti tomu toliko Rakousko jest a také býti může nejpřirozenějším a nejvýnosnějším trhem uherských surovin a plodin.«

Přílišné naděje ve prospěšnost rozluky, ochrany celní uherskému průmyslu uherská vláda nesdílí, ano uznává, »že by při zeměpisné poloze Uher ochrana celní neměla valného ani trvalého vlivu na vývoj průmyslu v Uhrách, protože by se vysoká průmyslová cla stala nemožnými, jakmile by Rakousko přistopilo k odvetným clům na plodiny a jakmile by vznikly spory s průmyslovými státy, v nichž mají Uhry odbyt na plodiny a suroviny.«

»Za stávajících poměrů se mohou Uhry ve všech oborech průmyslu arciť povlovněji, avšak také přirozeněji svou vlastní silou vyvíjeti.«

Uherská vláda ocenila také mezinárodní důležitost zachování společného celního území i vystříhala před jednostranným uvažováním o zachování této jednoty podle specielných zájmů různých odvětví národního hospodářství, trvajíc na tom, že při uzavírání této smlouvy musí býti zjednány záruky harmonického vývoje všech odvětví a činitelů národního hospodářství.

»Novověký vývoj celního ochranářství přímo čelí ku tržebnímu osamotňování států; proto také odbyt surovin a plodin uherských v cizině stále více klesá a proto jest — dokud domácí spotřeba plodin v Uhrách nevzroste — Rakousko nejlepším a nejbezpečnějším trhem pro přebytky země-

*) Rakousko-uherské říše obilí.

		přívoz	vývoz
	Roku 1893	2,062.960 q	8,518.825 q
	» 1895	3,954.635 »	4,845.475 »
	» 1897	6,825.492 »	5,755.918 »
Z toho pšenice:	» 1893	207.224 »	761.772 »
	» 1895	188.094 »	678.594 »
	» 1897	1,308.448 »	281.668 »

dělských plodin Uher a proto jest zachování tohoto trhu Uhrám nezměrné důležitosti.« (Osnova vládní.)

V této základní otázce o zachování společného celního území a v odporu proti celní rozluce s uherskou vládou také vynikající odborníci uherští se srovnávají.

Štěpán Tizsa ve svém pozoruhodném spise o agrární politice uherské mimo jiné dokazuje, že uherské rolnictvo musí trvati na obnovení celního spojení s Rakouskem na spravedlivých základech.

»Uhry mohou dosud velké množství všech druhů obilí vyvážeti,« píše Tisza; — »musí prodávati cizině téměř třetinu sklizené pšenice, velké množství výrobků při chovu dobytka a j. Za těchto poměrův jest svrchovaným nesmyslem mluviti o ochranných clech při celní rozluce, při níž by musily veškeré ceny našich plodin na takovou úroveň klesnouti, abychom mohli naše přebytky na světovém trhu s prospěchem prodávati.«

Jaké by z toho vznikly uherskému zemědělství škody, z toho patrno, že cena pšenice v roce 1894 klesla oproti průměrným cenám z l. 1888—1890 v Anglii o 2 zl. 31 kr.

	ve Francii	o 2	»	27	»
	v Prusku	o 1	»	98	»
	ve Frankfurtu	o 2	»	37	»
	na těchto trzích průměrně	o 2	»	23	»
v Budapešti oproti tomu	**pouze**	**o**	— »	**82**	»

tedy oproti onomu průměru 2 zl. 23 kr. méně o 1 zl. 40 kr.*)

Příčinou této difference 1 zl. 40 kr. v uvedených průměrných cenách po výtce jsou nepatrné přebytky obilí celé monarchie k vývozu.

Po rozluce celní musily by býti ceny uherské pšenice tak sníženy, aby mohla také na rakouských trzích konkurovati.

*) Pšenice stála průměrně:

		v Anglii	ve Francii	v Prusku	ve Frankfurtě n. M.	v Budapešti
l. 1888—90	zl.	8·75	11·80	10·98	11·86	7·87
v r. 1894	»	6·44	9·53	8·10	8·59	7·05
v r. 1894 oproti l. 1888-90 klesla o	»	2·31	2·27	2·88	3·27	0·82
odčítá-li se snížení cla s 5 na $3^1/_2$ mk.	»	—·—	—·—	—·90	—·90	—·—
činí tato difference cla . .	»	—·—	—·—	1·98	2·37	—·—

Při stálé rostoucí domácí spotřebě plodin (přibývání obyvatelstva atd.) spotřebujeme domácí plodiny v našem celním území a v tom spatřujeme jedinou záruku lepší budoucnosti. Musíme si zjednati záruku, že při obnovování tržebních smlouv dosavadní nedostatečná ochranná cla budou doplněna a musíme se oběma rukama každého prostředku ku zvýšení domácí spotřeby uchopiti.

»Dokud bylo lze uherské plodiny na světových trzích za přiměřené ceny prodávati, mohli jsme arciť tvrditi, že jest společné celní území po výtce jenom Rakousku prospěšné; a dokud naše zemědělství není clem náležitě ochráněno, nemohli jsme a nemůžeme naši daň, již jsou ochranná cla rakouského průmyslu, pokládati za oběť jednostrannou.«

»Avšak za nynějších poměrů, kdy jest lze uherské zemědělství před záhubou zachrániti pouze utvořením takového hospodářského a tržebního území, v němž by bylo lze pomocí ochranných cel udržeti ceny plodin značně nad úrovní cen na trzích světových, jest společné celní území také pro Uhry jako Rakousko zájmem životním; bylo a jest zárukou zachování rakouského průmyslu, jakož i ochrany uherského zemědělství.« —

Musíme také uznati, že národ tím dostává částečné náhrady za oběti, jež jsme v minulých dobách rakouskému průmyslu přinášeli.

Toliko touto naší pomocí rakouský průmysl tak vyspěl a toliko za těchto poměrů mohla domácí spotřeba plodin v naší říši tak vzrůsti, že byl vliv zemědělských cel na ceny našich plodin alespoň částečně uplatněn.

Proto musí zůstati stěžejním cílem naší národohospodářské politiky: zachování této výhody, úplné její využitkování a rozšíření, postup v příznivém utvařování se domácí výroby a spotřeby, tedy podporování vývoje průmyslu a tržby, jakož i rozkvétání měst.« —

Tisza odmítá pak velmi rozhodně námitky státoprávní oposice proti obnovení vyrovnání a dokazuje, že obnovení celní smlouvy Uher s Rakouskem se nepříčí ani zásadnímu stanovisku nejvýstřednějších obrancův osobní unie, aniž by se vůbec dotýkalo neodvislosti Uher.

Vyrovnání z r. 1867 nedává po stránce hospodářské skutečné příčiny ku zápasům »státoprávním,« — píše Štěpán Tisza.

O státoprávní stránce této otázky uherské strany jsou vůbec stejného mínění. Zákonem jest nepodmíněně uznáno právo Uher ku naprosto samostatnému řešení tohoto úkolu. O tom také nikdo — nikdy nepochyboval. Naše národohospodářská neodvislost není zajisté porušena, pakli'z prospěšnosti přivolíme k dočasnému obmezení této neodvislosti své a jako »svobodný národ se svobodným národem« — s Rakouskem na určitou dobu uzavřeme úmluvu o stejnoměrné, částečně společné řešení této otázky.

Po uplynutí doby, na niž taková smlouva byla uzavřena, nabývají Uhry opět své nezkrácené samostatnosti. Proto se takovým ujednáním státoprávní samostatnost Uher nikterak neporušuje.

Hospodářské smlouvy Uher s Rakouskem jsou stejné právní podstaty, jako podobné smlouvy, jež jiné samostatné státy mezi sebou uzavírají.

Tyto úmluvy uzavíráme s Rakouskem ze svobodné vůle, bez jakéhokoliv právního tlaku a toliko na určitou dobu, po jejíž projítí nabudou obě strany opět plné volnosti a neodvislosti.«

Planou jest námitka, že samostatné státy dosud neutvořily společná celní území. V naší době mohutní snahy ku založení velké evropské unie celní, jejíž uskutečnění by zvláště uherské »rolnictvo radostně uvítati musilo.«

»Uzavření celní smlouvy s Rakouskem neodporuje ani zásadnému stanovisku nejrozhodnějších obranců osobní unie Uher s Rakouskem, protože se vůbec nikterak nedotýká zevních znaků naší samostatnosti národní.«

»Založení samostatného uherského celního uzemí,« — píše Tisza,« — nebylo by vůbec státoprávní vymožeností; poškodilo by Uhry i Rakousko, seslabilo monarchii, ubralo by nám síly k obraně naší národní existence proti cizím nepřátelům, aniž by nás posunulo i o jediný krok k politickým cílům strany neodvislých.« —

V celní anketě byly zásadně i věcně nejdůležitější spory vedeny o zachování dosavadních tržebních a celních poměrů Uher k Rakousku.

Vynikající členové ankety: Weckerle, Dessewffy a j. hájili rozhodně celní spojení s Rakouskem, bývalý ministr Hieronymi, Hegedüs, Lukacs a j. přistupovali k celní rozluce toliko v nejhorším případě.

»Hospodářská samostatnost národa jest zajisté drahocennou« — pravil hr. Aur. Dessewffy, — »avšak Uhry dosud ani sociálně, ani hospodářsky ani finančně tak nepokročily, »aby bez obav mohly utvořiti samostatné celní území.

Dosud bylo Rakousko téměř jediným trhem uherských surovin, kde bychom je příště prodávali, kdyby nám tento trh byl zavřen?« —

Weckerle dokazoval, že může býti celní jednota s Rakouskem bez ohrožení zájmů Uher zachována, vyvracuje spolu tvrzení, že by zachováním této jednoty byl osud uherského zemědělství zpečetěn.

O významu této jednoty nesmí býti toliko ze stanoviska hospodářského, ale také z vyššího stanoviska politického uvažováno a úvahy tyto musí býti zakládány na stávajících poměrech.

Nesmíme pomíjetí vývoje posledních 30 let. V té době se změnily netoliko poměry průmyslu, ale také poměry moderního života. Musíme pečovati o vývoj průmyslu. Celní spojení s Rakouskem jest nutným, ale nesmí překážeti neodvislému vývoji těch odvětví uherského průmyslu, jež za stávajících poměrů v Uhrách prospívati mohou a kteréž nyní, po výtce následkem velkých daní potravních (průmysl zemědělský) klesají. Tato odvětví musí býti chráněna buď územním clem, nebo prostředky jinými, aby mohla netoliko platiti povinné daně, ale aby také mohla podržeti domácí trhy. Ve společném celním území se nesmí státi zdárný vývoj uherského průmyslu nemožným.« —

Hr. Alex. Karolyi ukazuje k snahám ministra zahraničních věcí o utvoření středoevropské celní unie proti zámořské konkurenci pravil: »Chceme monarchii zachovati, zavedeme-li však bojovná cla, musí se tato říše rozpadnouti. Navrženými cly se toliko olej do ohně přilévá.

»Těžiště této akce nespočívá v ochraně uherské tržby,« — pravil Emödy, — »alebrž v odbytu uherských plodin a j. Kde prodáme po zřízení samostatného celního území za 100 mil. obilí, za 70 mil. mouky, za 30 mil. hovězího, za 40 mil. černého dobytka, za 13 mil. koní a j., ztratíme-li rakouské trhy, jež dosud ovládáme?

Po zrušení celní jednoty Rakousko zajisté otevře své trhy také Rusku a Rumunsku, jež s Uhry vítězně konkurovati budou.

Namítá se, že naleznou Uhry náhrady rozkvětem průmyslu. Uherský průmysl ani za 10 let plně nerozkvete a do té doby

m ů ž e b ý t i u h e r s k é z e m ě d ě l s t v í t í m t o z á p a s e m s R a k o u s k e m z n i č e n o.

F ö l d e s upozorňoval, že z mezinárodní tržby Uher s cizinou připadá na Rakousko 80 proc.*)

---

*) Na objasnění vzájemných poměrů výroby a tržby zemědělské uvádíme:

	V r. 1896 bylo z Rakouska vyvezeno do Uher:		Z Uher bylo vyvezeno do Rakouska:	
obilí	312.142 q	za 3,035.780 zl.	23,260.471 q	za 184,093.638 zl.
zelenin, ovoce a j. .	447.775 q	» 5,404.804 »	2,266.041 q	» 10,173.280 »
jatečného a taž. dobytka . .	27.795 kusů	» 3,865.772 »	627.375 kusů	» 64,876.348 »
výrobků při chovu dobytka	79.781 q	» 4,462.330 »	415.057 q	» 12,863.707 »
tuků . . .	113.290 q	» 2,667.027 »	150.420 q	» 6,727.164 »
potravin . .	144.391 q	» 8,410.342 »	171.427 q	» 8,916.603 »

Z Uher bylo vyvezeno:

	pšenice	Z toho do Rakouska	= proc.		mouky	Z toho do Rakouska	= proc.
R. 1892.	4,850.000 q	4,345.000 q	= 89·59	—	4,973.000 q	4,018.000 q	= 80·80
» 1893.	4,936.000 q	4,520.000 q	= 91·56	—	5,584.000 q	4,536.000 q	= 81·23
» 1894.	5,122.000 q	4,681.000 q	= 91·39	—	5,963.000 q	4,898.000 q	= 82·14
» 1895.	6,092.000 q	5,587.000 q	= 91·71	—	6,446 000 q	5,204.000 q	= 80·73
» 1896.	6,668.000 q	6,265.000 q	= 93·96	—	7,189.000 q	5,869.000 q	= 81·64

	žita	Z toho do Rakouska	= proc.		kukuřice	Z toho do Rakouska	= proc.
R. 1892.	1,979.000 q	1,832.000 q	= 92·57	—	3,574.000 q	2,718.000 q	= 76·05
» 1893.	1,902.000 q	1,890.000 q	= 99·42	—	2,550.000 q	2,245.000 q	= 88·04
» 1894.	2,022.000 q	2,017.000 q	= 99·75	—	1,590 000 q	1,485.000 q	= 93·40
» 1895.	2,095.000 q	2,088.000 q	= 99·66	—	1,148.000 q	1,055.000 q	= 91·90
» 1896.	2,640.000 q	2,635.000 q	= 99·81	—	3,111.000 q	2,888.000 q	= 92·83

	ovsa	Z toho do Rakouska	proc.		ječmene	Z toho do Rakouska	proc.
R. 1892.	1,330.000 q	1,318.000 q	= 99·03	—	2,659.000 q	1,621.000 q	= 60·96
» 1893.	1,232.000 q	1,162.000 q	= 94·32	—	4,576.000 q	2,134.000 q	= 46·63
» 1894.	837.000 q	823.000 q	= 98·32	—	3,595.000 q	1,819.000 q	= 50·60
» 1895.	1,073.000 q	1,071·000 q	= 99·82	—	2,331.000 q	1,537.0 0 q	= 65·94
» 1896.	1,683.000 q	1,676.000 q	= 99·58	—	4,746·000 q	2,560.000 q	= 53·94

V r. 1896 bylo z Uher vyvezeno:

		Z toho do Rakouska	
volů . .	186.000 kusů	168.000 kusů	= 90·32 proc.
prasat .	256.000 »	252.000 »	= 98·44 »
koní . .	38.000 »	19.000 »	= 50·00 »

V r. 1898 bylo podle úřadní statistiky uherské sklizeno:

	mil. q	roční spotřeba činí	v r. 1898-1899 vypočtěný — schodek + přebytek
pšenice:			
v zemích uherských .	35·80	— 26 až 27 mil. q	+ 7 až 8 mil. q
v Rakousku	11·50	— 30 » 40 » q	— 13 » 14 » q
žita:			
v zemích uherských .	15·00	— 0·5 » 1·0 » q	+ 1·5 » 1·7 » q
v Rakousku	18·00	— 21 » 22 » q	— 3·40 » » q
ječmene:			
v zemích uherských .	23·50	— 8 » 9 » q	+ 5 » 6 » q
v Rakousku	12·50	— 15 » 16 » q	— 3 » q

György vypočítal, že by musilo Rakousko dle statistiky tržby v r. 1896 podle navržené celní sazby zaplatiti cla z přívozu, střížného zboží $17^3/_4$ mil., sametu 3 mil., oděvu 15 mil., atd. a pokládal za zcela přirozené, že by Rakousko vyhledávalo odvetu zavedením vysokých ochranných cel zemědělských.

»Kdyby také Rakousko zavedlo cla v předložené osnově navrhovaná,« — pravil György, — »musily by Uhry Rakousku zaplatiti z přívozu svých plodů na rakouské trhy 80 mil. zl. a to z mouky 37 mil. z pšenice 19 mil. zl. atd.«

»Proto nemůže tyto sazby celní hájiti, kdo chce zachovati dobrý poměr Uher k Rakousku. Celní rozluku odpyká uherské zemědělství.«

Také Emödy projevil obavy, že by Rakousko po celní rozluce zavřelo Uhrům své trhy, na nichž Uhři té doby prodávají za 153 mil. zl. obilí, dobytka a j. —

Řed. Bacher za svazek budapeštských mlynářů:

Při celní rozluce stanou se Uhry v tržbě obilím rázem čelnou vývozní zemí, majíť po Americe a Rusku největší přebytek pšenice.

Těžiště celé otázky v tom spočívá, mohou-li se Uhry odděliti od Rakouska bez vážného ohrožení zájmu svého zemědělství?

Kdyby byla síť uherských průplavů již doplněna, kdyby uherské řeky byly již zregulovány, aby mohly Uhry přebytek pšenice na světové trhy levně vyvážeti, a kdyby byl v Uhrách dostatek zdatného dělnictva, bez něhož zdravý průmysl rozkvétati nemůže; pak by se musily Uhry i bez ohledu na zájmy mlynářství přímo nadšeně domáhati rozluky celní.

Avšak dosud stojí na př. doprava obilí z Aradu do Londýna 2 zl. 30 kr., současná doprava anglického obilí z New-Yorku do Londýna pouze 75 kr.

Z Aradu do Ústí n. L. dopravuje se pšenice za 2 zl. 10 kr. americká pšenice dováží se z Hamburku do Prahy po Labi pouze za 30 kr.

---

ovsa:	mil. q	roční spotřeba činí	v r. 1898-1899 vypočtěný — schodek + přebytek
v zemích uherských .	13·24	— 10·5 až 11·5 mil. q	+ 1·5 až 2·0 mil. q
v Rakousku	18·00	— 20 » 21 » q	— 2·3 » q
kukuřice:			
v zemích uherských .	26·50	— 26 » 27 » q	
v Rakousku	5·00	— 13 » q	— 4 » 5 » q

Za nynějších poměrů by Uhry rozlukou celní vydaly v šanc své zemědělství a mnohem více by ztratily nežli mohou arciť toliko postupně možným vývojem svého průmyslu získati.

K rozluce celní mohou býti Uhry toliko v nejhorším případě donuceny.

Kdyby nebylo lze dosavádní celní jednotu zachovati bez obětování zájmů uherských, musily by Uhry uzavříti s Rakouskem tržební a celní smlouvu, jíž by bylo zabezpečeno ne-li úplné sproštění, tedy zavedení nízkých cel na uherské obilí, mouku a j.

Také oproti jiným státům musilo by Rakousko Uhrům vyhraditi mnohem nižší cla zemědělská, oproti tomu musily by arciť Uhry navzájem podobné výhody poskytnouti některým odvětvím rakouského průmyslu.

Kdyby při rozluce celní nastala celní válka Rakouska s Uhry, musí Uherská vláda vývozními prémiemi usnadniti zvláště dobývání trhů anglických, na nichž se prodává ročně 70—75 mil. hl. pšenice a mouky.« —

Odpůrcové celní rozluky nalezli v anketě energické opposice.

»Celní boj by byl Rakousku osudnějším nežli Uhrám,« pravil Pavel Sándor, — »dějiny dokazují, že jsou agrární státy houževnatějšími nežli státy průmyslové. Nynější nejisté poměry k Rakousku jsou nebezpečnějšími a horšími nežli nejšpatnější celní sazba.«

Rolník Komjáthy připomínal, že jest samozřejmým, že není lze velkých prospěchů a výhod dosáhnouti bez obětí, avšak jsou oběti, jež musí býti bez reptání přinešeny ku zabezpečení budoucnosti. Když zemědělská cla ani neuškodí ani neprospějí, jest nejlépe o nich ani nemluviti.

Jednostranné výklady agrarníků v anketě Uhrům neprospívají, ale škodí.

»I kdyby společné území celní uherskému zemědělství prospívalo, musíme trvati na celní rozluce«, — pravil zástupce zemědělského spolku komitátu bělohradského, Koller — »protože jest ve společném území vývoj uherského průmyslu nemožným.« Tentýž zástupce arciť současně velmi vřele se přimlouval za zavedení vysokých cel na bavlnu a jutu, aby vystoupily ceny uherské vlny. —

Po třicet let těžilo rolnictvo z celní jednoty, jest tedy spravedlivo, aby nyní byla ve prospěch uherského průmyslu a obchodu provedena celní rozluka. (Száry.)

Deil náčelníkům uherských vyvozníkův v anketě vytýkal, že vykládáním o nebezpečných následcích celní rozluky pro uherské zemědělství dávají Rakousku zbraň proti Uhrám. »Uherské zemědělství potřebuje ochrany«, pravil týž odborník, — »avšak uherský průmysl ve společném území naprosto nemůže rozkvétati. Dosavádní státní podporou průmyslu se toliko usnadňuje rakouským továrníkům zřizování malých filiálek v Uhrách, z nichž zasýlají rakouské výrobky s uherskými vignetami na uherské trhy.« —

Rubínek prohlásil, že uherské rolnictvo neodporuje celní rozluce, ale že se obává celní války s Rakouskem, kteráž se však i při rozluce může zameziti uzavřením přiměřené celní smlouvy.

Uhry se musí ujímati vývoje samostatné tržby zámořské, protože jest zárukou samostatného vývoje uherského průmyslu a obchodu. Proto se musí Uhry vymaniti z potupného poměru kolonijního k Rakousku. (Bernáth.)

VI.

Z této akce zřejmě vyniká vlastní cíl Uhrů při nynějším vyjednávání o vyrovnání s Rakouskem: bezohledné kořistění z malomocnosti rozháraného Rakouska a urychlení naprostého hospodářského osamostatnění Uher.

Jednání o autonomní sazbu celní jest nedokonale inscenovanou hrou, jíž měl býti učiněn přiměřený nátlak na oposici v naší polovici říše proti dosavádnímu hospodaření Uher na náš účet rostoucí.

Avšak, kdo mohl v této hře spatřovati opravdovosti?

Kdo by mohl věřiti, že Uhři chtí skutečně zavésti navrhovaná bojovná cla, jimiž se dosavadní sazby celní tak při výrobcích textilních až o 100 i o 150 proc. zvýšují?

Kdy by mohl věřiti, že by Uhři skutečně chtěli zavésti navrhovaná prohibitivná cla zemědělská, když po vlastním doznání jich nejčelnějších odborníků, přiměřené zpeněžování přebytku plodin a j. na cizích, zvláště pak na rakouských trzích, jest životní otázkou veškerého národního hospodářství zemí uherských?

A mohou-li Uhři zdražením výživy nejširších vrstev lidu a tím i zvýšením nákladů vyrobování navrhovanými vysokými cly finančními podlomiti konkurenční sílu svého mladého průmyslu, o jehož rozkvět tak horlivě usilují?

Při zdělávání této celní sazby nebrala vláda uherská nižádného zřetele ku konsumentům vůbec, a přece jest vzrůstání domácí spotřeby plodin a j. největší národohospodářskou důležitostí.

Ze všech, byť i sebe opatrněji zakrývaných projevů uherské vlády, jakož i z jednání celní ankety a z úvah uherské žurnalistiky nepokrytě vychází, že rozhodujícím kruhům uherským jde pouze o terrorisování Rakouska více neb méně uměle osnovanými demonstracemi.

Na tom nic nemění ujišťování ministra tržby Dániela při zahájení ankety: »že by bylo osudným klamem domnění, že by tato autonomní sazba byla namířena proti Rakousku (!)«, ani dovozování Pest. Lloydu a jiných oficiosů, že vláda nepokládá tuto akci za programovou, sebraný materiál že byl toliko k poučení členů ankety o tržebně politických poměrech uveřejněn a proto že také vláda v anketě předloženou sazbu celní proti námitkám slyšených odborníků neobhajovala atd.

V ohledu tomto jest také nevýznamným ujišťování ministra Dániela při ukončování ankety, že vláda použije jednání ankety při další akci atd.

Pest. Lloyd se sice snažil svému čtenářstvu namluviti, že tato autonomní sazba celní jest nezbytným prostředkem ku zachováuí trhů uherských uherskému zemědělství a ku povznesení domácího průmyslu, že jest důležitou etappou k hospodářskému osamostatnění Uher atd.*)

Avšak toto namlouvání nalezlo ohlasu toliko u maďarských chauvinistů, kteří se dosud domnívají, že mají v této monarchii neobmezené právo k útočení, aniž by se musili obávati odvety.

*) Vládní osnova autonomní uherské sazby celní byla také domácím i cizím časopisectvem namnoze velmi nepříznivě posuzována. Tak sám »Peštský Lloyd«, Matlekovič a j. vytýkali vládě, že vypracování této sazby přeceňuje, zapomínajíc, že při zřizování samostatného celního území jde hlavně o upravení vzájemných tržebních poměrů Uher k Rakousku a j. státům.

»Neues Pest. Journal« dovozoval, že byla tato sazba toliko proto uveřejněna, aby se myšlenka samostatného celního území stala směšnou a nepopulární.

»Deutsch. Volksblatt« uznával, že vláda uherská touto groteskní sazbou předstihla i nejvýstřednější agrární a průmyslové ochranáře uherské.

»Kölnische Zeitung« nazvaly osnovu tuto mrtvě narozeným dítětem a trvaly na tom, že o těchto sazbách ani není lze opravdově uvažovati.

»Frankfurter Zeitung« vykládaly, že tato osnova není výslednicí zralých, odborných úvah, ale toliko rozmarným nápadem »veselé kopy«. Navrhovaná cla agrární jsou bláznivě vysoká atd. Je to karikování myšlenky samostatného celního území.

»Frankfurter Zeitung« a j. se domnívají, že sazba tato sdělána toliko na sesílení Bánffyovy politiky a na zastrašení uherských obhajců celní rozluky.

V tomto omylu jsou arciť udržováni dosavadní lethargií rozervané Cislajtanie, jež jest tím povážlivější, čím jasnějšími jsou hlavní úkoly agresivní hospodářské politiky Uher.

Na ten čas sotva může býti pochybností o tom, že jest úplná hospodářská a tržební samostatnost Uher společným cílem všech politiků uherských, a že se toliko rozlišují v tom, kdy má býti akce tato se vším důrazem sjednoceně podniknuta a vítězně ukončena.

Není zajisté pochyby, že by uherskou vládou osnovaná autonomní celní sazba byla mocným prostředkem k zachování uherských trhů uherskému průmyslu a k odvrácení veškeré konkurence uherskému zemědělství, avšak tohoto prostředku by mohly Uhry jenom tehdáž použiti, kdyby Rakousko již bylo podružnou kolonií uherskou.

Za nynějších poměrů by zavedení těchto celních sazeb v Uhrách bylo znamením k velkým hospodářským zápasům obou polovicí říše, v němž by Uhři nezvítězili.

Dokud Uhři zvláště na našich trzích své přebytky plodin a j. prodávati musí, dotud nepodniknou tento útok proti nám, protože dobře postřehují následky zavření trhů rakouských jejich přívozu obilí a j.

Proto prozíravější politikové uherští, ukazujíce zvláště k dosavadní rozvaze mezinárodní tržby uherské, jakož i ku finanční, kapitálové převaze Rakouska, vystříhají před ukvapeným předčasným vyvoláním hospodářských zápasů s Rakouskem, v nichž nemají na ten čas Uhry naději na vítězství.

Proto není na ten čas hrdé heslo maďarských chauvinistův: Uhry Uhrám! ještě skutečným vypovězením celní války s Rakouskem, avšak zůstane stěžejním cílem hospodářské politiky uherské, k jehož provedení se spojí všecky uherské strany v tom okamžiku, jakmile ze statistiky výroby a tržby uherské poznají, že jim z toho kyne netoliko politický, ale také skutečný hospodářský prospěch.

Dosud pouze demonstrují.

Listy o polské literatuře.

Napsal Bronislav Grabowski.

(Dokončení.)

Při kritice u Vás v jednom je ale nápadný rozdíl, že v Čechách není zvykem psát rozsáhlá kritická pojednání, kdy u nás profesionální škrabálkové někdy o jednom spisu dávají sáhodlouhé referáty, plné prázdných frásí a bezúčelného žvastání. Na Saint-Beuvea aneb Tainea my jsme se ještě nezmohli, však i ostatní Slované také ne. Snad přes takovou kritiku bylo by nejlíp přecházeti k dennímu pořádku, kdyby nebylo té okolnosti, že dětinské obecenstvo ani si nevšimne nejkrásnějšího díla uměleckého, jestli o něm »nebylo něco v novinách.« To ještě je dobré, že u nás v kritisování nehrají úlohu peníze, jako ku př. v Paříži, kde se otevřeně vede obchod tím zbožím, ačkoliv všelijaké poboční diškrece jemnějšího druhu nejsou u nás vyloučeny.

Sienkiewicz v tom ohledu stojí dnes již hors de critique, má na své straně nejlepšího příznivce, polské obecenstvo. Teď počíná si vítězně dobývati i ostatní svět. V Rusku popularitu Sienkiewiczovi závidí mnohý původní spisovatel, což nesmírně hněvá šovinisty, kteří se blamují zlostným kritisováním, jako nedávno Mir Božij. Dělá sensaci i u Vás i v Chorvatsku. Obdivují se mu Angličané, a jeden ze slovutnějších kritiků posuzoval jej neobyčejně pochvalně, ačkoliv projevil, že na Quo vadis se ani nepodívá, neboť má již této doby Neronovy v beletrii po krk. Za to podívalo se na něj obecenstvo, úspěch románu v Anglicku byl obrovský, a v Americe ještě snad větší, což tím víc znamená, že dojem Ben-Hura snad tam ještě úplně nevyvětral.

Ačkoliv Sienkiewicz jakživ se nepídil po efektu, plynoucím z modních tendencí, nicméně jeho vnímavou duši chytne to, co náš národ zajímá aneb tlačí. Z toho plyne, že každý jeho román má nějakou hluboko sahající tendenci, třeba spisovatel ji ani trošičku nehledal. Dobývá si srdce našeho tím nejvíc, že je nejenom kost z našich kostí, ale také srdce našich srdcí, mysl našich myslí. Někdy jako satirik kárá jen to, co skutečně se příčí blahu a zvelebení národů. A satira ta není míň pernou než divoká ironie Świętochowského a nic méně neodcizuje jej krajanům. Od samého počátku tvoření svého volil předměty, hluboko procítěné, a povzbuzující k myšlení, látky hluboko vzaté ze života svého národa.

V Humoreskách z teki Worszylly, jako pravý tenkrát demokrat, líčil oběti války inteligenta, toužícího povzbuditi pokrokové hnutí v jednom ze mnohých Kocourkovů, se zlostným zaslepením zpátečníků. Byly to dějiny každého z nás, odchovanců almae matris, které neblahý osud vyhodil na venkov, tenkrát ve zpozdilém konservatismu velmi zkostnatělý. Nicméně Sienkiewicz nestal se takovým zaujatým nepřítelem tradice jako Świętochowski. Když uvedení obecní samosprávy, při němž zlomyslně hledáno bylo odstranění inteligence šlechtické od vlivu na selské záležitosti, odervalo neuvědomělý ještě lid do rukou ničemných většinou obecních písařů, Sienkiewicz dojímavým vypravováním ve Szkicech węglem otřásl společností a probudil ji z apatie a nedbalosti. Mnozí již před ním volali energicky, aby se národ, zvláště vyšší třídy vyléčil z neblahého modlářství pro cizinu, z oné xenolatrie, pro kterou Slovany a zvlášť Poláky, káral již chorvatský spisovatel Jiří Križanič v XVII. století, ale nikdo snad tak hluboko nesáhl na tu ránu jako Sienkiewicz v maličké arabesce Janko muzykant. Jak dojímavě vylíčil ve skrovné novelce Z pamětí učitele žalostné mučednictví mladistvé, útle vychované duše, úpící v tenatech odnárodňující školy s jejím hrozným pedagogickým aparátem. A právě taková škola uvedena byla do života, jak si to dobře pamatuje nynější pokolení. Pomina jich, dovoluji si připomenout Trilogie, velkolepý obraz klesání národa v povodni všelijakých neštěstí, který napsal Sienkiewicz pro potěšení srdce, jako by chtěl říci národu, že z nejhroznější tůně vyváznouti možná jen tomu, kdo neztratil naděje.

Až doposavad držel se domácí půdy, ačkoliv úplně vzdálený od doktrinářské výhradnosti. Sám rád jezdíval do ciziny, byl jistý čas v Americe, odkud psával nesmírně zajímavé Listy z Ameryky, potom byl v Africe a také odtud napsal řadu Listů z Afryky, několikrát pokusil se o novely z amerických poměrů, a také, jak jsme to v předešlém dopise podotkli, zabředl do orientálního světa v povídce Niewola tatarska, ale úplně na exotickou půdu přešel ve svém velkolepém, tolik v poslední době oslavovaném románu Quo vadis.

Byl jsem náhodou svědkem, jak známí a přátelé domlouvali Sienkiewiczovi, aby již nechal historického románu. Tenkrát právě psal třetí díl své Trilogie, jmenovitě Pana Wolodyjowského. Autor mlčel, díval se na domlouvající s jemnou ironií, jako by jim chtěl říci: »Číňané! Bože, jací jste Vy!« Obmezenost našich jakoby teoretiků literárních a úzkost jejich pojmů je přímo ohromující. —

Sienkiewicz již žák, jak svědčí jeho spolukollegové, sníval o okřídlených rytířích (polští husaři nosívali u brnění veliká křídla), o půtkách, bitkách, heroických činech, a to potom urodilo zázračně krásnou Trilogii. Bezpochyby také lákala jej doba Neronova, jako syna doby, která v mládí vídávala popravy, dragonady, slýchávala o bitkách, pronásledování, zatýkání a podobných výjevech truchlivé doby posledního povstání. Myšlenka, vykořistiti uměleckým způsobem epochy pronásledování prvotního křesťanství bezpochyby byla ovocem těchto trapných dojmů a upomínek. Snad také zrazovali jej od tolikrát zpracované látky, ale na štěstí Sienkievicz ani nevšímá si rádců, což osvědčilo se velmi prospěšným i pro něj i pro literaturu. Quo vadis je román snad velmi dobře známý českému obecenstvu, proto nepotřebuji se šířiti příliš nad jeho obsahem a charakteristikou. Pokusím se říci to velmi stručně, co by se říci právě mělo. Román je osnován na dosti jednoduchém ději. Voják římský Vinitius, mladík ohnivý a vášnivý, jako pravý syn jihu, raněný v bitvě, léčí se v domu vážného vojáka Aula Plautia, jehož žena Pomponie Graecina je tajnou křesťankou. V tomto domě bydlí také odevzdaná pod ochranu domácích Kalina, dcera pokořeného v boji krále Lygů, kmene slovanského. Dle římského obyčeje jmenuje se jmenem nevlastním, ale jmenem jejího národa říkají jí Lygie. Její nevšední krása má ráz docela rozdílný od všech krásek Říma, třeba italského, řeckého aneb orientálního původu — je to jakoby bělostná lilie, outlý kvítek,, narozený pod jiným podnebím. I ona jako její poručnice potají vyznává křesťanství. Nevšední tento zjev přímo okouzluje mladého vojáka, jenž zahoří pro ni divokou láskou pravého pohana. Láska jeho má v sobě počátečně jen fysickou vášeň, při tom Vicinius je římský hrdopýšek, proto chce míti z ní svoji souložnici. V tom pomáhá mu jeho strýc Petronius, známý z vypravování Tacitova magister elegantiarum, vzdělaný sybarita s vytříbeným vkusem, jenž je současníkem ohavných orgií Neronových a těší se vekému vlivu na imperatora. Z rozkazu Nerona Lygie je unesena z domu Aulova i má býti odevzdána do rukou Vinitiovi. Ale nad královskou dcerou bdí věrný sluha, pravý Slovan, Ursus, dítě severní přírody, nenakažený degenerací římskou a obdařený obrovskou silou. Je také křesťan, proto unesl ohroženou svoji královnu a ukrývá ji mezi spoluvyznavači. Vicinius šílí vášní a láskou, všude hledá ztracenou kořist, ale darmo, pokud se mu nevyskytne pomocník, lotras Chilon Chilonides, pravý Graeculus doby císařství, figura, jakoby ji vyřízl

ze satiry Juvenala. Má nějaký pojem o křesťanech, býval s nimi ve stycích, proto se znamenitě hodí za zrádce a vyzvědače. Je při tom quasi učenec a filosof, postava analogická ničemům, jakých teď hejno plodí novověký, degenerovaný žurnalismus.

Pomocí Chilona, jenž při tom výtečně vykořisťuje prostodušného vojína, Vicinius nalezne skrýši Lygie, ale všecky pokusy dobýt jí silou, odrážejí se od mohutných paží věrného Slovana, sám při tom odnese hodné modřiny a rány. Nemocného ošetřují křesťané a Lygie. I Šavel obrátí se v Pavla, dá se pokřtít a jen čeká příhodné chvíle, aby zavřel manželský sňatek s milovanou. Ale proti křesťanům chystá se ničící bouře. Neron v paláci předčítá licoměrným dvořanům svoji Troiku, dbá ale hlavně o úsudek vzdělaného Petronia, a když ten mu šibalsky řekne, že tyto verše hodily by se pro Homera a Vergila, a jen ne pro něj, který má tak obrovské básnické nadání, zoufá nad svojí bezmocí, neboť prý jak může opěvati pád Troji on, jenž jak živ neviděl hořícího města. Tento pokyn stačí, aby Tigellinus, dělající konkurenci Petroniovi, dal zapálit Řím, dychtě poskytnouti imperatorovi toužené divadlo.

I skutečně Neron nabaží se pohledu, utěšen, že bude s to, aby dopsal Troiku, při tom odehrává známou scenu básnického nadšení, dívaje se na imposantní výjev.

Žert, třebas císařský, přece jen překročil míru. Lid počíná se rotiti, nebezpečí vzpoury odvrací se jen tím, že se podezření ze žhářství vrhá na křesťany, k čemuž vhodně posloužily podlé denunciace židů, meškajících v Římě a nestydatá lež ničemného Řeka Chilona. Počíná ukrutné pronásledování vyznavačů nové víry, zatýkání mužů a žen, mamertinská trestnice naplňuje se oběťmi, které vycházejí odtamtud jen proto, aby poskytnouti mohli hrozné divadlo mučedníků hořících za živa co pochodně při pověstném kvase aneb křižovaných a trhaných zuby divokých šelem v cirku. Mezi zatčenými jest i Lygie — každý pokus vysvoboditi ji z vězení podplacením jest marný, jen zázrak může ji spasiti. I skutečně zázrak spasil slovanskou královnu. V cirku stál co oběť Ursus, na kterého vypustili divokého germánského tura s přivázanou do rohů Lygií. Obr chytil šelmu za rohy a s nadlidským namáháním svých gigantických sil překroutí mu hlavu a usmrtí zvíře. Celý cirkus v pavoxismu šíleného nadšení žádá milost pro dívku a jejího věrného sluhu — krvelačný imperator nucen je ji uděliti. Vicinius unáší Lygii do Sicilie, kde manželé žijí v společné lásce, milujíce se

vzájemně, milujíce také i blížní i víru, která je spasila. V Římě pronásledování křesťanů zuří dál, proto věrní přemlouvají apoštola Petra, aby se zachránil a spolu ssebou símě pravé víry i opustil město. Petr ráno na úsvitě jde pryč, ale na cestě má vidění božského Mistra svého, jehož se ptá: Quo vadis, domine? Známá odpověď Páně nutí jej, aby se vrátil, i brzy také i on i Pavel umrou mučednickou smrtí.

Ale i nad pohanstvem visí záhuba. Petronius, jejž sok Tigellinus vypudí z milosti imperatora, vidí, že neunikne záhubě, sám si dává otevřít žíly a umírá s milovanou svojí otrokyní Eunice v náručí, posýlaje Neronovi na loučení urážlivé psaní.

V Římě mají také již dost té příšerné, ďábelské můry, tlačící vše pekelným despotismem a tyrannií celý svět, vítanou proto je zpráva o vzpouře gallských legionů pod Vindexem. Nero ani necítí hrozící nebezpečí, strojí divadla, v nich zpívá a předčítá svoje verše, opíjeje se tleskáním podlého davu a licoměrných pochlebníků. Najednou vzpoura přejde do Říma, imperatora očekává osud Kaliguly, utíká proto do villy Faona a když slyší dupot koní, vezme si život, ukazuje při tom, že je nejenom krvelačnou bestií, ale také ničemným bázlivcem. Konec jeho s pověstnou frásí: »Qualis artifex pereo!« postrádá náležité tragiky, a působí právě komicky.

Velkolepý svůj román Sienkiewicz končí:

»I tak minul Nero, jako míjí vítr, bouře, požár, válka aneb mor, a Petrova basilika panuje doposavád s vatikánské výše městu a světu. Však u dřívější Kapujské brány vznáší se dnes malá kaple se setřelým poněkud nápisem: »Quo vadis, Domine?«

To je děj slovutného románu, jenž udělal takovou sensaci nejenom u nás, ale skoro ve všem světě. Tento děj jednomu z našich profesionálních hyperkritiků, Hynkovi Matuszevskému (Swoi i obcy str. 163) zdá se »dosti hrubý a všední.«

Matuszewski, jenž, jak jsme podotkli v předešlém listě, také nepříliš ukázal se unešen brillantem slovanské poesie Iridionem, není také příliš nadšen dílem Sienkiewicze. Naši kritikové, jako vůbec všickni hyperkritikové, snad také v Čechách, mají všelijaké velké talenty, jen to škoda, že jim obyčejně schází maličká vloha pochopení kritisovaného spisovatele. Na štěstí toto nadání neschází ohromné většině obvyklých čtenářů a ti jen se trhali, kdy Quo vadis vycházelo ve feuiletonu několika časopisů a potom ve zvláštním vydání. Patrně se jim děj románu zdál trochu míň

všedním, než panu kritikovi. Ale kdyby také byl skutečně všedním, zpracování udělalo z něho opravdové arcidílo. K tomu Sienkiewicz má především velice nevšední přednosti: mimo jiné velkolepou malebnost popisů a znamenitou, markantní, hluboko sahající charakteristiku.

Starý román znal jen popis a vypravování, dialogy byly v něm jen vzácnou výjimkou. S vývojem povídky dramatický živel došel náležité platnosti a díky pozdější jednostrannosti a manýře skoro úplně vytlačil popis a vypravování. Pro lehkovážného, roztržitého, nervosního Francouze obě tyto formy staly se skoro chybou — délky, které nudily. Opičící se po Francouzech Slované také si zamilovali onen trhaný, zdánlivě efektní a ve skutečnosti jen povrchní způsob psaní. Konečně naturalismus a psychologický román přišel k tomu názoru, že bez popisu a vypravování obejíti se nelze.

Zolovy popisy klesají pod tíží detaillů někdy až fádních, psychologická analysa Bourgetova tak choulostivě stará se a souží, aby jí neušel ani ten nejmenší odstín, že čtenáři rájem zdají se třeba obšírné, ale skutečně svědomitě zpracované popisy Waltera Skota a Balzaca. Z druhé strany impressionistická stručnost novelety, sloučená s malicherností látky, působí, že ono zboží, produkované s továrnickou hojností, chutná skoro jako laciné cukroví. Jen pointa, a to nevždy spasí tento druh od úplné bezcennosti. U nás, kde gallomanie žije v tradici, těšíc se také protekcí našich esthetiků a kritiků, kteří rádi dělají parádu svou znalostí souvěké francouzské literatury, svádí na scestí talenty druhého a třetího řádu s i t v e n i a v e r b o. Pokuste se analysovat methodu, spíš manýru spisovatelů a ještě více spisovatelek toho lehkého povídkového zboží, které leží nezáživným břemenem ve feuiletonech našich časopisů, a maří drahý čas čtenářů. Na deset takových výrobků zajisté napsáno je devět manýrou těch francouzských autorů, které moda vynesla na povrch efemerní slávy. Nebudu citovati jména, neboť n o m i n a s u n t o d i o s a a v l a s t n ě o d i u m budící, ještě mohla by některá poctivá dušička vzít z toho podnět k podezřívání, že před Čechy našince pomlouvám. . .

Na štěstí mimo dav gallomanských opičáků, těšících se jako obyčejně každá prostřednost, zvláštní přízni vydavatelů a redaktorů, jest u nás, bohudíky, dost skutečných, ryze národních, původních talentů, jež berou od ciziny jen to, co se opravdově pro nás hodí ale mají při tom svůj zvláštní způsob psaní.

Svérázností je hlavní známkou ryze polského slohu. Není ani rozvláčný jako německý, ani ouzkostlivě podrobný jako u anglických a někdy francouzských a la Bourget psychologů, ani povrchní, třpytící se malichernými vtipy a slohovými šperky jako u Petra Lotiho, netrpí bombastu, třebas tak duchaplného jak u Świętochowského, ani citlivůstkářství a falešného sentimentalismu, ani učené, pedantické důkladnosti. Básníci první polovice století zanechali nám tak znamenité vzory, že si můžeme snadně vybrati z toho sloh a způsob, jehož vyžadují volba látky a situace.

Ve velkých všestranných vzorech, jakými byli Mickiewicz, Krasinski, Slowacki, ukrajinský slavík Bohdan Zaleski, historičtí romanopisci Rzewuski a Kaczkowski, něžná a hluboká citem a myslí Zmichovská atd. atd. — nalezá se tolik přiměřeného všelijakým situacím, že opravdově bylo by hříchem opičiti se po modních cizinských autorech. Skutečně stěží si člověk může vymysliti větší karikaturu, než polského spisovatele opičícího se po Zolovi, Bourgetu a jak v poslední době vidíme po Ibsenu, Meterlinckovi a také jiných pochybných mistrech dekadentismu. Bohužel produkce v poslední době obdařila nás hejnem takových karikatur.

I Sienkiewicz četl a čte velmi mnoho cizích spisů, z kterých nejednou kořistil pro sebe, ale ve všem a vždy je věren svému národu a samému sobě. Vypravování jeho je stručné, rázné, hbité, markantní, pravá gawęda dobrého vyprávěče, jakých bylo u nás a je ještě i teď dost, a kterým tolik se obdivoval nebožtík Jelínek. A k tomu, ačkoliv na všem, co Sienkiewicz píše, leží pečeť jeho mohutné osobnosti, jaká rozmanitost formy. Málokdo umí voliti tolik přiměřený látce způsob psaní. Vezmeme ku př. Janka muzykanta, tu dojemnou tragedii »umělecké duše v podnoží selského těla«. Jak tu novelu nazval případně Petr Chmielowski (Zarys najnowszej literatury polskiej str. 249). Je to jen vypravování neokrášlené dialogem, a jak dojemné! Selský život a selskou duši líčí Sienkiewicz všedními barvami, ale nesmírně pravdivě a při tom poeticky. Mermomocí připomíná se nám Karolina Světlá, tato slovutná malířka českého lidu. Naši ultrademokrati, když líčí polského sedláka v úzkostlivé dbalosti o realism, podávají nám jakési odporné nestvůry, někdy tak ošklivé, že mohly by závoditi s famósním románem Zolovým La terre. A proto, že dovedou zošklivití nám polského venkovana, dívají se s vysoka na Sienkiewicze, jenž prý lid ani nezná.

Jiným příkladem přiměřenosti formy k látce buď nám výborná

humoreska Ta trzecia, jen jiskřící vtipem, ačkoliv jsou to vtip dosti hrubého kalibru, ale znamenitě kreslí bohemu malířskou. Velicí aristarchové ani nevšimli si této drobotiny. Petr Chmielowski ani se o ní nezmínil ve svém Zarysu, ale obecenstvo ještě dnes baví se pouhou vzpomínkou na její prakomické episody.

V čem je Sienkiewicz skutečně nepřekonatelný, to jest ve velkolepých výjevech, v kterých berou účastenství celé tlupy lidí. V Trilogii ukázal, jak je znamenitým malířem bitev — bitka u Berestečka to je chef d' oeuvre svého druhu. V Quo vadis hostiny Nerona, požár Říma, výjevy cirkusové, křižování křesťanů a spalování jich živých, jako pochodně svítící orgiím imperatorského dvora, všecko je tak malebné, plné života, ruchu, barvy, — všecko tvoří tak velkolepé obrazy, že něco příbuzného nesnadno nalézti, třeba u nejznamenitějších spisovatelů moderních. Je v románě tím, čím jsou v malířství velikáni slovanského umění: Matejko, Siemiradski a Brožík. I obraz u něho žije, hýbá se, obchází dokola nás, ukazuje tu jednu, tu jinou svoji stránku a vždy plnými tvary a živými barvami. A k tomu jaká v tom je umělecká míra! Prostopášnost nikdy tam nepřechází v ošklivost, a nejhroznější výjevy nerozněcují a neotupují nervy čtenáře. Pročítaje román Sienkiewicze, člověk užívá nejvznešenějších dojmů, a Quo vadis jistě neodloží s protivným bolením hlavy.

Mistr v popisech je také nemenším mistrem v charakteristice. Každá osoba u něho jeví se již v plné hotovosti, nikde stopy po tom trapném lopocení romanistů-psychologů, aby jim neušel ani nejmenší odstín charakteru. Několik případných epithet, šťastně promyšlených porovnání a metafor, někdy také nějaký výborný vtip a figura je hotova. Detailly ukáže se další vývoj samého děje. Nescházelo tu ani trochu přípravných předběžných studií, ale tyto zůstaly u samého spisovatele v zásuvce.

Hloubka studií autorových odráží se nejprvé v pojímání povahy Neronovy, v pojímání, skoro bychom řekli, původním a novém. Nepíraje Neronovi prvků tyranství a ukrutenství, Sienkiewicz na prvním místě akcentoval jeho umělecké diletantství, při kterém nescházel jistý díl talentu, ale s kterým pojila se obrovská ctižádost a dychtivost vavřínů v umělecké areně. Jeho nelidské ukrutenství a nepřirozená prostopášnost vyplývají z nenasytné žádosti nových dojmů, nestačících pro otupělé, degenerované povahy. Velmi případně také Sienkiewicz osvětlil jeho histrionské sklamání sebe sama v mínění, že dělá dojem na všecky, kdo se přiblížili k němu,

komediantství provozované s upřímnou vírou, a z druhé strany bázlivost, která vedla jej k ukrutenství hlavně k uchránění svému. Sienkiewicz konal svědomité studie, pilně četl Tacita a Svetonia, věděl také dobře, co o Neronovi řekl mnohý moderní dějezpytec — proto podal jeho charakteristiku s takovou plností, jaké nedosáhl ani jediný jeho předchůdce. Robert Hammerling ve svém Ahasverovi chtěl z této císařské nestvůry udělat cosi na způsob antického byronisty, prahnoucího po tom, co je pro člověka nemožností. Líp jej pojmul Kraszewski (Rzym za Nerona), jenž viděl v něm tyrana, zkaženého vrcholem moci a nudícího se uprostřed prostopášných radovánek, kterým ohavnou nepřirozeností se snažil přidat pikantní příchuť, ač toto neuspokojovalo jej tak, jako si toho žádal. Nebylo to špatné pojmutí, ale neúplné, Sienkiewicz bystřejším pozorováním a více realistickou intuicí dosáhl mnohem plnější míry v charakteristice Neronově.

I ostatní figury románu mají výtečnou reliefnost na základě hluboko realistickém. Nejvíc nás snad mezi dvořany zajímá elegantní esthetik, duševní Sybarita, poměrně poctivější svých současníků, ale neschopný ani k obětavosti, ani také k ethickému názoru, Petronius. Velmi sympathicky dojímají nás Lygie, čarokrásný skromňoučký kvítek ze staroslovanské zahrady, její věrný sluha Ursus, neuvědomělá obětavost, jednoduchá, ryzá, vojenská povaha Vicinia. Chilon Chilonides má plno zajímavých stránek nevšední, ale hluboko kleslé povahy tehdejších Graeculů, kteří hrdým pánům světa zdáli se vrcholem ničemnosti a podlosti. A nicméně znamenitý spisovatel, nenakažený oslepujícím pessimismem, káže mu se obrátit a klesnouti v jistou záhubu, jakmile uviděl hrůzu následků své podlosti.

Kritika, totiž vlastně hyperkritika, vyčítala Quo vadis slabou charakterisaci v líčení křesťanského světa. Matuszewski (l. c. 175) píše: »Na kolik pohanský svět v Quo vadis vyšel barevně, vypukle a živě, na tolik svět křesťanský vypadá šedě, ploše a bezdušně.« Přísný kritik věnoval okolo osmi stránek, aby přemluvil čtenáře, že prý »Sienkiewicz jest nesmírně vnímavý pro smyslnou stránku všech zjevů žití, míň je citlivý pro duševní processy, nepřístupné bezprostředně pro ucho a oko.« Bože, když to čteme a připomeneme si třebas jen jediného Ploszowského v románě Bez dogmatu, zardíme se studem za neuprosného kritika. Vybíravost jeho skutečně přivádí nám na mysl, že přece jsou věci . . . v literatuře, o kterých se pánům p. t. kritikům ani nezdálo. Zůstávajíce

pod mohutným kouzlem těch listů románu, kde vystupují svatí apoštolové Petr a Pavel, kde se popisuje vise Petrova, mučednictví jeho a Pavla a tolika svatých obětí, a čtouce při tom u Matuszewského, že autor »při vytvoření psychologie svatých a mučedníků stával se povrchním, rozvláčným a bledým« — bezděky si myslíme, že přece Češi mají znamenité přísloví o papíru a kritikovi, kterého i my, Poláci, mohli bychom velmi potřebovat.

I ten nejobyčejnější čtenář, jestli nepochopí, alespoň vycítí, že Sienkiewicz je nejenom velký umělec, ale také člověk zbožný, věřící. Když předvádí svaté naší víry, v bohaté své duši nalezá nejpřiměřenější způsob psaní — jednoduchý, mírný a vznešený. Jisté episody v Quo vadis čtou se skoro jako listy z posvátných knih. A jaký to dělá dojem! Ale páni kritikové nejsou pro to, aby dojmům podlehali!

Antická dikce Sienkiewicze je přímo mistrovská — daleko předčí nejenom Orzeszkowou, ale také i Świętochowského — můžeme ji směle postaviti vedle dikce Iridiona.

Sienkiewicz románem Quo vadis dobývá si teď světového jména, je to fakt velice šťastný pro Slovanstvo. Lhostejnost ciziny pro uměleckou a literární produkci slovanskou stává se pořád víc a víc překonanou. Doposud byli jsme popelkou mezi národy. Zpupné Němectví, když poznalo, že nebudeme víc půdou a mrvou pro germánskou setbu, mstilo se nám, namlouvajíc světu, že my sami bez nich nepřivedeme to k ničemu. Exklusivnost francouzská nechtěla slyšet nic o cizí literatuře, a jenom zevnitřním okolnostem lze děkovati, že si Francouzové konečně všimli ruského románu. Ale výstřední mystika Tolstojova a bezohledný živelní naturalismus Dostojevského třeba že udělaly mohutný dojem, trvalého vítězství Slovanům nedobudou. Zde je zapotřebí ještě něčeho jiného.

Svět vůbec již daleko zabředl v bláto naturalismu, který urodil neutěšenou žeň pessimismu, skepse, zošklivující život i trudné analyse. Začmouzená svítilna Diogenova, jak to znamenitě vyslovil Vrchlický, vrhá špinící jen stíny na lidstvo. Svět prahne po znovuzrození ideálů, a zajisté obrátí se tam, odkud vzplane ta nová zář nad moderním pohanstvím. I tyto osvěžující paprsky pustil na svět Jindřich Sienkiewicz. Skrz poušť lhostejnosti a ignorance prolomuje cestu pro ostatní velduchy, kterými Prozřetelnost svět slovanský obdařila. Budoucnost literatury nepatří výstředním směrům, které svoji vnitřní slabost nejlíp manifestují tím, že se strannickým vztekem a fanatismem házejí blátem po všem, co nejde v jejich podruží.

Pěstujme tedy vznešené, ideály obrozující lidstvo, věrni duchu svého národa a kmene, třeba i při zpracování exotických motivů, buďme idealisty, ale již ne v mlhavé romantické podobě, jen na pevné realistické půdě, a snad staneme se tím, čím vlastně býti máme, staneme se: Lux ex Oriente!

Čenstochova 9. června 1898.

Rozhledy.

Sociálně politické rozhledy. Sociální demokracie v Německu konala ve Stuttgartě obvyklou svou »generální přehlídku«. Dostavilo se 215 delegátů s 246 mandáty ze 196 volebních okresů. Zpráva představenstva strany konstatovala tentokrát menší úspěch agitace a propagandy než léta předešlá. Průběhem debatty zjevna byla silná nevrlost pro málo energickou taktiku při agitaci. Také na tisk, zejména na ústřední orgán »Vorwärts«, vedeny byly stesky. »Vorwärtsu« bylo vyčítáno, že nezískává nových stranníků. Potřebujeme, pravil Stadthagen, revolucionovati hlavy, jež nám dosud nenáležejí. Z podřízenějších věcí dlužno zmíniti se jen o resoluci, vyslovující se pro známý carův návrh na všeobecné odzbrojení. Parádními body sjezdu byly debatty o účastenství na volbách do sněmu pruského, o taktice strany a obchodní a celní politice.

V prvé příčině přijata byla resoluce, která vyslovuje zásadu, že soudruhům v jednotlivých okresích ponecháno jest na vůli zúčastniti se voleb. Bude-li potřebí podporovati při volbách měšťácké opposiční kandidáty, bude na nich žádáno, aby zasazovali se o zavedení všeobecného, rovného, přímého a tajného práva hlasovacího do sněmu zemského a aby rozhodně potírali všechna opatření, která jsou způzobilá poškozovati práva lidová. Není pochyby, že přijetím této resoluce zapřeno bylo dřívější zásadní nepřátelství sociální demokracie k měšťácké společnosti, ku stávajícímu státu třídnímu. Sociální demokracie chce nyní pracovat na vývoji ústavního života v jednotlivém státě. Tento fakt mluví řečí velmi srozumitelnou.

Daleko důležitější byla debatta o taktice strany. Na sjezdu střetly se dva proudy: radikálové a opportunisté, mladí a staří, jak se navzájem titulovali. Za staré nejdřív promluvil Ed. Bernstein ve zvláštním přípisu. Opakoval v něm dávný svůj názor, že nestojíme před brzkým pádem měšťácké společnosti a že sociální demokracie nemůže určovati svou taktiku očekáváním nastávající veliké katastrofy sociální. Prognosa »kommunistického manifestu« o vývoji moderní společnosti chybila při určení času, jakého on bude potřebovati. Přiostření protiv společenských nedělo se podle manifestu. Počet majetných neklesl, nýbrž zvětšil se. Také koncentrace výroby neděla se, jak bylo předpověděno, nejméně již v zemědělství. Ustavičně pokra-

čující demokratisace moderních národů zmenšuje pak potřebu a příležitost k velikým katastrofám politickým. Z té příčiny není účelno spekulovati na »velký poprask«, nýbrž raději dělnickou třídu politicky organisovati a k demokratismu vychovávati, jakož i bojovati za všechny reformy ve státě, jež jsou s to dělnickou třídu povznésti a stát ve smyslu demokracie přetvořiti. Bernstein přimlouvá se za revisi taktiky, kterou již Engels navrhoval pro země románské: žádné konečné cíle, nýbrž snaha po provádění daných požadavků. Nejdůležitější otázkou taktiky, kterou má sociální demokracie té doby řešiti, jest nejmožnější rozšíření politických a hospodářských práv dělníků. Druhý řečník starých, posl. v. Vollmar, šel ještě dále. Nic nebezpečnějšího, dle něho, nemohlo by sociální demokracii potkati, než aby nabyla politické moci, poněvadž nemá ještě politické a hospodářské zralosti i schopnosti tuto moc podržeti a prováděti. Ostatně nevidí na revoluční taktice, za kterou se většina přimlouvá, žádný karakter socialistický. To prý jest názor blanquismu, který se domnívá, že může každé chvíle jíti přes hlavy historického vývo e. Sociální demokracie musí však vycházeti z myšlénky, že celá agitace nezávisí na libovůli jednotlivců nebo strany, nýbrž musí vyplývati z vnitřní nutnosti ekonomických poměrů, z immanentního pudu po vývoji ku konečnému cíli, nechce-li se uložiti do hrobu. To ovšem znělo čistě marxovsky, avšak v. Vollmar měl zajisté na zřeteli postupný vývoj za daných poměrů, i když deklamoval o passivitě organisovaného dělnictva. Marně pak proti těmto pravdám bojovaly pí. Zetkinová a slečna dr. Luyemburgova. Marně stigmatisovala pí. Zetkinová opportunismus taktický jako čachrování s kapitalistickým státem, marně sám Koutský pronesl bezohledné ceterum censeo proti Bernsteinovi. Vítězství theoretické zůstalo na straně starých. Celá debatta jen ukázala, že víra v sílu vývoje rozplynula se v dým. Kdo by na této víře budoval, propadl by stejnému fatalismu, jako ten, kdo by v methodě blanquismu, v násilném revolucionování za každou cenu, viděl ideál taktiky. Vollmar, zřeknuv se v běhu debatty i pařížské komuny z r. 1871, doznal stejně bankrot taktiky sociálně demokratické jako posl. Heine, když přimlouval se očividně za taktiku francouzského possibilismu.

Opportunistický názor na taktiku uplatnil se posléze i v debattě o celní politice. Posl. Max Schippel, přednášeje svou resoluci, pochvaloval si nynější soustavu obchodních smluv, které, jak známo, silně opírají se o vysoká cla ochranná. Šel tedy dále než loni, kdy prohlásil, že nebude tak mezinárodním, aby šetřil cizozemského výrobce a přepadal německého. Naproti tomu podal ovšem posl. Bebel resoluci, která se ostře vyslovuje proti ochranným clům; avšak kdo pováží, jak sociální demokracie staví se proti dělníkům polským, vlašským a čínským, jak touží po zmohutnění německého vývozu, po světové expansi německé výroby, nemůže neviděti, že také svobodná tržba, kdysi hlavní sloup programu sociálně-demokratického, patří dnes do říše — snů. Sociální demokracie stala se stranou pouze radikálnější politiky sociální. Příští zasedání sněmu říšského to ukáže.

Hned na počátku najde sociální demokracie vděčný úkol. Vláda německá zamýšlí reformovati invalidní a starobní pojišťování. Příslušná předloha byla již podána spolkové radě. Reforma záleží v tom, že jistá část práv přenese se na více místní orgány a finanční náklad že se jinak rozdělí mezi průmyslové a zemědělské části Německa. V prvé příčině se chystá rozsáhlá a pozoruhodná decentralisace. Utvoří se v každém místě instance, jež budou stanoviti renty, kontrolovati držitele rent, rozhodovati o odnětí rent atd. Doposud trpěla pojišťovací praxe byrokratickou zdlouhavostí a těžkopádností. Místní instance budou k tomu, aby dělník mohl osobně zastupovati svou věc a mohlo se mu dostati žádoucí porady. Dělníkovi bude možno odvolati se v případu potřeby na okresní rozhodčí soud, který vynese rozhodnutí teprve po vyšetření na místě. Do místních orgánů budou povoláni zaměstnavatelé i dělníci. Ve druhé příčině uleví se agrárním okresům tím způsobem, že náklad bude rozvržen na všechny okresy poměrně podle jejich finanční způsobilosti. Vypočetlo se, že za nezměněných poměrů musily by se příspěvky v některých okresích zvýšiti od 1./1. 1901 na 38·5 feniků, kdežto jinde by obnášely $2^{3}/_{4}$ feniků. Aby nastalo vyrovnání, vyloučí se z jmění každé pojišťovny tři pětiny a z nich se utvoří společný fond. Z tohoto fondu budou placeny renty starobní a invalidní, kdežto ze zbylých dvou pětin bude každá pojišťovna hraditi ony výlohy, jež jednak závisí od počtu a výše příspěvků a jež jednak jsou povahy arbitrérní. —

V Paříži ukončena byla veliká stávka pozemních dělníků, zaměstnaných při stavbách na světové výstavě. Vznikla z té příčiny, že dělníci žádali zvýšení mzdy o 60 centimů za hodinu. Zaměstnavatelé tento požadavek se vší rozhodností odmítli. To ovšem musilo dělníky pobouřiti. Hnutí stávkové také rostlo jako zrno hořčičné. V rozhodném okamžiku však zasáhla do průběhu hnutí městská rada v Paříži. Postavila ultimatum zaměstnavatelům: nezahájí-li práce, dá je městská rada prováděti na jejich účet. Toho se zaměstnavatelé lekli a ihned práce zahájili, vyhověvše současně požadavkům dělnickým. Tím však mysle dělníků nebyly nijak upokojeny. Dělnictvo bylo jednou namlsáno i chtělo dojíti až k posledním důsledkům. Myšlenka všeobecné stávky chytla dosti široké vrstvy. V čelo její postavil se syndikát železničních zřízenců. Než rozvážnějším živlům se podařilo odvrátiti dělnictvo od tohoto skoku do tmy. Guérard, předseda syndikátu, považoval přítomný okamžik za nejméně příznivý k provedení všeobecné stávky. Jest dobře, že ku stávce nedošlo. V Paříži bylo plno vojska a to toužilo po — činech. Jak by to bylo vypadalo, kdyby byl býval generál Zurlinden, jenž se právě politicky jako ministr vojenství silně kompromitoval, hnal vojsko s nasazenými bodáky do zástupů bezbranného dělnictva! Jaké dalekosáhlé důsledky to mohlo míti! Šlo přece o samu formu vládu. Vojenské spiknutí, zdá se, nebylo jen novinářským výmyslem. Aspoň akce proti němu byla připravována docela vážně. Všechny socialistické strany sestoupily se v »comité de vigilance«, jehož účelem bylo odvrátiti vo-

jenské spiknutí, zachovati republikánské svobody a očistiti ulici od reakce a násilí.

Svaz anglických zřízenců železničních odbýval v Leedsu výroční svůj sjezd. Organisace tato ustavičně mohutní. Počet její členů páčí se okrouhle na 70.000 a jmění na 198.000 liber sterlinků. Zpráva vypočítává hojně případů, kdy vymoženo bylo zvýšení mzdy a zkrácení doby pracovní. Kongres usnesl se, že splyne s »Unií železničních dělníků«, která sama o sobě nevyvinuje s dostatek rázné činnosti. Dále se usnesl, že se zasadí o to, aby každý zřízenec měl aspoň 6 pencí mzdy za hodinu a aby byla zkrácena doba pracovní pro určité kategorie úřednické. Nejdůležitějším však jest usnesení, aby generální sekretář »Svazu železničních zřízenců« postaven byl při příštích volbách do sněmu jako kandidát, s tím mandátem, že nepřipojí se k žádné straně politické, nýbrž bude jen zastupovati zájmy dělníků vůbec a zájmy zřízenců zvlášť. Jest to první neodvislá kandidatura odborných jednot dělnických, kterou padla zásada, že účelem odborných jednot jest jen odborné povznesení té které kategorie dělnické. Současně se oznamuje z Leedsu, že neodvislá socialistická strana dělnická, tento bastard politický, bude při obecních volbách v Leedsu hlasovati pro tory, když liberálové s ní nechtěli ničeho míti. Také kus politické morálky! Jinak se z Anglie oznamuje zajímavá novinka literární. Generální sekretář Barnes vydal jakýsi druh »modré knihy« o loňské obrovské stávce anglických strojníků. Bezprostřední příčinou její byl požadavek dělníků v příčině osmihodinové doby pracovní. Oficiálně byl zaměstnavatelům předložen 30. dubna 1897. Avšak působily také jiné příčiny. Barnes nepokrytě dovozuje, že to byl hlavně zálusk zaměstnavatelů, aby zlomili moc a sílu odborné organisace dělnictva. Organisace dělníků, bohužel, po hrdinském zápasu podlehla přesile organisovaného kapitálu. Než v této porážce byl ukryt kus vítězství. Podle Eleonory Marxovy nahlédli dělníci, že k potření kapitalismu nepostačí nejdokonalejší odborová organisace, že jest zapotřebí vrhnouti se do politického boje. Usnesení železničních zřízenců v Leedsu, že budou kandidovati do sněmu svého generálního sektetáře, chce býti toho důkazem.

Mezi horníky v některých zemích nastalo mezdní hnutí. Belgičtí horníci usnesli se ve Fremeries, že budou žádati vyšší mzdy vzhledem k tučným dividendám akcionářů. Stávka byla prohlášena za ultima ratio, dělnictvo bude pečovati, aby požadavek prosadilo po dobrotě. Ve vestfálsko-porýnské pánvi uhelné domáhají se horníci desítiprocentního zvýšení mzdy, osmihodinové šichty a ustanovení výpomocných kontrolorů z řad dělnictva. Požadavky tyto byly již formulovány na četných schůzích. Také při tomto hnutí nebude bezpochyby sáhnuto ku stávce. Konečně dlužno se zmíniti, že zakončeno bylo mezdní hnutí horníků v ostravsko-karvínské pánvi kamenouhelné. Horníci žádali, aby zavedena byla osmihodinová šichta, počítaje v ni vjezd i výjezd, dále týdenní výplata a minimální mzda. Nyní došla od správ dolů odpověď, že za stávajících poměrů nelze těmto požadavkům vyhověti. Stejnou odpověď, jak známo, dostali nedávno

horníci v severočeské pánvi hnědouhelné. Odpověďmi těmito, rozumí se samo sebou, mezdní hnutí horníků není utlumeno. Hornictvo bude v krátké době konati sjezd, na němž stane se usnesení, čeho třeba dále podniknouti. Hlavně bude rozhodnuto o otázce, má-li býti zahájena stávka čili nic.

V Antoniwaldu u Jablonce sešli se čeští skláři, aby poradili se o prostředcích, jimiž by se dalo zlepšiti trudné jejich postavení. Od r. 1889. prožívají jedinou tragedii bídy, která v r. 1890 byla korunována tyfem z hladu a krvavou vzpourou zoufalých ubožáků. Delegát Preussler dovozoval, že náprava těchto poměrů jest možna a to pomocí dokonalé organisace. Jak bylo usneseno, bude tato organisace obsahovati dělníky mužského i ženského pohlaví. Úkolem jejím bude, aby prosadila osmihodinovou dobu pracovní a uskutečnila zřízení výrobního společenstva, v němž by nejen soustředěn byl prodej zboží, nýbrž placeny i minimální mzdy. Aby obchod se skleněnými výrobky šel svižněji, navrženo bylo zrušení cel. Podrobněji o výrobním společenstvu referoval dr. Weisskopf. Vlastním úkolem jeho bude, aby dělnictvu zabezpečil minimální mzdy a tak postavení jeho učinil snesitelnějším. Sjezd vyslovil se pro společenstvo, učinil však podmínkou, aby všichni jeho členové byli členy odborné organisace. Mimo to přijat byl návrh Skaretův, aby mzda a pracovní doba ustanovována byla jen v dorozumění s »Unií sklářských a keramických dělníků«. *Vrl.*

* * *

Zpráva obchodní a živnostenské komory v Budapešti o poměrech uherského průmyslu a obchodu. Právě vydala obchodní a živnostenská komora v Budapešti německý překlad své obsáhlé zprávy o poměrech obchodu, průmyslu a dopravy komorního obvodu v minulých dvou létech. Ve zprávě komory pešťské obráží se stav uherského průmyslu a obchodu vůbec, jelikož právě v okrsku pešťské komory rozvíjejí se nejvýznačnější větve uherského průmyslu. Hospodářský stav Uher pak zajímá mysle všech věcných posuzovatelů poměru naší poloviny říše k zemím koruny Svatoštěpánské tak značně, že dojista bude vhodno, přihlédneme-li blíže k momentům nejdůležitějším. Hned v úvodě věnuje komora pešťská snad až příliš vřelou vzpomínku výstavě millenniové.

Ač výstava ta prý značný průmyslový rozvoj Uher dokázala, přece nelze popříti, že Uhry zůstanou ještě po nepřehlednou dobu státem převážně agrárním. Leč k tomu okamžiku se blíží kvapem, kdy alespoň v některých odvětvích průmyslových úplně se osamostatní. Řemeslo, vyjmeme-li určitá jeho odvětví, stále upadá a bude upadati, praví komora resignovaně. Stávají se ovšem pokusy pomocné, jež tento proces vývojový vhodně zmírňují, avšak konečné vítězství továrního velkoprůmyslu všude tam, kde má tento přirozenou převahu, nezadrží.

I k sdružování živnostenskému pilně se přihlíželo; v obvodu pešťské komory jsou již živnostenské korporace (naše společenstva)

zřízeny všude, kde nachází se zákonem z r. 1884. vytčený nejmenší počet živnostníků.

Zajímavo jest, že sdružení ta ujímala se snáze na venkově než ve velikých městech. V Budapešti jest 21 odborných živnostenských korporací, v celém obvodu komory 50, v celé zemi 292. V obvodu pešťské komory jest tudíž 17% všech živnostenských korporací. Zápisné sazby pohybují se u společenstev pešťských mezi 25—10 zl., u společenstev venkovských mezi 10—1 zl. Nejsilnější jest společenstvo krejčovské v Budapešti, které čítá přes 1800 členů, po něm obuvnické se 1460 členy.

Vedle král. uhers. technologického průmyslového musea a průmyslových i obchodních škol vyšších kategorií nacházelo se v r. 1896 v Pešti 17 učennických škol, v obvodu komorním celkem 36. — Činnost komor rakouských ve prospěch malých živností jest daleko intensivnější, než činnost největší komory maďarské.

Co hmotných obětí a soustavné práce věnuje obchodní a živnostenská komora v Praze péči o malé živnosti!

Komora pešťská radostně zaznamenává, že po církevně politických bojích nastalo legislativě uherské období práce. Leč i v dobách oněch tuhých bojů politických podařilo se přece uzákoniti mnohé prospěšné předlohy hospodářské, tak v r. 1895. z 55 vydaných zákonů jest 22 železničních, v r. 1896. pak 12. Starost působí komoře ne tak sociálně demokratická agitace v zemědělském obyvatelstvu v Alföldu, jako agrárně-politické snahy zemědělců uherských, kteří prý cíle napodobují zejména agrárníky německé. Tak se jim podařilo docíliti r. 1896 stěžujícího obmezení t. zv. mlecího řízení. Újma budapešťským mlýnům z toho povstalá byla však paralysována zlevněním železničních sazeb a různými výhodami při vývozu.

Postarala se tedy vláda uherská hned o hojivou náplasť pro velké mlýny pešťské a učiní tak dojista i tehdy, až mlecí řízení úplně bude zrušeno.

Stížení t. zv. mlecího řízení ostatně prý nebylo nutno, protože v r. 1895. klesl dovoz balkánské pšenice do Uher na polovinu přívozu z léta předešlého. Jest to směr, dí komora, obchodu nepřátelský, jenž opanoval dílem i vedoucí kruhy, kteréž by dobře si měly rozvážiti, mají-li po příkladu Německa a Rakouska dokonce také snad provésti »reformu bursy« a zavésti bursovní daň. —

Šíře promlouvá zpráva o celním a obchodním svazku s Rakouskem. Většina komory pešťské patrně po dlouhých debatách vyslovila se pro zachování celního svazku. Otázka tato jest ve zprávě posuzována dosti objektivně. Celním svazkem má býti uherskému zemědělství zachován odbyt v společném celním území právě tak, jako rakouskému průmyslu.

Oběma polovicím říše má býti zjednána výhoda oproti cizině celní čarou ohraničené. Rakousko nevyrábí tolik plodin hospodářských, co ich potřebí má a jest odkázáno v nejednom směru na dovoz z Uher neb ciziny. Uhry pak mají zapotřebí četných výrobků prů-

myslových, jež nevyrábějí a musí tudíž dovážeti z Rakouska neb cizozemska.

Společný celní svazek způsobuje, že odbyt jest zachováván v prvé řadě průmyslu i zemědělství uvnitř celního svazku, zaručuje tedy ochranu oproti cizině.

Za přítomných poměrů jest zachování společného celního svazku společným zájmem Rakouska i Uherska. Domnívají-li se však jisté kruhy rakouské, že se Uhři obávají rozdělení celního území, jsou na omylu.

Veliká část národa maďarského rozloučení celního svazku sama prý si přeje. Rakousko zůstalo by i v případě, že by samostatné celní území tvořilo, přirozeně nejbližším konsumentem uherských plodin a surovin.

Jako doklad tvrzení svého uvádí pešťská komora, že nebyly ani nejzuřivější české agitace proti uherské mouce s to, aby odbytu uherské mouky v Čechách újmy způsobily a i ti mlynáři čeští, kteří proti uherské mouce nejhorlivěji agitují, musí se zejména v případě horší úrody v Čechách podrobiti žádostem spotřebitelů a objednati mouku uherskou. Rakousko se po zrušení celního svazku bude ještě více než dnes střežiti, aby vysokými ochrannými cly zdražilo potraviny, což by v zápětí mělo stoupnutí průmyslové mzdy a stížení existence rakouskému průmyslu.

Nejen však široké vrstvy spotřebitelstva, dělníci i průmyslníci, také socialistická strannická agitace obrátí se s celou vehemencí proti jakémukoliv přílišnému zvýšení cel na potraviny, zejména na obilí a dobytek.

Podobně neobejde se rakouský průmysl bez jistých (kterých?) uherských surovin, s nimiž Rakousko též značný obchod transitní a vývozní provozuje. Ostatně i dnes Rakousko jest otevřeno netoliko snad výhradně Uhrám, nýbrž i jiným cizím producentům plodin a Uhry opět vyvážejí do jiných zemí, netoliko pouze do Rakouska. (Ovšem i Uhry nejsou jediným trhem pro průmyslové výrobky Rakouska.)

Odbytiště obilin uherských v cizině by se rozšířilo, kdyby Uhry mohly provozovati svou samostatnou celní politiku a poskytovati výhody cizí industrii.

Rakouský konsument potravin i surovin obrátí se též po zrušení celního svazku tam, kde koupí nejblíže a nejlevněji: do Uher.

Jestliže jest Rakousko hlavním trhem pro uherské plodiny, jsou Uhry dle neúprosných číslic statistických jediným cizím odbytištěm pro rakouské průmyslové výrobky, jež má pro předlitavský průmysl velikou důležitost.

Kdyby samostatné celní území uherské zřízeno bylo, vzrůstala by uherská industrie ještě mohutněji než dnes a zatlačovala by rakouské výrobky ještě více. Rozkvět uherského průmyslu stupňoval by však nemalou měrou domácí odbyt uherských plodin a surovin, čímž by se uherský vývoz od tržiště rakouského stále neodvislejším stával. Tato stať zprávy pešťské

komory zasluhuje plné pozornosti rakouských interesentů. Také v Rakousku jest stejné pojítko mezi zájmy zemědělství a průmyslu. Domácí konsum zemědělských produktů a výrobků hospodářského průmyslu utrpěl by nesmírně vážným poškozením našeho průmyslu. Průmyslová střediska domácí jsou nejvydatnějším spotřebitelem pro všechny plodiny, zejména však pro nejcennější výrobky zemědělské, jako maso, mléko, máslo, sýr, zeleniny, ovoce, pak pro pivo, víno a četné jiné produkty ať polního hospodářství, ať zemědělského průmyslu neb jiného odvětví výroby zemědělské.

Úvahy tohoto rázu vedly by dojista k věcnějšímu nazírání na celní náš svazek s Uhrami. Ovšem, pokračuje pešťská komora ve svých vývodech, nebylo by vytvoření mohutného samostatného průmyslu uherského dílem několika pouze let. V dlouhém mezičasí tom mělo by Rakousko podnětů a příčin dost, aby s Uhrami uzavřelo za cenu vzájemných ústupků celní úmluvu tak jako s jinými cizími státy.

Otřesy však, jež by po zrušení celního svazku nastaly, pocítilo by Rakousko jakožto stát průmyslový více než Uhry. Prvotní plodiny spíše naleznou nová odbytiště neb nového použití, než výrobky průmyslové.

Jelikož však pojítka státoprávní a společné zájmy jsou silny a zakořeněny, předešlo by se pravděpodobně celní válce, a hlavní ideou celní úmluvy bylo by vzájemné zajištění nejvyšších výhod a vyloučení cel bojovných.

Předpověď pešťské komory nezdá se býti nedůvodnou v době, kdy perioda celních válek, přinášejících oběma stranám nenahraditelné škody, již byla minula a nastoupila moderní politika smluv celních.

Již sama nálada, již před časem ministr Goluchowski tak výrazně tlumočil, není přízniva krutým celním bojům uvnitř střední Evropy ohrožené soutěží americkou.

Kdyby však Rakousko přece přivodilo celní boj, ani toho pešťská komora prý se neobává, ač si ho v společném zájmu nepřeje.

Důsledky boje budou prý pro Rakousko mnohem osudnější než pro Uhry.

Stanou-li se Uhry samostatným celním územím, budou jich příjmy z cel tak značné, že vláda snadno bude moci poskytnouti pro plodiny a suroviny uherské prémie vývozní, zmírniti břímě daňové a různými jinými prostředky způsobiti, aby uherské plodiny byly s to na rakouských trzích soutěžiti i přes vysoká cla, jež by na ně Rakousko asi vzneslo.

Kromě toho mohly by však Uhry nových trhů vydobyti a ztracených získati, vždyť budou míti vůči cizím státům volné ruce. Rozvoj domácího průmyslu se nemálo uspíší a tím i domácí spotřeba plodin stoupne. Zemědělství pak obrátí se i k jiným než posud obvyklým plodinám a hospodářský průmysl vzroste i sesílí.

Nebude-li míti Uhersko v době přechodné dosti vlastních průmyslových způsobilých sil, získá je za dobré podmínky v cizině. Cizozemský kapitál doprovodí svou plnou přízní maďarskou podnikavost

a ti rakouští průmyslníci, kteří odvislí jsou na trhu uherském, ať rádi či neradi, přenesou svou průmyslovou činnost do Uher. Odvetnými cly a stem jiných prostředků vejdou Uhry v zápas, aby uherský průmysl vzrostl a zemědělství bylo ochráněno.

Dá-li se Rakousko planoucími vášněmi strhnouti do víru celní války, pak hospodářský jeho stav bude stejně žalostný jako již dnes jsou politické poměry rakouské. Rakousko nenalezlo by nikde v celém světě plné náhrady za ztrátu trhu uherského a veliký díl rakouského průmyslu by byl ochromen i zničen. Klidně lze tedy Uhrám vyčkávati, splní-li Rakousko své hrozby, že společné celní území rozdělí a prohlásí celní válku.

Jest pozoruhodno, že komora pešťská sama ve výkladu svém doznává, že celní válka by oběma polovicím říše přinesla těžké škody. Pro uherské poměry jest charakteristickým, že komora spoléhá úplně na vládu, že všechna hospodářsko-politická opatření jí navrhovaná zcela určitě vykoná a vůbec vše učiní, co k ochraně národohospodářských zájmů Uher nutno bude. Dle posavadní zkušenosti lze to vskutku očekávati v Uhrách.

Rakouskou vládu však tíží tradicionelní netečnost k životním zájmům výrobních vrstev; co v Uhrách rozumí se samo sebou, bylo by u nás lehkověrností. A již v tomto směru byli bychom za celní války v nevýhodě. Za slepé chauvinisty prohlašovaní Maďaři neostýchají se sděliti, že za drahé peníze získají odborníky z ciziny, nebudou-li míti stejně dovedných domácích, kteréžto stanovisko domácímu průmyslu jest zcela prospěšno.

Jizlivě mluví komora o politických poměrech rakouských a sama konstatuje, že poměry politické po ukončených církevně-politických zápasech jsou v Uhrách úplně zkonsolidovány.

Vybočovali bychom daleko z mezí naší statě, kdybychom provésti chtěli vlastní úsudky o všech těchto vztazích. Řádky tyto jsou pouze objektivným referátem o poměrech za Litavou a o smýšlení převládajícím tam v nejzávažnější korporaci národohospodářské. Nemyslíme, že by vše, co komora pešťská uvádí, bylo nezvratnou pravdou, nesoudíme však také, že by ono paušální a nesmírně povrchní posuzování či odsuzování našich hospodářských vztahů k druhé polovině říše, kteréž tu a tam u nás se zahostilo, bylo způsobilou cestou k uhájení životních zájmů našeho průmyslu i zemědělství. Po té dotýká se komorní zpráva všech zajímavých soudobých otázek národohospodářských, zejména příprav k novým celním a obchodním smlouvám, jichž platnosť počátkem r. 1904. přestane, americké soutěže, uherského vývozu, veřejných dodávek, otázky kartelové, uherské plavby a mluví o Budapešti jako o emporiu světového obchodu.

Chválí uherskou vládu, že zachovala svým houževnatým odporem v Italii odbyt uherskému vínu ohroženému víny francouzskými, ovšem za obětování výhod dříve rakousko-uherským vývozcům do Tunisu poskytovaných.

Takovýchto zajímavých pro naše interesenty momentů poskytuje zpráva v hojnosti.

Po obsáhlém všeobecném dílu, z něhož jsme právě podali ukázky, následuje ještě obšírnější díl zvláštní. Pojednání o obchodu rostlinnými i živočišnými produkty protkáno jest hojnými statistickými daty. Úvahy o řemeslech jsou, jak již svrchu podotknuto bylo, velmi stručné; poněkud důkladněji bylo si povšimnuto průmyslu velkého. Popisuje se výroba minerálních vod, průmysl železářský, měďařský, strojnický, elektrotechnický, textilní, sklářský, dřevařský, oděvnický, papírnický, cukerní, lihovarnický, mlynářský, chemický, výroba prostředků transportních, zboží kovového, hliněného, kostěného, potravin a požitkovin. Z monografií těch zřejmo jest, které průmysly uherské posud jsou v počátcích nejskrovnějších (jako textilní průmysl) a které na výši svého rozvoje (jako mlynářství).

Mnohde jsou obsažena také zajímavá data o dovozu průmyslových výrobků z Rakouska i ciziny. Komunikaci a obchodu, zvláště burse, bankovnictví a úvěrnictví věnovány jsou velmi obšírné statě. K závěrku připojen výkaz činnosti obchodní a živnostenské komory v Budapešti. V r. 1895 vykazuje kancelář komory 13.791 a v r. 1896 16.351 čísel, v něž jsou jednotlivě zařaděna všechna i nejnepatrnější vyřízení.

Zajímavo jest, že za 2 léta v 54 případech podala komora dobré zdání o žádostech za udělení státních výhod při zakládání nových továren v Budapešti a okolí.

Komora pražská byla nutkána pro překážky, jež se v Rakousku zakládání nových podniků kladou, žádati za zastoupení při komisionálním řízení předcházejícím založení průmyslových závodů! Takové jsou rozdíly mezi poměry v Uhrách a u nás.

Činnost rakouských obchodních a živnostenských komor jest dojista intensivnější a obsáhlejší než působnosť komor uherských, za to však ochotu a porozumění vlády uherské marně bychom posud před Litavou hledali, byť i nebylo lze zamlčeti, že i u nás objevily se známky, věstící snad příznivý obrat. Komora sídelního města říše Svatoštěpánské opírajíc se o neustálý rozvoj průmyslu i obchodu svého obvodu, rychlým postupem však k tomu spěje, aby zasáhla působností svou i v ty obory, ve kterých velikolepá činnost nejvýznamnějších komor rakouských v Praze, ve Vídni, v Liberci a j. již jest domovem. První komora uherská s důvěrou očekává další obchodní rozvoj uherského hlavního města a nový rozkvět národohospodářského pokroku v Uhrách.

S jakými nadějemi hledíme v budoucnost u nás!?

JUDr. *Schuster*.

*

Rozhledy hospodářské. Již častěji jsme se o tom zmínili, jak důležitou jest otázka reformy rakousko-uherské banky a v prvních číslech tohoto listu obírali jsme se vitální otázkou touto zevrubněji. Události posledního měsíce nad slunce jasně otázku tu ozářily. Peněžní trh evropský bral na sebe tvářnost neobyčejně řídkou: zdražení peněz v zimních měsících je zcela obyčejný úkaz. Potřeby obchodu, průmyslu a bursy bývají tu mnohem větší a s pravidelností

hodin zvyšují koncem října veškery cedulové banky úrokovou míru. Letos nastala tato nutnost v Londýně, Paříži a Berlíně mnohem dříve. Všude z různých příčin. První příčinou byla všude zmíněná již větší potřeba z důvodů normálních. V Londýně a v Paříži nutily k zdražení peněz také události politické. Záležitost ve Fašodě, která zaměstnává po dva měsíce, hned po vítězství anglických sborů u Omdurmanu, mysle Francouzů i Angličanů, tak se přiostřila, že byla důvodná obava, že bude muset býti vyřízena zbraní, Všechny příznatky nasvědčují tomu, že zejmena v Londýně je nálada bojovná: sazby pojišťovací pro dopravu námořskou byly zvýšeny skoro o 100% ze 10 liber za 100 L na 19 a 21 lib. št. Jest přirozeno, že anglická banka zbrojí vždy dříve než vojsko. Tytéž důvody měla banka francouzská. V Berlíně stále čilý obchod a zejmena značné potřeby bursy nutily ku zdražení peněz. Ve Vídni veškery tyto důvody scházely a banka rakousko-uherská od 14. února 1896 sazbu skutečně nezvýšila. Nejpádnějším důvodem pro tuto zdrželivost byla zde náprava měny. A jak řečeno, bohužel ani obchod, ani průmysl, ani činnost podnikatelská, ani bursa peněz nepotřebovala. Generální sekretář Mecenseffy ve zralé úvaze také letos zvýšení sazby nenavrhoval, a právem poukazoval na břímě, kterým by zvýšení toto pro beztoho sterilní náš obchod a průmysl bylo. Však nic na plat. Generální rada poštvána jsouc vídeňskými listy (a bankami) přehlasovala p. Mecenseffyho, avšak nemohouc zcela přehlédnouti pádné jeho důvody, zvýšila sazbu pouze o $1/2$%. »Neue freie Presse« s průzračnou tendencí po čtyry neděle volala po zvýšení sazby, používajíc k tomu důvodů všemožně sehnaných. Vídeňští členové rady také poslušně desauovali svého nejvyššího řiditele a Neue Presse kampaň vyhrála, a tentokráte proto, aby mohla dokazovat, že Uhři mají banku již nyní zcela v moci a že v »Szabadce« je větší eskont, než v průmyslové metropoli severočeské, v Liberci. Nebudeme rozbírat právě tento důvod, neníť nijak nový a zejmena uvádění z této strany musí překvapiti. Kdyby politicky Maďaři německé obstrukci pomáhali, jako vždy dosud, byla by vídeňská žurnalistika se svými poddanými sotva ve výkaze zpozorovala převahu maďarských směnek. Avšak nyní, když maďarští politikové vypřáhli ze lžiliberální káry vídeňské, je každá zbraň dobrá. Že zvýšení o půl procenta účelu nemá, je zcela jasno: kurs devis byl-li vůbec vážně ohrožen, se tak nepatrným zvýšením nezachrání a jinak působí každé zvýšení nevalně. Při nynější situaci obchodní znamená však i toto malé zvýšení sazby ránu. Než vídeňským vládcům bankovním, průmyslu po většině dalekým, na zájmech veřejného hospodářství, najmě mimovídeňského asi málo záleží. — Zajímavou je dále vídeňská aféra tramwayova. Máme zajisté svých záležitostí podobného druhu zrovna dost a také přeměna pražské pouliční dráhy nebyla provedena a prováděna tak, jak ze stanoviska hospodářského a veřejně dopravního by bylo žádoucno. Ale co »pán Vídně« dr. Lueger, s vídeňskou tramwayí provedl, je — i když se jeremiády liberálního tisku čtou o celou oktávu níže — hotovým skandálem. Je nám ostatně při stavu věcí úplně lhostejno, je-li smlouva p. dra. Luegra s firmou

»Siemens und Halske« pro město Víděň prospěšnou čili nic. Nás při tom zajímá pouze zajímavá okolnost, že právě tato strana, která svým rakouským smýšlením chce býti vítěznou protivou proti německým nacionálům, prodala svou tramway do Berlína, a že celou obrovskou přeměnu této tramway provádí firma pruská, cizozemská. Což se v Rakousku skutečně nenalezla firma elektrická? A ptal se pan dr. Lueger všude? Také v Karlíně? a na Smíchově? O české podnikavosti se do roka mnoho napíše, ale má-li někde býti a prokázat svou existenci, schází pokaždé. Nejnověji ušel nám opět český majetek do německých rukou, aniž by se byla česká ruka hnula. Uhelny p. Vondráčka v duchcovském revíru přešly před nějakým časem v majetek vídeňské bankovní jednoty, virtemberské bankovní spol. a drážďanské banky. Nyní tatáž skupina provádí přeměnu sestátněné dráhy duchcovsko-podmokelské v uhlářskou společnost a »přenechává« jí také uhelny někdy Vondráčkovy. Svého času zaplatila za ně 1,300.000 zl., kdežto nově ustavená společnost na zaplacení těchto dolů vydá za 1,960.000 zl. nových akcií. Také uhelné doly v revíru falknovském, náležející bance anglo-rakouské, zakoupila tato společnost. Tak vyvstává opět v Čechách nová akciová společnost se zabezpečenou přímo prosperitou, aniž by bohaté výnosy z těchto obchodů o českou kapsu zavadily. Tvrdí se ustavičně, že časté podobné úkazy z dob dřívějších by se nyní opakovati nemohly, a ejhle! Česká společnost pro obchod a průmysl započala svou činnost v Ovocné ulici prodejem hedvábí, sametů a plyšů! Sapienti sat! *B. Hl.*

*

Národohospodářské a sociální kursy v Praze. Zaznamenáváme úspěch, a to úspěch tím cennější, čím jednomyslněji se všeobecně uznává. Když na počátku tohoto roku vyzval dr. Gruber veřejnost k diskusi o svém návrhu, aby pořádány byly v Praze kursy o celém oboru národního hospodářství, zůstala veřejnost celkem zamlklou, i nebylo pozorovati mnoho zájmu k věci té. A také první vyzvání české společnosti národohospodářské, která myšlenku dra. Grubera přijala za svoji, nemělo valného úspěchu. Aspoň dočtli jsme se ve veřejných listech oficiální zprávy národohospodářské společnosti, že následkem nedostatečného počtu přihlášených účastníků kursy pořádány nebudou, nepřihlásí-li se do konce července aspoň 100 účastníků. Proto bylo mile překvapujícím zjevem, když kursy za účastenství asi 170 přihlášených zahájeny byly dne 2. října t. r.

Kursy uspořádány byly velmi seriosně. Účastník každý byl povinen zaplatiti poplatek 5 zl., a jednotlivé přednášky rozděleny byly tak, že ve dnech od 3. do 8. října — mimo orientační přednášku zahajovací — přednášeno bylo o jednotlivých odvětvích národohospodářských každodenně od 8—12 hodin dopoledne a od 3—5 hodin odpoledne způsobem zcela takovým, jaký na ústavech vyučovacích jest obvyklým. Přednášeli:

Prof. Bráf o základních pojmech národního hospodářství (pojem a úkol vědy národohospodářské, pojem hospodářství, hlavní rysy vývoje vědy národohospodářské, národohospo-

dářský postup výrobní na půdě nynějších řádů, výroba, směna, cena, peníze, úvěr, nauka důchodová, krise národohospodářské);

Dr. Fáček o politice živnostenské (pojem průmyslu, řemeslo, výroba tovární, podporování průmyslu mocí veřejnou, podmínky úspěšného zakládání průmyslových závodů, podniky soukromé a veřejné, otázka řemeslnická, návrhy reformní, průkaz způsobilosti, nucená společenstva, drobné prostředky, kartely);

Dr. Gruber o tržbě a dopravě (pojem tržby, historický vývoj, nynější směry, statistika tržby, tržební politika vnitřní a vnější, pojem dopravy, druhy a účinky dopravy, vliv státu v dopravě, tarifnictví, pošta, telegraf, telefon, železnice);

Dr. Fiedler o politice zemědělské (pojem a obsah zemědělské politiky, vliv státu na zemědělství, historický vývoj zemědělství, právní poměry hospodáře k půdě, rozdělení majetku pozemkového, vliv státu na to, volná či obmezená dělitelnost pozemků, selské právo dědické, zadlužení majetku pozemkového, vliv veřejné moci na technický proces výrobní, otázka čelední, ceny výrobků zemědělských, krise agrární, obilní cla, plodinová bursa);

Prof. Koloušek o finanční politice a peněžnictví (hospodářství veřejné, pojem a úkoly finanční vědy, uspořádání veřejných hospodářství, roztřídění důchodů veřejných hospodářství, důchody výrobní, poplatky, všeobecná a speciální theorie daní, veřejný úvěr, bursy a banky);

Dr. Horáček o sociální otázce (pojem sociální otázky, vznik její a právní její podklad, činitelé výrobní, mzda a její výše, stinné stránky poměrů mezdních, stanovisko individualismu k otázce sociální, kritika, stanovisko socialismu, jeho dějiny, hnutí dělnické, stanovisko sociálně reformní, dělnické zákonodárství ochranné a pojišťovací, otázka chudinská a ženská, etický význam sociální otázky).

Účastenství v jednotlivých přednáškách bylo velmi čilé. Prostranná síň IV. české techniky byla plna posluchačů různých stavů a povolání; profesoři, ředitelé, učitelé různých škol naslouchali výkladům vedle různých úředníků a četných dělníků obou stran, ve které dělnictvo dnes je rozštěpeno. Pozornost posluchačstva k výkladům byla zvláště pozoruhodna; v témže poměru, v jakém postupem jednotlivých přednášek otvíral se posluchačům širší rozhled po všech oborech národního hospodářství, vzrůstal také jejich zájem k věci samé.

Úspěch kursu národohospodářského měl by býti nám v Čechách podnětem k hlubším úvahám. Kdo chodí po okolí Pražském, pozorovati může ve všech obcích okolních každé neděle na domech, na stromech, na telegrafních tyčích a pod. zcela malé, nenápadné cedulky, oznamující, že ten neb onen spolek — z pravidla bývají to dělnické spolky — pořádá přednášku o určitém thematu; vedle předmětů politických bývají to nejčastěji předměty z oboru národohospodářského, které mají posluchačům příslušných vrstev býti vysvětleny. A na mnoze již z titulu přednášky lze vyčísti směr přednášky, ba lze dokonce poznati i brožuru, dle které přednášející před-

nášku svoji o některém právě časovém thematu upravil. Ba i o obsahu přednášek těch lze sobě utvořiti přibližný úsudek; živě představujeme sobě, jak asi vypadala přednáška na jednom takovém oznámení hlášená, jejíž thema znělo zcela krátce a odhodlaně: »o národním hospodářství.« Tomuto úkazu nesmíme se pohrdlivě usmáti; naopak úkaz ten máme spíše považovati za zjev potěšitelný. Jeť z toho zjevno, že v širokých vrstvách obyvatelstva panuje hlad po poučení o předmětech nad poměry všedního života jeho povýšených. A hlad tento měl by býti ukojen stravou zdravou, t. j. přednáškami takovými, které by opíraly se o skutečné výsledky vědeckého bádání, a které by dovedly podati výsledky ty způsobem populárním, příslušným vrstvám snadno srozumitelným. Zkrátka tolik lze tvrditi, že též úspěch kursů národohospodářských ukázal, jak rozsáhlé a vděčné pole činnosti otevřeno u nás pro takové snahy, které sledovaly by za účel šířiti mezi lidem poučení o vážných předmětech a výzkumech vědeckých.

Mnoho-li poučení odnášeli sobě účastníci kursů z přednášek tak rychle po sobě následujících a obmezených na dobu poměrně krátkou, hledíc k obsáhlosti nauk vykládaných, těžko lze vystihnouti. Ale tolik je jisto, že by diskuse o veřejných předmětech u nás mohly býti klidnější a věcnější, kdyby diskuse ty pohybovaly se na půdě konkretní, jmenovitě kdyby v diskusích takových pomíjeny byly návrhy a otázky, které byly jinde již positivně neb negativně vyřízeny, kdežto u nás bez znalosti praktických výsledků odjinud strhují se otázky takové ve vír zápasů politických. A zajisté, že by pokračováním na cestě národohospodářskými kursy zahájené mohlo se v nemalé míře přispěti k tomu, aby vytříbeny byly názory o takových veřejných otázkách, které, třeba hýbaly myslemi nejširšího publika, mohou na konec řešeny býti přece jen chladným, objektivním zkoumáním, k němuž základ poskytují bádání vědecká.

*

Rozhledy geografické. (De Bonchamps, Marchand a Fašoda). Sotva, že jsme přinesli zprávu o šťastném ukončení anglofrancouzského sporu koloniálního v Africe západní, již jest nám zaznamenati spor nový »fašodský«. Arciže při tom nejde ani tak o samu Fašodu, jako o získání egyptských provincií rovníkových, jež i pro Francii i pro Anglii i pro stát konžský nejsou bez důležitosti. Francouzové vyslali dvě výpravy do těchto Evropany nezabraných končin. Marchand měl vypraviti se od Ubandži, markýz de Bonchamps z Habeše i měli spojiti se ve Fašodě na Bílém Nilu. Ačkoli výprava de Bonchampsova podniknuta později než Marchandova, přece dříve skončila, pročež podáme dříve o ní zprávu. (Srovnej »Comptes rendus des séances« pařížské společnosti geografické.) Politický úkol de Bonchampsův se nezdařil, neboť výprava měla v močálech na stoku řek Džuby se Sobatem tak značné překážky pro další cestu do Fašody, že nezbylo než obrátiti. Avšak zdařil se úkol geografický: Bonchampsem poprvé prozkoumán neznámý střední tok Sobatu (Bara). Do Addis Abeby v Habeši stihla výprava počátkem května roku mi-

nilého a již dne 17. téhož měsíce nastoupila cestu k západním hranicím habešským, při nichž byla zdržena do konce listopadu r. 1897. vyjednávajíc s vládou o dání průvodního mužstva. Členy výpravy byli mimo Bonchampsa jako velitele inženýři Michel a Bartholin, malíř Potter a Faivre i Véron, někdejší soudruzi nešťastného setníka Clochetta. Družinu činilo 140 Habešanů a Gallů. Vlastní výzkum začal u města Lekky na řece Didesse, přítoku Nilu, neboť odtud na západ jest rozsáhlé území zcela neprozkoumané. Postupováno k jihozápadu, do Gore, knížectví Tessamova, pak k severozápadu do Bure a brzy na to překročen horní tok řeky Baro (u Arabů Sobat), kterážto se o několik kilometrů severněji spojuje s pravou pobočkou svojí Birbirem, přitékajícím od severovýchodu. K další cestě užito člunů, jež spuštěny po řece Baro. Krajina byla obydlena divokým kmenem Jambů, avšak jich styky se členy výpravy byly přátelské. Zatím minuly čluny ústí levé pobočky Bonghai, město Pokodi, jež jest jedním z největších středisek kmene Jambů, ústí levé pobočky Uantine, místo Finkeo (tu křižuje se ruta de Bonchampsova s rutou nešťastného Bottega, zahynuvšího o něco severněji v Gobo). Od místa Pornole počíná býti krajina bažinatou. Další plavbou zjištěno ještě ústí levých poboček Alnoru a Guilo (120 m. šířky). Na sklonku roku 1897 dospěly čluny stoku levé pobočky Džuby se Sobatem. Džuba měla tok rychlý, byla hluboká a šířka její činila 150 m. Šířka Sobatu 600 m. Všecko okolí bylo jediným obrovským močálem, v němž bylo zříti rozsáhlá jezera. Další plavba po Sobatu na Nil a do Fašody byla přerušena, poněvadž síly členů výpravy byly hladem a zimnicí nadobro vyčerpány. Pokus o prozkoumání dolního toku Džuby se nezdařil pro veliké překážky močálu. De Bonchamps odhodlal se tudíž k návratu i dospěl v červnu 1898 zase do Addis Abeby. Území, jímž de Bonchamps prošel, patřilo do nedávna k nejneznámějším končinám Afriky. Na severu se dostal Hollanďan Schuver r. 1881 až do Goba i vyzvěděl, že jižněji teče řeka Sobat. Táž byla v dolním toku r. 1876 Vil. Junkerem až k Nasseru prozkoumána. Území východně od Nasseru (nedaleko stoku Džuby se Sobatem) až k hranicím habešským a jižně od Goba bylo na mapách bílou prostorou, již teprvé vlaský setník Bottego r. 1896/7 poněkud zmenšil. Vyšel od jezeza Rudolfova, postupoval po horním toku Džuby, odbočil u jezera Tato k severu, překročil řeku Ghelo (Bonchampsova Guilo), Alnoru i Sobot u Finkea a stanul v Gobu docíliv takto spojení vlastní ruty s rutou Schuverovou. Dle Bonchampse vzniká Sobat nedaleko jezera Rudolfova a to — což jest zajímavou novinkou — v krajině horské. Končiny tyto byly totiž vždy pokládány za roviny. Dlužno se zájmem očekávati, až vyjde obšírná mapa Bonchampsova i Bottegova (soudruzi Bottegovi zachránili totiž příslušné rukopisy i pracují na základě nich o obšírné mapě) — objevíť se nám zajisté zajímavý obraz území až do nedávna zcela neznámého. — Kapitán Marchand zahájil svoji výpravu již r. 1896, vypluv 25. června z Marseille a stanuv 23. července v Loangu, pobřežním městě nejjižnější části »Francouzského Konga«. Výprava se skládala ze 6 francouzských důstojníků (Baratier, Germain, Mangin a j.), tlumočníka, lékaře, 12

francouzských poddůstojníků a 150 senegalských vojáků. K eventuální plavbě po řekách neb jezerech připraveny tři čluny aluminiové a dvě skládací lodice dělové. Marchand postupoval podél řeky Mbandži vzhůru do krajiny Bahr-el-Ghazalu a dále do Tambury, nové to stanice francouzské založené v únoru 1896 Listardem při řece Such, jižním přítoku řeky Bahr-el-Ghazelu. Jakmile byly lodice dělové v Tambuře sestaveny, pustil se Marchand po proudu Suchu a dorazil bez pohromy do Kurdžuk Ali, poblíž něhož založena Fort Desaix. Další plavbou dostiženo v březnu tohoto roku místa Mešra el Rek, odkudž jest po Bahr-el-Ghazalu i Bílém Nilu celkem volná cesta do Fašody. Této dospěl Marchand dne 10. července v úplném zdraví s osmi soudruhy a se 120 vojáky a vztýčil ihned francouzský prapor. Angličané se tu rozhodně opozdili. Vyslalť majora Macdonalda, který měl z Ugandy pracovati proti Marchandovi, ale Macdonald se daleko nedostal. »Svědomitá« Anglie se nedala tímto nezdarem zastrašiti: vyslalať do Fašody generála Kitchenera, který četnými děly svými měl napraviti nezdar Macdonaldův a jenž ihned po příchodu svém dne 19. září kázal vyvěsiti prapor anglický, prohlásiv »milostivě«, že chce výpravu Marchandovu pokládati za výpravu »vědeckou«.

Zbývá zmíniti se o Fašodě. Leží na levém břehu Bílého Nilu na 10° s. š. v krajině močálovité. R. 1867 byla nejjižnější pohraniční pevností Egypťanů a sídlem vrchního mudira. Různí kupci řečtí měli tam své krámy, ačkoliv v nich nemívali než něakou tu láhev piva, nějaký šat a něco mýdla. Nemalý význam měla Fašoda pro obchod s otroky. Byla deportačním místem egyptských zločinců i posíláni tam jmenovitě provinilci političtí, v pevném přesvědčení vlády, že za několik měsíců jistě podlehnou tamní zimnici. Ostatně i místo guvernéra pokládáno jaksi za postavení z trestu. Ve fašodském kastellu byly umístěny budovy vládní, kasárny i nemocnice. R. 1883. byla egyptská posádka odvolána a Fašoda ponechána svému osudu. Zmocnili se jí Mahdisté, kteří odtud podnikali svá tažení do jižnějších provincií egyptských, kde Emin Paša Egypťany opuštěn, byl rovněž sám sobě ponechán. Letos podařilo se poprvé Marchandovi zatknouti v ní prapor francouzský. Ovšem Angličané se budou snažiti, aby město podrželi, neboť jim jest držení jeho tolik jako spojení držav severních s jižními a východoafrickými. Ale ani Francouzové se nebudou chtíti s Fašodou jen tak zhola rozloučiti, neboť zabrání její vede je k vytčenému cíli: připojiti totiž někdejší egyptské provincie na horním toku Bílého Nilu až k hranicím habešským k veliké francouzsko-africké říši koloniální. —

(Třicet let mezi černochy australskými.) Francouz Louis de Rougemont přednášel nedávno ve shromáždění britských přírodozpytců v Bristolu o svých příhodách, jež zažil za svého více než třicetiletého pobytu mezi černochy australskými. Již jako jinoch vstoupil r. 1863 na loď, jež měla úkolem loviti perle mezi Australií a Hollandskou Novou Guinejí. Ale loď se na jistém ostrově korálovém ztroskotala. De Rougemont se zachránil spolu se psem svého kapitána i žil na ostrůvku tom po dvě léta, až tam byl zahnán člun

s domorodci australskými, s nimiž Rougemont po šesti měsících ostrov opustil a přistál r. 1865 v zálivu Cambridžském. Vstupuje na celinu australskou, byl již bez oděvu a neměl vůbec než harpunu, dýku, sekeru a Nový Zákon. V této knize činil si poznámky po jistou dobu krví, ale přišel o ni při ztroskotání lodi Metaura v mořské úžině Magellanově r. 1898. Domorodci zálivu Cambridžského jej přijali vlídně, nežasnouce ani tak nad jeho celkovým zjevem, jako spíše nad otiskem jeho nohy v půdě, kterýž se velice lišil od otisku jich vlastních nohou. R. 1867. se pokusil se svojí ženou (jednou z domorodek, zahnaných na zmíněný pustý ostrov) o dostižení mysu Yorku (po souši). Místo toho přišel do zálivu Carpentarského, domníval se však, že jest na východním pobřeží Queenslandu. Když se dotazoval domorodců po nejbližších sídlech bělochů, ukazovali mu k jihovýchodu i severovýchodu. Zhotoviv si kanoe plul asi deset měsíců podél pobřeží až se setkal s Malajci, kteří jej chtěli ssebou vzíti na ostrovy Kupang a Timor; avšak jeho žena Malajcům nedůvěřovala, a poněvadž ji nechtěl opustiti, učinil pokus proraziti k jihovýchodu do Port Darwinu. Dostihl vskutku severního břehu ostrova Melvillova, ale byl bouří zahnán za Port Darwin, takže po 18měsíční nepřítomnosti se ocitl na témže místě, odkudž vyšel. Učiniv ještě jednu exkursi ke King Sundu, vrátil se do zálivu Cambridžského, kdež ztrávil klidně tři léta. R. 1873 učinil se ženou nový pokus proniknouti k jihu, putuje od kmene ke kmenu, od vodní nádržky k vodní nádržce. Asi po sedmiměsíční pouti setkal se se čtyřmi bělochy. Pospíchal k nim, zapomenuv, že vypadal jako černoch, pročež tito na něho stříleli a před ním utíkali. Byli to členové známé výzkumné výpravy Gilesovy z r. 1874. O dvě nebo tři neděle později našla jeho žena stopu bělocha, jejž seznala šíleným, poněvadž stále v kruhu chodil. A vskutku jdouce po stopách, našli šíleného, žízní smrti blízkého bělocha. Týž ztrávil dvě léta ve společnosti de Rougemontově; nabyv vědomí teprve krátce před svojí smrtí, prohlásil, že se jmenuje Gibson a že byl členem výpravy Gilesovy. Po smrti Gibsonově odhodlal se de Rougemont ztráviti ostatek života v osamocenosti. Když však ho jeho černošští přátelé prosili, aby se stal jich náčelníkem, setrval při nich a to asi 20 let, v krajině hornaté uvnitř kontinentu. Za tu dobu podnikal rozsáhlé cesty na různé strany. Tak jednou sledoval po stopách bělošské výpravy na velbloudech, sbíraje prázdné krabice od konserv i jiné užitečné věci. Při tom našel také časopis »Sydney Town and Country Journal« asi z let 1874—1876. Četl časopis ten tak často, až jej znal zpaměti i nosil jej u sebe, až se mu rozpadl. Za jisté nákazy influencové mu zemřela žena, jeho dlouholetý strážný anděl, i děti. Osamocen, odhodlal se ještě naposled k pokusu, proniknouti k sídlům bělošským. Dal se směrem jihozápadním i našel na cestě strom, na němž bylo vyřezáno jméno »Forrest«. Odtud se pustil k jihu i setkal se s několika zlatokopy severně od Mount Margaretu v západní Australii. R. 1895 dorazil do Melbournu.

Domorodci, mezi nimiž se de Rougemont po 20 roků zdržoval, byli z kmene Wunga-Wunga. Za tuto dlouhou dobu měl de Rou-

gemont arci neobyčejnou příležitost lid domorodý seznati. Jest-li jim zkáceti nějaký strom, činívají tak jenom s největším vnitřním odporem, a nečiní tak nikdy za tím účelem, aby ho užili jako paliva, potom se jaksi omlouvají u ostatních stromů, že jednoho z jich soudruhů byli nuceni oloupiti o živòt. Zemře-li kdo, dává se mu jeho kamenná zbraň do hrobu, aby, kdyby jeho duch se vzkřísil, měl veškeru zbraň svoji pohotově. Vypukne-li oheň, domnívají se, že se k slunci vrací, co od slunce povstalo. Omamujících nápojů neznají, žvýkají pouze a polykají druhdy listy jisté rostliny, jejíž požívání způsobuje napřed veselost, pak zapomětlivost. Kanibalství tam sice panuje, ale de Rougemont neviděl nikdy pojídati lidské tělo z hladu. Pojídají pouze zabitého nepřítele, domnívajíce se, že tím zároveň vnímají jeho sílu i cnosti. De Rougemont se snažil, aby své poddané od kanibalismu odvrátil, i ujišťoval je, že dojdou téhož výsledku, když si z vlasů zabitého nepřítele pořídí řetízky na rámě, nohu nebo na krk. Muži zabývající se lékařstvím, ma í veliký vliv na své soukmenovce, a hodnost jich bývá v jistých rodech dědičná. Jméno nebožtíka nesmí nikdy býti vysloveno. V lidu jsou rozšířeny jisté morální předpisy, jimž se děti učí od rodičů a na jichž plnění náčelník se svoji radou dohlédá. Hodnosti náčelnické, s níž spojena někdy moc absolutná, dosahuje se ne volbou, nýbrž stářím (Globus).

(Rozmnožení obyvatelstva jednotlivých státův evropských v desítiletí 1887—1897). Rozmnožení toto činí ve veškeré Evropě 35·3 mill. t. j. 10·3% čili 1·03 na každý rok. Průměrná lidnatost r. 1887 činila 35, t. j. na každém čtverečném kilometru půdy bydlilo průměrně 35 osob, r. 1897 však 39: Zhoustnutí obyvatelstva jeví se tudíž přírůstkem 4 osob na každém čtverečném kilometru. Z úhrnného množství obyvatelstva Evropy, jak jevilo se na sklonku r. 1887 (343 mill.) a r. 1897 (379·7 mill.) připadá na jednotlivé státy:

Stát	Roku 1887 Počet obyv. v mill.	Roku 1887 Na km.²	Roku 1897 Počet obyv. v mill.	Roku 1897 Na km.²	Absolutní přírůstek v mill.
Rusko . . .	86·2	17	103·6	20	17·4
Německo . .	46·9	87	52·3	97	5·4
Rak.-Uhersko .	39·9	63	43·5	69	3·6
Velká Britannie	37·3	118	39·8	126	2·5
Francie . . .	38·2	72	38·5	72	0·3
Italie	30·0	104	31·3	109	1·3
Španělsko . .	17·6	35	18·0	36	0·4
Belgie . . .	5·9	200	6·5	220	0·6
Turecko . .	4·5	27	5·8	34	1·3
Rumunsko . .	5·4	41	5·6	42	0·2
Portugalsko .	4·7	51	5·0	55	0·3
Švédsko . . .	4·7	10	5·0	11	0·3
Nizozemsko .	4·4	133	4·9	149	0·5
Bulharsko . .	3·2	31	3·3	36	0·1
Švýcarsko . .	2·9	71	3·0	73	0·1
Čudsko . . .	2·2	7	2·6	7	0·4

Stát	Roku 1887 Počet obyv. v mill.	Na km.²	Roku 1897 Počet obyv. v mill.	Na km.²	Absolutní přírůstek v mill.
Řecko . . .	2·2	34	2·4	37	0·2
Dánsko . . .	2·1	54	2·3	60	0·2
Srbsko . . .	2·0	40	2·3	49	0·3
Norsko . . .	1·9	6	2·0	6	0·1
Lucembursko .	0·2	82	0·2	84	0·0

Státy jsou, jak vidno, seřaděny dle množství obyvatelstva r. 1897, při čemž státečky jak knížectví Lichtenšteinské, republiky Andora, San Marino a j. vypuštěny. Nejvíce obyvatelstva má Rusko, což arci neznamená, že by bylo zároveň nejhustěji zalidněno — naopak rozsáhlá půda ruská jest zalidněna velmi řídce. Mnohem hustěji zalidněno ku př. Německo, jež se svými 52·3 mill. čítá více než polovici obyvatelstva desetkráte většího Ruska. Rusko jeví nejen největší přírůstek absolutný, nýbrž i relativný, jenž činí 2·01% ročně. Arciže data z r. 1887 nejsou tak zajištěna jako z r. 1897, kdy provedeno první velké sčítání lidu na Rusi. Na druhém místě co do absolutného i relativného 1·15% přírůstku jest Německo. Poměrný roční přírůstek větší než 1% mají dále Nizozemsko, Čudsko, Srbsko a Turecko. V našem mocnářství činí přírůstek ten 0·86%, ve Velké Britannii 0·68%, v Italii 0·43%, ve Francii pouze 0·08%. Největší průměrnou lidnatost má Belgie, pak Nizozemsko a Velká Britannie. Nejméně zalidněny jsou státy na poloostrově skandinavském.

*

Astronomická zpráva na listopad. K deváté hodině večerní táhne se mléčná dráha přes celou oblohu téměř přesně od východu k západu. Rozdvojená její část je nad západem a stkví se v ní souhvězdí Labuti v podobě velkého kříže. V levo od Labuti je nejjasnější hvězda listopadové oblohy Vega v malém souhvězdí Lyry. Na východě, tam kde se k obzoru sklání jednoduchá část mléčné dráhy, vychází v pravo souhvězdí Oriona, v levo souhvězdí Blíženců. V deset hodin jsou obě souhvězdí již celá nad obzorem. Nad východem až vysoko v zenitu rozkládají se souhvězdí Býka s Plejadami, Persea a Kassiopeje (v podobě W). Na jihu podél obzoru od jihozápadu k jihovýchodu jest souhvězdí Kozorožce, Vodnáře, Ryb a Velryby, s proměnlivou hvězdou Mirou, která je ve své největší jasnosti. Nad touto řadou souhvězdí rozkládá se Andromeda a veliký čtyřúhelník Pegasův.

Venuše blíží se na obloze rychle Slunci. Má tvar srpečku, jako Měsíc brzo po novu a zapadá začátkem listopadu hodinu po Slunci a je s ním v konjunkci 1. prosince.

Mars vychází začátkem měsíce v 10 hodin, ku konci měsíce v 8 hodin večer a září jako nápadně červená hvězda v souhvězdí Raka (pod souhvězdím Blíženců).

Merkur je večernicí a zapadá koncem listopadu hodinu po Slunci.

Jupiter a Saturn jsou stále ještě v blízkoslunί, takže je není viděti pouhým okem pro přílišnou záři Slunce.

Velice bohat je listopad na meteority. Ve dnech 13.—15. lze očekávati Leonidy, vycházející ze souhvězdí Lva, které vycházejí ho-

dinu po půlnoci. Roj těchto meteoritů probíhá prostorem ve stejné dráze jako kometa Tempelova z r. 1866. I. Kdykoliv Země na své dráze kolem Slunce s dráhou těchto meteoritů se kříží, povstává husté »padání hvězd.« Pravidelně v době třiceti tří let nastává zvlášť bohaté padání těchto meteoritů. Posledně bylo to roku 1866. takže v roce 1899. můžeme zase tento krásný zjev očekávati. Letošního roku vybízejí časopisy astronomické všecky přátely astronomie, aby zjev Leonid co možno pečlivě pozorovali. I neodborník může tu vědě platné služby prokázati, když bude pozorovati aspoň počet meteoritů v jednotlivých hodinách 13., 14. a 15. od 1 hodiny s půlnoci až k ránu. Jedná se totiž o rozhodnutí, zda sesílení roje omezeno jest jen na část dráhy, s níž se země setká v listopadu r. 1899. nebo bude-li již letos patrno.

Druhý zajímavý roj meteoritů je roj Bielid, souvisící s dráhou komety Bielovy. Způsobil velice silné padání hvězd v létech 1872 a 1885, takže lze očekávati s dosti velkou pravděpodobností také roku letošního stkvělé padání Bielid. Původně objevoval se roj tento 27. listopadu, ale v posledních létech působením Jupitera a Saturna objevuje se již o čtyři dny dříve, totiž 23. listopadu. Souhvězdí Andromedy, z něhož se zdají Bielidy vycházeti, zapadá až k ránu. Pozorování bude velice znesnadněno tím, že Měsíc bude blízek úplňku. Zjevu Leonid Měsíc nepřekáží, protože je v novu. N.

*

Jest dostatek potravy na zemi? Předsedové britické asociace, která ku povznesení věd přírodních každoročně se schází, mívají obyčej promluviti před členy z celého světa se dostavujícími o nějakém thematu obecně zajímavém. Sir William Crookes, předseda letošního sjezdu, který se odbýval v září v Bristolu, vzal sobě za úkol pojednati o zásobě potraviny na zeměkouli, a co lze do budoucnosti od rolních prací očekávati. V našich časopisech byly výtahy ze zajímavé řeči té, výtahy kusé, ba i nesprávné, i nebude snad od místa, věnovati jí ještě pozornosti a vyložiti, jaké stanovisko my k vývodům slavného chemika chováme. Nebudeme se držeti ani slov jeho, nám běží pouze o obsah. Rozhlédneme-li se po dnešním světě, kde mohutná industrie a obchod odstrkují polní hospodářství, kde předními těmi dvěma hybnými pakami stahují se miliardy stále rostoucího, většinou papírového kapitálu, kdežto polní hospodář sotva život svůj a děti obhájí, přicházejí různé myšlénky. Skutečně realnou cenu přece má jen pole obilí plodící, neboť jísti musíme všickni a za obilí konečně jsme ochotni pracovati rolníkovi ve všech oborech lidské práce — toť zřejmé, kdežto každý uznati musí, že kov sebe šlechetnější, a papír (akcie, renta) z průmyslu i obchodu má cenu pouze konvenční, smluvenou. Jest otázka při stále zmáhajícím se počtu lidí, budeme-li míti dost co jísti či jsou-li zásoby světové a jak dalece postačitelny. Sir Crookes dostal z britických konsulátů celého světa spolehlivá data týkající se úrody zemské i uzavírá takto: Anglie i všichni vzdělaní národové jsou v nebezpečí, že v krátku nebudou míti co jíst! Jedlíků přibývá v nepoměru s obilím, země, již možno

osázeti, jest omezená a závislá od podmínek přírody časem velmi kapriciosné. Spotřeba pšenice pro jednoho člověka ročně jest 6 bušlů (na jedničce nesejde), Anglie tudíž potřebuje 240 milionů b. ročně za přírůstku 2 milionů b. pro přírůstek obyvatelstva v témže čase. Tu potřebu kryje Anglie sama 25%, dováží pak si 75%. Ozbrojováním země i kolísavou politikou mocností dlužno vzpomínati toho, že obilí dlužno chovati v zásobách u veřejných sýpkách, neboť v čase války jest obilí na moři tak dobře kontrabantem jako děla, munice neb prach, i kdyby plavaly pod neutrálnou vlajkou. Naše (anglické) zásoby jsou asi 64 mil. bušlů — což stačí na 14 neděl — v dubnu jsme měli pouze 10 mil. b., jest tudíž nutno nejméně ještě jednou tolik chovati v sýpkách, má-li při blokadě našich pobřeží býti život náš o další řadu neděl prodloužen.

Anglie sama*) svoji potřebu pšenice krýti nemůže, jestiť výnos jednoho akru půdy 29·07 b. Při zpotřebě zhora vytčené by muselo býti za velice výhodných podmínek úrody zaseto 8.250 tisíc akrů nejlepší půdy či 13.000 čtverečních anglických mil (s přírůstkem ročních 100 dalších čtverečních mil). Tato rozloha rovná se jedné čtvrtině veškeré plochy hornaté Anglie, i nesehnala by se za extremných diktátů nutnosti v krajní sebeobraně ani kdyby oves a žito popustily svoji půdu luxusnější pšenici. Deficit roční na pšenici jest krátce určitý a to 180 mil. bušlů.

Egoistický Angličan tudíž ptá se zcela pochopitelně: co má činiti Anglie vůči možnostem, že by buď neúroda postihla celý svět ostatní, aneb že by vůči Albionu spikla se koalice evropských mocností? Máme, praví sobě, lodi všech soustav, máme výborné mužstvo na nich otužilé pod všemi zeměpásy, máme nejlepší explosivné hmoty! Mělo by nám skutečně v takové kalamitě válečné chyběti na první munici vojenské — na menáži?

První obhlídka indikována po ostatním světě, zdaž by snad někde nebylo lze uloviti tu pšenici. Celá bílá race má pšenici za přední potravu. Evropané, Spojené Státy, kolonie anglické i latinské jihoamerické konsumují pšenici čím dále tím více. Zpotřeba obiloviny té vzrostla ve Skandinavii za posledních dvacet let o 100%, v Rakousko-Uhersku o 80%, ve Francii o 20%, v Belgii o 50%. Pouze v Rusku a Turecku zpotřeba na jednu hlavu počítaná klesla. Jedlíků chleba bylo

roku 1871	 371	milionů
roku 1881	 416	»
roku 1891	. . . . 472·6	»
dnes	. . . . 516·5	».

*) Otázka potravy děsí anglické kruhy politické od té doby, co francouzský spisovatel, jenž se kryje značkou tří hvězdiček dokázal, že blokada anglických přístavů trvající několik neděl by vyhladověla Anglii docela. Týž pán ukázal číselně, že zmáhající se bohatství soukromé dělá v Anglii z polí parky, a z luk pastvu pro zvěř luxusní, ničí vesnice, jichž obyvatelé prchají do center průmyslu a do předměstí velkoměstských.

Zvláště od let osmdesátých číslo to roste způsobem úžasným. Aby se nasytilo to množství jest potřeba 2.324 milionů b., což činí při lonském roku deficit 403 mil. b., jenž byl jakž takž kryt starými zásobami. Uvážíme-li, že nám za letošek přibude 6 ½ milionu krků, odkudž jich uživíme. Léta 1895 a 1896 nebyla právě skvělá a reservy jsou vyčerpány.

Stojíme před velikým problémem, jenž musí napínati rozum mudrců!

Sáhneme po rýži aneb po kukuřici? Až posud byla rovnováha: v té míře, ve které potřeba pšenice vzrůstala, šířila se i setba její. Amerika a Rusko byly považovány za nevyčerpatelné zásobárny celého světa. Spojené Státy americké byly skutečně nejvydatnějším faktorem na trhu pšeničném, vyváževše ročně na 145 milionů bušlů pšenice. Od roku 1869 přibyly zde ku setbě pšenice 4 miliony akrů, v nichž od r. 1885 vzrůst další jest zastaven. Avšak my nesmíme zapomínati, že obyvatelstva severoamerického přibývá v poměru nemalém, půda panenská pak jest už spotřebována a kdyby na půdě mělo se pro pšenici něco získati, musilo by se to odejmouti důležité kukuřici, senu neb jiným plodinám. Dnes není žádným tajemstvím, že během jedné generace zarazí se vývoz pšenice z Ameriky docela.

Rusko jest účastněno ročně 95 mil. bušly. Ruský sedlák množí se daleko více než obyvatelé celé ostatní Evropy, aker jeho půdy mu vynáší 8·6 b. — místy sotva 4·6 bušlů —, cena výtěžná jest nepatrná, ba menší než na panenské půdě v sev. Americe. Jest pravda, že výtěžek »černé země«, která se táhne celou říší přes Ural až do Sibiře, stále vzrůstá a že zpotřeba počítána na jednu hlavu klesá! Avšak musíme očekávati, že lokální poměry, zejména kommunikační, se spraví, že nebude stále hroziti celým guberniím tyfus z hladu a že nebudou exportovati kupci obilí, jež by vlastně mělo býti snědeno doma!

V obilí vůbec má Sibiř budoucnost velikou, v pšenici nikoliv. Léta jsou zde krátká, jako vůbec nad 45° šířky při klimatu kontinentálném, dozrání pšenice žádá pak 55—65 dní temperatury 65° Fahr. Skutečně pouze dvě západní gubernie produkují větší množství pšenice. Jsou sice v jižní Sibiři úrodná a bohatá údolí kolem přítoků Amuru, avšak z důvodů rozmanitých neudrží hustší populaci.

Kníže Hilkov, ruský ministr kommunikace naznačil tento nedostatek Sibiře již roku 1896 a Kropotkin kritiku tu potvrdil.

Účastníci lonského sjezdu v Kanadě žasli nad úrodností těchto končin Ameriky, zvláště též co do pšenice. Skutečně jest zde 1,290.000 akrů polí pšeničních s úrodou 18,261.950 bušlů, které jdou do hladové Anglie. Naděje ve příčině budoucnosti exportu kanadského obilí byly veliké, bájilo se o 500 milionech akrů pšeničných půd, které měly stačiti ku krytí potřeby celého světa. Čísla ta byla klamná. 580 milionů akrů jest půdy vůbec, a v žádné krajině nebylo pšenici vyhraženo více než 9% veškeré půdy. Jest pak vůbec úrodnost půdy kanadské zkracována jednou okolností zvláštní a výminečnou: v zimě promrzne totiž půda do velikých hloubek. Pšenice se seje na jaře,

obyčejně v dubnu, palčivé slunce letní dohání rozvoj vzrůstu po krátké léto překvapující rychlostí, i vláhy jest dosti z tajícího spodku, ale celá půda se neprohřeje, léto je příliš krátké ba i dříví na podzim vytahované jest spodem celé zmrzlé.

Australie mohla by ještě více pšenice poskytovati, než exportuje dnes, avšak i zde mnohé jest na závadu. Nový Zeeland má nad míru úrodné distrikty, které lze co do výnosu pšeničných polí srovnati pouze s Dánskem a s Anglií, avšak obyvatel stojí si lépe trávou ku krmení skotu čile mléko a máslonosného, kteréž oba artikuly výborně exportem zpeněží.

Rakousko-Uhersko si v té příčině stojí dobře, kdežto jeho obyvatelstvo vzrostlo o 21·8% za posledních 27 let, rozmnožila se půda pšeničná o 54·6%, ovšem též konsum pšenice, jak už řečeno bylo, vstoupl o 80%. V Uhřích a v sousedním Rumunsku, kteréž z 69 mil. b. vyváží 34, jest ještě mnoho půdy, kterou lze ve pšeničnou proměniti. Francie udržuje svoji rovnováhu, kryjíc potřeby domácí, Německo jest největší importér pšenice: vstoupltˇ jeho dovoz za posledních 27 let o 700%.

Mnoho se očekává od Argentiny, která majíc oseto 6 mil. akrů pšenicí, může je zpateronásobiti, též Uruguay by mohla něco přidati, avšak dílem vrtkavostí přírody (léta úsilovné práce zničena hejny kobylek, tropickými dešti, přívaly ledových obrovských krup) dílem nestálými poměry sociálními a politickými, nelze zde počítati hospodářsky spolehlivě.

Jižní Afrika slibovala mnoho, avšak zkušenost ukázala, že kde daří se bananu, nedaří se pšenici a bananu daří se zde všude znamenitě. Pro export jest potřeba velikých skladišť, však ta zde trpí morovými invasemi hmyzu. Severní Afrika, bývalý špýchar Říma, exportuje pšenice čím dále tím méně, Egypt a Tunis s Alžírem mohly by poskytnouti velmi mnoho pšenice, kdyby onde nebojovala s pšenicí bavlna, zde vydatnější víno.

Indie se svými 20 miliony akry pšeničné půdy dává 185 mil. b., avšak sama spotřebuje velmi mnoho ($^7/_8$) a pak se úžasně množí.

Sir William Crookes tvrdí, že za 95% dat ručí naprosto, těch 5% pak že na úsudku jeho ničeho nezmění. Kalkulujeme-li nejpřízněji, že by na jednu hlavu obyvatel celé zeměkoule přišlo 4,5 b., a že by se podařilo vypraviti všemi národy 100 milionů akrů pro pšenici, tak, že by po 12,7 b. na akr počítajíc, dospělo se ku 1.270 mil. b., stačíme na zeměkouli do roku 1931.

Nejbližší otázkou zajisté pro muže exaktní vědy jest, nikoliv pouze konstatovati statisticky zajímavá fakta, nýbrž jak pomoci v kalamitě hrozící? Jest naděje, že se předejde katastrofě, či vymře část obyvatel zeměkoule hladem pšeničným? Sir Crookes očekává pomoci od laboratoře chemické. Jest obecně známo, že každá rostlina vyžaduje zcela určitou mrvu tak říkajíc nevyhnutelnou, bez jejíž pomoci není jí lze se vyvíjeti. Jedna potřebuje zvláště dusíku, druhá drasla, třetí fosforečnanů. Pšenice má zvláště zapotřebí dusíku ve formě amoniaku aneb kyseliny dusičné, s ostatními potřebnými hmotami setkává

se dle mínění pana řečníka v rolní půdě. Dusík všechen téměř pochází ze vzduchu i jest odtud fixován procesy zvolnými, které závisly jsou na meteorologických a geografických podmínkách, které jen někdy mají význam obchodní. Jsou pak ze starých zásob zdroje toho dusíku předem vody amoniakové z plynáren, které dusík z předpotopných bylinných zbytků jakožto uhlí uložených destilací ve formě síranu amonatého prodávají. Tohoto výborného hnojiva vyrábí Evropa ročně ne více než 400 tisíc tun, což jest rozhodně množství malé. Po dlouhou dobu sloužilo guano jakožto pramen hnojivého dusíku, však tyto staré zásoby výkalů ptačích jsou téměř vyčerpány i nelze s nimi dnes vůbec počítati. K jinému pramenu ukázaly práce Hellriegla a Wilfartha, kteří dokázali, že leguminosy mají na koříncích svých zvláštní nádorky, kdež pomocí života jistých mikrobů dusík vzduchový jest fixován a rostlině i půdě k dobrému jest přiváděn. Tento theoretický nález byl od tisíci let hospodáři využitkován, kteří dobře věděli, jaký význam pro úpravu půdy mají ve známém sledu osení leguminosy, kteréž občas též pěstěny byly. V Anglii celá ta otázka nebyla posud v té míře probírána, jak zasluhuje, avšak ani jí Crookes nepřičítá význam rozhodný.

Jiný pramen dusíku jsou odpadky měst, které stále se zvětšujíce, zahazují tento cenný naterial, odvádějíce jej řekami pomocí systémů kanalisačních. Jediná Anglie tratí těmito cestami ročně za více než 200 milionů zlatých dusíku fixovaného, stálá škoda to, k níž již Liebig slovy výmluvnými dávno poukazoval. Nemáme bohužel posud způsobu vhodného, jímž bychom tento dusík proměnili v zrno obilné výživné.

Nesmíme totiž zapomínati, že rostlina životem svým ničeho nestvořuje, ona pouze béře součástky půdy a formuje je ve hmoty živné, tak že, chceme-li, aby půda účelům svým dále sloužiti mohla, musíme jí vše to vrátiti, co jsme jí úrodou roční odebrali. Guanem, síranem amonatým a ledkem čílským vypůjčujeme si stále ze starých zásob, béřeme z nahromaděného kapitálu, z něhož ovšem věčně bráti moci nebudeme. Ledek čílský byl prací miliard mikrobů nahromaděn v půdě rovin Tamarugalských v Chile, mezi Andami a pobřežím, prací tisíce let. Organismy ty založily tu ohromný kapitál z dusíku vzduchového, jehož zásoba jest ovšem nevyčerpatelná, a jejž upravili tak, že v těch lánech půdy měly hospodářské země zdroj, jejž komercielně odtud získávaly a lehkým srdcem pro všaké polní rostlinstvo promrhávaly. Dnes vyváží se z Chile asi 1200 tisíc tun ledku ročně. O zásobách tam posud uložených nemůžeme si utvořiti obrazu zcela spolehlivého, jedni vyhlašují je za nevyčerpatelné, avšak autority tvrdí, že při nynějším konsumu bude onen ledek surový, který chová 25—50% skutečného dusičnanu, vyčerpán do třicíti let. Kdybychom přihlíželi i k ledku, jenž v Chile uložen jest v tak bezcenné a hojné hlušině, že by z nouze i naň došlo, zvýšila by se zásoba jeho, hledíc ku zmáhající se potřebě sotva o další čtyry léta.

Máme tudíž vedle možné, předvídané krise uhelné i hrozící krisi dusíkovou.

Nelze upříti, že jsou methody bakteriologicko-chemické, kterými dusík vzduchový k půdě fixovati dovedeme, ale není ani jedné posud, které by se obchodně s prospěchem použíti dalo. Úkol ten jest otevřený a jeho zdatné rozluštění palčivé. Od rozluštění toho závisí, podle mínění pana Crookse, má-li kavkazské plémě zůstati ve svém postavení dominujícím, či má-li ustoupiti plemenům, která upokojují se škrobovinami hrubšími než jest mouka pšeničná.

Řečník připomíná, že před léty ukazoval pokusem hořící dusík; obtíže pokusu vězí v té okolnosti, že teplota zápalná dusíku jest vyšší, než vydává plamen hořící té látky. Zařídíme-li však podmínky elektrotechnické, jichž k hoření jest nutno, tak, že nejvýhodněji dusík vzduchový s kyslíkem hoří, spaluje se v kyselinu dusičnou a dusíkovou (za spolupůsobení vody), i docílíme 29,4 gramů zplodin hoření útratami jediné koňské síly. Na tunu ledku bylo by zapotřebí 14 tisíc jednic síly. Ovšem, buditi elektřinu parou k účelu tomu by se nevyplácelo, neboť v tom případu by stála tuna ledku tak zv. čílského asi čtyřikráte tolik, než stojí dnes, když jej odhrabeme a si přivážíme, ale pod vodopády niagarskými by byla konkurence možna! Když bychom vzduch, jehož jest množství nevyčerpatelné a jenž se sám v koloběhu živé a mrtvé přírody stále doplňuje, pálili energií niagarskou, docílili bychom ledek dnes za 5 liber sterl. tunu, kdežto čilský stojí 7 liber 10 šil.! A Niagara úplně dostačí ku výrobě 12 milionů tun ledku, jež hospodářství rolní potřebuje.

Tolik Sir Crookes. (Čtenářům musím několika slovy vysvětliti to zvláštní hoření dusíku: všechny plameny průmyslové, které přenášeny na páru neb i ve formě jiné, slouží jakožto síly hybné, pocházejí ze sloučení se kyslíku vzduchového a hořlavin, n. př. dříví, plynu, vodíku, uhlíku, petroleje. Jakmile hořlaviny ty se vzduchem v doteku zapálíme, hoří stále a vydávají tím hořením, tím se slučováním, neustále energii, která se páře vodní propůjčuje. Smísím-li svítiplyn se vzduchem a zapálím, shoří a výbuchem projeví energii mechanickou, která též stroje hnáti může. Ten efekt každý můžeme vypočítati, my víme zcela přesně, kolik energie spočívá v 1 kg uhlíku, vodíku atd. Zapálíme-li však dusík, jest ve zplodině spálením vzniklé — v kyselině dusičné — více energie, než bylo v původním dusíku i kyslíku smíšených, i hoří ty plyny pohromadě jen tak dlouho, dokud tu energii z venku jim přivádíme. Odtud ta spotřeba celé Niagary, má-li vzniknouti mnoho kyseliny dusičné.)

Mimo vypsaný způsob výroby ledku oznamuje jiný duchaplný pochod ku výrobě dusičňanů Mikuláš Tesla, znamenitý elektrotechnik chorvatský, nalezající se v Americe. — Avšak jsou i jiné útěchy, hledíc k hrozbě hladem, předem jsou mnohé země, kde žito, rýže a kukuřice a konečně i banány hrají důležitou roli, není zajisté strachu, že chemie velmi rychle se šířící by nenalezla způsoby, kterými by bylo lze, škrob z těchto obilin uzpůsobiti k potravě ušlechtilejší. Právě začínají chemikové s neobyčejným prospěchem studovati bílkoviny obilin, a v těch leží zajisté celý problem, čím pšenice vyniká nad obiliny jiné, proč ječmen vyniká i v pivovarství nad škrob rýžový

a proč ječmen v teplých letech jest v jisté stránce průmyslové chabějším než v letech normalných. Chemikové pomalu pomocí určitých mikrobů spoří na obilinách v průmyslu a ta úspora může býti věnována jakožto potrava lidská. Mimo to nebude se v Rusku, Sibiři, Africe, Číně hospodařiti věčně jak dnes, i tam poznají vymoženosti věd přírodních a pokusy z laboratoří bakteriologicko-chemických dnes o fixaci dusíku slibné, vyjdou na pole volné!

Na každý způsob i když nechci zavaditi ani slovem o umělou bílkovinu, kterou chce pan Lilienfeld z Vídně nasytiti člověka za 16 kr. denně (k čemuž jakožto částečné stravě také jednou dojíti může třeba i na cestě jiné), tolik alespoň z naší celé diskuse vysvítá, že přírodní věda nestojí před bankerotem, jak pan Brunetière nedávno se posmíval. *R.*

*

Nová prosa. (K. V. Rais: »Mezi lidmi«. — Karel Klostermann: »Hostinný dům«.) Referuje R. Bazarov.

Pokusil jsem se nedávno na tomto místě vyšetřiti individuální znaky tvorby p. Raisovy a na základě šetření toho stanoviti, v čem spočívá zvláštní ráz jeho prací i kouzlo, kterým tento milý vypravovatel dovede působiti na své čtenáře. Nejnovější kniha jeho »Mezi lidmi« nepřináší, zdá se mi, žádných zvláštních nových barev, nejeví rysův, jimiž by bylo třeba doplniti nebo opraviti literarní profil autorův, o jehož načrtnutí jsem se tehdy pokusil. Můj dojem z její četby jest, že ve většině její čísel (neboť tentokráte podává nám autor sbírku kratších svých povídek) shrnuty jsou jakoby in nuce všechny podstatné znaky umění p. Raisova, takže by již z pouhé četby této jediné knihy čtenář, neznalý ostatních prací spisovatelových, mohl si učiniti dobrý pojem o rázu celého díla autorova. Pokud zvláště se týká poměru této knihy k ostatním dílům autorovým a jmenovitě k poslední publikaci jeho (»Půlpáni«) neváhám doznati, že kniha »Mezi lidmi« stojí mnohem výše, než »Půlpáni« a že právem možno ji připočísti k nejlepším pracem autorovým. Zase jednou kniha, která čtenáře naplňuje radostí, při jejíž četbě ovane jej hřejivý dech hluboké prostoty a životní pravdy.

Za to není možno pronésti úsudku jen trochu příznivého o nové knize p. Karla Klostermanna, románu »Hostinný dům«. Četba její působila mi pocit přímo fysické nevolnosti a nechuti a jen v přestávkách a s nejvyšším napjetím vůle byl jsem s to, abych ji dočetl do konce. Nejsem nikterak zaujat proti spisovateli. Ba nesl jsem s lítostí, že jedna část naší kritiky i na dřívějších jeho pracích, mně osobně milých, nedovedla nalézti ani jediné světlé stránky. Proto také zavíral jsem nejnovější knihu p. Klostermannovu s pocitem lítosti a smutku, neboť nemohl jsem po četbě její jinak, než v příčině této knihy pronésti úsudku, který se velice blíží rozhodnému a neúprosnému odsouzení, jaké na dřívějších jeho knihách provedli jiní kritikové. Nerad mluvím veřejně o dílech, o kterých mi není možno pronésti úsudku alespoň z části příznivého, které ani jedinou stránkou svou nedovedly sympaticky rozechvíti některou strunu srdce. Jest mi líto, ve-

řejně vysloviti se o takových dílech a tím prohlásiti za marnou a neplodnou, ba škodnou tu summu nepopíratelné práce, kterou každá kniha, i ta nejšpatnější, představuje. Tam, kde není možno souhlasiti alespoň s jednou stránkou, s jednou větou, ze které září skutečné umění, kde není možno souhlasiti, třeba s tisíci výhradami, zásadně nevyslovuji svého mínění, poněvadž prospěch, jaký by umění z posudků naprosto odmítavých a nepříznivých mohl vzejíti, zdá se mi více, než pochybným. Neboť každý posudek (užívám slova běžného, ač ne případného) není než reprodukcí dojmů a četby díla, zhuštěním těch citových a myšlénkových vlnění, která se zrcadlí v posuzované knize, typickým výrazem dojmů, které autor chce vyvolati v každém ze svých čtenářů a jichž vznik právě kritikou má se usnadniti a podporovati. Výkladem, upozorněním má tedy býti kritika, nikoliv klassifikací. Ale nač upozorňovati, co vykládati, když kniha sama ve mně ničeho nevyvolává, nechává-li mne chladným, ba přímo naplňuje nechutí? Nač rekonstruovati (a každá kritika jest rekonstrukcí) dílo, o kterém bych si přál, aby vůbec nebylo povstalo? Nezbytné podmínky každé kritiky, reakce díla v duši kritikově, není u těchto knih. Nevyvolávají vůbec žádných reakcí, poněvadž jim schází všechny známky díla, které jest s to, aby na mne působilo. Jest-liže přes to tentokráte mluvím o knize, na níž nenacházím jediné dobré stránky, děje se tak proto, poněvadž případ p. Klostermannův jest typický pro naše literární poměry a poněvadž myslím, že jest třeba, aby autor slyšel i mínění těch, kdož plně cení starší práce jeho, ale s politováním stopují úžasný úpadek jeho talentu v nových.

Vývojová čára p. Klostermannova jde dolů. Ve své první knize, »Ze světa lesních samot«, stál nejvýše. Od té doby upadá stále. Pronikavý úspěch prvé knihy, která jméno před tím neznámé rázem učinila populárním, zdá se, že p. Klostermanna svedl s pravé cesty, Kritika konstatovala uznale dobré kvality díla, doporučila je čtenářům, kteří lačni sáhli po nové knize dobré, milé a zdravé četby. Od té chvíle stalo se, co se již u jiných našich autorů stalo, kteří dodělali se neobyčejného úspěchu. Od té doby totiž p. Klostermann již nebyl svůj. Byl nakladatelův, který od něho žádal stále a stále nová díla, věda, že pro ně najde potřebný počet čtenářů. Umělecky p. Klostermann ani v prvé knize své nestál příliš vysoko. Ale milé kouzlo, vlastní této historii, plné těžkého šera šumavských hvozdů a kořenné vůně jich, historie lidí za vátých sem do klína tmavých lesů, jako vichr zanáší sémě ušlechtilé rostliny v bahno močálu, ty sukovité postavy, které nám autor líčil, tvrdé a neotesané jako kmeny lesních stromů — to vše bylo nám nové, chytilo nás svým samorostlým půvabem a dalo nám zapomenouti na komposiční vady jeho prací, na příliš romantické jich zbarvení a vadnou psychologii. Mohutná scenerie šumavské přírody nás uchvátila tak, že jsme ani nepozorovali, jak primitivně a vlastně neumělecky, protože ryze deskriptivně ji autor reprodukuje. Z této grandiosní scenerie dovedl vypravovatel dobře kořistiti. Uměl také sem tam uhoditi na čisté, hluboké tóny a zase v pravý okamžik šťastně voleným obratem, hravou poznámkou vás rozveseliti. Sem tam roz-

troušené sociální rysy, nikde ovšem plně nevyslovené, zvyšovaly jen půvab díla, jemuž dusný, trochu hranatý sloh, dobře připomínající karakter tamní přírody i lidí, jen slušel.

Nejbližší práce dovedly ještě zaujati sociálním pozadím, ačkoliv tu již zřetelněji vystupovala ledabylosť a chvat, s jakou byly pracovány. A od té doby niveau knih p. Klostermannových stále klesá. Poznal, které stránky ve čtenářích nejvíce resonovaly, za které partie mu široké davy nejvíce tleskaly. Pracuje od té doby jenom se zřetelem na vkus těchto mass a spokojuje se jejich souhlasem. Na umělecké nějaké chtění není z poslední knihy páně Klostermannovy možno souditi. Ta stojí hluboko pod úrovní, na níž teprve umění začíná, stojí hluboko pode vším, co dosud z péra p. Klostermannova vyšlo a je vypočtena jenom na široký, mnohohlavý dav čtenářů, kteří ve knize nehledají, než zábavu, příjemné rozčilení a kteří žádají napínavý, poutavý, pokud možno spletený a hodně tajemný děj. Všechno ostatní jest jim nadobro lhostejno. K této tisícihlavé, nesoudné, ale vděčné obci obrací se autor. Získal si její přízeň hned na poprve knihou, která stála neskonale výš, než »Hostinný dům« a teď mu jde jen o to, aby si její přízeň a její potlesk udržel. Nedovedu si alespoň představiti, že by autor touto knihou, která jest hotovým útokem na zdravý rozum a dobrý vkus, byl chtěl sledovati cíle jiné. Neznám hned tak křiklavého úpadku skutečného talentu (stopy jeho nalézám ve starších pracích p. Klostermannových), jaký poskytuje tento »román«, oživený nemožnými figurami a vyrobený zcela řemeslně podle receptu známých »lidových« románů, které tisíce lačných duší s pravou vášní hltají. Koncesse za koncessí, až z původního sympatického vypravovatele nezbylo nic. Záhadné zmizení lesnického příručího, tajemné obchody stejně tajemného hostinského, záhadné potulky tohoto podivného muže i dcery jeho noční tiší lesní, nalezení mrtvoly, ukryté snad léta na dně temné propasti, loupežná vražda, nevinně nařknutý hostinský, s jehož dcerou se soudní adjunkt zasnoubil, naprosto nemožná vyšetřovací vazba a celá řada jiných ingrediencí pověstných krvavých románů jsou prostředky, jimiž p. Klostermann v nejnovější knize svojí pracuje. Jest to kniha jako dělaná pro nejspodnější vrstvy čtenářské, v jichž očích autor zajisté nemálo stoupl. Stačí-li mu toto uznání, nelze proti tomu ničeho namítati. Ale povinností poctivé kritiky jest říci autorovi, že jeho snažení vede do bažin. Jsou lidé, které tam necháme klidně jíti a ani je neupozorníme na nebezpečí, jemuž se blíží. Buď za to nestojí, anebo by to nebylo nic platno. P. Kostermanna by byla přece škoda. Je již v samé bažině. Ale snad přece ještě není pozdě na návrat! (Pokračování.)

*

Divadlo. Činohra. (Scribe: »Sklenice vody«. — Rovetta: »Bezectní«. — Vrchlický: »Soud lásky«.) Za normálních poměrů musil bych repertoir minulého měsíce nazvati velice chudým. Jedna jediná cizí novinka, dvě nově nastudované hry starší — můj Bože, to přece není nic aneb alespoň velice málo. Ale v neutěšených poměrech Nár. divadla i toto málo musíme vítati a musíme býti rádi,

že toho nebylo ještě míň. Tak jsme již snížili svoje požadavky, tak skromnými jsme se stali za těch posledních několik let! Jsme spokojeni, že Nár. divadlo v uplynulém měsíci nezaznamenává alespoň — žádné porážky. Vítězstvím jsme již dávno odvykli.

Poslední novinka jediné veliké scény naší, Rovettovo drama »Bezectní«, jest docela dobrý, obratně pracovaný, divadelně účinný kus. Má scény, které diváky otřesou, místa, kde normální divák ani nedýchá napjetím. Takový konec druhého aktu — jaká to neklamně a bezpečně účinkující pasť na průměrné obecenstvo! A ty podivné mravní názory dramatu, jak to všechno v prvém okamžiku chytne, jak to zrovna na hlavu staví všechny zděděné a přejaté mravní hodnoty! Na chvilku ovšem, jenom v prvním okamžiku, pak je konec. Ale na tom autoru také nejvíc záleželo. Co je potom, jaké ohlasy vyvolává jeho drama, když je opona již dole, o to se italský autor právě tak málo stará, jako ti francouzští mistři scénické machy, z jejichž školy vyšel. Gerolamo Rovetta napsal lepší věci, než jsou »Nepočestní« (jak by měl český název hry správněji zníti). Ale žádná z ostatních prací neučinila jméno jeho tak známým, jako toto sensační, dovedně skloubené, s neklamnou vypočítavostí na nervy diváků útočící drama, které Eleonora Duseova vozila po celé Evropě, všude budíc obdiv a dobývajíc vavříny nejen sobě, ale i básníku. »Nepočestní« jsou dobrou divadelní hrou, jak již řečeno. To neznamená, že by byli nadobro špatným literárním dílem. Jsou tam věci opravdu cenné, ale ty nerozhodly jeho úspěch a autor sám neklade na ně asi přílišné váhy. Toto drama jest i literárně lepší, než leckterý z oněch na jevišti Národního divadla provedených kusů, jejichž divadelní neúčinnosti dobře odpovídala značná literární bezcennost. Není příčiny se pro drama Rovettovo rozohňovati a nikoho nejsou jeho slabiny a neumělecké prostředky tajny. Ale jest to konečně zase jednou kus, na který se lze přece dívati, který člověka alespoň na chvíli dovede upoutati. To asi rozhodlo silný jeho úspěch u diváků. A je to konečně zase jednou kus, ve kterém si lze přece s chutí zahráti — pomyslili si asi herci. Vždyť autoři, kteří dovedli psáti snad nepříliš skvělé kusy, ale »dobré«, »velké« úlohy, již vymírají. Naši umělci, v prvé řadě pí. Kvapilová a p. Seifert hráli s opravdovou chutí. Sehráli svoje scény bravurně a strhli obecenstvo k upřímnému potlesku. I jinak provedení hry Rovettovy bylo dobré.

Ze starších her provedeny 2 nově nastudované a z části nově obsazené veselohry: Vrchlického »Soud lásky« a Scribeova »Sklenice vody«. Rozkošnou, poetickou veselohru Vrchlického obecenstvo zajisté uvítalo s radostí. Nejen jako dílo jednoho z nejpřednějších básníků našich, ale především jako dílo opravdu roztomilé, plné gracie a vůně, jako rozkošnou báseň. Jsem si dobře vědom, že případné hlasování obecenstva, zavedené v té příčině, vypadlo by dojista proti mně a přece neváhám tvrditi, že po mém soudu »Soud lásky« jest nejlepší veselohrou Vrchlického. Nemate mne nikterak, že »Noc na Karlštejně« má za sebou asi šedesát vyprodaných domů a že každá reprisa její potká se s novým úspěchem. Zdá se mi, že

veselohra tato byla příliš přeceněna na úkor »Soudu lásky«, poesií dýšícího a vtipem svšícího dítka hravého rozmaru básnického. Snad jest to čistě osobní dojem, ale nemohu se sprostiti myšlénky, že se »Soudu lásky« velice ukřivdilo. A to všemi faktory. Divadlem, kritikou, obecenstvem a nejdříve ovšem — censurou, která hravou formou a lehounkou intonací celého kusu a zvláště komikou několika situací dala se svésti k falešnému mínění, jakoby »Soudem lásky« hlásala se pohodlná nějaká a nejvýš nebezpečná morálka, kdežto ve skutečnosti mravní jádro hry jest daleko hlubší, než se na první pohled zdá.

Ze všech těch příčin viděl jsem rád, že se divadlo konečně odhodlalo poetickou hru Vrchlického znovu nastudovati a na scénu uvésti. Nemusí toho litovati. Úspěch pokusu byl úplný — myslím po stránce spíše hmotné, než umělecké. Neboť provedení hry v lecčem nevyhovělo i mírnějším požadavkům. Na našem jevišti málo kdo dovede říkati verše. Vzácné umění, dáti diváku vycítiti i poslední záchvěvy myšlének, uložených v básni a přece nesetříti ničeho z umělého přeliva veršové stavby, ovládá dnes u nás již málo kdo. Není tradice v té příčině, ačkoliv je zrovna s podivením, že nevznikla v dobách, kdy jsme se mohli pochlubiti hned několika »krasořečníky« najednou. Největší vinu ovšem nese naprosté zanedbávání veršovaných her, ve kterém si Národní divadlo ještě dnes libuje víc, než jiná veliká divadla. Při »Soudu lásky« se zase jednou ukázalo, jak daleko již tento úpadek pokročil. Dámy, až na jedinou předesdkyni »Soudu lásky«, byly na tom celkem líp, než páni, z nichž někteří i s pamětí měli potíže.

Hra vůbec nebyla dosti připravena. Jestli kde, zde zvláště třeba jest dokonalé souhry, bezvadného chodu celého aparátu, aby úplně vynikly a v plném lesku zazářily všechny svítivé hroty této poetické hry. Toho bohužel nebylo vždy a ve všem. I scénická úprava mohla by býti bohatější, aby líp odpovídala koloritu doby a slunnému charakteru kraje. Za to plně uznávám některé pěkné jednotlivosti, jako ku př. náladovou scénu při přednesu kanzony Sordelovy. Obecenstvo přijalo »Soud lásky« s živou pochvalou. My v ní vidíme po dlouhé době zase jednou důkaz, že i divadelní správa může někdy náhodou vybrati dobrý kus a dáti jej provozovati.

I proti novému nastudování »Sklenice vody« nedalo hy se nic namítati. Jednou za čas jest nám starý Scribe milejší, než leckteré moderní dílo, byť i bylo vyrostlo na půdě naší. Jednou za čas poslechneme si rádi jeho vybroušené dialogy, rádi se pobavíme jeho bravurní technikou, jeho duchaplnými kombinacemi a triky. Vyvětralo za ta léta, pravda, ale pobaví to ještě dnes. A »Sklenice vody« má ostatně svůj literárně historický význam, je kusem repertoirního inventáře každého velikého divadla a tu konečně — budiž! Ale má-li se již hráti, záleží všechno na správném obsazení úloh. Není-li každý na svém místě, jest pak celá filigránská stavba kusu na hromadě.

Na konec ještě několik poznámek, které se ovšem netýkají činohry, alespoň ne bezprostředně, ale za to úzce souvisí s duchem,

v němž Národní divadlo jest vedeno. Míním známou volební historii z poslední valné hromady družstva. Spolek »Máj« uznal, jak známo, za vhodné, aby se dal ve správním výboru Družstva zastupovati a jako svého zástupce designoval p. V. Štecha. Jelikož výbor družstva skládá se z určitého počtu členů, bylo třeba jednoho z dosavadních členů této korporace hoditi přes palubu. V starozákonních družstvech, jak pěkně ukazuje historie Jonášova, když měl někdo býti obětován vlnám, rozhodovalo se o tom losem. Pěkný tento zvyk vyšel v posledních tisíciletích poněkud z mody — alespoň u našeho výborného družstva. Korporace tato rozhodla jinak. Rozhodla podle logiky, která jest stejně obveselující jako nová. Jelikož do Družstva měl přijít »člověk od péra« bylo podle logiky pánů z Družstva, nutno, aby mu ustoupil jiný »člověk od péra«, který již déle jak dvacet let ve výboru seděl a do všech poměrů divadla byl zasvěcen, což byla jeho tragická vina. Svatá »vehma« Družstva usnesla se, že dotyčný »člověk od péra« nemá býti více volen, jelikož jest jediným, jehož obětováním může si výbor zajistiti i na dále působnosť několika nezbytných jiných funkcionářů, mezi nimiž na štěstí již není žádný »člověk od péra«. Krutý rozsudek byl po dobrém českém mravu bez obalu s odsouzencem sdělen a připojena přátelská rada, aby vůbec nekandidoval, že by to bylo jaksi zbytečno atd. Ale p. Ign. Schik — neboť tak slul ten nešťastník — postavil si hlavu. Nechtěl nahlédnouti, že by po dvaadvacetileté působnosti ve výboru měl ustoupiti jenom z toho důvodu, aby rozkvět našeho umění byl umožněn další součinností několika advokátů a jiných živnostníků, kteří ve volných chvílích rozumějí umění nebo, což horšího, píší dramata. Vzpomněl si, kterak až dosud, když měl do výboru býti zvolen nějaký advokát, nemusil mu ještě nikdy některý z ostatních advokátů ve Družstvu ustoupiti a se svými názory a dojmy se nikterak netajil. Strhl se pokřik ve veřejnosti a facit všeho byl, že sl. výbor při volbě podlehl. Jest to na pohled nepatrná věc, ale pozadí její jest hlubší. Ukázalo se tu zase jednou, jaké smýšlení jest domovem ve kruzích, jimž nešťastnou náhodou připadla moc, rozhodovati o osudech Národního divadla. Láska k umění a k Národnímu divadlu není u nich asi větší než vážnosť a láska, jakou projevili v poslední aféře k »lidem od péra.« Záležitosť tuto nesmíme nechati usnouti. Při každé příležitosti a všude musíme na ni poukazovati jako na výmluvný doklad schopností pánů, kteří stojí v čele jediného našeho velikého divadla. Aférou touto podali nám sami nejlepší zbraň proti sobě. Teď i nejširší veřejnosť se přesvědčila, že odpor proti Družstvu není ničím uměle vyvolaným, nýbrž že má hluboké silné kořeny a že jest podepřen nezvratnými důvody. Veřejnosť tedy také ví, co jest její povinností!

N—k.

*

Hudba. Zpěvohra. Stagnace ve tvorbě zpěvoherní, na niž stěžují si divadla cizí, v Národním divadle pokud produkce domácí se týče, se nepociťuje. Minulá saisona přinesla nám dvě vynikající díla českého původu: Fibichovu »Šárku« a Kovařovicovy »Psohlavce«, pak na sklonku svém jako novinku poloviční pře-

pracovanou Dvořákovu zpěvohru »Jakobín«. Po prázdninách pak uvedeny byly na jeviště dvě nové opery české: »Na večer Bílé soboty« od A. V. Horáka a »Satanela« od Rozkošného. Tou dobou studuje se konkurenční opera »Eva« od Förstra, pak chystají se pro zimní období zpěvohry od Kaána z Albestu (»Na útěku«) a od Lošťáka (»Selská bouře«). Uvážíme-li dále, že Dvořák a Fibich komponují nové opery pro Národní divadlo, které v brzku budou mu odevzdány, musíme uznati, že dramatická tvorba hudební u nás nikterak se nezanedbává, nýbrž stále se rozhojňuje.

Dříve než přistoupíme ku zprávě o obou operních novinkách po prázdninách provedených, dlužno zapraviti zpravodajský dluh ohledně přepracovaného Jakobína. Jest známo, že Dvořák není z těch skladatelů, kteří v pracích svých každou notu považují za nezměnitelnou a neodvolatelnou, nýbrž že přístupen jest opravám všade a ve všem a že zejména v opeře, v které talent nevede jej neomylně, rád mění a opravuje. I kdyby nebylo této ochoty Dvořákovy ku změnám, ba možno skoro říci, že záliby na nich, kázala v Jakobínu skutečná potřeba provésti přeměnu v jednání třetím, kde dramatické vady textu, zejména ukvapené a nejasné rozuzlení zápletky, pak přítěž neúčinné hry allegorické působivost celku citelně ohrožovaly.

Spisovatelka textu paní Červinková-Riegrová sama podnikla opravu libretta v této příčině, nalezla přirozenější způsob motivace děje, hlavně pokud se pohnutek ku smíru mezi otcem a synem, pak šťastného shledání se týče a provedla i scenicky prospěšné změny. Jen potíž s přesvědčivým dramatisováním hlavního motivu hry, vedle kterého matčina píseň vrátí synovi ztracenou lásku otcovu, nebyla odstraněna.

Na základě změněného textu Dvořák překomponoval úplně třetí jednání své opery; ba šel ještě dále: podrobil celou partituru Jakobína důkladné revisi, a měnil i v prvém, podstatně pak hlavně v druhém aktu. Změny Dvořákovy beřou se trojím směrem: nejdříve hleděl skladatel zjednati národnímu tonu větší převahu v hudbě zpěvohry, pak přičinil se o zjednodušení a vytříbení orchestrálního průvodu zpěvu tam, kde zdál se mu býti nemístně hlučný, přesycený, a konečně pečoval o zvýšení dramatičnosti hudby vůbec a o zušlechtění výrazu v těch místech, v kterých při prvé práci proti vůli i umělecké povaze své zavadil o některý všednější tvar.

Ze snahy po sesílení českého živlu hudebního zrodily se tři roztomilé přidánky k partituře Jakobína v tónu prostonárodním: Terinčina píseň »Na podzim v oreší« v druhém jednání, pak v pravdě Dvořákovsky srdečný sbor »Stojí pěkný zámek« v třetím, pak v závěrečném baletu svižná polka, již skladatel vsunul mezi menuet a ecossaisu. Nová hudba třetího jednání nadána jest vzácnými dary lyrickými; pokud části instrumentální se týče, vyniká oným virtuosním, s jednoduchostí největší effekt spojujícím ovládáním orchestru, v němž Dvořáka dnes nikdo nepředčí.

Nelze zde dále vypočítávati ostatní přeměny kresby i koloritu, které Dvořák v Jakobínu podniknul; postačí faktum, že skoro vesměs jsou dílu na prospěch; najmě vážíme si těch, jimiž všednější tvary,

tu a tam do původní partitury zabloudivší, z ní byly vyhostěny. Balet na konci opery jest po stránce hudby absolutní skvostným darem musy Dvořákovy, po stránce dramatické jako přívěsek po skončeném ději hru nemístně prodlužující, rozhodně chybou. Jednající osoby kusu po vykonané práci pohodlně usedávají na jevišti a sledují složitý výkon sboru baletního, který brání jich rozchodu — toť zbytek zastaralé praxe, ku které dnešní opera již vraceti se nemá.

Jednoaktovkou »Na večer Bílé soboty« uvedli se do veřejnosti dva mladí autoři, jimž schopnosti upříti nelze. Libretista A. Wenig opřel děj svého prvého textu operního o pověru, že mrtví zjevují se pozůstalým a přinášejí zprávu o životě záhrobním. Tuto pověru správcovu zužitkuje vesnický učitel Brázda ve prospěch spojení syna svého s dcerou správce, lásce obou bránícího. Zahraje si na ducha a zlomí při tom vaz. Nad mrtvolou nešťastného učitele svoluje správce ku sňatku dětí.

To stane se v podvečer Bílé soboty na kruchtě vesnického kostela, tedy na místě, které není výhodně zvoleno pro scenu milostnou a podvodné kejkle. Také nemusel být zrovna farář tak pověrčivým, že slíbil příteli zvěst posmrtní. Tyto nesrovnalosti dusí poněkud sympathie pro text Wenigův, jemuž jinak jako prvnímu pokusu, po stránce dramatické dosti zdařilému, byli bychom nakloněni.

Sestrojení hry překvapuje novotou v tom záležející, že do ouvertury vloženo jest intermezzo scenické: opona se zdvihne a my patříme na kůr kostela, na němž hudebníci a zpěváci vesničtí provozují figurální hudbu ku slavnosti vzkříšení. Po provedení copařského sola sopranistky a řemeslářské (recte ševcovské) fugy opona padne a v instrumentální předehře se pokračuje. To není zlý nápad a také dost se líbil.

Skladatel opery A. V. Horák jest novým člověkem v řadě našich mladých skladatelů dramatických. Studoval u Fibicha a nabyl dostatečného vzdělání v disciplinách hudebních. O tom svědčí polyfonní úprava jeho skladby. Velice zamlouvá se nám jeho vážný způsob nazírání na potřeby umění a pokrokářský směr, který vyznívá z jeho skladby. Mladý skladatel v tom ohledu tedy vzbuzuje důvěru, důvěra tato pak doznává posily tím, že v prvém zpěvoherním pokusu začátečníka ozývá se skutečný talent. Stopy talentu pozorujeme všady, v lyrice pak již i jeho úspěch. Horák má srdce na pravém místě a někdy působivě dovede pověděti, co cítí. Sbor za scenou, milostná píseň Janova a pěkný náladový hudební obrázek večerního klekání jsou toho jasným důkazem.

Až setřese se sebe nesmělost nováčka, nabude větší volnosti v projevu hudebním a hlavně naučí se věci napsati tak, jak si je představuje — bude samozřejmě vypadati partitura jeho opery poněkud jinak, nežli partitura jednoaktovky »Na večer Bílé soboty«, ve které neschází žádný z příznaků práce začátečnické. Že skladba přetížena jest mnohohlasností v pletivu svém neúčinnou, nám nevadí; tu přináší snaha nováčka, aby ukázal, jak mnoho se naučil, a z té mladý skladatel vystřízliví záhy; tím důrazněji však jej upozorňujeme na nedů-

statek plastiky slova zpívaného, bez které není náležitého účinku zpěvoherního. —

Senior českých skladatelů dramatických, J. R. Rozkošný, jehož síla pracovní v pokročilém stáří neochabla, přihlásil se v Národním divadle na začátku měsíce října novou operou Satanelou, k níž text napsal K. Kádner dle stejnojmenné epické básně Jaroslava Vrchlického. Po ükloně před modou Mascagnovskou, které obětoval svou jednoaktovku Stoju, vrátil se Rozkošný k opeře romantické, která individualitě jeho je nejbližší a dosud v každém ohledu nejlépe mu svědčila.

Není to poprvé, že skvostná, svým exotickým žárem uchvacující báseň J. Vrchlického »Satanela« dala podnět ku skladbě operní. Německý skladatel Řezníček napsal zpěvohru téhož jména, jejíž text rovněž opírá se o báseň tuto. Snaha Kádnerova nesla se k tomu, aby z látky vytěžil co nejvíce scénického effektu a aby poetické krásy originálu co možná neporušeny přenesl do libretta; prvé podařilo se mu s dostatek, druhé jen místy.

Pod šablonou opery historické, kterou řídil se při dramatisování básně, nabyla mimo nadání látka Satanely podobnosti s látkou Halévyovy Židovky, a ustálila se v mnohém v rysech poněkud zastaralých. Realism naší doby, jeviště ovládající, nepřeje látkám romantickým a vzpírá se hlavně všemu střídání se zjevů na jevišti, bez náležité motivace, bez nutnosti dramatické. Nevylučuje hru romantickou, ale žádá, aby každý v ní vedl si tak, jak by ve skutečnosti vésti si musel — odmítá loutky a chce povahy.

Zdar díla Kádnerova často zastíněn jest přílišnou starostí librettisty o drastický effekt; ta svedla jej k nepřirozenému umístění milostného duetta v prvém jednání, k nepraktickému rozpoltění aktu třetího a k dramaticky bezvýznamnému a scenicky opotřebovanému autodafé, kterým zpěvohra končí. Nejlépe podařilo se mu jednání druhé, v kterém vzruch při rouhavém počínání si Satanely způsobuje účinný závěr.

Libretto Satanely dějem svým i formou vyšlo vstříc intencím skladatele, který celou svou minulostí jaksi vázán jest k tomu, aby nevzdal se styků se starší formou operní, třeba nescházel mu smysl pro směr pokrokový. Talent Rozkošného, lnoucí k hudbě romantické, zajisté že cítil se volným a osvěžil se při skladbě opery, která náklonnosti jeho vyhovovala; tím vysvětluje se plynný, nijakými rozpaky nepřerušovaný hudební proud v Satanele, čilost projevu a vynalezavost neumdlévající.

Že by hudba v nové opeře mohla překvapiti novotami nebo vynikala svérázností, toho nikdo neočekával. Nadání Rozkošného nikdy nezapíralo eklektické povahy své, ani netajilo se tím, že romantika Mendelssohnovská a Gounodovská má dalekosáhlý vliv na jeho tvorbu. Eklektism hudby Rozkošného pozměnil se během času jen v tom, že stal se obezřelejším, rigorosnějším ve svých projevech, a že dovede vyhnouti se reminiscencím, které dříve jej stíhaly.

Předností hudby Satanely jest její melodičnost, najmě v lyrických místech široce se rozproudující. Teskný zpěv Satanely na počátku

jednání druhého, sbor a capella v prvém a závěr milostného duetta jsou po stránce lyrické, finale druhého jednání a scéna soudní po stránce dramatické nejúčinnějšími momenty zpěvohry. Méně působivou jest scena nočního vidění velmistrova; její líčení hudebnímu schází síla a inscenování jest velice chatrné a ledabylé. Nejeffektnější z čísel instrumentálních jsou hudba baletní a předehra k druhému jednání.

Na konec dlužno zmíniti se ještě o události, která v operním obecenstvu Národního divadla vzbudila živou účasť a zavdala mu podnět k okázalým projevům přízně. Bylo představení, v kterém koloraturní pěvkyně paní Petzoldová-Sittová rozloučila se s jevištěm, jemuž po pětadvacet let sloužila obětavě a s horlivostí vzornou, S ní odchází poslední z hloučku nadšených umělcův, kteří nadáním nezištnou a vytrvalou činností svou povznesli českou reprodukci zpěvoherní a domácímu umění byli podporou vydatnou a spolehlivou.

Em. Chvála.

*

Politický přehled. Vnitern í. »Nová« taktika spojené německé oposice, sama jsouc jen jiným stadiem a variací postupu obstrukčního, po měsíci se ocitla v nové fási.

Zahájena byla hned první den nynější sesse, 26. září. Netajily se ani prostředky, ani účel. Jen ony zaměněny, tento zůstal. Cíl byl pochovati rakousko-uherské vyrovnání, poraziti vládu hr. Thuna, povaliti systém a nahraditi jej régimem, v němž by německému velkostatku náležel prim, takže by mladý kníže Auersperg, vicepresident sněmovny panské, byl chefem, hr. Stürgh ministrem vyučování, baron Schwegel obchodu a dr. Grabmayr, advokát v Meraně, justice.

Zdánlivě podporována touto skupinou snaha, smlouvu hr. Badeniho s baronem Banffym projednati parlamentně. Ba podán jí návrh, aby se neprodleně provedlo první její čtení. Ve skutečnosti se neslo a ještě nese úsilí nedočkavých těchto kandidátů pro ministerské portefeuily k tomu, popraviti soubor vyrovnacích předloh místo procedurou náhlou procedurou dlouhou, místo guillotinou několikaměsíčními mukami.

Musil by vážně pochybovat o politické příčetnosti těchto poslanců, kdo by se domníval, že nedoufali ve zdar svého počinu. Byli naopak přesvědčeni, že jest úspěch jistým a že ještě před Novým rokem povolán bude kabinet koaliční ve druhém vydání, který provede napřed provisorium a pak definitivum.

Hr. Thun se o povaze úkladu toho neklamal ani okamžik. Vystihl směr i hrot zbraně tasené. Prvním následkem poznání toho byla demise dr. Baernreitera, druhým přerušení veškerých styků s družinou spiklenců, třetím zabočení v pravo a jako viditelný, nepravíme důkaz, ale symptom jeho povolání barona Dipauliho do kabinetu.

Myšlénka »studené« obstrukce nezrodila se ve hlavách německé šlechty. Opakujeme: autorství náleží socialistům. Onano byla jen vykonavatelkou podnětu již hotového; tito se propůjčili za pomocníky kastě, kterou potírají na nůž. Jako dali do služeb Wolfo-

vých za zimy prošlé. Hrdě hlásali před prvními volbami v páté kurii: Nevejdeme v žádné kompromisy! Po volbách viděli jsme stoupence hesla »volnost, rovnost, bratrství!« zkompromitované již dvakráte. Jejich parola jim zapovídala, býti pomahači revolty, která čelila proti rovnosti jazyka našeho. Nejen ji posilňovali, vedli ji. Protože Adler a Pernerstorfer, jejich myslitelé a pisatelé, jsou v duši, čím byli v počátcích své činnosti: Schönererovci. Jejich parola jim zakazovala dvojnásob, zapřahovati se do vozu, na kterém ke triumfu jeti mínily dvě skupiny: frakce velkých latifundií a frakce velkokapitálu, frakce politických privilejí a strana »vykořisťovatelů« par excellence. Dali se oběma do vleku. Protože atentát chystán byl na formaci, ve které českému poselstvu náleží důležité místo.

Když hr. Badeni chystal volební reformu, dlouho nemohl narýsovat obvod okresu brněnského v kurii všeobecné. Naposledy však pravil: »Pro Vás Čechy je celkem lhostejno, přijde-li z okresu toho člověk Váš anebo český socialista. Ten bude musiti v otázkách národních svoje votum položiti pro Vás.« Jak důkladně Hybeš, Steiner a Vrátný toto očekávání sklamali! Nám sociální demokracie a její zastanci v české politice vytýkají, že jsme ve spolku se šlechtou. Jen že my jsme v alianci se šlechtou, která chce národní rovnoprávnosti, socialisté se šlechtou, která je proti ní. Přátelé našich nepřátel jsou nepřáteli našimi.

V první chvíli se podobalo, že počinem »liberálního« velkostatku oposice se rozbije. Ze stran společných v německé »gemeinbürgschaft« se vyslovili proň jen antisemité a Mautnerovci. Němečtí nacionálové nejen proti němu, ale usnesli se dokonce, jíti dále cestou dosavadní. Pokrokovci váhali. Již v nejbližších hodinách byla celá oposice sjednocena pod praporem Stürghovým. Jásot byl náramný, když nepřehledná záplava nekonečných monologů zatopila plenum a potom veliký výbor, jemuž vyrovnací zákony se přidělily. V tomto moři zahyne — tak se myslilo ne sice na hlas, ale v duchu — ministerstvo Thunovo a Kaizlovo najisto.

Příliv ještě rozmnožován. O malé osnově, upravující platy státním sluhům, která by jindy dostala se do komise beze slova, byla několikadenní rozprava, o zatímním rozpočtu na druhé pololetí tohoto roku ještě delší. Jen hodně řečí, málo vlny, — byl povel. A slibováno: dostanou-li se vyrovnací zákony z výboru do subkomitétů, z těch do výboru a konečně odtamtud do sněmovny, připravíme jim tam smrt, jakou nalezl Říman a hosti jeho pod růžemi: zadusíme je nadbytkem svých — toť se rozumí věcných — výkladů a nadbytkem svých — toť se rozumí opravných návrhů.

Takový byl plán. Dnes je nejisto, zdali bude proveden. Německý velkostatek pozbyl rázem role vůdčí a tím otřesen projekt jeho, hr. Thuna dlouhým obléháním vyhladověti, projekt, jejž ještě o Všech Svatých doporučovali dr. Grabmayr v Meraně a dr. Menger v Moravské Ostravě. Přívrženci obstrukce mechanické, prováděné úmorným hlasováním dle jmen o všech návrzích a peticích, jinak obstrukce »činu« zvané vyprostili se z komanda »oposičních lokajů ve službách vlád-

ních«, jak jim bylo přezděno, a strojí se, obnoviti pohodlnější »práci«, jakkoli jich nemůže býti tajno, co by měla reprise taková v zápětí. Jsme v nejistotě o tom, co bude levice dělati nyní a snad mají pravdu ti škaredohlídové v její řadách, kteří se bojí možnosti nejhorší, taktiky dvojí: obstrukce reservované, konané mluvením na křídle pravém a lomozné, tropené toninou z listopadu m. r. známou.

Povšechná rozprava o vyrovnacích předlohách byla ve sněmovně 6. října skončena. Od tohoto dne soustředil se všechen zájem na komisi. Tam se opakovaly rozhovory z 1. čtení, jejichž jediným účelem bylo non multum sed multa. S trpělivostí, zasluhující sedmého nebe, poslouchala je pravice. Zasáhl do nich pozoruhodnou řečí také ministr financí. Dr. Kaizl sdělil úlevy, k jakým svolila vláda. Daň z lihu a z piva snižuje na minimum, aby stačilo k úhradě výhod, zákony samými poskytovaných. Pro lihovarnictví a pivovarství povolují se beneficia. Ovšem nedá se zemím nic z výnosu obou potravních daní, protože klesne na nulu. Tak nejodiósnější stíny daňových předloh zmizely, ale také to, co podle našeho mínění skromného bylo světlou stránkou jejich: zajištěná pomoc k sanování financí zemských. Rukou ministrovou kromě toho ještě obraz smlouvy s uherskou vládou na několika místech retušován tak, že v nynější spůsobě je nepopíratelně lepší proti stavu dosavadnímu.

Ovšem zůstala nesplněnou ještě podmínka, na kterou v usneseních opětných položil důraz také klub poslanců českých: příznivější pro země na říšské radě zastoupené kvota. Byla sice deputace rakouská zase hostem uherské, avšak obě jsou v nabídkách a požadavcích na stanovisku tak protichůdném, že na dohodu není naděje pražádné a že naopak dlužno připraviti se na nové provisorium, kterým poměr 70 : 30 zůstane v platnosti na rok další.

An vyrovnací výbor konal dílo Penelopino, dnes páraje, co včera upleteno a nazítří znova počínaje, co den před tím roztrháno, sněmovna rokovala o zatimním budžetu na druhou letošní polovinu. Schvalujeme rozhodně, že čeští poslanci se tu neodsoudili k roli trapistů, nýbrž promluvili sebevědomě, mužně a nepokrytě na adresu jak levice, tak vlády, tak — voličů.

Přespříliš byla již ukolébána obstrukce ve víru oficiósním tiskem, že její neodpykané zločiny jsou prominuty, zapomenuty, promlčeny a že odhrnouti závoj je kryjící, je crimen laesae majestatis. Dr. Stránský jej strhl. Levice vidouc v neklamném zrcadle věrný odraz skutečnosti, vzkypěla hněvem. Musí nejednou, — zas a zas být opakováno, čím se provinila. Musí být opět a opět ukázáno a dokázáno, jakou svévolí byl její vzdor, jakým licoměrstvím celá ta její výprava proti jazykovým výnosům, jakým humbugem pobouření germánského světa zde i v cizině. Moravskému řečníku náležejí díky, že realisticky vypodobil, čeho jsme byli svědky. Teorii, která pokládá nejlepší metodou defensivu a jen defensivu, nesdílíme. Strany, které z ní nevykročují k ofensivě, přestávají někdy odpůrcům imponovat, budí zdání slabosti a demoralisují často samy sebe. Přáli bychom pravici v její zájmu, by se vzchopila k ráznosti a rozhodnosti, jimiž zjednává

se respekt u jiných a tuží vědomí vlastní potence. Kdo se na jiné neodvažuje nikdy, na toho se odvažují potom jiní vždycky.

Jiným tónem nesla se řeč dr. Herolda. Expositivním. Věcně pověděl perné pravdy o tom, jak ve skutečnosti jest »utrpení« Němců, na které toužil baron d'Elvert. Spočívá v tom, že minoritám dostati se má více nežli rovného práva. Rozumí se minoritám německým, a že tyto menšiny jsou pořáde v držbě nejčelnějších míst ve správě státní.

Dr. Herold promluvil vážné slovo pro domo. Míníme tím nikoli pro svoji osobu a nikoli pro klub poslanců českých, ale slovo k českému lidu, pravě, že jeho delegace na říšské radě nekoná politiku mandátovou. To bylo mysleno a proneseno v nejlepší vůli.

Byl vrchovatý čas, dotknouti se této důležitosti bez rukaviček a ji vyložiti, jaká jest a jaká býti musí.

Je-li v parlamentě strana, která je prosta osobních ambicí a je v pravdě národní a lidová, je to poselstvo české. Jeho jedinou starostí je zdar, blaho, rozkvět a pokrok společné věci naší. Majíc působiti pro ně, potřebuje nezbytně důvěry svých mandantů. Důvěry, nikoli příkazů. Jemu zůstaviti se musí, by vedle nejlepšího vědomí svého rozsoudilo, která se v určité situaci voliti má taktika, které prostředky, které cesty. Jeho rozmyslu a jeho poctivosti musí býti dán bez výhrady plein pouvoir. Jenom dvě jsou alternativy: buď voličové pokládají koho schopným a hodným, aby se stal jejich prokuristou nebo nepokládají. V případě druhém mu zastávání svých interesů nesvěří, v prvním svěří. Jakmile však rozhodnou v jeho prospěch, nastal mezi nimi poměr fiduciérní.

Strana má určitý program. Ale vyhlašujíc jej žádná se nezavazuje, že v y m ů ž e splnění celého, nýbrž jen že bude v y m á h a t i. Česká delegace bude šťastnou, vybojuje-li programu, ne svého, ale národa českého slušnou část, postoupí-li tento k posledním cílům snažení svého zas o několik met, budou-li základy, bez kterých je svébytnost a sebeurčování jeho babím letem a nikoli vyhráněným útvarem, rozmnoženy a zpevněny, budou-li zdroje osvětové jeho zveleby a hospodářské posily rozhojněny.

Čeští poslanci nelpí na mandátech. Vědí, že jsou zbraní, která jim do rukou dána byla jen na vymezený termin. Vědí, že jako všeho do času a bůh pro věčnost, každá strana e toliko vrstvou, která se klade na spodní a na niž položí se svrchní; ale že každá musí přinést svoje ovoce, svoje plody a dostávši povolání tomu podlehnouti zákonu přírody, dle kterého všeliký život je předurčen ke smrti a za předchůdce nového života dokonalejšího, pokročilejšího.

Generace dřívější měla svoje výkony, svoje zásluhy a její práce přinesla leckteré požehnání. Nynější na cestách urovnaných má snazší dílo. Již vyzískala rovnost jazyka českého ve vniterním úřadování, předchůdcům odpíranou, rovnost, která se ve svých důsledcích teprv ukáže, bude-li řádně provedena. Potrvá-li nynější pohoda, nenastane-li — jako často již — obrat a Sever, a budou-li poslanci čeští spojovati s odvahou rozvahu a dbáti jen prospěchu vlasti, kynou v době zcela blízké vymoženosti, které jsme stavili ještě před několika měsíci

do popředí, ale na které teď, protože jsou zajištěny, leckdos již, jak to pohříchu v povaze naší, shlíží pohrdavě, jako na drebeť, sotva zmínky hodnou, ba bezcennou.

Plein pouvoir je věc, které čeští poslanci potřebují, nemají-li býti nevolníky, posýlanými maršrutou. Oni nejsou jako synové lakedemonští, kterým matka, dávajíc jim štít, děla: buď s ním anebo na něm! Takových extrémů, naprostého vítězství a naprosté porážky, není v moderních zápasech politických. Dnes bojuje se o splátky velikých dluhův, o jednotlivé etapy dlouhé cesty. Politika: všechno nebo nic! není politikou, — to je hazardní va banque. Hry takové i jen se odvážiti, nedovoluje poslancům českým svědomí, nedovoluje zodpovědnost.

Poslanci čeští budou z činnosti své klást účty, až nadejde čas. Potom národ jim buď udělí absoluci nebo neudělí. Ale dokud trvá akce, se kterou nelze vždycky hned choditi na veřejný trh a kterou nelze vždycky hned dávati na buben, musí býti delegáti národa provázeni oddaností jeho, musí býti posilňováni jeho důvěrou, musí v každý okamžik býti s to, aby řekli, že mluví a jednají jménem jeho. —

A ještě něco. Přestati musí v české politice aktivní dualismus, pro ni osudný, který se vleče již celých dvacet let: dualismus jiné politiky doma, jiné ve Vídni. Tato dvojklannost zabila konservativní delegaci českou, — nic jiného. Dohospodařila naposledy tam i tu, nahoře i dole. Zde ji přestali fedrovati teprv až tehdy, když poznali, že není na ni spolehnutí, a kruhům rozhodujícím stala se lhostejnou, když sama stala se obojetnou, vrtkavou, ramenářskou.

Nechceme-li promarňovati dobré chance a upadnouti zase ve stav, v němž těšíme a zahříváme se zvučnými stat'mi v novinách a lesklými řečmi v parlamentech, nechceme-li, by svět o nás říkal: »Tihle Čechové jsou pokročilým národem v umění, vědě a každé výrobě, ale v politice jsou starými břídily!« — nechceme-li svému osamocení a své opuštěnosti, nýbrž chceme-li z jalovosti dostati se ke plodné a výnosné působnosti, chceme-li zaujati místo, které nám přísluší, chceme-li pokrok a ne stagnaci, chceme-li býti ne pouze nepohodlnými, ale nezbytnýmmi, cennými a ceněnými, musí býti důvěrou českého voličstva umožněno poslancům bráti se drahou, jakou vzpomenutým právě zřetelům uznávají nejvýhodnější.

O tom musí býti jasno u nás a v řeči dr. Herolda uhozeno na thema, o kterém mělo by se uvažovati.

Ve středu 26. října — na den právě měsíc po zahájení nové taktiky — ve vyrovnacím výboru diskuse všeobecná skončena. Hlasovalo se o tom, má-li se zahájiti debata podrobná ve třech 14členných odborech. Speciální rokování bylo přijato 21 hlasy, ze kterých 7 náleželo stranám levice.

Toto votum jak svojí důležitostí, tak svými důsledky má dosah veliký.

Faktum samo, že nebýti výpomoci dvěma hlasy vlaskými, třemi německo-velkostatkářskými a dvěma poslanci německých komor ob-

chodních, byla by majorita zůstala v minoritě, je pro tuto nejen zahanbujícím, ale nad míru povážlivým a škodlivým. Většina, která je většinou jen za přispění menšiny, není žádnou většinou. Co jsme se všichni publicisté nažalovali déle roku, že za obstrukce minorita vnutila svoji vůli pravici! Kterak jsme zapřísahali všechny poslance po porážce 30. září t. r., by se konečně vzpamatovali a konali presentní svoji službu vždy a všude! Nic naplat. Jako když do zdi mluví. Co se má pro bůh ještě státi, by vyburcován byl cit a smysl pro plnění úkolů dobrovolně převzatých?

Ze 27 členů, které pravice má ve výboru vyrovnacím, nebylo při hlasování tom 13. Z těch dva Čechové. Jeden zaspal, druhý byl sice v poradní síni, ale demonstroval, sedě spolu s dr. Lecherem a vedle něho, ani ostatní kolegové povstali.

Nespomohou-li všechny domluvy, snad spomůže reminiscence.

Kníže Adolf Auersperg mohl při jankovitosti své vlastní strany vyříditi před 20 lety druhé vyrovnání rakousko-uherské toliko pomocí »strany práva«, kterou vedl hr. Hohenwart. Co byl toho následek? že strana knížete Auersperga, jako nespolehlivá, byla prostě odstavena, hr. Hohenwart však za nedlouho byl vůdcem vládní většiny.

Historie jest učitelkou a historie se někdy opakuje. Nechtějí-li se nedbalci nebo frondéři na pravici dáti poučiti slovy, nechať dají se poučiti dějinnou skutečností o tom, že kdo se sám činí zbytečným, zbytečným se stává. V politice jako v životě vůbec, určuje svoji hodnotu každý sám, uplatňuje se každý sám. V politice, jako v životě vůbec, má cenu jen člověk potřebný a nezbytný, je bezcenným nepotřebný a nestálý. V politice, jako v životě vůbec, nabývá váhy nikoli zběh, ale kdo věrně vytrvá v postavení svém.

Poslanci pravice, kteří nejsou na svých místech, oslabují posici majority jak vůči vládě, tak vůči oposici. Proti vládě, protože jí demonstrují ad oculos, že majorita, která se netečností svých členů co chvíli může proměniti v menšinu, není žádnou oporou a nemá nároků, by brala zřetel jen na ni, a protože jí samé vnukují myšlénku: »Co mi prospívá taková většina? Kdyby sedm poslanců levice se bylo postavilo proti mně, byla by mě stihla katastrofa!« Proti oposici, protože její část činí nepostrádatelným činitelem a jí tak dodávají nejen morální váhy, ale pomáhají také k materielním úspěchům. »Věcná« obstrukce, sosnovaná německým velkostatkem proti vyrovnacím předlohám byla jí k veliké újmě. Ale tato příhana zase z veliké části smazána, když poslanci pravice mu pomohli ke slávě spasitele v nouzi.

Vina těchto pomahačů levice je neomluvitelna. Věděli datum a hodinu, kdy se bude hlasovati, několik dní dříve. Věděli, že jde o návrh jednoho z nejurputnějších vůdců obstrukčního tábora a z nejúhlavnějších nepřátel pravice, dr. Grosse na prostý přechod k dennímu pořádku, o návrh, jenž čelil k porážce majority, k pádu vlády a k nastolení vlády z řad našich protivníků. Bylo tu třeba někoho ještě pobízet a vybízet, aby šel a konal svoji povinnost? Nejen cit, také intelekt musil každému býti neklamným vůdcem.

Nikdo nám nepřicházej s vytáčkou: bylo předem jisto podle

jejich deklarací, že budou Vlachové Malfatti a Basevi, budou poslanci Auspitz, Mautner, Stürgkh, Spens a Schwegel hlasovati pro vládu a pro předlohy s pravicí proti svým ostatním spojencům. Nikdo nikdy ať nespolehá na druha, nýbrž napřed na sebe. Kdo se odváží výroku, že těchto sedm poslanců byli by stejně se zachovali, kdyby třeba jen tušiti byli mohli, že je možno pravici a vládě spůsobiti katastrofu? Nikdo. Naopak, spíše lze se osměliti tvrzení, že by tak nebyli se postavili.

Majorita jako celek a všechny její části mají úkol, pracovat, operovat a starati se o sebe. Jejich škůdci jsou, kdož je jakkoli znehodnocují.

Na zítří po této sensaci následovala druhá: němečtí nacionálové vystoupili ze společné organisace stran obstrukčních, z »konference předsedů levice«, antisemité tolikéž, kteří kromě toho prohlásili německé souručenství po pádu hr. Badeniho založené neexistentním. Svazky mezi stranami německo-oposičními se tedy uvolnily. Nabyly každá svobody v pohybech taktických. Rozklad a rozkol jsou však toliko vnější. Vniterní pojítko zůstalo: pojítko společného antagonismu proti Slovanstvu a po ítko společné touhy po německém primátu v tomto státě.

Jak a pokud samostatnosti a neodvislosti té taktické bude užito, zdali všechny voje oposiční rozhodnou se pro jednotnou strategii nebo zdali obnoven bude terrorism krajních na ostatní, — třeba vyčkati. Nová taktika sotva bude všemi provozována, stará však také sotva. Velkostatkáři, kteříž od nové se odhodlali k »nejnovější«, ke hlasování pro vládní předlohy, budou stěží ochotni podčiniti se ještě jednou komandu štyrskohradeckého konventu německo-radikálního. Snad budou rádi, že se z něho vyprostili a dali se směrem polo v pravo.

V »Národním Listech« posuzoval jsem rozbití formy německé gemeinbürgschaft chladně a střízlivě a nesdílel názor, že je pro pravici štěstím bůh ví jakým.

Nechať opět nás poučí historie. R. 1885 po nových volbách a před novým šestiletím, rozbil se jednotný útvar »Spojené německé levice.« Vznikl »Německý klub«, vedený Mengrem a Hallwichem, jehož duší byli Knotz, Pickert, Strache a Derschatta, jako křídlo oposiční a klub levice vedený Herbstem a Plenerem, jehož duší byl Chlumecký. Také tenkráte se jásalo u nás v Čechách, že ednota Němců je pochována. Předčasně — jako dnes. Za nedlouho byl Chlumecký v presidiu poslanecké sněmovny a jeho přátelé, kteří dosud odpírali hr. Taaffemu budžet, mu jej povolili, prohlašujíce skrze dr. Herbsta, že činí tak, aby nebyl nucen zakupovati si hlasy pravice na úkor Němců. Další stanice jsou známy: r. 1889 vídenské konference, r. 1891 trojnohá většina, r. 1893 pád systému pravice a koalice.

Netřeba mi — troufám — rozpřádat analogii a paralelu mezi r. 1885 a r. 1898. Jsou na bíle dni. A právě proto je hřích oněch, kdož umožňují návrat eventualit, které jsme pokládali překonaným plusquamperfectem, tím větší. A ještě roste, považíme-li, že se ho do-

pustili ve chvíli, kdy rozklady mezi hr. Thunem a pravicí v příčině vzájemného poměru se přiblížily rozhodnutí.

V okamžiku, v němž ministrpresident se odhodlal za souhlasu koruny, opírati se jen o majoritu pravice a z této učiniti železný kruh, lépe zkovaný nežli byl za hr. Taaffa, sama sebou dostavila se nutnost upraviti styky vzájemné. Je na jevě, že nemohou spočívati leč na úplné obapolnosti a reciprocitě, aké jsou podmínkou kabinetu parlamentního. Má-li jeden kontrahent konat úkoly státní a vládní, musí stát a vláda, kontrahent druhý, zase hověti jemu. To jest ústavně tak samozřejmá bilaterálnost, že netřeba tratiti mnoho rozumování. Jenom zlomyslnost, kterou pohříchu nakaženi byli také socialisté, mohla mluvit o čachru. Kdyby kdy v parlamentě byla sociálnědemokratická většina vůči ministerstvu, ochotnému vládnouti s ní, zajisté by žádala, by státní aparát prováděl zásady nikoli plutokratické, nýbrž sociálnědemokratické.

Proto je také posuzování »postulátů« jednotlivých klubů majority a jejich slučování s předlohami vyrovnacími naprosto mylným. Splnění těchto požadavků není žádnou cenou za hlasy pro předlohy ty, jako jí nebyly jazykové výnosy. Splnění to žádati by se musilo také, kdyby akce vyrovnací žádné nebylo, prostě jako primum necessarium, má-li mezi vládou a majoritou býti relace, která je pro dělnost parlamentu conditio sine qua non, t. j. má-li většina býti pohotově, býti za jedno s ministerstvem.

Stanovisko české delegaci k výrovnacím předlohám určuje pouze kvalita jejich. Kdyby neměli přesvědčení, že jsou pelepšením proti stavu dosavadními, neschválilo by ho ani za koncese sebe hojnější.

Petita česká neplynou z nahodilé akce obou vlád. Ba jejich realisování nebylo by žádným ústupkem, protože jsou to právní nároky, spočívající na zásadách rovnosti všech národů, jichžto uskutečnění vymáháme od každé vlády. Podle toho pak, do které míry určitá vláda vůli svoji, požadavky ty splniti, projevuje skutky, stavíme se k ní, jako je vůbec nevysloveným, ale zachovávaným heslem pro všechen národ český: Jak Vídeň nám — tak Vídni my.

Chce-li vláda tudíž opírati se o pravici, musí tato míti záruky, že zjedná prakticky průchod principům, všemi účastníky většiny za společné přijatým, zejmena tedy autonomii a rovnoprávnosti. Tento program může provésti vláda tím spíše, že není na újmu žádného národa, také ne německého. Protože my Čechové jsme částí majority, musí, co jsme vyložili o celku, míti platnost i pro nás. My žádáme svůj podíl — nikoli svoji kořist — ne jako náhradu neb odměnu za své hlasování, alebrž proto, že nám právně za všech okolností přísluší.

Těm, kdož bez úmyslu zatemňují skutečnost, dostačí vysvětlení to. U těch, kdož úmyslně tak činí, komentár sebe zřejmější byl by marným. Ke koncertu tupitelů našeho národa přidružili se, žel, také socialisté. Uznávajíce, že jsme v právu, pokud jde o české hlášení záložníkův a stran aféry soudce dr. Machattiho, přizvukují těm, kdož mluví o luogo di trafico, o kramaření atd. Což není bolestno pro nás, že z toho, co měl stát o své újmě učiniti dávno, konstruujeme teprve

postuláty? že vyjednávati musíme o potřebné ústavy vzdělávací, o právo Čechů slezských býti vyučovánu a souzenu svým jazykem? a což není na druhé straně závisti hoden stát, jehož veliké strany, velicí národové se spokojují gymnasiem anebo místem soudcovským a notářským? Kdeže je tu bakšiš a kde hrabivost? Myslili jsme, že socialisté budou spatřovati v tom point d'honneur býti lepšími, nežli »německonacionalní canaille.« Avšak oni za půldruha roku svého poslancování podali nespočetné důkazy, že jsou horší nežli jejich pověst. —

Daleko přes okruh našeho národa vnikl ohlas prudkého konfliktu, ve kterém, — nikoli poprve — jsme se ocitli s vojenskou správou této monarchie vůbec a s ministrem zeměbrany zvlášť. Zákaz jinojazyčné kromě německé odpovědi na kontrolních schůzích jest jen nový úkaz staré choroby, kterou Rakousko trpělo a ještě trpí, choroby utkvělých myšlenek. Z některých je vyléčeno úplně, z jiných částečně, z jiných vůbec není. K těmto fixním ideám, povýšeným na sakrosanktní axiomata náležejí: 1. Rakousko musí býti centralistické. 2. Rakousko musí býti německé. 3. Bez úřední němčiny jest jednota justice, ba justice vůbec nemožnou. 4. Bez výhradnosti němčiny je nejen jednota, nýbrž i zdatnost armády ohrožena.

Rakousko jest zdualisováno a za Litvou pomaďařeno. Rakousko má v Haliči vniterní jazyk polský, v Čechách a na Moravě částečně také český a justice nejen nevzala za své, nýbrž získala. Mohli bychom nyní z indukce vésti důkaz, že němčina sama není zázračným arkánem ani pro armádu, kdyby ho bylo ještě třeba.

Od r. 1866 věřilo se u nás všude, kde nechtěli doznati pravých příčin porážek na českých bojištích, že zvítězil nad námi pruský »schulmeister«. Tradice zahostila se tak, že se vyvinul z ní důsledek: rakouské armádě zaručuje úspěch německá mluvnice. Víme dnes, že všemohoucí kouzelný kantor, jenž našeho soka učinil nezdolným, je legendou. Naopak dnes nade vši pochybnost je rozsouzeno, že rakouský vojín osobními ctnostmi a vlastnostmi, vytrvalostí v nejprudčí palbě, houževnatostí, družností, disciplinou atd. pruského předčil a že soupeř severní nás předstihl a přemohl jen lepší zbraní a lepší taktikou. To je také tenor velice zajímavého díla Friedjungova, »Der Kampf um die Vorherrschaft in Deutschland«.

To je nám lepším svědectvím, nežli biografie prince a generála Viléma Würtemberského právě vydaná redaktorem Teuberem z rozkazu generálního štábu, obsahující také pamětní spis, v němž nebožtík vyhlašuje státní němčinu za nezbytnost jakož armádní němčinu za tmel Rakouska.

Spisem Friedjungovým sňato s nás onus probandi, že to blud, domnívati se, jakoby byla němčina nějakým amuletem, chránícím armádu rakouskou nehody. Dr. Friedjung jako Tolstoj ve svém románě »Vojna i mír« hlásá jinou zkušenost: že vítězství zajišťuje se duchem armády, který nemůže býti jiným nežli duch národa. K tomu v naší moderní době všeobecné povinnosti branné a lidových vojsk, v době, kdy volají se do zbraně celí národové.

Zápověď českého hlášení se dovolencův a záložníků byla aktem

proti duchu doby a proti duchu armády. Reglement nikde nestanoví, že je dovoleno jen německé; nestanoví vůbec, jakým jazykem díti se má. Podle praxe zákonů všechno je dovoleno, co není výslovně zakázáno. Bylo také. Branci 11. pluku pěšího, prince Jiřího saského, který doplňuje se v Písku, hlásili se vždy česky. Poslanci Herold a Udržal jako reservisté nikdy jinak. Co bylo po desetiletí nezávadno, najednou bylo trestáno a jak trestáno. Byli si původci stíhání českých záložníků vědomi, že jím teprv národní otázku ve vojště přiostřují oni, ne čeští reservisté? Byli si vědomi, že ještě hloub zadírají do českého masa osten a rozmnožují bolest pociťovanou z nerovného nakládání s jazykem českým? Nebylo by v zájmu armády a její poměru k obyvatelstvu nejlíp, kdyby se bylo každému zůstavilo hlásiti se svým jazykem.?

Kontrolní přehlídka je akt čistě civilní, jehož účelem je pouhé zjištění presence. Nic více. Koná se v oděvě občanském. Reservisté přicházejí z pole, dílen, úřadoven a zase do nich se vracejí. Nejdou k žádnému cvičení ve zbrani, jdou se hlásit, že jsou na živu. Kdyby pro ně bylo povinným hlášení německé, musila by býti také povinnou německá přísaha odvedenců.

Nestává žádného předpisu, reservisty vázajícího k německému »hier«. V příslušném paragrafě se jim ukládá jen, aby složili své pasy. A stran vojenské němčiny u mužstva se nečiní pravidlo všeobecné. Naopak, praví se, že má jí toto užívati »dle možnosti«. Tvůrcové reglementu byli pamětlivi, že prostý vojín málokterý bude mocen němčiny. A nač a proč jsou důstojníci povinni, prokázati se znalostí řeči plukovní? Tato obligátnost neměla by přece žádného smyslu, kdyby se nepředpokládalo, že poručík jazyka vojínova znalým býti musí, tento němčiny však nikoli.

Na několika místech o své újmě důstojníci se odhodlali k rozřešení sporu velmi jednoduchému: zrušili české i německé hlášení Tento způsob nás uspokojiti nemůže, ale postrádal alespoň všeliké animosity proti našemu jazyku. Ve Vídni však usoudili jinak Uveřejnili notu, jejíž smysl je sice temným, ale z tajemného slohu lze vymotati smysl, že autor její pokládá věc za nespornou, německé »hier« za stanovené konkretním předpisem a že tento kryje dokonce panovníkem.

To nebyla šťastná ruka, která napsala communiqué to, a dovolávala se v něm sankce nejvyššího velitele vojenského pro předpisy neexistentní a kromě toho snaží se vzbuditi zdání, jakoby české »zde« bylo činem neposlušnosti vůči vůli mocnářově. Konstatujeme, v reglementu není žádné normy ani o jedině a výlučně přípustném »hier« ani o nepřípustném českém »zde«. Není pravda, co se v oné notě tvrdí, že tato věc jest upravena. Je pravda, že české »zde« není vyloučeno předpisy vojenskými. Je nanejvýše mu zabráněno projevem hr. Welsersheimba z r. 1894, učiněným v rozpočtové debatě, projevem, který byl některým důstojníkům příkazem. Ale slova ministrova nejsou ještě zákonem.

To nebyla šťastná ruka, která napsala communiqué to právě v týž den, kdy císař vyhovuje šetrně citům krajních stran uherských

poručil z iniciativy vlastní, by se uklidil pomník Hentziho z budínského hradu, a kdy tak vyhověno citům a citlivosti národa maďarského.

To nebyla šťastná ruka, která napsala communiqué to v týž den, kdy se ohlásilo, že bude na delegacích žádáno upravení tj. zvýšení platů důstojnických.

To nebyla šťastná ruka, nechať si to byla již Welsersheimbova či Krieghammerova, která do sporu toho vrhla toto vyjádření ve chvíli nejnepříležitější, za všeobecné rozechvěnosti a roztrpčenosti, takže věru se vnucuje otázka, zdali se to nestalo s úmyslem, způsobiti svízele poslancům českým a těžkosti hr. Thunovi. —

Pštrosí politiku hráti naproti výsledku voleb v městské skupině jindřichohradecké a v píseckých obcích venkovských nikomu z politiků českých ani na mysl nepřichází. Jsou si vědomi mementa, jimi daného a zařídí se podle něho.

Střízlivě a na světle objektivní kritiky posouzen ovšem ukáže se po leckteré stránce jiným, nežli jak eví se ve zkřiveném zrcadle domácích odpůrců.

Za dr. Slavíka zvolen byl dr. Naxera. Slušnou většinou, která byla by jistě byla mnohem početnější, kdyby právě před aktem volebním nebyly vznikly pochybnosti.

Místo dr. Vašatého vyslán do sněmovny vídenské posl. Rataj. Předchůdce tohoto byl zvolen proti klubu českému a nebyl jeho členem. Pro klub jednalo se tudíž jen o zisk. Nedosáhl ho, ale neztratil také nic.

Nikoli bezdůvodně přisuzován oběma volbám ráz zcela mimořádný. Bylo praveno, že sou počátkem rozestoupení se národa ve stavy a že tu poprve vystoupili se svým separatismem zjevně živnostníci a rolníci, žádajíce, by representanti jejich ve sborech zákonodárných vzali se z jejich řad. Tomu není tak. Tendence ty byly na povrchu již dřív a neméně nepokrytě. Tak zvaný ruch agrární a jeho úsilí po zastoupení parlamentním datuje z doby redaktora Demela. Zanikl, kde vznikl: na Moravě. Neměl a nemá oprávněnosti ve straně, která rolnictvu vyhradila s dostatek mandátů. Také živnostnictvu. A nikdo nemůže říci, že by kdy klub a strana nebyly hájily zájmů těchto důležitých tříd. Klub a strana považují se právě za mandatáry veškerých vrstev národa. Hledíce k celku, žádné součásti jeho nezanedbávají. Navzájem může být a musí býti žádáno, by též ony vedle svých zájmů zvláštních měly zřetel k celkovým.

Od r. 1861 vedeme boj proti zastoupení dle zájmův a pro spravedlivé volební řády. Nyní měli bychom sami postaviti v čelo svých kardinálních požadavků totéž rozvrstvení zájmové a třídní, které potírali jsme a zavrhujeme. Nikoli, — v pobloužení takové nevěříme. —

V deseti okresích haličských zrušili výminečný stav. Toto faktum je samo nejlepším svědectvím, jak zbytečným je další jeho trvání v jiných. Neboť stačí-li se normálními zákony v těchto deseti okresích, stačilo by se také v druhých. Hr. Pininski mešká právě ve Vídni a praví se, že sem přivezl návrh, aby výminečný stav

v Haliči byl zrušen vůbec. To je nejen žádoucno, to bylo by také moudro. Politika výminečných zákonů nikde se neosvědčila. Z pravidla toho ani Halič nebude vyjata.

Tři výnosy třeba tady zaznamenati.

Ministerstvo vnitra pohrozilo cizím emisarům zákonem o postrku také pro ten případ, že lze o nich předpokládat agitaci politicko-národní. Hádalo se, proti komu čelí opatření to. Němci myslili, že proti hostem pruským, ale také proti Komarovu. Na všechen spůsob v této elastičnosti a latitudě je povážlivým a může se státi dvojsečným mečem. Třeba si spůsobeno bylo výpravami pruských agentů na půdu českou, nesmíme zapomenouti, že dnes mně, zítra tobě a prosti vší škodolibosti zachovati se nedůvěřivě ke posílení moci policejní.

Nejinak pohlížíme na výnos ministra dr. Rubera v příčině politické činnosti soudcovských úředníků. Všechno ujišťování, že nejde o žádný atentát na politická práva, nýbrž že mají býti jen oklešťovány výstřelky politicko-strannické agitace, nemůže zaplašiti naše obavy, že právě hranice mezi tím, co je nezávadným osvědčováním politického kredo a tím, co politickou agitací dokonce není ještě, ale bývá jí pokládáno a ve zlé vykládáno, nejsou přesně vymezeny. Také toto nařízení zavinili krajní německonacionální soudci ve Štyrsku a v Tyrolech. Ale také toto může se státi v rukou vlády nepřátelské trýzní a bičem.

Chef justice ve sněmovně přeložení p. dr. Machattiho z Jaroslavic do Osoblahy odůvodňoval samovolným porušením obvyklé platnosti obou jazyků na Moravě jakož odepřením práva straně české. Horší-li se na takovou argumentaci dokonalí ignoranti, jako Pommer anebo Heeger, nedivíme se. Že však vinníka ještě ujímal se soudce baron d'Elvert, prozrazuje zdivočelost úžasnou. Dnes poslancem Irem podaný návrh, aby ministr byl pohnán před soudní státní dvůr, protože soudce, jenž by v jiném státě byl bez pense, ale s hanbou vymrskán z úřadu, poslal na útraty státní do jiného města, může vzbuditi jen veselost.

Výnos barona Spauna, ukládající správě mariny, by svoje potřeby hradila hlavně z uherských zemí, spůsobil velikou a důvodnou nevoli. Do dnes zůstal nedíme neodvolán, nedíme omluven, ale také nevysvětlen. Snad proto, že jest opravdu nehorázností, která se nedá vůbec ospravedlniti. Takové přehmaty je nejlíp zrušiti docela. Jen radikální jich vyplenění může usmířiti všeobecný hněv.

Vídeň polekána morem. Za dvou neděl, po které dlel v její zdech, schvátil tři oběti: sluhu bakteriologického ústavu notorického pijana Barische, neopatrného docenta dr. Müllera, naposledy mladistvou a půvabnou ošetřovatelku Albinu Pechovu z Českých Budějovic. Dnes, kdy nebezpečí nákazy je zažehnáno, možno klidně říci: tyto tři životy utraceny. Barisch byl opilec a nedbalec — to se vědělo a přece se mu svěřila služba nejnebezpečnější. Onemocněl pneumonií. Bylo na snadě podezření: ten nepozora bacily se nakazil. Ale ne: — rozpoznání bylo: má influenci. Bylo samozřejmo, že člověk, jenž v takovém studiu pokusném pracoval, musí být ihned isolován. Ale

ne — dr. Müller ho nechtěl vydat, až umřel. Člověka takového dali opatrovati dvěma dívkami sotva dvacetiletými! Dr. Müller zaplatil smrtí svojí řekněme povrchnost. Ale jen on je vinen, že zahynula po něm Albina Pechova.

Utlumení moru je záležitostí zdravotních orgánů. Dlužno jim vzdáti chválu, že si vedly energicky a též úspěšně. Věc taková nehodí se pro forum parlamentní. Poslanci Gregorigovi žádný obor hygieny moderní není dost dalekým. Osobuje si mluvit o každém. Že se mu svět směje, mu nevadí. Niveau, se kterého mluvil on, Schneider, Steiner a Lueger o věci, ve které povolány jsou se pronášeti první celebrity, bylo tak nízkým a ton jejich řečí tak sprostý a zvrhlý, že den, kdy ve sněmovně se přetřásala bakteriologická zkoumání těmito obskuranty, byl hotovým skandálem. S hnusem a ošklivostí musil se odvrátiti od takových zástupců lidu každý slušný člověk.

*

V Uhrách mají dokonalou obstrukci. Zcela podle nové taktiky vídeňské oposice. Její účel je stejný: znemožniti skoncování předlohy — zatímní rozpočet — a povaliti vládu. Protože pravidelné schůze dolní sněmovny maďarské trvají jen čtyři hodiny a není tam žádné klotury, jsou účinky a úspěchy obstrukce, třebas i klidné, tam ještě citelnější než u nás. Ale je také podstatný rozdíl. Ministrpresident neohroženě poví obstrukci, jaké páchá zločiny na parlamentarismu. Jenže se to česká veřejnost nedoví. Protože c. k. rakouská telegrafní kancelář do Prahy to neoznámí, by se nervy německo-nacionálních buřičů nepodrážďily. Jenže v Uhrách nebojí se čelní poslanci vládní strany jíti mezi lid a mu říci, jakým hříchem obstrukce jest, a že komitáty samy proti ni vyvstávají. Dnes ještě trvá. Jsme přesvědčeni, že přestane na ráz, jako když utne.

Přičiní se již o to baron Bánffy sám. Má dva úspěchy a ty přispějí k zažehnání její. Jeden je hotov; druhý je na blízku. Jeden je převezení pomníku Hentziho, »Rakušana«, ze hradu budínského na nádvoří pěštské kadetky — »koncese učiněna duchu a svobodě národa maďarského a jeho splynutí s armádou«. Druhým je samostatná úprava celního a obchodního území uherského. Synové Arpádovi byli by nevděčníci, kdyby takové vymoženosti trestati chtěli. V Uhrách oposice, zadní voj, »tygři«, vždycky pomáhají straně vládní. Oni ji posunují, ale nezabíjejí. Oni ji neporážejí, ale podporují. Tak jak žádá toho účelná politika, tak jak žádá toho dělba práce a rozumná ekonomie. Ano, v lecčems ještě mohou být učiteli našimi.

Ve Vídni, 4. listopadu. *Josef Peníżek.*

(Zahraniční přehled politický, většina rubr. »Z cizích revuí« a »Směs« odloženy pro nával látky.)

Z cizích revuí.

Preussische Jahrbücher přinášejí v říjnovém sešitu zajímavě a jasně psaný článek Dra Konráda Zachera, universitního professora ve Vratislavi »Antisemitismus und Filosemitismus im klassischen Alterthum.«

Autor nerozbírá podrobně povahu antisemitismu, nýbrž naznačuje pouze stručně některé pohnutky, jež k němu vedly, uváděje, že antisemitism je tak starý, jako židovstvo a jeho rozptýlení (diaspora). Je to nepřátelské smýšlení a vystupování proti židům, jež nemá vlastně nic společného s náboženstvím, leda nepřímo, protože židovstvo pojí a udržuje zachovávání zákona Mojžíšova, třeba pouze formální. Značná intelligence, ctižádost, píle a střízlivost podporují židy v boji o život a připravují jim nepřízeň a závist. Pomlouvajíť židy, že jsou méně úzkostliví v obchodu a že nešetří tu hranic mravnosti. Jeví se v tom jiný způsob antikapitalismu, který se vyvinul z toho, že židé již ve středověku měli finančnictví v rukou následkem zákazu církevního nebrati úrokův a že vliv ten podrželi do dneška. Přispěla tu též antipatie raçy, která vznikla následkem nepříjemných vlastností židovských, jako vypínavosti, doktrinářství a skepticismu.

Příčina antikapitalismu odpadá ve starověku, neboť Řekové a Syrové byli ještě protřelejší, nežli židé, kteří ani v Římě, ani v hellénských královstvích a městech nevynikali jako kapitalisté. Rolníky byli pouze v Palestině, Babylonii a některých krajinách vnitřní Asie, jinde vedli živnost a obchod. Jednotliví z nich dosáhli sice velikého jmění, ale celkem bylo postavení jejich spíše stísněné. Velkoobchod a finančnictví měli v rukou římští senátoři a rytířové, pak Řekové a Syrové. Výjimkou byl jen Egypt za Ptolomaeů, tito přáli židům, kteří požívali velikého vlivu jako obchodníci a nájemci daní; proto zde také bujel nejvíce antisemitism a nenávist raçy.

Postavení židů v Římě a na řeckém východě a nálada lidu k nim byly velice různy dle míst a století. Tacitus byl nepřítelem židů jako aristokrat: v jeho kruzích neměli významu až na jednotlivé renegáty, kteří se povznesli ve službě císařské (prokurátorské) jako Tiberius Julius Alexander.— Tacitus čerpal z kalných pramenův egyptských antisemitů: Lysimacha, Poseidóna, Apiona (o uctívání osla u židův a pod.). Juvenal, enž náležel středním vrstvám, znal lépe poměry židovské a obracel se spíše proti hellénisovaným Syrům. Židům posmívá se jako žebrákům a pro jejich obřady. Bylo jich tehdy v Římě mnoho (asi 60.000), vímeť o 7 náboženských obcích, a ještě více bylo pohanův obrácených na víru židovskou (proselytů), kteří žili dle zákona Mojžíšova, ač k židovstvu nepřistoupili. Vedle filosemitského proudu u žen a nižšího měšťanstva, jenž přispěl k rozšíření křesťanství, byl čilý proud antisemitský.

Již 100 let před tím, za Augusta, koketovali básníci vyšší společnosti s židovstvem, tak i Horác, třeba se jemu posmíval pro horlivé dělání proselytů. Po dobytí Jerusalema Pompéjem přišlo mnoho zajatých židů do Říma a prodáni do otroctví, však propouštěni brzy, poněvadž se nehodili za otroky pro svěcení soboty a pro obřady své zvláště v příčině jídel. Propuštěnci byli pak v Římě důležitým činitelem, provádě íce demokratickou agitaci, jak svědčí Ciceronova řeč pro Flacca, místodržitele v Asii, obžalovaného z vydírání, při níž Cicero se obával nátlaku četného posluchačstva židovského. Po smrti Caesarově domahaly se obě strany přízně židů. Toho využitkovali

Antipater, Herodes a rodina jeho, jež měla přátelské styky s Augustem a jeho rodem.

Osobní politika císařů byla různá vzhledem k náklonnostem jednotlivců z nich, ale státní politika zůstala stejnou: někteří císařové pronásledovali židy, ale nástupci jejich je brali zase v ochranu. Augustus je podporoval z politických příčin, ač mu nebyli sympatickými. Tiberius r. 19. vyčistil Italii od židův a kultu egyptského, rovněž Caligula jim nepřál a nebránil pronásledování jejich v Alexandrii, ač židé jej prosili za ochranu které pak dosáhli teprve za nástupce jeho Claudia. Tento později obmezoval je pro spory jejich s křesťany. Nero obviňoval snad k popudu židův, křesťany, pokládané za sektu židovskou, že zapálili Řím, však v Judaei trpěl, aby prokuratorové vydírali židy, až došlo k povstání a nebezpečné válce. Židé měli v říši římské mnohé výsady: jejich obce náboženské byly osvobozeny od kultu císařů, mohly volně vykonávati náboženství, tvořily kollégia, jež Caesar zachoval, když r. 47. př. Kr. zrušili spolky, měly svou organisaci (radu starších: gerúsii, archonta), správu jmění, vybírali daň chrámovou pro Jerusalem, měli své soudnictví a byli osvobozeni od povinnosti branné; v sobotu nemusili státi k soudu.

V městech řeckých měli práva občanská patrně již za Alexandra, který jim dal podobné výhody jako Řekům a Makedoncům; náboženství jejich líbilo se totiž filosofům požívajícím tehdy značného vlivu, jako soustava filosofická. Za Alexandra nebylo v Judaei přes 500.000 lidí, kdežto 300 let po tom byl pouze v Egyptě 1 million židů, v provincii Asii (přední polovině Malé Asie a svobodných městech) za Flacca bylo jich asi 300.000 a celkem kolem narození Kristova asi 5 millionů, což nelze vysvětliti pouhým rozmnožením z Judaei, nýbrž pouze usazením, jež provedl Alexander Veliký, který našel židy rozptýlené silně také v Persii. Židé se pak hellénisovali, řečtina byla jejich obcovacím jazykem, jako nyní zhusta němčina, proto bylo potřeba řeckého překladu bible, jenž proveden za Ptoloméa Filadelfa v Egyptě (Septuaginta). Snaha pořečťující a nátlak činěný Antiochem IV. Epifanem způsobily povstání Makkabejských a reakci, nenávist Řeků k židům; farisejský směr zvítězil a vyvinovala se tuhá, příkrá pravověrnost. V Egyptě vymýšleny bájky, že židé pocházejí od Egypťanů, kteří pro malomocenství vyhnáni a za vedení egyptského kněze Mojžíše bloudili pouští, kde divocí oslové je přivedli ku prameni a zachránili, proto prý se klaní oslu, nebo podobě Mo žíšově sedící na oslu. V Syrii rozšiřovány bájky, že každoročně židé chytnou Řeka, aby jej ve chrámě vykrmili a pak zabili, při čemž přísahají Řekům věčnou nenávist. Následkem toho byly štvanice (v Alexandrii r. 38. po Kr. za Caliguly), při nichž domy a krámy vypleněny, židé týráni a vražděni. Ve II. století bylo takových bouří několik následkem povstání židů (za Trajána a Hadriána). Židé znepřátelili sobě lid i svým výlučným postavením, chtělit míti pouze práva občanská, ne povinnosti.

Redaktor Prokop Podlipský. Vydavatel Edvard Beaufort. — Tiskem Edvarda Beauforta v Praze.
Nákladem vlastním.

Staré rytiny.

Básně Jar. Vrchlického.

Achilles na Skýru.

»Jak láká proudů líbezný šum
ve vrbách, ve třtinách skryt!
Proč halíc čelo ve stínech dum
ty nechceš s námi jít
ó Pyrrho! v stromů kryt?
Tvé družky v řece vlahé
koupají údy nahé,
věř, sladký je to cit!

Vše marno! Sama opodál tam
ve hlubokém smutku svém dlí;
rci, drásá tě bolest, hlodá tě klam,
ublížil člověk ti zlý?
Ó nech, vše časem stlí!
Na údy naše nahé
proud stříká vody vlahé,
svit slunce padá mdlý.

Ach, přece s námi hrávala's dřív
v oblоučky, diskus a míč . . .
ba s námi z jarních trhala's niv
krokus a petrklíč!
Proč doby ty jsou pryč?
Jest sladko v lázni vlahé,
ty nevíš, údy nahé
ký divný jímá chtíč!

O skálu šedou opřena tam
zří do dálky, co vidí as?
Ven z vody dívky, není to klam,
to trouby zazněl hlas,
v něm jitra břesk i jas!
Ven rychle z vody vlahé,
své skryjte údy nahé
i taje božských kras!

Hlas trouby ječí vítězně blíž!
Ó Pyrrho, dej se též v chvat!
Hlas trouby výská, slyš jej ó slyš!
Až v Lykomedův hrad
fanfarou plesnou vpad.
Ach, s bohem vlny vlahé!
My skryly údy nahé —
však ona — rve svůj šat.

Co děláš Pyrrho? Prchněme v dál!«
Trub rykem chví se již les!
Trub rykem echo hlaholí skal,
šat slední s Pyrrhy kles.
Dav dívek zmizel kdes . . .
Zdar moře vlny vlahé!
Ve kráse stál tu nahé
muž — Achilles!

Sen svatého Pavla.

Na cestách svých tak dlouhých, dalekých,
dnes plachým hostem chmurné synagogy,
a zítra na náměstí řečníkem,
ve záři slunce hlučně vítán zde
a jinde sotva ušed kamení
svých odpůrců, kles Pavel apoštol
na břehu moře v spánek unaven.
Psal deset listů dnes do různých obcí
a každý podle času potřeby,
tu vysvětloval, sílil ochablé,
tu těšil schvácené, tam varoval
a jinde hřímal hromem Sinaje
do spletiva všech bludů kacířských.
Tu chvíli oddechu si zasloužil.
Chtěl spáti jednou, jako člověk spí
bez snů chtěl spáti spánkem zvířecím,
v němž nebylo by stínů, obrazů,
jejž potřebuje tělo zemdlené,
by druhého dne čilé vstalo zas
ve nové boje. Uleh' tak a spal.
Tu náhle v spánek divný slyšel hlas.
Ten slabý zprvu jako šumot vln
a silnější pak jako vichrů řev
se ucha jeho hlasně dotýkal.
Ač bránil se dne mdlobou přemožen,
přec poslouchal a slyšel tento zpěv:

Co životem kde hlučně zavíří,
  jsou kacíři, jsou kacíři!
Jich bolest pouhé slovo nezléčí,
  z nich ty jsi největší!

Co životem kdy bouřně zazáří,
  jsou sektáři, jsou sektáři!
Jdou v davu druzi, kam je spřáhl klam,
  proč ty jen kráčíš sám?

Představ si moře! Jest v něm jeden proud?
  Na břehu moře ty chceš spočinout?
My vlny jsme, jež v sluch ti zavíří,
  to kacíři, to kacíři!

Představ si nebe! Co tu valných hvězd!
  A sám rci v středu jich kde cesta jest?
Ty, jež ti v dráhu nejlíp zazáří,
  to sektáři, to sektáři!

Ó pochop vše! Jak všecko shnilo by
  ve tůni prázdně, nudy, hniloby;
jsouť života kvas, kde on zahýří,
  jen sektáři a kacíři!

I vzbudil se. Dál spáti nemohl.
Zřel na moře a do hry jeho vln,
a každá vlna hlavou zdála se,
jež proti němu vzpíná hrdý škleb,
a při tom bratrem zve jej vítězně.
A tajný hlas mu v hloubi srdce děl:
»Co udělal jsi z Krista nauky?
Kam směruješ dál?« — Sebral se a vstal
a nocí prchal jako šílený
a za ním vln zněl neúprosný hlas
půl pláčem byl a zpola výčitkou:

»Jen kacíři, jen sektáři
ti rozvoje jsou pilíři,
jen bludy pravda zazáří,
Vše smířit chtěl bys — ty kdo usmíří?«

Julius Mansvetus.

Na polích u Cremony
boj zuřil zoufalý,
ve mroucích jek a stony
tub zněly signály.
Kol mrtvol celé stohy,
kraj moře krve byl.
Ne pro vlast svou a bohy
se tenkrát Říman bil.

Zde v římské tuby duli
jen proti římským zas,
jen pro caesarů zvůli
ten supům schytán kvas.
Boj hřímal den již celý
a posud nedozněl,
červánek zkrvavělý
na valech města mřel.

Jak mračno když se nové
v ruch bouře rozlije,
zas noví zástupové,
zas nové legie
lze na obzoru zříti,
se v místa padlých drát',
jak husté krupobití
zní v štíty mečů spád.

Tu ječí: »Vitellius!«
to heslo k šílení,
tam druhy Antonius
štve v nové vraždění.
Tam »Vespasian!« křičí,
dav jako blínem zpit,
a římská signa týčí
v kyn řežby v římský lid.

Kohorty v klubko těsné
se znovu splítají,
a z prachu řežby děsné
se meče kmitají.
Jsou praky v plné práci
a v šípů hojnou žeň,
Mars šiky celé kácí,
msty zvedá pochodeň.

Tu v chumlu lité vřavy
jak v splavu valných vod,
kde hlava vedle hlavy,
jun mladý kmeta zbod.
A již již naň se vrhá,
by dorazil jej hned,
šat s těla jemu trhá
a couvá — hrůzou bled.

Ne, to jej klamou oči,
to nemůž', nesmí být!
A rychle stranou skočí
meč odhodí i štít!
Před poraněným kleká,
jej tělem podpírá
před vojskem, jež jak řeka
kol hřmí, jej zastírá.

Jej v náručí, se týčí
a volá k davu: »Stůj!«
Pln zoufalosti křičí:
»To otec, otec můj!«
Jej z děsné vřavy táhne
kde slabší řežby rej,
ku mroucímu se nahne
a v tváře líbá jej.

To oko a ty tahy
a v tváři krve nach —
i volá: »Otče drahý,
já nejsem, nejsem vrah!
Ach odpusť, možno je-li
ten meče pádný švih,
já proti nepříteli —
ne otci ruku zdvih.

Rci sám, zda mohu za to?
To největší můj trest,
co přírodou je svato,
mnou v prach sšlapáno jest!
Ó zrádné sítě šalby,
rci, je to děsný sen!
Proč ku legiím Galby
tvůj syn byl přidružen?«

Stín smrti kmetu kryje
blednoucí, mroucí líc,
syn mečem hrob mu ryje
zří mřít lesk zřítelnic;
jej láská, hladí, líbá . . .
kmet neodvětil již,
a nad hrob syn se shýbá,
v něj noře drahou tíž.

Pláč jeho a ryk děsný
tak srdcervoucí byl,
že řežby chumáč těsný
se na mžik zastavil,
že odházeli štíty
i meče, oštěpy,
že lidské vzpjaly city
se nad boj sveřepý.

A synův hlas zněl v dálku
kde Antonius stál:
»Slyš, já proklínám válku
i meč, jenž otce sklál!
Já klnu jí, hle, dítě
poštvala na otce,
klet, kdo pad v její sítě,
zde její ovoce!

Nač bratr proti bratru
a pro koho se rve?
Šílenství ve záchvatu
viz tady dílo své!
Syn vrahem otce svého
pro zvůli césarů
krev pije z vršitého
zoufalství poháru!

Ať vnuk se tady učí!“ . . .
Však v nové útoky
boj novou vřavou hlučí
kol obou divoký
a s otcem syna zdeptá
pod kopyt vichřicí,
co lidskost je, se neptá,
dál hřmí vše vraždící . . .

Prsten.

Než do boje se bral,
své milé prsten vzal,
jej navlík na prst sobě
a děl: »Co bude dál,
já nevím, kdybych ale pad,
a umříti měl v bitvě snad,
on přijde zpátky k tobě!«

A zmizel za lesy . . .
Dálnými nebesy
jas komety šleh v zlobě.
Ji všecko poděsí,
ví pouze, kdyby v bitvě pad
on, který měl ji tolik rád,
že děl: »On přijde k tobě!«

A minul rok a rok . . .
Den každý dlouhý krok
a chřadla, vadla v mdlobě . . .
Ach, s věže jeden skok!
Však řekl: »Kdybych v boji pad,
ten prsten v chvíli, co bych schlad,
ten navrátí se k tobě!«

Zní hradem fanfara!
Jí srdce zahárá!
Ach, již se tisknou k sobě!
Do lásky, do jara!
K večeři před ní páva klad,
říz — prsten blysk a v klín jí pad —
»Hleď vrátil se přec k tobě!«

Jan Gebauer.

Dvojí okolnost způsobila, že jméno prof. Gebauera v poslední době opětovně se objevovalo v sloupcích našich časopisů. Počátkem října slavil historiograf našeho jazyka svoje šedesáté narozeniny a koncem téhož měsíce vyšel jako živý důkaz, jak málo počátek stáří dovedl ochabiti jeho ducha, nový svazek Historické Mluvnice jazyka českého, druhá část třetího dílu celé práce, věnovaná slovesu českému (508 str.). »Vydání Historické Mluvnice dospělo tímto svazkem do polovice; dva díly, o sobě celky — I. Hláskosloví a III. Tvarosloví neb nauka o skloňování (III. 1.) a časování (III. 2.) —, jsou ukončeny. Podle rozvrhu práce, vyloženého v předmluvě k dílu I. (1894), chci nyní přistoupiti k vydání staročeského slovníku a potom bohdá asi po čtyřech letech, vrátiti se zase k Historické Mluvnici a vydati díly její ostatní, II. Kmenosloví a IV. Skladbu«, čteme v předmluvě vydané právě části.

Šedesáté narozeniny — doba, ve které tolik lidí počínává se rozhlížeti po posavadním žití jako po ukončeném a pohlížeti na léta zbývající jako na léta odpočinku, doba, ve které ani všem učencům nebývá dáno, aby počínala se v ní ještě sklízeň setby let dřívějších

— a dovršená polovice hlavního díla životního! dva momenty, které samy obracejí pozornost k osobě učencově i k jeho pracím dřívějším.

Vnější život Gebauerův neliší se hrubě od obrazu, jaký nám poskytuje obyčejně život českého učence a literáta: dětství ztrávené v poměrech neoplývajících zbytečným nadbytkem pozemských statků, potom školy obecné a střední studium odborné jako prostředek k dosažení obživy a na konec život vlastní založený na solidním základě úředního povolání. Gebauer narodil se 8. října 1838 ve vsi Úbislavicích u Nové Paky z rodiny rolnické. Již samo rodiště jeho pomáhalo buditi v něm smysl pro mluvu; dnes jsou Úbislavice osadou českou, ale tenkrát byly ještě osadou smíšenou: sám otec Gebauerův byl rodem Němec. Střední školy si odbyl Gebauer v Jičíně, učení vyšší na filosofické fakultě pražské, tehdy ovšem ještě nerozdělené t. j. větším dílem německé. Ještě za studentských let počíná se jeho činnost literární účastenstvím při Riegrově Slovníku Naučném, v jehož redakci pracoval od roku 1861 a setrval i po léta suplentská, v nichž působil (1862—1865) na pražské české reálce. Předmětem chlebových studií Gebauerových byla čeština a němčina. Ovšem, že nespokojil se obvyklou mírou kandidáta učitelství středního, nýbrž prohluboval svoje vědomosti jazykozpytné na universitě i soukromou pílí. Jazyk staroindický nescházel přirozeně v programu těchto studií: zde byl mu na pomoc zejména prof. Eduard Novotný, s jehož jménem se shledáváme tak často v životopisech tehdejší generace filologické, který sám bohužel tak záhy vyrván byl smrtí naší vědě, dříve než mohl vyplniti naděje, které k jeho jménu se pojily ve vědeckých kruzích našich z let šedesátých a sedmdesátých. Řada prací svědčí o píli, s jakou Gebauer se připravoval ku příští své činnosti vědecké. Jsou to mimo rozličné články z oboru filosofie slovanské a germanské v Slovn. Nauč. zejména přeložené ukázky z lidové poesie bulharské a ruské, i z epiky sanskrtské. I beletrii vzdal Gebauer hold za mladých let: přeložil pro Rodinnou Kroniku (1863) ruský román »Marfa posadnice« a i něco básní svých uveřejnil pod cizím jménem v časopisech. Jeho nadání a píle neušly zasloužené pozornosti: prostřednictvím Erbenovým jednalo se i o to, aby mladý suplent povolán byl za professora slavistiky na universitu Charkovskou.

Zatím stal se Gebauer skutečným učitelem na reálce pardubské (1866), v jejímž programě vydal r. 1868 pojednání »Etymologické počátky řeči«, založené hlavně na názorech Steinthalových, ale

svědčící každou stránkou o tom, jak pilně obíral se Gebauer obecnými otázkami a jak povolaným pracovníkem byl by se mohl státi i na širším poli jazykozpytném. R. 1870 dostal se zase na reálku pražskou; přesazen byl do Prahy proto, aby úsilovněji a úspěšněji věnovati se mohl práci vědecké, než bylo možno v městě venkovském, postrádajícím zejména obsáhlejší knihovny vědecké. R. 1872 byl promován za doktora filosofie a r. 1873 stal se docentem české mluvnice a literatury na universitě pražské. Od té doby úřední činnost jeho zůstala v nepřetržitém sloučení s tímto vysokým učením; při něm stal se r. 1880 mimořádným professorem filologie slovanské se zvláštním zřetelem k filologii české — v tomto smysle již záhy po habilitaci byl rozšířen obor jeho na universitě —, již r. 1881 jmenován byl professorem řádným, a když došlo k rozdělení fakulty staré v českou a německou, stal se ovšem Gebauer členem fakulty české, jakož i dříve konal akademické přednášky výhradně jazykem českým. Nescházela mu ani příležitost nalézti důstojné působiště mimo vlast, příležitost, která o řadu let dříve slibovala mu dosažení řádné professury, než se jí dočkal doma; r. 1874, když se zřizovala universita záhřebská, nabízena mu na ní stolice slavistiky, obsazená po jeho odmítnutí zase naším krajanem, Leop. Geitlerem. Gebauer stolice záhřebské nepřijal, hlavně proto, že povinnosti s ní spojené byly by jej nutně odvrátily od cíle, který stále určitěji stával se mu životním cílem jeho snažení vědeckého, poznati a popsati podrobně a soustavně jazyk český v jeho složení a vývoji. Spokojil se zatím dovolenou z učitelování na škole střední a slibem mimořádné professury v Praze, který teprv po šesti letech došel splnění. Rozhodnutí Gebauerovo mimo moment již uvedený stalo se též následkem naléhání vědeckých kruhů pražských, podporovaného vlastní touhou, nalézti trvalého působiště ve vlasti.

Úmysl Gebauerův, věnovati vědeckou činnost především jazyku českému, vyvíjel se nenáhle. Viděti to z prací jeho literárních samých, které sice nikdy nemíjely jazyka českého, ale čím dále tím více soustřeďují se kolem něho. R. 1869 vydal v Slov. Naučném i o sobě rozsáhlý přehled a srovnání hlásek a tvarů jazyků slovanských, v Časopise musejním, v Listech filologických i jinde některé stati obsahu více nebo méně obecnějšího, r. 1876 »Uvedení do mluvnice české«, shrnující stručně výsledky obecného bádání jazykozpytného, nutné k vědeckému pochopení jazyka českého samého; ale již od r. 1870 počíná se zároveň řada prací věnovaných výhradně jazyku

českému a jeho památkám. První z nich*) jest »Příspěvek k historii českých samohlásek« v Sborníku vědeckém Musea království Českého (II., 1870), poslední z prací aspoň z části obsahu obecnějšího pojednání »O negaci, zvláště staročeské« (v Listech filologických 1883): ale snaha, vysvětliti a vyložiti otázky jazyka českého se týkající, stále stojí v popředí. Snad nemusíme vykládati, jaký prospěch studia věnovaná jazyku českému zvláště měla z toho, že Gebauer přistoupil k nim vyzbrojen obecnými vědomostmi jazykozpytnými a slavistickými; leda že by výklad ten měl býti pobídkou a poučením, že odborná práce tím jest úspěšnější, čím širší rozhled vědecký jest jí na pomoc.

I rozsah, ve kterém Gebauer mínil se podrobně obírati jazykem českým, byl původně menší, než v jakém se jím vskutku obíral; myšlénka, napsati národu svému dějiny jeho jazyka, teprv nenáhle se dostavila jako výslednice prací, které dnes se nám jeví úmyslnou průpravou k Historické Mluvnici. »Je tomu přes třicet let«, vypráví Gebauer sám v předmluvě k posléze vydanému svazku Mluvnice, »co jsem o tomto díle pracovati začal. S počátku měl jsem však na mysli úkol mnohem skrovnější, totiž soustavné vzdělání českého kmenosloví, jež, jak se mi zdálo, od dosavadních badatelů nejméně bylo prozkoumáno a pro něž jsem od r. 1867 měl hojné výpisky z Jungmannova Slovníku. Ale záhy poznal jsem, že ani v ostatních částech české mluvnice nelze přestati na výsledcích dosavadních, nýbrž že je třeba prozkoumati český jazyk znovu a důkladně po stranách jeho všech, a že je třeba popsati i vyložiti jej podle vývoje jeho historického a spolu ovšem podle pokročilého stavu vědy jazykozpytné. Tím způsobem jsem pak podle své možnosti pracoval a Historickou Mluvnici připravoval.« Jak záhy poznání ono se dostavilo, svědčí ovšem již uvedené nahoře pojednání hláskoslovné z r. 1870, první pokus podrobné a soustavné práce historické, věnovaný vůbec některé části mluvnice české. Jak stále určitěji se ustalovalo, svědčí nepřehledná skoro řada prací dalších, uveřejněných z části o sobě, hlavně však v rozličných publikacích periodických, ve jmenovaném již Sborníku a Časopise musejním, ve spisech Král. České Společnosti Nauk a vídeňské Akademie, v Jagičově Archivě a zejména v Listech filologických. A jak svědomitě Gebauer dostál povinnosti, jejíž vyplnění si byl uložil, svědčí dovršení jeho dávných

*) Podrobný výčet prací Gebauerových najde, komu o ně jde, v IX. díle Ottova Slovníku Naučného.

snah, Historická Mluvnice, o jejímž významě již před rokem v této Revui bylo promluveno.

Gebauer je v první řadě grammatikem. Historický vývoj našeho jazyka v první řadě byl předmětem jeho prací. Ale jakož bádání mluvnické odkázáno jest na literární prameny toho kterého jazyka, není nic přirozenějšího, než že i grammatik bývá veden ke studiu literárnímu, že památka jazyková přestává mu býti pouhým pramenem ke studiu jazyka, nýbrž budí zájem jeho i sama o sobě. Tím spíše, že jasné vědomí o památce, její době, souvislosti s jinými atd. je nezbytna k náležitému ocenění jejího jazyka. Také Gebauer nezavíral se studiím literárně historickým. V řadě jeho vlastních prací uveřejněných tiskem, tato stránka méně bije v oči; tím více za to hlásí se v jeho akademických čteních. Zejména jedné stránce písemnictví českého věnováno jest několik prací Gebauerových, vesměs z mladších let. Žádné písemnictví není výtvorem, na všecky strany ohraničeným čínskou zdí: každé písemnictví je výslednicí osvětového snažení své doby vůbec, neobmezeného hranicemi národa jediného a vlastního života národního. Gebauer v dobách, než práce jeho soustředila se ve studiu jazyka českého, opětovně obíral se památkami literatury české, lidové i umělé, tak, aby osvětlil místo, jaké jim sluší v literatuře evropské vůbec, ne pouze české; aby ukázal literární proudy, které našly ohlas i v písemnictví našem. Tímto směrem hlavně napsal několik prací, z nichž jmenujeme »Úvahy o Nové Radě pana Smila Flašky z Pardubic a o Radě zvířat skladatele neznámého« (v Sborn. mus. V., 1873), »Ludvík Tkadleček« (1875), »Moravská národ. píseň o třech dcerách« (1875), »Walter a Grizelda« (1877), »Fysiologus« (1877), »Jiříkovo vidění« (1879), »Tristram« (1879, vesměs v Listech filol.) a j. Také staral se, aby některým důležitějším památkám písemnictví staročeského dostalo se vydání vyhovujícího plnější měrou požadavkům vědeckým, než u nás bývalo zvykem: vydání diplomatického, šetřícího způsobu psaní zachovaných rukopisů, jaké jedině může plnou měrou sloužiti potřebám vědeckého studia jejich jazyka, zvláště po stránce hláskoslovné. Tak vydal »Novou Radu, báseň pana Smila Flašky z Pardubic« (1876) a »Žaltář Wittenberský« (1880, obé v Památkách staré liter. české, vydávaných Maticí Českou), v Listech filol. »Knihu Rožmberskou« (1880) a řadu jiných památek v ukázkách nebo úplně.

Význam muže tou měrou vynikajícího nad obyčejnou úroveň jako prof. Gebauer nikdy ovšem nebývá vystižen viditelnými sto-

pami, jaké činnost jeho zůstavuje v dílech jeho literárních a jiných. Život Gebauerův od doby, kdy dospěl v muže, věnován jest ústraní rodinnému, vědě a škole, z míry skrovné stykům společenským s úzkým kruhem, s nímž jej svedly snahy jeho vědecké: širší veřejnosti osoba jeho zůstala neznámou. Přes to jméno jeho zůstane sloučeno nerozlučně s některými vážnými kusy našeho života osvětového. Býval své doby z nejplatnějších členů sboru matičního, kde hlas jeho ve věcech týkajících se jazyka českého měl zaslouženou váhu. Jeho přičiněním stalo se na př., že počato bylo v letech sedmdesátých s kritickým uveřejňováním památek starého písemnictví českého, jež začal sám vydáním Nové Rady. »Jednota českých filologů« našla v něm bedlivého správce slavistické části svých »Listů filologických«, k jejichž redakci Gebauer patří od založení časopisu tohoto v r. 1874.

Největší a nejvážnější však jest význam, který prof. Gebauerovi dodalo dlouholeté jeho učitelské působení na universitě. Již svědomité plnění povinností s úřadem učitelským spojených utkvělo řadám žáků, které odchoval, jako jasný vzor v mysli pro celý život. Zvláště však přímé výsledky činnosti učitelské nesou již a ponesou blahodárné ovoce v našem snažení osvětovém. Žáci prof. Gebauera odnášejí z vysokého učení pevné základy a podrobné vědomosti do svého vlastního úřadu učitelského a řada těch, kteří sami pracují na základech mistrem jejich položených, roste každým rokem. Zvláště seminář slovanský, jehož tvůrcem u nás se stal Gebauer ještě před rozdělením university, v této příčině přinesl nejutěšenější ovoce. Gebauerovým návodem zpracována v něm veliká řada otázek, týkajících se české literatury a mluvnice; mnohé z prací těchto byly i uveřejněny a zůstávají ozdobou našeho písemnictví filologického. Prof. Gebauer zůstává last not least svým žákům jasným vzorem pravdivosti a pevnosti vědecké. Výsledky badání, ke kterým dospěl přesným a soustavným studiem, jsou mu tvrzí, jejíž obhájení stalo se mu nezvratnou povinností; i když výsledky ty a hájení jich vydalo jej nejkrutějším křivdám a útokům, křivdy ty a útoky dovedly mu ztrpčiti chvíle oddechu, ale nedovedly odvrátiti jej od mužného hájení svého přesvědčení ani sklátiti sílu k dalším pracím vědeckým.

Práce, kterou Gebauer sobě vytkl za životní úkol, není ještě dokonána. Neúmornost a pevnost, s jakou prof. Gebauer dovedl přes její velikost a obtížnost, přes překážky, kterými činnost jeho vědecká bývala stěžována, neodvratně za svým cílem se bráti, jest

nám zárukou, že práce ta dokonána bude, že Historická Mluvnice nezůstane ke škodě národa a vědy, ke škodě pro dohlednou dobu nenapravitelné, nedokončenou stavbou.

Přání, aby nebesa prof. Gebauerovi dala života a síly, jakých dovršení Mluvnice ještě hojnou měrou vyžaduje, ozývalo se zvláště v minulých dnech v srdcích všech přátel jeho i vědy české: aby nebyl rušen duševní klid k těžké té práci potřebný, toho dbáti jistě budou všichni lidé dobré vůle. *Josef Zubatý.*

O mezinárodním soudu rozhodčím.

Volně dle ruského pojednává Dr. Dobroslav Krejčí.

Nedlouho tomu, co dozuřil běs války, který zase jednou proti sobě poštval dva t. zv. kulturní státy. Umlkly zase — aspoň na čas — hrozné ty nástroje, jimiž hleděla každá strana dodati náležitého důrazu svému názoru na otázku neodvislosti Kuby.

Však se před tím, za krátkou poměrně dobu trvání války, nahovořily dosti, s celou svou nejmodernější výmluvností. Řečí jich zničena za chvíli celá mohutná loďstva, — a ty řady plovoucích pevností, v nichž měla nešťastná Hispanie uloženo tolik milionů těžce nasbíraného národního jmění, strhly s sebou do propasti zkázy s obou stran tisíce statných, zdravých, mladých lidí, schopných práce a dlouhého ještě života, a v jich hlavách snad i mnohou myšlénku, jež mohla popohnati lidstvo o valný hon na dráze pokroku! A mezitím se na souši celé další tisíce civilisovaných lidí navzájem vraždily, hladem i morem ničily, ba ve sfanatisované sesurovělosti leckdy i zcela necivilisovaně mučily. Tisíce rodin — dle obvyklého, bohužel však tolik pravdivého rčení — oplakává již zoufale tu děsnou mluvu moderních nástrojů válečných, nemluvě ani o dalších statisících těch, jimž přinesla »pouze« zkázu hospodářskou.

Na konec krátké té války bylo už těch hrůz jejích tolik, že se zpráv o nich nasytili již i ti, kdož po nich zpočátku práhli jako po příjemném dráždidle blaseovaných svých nervů; všeobecně pociťována potřeba, by spor byl zase uklizen a další hrůzy zažehnány. Každý, kdo má srdce v těle, si pak oddechl, když se konečné řešení sporu přeneslo zase s jeviště válečného ke klidným zeleným stolům diplomatů.

A když pak brzo na to, jako ohlas nebo předzvěsť mluvy jiných, lepších světů, zavzněla z úst jednoho z nejmocnějších tohoto světa vážná slova, zvoucí k odstranění pro budoucnosť podobných hrůz i jejich trvalého, na pohled sice méně hrozného, ale v důsledcích svých neméně zhoubného soudruha, militarismu, — tu neubránil se pocitu radostnému snad nikdo, ani ten, kdo o prvních výsledcích carovy konference soudí co nejskeptičtěji.

V době těchto mocných, svěžích ještě dojmů i očekávání dalšího jich vývinu stává se dvojnásob zajímavou ona stať mezinárodního práva — jež sama sebou zajímavá —, která jedná o *mezinárodním soudu rozhodčím*. Neboť tolik jest jisto: Má-li býti odstraněno neb aspoň omezeno rozhodování sporů mezinárodních válkou se všemi jejími hrůzami, musí se na její místo postaviti a co možná zdokonaliti jiný, lepší a humannější prostředek k řešení sporů takových, a to jest právě jen mezinárodní soud rozhodčí.

Ježto pak jedné formě soudu toho (totiž t. zv. smíšené komissi) svěřeno také dojednání podrobností míru španělsko-amerického, jest zajisté tím spíše pro každého zajímavo, dověděti se něco bližšího o této instituci.

Ve výborném ruském časopisu právnickém Журналъ юридическаго общества при императорскомъ С. Петербургскомъ университетѣ (1898, kniha 4. a 5., z dubna a května t. r.), rozepisuje se o ní velmi důkladně Mich. Němirovskij. Rozepisuje se o ní ve vědeckém tom časopise ovšem s hlediska vědeckého a theoretického, ale místy tak zajímavě, že jak doufáme zavděčíme se svému čtenářstvu, když mu podle materiálu jím sebraného, ale pokud možno prostě a neučeně také něco povíme o časové té otázce.

* * *

Co to jest »mezinárodní soud rozhodčí« (rusky »международный третейскій судъ« — »meždunarodnyj tretějskyj sud«, — francouzsky »arbitrage«)?

Nejlépe to poznáme, vytkneme-li rozdíly pojmu toho od pojmů příbuzných.

Od ostatních způsobů mimoválečného řešení mezinárodních sporů, tedy od diplomatických rozkladů, od t. zv. »dobrých úsluh« (čili dle prof. dra Zuckra »ochotného zprostředkování«, bons offices) a hlavně od často s ním směšovaného »prostřednictví« (médiation) liší se mezinárodní soud rozhodčí (arbitrage)

velmi podstatně tím, že soud ten dle pojmu svého může býti při své činnosti veden pouze úvahami právnickými, t. j. základem jeho rozhodnutí musí býti vždy jen právo, hlavně právo mezinárodní, a nikoli snad úvahy politické nebo pod. »Prostředník« vždy jest povolán k tomu, aby sporné strany — státy — smířil; on snaží se tedy najíti v daném případě to, co by za daných poměrů obě strany slušně přijati mohly za vhodné ukončení sporu, byť i to neodpovídalo přísnému právu; naleznuv to, snaží se pak obě strany pro to získati, přiměti je k povolnosti a vzájemným ústupkům, až se pomocí jeho konečně sejdou, třebas i podstatně jinde, než kde on původně zamýšlel a navrhoval. Naproti tomu mezinárodní »soud rozhodčí« — třeba též jen jediný člověk — prostě rozhoduje na přísném základě práva, nesmiřuje, nenavrhuje, nesmlouvá; hledá, kde je právo, a co nalezne, to platí.

Z toho vyplývají pak i různé praktické důsledky. Předně ten, že mezinárodní strany sporné, jakmile si zvolily »soud rozhodčí«, jsou již bez dalšího povinny podrobiti se bezpodmínečně jeho rozhodnutí; není ani třeba, by to bylo výslovně vytknuto v dotyčné úmluvě, t. zv. kompromissu, neboť vyplývá to již ze samého pojmu mezinárodního soudu rozhodčího. A za druhé, jakmile ve sporech mezinárodních zvolený rozhodčí počne činiti stranám návrhy na smírné ukončení sporu, přestává ihned býti rozhodčím, mění se bez dalšího v pouhého prostředníka, a strany jsou ihned sproštěny povinnosti podrobiti se jeho výroku. Z toho důvodu bylo na př. odmítnuto rozhodnutí hollandského krále ze dne 10. ledna 1831. ve sporu o hranice mezi Spojenými státy severoamerickými a Velkou Britanií, ačkoliv se byly obě sporné strany v Gentském traktátě ze dne 24. prosince 1814. výslovně zavázaly podrobiti se v otázce té výroku rozhodčího, za nějž povolán právě král hollandský.

Také od rozhodčího v obyčejných našich sporech občanských liší se rozhodčí soud mezinárodní podstatně, ačkoliv jest to na první pohled instituce zcela podobná.

V občanských sporech právě tak jako ve sporech mezinárodních jest rozhodčím nějaká vážená osoba, po případě více osob, kterou resp. které si sporné strany samy — ať přímo nebo nepřímo — zvolily k tomu, aby jejich spor platně rozhodla resp. rozhodly. Smlouva, kterou se zjišťuje, že obě sporné strany chtějí svůj spor rozřešiti takovýmto způsobem a svorně určují, kdo má

býti rozhodčím, jmenuje se v tom i onom případě kompromissem.

Rozdíl však mezi oběma druhy rozhodčích soudů jest ovšem již v tom, že před mezinárodním může se jednati jen o sporech mezi samostatnými státy, ježto pouze samostatné státy jsou v mezinárodním právu uznanými stranami, tedy subjekty právními, — kdežto před občanským rozhodčím může býti stranou kdokoliv.

Jiný rozdíl záleží v tom, že se v zákonech občanských z pravidla připouští za jistých podmínek odvolání z nálezu rozhodčího, a naopak zase lze ve sporech občanských (ovšem opět za jistých podmínek) donutiti strany exekucí k tomu, co jim rozhodčí uložil, — kdežto v právu mezinárodním není odvolání z nálezu rozhodčího soudu, ale také není prostředků, kterými by se dala vynutiti bezpodmínečná poslušnosť takového nálezu.

Hlavní však rozdíl mezi oběma těmi rozhodčími jest, že ve sporech civilních volí si strany rozhodčího za tím účelem, aby se vyhnuly soudu, tedy tehdy, když si přejí urovnati svůj spor mimosoudně, smírným způsobem; proto také dle mnohých zákonodárství není rozhodčí ve sporech občanských povinen říditi se při svém rozhodování přísnými, objektivními pravidly právními. Naproti tomu mezinárodní soud rozhodčí jest právě — aspoň dosud — jediným řádným soudem ve sporech mezinárodních, jediným právním prostředkem ochrany v oblasti mezinárodních vztahů, přísným a bezohledným strážcem objektivního práva v oblasti té. Jej si volíce, nechtějí tedy mezinárodní strany vyhnouti se řádnému přísnému soudu, nýbrž naopak právě se jemu podrobují.

Z toho pak vyplývá, že mezinárodní soud rozhodčí má, postupně se zdokonaluje, přisvojovati si formy a obyčeje nikoliv občanských rozhodčích, nýbrž pravidelných, řádných soudů. A to se také ve skutečnosti stává. —

Dle toho všeho, co dosud řečeno, lze nyní odpověděti na hořejší otázku — co jest mezinárodní soud rozhodčí — asi tak, že jest to *právní* prostředek k rozřešení sporů mezi *samostatnými* státy na základech mezinárodního *práva* pomocí soudců, vybraných *souhlasně od sporných stran* samých.

* * *

Naskytá se však nová otázka: Mohou býti *všechny* spory mezinárodní rozřešeny takovýmto soudem rozhodčím, či se některé vůbec nehodí za *předmět jednání* soudu toho?

Někteří spisovatelé mezinárodního práva tvrdí, že předmětem řešení před mezinárodním soudem rozhodčím mohou býti toliko spory povahy právní, nikoli však spory povahy politické. Mají-li však udati, které spory jsou povahy právní a které politické, říkají zase, že oněmi jsou takové spory, které mohou býti rozřešeny cestou právní, za pomoci soudu, těmito pak takové, které právní cestou rozřešeny býti nemohou, pro jichž rozřešení třeba je sáhnouti k násilí, k válce. Bližšího určení jedněch ani druhých spisovatelé mezinárodního práva podati nemohou. Prostě proto, že vnitřního rozdílu takového v podstatě není. Jsou sice spory mezinárodní, kde jde o tak důležité zájmy, že žádný ze sporných států při dosavadním nedokonalém zřízení mezinárodních soudů rozhodčích a při dosavadní neustálenosti zásad práva mezinárodního nechce rozhodnutí o nich ponechati jakémukoliv třetímu soudu, nýbrž hotov jest chrániti tyto své zájmy sám, celou svojí váhou a mocí. Ale příčina toho netkví uvnitř, v povaze těch sporů, takže by spory takové vůbec se nedaly rozhodnouti právně, za pomoci soudu, nýbrž jedině v tom, že bohužel dosud nejsou všechny zásady mezinárodního práva bezesporny a všeobecně uznány, a že vůbec také sama organisace rozhodčího soudu mezinárodního není dosud tak dokonalá, aby mu mohly sporné státy bez nejmenších obav a pochybností svěřiti i zájmy své nejvážnější.

Že tu není vnitřního rozdílu mezi oběma kategoriemi sporů, vysvitá i z toho, že spory zcela téhož druhu jednou byly svěřeny rozhodnutí mezinárodního soudu rozhodčího, podruhé zase nikoli. Zejména za starých časů téměř všechny mezinárodní spory řešeny byly zbraněmi, měly tedy téměř všechny »povahu politickou« — i takové, které se nyní bez závady řeší rozhodčím soudem, jsou tedy »povahy právní«. A přece se ve vnitřní povaze jich praničeho nezměnilo!

Vnitřního, podstatného rozdílu mezi t. zv. mezinárodními spory právními a politickými tu tedy není; avšak přes to musí se prozatím i největší přítel mírného, neválečného řešení mezinárodních konfliktů smířiti se smutnou skutečností, že se všechny ty konflikty bohužel dosud bez válek rozřešiti nedají. Společnou snahou všech přátel míru a zejména všech států opravdu mírumilovných

musí prozatím jen býti, by se odstraňovaly alespoň překážky, jež tomu brání: By se zásady mezinárodního práva vždy více vyjasňovaly a mezinárodní soud rozhodčí sám vždy dokonaleji organisoval, tak aby tu byla záruka, že i nejvážnější otázky mezinárodních styků dojdou před ním zcela nestranného a čistě právního rozřešení.

Zajímavo jest ještě, jak si někteří spisovatelé i politikové snaží pomoci, aby přece nějak odůvodnili faktum, že se jisté spory stále ještě vymykají rozhodnutí mezinárodního soudu rozhodčího.

Markýz Salisbury na příklad rozeznává za tím účelem dva druhy mezinárodních sporů: jedny mají prý ráz soukromý, když totiž stát v nich vystupuje jen jakožto představitel a ochránce jednotlivých svých poddaných, při druhých naproti tomu jest interessován přímo stát sám jakožto celek, takže mají tyto spory ráz veřejný, všeobecný, státní.

K prvním patří na př. všechny spory o náhradu škod, způsobeným poddaným jednoho státu takovými jednáními druhého státu (resp. jeho orgánů nebo po případě třeba jen poddaných), která se příčí právu mezinárodnímu, jako: porušením neutrality, zneužitím práv jurisdikce ve vodách territoriálních, násilím na osobách neb na majetku cizích poddaných a p.

Ke sporům druhého druhu náležejí spory o hranice, nebo spory vzniklé uchvácením území neb majetku cizího státu samého (na př. válečných lodí) atd.

Spory rázu prvního dopouštějí prý vždy rozřešení soudem rozhodčím, beze všeho obmezení; nikoli však spory druhu posléz uvedeného.

Avšak nezdá se, že by přímý interess státu jakožto celku na jistém sporu byl sám o sobě překážkou, by spor ten byl řešen na mezinárodním soudě rozhodčím; neboť spory o hranice, které přece podle samého markýze Salisburyho mají ráz veřejný, státní, byly velmi často, ba snad nejčastěji předmětem jednání na soudech rozhodčích.

Jiní zase, na př. Calvo, Rouard de Card, Chrabro-Vasiljevskij, Mancini, vylučují z právomoci mezinárodních soudů rozhodčích naprosto a zásadně všechny spory, které se dotýkají nezávislosti, existence a cti státu. Zajímavě odůvodňoval to Mancini ve své řeči, proslovené v italském parlamentě dne 24. září 1874. »Někteří lidé myslí,« pravil mezi jiným, »že přívrženci mezinárodního soudu rozhodčího zavazují se užívati ho co nejpřísněji, i tam, kde jde o život a smrt států, o národní existenci, nezávislost a nedotknutelnost,

slovem, o podstatná a základní práva, jež dává příroda sama všem národům a která nelze odloučiti od bytosti, tvořící národ. My odmítáme takovéto přehánění. Skutečně jsou práva, jak soukromá, tak i veřejná, jichž nikdy nelze se vzdáti a která nikdy nemohou býti smlouvou podstatně měněna. Tak, v poměrech soukromoprávních, představme si, že bych třeba zřejmě dal svůj souhlas ke smlouvě, kterou se prohlašuji za otroka jiného člověka. Tento souhlas můj byl by zrušen, uznán nezákonným a smlouva neplatnou. Ježto pak rozhodování soudu rozhodčího má svůj základ jen v souhlasu, kompromissu sporných stran a je platno jen potud, pokud je platným i kompromiss, nemohl bych uzavříti právně platný kompromiss, kterým bych zmocnil kohosi třetího, aby rozhodl, zda budu otrokem druhé strany čili nic. Převeďte nyní tento příklad na poměry mezinárodní. Právě tak v podstatě byla by právně neplatna smlouva, kterou by se stát vzdával své národní existence, nezávislosti a nedotknutelnosti.«

Chrabro-Vasiljevskij pak snaží se nemožnost, aby na mezinárodním soudě rozhodčím řešeny byly spory, dotýkající se podstatných, existenčních práv (droits essentiels) státu, odůvodniti tím, že stát, uznav za pochybné nějaké své podstatné právo, již tím samým by uznal za pochybnu i samu svoji existenci jakožto nezávislého subjektu mezinárodního práva.

Nebudeme sledovati p. Němirovského, který pěkně dovozuje, že i v těchto, zdánlivě tak přesvědčivých vývodech jest omyl, a že v zásadě ani takovéto nejvážnější spory mezinárodní nejsou vyloučeny z jednání před soudy rozhodčími. Těm, které to zajímá, napovíme to jen zkrátka: Mancini a Chrabro-Vasiljevskij zapomněli tu na chvíli, co jinak sami uznávají, že totiž jednání před mezinárodním soudem rozhodčím jest *právním*, řádným řešením sporu a nikoli snad smírem, při němž se některá strana nebo obě svého práva *vzdávají!* *Vzdáti* se svých existenčních práv státy ovšem nemohou; ale tak, jako v občanském životě *může* i neplatná ona smlouva, kterou bych se prodával za otroka druhému, býti předmětem jednání pravidelného soudu občanského (který by ovšem musil konstatovati neplatnost oné smlouvy a vyvoditi z toho důsledky), tak může se v zásadě i před pravidelným soudem mezinárodním, tedy před mezinárodním soudem rozhodčím jednati i o sama existenční práva zúčastněných států. To ovšem předpokládá, že také soud ten podává všechny záruky, že tato přirozená, existenčn práva každého státu nestranně a bezpečně uzná — a tu jsme zase

tam, kde jsme se octli před chvílí. Ač v zásadě by mohly býti, v praxi dosud nebývají spory o taková práva svěřovány mezinárodním soudům rozhodčím, — opět proto, že zásady mezinárodního práva nejsou dosud zcela ustáleny a ode všech států uznány, a že organisace soudů těch není dosud zcela dokonalá!

Avšak nechme již sporů, které nebývají a všimněme si alespoň zběžně těch, které bývají řešeny na mezinárodních soudech rozhodčích. Jsouť i ony tak důležity a mimo to poměrně tak četny, že rozhodčí ty soudy již tím, že jsou s to skýtati právní ochranu aspoň v těchto sporech, zasluhují plnou měrou pozornosti a vážnosti u veškerého civilisovaného světa.

Mezi spory těmi nalézáme především řadu takových, při nichž sporné státy domnívaly se býti dotčeny ve své národní cti. Tak na př. považovala Velká Britanie za urážku své státní cti, když v roce 1861. vláda peruánská uvěznila jejího poddaného, kapitána Uajta, nebo když 17. června 1862. vláda brasilská uvěznila britské námořníky z lodi La Forte. Obě ty záležitosti pak urovnány na soudech rozhodčích. Bohužel nebývá tak vždy při sporech tohoto druhu. Tak na př. urážka, kterou vláda francouzská viděla v tom, že pruský král nechtěl dáti Francii záruku za to, že žádný Hohenzollern nevstoupí na trůn španělský, sloužila za podnět k poslední, tak děsné válce francouzsko-německé!

Vůbec jest pojem cti národní neb státní velice pružný a přečasto skrývají se pod jeho pláštíkem zámysly ne právě šlechetné i všelijaké dobývačné touhy! Massy to rozohní: »důstojnost naší koruny«, »čest našeho národa«, »čest praporu«, »sláva zbraní našich« a podobná rčení; ale co se často za nimi skrývá!

Na š:ěstí mění se ponenáhlu ponětí o cti, jak v životě soukromém, tak i ve stycích státních, a v obou směrech ustupuje, byť i zvolna, do pozadí názor, že urážku lze smýti jen krví protivníka. Tím důsledně měla by se rozšiřovati také působnost mezinárodních soudů rozhodčích.

O jiných druzích sporů, spadajících do jich právomoci, stala se zmínka již dříve: Snad nejčastějším předmětem jejich jednání bývají spory o hranice, o náhradu škod a zadostiučinění při přehmatech mezinárodních, poškozujících buď přímo druhý stát neb jeho poddané. Tu jest příslušnost mezinárodních soudů rozhodčích nyní již téměř všeobecně uznána.

* * *

Přicházíme k další, snad nejzajímavější otázce: Jak bývá a jak by měl býti *sestaven* takový mezinárodní soud rozhodčí?

Základem tu jest ovšem úmluva sporných stran, t. zv. kompromiss. V něm dávají sporné státy na jevo svůj souhlas, aby spor mezi nimi vzniklý byl rozhodnut zvláštním soudem, který si zároveň souhlasně volí, aneb aspoň způsob jeho sestavení přesně určí. Obyčejně také bývá v kompromisse stanoven jistý formální řád jednací pro tento rozhodčí soud a někdy také zásady (materielního rázu), jimiž se má při svém rozhodnutí samém říditi, nebo pravidla, dle nichž má býti jeho výrok proveden, přiveden k platnosti.

Kompromiss takový je v podstatě své smlouvou, a proto se k platnosti jeho vyhledává, tak jako při jiných smlouvách, aby byl uzavřen od osob k tomu způsobilých, tedy zde od řádných zástupců sporných států, kteří dle ústavy každého ze států těch jsou k tomu oprávněni, dále aby souhlas zástupců těch byl svobodný, ne tedy snad násilím nebo podvodem s druhé strany vynucený, a také aby forma kompromissu odpovídala požadavkům ústavy zúčastněných států. Tak zejména musí při státech konstitučních zpravidla býti kompromiss schválen sněmovnou resp. sněmovnami. Řádný kompromiss musí dále přesně označovati předmět sporný, jehož se týče, a osoby soudců neb způsob, jak má býti soud sestaven.

Kompromiss může býti uzavřen jen pro jistý spor, již tu jsoucí, anebo může také již předem podrobovati určitému soudu rozhodčímu všechny spory, které snad budoucně vzniknou mezi smlouvajícími se státy, buď vůbec, anebo alespoň o jistém předmětu, v kompromissu vytknutém. Ovšem mívají takovéto napřed uzavřené kompromissy všeobecné jeden háček: Že totiž v době, kdy ke sporu skutečně dojde, přejde leckdy jednomu ze smluvených států chuť podrobiti se stanovenému soudu rozhodčímu, a není tu moci, která by ho k tomu mohla donutiti. Tak na př. Italie ujednala v čl. 14. své obchodní smlouvy se Švýcary ze dne 19. dubna 1892. zcela jasně, že veškery spory o smysl a provedení této smlouvy mají býti rozřešeny smluveným mezinárodním soudem rozhodčím; když však následkem dekretu italského krále ze dne 8. listopadu 1893 spor takový skutečně vznikl a republika švýcarská žádala za provedení té úmluvy dle čl. 14., tu milá Italie nechtěla o ní ani slyšeti!

Že kompromiss nemusí obsahovati ustanovení, dle něhož se sporné strany zavazují uznati v každém případě rozhodnutí soudu

za právoplatné a podrobiti se mu, o tom stala se již zmínka: Jest to jednak zbytečno, poněvadž se to dle podstaty mezinárodního soudu rozhodčího rozumí samo sebou, jednak marno, poněvadž není zpravidla prostředku, kterým by k tomu stát, byť se i k tomu byl výslovně zavázal, mohl býti donucen, jestliže si věc rozmyslí a pak nechce.

Zajímavo je také, že aspoň jednou — pokud známo — řešil soud rozhodčí mezinárodní spor, aniž by byl předcházel formální kompromiss sporných stran: Byl to zmíněný již spor mezi Velkou Britanií a Brazilií z příčiny uvěznění britských námořníků z lodi La Forte, který rozhodl jakožto rozsudí král belgický, byv k tomu povolán pouze výměnou diplomatických not ze dne 5. ledna 1863. bez formálního kompromissu,

Jindy tedy vždycky povolán byl mezinárodní soud rozhodčí k činnosti formálním kompromissem. Při tom ovšem máme na mysli jen případy mezinárodního soudu rozhodčího v pravém, moderním slova toho smyslu. Ty pak datují se vlastně teprve od těch dob, kdy byla civilisovanými státy aspoň theoreticky uznána nutnost spořádaných styků mezinárodních, tedy od doby po první francouzské revoluci a po osvobození Spojených států severoamerických. V těchto Spojených státech nalézáme první případy moderního mezinárodního soudu rozhodčího, takže je lze právem nazvati kolébkou moderní té instituce.

Ve starém, středním a na počátku nového věku setkáváme se sice také s podobnými případy, kde činěny pokusy rozřešiti mezinárodní spory za pomocí cizích, nesúčastněných osob (ve středověku hlavně papežů neb římských císařů); avšak při naprostém tehdejším nedostatku ustálených právních zásad mezinárodních scházel pokusům těm ovšem podstatný ráz moderních mezinárodních soudů rozhodčích, totiž ráz skutečného, řádného soudu, řešícího spor na základech pouze čistě právních. Spíše měly ráz pouhých politických a diplomatických sprostředkování, anebo autoritativního rozhodnutí dle ohledů vhodnosti a politiky.

Nejstarší a nejvíce užívanou formou moderních mezinárodních soudů rozhodčích jsou t. zv. smíšené komisse (Commissions mixtes, Boards of commissioners). Každý ze sporných států zvolí po stejném počtu svých zástupců jakožto členů soudu, po jednom nebo po dvou; nemohou-li se pak tito shodnouti při rozhodnutí sporného případu, přibírá se ještě t. zv. vrchní rozhodčí (super-

arbiter, surarbitre, umpire), kterého buď volí oni členové soudu sami, anebo nějaká třetí, nezúčastněná osoba, pověřená tím úkolem už v kompromissu, obyčejně hlava některého přátelského státu. Také bývá stanoveno, že nemohou-li se členové komisse shodnouti při volbě vrchního rozhodčího, naznačí každá strana jednoho kandidáta a mezi těmi pak rozhodne los.

Náš Mich. Němirovskij probral 72 případů mezinárodních soudů rozhodčích, působivších v době mezi r. 1794. až 1897. Z těch pak plných 38, tedy více než polovice, patří sem, k t. zv. smíšeným komissím.

Tyto smíšené komisse jsou jaksi na rozhraní mezi orgány diplomacie a institucí soudní. Neboť členové, ustanovení od sporných stran, cítí se zpravidla daleko více zástupci svých vlád nežli soudci a vnášejí do jednání vždycky trochu politiky, která při vlastním, pravém soudě jest naprosto vyloučena. I když se mezi sebou úplně dohodnou, bývá to často na základech, přísnému právu naprosto cizích — jako na př. komisse, sestavená v r. 1871. Washingtonským traktátem, která při rozhodování sporu o zajetí lodi Springbok postavila se na stanovisko t. zv. theorie pokračování v cestě (the doctrine of continious voyage), jež mezinárodnímu právu přímo odporuje.

Někdy sice bývá v kompromissu stanoveno, že zástupci obou stran ve smíšených komissích mají navzájem vykonati přísahu, že své rozhodnutí založí pouze na právu a spravedlnosti, bez ohledů a bez nadržování své rodné straně; ale i to bývá málo platno. Je to ostatně zcela přirozeno, že cit vlastenecký a bezprostřední zájem zatemní leckdy i při nejlepší vůli smysl pro přísné právo.

Proto také se komisse zpravidla nedohodnou a věc rozhodne pak jediná osoba, vrchní rozhodčí sám, čímž se arci celá povaha soudu mění. Přestává vlastně smíšená komisse a nastupuje pravý rozhodčí soud o jediném soudci.

Němirovskij uvádí jen dva případy (mimo svrchu již dotčený z r. 1871), kde smíšené komisse rozhodly spor svorně samy, bez účastenství vrchního rozhodčího, totiž pohraniční spory mezi Spojenými státy severoamerickými a Anglií v r. 1814. a mezi Italií a Švýcarskem v r. 1873.

(Dokončení).

Hostýn.

Napsal Josef Merhaut.

(Pokračování.)

V něm hoří ještě těžkým plamenem pochodní rozsvícených v tmu katakomb prvotná víra, houževnatá víra starých křesťanů. Není sentimentálně koketní, není vypočteno jen pro formu a vnějšek, jak tento lid slouží svému Bohu. Jsou kasty, které volají zákon boží a klaní se mu ve všech formálních podobách jen proto, že ohroženy ve vrchnopanství svých výsad, chytáním autority nebes hledí se udržet na strouchnivělých zábradlích svých vyšších stupňů. Ale ten lid věří v Boha celým obsahem své bytosti. Z krve svého zplození, povýšeného k Jeho obrazu; z nejprudší potřeby své duše; z neuvědomělé třebas, nerafinované, pračlověcké touhy po světle, v němž se hřeje a rozjasňuje Hmota, studená, černá Hmota. Ve strnulé póse velká společnosť vykřikuje hesla o mravním přesvědčení, o citu pro pravdu, právo a spravedlnosť. V jediný neobsáhlý pojem to všecko prostě shrnuje lid: v pojem Boha, jenž byl a jest nevystihlým, nepochopitelným obsahem všeho dobra — —

Hřivna se rozpálil. A z těch myšlenek stále víc, jako by rozžhaveným železem tam ryl, příval prudký a přece jako slitování milý přísně vpaloval se do jeho mozku.

Ublížil své ženě, kál se a kajicně se vrátil k ní. Je už tím odbyto jeho pokání? Není-li třeba ještě nějakého dokonalejšího jeho činu, aby ji zcela usmířil, přesvědčil a upokojil? Ji! Jen ji? Ale ona věřila ve spravedlnost Nejvyšší, v tu, jež žádá také formálního zadostučinění, obřadného pokání — neboť vzpourou proti Bohu byl v jejích očích každý lidský hřích. Najednou byl přesvědčen, že mu dříve neodpustí, dokud i takto, nejen před ní, ale i před Bohem nebude se kát. Mlčela její ústa, ale její pohledy mu to řekly včera v noci i dnes.

Což kdyby tak tam nahoře na Hostýně — — k vůli ní — — k vůli jejímu upokojení — —

Ach, toužil zase po teplém manželském míru, po holubičí spokojenosti dávných dnů — — Stála by za to ta oběť, to pokoření, v němž by zlomil svůj odpor k obřadům, tu lhostejnou, prudkou svou nenávist ke všem formálnostem předpisů — —

Ale ji, ji znovu získat! Ji, ji! Jaká kořisť vzácná mu kynula — —

Nedomyslil. Mávl rukou. Z doutníku, na nějž už zapomínal, prudce vytáhl chuchvalovitý, ramenatě rozčepejřený oblak dýmu. — — Je tam, v hostýnském kostele, nedaleko vchodu takový šerý, do tmy zalehlý kout — — a v něm zpovědnice hnědá, která na vždycky něma v sebe pohlcuje všecko, co přes dřevěnou síť mřížky vyslechne tu ucho božího sluhy — —

— E! — Nikdy v životě nehledal formalit! Zase tak protestovalo to v něm.

— Ale žena by se potěšila! —

Opřen stále zády o žlutou stěnu, Hřivna na můstku vagónu ztrácel se do svých dum. Vlak letěl teď kolébavě živoucím už dnem. Chlubivě rozkládalo slunce po nebi i zemi nedělní svůj brillantový šperk. Kus za kusem ukrajovalo černých stínů, jež z posledních mračen ležely ještě na polích, vpity do jejich smočených brázd. Utíkaly stíny . . . a víc a víc do plného světla vyhrnovaly se všecky podrobnosti kraje. Zčernaly ještě záhadněji kříže rozpjaté proti rozžhaveným obzorům na vzdálených návrších. Hlasněji zakřikly bílé domky rozházených vsí.

Zeleněji rozdýchaly se zatoužené lesy. Neforemná jakási kostelní věž, do vrcholku až zděná, otřískaná deštěm i věkem, teskně se vyvalila v pravo nad křivku hor a hned zase nemotorně couvala a padala v propasť, hanbíc se na pronikavém světle za cikánský svůj háv. Hned po ní jiná, štíhlá a mladě vypjatá vyletěla přes čáru vrchu, jako vystřelený šíp, panensky svižně nesla se dál, v ruce vytýčené pevně, vyznavačsky hrdě k nebesům vznášejíc svůj nově zlacený kříž.

Pláň šířila se vždy víc. Stále více usekávala se návrší, nížily se a v dálku zapadaly hory: kraj protahoval se v zelenou, vrbovitou rovinu Hané. Konec obzoru teď zdál se Hřivnovi nekonečně vzdálený, s mlhami splynulý. Nad ním, na hranicích mezi viditelným a tušeným plovaly obláčky bílé jako dým — — obrovská kaditelnice par tam někde rozpálena a rozhoupána byla v pozdrav vítěznému slunci.

Teskno bylo Hřivnovi, mlžně teskno. V mrákotách rozhoupalo se srdce, a jak vlak se kolébal, duše jeho v růžových vodách se koupala, rozslazovala se v něm krev. Všecko jeho nitro teď bylo zvonem, v němž jemnými údery rozkývaného srdce probouzely se dávné resonance mladých citů, harmonie vzpomínek z mládí.

Také doma, v bílém kostele české vsi, vídával pivoňkové korouhve, jako měli tam ti ve vedlejším vagónu. Pivoňky, pivoňky!

— Jaká vzpomínka! — Zapálil si vyhasínající doutník — a dechem jeho modravým napouštěje svůj černý knír, rozšířenými nozdrami chytaje vůni nikotinu, houpán vlakem, houpán bláhovým zamyšlením, tratil se víc a víc v nedohledných, stínem vlhkým poházených alejích vzpomínek: — — nevýslovně červené byly korouhve cechů, zastrkané žerděmi svými v ulici černých kostelních lavic. A jedna veliká, obrovská jako plachta lodi, se šňůrami a řadou pomocných žerdí, s obrazem svatých ve svém poli, byla také tak červená, tak podivně rudá jako pivoňky — — Červená, červená! — Ze všech tónů nejvíc miloval tuto silnou barvu ohně, lásky a vzpoury, výkřiky červánků, volání tmavých růží, hýření a krve. Miloval divokosť. Protivilo se mu všecko lhostejné, polovičaté, neurčité a prostřední: Proto snad si teď tak zamiloval svoji ženu, že poznal ji tak divokou v bolesti, tak šíleně rozpálenou v hněvu, v nenávisti a odporu. Silou svého temperamentu, který vyšlehl v hněv tam, kde vyhasla sopka lásky, strhla ho hned k sobě zpět. Silou svého vzdoru rozdráždila jeho srdce v krvácení nové, omladlé, po druhé kvetoucí lásky k ní, touhy po ní. Dráždila ho i teď — ve šťastných dnech manželství duše tak měkká a rozplývavá! — dráždila ho svou nepřístupností, upjatým vzdalováním se, chladnou cizotou svých pohledů i slov.

Čím si ji zase vybojuje zpět?

Náhle zase to tak vyskočilo v něm: bleskný nápad, chvilkové přání, aby něco neobyčejného učinil jí k vůli, něco, co by ji zcela překvapilo a utlouklo všecky námitky o pevnosti jeho úmyslů.

Myslil na to a přivřel oči. Utíkal od světla . . . chvíli se zálibnou hltavostí zabořil se do tmy a hrál si v ní s tímto nápadem. A opřený lokty o železné zábradlí můstku, ruce přimáčkl na oči a stále se tak rozkochával tou tmou. V dálce tam kdesi, daleko někde v mozku za očima zavřenýma, ve tmě kymácelo se světlo, tmavě rudé, mlhové, rozplizlý plamen svítilny, se kterou kdosi tam se táh', šel, šel a mizel. Tak vídával Hřivna doma na vsi za černých večerů vyprovázeti kněze, jenž umírajícímu přes pole poslední útěchu s tělem Páně nes'. —

Má jít za tím světlem? Na cestu liturgických obřadů má jít za svojí ženou a k vůli ní?

Otevřel oči. — Jaký byl přece jen krásný svět v plných barvách dne! Kdyby jen jako jiní mohl už jej chápat tak, jaký je na pohled: bujný, stvořený k životu a ne k odříkání, poddávající se k radosti člověku svým p o v r c h e m, květy i plody, stínem i jasem!

K čemu si hlavy lámat tím, co je a bude pod tou malovanou pokrývkou hluboko v jeho útrobách a vysoko nad ním v zenitu?

Krásný by byl život, dovedl by si ho teprve teď vážit, kdyby jen ženu už zase měl usmířenu, kdyby nebylo jejích výčitek, podezřívání, nedůvěry a . . . bál se toho slova . . . její nelásky.

Obrátil se z můstku do kupé. Paní Hřivnová stála nachýlena u okna. Oběma rukama opřena o příčný železný prut, bloudila blouznivýma očima v kraji. Neviděla ho, jak teď stál nedaleko ní, ale její nervy jistě rozehrát se musely, magnetisovány prudkým, láskyplným pohledem očí, jimiž Hřivna se vpil v mladý pás jejího štíhlého, děvušsky ještě pružného, mateřstvím nedotknutého těla. Vysoká byla jako královna a jako princezna útlá. Sehnuta do okna pod nízkým stropem kupé, v černé, těsné své říze byla taková milá a — daleká. Jen tam pro ty dálky měla oči — pro něho nic. Celá černá, jen červený klobouček měla, z rudého krajkoví. A jak byla skloněna, světlo dne nemohlo jí do tváře přímo, ale vykoupáno dřív v krvi krajek na širokém okraji kloboučku. Červánkový stín na čele jí zahrával, ve snědé tváři, na spáncích, — i v očích se jiskřil, i v černých vlasech, černých tak hluboce a divě. Červená a černá! Věděla, že miluje toto sdružení barev. Zdali také dnes na něho si vzpomněla v nich?

Pohnul se a vypustil dým tak, že musel protáhnout se kolem její tváře. Trhla sebou. Lehko obrátila tvář, ale nepohnuta dále dívala se ven. Hrdý její profil lákal Hřivnu, aby se k ní přiblížil slovem.

— Vidíš už Hostýn?

Ptal se jako v pohádce. Ona pohodila jen hlavou.

— Půjdeš zase k zpovědi? — Ptal se dál.

Zvedla se a nezbádanými hvězdami svých černých očí zamířila k jeho tváři. Hledala tam světlo pro pravý význam této otázky.

— Proč? řekla jen.

Hřivna zamhouřil zase oči. Nemohl snésti pátravých paprsků těch vyčítavých hvězd. Neměl smělosti, aby přímo před jejich světlo hodil svůj návrh, nápad, úmysl. Do přivřených očí volal zase tmu — daleko červený plamen zase zakymácel se v ní. Neurčitě, šeptaje do té tmy, sám nevěře svému hlasu, Hřivna řekl:

— Já bych také — — Rád bych — —

Pochopila. A podívala se na něho tak nejistě. Hlas jeho se dojatě třás. Ale jeho zamhouřený pohled nebyl upřímný. Její oči nedůvěřivě opakovaly jen: ty? ty?

A přece něco překvapeného a měkšího zachytilo se v nich. Ale nic neřekla a chladně obrátila se zase k oknu. Jistě však duší jí něco zaznívalo . . . struna, které se dotek', tam usínavě chvěla se dál.

Hřivna zvolna, nepozorovaně, aby nenarazil a nepřetrhl toho zaznívání, táhl se zase na můstek. Zaťukal u ní zas — — kdy bude už zcela otevřeno? — Rozbafal se silně a touživě, v neurčitých rozpacích, pohledem bloudil ve vzduchu za svými obláčky. — —

Zaškubalo to vlakem. Stanuli v Nezamyslicích. Na perronu hučel zmatný shon křižovatkového nádraží. Všecko tam utíkalo, v sebe se pletlo, do sebe vráželo, sobecky řvalo a bez citu do sebe tlouklo — — závistné pádění, jak bývá malováno v allegoriích ukazujících honbu za marným přízrakem štěstí. Hučíc unaveně, saň vlaku pohltila do svých útrob zase nové proudy poutníků. Prchali ke dveřím vagónů v opilém zmatení lidí zřídka cestujících a hned ustrašených, že místa pro ně nezbude nebo že ujede vlak.

V zástupu tlačících se všecky hlavou převyšoval stařičký kněz, velmi vysoký, lehce ohnutý v týle, jako světec štíhlý na hubeném svém těle. Černou, zánovní svoji brašničku cestovní jako hračku vznášel nad zástupem a očima plaše střílel po oknech dlouhého vlaku. —

Jaké to měl oči! Veliké a nebesky modré, úžasně klidné a přece ostré, otecky moudré: horečně a povýšeně škubal se v nich zlomený, potrhaný lesk vysokého věku.

Kde jen Hřivna už viděl tyto oči uhrančivého stáří? — Dívaly se na něho teď. Důvěrná otázka volala z nich. Hřivna, zasažen jakousi neodolatelností toho dotazu, seskočil po schodech vagónu a volal:

— Jedno místo tu máme!

Vysoký stařeček pokynul s povděkem; zaťal zuby do rtů, oči ještě více rozevřel a tlačil se k vozu. Ale u samých schůdků rozpínavě zaskočil mu do cesty mladý důstojník, odstrčil jeho kufříček hladký, a vyšplhal se ke Hřivnovi na můstek. Stařeček obrátil se s davem dál.

Nadporučík vehnal se do kupé bez pozdravu. Spatřiv paní u okna nahnutou, postavil se na druhé straně, rozšklebil pravý koutek úst a řinčivě odpínal šavli. A sedl si a lehce hvízdaje kroutil si svůj navoněný, kocourovitě pod oči vytlačený knír. Celý páchl jakousi dotěrnou voňavkovou směsí, půl jako koňskou stájí a půl jako pačulí, kasárny i salonem.

— Nafouklá drzosť! Domýšlivé nezdvořáctví! Žabské naparování »vojenské cti«.

Hřivna hučel si do vousů. Zase v něm rozplanul ten ragový vztek. Do očí se mu naplavil, tvář rozpálil, zacukal rty. Vojáček mlsně mu očima olizoval ženu. Jak byla k oknu obrácena, od vykukujících kramflíčků botek po řasách sukně, od kyčlí ke štíhlému vypjetí zad šlehaly jeho pohledy. Když se obrátila a sedla, s hloupou dotěrností neodolatelných zase vytahoval svůj knír, dlouhými svými prsty kroutě ve vzduchu ještě na prázdno arabesky mužského koketství, hýbaje klouby, jako by na neviditelnou šalmaj lásky zastaveníčko hrál.

Horce plály oči paní Hřivnové; v červeném stínu kloboučku světlo nevýslovné mihotalo se jí v tváři.

Hřivnu zaštípala žárlivosť; žluté modřiny po doteku vyzáblých, vyschlých jejích prstů škaredě rozlezaly se v něm. Žárlivosť — zase jednou po letech, jako za mladého milování! Vracel se někam, hlavu obracel zpět, znovu bloudil po pěšinách dávno zapadaných a zapomínaných — —

Byl by rád ženu zavolal přísným pohledem vlastníka, jediné oprávněného, k sobě na můstek, ven z toho doupěte vojenské zvůle. Ale nešlo to, nešlo. Dříve, ano dříve! Teď jako by právo na ni byl ztratil, i všecku odvahu hlasitě na ni zavolat.

Ona však, nevolána, přišla ven sama. Oddechla si z těžka, zahánějíc od sebe ošklivosť. U zábradlí můstku stojíc, hrdě vztýčena, pohledem dlouhým, v němž zase pohrdala veškerou nízkostí země, dívala se daleko, daleko.

— Nejsem tvá, žádného nejsem, nechci muže. Jsem nedosažitelna!

To Hřivna v tom pohledu čet'. Bolesť ztraceného majetku zase ho zahryzala — —

V Kojetíně přesedali. Maloměstské nádraží vířivě se rozhučelo. Zástupy těch, kteří vystoupili a čekali na nový vlak, natáhly se podle celého ohražení, vyplnily podstřeší i volné místo před kolejemi. Také chlapsky rozvalená dáma v bílé jupce se svým průvodcem, i důstojník tu čekali. Nadporučík, obcházeje sem a tam, kamarádsky smál se na obryni, a jako čmelák mlsně stále očima poletoval kolem červeného kloboučku Hřivnovy ženy.

A v koutě perronu stál stařeček — kněz. Kufříček postavil ke zdi, široký tvrdý klobouk s hlavy sňal a na brašnu položil. Četl breviář. Vymknutý z ruchu kolem, nežil pro tento svět. Oči Hřiv-

novy stále to k němu táhlo. Přes šířku perronu pohledy jejich se střetly — — Bože, jak jen tyto oči Hřivna už znal?! A do jaké starecké hlavy zasazeny byly ty drahé kameny modré! Nad čelem vysokým prošedlé vlasy byly přeházeny, dlouhé vlasy lehce mu kryly i krk. Tvář, nažloutlá věkem, prokvetala čímsi prorockým, když oči v knížku sklopené se zvedly a zamyšlenou svoji modrosť rozlily po všech rysech. Vysoký nad svoje okolí, jako by z jiného světa byl sestoupil mezi ty zástupy, a v modlitbě svojí od nich zase nachyloval se zpět. Jeden z vyvolených Páně, kteří ke kněžskému rouchu se rodí a rostou jako se rodí a roste umělec. Žádný řemeslník svého úřadu, odbývavý, bojechtivý gladiator veřejnosti, ale v sebe uzavřený, samotářský, ve visích nadzemských zasněný sluha Hospodinův . . . tak Hřivnovi se zdál.

I v Hulíně zase kmet nevydržel v dusném kupé. Skoro půl hodiny tu čekal vlak. Stařeček opatrně vystoupil, stoupl si před vůz a ruku položiv k čelu díval se na perron.

Hřivnovi rozjiskřily se oči. Paleta Moravy zastříkla sem nejkrvavějšími svými barvami. Přisedali Slováci. V davech na nádraží veselou symfonií zpívaly rumělka a běl. To chumáče vlčích maků tam někdo naházel, krvavé růže v náručích tam někdo nes' a stlal. Rozpáleně plovaly rudé skvrny na proudech hučících perronem, vytrhaných z hráze, překypujících přes břehy klidné jinde Moravy. Žhavěji a kurážněji než ti za Brnem tito poutníci dobývali se ke vlaku. Na vysokých podpatcích děvčata i hoši, staří i mladí, točili se v síle mladého vína, stále jako by dle bujného taktu hudby hýbala se v nich krev, napínal každý sval. Rozpálená krev svítila jim z kroje, temperamentně kypěla i z horkých jejich výkřiků a gest.

Shovívavě usmívaly se na ně zlomené pohledy stařečkových očí; Hřivna okříval, v rytmu růžových nadějí poskočila si v něm umáčknutá duše. Počínalo to vesele, život vysoko vlakem vřel. I vlak teď živěji si veď, blízko už hor s chutí se rozjel, v taktu bujné písně ke bráně Valašska pospíchaje dál a dál.

Najednou jiskrně prochvělo něco celým živým jeho obsahem. S můstků i oken nahýbaly se hlavy, oči točily se v jeden směr.

— Tam je! Tam je! Už!

— Hostýn!

Písně poutníků, různými melodiemi i temperamentem nesené, se přetrhly. — Hostýn! — Za chvíli vroucněji, z niter novým nadšením nalitých, pozdravovaly blízkou už Marii Pannu.

Silněji, kořenatěji zdál se Hřivnovi páchnout teď vzduch, větrněji mu připadalo. Z hor dalekých sem do lhostejné pláně Hané už čišelo, zdravě vanulo k čelu i k duši. V levo od trati v čisté zřítelnici své hladiny modro nebes nesla říčka Rusava. Od paty Hostýna už ladně nesla vodu živou, nasycenou ozónem hor. Ranní slunce stříkalo do ní svůj rtuťový dešť, rtuti celé ostrovy bílé hýřivě plovaly v ní. A na pravo do obzoru postavily se hory, na sever a východ zavírajíce holešovskou rovinu. Trať dráhy přítulně se k nim vinula, jako střelka, obrovským magnetem přitahovaná mířil k nim vlak . . .

Rostoucí dopoledne víc a víc válelo se v světle. Neděle voněla. Celým krajem třesavě se chvěl opar milého odpočinutí, velebného svátečního upokojení. Odpočívala pole. V odpočinku bělaly se silnice. — Košatinky svátečních vozů v zeleném žebření, s poutníky na slaměných sedadlech, jen chvílemi zatřepaly se v nich. Nedělně byly zadýchány lesy; nebe i země, lidé i kraj, všecko jemně se rozplývalo tklivou oddaností v den Páně. Nejvyšší symbol Všudypřítomného, slunce věčně živé, nekonečný svůj požár zapalovalo po celé šíři země, od východu k západu vyhazujíc chrlivě bílé svoje plameny, obrovské plameny, majestátní a neuhasitelné. Plamen jeden nejprudší šlehal na zalesněný chlum v mlhách obzoru . . . bělavá střecha chrámu, kopulovitá, hroty dvou věží střežená, bledě žluté, hrdě vypjaté zdi zasvítily v dálce z černých stěn lesů — — archa Noemova, kterou svým vrcholem z vln kalné potopy zachytil Ararat.

Hostýn!

Ztrácel se za čarou obzoru, jak ujížděl vlak, a hned zase vyplul vpřed. Vlny neviditelné převalily koráb přes naježené hřbety lesů a ukazovaly jeho zázrak srdcím, rozmodleným mu v ústrety. Ještě chvíli — a už se neztrácel. U Hlinska už zcela pevně zakotven na otevřené stěně vrchu, důvěrně a neodvratně díval se do oken vagónů. Kde jaká silnice šedá, kde jaká pěšinka polní, na prorvách lesa i svítivých pasekách potrouseny byly hloučky spěchající k němu výš a výš.

V celém vlaku už teď snad nikdo neseděl. Jak Hřivna nahnul se s můstku, všecka okna byla plna hlav, všecky můstky, každý otvor ze železných útrob vozů ukazovaly oči upjaté k tomu vrcholu.

I paní Hřivnové dmulo se na prsách; tlak krve z rozbouchaného srdce záhadně se jí na ně položil. Úzkostně všecko životné se v ní ztrácelo někam v nejzalehlejší kout . . . hlava v závrati se jí točila . . . oči široce otvíraly se slzám, jež nemohly se provalit.

Hřivna odhodil na trať doutník. Z blízka zamodraly se v okně vozu oči starého kněze —

Hlučně v posledním napjetí rozhýřeného nadšení, jež blízko už bylo svého cíle, zahrál celým vlakem ještě akord poutnické písně . . . a dost . . .

Slavně vlak vjížděl do bystřického nádraží. (Pokrač.)

Nejstarší české feuilletonní causerie.

Podává J. Arbes.

Trváme, že není třeba zvlášť podotýkati, že literatura v nejširším slova toho smyslu netěšila se v žádném z předcházejících století takovému rozkvětu, jako za století právě dokonávajícího.

Všechny starší a nejstarší odrudy literární měly nesčetných pěstitelů, po případě zdokonavatelů. Drama na př. v celku ovšem nevystihlo vzorných dramat starších; za to román vypěstěn v nepoměrně větší dokonalost, kdežto celá řada jiných odrud literárních vykazuje tu a tam i výsledky fenomenální.

Celá plejada různě talentovaných i geniálních hlav zůstavila příštím pokolením nesčetné plody ducha svého a nepostižitelné rozmanitosti, a to nejen co do základních myšlenek, nýbrž i co do komposic a forem, takže literaturu našeho století možno pro jednotlivce pokládati za neproniknutelný prales.

A přece vše, cožkoli bylo v literaturách všech národů v našem století pěstěno, po případě zdokonalováno, nebyly nežli literárn genry již existující, z dřívějších dob do našeho století prostě přenesené.

Přes veškerou svou literární horečnost, přes všechno úsilí podati také něco naprosto originelního, nezplodilo celé naše století nežli jediný, v pravdě nový literární genre: feuilletonní causerii.

»Nejnovější«, nyní ovšem již skoro stoletý tento genre literární čeká však doposud ještě svého historika, kterémuž vzhledem k přímo úžasnému rozvoji genru toho připadne úkol v svrchované míře nesnadný.

Vznik feuilletonu v povšechném slova toho smyslu, klade se do r. 1800. Zakladatelem a prvním pěstitelem jeho byl drama-

tický spisovatel, vlastně kritik francouzský, Jules Louis Geoffroy, který za velké revoluce redigoval společně s jiným kolegou v péře antirevoluční časopis »Ami du roi.« List ten byl v brzku potlačen a Geoffroy donucen spasiti se útěkem do ciziny.

Vrátiv se později opět do Paříže vstoupil Geoffroy, v tu dobu již muž 57letý, do redakce časopisu »Journal d'Empire«, (který po nějakém čase změnil svůj titul v »Journal des Débats«) a založil v něm feuilleton, jejž také po několik roků sám psal a redigoval.

Původně byl feuilleton věnován výhradně divadelní kritice, a Geoffroy využitkoval prý postavení svého jako »první kritik pod čarou« v té míře, že básníci i herci a herečky uznali za nutné zajišťovati se proti jeho útokům — podplácením v různých formách. Jinak prý to byl muž vynikající duchem i vtipem, a přes to, že psal slohem začasto hrubým a bombastickým, pronášíval prý z většího dílu myšlenky zdravé a výborné.

My však žádného feuilletonu z péra Geoffroyova nečetli a proto neosobujeme si žádného úsudku.

Původně věnován byl feuilleton, jak už připomenuto, výhradně jen kritice divadelní. Později, (kdy však se tak stalo, nevíme), přibrány pod čaru recense kněh a uměleckých děl, referáty o schůzích francouzské Akademie, cestopisné črty, notice a zprávy o modách, pojednání o společenských poměrech, zajímavé události denní atd.

Posléze — asi tak v letech třicátých a čtyřicátých — přibrána i belletrie, a to v míře tak rozsáhlé, že »pod čarou« t. j. ve feuilletonu otiskovány celé objemné romány, jako na př. v listě »Constitutionel« socialní romány Eugena Sue-a.

Francouzské vzory v brzku napodobeny v Anglii a v Německu. Než teprve Julesem Janinem, Theophilem Gautierem a St. Beuvem dostalo se feuilletonu legitimace umělecké hlavně tím, že vypěstována vlastní feuilletonní causerie, která při vší lehkosti a průzračnosti slohu zamlouvala se nejen správným kritickým obsahem, ale i duchaplností a kořeněna byla vtipem, sarkasmem atd. — vůbec pikanterií všech odstínů.

V Německu obmezil se feuilleton většiny časopisů na otiskování románů, novel, populárně vědeckých pojednání a kritik literárních, uměleckých a divadelních. Převahou tedy měl ráz kritický, ovšem někdy s přibarvením humoristickým a sarkastickým, v kterémžto poslednějším genru vynikli hlavně E. Kossak a A. Glassbrenner.

Zárodky causerie německé a to namnoze v pravdě duchaplné, ovšem lze vystopovati také již v různých prosaických spisech Heineových a jiných autorů.

Vlastní causerie feuilletonní v jazyku německém pěstována však převahou v německých časopisech v Rakousku, hlavně ve Vídni a v Pešti, kde — ovšem teprve v druhé polovině našeho století vynikla v genru tom slušná řada rozhodných talentů.

Dosáhla-li feuilletonní causerie v myšlenkovém i formálním rozvoji svém již nyní, tedy prodlením jediného věku — kulminačního bodu t. j. je-li či není-li genre to ještě zdokonatelné, nechceme zkoumati.

Kdožkoli věnoval genru tomu jen poněkud bedlivější pozornost, zajisté nám přisvědčí, díme-li, že ještě před čtvrt stoletím pokoušívaly se v něm skoro výhradně jen autoři-specialisté, kdežto nyní není téměř časopisu, v němž by nebylo genru toho skoro pravidelně pěstováno. Rovněž tak bude nám bezpochyby přisvědčeno, dodáme-li, že za našich dnů není snad již oboru lidského vědění, myšlení atd., jenž by nebyl prodlením století poskytl feuilletonní causerii látky, tak že naprosto nový podnět, po případě myšlénkový nebo citový a jiný popud a t. d. jsou — když právě ne naprosto nemyslitelny — tedy aspoň tak vzácny, že se zdá, jako by byly látky »nejnovějšího« tohoto genru literárního již do dna všech svých zřídel vyčerpány.

Zakládají-li se oba právě vytknuté lapidární momenty na pravdě, nasvědčují — dekadenci.

Nechť však tomu jakkoli, tolik je jisto, že »technika« feuilletonní causerie není už dávno žádným tajemstvím, aniž duševním privilegiem exklusivních literárních individualit. Rychle rostoucí oblíbenost talentovanými causeristy pilně pěstovaného genru měla přirozené následky. Přibývaloť nejen čtenářstva, nýbrž i pěstitelů. A poněvadž žádný genre literární a umělecký neměl a nemá, jak přirozeno, nikdy přebytek v pravdě talentovaných adeptů, ujali se feuilletonní causerie namnoze, ne-li převahou pseudotalentové, kteří pilnou lekturou oblíbeného genru v řemeslném patvoření tak dalece se zdokonalili, že podle osvědčených vzorů dařívají se jim k relativnímu uspokojení nehrubě kritického a vůbec nesečtělého čtenářstva aspoň variace na daná a dávno již promrskaná themata.

O rozmanitosti themat i forem feuilletonní causerie netřeba šířiti slov. Nejen že není, jak už připomenuto, zdroje, z něhož by

nebyly váženy látky — i zpracování látek jeví nejpestřejší a přímo nepostižitelnou směsici forem.

Nejbujnější rozmar, rozpustilost, vtip, ironie, satyra, sarkasm, posměch i úšklebek slavívaly ve feuilletonních causeriích právě tak triumfy jako klidná rozvaha, rozumné rozjímání nebo nevinný žert neb účelná, po případě rafinovaná dissertace, hájení záhadných nebo napadání a popírání nepopíratelných pravd, laškující rozbírání politických, sociálních a jiných poměrův a problémů, jakož i vážné, opravdové, melancholické nebo trpce bolestné rozjímání o mizerii lidských snah a vůbec o všech těch domněle vznešených a jinak vychvalovaných a vynášených, v pravdě však z pravidla titěrných lapaliích, jimiž si lidé život svůj oslazují nebo ztrpčují . . . A to ve všech možných tonech a barvách a s použitím veškeré stylistické rafinerie, jakou lidská mluva k vyjádření myšlének a označení citů poskytuje.

Z feuilletonní causerie stal se prodlením času umělecký, po případě třeba jen všedně literární útvar beze všech základních charakteristických rysů — kromě naprosté libovůle tvořícího nebo patvořícího ducha, čímž poskytnuto nejširší pole k nesčetným variacím.

Vše, čím jiné genry literární především jiným musejí vynikati: logika, souvislost, přirozený postup — myšlénkový obsah, komposice a myšléncc i komposici odpovídající forma atd., vše to bylo a jest u feuilletonní causerie tak skoro jako naprosto zbytečno.

Mnohdy stačí pouhopouhé žvatlání — pouhá slova v nejnahodilejší souvislosti a bez jakékoli účelnosti . . .

Naprostá tato volnost a bezměrná libovůle ve volbě thématu a jeho zpracování učinily z feuilletonní causerie duševní ohňostroj překvapující začasté jen nahodilou nepřirozeností, absurdní pikanterií neb oasami zúmyslné a proto nenudící fadessy.

V žádném jiném genru literárním není původce jeho tak naprosto suverénním pánem jako ve feuilletonní causerii. Čtenář promíjí mu vše, pravíme v š e kromě jediného kardinálního poklésku, vlastně smrtelného hříchu — skutečné fadessy.

Dovede-li se vyhnouti fadesse, má více méně vyhráno na celé čáře. Může i pravdu obraceti na ruby, může lhát a pomlouvat, krátce může si všechno dovolit . . .

A vše to, jakož i mnohé jiné, čeho se ani nedotýkáme, umožnilo, že prodlením celého století vyrojila se tak bezměrná spousta různých odrud a formálně i jinak od sebe se lišících podgenrů »nejnovějšího« literárního genru, že na nějaké přesné rozlišení a roztřídění nelze skoro ani pomysliti.

Přes to vše pokoušeno se aspoň o roztřídění dle thémat nebo různých jiných známek na př. ve feuilleton časový a nečasový — historický, vědecký, umělecký, literární, divadelní atd. — ve feuilleton kalendářní, jako jarní, letní atd., novoroční, masopustní, postní, adventní, svatováclavský, svatomartinský, dušičkový, vánoční, sylvestrovský atd. — ve feuilleton satyrický, ironisující, vážný atd. — politický, sociální atd. — biografický, knihopisný, posmrtný, kritický, reklamní, filosofický, vzpomínkový, cestopisný, národopisný, filologický, přírodopisný, astronomický, botanický atd, — modní a nemodní, tendenční, útočný neb obranný atd. atd. skoro — do nekonečna . . .

U nás v Čechách náleží ve feuilletonní causerii palma, jak známo, Nerudovi. Pamatujeme se na první pokusy Nerudovy v genru tom na sklonku let padesátých a sledovali jsme více nežli třicetiletou činnost Nerudovou v tomto směru skoro krok za krokem. Ale nepamatujeme se, že by bývalo někdy někým veřejně nebo soukromě poukázáno na nějakého Nerudova předchůdce v tomto směru v české literatuře, a to ani v literárních historiích, aniž v četných kritikách, jež byly časem svým o souborném vydání Nerudových feuilletonních causerií otištěny.

Feuilleton ve smyslu povšechném ovšem pěstován již před Nerudou, zejména »pod čarou« v »Národních Novinách« Havlíčkových v roce 1848 a 1849, kde mimo jiné otištěn také celý překlad prvního dílu Gogolových »Mrtvých duší«.

První, ovšem spíše instinktivní nežli uvědomělé náběhy k feuilletonní causerii i v tom smyslu, jak ji byl Neruda později vypěstoval v genre přímo nepřekonatelný, vystopovány až dosud pouze v některých črtách Tylových a především v dopisech Václava Nebeského z Vídně z let čtyřicátých.

O starších pokusech nebo třeba jen pouhých nábězích toho druhu nestala se, pokud víme, doposud nikde ani zmínka.

Z té příčiny najisto překvapí, když prostě připomeneme, že můžeme posloužiti netoliko snad pouhými náběhy, nýbrž celou serií skutečných feuilletonních causerií českých rozmanitého druhu z »Pražských Novin« roku 1818, tedy o čtvrt století starších prvních náběhů Nebeského a Tyla a o čtyřicet roků starších, nežli jsou první Nerudovy pokusy toho druhu z konce let padesátých.

Nežli přikročíme k vlastní, ovšem stručné úvaze, vizme několik ukázek, jež reprodukujeme jen tu a tam poněkud pozměněným slohem, aby nečinily dojmu naprostých literárních antikvit.

I.

Feuilletonní causerie o penězích, po případě o bohatství, zámožnosti a — chudobě.

Z moderních i nejmodernějších causeristů není snad ani jediného, který by byl buď letmo aspoň nezavadil nebo docela více méně obšírně nepojednal, (ať již vážně, sarkasticky nebo jakkoli jinak) — o penězích.

Kdožkoli věnoval causeriím na toto théma třeba jen povrchní pozornost, dojista nám přisvědčí, díme-li, že přes všechnu různost názoru v svět, stanovisek, náhledů, nálady, reflexí, vtipů, sarkasmů atd. mínění se rozcházejí, nebo ještě správněji pověděno: že všechny tyto causerie pohybují se mezi dvěma diametrálně se rozcházejícími póly. Kdežto jedni, ať již s vtipným nebo nevtipným důmyslem drnkají na strunu: že prý jsou peníze tak skoro cosi jako všechno — namáhají se jiní pikantním nebo nepikantním způsobem hráti na struně: že peníze nejen nejsou vším, nýbrž že člověk i v chudobě může býti šťasten.

Každý z causeristů pojal théma po vlastním názoru, po případě náladě a rozpřádal pak je v tom neb onom směru. A nebo chtěl-li býti pokládán za »moudrého«, volil osvědčenou »zlatou cestu střední«, a — lavíroval, aby uspokojil pravici i levici zároveň. A nebyli-li nudni, uspokojili bez pochyby — všichni. Ovšem jen ty, kdož byli s nimi stejného neb aspoň podobného náhledu.

Všechny moderní a nejmodernější causerie o penězích nejsou vlastně nežli více méně duchaplné nebo jakékoli jiné, po případě i nevtipné variace na théma rozpřádané mezi výše naznačenými dvěma póly. A proto najisto překvapí, dodáme-li a zároveň také ihned přesvědčivě opodstatníme, že zásadní direktivy té šetřeno bylo již v nejstarších českých causeriích před osmdesáti lety.

První z causerií těch, v kteréž autor snažil se čtenáře pobaviti hravým a laškovným výkladem, že peníze t. j. bohatství neb aspoň zámožnost jsou tak skoro vším, má nápis zcela přesný a zní:

Peníze.

Slovem peníze v přesném slova toho smyslu vyrozumívají se známky ze vzácnějších kovů nebo také —: papíru, obsahující cenu ostatního zboží — určené k úlevě obecenstva při výměně věcí.

Vynalezení peněz jest lidu na jisto prospěšné; na vědomí, že v jediném měšci může nositi všechny potřeby života lidského a v jediné knížce celé panství, najisto je člověk hrd.

Jak je člověku blaze a jak se hned vzpruží, má-li hodně peněz! — ví nejlíp ten, kdo žádných nemá; neboť člověk dovede si něčeho vážiti teprve tehdá, když to ztratil, nebo když bez toho musí být.

V dějinách světa jsou všelijaké povídky o mnohých lidech, kteří prý si peněz nevážili, ano mnozí spisovatelé chtějí nám věšet i bulíky ujišťujíce, že prý mnozí lidé penězi i opovrhovali.

Který pak rozumný člověk mohl by takovýmto výmyslům věřit? A také není nic snazšího, nežli dokázat, že takové povídky jsou holá lež.

Pomysleme jen: Odkud by byl Diogenes vzal svůj sud, v němž trávil svůj život, kdyby nebyl měl peněz? Či snad už tehdá dávali lidé něco zadarmo nebo si dlužili nebo docela kradli?

A kdyby si byl Diogenes svou stravu zaopatřoval jako vepříci po smetištích — k čemuž já mu přeju dobrý žaludek — musil přec míti něco, čím odíti tělo před nepohodou. Bez mnohého dokazování, jakémuž by nebylo vůbec konce, myslím, že jsem dokázal, že bez peněz člověk nemůže býti ani Diogenem.

Nyní obracím zřetel k průpovídkám, v kterýchž se vyskytuje slovo peníze!

Nikdo nepopře, že slovo peníze má v sobě jakousi nadpřirozenou moc. Řekne-li se o někom, že má peníze, hned člověk pociťuje k takovému člověku jakousi vážnost, třeba by nevěděl proč. Tak také, když se o někom dozvíme, že nemá peněz, ihned k němu pociťujeme jakýsi odpor, který se vždy více vzmáhá, tak že se každý z nás takovému člověku bez peněz, i když patří k jeho přátelům, všady vyhýbá, doma se před ním zavírá a chce-li jej člověk takový navštívit, dává se mu zapřít.

Tvrzení, že peníze nedělají člověka šťastným, je — s dovolením — průpověď hloupá a lživá.

Činí-li spokojenost, veselost, zdraví a dobré svědomí člověka šťastným, pak jsou peníze najisto nade všecko; neboť za peníze lze skoro vše, co jsem byl připomenul — koupiti.

Kdo má mnoho peněz, najisto je se svým stavem spokojen a veselá mysl mu také nechybí, poněvadž veselá mysl vzniká ze spokojenosti. Podívejme se do tváře člověku, který má tak asi

milion zlatých, a přesvědčíme se, že se v ní nezračí ani starost, tím méně trápení, nýbrž spokojenost a veselost.

Zdraví může si bohatec najisto snáze získati a zachovati nežli chuďas. Pocítí-li boháč, že mu žaludek nechce trávit, má ihned po ruce kočáry a koně a jiné prostředky, aby se mírným pohybováním uzdravil; chuďas nesmí se od své práce ani hnout, musí trpět, když jej nemoc zachvátí a čekat, až zas mine. Když se zdraví boháčovo nelepší, ihned jsou po ruce hejna lékařů, kteří odbývají koncilium na koncilium, aby vynašli prostředek k jeho uzdravení. Chudému se prostě řekne, že by sice také snad mohl se uzdraviti, ale že by to stálo takový kus zlata, jako je on sám těžký.

Dobré svědomí také spíše nalezneme u bohatého nežli u chuďasa. Boháč má své srdce oproti nepravostem dukáty okované; má-li nějaké přání, každý chvátá je vyplniti; jemu není třeba uchylovati se z té příčiny k nepravostem.

Kdo nevěří, že peníze dělají člověka šťastným, je buď titěrný mravokárce nebo mu hoří mravní jeho mozek. S takovými lidmi není žádná řeč, protože pokládají své zbrklé nápady za jistější nežli důkazy.

Často jsem slyšel takové lidi vychvalovati nám pěknou zdrženlivost a nabádati nás k pohrdání všemi pozemskými statky; ale neušlo mi, jak často si vzdychli, kdykoli sáhli do své kapsy a nic z ní nevytáhli.

Krátce peníze jsou věc, kolem které se na světě všechno točí; ano mnozí jim připisují panství ještě rozsáhlejší, tvrdíce, že možno prý si za peníze koupit nebe i peklo.

Nechť však tomu jakkoli! Já jsem přesvědčen, že mají peníze na světě ohromnou moc. Vidím, že člověk nemající peněz je ve světě pravý odřezek. Není nic, nepřijde k ničemu, nemá nic a zanikne ve své nepatrnosti, aniž se zví. A narodil-li se na trojníku, ať je rád, umře-li na grešli.

O, přijmiž tedy, ty velmocná stříbrná, zlatá a papírová modlo milostivě moje kadidlo a neopouštěj mne nikdy! Neboť já bez ostychu veřejně a slavně prohlašuju, že peníze tají v sobě všechny mravné a tělesné dobré vlastnosti a sice:

1. Cnost; neboť člověk bohatý nemá ani jediné necnosti;

2. krásu; nebo jakou krásu dodá na př. 100.000 zlatých obličeji padesátileté panny!

3. učenost; nebo bohatý všechno zná, všemu rozumí; slovo jeho váží a připisují se mu nejkrasší knihy;

4. vtipnost; neboť pronese-li bohatý něco k smíchu, směje se všechno;

5. dobročinnost; nebo všechny noviny rozhlašují jeho štědrost a cnosti, udělí-li někomu almužnu;

6. přátelství; neboť kdož medle netřel by se za přítele bohatému člověku?

7. dobrou pověst; neboť — kdož by nemluvil a nepsal jen vše dobré a nejlepší o boháči?

Zkrátka: peníze jsou duší celého světa — a já sám se nerad od nich loučím; neboť i já jsem vřelý ctitel oblažujícího zlata, stříbra a papíru!

* *
*

V druhé causerii na toto thema, (v kteréž buď týž nebo snad jiný autor zaujal stanovisko zcela opáčné stanoviska prvního) snaží se pobaviti čtenáře reflexemi, že bohatství nebo zámožnost neblaží a nečiní člověka šťastným.

Avšak již z pouhého titulu causerie té vysvítá, že k chudobě, má-li blažiti, jest i po náhledu našeho »chválopěvce« chudoby také ještě potřebí něčeho, čím se nemůže vykázati každý . . . . Mudrctví totiž . . .

Causerie ta zní:

Schudlý mudrc.

Začínám rozumně přemýšlet. Ale teprve když už je po všem, t. j. jako bych dával dělat zámek ku chlívku teprve tehdá, když už je kráva — ukradena.

Ale žena má mne zná líp, nežli se znám sám. Začnu-li rozumně mluvit, ví moje žena na vlas, že mne potkalo nějaké neštěstí. Ona to vždycky uhodne. A proto mi můj vlastní rozum připadá jako kulhavý posel, šmaťhající se za mým neštěstím.

Jakmile žena má posla toho zvětří, hned se ptá, co se mi stalo. Než já svou ženu vřele miluju a nepřál bych si, než aby mne přečkala a mně oči zatlačila. Ale žena mi na to odpovídá, že by bylo lépe, kdyby mi mohla oči — otevřít! . . . Uštěpačná to. žena — ne?

Ač má vtipnou hlavu, mívala druhdy přece hezkou hrstku vad a chyb, jak tělesných tak duševních.

Ale že si ta dobrá Chudoba oblíbila u nás své místo, vidíme, že nám oběma oči otevřela. Jsme sice chudí jako myši v kostele; ale blažení jak andělé. A kdybych někdy přišel zas

k bohatsví, rozhodně bych se přičinil, abych zchudnul — abych jen byl zas tak blaženým jako právě jsem.

Kdož by si pomyslil, že i teď, když jsem chud, mám — nepřátele, kteří mé schudnutí nelibě posuzují. Říkajíť, že prý jsem se schválně za chuďasa prohlásil, že jsem se se svými dobrými přátely umluvil úskočně, že jsem jim vystavil lživé dlužní úpisy a peníze prý mám; mojí věřitelové že jsou ošizeni . . . Vypravují, že jsem na sebe dobře pamatoval, a že co nevidět objevím se zase ve své někdejší slávě.

Ale vše to jest jen nesvědomitá pomluva a pouhý klep. Že jsem měl více dluhů nežli jmění, je věc přirozená. Stalo se to tím, že byl rozum můj nedozralý a mysl moje trochu lehká; že jsem byl náchylný k marnotratnictví a k novotám.

Při mém bohatství nescházelo mi nic nežli — rozum, abych byl uměl bohatství užívat. Má nynější veselost nemá zřídlo své v lehkomyslnosti, nýbrž v rozumném rozvažování, pomocí kteréhož lze i v neštěstí dojíti štěstí.

Já skutečně nemám nic a přece jsem tak nevýslovně blažený, jako jsem nebyl nikdy, co jsem živ.

Kdo mne vyslechne, uzná to.

Dokud jsem býval ještě bohat, tu se v domě mém hosté jen hemžívali. Můj stůl byl pro ně každodenní krmník; oni tloustli a můj měšec dostával souchotě. Chovali se ke mně jako ponížení a poslušní služebníci; ale ani jediný z nich nebyl mým pravým přítelem.

Ledva však v novinách se dočtli, že se dává mým věřitelům věděti, aby své dluhy a svá práva do toho a toho času přiznali oproti mému jmění a t. d., neobjevil se v mém domě ani jediný. Nyní tedy požívám se svou manželkou a s dětmi svými, co mám, a nekrmím nevděčných pokrytců.

Také jsme nyní zdravější, nežli jsme bývali; neboť nežijeme, abychom jedli a pili, nýbrž jíme a pijeme, abychom byli živi. Všickni máme teď výbornou chuť k jídlu a sice takovou, jako jsme druhdy vždycky záviděli svým darmožroutům. Proto, že teď moje děti žaludky své netrýzní žádnými mlskami, tráví dobře a žaludek nemstí se jim žádnými obtížemi. Skáčou jako srny a často křičí o chléb.

Nechtěla-li druhdy žena má vyhlížet jako smrt, musila se líčiti. Také tyto výlohy za líčidla mám teď uspořeny. Na ženiných lících kvetou nyní růže, poněvadž se více pohybuje a pracuje a chodí, kam musí, byť to bylo sebe dále. Jindy, když chtěla někoho na-

vštívit, dala si zapřáhnout, byť i měla k návštěvě deset kroků. Teď jí ani kuchařky a služky více nešidí, protože chodí sama do trhu, sama kupuje a umí smlouvat. Také naše košile a punčochy pradleny více netrhají, poněvadž žena pere sama a výborně jí to svědčí.

Já druhdy, nejen abych byl ve světě živ, chtěl jsem se světem všechno dělat. Dělal jsem tedy všechno, co zdálo se býti jen poněkud vzácným a čím více peněz některá zpozdilost stála, tím vzácnější jsem ji pokládal. Myslil jsem, že mne bude svět pokládat za mrzouta, kdybych neměl nějakou známost, která by mne měsíčně více stála nežli žena a děti za půl roku. Teď, chvála bohu! i to přestalo.

Jindy jsme já, žena má i děti — byli v domě jako pocestní v nějaké hospodě. Každý z nás žil pro sebe, druhého si nevšímal, a mnohdy minulo několik dní, aniž bych byl ženy své spatřil a ona zase své děti. Ba ona byla mnohdy tak roztržita, že se zarazila, když měla někomu říci: kolik má dětí.

My spolu neužili žádných společných radostí. K rozkošem chodívali jsme každý zvlášť do hlučných společností. Jeden o druhém jsme nevěděli, co kdo dělá. Já si vyjížděl ven do kraje; žena zvala do domu společnosti nebo jela do lázní a do divadla.

Děti byly zůstaveny čeládce, která je vychovávala po způsobu čeledínském t. j. den ode dne byly rozpustilejší, hrubší, hloupější, všetečnější, urputnější, slovem k nevystání. A nejprotivnější bylo ještě to, že hladoví naši pochlebníci i nejhorší chyby a vady na našich dětech obdivovali a vychvalovali.

Chvála bohu, že s mým bohatstvím i tento neduh mých dětí vzal za své!

Zkrátka, vše, čeho je příliš — škodí. Kdo má mnoho krve, škodí mu; a kdo vynašel způsob, jakým mu má být ubrána, nebyl žádný hlupák, tak jako ten, kdo vynašel prostředky, jakými má bohatý člověk schudnouti, neměl v hlavě žádnou řezanku.

Karbid vápenatý.

Napsal prof. Jos. Mašín.

Málo jen průmyslových odborů z novějšího data bylo s takovým spěchem v běh uvedeno jako výroba karbidu vápenatého, z něhož vyrábí se pomocí vody plynný acetylén, nejznamenitější

svítiplyn známý. Kapitály, které byly mobilisovány za tím účelem, jsou tak značny a zájem o novou sloučeninu tak všeobecný, že potřebí jest seznámit i českou veřejnost s podivuhodnou tou látkou. I naše domácí kruhy peněžní věnovaly svého času pozornost karbidu vápenatému, když jednalo se o upisování zápisů společnosti akciové ku výrobě jeho.

A přece karbid vápenatý jest praobyčejnou sloučeninou jen dvou prvků dávno známých — vápníku a uhlíku. Však nebyl to pouze karbid, který na sebe upoutal pozornost, nýbrž spíše výrobek z něho působením vody vyloučený a dávno chemikům známý, acetylén. Jména karbid a acetylén, jež velká většina lidí nikdy snad ani vysloviti neslyšela, tajemně nesla se od úst k ústům, prolétla veřejným i odborným tiskem a stala se předmětem nejrůznějších přednášek a projektů. Když však se vlny nadšení pro novou látku utišily, zůstal jen četný zástup protivníkův a malý hlouček přesvědčených a úpřímných přátel. A tito měli nesnadné postavení. Vší mocí a prostředky všemožnými zahájena byla palba proti acetylénu. Brzy byla to jeho jedovatost, brzy zase explosivnost, která měla se státi postrachem všech a acetylén vyhlášen za nejzhoubnější a nejstrašnější plyn pod sluncem. Bohudík byly všecky lehkovážné výpady proti acetylénu a karbidu zrovna tak snadno odraženy, jako byly bez rozmyslu učiněny. Příčinu toho sluší hledati nejen v obsáhlých studiích o acetylénu, nýbrž i v důkladném seznání vlastností tohoto plynu, který již dávno byl připraven v laboratoři vědeckého chemika. Proč chopila se industrie tak rychle karbidu i acetylénu? Protože jest acetylén patnáctekráte svítivější obyčejného svítiplynu a jeho výroba z laciného karbidu prajednoduchá. Osvětlovací technika viděla v acetylénu světlo budoucnosti a mnozí chemikové — zvláště američtí — domnívali se, že snad všecky sloučeniny ústrojné, jmenovitě líh, dají se z něj připravovati. Ba byli mnozí čiperní obhájcové zemědělských zájmů, kteří honem chtěli se obraceti k zákonodárným sborům, aby tyto zákonitě omezily výrobu karbidu, která mohla by prý vésti ku laciné výrobě líhu a tím ku zničení pěstování bramborů a jiných škrobnatých plodin, krátce ku kalamitě hospodářské. Ale z té strany se industrie karbidová rány báti nemusí, ta ji očekává odjinud, než o tom zatím pomlčíme. Dnes chci pouze podati obraz výroby karbidu vápenatého a to proto, že i u nás přičiněním čilého a podnikavého jednotlivce uvedena bude počátkem příštího roku v běh továrna na karbid vápenatý v Lobkovicích u Neratovic.

Karbid vápenatý vzniká tavením páleného vápna s kokem v určitém poměru smíchaného za žáru okolo 3000°. Takových žárů bylo dosud lze dosíci jedině proudem elektrickým. Teprv elektrické pece umožnily podati důkaz, že při vysoké teplotě, jaké lze právě jen v nich dosáhnouti, kysličníky kovů zemitých žíravin (vápenatý, strontnatý a barnatý) se odkysličují a nové, více méně stálé, sloučeniny s uhlíkem tvoří. Tak otevřeno bylo industrii zcela nové pole působnosti. Ačkoliv karbidy byly známy již dávno, nepodařilo se je připraviti ve velkém množství z toho důvodu, že nebylo lze známým způsobem opatřiti si tak vysokých žárů, kterými disponujeme dnes, majíce po ruce proud elektrický. Jen tenkráte vyplácí se výroba karbidu, je-li proud elektrický laciný. I není divu, že závody podobného druhu usídlily se na řekách, které mají značný spád, nejlacinější to dosud zdroj síly. Vodou ženou se turbíny a tak vyvozená energie mechanická mění se v dynamech v elektrický proud, který měděnými pásy vede se do tavěcích pecí elektrických, které již dříve byly naplněny směsí páleného vápna a koku. V Lobkovicích vyvozuje se třemi turbínami 450 koňských sil. Veškeré energie z turbín použije se ku pohánění obrovského dynama na proudy střídavé. Proud vede se měděnými pásy na rozváděcí desku a odtud po průchodu regulatory odchází do tavěcích pecí soustavy Siemensonovy. Pece tyto představují skříně z ohnivzdorného materiálu. Proud vstupuje do pece elektrodou uhelnou a vytvoří elektrický oblouk, v němž právě působením žáru 3000° nastává chemická akce: pálené vápno se odkysličí a vyloučený vápník se spojí s uhlíkem koku na karbid vápenatý. Při tom ovšem elektroda uhořívá a musí se stále spouštěti, po případě novou nahrazovati. Vzniklý karbid spouští se čas od času po otevření sklápěcího dna do železných vozíků, kde vychladne. Na to se roztlouká, prosívá a zabaluje do plechových krabic, které se vzduchotěsně zataví. Pece Siemensovy honosí se četnými dobrými vlastnostmi a dáváme jim přednost před pecemi jiných soustav, zvláště pak před pecemi soustavy Wilsonovy, Bullierovy a Gin-Leleuxovy. Hlavní jejich přednost jest dutá elektroda, kterou se vyssaje veškerý prach a kysličník uhelnatý, takže nemohou obtěžovati obsluhující dělnictvo; mimo to můžeme jich používati ku předehřívání suroviny, čímž ušetříme na proudu.

Vápno i kok musí býti co možná čisté, křemíku, fosforu, síry a magnesie prosté, má-li býti výrobek dobrý. Žádá se, aby byl karbid dosti stálý na vzduchu a 1 kg skytal alespoň 300 litrů

dobrého acetylénu. Jednou koňskou silou vyrobí se as 4 kg karbidu denně.

Karbid vápenatý měl v rukou Davy již r. 1836. Wöhler připravil jej téhož roku a zároveň poznal, že se vodou rozkládá v hašené vápno a plyn acetylén. Příprava Wöhlerova — pálení slitiny vápníko-zinkové s uhlím — byla pro praxi příliš drahá, zrovna jako methoda Traversova, který připravil směs, obsahující 16% karbidu vápenatého, pálením chloridu vápenatého se sodíkem a práškem uhelným. Teprve když před málo léty francouzský chemik Moissan objevil přípravu karbidu v elektrické peci, která dovolovala jej připravovati lacino ve velkých množstvích, mohl se odvážiti z laboratoře na forum veřejnosti. Můžeme směle Moissana prohlásiti za vědeckého původce nové industrie, ač ve smyslu právní jím není. Priorita technické výroby karbidu je sporný bod, který svým časem vedl v různých zemích ku zmotaným patentním procesům. Bullier, spolupracovník Moissanův, a Willson popsali najednou výrobu a snažili se ji patenty chrániti — první ve Francii, Německu a Rakousku, druhý v Americe a v Anglii.

Willson objevil výrobu karbidu náhodou. Zabýval se výrobou prvku vápníku a chtěl jej připraviti redukcí páleného vápna uhlím, obdržel však místo žádaného kovu šedou hmotu, kterou vyhodil na dvůr továrny. Náhodou pršelo. Jakmile dostala se vyhozená hmota do vody, bouřlivě vylučoval se z ní plyn, který byl zapálen plamenem z vedlejších kokovacích pecí. Tím byla nová industrie vyvolána. Willson, dokonalý Amerikán, věděl již, co má činiti. Nevyčerpatelné zdroje vodních sil Niagary na straně americké poskytly energii závodům: »Electro-Gas-Company«, »New-York Carbide and Acetylen Co.« a »Philadelphia Light, Heat and Power Co.«, které pracují s 22 pecemi; na straně kanadské pracuje společnost »Wilson Carbide Works, St. Catherine«. Výroba americká páčila se na počátku r. 1898 na 10.000 tun karbidu.

V Evropě omezovala se výroba do nedávna na několik málo závodů ve Švýcarsku, Francii, Anglii, Švédsku a Německu. V tomto posledním zahájila první výrobu karbidu továrna Kunheimova, musela však brzy výrobu zastaviti, protože poháněla svoje dynama parou, což nemohlo se vypláceti. Teprve závody v Rheinfeldenu v Badensku používajíce vodní síly rýnské postavily se na základ úplně dobrý a pracují s velkým úspěchem.

Nemůže býti účelem těchto řádků vypočítávati veškeré závody všech zemí, že jest jich již slušný počet a následkem toho

není možná pomýšleti na zvýšení cen karbidu, jak by Amerikáni rádi, alespoň na ten krátký čas, co ovládají trh, učinili. Cena 70 kr. za 1 kg, jak jsem viděl oznámeno ve výkladě jednoho pražského závodu, jest příliš vysoká. Ovšem nesmíme se oddávati illusím, jakoby v době krátké karbid byl pralaciný. Výrobní cena 1 tuny totiž kolísá v ohromných mezích a není radno věřiti všemu, co stojí v knihách psáno. Tam, jak známo, se opisují falešná data, která prozrazují buď naprostou neznalosť, nebo kterými chtějí praktikové s finessou jim vlastní skutečné poměry maskovati.

Výrobní výlohy karbidu závisí na třech faktorech: 1. ceně síly, 2. ceně surovin a 3. effektu výroby. Všichni tito činitelé mění se četnými okolnostmi a lokálními poměry. Ve Vernier u Ženevy, kde pracují za zvláště výhodných podmínek, udávají výlohy za 1000 kg karbidu následovně:

1000 kg páleného vápna	22 fr.
900 » uhlí	45 »
Elektrická energie	40 »
Rozmělňování atd.	50 »
Úhrnem . . .	157 fr.

K tomu sluší přidati ještě řízení závodu, amortisaci, zúrokování a j. výlohy. Na jiném místě budou výlohy ještě větší.

Příprava karbidu vápenatého žádá vysoký žár, ale není přímo potřebí žáru oblouku elektrického. Liebetanz, známý karbidový technik německý, oznámil v časopise »Kraft und Licht«, že v Neheimu fabrikují karbid beze vší elektřiny a týž má podobný vzhled, totéž složení jako karbid připravený pochodem pyroelektrickým. Prof. Borchers byl svědkem pokusů, které vykonala jistá společnost v Kasselu a mluvil o tom, tuším, ku konci března nebo počátkem dubna v německé elektrochemické společnosti i vyjádřil se, že výroba karbidu bez elektřiny jest nejen možna, nýbrž pokročila již tak daleko, že snad bude příštího roku moci jmenovati závod, kde bude zavedena. Dlužno čekati!

Jinde zase pokoušejí se připraviti karbid jako vedlejší výrobek zkujňujíce litinu železnou v pecích elektrických. Heibling zkoušel spojiti výrobu drahého ferrochrómu, který se používá na výrobu lodních desek pancéřových, s výrobou karbidu. Gin a Leleux doporučují zase methodu následovní: Litina nasycená uhlíkem ve styku s kysličníky kovů žíravin nebo zemitých žíravin pouští jim svůj uhlík a tyto tvoří karbidy. K tomu cíli vpustí se roztavená

litina do elektrických pecí a tvoří v nich elektrodu zápornou, kladnou elektrodu tvoří tyč uhelná. Na to se přidá určité množství řečených kysličníků a vpustí se elektrický proud. Litina se vyčistí a zároveň utvoří se karbidy. Sluší však vyčkati, dá-li se program tak snadno provésti jako byl snadno zredigován.

Předešlí vynálezcové jsou ještě dosti skromni v požadavcích u srovnání s požadavky chicagského občana Hartensteina, který domnívá se, že značně sníží výrobní náklad vysokých pecí na železnou litinu a zlevní umělé osvětlování zužitkováním strusky vysokých pecí ku výrobě karbidů, které se vodou vesměs rozkládají a svítiplyn ohromné svítivosti poskytují. Dle něho poskytne 4000 kg 50%ní rudy 2000 kg litiny a 1500 kg strusky, která obsahuje 50 až 55% vápna, 25—28% křemíku, 16—18% hliníku a mnoho jiných látek. Smícháme-li tyto strusky s kokem a tavíme-li pak směs proudem elektrickým, nabýváme nové sloučeniny, kterou vynálezce její nazval karbolit. Týž působením vody rozkládá se a poskytuje ethylén, plyn podobné svítivosti jako acetylén. Nejedná se již než o proběhnutí cesty od vysoké pece k obyčejným hořákům. Vynálezce nové látky nezná však žádných překážek: Strusky plovoucí na povrchu roztopené litiny ve vysokých pecích spouštějí se do hruškovitých nádob, podobných konvertrům bessemerským na výrobu ocelové litiny. Tyto konvertry mají ve dně otvory, jimiž vhání se do roztopené litiny v určitém množství kok v podobě prášku. Po promíchání obrátí se konvertr a tekoucí směs vypouští se mezi uhelné elektrody, kterými prochází mocný elektrický proud. Mezi částečkami koku a strusky vytvoří se milliardy elektrických obloučků se značným vývojem tepla. Za 20 minut jest veškerá hmota odkysličena, roztavena a kovy sloučeny s uhlíkem na karbidy. Na konec lije se v malé slitky, které se do obchodu rozesílají. Methoda jest již tak dalece propracována, že i závod na karbolit staví se v Hammondu (Indiana, U. S. Amerika). Uvážíme-li, že v samotné Americe vyrobí se ročně 10,000.000 tun litiny, bude suma, která se zachrání upotřebením strusky, ohromná.

Příklady, které jsme tuto ku konci uvedli, svědčí o zápalu, s jakým pracuje se v novém i starém světě na zdokonalení ano na úplném převrácení výroby karbidů, která sotva se byla zrodila. Postačí projíti seznam patentů a všude setkáváme se s karbidy i s acetylénem. Po celých posledních dvacet pět let nerozvášnila elektřina tolik lidí a nedisponovala ani stotinou kapitálu, jaký jest dnes investován v podnicích elektrochemických a také, jak pevně

doufáme, i karbid vápenatý s acetylénem se prosekají, ovšem nepůjde to, jako v každém boji, bez finančně mrtvých a raněných.

Z nové poesie polské.

II.

Jan Kasprowicz.

Těm často závidím . . .

Těm často závidím, kdo leží v hrobě,
pokrytém trávy šelestící tiší:
jich duše, tělu uprchše a zlobě,
již zemských útrap nářku neuslyší.

Na křídlech vzlétly nad vesmír již sobě,
sfér dalných melodií vonnou dýší;
v tvář zoří, slunce hledíce v té době
jak prášek třpytný v paprsků tkví říši.

A někdy jen se vrátí do mohyly
měsíčné záře ovanuty vlnou,
jdou tiše po trávě a spící nivou,

a těm, kdož strhavše své chabé síly
v zápasech s žitím, kruté sudbě klnou,
útěchy píseň pějí zádumčivou.

Jezero Maerjelen.

I.

Se štítu zřel jsem na tvé zimné tůně,
na zeleň vod tvých jasných zrak se točí,
jež jako smaragd skví se ve koruně
hor, ledovců a strží při úbočí.

Ó Maerjelene! Nebe plá v tvém lůně,
květ ohnivý si vplétá do vrkočí,
a na výhoně modrých vln tvých trůně
roj bílých ker se koupá, kam hled zbočí.

Na Výspě Mrtvých snad je křišťál taký,
kde duše, nechavše tu zemskou bídu,
smývají s sebe dočasnost, a skryté

tajemství velkých proniknuvše mraky,
těl zbaveny, jak labutě spí v klidu,
svým novým žitím zmámené a zpité.

II.

Tiš předivná . . . Ni větřík nezavane,
štěrk pádem černé nerozvlní srázy,
sníh v souzvuk mlčící, jenž ve klid kane,
z dračího jícnu hromem nevyrazí.

Já cítil, smrt že v prostranství kdes tane,
že v desku tvou zří očima, jež mrazí,
a cítil jsem, jak skráň mou, která plane,
svých přítmí chladem ovíjí a zkázy.

A zdálo se mi, že to zemské žití,
když jsem v tvé němé patřil ve zrcadlo,
jak střep už jakýs náhle se mne spadlo,

a já že kra jsem jak ty ve tvém sítí,
jež od ledovců v propasť odletěly
a sní v své čisté, nesmrtelné běli.

III.

Hloub prostoru, již blankytu háv skrývá,
ni mráčku poutník neuzří, tak čista —
v ten tichý koutek slunce když se dívá,
snad štít svůj ani neposune s místa.

Za sebou vedouc rajskou tuchu, nyvá
jde snivost těžká dálí, náruč chystá —
spí okruh ledovců a v obzor splývá,
spí nad Rhonou les v šeři dozajista.

Tajemným třpytem Maerjelen se mění,
mlčící, hladký, jako v rámci tkvící,
v nějž ledovců a skalisk lem jej halí . . .

A duše v třpyt se noří do zeleni,
a kry ty bílé, bez poskvrny, snící
jak labutí roj dřímou rozespalý.

V moc světla . . .

V moc světla vždycky věřil jsem,
jež nad soumrakem vládne,
a přec v tu víru nejednou
má hořká slza padne.

A vstává z moře hořkých slz
zjev hrozný k bídě nové —
on sklání ke mně smutnou tvář
a Zoufalství se zove.

On sklání ke mně bledou skráň
s tou hvězdou v oku temnou,
a svírá v náruč — ach! i svět
on svírá na ráz se mnou!

Po dešti.

Po dešti květ si oddechl, výš tone
ve svěží vůni, atmosféra, niva;
každičký jejich atom krůpěj skrývá
balzamu, kterým žijí růže vonné.

Mrak rozptýlilo slunce, ten div boží,
a svět, jenž zmíral únavou, již znova
se rozzvučel jak socha Memnonova,
když paprsk na rty polibek jí složí.

A duše lidská, jež tak do krvava
se bije s mrakem běd, jíž urval svízel
vše listí jara pro ten život mělký —

zdaž ubožejší v skutku je než tráva?
Andělé cíl již nestřeží jí velký
a oddechu čas na vždy pro ni zmizel . . .

Jeseň.

I.

Poslední snopy svezli do stodoly . . .
Po žlutém strništi, kde zvadlé trávy
ční místem zbytky, slunce pablesk žhavý
se plouží, mrtvou oživit chce roli.

Nad svět již démon, který smrt všem strojí,
se vznes, leč divně sladký, usmívavý —
jak zhoubu toužil by, v niž kácí davy,
v bohatém ztopit poesie zdroji.

A síla přec mu dříme v hrudi chladné
strašlivá jako mor, jenž jedním dechem
milion životů v ráz otravuje.

Hle, na zemi on za okamžik padne
svým tělem celým v mlčení — a spěchem
dech její srdce v led a jíní vkuje.

II.

Na hory svah les březový se sklání
a mlčí . . . mlčí . . . nedáno mu, v nivě
nad věncem listí by lkal úpěnlivě,
jenž vadne mu a usychá kol skrání.

Šept potoka snad tichý v sny jej víže,
červánky západu jenž pije v taji,
že na smrt zapomněl, jež hrozí kraji,
a na bouři, jež kvapí blíž a blíže

Již strh se vichr, z pláně mračen pusté
dešť vyrazil — tu ze svého již snění
les zbudil se a nad sebou lká v pláči.

V mech, na kapradí kanou slzy husté
a s nimi v zem se po listu list stáčí —
les celý v tlupu kostlivců se mění.

III.

Chlad zavál noci . . . Stromy k výši hvězdné
podzimní pějí píseň — nad svým rovem.
Z chmur měsíc jasný v lesku vyplul novém,
jak upír z tůně vynořiv se bezdné.

Vesničku nuznou sen jal v mračné moře
mlh zářijových. Z krčmy zní sem nyvá
pijáků dumka, která tolik skrývá
divoké touhy a v ní tolik hoře . . .

Též ona zmlkla i hlas ochraptělý . . .
Slyš! to chvoj praská, vrátně zaskřípěly;
poslední vesničan spat šel už taky.

A ráno zbudí se, půl dne jsa zase
blíž smrti, stromů ve smuteční kráse
jež skryta, na něj upírá své zraky.

Když soumrak obklopil mě . . .

Když soumrak obklopil mě, lidskou duši
jenž k zemi tiskne, kam jen stínem vkročí,
už spásu nesou mi, již srdce tuší,
tvé jasné, tiché, hluboké tvé oči.

A prchajíc, zlo vleče mrtvou hluší
roj skutků svých, až do nicoty zbočí.
Jak cherubů meč, tak je plaší, kruší
tvé jasné, tiché, hluboké tvé oči.

A zase čist, zas jarý duch můj skočí
v proud žití, jejž mi v zázrak proměnily
tvé jasné, tiché, hluboké tvé oči.

Já k srdci tulím již, nechť osud sočí,
svůj poklad, ach! a líbám zas, pln síly,
tvé jasné, tiché, hluboké tvé oči!

Mater Dolorosa.

Ó vizte tvář, z níž prchla všecka radost,
ó hleďte v oči kalné pod slzami!
Kde je ten žití smavý ples a mladost,
jež blesků žárných přeludy nás mámí,
jež bytí, mžik jen planouc nad hlavami,
všem tužbám činí již zadost?

Ach! Znikly svěží barvy, jen muk tíže
v tvé líci, lidstvo, matko plná bolu,
jak slunce mizí svit, když noc jde blíže,
a v jeho místo předtucha jde spolu,
že tobě tmy jen vzejdou ze zápolu
a ideálům tvým kříže! *)

Přeložil *František Kvapil.*

Hmotné poměry učitelstva národního.

Velká akce ministerstva financí, jež dospěla ku konečnému zlepšení hmotného postavení státního úřednictva a učitelstva, vyvolala mimo jiné také otázku zlepšení hmotných poměrův učitelstva škol národních, jíž zabývala se poslední velká schůze ústředního spolku jednot učitelských v Čechách. Pouhé srovnání nových platův úřednických s platy učitelstva národního ukázalo, jak nedostatečně postaráno jest o hmotnou existenci učitelstva, stavu to, v jehož rukách jest výchova mládeže, budoucnost národa.

Bude tomu pět let, co posléze na českém sněmu upravovány byly platy učitelské. Bohužel, že úprava tato nesrovnalosti v platech učitelských ještě rozmnožila a tím byla příčinou nespokojenosti mnohých učitelů. Bylo také proti všemu obyčeji a řádu, jestliže se služné mnohých učitelů po 20letém trvání zákona, kdy drahotní poměry značnou měrou se zhoršily, ještě snižovalo. Tak tomu bylo v obcích bývalé první a druhé třídy platební, kde snížilo se základní služné učitelů ze 700 zl. na 600 zl., ze 600 zl. na 550 zl., služné zatímních podučitelů ze 400 zl. na 360 zl. a při většině měšť. škol, kde sníženo služné z 800 zl. na 700 zl. K tomu přistoupila další okol-

*) V ukázce překladů z básní Kaz. Tetmajera v 2. čísle »České Revue« zníti má na str. 180. poslední verš básně »XIX. věku« takto:
»by době naší směly plvnout ve tvář zhrdou!«
čímž opravuje se nalezající se tam a smysl rušící omyl tisku.

nost, že se pro učitelstvo obecných škol ze čtyr platebních tříd nadělalo pět, pro učitelstvo měšťanských škol z jedné platební třídy čtyři, a třídy ty liší se od sebe v základním služném až o 300 zl., čímž nové různosti nastaly v platech učitelských. Pokrok stal se zákonem zemským ze dne 13. května 1894. v tom, že zvýšily se pětileté přídavky a jednotně upravily se pro všechny učitele, takže tím větší doba služební náležitě byla respektována. Než ani to nebylo bez hořké přísady: za počátek pro udílení těchto přídavků ustanoveno nahodilé datum definitivního ustanovení, čímž nastaly mezi učiteli v přiznávání pětiletých přídavků opět veliké rozdíly, které vedly ku přečetným sporům právním.

Nejhorším kamenem úrazu bylo při tom ustanovení, že smí se dostati takových přídavků jen učiteli, jenž »dle povinnosti« působil (vymoženost tehdejšího místodržitelského rady p. Schroubka), co však je to »dle povinnosti«, zákon nevymezil a tak otevřel volné pole úřední libovůli. Bylo by zajímavým zjistiti, proč mnohým učitelům byly pětileté přídavky odepřeny (za minulý rok dostoupily prý odepřené přídavky ty výše 17.000 zl., což by při výši 50 zl. na jeden přídavek zasáhlo 340 osob učitelských) a co všechno rozumí se nyní pod slovy »dle povinnosti«.

Při chvalozpěvu o chování se učitelstva v roce minulém, jejž obsahuje »Výroční zpráva c. k. zemské školní rady pro Čechy o stavu národního školství« jest dojista nápadno, když tak značnému počtu učitelstva odepírají se pětileté přídavky bez disciplinárního vyšetřování proto, že nepůsobilo — dle povinnosti.

Nedivme se tedy, že učitelstvo není spokojeno s dosavadním stavem svým a domáhá se nápravy. Že nyní, kdy zvýšeny byly platy státních úředníkův a učitelův a budou zvýšeny i platy sluhů, tato snaha učitelstva s větším důrazem u veřejnosti se jeví, jest docela vysvětlitelno. Vidí-li učitelstvo, že stavy, které nevynikají vyšším přípravným vzděláním, ani namáhavější prací, jejichž povolání nemá ani tak dalekosáhlý vliv a význam jako jest u učitelstva, mají mnohem vyšší příjmy a bezpečnější postup v úřadě, je přirozeno, že ukazuje na tyto nepříznivé poměry a žádá, aby také jemu rovnou měrou bylo měřeno. V tom není zajisté žádného nadsazování.

Dle toho, jak se u nás od r. 1870. upravovaly platy učitelské (v roce 1875. a 1894.) jest ovšem novum, domáhá-li se učitelstvo takové úpravy služného, jako jest u státních úředníků tří nejnižších tříd platebních. Nelze neuznati, že požadavek ten jest oprávněn. Jestliže zákon dává žalářníkům u soudu, dozorcům stráže v trest-

nicích, kancelistům, berním příručím, poštovním assistentům a j. právo na služné 800 zl., proč mělo by služné takové se odepírati učitelům obecných škol? Je-li u oněch zabezpečen postup k vyššímu služnému, proč neměl by zabezpečiti se také učitelstvu? To jsou otázky, které spravedlnost žádá kladně zodpovídati. Povšimněme si nyní blíže, jak učitelstvo samo na tyto otázky odpovídá a jak formuluje požadavky své.

Vzhledem k tomu, jaká by v budoucnosti měla býti úprava platův učitelských, až dosud i hlasy samotného učitelstva valně od sebe se lišily. Nebyloť tu bezpečného uznaného měřítka, které by vyhovovalo všem kategoriím učitelstva. To se nyní změnilo: všechno české učitelstvo na poslední valné hromadě ústředního spolku sjednotilo se v té příčině tak, že dnes nemůže býti žádné pochybnosti o tom, jaké jsou požadavky učitelstva českého. Než požadavky jeho nejsou ojedinělé. Také německé učitelstvo v Čechách a v celé Cislajtanii, dále české učitelstvo na Moravě, polské učitelstvo v Haliči žádá souhlasně, aby učitelstvo škol obecných a měšťanských postaveno bylo co do služného na roveň státním úředníkům XI., X. a IX. diétní třídy.

V tom nastala v této polovině říše v učitelstvu shoda i přes různosti zemské a národní. Stojíme tedy před požadavky učitelskými zcela určitými, které nemohou brány býti v pochybnost. Abychom se i detailů požadavků učitelských dotkli, uvádíme resoluci českého učitelstva, jež zní:

»I. Základní služné: 1. zatímního učitele po zkoušce dospělosti 500 zl.;

2. definitivního učitele (ad personam) po zkoušce způsobilosti 600 zl.;
3. definitivního učitele ob. šk. na místě systemisovaném: učitel ob. šk. zařaděn buď do XI. tř. a postupuj dle norem st. úředníků do X. třídy;
4. definitivního učitele měšť. šk.: učitel m. šk. zařaděn buď do X. tř. a postupuj dle norem st. úř. do IX. tř. (při čemž buďtež počítána léta na ob. šk. ztrávená);
5. správcové šk., říd. učitelé a ředitelé mají funkční přídavek 200 zl.

Školy ob. i měšť., chl. i dív. buďte správou odděleny.

Nestane-li se def. učitel (ad personam) definitivním učitelem na systemisovaném místě do 5 let od zkoušky způsobilosti, požívá služného dle XI. tř.

II. Všechny osoby učitelské mají naturální byt určité výměry, v městech příbytečné.

III. Doba služební trvá 35 let od zk. způsobilosti. Def. ustanovené osoby uč. mají nárok na pensi, která po zkoušce způs. činí 30% služného a vzrůstá každoročně o 2%. Obdobně dle této normy buď vyměřena pense vdov a sirotků (do 24 let).

IV. Při obsazování def. míst uč. přihlíženo býti musí nejprvé k létům služebným počítaným od zk. dospělosti, při rovném stáří k veřejné kvalifikaci a k rodinným poměrům kteréhokoli žadatele z král. Českého za rovné konkurence učitelův i učitelek.

V. Industriální učitelky buďte definitivně ustanoveny, mějtež služné a nárok na výslužné«.

V těchto podrobnostech poněkud liší se požadavky českomoravského a německorakouského učitelstva, avšak v hlavních rysech se srovnávají. Domáhá se tedy učitelstvo jednotného služného dle tříd státního úřednictva a také pravidelného postupu ve služném a při obsazování míst učitelských.

Jiná jest otázka, jak bylo by lze těmto požadavkům učitelstva vyhověti. Tu sluší přede vším uvážiti, kteří faktorové mají vliv a zájem na školství a tedy kteří mají míti též vliv a zájem na tom, jak hmotně opatřeno jest učitelstvo. Rozhodující vliv i v obecném školství má dosud vláda. Ministerstvo vyučování má nejvyšší řízení veškerého školství. V každé zemi nejvyšší orgán školní, zemská rada školní, záleží velkou většinou z členů vládou jmenovaných. V okresních radách školních mají zástupci její rovněž vliv rozhodující a prostřednictvím zemských a okresních inspektorů vláda má řízení vnitřního školství úplně ve své moci. Při tak velkém, ano rozhodujícím vlivu ve školství obecném, přispívá sama vláda na vydržování školství jen měrou nepatrnou. Pro všechny země české činí to sotva 500.000 zl., veškerý ostatní náklad do millionů sahající uvaluje na země, okresy a obce, což nikterak není v pořádku. Bylo vypočítáno, že přispívá říše na vydržování vysokých škol 93% veškerého nákladu, na střední školstvo as 50% nákladu, ale na obecné a měšťanské školy pouze 0·9% veškerého nákladu. V tom je veliká nesrovnalost: na jedné straně rozhodná moc ve školství, ale na druhé straně vyzouvání se ze všech povinností k němu. Mají-li pak země, okresy a obce, jejichž vliv na školství jest dost obmezený, tyto povinnosti za stát konati, není divu, že jsou pak břemeny přetíženy.

Má-li nastati zejména v zemském rozpočtu nějaká rovnováha, musí stát z mnohých těch millionů, jež ze zemí našich dostává, věnovati také větší částku roční na vydržování školství obecného. Máť nejen ve školství tom rozhodující vliv, ale také mocný na něm zájem. Vyšší vzdělání obecné jest základem jeho branné moci a poplatnické způsobilosti, je tedy povinností státu, také na vzdělání to, jehož nositeli jsou obecné školy, přispívati. Přispívá-li stát, který na sebe všechny zemské daně vztáhl, řádným dílem na železné dráhy zemské, na odborné školstvo a jiné, nesmí se vymykati také povinnosti, přispívati řádným dílem i na školství obecné.

To kdyby se stalo, ulevilo by se nejen zemi, okresům a obcím, ale bylo by pak možno vyhověti oprávněným požadavkům učitelstva. *F. Brodecký.*

Rozhledy.

»Osnova stavebního řádu pro král. hlav. město Prahu, král. města Plzeň, Budějovice a jich okolí.« Zemský výbor král. Českého dal rozeslati asi v polovině měsíce listopadu t. r. všem dotýčným interesentům, jakož i odborným spolkům a jednotlivým odborníkům technickým, právnickým a uměleckým tuto »Osnovu« i s »Důvodovou zprávou« k ní a vyžádal sobě dobrá zdání do 10. prosince t. r., patrně za tím účelem, aby, když tomu jiné okolnosti dovolí, v nastávajícím zasedání sněmovním »Osnova« byla uzákoněna. Práce, která v tomto směru III. odborem zemského výboru v posledních dvou letech byla vykonána a jejíž výsledky v »Osnově« a »Důvodové zprávě« jsou uloženy, je nejen co do rozměrů, ale též i co do svého významu tak dalekosáhlou, že již proto zaslouží předem plného uznání, poněvadž byla podniknuta se všestrannou přípravou a skutečnou láskou k věci. A bylo toho také nanejvýše třeba ve mnohých ohledech — zejmena pro vývoj Prahy v přítomnosti i v budoucnosti — aby na místě nějaké pouhé opravy stavebního řádu z r. 1886. vypracován byl ve mnohém zákon zcela nový a moderní v pravém a jedině správném toho slova smyslu! Poněvadž tato látka je tak obšírnou, nebylo lze v kratičké době ne celých 14 dní opatřiti podrobné úvahy a kritiky z kruhů právnických a technicko-uměleckých, za něž požádala redakce pány odborníky. Z té příčiny možno dnes pouze a jedině uvésti zde roztřídění látky, jak byla v »Osnově« a v »Důvodové zprávě« sestavena a v příštích číslech vrátiti se pak v důkladných článcích ku podrobnému rozboru. Veškerá látka jest rozdělena v 11 částí a z těch obsahují (mimo »Úvodní ustanovení«):

I. Část. Přehledné a upravovací plány. §§ 1.—14.

II. Část. Zřizování a upravování prostranství. §§ 15.—46.

Výška budov §§ 47.—52. Výstupky § 53. Chodníky §§ 54. a 55. Volná soustava a zahrádky před domy §§ 56.—60.

III. Část. Stavební povolení §§ 61.—64.

IV. Část. Staré památky, ráz a vzhled obcí §§ 65—70.

V. Část. Zařízení konstruktivní, bezpečnostní a zdravotní. §§ 71. až 115. a sice:

A. Všeobecná ustanovení §§ 71.—76.

1. Zdě, nosiče a příčné stěny §§ 77.—90. 2. Sklepy § 91. 3. Schody a chodby §§ 92.—94. 4. Byty §§ 95.—101. 5. Stropy § 102. 6. Střechy §§ 103.—105. 7. Stoky, žumpy a záchody §§ 106.—117. 8. Komíny a vytápěcí zařízení §§ 118.—128. 9. Vytahovadla § 129. 10. Hromosvody § 130. 11. Dvory §§ 131—134. 12. Světlíky § 135. 13. Opatřování vodou §§ 136.—137. 14. Umělá osvětlení §§ 138.—139. 15. Stáje, pícníky, stodoly, sýpky, kolny, dřevníky, zahradní domky, skleníky, sušírny, pazderny, cihelny, vápenné pece a jiná menší stavení §§ 140.-145. 16. Parní kotle § 146.—147. 17. Různé motory §§ 148.—149.

B. Stavby průmyslové §§ 150.—154.

I. Ustanovení pro všechny prům. stavby § 151.

II. Úlevy pro stavby prům. v poloze neisolované § 152.

III. Úlevy pro stavby prům. v poloze isolované §§ 153.—154.

C. Veřejné budovy, divadla, budovy monumentální a pod. § 155.

VI. Část. Stavební úlevy §§ 156.—166.

VII. Část. Povinnosti stavebníka i toho, kdo řídí stavbu a dohled ke stavbám §§ 167.—174.

VIII. Část. Řízení ve věcech stavebních §§ 175.—222.

I. Řízení přípravné a rozhodovací §§ 175.—196.

II. Které úřady povolány jsou vykonávati stavební řád §§ 197.—212.

III. Způsob výkonu §§ 213.—222.

IX. Část. Stavební poplatky §§ 223.

X. Část. Přechodná ustanovení §§ 224.—226.

XI. Konečná ustanovení §§ 227.—228.

Jak již z pouhého vypočtení obsahu je zřejmo, jde tu skutečně o veliký kus vykonané práce a o předlohu zákona, který bude míti dosah velmi značný.

Hlavním účelem zamýšleného zlepšení zákona stavebního jest: Zabezpečiti v budoucnosti účelnější spůsob rozšiřování se Prahy a ostatních větších měst v království a chrániti při tom nejenom staré naše památky stavební, ale i celkový charakteristický ráz města. O podrobnostech v budoucích číslech.

Redakce.

*

Sociálně politické rozhledy. Za býv. min. obchodu dra Bärnreithera zřízený poradní sbor pracovní se tuží. Zatím co průmyslová rada nedostala se doposud přes ustavující formality, má poradní sbor pracovní za sebou kus faktické práce, byť i prozatím jen iniciativní. Marně tedy nový ministr obchodu baron Dipauli, tento plnokrevný empirik politicko-živnostenský, líčil černými barvami sta-

tistiku, když se představoval sboru. Na druhé schůzi dne 15. listopadu t. r. stalo se několik důležitých usnesení. Předně bylo zvoleno několik komisí a to pro statistiku trhu práce a pro přípravu anket, které by vyšetřily poměry dělnictva v domácím průmyslu zaměstnaného a poměry hornictva. Nejdříve budou vyšetřovány poměry dělnictva konfekčního. Dále bylo usneseno, aby vydáván byl měsíčník »Soziale Rundschau«, kde bude nejen registrován sociální život doma i v cizině v nejvýznačnějších svých rysech, nýbrž kde pro trh práce bude zřízena zvláštní rubrika, tuším podle vzoru Jastrowova listu »Arbeitsmarkt«. Hlavním předmětem jednání byla organisace a stastistika zprostředkování práce. Podle návrhu dr. Matajy budou rozlišovány poptavárny po živnostensku provozované a odborné. Pro prvý druh se žádá, aby byly živnostmi koncessovanými a aby majitelé byli donuceni vésti řádné knihy. Jinak nechť zřízeny jsou poptavárny po práci všude tam, kde žije více než 30.000 obyvatelů. Správu těchto poptaváren nechť obstarávají společně dělníci a zaměstnavatelé. S tímto návrhem nebyli delegáti dělničtí spokojeni. Žádali poptavárny výhradně dělnické, výlučně dělníky spravované a mimo to ještě naléhali, aby do návrhu pojato bylo ustanovení, že poptavárny nesmějí v době stávky zaopatřovati pracovní síly pro boykottovaný závod. Naproti tomu nemohli přítomní zaměstnavatelé nenamítnouti, že v požadavku dělnictva skryto je čertovo kopýtko moci a síly sorganisovaného proletariátu. Poptavárny, jak je žádají mluvčí dělnictva, obstarávaly by práci jen pro »soudruhy«, čímž by dělnictvo jiného přesvědčení politického a sociálního bylo citelně poškozováno, nehledě ani k tomu, že by zaměstnavatel vydán byl na milost a nemilost organisovaných soudruhů.

V četných odborech výrobních v Čechách nastalo mezdní hnutí. Tu dlužno v první řadě zmíniti se o stávce soustružníků odboru troubelářského v Jaroměři. Dělníci vydělali si týdně 7 zl. i žádali zaměstnavatele o zvýšení mzdy, celkem dosti nepatrné, avšak i to bylo zamítnuto. Následkem toho dělníci sáhli ku stávce. Stávka rozšířila se pak na závody v Dobrušce, Nymburku a Pardubicích. V Nymburku stávkují 4 troubeláři a 2 špičkáři, v Jaroměři 5 troubelářů, v Dobrušce 5 a v Pardubicích 6 troubelářů. Všichni tito dělníci jsou odborně zorganisováni. Ve Strakonicích rozvlnilo se mezdní hnutí dělníků a dělnic ve Steinově továrně na fezy. Postavení jejich jest náramně bídné. Dělnice ku př. vydělají 1·50 zl. týdně a z toho ještě musí si vydržovati dílovedoucí a tak zv. zašívačky. Poměry tyto byly by však bývaly i na dále snášeny, kdyby majitel továrny Stein nebyl se odhodlal strhnouti dělníkům 2 kr. na tuctu fezů. Kromě toho uložil jim, aby obsluhovali stroje čtyry, kdežto doposud měli na starosti jen tři. Jiní zaměstnavatelé ve Strakonicích a okolí jsou ochotni vyhověti aspoň čátečně požadavkům dělníků. Avšak neústupnost Steinova bude asi míti za následek, že vypukne stávka, a to tím spíše, poněvadž na konaných schůzích bylo zjištěno, že dělnicím hrozí v továrnách mravní nebezpečí. Zprostředkování mezi zaměstnavateli a dělníky vede živnostenský inspektor. V Rokycanech stávkují

jircháříští pomocníci. Dělníci vyhlásili nad závodem, o který jde, boykot. Také v Plzni chystala se stávka knihařských pomocníků, ale včasnou povolností zaměstnavatelů byla zamezena. Vůbec jest u nás v poslední době stávkový ruch neobyčejně živý, jako zrovna na odpor osvědčené zásadě, že stávka za každých okolností jest ultima ratio, poslední zbraní hospodářského zápasu. Zbraň ta neměla by se při každé malicherné příležitosti vytahovati. Klassická země řádných, pravidelných bojů hospodářských, Anglie, dívá se na problém stávkový zcela opáčně, střízlivě a tím ovšem i správně Tam nemohla býti sehnána všeobecná pokladna stávková, po níž horkokrevné hlavy v dělnictvu toužily, jako po jediné účinné zbrani proti organisovanému kapitálu, avšak zároveň nepodařilo se založiti veliký svaz anglických podnikatelů ku potírání odborných jednot dělnických. Obě strany nejsou právě ochotny mrhati svými silami, vědouce dobře, že možným, vzájemným dohodnutím dospěje se k žírnějším výsledkům. Neškodilo by, aby tento zdravý názor udomácnil se i u nás.

Na říšské radě podáno bylo poslanci různých stran několik dobrých návrhů sociálně-politických. Posl. dr. Roser podal návrh na zaopatření ženské čeledi pro případ stáří, posl. Steiner rovněž na zaopatření pro případ stáří dělníků v arsenálu, posl. Hybeš návrh na zavedení nedělního klidu v advokátních a notářských kancelářích, dr. Gross na zavedení ochranného zákonodárství pro dělníky, zaměstnané v domáckém průmyslu. Tento návrh jest nejvíce aktuální, poněvadž postavení tohoto druhu dělnictva volá do nebe přímo o pomstu. V odůvodnění tohoto návrhu Grossova praví se, že domácká práce hraje v moderní průmyslové výrobě velice důležitou úlohu, ne zrovna ku prospěchu výroby a ještě méně podnikatelů a dělníků. Kdežto výlučné zaměstnání celých rodin živnostenskou prací v mnohých krajinách jeví se býti přežitkem zastaralých forem výrobních, vyvinul se v mnohých živnostech, zejména v oděvnickém průmyslu, nový druh výroby, tak zv. domácká práce. Stále rostoucí používání štukverkářů poškozuje živnostníky určitého odboru výrobního, stejně jako dělníky, zaměstnané v dílnách, aniž by přineslo obchodníkům a fabrikantům nějakých trvalých výhod. Konkurence zaměstnavatelů, kteří zaměstnávají ve svých dílnách řádně vyučené dělníky, se téměř úplně znemožňuje, mzda dělníků v dílnách jest stlačována a přestává odborný výcvik pracovních sil. K tomu ještě druží se nadměrná doba pracovní v dílnách hygienicky naprosto nevyhovujících, čímž nejen dělný lid jest nejcitelnějším způsobem poškozován, nýbrž i zvyšuje se nebezpečí nákažlivých nemocí. Rozšíření ochranných zákonných ustanovení na domácký průmysl vyplývá jednoduše z principu ochranného zákonodárství dělnického. Nikoli snad jen z ohledu na domácké dělníky. nýbrž i z ohledu na osoby, které již podléhají ochrannému zákonodárství dělnickému. Neboť, pokud není domácký průmysl pojat do ochranného zákonodárství dělnického — usuzuje dr. Schwiedland — může právě fabriční zákonodárství podporovati vývoj nechráněné práce domácké. V této souvislosti žádal jistý účastník kongressu v Curychu v r. 1897, aby byla domácká práce zakázána, neboť bez tohoto zá-

kazu by se přestěhovala do sklepních děr a podkrovních světniček. Na témž kongressu byl domácký průmysl označen za překážku účinného ochranného zákonodárství dělnického. Jest také nezbytí, aby se pro ubohé dělnictvo v domácím průmyslu něco stalo. Kdo čte sumární zprávu prof. Zuckerkandla (ve spisku »Die Lage des Handwerks in Oesterreich«, který vydán byl na podnět »Spolku pro sociální politiku«), vidí, že tito dělníci jsou pravými heloty. Živoří ve smrdutých dírách sklepních, přikováni jako galejní otroci k únavné práci, nemajíce odpočinku a jakékoli vyhlídky, že kdysi aspoň usměje se na ně slunko štěstí. Život, jaký tito ubožácí prodělávají, jest bez nadsázky vskutku jen vegetativní. Není pak divu, že z takových doupat vyskakuje sociální revoluce — — —

V rozpočtovém výboru přijata byla skoro nezměněně osnova zákona o platech státních sluhů. Jen několik celkem nepatrných dodatků bylo připojeno. Zákon týká se definitivních sluhů státních, mužstva bezpečnostní stráže, civilní policejní stráže a policejních agentů, posléze sluhů u pošt a telegrafů. Státní sluhové jsou rozděleni ve čtyry kategorie se služným 400, 500, 600 a 700 zl. Zařaďování do tříd příjmových díti se bude od jednotlivých ministrů ressortních (nový dodatek) cestou nařizovací. Služební přídavek bude obnášeti 50 zl. za každých pět let. Vláda navrhovala let deset. U bezpečnostní stráže bude dostávati inspektor první třídy 700 zl., druhé třídy 600 zl., strážník první třídy 500 zl., druhé třídy 450 zl. Služební přídavek ustanoven pro ně na 30 zl. za každá tři léta. Sluhové u pošt rozděleni jsou ve tři kategorie; první má 700, 650 a 600 zl., druhá 600, 550 a 500 zl., třetí 500, 450 a 400 zl. Každý sluha musí po pěti letech postoupiti do vyšší třídy. Aktivní přídavek obnáší pro všechny sluhy v první třídě 50 procent, v druhé 30 proc., v třetí 25 procent a ve čtvrté 20 procent. Ti, kdož mají naturální byt, budou dostávati jen polovinu na ně připadajícího přídavku. Vládě přiznáno bylo právo, že může výjimečně utvořiti ještě vyšší třídy služební a příjmové. Zákon tento nabude platnosti dnem vyhlášení. Sám o sobě znamená zlepšení osudu státních sluhů. Avšak vadí mu silně neúplnost; mnoho státních sil služebních vyloučeno jest z dobrodiní tohoto zákona. V tomto směru bude zapotřebí zjednati brzkou nápravu.

Dne 20. listopadu t. r. odbýval se devátý sjezd delegátů nemocenských pokladen v království Českém. Dostavilo se 209 delegátů, zastupujících 107 nemocenských pokladen. Sjezd byl vlastně zbytečný, neboť vyslovil se pro resoluci, přijatou roku minulého, ve které se praví, že sjezd nepustí se do meritorního jednání, pokud vláda nezjedná řádné životní podmínky pro nemocenské pokladny. Resoluce tato byla přijata jednohlasně, ačkoli četní zástupcové národně sociální strany tlumočili přesvědčení, že podobné sjezdy jsou zbytečností a že je zbytečno naléhati na vládu, aby něco konala, poněvadž vláda pro obstrukci nemohla nic dělati. Vládní zástupce ryt. z Neunkirchenu snažil se vládu omluviti. Pravil, že vláda snaží se vyhověti požadavkům nemocenských pokladen a to reformou zákona o nemocenském pojišťování. V tom směru podotkl, že v pra-

covní radě učinilo ministerstvo obchodu návrh, aby do výboru zvolen byl jeden zástupce k cíli reformy nemocenského pojišťování. Prohlášení toto vyvolalo malou bouři. Zástupcové národně sociální strany se energicky opřeli, když vládní zástupce počal mluviti německy. Donutili jej, že musil z prvu mluviti česky. Ku konci zvolen byl šestičlenný komitét pro vyšetření veškerých stížností nemocenských pokladen. Zvoleni byli: Michl z Rumburka, Seelinger z Teplic, Čermák z Prahy, Brodík z Karlína a Brunclík z Kutné Hory.

V ochranném zákonodárství dělnickém učiněno bylo několik pozoruhodných kroků ku předu. Ve Švýcarsku zakázána byla výroba sirek ze žlutého fosforu, která měla velice škodlivé následky pro zdraví dělníků. V Německu omezena byla práce mladistvých dělníků v cihelnách. Mladistvých dělníků nebude možno používati k dopravě surovin, k obsluhování pecí a k dopravě hotových fabrikátů, ač-li se neděje po kolejích. Ustanovení tato nabudou platnosti od 1. ledna 1899. V Anglii rozšířena byla tovární inspekce. Vrchnímu inspektoru přidělena byla lékařská autorita, jejíž úkolem bude, aby vykonávala přísný dozor na zdravotní poměry dílen a aby kontrolovala lékaře, kteří vydávají vysvědčení o úrazech dělníků. V Prusku zakázáno bylo nošení otevřených světel v dolech. V Německu vůbec činí se kroky, aby vybudováno bylo ochranné zákonodárství pro horníky. Na letošním sjezdu ve Stuttgartě usnesli se sociální demokraté, že budou se domáhati zákona, jehož podstatná ustanovení jsou následující: 1. osmihodinová šichta, počítaje vjezd i výjezd, zákaz práce přes čas, a práci v dolech, kde teplota přesahuje 28 stupňů Celsiových, omeziti na šest hodin; 2. dělníkům, pod 18 let a ženám vůbec zakázati práci pod zemí; 3. odstraniti akkordní mzdy za práci pod zemí; 4. ustanoviti dělnické inspektory báňské a to za každých 1000 dělníků. Konečně dojde v Německu snad i na ochranu číšníků. Poslední šetření komisse pro dělnickou statistiku vynesly na povrch poměry přímo nesnesitelné.

Pojišťování pro případ stáří připravuje se, jak jsme již oznámili v Německu. Sdělený námi nárys osnovy jest doplňován a kritisován se všech stran. Nejvýznamnější pokyn podal Bödiker, bývalý president říšské pojišťovny. Navrhuje, aby příspěvky opatřovány byly nikoli nalepováním známek, nýbrž soustavou přirážkovou. Potřebný obnos na placení rent invalidních a starobních nechť se každoročně stanoví a dle měřítka vyplácených mezd rozdělí na zaměstnavatele, kteří polovinu připočítají svým dělníkům. Minimální rentu chce míti Bödiker stanovenu na 12 marek měsíčně pro muže a 9 marek pro ženu. Má-li dostati rentu, musí býti po 5 let činným jako dělník. O úspěšnosti pojišťování Bödiker ani dost málo nepochybuje. Ne s takovým optimismem dívají se na tutéž otázku vedoucí politikové angličtí. Nedávno prohlásil Chamberlain slib unionistické strany za nesplnitelný, že bude provedeno všeobecné pojišťování pro případ stáří. Popíral, že by zodpovědný politik mohl vůbec učiniti podobný slib, ačkoli vůdce této strany Balfour označil právě pojišťování pro případ stáří za hlavní bod jejího programu parlamen-

tárního. To ovšem jest možno jen v Anglii, kde dělnictvo má finančně silné organisace, kde pracuje se o vybudování řádného chudinství a kde existuje registrovaných a neregistrovaných pokladen pomocných se členstvem v počtu asi 8 milionů. *Vrl.*

*

Svatováclavská anketa československého obchodního pomocnictva r. 1898. Organisační výbor českého obchodního pomocnictva pořádá v čase svatováclavském v Praze ankety, na nichž pomocnictvo samo čile pojednává o požadavcích svých. Na dřívějších anketách byl sestavován hlavně program, dne 9. října r. 1898 přikročeno k řešení jednotlivých otázek. Z konaného jednání vane zdravý duch. České obchodní pomocnictvo združuje se za dosažitelnými cíli a ubírá se cestou nepolitické odborné organisace.

Hlavními hesly jsou nedělní klid a maximální jedenáctihodinná doba pracovní. Tedy požadavky, které v jiných oborech již dávno jsou splněny a jichž spravedlivost jest nepochybna. V Rakousku jest pro továrny jedenáctihodinná doba pracovní uzákoněna (§ 96. živn. ř.) a v cizině, najmě v Anglii a Americe, není osmihodinná pracovní doba vzácností. Nelze ovšem přehlédnouti jinou povahu obchodu, při němž doba pracovní měla by býti vždy pružnější, avšak silám a odměně přiměřená. »Boj náš,« pravil mluvčí pomocnictva, »jest bojem etapovým.« Kdo jest přesvědčen, že zachování základních zásad dnešních hospodářských řádů jest podmínkou pokroku hospodářského i kulturního, zárukou svobody hospodářského konání — a kdož by krom fanatických kollektivistů o tom nebyl přesvědčen? — uvítá dojista tento postup s povděkem.

Obchodní pomocnictvo nastoupilo správnou, úspěšnou dráhu. Tak a nejinak počíná si nejvážnější část anglického dělnictva, dosáhnuvšího ekonomických úspěchů, netušených na kontinentu. Pilně zpracován byl referát o umísťování a bezzaměstnanosti. O různých oborech pojišťování pomocnictva bedlivě pojednáváno. Pozoruhodna jest snaha dobrovolnou organisací zavésti pojišťování pro případ nezaviněné prázdně. Jest to nejmladší druh pojišťování a není divu, potkal-li se z počátku s neúspěchem. Obchodní pomocnictvo přeje si pojišťování povinného, jelikož však důvodně pochybuje, že zákonem bude v blízké době povinné pojišťování dělnické rozšířeno na obory další, buduje energicky pojišťovaní vlastní.

Československá obchodnická beseda v Praze založila již před 4 roky »vzájemnou pokladnu«, kde lze se dobrovolně pojistiti pro případ nezaměstnanosti.

Členům »vzájemné pokladny« bez vlastní viny místa postrádajícím vyplácí pokladna za roční příspěvek 8, 16 neb 24 korun, týdenní podporu 4, 8 neb 12 zl. Zmohutnění pokladny má býti zároveň prostředkem ku zvýšení mzdy obchodního pomocnictva; nemá-li nezaměstnaný odnikud pomoci, rád se nabídne zaměstnavatelům za jakkoliv nízkou mzdu.

»Vzájemná pokladna« čítá posud pouze 79 členů a 1517·20 korun jmění. V roce 1897 a v r. 1898 až do října vyplaceno bylo za 78

týdnů 712 korun. Ze všech podniků českého obchodního pomocnictva jest vzájemná pokladna pro případ nezaviněné prázdně podnikem nejzávažnějším i nejodvážnějším. Tento druh dělnického pojišťování jest posud vzácným a jeho provedení velmi obtížným. Není divu, jestliže členstvo československé obchodnické besedy nemá posud porozumění a pochopení pro nový sociálně politický pokus, nesnadný, však záslužný. České obchodní pomocnictvo neztratilo víru v sílu svépomocných podnětů a to by mu mělo získati vřelou účast všech lidí dobré vůle.

Rokováno ještě o »obchodní a záložní družině«, svépomocném to hospodářském, hlavně úvěrním společenstvu, jehož peněžní pololetní obrat na 26.000 zl. obnáší, o fondu pro vystavění spolkového domu, o hromadách pomocnických, rozhodčích výborech a gremiích. Činnost hromad pomocnických, rozhodčích výborů i gremií obchodních byla většinou nepatrná, či spíše žádná. Také na živnostenské úřady prvé instance a živnostenské inspektoráty bylo si trpce stěžováno.

»C. k. živnostenský inspektor jest nám nejen na venkově, než i v největších městech osobou naprosto neznámou«, tak zaznívá ze všech referátů.

Anketa svatováclavská děla se dílem ústně, dílem písemně. O hlavních požadavcích podávali zprávu zvláštní referenti. Ústřední organisace pražská má odbory po venkově, jež vesměs měly referovati o místních svých poměrech dle instrukcí daných ústředním výborem. Povšimneme si některých zpráv venkovských odborů. Odbor budějovický bděl účinně nad zachováváním klidu nedělního a pokusil se o dobrovolné zavedení celonedělního klidu, kterýžto pokus však proto se nezdařil, že německé obchodní pomocnictvo, patrně nacionálním vášním plně oddané, součinnosti své odepřelo.

Doba pracovní jest v Budějovicích celkem dosti přiměřená, vyjma některé obchody, kde až pozdě do noci se pracuje. Pomocnická hromada se neschází a volební protesty jsou na denním pořádku pro způsob, kterým Němci volby provádějí.

Po dvakráte nastoupil odbor s úspěchem právní cestu v příčině lhůty výpovědní. Pro pojišťování pro případ nezaviněné prázdně nebylo posud dosti porozumění. Za příčinou zřízení soudu živnostenského v Budějovicích zakročil odbor u c. k. vrchního živnostenského inspektorátu. Úřad ten, jakož i obchodní a živnostenská komora v Budějovicích v plném ocenění socilálně-politického významu nového zákona o soudech živnostenských doporučily zřízení jeho c. k. vládě. Agitováno pro návštěvu české pokračovací školy kupecké a pořádány odborné i všeobecně vzdělávací přednášky, jež však skrovně byly navštěvovány.

Odbor zahrnuje velikou většinu českých obchodních pomocníků v Budějovicích; členku má toliko jedinou, což prý zaviňují poměry, které jsou malým lákadlem pro získání žen k organisaci a pak skutečnost, že v Budějovicích při obchodě jest českých dívek a žen jen pramálo zaměstsáno. Odbor duchcovský sdělil písemně, že nedělní klid v Duchcově ne zachovává; doba pracovní jest však příliš dlouhá, v některých obchodech

chodech pracuje se 15—16 hodin denně. Umísťování děje se ponejvíce prostřednictvím časopisu — »Prager Tagblatt«, aneb obchodnického spolku »Merkur« v Teplicích. Odbor čítá 23 činných členů. Obchodních pomocníků jest v Duchcově celkem 45, 25 českých a 20 německých.

Zpravodaj odboru v Hradci Jindřichově pravil, že pracovní doba v obchodech tamních omezena jest 6. hodinou ranní a 8. večerní, jest tedy 14 hodinná. Postavení obchodních příručích jest poměrně slušné, ač někteří obchodníci z nemístné úspory jen učňů užívají. Pro případ nezaviněné prázdně není nikdo pojištěn, jelikož se pro dotyčnou vzájemnou pokladnu málo agitovalo. Vážným přednáškám špatně se daří. Ze zprávy zástupce odboru v Hradci Králové vyjímáme: V obchodních comptoirech se nedělní dvouhodinná doba pracovní prodlužuje nemírně, neboť zaměstnavatelé nečiní pravidlem rozdílu mezi personálem kancelářským a ostatním pomocnictvem. Tamní obchodní gremium usneslo se r. 1897 na dvanáctihodinné době pracovní od 7 hodin ráno do 8 hod. večer s jednohodinovou přestávkou polední. Usnesení to však dodržují ponejvíce pouze ty obchody, které již před tím dobrovolně pracovní dobu svou zkrátily. Tak pracuje se v obchodech zbožím střižním a soukenným od 7 hodin ráno do ½8—8 hod. večer (tedy 12½—13 hod.), v obchodech zbožím galanterním od 7 hod. ráno do ½9 večer (13½ hod.), v kupectvích, obchodech zbožím osadnickým a železářským od 6 hod. ráno do 9—½10 hod. večer (15—15½ hodin denně!), v obchodech kožemi od 7 hodiny ranní do 8—½9 hodiny večerní (13—13½ hod.) a u knihkupců od ½8 hod. ráno do ½8 hod. večer (12 hod. denně). V pisárnách obchodů jest poměr pouze při otevírání as o ½ hodiny příznivější, v comptoirech továren pracuje se 8 hodin denně.

V Liberci byl nedělní klid úplný neb částečný zaveden, po případě dodržován hlavně přičiněním magistrátu, k podnětu danému spolkem německých obchodních příručí. —

Také v referátech jiných odborů jest plno zajímavých drobných zpráv, jež jsou důkazem, že odbory zcela nebo z části úkol svůj pochopily.

Jiné odbory opět se však ani ankety nezúčastnily, ani písemné zprávy nepodaly, tři zástupcové venkovských odborů dokonce do schůze se dostavili, když však zprávu podati měli, — zmizeli.

»Věstník československého obchodního pomocnictva«, jenž v listopadovém čísle svém přináší zevrubnou zprávu o průběhu ankety, způsobem přímým, snad však poněkud pro věc samu nebezpečným snaží se zjednati nápravu. Uveřejňuje upřímnou, stručnou kritiku činnosti venkovských odborů a některé odbory ovšem pochodily velmi špatně.

Tento způsob veřejné kritiky má své světlé stránky, avšak také stinné a jest možno, že někde by byla důvěrná domluva účinnější a nezpůsobila by snad tolik zlé krve. Ostatně úmysl byl dobrý a to rozhoduje. —

Ankety českého obchodnického pomocnictva mohly by býti v leckterém směru příkladem pro odvětví jiná. *—er.*

*

Rozhledy hospodářské. Nevídané napjetí na trhu peněžním zatlačilo veškery otázky hospodářského života mezinárodního do pozadí. Již v minulém přehledu poukázali jsme na otázku úrokové míry ve Vídni a jak falešně a násilně byla řešena, poněvadž u nás t. j. v oblasti rakousko uherské banky, tenkráte tohoto zvyšení zapotřebí nebylo, poněvadž ani politická ani finanční ani obchodní situace toho nevyžadovala. Jinak tomu bylo ovšem v státech cizích. Francie i Anglie obávala se zápletek ve věci fašodské a hleděla následkem toho jak cedulová banka francouzská, tak anglická, svůj kovový poklad nejen uchrániti, nýbrž i co možná zvětšiti. V Německu pak nastaly poměry docela zvláštní. Poukazovali jsme po celou řadu měsíců na ohromný přímo rozmach německého průmyslu na ohromné sumy emisí, průmyslových papírů a na příznivou a stoupající tendenci berlínské bursy. Emisní činnost berlínských bank byla do června 1896 přímo horečná, poněvadž nový bursovní zákon německý emise ty obmezoval; všechny berlínské banky vydaly tehda ze svého portefeuillu veškery průmyslové akcie, jež z různých přeměn firem v akciové společnosti měly. Obecenstvo akcie tyto z rukou bank a velkých bankéřů ovšem rádo bralo, a to tím více, když subskripce ty se dály na běžný účet a ne za hotové zaplacení. Následky se brzo zjevily: všechny banky během posledních tří let zvýšily svůj akciový kapitál. Jakkoli se dalo předvídati, že dnes v Německu pracuje dost cizího kapitálu, přece málokdo čekal, že uzavření zejména anglického pramene peněžního na německém trhu vyvolá krisi. Kolosální spotřeba peněz pro průmysl donutila německý trh finanční k doznání, že veliké hmotné prostředky německé říše jsou vyčerpány. V průmyslu i obchodu zajisté krise není, ale celý směr jeho žene do ciziny, zejména do krajin zámořských, odkud peníze přicházejí teprve po dlouhé době. Ale v Německu té doby dalších prostředků hmotných k stoupajícím stále potřebám není. K zjevnějšímu doznání došlo teprve nyní, když zásoba směnek říšské banky německé dosáhla nebývalé výše a když celkový stav cedulové banky vůbec byl zcela nepříznivý. Sazba úroková zvýšena až i na $5^1/_2\%$, aby byl kovový poklad cizími penězi zvětšen. Cizí peníze nepřicházely a ani domácí trh, zdálo se, nečte mezi řádky výkazů říšské banky. Akciová společnost Ludwig Loewe und Co., vůdce velkého sdružení elektrických podniků, chtěla totiž přes nepříznivý stav peněžního trhu zvýšiti akciový kapitál. Než hned druhého dne po tomto usnešení správní rady upustilo se od tohoto plánu a projektována fuse všech německých elektrických podniků vůbec. Zmínili jsme se již dříve na tomto místě, že německý průmysl elektrický dnes je vůbec největší a nejvelkolepější na světě a můžeme dnes se obmeziti pouze na vypsání událostí. Společnost Loewova se svými podniky hodlala provésti fusi s akc. společností Schuckertovou v Norimberku, která rovněž má za sebou celou řadu akciových podniků, zejména jihoněmeckých. Združení kapitálu zde projektované obsahovalo dle povrchního výpočtu asi 1200 millionů marek a přece hlavním cílem toho projektu bylo použíti vysokého ažia akcií Loewe-ových (asi 470%)k rozmnožení prostředků společnosti.

Že paralelně s tímto plánem běželo spekulaci také o značný zisk ažiový při složených akciích je samozřejmo. Proti tomuto kolosálnímu projektu však ozval se Dr. Koch, president říšské banky a zvýšil úrokovou míru na 6%. Jemu asistovala velká část veřejného mínění v říši a součinnosti té vskutku se podařilo zmařiti projekt. Spojení obou trustů se neprovedlo a zvýšení kapitálu spol. Loeweovy odročeno. President říšské banky zcela otevřeně při odůvodňování opětného zvýšení sazby úrokové na tyto nezdravé poměry finanční poukázal a obchodnímu i finančnímu světu německému dlužno dosvědčiti, že disciplina je vskutku vzorna, v pravdě »pruská.« Málokde — nejméně však ve Vídni aneb v Paříži — byly by konsekvence varovného jednání dotýčných faktorů provedeny tak rychle a exaktně jako zde. Spekulace ihned zastavila skoro násilně každou sebe větší činnost a obmezuje se pouze na práce »nejnutnější.« Zvýšená sazba berlinská působí ovšem na úvěrnictví značným tlakem: 6%ní sazbu v Berlíně neměli od krise Bontouxovy, tedy od roku 1882. Než i nyní nikterak daní povinné bankovky německé nechtějí klesati a import cizího zlata je velmi nepatrný. Bude fakticky zapotřebí po nějakou dobu, asi čtyřměsíční, velkého sebezapření všeho obchodního světa německého, má-li finanční krise berlínská minouti bez pohromy. Při zmíněné již disciplině tamějších kruhů dá se tak očekávati s jistotou. Rozdíl v tomto ohledu mezi Berlínem a Vídni, na nějž rovněž již několikrát jsme v »Čes. Revui« poukázali, je přímo obrovský. — Je samozřejmo, že události tyto na náš trh peněžní nezůstaly bez následků. Rak. uherská banka vycítivši hlavní účel berlínského zvýšení, zdražila také u nás peníze, sazbou 5%. Učinila tak se správným prohlášením, že tak nečiní nikterak z vnitřní potřeby, nýbrž z opatrnosti a dá se tudíž očekávati, že jakmile této opatrnosti nebude naprosto třeba, se vrátí ku 4% úroku. — V minulém přehledu zmínili jsme se o transformaci duchcovsko-podmokelské dráhy ve společnost průmyslovou a naznačili jsme, jak nová společnost vlastní indolencí naší nám uzmula opět kus české půdy. Neopomenuli jsme poznamenati, že vídeňský bankverein a jeho řiditel zde hráli úlohu, »poctivého makléře.« Aby se i na venek ukázalo, že společnost duchcovsko-podmokelská chce mít v Čechách pouze — doly, ale nic víc společného, usnešeno, že bude společnost míti sídlo své nadále místo v Praze ve — Vídni. Páni si tu vzali co potřebovali a nyní jdou. Mouřenín povinnost vykonal. Aby pak celá společnost průmyslová zůstávala i na dále pouhým míčem v rukou oněch poctivých makléřů z počestného »bankvereinu«, ustanoven za řiditele uhlářské společnosti dosavadní osobní sekretář pana řiditele Bauera z Bankvereinu jakýsi pan Dr. Mauthner, který ovšem jakživ o uhlí nevěděl víc než každý jiný smrtelník. Zaznamenáváme prostě tato fakta. Mluvili jsme o věcech tak často již a klademe nyní jen otázku, kdy vlastně u nás se chce začít s prací? Jsme přesvědčeni, že, všimne-li si těchto zahanbujících událostí vůbec někdo u nás, uslyšíme bombastické ujištění: Tak to jíti dál nesmí! Ale za čtrnáct dní se zapomene na vše, a stane se tak při nejbližší

příležitosti opět, bude-li nějaký český majetek na prodej! Quo usque tandem? *B. Hl.*

*

Jindřich Dvořák, Moravské sněmování roku 1848—49. Na padesátiletou památku novodobého sněmu a zrušení roboty na Moravě, jakož i nastoupení císaře a krále Františka Josefa I. na trůn. V Telči. Šolc. 1898.

Družná Morava přes ústřední polohu svou mezi oběma hlavními ohnisky politického i národního hnutí, jež charakterisuje rok 1848, zůstala ušetřena bouřlivých událostí a byla jedinou z rakouských zemí, kdež přechod k novým poměrům dál se klidně a za účastenství stavův zvolených zástupců lidových vrstev, dotud z života veřejného vyloučených. Doba od března 1848 do konce ledna 1849 rozpadá se ve tři určitě od sebe odlišné oddíly, v oddíl ryze stavovského sněmu, jenž svolán byl k žádosti stavů, jakmile došly prvé zprávy z Prahy a z ulic vídeňských, v oddíl téhož stavovského sněmu, doplněného třicíti volenými zástupci sedmera královských měst, a z velikého sněmu »selského«, složeného z osob stavovských, ze zástupcův university a z volených poslancův měst i obcí venkovských. A ve všech třech oddílech svých pracoval sněm moravský neúnavně, v duchu v pravdě liberálním a s přihlížením ku stejnému právu obou národností, při čemž vykonal díla trvalé ceny, jako zrušení roboty, provedené mnohem dříve, než vhozen byl nepromyšlený návrh Kudlichův do říšského sněmu, k jednání sotva ještě způsobilého, a založení technického ústavu v Brně, v zásadě za utraquistický prohlášeného. Jednání moravských sněmů tehdejších jsou nad to i z té příčiny důležita, že konala se současně s událostmi světodějného rázu a jejich daleko vrhanými stíny, se zasedáním ústavodárného sněmu říšského ve Vídni i v Kroměříži a německého říšského sněmu ve Frankfurtě, změnou na trůně rakouském, povstáním uherským a vzpourou vídeňskou.

Vděčně tudíž registrujeme snahu Jindřicha Dvořáka, ctihodného a staršího již zápasníka za politická i národní práva lidu českého v markrabství, že podjal se úlohy obtížné sice, než i záslužné, a vylíčil v soustavném díle obšírně, nestranně a s diplomatickou věrností obraz tehdejšího moravského sněmování. Spis páně Dvořákův má trvalý význam pro dějepisectví české, ježto líčí důležitou část hnutí, které po dvou stoletích vydobylo národu českému opět čestné místo na kolbišti veřejném. Znalý jsa do podrobností všech směrů, jimiž tehdy netoliko Morava, nýbrž i Čechy, Uhry a Rakousy byly zmítány, předeslal pan Dvořák zajímavý úvod do dějů r. 1848, mnohé vzácné podrobnosti zvěčňující, a v průběh líčení svého vplítá při každé příležitosti důležité události, jakoukoli měrou v postup sněmován moravského působivší, čímž spis jeho nabývá významu, daleko zaí meze markrabství pronikajícího. Hojný počet politicky důležitých listin namnoze dotud poprvé publikovaných, žádoucí měrou líčení spisovatelovo dovršuje.

Referentu přísluší v prvé řadě přihlédnouti k úvodu, který jest všehistorickým rámcem k speciálnému úkolu díla. A tu budiž konsta-

továno, že vylíčen jest po pravém svém významu především politický život předbřeznový, soustředěný v nerovném zápase centralisujícího a němčícího vídeňského absolutismu se stavy, k politické samostatnosti se probouzejícími. I na Moravě byly zřejmy stopy tohoto zápasu, ač nedál se s tou prudkostí, jako v Čechách, ale mezi předními zástupci moravských stavů bylo více porozumění pro časová proudění než v Čechách, což ukázalo se za prvých zpráv o březnových bouřích vídeňských. Kdežto v Čechách jen málokteří členové stavů, jako hrabata Bedřich Deym, Jiří Bouquoi a Josef Matiáš Thun, přidrželi se lidového hnutí, schůzí svatováclavskou probuzeného, ostatní pak chovali se passivně, ano i zřejmě nepřátelsky, což vedlo zvláště ku zřejmému rozstrku mezi stavy a Palackým: obrátilo se několik členů moravských stavů bez odkladu na předsednictví výboru zemského se žádostí za rychlé svolání moravského sněmu zemského. Žádost tato podporována byla hnutím lidovým, kteréž od počátku bralo se dvojím směrem, velkoněmeckým ve městech namnoze zněmčených a rakousko-slovanským v lidu venkovském, kterýž jda po přirozeném citu svém, žádal organické spojení zemí koruny české a plné právo pro český jazyk svůj.

Se stanoviska českého sluší kroku oněch stavovských osob, které za bezodkladné svolání sněmu zemského žádaly, toliko s vděčností připomínati, neboť tají se v něm kořeny dvou velice důležitých událostí: nepřetržitosti právní mezi poměry předbřeznovými a dobou novou, jakož i národního probuzení se českého lidu na Moravě. Tyto účinky projevily se při prvém politickém úkonu, k němuž obyvatelstvo moravské bylo povoláno, při volbách totiž do říšského sněmu frankfurtského. Jakkoliv z měst všemožně mezi lidem českým agitováno, při čemž neostýchali se němečtí fanatikové ani českého jazyka k nekalým účelům svým zneužívati, přece nedal se lid český na Moravě v jádře svém svésti. Ani úsilí patrimoniálních úřadů, s nimiž ruku v ruce šli vládní kommissaři zeměpanští, nebylo s to, aby zvrátilo smýšlení lidu. Pan Dvořák podává zajímavý přehled volebních událostí, z nichž zvláště vyjímáme výškovskou volbu dne 13. května; tam stáli na straně české a působili proti volbě do Frankfurtu rytíř Michal Manner a kanovník hrabě Pötting, jichž úsilí, spojenému s předáky lidu, podařilo se paralysovati úlisná slova vládního kommissaře, lid k volbě vybízejícího.

Za takových poměrů sešel se poslední stavovský sněm moravský, který zasedal od 30. března do 13. května. Sněm tento vykonal veliké dílo, přeměniv stavovské zřízení v zastoupení lidu městského a selského. Pokládaje se toliko za přechodnou instituci k poměrům novodobým, odmítl sněm tento volby do frankfurtského sněmu a ponechal definitivní o tom rozhodnutí sněmu novému, o němž bylo lze důvodně předpokládati, že ve většině své ze zásadních příčin účastenství ve volbách do Frankfurtu odmítne.

Naproti tomu sluší vytýkati poslednímu stavovskému sněmu moravskému, že neměl citu pro osmistyletou souvislost markrabství s královstvím.

V ruchu světových událostí, které tehdy hýbaly Rakouskem a vší téměř západní Evropou, nedošly zprávy z moravského sněmu a z volebního kolbiště zaslouženého povšimnutí. Okolnost tato neušla ani pozornosti p. Dvořákovy, který tudíž v úvodě svém široce pojednává o událostech obecných s přihlížením k odstínům jejich i do Moravy zapadavším. A právě v tomto obecném obraze zachoval množství důležitých i zajímavých podrobností z tehdejšího veřejného dějiště moravského. Vedle volebních příhod, výše již vzpomenutých, zaznamenány jsou v úvodě řečeném ohlasy revolučního hnutí v Moravě tehdy pozorované, snahy o národní rovnoprávnost a ústrky jim v cestu kladené jednak městy, jednak vrchnostenskými úřady, štvanice proti Čechům z království přišlým, zejmena proti pražským universitním studentům z Moravy, zvláště pak boj Slováků proti Maďarům, tušíme v této souvislosti poprvé vylíčený, jehož jednotlivé fáse zabíhaly i do východních končin moravských, neboť ku konci září r. 1848 byla města Bzenec a Uher. Brod střediskу, odkudž dobrovolnické čety v počtu dosti značném na uherskou půdu přecházely, Slovákům pomoc přinášejíce; důležita byla posice gen. Šimuniče u Zlína, Hodonína a Senice, který veliký počet žalařovaných slováckých kněží, starostův a rolníků vysvobodil. Ale proti přesile maďarských sborů, jimž veleli Ordady a Balogh, nemohl přece Šimunič Považí držeti. Podobný úkol, jako Šimunič na Uherskobrodsku, měl podplukovník Frischeisen v Těšínsku, jenž v rakouských rukou udržoval průsmyk Jablunkovský. Snahy jeho důrazně podporovali čeští dobrovolníci, jichž náčelníky byli Bloudek, Zach, Janeček, Mikšíček a bratří Polesňáci. Sbor Frischeisenův měl též velikou péči na dovoz z Pruska, odkudž podloudně povstalcům maďarským přiváženy potřeby válečné.

Velice důležitými událostmi, které se tou dobou na Moravě sběhly a nijak nebyly bez účinků v jednání sněmu zemského, bylo svolání ústavodárného sněmu říšského do Kroměříže, jeho jednání o nové ústavě, změna na trůně dne 2. prosince 1848 ohlášená a konečně rozpuštění říšského sněmu a oktroyování nové ústavy ze dne 4. března 1849, kterými F. Schwarzenberg, Stadion a Bach kladli pohřební příkrov na snahy r. 1848.

S povýšeného tudíž hlediska světových událostí sluší přihlížeti k jednání obou moravských sněmů r. 1848, bezprostředně za sebou následovavších. Pan Dvořák předesílá s počátku velice zajímavé zprávy o složení stavovských sněmů moravských, které podle obnoveného zřízení zemského skládaly se jako v Čechách ze čtyř stavův. Až do dob Josefinských převahu měli praeláti, jichž počet odtud klesl na 11; než i toto číslo bylo veliké proti sedmeru měst královských, za něž jediný úhrnný hlas odevzdával prvý zástupce král. hlav. města Olomouce.

Poslední stavovský sněm zahájen přijetím většího počtu osob stavovských do jeho středu, načež sněmu oznámeny cís. patenty, od 15. března 1848 vydané. Nový duch jevil se již v návrhu předsedy sněmovního hrab. Wolkenštejna, aby místo dosavadního úhrnného hlasu každé ze sedmera král. měst mělo hlas samostatný, a v odůvodnění návrhu tohoto praví se zřejmě, že tak se zakládá na zřízení

zemském. Ale návrh ten neuspokojil, nýbrž rozšířen byl tak, aby městskému stavu bylo ponecháno učiniti příslušné návrhy na vhodné lidové zastoupení. Návrh tento přijat a spolu i návrh jiný, aby bylo jednáno i o přiměřeném zastoupení university olomoucké, načež následoval návrh další, mnohem ještě pronikavější, o zastoupení stavu sedlského na sněmě.

Návrhy těmi dali jednak na jevo stavové moravští porozumění novým proudům myšlenkovým, jednak — na což sluší klásti váhu nejdůležitější — zachovali historickou kontinuitu mezi právním stavem starým i novým, která v Čechách pohříchu byla porušena. Kde byli bychom dnes, kdyby byli měli vedoucí stavovští činitelé čeští roku 1848 tolik zdravého soudu, jako vrstevníci jejich moravští! Již ve čtvrtém sedění sněmovním přijali tři vyšší stavové návrh čtvrtého stavu, aby král. města byla zastoupena třiceti svými zvolenci s hlasy virilními, kteřížto zvolenci také ihned místa svá ve sněmu zaujali. Zástupcem města Uh. Hradiště zvolen tehdy 26letý »veřejný agent« JUDr. Alois Pražák, který v jednání sněmovním důležité měl účastenství.

Širokým způsobem, jenž však zásluhu páně Dvořákovu jenom zveličuje, vypisuje se hlavní úkol posledního stavovského sněmu moravského, snesení totiž ze dne 27. dubna 1848, jímž sněm po návrhu hrab. E. Belcrediho ustanovil nové, doposud platné zřízení zemské. Snesení toto stalo se ne bez odporu se strany centralisticky smýšlejících poslů městských, proti nimž většina stavů hájila právo zemské; konečně po návrhu dra. Pražáka přijato snesení, aby pokládáno bylo zemské zřízení, sněmem přijaté, za provisorní, dokud by říšský sněm se nesnesl o přiměřených změnách zřízení zemského. Byla to nemístná koncesse centralismu, ale bohudík nenabyla nikdy významu praktického.

Zřízení zemské ze dne 27. dubna šťastně vyřídilo otázku přechodu ze zřízení stavovského ku zastoupení lidovému, doplnivši dosavadní stavovský sněm o 76 virilních členech pěti zástupci university olomoucké, 77 volenými poslanci městskými a 103 poslanci obcí venkovských. Živel občanský byl tudíž ve sněmu novém u veliké převaze, rovněž i živel český měl velikou většinu, pravý to opak strannické volební geometrie Schmerlingovy po dnešní den platné.

Nové zřízení zemské bylo sice nejpřednějším úkolem stavovského sněmu, městskými virilisty doplněného, ale vedle toho buď vyřídil, buď stanovisko zaujal sněm tento i k jiným otázkám širšího významu; zejmena sluší vzpomenouti jednání ve příčině pražských žádostí o státoprávní spojení Moravy s Čechami. Tu ukázal se separatism zněmčilými živly podporovaný v plné své nahotě. Týž stavové, kteří deputací účastnili se porad, svolaných dolnorakouským zemským výborem, kdež mělo se jednati o z brusu nový říšský sněm, vzpírali se generálnímu sněmu koruny české a přijali 14. dubna adressní návrh dra. Pražáka, který proti jasnému znění dějin popíral státoprávní souvislost markrabství s královstvím, ač musili ústy zpravodajovými doznati, že »mezi oběma zeměmi trval vždy těsný svazek,

založený na stejné národnosti a jednom panovníku.« Organická souvislost obou českých zemí nalezla sice nadšeného zastance v hraběti B. Sylva-Tarouccovi, jejž podporoval zástupce jihlavský Ig. Streit, ale při hlasování přidali se k oběma toliko ještě čtyři zástupcové města Jihlavy: Vaníček, Allé, Rosswurm a Rechberger, kdežto 72 členů sněmu hlasovalo proti.

Mnohé důležité návrhy, o nichž nebylo lze pro krátkost času trvale sněmu rozhodnouti, přikázány velikém výboru sněmovnímu ku přípravnému šetření. K těm jest připočísti návrh o vyvazení roboty i desátku a návrh Petra rytíře Chlumeckého o rovnoprávnosti jazyka českého s německým v církvi, škole, úřadě i při soudech, 5. dubna podaný, který však dospěl toliko k prvému stadii jednání sněmovního, když 13. května stavovský sněm moravský na vždy ukončil porady své.

31. května zahájen byl již prvý moravský sněm, vzešlý z voleb lidu, a vykonal za osmiměsíčního zasedání, nedbaje důležitých, ba i bouřlivých událostí, které ze všech stran naň doléhaly, dílo obdivuhodné. Již 9. června po návrhu zpravodaje dra. Pražáka zrušil všecky úvazky a břemena s platností od 1. července, kterémužto snesení dostalo se v pěti dnech sankce císařské. Byla tudíž na Moravě robota zrušena dříve ještě, než Hans Kudlich podal v říšském sněmě příslušný návrh svůj. V sedění dne 2. září obnovil poslanec Cibulka návrh rytíře Chlumeckého o rovnoprávnosti obou jazyků zemských, kterýž návrh spojen i s úpravou veřejného školství. Vyučovací výbor sněmovní podal sice dne 10. října podrobné a spravedlivé návrhy, než o návrzích těch konáno toliko prvé čtení.

20. června učinil Petr rytíř Chlumecký návrh, aby sněm vypracoval novou ústavu zemskou ve smyslu federalistickém, na základě svézákonnosti a samosprávy zemské. Ale návrh tento příčil se historickému svazku Moravy s královstvím českým, což dalo podnět ku živé rozpravě. Poslanci Wurm, Chlumský a dr. Dvořáček s důrazem hájili státoprávní svazek obou českých zemí, ale s neutajenou náruživostí odpírali jim němečtí poslanci, olomoucký dr. Mandelblüh, Heinrich, dr. Wilsdorf, avšak i hr. E. Belcredi a Čechové Cibulka a Nárožný. Konečně přijat odstavec 1. dle návrhu výboru znějící: »Markrabství moravské jest země samostatná, jen s konstitučním císařstvím rakouským a to organicky spojená.«

Návrh této ústavy tím jest pamětihodný, že přes veškeren separatism proti spojení s Čechami brojící, přece všechny sněmovníky ovládal smysl ryze historický. Když při odstavci čtvrtém poslanec Hennig žádal, aby ve zřízení zemském bylo výslovně řečeno,, že Brno jest hlavním městem Moravy, sněm návrhu toho odepřel, ježto by prý bylo předem rozhodnouti spor, jest-li hlavním městem Brno neb Olomouc. Sněm tudíž neuznával samovolné jednání vídeňských činitelů, kteří r. 1642 beze vší příčiny staroslavnou Olomouc v administrativě depossedovali, ano sněm nemohl ani k návrhu tomu přistoupiti, ježto právě ještě v minulém sněmu stavovském Olomouc za jediné hlavní město pokládána, svým prvým zástupcem hlas za ve-

škeren městský stav podávajíc. Při sedmém odstavci navrhováno, aby vysoké školy v zemi dále trvaly. V návrhu tom projevuje se obava, že existence olomoucké university byla již ohrožena, k čemuž dostatečné opory podávala historie této vysoké školy v letech 1784 až 1827. Zajímavo jest, že poslanec Cásek již uznával potřebu, aby se na universitě olomoucké přednášelo jazykem českým i německým.

V některých příčinách předbíhá tehdejší návrh nového zřízení zemského, sněmem přijatý, i požadavky naší doby. Dle něho měl se napříště sněm moravský skládati z poslancův university, měst i venkova s naprostým pominutím živlu šlechticko-velkostatkářského, zemský hejtman měl býti sněmu zodpovědný, a nový vrchní apellační soud, navrhovaný vedle dosavadního apellačního soudu, měl býti nejvyšším i kassačním soudem pro veškeru Moravu, opět to pokus, odčiniti přehmaty centralisující doby teresiánské. Pohříchu nevytrval sněm ani ve snahách samosprávných, ani v šetření rovného práva obou národů. Navrhované protesty proti nálezům říšského sněmu vídeňsko-kroměřížského a německého sněmu frankfurtského nedošly již většiny a ku konci sněmování ozývaly se z české strany trpké výtky, že se ve sněmu německé řeči a návrhy do češtiny toliko tlumočí a že v komisích mluví se pouze jazykem německým, veliké části poslanců nesrozumitelným. Byla v těchto momentech zřejmá změna poměrů, způsobená nastoupením kabinetu Schwarzenberg-Stadionova, který ve mnohých příčinách na jevo dával své stanovisko autonomii zemí nepřátelské; tak nedostávalo se sankce mnohým nálezům sněmovním a rovněž nepotvrzen nově zvolený výbor zemský s odůvodněním, že kromě rytíře Lamineta nebyl zvolen žádný člen býv. stavů duchovního a šlechtických.

Poslední důležitý předmět jednání sněmovního byla otázka technického ústavu v Brně, jehož zřízení zamýšleno bylo na místě stavovské akademie, r. 1845 z Olomouce do Brna přenesené. Země zavazovala se přispěti ku zřízení ústavu částkou 120.000 zl. k. m., posl. Kudla ale mezi jednáním učinil návrh, aby na novém ústavě vyučovalo se oběma jazyky zemskými. Když pak předseda sněmu rytíř Vojkovský návrh podporoval, přijat Kudlův návrh velikou většinou hlasů. Okolnost tuto sluší za dnů našich mnohým činitelům na paměť připomínati, kteří spravedlivou a přirozenou žádost národa českého za zřízení české university a vysokých škol polytechnických na Moravě z důvodů sofistických potírají. Žádný z novodobých moravských sněmů nedal na jevo většího porozumění zájmům zemským nad »selský« sněm z r. 1848, žádný také nezobrazoval věrněji národních, společenských a kulturních zájmů země, jako sněm tento: a přece sněm tento již před půl stoletím uznal potřebu, aby vědy technické byly pěstovány rovně jazykem českým jako německým.

Sluší tudíž vzdáti dík spisovateli záslužného a zajímavého díla tohoto, které bude potomkům cenným pramenem k dějinám politického i národního probuzení českého, na Moravě pak bohdá přispěje k vítězství nepopíratelnému právu národa českého na většinu ve sněmu zemském, jež za spravedlivého volebního řádu, poměry obou národností stejnoměrně respektujícího, jest jediné možným výsledkem. *p.*

Přírodovědecké táčky. Záviděli jsme Německu onen hluboký smysl pro pěstování vědy; její pracovníci po městech universitních jsou nedotknutelní, sama vláda fedruje snahy universit i vysokých škol technických, ba i zvláštní snahy jednotlivců. »V Prusku se nedá věda komandovati«, praví ministr kultu a vyučování, »životní silou vědy je svoboda«, pokračuje týž svobodný pán Bosse. A přece disharmonicky zazní nám zápověď sjezdu přírodozpytců polských v Poznani z téže říše a ještě úžasněji vyjímá se rozkaz vlády pruské, kterým zamezuje se přístup cizinců na vysoké učení charlottenburgské. »Deutsche Zeitung« píše, že poměr cizinců (1200) ku všemu studentstvu německých technik: mnichovské, drážďanské, stuttgarské, carlsružské, darmstadtské a brunšvické (počtem 8682), jest už tak křiklavý, že bude dlužno přistoupiti ku vyloučení cizích studentů z vysokých škol Německa. Tedy i zde jest to strach z konkurence, který nutí k výjimečným opatřením. I budiž ku cti Angličanů řečeno, že oni jediní vznesli hlasu svého proti zápovědi sjezdu poznaňského jménem svobodné vědy! Angličané cítí svou sílu.

Vůči Angličanům Němci jsou v Americe zcela na ústupu, i stěžují si spisovatelé němečtí do slabého národního cítění Němců, ba žalují též, že budoucnost národnosti jejich v Americe jest ohrožena. Němců v Americe byl počet statný, počítánoť na sedm millionů německy zrozených obyvatel Unie, počet přistěhovalců byl stálý, zvláště z kruhů rolnických vážený, daleko méně bylo dělníků průmyslových. Počet ten každoročně klesá, bezpochyby následkem vstoupajícího blahobytu v rodné zemi. Od doby industrielní krise r. 1893 klesl do r. 1897 počet ročních německých vystěhovalců na 14.661. Jest udáním více než interesantním, že mohl p. C. Stürenberg v New-Yorker Staatszeitung napsati (září 1898) jakoby na klesání němectví ve velikých městech Unie byli vinni prožluklí Čechové. Spíše to bude asi státotvorná síla ducha anglického, jenž druhou generaci zaujme v Americe z každého národa. Národní budoucnost přistěhovalých Němců jest pryč, krásné r. 1870 vypěstěné idey o druhém jazyku státním v Unii (toť se rozumí německém) jest ta tam, veta po anglicko-německé universitě!

Dr. Markus Baker rozhlédl se onehdy po oné zvláštní americké geografii, která značí vzrůst rychlý mohutného Státu. Jest to právě sto a devět let, co třinácte samostatných i neodvislých Států, jen slabě v konfederaci svázaných sestoupilo se v »dokonalé spojení.« V dubnu r. 1789 byl inaugurován Washington. Obyvatel Unie bylo o něco málo více než čítá dnes New-York (4 mil. obyvatel, město to čítalo tehda 33 tisíc lidí), celý sever patřil Anglii, západ a východ byly državy španělské. Cestovalo se na koni neb voze, cest nebylo ni mostů, ani řádného spojení lodního. Ve škole byl slabikář Dilworthův jediná kniha mimo knihu písní a žalmů i bible. Roku 1787 zavedl Morse malý zeměpis Ameriky: »Řeka Ohio má přerůzná jména a Missisipi, jak se povídá, est 3000 mil dlouhý. Kdyby bylo dvě stě tisíc guineí, severní Ameriku bylo by lze přeměniti v pletivo kanálů a úrodných ostrovů, mezi nimiž byla by plavba příjemná, ne jako na nejistém a nebezpečném moři. Krajiny na západ patří

Španělsku, ale bůh zajisté neupře, aby nejkrásnější partie země ovládána byla vládci, kteří bydlí 4000 mil přes moře!« Toť Monroova doktrina v historickém dětství svém.

Amerikáni doplnili svůj program Kubou a mají dnes veliký počet universit většinou výtečně dotovaných. Vědy se zmáhají a jsou obory, v nichž mnoho pěkného už bylo vykonáno. Občas však i v jejich práci vědecké objeví se vynález, jenž vzbudí povážlivé kroucení hlavou v Evropě, která velice vystřízlivěla. Není to dávno, a též u nás psalo se časem naivně i v časopisech ryze vědeckých, dnes kritika jest tak zorganisována, že reálnost a přesnost převládá.

Víme, že nedávno zcela vážný chemik americký tvrdil, že dělá pomocí různých energií zlato a byly ceny udávány, zač kilogram kovu toho na burse new-yorkské přijde. A jiný zase polekal svět výkladem, že našel plyn, jenž sklem prochází a jest asi tisíckráte lehčí vodíka a má všechny vlastnosti tak přehnaně zajímavé, že docela étheru fysiků se podobá. Bohu budiž žalováno, že oba ty vynálezy nebyly na dlouho, a krásné sny mnohých lidí přírodovědecky básnících rozplynuly se niveč. Phineas T. Barnum princ amerických showmenů, odkryl větu the people like to be humbugged. Ale věta není snad typicky americkou. Profesor Samuel Schenk ve Vídni nalezl methodu, jíž regulovati chce pohlaví dětí a dr. Jiří Waltemath v Hamburku odkryl druhý Měsíc, jenž okolo naší země obíhá. Není žádných vědeckých dokladů pro tvrzení tato.

Nechť však etherion, prvek americký, se neosvědčil, hojné jsou náhrady ve vědě solidní. Mezi novými prvky, které ve vzduchu v poslední době nalezeny byly, zaujímá metargon postavení zvláštní se stanoviště fysiky našeho systému slunečního. Spektrum tohoto nového prvku souhlasí se starším pozorováním Swanovým, jenž o atmosfeře meziplanetární bádal a souhlas spekter těch jest velmi nápadný ústředí to poskytuje totiž pásů acetylénových i cyanových i bylo pozorováno:

1. v absorpčním spektru Slunce,
2. ve spektru emisním nejzazších paprsků korony (Tacchini),
3. ve spektrech všech komet, metoucích veškeré prostory mezihvězdné,
4. ve spektru plynů, které jsou uzavřeny v meteoritech,
5. a též v atmosfeře naší zemské.

Rydberg má za to, že součástka ta tvoří atmosféru celého našeho systému planetárního. Také helium, prvek nejlákavější hvězdný, jenž v plynech Vesuvu byl pozorován a v záři severní i v mineralech hlubokozemských, jest nyní přístupen a výtečný chemik polský pan Olszewski jej ztužoval, ač nepodařilo se mu. Dewar, jenž vodík ztužil, ponořil trubku heliem naplněnou do tekutého vodíka i proměnilo se helium v tekutinu. Faraday ztužil chlor roku 1823, šedesát let později ztužen vzduch v kapalinu, a jen patnácte let později kondensován vodík i všechny plyny ostatní. Považíme-li, že v ohledu thermodynamickém jest krok od chloru ke vzduchu takový, jako od tekutého vzduchu ku kapalnému vodíku neupřeme obdivu moderní době, jak zrychleno jest tempo vědeckých pokroků.

Cena sloučenin druhdy velmi vzácných klesá v novější době báječně, druhdy byly rudy thoriové pravá vzácnost, dnes dostaneš kilo čistých solí za několik zlatých. Látek těch se hojně užívá k záření v hořácích Auerových. Také výróba fosforu bílého i červeného (nenebezpečného) zdokonalena co do výtěžku, avšak dělnictvo zápasilo s hroznou nemocí t. zv. fosforovou nekrosou, která industrii velmi ztěžovala. Francouzské ministerstvo financí rozhodlo se r. 1895, anglická vláda pak nyní, vypsati ceny, aby fosfor bílý byl vůbec ze sirek odstraněn. Úkol ten není tak snadný, kdež vzíti látku, která by se snadno okysličovala již při temperatuře třením vyvolané, a která by rozvíjela dostatek teploty, aby zapálen mohl býti vosk neb síra, parafin a pak dřívka. Zkoušeli míchati červený fosfor s chlorečnanem, obě látky nejsou tak příliš nebezpečny o sobě, ale smíchány a třeny spalují se za úkazů prskání a projekcí kousků hořících velmi nebezpečných. Za chlorečnan nebylo náhrady vhodné. Konečně přihlásili se Francouzi Sévène a Cahen, kteří nalezli hmotu mající bod zápalnosti nízký (95°), netající snadno, která smíchána s látkami okysličujícími (chlorečnany, solemi olovičitými) o každou plochu třena se zapaluje a hoří za takového vývoje tepla, že dřívko snadno od ní se zapaluje. Hmota ta jest sirník fosforový, na vzduchu poměrně stálý i jedovatosti mírnější než fosfor bílý. Sirky ty nové vyrábějí se ve třech státních továrnách: Trélazé, Bègles a Saintines. Francouzi považují problem za rozluštěný ku prospěchu lidstva.

Rozumí se samo sebou, že všechno, co je nám prospěšného, fedrujeme, horlivě podporujeme. Jen ty mikroby nenávidíme, kteří nám škodí, těm ale, kteří v průmyslu nám pomáhají, vymýšlíme nejpříznivější poměry existenční starostlivostí pohnutlivou. Co se jen napipláme s kvasnicemi! Ale dnes bude asi kvasnicím, této nejstarší šlechtě mezi mikroby, v lihovarech odzvoněno. Od dob, kdy staroegyptští kněží vařili pivo v Pelusiu, až do dneška, kdy líh vyrábíme v množství báječném k dobrému i zlému, byly to kvasnice hýčkané, kterých upotřebeno ku zkvašování cukru. Teď nalezli Calmette a jeho spolupracovníci v Lillu z mikrobů čínských jednoho, jenž umí sám celé lihovarství a to velmi lacino. Není téměř potřebí sladu, to vše si upraví Amylomyces Rouxii, tak totiž se nazývá ten umělec, zcela sám. Považme tu práci: do kádě nad tisíc hektolitrů obsahu dá se 18000 kg. obilí a k tomu jen několik desetin gramů té čínské plísně. Za 36 hodin jest obilí za výtěžku 97·5 procent přeměněno v líh neobyčejně čistý. Zbylé výpalky jsou znamenitým krmivem. Mikrobem tím způsoben převrat v lihovarství, jejž záhy i u nás cítiti bude. V Uhřích konají se již pokusy na veliko.

O užitečnosti žížal musili se přesvědčiti Angličané ze škody: na břehu Essexu zuřila hrozná bouře, vzedmuté moře vystoupilo tak vysoko, že zaplavilo svými slanými vlnami 20 až 25 tisíc hektarů půdy. Voda zůstala podle různosti terénu rozličnou dobu státi, na mnohých místech vsáklo se tolik vody do země, že slanost půdy povážlivě zvýšena. Není třeba ani povídati, že setba celá byla zničena, ale nejvíce utrpěli rolníci vymořením žížal. Mr. Dymond líčí ztráty pestrými barvami. Žížaly unikající z podzemí ptactvem mořským požrány.

Žížaly jsou vymořeny a záhy dostavily se konsekvence i u nových seteb, drenáž a provětrání půdy, což obstarávají, nedostavilo se. Angličané ty zkušenosti učinili již několikráte i zavádějí zkoupené žížaly do půdy odjinud.

Půda rolní garantuje nám přirozenou výživu, ale při energickém svém rozplemeňování genus humanum nezahálí, nýbrž uvažuje o potravě umělé. V té stránce překvapil Lev Lilienfeld z Vídně, enž prý »upravil bílkovinu uměle o téže hodnotě výživné jako z těla zvířat i bylin ji ku potravě si vyjímáme.« Při bližší zprávě dodáno, že získal chlorhydrat peptonu, když byl působil oxychloridem fosforovým v kyselinu karbolovou a glykokol. Děkujem pěkně! Jak se zdá, získána jest zde chemická sloučenina, která má jisté vlastnosti peptonu, produktu to zažívání bílkovin. Ale i ty vlastnosti podobné jsou povážlivě sporé a málo významné, tak že věru nebudí vynález (ostatně už několikráte udělaný) onen enthusiasm, jejž některé listy předstíraly.

Neméně zajímavou jest otázka vedle umělé synthesy látek výživných, zdaž by snad v počet stávajících živin nedaly se zařaditi potraviny nové? V té příčině jest ovšem opatrnost největší na místě a nestačí tu povrchní analysa chemická. Houby byly často, a některé z nich zvláště určitě, označovány jakožto látky výživné. Botanik americký C. H. Peck psal ještě nedávno: jest obecným míněním, že houby jsou výživnou hmotou eminentní pro člověka. Nejen analysa chemická, nýbrž i zkušenost denní jest tvrzení toho podporou význačnou. Analysa ukázala, že sušené houby mají 20—50% látek bílkovitých (to jest dusíkatých), i možno je právem nazývati vegetabilným masem!« Chemik Mendel právem se tázal, zdaliž ty dusíkaté hmoty jsou skutečně látkami bílkovitými a tudíž výživnými, i shledal, že nejen jest číslo Peckovo vůbec příliš vysoké, nýbrž i že valná část vypočtěných látek dusíkatých jsou více méně daleko prošlé rozkladné produkty z bílkovin, jimž ceny výživné přičísti nelze. Myslím, že vůbec ten celý problém není takto definitivně rozluštěn, houby sušené jest pojem velmi neurčitý, právě ve způsobu sušení může ležeti velmi mnoho! Známoť zajisté, že mnohé sušené houby jsou zápachu slabě amoniakalního, takže přímo rozklady dusíkatých hmot projevují. Již sám jich původ botanický by měl k úvahám hlubším vésti, neboť i jejich uhlohydráty jsou látky abnormní (uhlohydráty dusíkaté, manit). Ať tomu jakkoliv, hledíc ku správnému definitivnímu rozluštění povahy jejich, houby nás vůní svou dráždí a k chuti povzbuzují, i jsou zajisté hodnotou svou důležitým článkem inventáře kuchařského, jako hovězí polévka, potravinou však nejsou.

Nemenší starost jest o to, čím se šatíme. Bavlny, materiálu nejdemokratičtějšího, jest posud dost. Ovšem prodělala bavlna i v Severních Spojených Státech hojně krisí od války secese. Úroda dostoupila maxima roku 1876, v němž přestoupila dva biliony liber ze dvanácti milionů akrů půdy osázené. Roku 1880 vstoupla na 2 biliony 600 milionů, r. 1895 dokonce na $4^3/_4$ bilionů liber. V té míře, v níž kultivované bavlnou země přibývalo a též úroda rapidně vzrůstala,

klesaly ceny bavlny povlovně, ale určitě. Spojené Státy jsou předním producentem bavlny, k nimž přistupují konkurenti asi v poměru následujícím :

	žoků po 400 librách	procent veškeré bavlny
Spojené Státy	8520 tisíc	55.92%
Východní Indie	3280 »	21.33%
Čína	1450 »	9.52%
Egypt	750 »	4.92%
Ostatní Amerika	400 »	2.63%
Ostatní Afrika	375 »	2.45%
Ruská Asie	200 »	1.31%
Turecko	120 »	0.79%
Japan	115 »	0.76%
Ostatní země	25 »	0.17%

Amerika má tudíž soupeře významné a lze říci, že pro budoucnost vzdor nynějšímu poměrně malému číslu zvláště Ruská Asie všemi podmínkami vynikne; na dlouho bude zajisté prestiž v Americe.

Ani zde v bavlně neskládají čilí pozemčané ruce v klín. Právě přichází zpráva o nově pěstěné specii bavlníka z Ameriky, o níž vyprávějí se divy, takže bude-li jen polovic pravdy na její pověsti, můžeme se těšiti na dalekosáhlé převraty v průmyslech i obchodu na bavlně založených. Angličan Adolf Kyle nalezl na Kongu bavlník, jehož lodyha dosahuje výšky až 20 stop, aniž by se široce křovitě rozkládala. Vyniká pak odrůda ta neobyčejnou plodností i nazývají ji »Jacksons limbless cotton.« Každá rostlina měla na sobě nejméně 600 bavlnonosných tobolek. Cestovatel sebral něco semene, jež odevzdal do rukou výborného pěstitele bavlny Jacksona v Atlantě (Georgia), odtud vyšlo 57 rostlinek, z jichž plodů vyseto na půl akru semene. Půl akru toho dalo 2000 liber tobolek, z nichž 800 liber bavlny, neobyčejně jemné, lesku hedvábného. Výtěžek to neslýchaný. Bavlna získaná jest mnohem houževnatější, než stará, a dá se laciněji pěstiti i sbírati a otrhávati. Jackson tvrdí, že výtěžek z téže plochy rolné est trojnásobný. Nuž hleďme: jižní Státy americké mají oseto bavlníkem 9 milionů hektarů dobré půdy, pravděpodobně postarají se pomalu státy evropské, aby na svých državách pěstěnou bavlnou kryly potřeby domácí. Podle Monroovy doktriny zůstane bavlna americká Americe i bude moci Jacksonový bavlník na 3 milionech hektarů dostačiti spotřebě rovné dnešní. Zbylých 6 milionů hektarů může býti věnováno obilí výživnému. S takovými fakty duchaplný Sir William Crookes ovšem počítati nemohl, když vyhladovění světa se obával.

Mimo bavlnu — lépe řečeno pavlnu — máme moderní pěkný problém i v hedvábnictví rozvinutý. Hedvábí přirozeně už nestačí, bourec podrobený smrtícím epidemiím, vyrábí z morušového listí množství hedvábí velmi měnlivé. Čím více šíří se demokratický duch, tím ovšem také nároky na užívání všech oněch požitků, jimž těšily se kruhy tak zvané vyšší, šíří se kvantitativně nápadně. Z toho důvodu nastoupila pavlna za vlnu a dnes surogaty za hedvábí. Surogaty ony vznikly z přesvědčení, že co dovede bourec z materiálu listu

morušového, musí dovésti také člověk, Problém ten však není tak jednoduchý, uvažujme jen chvílenku!

Bavlna jest material nepříliš pevný, z chmýří bavlníku získají se vlákenka jedva 20 nanejvýš 60 mm. dlouhá, která dlužno dohromady jako provaz skrucovati, má-li dostiženo býti vlákno delší. Na základě toho i přirozené nepevnosti buničiny bylinné, jest celá bavlna materiálem slabým. Naproti tomu jest hedvábí pravým ideálem tkaniva, vlákno jeho je válcovité, homogenní, neobyčejně pevné a souvisle nesmírně dlouhé; suneť jej bourec jakoby do nekonečna. Ta pevnost vlákna hedvábného a jeho forma, stejnoměrnost i délka připomíná železný drát. Hedvábí jest pevný material d u s í k a t ý. Šli tudíž ku výrobě surogátu jakoby celou tu paralelu s bavlnou (buničinou) měli na mysli, ovšem, že kroky takové moderní industrie nelze bráti za naprosto vědecky logicky řízené. Východiskem průmyslu umělého hedvábí jest bavlna, kterou pomocí kyseliny dusičné proměňují v kolodium, látku, jež v alkohol-etheru se rozpouští v hustou masu, zcela podobnou oné, již ze žláz svých bourec hedvábník vypouští. Francouzský hrabě C h a r d o n n e t duchaplně konstruoval přístroj, z něhož ohromným tlakem vyháněl onu kolodiovou gelatinu přejemnými trubičkami do vody ji vpouštěje. V té míře, jak voda rozpustidlo gelatinové hmotě odjímá, prodlužuje a tenčí se jemňoučké vlákénko i prodlužuje se tvrdnouc tak, jako nit vlhká z bource pocházející na vzduchu tvrdne. Detaily chovají se v mlčení, neboť zamezení konkurence jest po zaplacení veliké sumy učebné docela na místě. Produkt průmyslu tím získaný jest pravému hedvábí velice podoben i nelze jej než teprve po dlouhém, podrobném zkoumání rozeznati. Pevné není to vlákno, jako hedvábí přirozené, i rychleji hoří, ač látkami denitračnými (pomocí sírníků) docílen mdlý tón i menší spalitelnost zajímavého surogatu toho.

Že samu gelatinovou látku barvivy umělými barví, aby vlákna byla už přímo zbarvena, rozumí se při snadnější rozpustnosti barviv těch v alkoholu než ve vodě samo sebou.

Avšak výroba hedvábí přirozená zdála se býti též možna mimo bource hedvábníka. Proč by tak pěknou věc měl uměti pouze jediný motýl, proč ne jiná specie zvířat. Pan E. S i m o n předložil entomologické společnosti francouzské druh látky velmi jemné, která byla zaslána z Madagaskaru, a o níž list sprovázející oznamoval, že vyšla z vláken pavučiny. Mikroskopická studia nedovedla rozeznati ji od vláken kokonů bourcových. Domorodci madagaskarští použili pavouků N e p h i l a M a d a g a s c a r i e n s i s, jež sami h a l a b e nazývají, a tkali z pavučin jejich domácně jemné své látky, jež původně byly produktem píle a hrdosti lidové — nyní pak prý již s dobrým výdělkem práce provádí se po továrnicku. Francouzská společnost obrátila zřetel k odvětví tomu, vždyť líbívá se Pařížankám i nejbizarnější myšlenky v modě, a pokusy v Paříži získáno od pánů D u m o n t a a W a l c k e n a e r a hedvábí surové zlatožluté od čínského nerozeznatelné. Jest zajímavo dále zvěděti, že teprv naše doba se tak velice interesuje o všechno, takže by ochotna byla celou industrii na pa-

voucích založiti a umělými, duchaplně konstruovanými stroji z abdominu halabe vlákna soukati. Jest totiž zaznamenáno, že general Decaen, galantní komandant ostrova Mauritia, poslal císařovně Josefině rukavičky, jež z pavučin utkaly nejpřednější Kreolky vlastními rukami; zajisté si pařížské dámy o rukavičkách vyprávěly. Svět ostatní však při tom nemyslel ničeho! Tehdaž nezuřila nervosa.

I skončíme opět příkladem z Německa: roku 1882 bylo v průmyslu německém zaměstnáno 5,831.622 mužů a 1,509.167 žen, roku 1895 pak vstoupl počet ten na 7,929.924 mužů a 2,339.325 žen. Přibytek to obnášející 3% ročně. Počet dělníků polních klesá úžasně, vklady do spořitelen vzrostly na obnos šestinásobný, také ruchu vystěhovaleckého lidu dělného ubývá, za to 55% více žen (oproti 36% mužů) opustilo domácí krb a odešlo do továren hledat živobytí. Přece jen krutě z rodinné sumy energie a mravnosti zaplacený řád za vzrůst jmění! Poněkud se spřátelujeme s neuprosným postupem tím, pročítáme-li zařízení vypsaná panem docentem drem. J. Lukášem ve Věstníku Akademie. Ještě jedno číslo: roku 1882 bylo 2,530.885 mistrů, kteří pracovali bez tovaryšů, kdežto r. 1895 počet klesl na 2,338.677, za to stoupl počet dílen, v nichž patron s pomocníky vyrábí z 1,078.916 na 1,319.400. V tomto přírůstku jest též 54% závodů, které opatřily si motory! Tak v Německu!

Než nyní dosti. Hledě k slovům Baconovým »lucifera experimenta non fructifera quaerenda« povíme si budoucně něco o vědě pouhé, čisté, materielní užitek přímo nenesoucí. *R.*

*

Bilance upotřebení elektřiny. Líčiti do podrobna význam, upotřebení energie elektrické a užitky plynoucí z něho, značí dnes, kdy elektrotechnika vtiskuje svou pečeť nejširším oborům lidského snažení, ohřívati théma sterým způsobem už zpracované při nejrůznějších příležitostech. Leč poučno zůstává, nepřihlížejíc k podrobnostem, uvésti si současně na paměť všecka ta rozsáhlá odvětví činnosti lidské, kde elektřina buď jako výhradně a jedině možný činitel, aneb zatím jen jako vítězící konkurent k platnosti přichází, má-li jasně vystoupiti v základních rysech kolosální obraz toho přerodu, který v lidském životě posledních desítiletí i ve způsobu a tempu přerozmanité práce zavedením elektřiny jest přivozen.

Jdeme-li nazpět co do času a sledujeme historický rozvoj nauky o elektřině, můžeme za první praktická upotřebení nauky o elektřině označiti hromosvod či bleskosvod. V polovině předešlého století už bylo přírodozpytcům známo, i pokusy prokázáno, že stejná jest podstata elektrické jiskry tehdejších třecích elektrik i podstata blesku, a pilně rozeznávány vodiče »špatné« od vodičů »dobrých«, neboť toliko těchto lze s prospěchem užiti jako svodičů elektřiny na místa libovolná. Myšlénku chrániti na základě té zkušenosti život i majetek člověka před účinky blesku měli stejnou skoro dobou Čech Prokop Diviš (1696 až 1765) a Američan Benjamin Franklin (1706 až 1790). Co do uskutečnění té myšlénky patří Divišovi pravděpodobně přednosť, an svůj »meteorologický stroj« již r. 1754 postavil, kdežto Franklin

myšlénky své teprv r. 1760 uskutečnil. Že Diviš již r. 1750 ovládal podstatu odvádění elektřiny, plyne z důvtipného fysikálního žertu, jímž Diviš tehda poškádliti chtěl jistého pátera Jesuitu ve Vídni, kaze jeho elektrické pokusy tím, že parukou svou, v níž množství hrotů železných měl ukryto, ku strojům tuze blízko se nakláněl. Bleskosvod jest stroj, který v podstatě své konstrukce až na naše časy změn téměř nedoznal, a znamenitějších služeb lidstvu, než posud se stalo, by byl prokázal, kdyby všeobecně a hustě ho bylo užíváno; jsou však města, kde domy s hromosvodem jsou řídkou výminkou. Sítě telegrafních a telefonních drátů, jakožto soustavy dobrých vodičů k zemi svedených, jsou daleko více vystaveny účinkům atmosférické elektřiny než místa jiná, a přece se tu nad míru zřídka neštěstí přiházejí — protože všude jest o dostatečné svádění elektřiny k zemi zvláštními opatřeními postaráno, takže naopak města jsou sítěmi těmi do jisté míry chráněna. V Berlíně průběhem 8 let poškozeno bleskem 0·6% nemovitého majetku, kdežto v obcích vůkolních 12·8%. Z téže statistiky plyne, že nebezpečí úderu blesku jest ve venkovských obcích dvakrát, na samotách však čtyřikrát větší než ve velkoměstě. Také anglická statistika měst v Kalifornii i v jižní Africe vykládá tím způsobem, že bouřky v místech těch jinak prudké i časté nepůsobí valně zhoubně.

Galvanická elektřina vstoupila ve fysikálné laboratoře teprve s prvním zábřeskem tohoto století. Teprve když italský fysik a lékař L. A. Galvani (1737 až 1798) objevil onu záhadnou »životní sílu« na cukavých pohybech žabích svalů, sestrojil A. Volta (1745—1827) první svůj sloup (1799), tedy první zdroj galvanického proudu dle našeho moderního ponětí. Řadu let potom byla galvanická elektřina nejlákavějším z thémat, o nichž fysikové i chemikové na počátku tohoto století pracovali, ale výsledky jich prací, ač úžasná přinášely překvapení mužům vědy, širší veřejnosti byla nepřístupnou svatyní. Tím méně tušil as tehdy někdo, čím stane se elektrická energie nejbližšímu potomstvu! Účinky Voltova sloupu byly ihned horlivě studovány: již r. 1800 objeven elektrolytický účinek proudu rozkladem vody v prvky kyslík a vodík (Nicholson a Carlise), kterýž rozklad slove elektrolysí, r. 1820 elektromagnetický účinek proudu, úchylka totiž magnetky z roviny proudovodu (Oerstedt).

Již dříve přesvědčili se fysikové, že proud vedením drátem ani na značné vzdálenosti valně »neslábne« i byla objevem elektromagnetického účinku proudu přímo rozřešena otázka signalisování do libovolných dálek, tedy v podstatě telegrafie. Schilling první užil pouze dvou drátů a jehly magnetické. Směr proudu v drátech bylo lze měniti, čímž úchylka magnetky měnila se z prava na levo; různému sledu těch úchylek přisouzen význam písmen. R. 1837 poznal Steinheil, že z obou drátů jeden může odpadnouti: vedení jím nahradí se vedením zemí, tak že stačí na obou stanicích konce druhého drátu odvésti k velkým kovovým deskám v zemi zapuštěným. Téhož roku fungovala (Cooke a Wheatstone) první veřejná linie

telegrafická spojující Camden Town a Easton Grove Station (toliko 1 a $^1/_3$ míle (ang.) dlouhá. Vedení mělo patero drátů měděných v dřevo zapuštěných, a bylo podzemní. Stroj signalisační měl patero magnetek. Od té doby zdokonalení stihalo zdokonalení, čímž telegrafie růsti počala měrou všecky představy předstihující, zejména, když později všude zdomácněl Morsee-ův psací stroj (abecedou z teček a čárek složenou), jiż r. 1837 ve Washingtonu patentovaný, leč teprv od roku 1844 všeobecně dráhu si proklestivší, kdy provedeno telegrafické spojení mezi Washingtonem a Baltimorem, na něž byl kongres rok před tím vypsal cenu 30.000 dolarů. Po 16. létech napjato v jediné Americe již 40.000 mil (angl.) telegrafních drátů a číslo toto jest nepatrným zlomkem proti úhrnné délce telegrafních linií nynějších. R. 1896 odhadována délka drátů telegrafních na celé zeměkouli na 7,900.000 km. Z toho připadají pro jednotlivé díly světa tyto podíly:

Evropa	2,840.000 km.
Asie	500.000 »
Afrika	160.000 »
Amerika . . .	4,050.000 »
Australie . . .	350.000 »

Anglie s osadami čítá nyní sama 928.966 mil (angl.) telegrafních drátů. Z toho připadá na sítě, které zpravuje General Post Office 435.000 mil, sítě společností železničních 105.000 mil, na Indii a osady anglické 387.968 mil. V Čechách r. 1891 obnášela délka státních linií telegrafních 6300 km. a délka drátů 15.873 km. A zatím co se sítě telegrafní stále a stále rozšiřují, co se země novými dráty telegrafickými jakoby obepřádá, co se stroje telegrafické zdokonalují všemi směry — mámeť už v činnosti stroje, které depeše současně v obou stanicích přímo tisknou i stroje, které přenášejí rukopisy (telautograf Grayův) — dějí se pilně pokusy o telegrafii bez drátů vůbec. Přenášení slov, myšlénky lidské projadřujících, má se díti vlněním elektrickým, které umíme v určitém místě prostoru vzbuditi, určitě namířeným směrem do prostoru odeslati, aby v druhé stanici bylo zachyceno a tlumočeno pro člověka srozumitelně vhodným aparátem. Na tom základě sestrojil nejnověji Marconi přístroje telegrafické*). Bude-li jim náležeti na poli telegrafie palma vítězství, čili nic, ukáže budoucnost. V Londýně se už sestavila akciová společnost na zužitkování Marconiova vynálezu s kapitálem 1,200.000 zl.

S obtížemi daleko většími zápasila telegrafie podmořská. Šlo tu jak o materiál isolační i o obtíže při instalaci. Firma Siemens a Halske užila první r. 1847 k isolaci lan telegrafních gutaperči, které se, mimo kaučuk, až po dnes užívá. Již r. 1849 získali bratří Brettové od L. Napoleona monopol k položení podmořského kabele mezi Calais a Doverem, jež skutečně provedli r. 1850, ale spojení to nemělo dlouhého trvání — za jedinou noc vypovědělo službu. Když pak se ukázalo, že isolační materiál na kabelu nutno chrániti před poškozením vrstvou kovu (objímkou olova neb železných drátů) a po nemalých obtížích nový kapitál byl sehnán, položen se zdarem

*) Srovn. Živa, roč. VIII. str. 97.

nový kabel průplavem la-manšským, který fungovati počal r. 1851 (13. listop.) Položiti kabel oceánem atlantickým pomýšlelo se záhy; leč myšlénka zápasila s předvídanými obtížemi theoretickými i praktickými.

Když theoretické rozpaky byly vývody Lord Kelvinovými zaplašeny, a naděje vzrostla překonati i obtíže praktické, počato r. 1857 s kladením kabele. R. 1857 vypluly lodi Niagara a Agamemnon z Valencie s nákladem 2500 mil kabele — ale kabel se přetrhl, když ho $^1/_{10}$ byla odvinuta. Teprve následujícího roku podařilo se při novém podniku položiti kabel celý — a tehdy poprve Anglie s Amerikou »rozmlouvaly elektricky«. Ale i tento kabel rychle chřadl a po měsíci byl »mrtev«. Teprv r. 1866 s úspěchem spojena Anglie s Amerikou podniky společnosti »Telegraph Construction and Maintenance Company«, a sice dvěma dokonalými kabely. Od té doby spojeny jsou postupně čelnější města pobřežní celého světa kabely podmořskými s nejbližšími zámořskými končinami i páčila se délka všech kabelů světa r. 1896 asi na 292.000 km., z nichž nyní jest největší část ve správě anglické. (Srovn. Č. R. II. str. 87.) Jako zajímavá poznámka budiž přičiněno, že kabely podmořské mají zapřísáhlého nepřítele v korýši Limnoria, který isolace gutaperčové, nejsou-li zvlášť výborně kovem chráněné, s velkou snadností provrtává a tím dráty měděné kabele účinku vody mořské a tedy jisté zhoubě v šanc vydává. Tak velká díla lidská v malých tvorech přírody nalezají překážky rázu velmi závažného!

Telefonii možno nazvati mladší družkou telegrafie. Po předběžných pokusech, které provedl Němec Ph. Reis v letech 1861 a 1862 uplynulo 14 let až r. 1876 vystoupil Skot Graham Bell, usedlý Američan, dav si patentovati podivuhodný svůj přístroj, jímž přenášení mluvy lidské do dálky bylo uskutečněno. Divnou shodou v týž den žádal o patent i E. Gray, a sporu o prioritu tím jen se předešlo, že jedna a táž společnost zakoupila patenty obou vynálezců, telefon však podržel jméno Bellovo. Telefonie jest proti rušivým vlivům vnějším daleko citlivější než telegrafie, a proto na dokonalosti přístrojů i vedení mnoho tu záleží. Podstatného zdokonalení dostalo se Bellovu telefonu r. 1877 Edisonem který sestavil svůj telefon založený na změnách odporu tyčinky uhelné vůči elektrickému proudu, i Hughesem, který rok na to sestrojil svůj mikrofon na podobném principu založený. I přes moře přenesen už zvuk lidský telefonem: možno už rozmlouvat telefonickými kabely mezi Anglií a pevninou evropskou. Jen takové vzdálenosti, jako jest oceán Atlantický, vzdorují telefonii dosud. Marné jest posud přání moci rozmlouvati s přítelem v Americe dlícím. Leč kdo může říci, že věda mu nebude moci vyhověti? Za to telefonické sítě na kratší vzdálenosti a zejména pro lokální rozmluvy v městech rozmáhají se rok co rok způsobem úžasným. Telefonická síť na př. v Americe měřila r. 1882 asi 825.280 km. drátu, r. 1892 již 6,736.400 km. (v Rakousku 40.380 km., v Německu 137.000 km.) Jest to délka drátu, jímž by bylo možno zeměkouli 168 krát obepnouti. — Městských

sítí telefonických v zemích koruny české koncem r. 1895 celkem 74 se 6168 předplatiteli. Praha měla 11 hovoren veřejných se 1600 předplatiteli. (Dokončení.)

*

O moru. Několik případů morové nákazy, jež vyskytly se v poslední době ve všeobecné nemocnici vídeňské, vzrušily pochopitelným způsobem měrou nejvyšší nejen obyvatelstvo vídeňské, ale i ostatních přilehlých velkých měst. Bohudíky nebezpečí dalšího šíření se moru záhy bylo zažehnáno i možno dnes klidněji na celou historii morové epidemie vídeňské, při níž nescházelo i trochu obyčejné paniky a komiky, pohlížeti.

Jakkoliv nelze dosti velkou váhu klásti na to, aby veškerá badání lékařská s nakažlivými nemocemi v nemocnicích a v ústavech dála se s největší opatrností a pozorností, za kterouž příčinou zapotřebí, aby ústavy, nemocnice i personál zde zaměstnaný vypraven byl tak, jak toho moderní stav vědy vyžaduje, přece zdá se nám, že celá válečná výprava denního tisku vídeňského obyvatelstvu valně neprospěla.

Uvedla obyvatelstvo u větší vzrušení, než zapotřebí bylo a je zbytečně hmotně poškodila. Krátký nástin historie epidemií morových a poznání choroby té vůbec nás o tom dostatečně poučí.

Šíření se moru, který přenésti se může vždy jen vlastní nakažlivinou, v níž rozpoznány bacily právě tak jako při nakažlivých chorobách jiných, omezuje nebo podporuje se ještě okolnostmi jinými.

Vlhké a teplé krajiny jsou příznivou půdou moru. Se zálibou mor zuří v městech, kde jsou špatné hygienické poměry, kde nastalo přelidnění, kde zeje bída sociální, kde nedostatek potravy, kde nečistota příbytku i lidí.

Lidé organismu schátralého a schřadlého snáze nákaze podléhají. —

Mor znám jest z nejstarší doby. Epidemie morové, vyšlé ze Syrie a Afriky, zuřily v císařství římském za Nerona, Vespasiana, Tita a j. V polovici šestého století zaznamenána jest těžká morová epidemie, trvavší přes padesát let. První popsali mor Guy de Chauliac a Raymond Chalin de Pinario u příležitosti velké epidemie, která zachvátila celou Evropu v letech 1346—1353. Mor zuřil hlavně ve větších městech mezi chudým lidem.

Teprve v šestnáctém století, v němž rovněž řádily děsné epidemie morové, jak na východě tak na západě, starali se o některá opatření ochranná a zlepšovali veřejnou hygiénu měst.

V prvé třetině XVIII. stotetí mor zuřil zvláště v jižní Francii a Italii. V polovici minulého století zuřil zvláště v Orientu, kde zůstával endemickým. Koncemm inulého století ohrožoval hlavně severovýchod, uchýlil se počátkem tohoto století do Asie a severní Afriky. V letech 1856—1861 objevila se mírná epidemie v Bagdadu a endemicky vyskytoval se mor v Mezopotámii. Roku 1878—1879 objevila se epidemie v Astrachánu, r. 1884 opět epidemie v okolí Bagdadu

V nákaze morové rozeznávají se tři období: prvé období značí vniknutí jedovatiny morové do těla. Příznaky její projevují se rychle bolestmi hlavy a závratí, pocitem nesnesitelného horka, obecnou schváceností. Po období tomto, jež trvá několik hodin až i několik dní, následuje období horečnaté. Nemocný jest skleslý, kůže jeho jest suchá, palčivá. Prudké bolesti hlavy, žaludku, nesnesitelná žízeň, vrhnutí, provázeny bývají blouzněním a zevními známkami: podlitinami krevními a bolestivými otoky žlaz. Obvyklý tento obraz moru zastírají nebo nahražují někdy porušení plic (morový zánět plic) a jiných útrob. Choroba obyčejně končí smrtí a čítá se jen deset procent uzdravení u osob podlehlých nákaze morové. Morová nákaza smrtívá v šesti až deseti dnech, ale v těžkých případech i v několika hodinách.

Předeslavše několik těchto poznámek všeobecných, obraťmež zřetel ku důkladné zprávě, jíž za příležitosti poslední epidemie morové v Bombayi sepsal Simond a jež z Annales de l' Institut Pasteur vyňata jest v Revue Scientifique čís. 20. letošního roku.

Simond, který konal delší studie v Bombayi, píše o šíření se moru ve více kapitolách.

Simond má za to, že mor dostal se do Bombaye z Hongkongu, kde zuřil r. 1896. V Bombayi objevil se mor nejprve ve čtvrti přímořské, odkud se šířil s úžasnou rychlostí. Kdežto v minulých létech průměrná týdenní úmrtnost nepřesahovala 500, bylo r. 1899 průměrných týdenních úmrtí: v srpnu 620, v září 649, v říjnu 680 a v listopadu 690. V prosinci rozšířila se epidemie na celé město, ukrutně řádíc v obyvatelstvu, jež hromadně se stěhovalo.

V tomto měsíci umíralo týdně průměrně 1240 osob. Během prosince r. 1896, ledna, února a března r. 1897 páčila průměrná týdenní úmrtnost 1473 osob, tak že umíralo denně asi 210 osob. V dubnu, kdy velká část obyvatelstva opustila město, úmrtnost klesala. V červnu staly se případy úmrtí řídké a v červenci a srpnu, kdy sem tam některý případ se přihodil, mohla se považovati epidemie za ukončenou.

Tomu ale nevěřilo se obecně a očekávalo se nové vzplanutí epidemie, která skutečně přišla a horší předešlé.

Statistika v Bombayi vykazuje od září 1896. až do 1. srpna 1898. 30.805 onemocnění a 26.423 úmrtí morových, kteráž čísla páčí ale Simond výše a sice na 38.000 onemocnění a 32.000 úmrtí.

Jak obyčejně, pokračuje Simond, mor nezastavil se v městě, kde vypukl. Námořní i pozemskou cestou zachvátil Indii, šíře se postupně na všechny strany. Nelze říci, kde se zastaví. Nejprve zuřil v sousedních větších střediskách Bombaye na 30—40 mil., odtud zachvátil severně Surat, Ahmedabad a Palampur; jižně zachvátil Rarat, Miraj, Hubli. Jihozápadně zachvátil Šolapur a Hyderábad; západně vnikl do Kalkuty. Zvlášť úžasnou měrou šířil se námořní cestou na sever, jelikož na cestě té z Bombayi styky jsou daleko čilejší, než s jihem.

Z hlavního střediska šíří se mor do dalších středisk podružných, jež stávají se dalším zdrojem zhoubné této choroby. Někdy šíří se

mor s vystěhovalci, ačkoliv jest i mnoho míst, kde vystěhovalců nebylo a kde mor se objevil. Někdy, ovšem výminečně, zhynuli v místě některém vystěhovalci morovou nákazu v sobě chovající, aniž epidemie v zápětí se byla objevila. Nejčastěji ale člověkem nákaza v dálné kraje se šířila.

Studium šíření se nákazy v určitých místech vede k tomu, že nejen člověkem, ale i jinou cestou morová nákaza so šíří. To neděje se ani vzduchem, ani vodou.

Jsou to krysy, které jsou neblahými nosiči morové nákazy, jak známo již od nejstarší doby. Doklady k tomu nalézáme již v bibli. V mnohých místech domorodci indičtí opouštějí osady, pozorují-li nezvyklou úmrtnost krys.

Na některých místech znamená mor nemoc krys. Souvislost morové nákazy krys s morem lidským na mnohých místech jest prokázána. Positivní důkaz o tom ovšem podán byl, když odkryt specifický mikrob moru a když Yersinem pokusy totožnost moru krys a člověka dokázána byla.

Ačkoliv někteří badatelé nepřikládají v té příčině morové nákaze krys takové váhy, trvá Simond na tvrzení svém přece.

Jako v Číně, tak i v Indii předcházela moru lidskému morová nákaza krys, až na jedinou výjimku v Hardvaru.

Ale i tu sluší uvážiti, že z počátku nebyla tu pozornost obyvatelstva obrácena k nákaze krys, že úmrtnost jejich nemusí být veliká, tak že ani pozornost nepoutá a že vůbec mor za jistých okolností nemusí mezi krysami tak zhoubně působiti.

Celkem předcházívá mor krys moru lidskému.

V městech skutečně vycházívá mor z těch čtvrtí, kde nejvíce krys se zdržuje. I v městě samém lze stopovati, jak v Bombayi tomu bylo, že stěhování se množství krys v jiné čtvrtě morová nákaza do nich byla zavlečena. Pro to jsou četné doklady.

V některých čtvrtích jest přesně úmrtnost lidská úměrná s úmrtností krys.

Na počátku epidemie v Bombayi nalezeno bylo množství zhynulých krys v skladištích jistého závodu. Ze dvaceti sluhů, kteří byli zaměstnáni s odklízením zdechlin, onemocnělo již třetí den deset morem, kdežto z ostatních, kteří byli téhož dne zaměstnáni ve skladištích a s krysami neměli co činiti, neonemocněl ani jeden.

Obyvatelé jedné dědiny spozorovavše nápadnou úmrtnost krys, vystěhovali se dle nařízení do polí 7. dubna. Obyvatelstvo zůstalo zdrávo. Dvěma ženám dovoleno bylo 15. dubna odebrati se do vesnice. Ženy ty našedše v prázdném svém domě zdechlé krysy, vyhodily je na ulici a vrátily se do polí. Po dvou dnech obě onemocněly morem.

V jedné čtvrti v Bombayi, kde jsou prostranné a isolované domy, a kde rozestaveny jsou zvláštní stáje i obydlí pro služebnictvo, našel vozka 13. ledna 1898 zdechlou krysu ve chlévě, kterou odstranil. Vozka ten onemocněl dýmějovým morem 16. ledna a brzo na to zemřel.

Pečlivá desinfekce obydlí byla provedena, aniž kdo jiný z obyvatel domu toho zemřel.

Mnoho jest příkladů, kde v domě onemocněl pouze služebník, který do rukou bral zdechlinu krysy, ve sklepích, v kuchyních neb ve chlévích. Ve všech takových případech objevil se mor třetí den. Nesčetné jsou také příklady, kdy onemocnělo obyvatelstvo v domech, ve kterých zdechlé krysy byly viděny, aniž se jich dotklo.

Není zapotřebí přímého dotyku se zdechlinou. V nečistých domech, v přízemích bez podlah, v domech obyvatelstvem přeplněných, hrozí vždy obyvatelstvu nákaza morová, která sem byla nakaženými krysami zavlečena dříve než zdechly.

Dlužno připomenouti, že všechny okolnosti, jež příznivy jsou množení se krys, příznivy jsou i šíření se moru. V Bombayi řádil mor úžasně mezi obchodníky s obilím a plodinami. V Karadu byli tito první stíženi.

V příbytcích Evropanů, kteří dbají čistoty příbytků a kde nazvíce odděleny jsou kuchyně a příbytky služebnictva, onemocnělo hlavně služebnictvo. Mezi Evropany vůbec mor výminečně se objevil.

Následkem toho uzavírali někteří, že Evropané požívají jakési imunity proti moru. Tomu není tak. I mezi domorodci, kteří obývají nákladnější domy, na spůsob Angličanů a podobně žijí, nebylo více moru než mezi Evropany.

Poznali jsme tedy, že hlavním přenášečem moru na velké vzdálenosti jest člověk, kdežto u krysy vidíme přenášení zhoubné této nemoci v místech sobě blízkých. Jest samozřejmo, proč i člověk jest na menší vzdálenost nebezpečným šiřitelem moru.

Pokud se týče námořní cesty, obyčejně mělo se za to, že nákaza morová přenáší se člověkem a zbožím. Málo přihlíželo se ku krysám, které i tu hrají velkou úlohu. Simond uvádí toho přesvědčivé doklady. Třeba bedlivě přihlédnouti ku vzájemnosti, jakáž panuje mezi morem lidským a morem krys. Záhodno tedy obrátiti se vší přísností zdravotní dohled nejen ku člověku, ale i k okolnostem, jež k vypuknutí moru krys přispívají. Ačkoliv mor z člověka na člověka se přenáší, redukují moderní opatření zdravotní přenášení toto přece na minimum. O tom lze se přesvědčiti v nemocnicích dobře zřízených a dobře vedených, a naopak v nemocnicích špatně zřízených a špatně vedených.

Jest též dávnou zkušeností, že mor nemizí úplně po prvé návštěvě. Po zdánlivém zániku jeho, když již obyvatelstvo města vrátilo se ke svým krbům, vrací se znovu dravější a hroznější předešlého. V Bombayi toto mezidobí trvalo dvanáct měsíců. Výminečně druhá epidemie bývá lehčí. Někdy zastaví se epidemie příchodem zimy a vzplane znovu příchodem jara. — *dr. X.*

(Dokončení.)

*

Rozhledy geografické. (Ruská výprava na Kamčatku a ke břehům moře ochotského). Výprava tato vyslána ruským ministerstvem zemědělství na útraty komitétu dráhy sibiřské za

účelem prozkoumání zlatonosnosti zmíněného území. Náčelníkem výpravy zvolen báňský inženýr Bogdanovič, jenž v lednu 1896 vyšel z Vladivostoku k jezeru Orlu na dolním toku Amuru, 110 verst na severozápadě od Nikolajevska. Po té bral se asi po dobu jednoho měsíce podél břehů moře ochotského k vesnici Čumukanu při ústí řeky Uje. Z Čumukamu podnikány až do konce června výzkumné cesty daleko do nitra země přes Stanovoj Chrebet až k Chrebetu Džugdžuru, jenž jest vodním předělem vzhledem k oblasti Jakutské. Tu byly učiněny první pokusy kutací, avšak objevil se jenom zlatý prášek. Podruhé kutáno při řece Artychu, asi 100 verst od Čumukanu, při čemž získán kousek zlata vážící 0·08 g. Také na horském pásmu, táhnoucím se rovnoběžně s Džugdžurem a pojmenovaném Bogdanovičem »Chrebet Nemerikanskij«, objeveno zlato. Koncem června postoupil Bogdanovič z Čumukanu podél pobřeží ochotského do Ajanu za účelem prozkoumání obou svahů Nemerikanského Chrebetu. Tamtéž nalézáno zlata v hojnosti a zlatonosné vrstvy měly téměř úplně týž ráz jako v oblasti amurské. Mnohdy shledáno ve 100 pudech (1638 kg) neméně než 42·6 g zlata. Mezi městem Ochotskem a řekou Ulkanem zlata nenalezeno, ač po něm pátráno přes půl druhého měsíce, za to však objeveny aspoň stopy jeho mezi řekou Ulkanem a Ujanem. Zlato nalezené v řece Uji, bylo velice malozrné. V červenci r. 1897 přeplavila se výprava na Kamčatku, do Tigilu, odkudž plula ještě dále do Gišiginsku, jednoho z nejsevernějších zálivů moře ochotského. Ustavičně zmrzlá půda neměla ani nejnepatrnějšího pokrovu lesního, avšak chovala v sobě ložiska hnědouhelná, důležitá jakostí i množstvím uhlí. Zlata však shledáno pořídku. Po návratu do Tigilu přistoupeno k výzkumu Kamčatky i bude v něm setrváno nejspíše až do konce tohoto roku (1898). Nejdříve prozkoumáno pobřeží zapadní až k řece Oglukameně, při níž shledány první spolehlivé stopy zlata. Po té překřížil Bogdanovič pětkráte prostřední horské pásmo Kamčatky navštívil jeho vyhaslé sopky objevil na něm ledovce a sebral zprávy o ložiskách uhelných. — Zlata bude tedy, jak se již nyní zdá, dosti, avšak hůře bude o dělné síly, které by je dobývaly.

Ve veškeré oblasti mezi Stannovým — Chrebetem a mořem ochotským, od řeky Uje až k Ajanu není téměř nižádného trvale usedlého lidu. Čumukan a Ajan, samojediná dvě obydlená místa v těchto končinách, nezasluhují vlastně ani názvu vesnic, poněvadž ni první ni druhé nečítá více než 20—25 obyvatelů. Počet obyvatelstva kočovného, bídně živořícího, jest rovněž velmi nepatrný, takže mnohdy na sta verst se nemožno setkati ani s jediným Tungusem. A přece jsou tito lidé jako majetníci sobů, jako vůdcově, pastýři, poslové atd. každému, kdo po zlatě chce pátrati, nezbytni. Veškery služby možno jim zaplatiti zlatem a zbožím, avšak platiti pálenkou jest zakázáno, poněvadž Tungus za sklenici kořalky jest hotov na vše zapomenouti a dopustiti se nejhoršího zločinu.

Silnic není i budou si je musiti zlatokopové sami zakládati, zajisté s velikým nákladem. Rovněž není spojení poštovního a od-

jezdem poslední lodi z Ajanu na podzim ustává styk s ostatním světem. Teprve v červenci roku příštího styk tento objevením se lodi zase se obnovuje.

Ruská vláda pěstuje výzkum zlatonosných oblastí sibířských soustavně: hodlá jej ukončiti v dvaceti letech a má k tomu účelu v rozpočtu půl šesta milionu rublů.

Němec o klesání Němectva ve Spojených Státech. C. Stürenberg ve více článcích, otištěných v »Novoyorkském časopise Státním« odhaluje tuto pro živel německý neblahou pravdu. Arciže není množství Němců ve Spojených Státech určeno přesným sčítáním, nýbrž může býti pouze odhadnuto. Americká statistika uznává totiž za Němce jenom ony Němce, kteří se ještě v Německu narodili, kdežto děti těchto osob, narozené ve Spojených Státech, pokládá již za Američany. — Dle sčítání z roku 1890 činil počet obyvatelů Spojených Států narozených v Německu 2,784.894, v čemž nejsou zahrnuti německy mluvící Rakušané, Švýcaři a Luxemburci, takže celkový počet činil by asi přes 3 milliony. V širším slova smyslu, t. j. překročí-li se úzký pojem »rodilosti v Německu«, jsou Němci zastoupeni ve Spojených Státech 7 milliony osobami, tvoříce takto aspoň desátou část všeho obyvatelstva státního (70 millionů). Dlužno tudíž přiznati, že v duševním i hmotném ohledu jsou činitelem, s nímž po mnohá léta i tehdy ještě musí býti počítáno, kdyby správnou se osvědčila domněnka, že v nedaleké budoucnosti bude proud vystěhovalecký z Německa i jiných Němci obydlených zemí neznačný. Dle sčítání z roku 1890 jest nejvíce Němců v těchto státech:

Jméno státu	Počet všeho obyvatelstva	Počet Němců (v Německu rodilých)
Nový York	5,907.853	498.602
Illinois	3,826.351	338.382
Wisconsin	1,680,880	254.819
Ohio	3,672.316	235.668
Pennsylvania	5,258.014	230.516
Michigan	2,093.880	135.509
Jowa	1,911.896	127.246
Missouri	2,679.184	125.461
Minnesota	1,301.820	116.955
Nový Jersey	1,244.933	106.181
Indiana	2,119.404	84.900

Poněvadž jmenovitě v dřívějších dobách stěhovali se z Německa spíše rolníci než průmyslníci, znamenati nejvíce Němců ve státech k zemědělství nejzpůsobilejších, vyjímajíc státy jižní. Nicméně i ve všech větších městech jeví se dosti Němců ve více nebo méně kompaktních massách. Z měst, čítajících nad 100.000 obyvatelů, měla r. 1890 tato více než 20.000 Němců:

Jméno města	Počet obyvatelstva	Počet Němců (v Německu rodilých)
Nový York	1,515.301	210.753
Chicago	1,099.850	161.039
Philadelphia	1,040.964	74.971
Brooklyn	806.343	94.798
St. Louis	451.770	66.000
Boston	448.477	40.362
Baltimore	134.439	40.709
San Francisco	298.997	26.422
Cincinnati	296.908	49.415
Cleveland	261.353	39.803
Buffalo	255.664	42.660
Pittsburg	238.617	25.503
Detroit	205.876	35.481
Milwaukoe	204.468	54.776
Nevark	181.830	26.520

V posledních letech objevil se skoro ve všech těchto městech buď úbytek anebo stagnace počtu německého obyvatelstva, hlavně z té příčiny, že vystěhovatelská horečka se zmírnila. Klesalit ustavičně a to zvláště nápadně po průmyslové krisi r. 1893, až 1897 dospěla svého minima (14.661). Ovšem jsou i jiné příčiny úpadku živlu německého, jež ničí smělé sny Němců o trvalém jich poslání ve Spojených Státech. — V Novém Yorku ku př. přispělo k úpadku Němectva zlepšení prostředků dopravních, čímž způsobeny veliké změny v usídlování se obyvatelstva. »Malé Německo«, úplně německá čtvrt východně od Bowery, se rozpadá i stalo se z něho prý »židovsko-slovanské ghetto«. Podobně zanikají i jiné německé ostrovy jazykové, jichž obyvatelé se rozptylují do jiných končin města. Avšak s tímto rozptylováním zanikají i mnohé německé školy soukromé, jakož i spolky pěvecké, turnéřské a obce náboženské. Ostatně i živel americký působí vydatně ve smyslu odnárodňovacím, a mladý dorost německý nemívá dosti síly, aby odolal. Němectvo ve Spojených Státech nemá veliké budoucnosti národní.

(Letošní rakouská výprava výzkumná do Jižní Arabie.) O vystrojení této výpravy získala si největších zásluh m. j. císařská akademie vídeňská, povolivši k tomu účelu velmi značnou summu, dále král švédský Oskar, rovněž císař František Josef projevil zájem o tento podnik, ano i Anglie, jež přec tak žárlivě bdí nad pobřežím jihoarabským a jež by výpravě každého jiného státu činila potíže, slíbila výpravě rakouské nejvydatnější podporu, vědoma sobě, že Rakousko, nejsouc mocí koloniální, nesleduje cílů politických. Císař František Josef pokládá výpravu tuto za svoji výpravu »jubilejní.« Velitelem jest Dr. hrabě Landberg, švédský komoří, známý již svými zdárnými cestami po Arabii. Jemu připadne úkol studovati arabskou vzdělanosť a nářečí beduinské. Jsa znamenitým znalcem arabštiny, zabývá se Landberg Arabií již ode 28 let i má u sebe stále Araby

z různých kmenů. — Prof. Dr. H. Müller z Vídně bude míti na péči sabejskou epigrafii a dějiny semitského východu. — Prof. Dr. Simony se účastní výpravy jako botanik a fysik, při čemž bude konati i práce výškoměrné a fotografické. — Dr. Cossmat bude míti na starosti výzkum geologický, Dr. Jahn výzkum jazyka Mahra-ského, Dr. Gimbtey se účastní jako lékař a botanik, Mr. G. W. Bunj, soukromý sekretář hraběte Landberga, vykonavší již mnoho cest po Jižní Arabii pro svého velitele a chovající značný počet ještě neuveřejněných vlastních map Jižní Arabie, bude vykonávati práce topografické a zároveň bude vůdcem karavany. Vedle těchto sil vědeckých účastní se výpravy i jeden pomocník fotografický, dva sluhové evropští, z nichž jeden mluví arabsky, dva kuchaři (jeden ze Švédska, druhý z Kaira) a šest Beduinů z různých kmenů, jako trvalá stráž ochranná. Jeden z nich naučil se v Tutzingu německy. Počet velbloudů ustanoven na 40—50 a pouze 10 z nich určeno pro sbírky přírodovědecké, bedny s rostlinami a p. Nejpřednějším, ne-li jediným nápojem výpravy bude Kysibelka, jíž pojaty veliké zásoby. Zásoby konserv vystačí na šest měsíců. — Darů pro jednotlivé kmeny nakoupeno přehojně, zvláště veliká zrcadla, hedbávné šátky a kaftany. Za to ze zbraní pojato jenom nejnutnější; 10.000 patron bude se užívati pouze k výstřelům pozdravným, v Arabii nevyhnutelným. V Kairu zakoupeny pro výpravu krásné, veliké stany a i jiná zařízení jsou vzorná. M. j. má výprava vlastní posly, kteří běží rychlostí 90 km. za 24 hodiny. Svými dlouholetými styky s Jižní Arabií získal si tam Landberg všude přátele, kteří ho v Adenu často navštívili. Ano i s Emirem Mâribským jest ve stycích přátelských a sultáni a náčelníci beduinští jsou jeho přáteli. Za těchto okolností je tudíž naděje, že se výpravě podaří dospěti znamenitých výsledků, tím spíše, ježto právě Arabie, kde tolik výprav niveč bylo uvedeno, skytá tolik problemů geografických, přírodovědeckých, národopisných i linguistických. — Prvním cílem výzkumu jest Saboto. K výzkumu krajiny Mahra-ské a Sokotry dojde as v únoru.

(Z končin polárních.) Známo, že letos vypravily se některé lodi, aby pátraly po Andréem a jeho druzích, ale dosud jest veškero pátrání marným. Dosud došly zprávy ze Špicberk, kdež ani na západním ani na východním pobřeží neshledáno nejmenších stop po zmizelém odvážném badateli. Švédský badatel Stadling, hodlající propátrati pobřeží sibiřské, poslal první zprávy z Bulunu, dle nichž ani v ústí řeky Leny ani na ostrovech Novosibiřských, které byly v minulé zimě navštíveny sběrateli kostí mammutích, neuznamenáno nijakých stop. Stadling hodlá pokračovati ve své cestě na západ až k Jenissei, při čemž chce obejíti poloostrov Taimyrský — byla by to cesta, kterou dosud vykonal jen jeden muž a to v letech 1741 až 1742, ruský kormidelník Čeljuskin, jehož jménem honosí se nejsevernější mys Starého světa. Na ostrovy Novosibiřské hodlá podívati se i norský plavec arktický S. Bräkmö, jenž byl již na Špicberkách přezimoval a minulého listopadu pomocnou výpravu tamtéž vedl. Bräkmö propátrá jmenovitě zásoby, baronem Tollem pro Andréea

svého času na ostrovech Novosibiřských uložené, nebudou-li v nich nějaké zprávy o Andréem. Až se vrátí polární badatelé ze Špicberk i z amerického severu, přece se ještě nebude třeba vzdávati veškeré naděje na zachránění odvážných vzduchoplavců, ačkoliv naděje ta každým dnem rychle musí klesati, takže již nyní náhlý návrat pohřešovaných by se jevil téměř zázračným. Také německá zoologická výprava do moře Nordického (parník »Helgoland«) nenašla ve východních Špicberkách po Andréem žádných stop, ačkoliv po něm pátrala ve všech stanicích. Ačkoliv jinak geografické výsledky této výpravy líčeny skvělými, zdá se že tomu není tak. Inženýr Peary nastoupil svoji výpravu dne 2. července na parní jachtě »Windward«, kterou mu, jak jsem svého času oznámil, propůjčil známý anglický podporovatel polárního výzkumu p. Harmsworth. Východiskem výpravy jest Nový York. Ve Smith-Sundu má býti vzato na palubu pět nebo šest rodin eskymáckých, načež, budou-li ledové poměry příznivy, má býti v plavbě pokračováno až k Sherard-Osborn-Fjordu, na západním pobřeží Gronska severního. Tamtéž má býti zřízena hlavní stanice, kdežto loď vrátí se do Nového Yorku, aby každoročně nové zásoby přivážela, ačkoli Peary již nyní jich má s sebou na tři léta. Jakmile nastane zima, hodlá Peary co nejčetnější skladiště proviantu pošinouti k severu, kdežto vlastní cestu na saních podnikne teprve až se zase objeví slunce. V průvodu jeho jest mimo jeho černého sluhu Mat Hensona, který ho na všech cestách provázel, jenom lékař. Jako Sverdrup chce i Peary určiti především severní pobřeží grónské, pak však hodlá přímo učiniti pokus o proniknutí k točně severní. O výpravě Sverdrupově došly zprávy z Goghabu na západním pobřeží Grónska. »Fram« vyplula z Christianie dne 24. června i dostihla, užívajíc plachet i páry, brzy mysu »Farewell«, nejjižnějšího bodu grónského. Pobřežní proud východogrónský vrhal tentokráte k jihu mnoho ledu, jímž se bylo lodi po dva dni těžko propracovávati. Po té brala se »Fram« po proudu, jenž jde podél západního pobřeží grónského k severu. Obyčejně zaniká tento proud již na 64° s. š., tohoto roku však sahal až za kruh severotočnový. Šířka jeho u mysu »Farewell« činila 112 až 160 km. Nesl driftový led z ledovců pobřeží východního. Ztráceje na severu svoji sílu, obrací se k západu, kde se slučuje s proudem studeným, tekoucím k jihu podél Labradoru i Nového Foundlandu. Na kruhu severotočnovém bylo pozorovati ledové hory, které, utrhše se od hlavního ledu, pluly k západu i byly mezi nimi některé veliké. Dne 28. července dostiženo kolonie Egedesminde, první to grónské stanice. Tu přijato na palubu 36 eskymáckých psů a pluto již dne 29. července do Godhabu, kdež počet psů opětně rozmnožen, takže jich bylo celkem asi 80. Někteří z vědeckých účastníků výpravy podnikli po ostrově Disku, na němž Godhab leží, výlet po stránce geologické zdařily. Upernivik, poslední stanice a nejsevernější osada gronská, opuštěn dne 5. srpna i pokračováno v plavbě k severním břehům grónským. Vlastní práce, s nimiž bude počato příštího jara, budou provedeny, jak se pravděpodobá, největším dílem na saních, poněvadž jest pochybno, že by

i lod jako jest »Fram«, mohla postupovati podél severního břehu grónského ku předu. Z pánve polární jsou hnány veliké spousty ledu k pobřeží severnímu i do končin na západ odtud ležících, pročež jest tam »pack-ice« mohutnější než jinde. Výzkum těchto ledových poměrů jest jedním z nejdůležitějších úkolů Sverdrupových.

*

Astronomická zpráva na prosinec. Hvězdná obloha stočila se ještě dále k západu. Vega a Labuť jsou po 9. hod. večerní již nízko nad obzorem severozápadním. Souhvězdí Velkého Vozu bylo v říjnu a v listopadu pod Polárkou, kdežto v prosinci je spatřujeme již značně otočeno kolem Polárky k východu. V zenitu jsou: Kasiopeja, Perseus, Andromeda, a vrcholí Skopec a Velryba s Mirou. Popis tento vztahuje se však jen k deváté hodině večerní. Kdybychom dříve nebo později oblohu pozorovali, spatříme ji ve zcela jiné poloze. Na př. v 5 a v 7 hodin bude míti tutéž podobu jako v 9 hodin v říjnu a v listopadu, nebo v 11 hodin jako v lednu v 9 hodin atd. Starým Egypťanům a Číňanům byly tyto změny jediným spolehlivým kalendářem, dle něhož všecky své rolnické a štěpařské práce, i náboženské pobožnosti obstarávali. Zvlášť důležitou značkou tohoto kalendáře byly Plejady, Sirius a dvanáct souhvězdí zvířetníku. Zajímavo je na př., že v pyramidách egyptských mnohé hlavní chodby šikmo jsou stavěny, tak že v některý význačný den míří k místu v němž o půlnoci Plejady vrcholí (nynější svátek Všech Svatých), nebo v němž Sirius vychází a p.

Vyjdeme-li si v prosinci ráno mezi 5. a 6. hodinou prohlédnout oblohu, budeme zajisté překvapeni, jak nápadně se od večera její poloha změnila. Souhvězdí Oriona září večer nad východem — ráno nad západem! Hvězdy západního obzoru večerního ráno vůbec nejsou nad obzorem. Teprve po šesté hodině objeví se Labuť a Lýra. Souhvězdí Velkého Vozu večer bylo pod Polárkou — ráno je v zenitu. A na východní obloze vynořila se celá řada souhvězdí a hvězd nových. Prodloužíme-li oblouk voje Velkého Vozu až k obzoru, nalezneme na něm jasného Arktura (asi v polovici) a dále nejjasnější hvězdu ranní oblohy Jupitera. Kolem 20. prosince v 7 h. ráno Arktur a pod ním Jupiter vrcholí. Ku konci prosince pak spatříme na jihovýchodě vedle sebe obě Jitřenky Venuši a Merkura. Venuše byla 1. prosince v dolní konjunkci se Sluncem, to znamená: mezi Zemí a Sluncem a kolem 20. prosince již vychází 2 h 30 m před východem Slunce, totiž v 5 h 40 m ráno. Pak vychází pořád dříve, dne 30. prosince ve 4 h 50 m a dne 10. ledna 1899 ve 4 h 30 m. Nabývá stále většího lesku a je ji možno pozorovati i menšími dalekohledy za dne. Návod k tomu uveřejněn byl v listopadovém čísle Živy. Merkur měl dne 3. prosince největší elongaci východní, a zapadal asi 1 h 10 m po Slunci. Dne 21. prosince projde dolní konjukcí mezi Sluncem a Zemí, a maje pohyb velice rychlý, vychází dne 30. prosince již v 6 h 25 m ráno, tedy 1 h 42 m před východem Slunce. Jest to jedna z nejpříhodnějších dob pro pozorování Merkura. Mars pohybuje se od října ze souhvězdí Blíženců do souhvězdí zvaného

Praesepe. Tu se však zastaví a bude ustupovati po celý leden, únor a březen zpět do souhvězdí Blíženců (dráha asi 13°). Tam se znova obrátí, a tak jak od října se pohyboval od Blíženců k Raku, tak vrátí se za duben přibližně na totéž místo, v němž byl na začátku prosince. Celý tento zvláštní pohyb má tvar kličky a bývá také tímto jménem vyznačován. Podobnou kličku vytvořuje každá oběžnice v době opposice nebo v době spodní konjunkce. Staří astronomové nevěděli si s těmito na pohled velice nepravidelnými kličkami rady a pomáhali si nejsložitějšími mechanismy, aby pohyb onen napodobili, a není pravdě nepodobno, co povídá se o Alfonsu X. králi kastilském, že studuje tyto složité pohyby epicyklické, povzdechl si řka, že kdyby se bůh s ním byl na počátku radil, jak co stvořiti, že by mu byl vše daleko jednoduševji zařídil. Alfons X. žil ve 13. století. Že vše je daleko jednodušeji a přirozeněji stvořeno, než jemu se zdálo, to byl by mu mohl vysvětliti teprve Koprník na začátku století 16. Neboť tento hájil svoji soustavu jen proto, že všecky složité pohyby zcela jednoduše vysvětlovala, nepředpokládajíc ani epicyklů ani mechanismů. Dne 13. prosince nastane částečné zatmění Slunce, u nás neviditelné. Avšak po 14 dnech dne 27. prosince bude u nás viditelno úplné zatmění Měsíce. Zatmění začne pro Prahu dne 27. v 10 h 45 m večer. Začátek úplného zatmění bude v 11 h 55 m, konec v 1 h 25 min. po půlnoci. Konec zatmění vůbec ve 2 h 34 m. Měsíc je u nás po celou tuto dobu nad obzorem.

Listopadové roje meteoritů, Leonidy a Bielidy nebylo možno pro nepříznivé počasí pozorovati. Zvlášť Leonid je škoda; nebylo sice ještě letos očekáváno maximum tohoto roje, až v listopadu příštího roku, avšak přece byly podmínky pozorování velice příznivy tím, že měsíc nesvítil. Horší je to s Bielidami (od komety Bielovy) čili Andromedidami (zvanými dle souhvězdí Andromedy). Pro ty mělo nastati letošního roku maximum. Ve dnech 25. a 26. listopadu bylo sice jasno, ale nic zvláštního nebylo pozorováno, zvlášť proto ne, že svítil Měsíc téměř v úplňku, a maximum bylo očekáváno, již dne 23. nebo 24. listopadu. *N.*

*

Literární historie. (Jaroslav Vlček: »Dějiny české literatury.« Dr. V. J. Nováček: »Františka Palackého korrespondence a zápisky.«)

Místo pokračování prvého dílu svých »Dějin české literatury« podává nám Jaroslav Vlček prvý sešit druhého dílu své knihy, v němž počíná se líčení dějin písemnictví českého v prvé třetině století osmnáctého. Autor neudává důvodů této změny ve vydávání díla svého, poznamenává jen, že učiní tak, bude-li to ještě tehdy nutným, teprvé po ukončení této partie »Dějin«. Ať důvody tyto jsou druhu jakéhokoliv, nelze upříti, že děkujeme jim za uspíšení vydávání jedné z nejzajímavějších části knihy, části, obírající se líčením dějin onoho období písemnictví českého, o němž panují v širší veřejnosti (a nejen tam!) představy co nejnesprávnější a nejzmatenější. O písemnictví českém v prvé třetině století osmnáctého (a vlastně

až do třetí jeho čtvrtiny) ustálila se legenda o chvalně známém, nesčíslněkráte citovaném »smrtelném spánku« a o hluché tmě, ve které, prý, tehdy zhasl všechen duševní život národa českého. Ti, kdož dějinami českého písemnictví zvykli se zabývati podrobněji, věděli, že legenda tato není ničím jiným, než — legendou, že tak zle, jak jsme uvykli si mysliti, u nás tehdy přece jen nebylo. Jaroslavu Vlčkovi patří zásluha, že první řekl to veřejně a v celé souvislosti nakreslil obraz duchovního života českého v oné době, že provedl důkaz nepřetržité kontinuity našeho písemnictví i pro tuto dobu. Konstatuje ve příčině té zajímavé faktum, že byť i kvalita tehdejších plodů literárních z větší části byla velmi pochybná, přece co do kvantity česká literatura oné doby nezadá valně obdobím předcházejícím. Poutavým způsobem svým autor vystihuje celkový ráz doby, jež stojí ve znamení dokonané protireformace. Jako všechno umění i literatura tehdejší jest úplně ve službách vítězného katolicismu, který povaliv nadobro staletý houževnatý odpor národa, okázalým způsobem a s oslňujícím přepychem staví pyšnou moc svoji na obdiv a hlučnými, velikolepými slavnostmi oslavuje vítězství svoje. Přirozeně duch vítězné církve zračí se i v literatuře, sebevědomé, výbojné a radostně vzrušené. Okázalé slavnosti, jimiž dovršuje se dílo triumfující protireformace, vyvolávají celou velikou efemerní literaturu, plnou spisů s tituly křiklavými a stejně bombastickým a barokním slohem. Cennější jsou spisy a kázání vášnivých mravokárců, kteří nešetří barev v líčení pekelných hrůz, a kteří rozhodnými, plamennými slovy hřímají stejně proti bludařům, jako proti jiným hříšníkům. Nelekají se drastických přirovnání, bizarních nápadů a barokních obratů, libují si v podivných, někdy dost drsných žertech a hříčkách slovních. Týž duch, který vyvolal velikolepou barokní architekturu a přepjaté, koketní kudrlinky v dílech sochařů, malířů a hudebníků, zračí se i v literatuře té doby, jenže nedostává se jí oné milé gracie a usměvavého půvabu, který jest pro současné umění charakteristickým, právě tak jako autorům těchto spisů nedostává se ducha českých malířů, sochařů, hudebníků a stavitelů osmnáctého věku. Přes to dlužno vyznati, že spisy tyto obsahují spoustu materiálu kulturně-historického a i jinak pro dobu svoji zajímavého, a že leckdy setkáváme se tu s pracemi mužů, kteří nebyli prosti humoru a vtipu, jak četnými, šťastně volenými ukázkami všude doloženo. Z nejzajímavějších kapitol prvého sešitu nového dílu Vlčkovy knihy jest ona, ve které se doličuje úzká duševní souvislost současného písemnictví českého se slovenským, na které české vlivy ani v této době působiti nepřestaly a jimž ono mnohem více podléhalo, než vlivům maďarské literatury, která přece byla tehdejším spisovatelům slovenským značně přístupnější. Pěkně líčí p. autor také činnost jednoho z nejpodivnějších současných horlitelů katolických, Jesuity Koniáše, u něhož trefně poukazuje k tomu, jak leckdy proklouznouti dal knihám daleko závadnějším (po stránce dogmatické), než byly ony, které s vášní fanatika ničil. Líčením prvních zábřesků oživující myšlenky národnostní, jež jasně zrcadlí se ve známém spise Frozínově, končí prvý sešit druhého dílu Vlčko-

vých »Dějin«. I nejnovější tato partie díla, jež již dávno překročilo původní, příliš úzce vytknuté meze, podává nový doklad o neúmorné píli, značné sečtělosti a příkladné objektivnosti spisovatelově, který opravdu dějiny literatury ve smyslu voleného citátu pojímá ne jako dějiny knih, ale jako dějiny ideí. K přednostem knihy, vedle vlastností již dotčených, sluší přičísti také pěkný, živý a výstižný sloh autorův, který se prospěšně liší od onoho koženého, nezáživného a nezajímavého způsobu psaní, jakým se u nás ještě v nedávné minulosti pojednávalo o dějinách našeho písemnictví. Svěží tento způsob líčení není jen ku prospěchu autora, který se jím činí srozumitelným i širším kruhům, nýbrž i s užitkem pro dějiny literatury samé, neboť jím šíří se pravé její poznání a odstraňují se bezpodstatné legendy. Rychlejší tempo vydávání by dílu nikterak neuškodilo.

Ve »sbírce pramenů ku poznání literárního života v Čechách, na Moravě a ve Slezsku«, vydávaných třetí třídou České Akademie, počala právě vycházeti korrespondence Františka Palackého, kterou k tisku připravil Dr. V. J. Nováček. V předmluvě své k objemnému svazku vydavatel zmiňuje se o tom, kterak měl již k tisku připravenu značnou část rozsáhlé korrespondence Františka Palackého, a to část její nejstarší, sahající do lét 1812—1838., že však později usneseno, vydání korrespondence zahájiti známou autobiografií Palackého a zajímavých zápisků jeho, počínajících 25. listopadem r. 1818. Zápisky tyto vztahovaly se původně jenom k lektuře Palackého a obsahovaly stručné úvahy o čtených knihách. Na Nový rok 1820 rozšířil Palacký původní tento program svého »Každodenníčka«, jak o tom sám píše: »Chci z něho míti ukazovatele živobytí mého rozumného, učeného i esthetického, abych jednou, když mi dá nebe dosíci vyššího stupně ve člověčenství, s potěšením patřiti mohl zpět na dráhu, po kteréžto jsem ke svrchovanosti usiloval. I mravní a nábožný stav můj zde svého zpomínání nabude.« Po několika měsících však nastává již přestávka v zápiskách, ve kterých Palacký teprve po třech létech zase pokračuje. Rovněž tak nečinil si zápisek po celý rok 1824. Za to tím hojnější a svědomitější jsou zápisky z lét 1825—1827, kdy končí dnem 26. července. Vhodný doplněk tu podávají záznamy bratra Palackého, Ondřeje, pocházející z téhož roku. Ku svým zápiskům se Palacký ještě několikrát vrátil. Tak hned v létech 1837 a 1838, kdy do nich podrobně zaznamenal popis svých cest do Italie. Rovněž tak i později, ba až do samé smrti své neustal zaznamenávati si vše, co se mu zdálo hodným býti zapsáno. Zápisky jeho končí dnem 9. máje r. 1876. V knize, o níž se zmiňujeme, jdou zápisky jen do r. 1863. Publikace ostatních partií zápisek odložena na dobu pozdější, jelikož záznamy tyto pro osobní svoji povahu nehodí se ještě dnes k uveřejnění. V rukou čtenářstva českého ocitá se publikací Nováčkovou kromě známého již (r. 1885 dvakrát pí. Marií Cervinkovou-Riegrovou vydaného) svéživotopisu, značná část (asi polovice) všech zápisek Palackého. Kniha obsahuje materiál tak zajímavý a cenný, že bychom si přáli, aby pronikla mezi širší vrstvy, než jsou ty, které tvoří pravidelné čtenářstvo pu-

blikací České Akademie. Není to jen Palacký, o jehož povaze, smýšlení, cílech a touhách Zápisky podávají zajímavé a krásné svědectví, osvětlujíce leckterý příznačný detail. Není to jen Palacký, nýbrž i celé okolí jeho, které se věrně a pravdivě v poutavých těchto zápiskách zrcadlí. Ovzduší šlechtických domů uherských, i ovzduší aristokracie a vynikajících domácností tehdejší Prahy, její život socialní, umělecký a vědecký zachycen tu výborně v zápiscích, které původně nebyly psány pro publikaci. V tom, jak tehdejší aristokracie a nejpřednější rodiny pražské přijaly mladého, do Prahy přišedšího literáta, jak ve snažení jeho jej podporoval kde kdo z tehdejších zástupců »hořeních desíti tisíc« pražských, jak všechny salony byly otevřeny mladému muži, jak celá společnost podléhala jeho duchu a s jakým respektem uznávala jeho vědomosti i jeho vědecké snahy, — v tom jest tolik nejen krásného a zajímavého, ale i nanejvýš charakteristického pro dobu i lidi, že s těží lze čísti knihu tu bez hlubokého pohnutí. Je to celý zapadlý zajímavý svět, který se nám zrcadlí v těchto prostých zápiskách. Není snad jediného z vynikajících současníků tehdejší Prahy, s jehož jménem bychom se nesetkali v prostičkých záznamech Palackého a na mnohého z nich padá upřímnými těmi poznámkami nové, ostré světlo. V knize zračí se zřejmě vynikající úloha, jakou v tehdejší Praze mladý František Palacký hrál, právě tak jako v ní najdeme svědectví o jeho duševní převaze, o mravní hloubce a opravdovosti všeho snažení i úžasné píli a všestrannosti jeho. Pro poznání prvního vývoje Palackého a způsobu práce jeho v té době publikace Zápisek má význam nemalý. Zajímavy jsou i denníky o cestách do Italie. V pozdějších létech zápisky pozbývají na zajímavosti, až konečně přestávají jen na nejnutnějších suchých záznamech. Četbu zajímavé této knihy všem, kdož o osobu nesmrtelného historiografa českého a dobu jeho se zajímají, možno co nejvřeleji doporučiti. Vydání dálo se s patřičnou pietou, jest pěkné a pečlivé. Snad by se bylo doporučovalo, připojiti snímky některých listů »Každodenníčka« pro informaci širších vrstev čtenářských. Doufejme, že po prvém tomto svazku v brzku budou následovati další publikace bohaté a zajímavé korrespondence Františka Palackého.

K.

*

Z poesie domácí. Viktor Dyk: Síla života. Knihovna Moderní Revue č. 21.

Jaká škoda, že se tituly knih tisknou na desky, napadlo mi, když jsem četl tyto verše; jak mnohé by prospělo, kdyby čtenář našel titul teprve, až by byl s knihou hotov, schovaný někde na poslední stránce.

Ale na zelených deskách velký, svůdný, takový suggestivní titul: Síla života! A ještě než otevřete knihu, představa o obsahu, snad neurčitá, ale tím silnější, se zvedla na dně v duši, a s ní očekávání; vzpomněli jste, že je básník mlád, vydává druhou svou knihu, a předsudek nabyl určitější formy; a již od první básně čekáte rozhodnutí nebo potvrzení svého očekávání: je to ta vnější, drtící, krutá

»síla života«, hrozná jak antické fatum, nebo ta vnitřní, dvacetiletá, výbojná síla mládí? —

Uškodil si jistě básník tím názvem; instinktivně mu zazlíváte a neodpustíte, že vás oklamal: nic než únava, nuda, resignace v jeho verších, žádný tep života, nám blízkého, neslyším za nimi tlouci. Ne, mladý poeta se všemu bezprostřednímu přímo vyhýbá, utíká se do »naschvál pohádky«, zakládá si na tom, jak je jeho duševní život od vnějšího světa oddělen. A pak, se životem vůbec je on přece již hotov. Přiznávám se, již mne trochu irrituje ta pósa, téměř všem našim mladým básníkům společná: já se životem súčtoval, nic mne již nepřekvapí. Připomíná mi příliš mého známého, který se mi jednou, dobrý dvacetiletý hoch! přiznal v důvěrné chvíli, že »od života taky víc očekával!» A tato klassická věta by mohla býti mottem skoro každé knihy mladých poetů. Ta moda by už myslím měla přejíti. Se »silou života«, se životem zažitým, ne vyčteným, není nikdo ve dvaceti letech hotov, tu se k němu vlastně ani nedostal.

Ale vemluvil jsem se do rozhorlení, a to je pro kritiku špatná methoda. Některé formální poznámky: Mnohá z básní p. Dykových je velmi pěkně náladová a suggestivní, ale u mnohé si zkazí básník dojem sám: nestará se ani dost málo, aby učinil kausální nexus srozumitelným, a upadá tím do nejasnosti. Báseň »Dláždění deštěm se lesklo« je v tom ohledu typická. Autor jde po ulici neznámo s kým, mluví se neznámo o čem, on přestane poslouchat a oddá se matnému snění, to pak s největším klidem reprodukuje; kdo mu má rozumět? Subjektivnost je krásná věc, ale dojdu-li tam, že píšu věci, které jen sám mohu chápat (narážky na věci, které jsem zažil a o nichž sám jediný vím), nemám jimi trápit čtenáře.

A teď vidím, že vlastně opakuji výtky, které jsem před rokem činil p. Dykově knize první; uplynul celý rok, u nás teď jistě velmi dlouhá doba, a stanoviska se nezměnila, a pak že nejsou lidé důslední! —*m.*

Em. šl. z Lešehradu: Smutné kraje. V Praze 1898. Nákladem vlastním.

Mistr Neruda pravil prý kdysi v soukromé rozmluvě jednomu z mladších poetů: »Vy mladí jste teď samá nálada. Žádná myšlenka, žádná pointa. Nedovedete se zmocnit myšlenky, zaokrouhlit ji v celek, vyjádřit ji výsledním tonem?«

To bylo někdy snad před desíti lety; co by asi říkal mistr dnes? Zas nová, malá knížečka; čtrnáct básniček a dva překlady; samá nálada, vagní, neurčitá; Verlaine, Mallarmé, Maeterlinck — známá škola. Ale ten Mallarmé, pověstná sfinga, jak jest logický, zdůvodněný, skoro klassicky jasný, vedle produkce jeho dnešních obdivovatelů! Čtěte jen jeho »Stesk podzimní« a hned za ním »Záchvěv zimní«! Nevím, ale na mne již ta dnešní náladová poesie dělá dojem poesie hodně pohodlné; pravdu měl mistr, v myšlenkově pointovaných verších by to přec nešlo tak klidně! —*m.*

*

Nová prosa. Referuje R. Bazarov (K. Sezima: »Kouzlo rozchodu«).

Z knih mladších autorů, k nimž se nyní obracím, nejvýše stavím K. Sezimovu sensitivu »Kouzlo rozchodu«. Od let již žádná z nových prosaických knih nebyla uvítána tak vřele a sympaticky, jako drobná tato knížka. Nestalo se tak neprávem. Jeť »sensitiva« Sezimova opravdu úkazem pěkným a potěšitelným, projevem talentu svěžího, ryzího a delikátního. Zajímavo jest, že úspěch svůj děkuje mladý autor tomu, že neučinil, co většina nejmladších našich básníků v pracech svých učinila: že totiž neodtrhl se od reality, že neodvrátil se od ní, nýbrž zmužile a ohnivě pustil se s ní v boj. Neobmezil se jen na t. zv. čistě vnitřní, čistě psychický děj, který jest význačným pro většinu prosaických knih našich mladších autorů, nekreslí v knížce své takových jemných, subtilních a mnohonásobně komplikovaných processů duševních jako úplně odtržených ode všeho reálného, nepodléhajících jeho vlhkým a studeným dotykům. P. Sezima necouvl před realitou, ale nalezl si na ní stránky hodné umělecké reprodukce. Viděl více, než vidí jiní, viděl to jinak a reprodukoval to také jinak, než jakým to vskutku jest. Reprodukoval to přetvořené svým temperamentem, tak, jak to, podobno paprskům světla, prošlo prismatem jeho uměleckého Já.

Hned na poprve p. Sezima ukázal jemnosť a citlivosť postřehu, neobvyklou u autorů, kteří teprve začínají. Neobyčejně citlivou deskou je jeho duše. Nejslabší vlnění, nejnepatrnější mihnutí a chvění postihne a fixuje. Je v první řadě disponována pro zjevy jemné, míhavé, nadechnuté. Čím jsou jemnější, tím bezpečněji je postihne. Vyhledává proudění jemná, zladěná, harmonická, prostá všeho rušivého, všeho příliš určitě vysloveného, tendenčně podškrtnutého. Jenom co je zladěno na jistou toninu, resonuje v něm dál, ale pak to resonuje v plné své harmonii, klade se do všech vlásků nervových, prostoupí jej celého.

Zvolil si tak již samy základní barvy svého obrazu: Románek umělce, tedy duše bohaté, differencované, sensitivní a ženy krásné, z elegantní společnosti, prožitý ve smavé nádheře slunných letních dnů v zahálčivém sladkém ovzduší letního sídla, plném změkčujícího pohodlí a vyčerpávající nečinnosti. A jako hlubší pozadí krajina, plná půvabu, hýřící v plném rozkvětu svých krás. Již v té volbě látky, času a děje vidíte zálibu pro jemné svítivé, trochu zamlžené, trochu jiskřící skvrny pastelu nebo akvarelu. A ještě spíše akvarelu pro hloubku a sametový nádech těch barev. V nich s překvapující hloubkou a dovedností maluje partie a nálady krajinné. Tyto passáže jsou plny lahody, půvabu, svěžesti a kouzelného jakéhosi pelu. Činí dojem neobyčejně svěží. Zde při reprodukci nesetřeno nic z toho, co autor reprodukovati chtěl (neboť nereprodukuje všechno, i nepodstatné a vedlejší, jak se zhusta u nás stává). Tady můžete obdivovati se jeho velice jemné sensibilitě. Slabší jsou partie, týkající se processů duševních. Tady, myslím, lecco místo vývoje násilně se zlomilo (v poslední třetině knížky). Třeba předtucha rozchodu, to slabé po-

čáteční klíčení rozčarování a nechuti, velmi šťastně zachyceno již dosti záhy (a správně, dodávám, totiž v momentu splnění touhy), přece konečný vývoj pokračuje přes příliš rychle. P. Sezima dovoluje nám jenom chvílkové pohledy do nitra, kde tento překotný vývoj se děje. A proto my, kteří jsme tu lásku viděli déle růsti, než uvadati, nechápeme tak náhlého konce.

Ale vlastní »kouzlo rozchodu« ta záhadně sladká nálada chvíle rozloučení jest nám jasna. Není to jen bolestně dráždivé kouzlo, vlastní každému loučení. Zde přistupuje k němu ještě okřívání duše, zachráněné z rozžhavených pecí smyslnosti, první její rozlet čistými, vyššími sférami, než byly ony, ve kterých se dusila po dobu oné smyslné a žhavé lásky, kterou obdařila neznámého umělce ona krásná, svůdná, elegantní a smyslná žena, jejíž mladé, chtivé tělo práhlo po takovém divokém vzplanutí vášně. Ale umělec, který poznal, že v tom náručí by jeho umění nečekalo nic, než smrť a kterému se zhnusil ten veliký svátek smyslů, okřívá, když je všemu konec a duše jeho rozpíná zase poprve v mdle sladké touze bílá křídla a vesluje výš nad všechnu pozemskou bídu a nad všechen pozemský prach.

Knížka páně Sezimova má styl, to jest spůsob vyjadřování nejlépe odpovídající myšlénkám, které má vyjadřovati, spůsob, při němž slova jsou volena a odvážena vždy vzhledem k svému účinku v duši čtoucího. Není tam nechutných, nervósnost simulujících trhaných a sekaných vět, není tam také onoho moře slov, věčně stejně hučících a šumících, s jakým se, bohužel, setkáváme ve většině moderních prosaických knih. Kniha páně Sezimova slovem, opakuji, má styl a ten nutně má svůj rhytmus. Ten není stejný a neměnný. Odpovídá situacím, stoupá, padá, vzpíná, vlní, dme a kácí se jako zpěvné křivky vln. Tím jsem vzdal knížce p. Sezimově nejvyšší chválu, která se jí může vzdáti. S těmi výhradami, jež jsem uvedl, mohu říci, že jest z nejzajímavějších knih poslední kampaně. (Pokračování.)

*

Divadlo. Činohra. (Výroční zpráva řed. F. A. Šuberta. — Ladecký: »Bez lásky.« — Dumas syn: »Francillon«.) Rok od roku p. řed. Šubert píše svoje výroční brožurky tónem podrážděnějším. Upozorňoval jsem na to již loni, konstatuji to i letos. Neříkám, že by neměl příčiny býti podrážděným. Se strany těch pánů, v jichž rukou spočívají osudy Národního divadla děje se zajisté vše možné, aby p. ředitel čas od času nějakým tím větším rozčilením se příjemně osvěžil a nepříjemná a nepohodlná kritika také nikterak nepřispívá k tomu, aby ředitel prvního českého divadla mohl býti klidným a spokojeným. Ale na druhé straně není pochyby, že p. ředitel buď sám vztahuje osobně mnohou z těch výtek na sebe, které byly namířeny proti správě divadla (a tou přece není jenom on), jednak stěžuje si sám svoje postavení tím, že nemluví vždy tenkrát a tam, kdy a kde by mluviti měl. A když konečně promluví, děje se to vždy jenom v samých narážkách a postranních výpadech, ne čelem proti čelu, tváří v tvář. P. ředitel na př. vypravuje, že o pořadu her rozhoduje se pouhým hlasováním členů výboru, jimž mnohým leckterá

z her, o jichž osudu hlasem svým rozhodují (a zajisté asi ještě mnohá jiná hra) není známa. Tato zpráva sama o sobě stačí, aby kde koho rozesmála a aby vzbudila všude pravou představu o kvalitě našeho divadelního družstva a jeho členů. Pan ředitel v tomto případě ovšem jmén uváděti nemůže. Ale hned v zápětí následuje stesk, že při tomto sestavování pořadu her »občas ani nejdůtklivějšího odporučení odborníků se nedbá«. Tady povaha věci sama přímo volá po jménech a příkladech. Sobě samému i těm ostatním odborníkům o nichž mluví, jest p. ředitel povinen, aby před veřejností přímo a bez obalu uvedl alespoň jeden dva případy, kdy se tak stalo a aby jmenoval pány, kteří toho byli příčinou. Či nemyslí p. ředitel, že by takové uvedení konkretního případu mohlo míti značný význam, abych tak řekl paedagogický? Nechť si jen laskavě představí, že by před veřejnosť předstoupil a že by řekl: »Navrhoval jsem k provozování »Divokou kachnu« a páni odhlasovali »Utopeného manžela«, doporučoval jsem »Potopený zvon« a páni přijali »Bibliothékáře«, místo »Vlasti tmy« zařadili do repertoiru »Carova kurýra« atd. atd. Nemyslí p. ředitel, že by takové prohlášení působilo dobře i nahoru, do sfér panstev, která velkomyslně se ujala řízení osudů zlatého domu i »dolů« k těm tisícům, kterým panstva v nezměrné laskavosti své dovolují divadlo navštěvovati?

Pan ředitel mohl by tím tak mnohou střelu odvrátiti od sebe a uspořiti si leckterou velmi zbytečnou trpkosť. Pak by také své výroční brožurky psal s větším klidem, psal by je lepším stylem a lepší češtinou, pak by nás ušetřil nechutnostmi jako jest zmínka o lidech, kteří prý si myslí, že »dobrá představení premier se pekou jako rohlíky(!)«. Knížka páně ředitelova jen se hemží drobnými a — co nejhoršího — anonymními výpady, tedy útoky, na které se neodpovídá. Příliš trpká a příliš podrážděná je knížečka p. Šubertova a to jest vždycky mrzuté. V bojích, jaké p. ředitel právě následkem postavení svého vésti musí, podrážděnost není zbraní. Tady lze jen důvody bojovati, chladná, holá, mrazivá fakta proti faktům, suché, tvrdé, těžké cifry proti cifrám stavěti. P. ředitel ve své brožurce lecco vhodného, správného a případného praví, ale nemá dosti síly, odvoditi z vlastních premiss nutné závěry. Uvádí různé příčiny, proč činohra Národního divadla se vyvíjeti nemůže, ale nechce připustiti že by, jelikož právě nepokračuje, upadala. Pan ředitel správně ukazuje, že naše činohra, jelikož o jediné jeviště musí děliti se s operou, nemůže dobře obsáhnouti alespoň výběr z nejlepší domácí i cizí tvorby starší i moderní. Ale p. ředitel zapomíná, jak se úkoly činohry ještě značně stěžují, když na př. Klicperovi jedinému na škodu ostatního repertoiru vyhrazeno neméně než šestadvacet večerů (a odpolední) ze 122, které domácí činohře připadly. Tyto dvě cifry samy o sobě mluví až příliš výmluvně!

* * *

Jako první původní novinka saisony dostala se na scénu nová hra Jana Ladeckého, drama »Bez lásky«. Ladecký měl loni u našeho obecenstva se svými »Dvěma světy« značný úspěch. Kus

se velice líbil a dožil se také četnějších repris než jiné (a lepší) domácí hry. Práce, postrádající jinak umělecké ceny, byla divadelně dosti dobře »udělána«. Líbila se. Nové drama Ladeckého se nelíbilo. »Bez lásky« jest skutečně práce úplně pochybená. A protože jest nejen nehezké, ale i zbytečné, po mrtvých házeti kameny, spokojím se konstatováním fakta, že drama »Bez lásky« se hrálo a nelíbilo.

Ne docela novou, ale zajímavou novinkou byla mladšího Dumasa komedie »Francillon«. Francina, rekyně hry, jest postava skrz na skrz dumasovská, vlastní sestra jeho Severiny, jako její Lucien de Riverolles příbuzen jest knížeti de Birac. Hra sama nese všechny znaky ducha Dumasova i jeho vznětlivého, prudkého temperamentu. Je dovedně stavěna, plna napínavých situací a zápletek, plna duchaplných, v ostré, jiskřivé špičky vybroušených dialogů, plna děje a pohybu, ale i — jak u slavného tohoto moralisty ani jinak býti nemůže — plna improvisovaných kázání, dialogisovaných moralistních traktátů a plna ethických i sociálních reflexí. »Francillon« stačí, aby diváku dala poznati všechno mistrovství a všechnu sílu Dumasovy dialektiky. Ale i skvostnou studií společenskou jest »Francillon«, tato apologie manželské věrnosti a glorifikace ženy, která zachraňuje svého muže. Jako všechny hry Dumasovy jedná o velké otázce mravní bez pruderie, mužně a bez koncessí. Pro tyto dojista ne všední přednosti její rádi zamhouříme oko nad leckterou násilností a slabou pravděpodobností ve stavbě. Opravdovosť a láska, s jakou se autor do své látky zabral, omlouvá ho úplně. Omlouvá i ty četné moralistní výlevy a apostrofy, o nichž jsem se již zmínil a ta opravdovosť jest příčinou, proč tento kus, před jedenácti léty napsaný, vás dovede zaujmouti a upoutati, kdežto jiné hry francouzské (i později napsané) jsou nám přímo protivny. V neposlední řadě jest toho zájmu příčinou i ta okolnosť, že zde skutečný básník vyzvedl věc jednotlivce na výši obecné důležitosti, že jednotlivým případem řešil otázku všeobecnou. Ze sta případů, kterých jsme v životě svědky, vybral si autor jeden, ale uměním svým učinil jej typickým. V tomto případě nejde již pouze o nevěru Luciena de Riverolles, nýbrž o všechny ty elegantní pány, kteří jsou »bohati, šlechtici, vyhazují peníze okny a nehodí se k žádné plebejské práci«, jak praví Francine a kteří právě z nedostatku jakékoliv práce a z nudy utíkají z náručí svých žen a vrhají se v objetí svých milenek. A nejde jen o muka, jež vystála Francine, když zjistila hroznou pravdu, že ji muž podvádí s jinou, nýbrž o muka a trýzeň všech dobrých, obětavých žen, jejichž představitelkou a mluvčí právě Francine jest. Proto také nesetkáváte se tu vlastně ani s konkrétním nějakým případem nevěry, nýbrž s něčím, co bych nazval její abstrakcí. Všechno čistě dějové a nahodilé ustupuje do pozadí před morálním interessem autorovým. A proto nevadí mi nikterak, když vidím, jak autor ke svým účelům si děj uměle a promyšleně, chcete-li, třeba raffinovaně upravuje, jak svým osobám dává činiti i vyvraceti námitky a these, které chce ve své hře obhájiti nebo vyvrátiti, slovem, že mu vidím do karet, jak se říkává. Mravní opravdovosť, která prozařuje celou hru, umlčuje všechny mé námitky a

pochybnosti. Spolu však ve »Francillon« máme před sebou hru, i s čistě technického stanoviska, jako drama, zajímavou. Není nejlepším dílem Dumasovým, ale jest z nejzajímavějších. Nejsem slepým pro vady této hry a souhlasím s leckterou námitkou, učiněnou již kritiky denních listů. Ale myslím, že mezi cizími novinkami posledních dvou, tří lét »Francillon zaujímá jedno z nejpřednějších míst. Proto bude na místě, přihlédnouti blíže ke spůsobu, jakým ji naše činohra provedla.

(Pokračování.) *N—k.*

*

Nové drama Gerharta Hauptmanna, »Fuhrmann Henschel«, provozované poprvé v prvních dnech listopadových, zaměstnávalo mysl básníkovu, jak přátelé jeho ujišťují, již delší dobu a bylo v hrubých rysech již v zimě hotovo. Jenom poslední akt dramatu nebyl básníku ještě jasným a když letos na jaře odjížděl do Italie, kolísal ještě ve příčině závěrečního akkordu, kterým má dílo vyzníti. Ještě dnes, kdy hotové dílo čtete, zdá se vám, jakobyste pozorovali stopy těchto pochybností, jakoby byl Hauptmann do posledního okamžiku nebyl rozhodnut, má-li Henschelovi dáti sejíti sebevraždou se světa, či jej nechati sešílit. O tom, že rozřešení těžkého vnitřního sporu může býti jen tragické, nebylo asi pochybností. Závěr ten nutně rostl ze samé vnitřní struktury díla a byl jen posledním, nezbytným, kruh uzavírajícím článkem. Ale o tom, jaký tento článek býti má, básník, zdá se, dlouho byl v pochybnostech. Ten dojem odnášíte si z posledního aktu, který nemá oné životní plastiky a nebudí tak mocné illuse skutečnosti, jako akty předcházející.

Životní plastika a silná illuse skutečnosti — tím již dostatečně charakterisováno nové drama Hauptmannovo. Podmínkami tohoto úspěchu jsou nejen prostý, z hlubokých niterných základů organicky rostoucí děj hry, ale i nositelé jeho, životu znamenitě odpozorovaní a se vším nevyrovnatelným mistrovstvím Hauptmannova charakterisačního umění reprodukovaní. V charakteristice jednajících osob spočívá vůbec síla této nové hry básníkovy, hrající opětně na půdě jeho domoviny, v Pruském Slezsku. Tam v nějakém malém lázeňském místě žil v létech šedesátých povozník Henschel, dobrák od kosti, poctivec, který si povoznictvím vydělal slušný peníz a žil šťastně a spokojeně, neznaje velkých potřeb a požadavků. Dokud žena jeho žila, bylo dobře. Ale když žena jeho, vstavši po porodu příliš brzo, onemocněla a zemřela, nastal náhlý obrat. Štěstí a spokojenosť byly rázem ta tam. Henschel byl sice člověk obr, o jehož tělesné síle vypravovaly se v okolí hotové legendy, ale duší byl učiněné děcko. Nejsa člověkem samostatné vůle a energického rozhodování, po smrti žénině cítí se úplně opuštěným a neví si rady. Kromě toho po nebožce zůstalo děcko. Co s ním? Hentschel pociťuje potřebu toho, aby se znova oženil. Tak to nemůže jíti dále. Necítí se dost silným, aby šel životem sám. »Našinec nemůže se obejít bez ženy«, stěžuje si hotelieru Siebenhaarovi, majiteli lázní. »Ožeňte se!« radí mu Siebenhaar. Myšlénka tato, když ji vyslovil také někdo jiný, není asi beze vší oprávněnosti. Ale s kým se má oženiti? Je tady ovšem služka

jejich Hanne, která mu již za nemoci jeho nebožky ženy vedla domácnosť, zdravé, silné, pracovité děvče, kterého jest plný dům a jež práce opravdu těší. Henschel by nebyl proti tomu, vzíti si ji za ženu, nevadí mu ani to, že Hanne má nemanželské dítě, ale je tu jiná překážka. Žena jeho, upoutána k lůžku nemocí, mučena vědomím své malomoci, pochybnostmi a plna obav, jako všichni nemocní, domnívala se viděti, že poměr mužův k Hanne jest něžnější, než pouhý poměr pánův k služce. A myšlénka, že by Hanne měla se státi dědičkou jejího postavení v domě, leká nemocnou. Na smrtelném loži vyprosí si od Henschela slib, že si Hanne nevezme. To jest příčina, pro kterou Henschel váhá vyplniti tajné přání svého srdce a vzíti si tu, která za každou cenu chce se mu státi nezbytnou. Slib, daný drahé mrtvé stojí v cestě splnění jeho touhy. Ale Siebenhaar rozplaší jeho pochybnosti, vida, že Henschel bez Hanne býti nemůže. A tak se Henschel ožení. Od toho okamžiku jde to s jeho klidem a štěstím s kopce. Hanne je bezohledná, hrubá a smyslná povaha. Chtěla býti »paní.« Teď se jí stala a zařizuje se zcela dle toho. Již před tím z opatrnosti rozešla se se svým milencem, čeledínem Francem. Chtěla-li se státi paní Henschelovou, nemohla tohoto poměru udržovati. Teď, když cíle svého dosáhla, nemá se čeho obávati. Klame svého muže s větroplachem sklepníkem Georgem, který ji svým tatrmanským zevnějškem okouzlil. Ke svému muži stává se čím dál úsečnější. A když konečně Henschel nejen, aby ukázal, kterak jí toho nechce ve zlé vykládati, nýbrž dokonce aby jí spůsobil radosť, přivedl jí její nemanželské dítě do domácnosti, Hanne místo díků osopí se na muže dobráka. Od té chvíle je vlastně mezi nimi konec. Henschela doma nic netěší a proto začne choditi do hostince. Tam doví se také při jakési hádce z úst bratra své nebožky ženy, co již všichni dávno věděli, jenom on ne, že totiž žena ho podvádí. To je přes příliš pro poctivého, dobrého toho muže. Z počátku nevěří hrozné zprávě a zuře vztekem, žádá, aby švakr opakoval hrozné obvinění svoje jeho ženě tváří v tvář. Hanne nenalézá slov, kterými by svoje rozpaky zakryla. Je tedy obvinění pravdivé. Zoufalství zmocní se Henschla. Hanba, kterou jméno jeho poskvrnila Hanne i výčitky svědomí, že jednal proti slibu, danému nebožce ženě, ženou jej k sebevraždě.

Děj, jak viděti, velmi prostý a z povah jednajících logicky se vyvíjející. Ano, právě tak a ne jinak musilo vše skončiti. Nebylo jiného východiska, to bezděčně cítíte. Síla dramatu Hauptmannova jest, jak již bylo řečeno, v charakteristice osob. Ta jest opravdu obdivuhodná. Rys za rysem, nenápadně a jako náhodou vystupuje před zrak divákův, rys za rysem pak na konec splývá v obraz plný života a síly, vypuklý a ostrých obrysů. Je v tom umění něco, co připomíná snímání omítky s freskových maleb, které byly po staletí zabíleny. Lupínek za lupínkem padá omítka a zpod ní vyzařují oživlé barvy. Nejlíp zdařil se básníku Henschel, ve kterém vytvořil jednu z nejkrásnějších postav svých.

Ba možno právem říci, že povozník Henschel jest z nejzname-

nitějších postav v celém moderním dramatě, které vykazuje jen málo figurek hnětených z tak pevného a přece tak poddajného materiálu. Srdce se člověku svírá bolestí nad osudem toho chudáka, tak dovedl jej básník učiniti našemu zájmu blízkým. Je člověk úplně passivní, beze vší iniciativy, úplně nesamostatný. Jeho síly tělesné a duševní jsou v úplném nepoměru. Ale je poctivec každým coulem, člověk, nesoucí oddaně břímě života, nereptající, v podstatě duše měkká a citlivá. S dětskou důvěrou modlí se na hrobě své ženy a prosí ji, aby mu dala nějaké znamení, má-li se oženiti či ne a pln důvěry čeká také na toto znamení. K Hanne nepoutá ho jen její kypící mládí, její zdraví, její statné, kypré tělo. Obdivuje její rozšafnost a libuje si, jak rozumí domácnosti a jak je chytrá. Má vůbec potřebu přimknouti se k někomu silnějšímu, dáti se ovládati. Naproti tomu Hanne jest žena samostatná, sobecká a smyslná. Provede vždy svoji vůli, třeba proti všem. Kde třeba, dovede býti i lstivá takovou potměšilou a v jádru vlastně naivní potměšilostí, která jest charakteristická pro lidi jejího stavu. Jaký div, že si podmaní důvěřivého, prostého, poctivého Henschela?

Na těch dvou postavách, pracovaných se zřejmou chutí a láskou, ukázal Hauptmann všechno charakterisační umění svoje, kypící mohutnou tvůrčí silou. V stejně oblých, vystouplých rysech modelováno i těch ostatních asi tucet osob, které zasahují více nebo méně v prostý děj nového dramatu. Jsou všechny plny života, všechny přímo ze života na scénu přeneseny až na jedinou postavu Siebenhaara. U toho právě by bylo dobře, abychom v příčině jeho nebyli v pochybnostech. Tak opravdu nevíme, co o něm souditi. Je jako stín. Kdekoliv se ho chceme chopiti, uniká nám mezi prsty.

S novou hrou Hauptmannovou tropí se teď ve značné části německého tisku nemalý, ale, zdá se, zbytečný hluk. Stalo se již zvykem při každé premiéře geniálního básníka tohoto bíti vší silou do bubnu reklamy a laciných frází. Ale zajímavo jest, že právě při těch dramatech, v nichž básník chtěl nejvíce, potlesk byl nejmenší. To bylo při »Osamělých duších« i při »Florianu Geyerovi«, této čestné porážce, která platí víc, než leckteré vítězství. Dnes po nejnovějším dramatě, kde, tuším, chtěl méně než v ostatních, tleská se zase o překot. Nová práce Hauptmannova jest cenným, pěkným dramatem, v němž malými (na pohled) prostředky dosaženo velikých účinků. Ale není vrcholem tvorby Hauptmannovy. Ostatně uvidíme je co nejdříve i na jevišti našeho Národního divadla, pro něž je, jak z denních listů známo, překládá p. Antal Stašek. Budeme tedy sami moci posouditi, jak působí toto dílo na místě, pro něž jest určeno, a na němž jediném může plně přijíti k platnosti: na scéně!

Fr. Šťastný.

*

Politický přehled. (Vniterní za listopad.) V úplné tichosti, v ústraní zámku Wallsee, toliko ve středu svých dětí a vnuků císař František Josef slavil padesátou ročnici svého nastolení na trůn habsburský. Naschvál opustil šum a hluk residence,

by v klidné odloučenosti, oddán jsa hlubokému bolu a zármutku z rány ještě nezajizvené, jejíž původce právě dva měsíce po jeho ženevském atentátu odsoudili k doživotnímu žaláři, trávil den 2. prosince. Památka jeho v tomto státě — nikoli v Uhrách — všude konala se s pietou a důstojností, které nepostrádaly vervy ve projevech loyality a sympatií pro mocnáře, jenž jako panovník i člověk je dnes světlým vzorem, ctěným po celém světě, je vrchním strážcem a ručitelem míru, k němuž i cizina hledí s důvěrou a respektem.

Vzácné to jubileum. Nebýti tragické události vzpomenuté, bylo by provázeno leskem oslňujícím, slávou nebývalou, okázalostí ohromující. Nabyvši elegického rázu, nepozbylo povahy manifestace upřímné a jímavé.

V Rakousku, kde je koruna v nejširším slova smyslu činitelem rozhodujícím, jsou dějiny monarchy dějinami jeho věku. Kdo by tudíž o padesátileté vládě císařově psáti chtěl, psáti by musil o všech obratech a pronikavých změnách, ba převratech, jimiž znamenáno je prošlé půlstoletí: o politice velkoněmecké a politice v Italii, které zároveň a současně vzaly za své, o politice německé, která za hranicemi byla pochována r. 1866, ve vnitru však r. 1879 teprve, ale pořáde ještě ve svých důsledcích nezažehnané, o politice centralistické, která vedla k dualismu a částečnému trialismu, ale nedospěla ještě k federalismu, o politice primátu v Německu a politice primátu němectví v Rakousku — o všech zápasech a bojích, které se vedou pět desetiletí, které nejsou v této chvíli rozhodnuty, nýbrž stupňovány a přiostřeny.

My jsme za válečných těchto let pokročili: politicky, osvětově, hospodářsky jsme zmohutněli. Vlastní silou, hybností a dělností. Neprosili jsme za přízeň a výhody. Jen volný rost chtěli jsme, jen nezadržovaný vývoj a bránili jsme se pouze tlaku, který nám poutal ruce, olověným závažím obtěžkával nohy a svíral prsa. Svobodně dýchat a vlastní život míti — o to jsme usilovali a ještě usilujeme. Nejsme u cíle a nevzdáváme se ho. Ani státoprávního. Kdo vkládal do našich posledních výkladů podobný smysl, neporozuměl appellu našemu na prospěch jednoty a jednotnosti v taktice a proti obojakosti této. Nikde jsme neřekli, že politika etapová oddaluje od státního práva. Naopak, ona jeho uskutečnění přibližuje. Právě zkušenosti nejdůležitějšího roku pro nás v životě císařově, roku 1870 jsou výstrahou před ukvapeností a důrazným připomenutím pravdy: Chi va piano, va sano. Politika česká může užíti rázných prostředků — podle účelnosti, — ale svých posledních met sříci se nesmí. Strana, která teď zastupuje český národ, jest úmyslu takového nejen úplně daleka, nýbrž též úplně prosta.

Smír s národem českým není ještě uzavřen, natož spečetěn. Nalézáme se, v nejlepším případě, v době příměří, ve kterém dosíci se snažíme nejvýhodnějších preliminarií vyrovnání, po kterém však také, nebudou-li povoleny, následovati může vojna nová, další, snad tužší a prudší předešlých.

Při všem tom netajíme si, že ani ve státě, jakým je Rakousko, vladař není pánem své vůle. S tohoto stanoviska posuzujeme disposice císařovy z r. 1861 a z r. 1870 a směry opáčné, které zahájeny později. Naší tužbou jest, aby králi přáno bylo ještě věku a síly ke splnění toho, co nám odepřeno a več doufali jsme on i my. V den zlatého jeho jubilea věříme a doufáme, že doba nedaleká, že lepší budoucnost přinesou, čeho nám nedopřála tvrdá minulost a že upevní se pouta mezi národem českým a dynastií tak, jak je v zájmu jejich obapolném. Český národ byl a zůstal svému panovníkovi v krušných časech persekuce oddán a věren a nikdy nepřestal doufati, že této strázni a trýzni jeho povel učiní konec. V této naději jsme se nesklamali. Régime pročeský, ze zásady, a principio pročeský přestal. Útisk s nás byl sňat. Nám se ulevilo a polehčilo. Potřebujeme však více, než úspěchů negativních. Kéž by jubilár na trůně se dožil okamžiku, kdy bude mu holdovati národ český také plnoprávný a spokojený.

*

Čil duchem i tělem, nezlomen, ba neskloněn tíží let vstupuje Dr. František Ladislav Rieger 10. t. m. do 81. roku svého. Šedesát roků stojí prostřed národního ruchu a dobrých čtyřicet náleží k oněm, která se vojínům počítají dvojnásobně. Žíti je bojovati — na sobě to zkusil.

V dějinách politického povznesení našeho navždy zůstane mu zajištěno jedno z míst nejčestnějších. Neboť od konce let padesátých do konce osmdesátých byl ohniskem, byl osou, byl autoritou. Zdali bylo zdrávo věci české takové centralisování, nebudiž rozhodováno tady. Jestiť zodpovědnost, která je břemenem Atlasovým i tomu, kdo si troufá vzíti na bedra sebe víc, a slova svatého písma o jednom pastýři a jednom ovčinci nehodí se pro náš národ ani pro náš věk. Nám stačí, budou-li — jak na Moravě říkají — z české chalupy všichni mluviti stejně.

Než dr. Rieger srostl organicky se systémem, kterýž ukládal veškeru práci a všechno přemýšlení jedinci. Tento systém náleží historii. Proto dr. Rieger tak čelně vynikl, proto politika česká byla v pravdě politikou jeho a proto soustřeďoval se odboj proti ní na hlavu jeho, také tenkráte, kdy hlavní vinu měli nezodpovědní jeho adjutanti.

Vůle jeho byla vždy nejlepší a jeho dychtění poctivým a rozšafným. Prospěch a pokrok národa mu byl účelem. Tomuto podřizoval taktiku. Byly v ní fáse tři: r. 1848, r. 1868 a r. 1878. Nikdo nebude mu proto činiti rekriminací. Nanejvýše výtku, která nečelí proti němu samotnu, ale proti nám všem, že jsme sosnovali krajní odpor, nezměřivše potenci svoji a podceňujíce moc faktorů druhých.

Co na jeho podnět nebo za jeho spolupůsobení stalo se pro celý národ a jeho části, odvětví, odbory a vrstvy, — toho vděčně bude vždy vzpomínáno, tomu vždy bude žehnáno.

Stanuv po svízelné cestě na výšině, může po údolí, zkad vyšel, hleděti s pocity radostnými. Jemu zapověděli nalepiti vyhlášky ně-

mecko-české v Praze — dnes je český jazyk rovnoprávným ve vniterním úřadování a naše metropole je českou. On se domáhal podruží pro české hry v divadle německém, — dnes hotujeme se staviti druhé svoje. On před 34 lety celou svojí výmluvností se zasazoval o české vysoké učení — dnes máme zajištěnu druhou techniku a činíme přípravy pro druhou universitu, dnes máme svoji akademii a svoje museum. Za něho byli jsme nevolníky, dnes nejsme již ani libertiny, dnes jsme svými. Že jimi jsme — díky za to neskonalé těm, kdož položili základy k dílům a stavbám nyní hotovým.

Čechové jsou národem vděčným. Dr. Riegrovi k svátku 80. narozenin gratuluje celý národ ve vzácné jednomyslnosti a shodě, se kterouž oceňuje každou zásluhu a plodnou práci. Dr. Riegrovi, starci s jarým srdcem, neunavnému zákopníku, veteránu mezi českými politiky, také naše strana přináší své upřímné pozdravy a své vřelé blahopřání.

*

»Provozujeme obstrukci ve vyrovnacím výboru, bychom zabránili obstrukci v plenu.« Tak omlouval člen oposice nekonečné a plané mluvení svoje a svých soudruhů ve jmenované komisi. Ve výroku tom, jako v zrcadle, odráží se pravý obraz stavu věcí parlamentních. Sněmovna skoro vůbec nezasedá nebo dere pápěrky, by dopřálo se času výboru právě uvedenému, ten však může každý den skorem o sobě říci »Diem perdidi.«

Patrně pokládají jej důležitějším, nežli práci — sit venia verbo — celého sboru zákonodárného a nepopíratelným jest úmysl, dospěti k nějakým koncům alespoň ve přítmí síně výborové.

Po té stránce bylo sýmptomatickým osvědčení parlamentární komise pravice, že tato má postačitelnou majoritu, ochotnou, vyrovnací předlohy nejen dojednati nýbrž také schváliti. Toto prohlášení nebylo dost oceněno. Je článkem v plánech hr. Thuna.

Ministrpresident je pevně odhodlán, učiniti vše, by vyrovnací předlohy, v první řadě celní a obchodní smlouva, vyřízeny byly parlamentárně Tomuto projektu má být eventuelně obětována pravidelná lednová kampaň sněmů zemských. Je dnes pravděpodobno, neli jisto, že bude odložena do dubna, snad i května.

Hr. Thunovi jednalo se o důkaz několikeronásobný:

1. že vládou stalo se vše, by nebylo k uzákonění vyrovnacích předloh užito § 14.

2. že má zajištěný souhlas pravice pro osnovy ty.

3. že většina všeho se uchrání, čím by menšině byla dána i jen záminka k recidivě do dřívější obstrukce.

4. že tedy, kdyby postup mimořádný se ukázal nezbytným, neměly by vinu ani kabinet ani pravice, nýbrž jedině oposice.

V odborech, jakkoliv i tam obstrukce hýřila, tempo bylo dosti rychlé. A to přes všechen spor o junctim, o souvislost předloh vyrovnacích s kvotou. V sedmi schůzích byl subkomitét s obchodní a celní smlouvou hotov. Ve stejné době bankovní. V tomto dostalo

se nám autoritativního vyjádření, že na nových papírových penězích bude hodnota zase, jak bývalo, napsána ve všech jazycích — rovnoprávně.

Než neštěstím celé mašinerie vídeňského parlamentu jest, že každá věc musí při íti na několik sít: z odboru do výboru, z výboru do klubu, z klubu do plného shromáždění. Procedura to zdlouhavá, úmorná, nudná.

Již 18. listopadu vrácena celní a obchodní smlouva výboru. Tam uvázla. Dosud jí probráno pouze 8 článků. Zbývá ještě 17. Je na jevě, kam obstrukce čelí. Do 18. prosince, kterého dne končí se obyčejně podzimní sesse říšské rady, zůstaniž osnova ta nedojednána. Do 18. prosince je zrovna tolik jako do 31. prosince, do kdy provisorium Gautschovo a Banffyovo je platným.

Je málo naděje, že bude tento úklad zmařen a že se bude ještě letos parlament touto záležitostí zabývat. Obě vlády jsou pro tuto eventualitu vyzbrojeny. Již 11. listopadu Štěpán Tisza řekl oposici maďarské: Může se podařiti Vám, že 31. prosince nebude žádného ustanovení zákonného, ale také žádného samostatného (uherského) území celního. Potom nadejde vládě povinnost, o své újmě a na vlastní zodpovědnost, učiniti, čeho potřebuje stát a dáti si pak opatření svoje schváliti dodatečně.«

Od onoho dne byl napřed dr. Kaizl a po něm hr. Thun v Budapešti a smluvili s kolegy svými nové provisorium a jeho modality. Ve Vídni zavede se spůsobem mimoparlamentním, v Budapešti vládním aktem, jemuž udělí majorita indemnitu. Kapitulovati se nebude před minoritou ani zde ani za Litavou.

Odbor pro daně potravní měl schůzi jedinou. Vyslechl redukce, které provedl na sazbě dr. Bilinského nynější ministr financí. Při 6 zlatovém zvýšení daně z cukru trvá, počíta e na zisk asi 15 mil. zl. Lih jak kontingentovaný tak nekontingentovaný zdaňuje pouze 3 zl. více místo 15 zlatými, pivo toliko 1·7 místo 8·7 krejcary. Činiti bude daň cukerní 19 zl., lihová 38 a 48 zl., pivní 18 kr. ale jen v pivovarech velkých. Z výtěžku daně pivní, který se páčí na 2·5 mil. zl. poskytnou se polevy pivovarům menším a prostředním.

Celou sazbu novou platiti budou, jen které mají roční várky přes 15.000 hl. Čím menší výroba, tím větší výhody. Nová daň lihová vynese asi 3 mil. zl., ze kterých dostane se polehčení lihovarům hlavně zemědělským. Podle předloh dr. Bilinského byl odhadnut zisk z nové daně lihové na 12·9, z pivní na 15 milionů zlatých. Dr. Kaizl vzdává se tedy 22·9 čili celkem 33 milionů ročně. Řídí se správnou methodou, nezastavovati náhlými a velikými berněmi vývoj odvětví průmyslových, jejichž výnosnost pro fiskus jeví tendenci ustavičného stoupání.

Vypsali jsme si z účetních závěrek tyto zajímavé a poučné cifry.

Příjem	R. 1878	R. 1888	R. 1898
Z daně lihové	7·69 m.	14·34 m.	33·27 m.
» pivní	21 »	24·4 »	37 »
» cukerní	23·56 »	10·7 »	33·46 »

Tyto číslice mluví samy.

Obě kvotové deputace promluvily dlouhé epilogy. Smysl byl stručný, shrnutelný v jediné slovo: Divorçons!

Pohledněme nyní do plena. Veliký úspěch a div. Přijala se vládní předloha. Smlouva rakousko-japonská. Loni také jedna: smlouva rakousko-bulharská. V nové sněmovně tudíž udělaly se od 26. března r. 1897 dva zákony. To je za drahé peníze, které stál centrální parlament po dobu tu, výkon přece jen minimální.

Všecek ostatní prostor zabraly obžaloby na ministry. Na hr. Badeniho pro jeho poměr ke zdejší »Reichswehr« zamítnuta 173 hlasy proti 116, na téhož ministr-presidenta pro udalosti loňského 25. a 26. listopadu jenom 193 hlasy proti 174. Znamenitou řeč promluvil při druhé dr. Pacák. Nikoli pouhý plaidoyer. Hrot obrátil proti obstrukci a pověděl jí pravdu celou. Byla to mluva z onoho kalibru, z něhož byla zdělána filipika dr. Stránského. Nebylo v ní žádného choulení a přikrčování se, alebrž uvědomělost, energie a kuráž. Dr. Luegrovi a jeho gardě antisemitské stala se vážná nehoda. O 5. hodině večerní hlasovali, by před soudní dvůr státní pohnán byl hr. Badeni za to, že povolal na násilníky a výtržníky, bojující pěstmi, ony orgány, které se posýlají na takové lidi: policajty. Dvě hodiny později dal tentýž dr. Lueger vyvésti posl. Wrabtze obecními sluhy z radnice. A přece tento řekl toliko dr. Luegrovi, že mu důtka jeho neimponuje. Hr. Falkenhayn byl dr. Luegrem ospravedlněn co nejskvěleji.

Na výši diskuse právní povznesl rokování o návrzích na obžalobu celého kabinetu pro výnosy, vydané ve smyslu § 14. ústavy, kromě dr. Kaizla jenom těžce nemocný dr. Bareuter, muž konciliantní, kterého je člověku líto: jednou pro jeho chorobu, po druhé pro jeho společnost s Wolfem a s Irem. Na juristické dedukci však ministr nepřestal. Pustil se na pole politické a dovodil, že k obstrukci není příčiny ani pro jazykové výnosy, které baronem Gautschem byly apretovány v duchu snah německých. Žalobci sehnali všeho všudy 114 hlasů proti 187.

Jak vidmo byla presence při každém hlasování taková, že nepřesáhla 367 hlasů, t. j. nepřítomných bylo vždy přes 150. Jenom jednou, když o hr. Badeniho šlo, byli Čechové do muže na místech. A jak to příjemně působilo. Tak mělo by býti vždycky. Netečnost je největší ve výboru vyrovnacím. Výhradně u poslanců pravice. Taková, že bez pomoci levice nebylo by se mohlo právoplatné usnesení státi žádné. To je pokořující, ponižující role pro majoritu, milosti minority vydávati, má-li či nemá-li býti rokováno. Však si tato několikráte sama vydala vysvědčení zachovalosti a dobrých mravů. Vysvědčení zasloužené, vůči kterému zmlknouti musila nejednou důvodně výtka, že menšina provozuje obstrukci.

Rozprava o žalobě pro výminečný stav haličský, který byl opět omezen a to na osm politických okresů, v nichž rozdělány jsou pře proti drancovatelům, lupičům a paličům, byla nad míru zajímavou. Tak, jako tentokráte, Halič veristicky divákům západně od Krakova

nebyla ukázána nikdy. Viděli jsme žasnoucím zrakem dva protichůdné světy s příkrými protivami národními, sociálními, kulturními a také náboženskými. Viděli jsme zemi, přírodou chudou, oddělenou od jižní flory a severní dopravy uhlí, rozrytu sváry a rozvraty vášnivými, vedenými voji několika — pravou válku občanskou. Byla to podívaná kormutlivá, srdce rvoucí. Zrak při ní vlhl. Alespoň mně. Odnášel jsem dojem z debaty té, dlouhý den trvající, nevýslovně smutný, bolestný, nezmenšený mistrovskou replikou profesora Milevského, jaké jsme neslyšeli od časů Hausnerových s polských lavic se stejným temperamentem.

Obžaloba sama spočívala na vratkém základě. Dr. Engel položil otázku zákonnosti: má-li vláda právo zaváděti kde výminečný stav. Dle ústavy má. Proto petitum oposice bylo bezdůvodným a zamítnuto 189 hlasy proti 96. Otázka druhá, byl-li výminečný stav haličský oportuním a nezbytným, zůstala nerozhodnutou.

Za těchto debat udály se dvě episody, které tu dlužno zaznamenati.

Poslanec Schönerer opakoval opět svoji jedinou řeč, kterou má vždy a jen tu v zásobě: výzev na adresu Německa, by zakročilo v Rakousku vojensky na prospěch vlády osmi miliony Němců nad čtrnácti miliony Slovanů, provázenou bezohledným urážením každého citu rakouského. Jindy se takové provokace ignorovaly. Hr. Thun učinil výjimku. Přibil zemězradu podle zásluhy a nalezl pro ni pravý ton a pravý ortel. Posl. Jaworski jménem celé pravice jej následoval. Hr. Stürgkh za německý velkostatek dýchal chlad i teplo. Zavrhoval troufalost rytířů chrpových, ale zodpovědnou za ni nečinil je samy, ale rakouskou politiku. Má-li tato vinu, je to ta, že velkoněmecký ruch trpí se shovívavostí, která se jednou špatně odmění.

Intermezzo druhé zavinil Schönererův panoš a sok Wolf výrokem o cizopasném národě polském. Dva mstitelé této urážky vystali. Posl. Vladimír Gniewosz kordem, posl. Daszynski slovem. Polský důstojník řekl smělci, že jest uličníkem, který nemůže nikoho uraziti. Nazítří se s ním bil jako s člověkem, který satisfakci dáti může. Této logice rozuměj, kdo chceš. My ji nechápeme. Wolf zranil svého soupeře. V třetím souboji byl vítězem. Všemi dán mu relief a nimbus, bez nichž by chlapisko to bylo zůstalo směšným fantem a bramarbasujícím křiklounem.

Polský socialista pojednou se stal Polákem. Odhalení, kteréž o posl. Wolfovi učinil, bylo zdrcujícím. Usvědčil jej, že placen za vykonávání svého mandátu velikými sumami v severních Čechách sebranými. V parlamentě francouzském nemohl by poslanec takto difamovaný zůstat ani den. V rakouském mají tvrdší kůži a snesou vydatnější bodnutí.

V posl. Daszynském, ať si sebe hlučněji hlásá svůj internacionalism, je nacionalism silnějším nežli socialism, příroda silnější nežli strojenost. U našich socialistů je nátěr beznárodnosti tak tlustý, že by se člověk národnosti nedoškrábal. Oni zůstali netečnými, když tentýž Wolf národ náš nazval méně cenným a »český« Steiner po-

máhal Pferscheovi proti Heroldovi rozšiřovati báchorky, že lonské udalosti pražské sosnovala naše strana. Takový je rozdíl a socialisté naši nemohou se diviti, že porovnání s jinými dopadne proti nim.

Obstrukcí v plenu se pořáde — jen hrozí. Odhodlati k ní nemohla se žádná strana dosud. Ani němečtí nacionálové, kterým na sjezdu radikálů štýrských velel dr. Derschatta: Das Schwert in die Hand! Kopf hoch! mitten durch! Zapomínaje patrně, že na kuželníku někdy koule — proletí a kuželky nehnuty stojí dál.

Když pořáde nenaskytovala se příležitost pro návrat ke staré taktice, podal dr. Hochenburger, dovolávaje se výroku dr. Grégra na schůzi klubu svobobomyslné národní strany v Praze konané, na hr. Thuna dotaz: co je se splněním 26 českých postulátův a dodal, že na odpovědi Němci další svůj postup činí závislým. V novinách se potom pouštěly strašáky, že nebude-li dána buď žádná nebo bude-li dána neuspokojivá, počne loňský rej neprodleně.

Účel interpelace je stejný jako maďarské obstrukce: vynutit od vlády sdělení plánu do nejbližší budoucnosti. Baron Bánffy čelil všemu hartusení. 7. listopadu pravil: »Nemůže býti nikdy zůstaveno poslancům jednotlivým anebo menšině, by oni ustanovovali, kdy má dáti vláda určité objasnění.« Starý Koloman Tisza mu 8. listopadu přizvukoval: Vy, pánové z oposice, deklamujete pořád o násilí. Nuže, co vy tropíte, jest násilí. Vy, minorita, vnutiti chcete svoji vůli většině.« Štěpán Tisza 11. listopadu vykládal: Nejnebezpečnější obstrukcí jest ona, která nechce zabránit určitému zákonu, nýbrž ochromiti činnost parlamentu vůbec. Jenom sněmovna, nikoli menšina, má právo žádat od vlády vyjádření a také v tomto případě je povinností vlády, uvážiti, pokládá-li vyjádření svoje v zájmu země v určité chvíli prospěšným.«

To je správné rozpoznání, to jsou stejně rozmyslná jako rozhodná slova. Přáli bychom si, by ve Vídni také tak mluvili a jednali.

Jeden z českých požadavků je splněn. Česká technika na Moravě, řekněme v Brně, je zajištěna. Rozpočet, který dr. Kaizl zítra podá — je to jeho první — obsahuje první náklad na ni: 100.000 zl. V budoucím bude výdaj trojnásobný. Nové vysoké učení bude tam, kde býti musí: ve hlavním městě. Tomu baron d' Elvert a jeho družina buršácká z brněnské techniky německé již nezabrání. Na společné schůzi vypočetl, že dle dnešního stavu bylo by pro českou techniku moravskou posluchačů jen 110, ze kterých toliko 34 je na brněnské technice německé. Na dva veliké koeficienty pan rada zem. soudu brněnského — zapomněl: na české posluchače vídeňské techniky a na přeplněnost pražské české, které by úbytek asi 400 jen uvolnil působnost. Argument 34 českých posluchačů německé techniky brněnské svědčí ostatně proti bar. d' Elvertovi: Konkurence české techniky nebyla

by podle něho německé nebezpečnou. Proč tedy ty strachy, agitace, petice, resoluce, interpelace, deklarace a deklamace? Z nás nikdo neřekl: Žádnou techniku pro Němce v markrabství! A také nikdo nevolal: Ať si jdou s ní do Znojma!

Pohříchu našim odpůrcům v této věci dostalo se podpory s české strany. Pan posl. Svozil jim vhod v Selských listech pověděl, že není pro českou techniku moravskou s dostatek žáků. Jeho vůle byla nejlepší: naléhat, aby se odchovali četnější. Ale protivníci ukuli z jeho nářku zbraň proti nám. »Aha«, křičeli radostně, »sami Čechové doznávají, že česká technika na Moravě je největší zbytečností«.

Panu Svozilovi sdělíme dvě reminiscence.

Když byla systemisována česká technika v Praze, měli jsme českou reálku v království jednu: t. zv. první státní. Dnes česká technika prospívá žactvem i výsledky positivními. Do r. 1903., kdy bude brněnská technika česká hotova, síť českých reálek na Moravě ještě zhoustne. A kdyby ani toho nebylo: z Vídně a z Prahy bylo by posluchačů dost.

Druhá vzpomínka týká se Moravy. Když baron Rotschild se ucházel o koncesi pro severní dráhu, namítl císař Ferdinand: »Prosím Vás, kdo pak na trati Vídeň-Krakov pojede!« Tento skepticismus byl vyvrácen událostmi. Frekvenci severní dráhy p. posl. Svozil asi zná z pozorování vlastního.

Pseudoradikálové v Praze a jinde k velikému povděku našich nepřátel slovem a písmem hřímali: »Máme přebytek inteligence — tato technika není žádnou potřebou — ta je drobet, za nějž prodává se národ — za 100.000 zl. se dali čeští poslanci koupit!«

Již podruhé tedy jsou tito uplaceni. Loni jazykovými výnosy, letos českou technikou moravskou. Čím budou za rok?

V čelo justice království Českého postaven p. J a n s a, soudce, proti jehož objektivnosti neodváží se hlesnouti ni nejzavilejší teutonismus. Jeho jmenování stalo se po přání české delegace. Po přání oprávněném, ale také v naději, že nový president vrchního soudu zjedná průchod rovnému právu našeho národa in personalibus et in realibus.

Velice zkaleno bylo potěšení všech Čechů z uskutečnění české reálky moravské nejvyšším rozhodnutím a z povolání p. Jansy v hodnost po p. Rummlerovi uprázněnou, když vešel ve známost veřejnou c i r k u l á ř v o j e n s k é s p r á v y, kterým se prostě dekretovalo německé hlášení záložníkův a setník Wiesner postižen deportací do trestní kolonie haličské.

Do rozdmýchaných plamenů zadul tu s prudkostí, které jinde postrádáme, silný vítr. Vyšlehly vysoko. Co jimi shoří, nemusíme vypovídati. Choulostivá situace se zhoršila měrou nejhorší, napjetí stupňovalo do krajnosti. Byli a jsou sobě plukovník Haas, představený setníka Wiesnera, a baron Beck, chef generálního štábu, také vědomi, že málo jen chybělo a chybí k výbuchu a že není zásluhou jejich, nýbrž naší zdrželivosti a trpělivosti, nedošlo-li k němu?

V této věci jsme my Čechové bez rozdílu citliví, nedůtklivi a — radikální. Nikdo by neměl zahrávat imponderabiliemi, protože nezná jejich resistenci.

Důstojník má jednou šťastnou myšlénku. Zkonejší její provedením hněvy, urovná konflikty, předejde srážkám, musí snésti veřejnou důtku, že nebyl řízným, kde se doporučoval opak. Nemyslí ti, kdo mu ji diktovali, že se takovým jednáním víc uškodí kázni ve vojště, více zviklá poměr tohoto k lidu, více ohrozí duch armády, nežli českým »zde«? Není-li jednota této ohrožena velením maďarským a chorvatským, není ohrožena také českým jedním slovem. Spokojenost národů pak je spolehlivější oporou trůnu, nežli nejjednolitější vojenský tábor.

S p. Krieghammerem čeští poslanci jednati již nechtějí. Jednak, co mu říci mohli, pověděli, jinak a hlavně ministr je na odchodu, je dnes nominelně a zítra snad nebude vůbec. Oni z věci české učiní záležitost celé pravice a podle vyřízení její zachovají se v delegacích, které jsou také kompetentním forem, kde celý tento spor bude a musí býti přednesen.

Rovnost slovinského jazyka před vrchním soudem štyrsko-hradeckým uznána zásadně a jako závazná norma plenissimárním senátem nejvyššího soudu, jemuž předsedal sám president dr. Stremayr. To byla pro štýrského tohoto centralistu a ústaváka krušná chvíle! Podepsati rozhodnutí, kterým se ničí výlučnost německé jednací řeči ve Št. Hradci, a dekretovati, že vedle ní má slovinčina stejné právo — že se toho dožíti musil. Ano, staré Rakousko zapadá, nové vyvstává. V Praze, Brně, Št. Hradci, Lublani a Zaderu. Jsou teprve jeho počátky. Musí přijíti ještě dlouhé, dlouhé pokračování v transformaci té — a leckterý, přežilý útvar musí se sřítit, aby z jeho ssutin vypučeti mohl jiný, zdravý, skutečný a pravý život.

*

Uhrám dlužno věnovati tentokráte více pozornosti a místa, nežli jindy. Tam zápolení stran, v aréně parlamentní, nabylo forem a divokostí nebývale hrubých. Nejnižší vášně vzkypěly, — nebojuje se silami duševními, ale fysickými. Objekt zápasu není viditelným tak jako ve Vídni. Ale boj jest v podstatě osobní jak mezi stranami tak mezi těmito a vládou.

Analogie mezi oběma parlamenty jest úplnou do minuciósnosti. Budapeštský je věrnou kopií zdejšího až do krajní sprostoty, nízkosti a surovosti, až do soubojův, až do bezduchého zabijení celých týdnův a měsíců prázným tlachem a žvastem, úmorným hlasováním a tajnými schůzemi. Čtyři neděle se přeli o denní pořádek jedné schůze. Parlamentarismus jako takový místními erupcemi a excesy trpí a nejhůře se na něm prohřešují ti, kdož vystupují v roli jeho paladinů. Člověku jest, jakoby zalkati musil: O tempora, o mores! kdyby se nestrachoval, že za zvrhlostí přijde jestě ohyzdnější a hnusnější, taková, která je vyloučena i z nejposlednějších kantin přístavních. S ošklivostí odvrací se zrak od zjevů těch, ale není světlého bodu, kde by se mohl za-

chytiti. V atmosféře na cirkusy proměněných sněmoven ovšem nejvíce vyniknou clownové a klackáři. Kde ministr musí říci celé straně, že je to cháska, na cti utrhající, a kde může ministrovi říci poslanec, že ho spoličkuje, zraní-li druhý člen kabinetu poslancova přítele v souboji, je rozpoutanost a nevázanost, proti které jsou domácí řády jako list papíru proti dravé bóře.

Pravda, vláda sama není právě vzorem respektu před zákonem. Ona samovolně žalařuje Slováky, socialisty, agrárníky a Rumuny a konfiskuje jim majetek. Kde držitelové moci povyšují zvůli svoji nad právo, tam masy strhají ploty legálnosti snadno a rychle.

Do rozbouřeného moře obstrukce maďarské nalili tišící olej. Hr. Goluchowskému bylo uloženo, by několikráte v roce prodlel v uherském hlavním městě a vešel v osobní styky s politiky maďarskými. Generálu Krieghammerovi bylo poručeno, provésti převezení pomníku Hentziho z Budína do kostnice v kadetce na Leopoldově poli peštském. Ministr k rozkazu přidal svůj komentár. Dán mu rozkaz, aby památník dal restaurovat a postaviti nad hrobkou, do níž přenesou se ostatky císařských vojínů, pochovaných na hřbitově — vše na útraty císařovy. V přípise veliteli, princi Lobkovicovi chef armády připojil apologii Hentziho a jeho čety. Velebil heroismus jejich v plnění povinností, hrdinnou obranu Budína, nazval jejich činy krásnými skutky vojenskými, která mají býti dorostu maďarskému nepomíjejícím příkladem udatnosti a věrnosti.

V normálních dobách by tato zvučná slova byla zanikla bez ohlasu. Za všeobecného rozechvění, kdy každý šust se čivů dotkne nemile a dráždivě, způsobila ohromný poplach. Baron Fejervary sice prohlásil, že p. Krieghammer napsal svůj výnos bez vědomí uherské vlády, ale čest a památku Hentziho bránil. »Vy Jste, — hřímal na stranu národní — strana, která loupí čest, která boykotuje čest.« Oposice spustila koncert podle not paedagogů z vídeňského parlamentu: Pommera, Hofmanna, Kaisera. Bubnovalo a pískalo se, tlouklo folianty a pravítky na pulty. Na ministra honvédů se volalo: Tady nejsou kasárna! Ten jest ještě větší prase nežli Banffy! Desetkráte schůze přerušena. Trvala do půlnoci. Baron Fejervary se ke slovu nedostal. Ale studenti. Spustili hymnu Košutovu s galerie. Krieghammer dostal náhle influenci a poslán do Dalmacie. Neminulo ani 12 hodin, bar. Fejervary odvolal a odprosil, když národní strana popřela výkřik: Nemluvte o cti! Všechno bylo — nedorozumění.

Obstrukce proto nepřestala. Řádí dále. Komitáty v celé zemi se proti ní vyslovily. Tisza otec vypravil se do Velikého Varadu, kde 12. listopadu vytkl dvě alternativy. Majorita, na licho praktikujíc svobodomyslnost, bude se klidně na všechno dívat. Anebo řekne: »To je tyranie, která je násilnou a ve které není zbla ústavnosti.« Potom užije prostředků silnějších. »Což pak svoboda slova spočívá v tom, aby se tatáž věc do omrzení zas a zas opakovala? Svoboda slova není ustavičným pleskáním, nýbrž volnou rozpravou o konkretním předmětu.«

Na silnější prostředky připravil vládně liberální stranu také Banffy, svolav ji ke konferenci 17. listopadu. Důvěrou koruny je prý jist. Dlužno počítati s možností, že rozpočet nebude proveden zákonem. Vyslovena mu jednomyslně důvěra. Osvědčena vůle jej podporovati co nejoddaněji.

Neminul týden a zase vstoupil do středu majority, řka: »Vláda se nekolísá, důvěra koruny k ní je neotřesena. Ministerstvo je vystrojeno pro všechny případy. Ukáže-li se nutnost, nebude se rozpakovat a zahájí nezbytnou akci.«

Krise je tudíž akutní v obou polovinách říše a snad byl den 2. prosince její vrcholem a počinem peripetie.

*

Politický přehled. (Zahraniční za říjen a listopad.) Hrabě Muravěv na cestě z Paříže k carovi do Livadie prodlel několik dní ve Vídni. Byl přijat ve slyšení císařem, který naschvál přijel z Jedlové, a měl opětné porady s hrabětem Goluchowskim. Příznivé dojmy, které odnesl, shrnuty byly ve stručná slova: »Styky rakousko-ruské jsou, jaké byly po návštěvě Františka Josefa v Petrohradě«. Velmi přátelské tedy. Nebyly tudíž ani zkaleny vystoupením Rakouska z evropského koncertu pro vyřízení věcí kretských ad hoc ustaveného, vystoupením, které bylo laskavostí, prokázanou Německu, respective císaři Vilému.

Bylo praveno na místech informovaných, že tento akt, jenž namířen byl proti kandidatuře prince Jiřího řeckého pro hodnost guvernéra kretského, dotkl se cara velmi nemile a že panovník musil napraviti, co ministr pokazil, osobním zakročením. Snad se upřílišňovalo po stránce té. Ale je nepochybno, že hr. Goluchowského zarejdování do vod pruských se nesnášelo s intencemi jeho souveraina.

Možná dost, že zastávka ruského státníka tady přivodila obrat a že správce zahraničního úřadu rakouského se dal na pokání. Cestou přes Mnichov ohlašovalo se tak. Záhy přišel okamžik, kdy se ukázati musilo, kde Rakousko stojí v otázce uspořádání poměrů na Kretě: zdali při Hohenzollerovi t. j. při Turecku, či při samosprávě národů pode jhem osmanským se nalézajících, kterou již hr. Kalnoky vyhlásil za kardinální zásadu balkanské politiky rakouské.

Ruský ministr užil příležitosti a v rozmluvě s pí. Suttnerovou se pronesl též o chancích akce carem Mikulášem zahájené. Nikoli skepticky ale kriticky; nikoliv optimisticky, ale střízlivě. Mezinárodní konferenci míru, která bude největší v tomto století, vytkl cíl skromný, splnitelný. Nejde o to, zrušiti militarism, nýbrž o jeho zmírnění. Jen umenšeno, uskrovněno, v nejlepším případě zastaveno má býti horečné zbrojení, které skoro tři desetiletí již vyssává nejlepší síly národův a ve kterém Německo se chystá právě zase k novému ne kroku ale skoku. Za své návštěvy v Paříži hr. Muravěv zajisté o politických úkolech tohoto kongresu rozhodujícím politikům zjednal úplné upokojení.

V Německu rozdělen byl zájem mezi volby na sněm pruský a pouť císařských manželů do svaté země. Oněmi získaly elementy liberální naproti konservativním a národním čtrnáct mandátů. Jen a jen činnou podporou sociální demokracie, která přes trojtřídní systém platně zasáhla do boje o volitele.

Od prvopočátku měla výprava císaře Viléma do Jerusalema ráz jednak protestantský t. j. protikatolický, jinak politický t. j. pruský. Protestantské prušáctví zanésti na dalný východ, zjednati mu tam posice a cestou ještě také shrnouti nějaký zisk materielní — to byl cíl a bylo ho také dosaženo.

Nežli Vilém II. přibyl do Benátek na schůzi s králem Humbertem, byl urovnán konflikt mezi ním a papežem. Papež v manifestacích svých netajil se svým odporem proti plánu německého císaře, vyrvati protektorát nad katolíky v Palestýně Francii. Prusko v odvetu odvolalo svého vyslance u Vatikánu Bülova, kterého nahraditi chce diplomatem říznějším. Ostentativně císař ujišťoval katolíky všude, zvláště v Jerusalemě, že mohou bezpečně spoléhati v ochranu jeho. Daroval jim prostranství kolem domu, kde dle tradice dlela Panna Maria po nanebevstoupení Páně. Více se nestalo.

O všech podrobnostech neobyčejné cesty té byli jsme zpraveni: co vše činil v Cařihradě až do nakreslení plánu pro studnici, kterak si zahrával na protektora Turecka, kterak si dal v německé škole cařihradské zpívati tureckou hymnu, kterak vymohl koncesi pro obchodní přístav v Haidar-paša u Skaderu německé společnosti železniční, jaký nosil klobouk za vedra v Palestýně a co telegrafoval odtamtud caru i sultánu, kterak vysvětil evangelický chrám Spasitelův a zočil hrob Davidův, jenž neukázán dosud nikomu, kdo není Moslimem, psal paměti cesty té, zdělal illustrace k nim a vyobrazil pro sultána jeho cvičící se vojíny.

Dvakráte musila býti cesta ukrácena. Sešlo s vyjížďky do Egypta. Řeklo se, že pro anarchistický atentát, na císaře chystaný. Ale celé to spiknutí, jehož detaily se četly jako román z doby maffie, bylo vylháno pruskou policií. Sešlo s vyjížděk do vnitra svaté země. Řeklo se pro veliké vedro. Ale tvrdí se, že omezení programu stalo se na domluvy velkovévody badenského, volajícího jej domů, kde je přítomnosti jeho nezbytně třeba.

Není žádné pochyby, že nejen jméno Německa morálně, nýbrž také jeho politický préstige materielně získal touto cestou. Nemusil to Vilém cestovatel zvláště podotýkati vůči vítajícímu ho starostovi berlínskému. Bylo to vidět a bude to cítit ještě více. Nadarmo a zadarmo německý císař na objížďky nikdy se nevydává.

Srovnal na zpětné cestě neshody s Bavorskem pro nový trestní zákon a také spor s Lippe-Detmoldskem je blízek konce.

Ale i tak doma nahromadilo se mu starostí dost. Nejdůležitější je proň vojsko. Jeho presenci chce zase rozmnožiti. Nové armádní sbory se postaví i nové pevnosti zřídí. Pohotovost třeba zdokonaliti — důvody se nemohou ještě dáti na veřejnost. Ale lze je uhodnouti. Německo je dnes isolovanější, nežli kdykoli jindy.

V boji proti socialistům bude pokračováno — zákon proti stávkářům má býti stůj co stůj podán a k tomu ještě, aby všech zlých věcí bylo tré, obnoven zpátečnický školský.

Pozdě, neobyčejně pozdě sejde se říšský sněm. Třaskavin je proň sebráno více, nežli je držitelům moci milo. Barometr ukazuje v Německu rozhodně na počasí bouřlivé.

Hromadné vypovídání a pronásledování Francouzů, Dánů, Čechův a Poláků není svědectvím, že se cítí Německo silným. Spíše opatřením takovým se prozrazuje slabost a strach. Báti se je naposledy každému dovoleno. Jen že nesmí to činiti tak, aby překročeny byly meze práva mezinárodního a porušeny styky sousedské.

To však učinilo Prusko. Persekuce, ke kterým dal svojí protipolskou politikou signál kn. Bismarck a které kn. Hohenlohe provádí s chladnou bestiálností, jsou jen článkem v celém barbarismu, jímž Německo vzniklo a se udržuje. Čeští poslanci dotazem dr. Engla, polští dotazem Jaworského je posoudili veřejně a postavivše na pranýř pruskou nelidskost žádali, aby rakouská vláda chránila rakouské příslušníky a po případě nebála se retorse. Odpověd, kterouž udělil hr. Thun, přiléhala zcela k otázkám: chef vlády nerozpakoval se ohlásit odvetu.

Ministerstvo vídeňské nic neučinilo, co není samozřejmým ve státě samostatném. Neboť tak ještě Rakousko nepokleslo vůči spojenci svému, by musilo snésti všechny ústrky. Jednou výminečně vypjalo se uvědoměle a hrdě, a již jaký to lomoz v Německu. Příliš dlouho byli tam uvyklí ustavičnému přikrčování se vídeňského kabinetu před každým zamračením v Berlíně, kde pokládali hr. Kalnokyho za sekčního chefa německého kancléře.

Mám dojem, že se vyjádření hr. Thuna učiněné nejen v souhlase s hr. Goluchowskim, ale také s aprobací koruny, v českém časopisectvu nedocenilo. Dlužno je posouditi ne tak se stanoviska vniterní, jako zahraniční politiky. Konkretněji řečeno: se stanoviska styků rakousko-ruských v první řadě, německo-ruských v druhé a rakousko-německých teprve v poslední řadě, nikoli v pořadě opáčném. A tu dlužno si položit otázku: Bylo-li takové nepokryté prohlášení možným před návštěvou carovou ve Vídni.

Deklarace hr. Thuna je neklamným ukazatelem teploty v oněch stycích: rakousko-ruské jsou vroucné, německo-ruské jsou vlažné, rakousko-německé ochladly. Ochladly v té chvíli, ve které císař náš se přesvědčil o skutečnosti tajné smlouvy Bismarckovy s Ruskem za zády Rakouska. Od onoho dne, kdy nebožtík ze Friedrichsruhe o tom učinil své sensační odhalení, je v poměru Rakouska k Německu nezacelitelná trhlina.

Tomuto špatně sluší furiantské holedbání, že si může najíti za Rakousko spojence jiného. Nikoli: Německo netísní žádný embarras de richesse, ono nemá na vybranou, ono je dnes isolováno tak, jak že jednou bude, kn. Bismarck vždycky se bál. Jeho spojenci jsou Turecko, zkrachovaná vojensky a finančně Italie a hrdý ale sobecký

a vrtkavý Albion. Sevřeno jsouc Rakouskem, Ruskem a Francií, je Německo v pasti, ze které mu nepomůže ani Severní Amerika.

Dnes má Rakousko, jsouc jisto shodou s Ruskem, docela jiné postavení ve trojspolku, nežli r. 1879. Dnes může diktovat a sobě upraviti poměr k Rusku dle svého prospěchu, bez ohledu, je-li to v Berlíně vhod čili nic.

Že hr. Thunovi resp. hr. Goluchowskému v obraně rakouských zájmů vpadli do týlu s jedné strany Maďaři, s jedné Němci krajní observance, není divu. Ti jak oni vždy se buntovali s cizinou proti Rakousku a jsouce v pevnosti, spojovali se s nepřítelem.

Italie je ve chronické krisi. Má špatnou politiku domácí, špatnou zahraniční, špatnou finanční. Jediným světlým bodem jest obnova obchodní smlouvy s Francií po dlouhé celní válce uzavřená, po válce, která nezůstala hospodářskou, nýbrž odcizila románské oba ty státy, které se na vzájem potírají, an smál se potměšile třetí — Němec, jenž vnikal mezi ně pořád víc a víc jako široký klín. Snad nyní není marnou naděje, že shodnuvše se obchodně, sblíží se také politicky.

Smlouva spočívá na největších výhodách. Tři léta skorem o ni jednáno. Francie si vyhradila vysoká cla na hedvábí a dosáhla koncesí pro t. zv. výrobky pařížské i pro prádlo a zboží konfekční v 80 položkách celních.

Za několikaleté tarifní vojny utrpěla Italie ed sokyně rány veliké a citelné. Její úvěr ve Francii zničen. Tato podnikla vražednou a též úspěšnou výpravu proti cenným papírům a vínům italským, proti vínům, jichž vývoz je cenným zdrojem příjmů pro království apeninské. Musilo povoliti za smír nejen polevy celní, ale také dopravní.

Systém Crispiho, založený na protivenství ke Francii, a systém Mélineův, založený na clech ochranných, současně tu se sřítily.

Kabinetu generála Pellouxa tento úspěch život neprodlouží. Je to trapné živoření, beze vznětu a bez mízy. Takovou chabou a mdlou a při vší délce chudou trůnní řeč nepromluvil král Humbert, jako byla poslední.

V Římě zasedá mezinárodní konference protianarchistická. Mnoho je kuchařův, ale — podle všeho — neuvaří nic. Nepohodli se hned, mají-li býti anarchistické zločiny pokládány politickými či sprostými. To jsou špatné auspicie pro akci, která byla s takovým aplombem zahájena.

Anglie zmítána po celý říjen válečnou horečkou. Mluvilo se o vojně s Francií a zbrojilo se k ní vášnivě. Pro nic jiného tam nebylo smyslu, leč pro zájmy na Nilu. Nepokládali jsme to tragickým. Takové přípravy se opakovaly. V přístavech lodi byly pohotově, v novinách stával se ton co den válečnějším — najednou nastal obrat. Před silným odpůrcem Anglie ustoupila, vůči méně silnému povolila, jsouc ráda, když hrozby jí vynesly — alespoň něco. Tentokráte nebylo jinak. V Paříži dokonce nebyli ochotni podnikati válku pro nějakou čtvereční míli v Africe.

Také v Londýně furor militaris nepotrval dlouho. Kitchenerovi za opětné dobytí Sudanu dali čestnou šavli, čestné občanství a čestné hostiny, kde se mnoho jedlo a ještě více mluvilo, ale pomalu státníci měkli. Již 4. listopadu řekl inter pocula lord Salisbury: Největší nebezpečí minulo, po pěti dnech pak: Krise na štěstí je zažehnána, zbrojení nedá se však zastaviti rázem. Kancléř pokladu, Hicksbeach v Edinburce 23. m. m. napjal struny ještě vlídnější. Není — pravil — žádné příčiny, by se Anglie a Francie nedorozuměla spůsobem nejpřátelštějším o vymezení vzájemných práv a povinností v Egyptě. Perspektiva vážných neshod s Francií že je posunuta do vzdálenosti větší, nežli kdykoli jindy. Doslov měl ministr obchodu Ritchie v komoře Croydonerské. Lapidární a překvapující: Není státu, se kterým by si Anglie přála žíti ve stycích přátelštějších nežli Francie! Před měsícem byli by druh druhu nejraději podřezali krk a teď si »padli kolem něho«. A potom aby někdo věřil diplomatům, mluví-li o válce a dokonce o světové.

Na Krétě 4. listopadu turecké panství přestalo. Tohoto dne vojsko sultánovo musilo ji opustiti. Kvarteto rusko-francouzsko-anglicko-italské, počtem 15.000 vojínů, donutilo Portu, e odvolati. Princ Jiří řecký dosazen »čtyřmi velmocemi« — takový jest oficiální titul — v čelo správy. Za málo dní se jí ujme. Tím proveden předposlední krok ke sloučení ostrova se zemí mateřskou. Jenom jediný turecký prápor vlající na výspě nejkrajnější zůstal na upomínku vlády Osmanské. Chorému muži zas amputovali jeden úd. Zbyla mu však přec útěcha: císař Vilém a jeho přátelství. Protestoval a carovi zaslal telegram, že jmenování vrchního komisaře, tak se princ jmenuje, se ho dotklo bolestně a že by mu byl povděčen velice, kdyby nastolení jeho zabránil. Mikuláš II. odpověděl zdvořile, ale rozhodně odmítavě, ukazuje prostě na vůli užšího koncertu evropského, který zapůjčí 4 miliony franků na správu a na — četnictvo. Princ-guvernér je jmenován jimi na 3 roky a musil zavázati se, že svolá národní shromáždění, by vypracovalo ústavu, zaručující rovnost a svobodu všem konfesím. Problém je tedy proveden. Anglický premier jej vyslovil takto: Evropský koncert, tento parní válec, jen pomalu se pohybující, dává Krétě za turecké suverenity samosprávu. To bylo nějaké práce, nežli tato drebeť byla vyřízena.

V Srbsku mají zas oba krále doma: nominelního Alexandra, skutečného Milana. Onen vrátiv se z lázní měl na bělehradském nádraží řeč k ministrům, jimž dal ujištění, že pověsti jsou bezpodstatny, jako by zamýšlel je propustiti. Podobá se však, že mu rádcové koruny nevěřili, jakkoli mluvil coram populo na perroně tónem břinkavým, jakým řečnívá císař Vilém: neboť opakoval ještě jednou písemně, co pověděl ústně, v listě zaslaném ministrpresidentu Georgěvičovi, který se právě léčí ve Vídni. Mezi Srbskem a Bulharskem je leckterá rozmíška, v jednom však úplná shoda: panovníci jsou nemocni, chefové vlády jsou nemocni. Přijdou-li z léčby oni, jdou do ní tito. Podobá se však, že v obou státech více je choro, nežli jen osoby rozhodující.

Na vůli potentátů však vývoj věcí nezávisí. V zápětí po manifestacích králových usnesli se liberálové odepříti podporu nynější vládě, vstoupiti proti ní v oposici, jakož obnoviti »Srpskou Zastavu« (»Srbský prapor«), který byl potlačen na základě nového tiskového zákona, již karakterisovaného. Koncem listopadu sešla se v Niši skupština. Bez podpory Rističe a Ribarce nemá ministerstvo většiny. Alexander bude tedy nucen buď rekonstruovati kabinet přibráním těchto státníků, nebo vypsati nové volby. Je těžko prorokovati v Srbsku, kde je všechno možno. Proto bychom nebyli překvapeni ani dosti málo, kdyby compagnie Alexander & Milan opatřili si novou majoritu. Tatík má zkušenosti v praktikách, jakými se takové maličkosti dělají a může synu býti rádcem a vůdcem.

Po zpátečnickém zákoně tiskovém udělali ještě zpátečnější obecní, pravý to výlupek ingeniósního policajtství. Nemůže býti větší samovlády, nežli je teď v Bělehradu: zastupitelstvo lidu, veřejné mínění, obecní autonomii a vojsko má král v hrsti. Politickou a justiční správu buď koupí nebo znásilní a církev také. O, je slastí, býti konstitučním vladařem v Srbsku.

Déle dvou měsíců zasedá již v Paříži konference španělsko-americká. Čím déle, tím je však hůře. O vyklizení Kuby a Portorica nebylo sporů valných. Ale poslední věci, jak se podobá, budou nejsvízelnější. Týkají se držby Filipin. Anglie a Rusko sice protestují proti jejich zabrání velikou republikou, ale spomohou-li co platonické ty hlasy Španělsku, pochybujeme. Zakouší teď v plné míře hořkost historického slova: Vae victis! Nedbalo hlasu lidskosti dřív a nemůže nyní čekati, že bude šetřeno jeho. Chtělo se odvolati k Evropě. Ale Evropa byla by pokrčila ramenoma, vyslovila své politování a řekla, že chce zůstati neutrální, jako zůstala za války, také po ní. Pročež si v Madridě věc rozmyslili. Nechali tradicionelní španělské pýchy a vezmou, co jim veliká republika severoamerická za jmenované ostrovy dá. Bude to sumička slušná, která dovede již pěkně svlažiti suchopar financí v nešťastné zemi té . . .

Francie v posledních dnech minulého a v prvních tohoto listopadu rozechvěna byla událostmi, které se ráz na ráz stíhaly. Kabinet Brissonův padl první den podzimní kampaně. Nebyl života schopen a přespříliš mnoho protivníků, domácích i cizích, podrývalo existenci jeho, by jim na dlouho mohl vyvzdorovat. Ale smrť jeho provázena byla zjevy neobyčejnými, v pravdě sensačními, obraty překvapujícími, příhodami netušenými.

Sněmovna ohromnou většinou vyslovila se pro svrchovanost moci občanské nad vojenskou. Brisson byl zastancem oné. Jemu náleží zásluha, že pomocí ministra justice Sarriena pře Dreyfussova dostala se, kam od prvopočátku náležela: před forum civilního soudu, kasačního dvoru. Vzata z ovzduší politických a vojenských intrik, rozporův a rejdův a podrobena jen a jedině platnosti suchých paragrafů, daného práva, neohebné a neochvějné justice. Republika, rozervána ve svém vnitru do nejhlubších útrob, rozdrásána zápolením dvou táborů, ze kterých žádný neřídil se motivy kalými, nýbrž sobeckými a znepokojená do

té míry, že věřila ve spiknutí generálů proti ní samé, zůstala klidnou při této translokaci a bude jí vděčnou. Byla vyproštěna z osudných zmatků, vysvobozena z rozvratu, který se na vlas podobal již válce bratrovražedné.

Ale při nejbližším hlasování tentýž sbor vyslovil vládě, jež úspěchem takovým se mohla prokázati, zjevnou nedůvěru. Tento fakt předcházel coup de main, jenž v dějinách parlamentarismu francouzského nemá sobě rovna. General Chanoine, jenž po Zurlindenovi převzal portefeuille vojenství a jenž hodinu před tím vyslovil úplný souhlas s taktikou svých kolegů, vyskočil na tribunu, přihlásil se tam k mínění opačnému a dal odtamtud demisi. Naděje Brissonova, že votum proti samovolnosti a panovačnosti generálního štábu bude mu oporou a spásou, se ukázala klamnou.

Týden trvala krise ministerská. Nové ministerstvo není jednolitým. Oportunisté a radikálové rozdělili moc mezi sebe dílem rovným. V čele je bývalý učitel na několika lyceích, Karel Dupuy, republikán umírněný. Muž to plný energie. V památný den 9. prosince r. 1893, kdy Vaillant vrhl svoji dynamitovou pumu do zasedající komory, nepřerušil schůzi, pronesl klidně historická slova: La séance continue! Stejnou chladnokrevnost osvědčil jako ministrpresident v noci, ve které Sadi Carnot se stal obětí dýky Caseriovy. V celé Francii učinil opatření pro případ, že by zavraždění presidenta mělo v následek nepokoje.

Za jeho ministrpresidentství byl Alfred Dreyfuss r. 1894 odsouzen a deportován na Ďábelský ostrov. Dupuy, spoléhaje na údaje vojenského tribunálu, měl subjektivní přesvědčení o vině setníkově. Ale již netrvá na něm. Nežli se stal chefem vlády, pravil v rozmluvě s redaktorem, že všichni dobře smýšlející občané musí chovati důvěru v soudce, a v osvědčení svého kabinetu dal všemu obyvatelstvu vzor a příklad, vyhlašuje, že vláda skloní se před nálezem jejich.

Vykonávaje projev komory, by moc vojenská byla podřízena občanské, svěřil portefeuile vojenský starému Freycinetu, druhu Gambettovu, a mariny Lockroymu, Garibaldovci. Radikální trojici doplňuje ministr financí Peytral, jehož nehotové opravy daně osobní jsou známy.

Za krise kasační soud vyřídil žádost paní Dreyfussovy za revisi procesu její chotě. Jak referent, tak generální prokurator vytrhali mnoho kamenů z budovy, na které spočívaly žaloba i ortel. Tři možnosti byly navrženy: nové líčení před soudem vojenským, osvobození, konečně prohlášení, že nebylo k obžalobě příčiny a podkladu. Žádná z nich nepřijata senátem. Rozhodnutí stalo se v ten rozum, že se konati bude řízení dodatečné a to kasačním soudem samým.

Zahájeno. Dreyfuss o něm úředně zpraven. Procedura je dlouhá. Bez konfliktu s generálním štábem nemine. Dlužno nejvyššímu tribunalu civilnímu vydati svědectví nejsvědomitější objektivnosti.

Jest opravdu žádoucno, by s urychlením největším pracovalo se, aby se záhy vyřídil proces Picquartův a potom neprodleně Dreyfussův a Francii vráceny byly rozsudkem definitivním, nižádné pochybnosti

nezůstavujícím, ať si již positivním či negativním, klid a pokoj, kterých dávno již postrádá, kterých však nutně potřebuje. To jsou lepší její přátelé, kteří jí přejí vybřednutí z nynější tísně, nežli chauvini, tleskající každému násilí a hříchu, spáchanému francouzskou soldateskou nikoli pro republiku, ale proti ní.

Vracíme se z rozhledu po světové politice k Rakousku. Vyslalo do Číny vojsko, které připojujíc se k posádkám jiných velmocí orientálních, vkročilo do Pekingu. Hr. Goluchowski z koncertu u Kréty vystoupil: do koncertu čínského vstoupil. Hr. Kálnoky byl tichý ministr, který soukal své niti neslyšně jako pavouk. Jeho nástupce je jiný. Miluje překvapení a hluk. Rakouští občané mohou klidně spáti: rakouské zájmy jsou v Číně dobře opatřeny. Hr. Goluchowski na stráži jejich pečlivě bdí. V nejbližších delegacích se za to sám pochválí.

Ve Vídni, 5. prosince. *Josef Penížek.*

Z cizích revuí.

V Revue des revues dokazuje Cesar Lombroso ve článku »Le crime de Luccheni«, že se u Luccheniho jeví dvojí osobnost, jako u mnohých anarchistův a lidí epileptických a hysterických. Otec jeho žijící ještě v Parmě byl oddán opilství, rovněž tak první pěstoun jeho, jemuž poslán z nalezince, švec Monichet; pak Luccheni toulal se a živil žebrotou do 13 let a zdá se, že v té době byl stížen padoucnicí. Ve škole byl čilým, ale výstředním, rozbil obraz králův. Obyčejné písmo jeho je drobné a nespořádané, kdežto písmo z doby po atentátu je veliké, jak u Caseria a epileptiků. Ve službě vojenské i soukromé byl spořádaným, něžným k dětem a ještě roku 1897 dobrým royalistou (!), takže byl rozhořčen, že delegát vládní nezakročil, když oslavována v Neapoli památka Cavalottiho. Náhle z malicherné příčiny (neobdržev dovolené) odešel do Švýcar a stal se anarchistou. Mnohé výroky jeho po zločinu byly zmatené a odporovaly si. Zjev jeho má ráz zvrhlosti, jevící se u epileptiků. Jako u jiných podobných zločinců zdá se, že pohnutkou činu byla nechuť k životu, touha po smrti a rozhořčení z bídy vrstev, z nichž pošli. Bída ta je v Italii a Španělsku tak krutou, že mnozí srovnávají byty chudiny s bydlišti Papuánův a stravu i stav duševní s necivilisovanými kmeny jižní Afriky. Nákladu na vzdělání připadá v Italii jenom 1 fr. 90 c. na obyvatele, kdežto v Prusku 9 fr. 60 c. a ve Spojených Státech 11 f. 60. V některých krajích připadá na 100.000 obyvatel 96 vražd. Takové ústředí vychovává ovšem anarchisty. Dokud tento pramen zla nebude odstraněn, je marno stíhat a odpravovat jednotlivé zločince.

*

V Zeitschrift für Socialwissenschaft, seš. 10. dochází Ernst V. Zenker, spisovatel díla »Der Anarchismus« (Jena 1895) ve stati »Der Anarchismus und seine Bekämpfung« podobných výsledků. Konference proti anarchistům musí uvažovat o původu a příčinách anarchismu, zvlášť o odstranění nespokojenosti společenské. Theorie anarchismu sama není zločinnou, tou stává se teprve propaganda činu, jež se od ní podstatně líší. Anarchismus domáhá se blaha pro jednotlivce tím, že by nebyl obmezován řádem společenským. Proudhon shledával příčinu bídy hospodářské v tom, že řády nynější obmezují působnost sil hospodářskýcb, nadržujíce mocným, a že společnost jest organisována shora, místo zdola. Odporučoval jen nenáhlou reformu; idey jeho ujal se v novější době Hertzka (»Freiland«). Bakunin učinil anarchismus revolucionářským, Krapotkin komunistickým, však stoupenci obou směrů (Reclus a j.) zavrhují attentáty. Propaganda činu povstala z ruského nihilismu, jehož otci jsou Herzen, Bakunin, Nečajev. Protože v Rusku při rozlehlosti jeho a zvláštním rázu měst byla by zjevná revoluce hned vojskem potlačena, odporučovali (jako Stepňak) revoluci tajnou, terrorismus, lupičství, atentáty, jimiž lid nabude důvěry ve svou sílu! V radikálním dělnictvu švýcarském rozšiřováno učení Bakuninovo v letech 60. a 70. a vniklo do dělnictva italského, jihofrancouzského a španělského. Potlačování socialismu v Německu podporovalo jen anarchismus a směr Mostův: agitaci malých skupin 5 až 6členných, z nichž právě vychází propaganda činu; mezinárodní organisace anarchismu není. Vypovídání propagandistů mělo by se díti pouze na základě soudního rozsudku; nejlépe bylo by trestat je a posílati do osad. Arci pokud v Italii bude špatná vláda a bída, bude proletariát odtamtud zaplavovati země sousední; k tomu přispívá i povaha lidu, jeť tam vražd a zabití pětkrát tolik, jako v Rakousku nebo Francii.

Směs.

Studijní cesty ve Francii. Po těžkých ranách na poli válečném i národohospodářském neskládají Francouzi rukou do klínu, aniž oddávají se resignacím nýbrž napravují, co prázdnou, pouze koketně diplomatisující vládou Napoleonovou zanedbáno.

Živý zájem k cestování jeví se poslední dobou v elitě francouzské společnosti, na kterou bylo dlouho žalováno, že nepřestoupila přemýšlejíc hranice své vlasti a sotva odvážila se za účelem vážného studia vzdáliti se od rodného krbu. Toto pozoruhodné hnutí má dalekosáhlý význam se stanoviska intelektuelního rozvoje francouzské společnosti a není divu, že setkalo se ve všech kruzích s porozuměním a čilým účastenstvím.

Zeměpisec jasněji nazírá na krajiny procestované, historík i etnograf daleko lépe porozumí vývoji civilisace a okolnostem, které působily na utváření se moderních národů i pochopí podmínky zápasů jednotlivých kmenů,

když byl uzřel památky slávy staroegyptské vedle moderní práce Angličanů na Nilu, stará města maloasijská vedle novodobé snahy Němců na témže území, nebo ono velké kosmopolitické město, za které sluší dnes považovati Cařihrad. Nikdo nebude upírati význam laboratorní práci geologa, fysika a biologa, ale laboratoř nemůže jim uděliti dispens, chtějí-li na vlastní oči pozorovati velkolepé úkazy přírodní: krater dosud činného Vesuvu, norvéžské fjordy i ledovce; tropická zvířena i květena poučují a unášejí obyčejného turistu zrovna jako učence hloubavého. A kde jinde vstoupiti má ve styk se svými klassickými vzory umělec, spisovatel nebo dokonce archeolog, než v zemích, kde mistř umění a slohu žili a působili, kde kultura slavila své triumfy — v Řecku Italii atd.

Jaké dojmy prudkého života pociťuje národní hospodář, vida před zrakoma svýma vlniti se organismy plné života: průmyslová města Anglie a Německa, jakož i přístavy severoevropské. Takový dojem nenahradí statistická data sebe lépe sestavená a reflexemi proložená.

Mimo toto zvláštní kouzlo, které poskytuje cestování každému odborníku, vyplývá z něhož ještě výhoda řádu vyššího. Každý má právo v něm hledati více než zadostučinění pouhých technických zvláštností. »Timeo lectorem unius libri« — bojím se čtenáře jedné knihy — pravil kdysi Seneka. A nikomu není dnes možno býti přesně člověkem jediné vědy nebo jedněch myšlének. Učenci nebo umělci, průmyslníci a theoretikové, mládež sotva školu opouštějící i člověk obyčejný potřebují míti jasný názor »o všem.« Všichni mají hledati a nalézti v cestování doplněk svého všeobecného vzdělání; mají hledati a nalézti poučení, z něhož má míti prospěch celá společnost a zvláště užší vlast.

Aby však bylo lze z cestování čerpati intelektuelný prospěch, jest potřebí splniti jisté podmínky.

V prvé řadě mnoho na tom záleží, abychom necestovali na zdařbůh — cestou náhody, vyznačenou bez přemýšlení a soudnosti. Dobře jest, uspoří-li obezřelá organisace cestovateli — takřka bez jeho vědomí — tisíce starostí každodenního života, zvláště pak ztrátu často přesně odměřeného času. Dále potřebí jest znáti odbornou literaturu, aby mohly se udati prameny, z nichž možno jest poučení čerpati v čase nejkratším a bez všelikého zbytečného nákladu. Konečně záleží na tom, aby učenci a badatelé, dle jejichž zkušeností a kompetence byly vybrány krajiny, které se mají navštíviti, stali se sami zasvěcovateli a průvodčími těch, již jsouce méně připraveni žádají nicméně něco viděti a skutečně se poučiti.

Těmito myšlénkami veden navrhl časopis »Revue générale des sciences« celou řadu cest, ujistiv učastníky všemi hmotnými i duševními požitky. Samo sebou se rozumí, že za vůdce výprav dožádány byly autority v oboru umění, archeologie, přírodopisu i přírodozpytu, historie atd. K vůli zajištění zdaru utvořeno bylo komité (Comité de patronage et d'études) z učenců, badatelů, a jiných rázných i podnikavých mužů, aby si mohli poraditi navzájem a v každém směru — »na suchu i na moři«. V komitétu zasedají pp.: O. Gréard, J. Bouquet de la Grye, E. Bourgeois, P. Brouardel, E. Chabrier, L. Grandeau, A. Grandidier, S. Halfon, E. Hamy, T. Homolle, E. Levasseur, A. Milne-Edwards, G. Monod, A. Musnier, O. Noel, L. Olivier a H. Léonardon. Pod

patronátem tohoto komitétu vykonány byly četné pozoruhodné cesty. První studijní cesta byla podniknuta do hlavních měst u moře baltického a do Ruska (Le voyage d'étude de la Revue aux capitales de la Baltique et en Russie). Odjezd z Havru dne 14. srpna 1897. Směr cesty: Amsterodam, Kodaň, Reval, Petrohrad, Moskva, Nižní Novgorod (velký trh), odtud zpět do Petrohradu, Stokholm (nordická výstava u příležitosti jubilea krále Oskara), Upsala, Visby na Gottlandě, Hamburk, Havre. Doba trvání cesty 26 dní. Instruktorem na této cestě byl známý slavista prof. Louis Leger a přírodopisec Henri de Varigny.

Současně s cestou předcházející byla organisována návštěva Syrie a Palestiny, krajin na starověké vzpomínky nejhojnějších. Odjezd z Marseille dne 13. září do Kaneje na Krétě, odtud dále na Rhodos, do Adalie v Malé Asii, na ostrov Cypr, do Beyrutu, Damašku, Jaffy a Jeruzalema; z Jaffy do Messiny na Sicilii; návrat do Marseille dne 3. října 1897. Instruktorem byl prof. Diehl.

O velikonočních prázdninách r. 1898. prohlédli si turisté Řecko, horu Athos a Cařihrad. Program cesty byl: Sledovati úplný vývoj umění a civilisace řecké od nejstarších dob, representovanou v Mykénách a Troji, až po dobu byzantskou, jejíž pomníky nacházíme na hoře Athos a v Cařihradě, s podrobným studiem periody klassické, z níž zbyly nám pomníky v Athénách, Delfách, Korintě a j. Odjezd z Marseille dne 3., návrat tamtéž dne 24. dubna 1898.

Ve druhé polovici července a počátkem srpna 1898 podívali se francouzští cestovatelé do Norska a ku severnímu mysu. Dle návěští »Comité de Patronage« měla výprava za účel studovati jednak fysikálné poměry skandinávské, jednak nabýti poučení o hospodářských poměrech země, která svou polohou zeměpisnou, složením půdy a zvláštnostmi klimatickými vnucuje člověku jiné podmínky životní, než jakým jsou uvyklí ve Francii. Vždyť v Norsku budí vše nejen podiv umělce, nýbrž i úžas učence: pohoří a ledovce, které ženou populaci ku pobřeží a na ostrovy; rozčlenění země představující zubovatinu úskalí v moři; konečně moře samo, kterému děkují Norové svůj hlavní živel průmyslový: rybolov a specialitu jejich obchodu, totiž plavbu obchodní. Aby mohli turisté potěšiti se přírodními krásami a studovati je oceňujíce vliv fysických faktorů na civilisaci země, bylo o to postaráno, aby se mohly postupně navštíviti všecky typy fjordů, ledovců, morén, údolí, měst, osad, závodů rybářských, lesnických a průmyslových vůbec, jakož i hospodářství rozsetých od severu až na jih Norska. Plán cesty byl tak volen, aby se střídal pobyt na moři s vycházkami na souši. Po dobu cesty konaly se na palubě konference za řízení M. J. Thouleta, profesora mineralogie a oceánografie na universitě v Nancy a barona J. de Guerne, gener. sekretáře »société nationale d'Acclimatation« atd.

Září r. 1898 věnován byl návštěvě pobřežních měst v moři jaderském (Bari, Ankona, Ravenna, Benátky, Terst, Poreč, Póla, Rjeka, Zader, Šiberík, Splít, Mostar, Serajevo, Jezero, Jajce, Dubrovník, Kotor atd.) Nejdelší doba věnována byla specielně našemu pobřeží a studiu zemí okupovaných — Bosně a Hercegovině, v kterýchžto zemích meškala výprava celých 6 dní. Vědeckým vůdcem a rádcem byl účastníkům prof. E. Bertaux.

Z posledních cest pod patronátem svrchu řečeným sluší uvésti cestu do Egypta, kterou nastoupili turisté dne 1. listopadu 1898. Program této cesty

nese se dvojím směrem: 1. Poznati staré památky egyptské a tak studovat jednu z nejstarších civilisací z vlastního názoru; 2. obeznámiti se s dnešním Egyptem, aby bylo možná si učiniti ponětí o tom, jaký pokrok byl učiněn po okupaci Angličany.

Ze krátkého přehledu o cestách, které dosud vykonalo výborně zorganisované francouzské komité, jasně vysvítá, že cesty nebyly a nemohly ani býti konány nadarmo. Program byl vždy pečlivě vypracován, mapy a popisy krajin, obyvatel a jejich mravů i zvyků záhy před výpravou uveřejňovány. Že užitek podobných výprav dostaviti se musí dříve nebo později, dá se již předem tušiti. Zdaž i u nás dojde k něčemu podobnému? Ovšem jsou Francouzové národ pilný, vynalézavý a bohatý, národ, který z prestiže svého jest sice důkladně zatlačen systematicky postupujícím Německem, jehož původnost však a známé »ésprit« zajisté zase přivede tam, kde dříve stál — když národové ostatní sympatiemi svými vyhražovali mu prvenství mezi národy. Chceme těšiti se, že na dlouho hrubá bezohlednost národů ku předu nyní se tísnících se neudrží, světový řád nesnese úplně vrácení se ve středověk, horší než byl onen za námi! M.

*

Úmrtnost svobodných a manželů. F. Prinzing v Stat. Archivu uvádí, že život rodinný zmenšuje značně úmrtnost. Jeví se to na př. při duchovních katolických, žijících v celibátu, proti duchovním evangelickým. Nepravidelný život paniců, zvláště strava hostinská, podporuje vývoj chorob žaludečních a střevních, také výstřednosti pohlavní a nedostatečné ošetřování v nemoci zvětšují úmrtnost; náchylnost ku sebevraždě a úrazy jsou dvakrát četnější, než u manželů, kteří se chtějí zachovati rodině, jsouce opatrnější vyhýbají se nebezpečí a šetří se, když onemocní; život hostinský svádí svobodné více k alkoholismu. Úmrtnost paniců je větší od 25. roku, zvláště však od 35. do 70. r.; rozdíl mizí teprve po 85. roku. Průměrné trvání života jest u panice (26letého) 32·44 rokův, u manžela (neovdoví-li příliš záhy) 37·86, tudíž více o $5^1/_2$ roku. Na ženy působí manželství méně příznivě do 30 a 40 let vzhledem k nebezpečí při porodech, tak že jejich úmrtnost je větší, než svobodných; od 42. do 65. roku však klesá jejich úmrtnost značně, třeba ne tak jak u mužů; pak rozdíl zase mizí. Průměrný věk ženy svobodné (26leté) je 36·66 let, vdané 37·33; v 46. roku však 22·20 r. u svobodné a 23·45 r. u vdané.

*

Nové stavební řády. Reforma stavebních řádů pokračuje v Německu pilně ku předu; v Sasku vypracovalo již ministerstvo vnitra osnovu normálního stavebního řádu; v Jeně vydán v červenci zákon nařizující 4 pásma stavební a četná obmezení při stavbách. Pro Charlottenburg a předměstí Berlínská vydán podobný řád, jako pro zevnější části Berlína. — U nás zemský výbor již vypracoval osnovu stavebního řádu a předložil ji písemné anketě; jest jen otázka, projedná-li pak sněm tak obšírný a sporný zákon; dějiny parlamentní z poslední doby bohužel ukazují, že podobné kodifikace nelze projednávati v plenu, nýbrž leda přijímat en bloc dle zkráceného řízení.

*

Nová průmyslová škola v Budějovicích. Obchodní a živnostenská komora v Č. Budějovicích učinila ve schůzi veřejné dne 31. října 1898 usnesení, že na trvalou a vděčnou památku 50-letého slavného panování Jeho Veličenstva svým nákladem postaví a opatří v Č. Budějovicích budovu pro českou průmyslovou školu stavitelského oddělení a po případě také pro odbornou školu truhlářskou — bude-li c. k. správou vyučovací potřeba těchto škol tak uznána a oceněna, jak je obchodní komora sama přesvědčena o naléhavé důležitosti nového centra pro odborné vzdělání v Č. Budějovicích. —

V Plzni je při české průmyslové škole mistrovské stavebního oddělení takový nával, že nutno zřizovati pobočky.

I vnucuje se přímo myšlénka, že by bylo rozumnější místo vydržování poboček při české průmyslové škole stavebního oddělení v Plzni zříditi samostatnou mistrovskou školu pro stavební živnosti v Č. Budějovicích, aby konečně byla odčiněna křivda, která se děje českému jihu. Má Plzeň, Liberec, Praha své školy průmyslové, Smíchov obdrží strojnickou školu, Pardubice stavitelskou, Cheb nižší průmyslovou, jsou tedy západní, severní i východní Čechy opatřeny školami, jenom jih dovolává se jich marně.

Město Č. Budějovice mělo dle sčítání lidu r. 1890. duší 28.491, z nichž bylo napočteno Čechů 16.585, kterýžto poměr ale ve skutečnosti je českému živlu mnohem příznivější, tak že dnešního dne, kdy obyvatelstvo Č. Budějovic odhaduje se na 32.000 duší, nechybíme se daleko pravdy, tvrdíme-li, že dvě třetiny obyvatelstva jsou Češi a pouze jedna třetina Němci.

V celém obvodu komory č. budějovické bylo napočteno roku 1890. 517.359 Čechů, 139,757 Němců.

Obvod komory jmenované obsahuje 11 politických okresů a 31 okresů berních resp. soudních.

Z těchto 31 soudních okresů jsou pouze okresy Krumlovský, Kaplický Chvalšinský, Vyšebrodský, Novohradský, Hornoplánský a Novobystřický převahou německé, kdežto 23 soudních okresů jsou úplně české a 1 budějovický je převahou český.

Roku 1897 provedla komora koncem měsíce června sčítání živností, kterých konstatovala tou dobou v celém obvodu komorním 23.548, a sice 6.326 obchodních, 17.222 výrobních.

Ze 23.545 živností bylo v oněch 7 německých okresích 3134 výrobních a 1358 obchodních živností, v ostatních 24 českých okresích 14.088 výrobních a 4968 obchodních živností.

Jest tedy nepochybno, že Budějovice jsou vhodným sídlem průmyslové školy české.

Uvážíme-li, že obchodní a živnostenské komoře budějovické chybí značné hmotné prostředky ostatních komor v království, oceníme tím spíše záslužnost tohoto podniku. Komora poskytuje státu budovu v ceně až 120.000 zl., jest na vládě, aby daru tohoto použila a velice nutnou školu průmyslovou v Budějovicích vydržovala nákladem svým. V příčině té staly se již přiměřené kroky.

—/.

*

Zařízení ku blahu dělnictva. Ve Věstníku České Akademie VII., str. 445, začal docent české techniky Dr Josef Lukáš uveřejňovat obsáhlejší studii »Podstata a způsob některých zařízení ku blahu dělnictva«, v níž líčí zkušenosti a dojmy nabyté při studiu těchto opatření v průmyslových závodech německých, zvláště bavorských a porýnských a pak švýcarských. V úvodě podává povšechnou charakteristiku snah, týkajících se ochrany dělnictva, hlavně zákonné ochrany a klade váhu na to, že tato nikterak nepostačí k řešení otázky, protože bude ve mnohých oborech nedostatečnou, ba nepřípustnou, nemohouc zasahovati tak hluboko do žití jednotlivcova a do života rodinného a že musí pole toto z části býti zůstaveno součinnosti jednak dělnictva samého, jež se sdružuje k účelu tomu, povzbuzeno nebo podporováno jsouc vrstvami zámožnějšími a podnikateli, nebo že opatření taková musí prováděna býti většími závody a liberalitou společností dobročinných.

Autor dotýká se často zákonitých ustanovení vydaných ve směru tom u nás, v Německu a Švýcarsku, však přihlíží především k dobročinným ústavům a ochranným opatřením zavedeným továrnami a společnostmi. Zvláštní oddíl věnován pravidlům živnostenským a institucím čelícím k ochraně žen dělnických. Curyšský kongres r. 1895 jednal o práci žen vůbec a žádáno na něm aspoň jednou stranou, by práce žen, především ale žen vdaných, jež stlačuje mzdy a je na úkor životu rodinnému a zdraví žen i dítek, byla zakázána, nebo co nejvíce obmezena. V některých závodech byla vskutku práce vdaných žen odstraněna a dosaženo i toho, že ženy dělníků zaměstnaných v továrně takové nepracují ani v továrně jiné pochopivše blahodárné účinky zákazu a prospěch plynoucí z dobročinných zařízení, (jeslí, opatroven), jimiž zákaz ten podporován.

Vedle obmezení práce šestinedělek zavedeného zákonem a nemocenské podpory jim po čas ten poskytované doplněna jest ochrana vdaných dělnic dobročinností soukromou, jako v Mulhousích spolky, jež poskytují vdaným dělnicím podpory také před porodem a starají se také v šestinedělí o ně a děti jejich. Péče ta způsobila již značný úbytek úmrtí matek i kojenců (z 28 na 21%), jimž nelze ošetřování mateřské nahraditi bez citelné újmy na zdraví.

Poutavou byla by nejen zde, nýbrž i v jiných směrech parallela s poměry našimi; také u nás činěny tu jakési pokusy, jež arci se netýkaly tak vdaných dělnic, jako spíše jiných žen z vrstev méně zámožných (stavu řemeslnického a živnostenského) a chtěly zmírniti truchlivý osud rodin, když matka v šestinedělí potřebovala ošetření lékařského.

Zaměstnání dívek odrostlých škole a nepracujících v podnicích živnostenských je v cizině a jinde (ku př. ve Vídni) předmětem péče spolků damských a závodů, kdežto u nás je posud zanedbáváno. Bylo by zajímavo, pojednati blíže o věci té: vždyť i zřizování hospodyňských škol pro dcery statkářův a rolníků zavedené u nás již dávno po příkladě badenském, virtembergském a t. d. není ještě dovršeno a nesetkalo se posud s úplným porozuměním.

(Pokračování.)

Redaktor Prokop Podlipský. Vydavatel Edvard Beaufort. — Tiskem Edvarda Beauforta v Praze.
Nákladem vlastním.

Adam Mickiewicz.

Ke dni 24. prosince 1898.

Tiše bez oficielních slavností, bez výkřiků nadšených tisíců, zkrátka »bez hlaholu trub« spadla dne 24. prosince t. r. o 10té hodině ranní rouška s momumentální sochy Adama Mickiewicze, kterou postavil umnou rukou Cypriana Godebského celý národ velkému svému věštci k jubileu jeho stých narozenin na Krakovském předměstí ve Varšavě.

Jest něco velkého a dojemného v této tiché slavnosti, něco velkého v tom uctivém mlčení obnažených hlav, v těch slzách na tváři žen a dívek, v tom tichém posvěcení země okolo pomníku, v tom zamlklém rozchodu po dvacíti minutách ztrávených v hlubokém jistě pohnutí před odhaleným bronzem básníkovým. Je v tom něco velkého a dojemného, co docela se kryje s životem a dílem oslavence i s celou situací jeho národa, tak že tento způsob oslavy zdá se nám ještě výmluvnější a větší. Jsou právě věci a momenty, které vystihne nejlépe mlčení.

Co mohl říci i muž tak slavný a duchaplný jako Sienkiewicz před pomníkem Adamovým? Otevříti celé své polské srdce, nedovolila by censura ruská a líčiti snad život Mickiewiczův, či dokonce se rozhovořiti o jeho dílech bylo by zbytečné, jsouť to věci každému Poláku známé od kolébky, a tak mohlo pouhé úctyplné mlčení před odhaleným pomníkem úplně každému dostačiti.

Rovněž i my nehodláme se u této příležitosti rozepisovati o životě, díle a významu Mickiewicze. Malý článek to nevyčerpá a velký by musil obsáhnouti výsledky prací tolikerých a jíti až do podrobností, meze příležitostné rozpravy daleko překročujících. Jeť literatura o Mickiewiczi dnes již velice bohatá a těžko něco po pracech Cybulského, Chmelowského, Nohringa, Kallenbacha, Mickiewicze syna, Tretiaka a jiných a jiných domácích badatelů podati něco nového

anebo aspoň něco, co by přibližně vyčerpalo život tak bohatý a dílo tak veliké a významné. Až se zmůžeme jednou na samostatná aspoň trochu objemnější díla monografická o předních zástupcích duševního života celého člověčenstva, pak bude tam jedno z prvních míst příslušeti Mickiewiczi. A že k podniku takovému i u nás dojíti musí, o tom pochybností býti nemůže, bude on jen přirozeným důsledkem našeho rozvoje literárního.

Jinak jsou život i dílo Mickiewicze u nás relativně dost známy. Základní díla jeho: Wallenroda, Dziady, Pana Tadeuše, Sonety Krimské, Redutu Ordonovu, Faryse, většinu vynikajících kusů lyrických, ballady atd. máme v překladech poměrně šťastných, některé kusy i v dvojích a trojích. Zbývá jen a to je povinností »Sborníku světové poesie« shrnouti drobnější lyriku a epiku v jediný svazek a Gražinu snad a Odu na mladost přeložiti znova a měli bychom pak mimo »Knih poutnictva polského«, které pro nás jsou významu již podřízenějšího, celé dílo Mickiewiczovo, aspoň to, co z něho jest pro všecky časy a doby cenné a trvalé. A osvojiti si tyto velké poklady, k čemuž u nás již valný kus cesty uražen, a užívati jich hojně k svému osvěžení a povznešení bude zajisté největší a nejlepší oslavou Mickiewicze.*)

Jeť Adam Mickiewicz jedním z těch velkých a šťastných, jichž sláva více ani růsti nemůže. Stojí v zenitu její tak vysoko, že sotva může stoupati v budoucnosti. Tak plně a cele nebyl nosen v srdci národa svého snad žádný básník polský a právem plným, nebo také žádný nevyslovil tak cele a plně celou bytost národa a lidu svého jako on. Oba jeho velcí soudruzi Julius Slowacki a Sigmund Krasiński dočkají se snad časem téhož dostoupení zenitu uznání a slávy, snad, jak říkáme, i jejich doba přijde; ale nikdy aspoň v generaci naší a nejbližší nebude úspěch jich tak hluboký a všestranný, tak stejnou silou všecky vrstvy národa pronikající.

Třeba první po stránce ryze poetické a druhý po stránce filosofické leckdy Adamu se vyrovnal a jej i překonával, přece čistě polským rázem své intonace bude tento vládnouti nad ostatními podle slov Dantových »jenž jako kníže druhým kráčí v čele.« (Inf. IV.)

---

*) Koho zajímá podrobná bibliografie překladů z Mickiewicze do češtiny jakož i styky jeho s naším českým světem, nechť si přečte a srovná výborné statě Frt. Kvapila (Ad. Mickiewicz v Čechách Osvěta 1898, 632) a prof. H. Máchala (v letošním Českém časopisu historickém »Mickiewicz a Čechy« roč. IV. seš. 5tý.)

Možná, že politické běhy budoucnosti a bylo by to snad i pro Poláky v praktickém ohledu výhodnější, seslabí poněkud význam oné části díla Adamova, v níž mluví jen hněv a hořkost a v níž bývalý přítel Alexandra Puškina hrouží v »Zpívající plameny svého pekla« (Heine) svatou Rus, možná dost, že v době nedaleké ztratí právě nejosobnější část díla jeho, velkolepý fragment »Tryzna« na své aktuelní váze, až se protivy politické jen poněkud snesitelněji utváří a vyrovnají, ale básnické potenci veledíla tohoto ani shoda politická, jíž si z celého srdce přáti musí nejen každý Slovan, nýbrž i každý pravý člověk, neublíží. »Dziady« budou vždy i po ztrátě aktuelního významu poetickým skutkem prvního řádu a vzácným dokumentem historickým, jakých málo v dějinách literárních. Ostatních pak náčelných děl Adamových nedotkne se čas v ničem, jsouť pravé, velké, ryzí všelidské umění, patřící nejen do pantheonu Polsky, nýbrž celého člověčenstva.

Velkost díla Mickiewiczova spočívá právě v tom, že s velkým básníkem a umělcem se pojí v souzvuk nejen velký vlastenec, nýbrž i celý člověk. V ohledu tom jest úsudek ciziny kompetentnější než úsudek domácí. Nebude bez zajímavosti vyslechnouti o tom úsudky vážných cizinců.

Slyšme, co praví o Mickiewiczi jeden z největších duchů XIX. věku Ernest Renan: »Adam Mickiewicz měl jednu z vůdčích vlastností, pomocí které lze ovládati svou dobu: upřímnost, neosobní sílu nadšení, nepřítomnost sebelásky, tvořící stav duše, v kterém neděláme, nemluvíme a nepíšeme, co chceme, ale děláme, mluvíme a píšeme, co nám diktuje genius mimo nás. Geniem tím jest skoro vždycky století, tento věčný nemocný, který vyžaduje, abyste se stále mazlili s jeho ranami a konejšili slovy zvučnými jeho zimnici. A více než století je to rasa, vnitřní hlas předků a krve. A Mickiewicz měl tyto dva velké zdroje inspirace. Mickiewicz byl spoután s minulostí svazky tajného přijímání, které z něho utvořily věštce minulosti. Ale on byl spolu i věštcem budoucnosti. On věřil v svou rasu, ale věřil zvláště v ducha božského, který oživuje vše, co má v sobě dech života a skrze všecky mraky, on viděl zářící budoucnost, v které se bědné lidstvo potěší ze všech svých utrpení. Tento velký idealista byl velký vlastenec, ale byl přede vším člověk věřící. A jako pravým důvodem víry v nesmrtelnost jsou mučenníci, tak jeho vše odhalující obraznost nadšená tluky srdce jeho, přesvědčovala jej, že člověčenstvo nadarmo tolik nepracovalo a oběti jeho tolik nadarmo netrpěly.«

A historik Michelet srovnává se s tímto úsudkem, tvrdě, že to byla duše lidu, duše národa, která svedla v souzvuk dílo Quinetovo a Mickiewiczovo s jeho dílem vlastním.

Uvažujíc o dramatu fantastickém (Revue des deux mondes, 1839 1. prosince), kde probírá George Sand Dziady, Fausta a Manfreda, praví tato genialní žena po delší úvaze o Mickiewiczovi toto: »Od slzí a proklínání proroků Sionských nezvedl se žádný hlas s takovou silou, aby opěval látku tak rozsáhlou jako jest pád celého národa. Jestli však lyrismus a nádhera posvátných zpěvů nebyly v žádné době překonány, přece jest dnes jedna tvářnost lidského ducha, která nebyla osvícena v době proroků hebrejských a kteráž osvěcuje dnes moderní poesii ohromným leskem, je to cit filosofický, který rozšiřuje až v nekonečnost obzor vyvoleného národa. Dnes není ani židů ani vyvolených, všichni obyvatelé zeměkoule jsou národ boží, dnes jest celá země svaté město, které ústy básníka se dovolává spravedlnosti a minulosti předků.« A Dziady jsou »pokusem, který chce umravniti dílo stvoření v myšlénce lidské tím, že umravňuje osud člověka na zemi.«

»Duše Mickiewiczova« praví konečně hrabě de Montalembert »zasnoubena s osudy své vlasti, zdá se, že rostla s jejím neštěstím. Neznáme v moderní literatuře nic vznešenějšího nad toto geniální dílo, kde genius tak věřící a národní spolu prošel celou říši poesie od zralé a mstící energie satiry až k soucitu tak žhoucímu a exaltovanému, že byste řekli, že jest čerpán z legend primitivní církve nebo z koncertu nebeských duchů. Ale v tom současně vždy veden svou bolestí a svým vlastenectvím, neobával se přistoupiti k nejhlubším problemům náboženské a sociální budoucnosti lidstva a rozluštění její mu neuniklo. On sondoval nejbolestnější rány společnosti moderní a my máme za to, že našel prostředky, on postoupil o krok dál v lůno náboženství positivního a všeobecného a nezachmuřil se více jako ti, kteří ztratili veškerou naději.«

*

Současně se slavností Varšavskou odbývána slavnost v Lausanně ve Švýcařích, kde byl Mickiewicz krátký čas professorem latiny na akademii a zde zanechal milé a drahé upomínky. Vlivem hlavně Kallenbachovým zasazená tam pamětní deska byla slavně odhalena odpoledne v den jeho stých narozenin.

Nejen Polsko a celý svět slovanský, i cizina oslavila důstojně sté narozeniny básníka, jemuž lze právem přiřknouti jméno »prvního a posledního proroka« svého národa. *Jar. Vrchlický.*

Sonety T. B. Aldriche.

Přeložil Ant. Klášterský.

Alpská krajina.

Tu stůj a zři a jemně utaj dech,
bys divých lavin praskot nevzbudil!
To město tam — květ v dolu — kolik mil
je odtud v dáli? Níž tam proudu běh,
jak křivý meč by z pochvy tažen šleh',
se kroutí novou louky travou čil.
Vše staré cesty vodní sníh už skryl,
na závěj závěj fantasticky vdech'.
A špičkou k špičce v tyrkýs nebeský
se věží Alpy — campanilů výš —
tak divukrásné, zmrzlý každý sráz,
z křišťálu, stříbra, s prismat pablesky.
Ó, Lásko, rci zda to je Švýcar říš,
či na oknech to vše jen stvořil mráz?

Spánek.

Když sladkému se spánku vzdáme, snem
jak kouzelným se člunem dáme nést,
plujíce dál tmou tajůplných cest
tam, kde plá úsvit, málo vzpomenem,
jak sladkohořkým svět nám za dne jhem.
Jsme prosti ho, jak prost ho skřivan jest,
jenž vysoko, že zrak dát nemůž zvěst,
kde rychlým křídlem zdvih' se v mraků lem.
Než vstanem, není zlobné sudby muk,
a klidné srdce nepřijme tu tíž,
jež často ještě má je na krev zdrát.
Na krátký čas zmlk' pro nás světa hluk,
ni jemným echem žal nám nejde blíž.
Jak teprve, až vskutku budem spát!

Reminiscence.

Ač zrozen v zoně, v které vládne mráz,
jež půlrok mrtvá nebo plna mdlob,
ač chladný azur nade mnou pne strop,
a atlantických moří věčný hlas
mým dědictvím — já poznat musil as
kdys jiný život, z jeho soudě stop:
Krev Východu plá v žilách mi z těch dob,
a v duši kvete lotos plný krás.
A vzpomínám . . . To soumrak na zem leh',
blíž zahradní zdi, řeky kde hrá svit,
(Ta tisícletí jako včera jsou!),
Nubijská dceř, nad mošus z khurdžy dech,
šla k studni ve džbán vody navážit
a odnesla mi srdce s konví svou.

Egypt.

Snem fantastickým zrak můj všecek spit.
Jak divou tiš bych viděl, stanul v ní,
kde vlád' kdys Cheops: z každé strany tmí
se neobsáhlé, šíré pouště klid,
tak dusné, tiché — mysterií byt.
Sfinx s velkou brvou, na půl v písku, tkví
prázdnými důlky v kraji mlčení,
zjev nejžalnější pod nebem, kde zřít
jen prázdnot kouzlem osvětlených žal.
A není půlnoc, šeř ni luny svit.
Hle, co tak zřím, přes moře písku v dál
jdou mlžné mraky zvolna tam i tu,
a hvězdy kmit, jenž jako v čela vzplál,
se v růžovou dlaň chytil úsvitu.

Tři květy.

Tu posýlám vám trojí suchý květ;
ten bílý byl — střed zlaté hvězdy jas —,
ten jak sluj v Capri modrý, onen zas
byl rudý, protkán žlutí. Tam kde zved'
se v démantný vzduch dóm a Arna let
pod loubím jde, květ fialky se třás
s Landora hrobu, z jeho srdce as
vssál magickou modř z jara její ret.
Jda v Cestiovy pyramidy stín,
tu chudobku zde potom našel jsem,
jak Keatse duše v ráji bílou tak.
Ta macoška — jich na sta kolem — v klín
se trávy kryla, pod níž Shelley něm,
a jeho prach střeh' s láskou její zrak.

Euterpe.

Teď Euterpou nebýt povržen,
zpěv pravý, čistý, zcelený bych psal
jak zlatý kroužek, kterým rád jsem spjal
tvůj štíhlý prst ve svatební náš den.
Ne z touhy vzchází poesie jen,
jen Musa chce-li, stihnem ideál,
nezvána přijde, zvána prchne v dál.
Tak básníci jsou vlastních bolů plen,
a němí, plaší, bledí, mučení,
bez radosti, jež zdravá, smutný vzhled,
jsou v sny své spjati jako v brnění.
Tak také já, z všech slední naposled,
v ten listnatý dol prch' jsem ku snění,
kde stříbrného větru táhne let.

»Even this will pass away«.

Když v jemnou zeleň skryl jej máje den,
neb později, růže kdy svůj odstře nach,
tu visí svět, plá v hvězdných prázdnotách
jak nový skvost, jenž včera nalezen.
A přec tak starý už; kdo říci může jen
jak starý je? Rod na rod padá v prach
sám bez paměti v nepamět. V jich práh
se řítí věže, chrámy; co tu změn!
Na hrobech v práci žijem den a mřem,
z nás nových věží, chrámů vstane vzdór,
a naše pravé jméno bude báj.
Ó, jaká města, o nichž neví zem,
se pod ledovci tají, v srdci hor,
pod šumným mořem, kde sní modrý kraj!

Dva nové typy zemědělského úvěru.

Napsal dr. Karel Viškovský.

Novými, zajímavými cestami béře se poslední dobou rozvoj úvěru zemědělského. Značné hypothekární zadlužení hospodářského majetku a snaha veřejných činitelů, úvěr tento spíše omeziti než dále zvyšovati, nezastavily rozvoj úvěru zemědělského, nýbrž obrátily jej toliko na jiné cesty. Úvěr zemědělský počíná se specialisovati a přimykati těsně ke zvláštním poměrům a nově vytvořeným potřebám stavu zemědělského. Tak na př. vznikla zvláštní forma úvěru melioračního, u nás — ne právě šťastně — zákonem ze dne 6. července 1896 upravená. Zatím cizina rodí nové speciální formy úvěru zemědělského. Jest to úvěr na plodiny hospodářské, o jehož dvou zajímavých způsobách chceme promluviti.

Věc jest zajímava svým širokým hospodářským pozadím: neboť vedle řešení otázky úvěrové vyskytuje se tu pokus přispěti současně ku řešení palčivé otázky obchodu obilního. Kdežto totiž až dosud snahy po úpravě obchodu obilního rozptylovaly se v rozsáhlých, avšak mlhavých projektech celně politických atd., dochází se dnes pozvolna k poznání, že nejen opravami celními, tarifními,

monopolem obilním, reformou bursy atd., nýbrž i vědomým spolupůsobením samých domácích producentů obilí, jakožto representantů nabídky zboží, může se přispěti k urovnání zmatků na trhu obilním. Sesíliti hospodáře v jeho posici jako nabízející stranu, organisovati a soustřeďovati rozptýlenou domácí nabídku obilin, regulovati ji co do místa i co do času, aby netoliko neodůvodněným místním, nýbrž i časovým fluktuacím cen obilních se předešlo, to jest jeden z nejblíže ležících úkolů hospodářské politiky, jenž, byť nebyl pro širší vrstvy stejně effektním, jako návrhy Kanitzovy et tutti quanti, jest daleko bližším skutečnému životu a praktickému provedení.

K tomuto úkolu přimkla se nově tvořící se forma úvěru na hospodářské plodiny. Účelem této formy úvěrní jest umožniti hospodáři poskytnutím úvěru, aby plodiny své nemusil šmahem po žních aneb vůbec za nepříznivé situace tržební prodati, nýbrž aby vyčkati mohl konjunktury příznivější. Úkol tento snaží se v poslední době různým způsobem řešiti Německo a Francie a bude zajímavo porovnati a oceniti oba tyto pokusy.

* * *

V Německu navázán vývoj této nové formy úvěrní zcela organicky na dosavadní rozvoj družstevní. Družstvo hospodářské, které jest dnes již podstatnou součástí hospodářského života v Německu, sloužíc celé řadě potřeb domácího zemědělství, má býti též základem pro organisaci úvěru plodinového a odbytu plodin. Jest to nejnovější forma družstevní — družstvo pro odbyt obilí (»Getreideabsatzgenossenschaft«). Družstvo spojuje v účelech svých: jednak ukládání, čistění a prodej obilí, jednak poskytování úvěru na toto.

V Německu hospodářské kruhy a místy sám stát horlivě se ujímají této myšlenky. Zejména v Prusku povolen k účelu tomu zákony ze dne 3. června 1896. a 8. června 1897. úvěr 3 mil. a 2 mil. marek za tím účelem, »aby postupovalo se na zkoušku se zřizováním skladišt obilních.« Z peněz těchto zřizována skladiště jakožto majetek státní, jež pak pronajímají se družstvům skladištním.

Ze zřízených takto skladišť jsou již v Prusku a jeho provinciích v činnosti skladiště v Janovicích, Hoheneiche a Halle n. S. Celkem zřizuje se nebo přikročí se záhy ku zřízení 30 obilních skladišť většího rozsahu, z nichž většina připadá na Východní Prusko a Pomořansko. Jedno skladiště zřízeno bude v Berlíně. Skladiště jsou větších rozměrů (stavební náklad 70.000 až 360.000

marek). Družstva, jimž skladiště pronajata budou, platiti budou vedle zcela mírného pevného nájemného ještě t. zv. doplatek nájemného, jenž řídí se dle čistého výnosu družstvem docíleného. V Pomořansku platí družstva pouze pevné nájemné $2^1/_5$ procenta z investovaného kapitálu ročně.

Poněkud jinak jde před se vývoj družstev pro odbyt obilí v Bavorsku. Prusko, jak právě uvedeno, zřizuje pro potřeby své skladiště rozsáhlejší a takřka ústřední skladiště krajová, vycházejíc z předpokladu, že odlehlejší krajiny pruské (zejmena Východní Prusko a Pomořany) jsouce výhradně na produkci obilí odkázány vyvážeti musí obilí ve značnějším množství do obvodů vzdálenějších, pročež zapotřebí tu pro regulaci odbytu jednak větších skladišť vývozních, která by soustředila obilí v krajinách obilí pěstujících, jednak i větších skladišť přívozních, kteráž by přejímala ze skladišť takových obilí pro potřebu středisek konsumu neb obchodu (Berlín, Halle n. S.)

Oproti tomu Bavory, kde není v různých částech země tak ostrých rozdílů v pěstování a spotřebě obilí a kde běží jen o výměnu obilí v menších rozměrech místních, organisují skladiště drobnější a působností svou na menší obvody obmezené. Dotýkáme se organisace bavorských skladišt obilních blíže již proto, ježto země tato poměry hospodářskými a tržebními mnohem více vlasti naší se blíží, nežli Prusko se svými východními provinciemi.

V Bavorsku zřizuje skladiště samo rolnictvo soustředěné ve družstvech; k uhražení nákladu zařizovacího (20.000—30.000 marek) a k opatření kapitálu provozovacího poskytuje však stát přiměřené podpory a zálohy.

Vnitřní organisace správy skladišť jest asi následující: Obilí přijímá se od družstva dle jakosti (typů), za kterýmž účelem určí se dle úrody každého roku a dle váhy obilí pro každý druh obilí tři typy. Obilí dovezené se hned čistí a jest vlastník jeho povinen při čistění jeho spolupůsobiti. Hospodář, jenž obilí dodá, obdrží skladní list, v němž naznačena jest váha dodaného obilí, váha vyčistěného obilí a množství odpadků. Odpadek (zadina) náleží dodavateli obilí. Držitel skladního listu může pak od skladního družstva obdržeti zálohu na uložené obilí do tří čtvrtin odhadní ceny, zúročitelnou 4%. Družstvo obstarává samo prodej, jenž z pravidla v krátké době má býti proveden. Po provedeném prodeji nastane pak súčtování s dodavatelem obilí. Dodavatel obdrží pak strženou cenu za obilí po srážce zálohy a skladního poplatku. Jak z líčeného

postupu patrno, vzdává se hospodář obilí ukládající práva vlastnického k ukládanému obilí, čímž liší se skladiště tohoto druhu podstatně od skladišť jiných.*)

Poplatek skladní jest nízký a obnáší bez rozdílu doby pro členy asi 14 kr., pro nečleny asi 20 kr. za 100 kg. obilí. V tom obsaženy jsou i výlohy za čistění obilí.

Takových okresních skladišť obilních působí již řada po Bavorsku (na př. v Landshutě, Trostbergu atd.) a celá řada nových se zařizuje.

Jak z vylíčeného zjevno, běží tu o využitkování obchodu a úvěru skladištního, pro účely zemědělství drobného a středního, avšak ve formě přispůsobené zvláště poměrům zemědělským. Dospělоť se k přesvědčení, že forma moderních obchodních skladišť a jejich úvěru nehodí se pro potřeby zemědělství a specielně pro potřeby hospodářů menších a středních.

Skladiště obchodní (veřejná) poskytují ukladateli zboží pouze místo k uložení jeho zboží a vydají mu na uložené zboží skladištní list držební, jímž zboží na osobu jinou přenésti může a list zástavní (warrant), kterým na zboží zástavní úvěr může si opatřiti. O prodej zboží a opatření úvěru pečovati musí a pečuje obchodník sám, neboť v tom leží právě jeho úloha, by vlastní spekulací zboží nejlépe zpeněžil a úvěr nejlevněji obdržel. Oproti tomu má však v rukou drobného rolníka pouhý držební list a warrant malou cenu. Malý rolník neukládá do skladiště velké partie stejnorodého, obchodního zboží, kteréž u velkoobchodu nachází odbytu, malý rolník nemá styků s obchodními středisky, bursami a bankovními ústavy, by své uložené obilí pomocí skladního listu prodati neb naň pomocí warrantu úvěr mohl obdržeti. Proto jest nutno, aby samo skladištní družstvo rolníku tuto stránku obchodní a úvěrní obstaralo.**)

*) Bližší popis zařízení podobného skladiště podal pisatel této stati v »Obzoru Národohospodářském« roč. III., č. 1.

**) Z té příčiny obilní skladiště obchodně řízená (veřejná) jsou u nás i v cizině rolnictvem málo vyhledávána. Srv. o tom Dr. Otto Böhm »Die Kornhäuser« Stuttgart 1898, dle něhož skladiště bavorské Banky v Mnichově od rolníků jest úplně zanedbáno, ač by banka obilí rolníků ve skladišti vítala. Podobně skladiště rakouská. Warrantní obchod v rakouských veřejných skladištích rovná se při obilí nule (srv. článek Dr. Zeise v Českých listech hospodářských 1896, str. 167). Také v Německu při obilí warrantů se nepoužívá. Německá říšská banka obilí hospodářů lombarduje, podobně i jiné ústavy německé. Warrantů, pokud jsou připušteny, od hospodářů se nepoužívá.

Dle toho zařídila svou organisaci rolnická skladištní družstva německá. Družstvo přejme od rolníků drobná kvanta obilí, kteráž by sama o sobě pro nepatrnost kvantity a různost kvality pro přímý odbyt ve velkém se nehodilo, upraví je čistěním a roztříděním pro potřeby obchodu, načež ve velkém přímým odběratelům je prodává. Rolníkům obilí dodávajícím opatří pak samo vydatný a levný úvěr na uložené obilí.

Forma úvěru na plodiny jest — jak patrno z uvedeného vylíčení organisace skladišť — lombard a sice lombardování skladních listů. Úvěr warrantový v hospodářských skladištích obilních se nevyskytuje a německé kruhy hospodářské vypověděly warrantu zřejmě boj. Taktéž vyslovují se hospodářské kruhy německé proti přenositelnosti držebních listů skladních. Warrant nehodí se dle názoru německých zemědělců pro drobné rolnictvo pro směnečnou svoji přesnost i přísné směnečné řízení a kromě toho i vzhledem k tomu, že hospodář často není s to úvěr na warrant sám mimo skladiště si hledati. Oběh držebních listů skladních, jimiž vlastnictví uloženého obilí lze přenésti, příčí se pak agrárním názorům německým jako vůbec každá obchodní instituce, při níž předpokládá se zastupitelnost obilí (»obilí papírové«). Kde běží o prodej pohotového obilí (dle vzorku) určuje se cena dle skutečné jakosti obilí, kdežto při prodeji pouhých papírů (terminů neb warrantů na obilí) stanoví se cena dle nejnižší usanční jakosti. Tato oproti ceně průměrného a lepšího obilí nižší cena přechází do zpráv kursovních a má nepříznivý vliv na tržní ceny obilní. Kromě toho mají agrární kruhy německé obavu, že oběh warrantů působiti bude nepříznivě na trh vyvolávaje domnění zvýšené nabídky obilní.*)

Z té příčiny opouštějí německé kruhy hospodářské skladiště s obchodem warrantním a zařizují skladiště dle spůsobu výše naznačeného.

Výhoda, jež ze zařízení vylíčeného spůsobu skladišť hospodáři jakožto jednotlivci vzchází, záleží v tom, že hospodář jednak docílí na uložené plodiny levného úvěru až do jejich prodeje a není nucen k opatření kapitálu plodiny své za každou cenu, tedy i při nepříznivé konjunktuře, prodávati, jednak že pro svá malá kvanta obilí, která by jinak zpravidla místnímu překupníku pod cenou velkotržební prodati musil, dosáhne výhod a cen pro-

*) Tak vyslovil se německý »Landwirtschaftsrath« ve XXIV. plenárním zasedání z r. 1896.

deje ve velkém (neboť obilí jeho prodává se společně s obilím jiných hospodářů ve velkém). Výhody tyto, zejména zlepšení cen při prodeji prostřednictvím skladiště, lze skutečně již nyní při skladištích bavorských ciferně konstatovati.

Nemenší zájem má však organisování skladišť pro společné zájmy zemědělství jakožto producenta a prodavače obilí. Dobře organisovaná síť skladišť obilních jest zásobárnou a takřka reservoirem obilí, kterýž pohlcuje zejména po žních značná kvanta domácího obilí, aby je dle potřeby a stavu trhu po částech dával do obchodu. Tím předejde se nepravidelnému zásobení trhu a jeho následkům — značné pohyblivosti cen obilních, ze které při nedostatečné agilnosti a obchodní informaci kruhů hospodářských těží obchod a již trpí drobní hospodáři, kteří nedovedou a nemohou ani — nejsouce u pramene obchodního života — obchodních konjunktur využitkovati. Za to rozumná správa skladiště dovede rozvážným postupem při prodeji uložených zásob a vhodným použitím veškerých pomůcek velkoobchodu (bursy, tržních zpráv atd.) jednak sama na regulaci cen působiti, jednak příznivého stavu cen pro rolnictvo svého obvodu využitkovati.

To jsou ovšem úkoly, které rámec úvěru zemědělského sice přesahují, které však s formou úvěru na hospodářské plodiny jako nerozlučná součásť souvisí, neboť bez poskytnutí úvěru nelze si mysliti, že by větší kvanta obilí do skladišť se ukládala, kdežto s druhé strany ukládání obilí a poskytnutí úvěru nemělo by pro rolníka významu, kdyby skladiště odbyt obilí samo nesprostředkovalo.

Myšlénka rolnických skladišť obilních provádí se v Německu teprvé po několik let, ale učinila již dík podpoře veřejných činitelů značné pokroky a lze již místy konstatovati příznivý výsledek této akce pro rolnictvo při skladištích súčastněné. Vliv skladišť na uspořádání domácí tržby obilní vůbec a tedy účinek jich na široké vrstvy zemědělské nastati může v očekávaném rozsahu teprvé tehdy, až vyvine se náležitá síť rolnických obilních skladišť, kteráž společným duchem jsouc vedena pečovati bude o pravidelné napájení domácího trhu ze svých zásob obilních a tím o regulaci a upevnění cen tržních. Leč i k tomu pracuje cíle vědomá agrární politika v Německu.

(Dokončení.)

Na Anatolské dráze.

Napsal Josef Kořenský.

IV.

Jabloním daří se v Anatolii dobře. Vždyť jsou v Malé Asii domovem od nepamětných časů. Z pravlasti této byla jabloň teprve později přinesena do krajů evropských. Líbeznou vůní vyznamenávají se zvláště anatolská jablka z vyšších pásem. Nejedna hora planiny maloasijské má své jméno po jabloni, na př. Elma dágh (t. j. Jabloňový vrch) nedaleko Angory. Jablka ze zahrad Sabandžských a Angorských mají pověst nejlepší. Totéž platí o hruškách.

Kdoule pěstuje Anatolec s velikou zálibou ke přípravě chutné zavařeniny cukrové, jež pokládala se v orientě za pochoutku již za dob dávno minulých.

Marhaníku svědčí půda zvláště okolo Adabazáru a na vysoké pláni Anatolie, kde dosahuje ovoce netušené velikosti. Granátová jablka, veliká jako dětská hlava, bývají tam zjevy obyčejnými. Mnohé váží více nežli kilogram. Chutná šťáva tohoto ovoce opěvaná již v dobách biblických je podnes důležitou součástí lahodného šerbetu, jímž se Anatolec rád osvěžuje zvláště za horkého leta.

Mišpulí Turek nepohrdá a zhusta ji požívá s jiným ovocem.

Proslulé višně pěstují se při zálivu Ismidském a v okolí Kutaje. Místy vykazuje Malá Asie tak rozlehlé sady višňové, že se podobají mohutnému lesu. Podnebí svědčí višni v Anatolii výborně, a ovoce její bývá bohaté i ve výšinách 1200 m nad mořem. Turek nazývá ten strom takovým jménem jako my t. j. višně.

Znamenité švestky rostou při Anatolské dráze kolem Angory, nejlepší broskve a merunky v okolí Sabandže a Angory. Chuť mají neobyčejně lahodnou a přece prodávají se v místě samém za babku.

Olivě nedaří se při trati Anatolské železnice valně, jakkoli prospívá v okolí Smyrenském utěšeně. Nejvíce sadů olivových viděl jsem ještě na blízku Ismidu. Ve výšinách pláně anatolské není po olivě ani památky. Tuhé mrazy by ji zničily.

Chutné fíky rodí krajina při zálivu Ismidském a při jezeře Sabandžském, ale nad smyrenské přece jenom není.

Pěstění révy vinné ponechává anatolský Turek rád jiným národům. Vinařství poznali sice Turci hned po svém přistěhování do Anatolie, ale zanedbávali je z důvodu náboženských, protože »víno a žena jsou dva sladké jedy.« Korán dí, že škoda z vína větší jest

nežli užitek, a že víno a hry (hříšné) pocházejí od satana. Rozumí se tu ovšem víno jako nápoj lihový. Požívati hrožny korán muhamedánovi nebrání, a Anatolec jídá je náruživě. Výrobu vína lihového přenechává maloasijský moslím výhradně Řekům, Armenům a cizincům.

Anatolie rodí výborné hrozny. Lahodnou chuť jejich nemohu ani dost vychváliti. Na výletech byly mi hrozny a chléb nejmilejším občerstvením a pokrmem, neboť sytily a ukájely žízeň. Réva vinná roste v Anatolii za malého přičinění vinařova a obsypává se sladkým ovocem i ve velikých výšinách maloasijských. Dobře se jí ještě daří v pásmech až 1800 m nad mořem, kdežto vinice francouzské přestávají ve výši 1200 m a španělské ve výši 1370 m.

Při Anatolské dráze pěstuje se vinná réva zvláště podél zálivu Ismidského a v okolí Angory. V tomto místě utrpují vinice mnoho škody od psů, kteří z hladu a nouze vrhají se na hrozny a připravují vinaře o užitek.

U zvláštní oblibě jest v Anatolii druh révy zvané čauš. Své nažloutlé barvy nabývají hrozny tohoto druhu od mrvení koňským hnojem. Pěstovati révu jakožto keř pnoucí se do výše nemívá Anatolec ve zvyku a proto nedopřává jí kolmé tyče, kolem níž by se mohla ovinovati. V Anatolii plazívá se réva z pravidla při zemi. Za podporu dává ji vinař toliko jakékoli pruty, aby se nemohla dotykati samé půdy a tím dříve uzrála.

Nejvíce hroznů spotřebuje se v Anatolii za syrova, méně k výrobě raky a nejméně k přípravě pravého vína. Ale jakkoli také raky jest nápoj lihový, přece jej muhamedáni anatolští náruživě pijí. Destilováním sladkých matolin získává se lihového nápoje až o 6%.

Raky připravuje Anatolec též z hrozinek a nabývá přidáním anýzu a fenyklu oblíbené mástiky. Mástika pívá se v Anatolii rozředěná s vodou jako absynth.

Z vinného moštu připravuje Anatolec syrup zvaný pekmés nebo petmés, jenž jest hlavní součástí tureckých cukrovinek i u nás oblíbených a známých Turku jako helva.

Dobré stolové víno, předkládané v hotelích anatolských pochází zhusta z Balkánu a pije se jakožto balkánské.

Turecky zove se víno šaráb. Jméno to odvozeno jest z arabského. Téhož původu jest slovo šerbet, sorbet a náš syrup.

Pokusy s pěstěním ušlechtilejších druhů vinné révy při dráze Anatolské získal si v poslední době Virtemberčan Eckerlin založiv v Erenköji vinařskou školku.

Že jest líska, jedlý kaštan a mandlovník v Malé Asii původně domovem, pověděl již dávno Hehn, ve svém kulturněhistorickém díle. *) Lísku nazývá zcela důvodně stromem pontickým, jak píše již Plinius. Proto setkáváme se s lískovým ořeším také v Anatolii. Turek je tam rád pěstuje a jídá ořechová jádra velmi rád, ať již čerstva nebo v cukrovinkách a sladkých zákuscích. Lískový ořech jest mu obrazem dokonalosti přírodní, pročež dí též o hezké dívce, že je jako oříšek.

Z lískového proutí plete Anatolec koše a košatiny. Z lísky turecké (Corylus Colurna) pochází proslulé dřevo ořechové. Stromy tohoto druhu vynikají místy mohutným vzrůstem, zvláště v Armenii a v krajích černomořských. V zahradě pěstuje Anatolec obyčejně lísku trubkovitou (Corylus tubulosa) vzrůstu křovitého.

Moruše provází poutníka při Anatolské železnici skoro všude, zvláště pak v okolí Sabandžského jezera a Adabazáru. Pěstuje se hlavně pro výživu housenek hedbávníkových. Proslulým staló se po této stránce město Biledžik, sídlo anatolského hedbávnictví.

Ovoce morušového užívá Anatolec k výrobě raky, kteréž jméno zdá se býti téhož původu jako arak. Sladká šťáva morušek bývá součástí tureckých cukrovinek.

Také mandlovník má svou vlasť v pontických krajinách asijských, a ovoce jeho jest ode dávna oblíbenou pochoutkou v tureckých cukrovinkách, koláčích a dortech.

Dřín pěstuje Anatolec pro zakyslé dřínky, z nichž připravuje polévku a rosolovitá povidla. Nezralé dřínky nakládá Turek jako olivy a z pecek dělá úhledné růžence, bez nichž nikdy nevychází. Růžence chápe se tam každý muhamedán a zahání jím dlouhou chvíli na procházce, v železničním voze i v hostinci. Růženec není pro něho symbolem zbožnosti, nýbrž nezbytnou hračkou. Hračkám takovým uvykají v Cařihradě i jinověrci, a Levantinci brávají je s sebou i na cesty po Evropě. Obyvatelstvo při Anatolské dráze má v oblibě také růžence zhotovené z mořské pěny.

Ke květeně domácího sadu Anatolcově náležívá místy jahodník. O pěstění jahodníku staral se svého času inspektor zahradnictví Herrmann, jenž jsa ve službách železnice Anatolské, usiloval o to, aby obyvatelstvo vyváželo jahody ve velikém. Další jeho péčí mělo býti, aby kultura užitečných rostlin rozmohla se při Anatolské dráze

*) Viktor Hehn: Kulturpflanzen und Hausthiere in ihrem Uibergang von Asien nach Griechenland und Italien etc. V Berlíně 1870.

co nejvíce a přispívala k osazování trati a k výnosu železniční vozby. Leč působení »kulturního inspektora« Herrmanna nebylo dle všech zpráv, jichž jsem v Anatolii nabyl, korunováno šťastnými výsledky. Akademická jeho theorie zanechala po sobě jen skrovné doklady v anatolském zahradnictví a sadařství, neboť několik záhonků jahod v okolí Sabandžském málo přispělo k čilejší vozbě železnice Anatolské. Také půda pro zakládání ovocných sadů nebyla prý Herrmannem vždycky dobře volena. Stromy v bařinaté zemi vyrostlé vzaly brzy za své, nebo rodí ovoce chatrné.

Inspektora Herrmanna vystřídal teď zkušenější praktik, milý pan Scheiblich, usedlý v Haidaru. Na přátelské jeho hovory po Eskišehru doposud si rád vzpomínám.

Té doby přinesly cařihradské listy zprávu, že byl Herrmann povolán do ministerského odboru otomanského jako rádce v záležitostech lesnických.

Obilí daří se při Anatolské dráze znamenitě, a jen občas bývá neúroda následkem velikého sucha. Vydatné žně těchto krajů byly známy již za doby říše byzantské a podnes jsou důležitým činitelem trhu obilního.

Velikým suchem byla stižena krajina angorská zvláště r. 1873. Po tétoráně stihla obyvatelstvo rána druhá a třetí, povodeň z trvalých lijavců zaplavila osady, a co nezničila voda, zahubily vánice sněhové. Tisíce lidí a zvířat přišlo tehdy za krutých mrazů a vánic o život neb umíralo hladem a vysílením.

Za suchého počasí utíká se Anatolec k čerpadlům a zavlažuje vyschlé své pole. Pověrčiví hospodáři turečtí obětují k zažehnání neúrody a sucha skopce na vyšinách zvláště posvátných.

Lepší vzory polního hospodaření naučili se znáti Anatolci od muhadžirů kavkazských a evropských, zvláště od Bosňáků a Pomáků, ale hospodářské stroje novějšího rázu posud si cestu do Anatolie neproklestily. Obyvatelstvo maloasijské zdělává pole a klidí úrodu pořád dle starodávných zvyků. Pokusy, jež se tu onde dějí z nařízení samého sultána, mají vésti k lepšímu. Tak na př. zřízeno jest v okolí Kutaje vzorné hospodářství s moderními stroji, s hřebčincem a ovčínem. Ale při všem tom anatolský sedlák přece půdy své ještě nemrví a nechává ji ležeti dva tři roky úhorem.

Pluh Anatolcův má posud tu podobu, jakou mu dávali již praobyvatelé Malé Asie. Je celý dřevěný. Teprvé muhadžiři naučili Anatolce užívati také pluhu s rádlem železným. Tažným dobytkem je v Anatolii vždycky hovězí dobytek, nikdy kůň.

Po žních drolí Anatolec obilí z klasů pod šírým nebem. Mlácení je mu neznámo, a starožidovský vydrolovací smyk koná mu až doposud dobré služby. Nástroj ten má podobu dlouhé a široké desky, zahnuté z předu jako saně a opatřené na spodku ostrými nožíky kamennými. Do smyku zapřahuje Anatolec pár bůvolů a zatíživ jej třeba vlastní ženou nebo dětmi, jezdí jím po obilí, rozprostřeném na jakémsi mlatě. Ostré nože jsou vyštípány z křesacího kamene či pazourku, a způsobily nejen k vydrolování zrní z klasů, ale též k rozřezání slámy v měkkou řezanku. Zachoval tedy vydrolovací stroj Anatolcův do dnešního dne asi týž tvar, jak o něm mluví Izaiáš prorok (XLI, 15): »Aj, učinil jsem tě jako smyk i s zuby novými po obou stranách«.

V.

Stanice Anatolské dráhy označeny jsou na nádražních budovách písmem tureckým a francouzsky. Na důležitých místech čteme také po francouzsku »Hommes« a »Femmes«.

Vůdcové vlaku vyvolávají jména stanic a oznamují odjezd vlaku slovem »fertig«. Proto neříká se v Anatolii vůdcům vlaku jinak nežli »fertidži«. Turecká koncovka dži značí tu někoho, kdo něco činí, jako na př. šekér (cukr) a šekerdži (cukrář), arabá (vůz) a arabadži (vozka), kaik (člun) a kaikdži (člunař), kave (káva) a kavedži (kavárník).

Transkripce staničních jmen tureckých napsána jest pravopisem francouzským a třeba tedy čísti a po česku psáti jméno Tavchandjil Tavšandžil, Mékédjé Mekedže, Bilédjik Biledžik, Karakeuy Karaköi, Ine Oeunu In önü, Tchouk hissar Čuk hisar, Eski Chehir Eski Šehr a pod.

Kolik stanic, tolik upomínek na jména starobylých a dávno se zemí srovnaných osad. Prodlením času pozměnil se i název klassických sídel, a jen stěží chápeme někdy nynější etymologii jejich.

Stanice Maltepe jest památna podzemním chrámem a posvátným pramenem, Kartal upomíná zřejmě na dřevní sídlo Chartalimen, Pendik na antický Panteichion, kde byzantský vojevůdce Belisar prožil v žalu a sklamání poslední dny svého života. Ve stanici Gebze domyslíme se starého jmena Dakibyza a před ní upřeme zraky k výšině, do níž položila legenda hrob Hannibalův. Ve jmeně Hereke čteme starobylý název osady Charax s nedalekými zříceninami Ankyronu, kde zemřel Konstantin Veliký.

Továrna na zpracování hedbáví propůjčila nyní osadě Hereke zvučnějšího jména. Podnik ten založil sám sultán a dává tam vyráběti skvostná tkaniva dle vzoru lyonského nejen pro svůj dvůr, ale také pro veřejný trh. Turecké dívky a ženy v továrně zaměstnané prohlížejí si plaše cizince, jenž má výminečně příležitost pozorovati něžné pohlaví muhamedanské tváří v tvář, protože pracuje u strojů bez závojů.

Asi po čtyřhodinné jízdě zastavuje vlak v Ismidu, městě Dioklecianově. Poloha jeho jest malebná. Mezi cypřišemi a ovocným stromovím prokmitají úhledné domky, kiosky a minarety a pozvedají se amfiteatrálně výše a výše. Domy některé se bělají, jiné se červenají, nebo jsou natřeny na hnědo a do šeda. Většina z nich má několik pater. Svým zevnějškem vypadají z daleka všecky lákavě, ale z blízka jsou samé dřevo a rozpukaná vepřovice, některé pak i na spadnutí. Dřevěný srub vyplněný blátivými cihlami na slunci sušenými jest Anatolci nejmilejším stavením.

Nesčetné skuliny tureckého domku jsou pravým eldoradem cizopasného hmyzu. Ale trpělivý moslim uvykl již dávno dotěrnost domácích krvežíznivců a trpí je v chýši i saloně. Leč cizince přivádějí tito hmyzové k zoufání. Běda tomu, kdo je nucen nocovati v řeckých hostincích při Anatolské dráze. Štěnice domácí to jsou, jež vypuzují poutníka předčasně z Anatolie. U Turka těší se však cizopasná štěnice obzvláštní přízni již od časů proroka Muhameda. V nejhorším případě vyhazuje ji moslim z okna.

Město Ismid přiléhá k nejzazšímu konci zálivu téhož jména. Klassické jméno jeho jest Nikomedia. Zbytky starých ssutin věští ještě dávnou slávu sídla Dioklecianova.

Řada osob proslulých v kronice národů byla v Nikomedii domovem a hostem. Byvši založena již přede dvěma tisíci lety Nikomedem, králem Bithynským, vítala ve svých zdech mnohou korunovanou hlavu, a císařové a vladaři volili ji za svou residenci.

V Nikomedii sídlel Trajan za válečného tažení proti Partům, tam i Plinius mladší přebýval jako prokonsul Bithynie a chvalořečník samovládce Nejlepšího (Trajanus Optimus).

Také Hadrian měl své sídlo na půdě nynějšího Ismidu a proslavil Nikomedii založením velikolepých lázní.

Ale nejvíce lesku a nádhery propůjčil klassické osadě Dioklecian. Jeho palác stával asi tam, kde rozkládá se nyní letohrad sultánův. Z Nikomedie řídil Dioklecian osudy své veliké říše.

V Nikomedii žil též jeden ze 14 pomocníků, sv. Pantaleon, jenž jako osobní lékař císaře Galeria zapřel křesťanství a okoušel rozpustilých rozkoší na pohanském dvoře císařském, brzy však zase ke své církvi se navrátil a za pronásledování Dioklecianova víru svou spečetil smrtí mučednickou. Domnělý hrob patrona lékařů posud v Ismidu ukazují.

Nikomedie stala se též útočistěm císaře Licinia, jenž poražen byv Konstantinem, vzdal se mu tam na milost a nemilost. Konstantin pak oblíbil si Nikomedii a opustil ji, když povýšil Byzancii za sídlo své mocné říše.

Zemětřesení spustošilo ve 4. století po Kr. Nikomedii tak, že jí nepomohl k bývalé slávě ani císař Justinian. Veškera nádhera přenesla se na Byzancii a potomní město Konstantinovo (Konstantinopolis). Obyvatelstvo Nikomedie bylo vypuzováno též ze starověké osady různými nemocemi, zvláště však malarií. Bařinných zimnic nezhostil se Ismid doposud. Obyvatelstvo jeho odhaduje se nyní na 20.000 duší.

Místy vzal na se Ismid ráz velkoměstský a může se chlubiti boulevardem Hamidovým, pojmenovaným tak ke cti panujícího padišaha. Jeho středem jsou vedeny koleje Anatolské železnice.

Pobyt můj v Ismidu byl na krátko. Antické ostatky zanikly v ssutinách kamení. Místy obrůstá je tráva. Ozdobných hlavic sloupových a jejich dříků užili Turci jako sprostého kamene do podezdívky svých domků. Jen málo co vyčnívá z památníku někdejší Nikomedie nad povrch zemský. Oči všedního poutníka sotva lze k antickému Ismidu upoutati na delší dobu.

Jak jinde na stanicích, tak i v Ismidu dostavuje se ke vlaku strážce tureckého pořádku, vyzbrojený zaptie, a to na dranc roztrhaný. V Ismidě objevil se v trepkách, na jiných stanicích bývá bos. Kde v oděvu nemá díry, mívá záplaty, a záplat tolik jako děr.

Hostýn.

Napsal Josef Merhaut.

(Pokračování.)

Hřivna seskočil se schůdků a ruku podával ženě. Jen za špičky jeho prstů ledově se chopila, a přece její ruka byla tak horká. Byla by uklouzla, jak zmámena sestupovala; a tu Hřivna zachytil ji pod paží, tvrdé její rameno mimoděk zmáčk' a rukou

svojí zavadil i o tuhou její šněrovačku. Hadovitě sebou zaškubala a když stála na pevné zemi, vytrhla se mu a obrátila se k východu.

Jaké tam bylo jitření! Bledá, s očima bázlivě roztěkanýma jako neurasthenik, jenž zástupů se leká, paní Hřivnová s hlavou sklopenou vtlačila se v množství.

Před chvílí přijely vlaky jiné, z obou stran, a východy nestačily propustit tu tekutou masu barev, jež vyvalila se z nich. Barvy hrnuly se ze dvířek otevřených vagonů, v sebe se mačkaly a slévaly, trhaly a mátly, na perronu sevřeny v jediný pestrý tok, v masu hustou, vykypělou, hýbající se obrovskou, hutně těžkou vlnou k úzkému otvoru. Tam černý kříž se zeleným věnečkem na přímém břevně, jinde korouhev trčela nad rozčeřenou hladinou, a jinde i bílá soška Panny Marie na nosítkách vynášených s úzkostlivou citlivostí nad divou masou, jež hučela temně v těžkém varu, podpáleném ohněm rozžhavených těl i plameny srdcí, pospíchajících v ústrety tajemství. Všechny tóny Moravy už tu zahrávaly, všecky temperamenty se bouřily a hlásily, všecka podřečí se pletla v sluch — a přece jasný a krásný, souzvučný byl to Babylon. Jiní, kteří už přijeli včera a na Hostýně strávili noc, vraceli se v zástupech a směrem opačným tlačili se k vlakům, jež měly je roznést do všech úhlů země. Když zastavil pro ně vlak, v bláznivém útěku rozehnali se k vagónům, zachytili se železných držadel, šplhali se na schůdky můstků, člověk člověka srážeje, bije a šlapaje, jeden zaklíčen ve druhého řetězem, jenž divoce se zmítal, škubal, trhal a zase spínal křikem, v němž nebylo rozumu a jen skřek sobecké bestie lidské.

V chumáči žena se Hřivnovi ztratila. Když protlačil se ven, nalezl ji už na volném prostranství, za domem nádražním. Stála osamělá, svislé ruce majíc sepjaty na držadle slunečníku, v tváři veliké světlo nebes zavěšených nad Hostýnem, kam vysoko se dívala. Oblak páry, ze zastavené lokomotivy vysyčený, tratil se tam a trhal, v širokých prsténcích sdružuje se s bílými beránky, jež na modré obloze pásly se nad svatým vrchem.

Bože, zde v ústranní, mimo ten řev tam venku, jak dýchalo se sladce!

Pod čistým nebem všecko zelené, zelené ve všech tónech, zelené blízko i v dálce, čistě a čerstvě líbalo do horkých očí. Jakoby oponou trhl, divadlo lichotné, široké a vysoké rozložilo se před Hřivnou. Milá návrší, mohylky jako obrovskými nějakými

lidmi uměle snesené pod slavný hostýnský majestát, louky a lesy bledě se usmívaly i temnily v záhadných hloubkách. V pravo tratila se cesta kamsi přes návrší, za kterým Hřivna tušil salaš, kde pro bystřické žinžičáře pásli ovce Valaši z Rusavy. Tam bývalo krásně, když byli šťastni a — svoji! —— A v levo dále nad údolí Říky výš a výš vystupovaly lesy, šlehalo slunce a vonělo cosi silně do provětraného údolí. Dech z růží růžových, světlých, z hloubky upřímně rozvoněných, jak rostou prosté na venkovských zahrádkách, jakoby odtamtud se nes' do Hřivnovy duše . . . vůně silného vání, lesních proudů, malin a potoků, čistoty a mechu. A hostýnský kostel přímo sem ukazoval svou tvář. Ze stromů pod ním bělala se kaplička se zázračnou vodou, a níž a níž znát bylo už v prorvě mezi lesy poutnickou cestu, kamenitou, ostrou, jako schválně neschůdnou, aby větší byly zásluhy těch, kdož po ní rozdírají si nohy a na čelo ženou pot.

Neodvratně šedivá ta cesta ryla se Hřivnovi do očí.

— Půjdeme přes Bystřici?

— Ano!

Chodívali také na Hostýn přímo od nádraží stezkami polí a lesů, zátiším ztraceným, stvořeným k potulkám věrného milování. Dnes chtěli putovat jako poutníci druzí, — a kdyby stavivo nosilo se nahoru ke stavbě nějaké pro boží slávu, byli by je vzali a nesli též?

Vyšli na silnici k Bystřici. Hřivna zatížený ženiným smutkem i tušením čehosi, co čekalo tam nahoře, utrhoval se zase násilím od černých řetězů svého zašeřeného nitra. Utíkal pro zapomínání k obrazům vnějška. Chytal se jich bláhově. Oči i sluch stále měly kde shánět vlny, v nichž utápět mohl slepá mláďata vtíravých myšlenek, ještě než dospěla v určitost jejich podoba. Cosi mu hrozivě, těžce vyvstávalo v duši, tyčilo se a rozpínalo i tlačilo v hrdle dech, když na svoji ženu se podíval a pak na tu cestu, jež kamením se do vrchu vinula pod kamennou klenbu svatyně Boha — soudce. Oči odvracel odtamtud k jasnějším tónům života. Barevná masa vytekla už z perronu, trhala se a v několika proudech valila se k městu. Processí se shledávala, sestavovaly se průvody; ke kříži a korouhvím řadili se příslušníci dle krojů a vsí. Věnečky družiček mile se zelenaly; modravě splývala roucha na soškách Matek Božích. Rochety kněží svítily nad černou obrubou klerik. Dvě hudby se rozehrály v čele průvodů; jedna hlučná, honosná, s vřískavými křídlovkami a hučivými basbombardony — druhá kvílivá, rozpla-

kaná marnou jakousi touhou, slabodechá a nasládlá. Obě hrály vláčně píseň marianskou, zapletajíce se v sebe různými tóny, jež v horkém vzduchu o sebe narážely, v sebe pleskavě tloukly, stihaly se a třepily. Nábožně roztřesené tenóry předzpěvujících do toho zakřikovaly, z hrdel poutníků plakal zpěv, štkaly píšťaly kolovratů, jež řadou stály u silnice, a jeden za druhým v jiném ladění prozpěvoval slávu hostýnské Panně. Hrčely zelené vozy, řvaly píšťaly lokomotiv — — a bezc zvuků, strašlivě němé pálilo s oblohy slunce, nezaleknuto ve svém žhavém klidu ani mračny prachu, jež ze silnice k němu stoupaly, ani blýskavými bodáky četníků, kteří i tady mezi zástupy, které šly se modlit, hrozili studeným svým železem.

Drobná processí, v chumáče sražená, napřed spěchala, jasná v barvě i zpěvu. Dávno utekla a zahýbala už v domy Bystřice. A za nimi teď — jaká čára černá, nekonečná, hustá, truchlivě pravidelná plížila se k městu! Obrovský průvod lidí ve tmavých šatech nynějšího, o kroj okradeného venkova zvolna se bral. Šli s hlavami odkrytými v těsných řadách, s očima sklopenýma v poutní kancionál — samí mužové, jinoši i starci, tisíce mužů, a za nimi jen hlouček žen, jako markytánky táhnou za armádou nebo matky z dálky vyprovázejí syny do vojny. Slunce pálilo mužům do obnažených hlav, šlehalo v bílé listy zpěvníků, řezalo v týl, prach zalezal do úst i chřípí — ale šli stále v těsném souřadí, poslušni svého jha, jednotvárně prozpěvujíce prosbu k Orodovnici nebes. Jediný prapor nesli v popředí, moderní prapor spolkový, s heslem katolické jakési tovaryšské jednoty. A hudba za ním, a kněží v bílých rochetách, s kvadrátky na hlavách — —

Jako hořká žaloba temnil se jejich zpěv, jako nářek ukrytých kdesi pod zemí, duší zakletých a zatížených, dutou ozvěnou nesl se v dál. Bože, takový smutek — — kdo umřel, jaký je to žal, jaké bědování, pro něco, co nevrátí se asi nikdy víc?!

To mužové z uhelných dolů na hranicích Moravy a Slezska putovali k boží Rodičce. Vybledlí podzemním svým světem, odsouzení, aby chléb si rýpali v útrobách kamenné země, vyděděnci slunce, synové věčných temnot, plakali po světle, jehož nelze dosáhnout, v té žalné své písni. Obrovitým stínem kladl se jejich průvod mezi záření světlých processí, a zpěv jejich byl jako žalm, žalující pro cosi mrtvého a vyssátého, dávného a nezapomínaného.

Tíha zavěsila se zase na Hřivnovo svědomí. Těžkou, nevyzpytnou vůní zavál mu v duši mysticismus víry. Kahan její v nevysvětlené dálce

planul těm lidem a vždy tajemněji kynul, čím hlouběji se ryli ve věčných tmách, stále v bratrství s černou smrtí. Světlo, daleko ztrácející se světlo zakymácelo se před Hřivnou zase v přeletavých myšlenkách. — —

Došli s průvodem na bystřické náměstí. Na prahu jasného kostela pokorně skláněly se korouhve; hlasně zahlaholily písně poutníků, kteří tlačili se v chrám. Pak královsky tam rozjásaly se varhany, a čisté stěny se chvěly, okna se otřásala mocnou chválou Panně, jejíž starý obraz, s Hostýna sem snesený, v zlatě se temnil na hlavním oltáři. A poutníci usedali i venku na kamení u kostelních vrat, poklekali v zem, bili se v prsa hluboce. Za chvíli z kostela vyhrnuly se zástupy a oblehly náměstí. Nejvíc natlačilo se jich do stínu velikých stromů, kde pumpa nestačila napájet žíznivé. Jiní zmláceni a hladoví obstoupili prodavače, kteří řadou tu stáli, a teď zle bylo kvašeným okurkům, žlutozelené šťávě z nich, ovoci, pečivu, uzeninám, sodovce i pivu, jež pilo se hltavě přímo z hrdel hnědých láhví. Nedočkaví a napojení zabíhali pak dál pod plachty pernikářských a hračkářských bud, kde kupovali už poutní památky. Leckde veselí vyskočilo z očí smavé poutnici, zakutálelo se mezi davy, rozmotávalo se jako klubíčko. Žert si poskočil, tiše se zachytil smích, láska otřela se v spěchu o krátké sukýnky děvčat . . . Hřivna, stoje v tom hlučení, pouštěl své myšlenky za tím klubíčkem v hon. Paní Hřivnová ostala v kostele; on toulal se náměstím. Poutalo ho, jak pud hladu a žízně teď všude z uvadlých tváří a suchých očí tu řval. Na radnici lichotil mu nový český nápis . . . utíkal svým myšlenkám do politiky, vzpomínaje, jak české město právě se vytrhovalo z klepet továrny, jež cizáctvím zaplavila jeho ulice . . . a utíkal dál . . . na povýšeném chodníku na druhé straně náměstí objevil bystřické korso. Uvyklé už takovému divadlu obleženého náměstí, žilo jeho příslušenstvo jen sobě a interessantní svojí kráse. Právě tu měli událost: dva páry jízdeckých kadetů z Hranic, bez šavlí, v bílých pracích spodkách, o sukovité hole stařecky opřeny, houpavě nesly po chodníku svoji vojenskou česť a na vojnu se připravovaly v ohni pohledů bystřických krás.

Na příč proti náměstí, na samém jeho kraji, hotel »u Vídně« nestačil návalu unavených. Zasezen tam byl každý kout; zuřivost hladu a žízně rvavě křičela se všech stran. Vylévalo se pivo, stříkala sodovka, šťávy jídel voněly natlačeny v těžký vzduch. Hřivna i tady mačkal se v davech. V bílé rochetce, s kvadrátkem na hlavě, skřipec na mocném kořenu nosu, stál tu v zeleném stínu loubí mladý

kněz, velmi hezký a jadrný, kudrnatý, s usměvavými, smyslně rudými rty. Přišel s tmavým processím, a teď ve spěchu uzenku jeď, nachyluje se, aby mu nepotřísnila šťáva úběl čistého roucha. A mžouraje očima, šťastný ve spokojeném svém svědomí, vtipné odpovědi jen sypal chumelenici děvčat a žen, jež shrnuly se kolem něho s přítulnou důvěrou v jeho přívětivou, krásnou veselost. Dál za ním utíral si pot s čela vysoký muž, s fysiognomií venkovského intelligenta, velmi zaměstnaného ve starostech veřejných, v dlouhém černém kabátě, se širokou běločervenou stuhou na rukávě. Světle modré jeho oči, domýšlivé a chlubivé, dívaly se starostlivě a zálibně do náměstí, kde sestavoval se zvolna zase k dalšímu pochodu průvod mužů z pánve uhelné.

— Velebný pane, sláva naší straně! Dobře jsme to sehnali! Ti budou koukat! — Zítra napíšu referát do novin!

Mladý kněz se obrátil, zasmál se povinně, a dál uzenku jeď — —

Hřivna, zasažen náhle v citech svých odpornou jakousi ranou, jež rozrazila jednu jeho illusi, vrátil se na náměstí.

Jaký obrázek!

Přicházelo processí Valachů z hor. Chudičké bylo a nepatrné, nejchudší snad ze všech, co jich tu prošlo dnes. Otřelý byl jejich kříž, vybledlé korouhve, chudý i jejich kněz. Hubený a vytáhlý čtyřicátník, vlasů na slunci sežloutlých, tváře z hruba vypálené vzduchem hor, i košilku měl s chudým krajkovím, i kleriku a kvadrátek zelenavě otřelý. Šel za křížem v hrubých botách, v čele svého zástupu, stále dál, odpočinku neznaje, nezastavuje se, slepý pro celé okolí zpíval po tichu po celém náměstí se svým bílým průvodem a velkýma očima stále Hostýn hledal nad střechami ulic. Pěšky od noci už jistě jdou až sem; cizí jim jsou výhody vlaků i hospod, jdou bez přestávky, neznámí, poslední mezi posledními, bez nároků na to, aby zítra jejich oběť byla vynesena na trh veřejnosti, nechápajíce, že by bylo také světskou zásluhou a strannickou výhodou putovat před boží tvář — zásluhou, která se přičte na účet politické organisace, jako jiné agitační cesty a podniky sehnané podle spolkových zákonů . . .

Hřivna dojat díval se za tím processím, jež bílé z kroje mužů i žen ztrácelo se už kdesi v ulicích. A najednou radost tohoto pozorování vytratila se z něho; uletěla tam s tím bílým processím. Sám tu zbyl před kostelem k novému pochodu nachystaný průvod uhlokopů. Tmavý, černý skoro tam proti těm běláskům z hor stří-

zlivě natahoval se bez konce . . . a Hřivna v duchu se rval s mužem se stužkou bělorudou na rukávě, jenž chodil kolem, vztýčený jako desátník, rovnal řady, roznášel povely a raporty hlásil generálům.

— Jaké rouhání! zahučel Hřivna mezi zuby, když kaprál zápisník vytáhl a zápisky si činil jako ochotník — novinář pro slavnostní referát — —

Zvony zahučely, basy hornické kapely z hluboka zavřískly, zpěv zase tážně se rozžaloval. Průvod hnul se z náměstí. To bylo teď tak náhle prázdné, pusté a smutné. Náhlý mrak protáhl se nad Hostýnem, skokem skoro na slunce se vrh' a na chvíli je omráčil. Temno šeré, těžké, náhlostí svojí záhadné řinulo se se shora náměstím. Padlo s oblak, vleklo se s Hostýna, kalné šero . . . Truchlivě v něm rozbělaly se rochetky kněží . . . prázdná, bezobsažná, nevýslovná žalost lehla si na Hřivnovu duši, tlačila ji, studená jako had, svinutá v klubko, syčíc zavile, malýma, jedovatýma očima zapíchnuta v jeho svědomí.

Paní Hřivnová teprve teď vyšla z kostela V slunci tam zašla a do šera vyšla ven. Smutek k nevyslovení stiskal ji celou. Setkali se spolu, oba sraženi a zaraženi, jako osudem neodvolatelným zatíženi. V oči si nemohli pohlednout; s hlavami svěšenými, s břemenem neodstranitelným na šíji shybali se kamsi k zemi, ustrašeni tou tíhou strašnou a zoufalou, jež zavěsila se na jejich krok a všecko jiné vytlačila z jejich nitra.

Žal bez hranic a pojmu uchvátil paní Hřivnovou. Stačit mu nemohlo její nitro, tlačil se a vystupoval z ní, a mátoha bledá, šel teď vedle ní, za ní, před ní, i nad hlavou se jí vznášel, chorobně bílý hrůzou a studem! Neboť zde kdysi spěchávala šťastná, volná, dítě z pola a z pola žena — a dnes tu vleče, ve své domovině, okovy potupy, pošpiněná a zrazená oči musí klopit před lidmi i všemi upomínkami známých těch míst.

Hřivna díval se na ni po straně, díval se na ten průvod, a zkrátil svůj krok.

Násilně posud trhal se od myšlenek na pravý účel dnešní jejich cesty. Překřikoval své nitro, hltaje očima dojmy vnějška, chytaje se barev, zvuků, hlučení davů i chlouby přírodních krás. Duši svoji, ulekanou stálým vědomím, jak ublížil své dobré ženě, vytrhoval z prsou, do vzduchu, sluncem rozpáleného ji házel, křídla umělá z vosku jí lepil, aby letěla lehká nad propasti výčitek a pohledem do slunce žhoucího, do rozsvětlených krajů oslepila si své pronikavé, káravě vyjevené oči. Obraz za obrazem před ně jí strkal, illustro-

vanou báseň přírody předčítal jí hlasem horoucím, unavit, utřískat ji hleděl přívalem vnějších dojmů, aby unavena se vrátila a usnula na dlouho spánkem tvrdým. Měkce se rozletěla do vzduchu jeho duše, holubička, zaprášená ještě z nečistých potulek nedávných dnů. Slonila se v slunci, koupala se v barvách, opíjela se zvuky . . . ale nic neusnulo v ní a v náhlém tom rozčernání teď sražena byla k zemi. S křídly svislými padala jako zabitá a svalila se zpět do tmavého Hřivnova nitra. Těžkost její tam teď hmotně cítil, nevzletnou, svázanou, černou tíhu . . a teď už neodvratně, nepřekřikován a neodháněn šel s ním po té cestě, kamením vysázené, jeho hřích.

Dva ty stíny šly s nimi na Hostýn, za sebou, schýlené, v šatě režném, vyzáblé a ničemné: její žalosť a ten, jenž ji splodil a jehož proklínala — jeho hřích.

Průvod, za kterým Hřivnovi šli, už byl venku z města, překročil koleje dráhy a minul hřbitov, za jehož ohradou z kapličky bledými barvami hlásil se votivní obraz Schwaigerův. Kamení stále více bylo v cestě. Šlo se už v polích, cestou neforemnou, stále výš. V levo tměl se les, v pravo zelenaly se kopečky. Ale v před, přímo před očima Hřivnu pozdravovala stále jen ta strmá, holá na pohled, vyprahlá stráň, beze stínu, pustá a přísná. Tam už teď nebylo pro jeho oči krajinných krás — a kostel tam na boku byl jen tvrdý trůn, na který sedá obrovský soudce, paty na vrcholcích lesů a hlavu v oblacích — —

Kolem chaloupek, řídce na jedno místo poházených šlo se dál, stále výš, kolem lomů a zmol, krajem lesa a přece mimo stín, cestou vyžranou přívaly, vylámanou a zlou. Dál před nimi už lezla přímo do strmé výše processí za processím. V slunci už zase červenaly se korouhve a třpytily se plechy trub. A výška zdála se býti bez konce, cesta bez konce, bez konce hudba i zpěv. Slunce pálilo a vytlačovalo pot. Oddechu pro nikoho nebylo. Pouť!

Zahnuli na serpentinu jinou. Stoupala také a byla cestou mrzáků. Rozloženi tu byli, rozsazeni u cest i přímo skoro do cesty, aby nikdo jich nemohl minout, muži, děti i ženy, s obnaženými rozbolavěnými údy, s očima vyboulenýma paralysou, huhňaví, volatí, blbí, hluší, slepí a malomocní. Natahovali ruce, sténali modlitby, velebili Marii Pannu a zdrobnělými slovy lichotili se k »poutníčkům drahým«. Paní Hřivnová sypala jim almužnu do natažených rukou.

— Modlete se za nás!

A pustila se najednou v spěch. Nedbajíc svého muže, ztratila se zase v zástupech, jež tlačily se kolem kapličky s věčným pra-

menem zázračné vody. Tábor zdravých i nemocných byl tu rozbit, nemocných tělem i duší. V kapličce nahoře se modlili, pak s terassy dolů sestupovali vodu pít; a nevypité prameny tekly dál do nádržky a koryta, v němž nemocné údy se máčely a myly s pevnou vírou v zázračný tento lék.

V zástupech uviděl tu Hřivna svoji ženu. Uřícená, zardělá, těžko vydechujíc, zalitá potem, brala právě skleničku od pramene a chystala se pít.

Zavolal na ni, jakoby na kraji propasti stanula a jediným krokem mohla skácet se dolů. Ale ona chladně podívala se na něho přes hlavy ostatních a plnou skleničku náruživě vypila až do dna. Z té vody že nic nemůže být, říkávala vždycky, žádná nemoc, žádná úhona, jen zdraví.

Ale Hřivna přece zachvácen byl strachem o ni. Všecko, čím jí ublížil, v této cestě znovu na něho se hrnulo. Jakoby krupobitím šel a půda trhala se mu pod nohou, toužil zase po pevné zemi, po nebi klidném a vyčistěném, po čistých, slunečných krajích její lásky, po milém přístřeší jejího manželského ošetřování. Pálila ho tato nejistota. Děsil se těch dvou břehů, na které rozhodilo je jejich roztržení. Kdyby se nepřeklenuly mostem — jaký by to byl život, jaká opuštěnosť, jaké mlčení, jaká zkáza! Svou už ji zase chtěl mít, svou nejen dle jména, ale i skutkem, citem a duší — —

Dnes! Bože, snad dnes! — —

Oči odhodlaně mu rozplanuly. Určitý cíl mu před ně se postavil.

V šeru ještě tápal, nevěda zcela určitě jak, ale věděl už kam chce jít. Lekal se čehosi neznámého a velmi přísného. Zavřel ustrašen oči: stanul v halucinaci na kraji šeré, ve tmu mizící, nízko rozklenuté, nekonečné klášterní chodby; tam těžký byl vzduch a kroky se vyčítavě rozlehaly a děsily hříšníka, jenž bloudivě tu hledal celu pokání.

Zda-li ji najde?

Oddaně, upřímným pohledem utkvěl na bělavé kopuli hostýnského chrámu. Už byl zcela blízko; příkrá linie cesty, vroubené dřevěnými krámy, přímo končila u kamenných jeho schodů. Jasný neobyčejně, široce a rozložitě clonil se ve velikém světle, ve vysokosti své nebesům i slunci blíž než všecko tam dole. Vítr chladivý tu vál odkudsi z nesmírné dálky a výšky za vrcholky lesů a hor . . . mocný vítr, překvapující v tom žhoucím světle pod jasnou oblohou, chvátil tu všecko stvoření. V prudkém víru chytal melodie hudby

i zpěvu, trhal je, o zdi chrámu jimi tlouk' a pak roztřepené házel je vysoko nad hroty věží.

(Dokončení.)

Nejstarší české feuilletonní causerie.

Podává J. Arbes.

II.

Mravokárná causerie o obžerství a zároveň satyra na vychvalovače dobrých, po případě lepších »starých dob.«

Themata: pivo, víno, káva a jiné nápoje a sloučené s nimi osoby i předměty jako sládci a pivovary, hostinští a hospody, kavárníci a kavárny atd. — a všichni ti »bratři z mokré čtvrti« nebo kmotry klepny při kafíčku — a všech těchto i jiných osob různé slasti a strasti — — všechna tato i podobná themata byla, jak známo, moderním causeristům zdrojem přímo nevyčerpatelným.

Trváme, že neodchýlíme se příliš od pravdy, díme-li, že právě z tohoto zdroje váženo bylo a váží se do dnes s obdivuhodnou neúmorností a začasté až do přesycení a omrzení.

Každá, jen poněkud populárnější změna v ustálených poměrech zavdává příležitost k nejrozmanitějším feuilletonním dissertacím z pravidla na prospěch — konsumentů, tedy pijáků.

Nebude tudíž nezajímavo obeznámiti se s praotcem českých feuilletonů tohoto druhu a to již třeba jen z té prosté příčiny, že autor zaujímá stanovisko proti konsumentům a patří mezi onen druh lidí, kteří nechválí všechno staré proto, že sestárlo, nýbrž má smysl i pro novoty, a vůbec pro pokrok.

Prostoduchá a rázná causerie ta zní:

O pivě.

Často slýchám stěžovati si na nynější drahé a špatné pivo a slýchám chváliti si pivo za starších časů — laciné a dobré.

Co se týče drahoty nebo láce nynějšího piva, nechci rozsuzovat; co však do jeho dobroty, myslím si: Co pak by tím bylo světu získáno, kdyby bylo pivo nejlepší, nejsilnější, nejlahodnější a mělo všechny vlastnosti, jež by chlastounu nejvysmolenějšího žaludku vůbec jen napadnouti mohly?

Co by z toho bylo?

Bylo by ve světě více chlastu a méně rozumu, jehož bez toho není na zbyt; bylo by po hospodách, po krčmách více hluku a krom

hospod více nouze; u džbánků víc rozumu a mudrování, krom džbánků více hlouposti; bylo by vidět více modřin, natlučených nosů, očí, čel, roztlučených kotníků o stoly, loktů o zdi — překácených stolů, rozlámaných židlic, rozbitých sklenic a džbánků; — bylo by vidět více špíny a hadrů, více vodnatě opuchlých těl, více líných ospalých očí; bylo by vidět více lidí válet se v struhách — více kališťat v ulicích, po zdích a podlahách, dlažkách a sem tam; byla by častěji proměňována noc v den a den v noc; — bylo by více vády a rvaček mezi manžely; — slovem kdyby bylo lepší pivo, ubylo by lidí a přibylo — p . . . . t.

Po té zmiňuje se autor o sv. Vojtěchu, kterýž prý vida, že v Praze začínají píti pivo, Pražanům je zapověděl a nenaleznuv poslušenství, odešel do Říma. Bezpochyby prý věděl, jaká škoda vznikne z pití piva, jaké následky bude míti, jak veliké množství obilí padne rok co rok pivu »za oběť,« kdežto obilím tím tisíce a tisíce hladových by se nasytilo; kolik tisíců ničemů opíjením se pivem připraví se o lidskou povahu i o zdraví a dozrávati bude pro nemocnice a žebrotu; jaké spousty dříví se spálí vařením piva a tím dříví pro chudinu se zdraží, atd.

Na to autor pokračuje:

»Jindy — bývalo pivo jinačí — jako malvaz! Pěna na něm stála, dokud ho byla kapka; sklenici člověk nemohl ani odtrhnout — pražské pivo, to bývalo napití . . . Ale teď? Teď je to brynda — z pokuty aby ho pil!

Může být . . . Než jakými bývali naši předkové (mnozí)? Krčma jim bývala místem nejpříjemnějším, důkladný džbánek nebo řádná sklenice nejmilejším ze všeho, co syn po otci dědíval. Opilství bylo u nich tak zakořeněno, že i zákony musilo býti stanoveno: kdy měli míti rozum a kdy neměli.

Tak ještě čteme v trhových právech: »Trhové gruntův hned po západu slunce se zapovídají, a pruochodu svého mijti nemajij, lečby obě strany dobrovolně v tom sobě samy státi chtěly;« neboť k západu slunce již málo kdo býval střízliv a proto také k uvarování rozepří musily býti koupě a prodeje zakázány.

Při tom však nesmíme věřit všemu, co nám namlouvají naši opilci o bývalém dobrém pivu, jako nevěříme všemu tomu, co si někde u kořalky, (která je teprve dobrou věcí na světě!) dosvědčují mnohdy jeden přes druhého o turecké vojně, dokládajíce: Však tě od té doby nebylo a nebude takového regimentu jako byl náš! To bývalo jiné vojsko než je teď!

Nebo když mnohý starý pokrytec vychvaluje staré, nábožné prý časy a volá pomstu a oheň na nynější bezbožný svět!

Nebo když některá stará panna chválí, co bývalo jindy a haní nynější mladé muže, že nejsou tak zdvořilí, tak způsobní, tak uctiví, tak laskaví a tak věrní jako bývali jindy . . .

Tak jako každý hloupý starý učenec sedě mezi svými zaprášenými knihami chválí a vynáší bývalou učenost a běduje nad nynější mládeží, že nic neumí . . .

Tak — povídám — jako nesmíme všem těm ve všem věřiti, tak také nesmíme všechno za pravdu mníti, když někteří, majíce největší svou blaženost v pivě, nemohou se nám dost vynapovídati, jak dobrým bývalo pražské pivo jindy; neboť každý si básní větší blaženost starodávnou.

Mnohým snad se zdá, že mluvím hrubě; ale já chci, aby mi rozuměli také ti, kteří se ze včerejší opičky ještě náležitě neprospali.

III.

Feuilletonní causerie **protipověrečná**, tedy jaksi **osvětová.**

Démonologie a všechny ty různé »Faustiady«, jimiž si druhdy i nejgenialnější hlavy, třeba jen symbolicky nebo jakkoli jinak zahrávaly, za našich dnů ovšem již nebývaji předmětem causerií, leda ve formě polovědecké jako kulturně-historické kuriosity.

Feuilleton o čertu jako zlém duchu byl by dnes, obzvláště s pointou, že je ďas pouhým výmyslem, naivitou prvního řádu.

Pověrám všeho druhu bylo i u nás již odzvoněno umíráčkem. A byť i tu a tam ještě nějakému pověrčivci o různých příležitostech naskakovala husí kůže, literatura už neuznává za nutné nabádati k rozumu, přenechávajíc úkol ten pedagogii a žurnalistika jen občas zaznamenává nějaký případ abnormální pro pouhé zasmání.

Zcela jinak však bylo ještě na počátku našeho století. Dvousetleté duševní mrzačení národa mělo strašné ovoce. Na sklonku minulého věku a to i v době Josefínské, tedy v posledních deceniích — byla mezi lidem v Čechách a to i v samé Praze pověrečnost v permanenci.

Poohledněme se v největší stručnosti po poměrech!

V době, praví kulturní historik jeden, kdy Newton, Voltaire, Locke, d' Alembert, Diderot, Rousseau, Kant a celá plejada jiných myslitelů, básníků a spisovatelů otvírala jinde svými spisy nový myšlénkový svět, neměl lid český o tom všem ani potuchy. Žil,

vlastně živořil ze dne ke dni v bezmyšlénkovitém ukájení nejnutnějších potřeb životních a sáhl-li někdy také po duševní stravě, po knize, neměl k disposici nežli nejobludnější slátaniny, jako pověstný Šteyerův »Věčný pekelný žaltář«, vydaný třikrát v několika tisících exemplářích, nebo neméně pověstný spis s dychavičně dlouhým titutem: »Zaklínač nebo Bič ďábla s obzvláštními zprávami na zlé duchy, kteří se při pokladech nacházejí, jak se mají skrze tyto sv. modlitby odhánět pryč atd.« — nebo snáře a některý z nemnohých spisů náboženských.

Pověrčivost byla tak žalostná, že r. 1780 uznáno císařským nařízením zakázati noční modlení k sv. Krištofu, k sv. Koruně atd., zaklínání duchů pro poklady; r. 1783 pak zakázáno zvoniti na mraky a prováděti různé jiné zvyky a nemravy, mající původ v čiré nevzdělanosti.

Intelligence, učenci, professoři atd., zejména ti, kdož se skutečně o osvětu zajímali a pečovali o její šíření, činili tak vesměs ústně i pérem pouze po německu. Před prohlášením svobody tisku o osvětu zasloužilí mužové tehdejší, jako Stepling, Rautenstrauch, Riegger, Seibt, Cornova, Schoenfeld a jiní psali vesměs po německu, jakoby českého lidu v zemi české vůbec ani již nebylo.

I nejosvícenější mužové z lidu, jako na př. jinak rozumný, rozšafný a celou řadou jiných duševních vlastností vynikající milčický sedlák a rychtář, Fr. Vavák, ještě r. 1796 vyzýval lid český přímo ku křížové válce proti domnělým bludům novověkým — proti svobodě... A to z důvodů, jež zračí se nejzřejměji z těchto jeho vlastních slov: »Někdy ve vlasti naší také satan svobodou lid vábil a vůdce slepého, Jana Žižku, jakožto na rozumu slepým lidem představoval...«

Šebastian Hněvkovský zachoval nám hodnověrný doklad bezměrné zatemnělosti ducha českého lidu v předmluvě ku svému »Faustu«, kde píše: »Když jsem v roce 1782 do Prahy na studie uveden byl, vypadalo to tam jaksi temně; v každém pošmourném domě strašilo.«

Dle ujištění Hněvkovského jezdíval v tu dobu ještě po ulicích bezhlavý muž; vyskytovaly se často poutnice, které se na Hradčanech vroucně modlívaly u sochy postavené na výstrahu Drahomířina propadnutí, ano vídáni i venkované, kteří putovali na Vyšehrad, aby tam spatřili kamenný sloup, jenž prý byl ďáblem z Říma do Prahy přenesen.

Při každé příležitosti vypravováno prý na sta povídek o černokněžníku doktoru Faustovi: jak se dával ďasy vozit, jak mu jiní musili čerstvě kamení v jízdě odhazovati, kterak sličné paničky navštěvoval a když byl od žárlivých manželů plašen, jak uměl s hořejších pater domů na svém plášti odjíždět atd.

Ano ukazováno i chatrné stavení uprostřed Uhelného trhu, kde prý Faust bydlil a kouzla svá prováděl; vypravováno mnohé o Sirkové ulici, v které prý bylo doposud ještě cítiti sirný zápach, pak o ďáblově a Sixtově domě, a všem, co tam doktor Faust prováděl . . .

Tak dosvědčuje Hněvkovský, kterýž dokládá: »Toto všecko jsem já upřímně věřil« — a z jediné této věty: že student vysokých škol pražských takovýmto báchorkám věřil a vůbec věřiti mohl, zdá se nám, možno nejsprávněji souditi na bezměrnou pověrčivost českého lidu na sklonku minulého století.

Naše causerie z roku 1818, tedy z první čtvrti našeho věku jest však již dokladem osvětového pokroku. Autor tropí si z ďábla úšklebky, jako by si je tropil kterýkoli osvícený causerista našich dob, kdyby o thema to zavadil.

Úmysl autorův jest zřejmý: Odzvání pověře a ďáblu umíráčkem a pranic už se neohlíží na to, že pověrečnost není ještě vykořeněna úplně. Provádí thema své, jako by jí nebylo a osvědčuje se tak autorem, který neholduje davům, nýbrž píše ve smyslu nejpokročilejších.

Raráš.

Co bylo, není, černý rarášku! Není více, co bývalo! Zdá se, že jsi se docela poděl ze světa a přišel v nivec.

Co přestaly se děti bát kominíka, také tebe se nikdo víc nebojí. Tvůj měšec patrně dostal souchotiny; neboť od času doktora Fausta nezapsal se ti nikdo, ani žádný bohatý lakomec, ba ani lichvář. Lid již nehledí u tebe vyzískat peněz, důkaz to, že ve tvém pokladu již není velký třpyt.

A čím se stalo, že ti náhle nikdo nevěří? Snad jsi zbankrotoval. Zajisté! neboť bankrotování má tak cosi ďábelského do sebe, že se zdá, jako by bylo vzniklo jen pekelným vypočítáváním.

Jak se vše změnilo! A to proto, že lid u tebe žádných peněz více necítí a tudíž si také z tebe nic nedělá. Nediv se! Vedeť se tak i každému člověku; a kdyby's byl i člověk — bez peněz nebyl by's mnoho vážen.

Jindy se každý chránil tebe rozlobit; ale teď se ti každý jen posmívá a opovrhuje tebou. Ba přeje ti, aby's si vzal vše, co nejhoršího, nejprotivnějšího, nejnespravedlivějšího, nejodpornějšího a nejškaredějšího.

Poslyš, kdy a kde na př. na tebe ještě vzpomínají!

Napije-li se někdo vína, při vší drahotě vlastně bryndy z trochu octa, vody, síry a jakéhosi cukru — nebo piva, jež naši staří znalci pijáci nazývali »pivem lehkého svědomí« — tu ti s úšklebkem přejou, aby's si to vypil sám.

Nebo když v krčmách a sem tam i mnohý spustlý člověk, otupělý a ostudě zvyklý — zpívá nebo mluví, nad čímž musí se každý cituplný člověk zastyděti a co jest mládeži jako mráz květinám — tu každý rozumný člověk s ošklivostí a útrpnosti řekne, že to, rarachu, patří tobě.

Když mnohý bídák, sám sebe si nevšímaje, jen na jiné hledí a číhá, co dělají; když hloupost a zlé srdce jeho posuzuje, co jiný činí, a příkře to posuzuje; když svým bližním, dobrým jeho jménem a jeho ctí svou jedovatou hubu si vyplakuje — tu lidský cit takového páchne tvým ďábelským škůdcovstvím.

Když milostník slepého štěstí nemá rozumu, aby svého prospěchu užíval; když směšnou marnotratností sebe i všechny své zohavuje v netvory, tu rozumný člověk taktéž pokrčí ramenoma a pomyslí si: aby to čert vzal!

Když některý člověk, vida prostopášnosti mnohého mocného ukrutníka, a maje dosti srdnaté srdce k hájení pravdy, strhne mu pláštík pokrytectví a ukáže mu vlastní jeho podobu; když mu odhalí, jaké bezpráví páše, když novým nepravostem dává jména starých cností, a když pak takovýto člověk pro svou pravdomluvnost bývá až do své smrti pronásledován všemi možnými ukrutnostmi — tu spravedlnost pozdvihuje svého hlasu a zaklíná takové tyranství k čertu!

Když mnohý národ nechává své výborné muže, dokud jsou živi, hynouti v nouzi a bídě, a po jejich smrti pro národní chloubu dává jim na jejich hrobech stavěti mramorové pomníky; když nezdárné děti, zapomenuvše dobrodiní svých rodičů, odplácejí jim v jich stáří nevděčností; — když pochlebník svým jedovatým medem zavádí důvěrného přítele a jizlivostí svou nevinnost kazí — vše to, čerte, jen tobě se přává!

Vidíš, ty škaredá potvoro! To jsou jen tak maně vylovené druhy věcí, při nichž se člověk na tebe ještě upamatuje. A z toho můžeš také poznati, v jaké jsi vážnosti.

Ty však býváš také k smíchu a někdy i ke skutečnému politování. Když tak, jako se často děje, splesnivělý dědek, který již sotva plete nohama jako olšovýma, fantí se za mladou dívčicí, říkává se: Kýho čerta! Co mu to napadá? Vždyť má už na hlavě klouzačku a jen po stranách spukřelé zbytky vlasů, jako vymoklé došky; na hřbetě pak hranici let. A k tomu je studený jako smrt . . . Mílek, bůžek lásky, je však vlašťovka, on lítá jen tam, kde je tepleji. A vytřásá-li si i ta mladice nad ním svou ďábelskou důvtipnost, můžeme z toho souditi, že staré to třeštidlo nemá peněz; jinak by si dala i mladice přece jen říci.

Pozorujeme-li mnohé zkroušené a nábožné baby, kterak, když jsou pohromadě, ve vší křesťanské lásce a samými svatými slovy a průpověďmi nynější bezbožný svět a vůbec všechno, co možno nejhůře přemílají a dobrou pověst svého bližního co nejlaskavěji všemi nehty derou; vidíme-li, kterak ve svém sněmu své nepřítomné kamarádky nebo i ty, které byly právě ze sněmu odešly, s veškerou vřelostí jednu po druhé posuzujou, tu můžeme se ještě domnívati, že když člověk člověka takovýmto způsobem posuzuje, musí to býti s čertem.

A jak je, rarachu, s tvou mocí!

Mnohé babičky vypravují o tobě ještě hezké pohádky. Že prý jsi tu a tam vzal za živa mnohého milostpána nebo karabáčníka, čarodějnici a čarodějníka. Ale já jim to nevěřím, poněvadž se samy nebojí. A potom, kdyby bylo pravda, že každého zlého člověka vezmeš, musila by býti nejpěknější obydlí lacinější.

Často také mnohý tak nazvaný dobrý přítel mezi nejlaskavějšími slovy příteli svému srdečně přeje: aby ho čert vzal! A ty ho přece nebereš. Buď nemůžeš, poněvadž jsi slabý, nebo — jak se mi lépe zdá: stal jsi se lepším nežli lidi. Neboť když věc tu bedlivěji zkoumáme, zdá se, že jsi některé lidi posedl nebo jsi si z nich udělal své dohazovače, poněvadž v nynějších časech musí se člověk mnohým lidem za několik zlatých rovněž tak krví svou zapsati, jako se tobě zapisoval za starodávna.

Kteří takovými jsou, víš ty také dobře. A proto mi jen ještě řekni: Nepřiletíš si už brzy pro ně?

Potud causerie.

Prostá a přece dosti zábavná pracička ta překvapila nás dvěma myšlénkovými šlehy, jež jsme v ní vyznačili proloženým písmem.

První šleh, jehož by se za našich dnů vzhledem k majestátu národa žádný autor neodvážil a vůbec také odvážiti nesměl, poněvadž za takové věci žádný národ světa jako národ nemůže a nesmí býti činěn odpovědným — druhý šleh pak pro svou příchuť sociální.

Za to, že mnozí výborní mužové, dokud jsou živi, hynou v nouzi a bídě, a že jim po jejich smrti pro národní chloubu stavívají na hrobech mramorové pomníky, není odpověden národ, nýbrž vždy jen ti, kdož se byli postavili v čelo národa jako jeho duševní vůdcové a drží otěže osvěty, tedy nejen umění a literatury, nýbrž i vědy a jiných záležitostí duševních ve svých rukou.

Autor náš zmýlil se jen v adresse. A proto, doufáme, bude mu prominuto již pro dobrou vůli, jakou dal v ohledu tom — ovšem bez jakéhokoli úspěchu pro budoucnost — na jevo.

IV.

V následující causerii o barometru literárně vzdělaný čtenář i po zběžném přelétnutí rozpozná praembryo pozdějších, ještě v letech padesátých a později tak oblíbených »humoristických čtení«, v kterých různé vlastnosti a úkony lidské přirovnávány k předmětům naprosto heterogenním a v kterýchž i barometr — jako již roku 1818 — hrával dosti zhusta příslušnou roli.

Thema této porovnávající causerie, jednou provedeno, připouští, jak přirozeno, nesčetné množství transfigurací, tak že i každý, jen poměrně vtipný žvatlálek dovedl i z nejprostšího nápadečku vytloukati před vnímavým a po lehké zábavě slovní lačnícím obecenstvem dosti vděčný kapitálek.

Tím ovšem nechceme nikterak tvrditi, že by pozdější autoři různých »humoristických čtení« tohoto druhu byli si snad obrali tuto causerii za vzor. Naopak, nám zdá se, že ji neznali a neměli ani potuchy, že existuje. My pouze konstatujeme, že existovala již roku 1818 a že obsahuje mnohý rys, jejž v obdobných variacích přiváděli pozdější humoristé čeští k uspokojující platnosti.

Znamení proměn v lidské povětrnosti.

Kdož pak nezná barometr! Leckdes za oknem viděti onu dlouhou, skleněnou cívku přidělanou na prkýnku. Tam podle vystupující nebo klesající rtuti předvídá se proměna v povětrnosti.

Také jsou jiná ještě znamení proměnitelné povětrnosti: bude-li pršet nebo-li nebude — a všechny takové věci mohou se jmenovat barometry, ku př. jak se provazy, struny, vlasy a kůže krčí nebo natahují; a nechceme-li brát slova příliš na váhu, mohou se sem také počítat slepice: koupají-li se nebo-li se nekoupají — mnohé ptactvo: lítá-li při vodě nebo vysoko v povětří a jak se dá slyšeti; ano i mouchy a blechy: štípají-li nebo ne; pavouci: pletou-li pavučiny nebo-li nedbalí nechávají je rozdrchané; dále zelené žabky a jiných na sta.

Všechny takové jsou arciť znamení proměn v přírodě. Ale nic o tom všem! Zde se mluví jen o takových barometrech, které ukazují proměny na člověku.

Známost lidské povětrnosti a takovýchto věcí, tak zvaných lidských barometrů jest zapotřebí každému ohebnému zdvořilkářkovi a poklonkářkovi, každému křesťanskému židu, který má jedna, dvě, tři, čtyry atd. místo srdce nebo dvakrát tři je šest; pak také každému donášeči a ramenáři; každému, jehož řemeslem jest hodně jíst, když se jiní nejvíc postí; každému, jehož živností je věšeti jiným dobře bulíky na nos; kdo je umí kašparovat a straky na vrbě jim ukazovat; pak každému, kdo ve svém umění: jak se má ten neb onen upíchnout, jak se mu má to neb ono vyfouknout — pravím, každému, kdo v takovém umění nechce býti nedoukem . . .

Nač však připomínat každou jednotlivosť? Hodíť se to každému.

Kdo se v tom dobře vyzná, ten člověka na první pohled prokoukne a hned také ví, jak ho má dostat »na špek«.

Proto budiž nám dovoleno projeviti svou zkušenost v lidských proměnách přírodních.

Když si ženská upíná důkladnější šátek na krk a začíná být nespokojena s nynějšími dívkami, tu onen lidský barometr oznamuje, že její zrcadlo přestalo jí tak pěkně ukazovat.

Když sklepník nebo kupecký mládenec začíná si hrát na mladého pána, na koni nebo v kočáře si vyjíždí, tu lidský baro-

metr ukazuje dvojako: u sklepníka vystupuje, u pána klesá. To platí také o šenkýřkách, krámských atd.

Když mladá žínka za nemoci svého starého muže začíná být smutna, tu onen barometr ukazuje, že jest muži lépe.

Když jest dívka vůči laskavému milovníku svému zdráhava a příkrá, tu mu barometr radí, aby svou laskavost zvýšil.

Přijdeme-li k některému dobrému, upřímnému a laskavému příteli a on nám běží s otevřenou náručí v ústrety a neustále nás objímaje a líbaje vede nás do pokoje, kde nás jen cukrovými slovy a medovým usmíváním oblažuje a při tom i v pohledech svých se rozplývá — a spozorujeme-li pak, že v řeči vázne a že začíná pozivovat, tu nám barometr ukazuje, abychom šli už pryč.

Tak také když mnohý jemňoučký milovník ohněm lásky plane, když chce všechny vrchy přeběhat a přelítat, všechny vody a všechna moře přeplavat, všemi ohni proběhnout — tu onen barometr ukazuje, že bude v srdci jeho brzo náhle chladno a že slámĕný vích jeho lásky v brzku dohoří.

Když některá městská dcerka má každého dne celých 24 hodin prázdno; když po celý den před zrcadlem buď sedí nebo se před ním otáčí a v něm se shlíží; když se cvičí v přetvářce, jak by měla s jinochem mluviti, jak se na něj dívati a jak před ním vzdychati, jen aby se do ní nehorázně zamiloval; když čte jen samé románky — tu onen barometr zvěstuje, že dcerka ta není zrozena pro městský život, že bude raději rozedranou milostpaní nežli zámožnou měšťankou.

Když pan Chytrák z Ouskočnic, kterýž byl veškerou filosofii prostudoval, po kavárnách a vinárnách učil se znáti svět a málo kdy od studií těch vracel se domů před půlnocí — když takový hladí, objímá a líbá vrnícího psíka některé bohaté babizny, tenkrát mu lidský barometr nelže, když vidí babizně na očích, že se jí to líbí: že také došel, po čem práhnul . . . Neboť vrnící psík jest pravým klíčem k jejímu srdci a srdce její zámkem k jejím penězům.

Když některý plesnivý dědek láskou ještě hoří po děvčatech, tu lidský barometr ukazuje, že rozum jeho není takovým, jak tomu šediny nasvědčují.

Vede-li některý domácí pán velký náklad na správu domu, tu náš barometr stoupá a domácí pán přiráží na nájmu.

Kdo má častěji co dělat s velikými pány, porozumí lidskému barometru hned v předsíni, když k takovému velkému pánu jde

s nějakou žádostí. Je-li již komorník mrzut, není žádné pochybnosti, že nebude i pán obzvláště laskav. A kdo má v takových velkopanských věcech zkušenosti, nebude zajisté tak bláhov, aby se pokoušel přednésti svou žádost nebo prosbu, nýbrž začne raději mluvit o včerejší komedii, o holubech, koních, psech a procházkách, o víně a dobrém vytrávení atd.

Ačkoli jsou všechny tyto úkazy neomylny, jest přece také mnoho špatných barometrů, kterým není co věřit. Tak na př. mnohý milovník skládá přísahu o své lásce, (při čemž obyčejně tichý měsíček bývá svědkem; neboť láska nejraději v noci skládá své přísahy;) a přece přísahy ty nejsou žádným důkazem lásky, nýbrž pouhého, pomíjejícího potřeštění . . . Jak často onen med v ústech pana milovníka zkysne! A potom všechno to upřímné povídání a dopisování si o novém roce nebo v den našeho svátku -- slovem veškeré to ujišťování o přátelství, lásce a věrnosti není nežli nepravdivým úkazem na lidském barometru.

Kdožkoli lidský onen barometr poznal, pozná také často věci, jakými v pravdě jsou a kdyby směl, nazval by je pravým jménem. Přátelství by často nazval jen přetvářkou; lásku pouhým vyražením k ukrácení chvíle, pouhým motylováním — poletováním s květiny na květinu; almužnu často jen povinnou daní; muzikanta bez žízně vzácností; pěkný nápis náhrobní posměchem; pěkné mravokárné kázání hlasem na poušti; stýskání si vychloubáním, prsteny na prstech — dluhy atd. atd.

(Pokračování.)

Z nové poesie polské.

III.

Antoni Lange.

Palingenese.

Zašly již dni slunce vděku,
v mrtvých řeku tisíc věků.
Plápolavé slunce žhavé
ztratilo svůj zlatý žár.
Hřmící žitím vesmír celý
klesl náhle v soumrak ztmělý,
zahřívač všech planet bdělý
zemřel — ztuhl v ledu tvar.

Kostlivci jak v noc jdou k reji,
planety kol slunce spějí
ve vichřici hluše vřící
v nekonečný, věčný mrak.
Nezatřesknou hromy žádné,
v prostor slepý tmou když vpadne
mrtvých obrů vidmo chladné:
blankytů zhas jasný zrak.

Věčná, chmurná noc již padla
lazurných vln na zrcadla —
rubáš srázna, cituprázdná
poslední to slétla noc.
Žádná neplá hvězda zlatá
aniž světlý paprsk chvátá,
ni dech žití v pole sžatá:
proměn bytí znikla moc.

Nezříš duhy, svit ni zoru —
zapadl svět zemských tvorů
v živlů hroby, v popel mdloby,
v neplodný a bídný prach.
Vyschly jezer modré tůně,
ustal hvozdů šum i vůně,
ptáků zpěv již nezní k luně,
duševních sil utich vzmach.

Kde lem pevnin — výspy — moře,
horstva — řek proud ve prostoře,
kde jsou lesy — potvor plesy,
jež se kryly v houští šeř?
Kde zrak duchů světlých hoří,
proroků dav tone v zoři,
Sinaje štít v mrak se noří,
ohnivý kde Boha keř?

Kde těch duchů hrdá síla,
sáhnout jež se odvážila
v nepojaté, stíny spjaté
mhy, kde věčné taje tkví?

Kde jsou Prometheů čety,
mučedníků velké mety,
pravdy geniů kde vzněty,
kteří pro blesk šli jak lvi?

Jitřenky kde máje nové,
kde rty dívek purpurové?
Úsměv skrytý, vína třpyty,
polibků kde sladký jas?
Mramorové kolonády,
sochy kde a Iliady?
Trubadurů zpěvných řady?
Švitořivých dětí hlas?

Nic! Jen bylo lidské plémě.
Ale dost již! S bohem, země!
Čelo zvedni — kolem vzhlédni
v ebenových planet shluk.
V oslepl zři éther širý —
Venuše zrak stopen víry,
Jupitera luny čtyry,
i zhas rudý Marta luk.

Jako hrobní plují urna
prsteny tři od Saturna,
měsíc siný, mlhoviny,
krajních oběžnic dvou břeh.
Sarkofagů tam teď dráha,
kde spí časů kostra nahá,
v noc, kde králí Rovnováha,
jež všech zadržuje běh.

Mžik jen tisícletí slétne —
Rovnováha ruch ten přetne:
z ledů zřídla bezekřídlá
plyne světů prázdná skříň.
Jde Noc slavná v okamžení,
Velký Hodinář kde v snění
život v spáleniště mění
a kde zvolal na svět: — Zhyň!

Zástup kdys byl na těch světech
velkých duchů v dávných letech,
již se pjali v idealy,
tajů věčných v mlhy kdes.
Proroky zřel — bohatýry
a též kněze zpěvné lyry
od Dantů až po Shakespeary:
kde jich duše — kde jsou dnes?

Božstev věčných zjevy v chvíli
v nicotu se obrátily,
v mrtvý, matný, beznávratný,
černý kámen hřbitovů?
Neb spí, kam je uzavřela
tajemná říš duší skvělá,
v jantaru jak dříme včela,
než se zbudí poznovu?

Dále — dál vždy svět se vine:
za tím sluncem — slunce jiné,
ohně žíly — planet síly —
všude hrob dnes do kola.
V nekonečné nebes síti
několik hvězd ještě svítí,
leč kol našich sfér se řítí
svět jak jedna mrtvola!

Strašlivé tak v hruď se dere
posmrtných dnů vidmo šeré.
Já v tom klínu věčných stínů
jak prach nicoty jsem stál.
Eony jak vichr žene —
a v nich v tůně nezměřené,
nezměřené — neskončené
stíny hmot jdou zvolna dál.

Svět — důl mrtvol nad závratí.
Ruch se krátí — krátí — krátí:
Život zmahá — Rovnováha,
hasne, hasne . . . Ustal ruch.

Jako v krvi tepen bití,
v posledku těch minut zříti,
poslední jak zhaslo žití,
utuch poslední již duch.

Smrti, smrti — zdaliž v tobě
cíl — a nikdy na tom hrobě,
nad tím prachem anděl vzmachem
neudeří v žití zvon?
Mžik — věk: světy zhasly v chvíli
a tam utkvěly, kde byly! —
Umrtvení hluché síly
nikdy nepohne již — On?

— — — — — — — — — —

Náhle — prostranství těch v moři
zamrazení, vzruch, co tvoří —
jakés chvění — rozvíření,
svěžích vánků nová tkaň.
A jak hromný záblesk vesny,
obnovy jak hymnus plesný,
zahřměl Jehovy hlas děsný:
— Staň se větším, světe, staň!

Dub.

Dub pokud neztratí své zimní listí vnější,
byť slunce svítilo vždy žhavší, zářivější
a háj byť dýchal vůně libodechy všemi,
neříkej, že už jaro slétlo k naší zemi.
Neb dub, když rudý věnec obří plecí třímá,
je svědectvím, že ještě neodešla zima.
Dub zvolna jenom sbírá mohutné své šťávy
a zvolna jara vděk si vplétá ve vlas tmavý.
To prvosenkám stačí, dost je pro sasanky,
když první jitro vesny políbí jich spánky;
i bříze, vrbě stačí slunce zákmit bledý,
vích zkvetlý, zelený by ven spěl na výzvědy:

však dub, ten čeká ještě — chabá slunce síla,
snem zimy skřehlou duši by v něm probudila.
Kol hlavy jeho zefír marně v tanci vane:
on necítí té bledé vesny samozvané.
A když sad jako dívka snubní vzav si šaty
se bělá, v závoj květů sněhobílých jatý
jabloní, vonné střemchy, sliv a třešní shluku,
v jich šumu neslyší dub ještě písně zvuku,
jenž odkouzlit má jeho spánek čarodějný.
Vždy čeká. — A když v tůních nářek žab zní chvějný,
když kaštan puká již a v nivě chrobák bzučí,
když buky, javory i habry rozepučí
a již se zelenají rozložité kleny,
též akát, i též jasan k zemi nachýlený;
a když i za zahradou — daleko tam v polích —
růžový oblak mlhou svitne na topolích —
dub čeká. Teprve když v sterých květů tíseň
slavíka zahlaholí lásky toužná píseň,
když vadne fialka a modře nad rákosí
bez kvete, angrešt první plody slunci nosí;
rozvité poupě růže slavíka když vítá:
poslední ze všech stromů, i dub starý zkvítá.
Tu zvolna na hedbávný trávník zelenavý
list po listu již s něho dolů klesá plavý
a zvolna na jich místě z pupenců se zrývá
mladistvých jarních listů svěží zeleň živá;
neb dub jen zvolna sbírá mohutné své šťávy
a zvolna jara vděk si vplétá ve vlas tmavý.
Leč v lůně jeho krev když nová kroužit začne,
ztuhlosti zimní svrhne pukléře vše mračné.
A v jeho lůně když se dosti žáru sletí,
až v podzim šumí písní mohutných svých snětí.
Když mocných jeho ledví vzplanou žíly v plesu,
nejobrovštěji zkvítá severních bůh lesů!

———

Na Świteži.

Již ohněm, zdá se, červeným step hoří celá.
Vrch lesa v purpurový plášť se obetkává,
a nebe — jeden požár. Vešla koule žhavá
v les — rakéta již zlatých střel z ní srší skvělá.

A Świtež rudou vlnou rozlévá se ztmělá,
řek bys, že oheň vodou jak dřív stepí mává —
mhly — košile jak planoucí žhnou do krvava,
každého v břehu keře hruď se rozechvěla.

A k výši červánky jdou. Záře krve hasne,
ohnivě zlatým kruhem slunce vzplálo visíc
a vše kol ozlacuje jasné, zlaté, krásné.

A hle, štít obrovský též v hlubině již hoří,
toť slunce též — a v každé vlně, jež se vznoří,
se tříští, prýská v drobných zlatých sluncí tisíc!

Kletba.

I.

Zhrdání — básník dí — jest pannou bílou, snící,
jež v citu čistoty své uražena byla;
leč, příliš vysoko, by zášť ji poskvrnila,
svým zrakem drtí smělce již jak blyskavicí.

A nikdy na rty slova by jí nevstoupila,
jež kletby nad vášnivou stojí nad hranicí,
kde hněvný hlad se sytí duše pomstou vřící —
leč skála tak, neb andělská jen činí síla.

Ó! Panenství též mnohdy břemenem se stává,
když požárem vše tepny rve nám vášeň žhavá,
že chcem, byť nestoudností, ztlumit muk těch plání.

Tu není zhrdání dost u bohyně v líci,
leč úlevu dá mocněji zbraň působící:
jest kletba — takovou vždy zbraní pohrdání!

II.

Neb kletba jesti rykem lva, jenž za mřížemi
byl hromy hrdla svého vybuch v orkán nový:
a hlídač chvěje se, mní křehkou mříž i krovy,
že vzteklý lev jej sápe již, zří strachem němý!

Kolébkou poznání jest duchu, člověkovi,
co spatřil nad mrakem svým máj plát haluzemi;
jest signál válečný, jest četa k boji s všemi,
jest meči ostřím jeho, rzí jest pro okovy.

Jest jedem, dýkou, ohněm. Jest hrob pod mohylou,
kde duchové tmy na vždy ulehnou. Jest silou,
jež volá v nový život rakve, pláč i stesky.

Jest hymnem, modlitbou k těm sferám mocí věčných,
jež závist srazila dřív s výší nadslunečných,
a jež teď bohům s nebes urvat jdou — jich blesky.

III.

Ne, nikdy nebudu já pokorný a tichý,
jak mrzkým pod jařmem jen helota se cítí,
mně v žilách proudí krev a hrůzy slyším vytí,
když patřím na ten věk, lží potvorný a lichý.

Leč Hrdosti, ty králem budiž mého žití!
Buď oštěp můj, až v davu stanu vzdorem pýchy,
buď peruť má, až vzlétnu nad blankytné líchy,
a noci v tmách jak hvězda ať mi zář tvá svítí!

Ty, která v prvotných dnech na hlas Archanděla
nechtěla's před ním sklonit jasného ni čela,
Satanů dcero, vzpoury matko nesmrtelná!

Ty, jež jsi budovala věže Babylonu
a třikrát vrhala jsi Ossy k Pelionu —
svěť, nepřemožená, mně, neporušitelná!

Jarní píseň.

Slavíky zpívá příroda vzňatá,
když zavál jara dech z rána.
Hruď mladá dýše harfa jak zlatá,
písněmi rozkolébána.

Rozkolébána přírody písní,
z ní sladkou vůní se zpíjí;
květ, duhy, lazur s paprsků třísní
v jediný chorál si svíjí.

V jediný svíjí chorál je ryzí,
v jediný nápěv tak plesný:
života v tužby zlatistou přízi,
v čas obrození, věk vesny.

Věk vesny trysklý vzkříšení zdrojem,
zlíbaný od slunce blesků,
motýlů, včel a holubic rojem
příroda budí v svém stesku.

Příroda v stesku — z lůna jí živá
už zeleň pučí a raší;
slavíky v stesku jásá a zpívá,
své tužby vlívá v hruď naši.

Vše tužby žití ve hruď nám vlívá,
polibky, jara vše zkazky:
kolébá, dráždí, láká a zpívá,
až v náruč strhla nás lásky!

V lese.

Já zřel jsem v hloubi lesa, vysoká a stinná
kde čněla kupa sosen, dubů osamělých,
peň zlomený: a uvnitř v děrách vlhkých, ztmělých
tam v mechu, mezi hřiby — rostla vodní třtina.

Když Visly bůh svým ořům pustil uzdu zcela,
kopytem vichrů svých by zdeptali vše kolem,
tu řeka rozlivši se, šílíc lesem, polem
puškvorců vodních třásně až sem přinášela.

Tak lidstva záplavy když jak stráž dějin přední
plamenným výbuchem svůj dravý orkán ženou,
tu jiskry padají kdes v dálku zamlženou.

A žasneš, v chatrči, již měl jsi za poslední,
kam, zdá se, jitra svit že ani nezalétá,
myšlenka rodí se, jež vzešla z vichrů světa!

Přeložil *František Kvapil.*

O mezinárodním soudu rozhodčím.

Volně dle ruského pojednává Dr. Dobroslav Krejčí.

(Pokračování.)

Nejspíše ještě hodí se smíšené komisse k rozřešení otázek čistě technických, kde pak členové komisse jeví se vlastně sborem znalců, expertisami.

Po smíšených komissích nejčastějším je ten způsob mezinárodních soudů rozhodčích, kde za soudce povolána byla hlava některého přátelského státu (19 případů), buď panovník monarchistický (ve 13 případech), nebo president republiky (v 6 př.). Pak přijdou případy, kde byl jediný rozhodčí vzat ze zástupců některého státu neutrálního, vyslanců nebo plnomocníků jeho (5 případů), nebo ze soukromých osob, vynikajících právníků neb úředníků (4 případy). Nejmenší počtem, ale největší svou váhou jsou případy, kde sporné strany ustavily celý mezinárodní tribunál rozhodčí o několika, vesměs takových členech, při nichž lze předpokládati naprostou nestrannost, buď vynikajících právnících aneb úřednících, jmenovaných neutrálními mocnostmi nebo vybraných za úplného souhlasu od obou sporných stran společně (3 případy). Konečně byly za rozhodčí soud mezinárodní povolány také: francouzský kassační soud a hamburský senát (rovněž 3 příp.)

Tyto poslední případy považuje Němirovskij za cosi mimořádného, co prý »nemůže býti vzorem při dalším vývoji mezinárodních

soudů rozhodčích, protože kollegia, která tu rozhodovala, jsou málo kompetentními v otázkách práva mezinárodního a politiky« (!) Nám zdá se to býti důvodem trochu podivným tam, kde se stále klade hlavní důraz na nepolitičnost a čistě právní ráz mezinárodních soudů rozhodčích. Ta okolnosť, že podobná kollegia, jako je zvláště kassační soud francouzský, jsou naprosto nepřístupna důvodům a úvahám politickým, musí tu býti zajisté daleko spíše výhodou než na závadu. Co pak se týče výtky nedostatku znalostí kollegia toho v oboru práva mezinárodního, je to sice výtka závažnější, ale nikoli dostatečná k tak příkrému odsouzení tohoto druhu rozhodčích soudů mezinárodních. Bylo by smutné, aby tribunál tak vážný, sestávající zpravidla z nejlepších právníků svého národa, nepovažoval to za věc své cti, aby byv povolán k rozhodnutí vážného sporu mezinárodního, pronikl před tímto rozhodnutím co nejdůkladněji všechny záhyby toho oboru právního, který tu jest rozhodným; a ještě smutnější by bylo, aby takový tribunál neměl ve svém středu muže, kteří by ten obor dovedli co nejdůkladněji proniknouti! Myslíme naopak, že naprostá neodvislost a nestrannost takovéhoto kollegia — předpokládaje ovšem, že jde o spor mezi státy, kollegiu tomu naprosto cizími — pak zvyklosť souditi vždy jen dle přísného práva a schopnosť nabytá dlouhou soudní praxí, vpraviti se vždy do konkretních poměrů tvořících podklad sporu a vniknouti k jeho jádru —: to že jsou vlastnosti, které by takový nejvyšší soudní tribunál některého státu na sporu pražádný zájem nemajícího činily poměrně snad nejzpůsobilejším mezinárodním soudem rozhodčím v pravém, moderním slova toho smyslu.

Pan Němirovskij zase považuje za takovýto ideál organisaci toho způsobu, při níž by rozhodčí soud sestával z několika osob, tří nebo pěti, za tím účelem vybraných bezprostředně a zcela souhlasně od obou sporných států samých. Při tom ponechává úplně úvaze států těch v každém jednotlivém případě, zda bude lépe povolati do sboru toho panovníky neutrálních států, nebo praktické politiky, nebo soukromé osoby, hlavně učence; vyslovuje pouze přání, aby byli ve sboru zastoupeni jak učení právníci tak i praktičtí politikové.

V praxi bohužel dosud takový rozhodčí soud nikdy sestaven nebyl. Byl by zajisté velmi blízkým ideálu, ač osvědčil-li by takovou jednolitost a schopnost k práci jako na př. ustálený již a praktickému rozhodování sporů zvyklý vysoký tribunál soudní neutrálního státu.

V oněch třech případech, které jsou takovéto organisaci nejblíže, byly vždy v rozhodčím soudu velmi podstatně zastoupeny přímo též oba sporné státy svými zástupci, a žádný člen nebyl volen bezprostředně a souhlasně od obou stran. V prvém z případů těch, v t. zv. záležitosti Alabamské mezi Anglií a Spojenými státy severoamerickými, dle traktátu Washingtonského ze dne 8. května 1871. vyslal do rozhodčího soudu každý ze sporných států po 1 zástupci a mimo to volili do něho po 1 dalším členu: král italský, president republiky švýcarské a císař brasilský. V případu druhém, ve sporu mezi Francií a Anglií o právech francouzských rybolovců u břehů N. Foundlandu, měl soud rozhodčí dle kompromissu ze dne 11. března 1891. sestávati ze tří specialistů či právníků a ze 4 zástupců stran, z nichž si každá zvlášť měla voliti dva (soud ten se však dosud nesešel). V třetím konečně případu, týkajícím se sporu Anglie se Spojenými státy severoamerickými o lov tuleňů v Beringově moři, skládal se rozhodčí soud dle úmluvy ze dne 29. února 1892. rovněž ze sedmi členů, z nichž po dvou volil každý sporný stát sám, a po jednom předseda republiky francouzské, král italský a král švédsko-norský.

Co se týče soudců, jmenovaných od sporných států samých, nepřineslo jejich účastenství ani v těchto případech prospěchu řádnému projednání sporu. Soudce, naznačený Anglií ve sporu Alabamském (sir Alex. Cockburn) jevil naprosté nepochopení svých soudcovských povinností. Sám se zval »jaksi zástupcem Anglie, zasedajícím v soudě«, a svým demonstrativním chováním při posledním zasedání smírčího soudu toho (ženevského) nemálo zlehčil slavnostní ráz vyhlášení nálezu. (Cockburn prohlásil svůj vlastní odchylný »náhled«, — náhled to, který dle úsudku povolaného znalce byl nikoliv nálezem soudcovým, nýbrž míněním vášnivé sporné strany samy, — načež odešel, s nikým se nerozloučiv a nálezu nepodepsav.) Také zástupci Spojených států v rozhodčím soudě pařížském (ve třetím z uvedených nahoře případů) odepřeli podepsati nález a jeden z nich, John Morgan, stavěl se téměř vždy na jiné stanovisko, než celý ostatní soud.

Bohužel nedovedou se dosud strany ve sporech mezinárodních povznésti tak vysoko, aby sestavovaly rozhodčí soudy ze samých nesúčastněných osob; tím, že přese všechny zkušenosti přece jen vždy ještě povolávají k rozhodování svých sporů sbory, v nichž zasedají jakožto soudcové přímí zástupci každé z nich, — tedy smíšené komisse nebo tribunály posléz dotčené — dávají na jevo snahu,

udržeti svůj vliv na jednání i nález rozhodčího soudu. Jiného účelu tito zástupcové stran míti nemohou, neboť k přednesu a hájení stanoviska každé strany a k informaci soudu stačili by úplně agenti sporných stran, nejsoucí členy soudu, kteří beztoho z pravidla jednání se účastní (na př. ve sporu Alabamském).

Také povolání jediného nestranného soudce rozhodčího má mezi spisovateli vážné odpůrce.

Volen bývá souhlasně od obou stran, v čemž jest arci značná výhoda, poněvadž jest tak jaksi důvěrníkem stran obou a nemůže se považovati jen za zmocněnce jedné z nich. Nemohou-li se strany shodnouti přímo na určité osobě rozhodčího, svěřují souhlasně volbu jeho hlavě některého státu oběma přátelského.

Nejčastěji však bývá takovýmto jediným rozhodčím hlava některého neutrálního státu sama. To mívá další výhodu, že úcta k takovému majestátnímu rozhodčímu nedovoluje pak žádné ze sporných stran uraziti jej tím, že by se nechtěly podrobiti jeho rozhodnutí ve věci, kterou mu dobrovolně samy svěřily.

Nevýhodou však tohoto způsobu rozhodčího soudu jest zase, že vyvolený rozhodčí nerozebírá a nerozhoduje spor sám osobně, nýbrž svěřuje to kterémusi svému úředníku, důvěrníku neb odborníku, ten pak nemusí vždy býti vskutku nejpovolanějším znalcem a nejpřístupnějším soudcem, zvláště když sám osobně nemá přímé zodpovědnosti za nález, ba ani znám býti nemusí. Také vlivy politické prý někdy působí na takovéto rozhodčí soudy. Tak alespoň namítají Bluntschli, Liber, Calvo a j.

Právem však uvádí proti tomu Němirovskij, že sporné státy, povolávajíce cizího monarchu nebo presidenta za rozhodčího, dobře vědí, že on sám osobně spor rozbírati nebude; osoba pak, kterou k tomu povolá, zůstává jen jaksi formálně neznámá: Nejmenuje se ovšem v nálezu, ale jinak je všeobecně známa; a bývá to téměř vždy znamenitý právník, který se všemožně přičiní, aby svým rozhodnutím došel cti a slávy. Sporné státy, povolávajíce za rozsudího hlavu cizího státu, vlastně tedy jen jí svěřují úkol voliti za ně nejvhodnějšího rozsudího; a zároveň dodávají nálezu tohoto již předem většího lesku a větší váhy majestátem, za nímž se vlastní rozhodčí skrývá. —

Mnohem řidčeji, jak již nahoře uvedeno, bývají za jediného rozhodčího povoláváni přímo občanští jednotlivci, buď vyslanci neb plnomocníci některého neutrálního státu, neb jiní vynikající úředníci jeho, nebo konečně učení právníci. Těm zbývá všeobecně —

nehledě k osobní větší neb menší jejich způsobilosti k úřadu tak těžkému — jen jediná výhoda: Že jsou jakožto důvěrníci obou stran od obou společně voleni.

Při každém rozhodčím soudě o jediném pouze soudci je však nebezpečí omylu, přehlédnutí čehosi, ba i přístupnosti vlivům právu cizím značně větší, než při celém sboru soudců. Proto snaží se theoretikové i praktikové nalézti pro mezinárodní rozhodčí soud nějaký tribunál vícečlenný, který by svou organisací, svou povahou i vážností činil ono nebezpečí co nejmenší. Kromě případů, o nichž se již stala zmínka, patří sem na př. návrh Liberův, aby se rozhodování mezinárodních sporů svěřovalo cizím právnickým fakultám, nebo návrh Bluntschliho, aby se za tím účelem zřizovaly jakési poroty, ze seznamu nejzpůsobilejších theoretikův-učenců i praktikůpolitiků, sestavovaného již předem ode všech vlád podle návrhů ministerstev spravedlnosti i právnických fakult universitních. Jak už ani jinak býti nemůže, vytýkají zase jiní také oproti oběma těmto návrhům celou řadu »nejvážnějších« námitek. —

Zajímava je statistika mezinárodních soudů rozhodčích, pokud se týče způsobu jich sestavování v různých dobách.

Rózdělíme-li si s p. Němirovským dobu, na kterou se vztahuje jeho 72 případů, na tři části, z nichž první jde od 27. listopadu 1794. do 12. července 1822., druhá od 9. března 1839. do 8. května 1871. a třetí od 8. května 1871. do 9. listopadu 1896.: shledáme, že v prvé 28leté periodě z 9 vyskytujících se případů mezinárodního soudu rozhodčího v 8 rozhodovaly smíšené komisse a v 1 cizí panovník (ruský car ve sporu Anglie se Spojenými státy v r. 1818), v druhé 32leté periodě ze 24 případů připadá na smíšené komisse již jen 12, na hlavy cizích států jakožto jediné rozhodčí však celých 10, a konečně v třetí 25leté periodě z 38 případů rozhodnuto smíšenými komissemi jen 17, (z čehož však je 7 případů vlastně totožno, ježto se týkaly téhož sporu republiky Čili s různými státy a měly téhož vrchního rozhodčího), hlavami cizích států pak jen 7, za to však 10 případů prostými, nekorunovanými jednotlivci, a ostatek v celých vícečlenných tribunálech rozhodčích!

Z toho vyplývá: Postupem času šíří se utěšeně přesvědčení civilisovaných států o výhodě řešení mezinárodních sporů rozhodčími soudy, neboť případů činnosti soudů těch stále přibývá, absolutně i relativně. Při takovémto vzrůstu jich roste arci také počet případů, kde rozhodovaly t. zv. smíšené komisse; avšak roste jen

absolutně, kdežto relativně (t. j. v poměru k počtu všech případů mezinárodních soudů rozhodčích a k počtu druhých jejich forem) smíšených komissí ubývá, za to značně přibývá rozhodčích soudů, sestávajících z jednotlivců, kteří stojí úplně mimo sporné strany. Tudíž: Proniká přesvědčení, že zástupci sporných stran jsou špatnými soudci.

Za jediné rozsudí pak voleni zprvu téměř výhradně hlavy nezúčastněných státův; v poslední periodě však dostávají nad nimi vrch prostí učenci neb praktičtí politikové. Z toho jde, že dříve považovaly strany za nutno, dodati mravní ceně rozhodnutí rozhodčího náležité váhy autoritou mocného zeměpána, který je, byť i jen formálně, vynesl; nyní však že vzmáhá se právní cit a smysl pro zachování autority mezinárodního soudu rozhodčího mezi civilisovanými státy tak, že se podrobují nálezu jeho i bez takové glorioly.

Konečně v povolávání celých vícečlenných tribunálů rozhodčích jeví se rozvoj přesvědčení o nutnosti větších, dokonaleji organisovaných mezinárodních soudů rozhodčích; neboť před takovými tribunály se přirozeně věc probere důkladněji a všestranněji, způsob řízení sám — u rozhodčího jednotlivce zcela libovolný a nekontrolovaný — musí býti dokonalejší. Že však dosud státy nechtějí se vzdáti přímého vlivu na jednání a rozhodování těchto tribunálů a proto volí mezi soudce také každá své zvláštní zástupce, to je důkazem jednak, že rozvoj svrchu dotčeného přesvědčení ještě nikterak není ukončen, jednak že organisace takovýchto mezinárodních tribunálů není dosud tak dokonalá, aby vnukala stranám naprostou důvěru. —

To vše lze vyvoditi ze statistických cifer svrchu uvedených. Při malém dosud počtu pozorovaných případů mohly by ovšem ty statistické vývody býti velmi nebezpečny; ale také jiná pozorování potvrzují je úplně. (Dokončení).

Rozhledy.

Osnova stavebního řádu pro král. hlav. město Prahu, král. města Plzeň, Budějovice a jich okolí. Napsal inženýr Ot. Materna.

I. Úvod. Již v čís. 3. »České revue« naznačeno bylo stručně, jak důležitý návrh zákona vypracován byl touto »Osnovou« ve III. oddělení zemského výboru království Českého.

Proto budiž mi dovoleno předeslati své úvaze po stránce technické stručný nástin poměrů, jež po mém soudu napřed uvážiti sluší, než je možno přistoupiti ku podrobnému probrání důvodů, ze kterých byla tato »osnova« stavebního řádu navržena v tom způsobu a na těch základech, jež mají rozhodný vliv pro celé její vypracování.

Pak dovolím sobě naznačiti zběžně i celý posavadní vývin zákonodárství stavebního v království Českém. Již na str. 416 »České revue« roč. I. čís. 4. napsal jsem, že dříve než lze rozhodnouti o vhodných prostředcích ku obrození takového města, jakým jest naše královská Praha, nutno je znáti dokonale vývin jeho v minulosti a míti jasnou představu o jeho budoucím se vytváření a celkovém rázu.

A tu zdá se mi nejvhodnějším, uvésti zde z výtečného článku Dra. Karla Chytila »O stavební činnosti v Praze v době baroka«*) některé statě alespoň částečně a sice: »V celém rozvoji Prahy lze postřehnouti několik období zvláště význačných; především v první polovici věku XIII., kdy v celé své podstatě rozvinulo se Staré Město, pak v druhé polovici století XIV., kdy Karel IV. ve velkolepých obrysech založil Nové Město. Tím vytčeny byly meze na celá příští století.

Válka husitská zarazila postup, ale následující doby Jiřího Poděbradského, Jagelonců a prvních Habsburků zacelily rány bouřemi spůsobené a obohatily Prahu řadou nových monumentálních budov. Vnější ráz města se změnil, ale nikoliv jeho rozsah. Přišla válka třicetiletá se všemi následky, jež Praze zahrozily zhoubou daleko větší než válka husitská, neboť sahaly na kořen moci její. K tomu připojily se dvě tlumivé okolnosti: úbytek populace a zřízení hradeb, jež zamezily vzrůst Prahy, ne sice hned, ale v dobách pozdějších. A zase podivuhodnou silou vzniká průběhem půldruhého století nové město velkolepého rázu, majestátní metropole, která vynutila si obdiv současníků a kterou přítomnost pokládá za zjev svého druhu jediný. Nové toto období ve stavebních dějinách Prahy shoduje se téměř s dobou panování stavebního slohu barokového a končí, když sloh ten doznívá přechodem tvarů rokokových v přísnější formy slohu Ludvíka XVI.

O tom, jak vyhlížela Praha před válkou třicetiletou, na úsvitu doby barokní, poučuje nás velký Sadelerův prospekt z roku 1606.

Máme před sebou hrdé, malebné město rázu ještě středověkého; město s úzkými křivolakými ulicemi, ale obrovskými náměstími, s malými měšťanskými domky, ale velkolepými budovami veřejnými, s mohutnými chrámy, věžemi a branami. Tu a tam doba renaissanční přidala rozměrnější palác šlechtický, jako druhdy lobkovický, nyní švarcenberský palác na Hradčanech, dům pánů z Hradce na zámeckých schodech.

*) »Zprávy spolku architektů a inženýrů v království Českém« ročník 1895. str. 56.

Na četných místech, jmenovitě na Malé Straně závodí již některé domy měšťanské velikostí a výškou s domy panskými. Jak některé příklady ukazují, znala již renaissanční doba v Praze soukromé domy o třech, čtyrech a pěti poschodích.« — —

»Ježto země po celou dobu vlády Leopolda I. ušetřena byla od přímých pohrom válečných, zotavovala se zneenáhla a rány, jež třicetiletá válka hlavnímu městu zasadila, počaly se zacelovati. Po roce 1648., kdy krátce před uzavřením míru vydrancovány Hradčany a Malá Strana nadobro od Švédů, poskytovaly tyto části Prahy obraz spustošení a na Starém a Novém Městě leželo přes osm set domů v sutinách. Jako dovršení starých útrap mor z r. 1680 podávil obyvatelstvo a časté požáry způsobovaly nové spousty.

Ale Praha byla tehdáž ještě skutečným sídelním městem a v pravém středu mocnářství Rakouského.

Na severu náleželo koruně České ještě rozsáhlé Slezsko a mezi šlechtici, kteří v Praze se usadili, byli právě mnozí, mající statky většinou v této zemi. Na jihu stála velká část Uher pod mocí tureckou a teprvé úsilí Leopoldovo je úplně vyprostilo. Praha tehdá ještě měla své postavení světové a sousední města ještě s ní nezávodila o přednost.

Vratislav rozmohla se teprv po odtržení Slezska, Drážďany byly nepatrné kurfirstské město, a teprve když malí kurfirstové saští povoláni na trůn velké Polsky, rozproudil se v Drážďanech rušný život.

Vídeň ještě r. 1683. ohrozil Turek, a teprve když zažehnáno nebezpečí turecké, vzrostlo dunajské město na město světové. S cimbuří starého sídla králů uherských — Budína — teprv r. 1688. stržen byl půlměsíc.

V pravdě byla Praha tehdá nejmohutnějším městem střední Evropy.

Cestovatelé jí věnují svůj obdiv a zaznamenávají její paměti. Věrný obraz města v době Leopoldově zachoval nám prospekt Folperta von Alten-Alen r. 1685. ve Vídni vydaný a císaři Leopoldovi věnovaný (v zemském museu). Čilý ruch zavládl v Praze, kdykoliv Leopold I. ji navštívil a mocná šlechta sjíždívala se sem při podobných příležitostech z celé koruny i z Rakous. Snad také přednost úplného bezpečí, kterou měla Praha po válce třicetileté před Vídní Turkem ohroženou, odváděla sem rody šlechtické, které zakládaly zde své paláce.« —

Tak založen byl »historický ráz« Prahy a vytvořen zejména světoznámý prospekt Malostranský.*)

Na začátku tohoto století platil pro Prahu zvláštní stavební řád z roku 1815. doplněný v roce 1842. a to zajisté také za přispění tehdejšího skutečně osvíceného purkrabího p. Karla hraběte Chotka (jmenován r. 1826., provedl přečetné záslužné práce v Praze, až do svého dobrovolného odstoupení dne 29. července roku 1843.).

*) Podrobněji viz: »O historickém vývoji a rázu Prahy« Dr. Chytil v Národních Listech ze dne 29. listopadu 1898.

V roce 1845. vydán byl stavební řád pro ostatní obce království Českého, se zvláštními předpisy pro města, městyse a vsi. V roce 1863. referoval purkmistr pražský František Václav Pštross*) na sněmu království Českého poprvé o upravení stavebního řádu pro všechny obce v království Českém; osnova tato schválena byla dnem 11. května 1864. a prohlášena dne 16. srpna 1864. zákonem.

Poněvadž dle zákona tohoto, až na několik jenom ustanovení, platily stejné předpisy pro sebe menší obec jako pro král. hlav. město Prahu, ukázala se v brzku potřeba změny, která provedena zemským zákonem dne 11. ledna 1882. prohlášeným.

Leč ani tehdejší oprava nestačila poměrům, které nastaly zejména po sboření hradeb mezi poříčskou a žitnou branou a jak obce, tak i odborní spolkové obraceli se ku sněmu království Českého žádajíce alespoň za prozatímní opravu.

Dokladem těchto snah jest již samo prohlášení ze dne 12. října 1881., které podala sněmu komise pro záležitosti obecní a okresní pravíc, »že revisí nynějšího řádu stavebního, nebo spíše vydáním nového řádu takového vyhověno bude potřebě skutečné a že jest třeba, aby o záležitosti této jednáno bylo s rychlostí žádoucí« (sněm č. 269). Tvrzení to bylo odůvodněno jednak pokrokem živností stavitelských a umění stavitelského, jednak a hlavně tím, že je třeba, jako před řádem z roku 1864. vydati zvláštní řád pro Prahu a větší města v království a zvláštní pro venkovské obce.

Sněm uložil pak 21. října 1881. zemskému výboru provedení kroků přípravných a tento podnikl je částečně sám, částečně pomocí komise sněmovní, subkomitétu technického i právnického, jakož i pomocí ankety interressentů a na základě studia stavebních řádů jiných měst.

První předloha pak podána sněmu dne 27. srpna 1884. a přijata po trojím čtení dne 18. října 1884.

Zákonu takto sněmem přijatému nedostalo se však sankce.

Ve sněmovním zasedání z roku 1885. vypracovány vládou žádané změny, osnova opravená přijata sněmem dne 19. ledna 1886. a schválena Jeho Veličenstvem dne 10. dubna 1886.

Prohlášen byl tento nyní platný stavební řád pro Prahu dne 10. května 1886. a platnost jeho rozšířena dnem 12. března 1887. na Plzeň a 13. ledna 1888. na Budějovice.

Osnova nového stavebního řádu pro království České, k usne. šení sněmovnímu ze dne 21. října 1881. vypracovaná a v roce 1882-anketě předložená, touto propracována nebyla a pak také ovšem zá-

*) Zvolen byl dne 11. dubna 1861. (ve věku 38 let) jako první starosta vyšlý ze svobodných voleb zastupitelstva a installován 6. května. Již dne 6. června oznámil obecnímu zastupitelstvu, že »vrátil jazyku českému staré právo, uveda jej v úřady obecní vedle německého« — což ovšem vzbouřilo proti němu všechny německé členy zastupitelstva. Tito však zůstali přece ve sboru až do dne 8 října 1882., kdy starosta Dr. Tomáš Černý prohlásil »slovanskou Prahu.« Viz Riegrův »Naučný slovník.«

konem se nestala. — Stavební řád ze dne 10. dubna 1886. byl ve mnohém pokrokem a hlavním jeho cílem bylo »zmodernisování« Prahy.

Tendenci tuto lze ovšem jenom schvalovati, ne ale spůsob, jakým uskutečněna býti měla pomocí tohoto řádu. Je zajisté stavební řád jednou z nejúčinnějších pomůcek, jež mají správy velkých měst ku řízení vývinu a rozvoje stavebního i bylo by jenom zase opakováním známých a také mnou často citovaných základních pravidel nauky o budování měst, kdybych tvrzení to chtěl dokazovati. Rozsáhlé národohospodářské změny evropských poměrů spůsobené stále větším hromaděním se obyvatelstva v sídlech průmyslu a obchodu, jakož i ohromné pokroky a převraty válečnické, zejména ve druhé polovině tohoto století, přispěly velmi značně ku vytváření se moderních měst.

Vítězná válka s Francií prospěla v tom směru Německu nesmírně i tím, že následkem zdokonalení obléhacích prostředků, byly zrušeny hradby skoro všech větších měst a tím dána ovšem první podmínka jich zdárnému se rozšiřování.

Při tom věnována byla navrhování plánů měst a pracování nových stavebních zákonů veliká péče, takže za spolupůsobení povolaných odborníků (mezi nimiž se naskytlo a vyvinulo četně skutečných a neobyčejných talentů) vzkřísena a téměř znova vytvořena byla zase nauka o budování měst, která do té doby zcela zapomenutou se býti zdála.

A tato stránka zanedbána byla při sdělávání stavebního řádu z roku 1886. Nedostatky v té příčině byly tak palčivé, že již v říjnu roku 1889. podala rada městská král. hlav. města Prahy ku sněmu žádost za změnu **42 (!)** paragrafů.

Žádané změny jsou v podstatě tyto:

1. Stížnosti stavební mají býti ve II. stolici vyřizovány zvláštní komisí, zvolenou ze středu sboru obecních starších. (Změna tato ovšem podmiňovala též změnu statutu obecního). 2. Zákon měl býti doplněn v tom směru, že § 4. výslovně má dovolovati soukromníkům podávati námitky proti plánům polohy. 3. Ke komisi, jež ustanovena jest za příčinou ustanovení stavební čáry, jež má vliv na ustanovení šířky ulice neb náměstí, buďtež pozváni všichni, kdož na věci mají zájem. 4. Ke komisím parcelačním v obcích předměstských může městská rada pražská vyslati své zástupce. 5. Povinnost k bezplatnému postoupení pozemku nastaniž vždy, kdy se jedná o stavbu na pozemku, který dosud nebyl zastaven, dále měla nastati povinnost k postoupení pozemku obci vždy tehdy, jsou-li dle plánu polohy některé pozemky vyhrazeny na veřejná náměstí neb sady. 6. K bourání domu třeba je zvláštního povolení. 7. Pojem nové stavby, přestavby a podstatných oprav budiž změněn. 8. Plány stavební mají býti zkoumány přísněji po stránce esthetické. 9. Zřizování bytů podzemních se vůbec zakazuje. 10. Zřizování kuchyní v podzemí budiž povolováno výjimkou. 11. Procento nezastavené plochy při zřizování nových domů v obcích ven-

kovských budiž zvýšeno. 12. Dále byly navrženy změny, týkající se šířky schodů, ohnivzdornosti jejich, zákazu dveří záklopných. 13. Výška domů obytných řídiž se v zastavených částech města dle projektované šířky ulice. 14. V některých částech města budiž maximální výška domů omezena, aby zachován byl rozhled na historické budovy a malebné části města. 15. Budiž dovoleno v některých domech i v Praze zřizovati příbytky na půdách. 16. Další návrhy týkaly se změny ustanovení o stokách, záchodech, komínech, chodnících, pak stilistických změn zákona.

Indirektní, ale přece jenom vlastní příčinou tohoto prvního volání po změně stavebního řádu z r. 1886. byla však nezbytná a neodvratná nutnost utvoření se »Velké Prahy«!

Prvně začlo veřejně o ni usilovati zastupitelstvo Pražské v roce 1890., ale počátek v té věci učiněn byl vlastně již v roce 1849. Tehdy konány byly při c. k. místodržitelství porady za příčinou navržení osnovy obecního řádu pro král. hlav. město Prahu a tu zamýšleno bylo původně, pojati v jedinou obec pod společným magistrátem ku Pražským Městům: Starému, Novému, Menšímu a Hradčanům (sloučeným již ode dne 12. února 1784.) také: Židovské Město, Vyšehrad, Smíchov a Karlín.

Avšak potvrzeným obecním řádem ze dne 27. dubna 1850. připojeno pouze Židovské Město.

Netušený stavební ruch let osmdesátých na obvodu Prahy povstalý a zřejmá újma na hmotných zájmech, kterou takto denně vzrůstající předměstí Praze způsobovala, naznačily samy jedině správnou cestu k pomoci, totiž ku sloučení se, jež přirozeně mohlo zahájeno býti, když Král. Vinohrady v roce 1880. a Žižkov r. 1882. o zavedení vody a svítiplynu žádaly. Pokus tehdy také skutečně učiněn, avšak zůstal bezvýsledným, jako též pokusy o připojení se Smíchova, Karlína, Nuslí, Bubenče a Dejvic.

Vyšehrad připojen dle zákona ze dne 26. září 1883. — Holešovice-Bubny dle zákona ze dne 8. listopadu 1884. S Dejvicemi ujednány sice v roce 1886. podrobné podmínky, avšak neschváleny sborem obecních starších dne 29. prosince téhož roku.

A zkoumá-li se, jaké že jsou příčiny toho, proč podnes nejsou s Prahou spojena města sousední, tu z věcných důvodů jedině tyto se dají uvésti a obhájiti:

I. Různost činžovní a potravní daně a

II. Možnost využitkování laciných pozemků v míře zhusta až nedovolené a sice následkem toho, že dle platného nyní stavebního řádu z r. 1886 povstaly na polích daleko za Prahou domy čtyrpatrové tam, kde měly se stavěti osamocené domy rodinné, zakládati čtvrtě úřednické a dělnické a. t. d.

Kolikráte byly již uvedeny tyto stesky?

Zpráva zemského výboru ze dne 22. prosince 1896 podaná sněmu pod číslem XIV. 90. na 33. stranách rozebírá následky toho, že nebylo v čas pamatováno náležitě připraveného rozkvětu

a vývinu král. hlav. města Prahy a sněmovní komise pro stavební řád projevila ve zprávě sněmovní ze dne 5. února 1897 tisk CVIII. čís. 314. sněm. svůj úplný souhlas, dotvrzený usnešením sněmovním a v podstatě i s tím, co jsem si dovolil v té příčině říci na sněmu království Českého dne 21. ledna 1896.

Budiž mi laskavě prominuto, že do takové šíře zabíhám se svým úvodem! Nelze jináče, neboť kdo z povolání neb i z pouhé ochotnické dychtivosti alespoň trochu a povrchně se zabývá dějinami Prahy za posledního století, k jedinému se mnou dospěti musí vždy závěrku: »Nepřálo nám štěstí!«

Nepřálo celému českému národu vůbec a nepřálo »hlavě království« zvláště! Jakým by dnes byla Praha městem, kdyby za úřadování purkrabího Karla hraběte Chotka byl se nalezl pravý muž, který by tohoto tak osvíceného správce a přítele království byl dovedl upozorniti na důležitosť splavnění Vltavy a to jako součástě průplavu Dunajsko-labského!? Tehdy byl k tomu jistě příhodný čas a pro vývin Prahy byl to čas, který se nikdy a ničím více nedá nahraditi, poněvadž od té doby upravovalo se město bez řeky a ta je dnes jedním z jeho největších nepřátel, zejména tím, že tvoříc v Praze vlastně jenom pomocí jezův uměle zřízené rybníky, spodem je podplavuje a zdravotní stav jeho v míře svrchované ohrožuje!

Snížením normálního průtoku Vltavy a zachycením jarních a velkých vod, aby protékaly po celý rok stejně, byla by se rozluštila otázka nábřeží i podbřeží a překladišť, byl by na věky zachráněn amfitheatrální stavební rozvoj Malé Strany, byly by zabezpečeny zelené klenoty našich ostrovů a to za malou poměrně oběť podchycení a prohloubení základů pilířů Karlova mostu.

Nepřálo nám štěstí ani v tom, že již 12. června 1863 zemřel purkmistr František Václav Pštros ve 40tém roce svého neunavného a zcela jenom Praze věnovaného života — kde by dnes byla Praha, kdyby v letech sedmdesátých prozíravý muž v čele její správy stojící byl dovedl získati, třebas i koupí, ta pole vůkol pražských příkopů a hradeb, na nichž pak vyrostla města sousední beze všeho ohledu na matku Prahu!

A konečně nepřálo nám štěstí ani v tom, aby v letech osmdesátých sdělán byl stavební řád pro Prahu a okolí na těch základních zásadách, které mohly ji zmodernisovati daleko více a lépe, aniž ji připravily tolik nenapravitelných škod, jež vyvolala lichva s pozemky!

S těmito pocity pohlížeti musí každý upřímný přítel Prahy na »Osnovu stavebního řádu« v listopadu 1898 zemským výborem království Českého rozeslanou a jedině takovéto stanovisko nutno zaujati také i při posuzování stránky technické, která bude předmětem stati druhé těchto úvah. (Pokračování.)

*

Návrhy inženýra Otakara Materny v příčině odškodnění majitelů domů, kteří by kvůli zachování historického rázu a pohledu nesměli stavěti leč domy předepsané výše a v příčině poskytnutí náhrady za adaptace

starých památných a skutečně umělecky cenných budov. Oba tyto návrhy opírají se o známý fakt, že jak ve Vídni, tak i v Pešti dostalo se jednotlivým a ve zvláštním zákoně finančním vyjmenovaným staveništím a domům za jistých podmínek prospěšných všeobecnému dobru města, delšího osvobození od daně činžovní, než při jiných nových stavbách.

V »osnově« nového stavebního řádu ustanovuje § 52.: »Stavební úřad může z ohledů veřejných, zvláště z ohledů zdravotních a esthetických stanoviti v každém jednotlivém případě pro domy obytné menší výšku, než jaká přípustná jest dle § 48., jakož i menší počet pater, a jest povinen učiniti tak zejmena tenkráte, kdyby výška staveb v některých částech města byla na újmu rozhledu na památné budovy neb na malebné části města a okolí, byť i v plánu upravovacím nebylo v této příčině nějakého ustanovení.«

Tento § nového stavebního řádu uvítá zajisté každý opravdový přítel Prahy z příčin všem nám známých a přečasto veřejně pronešených. Leč ustanovením takovým vkládá se na majetek dotyčných občanů těžká povinnost, která mu ceny ubírá. Se stanoviska zákona stavebního nelze ale přistoupiti při té příležitosti na zásadu, že by majitelům stížených realit příslušelo za to právo jakékoliv náhrady, a kdyby se i toto právo přiřklo, musela by náhrady takové platiti jedině obec Pražská sama.

Proto navrhuje inženýr Ot. Materna náhradu prodloužením osvobození od daní domovních, které by majitelům dotyčných realit spravedlivého odškodnění poskytlo a při tom od obce Pražské žádných obětí nevyžadovalo.

Stát neutrpěl by tím též ani veliké, ani náhlé újmy proto, že tyto případy byly by velmi řídké a provádění staveb rozvrhlo by se na delší řadu let.

Navrhuje tedy inž. Ot. Materna:

1. Aby dle plánu polohopisného či upravovacího vytknuto bylo jednak, ve kterých místech bude dovoleno stavěti nové domy pouze do menší výšky, a jednak i které památné budovy se zachovati musí.

2. Dle činžovních poměrů v té které části města budiž pak ustanoveno, jakým dílem k hrubému výnosu činžovnímu přispívají jednotlivá patra budov, a dle toho vypočtena výše náhrady za to, když se vynechá buď čtvrté, nebo třetí, či druhé patro při nové budově v těch místech projektované.

Příklad: Navrhuje se stavba domu v takové ulici, že by dle panujících tam poměrů nynějších obnášel hrubý výtěžek: přízemku 30%, prvního patra 26%, druhého patra 18%, třetího patra 14% a čtvrtého 12% celého hrubého výtěžku nájemného z domu.

Tu se pak jeví čistý výnos domu 79% hrubého příjmu a cena domu se rovná dle toho 14·3622 násobnému hrubému výtěžku, čili: každých 100 zlatých přijatého nájemného rovná se 1436·22 zl. při vypočtení ceny domu osvobozeného na 12 roků od daně domovní. Při tom pak ve zvoleném příkladu, když znamená H hrubý příjem činžovní, jest cena IV. patra $C_{IV} = 1{\cdot}_{723464} \cdot H$, cena třetího

patra $C_{III} = 2\cdot_{030708} \cdot H$, cena druhého patra $C_{II} = 2\cdot_{585196} \cdot H$, $C_I = 3\cdot_{734172} \cdot H$ a cena přízemku $C_P = 4\cdot_{308660} \cdot H$.

Když by tedy někomu nařízeno bylo na místě domu 4patrového, stavěti dům pouze o dvou patrech, utrpí tím ztrátu

$$Z = C_{IV} + C_{III} - K = 3\cdot_{734172}\ H - K$$

kde K znamená kapitál, jehož by bylo ku vystavění IV. a III. patra této budovy třeba.

Přibližný vztah stavebního nákladu ku hrubému výnosu činžovnímu jest při domě osvobozeném na 12 roků od daně

$$C = 15.\ H = \frac{100}{6.66}\ H \text{ a z toho } H = 6\cdot66\%.\ C.$$

Kdyby v této ceně domu C byly obsaženy cena pozemku a cena budovy stejným dílem, tedy 1 : 1 (jiný poměr dá se snadno zjistiti), byla by cena stavby $C_s = \frac{C}{2} = 7\cdot5\ H$ a při domě 4patrovém, který má celkem 6 etáží rovnocenných, bude dále $C_s = 7\cdot5.\ H = 6.\ e$ a z toho stavební náklad na jednu etáži $e = \frac{7\cdot5}{6}\ H = 1\cdot25\ H$.

Tu by pak ztráta nepovolením stavby třetího a čtvrtého patra vzniklá obnášela ve zvoleném příkladu

$$Z = (3\cdot734172 - 2\cdot50)\ H = 1\cdot_{234172}.\ H.$$

Poněvadž se při domě od činžovní daně osvobozeném ročně na daních uspoří 18·42% hrubého příjmu H, udá se počtem úrokovým, že stačilo by prodloužení 12leté doby osvobození od činžovní daně:

Při zapovězení 4. patra o 3 roky (tedy celkem **15 roků**), při zapovězení 3. a 4. patra o 6 roků (tedy celkem **18 roků**), při zapovězení 2. 3. a 4. patra o 11 roků (tedy celkem **23 roků**) a při povolení stavby toliko přízemkové na místě domu čtyřpatrového, o 18 roků (čili celkem na **30 roků**).

Kdyby tento návrh inženýra a zem. poslance Otakara Materny uskutečněn byl pomocí zvláštního finančního zákona, provedena by byla v zásadě záchrana zejména věkupamátného pohledu na Hradčany a Malou Stranu pouhým indirektním a málo nákladným přispěním státu, bez pomoci země a města a v tom jest jeho cena pro král. hlav. město Prahu!

Městu Praze připadla by jenom povinnost zakoupení takového staveniště, na kterém by se k vůli zachování pohledu nebo průhledu nějakého vůbec nedovolilo stavěti.

Tento svůj návrh podaný původně »Umělecké komisi« v lednu roku 1897 doplnil inženýr Ot. Materna ještě dalším, předneseným dne 13. prosince 1898 ve schůzi »Spolku architektů a inženýrů v království Českém.« Jest to: »Návrh na poskytnutí úlev na daních pro adaptace těch starých domů, které by se měly z ohledů jak historických, tak i uměleckých vůbec zachovati.«

Tu vycházeje z podobných úvah jako při svém prvním návrhu, dospívá inženýr Ot. Materna ku početním závěrkům těmto:

Cena domu v plné dani dá se určiti dle vzorce

$$C = 12{\cdot}_{3388}.\ H. \text{ a daně } D = 38{\cdot}_{306}\%\ H.$$

Při tom odpočítává se na udržování domu 15% H čili každoročně $1{\cdot}_{215}\%$ domovní ceny C.

V předměstích, kde jsou přece i všechny domy v plné dani poměrně docela nové, jest za stejných okolností: $C_1 = 14{\cdot}426.\ H_1$ a $D_1 = 27{\cdot}87\%\ H_1$ při čemž se odpočítává na udržování domu **30% H_1** čili **2·06% C_1**.

Z toho dovodil inženýr Ot. *Materna*, že by nebylo *ničím novým*, kdyby se při vnitřních úpravách a přestavění takových, *předem dle znaleckého výběru ustanovených* domů, které by se měly zachovati k vůli starobylému rázu Prahy, poskytly tyto úlevy:

I. Že by se v prvních 12 letech po takové nákladné rekonstrukci domu, srážželo při vyměřování daně činžovní **30% H** na udržování domu a

II. Že by se po 12 let ode dne nového užívání odpouštěla činžovní daň jako při domech *zcela* nově vystavěných.

Tyto úlevy oceněné *na začátku* takového 12letí vyrovnávaly by se 24·93% *ceny domu*.

Tedy při domě majícím ku příkladu 40.000 zl. ceny, přispěl by zase *stát slevením na daních* 10.000 zlatými k tomu, aby dům stojící jináče za zachování, mohl býti moderně upraven a tím také zachráněn.

Opatřením takovým zachránilo by se mnoho krásných a památných domů před zbořením (kdyby jinak nijak nevadily ani komunikaci, ani zdravotně), k němuž se majitelé musí nyní odhodlati vždycky tam, kde dbáti musí přiměřeně výnosného uložení svého majetku rodinného v domě novém, činžovním poměrům vyhovujícím a tudíž i výnosnějším.

*

Povážlivé zjevy. Poslední dobou objevují se nad rozvířenou hladinou našeho veřejného života úkazy, které v celkové své národní bilanci nemůžeme si připsati k dobrému. Zdá se, že čím silnější, agresivnější jest útok nepřítele, tím více vzmáhá se v řadách českých to, co bývá počátkem konce každé bojující armády; desorganisace a zjevná revolta vyhrožující sběhnutím z oněch širokých všenárodních šiků, které obraly si úkol o nic menší, než jest dobytí opětné samostatnosti národní.

Míníme tím některé zarmucující zjevy, jichž ostří míří proti *autonomii* a pak překvapující *nedostatek a úpadek mravnosti a poctivosti* v některých našich domácích institucích. Kdo sleduje pilně veřejný náš život, byl v posledních dnech překvapen projevy, jež tím trapněji působí, že pocházejí z řad, na které uvykli jsme hleděti jako na jeden z hlavních kádrů naší národní armády. Sečtělému a na výši doby stojícímu čtenáři nebude zajisté třeba teprve napovídati, že jest to hnutí v jedné části našeho učitelstva, které zasluhuje plné pozornosti a úvahy. Plným právem viděli jsme, a mu-

síme i v budoucnosti viděti v našem učitelstvu jeden z nejdůležitějších úhelných kamenů naší národní budovy. Učitel je v národě faktorem, v jehož rukou vězí osudy příštích generací, který je vychovává pro život, klade první setbu názoru světového do drobných duší, i nemůže býti lhostejným, jaké názory to jsou, které určují názor jeho samotného, neboť jeho činnost není přirozeně nic jiného, než odlesk jeho duše. A tu náhle vyrazí ze samého středu učitelstva volání, aby škola vzata byla z kompetence autonomní správy zemské a přikázána do režie a správy státu.

Kde je příčina? Jest snad naše učitelstvo tak prosáknuté chlebařstvím nebo chladností národní, že s lehkým srdcem dává školu do rukou státu, o jehož přízni k našemu národu máme své hořké zkušenosti? Zajisté, že nikdo k této otázce nepřisvědčí.

Víme, že učitelstvo to bylo, které vykonávalo a vykonává dosud jednu z nejvydatnějších služeb národní naší věci, víme ze zkušenosti, že učitelé to jsou, kteří zejména v t. zv. drobné, ale vydatné práci národní stojí vždycky v prvních řadách. Máme dosud ve vděčné paměti ony »zapadlé vlastence«, pracující s takovou pietou a nezištností pro věc národní, že ani z daleka nemůžeme věřiti, že by bez vážných pohnutek vnějších tyto nové zjevy v učitelstvu se objevily.

Komentář dlužno hledati tudíž jinde, mimo učitelstvo, v poměrech, ve kterých žije. A tu nemusíme daleko. Stačí přečísti si poslední projevy z řad učitelských, které objevily se ve veřejných listech a poznáme, že jest to otázka eminentně existenční, nebo chcete-li to modní slovo, žaludková, která učitelstvo přivedla až tam, že na svých schůzích odhlasovává resoluce pro postátnění školy.

A tady jsme u vážného jádra věci. Historie se tu opakuje. V učitelstvu odehrává se týž proces, jenž odehrál se v oné části českého dělnictva, které jest přesvědčeno, že najde pomoci mimo myšlénku české samostatnosti státní. Je-li to myšlénka pravá a jedině spásná, lze ovšem pochybovati.

Z projevů, které z řad učitelských octly se na veřejnosti, vystupují do popředí dva momenty. Jak jsme již řekli, otázka existenční jest moment prvý, ale k tomu pojí se druhý stejně vážný. Stesk do byrokratického sešněrování našeho školství, které učitele omezuje v jeho činnosti vychovatelské i životě soukromém. Jsou to tedy dva veledůležité momenty, otázka existenční a otázka svobody, tedy dvě otázky, které každému jsou nejdůležitějšími a tvoří nejhlavnější složky života.

Nebyli bychom spravedlivi, abychom si nepřiznali, že v obou poměrech jest stesk oprávněn. Hmotné postavení učitele přes všechny těžké požadavky, které se naň kladou, není takové, aby v příslušnících tohoto důležitého stavu mohly vzbuditi nadšení pro jejich povolání. Stopujme takového učitele po dobu jeho nejméně sedmiletého studia, pak dodatečnou zkoušku způsobilosti a srovnejme jeho materiální postavení. Nebude jistě člověka, který by tvrdil, že k duševní kvalifikaci učitele jest přiměřeným. To, co objevilo se z per učitelů samých nedávno v »Národních Listech«, to vylíčení živořícího pod-

učitele na venkově, postačí, abychom si mohli utvořiti pojem o náladě, kterou jest učitelstvo ovládáno při pohledu na své okolí, ve kterém všude přichází se k poznání, že existenční potřeby každého jednotlivce stále stoupají a také skutečně materielní poměry všech téměř stavů poměrně, byť ne snad rychle, se lepší.

Bylo by zajisté dosti již na těchto smutných poměrech eminentně existenčních. Ale k této tísni hmotné se druží druhá, odvislost učitele, který jest na rukou i nohou spoután předpisy, a nad kterým s neúprosnou přísností bdí řada očí, počínajíc místní školní radou až po okresní školní radu, inspektora a zemskou školní radu. Co jest platno učiteli nejhoroucnější nadšení, ta nejkrásnější vůle, vidí-li, že jeho práce nejen že nedochází pochvaly, nýbrž že se potkává se zřejmou nelibostí? Disciplinární stihání a tresty na některých okresích dosahují výše, že by dělaly čest i nejbřitčejší policejní expositůře.

Býti špatně placen a k tomu ještě vázán sterými předpisy a omezován na každém kroku, to je přece trochu nad síly člověka. K tomu se druží pak ještě moment třetí, že tím totiž vážnost a důstojnost stavu v očích prostého lidu, v němž se učitel pohybuje, nesmírně klesá.

Z toho pak prýští přirozený pocit hořkosti, který se nutnou logikou obrací k věci jinak dobré. Každý neuznávaný a utlačovaný obrací svou nelibosť přirozeně proti svému zaměstnavateli. Zde neúprosně vystupuje moment sociální, otázka zaměstnaného a zaměstnavatele. Zaměstnavatelem v tomto případě jest autonomní správa země a tak přirozeně obrací se trpkost učitelů proti autonomii a stupňuje se tak, že dochází až k takovým zjevům, jakým bylo hlasování pro resoluci pro sestátnění školy.

Není pochyby, že jednou z hlavních příčin tohoto přání jest nedávné zvýšení platů státním úředníkům a že učitelstvo vidouc úspěch úřednictva stojícího pod správou centralistické vlády, přichází na stezky vedoucí do centralistického tábora.

Země, která ovšem vydává veliké sumy na školství, jest pohříchu přetížena tak, její passiva přímo hrozivá se ukazují při každoročním rozpočtu, že při nejlepší vůli jen stěží by se mohla odhodlati k pronikavé úpravě platův učitelských. Z toho však plyne opět o jednu příčinu více, abychom se domáhali toho, aby aspoň část daní plynoucích do státní pokladny zůstala zemi, aby aspoň nejnalehavější své potřeby mohla uhraditi. A z těchto nejnalehavějších jest zajisté úprava poměrů učitelských.

Letošní rok byl ve znamení Palackého. Mnoho bylo slov k jeho oslavě proneseno, ale málo jeho slov vzali jsme si k srdci. Palacký řekl a napsal kdesi: Jsme národ desetkrát menší než jiní. Co schází tedy na počtu, dlužno nahraditi jakostí. Každý z nás ať svým vzděláním znamená co deset v národě jiném a jsme jim pak rovni. Krásná, veliká slova, hodna svého velikého původce. A nehodí se nikam lépe, než na naše školství. Naše školství nechť jest lépe opatřeno, než u kteréhokoli národa jiného, neboť jisto jest, že čím dále, tím více blížíme se době, kdy osudy národů nebudou se rozhodovati na krva-

vých bojištích, ale na zápasišti lidského ducha a intelligence. A zde bude škola první podmínkou. Dobrá škola, dobře opatřený učitel jsou pak hlavní podmínkou zdaru tohoto krásného zápasu.

Nebylo by osudnější chyby, než přejíti přes tuto otevřenou jizvu společnosti k dennímu pořádku. Největší nepřítel národní nemohl by nám dáti horší a nebezpečnější rady, než je nevšímati si těchto zjevů a projevů z řad učitelstva.

Máme smutnou zkušenost této nevšímavosti na dělnictvu, jehož jedna část přešla do řad, které hází síru a oheň na naši myšlenku státoprávní. Představme si, že by učitelstvo dalo se touto cestou. Již pouhé stesky učitelstva byly vítány v táboře sociálně-demokratickém, a jakýsi číhař tam už hvízdá jako volavka, lákaje učitelstvo do řad sociálně-demokratických. Na Moravě docela, dle sdělení téhož číhaře se chystá sjezd učitelstva obou národností. Nejsme zaslepeni předpojatostí proti dorozumění se obou stran učitelstva českého a německého, ale tolik jest jisto, že za tímto sjezdem se tají akce, která po šikmé ploše vede do tábora strany, ze které výzva vyšla — sociálně demokratické.

Uvažme, jaké nebezpečí by tím vzešlo naší věci národní, kdyby věci měly dospět tak daleko, a učitelstvo octlo se ve vleku této strany. Celý ohromný význam obecného školství by pak se stal vodou ženoucí na mlýn strany, která pro naše státoprávní a národní snahy nemá než cynický úsměšek.

Dvě nejsilnější vrstvy a činitelé v národě, dělník a učitel stojící proti našemu všenárodnímu programu, toť jistě perspektiva, která nenadchne a nepotěší z nás nikoho. Centralism, tento kruh, na který jest soustředěn náš hromadný útok, dostal by tu tmel z naší vlastní krve.

Věc jest zajisté tak vážná, že nelze jí odbýti jen buršikosním úsměvem, nebo nonchalantním mlčením.

* * *

Projev učitelstva proti autonomii není osamotnělým. Kdo dobře si všímá našeho života, naslouchá steskům a tužbám našich lidí, postřehl dobře, že i jiné vrstvy, třeba že dosud výslovně nepromluvily proti našim autonomistickým institucím, nejsou zrovna nejlepšími jejich ctiteli. Poslední dobou se právem na různých místech ukazovalo k tomu, že naše obce nejsou právě nejlepším duchem ovládány. Všeobecně se ukazuje, že jako zaměstnavatelé naše autonomní korporace platí hůře své zřízence, než stát a to daleko hůře, takže rozdíl tu bije až do očí. A nejen plat, ale i zacházení, jednání s podřízenými, že stojí hluboko pod státními úřady. K tomu druží se stesky na špatné hospodářství veřejné. Na hospodářství veřejné bylo ukázáno případy tak drastickými, že mluví za sebe. To vše jsou zjevy, které nepřispívají k utužení lásky k autonomním našim sborům. Z toho, stejně jako z prvního úkazu, který jsme uvedli, prýští nedostatek úcty k autonomii, kterou bychom měli přece houževnatě a žárlivě chrániti proti všem možným výtkám. Ale důsledky toho jsou daleko ještě horší. Budí-li se jimi nedůvěra a nedostatek lásky k našim skrovným svobodám samosprávných těles, přenáší se tato nedůvěra

a neláska i na naši státoprávní samostatnost. Ukazuje se pak: Hle, tak by to vypadalo v českém státě! Tato logika se vnucuje každému, kdo dovede jasně mysliti a její konce jsou pak pro náš zápas málo potěšlivé.

* * *

Jiný smutný úkaz jest, jak jsme již napřed řekli, překvapující úpadek mravnosti a poctivosti v některých našich domácích institucích. Trapné překvapení stíhá jedno druhé. Jsou to ony zarmucující aféry v našich peněžních ústavech, záložnách a spořitelnách, Případy jako Mělník, Křivoklát, Chotětov, Mladá Boleslav, Třeboň a j. v tak krátkých intervalech za sebou následující a co nejsmutnějšího, ničím neomluvitelné, jsou žalostným dokladem pathologického procesu, kterým české národní tělo stůně. Kdyby se vyskytl takový příklad jeden, pak bylo by to lze snad nazvati náhodou. V tomto rozměru však a v tak krátkých mezerách časových a svou podobností, stávají se tyto zarmucující zjevy symptomatickými.

Něco velkého, krásného, klenulo se dosud nad českým světem. Byl to ráz solidnosti a poctivosti, který posvěcoval všechny naše kroky ve všech směrech našeho národního života a tento ráz to byl, který dodával našemu národnímu životu takového vzácného posvěcení, jakým jest obestřen každý výsledek poctivé svépomocné práce. On byl také, který budil radostné přesvědčení, jak zdravý jest ten kmen naší národní společnosti. Tato krásná aureola počíná oprýskávati, v našem těle ukazují se nebezpečné příznaky rakoviny: nepoctivosti a nemravnosti, vlastnosti, které zhubily už národy větší, bohatší, opírající se o basis daleko silnější, o staleté tradice. Oč nebezpečnější jsou pro nás, národ bez vlastní exekutivní direktivy svého života a osudu! Dosud smáli jsme se škodolibě Maďarům, kde defraudace byly a jsou denní běžnou událostí. Věcí všimli si již za hranicemi a známý světový list frankfurtský věnoval jim článek, ve kterém dělá kříž nad příslovečnou prý dosud solidností a poctivostí českého obchodu a podnikavosti. Příčina vězí zase v okolí samého vinníka. Nechť nikdo se nevymlouvá, že neměl tušení o tom, co se dělo. Banky a závody operující miliony vědí denně o každém krejcaru, případy defraudací dík dobrému aparátu kontrolnímu jsou tam vzácností. Tím spíše může býti prováděna kontrola v ústavech daleko menších, jakými jsou naše spořitelny a záložny.

Nedivme se potom, že drobný náš člověk, který těžce dobyl si nějaký groš, a zná tvrdost práce a námahy, kterou ho stál, se chvěje nedůvěrou a zanáší své peníze do cizích ústavů, jak nedávno bylo poukázáno statí »Český kapitál v německých rukou«.

Tento náš kapitál ale pak nejen že ujímá nám hospodářské krve jen svou hodnotou vlastní, ale daleko větší měrou tím, že v rukou přičinlivého energického Němce se oplodňuje a zase na náš účet. Naším kapitálem z nás samých pak ssaje, bije nás naším vlastním bičem. A co je nejtragičtější — zas naší vinou.

* * *

Ukázali jsme na tyto smutné, povážlivé tři zjevy, které posledně se objevují v našem životě, s nejlepší vůlí zjednati nápravy. Jsme národ malý, dosud chudý, a přece odkázaný na sebe. Naší jedinou zbraní jest vzdělanost a přičinlivost s poctivostí. Jsme jako malý člověk, jenž nemá než své přičinlivé ruce, svou poctivost, energii a pracovitost. Nemáme jako jiní šťastnější národové oporu ve velikých armádách, a hospodářskou studnu v bohatých koloniích se zlatými a diamantovými doly. Naše zlato a diamanty leží v dolech našich duší a srdcí, a proto musí býti tyto žárlivě střeženy a co nejvydatněji z nich kořistěno.

A první podmínka jest sebepoznání. Ono jest počátkem nápravy. A jako jest ztracen jednotlivec, jenž nepoznal své chyby, tak je to i s národem. Proto jest povinností uvědomiti si také nepříjemné pravdy, proto jsme ukázali na tyto zjevy, poněvadž vnášejí anarchii do našeho těžkého boje. Budí nedůvěru a hořkost, které byly by velikou přítěží na pochodu k našim velikým metám a cílům.

V Praze, v listopadu 1898.

Ant. Nečásek.

*

Sociálně-politické rozhledy. Ve příčině ochrany dělnictva učiněny byly u nás některé kroky ku předu: vláda hodlá doplniti § 74. živnostenského řádu o zamezení úrazů v dílnách; pokud se týče hospodářských a lesnických podniků motorových pomýšlí se na doplnění zákona úrazového. Kroky těmito nebude ovšem potřeba reformy ani zdaleka vyčerpána. Bylo by třeba jíti mnohem dále. V této příčině požádali nedávno sociálně demokratičtí poslanci vládu hraběte Thuna, aby dotázala se vlády švýcarské, je-li ochotna svolati mezinárodní konferenci pro ochranné zákonodárství dělnické a v tom případě, že by ona nebyla ochotna, chce-li sama chopiti se iniciativy. Na denní pořádek případné konference nechť jsou položena usnesení curyšského kongressu z r. 1897, hlavně pak osmihodinová šichta pro horníky a zavedení maximálního dne pracovního pro dělníky, zaměstnané v průmyslu, obchodu a dopravě. Ku kroku tomuto ovšem sotva se asi vláda hraběte Thuna odhodlá; má na starosti věci, které považuje za daleko aktuálnější než svolání mezinárodní konference pro ochranu dělnictva. Ostatně z Rakouska doposud nikdy nevycházel impuls k reformám sociálně politickým. Nezbude pak ovšem nic jiného, než aby dělnictvo u nás vzalo za vděk prozatím s rozšířením ochranných ustanovení živnostenského řádu. Avšak aby tato reforma aspoň něco znamenala, musí se udělati to, co nedávno požadovala dolnorakouská zemská zdravotní rada. Musil by se živnostenský řád důkladně rozšířiti po stránce hygienické a živnostenský úřad musil by býti pověřen přísným dozorem nad novými ustanoveními. Dále bylo by zapotřebí, aby zlepšil se stavební řád za účelem opatření řádných bytů pro dělníky. Ruku v ruce s tím měl by se prováděti přísný dozor nad prodejem potravin pro dělnickou třídu. Rozumí se, že musilo by býti postaráno o řádné poučení dělníků o pravidlech hygienických a o zabránění úrazům. Jak poměry stojí, zůstanou tyto po-

žadavky zbožným přáním ještě na hezky dlouho. Jen v jednom se vláda přece rozkývala. Rozšiřilať živnostenský inspektorát. Bude zřízena nová kategorie dozorců, tak zv. inspicientů. Vždy ku třem inspektorátům přidělen bude takový jeden inspicient. Vybíráni budou z dílovedoucích a dozorců, kteří předem se vzdělají ve zvláštním kursu na některé škole pokračovací. Inspicienti zřízeni budou pro ony obory dozoru, které nevyžadují vyššího odborného vzdělání. Do rozpočtu na r. 1899 vložena byla pro ně položka v obnosu 2115 zl.

Ministr financí dr. Kaizl předložil poslanecké sněmovně státní rozpočet na r. 1899. V exposé nazval jej rozpočtem péče o zřízence ve státních službách. Hospodářské postavení úřednictva až do erárního dělnictva bylo prý značnou měrou polepšeno. Zvýšená potřeba 23 milionů zlatých jde prý po výtce na vrub zlepšení platů státních sluhů různých tříd. Nelze popříti, že pro úřednictvo a jednu část erárních zřízenců bylo dosti učiněno. Minule jsme sami upozornili na upravení platu státních a poštovních sluhů. Než tu bylo by třeba ještě mnoho doháněti. Pro diurnisty, třebas nejbídnější mezi bídnými, nebylo učiněno ničeho. Podobně nevzpomenuto na vlastní erární dělnictvo. V Idrii ku př. marně domáhá se dělnictvo zlepšení podmínek mezdních a pracovních.

V Lounech ustavilo se stavební družstvo pro stavbu dělnických domků. Popud vyšel z řad národního dělnictva. Úkolem družstva jest nakupování a prodávání pozemků, stavění a prodávání dělnických domků a zaopatřování levných a zdravých bytů pro členstvo. Toho bude hleděti družstvo dosáhnouti závodními podíly členů, půjčkami, dobrovolnými dary a příspěvky. V provolání se ujišťuje, že kroku tohoto bylo nezbytně zapotřebí. Dělnictvo v Lounech prý silně trpělo nedostatkem levných, světlých a zdravých bytů. Jinde otázkou levných bytů dělnických zabývají se buď města, anebo zvláštní kapitálově silná družstva stavební. Nedávno rozhodla se hrabská rada v Londýně, že vystaví svým nákladem celou řadu dělnických domků. Podobně počínají si čelná města v Německu, ve Francii, Belgii a Holandsku. Zde zvlášť čiperně udržuje otázku levných bytů dělnických »Amsterodámský spolek pro národní hospodářství a statistiku«. Na letošním sjezdu žádal dr. van Houten, bývalý ministr vnitra, za opatření, aby každý dělník měl svůj domek s potřebnou zahrádkou. V debattě o prostředcích navrhl prof. Krabbe, známý katedrový socialista, aby peníze na stavbu domků poskytovala poštovní spořitelna. Většinou bylo žádáno, aby stát nedával v otázce bytové iniciativu zvláštním zákonem. Pro stát reklamován pouze vrchní dozor. Ostatek budiž přenecháno obcím. Co se týče stavebních družstev, fungují zvlášť výborně v Německu. Na posledním sjezdu v Kasselu vedl se houževnatý spor o to, mají-li se dělnické domky pouze pronajímati anebo prodávati. Spor rozhodnut byl tím způsobem, že »Svaz stavebních živností, stojících na základě společného vlastnictví« odmítl jakoukoli alianci se »Svazem stavebních živností«, který staví dělnické domky a prodává je. Tím, znělo rozhodnutí, byla by rozhojněna jen spekulace a činže by stoupla. Konečně dlužno

se tu zmíniti, že uherský ministr financí poskytl spolku »Blaho dělníků« subvenci půl milionu zlatých na stavbu dělnických domků, Podmínky nebyly nijak přísné. Kdy budeme svědky podobné velkodušnosti u předlitavských správců státního pokladu?

Před odročením říšské rady podalo 24 svobodomyslných poslanců českých návrh na zavedení všeobecného pojišťování pro případ stáří a invalidity. V odůvodnění se praví, že za účelem tohoto pojišťování zřízeny jsou četné spolky, pokladny a společenstva. Také hojné petice se ho domáhají. Potřeba tohoto pojišťování jeví se nezbytnou pro všechny příslušníky království a zemí na říšské radě zastoupených. Zavedením všeobecného pojišťování odňata bude milionům dělníků, živnostníků, zemědělců, soukromých úředníků, spisovatelů atd. tísnivá starost o existenci, když přikvačí na ně starost anebo neschopnost ku práci. Postačí, když budou zavedeny renty minimální, takže bude vždy možno pojistiti si dle libovůle renty vyšší. Pojišťování toto bylo by provedeno na základě zemském. Berní úřady by fungovaly jako sběrny peněz, obecní úřady jako administrativní orgány. Také s tímto projektem nebude v Rakousku ničeho. Provedení jeho zůstane dlouho a dlouho zbožným přáním. Vedoucí a rozhodující činitelové mohou ovšem poukázati na osud starobního pojišťování v Anglii. Avšak tu jisté věci zapadají, aby se se zvýšenou intensitou znovu vynořily. Tak tomu také jest se starobním pojišťováním. Chamberlain, ministr kolonií, učinil z této otázky jeden bod konservativního programu v r. 1895; na jeho popud dosazen byl zvláštní výbor parlamentární, aby za předsednictví lorda Roseberyho otázku tuto studoval. Výsledek byl úplně negativní. Výbor doporučil lidem, aby na stará kolena si potřebný obnos — ušetřili. Než tím nebyl problém pochován. Proslulý tvůrce armády spásy Ch. Booth rozhoupal ihned po Londýně propagandu hesla: pět šilinků týdně pro každého, kdo dokončil pětašedesátý rok svého věku. A heslo se ujalo. Zmíněný parlamentární výbor se usnesl, že svolá písemnou anketu o starobním pojišťování, za kteroužto příčinou rozešle následující dotazníky všem odborným spolkům dělnickým, spolkům míru a dobročinným jednotám: má stát mimo chudinství pečovati o starobní pojišťování anebo je přenechati spolkům míru nebo jiným sdružením? Zasluhuje podpory plán, aby každý občan dostával po 65. roce pět šilinků týdně? Není pochyby, že otázky tyto budou zodpověděny kladně. Ministr kolonií mohl plným právem v poslední své řeči v Manchestru pronésti naději, že otázka starobního pojišťování bude uskutečněna ještě před ukončením této zákonodárné periody.

*

Vliv strojů na dělnictvo. Stesky, které zavinilo užívání strojů, nejsou ode dneška. V pravdě jest stroj jen zdokonaleným nástrojem, a nástroj, který počal se první koštěnou jehlou nebo sekerou z křemene, rozhodl ve prospěch toho, kdo ho používal, naproti tomu, kdo neznal ještě jeho upotřebení. Za doby restaurace volali Saint-Simonovci, ač byli stranníky pokroku v průmyslu, na poplach domnívajíce se, že stroj může dělníka zničiti; a vskutku záměna nástrojů za stroje vy-

hladověla časem obyvatelstvo, jak to vidíme na tkalcovství ve Flandrech a ve Slezsku.

Zásadou lidu, který jest vždy s úsudkem hotov, jest, že stroj vyhání dělníka z práce. Nad to prý zhoršuje přestávky v práci, poněvadž větší výrobou přivozuje se její úbytek, a že kapitalisté velkoprůmyslu mají prostředky, aby bez práce vyčkali lepší doby; konečně prý stroj snižuje mzdu, neboť prý zmenšuje počet zaměstnaných dělníků zvyšuje počet těch, kteří nabízejí své ruce ku práci, a dovoluje továrníkovi nahraditi obratného dělníka nádenníkem nebo muže ženou. —

Proberme jednotlivě tyto námitky, abychom poznali, pokud jsou oprávněny.

První jest, že prý stroj vypuzuje dělníka z práce. Vskutku takový podnikatel, který měl 100 dělníků, opatří si stroj, jenž mu vykoná tutéž práci s 90 dělníky a 10 jich propustí. Dělník postižený ve svých zájmech nebo pobouřený osudem svých druhů nevidí všech důsledků a soudí křivě. Vizme, co praví statistika nejprůmyslnějších zemí o zavedení strojů a jich účincích. V Anglii se zvýšil počet koňských sil z $1^1/_3$ milionu roku 1850 na $9^1/_2$ milionu roku 1890.

Tento ohromný vzrůst nezabránil rozmnožení obyvatelstva Spojeného království z 27·7 milionu na 38·1 mil. Ve Spojených Státech, kde obyvatelstva rychle přibývá, se mechanická síla od r. 1860 do r. 1890 zečtvernásobila a počet obyvatelstva v téže době se zdvojnásobil; ačkoli toto obyvatelstvo bylo stroji z dílen vytlačeno, přece ho bylo r. 1890 větší procento zaměstnáno v průmyslu nežli r. 1860. Ve Francii, kde obyvatelstvo se množí velmi pomalu, vzrostl počet strojů (z 56.000 koňs. sil r. 1840 na 5,734.000 r. 1896) i počet obyvatelstva (ze 34·2 mil. r. 1840 na 38·3 mil. r. 1896); pozoruhodno jest, že ve 14 departementech, kde jest nejmenší počet koňských sil, klesl počet obyvatelstva 2,655.000 r. 1836 na 2,552.000 r. 1896, kdežto ve 14 departementech s největším počtem koňs. sil stoupl v téže době z 8,026.000 na 12,696.000 obyv. Tentýž zjev lze pozorovati v ostatních zemích. Vůbec lze tvrditi, že ty země jsou nejprůmyslnější, tudíž mají nejvíce strojů, které mají nejhustší obyvatelstvo a kde jeho počet nejrychleji vzrůstá, jak to vidíme v Anglii a ve Spojených Státech. Snad v žádné zemi na světě nejsou důvtipnějšími v nahrazování svalové činnosti lidské mechanickou činností nežli ve Spoj. Státech a přece to není překážkou poptávky po dělnících. Pohleďme jen na rozdíl mezi středověkými opisovači a dnešními tiskaři. Mnohé stroje tisknou dnes při obsluze 10 osobami za den to, co v 15. století by nevykonaly statisíce písařů, ačkoli tiskařství zaměstnává v civilisovaných zemích nekonečně více dělníků nežli jich zaměstnávalo dříve opisování.

Není pochybnosti, že toto obecné pravidlo není bez výjimek, neboť vývoj má často přechod dosti trapný nejen pro jednotlivce, je-li vleklý, nýbrž pro celé třídy obyvatelstva, je-li rychlý, anebo nemůže-li dělník snadno změniti své místo. Zavedení nového stroje může vyvolati krisi omezenou na dělníky toho neb onoho řemesla; celkový

pokrok pak záměnu zájmů. Chtíti však proto bojovati proti pokroku mechaniky jest chtíti převésti lidstvo do doby kamenné; třeba tedy na místo odporu přizpůsobiti své potřeby. — Před čtvrtstoletím byla v Americe zvláštností dělnice obstarávající 7 tkalcovských stavů; nyní jich může obstarati průměrně 16. Z toho vysvítá, že stroj nevypuzuje dělníka, naopak přivolává ho, neboť do průmyslových měst stěhuje se více lidí, nežli jich mohou stroje zaměstnati, přebytek jich vrhá se na malý průmysl a tu soutěží nabídek snižuje mzdu; to jest nepřímý následek užívání strojů, poněvadž vzbuzují bezmezné naděje, za nimiž v zápětí jde sklamání.

Přílišná výroba jest prý jednou z příčin zastavení práce, které způsobuje stroj. Dle toho, jak národní hospodáři pozorují zjevy v celku, nemůže býti přílišné výroby, ale těžko jest o tom přesvědčiti obecenstvo, které vidí jen zjevy v jednom koutě obrazu. Vše, co se vyrobí ve světě, nehledě k časovým a místním výjimkám, najde své spotřebovatele; překážkou rozšíření spotřeby jest cena, kterou však snižuje právě stroj a nadbytek výrobků a pak jisté zájmy (ochranářství). Stroj si tvoří své odběratele, kteří za příznivých okolností spotřebují jeho výrobu, opatřuje pak výměnné předměty, množí bohatství, neboť čím více výrobců může kupovati a prodávati, tím spíše vyrovná se spotřeba výrobě. Arci se tento oběh neděje beze ztrát pro jednotlivce, neboť žádné hnutí společenské není prosto citelných třenic. — Dříve byly přestávky v práci méně nápadnými, protože byly rozšířenější. Tak na př. v Mühlhúsech byly ve 2. pol. minul. století továrny na cic, v nichž se arci pracovalo méně nežli dnes, ale přece každých 6 nebo 7 let nastala krise. Z přílišné výroby mnoho továren učinilo úpadek; když pak práce opět započala, zakládaly se nové továrny, práce se množila a přišlo se k nové krisi. Dnes stroji stala se práce pravidelnější, a vázne-li prodej, pracuje se do zásoby.

Dříve bylo málo velkých dílen a velkých skupin dělnických. Většina mistrů měla jen jednoho nebo dva tovaryše, nepozorovalo se tak, pracují-li čili nic. Jindy bylo církevních svátků okolo sta; dnes dobrý dělník může obyčejně pracovati 300 dní v roce. Statistika v Německu nezaznamenala roku 1895 menší počet prázdných dnů v malém průmyslu než ve velkém; v obou činí průměrně 1·8% v letě a 4·8% v zimě; jako ve všem jsou i zde výjimky: stavební živnosti mají v zimě více než 15% dělnictva bez práce.

Nemá-li malý mistr práci, propustí hned své dělníky z práce nebo pracuje se jen polodenně; nemaje zásob nemohl by jim dlouho platiti a protože jeho výdaje záležejí skoro jen v surovinách a ve mzdě, při zastavení práce může jen získati. Za to průmyslník, který má velký kapitál uložený v budovách, strojích atd. a má mimo to běžné jmění, z něhož může dáti zálohy na mzdu, často raději pokračuje v práci buď aby nerušil organisace svých zřízenců anebo aby neztratil úroků z kapitálu.

Může se zásobiti výrobky v mrtvé saisoně, někdy i v době krise, aby získal nízkou cenou. — Stroje tedy, které jsou nástroji velkého průmyslu, nejsou ani z daleka příčinou zastavení práce, ba spíše je zmírňují.

Hlavní výhodou strojů jest, že uspoří na mzdě a zlevňují výrobky; uspořují dělníku nejtěžší práci a činí ruční práci méně namahavou; urychlují a rozmnožují výrobu a tím i bohatství; rozmnožují moc člověka nad přírodou, dávajíce mu vlastnosti, jichž jeho orgány nebyly schopny; jsou do jisté míry zárukou proti zastavení práce; udržují kázeň při práci; v soutěži jsou nezbytnými, vytvořily velkoprůmysl, ba učinily jej nevyhnutelným.

Třetí předsudek, že stroje snižují mzdu, neobstojí před vědeckým rozborem, neboť jest jisto, že mzda v 19. stol. a zvláště v jeho 2. pol. všeobecně stoupla od té doby, co stroj zaujal místo ve velkoprůmyslu. V zemích v tomto směru nejvíce vyvinutých, v Anglii a zvláště ve Spoj. Státech, jsou mzdy nejvyšší, protože stroje množí výrobky a činí použitelným kapitál i důchod. Použitelný důchod působí novou poptávku po výrobcích; kapitál pak poskytuje prostředky k opatření zvýšené potřeby výrobků, tak že nepoužitá mzda zavedením toho neb onoho stroje dochází nového použití. Vyšší mzdy jsou hlavně ve skupinách, kde se provozuje velký průmysl, nežli u obyvatelstva roztroušeného v kraji, kde jest jen ruční průmysl, ač-li tam vůbec jest; to jest jednou z příčin stěhování se obyvatelstva z kraje do středisek továren.

Hlavní hybnou silou sazby mzdy jest produktivnost práce dělníkovy a tu stupňuje zvláště stroj. Tak na př. upředla přadlena u kolovratu druhdy za den pracovní 5 balíčků přadének bavlněných nití; přádelník řídící dva stavy se dvěma pomocníky upřede jich dnes 55.000. Dejme tomu, že se mzda zvýšila o 50 kr. denně; jest to 10 kr. za balíček v prvém případě a o nepatrnou částečku ve druhém. Majiteli závodu by nebylo možno přijmouti ono zvýšení, nebojí se ho však ve druhém případě. Ve skutečnosti zvýší mzdu o více než o 50 kr., protože potřebuje obratnějšího dělníka a pak že výrobek má mnohem větší cenu. Právě cena výrobku jest bohatstvím, které se rozděluje pode jménem mzdy, úroku a zisku mezi tři činitele, totiž práci výkonnou, kapitál a práci při podniku. Nicméně mzda nestoupá v poměru ke vzrůstu bohatství, poněvadž je snižuje soutěž při prodeji výrobků. Klesání ceny při prodeji povzbuzuje však zase čilejší poptávku, ve většině případů jest pak poptávka poměrně větší nežli klesání, takže, má-li zboží po 10 zl. 100.000 odběratelů, má jich snad zboží po 5 zl. 500.000; a to jest hlavní příčinou zvyšování počtu dělnictva v průmyslu, který stroj přetvořil. Avšak dělník ani podnikatel nemají v tomto případě zvýšení zisku rovnající se vzrůstu množství: bylo by absurdním domnívati se, že přádelníci, dělníci nebo majitelé závodů, vydělají 10.000kráte více nežli dříve; obojí získají při přeměně podobně jako odběratelé tím, že platí za zboží méně. Nejčastěji dostává týž dělník přes to, že jeho mzda byla zvýšena, o tolik procent pod výrobní cenu méně jako dříve, protože je třeba zase většího kapitálu k výrobě na stroji a že kapitál se musí zúrokovati.

Stroj má nicméně vliv na snížení některých druhů mzdy, na př. když nahrazuje muže ženou; v tomto případě poskytuje ženám prostředek k existenci, jehož neměly, a střední mzda dělnická se tím

zvyšuje. Totéž jest, když zdokonalené stroje vykonávají samočinně práci, která vyžadovala dříve velmi obratného dělníka; za to však řidič silného nebo velmi jemného stroje jest zpravidla lépe placen nežli dělník, který má jen ruční obratnost. Leč i obyčejní dělníci jsou lépe placeni nežli dříve, a střední míra mzdy se zvýšila produktivností a všeobecným vzrůstem bohatství.

Také s jiné stránky jest vliv strojů na obyvatelstvo pozoruhodným. Ve velkých městech jest nápadným rozdíl mezi bohatstvím některých majitelů průmyslových závodů a bídou dělnictva a tu želí se doby, kdy průmysl nebyl tak vyvinut; tehdáž prý bylo méně nerovnosti ve společenských třídách. Avšak to jest klam. Bedlivějším pozorováním se vidí, že v průmyslových městech se obyvatelstvo rychle množí; staří obyvatelé stoupají po žebříku společenském. Ti, kteří byli měšťáky, věnují se velkoobchodu a řídí nebo zřizují továrny. Kteří pak byli dělníky, stanou se měšťáky, a v dílnách přijdou na jejich místo nešťastníci, které láká mzda se všech konců světa. Tak na př. průmyslové město Mühlhúzy před stoletím bylo úplně protestantským, průmysl tam byl zaveden a vyvinut protestantskými uprchlíky francouzskými; dnes tam již není protestantského dělníka, ač se počet protestantů více než zdvojnásobil. Všichni se totiž stali měšťáky a na jejich místo přišli katolíci na 50 mil z okolí města, kteří ve druhém nebo třetím koleně stanou se měšťáky, a vystřídají je ještě chudší přistěhovalci. — Tu se pozoruje zajímavá věc, že totiž mladí lidé, jejichž otcové nebyli továrními dělníky, hodí se jen za nádenníky nemajíce porozumění strojům, kdežto atavismus k tomu uzpůsobuje. —

Strojní dělník dostává vyšší mzdu nežli ruční, může si něco zaspořiti a opatřiti si lepší budoucnost. Beze strojů byl by dělník mnohem hůře a dráže oděn, bez nich bylo by pro něho živobytí dražší jako v minulém století, kdy pár punčoch a košile byly přepychovými předměty. Stroj tedy za těchto okolností zlepšil osud dělníků.

Jest otázka, je-li mechanický velkoprůmysl příčinou nemravnosti. Je-li mravní stav lidu v úpadku, nešíří se znemravnělost pouze na ruční dělníky, nýbrž proniká znenáhla všecky vrstvy lidu, a bylo by velkou nespravedlností viniti z toho jen zavedení strojů, které umožňují život velkému počtu bytostí lidských, napomáhají ke snažšímu a úplnějšímu ukojení potřeb lidu, popřávají mu více volné chvíle, aby pracoval na svém mravním zdokonalení.

Jinou zajímavou stránkou této otázky bylo by zkoumati vliv strojů ve směru zdravotnickém a intellektuálním. Nemluvě o dílnách, jež jsou ve třídě nebezpečných, nezdravých nebo nepohodlných, jsou za nynější doby dělníci při strojích po stránce zdravotní celkem lépe opatřeni, nežli před zavedením strojů. Zvláště jest tu poučným báňský průmysl. Stěží si představíme dolování ve starověku, pracné to trhání kamene kus po kuse kladivem v úzkých chodbách křivolakých, nevzdušných s výsledkem mnohdy dosti nepatrným. Čerpání vody pouze ručně působilo největší obtíže; konali je obyčejně otroci a odsouzenci.

Užívání prachu zavedené na poč. 18. stol. a mechanické vrtání skal ve 2. pol. 19. století přeměnilo úkol práce fysické v práci intellektuální. Mocné větrací přístroje zlepšily zdravotní podmínky značně od předešlých. Čerpání vod a vynášení rudy neděje se již řetězem dělníků podávajících si nádoby s vodou z ruky do ruky nebo vynášením rudy v pytlích po žebřících. Vše to vykonávají mohutné stroje, jež obsluhuje malý počet dělníků.

Co se týče intellektuálního stanoviska, jest zde rozdělení práce, obmezující použití schopností lidských; živá potřeba vzdělání jevící se dnes u dělnictva je instinktivní, aby čelila důsledkům omezené činnosti.

Z toho vysvítá, že ač dělníci považují stroj za konkurenta na zmenšení počtu pracující třídy, přece přírůstek výroby jest na prospěch mzdy. Jestli někdy přechod od ruční práce ku práci mechanické se zdá nesnadným, ba škodlivým pro jisté třídy dělnické, vyrovnání nastává hned novou úpravou v cenách, které se přizpůsobí ke mzdě. Rychlost a úspornost ve výrobě prospívají jak dělníku tak pánu. Třeba vzíti též v úvahu nové podniky průmyslové, které vznikly zavedením strojů a rozmnožily se zaměstnávajíce víc a více jak hmotnou práci tak i důmysl (fotografie, plyn, elektřina, velocipedy atd.). Stroji zdá se pokrok průmyslu býti neobmezeným, nemá překážek až na vládní fiskální politiku a ochranářství. (Journ. des Ec. 1898.) *P.*

*

Rozhledy hospodářské. (Wittgenstein.) V dřívějších létech vydávala jedna z nakladatelských firem pražských, tuším Silber a Schenk tak zvané »indiánské povídky.« Obyčejně nějaký podnikavý mladík evropský utekl ze strachu před výpraskem do nejtemnějších končin Afriky neb Ameriky, kdež se po různých strastech stal milionářem a co »ztracený« syn se pak s dolary vrátil domů. Slavná zemská školní rada po dlouholetém vydávání těchto »poučných« knížek zakročila a další podobné publikace alespoň ve známé 15 kr. formě zastaveny, poněvadž se prokázalo, že nadějná mládež školní si z těchto knížek brávala až často dobré příklady a případy, kdy mladí páni jeli na výzkumy indiánské se příliš opakovaly. Škoda. Kdyby slavná korporace školní nebyla zakročila, mohl podnikavý nakladatel vydati nyní knížku »Karel Wittgenstein, kartelář železářský.« Alespoň by se nejširší obecenstvo o něm něco bylo dozvědělo. Jelikož se tak ze svrchu naznačených příčin nestalo, ví se o panu Wittgensteinovi jen tolik, co o něm bylo psáno v posledních dnech a mnozí lidé snad očekávali, že jednoho dne pan Wittgenstein bude zavřen. Měl ostudu v novinách a to stačí. Však vídeňský milionář stojí za bližší podívání. On není milionář jako »ostatní milionáři« a vypravoval svůj životopis jednomu z vídeňských žurnalistů, z něhož následující vyjímáme. Wittgenstein je synem bohatých rodičů vídeňských, jež pro nějakou domácí hádku v mladých letech tajně opustil, opatřiv si prostředky cestovní prodejem drahocenných houslí.

Sám byl žákem Joachimovým, jenž po dlouhá léta byl v rodině jeho jako doma. Uprchl tedy do Ameriky a dá se na prstech vy-

počítati, že v novém světě s tímto získaným obnosem velké skoky dělati nemohl. Hlad a nouze dohnala jej k rozhodnutí zúčastniti se dobrovolně právě zuřící občanské války, poněvadž tak doufal ujíti alespoň smrti hladem. Však rozhodnutí to dlouho netrvalo. Při lelkování po městě viděl na najatých vojínech jen bídu a nouzi a chopil se raději příležitosti vstoupiti co sklepník do »baru«, kam nejvíce chodili černí dělníci. Majitel oné krčmy brzo pozoroval, že mladého »pikola« lze uplatniti lépe než nošením kořalky. Černí dělníci totiž po celý den jedli a pili na »křídu« a teprve večer, když obdrželi mzdu, zaplatili. Hostinský a jeho lidé jen z těžka si pamatovali fysiognomii negrů a té slabosti paměti černí kavalíři používali k tomu, že nezaplatili vůbec. Mladého Wittgensteina však tmavá pleť pánů hostů nepletla.

Večer každého dlužníka poznal a donutil k zaplacení. Postoupil u svého chefa a směl dokonce tu a tam na houslích doprovázeti zpívající dělníky, začež se mu dostávalo několik centsů odměny. Nová výživa. Poznal tak cestující společnost černých zpěváků a za nepatrný peníz se k nim přidal. Aby romantičnosti ještě přibylo vypravuje se i tento obrat. Co člen umělecké této společnosti žádal Wittgenstein jako onen svatý v bibli u studně od jakési dívky trochu vody. Však hrdá Američanka odbyla »umělce« jen úšklebkem »Špinavý chlapče!« Wittgenstein sám sebe teprvé nyní si prohlédl a poznal, že vskutku je otrhaný a špinavý. Opustil své kollegy, bloudil sám až u nějakého pastora došel pomoci. Pastor z něho udělal — učitele a Wittgenstein vyučoval psaní. Nynější okolí nyní také na něho působilo mravně lépe a on pokoušel se o návrat domů. Na jeho »pater peccavi« došlo známé již »vše odpuštěno, vrať se!« a brzy na to slavil se u Wittgensteinů návrat ztraceného syna. Mladík vstoupil do vídeňské strojírny Siglovy a odtud přestoupil do teplické válcovny. Tak započal jeho styk s českým průmyslem železářským. Wittgenstein brzy poznal jeho slabiny a pomocí několika přátel, kteří poznali v něm bystrozrakého ano genialního člověka, dosazen v listopadu 1886 na místo ředitele »Pražské železářské společnosti«. Wittgenstein průběhem let provedl reformy této společnosti, získal koupí patentu Thomasova pro ni velkých výhod a přistoupil pak konečně ku organisaci celého průmyslu železářského v Čechách. Nejdříve zakoupil za několik set tisíc hutě v Králové Dvoře, pak válcovnu v Teplicích a zařídil všude práci tak rozdělenou, že si podniky pracovaly do ruky.

Maje v moci nejhlavnější železárny, pracoval Wittgenstein na zřízení kartelu, což se mu ovšem podařilo. Podniky jeho vzkvétaly, jmění jeho rostlo do závratné výše; kartel však poškozoval a poškozuje doposud konsumenty.

Když Wittgenstein viděl, že všechny jeho podniky jsou skvěle opatřeny technicky i finančně a že se mu také poštěstilo vychovati také výtečné síly pro ně, odstoupil 19. května 1898 ze svého místa, přenechav příjmy z něho vyplývající (a jež páčeny asi na 120.000 zl.) panu Kestřánkovi z hutě králodvorské. Jelikož rudné doly pražské železářské společnosti v Nučicích se zdály Wittgensteinovi brzy vyčerpa-

telnými, obrátil se ku největší rakouské železárně, k alpince. Společnost ta po dlouhá léta špatným technickým i finančním hospodářstvím byla přímo zubožena, akcie její na 100 zl. znějící stály po dlouhá léta asi 30 zl. Alpinská společnost má však bohaté doly, a celá snaha Wittgensteinova, jenž se takto stal pánem všeho průmyslu železářského v Rakousku, nese se k sanování této společnosti. Dosadil tam nové ředitely a také technicky organisuje se společnost dle vzoru kladenského.

Kartel stvořený Wittgensteinem schvalovati ovšem nelze, zdražujeť železo v Rakousku o 75—100% proti Německu. Však kartel koná svou povinnost vůči společnostem — a to je Wittgensteinovi hlavní věcí — pokud se trpí, aneb pokud se nenajde proti nim dobrý prostředek. Vysoká cla ovšem těmto velkolepým ziskům napomáhala a ustavičně napomáhají. Vylíčili jsme trochu obšírněji život a působení pana Wittgensteina, abychom jej čtenáři »představili«: je vidět, že je to muž nanejvýš energický, odborník víc geniální než vzdělaný, a neopomeneme i vytknouti, že je Wittgenstein člověk zcela bezohledný, za svým cílem neústupně se beroucí. Ale tím čím v posledních týdnech byl líčen ve veřejnosti, tím není. Wittgenstein není obyčejným mamonářem, není člověkem jdoucím jen za spekulací. Jeho úspěchy hmotné jsou zajisté značny a způsob jakým v novinách s ním jednáno, svědčí jen o tom, že právě hmotné jeho úspěchy, čili zřetelněji řečeno jeho velké bohatství nezůstalo bez účinku na vídeňské jeho okolí. Závist mluvila z většiny oněch útoků. Že se Wittgenstein netěší pro svou železářskou a železnou bezohlednost valné obliby u kruhů byrokratických, ukazuje faktum, že Wittgensteina, největšího průmyslníka v této říši nezdobí žádný řád a žádný titul. Tedy: pan Wittgenstein nashromáždil ve společnostech jím vedených velká jmění v reservách. Po dlouhá léta rozkvětu pražské železářské společnosti nenechal vyplácet dividendy stojící v poměru s výdělky, nýbrž schovával větší část užitku v reservách podniku. Systém tento není zajisté nezdravý, než jednak zmíněným kartelem jinak vysokým ochranářským clem reservy společnosti tak vzrostly, že se v nich přímo dusí. Tu najednou panu Wittgensteinovi se zdálo, že není oprávněn zatajovat akcionářům déle, že mají takové poklady v tajných a veřejných reservách, nyní najednou uznal p. Wittgenstein, že není oprávněn jmění to déle spravovati a ačkoliv v listopadu dal do reservního fondu vložiti dalších 600.000 zl., v prosinci chtěl vypláceti celý reservní fond tento akcionářům čili 95 zl. za akcii. A zde právě vězí příčina aféry. Není ani obchodnické ani morální nasycovati dnes onen přeplněný reservní fond a zítra jej vypláceti. Je přirozeno, že ti, jimž pravý skvělý stav podniku byl znám a kteří o úmyslech pana Wittgensteina věděli dříve než ostatní svět, tedy v první řadě správní rada a její přátelé skupovali akcie po celý čas, čím akcie stouply až na 1000 zl. proti 700 v červenci t. r. O tom není žádné pochybnosti že toto jednání nebylo správné. Pan Wittgenstein měl v čas, při listopadové valné hromadě při bilanci říci, jak hodlá naložiti s jměním podniku a ne si z čista jasna vzpomenout na tuto akci. Ale způsob, jak uražená veřejnost v tomto případě se ozvala, byl nanejvýš zajímavý.

V správní radě sedí totiž tři členové z rakouského úvěrního ústavu a dva z nich — ředitel Mauthner a president Gomperz — prohlásili, že s výplatou 95 zlatých nejsou srozuměni a vystoupili také ze správní rady železářské společnosti. Pobouřená veřejnost viděla v tom jednání solidních lidí a vynutila dokonce i z vládní strany comuniqué ve »Wiener Abendpost«. Prohlášení vlády bylo nadmíru ostré a nazvalo jednání správní rady obyčejným bursovním manévrem. Není naší věcí hájiti ani železářskou společnost ani její intence. Ale bylo nám trochu komické, když ve schůzi správní rady, kde ona výplata byla usnešena, seděl vládní komisař a ani slovem se nezmínil o tom, že usnešení to je proti stanovám a že je manévrem. Vláda pak pohrozila společnosti, že akcie její dá z vlastní právomoci škrtnout, že vystoupí proti kartelu a že je to prý »hlavně železářská společnost, která má interes na stávajícím clu.« Jelikož se železářská společnost ihned poddala, usnešení odročila, přestává věcná diskuse. Ale budiž dovolena otázka: Je kartel škodný? Jsou cla oprávněna? Je-li kartel škodný, jako že je, má vláda povinnost — snad ne v tomto případě možnost — proti němu vystoupit, ať již kterákoli společnost vyplácí reservní fondy nebo tropí bursovní manévry čili nic. Jsou-li cla oprávněna, jako že nejsou, mají a musí být změněna bez ohledu na pražskou železářskou společnost aneb na pana Wittgensteina. Solidní páni Mauthner a Gomperz odešli tedy ze správní rady a jsou dnes uznáni jako poctivci, kteří o onom »bursovním manévru« neměli ponětí. Nám však se zdá, že i pan Gomperz i pan Mauthner o reservách věděli zrovna tak, jako jejich kollegové ve správní radě společnosti a že akcie kupovali zrovna tak, jako všichni přátelé skupiny Wittgensteinovy. Náhlé prohlášení však zdálo se těmto pánům trochu neoportunní aneb ještě nevčasné a pak se trochu báli veřejnosti. Není-li tomu tak, mohli a měli již v letech dřívějších proti systému skrytých reserv vystoupiti.

Ale z celého chování vídeňské žurnalistiky je patrno, že jí je úvěrní ústav bližší než bezohledný pan Wittgenstein.

Když se v květnu Wittgenstein ze svých bohatých hodností vzdal, byl o něm jeden hlas v listech vídeňských, že odchází ze společnosti genie, nyní je pouhý bursovní manevreur! Jaký obrat řízením božím!

Pro nás má celá aféra jen zájem potud, pokud ukazuje na pathologický stav vídeňské haute finance. Zcela zvláštní pak pro nás byla podívaná, když v celé aféře té, kdy se jednalo o podniky v Čechách, člověk nenarazil na jednoho Čecha. Nebyli bychom se pranic trápili, kdyby mezi těmi milionáři, kteří po dlouhá léta těžili, těží a dále těžiti budou, byl také nějaký — vlastenec. Dle všeho budeme tedy mezi těmi, kteří jsou kartelem a clem poškozeni. A to je také něco! — *B. Hl.*

*

Nová organisace učitelstva českého. Otázky školské a učitelské vyřinují se dnes měrou nebývalou na povrch naší veřejnosti. Nejen že časopisectvo politické mnoho zabývá se těmito otázkami, ale

v různých krajích (Albrechtice, Cáslav, Kolín, Německý Brod, Praha a j.) pořádají se schůze manifestační, neobyčejně četně navštěvované. Na sta učitelstva dostavuje se do schůzí těchto, k nimž přicházejí i mnozí poslanci zemští a říšští a representanti autonomních korporací a proklamují se v nich požadavky učitelstva, na valné hromadě ústředního spolku učitelského přijaté. (Viz naše číslo minulé.) Je tu patrně co činiti s dobře vypočítaným plánem, působiti na širokou veřejnost českou. Můžeme jen doporučovati takové styky veřejnosti s učitelstvem. Dosavadní vládní systém školní chce nadělati z učitelů ochotné vykonavatele vůle vládní, třebas i národu a lidu v mnohých věcech nepřátelské, tomu se učitelstvo neubrání, nebude-li míti za sebou širší veřejnost. A zase naopak: mnozí lidé ponechávají všecku starost o zájmy školní příslušným činitelům, takže o mnohých otázkách školních nemají ani náležitého ponětí. Bude tedy jen na prospěch jejich i dobré věci školské, když stykem s učitelstvem vzbudí a živí se zájem pro školy a učitelstvo, na jehož bedrách škola hlavně spočívá. Tak veliký zájem, jako je vychování mládeže, má se těšiti větší pozornosti lidu než dosud, ano má býti úzkostlivě sledováno ve všech kruzích národních a lidových. Nemůže přece nikomu býti lhostejno, kdo a jak vychovává nejútlejší mládež a dává tím základ k budoucímu vzdělání a vychování národa. Bude míti proto jen blahodárné následky, když učitelstvo vejde v užší styk mimoškolní s lidem. Tu může kulturní jeho poslání nésti dobré ovoce, učitelstvo pak samo mnoho může tím získati pro školu i své postavení.

Zmínivše se o manifestačních schůzích učitelských, chtěli jsme obrátiti pozor naší veřejnosti k nynější organisaci učitelstva vůbec. Jsouté manifestační schůze ty jaksi prvním větším projevem této organisace. Teprve těmito schůzemi přichází jaksi naše veřejnost k vědomí, že má tu činiti s novým útvarem společenským, který s neobyčejnou silou a vehemencí přivádí se k platnosti.

Ušlo totiž veřejnosti, že r. 1896. ústřední spolek učitelský, v němž je dnes zorganisováno všech 116 českých spolkův učitelských, přijal novou organisaci, která počíná se nyní také na venek projevovati.

V nové organisaci své nepřestává učitelstvo české na běžném spolkaření, ale jde dále, chce stavovskou organisaci, které by se musil podříditi každý člen stavu jeho. Stav učitelský musí se projevovati jako jednotné těleso sebevědomé a ve svých částech harmonicky činné a zdravé, toť hlavní postulát organisačního plánu učitelského. Organisace má vésti »k očistě, pořádku, důslednosti, neodvislosti a samostatnosti« stavu učitelského.

Okresní spolky učitelské jsou sdruženy v »Ústředním spolku jednot učitelských v král. Českém«. Kdežto byl dříve účel okresních spolků hlavně kulturně paedagogický, má dnes na zřeteli více právní otázky učitelské a svépomoc. Vlastní práce vzdělávací přeložena jest do tak zvaných okrsků. Každý spolek učitelský se totiž rozestupuje na několik okrsků tak, že učitelé na blízku bydlící, kteří se mohou častěji scházeti, tvoří svůj okrsek. V okrscích organisuje se odbírání a čtení časopisů všeho druhu, pořádají se rozhovory o obsahu

časopisů a časových, uměleckých, vědeckých, společenských, národních a politických otázkách, literárních věcech vůbec, pořádají se schůze a přednášky pro lid, zřizují se čítárny a knihovny. Každý okrsek má svého zástupce ve výboru spolku svého, tak jest každý spolek v stálém spojení s okrsky, zná pak dobře mínění svého členstva, jehož práce stavovská stává se tak velmi intensivní.

V ústředním spolku zastoupeny jsou nyní všecky okresní spolky učitelské, neboť i Beseda učitelská v Praze, která 12 let stála mimo spolek, přihlásila se k ústřednímu spolku. Nová organisace učitelstva jeví takovou přítažlivost, že i spolek evangelického učitelstva přihlásil se do ústředního spolku. Tak je dnes ve spolku tom sorganisováno k 8.000 českých učitelův a učitelek. Aby ústřední výbor byl v stálém styku s veškerým tělesem učitelským, rozděleny jsou všecky spolky na 21 skupin a každá skupina volí si svého odpovědného zástupce a náhradníka do ústředního výboru. Každému výboru se přímo za povinnost ukládá do tří let osobně navštíviti všecky spolky své skupiny.

K tomu přistupuje hmotná organisace. Na poslední valné hromadě delegátův ústředního spolku provedlo učitelstvo ve svých řadách to, po čem touží naše národní jednoty, totiž stabilisovalo své příspěvky pro ústřední spolek a s ním souvisící spolky podpůrné tak, že každý člen učitelstva odvádí měsíčně na věc učitelskou 10 kr., což by representovalo od 8000 členů ročně asi 10.000 zl., s nimiž lze již něco vykonati. Touto cestou mají býti zabezpečeny také podpůrné spolky »Samostatný sirotčinec učitelský«, »Spolek pro stavbu domu učitelského«, literární sdružení »Dědictví Komenského«, pak konvikty pro děti učitelské v městech se středními školami a podpůrné spolky okresní pro případ nemoci a jiných nezaviněných pohrom. K témuž účelu má se užíti čistého zisku ze spolkového orgánu »Českého Učitele«, který stal se již aktivním, z kalendáře učitelského a z učitelské záložny, která již druhý rok působí a nenáhle sic, ale stále obor působnosti své rozšiřuje.

Jak z uvedeného je patrno, stala se nyní organisace učitelstva mnohem tužší a dokonalejší než bývala druhdy, s čímž bude nucena i veřejnost česká počítati.

*

Ruch reformatorský na vysokých školách Evropy. U výchově národní jsou zvláště dva národové, a to oba germanští, v příkrém k sobě odporu. Angličan vypěstiv řeč svoji jednoduchou o větové stavbě průhledné a jasné, vychoval se na řečníka meetingů. Angličina plyne svými krátkými slovy, úsečnými větami tak bezpečně, že není možno, aby řečník z konstrukce vypadl. Jest zajisté v povaze národa anglického, že vše pojímá konkretně a prakticky, že ničím mlhavým, neurčitým, fantastickým mysl svoji neopřádá, a taková praktická jest též anglického lidu výchova. Anglický státník Cobden kdysi mluvil o vychovávání mládeže; drže v parlamentu otevřené číslo časopisu Times pravil: v jediném čísle Times jest více skutečností i vězí

mnohem více civilisace než v celém Thukydidovi! Ti, kteří absolvovali Cambridge i Oxford se neklasickému kolegovi smáli, ale Cobden vyslovil větu, kterou doslovně cítí celá Anglie, a kterou velmi podobně vyřkl jiný člen parlamentu Sir Lyon Plaifair, varuje kruhy vychovávající, aby nevysílali do moderního boje o život dětí anglických vyzbrojených krátkými meči a štíty antickými.

Ten způsob výchovy odvádí syny anglické s jich veřejností zbystřenými smysly záhy po velmi krátkém studiu do praxe. Praxí nemíním ovšem jen průmysl, obchod a polní hospodářství i živnosti, nýbrž zaměstnání vůbec netheoretické. Následek té výchovy byla jakási konservativná úprava celé veřejné práce, průběh její byl reálný, čímž získán a šířen jest trh světový po dlouhou dobu, dokud národové ostatní zvláště na kontinentu věnovali se řevnivostem a válkám.

Zcela jinaký byl vývoj vychovatelský v Němcích. Povaha národa zračí se v jeho řeči: oproti přirozenému jednoduchému vyjadřování se Angličana, proti onomu způsobu kladení myšlénky za myšlénkou ve krátkých větách, průhledně, staví Němec svá umělecky rozčlánkovaná souvětí, škatulkuje podřaděné v myšlénkových, řetězových zlomcích v bohatý, ale nepřehledný útvar. Německému řečníkovi jest s tíží možno, aby z konstrukce nevypadl. U Němce působila škola, zde vliv jevila ve všech směrech theorie. Poohledněme se trochu. University německé vyvíjely se od dávných dob ve znamení klasicismu a filosofie, každé větší město má svoji universitu, v době největšího politického úpadku hemžilo se v Němcích velikými jmény theoretiků všech odstínů. Za to mlhavá, sešroubovaná dikce patrně hluboká, avšak časem nesrozumitelná slavila triumfy. I do Anglie šel export filologů, ba největší znalci sanskritu a vychovatelé úředníků kolonií asijských byli velicí scholarové, učenci původu německého.

Tento theoretický ráz a vliv theorie jeví se ve všech oborech německé práce. Rok 1870. a celý rozvoj válečnictví pruského jest dokladem tohoto tvrzení. Čtěte Moltke's Militärische Correspondenz (Berlin 1896) i uvidíte, kterak přísnou vědeckou methodou celé Německo rozvrženo podle pravděpodobných konfliktů budoucích již r. 1857. Srážka s Rakouskem nejen předvídána (Prinz Kraft zu Hohenlohe-Ingelfingen: Aus meinem Leben. Band I. 1848—1856), nýbrž hledána, i budoucí veliký konflikt s Francií. Všechny eventuality jsou v počet vzaty, plány předem pořízeny ohledem k možným komplikacím: k. př. k jinému chování se Hessenska, Badenska, Bavor atd.

Celá ta literatura jest přesvědčující o síle chladného, do detailů postupujícího theoretisování. Ještě pak zajímavější jest, že doznati musíme, jak záhy tito theoretikové prohlédli a udržovali omyly a krátkozrakosti celé té domýšlivé Evropy.

Sledujme však paralelu, připouštím, směle postavenou, dále! Historik anglické Royal Society praví o té slavné korporaci i o celém školství anglickém: sídla vědění to byla, nikoliv laboratoře, pouze školy, v nichž jen málo kteří přemýšleli, ostatní to co slyšeli, prostě podpisovali. Odtud stalo se, že učenec v hebrejštině porážel vědecké

závěrky geologa a fysik psal o zjevení svatého Jana. (Viz zcela nové úkazy takové o Taitovi a Crum-Brown-ovi v Anglii). Z těch slov plyne, že ten eminentně praktický národ anglický měl a posud má školy, které s potřebami národa praktickými jen velmi málo souvisejí.

Naproti tomu v době přeháněné filosofie a velmi zdárného kultu filologie v Němcích, ozývá se u tohoto theoretického národa touha po praktické práci, ovšem čistě vědecké. Jest to náš Purkyně, který zařizuje na filosofické fakultě vratislavské laboratoř fysiologickou, do niž mladé žáky ku práci zve, a jest to veliký chemik německý Liebig, jenž v Giessenu otvírá výzkumnou laboratoř chemickou! Účel těchto pracoven, toho nezapomínejme, jest čistě theoretický. Z celé té řady prací, která zde vyšla, ani jedna nedotýká se průmyslové praxe, ani jedna není nálezem peněžně aktivným. Angličané vzali ze školy Liebigovy žáky na první své vysoké školy, němečtí učitelé tito vyvolali průmysl, avšak vrátili se opět do Němec, kdežto jich angličtí kolegové zůstali ve svém theoretisování, i vzdálili se opět od života. Anglický průmysl chemický zůstal konservativně stejný.

Naproti tomu německé university pochopily veliký význam věd přírodních, i jaly se stavěti snad přehnaně nádherné stánky pro vědeckou práci z oborů těchto. Jest věru s obdivem vysloviti se o professorských sborech těchto universit, které majíce ohromné majority členů nepřírodozpytců, bonnská na př. sáma měla celou řadu filologů moderních i klassických, přece ochotně nápomocny byly u pozdvihování moderních těchto institucí se sebezapřením u professorské kasty vzácným. Jen pomysleme sobě, že ti velcí filologové, historikové, tísnili se se žáky svými v nepohodlných starých, tmavých jizbách historicky zajímavých omšených staveb universit většinou staletých, kdežto přírodozpytcům stavěny paláce do milionů jdoucí, ba i byty a kabinety královsky vypravené. A ta laboratoria nehověla žádné praxi, v síních těch byla čistá, theoretická věda vládkyní, práce byla vědecká, konaná ideálně ku povznesení pouhé vědy. Žáci-pracovníci odměňováni titulem doktora filosofie.

V létech těch (1864 stavěn institut bonnský, 1868 berlínský) nepomýšleno z universit vůbec mnoho na industrii, avšak záhy ukázalo se, že vědecky vyškolení, samostatnou prací původně myslící doktoři filosofie počali v značné míře fedrovati praxi průmyslovou, zvláště průmysl barvářský a textilní, po té i širší průmysl chemický začal se v Němcích statisticky zmáhati.

Znamenitý historik G. Waitz pochopil záhy význam přírodních věd v nejširší aplikaci jejich i praví r. 1869. v řeči akademické: die Universitäten haben den Kreis der Wissenschaften und der Zuhörer bedeutend erweitert, und ich denke, sie haben recht daran gethan. So wenig sie auch die polytechnischen und besonderen Fachschulen, Forst-, Berg-, Bau-, Ingenieur-Akademien absorbieren sollen, so gut ist es doch, dass sie den Bereich ihrer Thätigkeit auf alles ausdehnen, was wirklich wissenschaftlicher Behandlung unterliegt — —.

Tedy věda měla průmysl povznésti; i jest zajímavo, že na německých universitách v té míře, jak vzrůstala pověst vlivu té vědy v praxi, usínaly profesury chemické technologie, oné nauky, která jest nejpraktičtější. Od roku 1880 (smrti Wagnerovy) není na žádné universitě německé řádná profesura té nauky. Stalo se to zajisté v interesu polytechnických škol, které v těchže městech vznikati počínaly, v nichž staré university byly. Nechybělo ovšem na resolucích, které vládě obsazení míst profesur technologie doporučovaly.

Mezi tím vyšinuly se školy technické: pražská se zakládací listinou českou z konce předešlého století:

Berlín	jakožto technická škola	1821,	vysoká škola	1879	vl. 1882
Brunšvík	»	1835,	»	1877	—
Cáchy	(polytechnikou)	1870,	»	1880	—
Darmštadt	(polytechnikou)	1864-1869,	»	1877	vl. 1883
Drážďany	»	1871,	»	1890	—
Hanover	»	1847,	»	1879	—
Karlsruhe	»	1832 vl. 1865,	»	1867	—
Mnichov	»	1864,	»	1877	—
Stuttgart	»	1840,	»	1862	vl. 1870

E. Zöller, ctitel vysokých škol technických, líčí v historii rozvoje trudné počátky těchto škol. Školný běh byl řemeslný, všemožná snaha nesla se k tomu, aby byla učícímu se technikovi jak možno uspořena studia pravých děl vědeckých, celé vyučování omezovalo se na sdílení resultátů. Celá osnova vypadala, jako by byla průpravou ku porozumění kalendářů inženýrských, strojnických a chemických. Vyučování mělo býti co možná praktické. Vysoká učení technická vyšinula se nestejnou měrou, jedna více, jiná méně, jedna v oboru tom, jiná v jiném. Vědy inženýrské pomalu koncentrovaly se na nich, chemické jen místy a částečně. Kdežto university mívaly po jednom řádném profesoru chemie obecné, nabyly jednotlivé vysoké školy technické i po dvou a po třech profesorech řádných i laboratorií příslušných i sbírek obsáhlých.

Velikolepé výsledky věd mathematických i přírodních přišly ovšem aplikací — průmyslu — vhod, nechť si vyplynuly odkudkoliv, pocházely od theoretických hvězdářů, geodetů, geometrů, theoretických botaniků, chemiků či pánů ze samé tovární praxe. Skutek však nad pochybnost vyvýšený jest, že v Německu prokázán jest pokrok v průmyslu chemickém a to rozhodně následkem diktátu, že žádný universitní student nedostane absolutoria, nepodá-li disertaci původní z některého odvětví chemie. Jest nemenší faktum, že doktoři filosofie zaujali chemický průmysl německý.

Ovšem stálo to mnoho práce, bylať v Německu doba, kdy hodnota doktorátu velice poklesla a tu ozvali se ku prospěchu vědy i průmyslu učitelé universitní, kteří přáli si přísných dokladů zralosti a podání tištěné původní práce, jakožto disertace. Kolem té poslední všechno se točilo. Veliké jsou z let sedmdesátých spory, odnášející se ku fabrikám doktorátů, k universitám německým. Když následkem

energického vystoupení samých praktiků i ve sborech zákonodárných, v časopisech, revuích i novinách nastupováno na přísnější zkoušky, utíkali se slabší, titulu chtiví kandidáti do Švýcar, na vysoká učení v Curychu, Basileji a v Ženěvě. Zde odbyty jsou zkoušky laciněji a titul odnášen přes hranice »ve všem svobodné« země.

Požadavky k dosažení doktorátu filosofie jsou dnes v Německu u chemiků téměř stejny.

1. Jakožto předběžné vzdělání požadováno jest vysvědčení zralosti z gymnasia humanistického nebo gymnasia reálného, nebo jiné střední školy těmto na roveň postavené (zde jest koncesse školám reálným). Od požadavku toho není dispense při následujících osmi fakultách: Berlín, Bonn, Vratislav, Giessen, Greifswald, Jena, Halle a Münsteru. Na ostatních 13 universitách může fakulta aneb příslušný ministr ve příčině vysvědčení maturitního připustiti zmírněné požadavky.

2. Kandidát musí nejméně šest semestrů pobýti na universitě (Berlín, Bonn, Greifswald, Halle, Kiel a Vratislav). Ostatních patnáct universit dovoluje, aby studium to i na vysokém učení jiném ku př. technickém vykonáno bylo.

3. Kandidát musí předložiti disertaci posud nikde netištěnou. Některé dovolují předložiti spis tištěný, Gottinky, Mnichov a Roztoky i třeba spis fakultou cenou poctěný.

Pozorný čtenář poznává, že v podmínkách doktorátu filosofického pro průmysl jest koncesse, hledíc k žákům škol reálných. A skutečně potřeba chemiků v industrii rostla.

Ku př. továrna na barviva F. Bayer a spol. v Elberfeldu měla

r. 1881 . . .	15	chemiků diplomovaných a	500	dělníků
r. 1885 . . .	24	»	700	»
r. 1890 . . .	58	»	1000	»
r. 1895 . . .	90	»	2119	»
r. 1896 . . .	104	»	2644	»

Badenská Soda u. Anilinfabrik měla r. 1865 pouze 30 dělníků, 1895. pak 4600 dělníků, počet chemiků vzrostl z 5 na 100, dělníkům zaplaceno r. 1894. = 4,372.149 marek.

Poslanec dr. Böttinger pravil v německém sněmu dne 7. března r. 1894: Vzpomeňte sobě, pánové, že je tomu sotva 50 let, co zahájena byla chemická industrie v Německu, roku 1891. vyšinula se již na 606 milionů marek, z nichž barviva obnášejí 65 mil. marek, preparáty 52 mil., dělníci dostávají v 5273 továrnách 83,800.000 marek. Škoda by byla, kdyby mladí studující již na vysokých školách pustili se příliš do speciálností a zanedbali širokou basis přírodních věd vůbec, které jest jim tak velice zapotřebí. A co nejvíce jest s politováním, že ti mladí páni nenabyli ani toho, čeho jim potřebí jest ku vystižení nutného niveau obecného vzdělání. — Ba, i horší stesky v Němcích slyšány z míst nejvyšších!

Když však úspěchy průmyslové zde byly a 139 německých továren z velikého množství otázaných odpovědělo, že zaměstnává 426 doktorů a 62 diplomovaných, počalo poněkud malicherné škádlení, které zahájili profesoři německých vysokých škol, chtíce té či oné

škole vindikovati zásluhy o ono přiměřené vzdělání studentů, kteří průmysl pozvedli. Universitě vytýkána jednostrannost, ba i dokonce zavinění, že přílišnou spotřebou peněz k účelům specielního studia zastavila vývoj vysokých škol technických, university odpovídaly (letos rektor berlínský anatom Waldayer), že vůbec pravé vědecké badání technik jest daleké atd. Z toho vidno, že páni profesoři nemohou na chvilku zapomenouti svých lidských slabostí.

Tajný vládní rada A. Riedler vydal spis Unsere Hochschulen und die Anforderungen des XXten Jahrhundertes (Berlín 1898). Podle mínění pana autora nestačí starý program universit, aby zaujal moderní vědy v jejich přítomném rozmachu, přes hlásané pouhé pěstování vědy také university holdují vycvičování v chlebodárných oborech. »Nelze jim sice upříti, že bojovavše po dlouhá staletí za duchovní svobodu, urovnaly půdu vědeckého bádání, avšak ve své nezávislosti přivedly to technické vysoké školy ve čtvrt stol. dále než university dříve za celá staletí. University zůstaly jednostrannými, dbajíce předem vědeckosti a vylučujíce aplikaci a hospodárnost; mají-li university jména svého zasluhovati, musí zaujímati veškery oblasti, které jsou přístupny vědeckému pěstování, i týkají se duchovního rozvoje, kultury a ušlechtilého působení lidského. University nesmí se uzavírati před tím, co souvisí s technikou, s lidskou prací a rozvojem kulturním. Hájíc pouze čistý vědecký interes isoluje se universita v budoucím století ještě více, neboť dostavily se vztahy věd ku životu, časy se proměnily, staly se vážnějšími. Povrhování prací, výkonů technických nesvědčilo nikdy o vysokém náhledu i stalo se dnes bezpředmětným«.

»Vědecká učení starých nestarala se nikdy o úkoly skutečna, ona se vyvíjela za dob a poměrů sociálných, které se nikdy nevrátí«. Již z těchto několika vět vysvítá jasně, že pan autor inženýr celý úkol činí si velmi snadným, klada věty vedle sebe, které jsou správné vedle jiných naprosto nepřípustných. Není známo znalcům poměrů universitních, že by tyto vysoké školy nynější interesy národa podceňovaly, na těchto školách pěstuje se národní hospodářství, profesoři universitní stvořili veliká odvětví průmyslová v Německu i moderní elektrotechnika není, ani geodesie universitám daleka. Pan autor žádá od učitelů technik, aby svoje předměty ovládali nejen vědecky a prakticky, nýbrž i po stránce hospodářské. Tuto hospodářskou stránku vykládá blíže; dle výkladu toho by měl učitel naznačiti, kterak za dosažením jistého, určitého cíle z daných prostředků lze nejmenším nákladem finančním, práce, materiálu, času a sil dosíci maximálného technického efektu a národohospodářského prospěchu. Celá vysoká škola pak dle mínění jeho má v nejdůležitějších oborech přebírati vůdcovství a raziti dráhu pokroku.

I tyto věty jsou částečně oprávněny, ač jsou spíše výrazem jakéhosi ideálu. Hospodářské vzdělání učitele vysoké školy dá se mysliti jen povšechné, podrobnější znalost v té stránce by mohl míti jen v jednotlivých partiích, v nichž s průmyslem těsněji souvisí, a z něhož sám hospodářské poučení bere. Avšak pak by musily tech-

nické vysoké školy zcela jinak zařízeny býti: v Rakousku počíná se totiž ustálovati praxis, že přiděluje se profesorům těchto škol po 15, 20 ano i více hodinách týdně. Na místě, aby šířením programu průmyslových odborů počet profesorů technických nauk se zvětšoval, přikládají se jednotlivcům přerozmanité předměty, z nichž ovšem jen jeden aneb málo skutečně hluboce a všestranně ovládati mohou. Pan autor maje na mysli veliká, nádherná laboratoria německé říše vyčítá universitám tamějším bohaté dotace a veliký počet dobře placených badatelů. V té stránce však také není věta docela správnou. Jest faktum nepopíratelné, že dotace jednotlivých profesorů universitních jsou přímo ohromné, avšak s tím velikým počtem »durch die Lehrthätigkeit fast gar nicht belasteter Forscher« nemá se věc zcela. Poukazuji ku právě nedávno vyšlé brožuře jednoho z nejlepších učitelů německých: E. Erlenmayera*), který dobře poukazuje k tomu, že ústavy stavějí se čím dále tím větší, počet praktikantů v laboratořích se nejméně z desateronásobil, avšak počet učících sil se nezvětšil. A to je pro výcvik mladých pracovníků momentem rozhodujícím. Počátkem měl profesor svých 15—20 pracovníků, kterým mohl osobně mnoho rad uděliti a v jejich práci i postup její zcela se vmysliti, dnes 100—150 nepřehlédne. Že koncentrací studentů ve velikých laboratoriích není vinen jediný stát, jest pochopitelno, vždyť souvisí to valně s platem kolejným. Tudíž jest rozmnožení profesur předmětů praktických v interesu jak technik tak i universit.

Ku pomoci učitelů třeba jest assistentů, kteří umí věc a jsou pořáde mezi studenty. Německo má tento stav znamenitě opatřený, velice pilných, vytrvanlivých a pro čas nároků finančních prostých mužů mladých jest na tamějších vysokých školách hojnost. U nás jest poměr mnohem méně příznivý, nejen že skutečně vědeckého interesu jest velmi málo, i energie a rozhledu světového, nýbrž ta naše nešťastná snaha po nějaké sebe menší službě jisté. Funkcionarismus odvádí absolventy lepší rychle do řad suplentských nebo do praxe, která ovšem lépe honoruje než stát. Assistenty stávají se nyní ponejvíce studující z posledních ročníků, jejichž vychovatelské schopnosti ovšem ztěží lze použíti.

Co do obsahu učení jest podotknouti, že na německých universitách svého času byly vykládávány též nauky tak zv. technické i vojenské (Gottinky), lesnické, inženýrské (měřičské), ba university americké mají vůbec vědy inženýrské a jedna universita vlašská má dokonce svou »facoltá politecnica«. Jest tudíž mínění pana autora, jakoby university dívaly se s patra na technickou práci snad smutnou zkušeností ojedinělou, ostatně jsou zajisté ku př. fakulty medicinské

*) Em. Erlenmayer. Bemerkungen ueber Examina und Ausbildung der technischen Chemiker. Heidelberg 1898. Ku dotvrzení horních názorů stůjž zde z brožury věta Liebigova: Ein wahrhaft wissenschaftlicher Unterricht soll fähig und empfänglich für alle und jede Anwendung machen; mit der Kentniss der Grundsätze und Gesetze der Wissenschaft sind die Anwendungen leicht, sie ergeben sich von selbst«.

celým způsobem učení, tendencí a úpravou rigoros školám technickým nesmírně blízky.

Fakulty filosofické, samy universitas literarum representující, mají na universitě význam nejvyšší a pro století XX. rozhodující. Nejen, že specialisací dnes naprosto nutnou mají v rukou i budoucí rozvoj vědy pouhé, leží i v theoretické fysice a chemii úplně pokrok i technický, jak chemických průmyslů i elektrotechniky. Pro nejvyšší pokrokový ráz těchto praktických odborů by měly býti tyto předměty státem na prvním místě fedrovány, jakž skutečně v Německu se děje. Avšak i ostatní vědy přírodní i vědy duchovní šíří a šířiti budou program svůj, tak že fakulta filosofická nemůže již prospěšně jakožto jedno těleso prospívati, i bude vhodno, fakultu tuto rozděliti vyloučením věd mathematicko-přírodních u fakultu zvláštní, pátou. Tato fakulta pátá by pak usnadnila nabývání doktorátu neklasického, jenž by mimo vědy mathematické a přírodní zaujímal historii filosofie přihlížejíc k těmto vědám samým. Doktorátu toho mohli by dosíci i technikové, kteří by nějaký určitý čas v některých předmětech vzdělávali se na oné fakultě universitní. Tato fakulta pátá by tím způsobem připravovala půdu, na niž by se utéci mohly ony discipliny z vysokých škol technických, jestliže tyto by snad považovaly za potřebné státi se ještě praktičtějšími než jak tomu dnes jest.

Rozhodný obrat od humanismu a klasicismu universit směrem k práci hospodářské jest diktátem století XXtého, čímž ovšem vědám duchovním nebudiž naprosto ublíženo, aniž jejich rayon působnosti jakkoli ztenčován. Velmi správná jsou slova, jimiž obrátili se řídící státníci dvou říší k zástupcům svých národů:

»Jeviště dějin světových se rozšířilo, čímž změněny jsou též proporce: stát, jenž byl velmocí v dějinách Europy, může, co se jeho materiálné síly tkne, v době dohledné státi se členem států menších, podružných. Mají-li evropské státy zachovati si svoje postavení světové, musí, jak dalece takto poměry dovolí, velmi úzce dohromady se semknouti. Není nemožno, že přijde čas, kde ty státy nahlédnou, že bude jim něčeho moudřejšího činiti, než si vzájemně ssáti krev, neboť budou musiti v hospodářském zápase o své bytí všechny své síly napnouti.«

A druhý nám bližší státník pravil:

»Evropa podle všeho zdání ocitla se ve svém rozvojovém procesu na bodu obratu, jenž musí veškeru naši pozornost zaujímati. Veliké, čím dále tím velitelštěji se nám vnucující problémy materielního blahobytu neleží již v utopických vzdálenostech, ony se přiblížily, ony jsou již zde, a my nesmíme jich přehlížeti. Problémy ty vtisknou pečeť nejbližší době. Jako 16. a 17. století bylo vyplněno válkami náboženskými, století 18. liberálními ideami prorazilo a v století 19. vytryskly nejmocněji idey národnostní, tak bude století dvacáté pro Evropu dobou zápasů ve zdatnosti hospodářské, zápolením o samé existenční podmínky. Použijme těch několika roků, jichž nám mír dopřává k utužení se a ku sbírání veškerých sil k tomuto jedinému cíli.«

Zajisté to je pravda a Německo dokázalo skutečně i statisticky vůči Anglii, že příprava ta jest jedině možná ve školách; německý kantor svou škrobenou systematičností způsobil Sadovou a Gravelotte se Sedanem, týž kantor však způsobil i materielní vítězství Německa nad Anglií a Francií v průmyslu a obchodu. V Německu jsou všechny mohutnosti národa spojeny v tomto robění a nemohu se ubrániti pocitu, že právě posměšný titul »hausírníka«, jímž anglické listy poctily Viléma II. na orientálské poslední cestě, narážejíce na jeho obchodní politiku, jest pro císaře Německa pěkným dokladem, že úlohy moderní pojímati musí vážně a pracovati i panovník s sebou, se svým národem. Tuto sílu i organisaci Německa by měli na mysli míti nejen Čechové a Slované rakouští, ale i naši krajané Němci, kteří průmyslně a intelektuálně s Němci severními, dobyvavými, měřiti se nemohou. I jim hrozí v budoucí době organisovaný průmysl německý, neboť nezapomínejme, že se zeměmi industriálně inferiornými na dlouho Rakousku počítati lze nebude. V té stránce má celé Rakousko odpůrce blízkého i mělo by pánovitosti jeho hledíc k Rusku, Dánsku (dnes) i jinde využitkovati obchodně!

V Grande Revue (dřívější Revue du Palais) čte pan Félix Martin důkladně levity Francouzům. Zcela nic nelichotě francouzským předsudkům o velikosti národní, ukazuje jim, že tíhnou k úplné ruině, ba že padnou úplně, nevyšinou-li se energií dnes nutně nadlidskou ku reformě vyučování odborného a technického. Plány a programy našich škol, praví, jsou tytéž jako před padesáti roky, a mezitím změnila se věda, průmysl a vůbec veškerá aplikace vědy ve všech podmínkách života. Proměna zde jest hluboká, pokroky úžasné! Uvažte, Francouzové, již Rusko nás dnes předstihuje: ovšem věnuje Francie na vzdělání odborné 12 milionů, Německo 187 milionů ročně!

Caveant consules; o povznesení školství nebylo řeči u nás v parlamentě, ani nepamatujeme! —ρ—

*

Bilance upotřebení elektřiny. (Dokončení,)

Telegrafie i telefonie pracují se slabými toliko proudy elektrickými; zdrojem jich jsou po dnes z velké části batterie článků galvanických, i neuvádějí se zde velká kvanta elektrické energie v pohyb. Za to k jiným účelům vyvozuje se nyní energie elektrická hravě v síle rovnomocné práci strojů mnoha set i tisíců koňských sil. Pokrok ten jest umožněn sestrojením strojů dynamoelektrických: jichž základ jest vyvození proudu indukcí, to jest pohybem uzavřených vodičů v poli magnetickém proti silám magnetickým. Pohybem tím, vyžadujícím jistou práci přeměňuje se přímo práce tato či energie mechanická (na př. motoru parního neb plynového) v energii elektrickou. Po různých více méně dokonalých pokusech sestrojiti účinné stroje toho druhu značí konstrukce stroje Grammova r. 1871 uskutečněná epochu, možno říci počátek dějin elektrotechniky, jejíž rozkvět stálým zdokonalováním strojů až po moderní kolosy na proudy stří-

davé a vícefásové líčiti sem nenáleží. Možností snadné a poměrně laciné elektrické energie v kvantech libovolně velkých razilo elektřině cestu v nejširší obory lidských potřeb. Na mysli máme hlavně osvětlování, přenášení síly proudem do dálky a elektrochemické zužitkování proudů.

Prochází-li proud uzavřeným vodičem, mění se elektrická energie v tepelnou: vodič se zahřívá. Je-li na některém místě vodiče odpor dostatečně značný, může zahřátí se stupňovati až v rozžhavení. Pak k effektu tepelnému přistoupí effekt světelný. K docílení obého užívá se proudů elekrických: jednak pro elektrické lampy, jednak nejnověji pro elektrické pece. Uvedeme-li v dotek dva uhlové hroty spojené s poly mocného zdroje elektrického proudu, a vzdálíme pak něco málo, vznikne mezi nimi oblouk světelný vytvořený rozžhavenými plyny vůkolními i parami uhlíku samotného pro vydatný odpor v těch místech. Ukaz ten, který popsal poprve r. 1804 H. Davy (1778—1829) vedl ku sestrojení elektrických lamp obloukových, jichž všech mechanismus k tomu slouží, aby se uhlíky, které shořují, ustavičně v patřičné vzdálenosti udržovaly. Rozžhavení drátů neb vláken uhelných (ve vzduchoprázdnu, aby se nespálily) jest podstatou elektrických lamp žárových. (Edison.) Užívání obou těch druhů lamp, a tudíž i jich výroba rozmohly se v posledních létech za účelem osvětlování veřejných ulic, náměstí atd. i vnitřku budov měrou úžasnou, čehož příčinou jsou četné přednosti zejména světla žárového oproti jiným způsobům osvětlování (nestrávuje se kyslík ze vzduchu, vůkolní teplota se jen nepatrně zvyšuje, nebezpečí požáru je malé, čistota a snadná obsluha atd., nehledě k nákladu peněžnímu, který ovšem dle místních poměrů může býti velmi různý). V Americe bylo do r. 1892 v činnosti 1950 závodů na výrobu elektřiny k účelům osvětlovacím, které napájely 208.000 lamp obloukových a 3,060.000 žárovek, a kapitál v závodech těch uložený páčil se na 60,000.000 zlatých. Leč i Evropa se činí. V závodech jediné společnosti »Allgemeine Elektricitäts-Gesellschaft« v Berlíně vyrobí se denně 30.000 žárovek. Paříž pohaněla r. 1895 elektrické stroje pro účely veřejné (zejména osvětlovací) úhrnou silou 25.700 koní a připočtou-li se k tomu elektrárny soukromé stoupne číslo na 48.700 koňských sil.

Cetným speciálným účelům hoví elektrické světlo znamenitě. Zejména to platí o osvětlování lodí. V anglickém námořnictvu počato s elektrickým osvětlováním lodí již r. 1875, první loď úplně elektřinou pro osvětlení i jiné výkony vyzbrojená byla »Inflexible« postavená r. 1882. Námořnické válečnictví pojalo v služby své elektřinu k rozmanitým výkonům: k obsluze i pohybu děl elekrickými motory, k osvětlování terrénu válečného za doby noční, čehož doklady z války španělsko-americké dosud tkví v živé paměti. Aspoň zprávy ze Spojených států dotvrzují, že veškerá ta zařízení se znamenitě osvědčila. Pro majáky hodí se mocné lampy elektrické znamenitě, leč tu padá na vrub velký náklad na udržování zvláštní elektrické stanice pro jediný maják, zpravidla na místě jinak osamělém umístěný. Ostrov Wight byl prvním takovým anglickým majákem opatřen r. 1888.,

leč od těch dob nebylo mnoho elektrických majáků postaveno. Důvody jsou i čistě věcné. Za jasného počasí svou briliancí světlo elektrické i na velké dálky ostatní zdroje předčí, leč za husté mlhy neproniká dále než světlo lamp olejových. Zde zdá se, že elektřina ustupuje do pozadí. Leč nebude snad tomu tak na dlouho. W. H. Preece, přednosta telegrafních úřadů anglických, vyslovil (1893) naději, že není daleka doba, kdy dorozumění mezi majákem neb vůbec pobřežím bude možno vlnami elektrickými, podobně jako telegrafie bez drátů. Loď bude jimi moci býti varována, ať den je či noc, mlha či vánice neb déšť, a tak temnota i bouře pozbudou svých hrůz přirozených a plavba nocí a tmou nebude o nic více nebezpečnou než plavba za jasného dne. Stroje, jež »vycítí« varovná elekrická vlnění z pobřeží, nahradí bdělé, leč často malomocné oko lodivoda.

Zužitkování proudu k effektům tepelným, možno říci, není posud valně vzdáleno počátku svého rozvoje. Nehledě k různým ohřívadlům i topícím zařízením pro domácnosti i laboratoře posud jen v malém a poskrovnu užívaným, obrácen zřetel hlavně k okolnosti, že proudem elektrickým docíliti lze nejvyšší možné teploty (Moissan). O principu tom i o zužitkování jeho ve velkoprůmyslu byla řeč v Č. R. roč. I. str. 941 a násl. Tam ukázáno, kterak elektrická pec vedle účelů čistě vědeckých slouží již nyní některým pracem metallurgie, zejména však vyrobě sloučenin moderně důležitých: karborunda a karbidu vápenatého. Karbid tím hledanějším bude předmětem obchodu, čím více se rozmůže osvětlování acetylénem. V Čechách máme už továrnu na karborundum v N. Benátkách a továrna na karbid, která se staví v Lobkovicích a užije k výrobě energie elektrické vodní síly labského toku, zahájí co nevidět svou činnost.

Přenášení síly proudem elektrickým umožněno jest zcela jednoduchým důsledkem z elektromagnetické indukce. Točí-li motor jádrem dynamoelektrického stroje, jest tento zdrojem proudu; naopak zavádí-li se odjinud proud (zdroj jeho slove generator) v dynamoelektrický stroj, roztočí se jádro tohoto, a stroj stane se sám motorem. V praxi jde bud o přenášení síly z velké elektrické centrály na stroje (na př. živnostníků) ve vzdálených závodech menších aneb o přenášení energie na motory vagonů elektrických, čímž v život jsou uvedeny dráhy elektrické. Podstata děje v obou případech jest táž.

Nenáleží sem líčiti výhody elektrického přenášení energie oproti jiným způsobům (na př. mechanickému pomocí transmisních lan) i podmínky té výhodnosti. Jednoduše stačí uvésti, že elektrické přenášení jest výhodné, když hnací síla generátoru v centrále jest laciná: je-li to na př. síla vodní. Jinak jest výhodnější stavěti motory na místě potřeby samém než energii tam přenášeti. Nemá-li býti ztráta energie cestou značná, musí býti proud z centrály vedený vysokého napjetí. Na elektrotechnické výstavě ve Frankfurtě učiněn r. 1892 velkolepý pokus s přenášením energie elektrické. V továrně v Laufenu vyráběn vodní turbinou o pracovní intensitě 300 koňských sil proud, který s výkonností 74% převáděn do Frankfurtu vzdále-

ného 175 km! A báječně větší zásoba energie spočívá ve vodopádech niagarských. Energie úhrnná toho vodopádu, v němž v jedné hodině 100 millionů m³ vody klesá o 40 až 50 m, odhadnuta na 16 millionů koňských sil. O tuto energii dělí se už několik akciových společností. Inženýři odhadli, že bude možno dodávati elektrickou energii z těchto závodů na vzdálenost 330 km., tedy tak daleko, jako z Prahy do Vídně, a sice levněji než by to dokázal nejlepší parní stroj na místě spotřeby. Město Buffalo, vévodící jezeru Erijskému a čítající 375.000 obyvatelů kryje od listopadu r. 1896 téměř veškeru svou spotřebu energie z elektráren niagarských vodopádů, vzdálených 22 angl. mil. Energie přenášená obnáší asi 10.000 koňských sil. Že jsou závody, které tou energií pracují bez čadících komínů, tudíž »bezdýmné«, netřeba podotýkati.

Užitek i pohodlí, které vzejde době nejblíže příští z rozvádění elektrické energie po větších městech z velikých centrál elektrických za účelem osvětlování, pohonu motorů i lokálních drah, nelze dnes ani dobře tušiti. Aspoň koňské dráhy městské zdají se míti již léta svého trvání sečtena, ač elektrické dráhy nejsou v činnosti jedno dvacetiletí. Zrodily se v Evropě, a sice v Berlíně, kde W. Siemens r. 1879 postavil první trať elektrickou. Rozvoj z počátku šel tempem volným. R. 1884 byla v sev. Americe toliko jediná trať v Clevelandu. Leč od toho roku rozmohly se dráhy elektrické v Americe úžasně. R. 1887 čítalo se tam 6 tratí, r. 1888 již 30, a roku 1889 už 57. Koňské tramwaye vždy kvapněji od té doby přeměňovány v elektrické, tak že se r. 1893 již na délce tratí 12.274 km jezdilo elektřinou. Jisto jest, že rozvoj ten jest přičísti na vrub chvatnosti, která se jeví v povaze amerického obyvatelstva, kterému záhy staré liknavé dopravní prostředky nestačily. V Evropě bylo koncem r. 1896 celkem 111 tratí drah elekrických v délce 902 km. Z toho připadá na Německo 406·4 km, na Francii 132 km, na Anglii 107·3 km a na Rakousko-Uhersko 76·6 km, o které se dělilo tou dobou 10 tratí. Zvlášť výborně se hodí elektrické dráhy pro trati podzemní, proto že nečiní dýmu, i rychlejší dopouštějí vozbu než dráhy parní. Kterak takový dým v podzemí obtěžuje, možno nejlépe přesvědčiti se při podzemních železnicích v Londýně, zejména u porovnání s dvěma podzemními tratěmi elektrickými, které touto dobou jsou už v činnosti. Jak patrno, jsou dráhy elektrické, aspoň na kratší vzdálenosti, již nyní vážným konkurentem drah parních.

Známost elektrochemického působení proudu dovrší za krátko jubileum stoleté, přes to však zužitkování proudu pro velkoprůmysl chemický jest mladého teprv data, nehledíme-li ku galvanickému pokovování (galvanostegie) a galvanické reprodukci, zejmena reliefů (galvanoplastika). Na témž základě, to je srážení se kovu z roztoku na záporném polu, jen že ve velkém, upravují se (raffinují) čisté kovy, zejmena měď. Energie elektrická rovnomocná 3 koňským silám, vyloučí za 1 hod. 10 liber (angl.) mědi naprosto čisté za náklad asi 1 penny (5 kr.). Většina čisté mědi produkované v Americe upravena pochodem elektrolytickým. Raffinace

a zpracování kovů z rud elektřinou vůbec tvoří zcela samostatné nové odvětví: elektrometallurgii. Mimo měď, kterou konsumují elektrická vedení, dráhy a stroje elektrické, vyrábí se s úspěchem elektrometallurgicky zinek, část aluminia v obchodu jsoucího, raffinuje se stříbro (v Rusku), extrahuje zlato z hornin jím chudých. Elektrické plátování zlatem, stříbrem a niklem rozkvetlo zejmena v Birminghamu a v Sheffieldu. Mimo kovy vyrábí se nyní elektrochemicky celá řada předmětů chemického velkoprůmyslu. Na prvém místě jmenovati jest výrobu žíravých louhů (jež jsou roztoky hydrátu sodnatého neb draselnatého) elektrolysí z roztoků chloridu draselnatého neb sodnatého, jež jsou poměrně materiálem laciným. Za přítomnosti kysličníku uhličitého vyrobiti lze uhličitan sodnatý neb draselnatý, tedy sodu neb potaš. Při některých způsobech práce jest vedlejším výrobkem chlór, který zpracují na chlórové vápno — ač i přímo elektrolyticky lze získati louhy (chlórnatany), které mají desinfekční i bílící mohutnost jako chlórové vápno. Pozměnou pracovních podmínek lze z chlóridů upravit chlórečnany, látky to v průmyslu cenné, prudce okysličující. Účinkem výbojů elektrických v kyslík vzniká ozon, jaksi kyslík zhuštěný (jako diamant jest hutnější modifikací uhlíku, ač chemicky stejné podstaty), plyn to mocných vlastností desinfekčních i bílících, nyní továrně vyráběný — a podobně výboji za jiných podmínek bylo by lze i dusík s kyslíkem vzdušným sloučiti, tedy ze vzduchu vyrobiti (za přítomnosti vody) kyselinou dusičnou, a z ní ledek (dusičnan sodnatý neb draselnatý) který by mohl nahraditi ledek přirozený, kdyby ložiska došla, na čemž všem těm činitelům záleží, jimž jest úkolem opatřovati lidstvo střelivem a třaskavinami vůbec, neboť dusičnany jsou východiskem veškerých skoro třaskavin. Vše to — nehledě k četným ještě produktům elektrochemické výroby, jichž pominuto — může býti v rámci této bilance o upotřebení elektřiny jen dotknuto, bez výkladu zevrubnějšího; tim více to platí o aplikaci proudu na výrobky chemie organické. I zde vyrábějí se různé preparáty cestou elektrochemickou; barvířství i barvářství užívá už elektřiny: připravují se barviva i upevňují se na vláknu.

Elektrotechnický průmysl jest nadán nejlepšími nadějemi v úspěch pro budoucnost. Už nyní jest v činnosti 142 elektrochemických a elektrometallurgických závodů, z nichž připadá 38 na Německo a 37 na Spojené Státy.

Ani zdaleka není tímto náčrtem vyčerpán výčet všech způsobů upotřebení elektřiny, zejmena k výkonům menších rozměrů, z nichž však skoro každý zařaditi bude možno v jeden z hlavních oddílů vyznačených. Leč základní rysy obrazu jsou nastíněny a podrobnosti rozmanité snadno bude na dále do něho nanášeti. *O. Š.*

*

Politika zahraničná v obrazech. I. Poměry jihoamerické politické a hospodářské. Energické rozvinutí programu amerického Státy severní Unie, kteréž stalo se z pohnutky filanthropie vnější,

z pohnutek státnických a hospodářsky obchodních vnitřních, nese již svoje ovoce. Statistika exportu amerického a program obchodního zabírání dřívějších kolonií španělských dme se vysoko i obrací k sobě pozornost zvláště Angličanů, kteří tonem bratrské roztouženosti ad hoc před revisí otázky kanadské by rádi z vítězství strýce Jonathana také něco měli. Anglie v té příčině počíná býti zcela upřímnou: silnější už nebudeme, praví, jako jsme dnes, v britickém loďstvu jest 400 tisíc tun válečných lodí první třídy proti francouzským 200 tisícům, a 450 tisíc tun křižáků proti 150 tisícům francouzským. Poměry k Německu jsou dány, a Rusko z důvodů závažných dnes vystoupiti nemůže, nemá loďstva, sibiřská dráha vázne obtížemi teritoriálnými: poražme Francii, zničme její loďstvo i bude pak *přátelské* arrangement s Ruskem diktátem poměrů!

Poněvadž věci tak jednoduché nejsou, třeba se ohlížeti i po dalších možnostech a nepouštěti z očí i jiné státy, jichž politika sice posud ve světě velikém významu nemá, jichž spoluúčastenství by však v případě »světové« války irelevantní nebylo. Jindřich Linder,*) znatel poměrů jihoamerických, přináší zajímavý článek o Chile i Argentině, z něhož výtahem několik řádek přinášíme. Dva státy americké vynikající úlohu hrají nyní na Jihu: Argentina, obrovská plocha pastevná a rolní, zaujímající tři miliony čtverečných kilometrů mohla by snadno uživiti dvacetkráte tolik lidí než jich živí; Chile, úzká hornatina, ledva čtvrtina arealu Argentiny, země na severu pustá, neúrodnými horstvy prostoupená. Chilenec jest člověk krve smíšené ze španělských dobyvatelů a válečných Araukanů, bojovný, pánovitý, nezlomný. Od staletí Jesuity vychován, vsál jejich základní princip: chladnokrevný rozpočet k dosažení cíle určitého a hledání prostředků výhodných, jimiž cíle by došel. Dle vychování toho jest Chilenec lstivý a zamlklý diplomat, ale i obchodník. Tyto dle názorů europských stinné stránky jsou osvětleny, avšak zajisté i v případech akutnosti sesíleny ohnivým vlastenectvím, kteréž v okamžiku nebezpečí nezná obtíží aniž se rozpakuje všechno pohodlí soukromé i blahobyt jedince obětovati ve prospěch celku. Jeho horoucí láska k vlasti (hasta et delirio) jeví i výraz svůj v obětovnosti Chilence vzhledem ku příteli i vlastní rodině.

Národní neřestí jest alkoholismus, národní epidemií černé neštovice a syfilis.

Obyvatel širokých pampas argentinských jest flegmatický, dobrácký individualista, jenž pase stáda svá tisícihlavá a celý rok nemyslí na to, že má vlast nějakou; jakž by také, rozlehlost krajů jest tak veliká, že pocit sounáležitosti a organické souvislosti s jinými spolukrajany jest do té míry zředěn, že gaucho žije jen své svobodě a nevázanosti. Argentina jest také proto stát složený z tuctu státečků s vlastními hlavičkami, její historie jest nepřetržitý řetěz vnitřních bojů a revolucí. Státníci argentinští snaží se dosíci centralismu přibíráním živlů cizích.

*) Cosmopolis 1898 listopadové číslo.

Zdrojem sporů států jihoamerických staly se ohromné písečné a solné pustiny bolivianské provincie Atakamy a peruanské Tarapaky. V létech třicátých odkryli Francouzové A. Cochet a Jean Théophil Landreau ložiska guana peruanského, prastarých to zásob výkalů mořských ptáků, výtečného hnojiva, kteréž do Europy též exportováno bylo a zde tvořilo zárodek intensivného hospodářství rolního. Peruanská vláda ošidila oba Francouze o ovoce plodného vynálezu. (Snad není ve příčině kulturní nemístno vložiti sem několik řádek reflexních: Anglie chránila od jakživa práva i majetek svých tak zv. podaných po celém světě, však Francie měla v létech třicátých jiných starostí než hájiti vynalézavé a podnikavé krajany své proti vyděračným »lidovým« vládám jihoamerickým. Evropa byla tehda v nejdivější reakci: poslední Bourbon na trůně, Karel X. prováděl orthodoxní nátlak na rozum Francie, klerikální komité sedící v Tuileriích drželo v šachu celou vědu francouzskou! V téže době padlo v Rakousku okřídlené slovo: není třeba učenců, jen dobrých podaných a ruský Mikuláš držel pomocí německých knížat od pruského krále dolů »biblickou vědu!« Tehda interesy hospodářské byly vedlejší, teprv nyní žasne Europa nad mocí anglickou.) Obchodníci chilští nalezli hojného guana v pustině Atakama i jali se je tam dobývati, pohodlná nic sice nepodporující vláda bolivská, ale užitek ráda beroucí chtěla zabrati ložiska r. 1863. Z toho málem vznikla první válka zažehnaná smlouvou z roku 1866, dle které o cla z guana dělili se oba sousedi Chile i Bolivie.

V létech těch odkryta jsou ložiska ledku znamenající epochu v hospodářství v téže Atakamě a peruanské provincii Tarapace. Celý svět zaplaven výtečným hnojivem tímto minerálným a bohatství podnikavých chilských kapitalistů rostlo vůčihledě. Když pak odkryty tamže stříbrné doly Caracoles-ké a vystavena dráha z Orura do Bolivie, která horstvo u výši 4114 m přestupuje, rozkvetlo průmyslové středisko budící obdiv i závist a zálusk až do Anglie.

Pasivní jinak Bolivie měla z toho všeho veliký užitek, a poněvadž jídlem chuť se ostří, vstoupala chuť té pohodlné vlády a daně i dávky na ledek i guano byly stále větší a větší. Bolivský president, takto dobrý kaprál, Daza, dohnal dávky r. 1878 k extrému, ba spolčiv se s Peru jednoduše doly stříbrné i ložiska ledková zkonfiskoval. Chile poslalo k obsazení dolů 200 vojáků i začala čtyřletá válka »guerra del Pacifico«, které živě pamatujeme a která skončila porážkou Bolivie i Peru. Chile rozšířeno o 230 tisíc bohatých čtverečních kilometrů, jeho státní příjem vzrostl ze 24 milionů zlatých na 90 milionů. Severoamerická Unie podporovala Peru proti Chile, poslední však sesílilo se vzdor všemu velice, loďstvo jest rozmnožováno a vojsko organisováno, ba vedle zdrojů hospodářských jest i bohatství intelektuálné založeno.

Školy a vojsko svěřeno jest organisatorům většinou z Německa povolaným, avšak vliv těchto dle jiných pramenů soudíc, není u vládě téměř žádný, neboť Chilenec jest pyšný, samostatný, jenž pouze na sobě si zakládá a s cizím nikdy se ne-

smísí. V této jeho sebedůvěře jest ovšem v míře nemalé podporován i vítězstvím nedávno dobytým, jímž se za invictos é invencibles považují.

Avšak závist vzbuzena jest i v Argentině, která právě vyvolala s Chilem nespravedlivý spor pohraničný, jenž odnáší se ku sofistickému znění jistých listin smluvných.

Od té doby, co stříbro padá v ceně a rozmanité ledkové krise, mající příčinu svoji v různých machinacích, s budžetem chilským zmítají, věnují vlády velikou pozornost polnímu hospodářství. Jest to zde jako všude, kde se hospodaří s lacině získanými výnosy; dokud rychle peníze plynuly z dolů a ledku, zanedbávaly vlády hospodářství rolní, nyní je toto musí jedině chrániti, ba žádají od něho, aby ono samo i dřívější bohatství krylo. Kolonie pořizují se v Araukánsku, v obou provinciích Malleco a Cautinu, nyní obrací se pozornost k Patagonii.

Celý tento článeček má poučiti o tom, že choutky severoamerické po ohromných přirozených bohatstvích jihoamerických naleznou i po odvežení ostatků Kolumbových zpět do Španělska, zbytky španělských kmenů pod vůdcovstvím Chile ochotných hájiti dědictví po předcích třeba i podle devisy amerikanské (lépe řečeno germánské) o humanismu, zakuklené to Monroově doktrině.

Dějiny mají svoji podivuhodnou logiku.

II. Stálá v dějinách otázka egyptská. Cynismus Napoleona I. čišící z nedávno vydaných jeho dopisů intimních, zamrazil obdivovatele genia tohoto, ale jen na krátko, neboť ten, kdo četl několik memoirů maršálů Napoleonových o piklech jejich a choutkách a rozmařilostech těchto znamenitých pánů, cítí, že okolí císaře bylo takové, že vyžadovalo bezohledného, dobře informovaného vůdce. Genia Napoleonovi neupřel posud ani nejúhlavnější jeho nepřítel. Během památné plavby na fregatě »La Muiron« z Egypta do Francie ničemnou vládou zmítané, pravil general Napoleon admirálu Ganthaume-ovi dívaje se ke břehům egyptským, kdež bylo vojsko jeho: evakuace Egypta byla by vojenským a obchodním neštěstím. Egypt jest hlavním místem pánů Evropy. Odtamtud zničím obchod anglický i udělím Indii zcela nové osudy. Alexandrie jest pro mne jako pro Alexandra Velkého zbrojnicí, přístavem, zásobárnou, do níž poplují všechna bohatství Asie a Afriky. Anglii nelze jinde poraziti než v Egyptě. Jestliže by Anglie jednoho dne se zmocnila Egypta, bude za nás paní celého světa! — —

Slova ta jsou skutečně prorocká a dnes rozhodně akutní.

I tanula mi na mysli čtoucímu v Revue Bleue článek M. Aug. Lepage o Egyptu. Jest pravda, Egypt jest nejlépe ohraničenou zemí. Nil vstupuje doň katarakty plavbu shora omezujícími, jeho úrodné bahno rozlévá se tak daleko, jak sahá země egyptská, hory a poušť i moře jsou hranicemi dalšími. Od jihu útok jest nemožný, od západu z pustiny nemyslitelný, za průplavem Ferdinanda Lessepsa jest skalnalá Arabie, prostá vody, prázdná obyvatelů. Pouze od severu jest přístup, však loďstvo musí býti ohromné, jak

sami jsme svědky byli v bombardementu Alexandrie — a vojsko ku okupaci hojné. V dobách nejstarších přicházely výpravy od polouostrova sinajského a též výboj egyptský šel tímtéž směrem.

Od jakživa byly choutky na Egypt. Obyvatelům sousedních pouští nebylo by konečně čemu se diviti, sami na slunci se pražící, nemajíce ani vody, viděli v Egyptě i hojnost vody, ba i šťavnatého ovoce — a co více též bohatství. Egypťané považovali se naproti tomu teprv tehda za nejbezpečnější, budou-li též majiteli Arabie a Syrie.

Ramses Veliký — Sesostris — pojal ten plán a jeho výpravy platily říším assyrské, babylonské i Palestině, v poslední zemi vyrovnávali se páni mocní sousedé, a bible zachovala nám zmínky o tom, jak Židé platili za tyto historické experimenty. Po celá staletí trvaly boje mezi národy obývavšími údolí nilská a oněmi z údolí Tigridu i Eufratu. Salmanassar, Senacherib, Sabacus, Nabuchodonozor jsou vůdcové výprav, jich jména oslavena jsou hieroglyfy i písmy asyrskými. Židé v sobě rozdvojení byli mezi kladivem a kovadlinou.

Také výpravy Cyrovy končily porobením Egyptu.

Více méně šťastné revoluce domácí nezměnily mnoho po následujících tři sta let, kde dynastie Achemenidů byla vyvrácena Alexandrem, jenž přijat byl od Egypťanů s otevřenou náručí.

Však nestalo se nic základně nového v autonomii země, leda, že za satrapa perského přišel řecký. Po smrti Dobývatele osamostatnil se Egypt pod vládou Ptolomea, zakladatele dynastie Lagidů. Řím porazil Syrii a sáhl odtud po Egyptu, rovněž tak se stalo později od Musulmanů, Amru zaujal po zemích asijských roku 639. zemi Faraonů. Dynastie následovaly i revoluce domácí. Obeid-Alláh odtrhl se s Egyptem a sleduje politiku starých Faraonů pořádal výpravy do Syrie, Arabie a Palestiny. Za 262 roků opakovala se celá ta historická hra s Turky. Roku 1254. milice Mameluků založila sultanát v Kairu, odkudž dobývání Arabie se svatými městy, protireakce směrem k Egyptu zahájena opět sultány cařihradskými atd.

Selim I. udělil Egyptu jakousi autonomii cítě, že on jakožto pán Syrie ovládá též Egypt, do tak daleka ovšem, dokud bejům egyptským nepřijde laskominka na tutéž Syrii. Moment ten vhodně přišel Ali-bejovi, jenž r. 1766. vydal se z Egypta do Arabie a Syrie v revoltě proti padišahu cařihradskému. Bylo to v době, kdy Turci hojně zápletek měli v Evropě zvláště s Ruskem, a kdy jim šlo pouze o hájení Syrie a Palestiny.

V té situaci vstoupil Napoleon do Egypta, zahnal Mameluky do Nubie a upevňoval bezpečí panství francouzského výpravou do Syrie. Anglie zamezila křižáky svými spojení s Francií a doplňování zásob, porážka v Syrii učinila konec panství tomu. Porta ujala se správy pod Mehmet-Alím, od něhož však musila zakusiti těchže záluskű na sousední země asijské. Tenkráte však intervence Evropy omezila pašu na Egypt, jejž na dále místokrálové spravovali dědičně.

R. 1849 Abbas-paša, r. 1854 Mohamed-Said, po němž následoval Ismael, jenž r. 1879 byl správy zbaven, konečně Tevfik. R. 1882 byla vzpoura Arabi-paši rozpoutána, která způsobila intervenci Evropy a ochotný mandát Anglie. Anglie usadila se jako doma, děly Armstrongovými opevněna důležitá místa, Egypt osázen bavlníkem a indychem (indigoferou). Počínání Angličanů jest dvojsmyslné, vystupujíť jakožto protektoři jménem Egypta, tam kde to nestačí, jménem svým.

Evropu drží Anglie, jejíž mandát jest dle mezinárodních názorů dočasný, v šachu. Nejobyčejnější omluvou její jest civilisace, v jejíž poslání jdou výpravy proti dervišům. Jakmile usnula otázka dervišská, organisována a placena jest penězi anglickými přesmutná afera arménská. Když z té nic většího nevyplynulo, započato opět s derviši. Okupace Syrie byla připravována pro Anglii oddaným strůjcem prvního parlamentu tureckého Midhatem pašou, jenž se khedivem Syrie zval a pro Anglii pracoval. Tehda už r. 1884. střetly se zde interesy francouzské s anglickými. Ctižádostivý valí Midhat vyhnán do Taifu, kde zemřel. Velitel Cameron působil přímo z Anglie, staví dráhu kolem zálivu perského. I zde diplomacie turecká ruku v ruce s ruskou i francouzskou překáží chytrým plánům Anglie.

Veliké středomořské loďstvo britské křižuje ve vodách východních i ukazuje občas sílu svou manevry a cvičeními ve střelbě užaslým sousedům. Při takovém jednom manevru proražen spadl ke dnu mořskému u Tripole jeden z největších obrněnců anglických Victoria. Turci upevňují rozhodně vilajet Akabah poblíže Sinaje, jímž na úzdě drží choutky anglické. V končinách palestinských vězí rozluštění otázky egyptské, to vědí v Cařihradě i v Londýně, ale i v Petrohradě a v Paříži. Malé potyčky konsulátní, komplikace německá celou otázku rozvinuly, Fašoda byla počátkem luštění, počátek konce jest snad blízký, ale neznámo, kde propukne. Toť obsah protektorátu křesťanů sýrských. Že Francie pravý moment prospala, nekoupivši akcie průplavu suezského, Francouzové rádi zakřidovávají.

*

Zpráva astronomická na leden. Lednová obloha stkví se nejjasnějšími skupinami hvězd severní oblohy. Kolem 15. ledna v 8 h. večer čili ve 4 h. času hvězdného je v zenitu souhvězdí Persea. Od něho k západu jsou pod sebou tři hvězdy souhvězdí Andromedy γ, β, α. Nejvyšší γ 63° nad západem, prostřední β 50° a nejnižší α 37°. Bezprostředně pod Andromedou je souhvězdí Pegassa, čtverec to na vrchol postavený. Hořejší vrchol jeho tvoří α Andromedy, spodní vrchol α Pegassa 18° nad obzorem.

Nad severozápadem je souhvězdí Velryby s Mírou. Od Persea na jih jsou Plejady a Aldebaran v souhvězdí Býka ve výši asi 60° nad obzorem. Pod Býkem od obzoru až do výše asi 30° vine se rozsáhlé souhvězdí Eridanus, až k jasné skupině souhvězdí Oriona, jehož prostřední tři hvězdy jsou 35° nad obzorem. Na jihovýchodě září 10° nad obzorem nejjasnější stálice oblohy severní Sirius.

Od zenitu k východu září nejvýše jasná Kapela v souhvězdí Vozky, pod ní ve výši 40° Blíženci: Kastor a Polux a pod nimi 25° nad obzorem nápadně červená hvězda, jediná pouhým okem viditelná oběžnice večerní oblohy Mars. V pravo ve výši 23° Prokyon a 10° nad východem Regulus v souhvězdí Lva.

Nad severovýchodem je souhvězdí Velkého Vozu vojí k obzoru obráceno, pod Polárkou souhvězdí Malého Vozu a Draka a konečně od zenitu k severozápadu jest nejvýše souhvězdí Kasiopeje a blízko nad obzorem kříž souhvězdí Labutě a v pravo jen 7° nad obzorem jasná Vega v souhvězdí Lyry.

Od 8. h. večerní do rána se celá obloha změní. Všecka souhvězdí obzoru západního a jižního zapadla a po 5. a 6. hodině ranní již i Orion a Aldebaran jsou pod obzorem.

Souhvězdí Velkého Vozu je v zenitu, Perseus na severozápadě, Kasiopeja nízko na severu a nad východem a jihem září celá řada souhvězdí nových. Na jihu Hydra, Havran, Panna, Váhy a na východě Bootes, Koruna, Herkules, Hadonoš a Had.

Mars je ráno již nad západem a to asi stejně vysoko jako byl nad východem.

Za Marsem vyšly však do rána všecky ostatní pouhým okem viditelné oběžnice. Jupiter mezi souhvězdí Váh a Panny, Venuše v souhvězdí Štíra nad jihovýchodem a v témž směru dále k obzoru Saturn i Merkur. Tato nejbližší oběžnice k Slunci vychází teprvé po půl sedmé ráno a je jí možno jen asi do 20. ledna pohodlně pozorovati. Pak zmizí v paprscích Slunce. Venuše září v plném lesku a jeví se v dalekohledech se zvětšením alespoň 50násobným jako srpeček.

Vedle těchto zpráv týkajících se změn na obloze máme na počátku Nového Roku také některé zprávy týkající se astronomických změn a novot malé sice části povrchu zemského, ale ohraničené horami českými a proto nám zvlášť milé.

Na několika českých ústavech jedná se o stavbu astronomických observatoří studentských. Gymnasium na Kr. Vinohradech a v Chrudimi koupilo od p. prof. Šafaříka dva velké dalekohledy a sbor reálky v Hradci Králové s pomocí městské rady a ostatních vyšších ústavů městských založil fond ku zřízení jubilejní studentské observatoře astronomické a meteorologické.

Podobnou observatoř obsahuje též plán nové reálky v Kutné Hoře.

Velikou zásluhu o probuzení tohoto čilého ruchu má sám prof. Šafařík, neboť přenechal své cenné velké dalekohledy zmíněným ústavům za náhradu tak nepatrnou, že přenechání to lze darem nazvati. Dalekohled gymnasia vinohradského má objektiv šestipalcový, čili o průměru 14 cm, a délku 3 metrů! Jest na mohutném, téměř 2 metry vysokém železném stojanu paralakticky montován. Dělené kruhy pro rektascensi a deklinaci mají průměr 30 cm.

Jest si jen vřele přáti, aby čestné tyto snahy potkaly se všude s dostatkem porozumění, podpory a dobré vůle, aby mohly rozvíti

se v plný květ. Není zajisté připravenější půdy pro pochopení základních pravd astronomie, než je právě vnímavá mysl studentstva. Ale také není vědy pro rozšíření světového názoru příhodnější, pro zušlechtění ducha vzácnější, a na velké, povznášející myšlénky bohatší, než je právě královská věda astromie.

V Anglii a v Americe staví jí jednotlivci chrámy — nelitují v nadšení svém milionů a jen tím umožnili veliký pokrok její za posledních let. U nás začíná se již konečně zájem také budit, jen ať probudí se brzy v plné síle, a probuzen nechť hřeje a sílí mladá srdce, aby vyrůstala v nadšení a lásce pro vše dobré a velké! *N.*

*

O moru. (Pokračování.) Úloha krysy v šíření se moru lidského, jak byla právě vylíčena, neosvětluje ale ještě náležitě záhadný někdy výpuk moru. Shledali jsme ovšem vzájemný vztah moru krysího a lidského a naopak. Méně časté šíření se moru člověka na krysy má ovšem ten hlavní význam, že se takým spůsobem tvořiti mohou ve vzdálenějších místech ohniska infekční. Rovněž málo časté šíření se moru z člověka na člověka jest jen podřízeného rázu a není způsobilé, aby samo o sobě vyvolalo vlastní epidemii moru. Třeba studovati ještě blíže mechanismus nákazy morové a prostředky, jimiž morový mikrob vniká do tkaní, jimiž přechází z jedné krysy na druhou, z krysy na člověka, ze člověka na člověka a z člověka na krysu. Pokud se týče nákazy krysy, má se všeobecně za to, že se děje v ústrojí zažívacím, buď že zvíře požije nakažlivinu rozšířenou člověkem neb zvířetem na různých místech, kde se ujala, buď že zžírá zdechliny jiných krys morem stížených.

Pokud se týče nákazy lidské, bylo vysloveno několik domněnek. Wilm se domníval, že se nákaza děje zažívací cestou, ale domněnku tu nepotvrdily nálezy pitevní. Pokusy, které Vysokovič a Zabolotně v Bombayi konali, poukázali k tomu, že nákaza morová skoro výlučně vniká do těla kůží aneb plícemi.

Skutečně nachází se škodlivina morová na zemi a po případě na všech předmětech v místech morem stížených. Takovým spůsobem může se dostati nakažlivina morová do těla stykem těchto předmětů s kůží, je-li tato nějak porušena, aneb vdechováním prachu, obsahujícího mikroby morové.

Vniká-li nákaza morová do těla kůží, povstává tak zvaný mor dýmějový; vniká-li nákaza morová plícemi do těla, povstane morový zánět plic.

Dle této theorie ovšem zůstávají ještě nevysvětlené případy morového onemocnění, při nichž nepozorován ani bolestivý otok žlaz, ani zánět plic.

Jest pak pochopitelno, že výměty lidské a krvavé chrchle nemocných, stížených morovým zánětem plic mohou tu rozšiřovati morové mikroby v první řadě.

Na doklad této theorie uvádějí se pak následující důvody:

1. Vysokovič a Zabolotně dokázali, že nepatrné škrábnutí jehlou namočenou v nakažlivině morové, může spůsobiti mor u opice.

2. Morová nakažlivina může se objeviti za jistých podmínek i v exkretech lidských.

3. Mikrob morový množí se velice snadno a nehyne v nejrůznějších prostředích.

4. Morová nákaza udržuje se v domě, i když se první nemocní byli vystěhovali.

5. Mor se zálibou hnízdí v domech tmavých, vlhkých, špatně větraných a nečistých.

6. Řádění moru hlavně v nižších třídách.

Jestliže ale ohledáme důvody tyto blíže, a uvážíme theorii na nich zbudovanou, shledáme, že závěry jsou poněkud předčasné. A skutečně skoro ve všech případech moru dýmějového není možno ani z počátku nalézti nějaké stopy oděrky kožní, kterou by nakažlivina do těla vnikala.

Nelze si mysliti, aby nahodilé oděrky kůže, jimiž by mikroby moru do těla vnikly, i při nejpečlivějším ohledání unikly. (S touto větou těžko asi budou všickni badatelé souhlasiti. Pozn. ref.)

Nebylo dokázáno, že exkréty nemocných mohou dostavše se do ran býti příčinou moru; ano i s krvavými chrchlemi morového zánětu plicního s těží možno vyvolati mor u zvířat podkožním vstřiknutím. Mikrob, který se množí tak lehko na čistých půdách, rychle bývá ničen mikroby jinými.

Není důvodů, proč by vlhký a tmavý dům skytal morovému mikrobu příznivé prostředí k jeho zachování; vzhledem k tomu, že podmínky tyto s mírnou teplotou podporují ještě více vzrůst jiných mikrobů, které lehko morové bacilly dusí. U případů moru dýmějového s otokem žlaz tříselných těžko bývá nalézti předchozí oděrky nohou, kterými by se byl mikrob do těla dostal. Následkem čehož nelze přikládati chození na boso té váhy, jaká se mu v šíření se moru přikládá. K odůvodnění těchto úvah konal Simond četné pokusy a našel, že mimo síně pokusům sloužící těžko jest v přírodě realisovati podmínky, jimiž by mor se šířil, buď že výměšky morem stížených nahodile se dostanou do oděrek kožních, bud že vdechován jest prach, obsahující mikroby moru. Mimo to upozorňuje Simond ještě na dvě fakta, jež nelze vysvětliti hypothésou, že morový mikrob rozšířený a množící se ve volném zevním prostředí, bývá obyčejnou příčinou nákazy. Jest to právě neškodnost zacházení s kulturami morovými a se zvířaty nakaženými morem v laboratoři, a dále jest to nekonstantní přenášení nebezpečí morové nákazy zdechlinou krysy stížené morem. Pokud se prvého fakta týče, poznamenává sama redakce Revue scientifique, že Simond psal toto pojednání dříve, než vypukla laboratorní epidemie ve Vídni. Neplatí tedy tvrzení Simondovo, že v četných laboratořích, ve kterých se s mikroby morovými manipulovalo, nákaza morová se neobjevila. Pokud se druhého fakta týče, připomíná Simond, že ovšem v četných případech člověk, který se dotknul zdechliny

krysy morem pošlé, odsouzen byl po dvou, třech dnech k morové nákaze, ale není tomu tak vždycky. A tu shledalo se bližším pozorováním jednotlivých případů, že nebezpečnými byly právě zdechliny čerstvě pošlé; ani v jednom prý případu nenastala nákaza zdechlinou starou 24 hodiny.

Všechna tato pozorování a pokusy Simondovy vedou k tomu, že při šíření se moru nehrozí tak velké nebezpečí ze styku kůže zdravé neb chorobné s mikrobem morovým roztroušeným na volném vzduchu, a že třeba hledati jiné prameny jeho přenášení. Ta okolnosť, že jest tak těžko nakaziti zvířata morem cestou zažívací a jak lehko nákaza děje se škrábnutím kůže, vnuká myšlénku, není-li v přírodě podmínek, za jakých mikrob direktně do kůže zdravé dostati se může. A tu bližší studium červených skvrn a puchýřků, které se objevují na počátku morové nákazy a které se objevují výlučně na oněch místech těla, kde kůže jest jemná, a s nimiž v těsném spojení jest bolestivý otok nejbližších žlaz, vedlo k zajímavým výsledkům.

Dlužno totiž považovati tyto červené skvrny a počáteční puchýřky za vstupné místo, kudy mikrob do těla se dostal. V těchto červených skvrnách a puchýřcích shledány čisté kultury bacila morového. Přihodilo se v Bombayi, že dr. Sticker, člen výzkumné společnosti německé, bodl se při pitevním ohledání morem zemřelého. Jeden neb dva dny po píchnutí objevil se na místě vpichu puchýřek obsahující bacily morové. Touž dobou objevil se bolestivý otok žlaz v podpaží ruky zraněné. Dr. Sticker byl pak zachvácen morem, který bohudíky končil úzdravou. Něco podobného přihodilo se dvěma členům společnosti japonské v Hong-Kongu.

Jestliže ale prohlížíme červené skvrny, o nichž jsme svrchu mluvili, a jež objevují se i ve větším množství, pouhým okem neb lupou, neshledáme v nich zhusta ani stopy oděrky.

Nejčastěji tyto skvrny neb puchýřky nalezají se na noze, ale ne na těch místech, kde se nejčastěji pozorují oděrky u lidí, kteří chodí bosi. Jest pak dokázáno, že ani styk čistého mikroba, ani styk krve neb výměšku ze zvířat morem nakažených s kůží zdravou nespůsobí ani u člověka ani u zvířete moru. Není pochyby, že mikrob morový dostává se na ta místa, kde svrchu zmíněné skvrny a puchýřky vidíme, aktivní účastí nějakého zevního činitele. Je na snadě myšlénka, že se tedy mikrob může dostati do zdravé kůže za účasti cizopasníků.

A priori možno tu míti na mysli blechy a štěnice. Pokud se týče štěnic, nemohl autor vykonati příslušné pokusy, a má jen za to, děje-li se jimi nákaza morová, že se tak děje jen z člověka na člověka. Pokud se týče blech, konal autor rozsáhlá šetření, a výsledky jejich, ačkoliv ještě neúplné, potvrzují jeho náhled, že tento cizopasník jest hlavním nástrojem nákazy morové za obyčejných poměrů.

Autor přesvědčil se, že blecha, kterou našel u krys, přenesená na člověka neb na psa, chová se stejně jako blecha, společná člověku a domácím zvířatům.

Krysy chované v laboratořích jsou ovšem prosty tohoto cizopasníka. Jinak ale tomu jest u krys, nalézajících se na svobodě.

Zdravá krysa ovšem lehko se těchto cizopasníků zbaví, ale na nemocné kryse pozoruje se jich na sta. Yersin našel, že mikrob morový množí se ve střevě much, které jej požily. Nepřekvapuje tedy, může-li se díti totéž u blech.

Autor shledal ve střevním obsahu blech sebraných ze krys morem onemocnělých morového mikroba.

Pokusy pak, které autor konal, o nichž šíře zmiňovati se není na místě, ukazují, že skutečně zmíněný cizopasník mor z krysy na krysu přenáší. Zkušenosti ty přenáší autor i na člověka, a vysvětluje různý druh morové nákazy na př. mor dýmějový a morový zánět plic ne různou cestou nákazy, nýbrž různým stupněm virulence morového mikroba. Škodlivina morová kůží do těla vniklá zasáhne míznicemi žlázy a orgány: jako plíce. Morový zánět plic značí velmi těžkou nákazu morovou a končí obyče ně smrtí. Nákaza puchýřovitá, nešířila-li se dále značí vždy nákazu lehčí. Tyto úvahy, ačkoliv neplynou ještě z přesného důkazu, přece zdají se autoru pravdě nejvíce odpovídati. Tedy též u člověka sluší bedlivý zřetel obrátiti k cizopasnému původu morové nákazy.

Odtud dají se vysvětlit nákazy špinavým prádlem a ložními potřebami z nakažených domů. Odtud možno si vysvětliti, proč mor zuří rád v domech nečistých, v přízemích, a proč selhává z pravidla desinfekce týkající se pouze podlahy a stěn.

Na konec podává Simond ještě některé pokyny ochranné, jež plynou z nového jeho pojetí o šíření se moru.

V prvé řadě pak nás tu zajímá doba inkubace moru, to jest čas, který uplyne od nákazy a prvého výpuku chorobných příznaků. V té příčině vysloveny náhledy různé, sobě odporující. Žádný z nich neopírá se o basis čistě vědeckou. Doba inkubace uvádí se 6, 9, 10, 12 i více dnů.

Závěry své opírá Simond na výsledcích svých badání pokusných a na přesných pozorováních z poslední epidemie morové.

U zvířat k moru náchylných objeví se mor po podkožním vstřiknutí na virulentní kultury anebo krve pocházející ze oteklých žlaz morem stížených za 10 až 72 hodin. Rozumí se, že u různých zvířat vnímavot pro mor jest různá a že doba inkubace jeho závisí také na stupni, na jakém se virulence mikrobů nachází.

Pozorování, jež Simond na člověku pak učinil, souhlasí úplně v té příčině s pozorováním učiněným na zvířatech. Již z předu sdělen byl jeden zajímavý případ nákazy morové u ženy, kde doba inkubační netrvala ani 24 hodiny. Četné jsou případy, kde doba tato trvá 3 dny.

Velmi zajímavý příklad uvádí Simond ještě následující. Týká se nákazy z člověka na člověka a illustruje velmi pěkně dobu inkubačního trvání. Jeden mahomedánský kněz onemocněl morovým zánětem plic. Dvanáct jeho přátel, jimž byl představeným, přišli jej navštívit v posledních okamžicích jeho života a pochovali jej. Tři z nich již druhý den po pohřbu onemocněli morem, čtyři pak po dvou dnech. U žádného z onemocnělých neobnášela inkubační doba více než 72

hodiny. Stanoví tedy Simond inkubační dobu moru mezi 12 až 72 hodinami a podotýká, že případy lidského moru s velmi krátkou dobou inkubační jsou velmi časté.

Záleží-li tedy při provádění ochranných opatření na inkubační době, možno stanoviti tuto dle dle Simonda maximálně na 4 dny.

Ochranná opatření proti moru musí býti vydatná, přísná a pravidelná. Opatření naše týkati se musí 1. krys, 2. cizopasníků krys a člověka a 3. člověka přicházejícího ze zamořeného kraje neb ohniska.

V ochranných opatřeních proti krysám užijeme všech prostředků krysy hubících a je neškodnými činících. Krysy v domech buďtež hubeny, náležitou čistotou a vhodným opatřením budiž přístup jim do stájí, kuchyní, špižíren atd. co možno zamezován a nemožným činěn. Prospěšnost těchto opatření ukázala se vydatně při epidemii v Indii, kde mnoho domů jen následkem těchto opatření zůstalo moru ušetřeno.

Lodě v zamořených krajích nemají opustiti břehy dříve, dokud náležitě nebyly její místnosti vyčistěny a odváděcí roury desinfikovány. Totéž má se díti při příjezdu lodi. Proti cizopasníkům užijeme všech obvyklých prostředků pro zničení jich, nechť běží již o šat, prádlo či o jiné předměty neb o místnosti, v nichž se nacházeti mohou. Zdechlina krysy nemá býti dříve přenášena, dokud nebyla polita vařící vodou aneb jinou tekutinou, jež jest spůsobilá, aby cizopasníky na kůži se nacházející zničila. Dům podezřelý, že se v něm krysy morem stížené nacházejí, nebo v němž případ lidského moru se objevil, budiž co nejrychleji přísně desinfikován. Nic, ani šaty nesmí býti z domu dříve vyneseny, dokud dům nebyl desinfikován. Desinfekce místností může se díti parami siřitčitými, předměty vloží se do desinfekčních přístrojů a pro podlahy výtečně se hodí vařící voda.

Opatření ochranná, jež týkají se člověka, berou se dvojím směrem.

Ochrana proti zavlečení morové nákazy člověkem provádí se karanténou a desinfekcí. Doba karantény řídí se inkubační dobou choroby. Preventivně užiti jest vstříknutí sera morového u lidí, kteří s nemocnými zacházejí. Preventivní ochrana proti moru po vstříknutí morového sera netrvá déle 3 neděl. Preventivní opatření toto musí býti spojeno s provedením řádné desinfekce, má-li býti vydatné a skutečně účinné. Přísná desinfekce nečiní v praxi obtíží. Předměty desinfikují se vysokou teplotou (70°). Odváděcí roury na lodích některé místnosti i předměty vhodně desinfikují se, jak již řečeno, parami siřičitými.

Karantény poskytují ovšem mnohé záruky proti šíření se moru, ale nesmí při nich býti opomenuto ochranných ošetření proti krysám a ochranných pravidel vůbec.

* * *

Poznáváme z jasného výkladu pana Simonda, že skutečně máme po ruce mnoho zbraní, jimiž se proti hrozné morové nákaze brániti můžeme. Nejlepším toho dokladem jest smutný případ laboratorní epidemie vídeňské, kde skutečně přísná opatření desinfekční ukázala

svou úspěšnosť a vydatnosť. Zajímavý případ tento nejlépe illustruje ohromný pokrok vědy lékařské, jaký učinila v tomto století v boji proti nakažlivým nemocem. Ještě před 50 lety nebylo by bývalo možno čeliti morové epidemii vídeňské tak, jak se jí čelilo minulého roku. A možno právem říci, že tak rozsáhlé epidemie, jaké zuřívaly v minulých stoletích a jaké dnes ještě v Asii vyskytnouti se mohou, nejsou dnes v moderním městě evropském možny.

Jedno poučení třeba, aby nejširším vrstvám lidu při této příležitosti bylo vštípeno: úcta ku zachovávání všech zdravotních opatření, jaká jim úřady a lékaři nařizují. Opatření ta nejsou zbytečná; opatření ta, než jsme je poznali, stála mnoho práce, namahání, peněz i drahých životů lidských. Lékaři provádějíce nařízení úřadů v nebezpečných dobách epidemií, kdy za každou hodinou vydávají v šanc své životy, nezasluhují, aby, jak se v poslední době stalo při nebezpečí epidemie cholery, lid vrhal se na ně s podávkami za to, že chtí uzavříti tu či onu nebezpečnou studni nebo že usilují o odstranění té či oné zdravotní závady.

Veškerá intelligence budiž vždy v nebezpečných dobách hrozících epidemií na stráži proti nevědomým a lehkověrným, kteří nevykonávají přikázání lékařská aneb dokonce i na odpor se jim staví.

— *dr. X.* —

*

Nová prósa. Referuje R. Bazarov. (K. Kamínek: »Dissonance«. — F. K. Hejda: »Karikatury«.)

Ukázal jsem již minule, čemu p. Sezima za svůj úspěch děkuje, co dodává jeho práci tak zvláštní svěžesti a čím se kniha jeho od publikací jiných mladých autorů tak prospěšně liší. Řekl jsem, že neodpoutává práce své nadobro od reality, že nelíčí lidí, jakoby ze všech styků s reálním světem vytržených, podobných článkům z řetězu vypjatým. Toto úplné odvrácení od reality jest charakteristické pro celou řadu mladších našich literátů a myslím, že jen v něm jest třeba hledati příčinu, proč žádný z těchto nepopíratelně nadaných, velmi citlivých a vysoké umělecké cíle sledujících spisovatelů nevytvořil díla, které by dovedlo vyvolati ve čtenáři hlubšího dojmu a rozvířiti v něm spřízněné struny. Zjev tento upoutal již asi dojista pozornost každého, kdo má zájem na rozkvětu mladé naší literatury. Jak to, že tito mladí umělci, duše tak složité a jemně organisované, ovládající sloh bohatý a plný delikátních odstínů, vyzbrojení smysly velice zbystřenými a stupňovanými až k vnímání nejjemnějších záchvěvů, odkojení rozsáhlou a vybranou četbou nedovedou vytvořiti práce, která by byla něčím více, než odleskem děl některého z jejich cizojazyčných vzorů?

Dovedu se docela dobře vmysliti v náladu mladých těchto literátů, kteří přišli do doby, kdy špatně chápaný realismus ovládal naši literaturu, kdy realismem se rozuměla velmi často plochá, neumělecká, pracně zrobená reprodukce šedivé skutečnosti, kdy autoři pokládali

za svou povinnosť počítati puntíky na kravatách svých reků a dopodrobna vypisovati okolnosti při ranní toiletě svých rekyň a kdy jako vrchol realismu se slavily svědomitě reprodukované hrubosti v rozhovorech podomků a za humor se pokládaly nechutnosti a ubohosti. Srovnali-li mladí literáti naši domácí literaturu s cizí, kde hnutí u nás teprve se rodící byla již překonána s tím, co jim podávali autoři cizojazyční, nemohla ovšem volba býti těžkou. V nich uskutečnila se, snad příliš brzo a zcela jistě měrou přílišnou reakce proti plochosti, a všednosti naturalismu a špatně chápaného realismu. Jest to již společnou vlastností všech reakcí, že jdou příliš daleko. Tak také zde. Mladá literatura naše v čelných svých representantech obrátila se k životu nadobro zády a ze střízlivých údolí všední skutečnosti utekla se do pohádkově krásných, věčně nezbádaných a stále se měnících krajů psychy.

Od reprodukce vnějška, velice jednostranné a unavující obrátila se pozornosť mladé literatury ke studiu a reprodukci nitra, neméně jednostranné a neméně — unavující. Z jednoho extremu upadlo se do druhého. Tam jen a jen skutečnost a nic než skutečnosť, pečlivé a svědomité, pracné a namahavé, ale málo umělecké líčení všedního života s lidmi, kteří již opravdu nejsou ničím jiným, než ubohými loutkami, pohybovanými jedině tlakem svého ústředí, zde zase jen samé duševní processy, podvědomé stavy, neznámá a vzácná hnutí psychická, duševní mechanismy, bezvadně fungující a do detailů studované. Ale všichni tito lidé jakoby žili někde tisíc stop nad tou reální půdou, na které žijeme my, úplně uzavřeni proti dotykům reality, jen a jen do svého nitra obrácení, bez jediného životního rysu, pouhá psychologická schemata. Jsou jakoby ze společenství se všemi ostatními lidmi vyňati a přeneseni někam mimo svět, kde na ně tlak skutečných poměrů nemůže působiti a kde, jelikož není žádných zevních dějů, autor demonstruje nám pouze ryze vnitřní dění. Je v tom něco, co připomíná pokusy fysiků se vzduchoprázdným prostorem. Tam padá kus olova i pírko stejnoměrně, ale ve skutečnosti tomu přece tak není. Podobně i lidé v pracích některých mladších našich autorů jakoby žili pod jakousi skleněnou bání, chránící je proti všem nárazům skutečnosti. Pak ovšem dotýká se jejich duší všechno stejně a rozvlní je všechno stejně, nejnepatrnější smutek i největší radosť. Ten dojem alespoň odnáší si čtenář, poněvadž schází mu v tomto případě jakékoliv absolutní měřítko.

Karel Kamínek jest z těch mladých literátů našich, na nichž vše, co bylo řečeno, lze zcela dobře demonstrovati. Také on původně přísahal na jiný prapor, než pod kterým stojí dnes. Má také takový poklesek z mládí na svědomí — román »Hřích«, který před několika lety vyšel na Moravě. Tenkrát p. Kamínek chtěl pravý opak toho, za čím jde dnes. Slouží mu jen ke cti, že seznav, kterak falešna je cesta, kterou jde, ohlédl se po jiné. V »Dies irae« již vědomě šel jinými cestami. »Dies irae« stojí nepoměrně výš, než »Hřích« a je mi také milejší, než »Dissonance«, kde již zašel příliš daleko. Tady již opravdu všecko visí ve vzduchu a duševní stavy,

pardon — líčení duševních stavů a pochodů jest vším. Dočtete knížku a neodnášíte si z ní žádného silného dojmu. Ano neubráníte se pocitu únavy, V těch několika povídkách totiž autor stále hraje na jedné struně: zápas hmoty s duší. Jest to thema nepopíratelně zajímavé, třeba již dávno ne nové, ale slyšíte-li je stále bez jediné variace, unaví vás konečně. Při tom cítíte stále, že autor opravdu něco chtěl, že chtěl dokonce velmi mnoho a že je nespravedlivo házeti (jak se také stalo) tuto drobnou knížku do jednoho pytle s tím velkým počtem potištěného papíru, na němž loňského roku tolik mladých autorů ukázalo veliké aspirace a ještě větší impotenci. A přece nedovedete zde na ničem zachytiti svůj zájem. Čtete, čtete, ale nikde vás to nechytí. Zůstáváte úplně chladnými. A to jest konečně nejhorší. V »Dies irae« toho ještě nebylo.

Byly-li aspirace páně Kamínkovy velmi vypjaté, nenajdete jich v knize p. Hejdově. F. K. Hejda jest feuilletonistou. Tím jest řečeno všechno. Jemu jsou osobně asi všechny směry a všechna proudění umělecká velmi lhostejna. Nehledá nových cest, nesní o umění. Spokojuje se literaturou. Postavíte-li se na jeho stanovisko, nemáte konečně proti jeho knize »Karikatury« námitek. Jak jste přečetli jednu z črt, jichž soubor tvoří tuto knihu (vyšly většinou v denních i jiných našich listech), víte, co autor chce. Chce tu svého čtenáře pobaviti, chce mu býti příjemným a zábavným společníkem. A tohoto účelu ve většině případů také dosahuje. Chodí se svým zápisníkem do kaváren a společností, do zaprášených kanceláří, na promenady a do zákulisí divadel a tam zachycuje vděčné, rázovité postavičky. Neportretuje jich věrně, sem tam přidá nebo vynechá rys, jak se to právě hodí, jen aby docílil svého účelu, pobaviti svojí kresbou čtenáře. Velmi případně postavil před snůšku svých feuilletonů název »Karikatury«. Knížka čte se zcela dobře. Lehká, vtipná a zábavná četba, ze které již zítra nevíte nic, ale která vás pro tu chvíli příjemně pobavila. Někdy i to stačí.

(Pokračování).

*

Divadlo. Činohra. (Dumas: »Francillon«. — B. Vikové-Kunětické: »Neznámá pevnina.«)

Provedení komedie Dumasovy na jevišti Národního divadla bylo takové, že by mohlo v lečem korrigovati nepříznivé mínění, které jsme měli o schopnostech a dovednostech naší činohry. Především — nemluvím o premiéře, nýbrž o reprisách — hra měla svoje živé, pohyblivé, přiléhající tempo. Všechno šlo ráz na ráz a souhra až na malý nějaký lapsus byla velmi dobrá. Místy dálo se dokonce více, než bylo třeba, Titulní úlohu paní Benoniová právem může čítati k nejlepším číslům svého repertoiru. Dlouho již nehrála úlohy, která by jí tak dobře přiléhala a dlouho nepodala postavy tak jednotně založené a do detailů provedené. V podání této rozmarné, ukvapené, žárlivostí mučené ženy nebylo ani jediného rušivého tónu, jaké jindy kazí diváku radosť z výkonů této temperamentní umělkyně. Tak, jak

Francinu hrála pí. Benoniová, zdála se nám alespoň pravděpodobnou. A to jest dost při povaze stojící na předpokladu více než odvážném. Naše Francillon měla všechny tóny, kterých je pro tuto úlohu třeba. Celou tu skálu tónů od bujného rozmaru až k výkřikům zničeného, bolestí sevřeného srdce. O ostatní dámské úlohy komedie rozdělily se dámy pí. Sklenářová a sl. Grégrova. Byly úplně na svém místě.

Také pánové až na p. Želenského, který se mi tentokrát ze všech nejméně líbil, hráli s chutí. Pan Vojan jako Lucien poškodil svůj jinak pěkný výkon nejvíce tím, že mluvil příliš tiše, zlozvyk to, se kterým se ostatně při provozování moderních dramat na našem jevišti častěji setkáváme. Tato »intimnost« (a té se chce hře polohlasným mluvením dodati) jde tak daleko, že někdy není slova rozuměti. Má to býti nepřímé plaidoyer pro příští malé činoherní divadlo? Pan Seifert hrál s patřičným rozmarem a vervou, pan Matějovský jako Pinguet byl daleko lepším, než jest, bohu žel!, zpravidla.

Na konec třeba zmíniti se o výpravě hry. Chci jednou při vhodnější příležitosti promluviti si obšírněji o režii Národního divadla a za tou příčinou zaznamenávám si pilně všechny četné její poklesky a nedostatky. Dávno již zápisník můj nebyl při jediném představení obohacen tolika poznámkami, jako onehdy při »Francillon.« Ve všech třech aktech jest dekorace táž: salon. Dalo by se tedy tím spíše očekávati, že alespoň ten jeden jediný salon, jehož jest ve hře třeba, bude slušně vypraven. Ale chyba lávky! Takového salonu, jaký jsme viděli my při »Francillon«, není zajisté v celé Francii. To jest prostě sklad nábytku, ne salon. Rozestavení nábytku a počet jeho kusů jest ovšem předepsán autorem samým. Ale za ostatní třeba činiti zodpovědnou režii či vlastně správu divadla, která si nedovede opatřiti lepšího a vkusnějšího nábytku. Francouzi jsou přece, jak známo, mistři v aranžování elegantních interieurů. V saloně, v němž se u nás odehrávala Dumasova komedie, by ti markýzové a elegantní světáci, o něž tu jde, jako lidé dobře vychovaní, jako lidé s jemným a vypěstěným vkusem nevydrželi ani pět minut. Zprotivila by se jim do duše ta falešná jeho »elegance«. Kdy konečně již také v této věci stane se náprava?

Druhá původní novinka saisony, drama »Neznámá pevnina« od paní Boženy Vikové-Kunětické neměla u obecenstva mnohem většího úspěchu, než první původní premiéra letošní p. Ladeckého »Bez lásky.« To by ovšem neznamenalo pranic nebo alespoň velice málo. U nás, kde se tleská všemu, neznamená přece úspěch pranic. De facto také byly obecenstvem mnohem vlídněji přijaty daleko slabší práce, než jest nové drama paní Vikové-Kunětické. Není to první dramatická práce paní autorky. Bude tomu pomalu devět let již, co vyšlo prvé její drama tiskem a po té následovaly již práce jiné. Přes to není možno říci, že by paní autorka znala požadavky jeviště nebo alespoň, že by jich chtěla respektovati. »Neznámá pevnina« jest totiž bezmála tak nedivadelní, jako poslední hry pana F. X. Svobody,

třeba snad neignorovala požadavků jeviště tak důsledně, vědomě a úmyslně, jak činí v novějších svých pracích autor »Směrů života« a »Rozkladu«. Paní Viková-Kunětická neklade důrazu na scenický effekt. Jí jde spíše o náladu. Ale všechna »náladovost« hry nemá za trojník ceny, jestliže se nálada vyvolává prostředky vnějšími, nebásnickými, dále jestliže se o náladě stále mluví a v diváku právě proto žádná nálada nevzniká. Co všechno musí se na scéně a za scénou díti, aby se podle názoru paní autorky vyvolala nálada! A rozhledněte se jen při představení kolem sebe a uvidíte, jak celý ten apparat selhal.

»Neznámá pevnina« ostatně nese zárodky smrti již v samém založení svém. Bylo již, tuším, někde poukázáno k tomu, že do poslední chvíle divák neví, oč jde, zda o veselohru či o drama. To je ovšem nesmírně nemilá věc, tím nemilejší, čím vyšší byly aspirace paní autorky. Tím vším, co jsem řekl, nechci tvrditi, že by »Neznámá pevnina« nebyla hrou zajímavou. Jest jí, v prvé řadě ovšem pro kritika, který sleduje v pravdě nezvyklý vývoj talentu autorčina a který přece dovede zůstati nanejvýš klidným vůči těm různým trikům, které byly považovány za příznaky »modernosti« a na které se na př. při »Medřické« tolik mladších kritiků chytilo. Pro mne i »Neznámá pevnina« jest důkazem, že talent paní autorky dosud nenalezl pravé své cesty, že ji hledá, zimničně a rozechvěle. A řeknu-li, že jest mi »Neznámá pevnina« mnohem milejší, než leckterý z těch domácích kusů, které měly větší úspěch, nemá to býti jenom přátelskou útěchou pro paní autorku.

Jsou totiž v její hře nejen scény přímo vražedně nudné, postavy — mírně řečeno — podivné, nebásnické, zevnější prostředky k vyvolávání nálady, jakož i látka sama nejen málo sympatická, nýbrž i tisíckrát již zpracovaná — jest nám přece nesmírně jedno, jak se pan Peterka rozhodne, zda pro manželství nebo pro coelibát, poněvadž postava jeho jest nám úplně cizí, neuvěřitelná, poněvadž autorka nedovedla ji našemu zájmu přiblížiti, — ale jsou tam i jemné psychologické a básnické rysy, kterých si musíme ceniti víc, než působivých scén. Provedení »Neznámé pevniny« uvede již zajisté autorku na pravou cestu a ukáže jí pole, kde ji čekají úspěchy. Provedení to bylo ostatně velmi pěkné, hlavně zásluhou paní Kvapilové, která v poslední době musí tolik práce a času věnovati studiu domácích kusů již předem pohřbených a pana Bittnera. Sebe lepší provedení nemohlo tu ovšem prospěti, poněvadž »Neznámá pevnina« celým svým rázem vymyká se požadavkům jeviště. Při četbě by zajisté působila líp.

(Pokračování.)

*

»Politické úvahy Gustava Eima.« Pořádá Josef Penížek. Studie historicko-politické. — Studie životopisné a monografie. — Řeči. — Studie situační. — Stati příležitostné. (Sborník spisů politických a národohospodářských. Péčí klubu národní strany svobodomyslné. Rediguje Dr. Ladislav Dvořák. Svým nákladem vydává J. Otto, 1898. Str. 692.)

Objemný, skoro sedm set stránek čítající svazek, obsahující dobu dvanácti let z plodné a neúmorné činnosti jednoho z nejpřednějších publicistů českých. Co dosud rozeseto bylo po sloupcích odložených a dávno zapomenutých již starých ročníků denního listu, sebráno tu v pečlivém výběru v celek imponující nejen svým objemem, ale i tou citovou a myšlénkovou náplní, která jest složena na sedmi stech stran tohoto svazku. Není to jen pouho-pouhé sebrání nejrůznějších článků a chvilkových črt v knihový svazek, jaké dnes tak často se podniká a jehož účelem není, leč dopomoci někomu, kdo dosud za neznámou chifrou nebo vůbec bezejmenný se tajil v sloupcích svého žurnálu, přes tu neviditelnou a přece tak určitě vyslovenou pohraniční čáru, která dělí novinářství od literatury. V tomto případě šlo o víc. Šlo o to, sebrati a v jeden celek sloučiti alespoň výbor životní práce vzácného člověka, který na smýšlení svých vrstevníků a i na samu aktivní politiku svého národa měl daleko větší vliv, než kterýkoliv z těch jeho širšímu obecenstvu neznámých a za společným štítem svého listu pro vzdálené pozorovatele ukrytých soudruhů v povolání, kteří stejně jako on den za dnem lámali oštěpy za svobodu, pokrok a prospěch celku, kteří však ne vždy tak jako on dovedli vytvořiti v chvatu a shonu svého namáhavého, vyčerpávajícího a rozptylujícího povolání práce, přečkávající daleko chvíli a potřebu, pro kterou byly stvořeny. Šlo dále o to, zachovati budoucím ostrý, reliefní profil muže, který si o svůj národ získal i mimo nejvlastnější životní svoje povolání platných zásluh, jehož portrét by však byl neúplný, nespolehlivý a málo věrný, kdyby v něm scházely právě rysy nejvýznačnější, totiž ty, které jsou dány jeho vlastnostmi jako novináře. A to by nebylo jinak možno, kdyby nebyly v přehledný celek sebrány porůznu roztroušené jako články a úvahy, essaye a monografie, nepřístupně již dnes, několik málo let po tom, kdy vyšly, širšímu obecenstvu. Tedy akt krásné a vděčné, ale především povinné piety.

Svazek, na nějž navázati chceme několik zběžných poznámek, reprodukujících nejsilnější dojmy, vzniklé při jeho četbě, neobsahuje celého díla Eimova. Je to jenom zlomek veliké jeho životní práce, konané s ohněm a vervou oslňující, s nadšením a neúmornou pílí. Jest to jenom několik, ovšem zvláště silných a zářivých paprsků velkého ducha, zachycených zde v jediném ohnisku. Vydavatel, jenž s patřičnou pietou k sebrání nejvýznačnějších statí svého dlouholetého přítele a soudruha přikročil, v kratičkém doslovu slibuje, že k prvému tomuto svazku v dohledné době připojí druhou knihu statí Eimových. Ostatně každý, kdo jen z daleka sledoval obsáhlou, plodnou, až horečně intensivní činnosť zvěčnělého publicisty, ví, že přítomná kniha podává jenom malou část této úžasně obsáhlé a vydatné práce. Ale již tento — arci velice důležitý a cenný — zlomek díla Eimova, jenž uložen jest ve knize, vydané p. J. Penížkem, stačí, aby vnímavý čtenář učinil si spolehlivou představu o rázu a povaze celého díla Eimova. Jednoho společného znaku všech těchto prací dotkl jsem se již prve, když jsem mluvil o tom, že články tyto daleko přetrvávají dobu

svého vzniku, že dnes, po létech nejsou jen mrtvou spoustou potištěného papíru, jak tomu je a jinak ani býti nemůže při jiných pracích žurnalistických, určených jen pro den, pro těch několik chvil, kdy otázka, kterou chtějí osvětliti, zaujímá mysl čtenářovu plným kouzlem své aktuality. V tom jest již vlastně obsažena nejvyšší chvála, jakou práci novináře vzdáti můžeme a chvála tato nabývá teprve plné své váhy, uvážíme-li, že tyto práce přes trvalou svoji cenu mají i všechny vlastnosti, kterých je třeba, aby i čistě žurnalisticky plně působily. Vykonaly a skvěle vykonaly svoje poslání již tenkrát, poněvadž psány byly stylem jiskřícím v tisíci míhavých a sršících hrotech, s úžasnou vervou a konají svoje poslání ještě dnes, po létech. To se nevysvětluje jen tím, že z velké části jednají o otázkách, ještě dnes a snad ještě po dlouhých létech aktuálních, že uvažují o samých základech veškeré naší politiky. K trvalé ceně by snad ani nestačilo, že psal je muž neobyčejně duchaplný, výborný stylista, silný temperament a celá individualita novinářská, muž, který v každém článku svém podával sebe celého. Trvalá a značná cena studií a článků Eimových tkví, tuším, v tom, že všechny ty práce vyrostly ze širokého základu. Stojí na obsáhlém a všestranném vzdělání svého autora, na jeho bystrém rozhledu, úžasné sečtelosti a na jasnosti a svižnosti jeho rychlého úsudku, podmíněného důkladnou znalostí i jiných, než čistě politických otázek a myšlénkových vření, zmítajících myslemi současníků. Gustav Eim zdá se mi býti nejjasněji vysloveným a snad až dosud jediným přechodním typem od ryze a jen a jen politických našich novinářů nedávné minulosti k žurnalistům nedaleké již budoucnosti, kteří všechen zřetel svůj a všechnu práci svoji obrátí spíše k otázkám kulturním, než politickým.

Tento obrat, o jehož blízkém příští jsem přesvědčen, signalisují četné a, myslím, pozoruhodné zjevy. Není to jen nedostatek dorostu politických novinářů, který redakce našich listů již dnes asi pociťují. Není, alespoň prozatím není u nás mladých politických novinářů, o kterých by bylo lze předpokládati, že z nich stanou se časem političtí žurnalisté velikého slohu, jakých jsme měli již několik a mezi nimiž z nejpřednějších byl sám Eim. Kromě toho jsou tu i příznaky jiné. Bedlivějším pozorovatelům našeho života nemohlo ujíti faktum, že v poslední době i u nás politika již neabsorbuje všech sil národa, jak tomu bylo až do nedávna, nýbrž že i kulturní otázky již dnes dovedou zaujímati pozornosť i širších vrstev, že vůbec kulturním potřebám a osvětné práci věnuje se dnes již větší péče a větší pozornosť, než tomu bylo ještě v minulosti velice blízké. Sloupce našich novin počínají čím dál znatelněji jeviti stopy tohoto obratu, který nadchází. Snad i proti své vůli jsou listy naše hnutím tímto, teprve se rodícím, strhovány. Nuže, svědčí to jen o vzácném bystrozraku Eimově a úžasném bohatství jeho ducha, že ve svých nejlepších pracech dovedl (a jak dovedl!) jednati o otázkách eminentně politických bez zanedbávání momentů kulturních. Nejlepší jeho studie otevírají vedle politických i hluboké perspektivy kulturní. Jest to jen přirozeno u muže takového ducha a takových obsáhlých a všestran-

ných vědomostí, že dovedl z mluvy politických událostí vyčísti i hluboký jich smysl kulturní a že k osvětným potřebám národa obracel stejně svoji pozornosť jako k mohutným myšlenkovým proudům cizím, jichž dálné šumění, podobné hukotu podzemních vod, jemným svým instinktem dovedl velmi bystře vycítiti a postihnouti.

Žurnalista těchto kvalit nepsal ovšem jen úvodních článků a situačních úvah, které arci vyšedše z jeho péra, musily býti nemalého významu. Eim šel dál. On stvořil nám v rámci denního listu náš historicko-politický essay. Měli jsme a máme (třeba až dosud v míře velice skrovňoučké) cenné historicko-politické studie, ale neměli jsme až do něho politického essaye, pojednávajícího o vážných hnutích a historických událostech a zjevech při vší seriosnosti pojímání onou lehčí, zajímavou, poutavou a přístupnou formou, která jest vlastní pravému essayi. V tom směru přísluší Eimovi zásluha novateura. Proto také životopisné essaye jeho, pokud se absolutní ceny jejich týče, stavím výše, než vlastní politické studie jeho. Studie Eimovy ukazují nám politika bystrého a prozíravého, který s lehce zatajenou ironií dívá se na fanatiky programů a zásad, chladně zkoumá prospěchy a nevýhody taktik a plným právem velmi skepticky se dívá na hrdé a důsledné programy, které zůstávají neprovedeny. Je při všem ohni svého temperamentu příliš střízlivý, než aby neviděl, jak pevné hráze nezměnitelných fakt a poměrů po čertech málo ustupují před nárazy zásad a programů. Ale právě, že tak jasně domnívá se viděti, podceňuje, myslím, leckde význam taktik a hnutí jemu osobně nesympatických. Jest sám příliš silná osobnost, jest přes příliš o pravdě svého názoru přesvědčen a hájí příliš ohnivě oprávněnost svého stanoviska, než aby dovedl zachovati onu professorsky ledovou, suchou a šedou objektivitu, které při studii historicko-politické neradi postrádáme. Za to tím skvělejší jest ve svých essayích životopisných, kde právě chceme viděti jistou osobnost dějinnou nazíranou pod úhlem jistého osobního temperamentu, kde nestačí nám holý výčet fakt a dat a kde naopak žádáme, aby autor ke každému zjevu, ke každé události zaujal svoje určité stanovisko. Jak cenné a krásné jsou jeho essaye o Kolomanu Tiszovi, o Andrássym, o Taaffovi, o Carlosu Auerspergovi, jak brillantní jeho řada essayí o Bismarkovi! Jak jest to vše plno ducha a života, jaký oheň, jaký temperament, jaká verva! Jak ti lidé zrovna v životní plastice vystupují před Vaším zrakem! Nevíte, čemu se více obdivovati, zda spoustě fakt, kterou autor operuje, či jeho obrovské sečtělosti, trefnému úsudku jeho vzácnému daru kombinačnímu, či konečně virtuositě jeho slohu, který jest tak výstižný a přiléhavý, tak plynný a jiskřivý, plastický a hravý a přece břitký a pružný jako ocel. Nedovede zůstati lhostejným, pojednávaje o thematě, které si zvolil. V tom okamžiku, jakmile se rozhodl pro své thema a zasedl ke psacímu stolku, srostl na dobro s látkou svojí. Dává se jí celý proniknouti a navzájem zase prostupuje ji celou svojí bytostí. Čtěte jen »O nás pro nás«, »Před pětadvaceti léty«, práce to, které s výhradami shora uvedenými zůstávají pro vždy kabinetními kousky české práce žurnalistické a pochopíte, co znamená, psáti krví svého srdce.

Ve všem co z péra Eimova vyšlo, lze konečně ještě jeden společný rys pozorovati. Jest to jeho plamenná láska k národu, jemuž opravdu do posledního dechu sloužil. Jí jest prosyceno všechno, co napsal, ona byla mu ve všech poměrech a za všech okolností vůdčím měřítkem, ona konečně diktovala mu ty stránky, zachvívající se hned bolestí a smutkem, hned hrdým vzdorem, vyšlehující tu mužnými akcenty nepoddajné, neoblomné síly přesvědčení, tu mocnými plápoly čistého a poctivého nadšení. Ona také a pak upřímná svobodymilovnost a láska k pokroku byly jediným programem tohoto duchaplného, bystrého a neobyčejného muže, který tak málo cenil všechny doktriny a programy. Jenom ona dodávala mu té nezlomné vítězné síly, které bylo potřebí, aby mohl vykonati dílo takového rozsahu, ona dýchala z každé řádky, kterou napsal a jí bylo prohřáto každé slovo, které promluvil.

A tím ocitl jsem se u jeho řečí, které rovněž — a plným právem — pojaty byly do knihy a které tak krásně osvětlují jednu stránku jeho mnohostranné činnosti, totiž jeho jako aktivního politika. O něm, jednom z nejpřednějších novinářů nejen českých, ale v celé říši, o muži jeho nevšedních kvalit duševních a jeho vědomostí možno plným právem říci, že sestoupil s výšin, když zaměnil svoje místo v žurnalistické loži za křeslo poslance. Sešel dolů do ryku a hluku zápasů, aby on, jenž tolik let byl hlasatelem v boji, stal se sám činným, statečným zápasníkem. Jako poslanec proslovil několik řečí, které i myšlénkovým obsahem i formou svojí vysoko trčí nad průměrné řečnické výkony, které v tomto mocnářství již vzbuzují pozornost a vyvolávají bouře strannického potlesku. Řeči Eimovy budily pozornosť i v těch kruzích, které obyčejně s klidným úsměvem sledují rozčilování a hřímání politiků bez portefeuillu. A daleko za hranicemi této říše mluvilo se o řečech Eimových a uznávaly se jejich krásné kvality, které jsou totožny s oněmi, jež Eimovým článkům získaly nejen pozornosť, ale i srdce tisíců českých čtenářů.

Zasloužil si této pozornosti a tohoto vděku, neboť tento člověk, jehož mozek nasycený tolika různými vědomostmi, zjemnělý a zbystřený takovou ohromnou četbou, pracoval tak horečně, tento člověk měl také hluboký, ryzí cit a ve svých vánočních, novoročních a velikonočních epištolách a jiných příležitostných statích dovedl nalézti tóny, které šly přímo ze srdce a zase k srdcím mluvily. O jeho dobrém srdci, o jeho bezpříkladné a příslovečné ochotě, která neznala mezí, když šlo o to, někomu prospěti a která se nelekala obtíží a překážek, dovědí se čtenářové zajisté ze závěrečného povahopisného a biografického essaye, kterým p. vydavatel zajisté doplní druhý díl sebraných prací Eimových. Jen tak bude možno, aby české čtenářstvo o Eimovi i jako novináři a politiku, i jako o soukromé osobě mělo obraz úplný.

Pan vydavatel svojí prací zasloužil si vděk českého čtenářstva. Nikdo jiný věru nebyl tak povolán, aby zvěčnělému znamenitému novináři českému a muži o stranu svobodomyslnou z nejzasloužilejších vydáním jeho prací postavil důstojný pomník, jako právě p. J. Penížek.

Prospěl tím nejen památce přítelově, ale i české literatuře a celé české obci novinářské. Po knize jím vydané zajisté že všichni, kdož jen trochu politickými věcmi našimi se obírají, s radostí sáhnou jako po pramenu dobré a poučné politické četby. Výběr prací jest v celku velmi šťastný, tak že se právem můžeme na druhý svazek statí Eimových těšiti. Podstatnějších výtek nemáme až na tu, že při pracech obsažených v prvních dvou oddílech knihy není udáno, kdy vznikly, což v tomto případě není bez významu. Také obšírného rejstřiku při knize takového rázu jen velmi neradi postrádáme. Jinak zasluhují vydavatel i nakladatelství srdečný dík, že touto publikací postavili trvalý a krásný pomník geniálnímu novináři českému, jednomu z těch málo, jichž jméno pronikne do širší veřejnosti a jejichž práce přece pro národ daleko více platí, než pochybné vavříny těch, kdož uznávají za dobré na tyto legie bezejmenných, ale neúmorných a obětavých zápasníků hleděti s patra! *J.*

*

Politický přehled za prosinec. Vnitерní. »Provisoria — nic leč provisoria.« Touto variací známých slov úvodních v klasickém dramatě je vyřčen přítomný stav věcí rakouských. Přesně pověděno: stav skoro již dvouletý. V parlamentě leží předloh indemnitních halda. Vyřízena není žádná, derogovány jsou již některé. Na příklad osnova, prodlužující vyrovnání s Uhrami na půl roku pozdějším rozhodnutím císařským, které stanoví tuto zatímnost na celý rok. To bylo v Rakousku vždycky tak: malé klíny se vyrážely velikými.

Nenačat je rozpočet na r. 1898 a již podán je řádný budžet na r. 1899. Jinde do 1. ledna jsou příjmy a vydaje projednány. Teď se vůbec parlament rakouský do finanční správy neplete. Nemluví o ní, nekontroluje jí. Ministerská rada převzala všechny funkce po té stránce. O druhém činiteli zákonodárství, o vídeňském parlamentě, dříve posměšně se říkalo, že je skutečně druhým. Teď ani tím není. Nulifikoval se sám. Kdyby dnes shasili blikající plamének jeho života, plamének, jenž nesvítí a nehřeje, nikdo by nad ním nesplakal, nikdo by se nerozčilil, nikdo by ho nepohřešil. Pan Adler a pan Vergani se klamou, myslí-li, že by se Vídeň zbouřila. Četla by klidně ráno »Wiener Zeitung,« nyní jediný věstník legislaturní práce.

Nikoli v provisoriích samých spočívá zlo, nýbrž v jejich stálosti. Protože jsou viditelným ukazatelem nehybnosti. Protože vůči setrvačnosti v nich nelze mluvit o nějakém vývoji, nýbrž jen o stagnaci. Protože každé nové provisorium je prodlužováním intermezza, jehož konec byl častokráte slibován, ale jehož pořáde marně čekáme, jelikož kdesi pořád chovají víru, že po té episodě nebude třeba zaváděti novoty, nýbrž vrátí se prostě status quo ante.

A přihlédneme-li blíž a hloub, seznáme snadno, že tato neodhodlanost a neosmělenost, zanechati cesty dosavadní, ne ušlapané, ale zašlapané, a dáti se jinými, je společným zdrojem smýšlení v pravo i v levo.

Na pravici budí tento nedostatek energie pochyby, nedůvěru, tesknost. Protože není patrnou vůle, přikloniti se k majoritě v parla-

mentě i mimo parlament a čelit obstrukci v parlamentě a hlavně mimo parlament, u stran většiny umdlévá ochota, ve všem všady se angažovati, formálně i morálně, pro systém a kabinet, který není její, není její v osobách a není její ve své činnosti. Odtud ty malé ale nebezpečné krise v řadách majority, které se zažehnávají nikoli celými skutky, nýbrž polovičatými sliby.

Dvěma momenty je stupňována nespokojenost a rozmrzelost pravice.

Jednak vidí tato, že ministerstvo všechen boj s oposicí zůstavuje jen jí. Jakoby o ně nešlo. Na oposici, jakou je nynější obstrukce, se musí jinak. Taková se nesmiřuje, taková se zdolává, taková se drtí. Obstrukce, která parlamentarismus činí nemožným, musí býti administrativně postižena. Vůle vlády a majority, které nelze zjednati průchod v parlamentě, musí být uplatňována proti obstrukci jinde. Tuto vůli musí pozorovat přítel i nepřítel. Výkonná moc v Rakousku má k tomu prostředků hojnost.

Byl ministr, který dospěl k tomuto poznání. Hr. Badeni. Ale když začal, musil přestat.

Druhým důvodem nevůle na pravici je váhavost a kolísavost vlády ve splňování požadavků většiny. Kabinet jakoby se lekal samozřejmosti: že majority nejsou jen k tomu, aby vyřizovaly agendu státní a vládní, nejen k tomu, by se rvaly s oposicí, nýbrž hlavně k tomu, by provedly svoje zásady a zrealisovaly svoje programy. Tak veliký je v té příčině horror hr. Thuna, že se zazlívá klubům, že se zazlívá časopisům, hlesnou-li jen o postulátech. Jakoby bylo protikonstitučním, aby majorita měla postuláty a jakoby hříchem bylo, žádat, aby vláda, touto majoritou podporovaná, vláda, na tuto majoritn odkázaná, tyto postuláty také, byť povlovně, plnila.

Tolik o celkovém smýšlení pravice vůbec. Pravil jsem, že prýští z nedostatku pevnosti a ráznosti nahoře. Na tomže nedostatku spočívá však také smýšlení levice. Vidouc nekonečné otálení to, jest utvrzována v přesvědčení, že zastrašila již svojí bandurskou kruhy rozhodující, a zároveň v naději, že bude-li v ní pokračovati a ji stupňovati, je zastraší ještě víc. Oposice praví si: »Při každém kroku jsou plni ohledů na nás a plni starosti nás nepohněvati. Stačí, bychom se tvářili pohněvanými, stačí hroziti, že budeme pohněvanými a leccos se nestane a stane-li se co pro pravici, nebude to takovým, jak chce ona.« Dlužno doznati, že tento výpočet nepostrádá podstaty a že se osvědčuje.

K doplnění všeobecného obrazu politicko-parlamentní situace třeba konstatovati, že se v postupu stran obstrukčních proti lonsku stala podstatná změna. Ještě v červnu odepřely svůj souhlas ku projednání některých zákonů v zájmu poplatnictva podaných. Bylo mezi nimi zrušení mýt a kolků, snížení poplatků převodních a j. Tehdy vydána nihilistická parola: »Nepropustíme nic!« Letos od čiré té negace již upuštěno. Nebráněno vyřízení smlouvy rakousko-japonské, úpravě Dunaje v Dol. Rakousích, zákonu o drahách lokálních, úpravě platů státním sluhům. Absolutní »ne!« se na půl odvolalo. Vydajné

zákony — s pánem bohem, ty ať se skoncují, příjmové však a kromě nich ony, na kterých vládě záleží, mezi nimi vyrovnání definitivní a provisorní a rozpočet řádný a zatímní nikoli. Těm všem ohlásily kluby německo-pokrokový a německo-lidový starou obstrukci. Bylo-li přes to provisorium vyrovnací dáno na denní pořádek, nestalo se to v očekávání, že tato záležitost se odbude parlamentárně, nýbrž za tím účelem, aby se ukázalo koruně, veřejnosti a Maďarům, že vláda, presidium a pravice učinily seč byly, a to v čas, aby se mimoparlamentně jednati nemusilo.

Německo-nacionální jednota potácela se po celou podzimní kampaň a potácí se nyní ještě více po kampani té v mátohách. Ostrukci dělat — v tom jsou její členové všichni za jedno. Ale jak — v tom se rozcházejí. A k čemu — v tom ještě více. Povaliti vládu, poraziti jazykové výnosy, zmařiti rakousko-uherské vyrovnání — dobrá, co však potom? Potom, odpovídá Prade, česko-německé ministerstvo, které království České zparceluje. Nikoli, volá Steinwender, žádnou koalici slovansko-německou, nýbrž kabinet byrokratický, který by respektoval prvenství Němců, prvenství, které jim přísluší také jako hlavním nositelům spolku rakousko-německého.

Radikálnější Němec z obou je bez odporu posl. Steinwender. Ale nicméně je psancem on, nikoli Prade. To proto, že Liberec jest od Št. Hradce a jeho konventu dál a neodvislejším nežli Bělák. V tomto středisku volebního okresu svého dostal dr. Steinwender 68 hlasů nedůvěry a jen 75 důvěry. To byla pokuta za jeho výrok: »Naší povinností není svým voličům se zalíbit, nýbrž jim prospět.« Tato výpověď, která zasluhuje státi se slovem okřídleným a býti povýšena na heslo všech stran, čelila proti generálnímu štábu štýrsko-hradeckému a trest odvážného smělce nemine. Podruhé v málo letech musí putovat po městech korutanských, aby zachránil svůj mandát. Nemesis ta není nezaslouženou. Se svrchovaným kynismem a s dokonalou frivolností a pohrdavostí zvolal před málo léty za česko-německé debaty v poslanecké sněmovně: »Jděte k šípku se svými národními tahanicemi — taková fadesa! Z krku to člověku již leze!« Při tom učinil příslušný gest. Což mu nebránilo, státi v čele výpravy proti jazykovým výnosům a nebrání křičeti do únavy: »Ty musí napřed padnouti!« Snad padne dřív on než ony.

Řádnému rozpočtu na letošek, prvnímu, který vypracoval nynější ministr financí, rádi věnujeme uznání a pochvalu. Je štědřejším k českým potřebám, nežli byly nejpříznivější budžety za hr. Taaffa. Bohemica v něm nenadsazuji a nepřeceňuji. Nikde a nikdy jsem nezastával stanoviska, jakoby nějaká položka na kulturní nebo hmotnou potřebu českého národa nebo českých zemí byla nějakou koncesí. Naopak, vždycky trval jsem a trvám i teď na tom, že stát je povinen opatřovati důležitosti tyto, zejména vůči národu v každém ohledu aktivnímu, jakým je národ český. Na čem sejde, je způsob a míra, jakými se tato povinnost vykonává. Podle nich lze na jedné straně páčiti benevolenci určité vlády, na druhé straně odhadnout moc určité strany u vlády. Nemyslím, že letošní preliminář, takto

posouzen, pokládán bude za nevýhodný pro dr. Kaizla, pro českou delegaci a pro českou věc.

Námitka: »Vy jen vidíte bohemica, co dostávají Němci v Čechách nepočítáte« je bezpředmětnou. Mezi Čechy nenalezl se dosud žádný neurvalec, hlásající: My všechno — Němcům nic!« alebrž vždycky všichni jsme byli a jsme proto, by Němci měli svoje školy, železnice atd. jako my a nikdy jsme pro sebe nereklamovali více, nýbrž jen tolik, čeho potřebujeme.

Výklad dr. Kaizla prodechnut byl duchem moderním a sociálním, třebas i neudal datum, kdy zruší novinářský kolek. Mně řekl chefredaktor jednoho německého, oposičního denníku zdejšího, zkušený národní hospodář: »Takového exposé oduševnělého jsem ještě neslyšel. Dunajewski byl také interesantnější nežli Steinbach, ale, víte, s jiného zřetele.« Skutečně také veřejné mínění výkon ten ocenilo jako znamenitý. Tentýž dojem měla sněmovna.

Že dr. Kaizl jest opatrným ve vydajích a nechce klesnouti na niveau kramářské Plenera staršího, kde se rozhazuje oběma rukama, neví však, odkud vzíti, — pochopí každý, kdo má porozumění pro snahu, zachovati rovnováhu ve státní správě. My se svého českého politického stanoviska přáti si musíme, by dr. Kaizl zjednal a zachoval si pověst co nejlepší, takovou, by se neřeklo někdy: »Jednou byl Čech resortním ministrem, měl nejdůležitější obor a neosvědčil se.« Jaké by potom v budoucnosti takové kritiky byly důsledky, je na bíledni.

Nejen široký prostor, ale také skutečný a vroucí interes věnoval ministr financím zemským. Jako člen sněmu českého zná největší jejich stín a ví, že tu třeba nejen un più luce, nýbrž hodně světla — vydatné a trvalé pomoci, soustavné akce k sanování škod dlouholetých a k odčinění nahromaděných svízelův a potíží. Tak sympaticky o zemích, o jejich práci pro veřejné blaho, o nezbytné pro ně a rychlé pomoci, nebylo s ministerských křesel ještě nikdy mluveno.

Pravda, sebe vroucnějšími slovy se nezpomůže. Nutno se odhodlati k činům. Odpověď, kterouž udělil hr. Coudenhove na dotaz Heroldův, je nám důkazem, že vláda je si vědoma svého úkolu a že dr. Kaizl se již rozhodl o metodě, které chce užiti. Snad teoretikové ji prohlásí kombinovanou. Praktikové hleděti budou na to, co zemím přinese.

Ze sněmu krajinského vyšel podnět, aby stát těmto pomohl příspěvkem na školství obecné. Návrh doporučen říšským poslancům slovinským. Jeho původcové zapomněli, jaké by se dostavily následky, kdyby se uskutečnil, a jaká práva zákonná má vydržovatel obecní školy. My alespoň nejsme ochotni postoupiti z práv těch Vídni ani píď. Naše snahy se nesou směrem opačným. Ne dostředivým, nýbrž odstředivým. My chceme míti školy národní — národními. Chceme býti sami jejich správci a dozorci a nemáme vůle, je dáti v poručenství státu a vlády více, nežli dle platného zákona již jsou.

Doslov dra Kaizla byl politický a měl vysoký a široký horizont. Zdánlivě byl to teoretický a všeobecný rozhovor o chorobách ny-

nějšího parlamentarismu, ve skutečnosti však velice perná apostrofa na adresu německé obstrukce a zdrcující ortel nad ní. Že ji přiměje k pokání — řečník sotva doufal. Jemu, dobře-li jsme rozuměli, šlo pouze o to, konstatovati: tu je hřích a tu je pachatel. Tato část Kaizlových výkladů bude se kdysi číst jako karakteristika soudobých poměrů, jako cenný příspěvek k historii naší doby a jako výstraha, která byla v nejlepším úmyslu a za kterouž adresáti se odměnili nejhoršími zločiny.

Vyrovnací výbor třetinu svého pensa dodělal: obchodní a celní smlouvu. Zbývají pouze dva přívěsky a může dostati se do plena. Bude-li sám, pak nastane teprve chvíle kritická. Buď celá levice bude provozovati protahovací obstrukci, nebo krajní křídlo začne zas divokou.

Promarniti celý rok na zákon o 25 paragrafech nebude mít chuti snad ani hr. Thun. Proto jsme zvědavými, co učiní vláda, jakmile bude obstrukce, taková či onaká, patrnou a nepopíratelnou?

K. H. Wolf, Benjamin obstrukce, ale její komandant měl v listopadu duetto s posl. Gniewoszem, v prosinci měl solo. Na počátku jedné schůze, an právě ministr dr. Ruber četl odpověď na dotaz Slovinců, vrazil do síně zasedací a za výkřiků na státního zástupce vídeňského, jaké slyšeti jen u lidí hodně surového kalibru, rozdával výtisky zabavené své »Ostdeutsche Rundschau.« Nebyl bych se o této nepatrné příhodě zmiňoval vůbec, kdyby poslanec za Trutnov nebyl pro ni doznal obdivu také s určité strany české, která velebila jej jako jediného zastance svobody tiskové.

Musím tomuto fetišismu, pokud mohu, přítrž učinit a pověděti, že posl. Wolf dokonce nevystoupil v roli zastance volného slova, nýbrž jako dokonalý Barnumovec, který dělal spůsobem laciným, ovšem nedovoleným, lacinou reklamu. Je-li, podle mínění českých zbožňovatelů svých takovým neohroženým obhajcem publicistiky, proč neprovedl stejnou proceduru s Národními Listy, s Radikálními Listy nebo s Jihočeskými Listy, které byly loni zabaveny často dost? Protože nešlo mu dokonce o nějakou zásadu, o nějahé občanské právo, nýbrž jen o vlastní kšeft. Parlament není však jarmarkem, kde může každý vyvolávati své zboží, k tomu zboží — pašované.

Konfiskace, kterou vykonal v tomto případě p. Bobies, byla bezdůvodnou a neomluvitelnou. Proto však neměl posl. Wolf práva zneužívat imunity a kolportovati konfiskovaný svůj denník. To není žádné hrdinství rozšiřovati zabavený tiskopis v parlamentě, ve kterém podle tolerantního názoru dosavadního presidenta vrchního soudu vídeňského, p. Kralla rytíře Krallenburga mohlo se beztrestně páchati násilí pěstí, nožem a podstavci kalamářovými.

Konečně podotýkáme, že tento »idol« a tento, krátkozrakými našinci vychvalovaný horovatel pro svobodu slova, K. H. Wolf, je zuřivým nepřítelem svobody jediného slova: českého »zde«. O jeho chování se k jazykovým výnosům ani nemluvě.

Všechny vídeňské listy — mimo vše očekávání — zachovaly se mlčky naproti jazykovým instrukcím, jež vydány byly pro

Slezsko, jenom »Ostdeutsche Rundschau« p. Wolfova soptila do nepříčetnosti. Ovšem podle ní Horní a Dolní Slezsko rakouské náležejí, jakoby na roveň byly již postaveny Slezsku Pruskému, do zájmové sféry hohenzollerské.

Posl. dr. Sláma objasnil jazykové poměry ve Slezsku pokud jde o soudnictví a školství v »České Revue«, (roč. I., č. 6. a 8.) tak, že je mohu pokládati za známé. V jeho stati první nalézá se také nařízení Pražákovo z roku 1882, že soudy jsou povinny přijímati i česká a polská podání, protokolovati české a polské výpovědi, arciť jen záleží-li na doslovném znění jich, posýlat české nebo polské obsýlky, arciť zase jen osobám, o kterých předpokládá se, že jiného jazyka nejsou mocny, a konečně jednat ústně s českými a polskými stranami a svědky jejich jazykem. Nařízením tímto se připouštěla čeština v platnosti, právě naznačené u kraj. soudu opavského jakož okresních soudů bíloveckého, klimkovického a vítkovského, čeština i polština pak v obvodu krajského soudu těšínského. Ale nikoli jako řeč vyřizovací. Právem dr. Sláma vytýkal trojdílnost, jaká se nařízením tím zavedla. Vévodství rozvrženo v území výhradně německé, v území dvoujazyčné: německo-české a v území trojjazyčné: německo-polsko-české.

Co se stalo v posledních dnech prosincových pro národní a jazykovou rovnoprávnost ve Slezsku hlavně ke důtklivému naléhání dr. Engla, nebylo úředně vyhlášeno, nýbrž jen úředně sděleno resp. poručeno. V jaké formě: zdali výnosem, intimatem, příkazem, přípisem atd., jest otázka podřízená. Hlavní věcí jest obsah a ještě důležitější, by tento byl prováděn.

Stran merita můžeme určitě tvrditi:

1. nařízení Pražákovo doplněno, pokud jde o civilní proces a řízení ústní;

2. nařízení to doplněno pravidlem, že podání se musí vyříditi jazykem, kterým se stala;

3. pro politické úřady vydány předpisy zcela souhlasné s těmi, jež ustanoveny pro soudy;

4. pokud se týká škol, jest jedině žádoucno, by české a polské obce rekursem domáhaly se jednojazyčných a bude jim vyhověno.

Jak byla země rozdělena pro platnost jednotlivých jazyků, na jisto nevíme. Bylo nám však praveno, že trojdílnost byla změněna v dvojdílnost a to tak, že Opavsko je německo-českým, Těšínsko německo-polským. Dokud jsme černé na bílém neviděli, zaručiti se nemůžeme za správnost údaje toho.

Pokrok se stal. Mně nejde na rozum, proč některé listy české podle »Silesie« jej popírají. Či snad proto, aby německá byrokracie mohla ve Slezech řáditi, jakoby nic se nebylo stalo? Nebo proto, by se několika českým a polským úředníkům tamnějším vzala odvaha, říditi se novými ordonancemi?

Ještě nežli skončeno předvánoční vídeňské sněmování, staly se ve vrchní správě některých zemí změny. Markýz Bacquehem odešel na dočasný odpočinek. Dopolitisoval v Pensionopoli rakouské úplně,

třebas i pense jeho není definitivní. Říkali mu malý markýz a byl malý. Měl však dar, tuto maličkost maskovat, a to mu pomohlo ve světě, kde zdání je vším. Jeho touhou bylo, po pádu koalice, do které vstoupil nerad a jen z příčin hmotných, státi se místodržitelem v Brně, odkud je geograficky, nebo v Praze, odkud je politicky blíže do Vídně nežli ze Št. Hradce. Choval ambici, jednou z obou těch stanic vkročiti na stolec ministrpresidentský, v čelo úřednické vlády. Nesplnila se mu. Pokládal se za predestinovaného chefa vlády, a za jedině možného vyrovnatele a smiřovatele mezi Čechy a Němci, ale kromě něho v messianism ten nevěřil nikdo. Přišel z Opavy do ministeria obchodu r. 1886. jako druhý vedle bar. Gautsche směru hr. Taaffa polovlevo. Přestal být aktivním v době, kdy němectví, které hýčkal on a jehož favoritem navzájem byl sám, nespokojeno podílem, rovnost daleko přesahujícím, je v revoluci proti státu. Rakousko potřebuje dnes silné ruky, nikoli jeho, která byla žensky něžnou a slabou, potřebuje celých mužů, nikoli polovičatých, jakým byl markýz Bacquehem, z milosti Plenerovy a slabosti Hohenwartovy ministr vnitra v kabinetě tzv. Windischgraetzově.

Na jeho místo povolán z Opavy hr. Clary do země, jejíž třetina je slovinská. Pro tu vstupuje před sněm, neměl jedinkého slova její jazykem jako ho nemá zemský hejtman hr. Attems. Ale na Moravě jenom ze čtvrtiny sotva německé, p. Vetter z Lilie je samý Němec, lámaje do roka několik vět českých až uši zaléhají, a pro barona Spense je čeština vždycky druhým jazykem zemským.

Do Opavy povolán brixenský hr. Thun. Homo ignotus in terram incognitam. Bože, co to Slezsko sneslo již zemských presidentů! Sotva se tam ohřeje — dále s ním. Buď je propuštěn nebo postoupí. A potom má v této exponované zemi nějaká rakouská politika býti — nedíme prováděna — řekněme: alespoň zahájena.

Moravské vyrovnání po návrhu Němců přikázáno subkomitétům. Takové roztřepení je nejosvědčenější zárukou průtahu. A přece dle doznání barona d'Elverta, nejtransigentnějšího politika německo-moravského, jemuž kalí zrak a soud jen konkurence s dr. Lecherem, je každé spořádání věcí národně-jazykových v markrabství zájmem německé menšiny, která by většině české měla býti vděčnou za to, že jí nabízí rovnost.

V celé této akci je na straně německé nedůslednost. Ona slavně prohlásila, že k úpravě jazykových záležitostí jedině kompetentní pokládá říšskou radu. Pro Moravu činí již výjimku. Snad si dá říci a přizná ji také pro Čechy a snad naposledy přidá se k mínění našemu, že pro národy oba v celé oblasti zemí koruny české může býti jen právo jedno: rovné.

Krátká byla ouvertura k zasedání sněmů zemských, ale zajímavá. Souladu bylo poskrovnu, dissonancí všude hojně. Němci odepřeli zasednouti ke svým pultům v Praze. Z Liberce velelo se: Nepůjdem! a nešlo se. Staroliberálové byli by rádi přišli, ale netroufali si. Dr. Werunský, nový náměstek maršálkův, nedostal se tedy k tomu, se ukázati ve své hodnosti.

Když loni hartuseno německými nacionály, by zahájila se abstinence, namítli pokrokovci: Musíme tam k ochraně pražských Němců. Potom letěla celým světem německým dvojí lež: jedna, že bratři nad Vltavou nejsou jisti životem, druhá, že německý klub poslanecký je jakýmsi samozvaným orgánem bezpečnosti a že nebýti ho, byli by Němci v Praze vyhlazeni do nejmladšího nemluvněte. Letos poslanci němečtí svoji vzácnou přítomnost v Praze nepokládají nezbytnou, nýbrž zbytečnou. Z toho je logický závěrek možným jen jeden: mohou-li pražští Němci jich postrádati letos, mohli také loni a nebyli tehdy ohroženými jako nejsou tentokrát.

Pasivní politika proti českému sněmu Němci zahájená je částí jejich vyděračské taktiky, po dva roky provozované. Ve Vídni obstrukce v různých variacích, v Praze abstinence —, vzdor tam, vzdor tu, jen v jiné formě, a cíl tentýž. Pouze slepí to nemohou vidět a jen těm mohou tyto triky a intriky imponovati. Pohříchu je těch slepců mnoho.

Všem sněmům zaslán byl reskript, jenž jest odpovědí na jejich adresy a projevy k jubileu panovníkovu a jenž jest uniformním. Toliko sněmu království Českého císař vzkazuje také královský dík a královský pozdrav.

Chtěje o tomto poselství psáti po nejbedlivější rozvaze, musím napřed sdělit o jeho vzniku fasi poslední. Míněn a chystán byl list děkovací. Vzhledem na jubilejní rok, na hluboký smutek mocnářův a na situaci, která se — podle mínění dvorských a nejvyšších hodnostů — nepokládá ještě za »zralou« k nějaké akci vůbec, byl všeliký politický ton, akcent a program předem vyloučen.

Z toho je vidno, že připraven byl všeobecný, veškeré mimořádnosti prostý, sváteční, slavnostní akt formální, ceremonielní — nic víc. Ani k tomu nebylo by došlo, kdyby císař byl mohl deputace sněmů vyslechnout a jim díky své vyslovit ústně. Z toho je však zároveň patrno, že se tomuto listu přisuzuje dosah a důležitost, jakých podle intencí koruny míti právě neměl, dosah a důležitost kromobyčejné manifestace rázu výhradně politického, ba směrodatného, epochálního. Kdo takový čekal, byl ovšem sklamán.

Protože však sněm království Českého přijal adresu, která je nezvratným credem národa našeho, vidělo se poslancům českým, že by se nesnášelo ani s majestátem koruny, ani s důstojností sněmu toho, nebo vykládati musilo za rozhodnou negaci požadavků v adrese té vyslovených, kdyby se na ni nereagovalo v odpovědi mocnářově, a že by se takováto zamlklost nemohla snésti klidně ani delegací českou ani národem českým. Vláda, zvěděvši to, nerozpakovala se, navrhnout opravu reskriptu, který rozhojněn odstavci o rovnoprávnosti a rozšířené činnosti sněmů zemských.

Nebylo snadnou věcí, vymoci změnu disposicí již hotových. Byla to krušná práce, o jejíž svízelích mluviti podrobněji zapovídá mi diskretnost. Ale není pravda, že bylo něco vládě zamítnuto. Přistoupeno na vše, co uznala nutným a neodbytným.

Odpovědí na adresu českého sněmu reskript není. Již proto ne, že jí neměl a nemá být. Již proto ne, že je souhlasným pro všechna zastupitelstva zemská.

To není seslabením zásad rovnoprávnosti a samosprávy zemské, že koruna je hlásá všem a ne pouze jednomu. Naopak. Dáváť takto na srozuměnou, že pokládá tyto principy za normu pro všechny země platnou.

Ozvala se námitka: v tomto reskriptě je řeč jen o »ústavních právech« sněmů zemských. Tak jest. Ale kdo znaje § 11. prosincovky, neví, že do právomoci říšské rady zařaďovány záležitosti, které nejen tam nejsou vytčeny a tudíž dle § 12. téže ústavy eo ipso náležejí sněmům zemským, nýbrž tam nepatří ani implicite n. př. pojišťovací, agrární atd. Vždyť dle lit. i) paragrafu 11. říšská rada je kompetentní stanoviti jen zásady vyučování na školách obecných a gymnasiích a co sáhá přes tyto meze nikoli. V adresní osnově pravice žádá se z důvodu toho »rozšířená zákonodárná součinnost sněmů zemských« pro věci školské. Z krátké té dedukce je vidno, že také beze změny ústavy je možno, působnost sněmů zemských podstatně rozšířiti.

Než já nemíním psáti žádnou apologii tohoto reskriptu, jakkoli lehkým byl by důkaz, že pokyny a direktivy, jím dané, kdyby se provedly a zachovávaly, platně by přispěly k leckteré nápravě. Mně tanou na mysli dva jiné zřetele. Jeden je historický, druhý je subjektivní. Vlastně je tento jen důsledkem onoho. Ale já přestanu jen na osobním dojmu, na personelním pozorování, na zcela soukromé úvaze. Za vše to nikdo není zodpovědný leč já sám.

Počnu tedy částí dějinnou, jež obepíná posledních 40 let české politiky.

1861. Deputaci sněmu království českého, vedené kardinálem Schwarzenbergem a dr. Riegrem a vyslané k císaři s prosbou, by se dal korunovati králem českým, odpověděl panovník: Ano, dám se korunovati.

1871. 12. září. »Pamětlivi jsouce státoprávního postavení koruny české, uznáváme rádi práva tohoto království a jsme ochotni, obnovit uznání to svojí přísahou korunovační.« (Za hr. Hohenwarta).

Reskript ze 4. listopadu, podepsaný baronem Holzgethanem »důrazně podotýká,« že »státoprávní poměr zemí dědičných jest již upraven státními základními zákony« a může býti změněn jen ve Vídni, říšskou radou.

1889. 17. prosince hr. Taaffe odpovídaje na dotaz Plenerův v příčině usnesení sněmu českého ze dne 9. listopadu r. 1889, kterým se sice přešlo k dennímu pořádku přes adresní návrh † dr. Julia Grégra, ale tlumočeny nároky státoprávní, praví: »Státní zájem vyžaduje tou dobou především klidného, stálého vývoje na základě nynější ústavy, pročež nehodí se chvíle přítomná ke projednávání otázek. Vláda ne-

zamýšlí tedy navrhnouti Jeho Veličenstvu zásadnou změnu ústavy a korunovaci královskou, s ní v souvislost uváděnou.«

1898. Telegram ministrpresidenta bar. Gautsche místodržiteli hr. Coudenhovovi, sdělený v adresní debatě sněmu českého: »Vláda nesdílí stanovisko adresy.«

Teď — dodatkem ještě — cituji dva patenty, které se nalézají mezi státními základními zákony. Napřed diplom z 20. října r. 1860, v jehož čl. IV. se praví, že má být uchován ve všech archivech zemských a že nástupci nynějšího císaře jsou povinni při nastolení jej podepsati, jednotlivým zemím vyhotovit a dáti zapsati zase do zemských zákonů. A hned vedle patent ze 26. února r. 1861. Jak byl onen diplom, nadepsaný »k úpravě vniterních státoprávních poměrů monarchie« radostně vítán a pozdravován jako jitřenka, věštící po dlouhé mrákotné noci jasný, slunný den! A co z něho udělal Schmerling po 5 měsících, co zůstalo a hlavně co provedeno z něho do dnes?

Uvedl jsem jen pouhá fakta. Jsou výmluvná, jsou poučná dost. Je skutečně třeba tuto historii ještě opatřovati výkladem? Jest. Podniknu jej.

Především jedna věc je zřejma. V odpovědi, která jest kontrasignována hr. Thunem a za niž odpovědným se činí také dr. Kaizl, adresní postuláty poslanců národních a velkostatkářských se neodmítají ni zjevně ni skrytě, jako se stalo hr. Taaffem r. 1889 a bar. Gautschem r. 1898. Že se tedy vláda nynější nestaví proti votu českého sněmu a proti státoprávním snahám jeho převalné většiny, se nevidělo. Viděla se jen jiná negativní stránka, jiné manco. To, co v reskriptě není.

Jest otázka, jaký by z toho byl zisk, nemíním morální, ale konkretní, kdyby se do reskriptu bylo dalo co nejhojněji — slibů? Měli bychom o jednu dětinskou radost víc a myslili bychom, bláhovci, jakými již jsme, že již máme v hrsti, čeho nám ukázali v dáli — — vidinu. Viz nahoře r. 1861 a r. 1871.

Nebylo a není ještě dosti těch lichých nadějí, toho slastného čekání se strastným sklamáním, těch přípovědí, které nebyly dodrženy, protože dodržány býti nemohly? Nebylo a není ještě dosti té šalebné hry bublinami, které se lesknou, třpytí, a nám, prostoduchým, důvěřivým a dojemlivým lidem oslňují zrak a se rozplesknou potom v niveč, sotva se politický vítr nahoře otočí proti nám? Kdo z nás mohl by opravdu chtít, abychom zase navnazováni, louděni byli planými slovy bez podstaty, jalovými útěchami bez věcného podkladu a jádra, předpověďmi o převratech, které se nedostaví, ohláškami, které zůstanou na papíře? Nebyli jsme vrchovatě vlastním žalem a zármutkem, posměchem nepřátel potrestáni, že jsme byli takými fantasty, optimisty a romantiky, a domnívali se v horečném rozechvění, že co se v Rakousku řekne, je také hned skutkem. Chce se někomu reprise nešťastné peripetie, jež udála se od 12. září do 4. listopadu r. 1871?

To byly by fráse, neomluvitelné fráse, to bylo by zlosynné zahrávání city celého národa našeho, který si zasloužil, aby se o vážných věcech mluvilo s ním vážně a nikoli v žertech a fraškách, to byla by — nikdy to sevšednělé slovo nebylo tak oprávněno — provokace veškerého národa našeho, kdyby se mu podávala prázdná slova, kdyby se v něm budilo doufání ve vědomí, ba v úmyslu, připraviti mu nezdar, neúspěch a příhanu. To bylo by však zároveň otřesením a podvrácením státoprávního programu našeho, nikoli jeho posilněním. Tento program je nám tuze svatým, než abychom někomu dovolili jej kompromitovat lekkomyslným anebo dokonce zlomyslným předstíráním možnosti nebo skutečnosti, kterých není.

Takového osudu chceme býti uchráněni. Raději prodloužíme svoji trpělivost o léta, nežli bychom i jen minutu snesli novou, druhou státoprávní débacle.

Myslím, že mám právo říci, že od první, nezapomenuté ještě a nezapomenutelné katastrofy té stali jsme se opatrnějšími a také střízlivějšími; že jsme školou života, jakou stejně trpkou neměl žádný národ, neprošli marně; že nechceme buď jen »k nebesům jásat« anebo jen »smrtelně lkát«, nýbrž známe ještě jiný mužnější tón. Nebudu, troufám, dnes nikým desavouován, povím-li, že my Čechové nevěříme, že české státní právo se snese s oblak hotovo, protože chováme přesvědčení, že nemá stálosti a trvání, co nevyroste organicky a netkví silnými kořeny v pevné zemi; že minul čas, kdy se národ spokojil pohledem na pestré kameny při hladu, a že nadešla doba, ve které dáti mu chceme živného chleba, stravného jídla, posily pro duši a tělo, ne pouze jas pro oči; že jsme si vědomi, že transformaci Rakouska přivodíme snáze a bezpečněji ve spolku s národy a stranami, za stejným cílem jdoucími, nežli sami; že jsme si dále vědomi, že také mocnářové jsou omezeni ve své vůli, že nemohou vždy, co chtějí, a že líp pro nás, aby se nám neslibovalo a dalo, než aby se slíbilo a nedalo; že jsme si konečně vědomi rozdílu mezi žádajícím sněmem a slibujícím panovníkem, že onen může všechno vyslovit, po čem touží, tento však připovídati jen, co může býti provedeno.

»Na počátku bylo slovo«, praví se v evangeliu sv. Jana. Vyspěli jsme již přes počátky, bychom pořáde lpěli na písmeně, na slově. Stali jsme se praktičtějšími a dáme víc a jen na skutky, nežli na memoranda, reskripty, adresy atd. Zkušenosti nás učinily possibilisty a Horácovo: »Carpe diem!« musí býti nám vodítkem. Jednejme podle Poláků. Ti nikdy mnoho nepsali, mnoho nemluvili a jsou dále. Provozovali a provozují politiku zdravou. Říká-li jí kdo: politika výhod, etapová, oportuní, vládní, státní, či jinak, je jim lhostejno. Jen když je národu a zemi prospěšnou.

A ještě něco. Naučme se čekat a vytrvat. Usvědčme z nepravdy politiky německé, kteří z dějin našich vyčetli a za neklamné učení vydávají, že kdykoli se vyskytla v prošlých třech věcích situace pro Čechy lepší, sami ji vždy zkazili a sami v opáčnou ji změnili a potom vyčerpali notně svých sil, nežli přivodili návrat oné, kterou

překotili svojí prchlostí. Heslo, že může býti líp, bude-li ještě hůře, může rozkřikovati jen bankrotář anebo kridatar. Poctivec nikdy.

Na moravském sněmě staré protivy ostře se srazily. Na slezském, do něhož Poláci a Čechové se vrátili, nemohly. Zasedal pouze den. Batrachomyomachie na dolnorakouském nezasluhuje pozornosti. Tam, kde rychlík opouští obvod Velkovídně, je také hranice zájmu pro směšné a ubohé lidi, kteří tam radnici a stavovskou síň naplňují svými půtkami antisemitskými a filosemitskými. Co se tam vedle nich děje, proto se netřeba rozčilovati. Dr. Kolisko s dr. Knotzem práva národům rakouským ještě nevyměřují.

Živo bylo ve sborech s menšinami slovinskými. Ve Št. Hradci s rostoucím radikalismem teutonským se poměr většiny k menšině té přiostřil. Vláda vídeňská tomu tlaku nečelila dřív a nestaví se na odpor nyní. Zjevné prušáctví v této zemi vybujelo za shovívavosti její. Kdyby se Furiosové tam ve své zběsilosti nebyli odvážili na armádu, měli by volnost. Uváží-li se, co má práv německá třetina v Čechách a srovná-li se s ní bezprávnost slovinské třetiny ve Štýrsku, je těžko zachovati klidnou mysl. Poslanci slovinští jsou ve stavu zoufalém. Nic se nezměnilo za Badeniho, nic za Thuna. Od toho přejí si po návratu do Vídně zvěděti, co s nimi zamýšlí. Podle odpovědi jeho, chtějí se zachovati.

Ještě hůře vede se Korutancům a nejhůře Slovanům v Přímoří. Istrijský sněm nebyl svolán. V Poreči nemůže již zasedati — tam nebyli Spinčič a soudruzi jisti životem — a v Pulji, kam byl přeložen, nemůže ještě zasedati. Je bez přístřeší. V Terstu, kde jest obecní rada zároveň sněmem, nestrpí Vlachové ve svém středu Slovince. Irredentistická luza, která sedí na křeslech poslaneckých a na galeriích, společnou prací je vyštvali. Mezi psanci je také posl. Nabergoj, jehož mandát Italienissimi zrušili, vláda však a soudy potvrdily. Ale ministerstvo buď nedovede nebo nechce zjednati nálezu svému a nálezu soudů náležitou autoritu. Kapituluje před násilníky a notorickými zemězrádci. Proč? Pan hr. Goluchowski to patrně nedovolí. V Neapoli, nebo v Milaně mohli by demonstrovati proti Rakousku. Trojspolek byl by v nebezpečí. Dokud jsme nebyli v alianci se shnilou Italií, která chce svoji krisi zahojiti kořistí z Rakouska, říkalo se: Nesmíme drážditi nepřítele. Nyní, kdy jest Italie naším drahým spojencem, říká se: Nesmíme urážet přítele! Tak se přímo fedroval pych velkoitalských klackářův a v každé situaci trpěli a trpí Slované, majorita v zemi, hýčkanou z Vídně minoritou. Tady nemá žádná vláda kuráž, odkázati zpupnou tu chásku do patřičných mezí.

Do Gorického sněmu vrátili se Slovinci v naději, že dostanou školní fond, bez něhož národní školy svoje neudrží. Sotva přišli, pláchl president hr. František Coronini. Po jeho odchodu je Vlachů 11. Slovinci, kteří jim drželi rovnováhu, jsou uvedeni v menšinu, bude-li nucen náměstek presidentův, dr. Gregorčič, zasedat a nehlasovat. Vzpomene-li si člověk, že tento hr. František Coronini pokládán byl dlouhá léta za nástupce hr. Taaffe, může jen děkovati nebesům, že se

jím nestal. Člověk, který z každé funkce uteče, maje přiznat barvu, se za kapitána lodi, bouřemi zmítané, nehodí.

Ledy krise uherské do té chvíle se nehnuly. Zácpa trvá jako před měsícem. Ba stala se ještě tísnivější. Proraziti ji návrhem Tiszovým, jenž uděluje vládě mimořádnou plnomoc pro případ, že by selhal parlament, se nepodařilo. Tento podnět naopak situaci Banffyovu zhoršil. Četní poslanci »liberální« strany jej opustili. Všichni presidenti odstoupili. Čtyřicet chorvatských poslancův odepřelo podporu pro akci chefa »dynastie Kolomana I.« Chorvatský ministr Josipovič resignoval, Dvakráte byl uherský ministrpresident ve Vídni. Dvakráte odešel s důvěrou. Troufal si ještě tolik, že dal jmenovati nového ministra za Chorvatsko, Cseha, jehož předek se patrně jmenoval Čech, a ministra a latere Em. Széchenyiho. Soudím, že přijde-li sem bar. Banffy po třetí, odejde sice s důvěrou, ale bez portefeuilu.

Již několik schůzí rokuje se v dolní sněmovně o tom, na kdy má býti stanovena volba nového presidenta na místo Desidera Szilagyiho, který je zase jen professorem a ministrem ve výslužbě. Vídeňská sněmovna má prabídný jednací řád, ale tak bídný, jak uherský, kterým lze vydatně konat obstrukci proti ustavení sněmovny, proti aktu formálnímu, přece jen není. Prostý rozum představuje si, že jednací řád je k tomu, by se jednalo, a nepochopí, že je prostředkem k tomu, by se nejednalo. Nevím, snad je to utopie, co tu pravím, ale mně se vždycky zdá, že bude třeba pomalu svolati mezinárodní kongres, aby se usnesl na prostředcích k ochraně — — parlamentních většin.

Za této obstrukce, která teď právě jest u nejblbější stanice, u které německá obstrukce byla dříve nežli maďarská, u hlasování dle jmen, odbyly se nespočetné souboje, ale všechny nekrvavě. Také bar. Banffy se bil a ministr honvedů se střílel. Hr. Badeni v Busku měl asi škytavku.

Ledy obstrukce uherské se nehnuly ještě, ale již slyšeti dole praskání, nasvědčující, že záhy odplynou. Jakmile jest otázka položena tak, že všechno půjde na drátcích, nebude-li určité osoby, možno bezpečně souditi, že tato osoba bude obětována. Baronu Banffymu nepovede se jinak. Jeho pád je dnes jen otázkou času, snad dní, snad hodin. »Také Patroklus musil zemřít a byl víc než ty!«

Ve Vídni, 5. ledna.

Jos. Penížek.

(Přehled politický zahraniční odkládá se pro nával jiné látky.)

Z cizích revuí.

O vzrůstu Spojených obcí severoamerických pojednává v Preussische Jahrbücher Dr. Albr. Wirth (Das Wachsthum der Ver. Staaten von Amerika). Při zakládání jejich tanul mnohým na mysli ideál státu, provádění nauky Rousseauovy o přirozeném stavu člověka, jak svědčí nadšení, s nímž přijato. Lafayette propůjčil jim svůj meč, Goethe je velebil pro neodvislost od rezavých tradic a zkostnatělých zákonů. Takové ideální nazírání vládlo až do nedávna, kdežto hlubší badatelé ukazovali, že Amerika se poevropšťuje. Dlouhá doba míru od r. 1865. nezměnila původní výbojnost a rozpínavost Spojených Států. Římská republika měnila se výboji v oligarchii a centralisovala správu, tak i přírůstek území amerického ve válce španělské způsobí změnu správy a politiky zahraničné i nastane potřeba většího vojska stálého a nových styků s cizinou, kdežto dříve Američané se domnívali, že nepotřebují a nemají politiky zahraniční. Sotva že se Spojené Státy po r. 1783. zkonsolidovaly ústavou, pomýšlely již na styky s cizinou, uzavírajíce smlouvy obchodní s Francií, Hollandskem, Švédskem a Pruskem a snažily se o vývoz surovin, zajišťujíce si volnost obchodu a neutralitu. Zvláště chopily se obchodu kožešinami a dovozu jejich do Číny, jenž byl dříve v rukou Angličanův a Francouzů. R. 1787. již obeplula obchodní loď jejich Columbia půl zeměkoule. Později Jan Jakub Astor ujal se velmi rázně obchodu tichomořského. R. 1801. pokořili Američané loupežnický stát Tripolis a zasáhli tak do moře Středozemního, r. 1812—14. konali vpády do Kanady. Od Napoleona získali Louisianu za 60 milionů franků, ač se ozývaly hlasy proti tomuto jednání odporujícímu prý ústavě. Již Jefferson ukazoval tehdy na alianci americko-anglickou, která by výhradně ovládla oceánem. R. 1816. veliké loďstvo americké operovalo proti Alžíru, Tunisu a Tripoli a dosáhlo vyplnění podmínek, jež kladlo. Při vzpouře španělských osad marně ministerstvo prohlásilo neutralitu: mořští lupiči a flibustýři dovolávající se ochrany S. S. obsadili severní hranici Floridy a podporováni i vojskem. Podobně přispěli dobrovolníci k odtržení se republiky mexické (1822.) a v Africe západní založena osada černošská — republika Liberie, jež se sice prohlásila později za neodvislou od protektorátu S. S., ale pak stále klesala. Další kolonisace černochů v Liberii r. 1895. podnícená černošským biskupem Turnerem se nezdařila a černochů v Americe spíše přibylo (z 0·8 mill. r. 1790. na 1·8 mill. r. 1820. a nyní přes 8 mill.) Unie první uznala jihoamerické republiky podporována při tom Anglií proti sv. alianci a president Monroe r. 1823. prohlásil známou zásadu, že americká pevnina nesmí již býti osazována evropskými státy; princip ten vysloven již dříve Washingtonem, Jeffersonem a j. Všeamerický kongres v Panamě svolaný pak narážel na odpor otrokářů, když měla černošská republika Haiti býti připojena k S. S. Uzavřeny však smlouvy obchodní se státy jižními podobně jako s evropskými.

Po nabytí Floridy jednotlivé strany byly pro nebo proti rozšíření území dle toho, očekávaly-li z toho vzrůst své moci. V letech čtyřicátých vnikali Američané do Tichého moře zvláště missionáři svými, hlavně v Havaii a jiných ostrovech, za nimi následovali obchodníci. Vláda S. S. ráda se chápala takových příležitostí. Rusové dobrovolně ustoupili Americe na severu, Anglii musily S. S. povoliti obávajíce se také války s Mexikem, jež den po shodě té povstala (24 dub. 1846). Ukázala sice žárlivost vlády a generálů náležejících protivným stranám (republikánům a otrokářům), ale získala Texas, Nové Mexiko, Arizonu a Kalifornii. Také otázka Kubská, podnícená již dříve, mocně vzplanula následkem štěstí válečného. Osudy otázky té jsou čtenářům našim známy z doby nedávné, hlavně z názorného líčení Vrázova.

I také ve východní Asii navazovány styky. Skvělé loďstvo Perryho, jenž radil ke kolonisaci Formosy, dosáhlo uzavření obchodní smlouvy s Japanem (1854) a vliv S. S. rostl také v Číně a na Filipinách. Chtěli získati státy asijské chráníce jejich samostatnost. Občanská válka zamezila další podniky zahraničné. Po ukončení jejím podnikali Feniané vpády do Kanady (1866 a 1870), ač bez úspěchu. R. 1867. koupena od Ruska Aljaška za 7·2 mill. doll., kdežto nyní vynáší ročně 10 mill., ač považována za poušť ledovou a skalnatou Za to měla Rusku býti ponechána volnost ve vých. Asii. Mnohé podřízenější otázky zahraniční zaměstnávaly pak S. S., až do války se Španělskem, o níž sami Američané prohlašují, že udělali dobře, třeba nedobrým způsobem.

*

Mnišstvo v církvi východní a význam jeho náboženský a kulturní posuzuje Dr. K. Holl, docent university berlinské v prosincovém sešitu »Preussische Jahrbücher.« Uvádí, že nebývá příznivě na ně pohlíženo ani od historiků církevních a že se při tom užívá měřítka platného pro poměry západní. Nevykonalo arci tak velikých úkolů kulturních, jako kláštery na západě, však nebylo k tomu také povoláno. Poustevnictví, z něhož se mnišstvo vyvinulo, mělo za účel dosíci vnitřní dokonalosti, následovati příkladu apoštolův a získati tak života věčného. V boji s pokušením a kontemplací rostly síly anachoretů, jak svědčí život Antoniův od Athanasia. Basileios hleděl sice dokázati, že společný život v koinobiích (klášterech) je vyšším ideálem, protože slouží při tom každý také bližním, ale přece také tito klášterníci pokládali poustevníky za dokonalejší, ježto vzdáleni všeho světského mohli se oddávati pouze bohu.

Řecké mnišství nemá tak pevné organisace řádové, jaká je na západě, kláštery jednotlivé tvoří celek pro sebe a pouze v krajinách, kde jsou četnější, bylo mezi nimi jakési volné spojení, na př. v V. a VI. století v Palestině a trvale na hoře Athos. O této a významu kulturním tamních klášterů bylo u nás již hojně psáno. Holl všímá si spíše účinku mnišstva na život církevní a mravní pomíjeje ostatní vliv a působnost jeho. Církev vyhledávala mnichů k vyšším hod-

nostem, zvl. biskupské, protože žili v celibátu, jenž jinak nebyl povinným. Pravidelně se mnichové vzpírali takovému povýšení, pokládajíce je spíše za úpadek ve smyslu mravním: tak poustevník Ammonios uřízl si ucho, aby se nestal biskupem. Mnichové byli v podobných hodnostech neodvislejšími a pevnějšími proti politice císařů byzantských. Vliv jejich na lid byl značný, dovoláváno se jejich rady a pomoci také při nehodách živelních a zvláště žebraví mnichové byli důvěrníky lidu. Mniši přispěli k rozšíření křesťanství, o něž církev východní tak nepečovala, zvláště v Asii. Nepěstovali hloubání v otázkách dogmatických, nýbrž věřili prostě tomu, »nač byli křtěni« a kladli váhu na život pravověrný, bohulibý. Působili také na činnost kazatelskou, jež dlouho užívala antického způsobu řečnění a na rozšíření zpovědi, jež měla býti dobrovolnou a týkati se také jiných hříchů, než smrtelných (kacířství, zabití, smilstvo) káraných veřejně K tomu přispěl hlavně Basileios z Caesarei, jenž nabádal klášterníky, by zaznamenávali své myšlenky a činy a z nich se vyznávali. Mniššstvo srostlo s církví a vykonalo v ní své poslání; reforem církevních nelze arci očekávat od něho, však přispělo velice k oduševnění nábožnosti a k oživení církve.

Směs.

Zařízení ku blahu dělnictva. (Pokračování.) Territoriální rozdělení škol hospodyňských (rolnických) u nás teprve znenáhla se doplňuje, sporna je posud otázka, mají-li se vedle celoročních škol přístupných pouze zámožnějším, zařizovati stále běhy pololetní, jak se děje v Německu a jinde pro dívky méně zámožné; mnohé školy jsou spíše navštěvovány dívkami městskými, než venkovskými, což působí na celý směr jejich, je posud nedostatek odborných učitelek pro školy ty atd; o školy hospodyňské pro nižší vrstvy (dělnické a pod.) není takřka vůbec postaráno. Jen v Praze udržuje spolek »Záštita« bez okázalosti a hluku po léta již podobnou večerní školu. V Porýnsku děvčata odrostlá škole bývají zaměstnána pracemi ručními, hlavně šitím a úpravou prádla, látky poskytují průmyslové firmy místní zdarma, tak že nezámožné dívky mohou sobě a rodině opatřiti oděv a prádlo. Jinde učí se obstarávání domácnosti, zvláště přípravě laciných, živných a chutných jídel za příspěvky nepatrné; tak Krupp v Essenách vydržuje školu podobnou a v jídelně mohou vdovci, ženatí dělníci, invalidové, vdovy se stravovati za cenu malou (oběd za 35 pf.) neb oběd si bráti domů. Pro dívky povinné školou i dospělejší bývají zakládány školy industriální, jež bohudíky též u nás ve větších městech se rozšiřují.

D c e r y d ě l n i c zaměstnané mimo domov jsou na př. v Dürenu ubytovány v hořejším patře bytů dělnických, obývaných spolehlivými rodinami, jež na ně dohlížejí, a v hodinách večerních vyučují se šití a dvakrát týdně také předmětům elementárním. Vaří na společném krbu parním ze surovin,

které si na celý týden přinesou z domova a mohou stravu poskytovat i svým bratřím, mladistvým dělníkům, pro něž zařízena jiná zvláštní útulna. Vřelou vodu k vaření kávy dostávají z kotle, jenž rozváží vodu po dělnické osadě. Švýcarská všeužitečná společnost zaměstnává děvčata v dílnách na předení hedvábných nití, vydržujíc je za tuto přiměřenou práci, poskytuje jim vyučování, zvláště hospodyňské, a odevzdává jim po 4 letech značné úspory. Pro mladistvé dělnice je založen v Cáchách a Gladbachu hospic, aby uchráněny byly zkázy tělesné i mravní hrozící v nezdravých a přeplněných bytech dělnických, do nichž se uchylují na př. při nepříznivém počasí, jež jim zabraňuje v cestě do vzdáleného domova.

»Nedělní spolek« a »spolek dělnic« starají se o nedělní zaměstnávání a vyučování dělnic bydlících mimo útulnu a vydaných právě v neděli nebezpečí mravní zkázy při duchaprázdných zábavách.

Pro služebná děvčata jsou zřízeny ve větších městech útulny, kde se jim poskytuje byt, opatření a sdělení o službách vhodných za nepatrný poplatek. Již ve vagonech drah jihoněmeckých a švýcarských upozorňují se návěštími na nebezpečí hrozící jim v neznámém městě a na útulny, o něž pečuje komitét většinou dámský nebo společnost akciová nedbající zisku.

Útulny dělnické zřízeny jsou při tovaryšských společenstvech napodobujících podobná zřízení cechovní toho druhu a vládnoucích značnými hmotnými prostředky. Poskytují členům ve svých domech (hospitia) úplné a výhodné zaopatření.

Takové hospice zřídili podnikatelé při továrnách svých pro svobodné dělníky (v M. Gladbachu); obsahují i sál koncertní, herny, kulečník, kuželník. V Essenu zařízena na příklad menáž, jež čítá 800 mužů (r. 1873. bylo v ní ubytováno 1775 mužů) a jest od r. 1884. povinnou pro svobodné dělníky, kteří nejsou odbornými (vyučenými) dělníky a mají menší výdělek anebo nebydlí u příbuzných. Náhrada za byt, oběd, večeři, prádlo klesla z 6 stříbrných grošů (1856.) na 70—80 pf. a zařízení se vůbec osvědčuje.

Dělníci navykají sobě střídmosti na rozdíl od jiných, kteří se oddávají přílišnému jídlu a pití, i labužnictví, aby prý se posílili po namahavé práci. Nízkých cen menáže lze arci dosíci pouze velice četnou návštěvou; firma také nežádá zúročení a umoření budov.

V kasárnách zařízených pro 1200 osob jsou ložnice nejvýše pro 3 osoby, pak čítárny pro denní časopisy, knihovna, kulečník, kuželník a jiné místnosti zábavní.

R. 1870. zřízeny pro lepší dělnictvo zvláštní byty dražší, jež pro nedostatečnou poptávku r. 1884 proměněny v byty rodinné. Kolem domků je malý park. Ve dvou malých domech je byt asi pro 15 osob, z nichž každá má zvláštní pokojík. Jídelna, společenská síň a knihovna jsou společny. Sazby jsou vyšší, protože byty slouží spolehlivým dělníkům, kteří chtějí se dále vzdělati jaksi na dozorce výrobní. To firma ulehčuje také stipendiemi pro syny mistrův a dělníků, na něž věnuje ročně 12.000 marek a jež vyměřuje ředitelství k návrhu výboru skládajícího se z přednosty odboru, dílovedoucího, 2 mistrův a 3 dělníků. (Pokračování.)

Redaktor **Prokop Podlipský**. Vydavatel **Edvard Beaufort**. — Tiskem **Edvarda Beauforta v Praze**.
Nákladem vlastním.

O básnické činnosti F. L. Čelakovského.

Napsal J. Máchal.

Letos 7. března bude tomu 100 let, co se narodil v Strakonicích vynikající básník a spisovatel český F. L. Čelakovský. Vedle Kollára jest to nejpopulárnější básník náš ze starší doby, jehož básnická díla stále se čítají a znovu tiskem vydávají, což za našich poměrů, kdy se mění úžasně rychle literární vkus, dosti jest pozoruhodno a svědčí o vnitřní ceně básnických jeho prací. Čelakovský patří právem k těm básníkům českým, jejichž jméno zní nejen v ústech lidí učených, nýbrž jichž plody duševní jsou také skutečně majetkem celého národa. Čelakovský zapsal si kdysi výrok Herderův, že spisovatel nemůže pro svou knihu najíti zajisté lepšího místa než »neúhlednou totiž almaru v kterékoliv chaloupce venkovské, a pro naučení obsažená v knize té: srdce upřímného čtenáře, jenž vysoce si ho váží.« A této cti dostalo se také básnickým skladbám Čelakovského; básně jeho rozšířily se do všech vrstev národa a našly vždy horlivé a upřímné čtenáře.

O Čelakovském bylo sice mnoho již psáno, přece však básnická jeho činnost nebyla dosud náležitě objasněna, jak by toho přední zástupce poesie české v první polovici našeho věku zasloužil. Drobným příspěvkem k ocenění poesie jeho jsou tyto řádky.*)

I.

Smíšené básně z r. 1822.

Čelakovský zamiloval si již za svých studií gymnasijních v Budějovicích (1812—1816) vroucně poesii; bydle s Jos. Kamarýtem čítával s nim pilně básně známých tehdy básníků němec-

*) Obšírnou a podrobnou studii o Čelakovském chystá p. řed. Fr. Bílý, který se již delší dobu Čelakovským pilně zabývá.

kých, při čemž Kamarýt, jak A. Rybička (Přední křisitelé národa čes. str. 252) vypravuje, oblíbil si zejména básně Hagedornovy, Gessnerovy, Lessingovy, Bürgerovy a Klopstockovy, kdežto Čelakovského více poutaly skladby Schillerovy, Goethovy a Herderovy. Dle svědectví předního biografa Čelakovského Ig. J. Hanuše mladý gymnasista také o prázdninách ve své domovině rád bavil se četbou poetickou. »V malé světničce při stolíku skrovném stojícím mezi okénkami sedával Čelakovský a čítával pilně různé básně, hlavně pak Schillerovy. Schiller proměňoval jemu tenkráte chudobný pokojík fantasií v nebe poetické a při něm, ku kterému se však už tehdáž někdy Goethe přidružoval, zapomínal důmyslný jinoch i na bídu školní i na prosaický svět zevnější. Malá řada jeho kněh před ním na stolku stojící byla celým jeho jměním«. (Život a působení F. L. Čelakovského str. 4.)

Národní vědomí ozvalo se v něm důrazněji teprve v době studií v Písku (1816--1817), kdež humanitní professor Alois Uhle lásku k mateřskému jazyku v něm rozněcoval. Této zásluze prof. Uhle Čelakovský sám vzdal povinný dík r. 1835, zastávaje se ho proti Kollárovi, jenž ho jako »kolohnáta« pro pověstnou brošurku z r. 1812, namířenou proti českým spisovatelům, hlavně proti Jungmannovi, do slovanského pekla odsoudil. Čelakovský tu výslovně praví: »Pan Alois Uhle, nyní ředitel reálních škol ve Lvově, byl r. 1816. a 17. v Písku mým humanitním professorem, na jehožto hodiny nám dávané dosaváde s potěšením se rozpomínám, a jemuž tím co živ vděčen zůstávám, že byl mezi prvními, kteří lásku k mateřskému jazyku ve mně jsou vzbudili, na jeho krásy a dokonalost mě pozorna činíce«. (Česká Včela 1835, 288.)

Vedle prof. Uhle utvrzoval v něm lásku k české knize zejména Jan Vlast. Plánek, měšťan Strakonický a horlivý milovník nově se probouzející literatury české. Čelakovský seznámil se s ním, pokud víme, o prázdninách r. 1817; tehdy hráli studující Strakoničtí Štěpánkovou činohru »Korytané v Čechách«, v níž i Čelakovský vystoupil. Plánek, nadšený milovník divadla, měl také ve hře účastenství, a tak se oba poznali; od té doby pojilo je upřímné přátelství posvěcené vlasteneckým horováním. Plánek měl ve své knihovně spisy tehdejších básníkův a spisovatelů českých, a půjčoval je Čelakovskému, který se takto seznámil se skrovnou tehdy literaturou českou a srdečně si ji zamiloval.

Na tuto dobu prvních vlasteneckých vznětův a zajisté také prvních básnických pokusů v jazyku českém Čelakovský často vzpo-

mínal a po šesti letech psal z Prahy Plánkovi: »Plánku! Plánku! Votava nešťastná, u které blízko bydlíte, a po které se vozíváte, zastudila nad míru srdce vaše. — To nejsou časy Zlochovské, jako bývalo před 6 lety. Krev již valně překypěla. Tenkráte to bývalo jináč, kdežto jsme v panské zahradě, na vodě, v lesích, v kuřidle, v stráni, na lukách, na hrázi, chudobky na vlastenské půdě vyrostlé trhávali, a v nich se více kochali, nežli nyní v nejpěknějších růžích. Já aspoň blaženějších hodin neznám (za odplynulé děkuji vám srdečně) a snad se do nejdelší smrti podobných nedočkám. Tak jsme my, tak i život náš!«*) Také v listě 5. října 1828 vzpomíná s nadšením blahé doby »získaného přátelství« s Plánkem, po níž prý touží jako po jaře a slavičím zpěvu: »Věřte, píše dále Plánkovi, ty doby se aspoň pro mne více nevrátí — ten poklid tehdejšího ducha, jako hladina Votavy naší, více se nevrátí, tu se oko zhlíželo ve vlnách jejích, tu duch v sobě samém a v duchu přítele; o že jsme si více těch radostných časů vážiti neuměli! To bylo vše před 10 lety: co bude za deset jiných let? Kde se octneme a jak? Kdož to ví. Mne jisto na mé začaté spisovatelské dráze nic tak milého a líbého, byť bych nevím co ještě psal, nepotká jako tehdá, když se básnička z mého péra vyvinula, a já vám ji čta pochvalu a líbost v oku pozoroval.« (ČSL. 495.)**)

Ze slov uvedených se mimo jiné také dovídáme, že Čelakovský o prázdninách r. 1817 pokoušel se skládati vlastenecké básničky české, z nichž Plánek měl veliké potěšení; před tím básnil německy. Jedna z jeho německých básní se určitě jmenuje, složil ji r. 1817 v Písku na podnět prof. Uhle ke cti a chvále tehdejší paní krajské v Písku; o ostatních jeho básních německých podrobných zpráv není. Také není známo, jaké to byly básně české, které

*) V sebraných listech F. L. Čelakovského (v Praze 1865), pro něž užívati budeme zkratku ČSL., str. 490 datován je list ten z 14. prosince 1820, ale z obsahu jeho jest patrno, že pochází teprve z r. 1823.

**) Tyto dva listy Čelakovského podávají zřejmé svědectví, že Čelakovský seznámil se s Plánkem teprve r. 1817; potvrzuje to také I. J. Hanuš, jenž zprávy o mládí Čelakovského čerpal přímo od Plánka. Tomu se zdá odporovati toliko poznámka v listě Čelakovského z r. 1844 (ČSL. 508), tedy z doby mnohem pozdější, kde Čelakovský píše, že Plánkovi již po 30 let k novému roku přeje, což by ukazovalo na r. 1814. Ale poznámka tato není sama o sobě tak závažná, abychom proti zřejmým zprávám starším počátek přátelství Čelakovského s Plánkem kladli již do r. 1814, jak to F. Bílý, J. Malý, A. Rybička a z části i F. Bačkovský činí.

r. 1817 Plánkovi skládal; z prvních básní českých jmenuje se toliko óda, kterou o vánočních prázdninách r. 1817 podal Plánkovi na důkaz své vděčnosti.

Čelakovský odebíraje se na podzim r. 1817 na studie filosofické do Prahy, byl již netoliko uvědomělým Čechem, nýbrž obeznámen byl dostatečně se současnou literaturou českou. Za pobytu v Praze, středisku literárního ruchu vlasteneckého, známost jeho literatury vlastenecké se prohloubila a zároveň se v něm vědomí národní posílilo. V kroužku přátelském, k němuž vedle Kamarýta a Chmelenského, s kterými byl už v Budějovicích důvěrně spřátelen, patřili spolužáci Macháček, Veselý, Kvasnička a j., přetřásaly se s mladistvým ohněm současné poměry literární a podněcovala se horlivost vlastenecká. Kamarýt vzpomíná s nadšením těch přátelských schůzek: »Kvasy veselé to byly, příteli, kvasy to bývaly v Praze u tebe, když Kociánka přinesla džbánek piva a za groš chleba; bohat jsem byl u tebe, když zastaviv Klopštoka, dostal jsem dva zlaté! O kde jsou ty časy!« (ČSL. 32.) Již v listě předešlém Kamarýt se zmiňoval o dojmech, jichž mladí horlivci v Praze doznali: »Blaženosti plní dnové žití našeho v Praze nejdražšími budou mně (na) pouti vezdejší. Může-liž mne co větší rozkoší překvapiti, jako nás překvapilo první zočení Bubenče, první štěhotání slavíka, první octnutí se ve Volšanech, v hradě věčného Karla? Tehdejší jaro jen slaviti mohl jsem s Klopštokem zbožným u boku tvého, i čísti Götha i Husa nevinného i slyšeti Bolzana blahomluvného.« (ČSL. 31.) A Čelakovský v Linci r. 1820 touží znovu vroucně po Praze, volaje: »Aj, Libušino věkovité, krásné město! Kdož by po tobě netoužil? Tam se zdržují, aspoň větší díl nynějších synů vlasti; tam viděti našeho zlatinkého Jungmanna, tam — tam! Ó, celá Linec mi rokem nedá, co mi Praha dnem poskytla. Příteli, kéž o kéž nás opět oba v sebe pojme — hleď ať se tak stane — třebas i nouze tu ať na nás časem dolehne — třebať chudí — co Diogenové u studny do kornoutu čerpali vody — — my budem v Praze! A ta změna mezi bídou a poněkud opět dobrými dny ještě nyní pomyšlením mi lahodí.« (ČSL. 35.)

Ze vzpomínek těchto můžeme si aspoň příbližně utvořiti představu o tom, jakým dojmem na mladého nadšence působila Praha a literární ruch vlastenecký tam soustředěný. Avšak z nedostatku hmotných prostředků bylo mu s chudými přáteli svými tak jako »bubenečským slavíkům o samotě lidí se vzdalovati.« Pokud také osobní styk s vynikajícími vlastenci tehdejšími jako s Jungmannem

a Hankou v této době již na Čelakovského působil, o tom se sice mnoho bájí, ale zaručených zpráv se nepodává.

Z professorů působil naň nejvíce ušlechtilý Bolzano, jehož výklady filosofické, aesthetické a náboženské nalezly v duchu jeho mohutný ohlas. Jak velice si Bolzana vážil, poznati můžeme z listu ke Kamarýtovi (14. února 1820), v němž tlumočí své myšlenky, jež jím zmítaly, když se dočetl zprávy o jeho suspendování; naříká tu takto: »Oh osvícenosti 19. st.! — Velehlavá hydra, ohromná politika plije kolem sebe nakažlivé dechy — ona zavírá východ z pozemskosti nízké ku všelikým výtečnostem. — Obětuj Uměně lepotvárné — obětuj nebeské moudrosti — celým srdcem — tudíž tě začnou její mrzké služky závist a nenávist pružinou poháněti světem. Nevinný Hus v osidla jejich upadl, upadl pravdu milující Rousseau; a — Bolzano — můj božský učitel padl — ach padl . . . Zajisté můj drahý, drahý Vlastimile! muž ten slzí — nemůž jináč býti; neboť nosí nebe v svých prsou, a paprskové se nebudou volně a bezčíslně z něho více vyvinovati« (ČSL. 24.) Často se opakuje také výrok Čelakovského, jenž prý sám později vyznal, že »všecko, co z filosofie zná, děkuje téměř jen Bolzanovi.« Výrok ten dosvědčuje sice, jak Čelakovský zachoval vděčnou památku Bolzanovi, který jej první do chrámu filosofie uvedl, ale bylo by mylné usuzovati z toho, že Čelakovský ustrnul jen na tom, co od Bolzana první rok studií filosofických slyšel, nýbrž vzdělával se na těchto základech dále, četl Kanta, Rousseaua, Volneye, znal Schellinga, Hegela a j. Daleko by nás vedlo, kdybychom chtěli obšírně vykládati, jak Bolzano na Čelakovského působil; dostačí tuto poznamenati, že Čelakovský osvojil si od něho přede vším tu hlavní zásadu životní, že úkolem člověka jest šťastným býti a blažiti jiné. Smysl pro obecné dobro, zamilování si ušlechtilého idealismu, praktické pojímání učení křesťanského a humanitní zásady Bolzanovy vůbec zapustily od té doby v útlém srdci Čelakovského pevné kořeny, tak že ani nejkrutší osudy životní, které naň často dolehaly, nedovedly jich zvrátiti. Možno se také domýšleti, že i vroucí city náboženské, které se v nitru Čelakovského často ozývaly, byly plodem, jehož sémě Bolzano zasel v srdce mladého svého posluchače. Na doklad toho uvádíme úryvek z listu jeho ke Kamarýtovi: »Žádná věc v pozemskosti mi nemůže nahraditi a dáti blaženost, kterou v okamžicích některých (ani jim jména nevím) pociťuji, přemejšleje a rozjímaje o božských věcech a modle se k Bohu; toť právě duch Boží nade mnou — ó by stále zápal

tento trvati mohl! by bez přestání sladké takovéto slzy vylévati mi bylo přáno! Jsouce opuštěni, těžkostmi trápeni, teprve známe, co nalezáme v Bohu, o ubohý — ubohý, komu tato útěcha chybí.« (ČSL. 118.)

Hmotný nedostatek, kterým Čelakovský a přítel jeho Kamarýt v Praze strádali, přinutil oba, že se odhodlali druhý ročník filosofie studovati v Budějovicích, kde bylo živobytí levnější. Čelakovský před odchodem z Prahy, kde zůstal tehdy přes prázdniny, navštívil Bílou Horu a dojmy své, jimiž ho ono nešťastné místo naplnilo, tlumočil výrazně Kamarýtovi v listě 9. října 1818 (ČSL. 3). Celý list jest dojemná elegie nad osudem národa českého, který mu vynutil trpké slzy, ale zároveň vzbudil v něm naději v lepší budoucnost. Bylo mu jako Kollárovi, když se rozhlížel po krajinách druhdy slovanských, nyní poněmčených.

Pokud Čelakovský za pobytu v Praze pokračoval ve svých pokusech básnických, o tom nemáme bezpečných zpráv; nejstarší nám známé básně jeho pocházejí teprve z doby filosofických studií v Budějovicích. Můžeme dosti zřetelně určiti vlivy, které operutily fantasii Čelakovského k nejstarším skladbám básnickým, jež později v sbírce Smíšené básně tiskem byly vydány.

R. 1818 vyšli v Prešpurku »Počátkové Českého básnictví obzvláště prozodye«, jichž smělá a rázná polemika namířena byla v první řadě proti prosodii přízvučné, ježto v ní autoři Počátků hlavní nezdar dosavadní poesie české shledávali, ale zároveň projevována tu snaha reformovati celou dosavadní produkci básnickou a obroditi ji na základě vzorů čistě klassických. Boj proti prosodii přízvučné byl ovšem pochybený, za to polemika proti dosavadní mělké produkci básnické a zvýšené požadavky aesthetické, k nimž tam básníkům našim bylo poukazováno, nezůstaly bez vlivu na další vývoj poesie naší. Aesthetické zásady v Počátcích hlásané jakož i odkazování na vznešenější a vyšší úkoly poesie lahodily patrně také Čelakovskému, jehož vkus pilným čítáním básní Schillerových, Goethových a Herderových náležitě byl zušlechtěn. Ač se zabýval v mládí svém horlivě poesií německou a psal prý také mnohé německé básně, přece v prvotinách svých vychází úplně z prostředí českého, které jej obklopovalo. Žádný z básníků německých, ani Herder ani Goethe ani Schiller, jak se často mylně tvrdívá, nestál u kolébky jeho poesie, nýbrž básnickou jeho tvořivost operutily teprve zmíněné Počátky. Vyzvání tam obsažené: »U koho Genyus Slávie sídlí,

povstaň medle, buď Klopstokem národu svému, opoj nás rytmem slovanským, a my Tobě, a vlast Tobě vděčná uvije věnec nesvadlý, věnec nesmrtedlný« (str. 108) vznítilo v něm především touhu po tomto věnci nesvadlém, nesmrtelném.

Smělý a odvážný ton Počátků byl původem nejstarší jeho skladby v Smíšených básních, ódy »Na smělost« (z r. 1818), v níž Čelakovský nade vše velebí muže, jemuž smělost »silnou rukou ráz svůj na čelo vryla« a božskou jiskrou zanítila srdce mladistvé. Za příklad takové smělosti uvádí Kolumba, potápěče a horníky, kteří se neděsili čeliti hrozícímu nebezpečí. Smělost neostýchá se ani nepoznalé sestře své — pravdě nebeské — strhnouti nehodnou záclonu, která tvář její zakrývá. Povzdechem vlasteneckým ukončuje svou báseň:

»Otcův našich, ach, rozpaloval mysl
Duch někdy tvůj též, vhnízdilo dříve než
V šťastné, samostatné obydlí
Plémě cizích se loží — bojácné.«

Zdá se, že Čelakovskému, když tuto báseň skládal, tanula na mysli jako vzor óda »Moudrost« (Počátky str. 120), v níž se slaví zase muž, jemuž nebeská moudrost dodává síly a odvahy, by se neděsil osudů divých, a za příklad takové neohroženosti uvádí se Hus, jenž smělou odvahou k smrti kráčel. Čelakovský užil i stejné strofy časoměrné, jakou je složena Moudrost, totiž strofy alkaické. Jinak ovšem jest báseň Čelakovského v provedení úplně samostatná a svérázná.

Čelakovský jsa takto stržen nadšeným vychvalováním prosodie časoměrné, zůstal jí nějaký čas věren. V strofě asklepiadejsko-ferekraticko-glykonské složil téhož roku druhou svou ódu »Na strom«, která však obsahem svým se nevymyká z rámce tehdejší ódické poesie v Čechách rozšířené. Po obsahu zajímavější jest báseň »Slza« (z r. 1819), složená v časoměrných verších ferekratických, v níž básník velebí cenu slzy prolité nad neštěstím vlasti; slza taková jest vzácnější než slza milencova nad hrobem milenčiným, než slza hříšníka oplakávajícího své poklésky a lidumila kvílícího nad utlačovanou nevinností. I tu zevnější pobídkou mohla býti Čelakovskému báseň v Počátcích vytištěná »Slza milosti«, ač skladba jeho ideou i formou od ní se liší.

Vedle »Počátků« působily na Čelakovského v Budějovicích také některé básně obsažené v Hromádkových Prvotinách

pěkných umění, jež v této době horlivě čítal. Byly to zejména básnické skladby M. Zd. Poláka v Prvotinách otištěné, které fantasii jeho rozněcovaly. Jak byl poesií Polákovou dojat, poznati možno z básně, kterou mu posvětil »Vděky M. Z. Polákovi«, složené v strofě sapfické, kdež jej nadšeně velebí. Vliv Polákův spatřujeme zvláště v popisné básni Čelakovského »Večerní patření«, v níž jsou stopy Polákovy »Vznešenosti přirozenosti«, v Hromádkových Prvotinách r. 1813 vytištěné, zcela patrné. Čelakovský užil ovšem jako přívrženec časomíry na rozdíl od Poláka časoměrného hexametru; také líčení večerních zjevů jest u Čelakovského mnohem názornější než v básni Polákově. Z téhož podnětu vzešla asi také báseň Čelakovského »Na **«, v níž vyličuje přestálou bouři. Složena jest v strofě alkaické. Časomírou sepsána je ještě báseň jeho »Na vlašťovičky« (z r. 1819), v níž básník zobrazuje náladu, jakou v něm vzbudily odlétující vlašťovičky. Vnějším podnětem k složení jejímu mohla mu býti »Píseň na vlašťovky«, kterou ve Vídeňských učených Novinách (1817, str. 101) četl.

V Budějovicích Čelakovský naučil se však nejen pro vlast básniti, nýbrž také pro vlast trpěti. Jeho touha po české knize stala se mu osudnou. Sháněje se po českých knihách, dověděl se, že tamní kanovník K. má jich ve své knihovně dostatek; seznámil se tedy se sluhou kanovníkovým, který mu tajně knihu po knize z knihovny svého pána půjčoval. Tajemství se však vyzradilo, a sluha přistižen, když chtěl právě Čelakovskému půjčiti Husovu Postillu. »Jaká vichřice se tu pozdvihla nad hlavou ubohého Čelakovského, snadno možná si pomysliti. Pan katecheta byl předvolán před kanovníka a před katechetu opět Čelakovský, jemužto nikdo věřiti nechtěl, že si takých knih ne pro náboženský snad obsah, než pouze pro starobylost všímal. Z cesty křivé ovšem nijak se vymluviti nemoha, musil Čelakovský opustiti Budějovice a v nich věrného svého Kamaryta« (I. J. Hanuš str. 9).

Čelakovský opustiv Budějovice toulal se nějaký čas po Čechách, aby upokojil pobouřenou mysl, při tom sbíral prý národní písně. O velikonocích r. 1819 byl však již doma v Strakonicích, kdež trávil také prázdniny a bavil se s Plánkem. S ním navštívil ku konci října Kamaryta ve Velešíně. V této době napsal několik básní: Vzpomínání, Na Julii, Poslední Marinčina žádost a bezpochyby též U Juliina hrobu.

Nadšení časoměrné vzbuzené v něm Počátky brzy se usadilo, jak ukazují tyto skladby složené přízvučně. Také ton jejich, hlavně erotický, svědčí o jiném druhu četby, která ho v té době zabavovala. V milostné básni »Vzpomínání«, kterou složil bez pochyby o prázdninách ve Velešíně, opěvuje nějakou dívku, kterou nazývá »zlatou Julinkou.« Má-li báseň nějaký realní podklad, těžko říci. Kamarýt se zmiňuje sice v dopisech z Budějovic o nějaké dívce (Zelenkovic K.), které Čelakovský z Lince lístky a pozdravení posílal, ale ta neslula Julie. Ostatně v následujících básních »Na Julii« a »U Juliina hrobu« Čelakovský ji líčí jako zemřelou, kdežto známá mu dívka v Budějovicích ještě žila. Kromě toho také Kamarýt velebí ve svých básních z této doby »Julinku«, což zdá se ukazovati, že to byl pouhý název ideální jejich milenky jako sonettistům »Laura«. Myslím tedy, že básně vztahující se k Julii nemají realního podkladu, nejsou ohlasem skutečných dojmů básníkových, nýbrž vytvořeny jsou pouze vlivem poetické četby. Zdá se mi, že tu působily na Čelakovského přede vším písně Hankovy. Báseň Vzpomínání začíná se na př. slohou:

»Na tě myslím, děvče ušlechtilé!
Kdy mne jitro ze sna roztomilé
V ranní kráse budívá,
V hájek loudívá.«

Podobné myšlenky čteme v písni Hankově Toužení po Běle (Dvanáctero písní z r. 1815):

»Myslím na tě, když již všecko tiše
občerstvujícího sna požívá,
myslím, Jitřenka kdy s nebes říše
světlo po zemi zas rozsívá.«

U Juliina hrobu připomíná zase Hankovu píseň U hrobu děvčátka (Dvanáctero písní II. z r. 1816). K elegické básni Poslední Marinčina žádost mohla ho povzbuditi Píseň žalostná na smrt milenky od J. Nejedlého, kterou četl v Hlasateli (1806, II, 303).

Po prázdninách roku 1819 Čelakovský odebral se do Lince a opakoval tam druhý ročník filosofie. Nehoda, která ho právě stihla, jakož i následek její, nucený pobyt v cizině, byly příčinou, že jal se hlouběji přemýšleti o svém určení a hleděl si vytknouti pevný cíl a názor životní. Povaha jeho zmužněla a zocelila k snášení útrap životních, jimiž ho štědře osud obdařil. List, který

z Lince 18. prosince 1819 Kamarýtovi poslal, objasňuje nám poněkud tehdejší stav jeho mysli: »Ať se mi všudy zavírají dvéře, ať se mi zatarasí vchod i odchod — krása a ideál buďte heslo mé, jim za obět buď jak buď, za obět kladu mladistvou svou sílu. — Ale osud! tvrdým žezlem nad námi vládnoucí osud! Tenť jest, co mé utěšeně setkané fantasie často rozvívá, ukazujíc mi nahé žití kolem mě obcujících v obrazu hnusném, tenť jest, co nás z milé vlasti a od přátel vypudiv, do rukou hrubých podává cizincům; tenť jest, an drzou nohou nebeské i onyno dcerky, rány od něho nám způsobené hojící Nadějky od nás odkopává. Rovnou cestou s ním se potkati, nerádno; jemu utíkati nadarmo, šťastný kdo mu vyhnuv se, v blátě neb v trní se neoctne« (ČSL. 10—11).

Mladý idealista nalezl však i v Linci, co ho, jak sám praví, ubique locorum těšívalo: oktávníky, kvartanty, folianty, v knihách hledal zase útěchy a našel ji. Maje za přítele mladého Klicperu, jehož otec byl v Linci lékařem a Čelakovského hmotně podporoval, užíval pilně knihovny dr. Klicpery k svému vzdělání. Nalezl tam mimo jiné také spisy ruské a od té doby začal se seznamovati s literaturou ruskou. Zamlouval se mu jmenovitě ruský básník Iv. Dmitriev, jehož lyrickému duchu upřímně se podivoval. Tím byl povzbuzen učiti se rusky, ano pojal i úmysl odejíti vůbec do Rus a hledati tam štěstí, neboť byl váben zprávami o caru Alexandrovi, který umění a vědy ve své říši štědře podporoval a učené muže na Rus povolával. Maje kromě toho za spolužáky dva Slovince, naučil se od nich slovinsky a zaznamenával si národní písně jejich, které od nich slyšel. Všecko to nezůstalo bez vlivu na další jeho činnost spisovatelskou.

V Linci Čelakovský začal také hlouběji uvažovati o podstatě poesie, studoval zejména aesthetické spisy Schillerovy a dle jeho rozpravy »Über naive und sentimentalische Dichtung« hleděl stanoviti rozdíl mezi Schillerovou a Goethovou poesií, což bylo tehdy oblíbeným předmětem sporů literárních. Čelakovský a Kamarýt měli již v Praze časem směšnou, časem i opravdovou půtku s jistým V—nem, »Göthovi-li nebo Šillerovi krásnější věnec náleží!« V Linci Čelakovský rozmlouval o témž předmětě s nějakým znatelem pěkné literatury, který Schillera do nebes vychvaloval, což se i Čelakovskému líbilo, ale nelíbilo se mu při tom hanění Goetha. Snažil se tedy uvědomiti si rozdíl mezi poesií Goethovou a Schillerovou, a určiti zároveň příčinu své zvláštní záliby v Goethovi. Čelakovský uvažuje takto:

U každé básně možno rozeznávati látku a formu. Látkou rozumí se idea (vidka) ve svém čistém vyložení a rozložení, která se má umělecky zobraziti, formou pak umělecký vztah této ideje na jiné zevnitř ní ležící předměty a jejich harmonické spojení. Látka a forma, jež každá báseň míti musí, jsou k sobě v poměru opačném; čím více vyniká látka, tím více ubývá formy a naopak. Básník sentimentální vznášeje se v říši ideálů a chtě ideu svou na předměty zevnitř ležící vztáhnouti, musí s mnohými obtížemi zápasiti, a tím mu přibývá v látce; za to básník naivní, nalézaje zálibu toliko ve světě smyslnosti esthetické, uvádí jen rozmanité a chaotické předměty v ladný celek, v jednotu krásnou, proto u něho převládá forma. »Nesčíslný počet je materií básnických, ale mnohem nesčíslnější počet forem, kdežto materie jedna v steré ba tisíceré formy obléci se může. Materie každému zdravému rozumu je vrozena, a my obdivujem tak dalece básníka materialního, jak dalece nás k poznání jejímu přivedl, neb čím čistější a subtilnější ji vyložil. Forma toliko z fantasie básníkovy pochází, je dítě ať tak dím šťastné doby, a tím více nám podivení vynutí, čím nestatečnější smysl náš esthetický cítíme, takové vyvoditi formy. Příkladu zde užiji. Koberce jak ho dle látky si vážíme, tím více, čím tenčí, čím hustější jeho nítě jsou, formu mu dává jeho tkanina, obraz nějaký vystavující. A tak jestli to, co jsem propověděl, pravé, nazývám Šillera více materialního, a Götha více formálního básníka a tedy komu Šiller více se líbí, ten v materii cenu klade, komu Göthe, ten ve formě. První více k filosofickému druhu, kde se o materii jedná; druhý ale více k čistému básnictví náklonnost jeví. Já, subjektivně chopuji se formy, a Götha, jakož básníka více si vážím«. (ČSL. 13—4).

Z této náklonnosti Čelakovského k objektivnímu rázu poesie, jehož zástupcem byl Goethe proti subjektivní poesii Schillerově, vykládáme si též zálibu jeho v Shakespearovi, s nímž se vlivem mladého Klicpery seznámil. Bylť Klicpera jako jeho strýc v Králové Hradci zvláštním ctitelem poesie dramatické, která byla v jeho knihovně nejčetněji zastoupena. Goethe a Shakespeare stali se tak miláčky Čelakovského; nadšení, kterým ho naplňovali, dal výraz v listě 15. března 1820 ke Kamarýtovi: »Žiji zase v spokojenosti, a školní caparty do truhly uloživ (po semestrálních zkouškách), hledám úlevy a rozkoše v Göthovi a Shakespearovi. Jací to čarodějové! Tento — a jestli on ne, zajisté žádný, kdo jen trochu mozku v hlavě má, umí tak vtip rozdrážditi, a čím dále až ku

zhrození, po vysokých kopcích za sebou potahovati, onen ledajakýs brzy cit ve mně jen tutlající a dřímající tak náhle překvapiti, brzy obrazy z minulosti tak mile a živě znítit, že co dítě radostí pleši a vnadného Němce toho nade všecko vynáším. Tak výteční synové velké přírody oučinkovati mohou na její ctitele a rozence«. (ČSL. 28).

Není pochybnosti, že Čelakovský ve své horlivosti četl mimo tyto své miláčky ještě jiné spisy básnické, ale nezachovaly se o tom určité zprávy. V listech jeho přichází toliko zmínka o básních Kosegartenových. »Čtu, psal Čelakovský Kamarýtovi 30. června 1820, Kosegartenovy poesie. Nemýlím-li se, tys ho ještě mého vědomí nečetl. Ody a lyrické básně se mi nehrubě líbí, všecko v nich bubří, šťastnější je v hexametrických baládách a romancích, též mnohé vybrané kusy národního básnictví pojímá«. (ČSL. 38).

Pokud učení školské v Linci na duševní rozvoj Čelakovského působilo a životní názor mu budovati pomáhalo, o tom nejsme dosud podrobně zpraveni, ale jak mladý student sám doznává, působil naň hlubším dojmem jediné professor dějepisu Weiss. Psalť o něm Kamarýtovi: »Jestli si to za štěstí pokládati mohu, že jsem do Lince kdy přišel, tedy z největší části i to k tomu náleží, že se mi událo poznati, co je historická věda, a její cenu dokonale poznati, jediným přednášením Weissovým. — Jiní professoři (Titze, Schopper, o jiných nevím) toliko pěnu, bubliny a jiné sem vodou zanešené věci, tento ale celým časovým proudem za sebou potahuje« (ČSL. 41).

Co do vlastních pokusů básnických tvůrčí síla jeho v prvních dobách pobytu v Linci valně ochabla, neboť mysl jeho zaměstnána byla příliš dojmy novými a starostmi o hmotné potřeby. Psal o tom Kamarýtovi 8. pros. 1819: »Ono spanilé děvče, jenž mne v otčině mnohou blahou dobou blažilo, jenž mne z dýmu městského často vyvedši, se mnou se v nevinné přírodě kochávalo — má Básněnka mne až na pomezí vlastenské doprovodivši, zmizela« (ČSL. 7). Probouzející se jaro roznítilo však tvořivou jeho sílu k novým zpěvům; napsalť v Linci r. 1820 básně: Při víně, Bělička, Děvče já ti udělám, Tři světýlka, Na zahradě, bájku Zajícové a několik epigramů. V některých těchto skladbách ozývá se po prvé ton národních písní.

V básni »Bělička« spatřovati možno jednak vliv písně z Voszovy idylly »Die Bleicherin«, (Bleich' am warmen Strahl der

Sonnen — Leinwand, die ich selbst gesponnen), jinak se tu ozývá motiv Goethovy ballady »Die Spinnerin«, jejž Čelakovský ovšem svým způsobem pojal a změnil. Metrickou formou připomíná zase srbskou píseň »Tkanice a dívka,« kterou Hanka ve své Prosto-nár. srb. Muze (r. 1817) přeložil. Jest bez rýmů veršem osmi-slabičným sepsána, právě tak jako vytčená píseň srbská. Bez rýmů jest i báseň »Tři světýlka,« která po obsahu není dost jasná. Zdali v složení její působila také ballada Goethova »Der untreue Knabe«, kde rovněž tři světýlka se zjevují, těžko říci, ježto obsah jest jinak různý. Zcela v duchu lidových písní našich složena je píseň »Děvče já ti udělám,« která i znárodněla. Po obsahu mohla na vznik její působiti báseň Š. Hněvkovského ›Okouzlení« (Nové Básně vyd. A. Puchmayerem 1798 str. 17).

O původě těchto tří skladeb zachovala se zpráva samého Čelakovského, jenž v červenci 1820 Kamarýtovi psal: »Zatrolené písničky! — Tak já ubohý dodělávám z básnictví na písničkářství podobaje se onomu kupci, an dokupčiv, v kudličkách kramařiti začal. Nemohu si pomoci, aspoň se těším tou myšlénkou, že mi někdy selská mládež také ratolesti v cestu klásti bude. — Co ty tomu říkáš? Když mne ta nadvětrná muza opouští, musím se přidržeti pozemské; tu vidím plátno běliti — co z toho? uděláme Běličku. Tu chce ódou některou vynésti se nad slunce, péro pořád selhává, bohovec se nutit nedá, — budem psát, co se namane, — co z toho? Tři světýlka. Tu zas pod stromem v chládku leže, najdu jetelový čtyřlístek, — myslím a myslím, — a per decessum idearum vagarum začnu čáry plodit (srv. děvče, já ti udělám). — Však je to má poslední taková práce; dobře má Plánek, že nechce být písničkářem« (ČSL. 41). Ze slov těch mohlo by se usuzovati, že Čelakovský básní v duchu prostonárodním skládaných nemnoho si vážil a odřekl se národní poesii napodobovati, ale Kamarýt dobře postřehl ironický ráz těchto slov a odpověděl mu zcela případně: »Však míním, že na oko jenom pohrůžky dělaje, se stavíš, jako bys tu národní umku právě za děvku držel, za milost její se stydě, sice jinak nadíti bych se toho nemohl do Ladislava. Spíláš tedy a čekám více od tebe písní podobných« (t. 43).

Obyčejně se tvrdívá, že Čelakovský jedíné příkladem Goethovým byl povzbuzen napodobiti písně národní, ale není to zcela správné. Hlavním a nejbližším podnětem byla mu vlastní činnost sběratelská, kterou od r. 1819 českým písním národním věnoval.

Básník, který národní písně sbírá, hledí jich také ve prospěch své poesie využiti a napodobuje je. Dále měl Čelakovský před sebou starší vzory domácí, které ho k tomu povzbuzovaly. Skládalť před ním již písně v duchu prostonárodním V. Nejedlý (na př. Ukolébavka 1795, Spokojený sedlák 1797, Předlička 1802, Veselý pacholík 1807 a j.) a V. Hanka (na př. Plaché dívčiny, Hospodářství, Vyprovázení a p.), jichž skladby Čelakovský z vlastní četby znal. Že kromě toho mohl při tom také Goethe tak jako Herder, Dmitriev a j. spolupůsobiti, jest ovšem pravdě podobné.

Radost a nadšení vane z básně »Při víně.« Čelakovský připíjí tu blažené přítomnosti, slavné minulosti, tajemné budoucnosti a konečně nečasné moci, která bydlí tam nad hvězdami, kde čas věčnost objímá. Zdá se, že Čelakovský dithyrambu tuto složil za nálady, kterou v něm vzbudila nadšená píseň Schillerova »An die Freude«,*) kdež podobný přípitek přichází:

»Den der Sterne Wirbel loben,
Den des Seraphs Hymne preist,
Dieses Glas dem guten Geist
Überm Sternenzelt dort oben!«

Také báseň jeho »Na zahradě«, v níž velebí blaho lásky, mohla povstati reminiscencí z četby Schillerovy nadšené hymny »Der Triumph der Liebe.«

Dále složil Čelakovský v Linci bájku Zajícové, podle Lafontainovy »Le lièvre et les grenouilles«; bylyť bájky rázu Lafontainského u nás tehdy velice oblíbeny, k čemuž nejvíce přispěl Puchmajer svými překlady z polského fabulisty Kniažnina. Čelakovský byl však nejen povzbuzen literární tradicí domácí, nýbrž i čtením bájek ruského básníka Dmitrieva, později také Karamzina, aby se v tomto oboru poesie pokusil. Také epigramy, jež tehdy skládal, byly oblíbeným předmětem našich veršovců tehdejších; Čelakovského vedlo k skládání jich jednak přirozené nadání k satiře, jinak i četba Lessinga, Goetha, Martiala, Dmitrieva, Karamzina a j.

Dosud Čelakovský se svěřoval svými básnickými plody toliko Kamarýtovi, znenáhla uzrál v něm však úmysl vydati je tiskem; ve sbírku tu chtěl pojmouti i básně svých přátel: Kamarýta, Marchala, Plánka, Kvasničky a j. Patrně mu tanul na mysli

*) Jak byla v Čechách oblíbena, ukazují překlady v Hromádkových Prvotinách 1813, XXIX., a v Nov. Básních A. Puchmajera 1814, 35.

příklad Puchmajerův, jenž podobné sbírky vydával. »Zmíchejme si to, psal 24. června 1820 Kamarýtovi, πάντα περὶ πάντων a dá-li bůh na přes rok pod jmenem: poetické zábavky to vydejme. Má vůle je v tom celá, a doufám, že pro naše přátelství tomu na odpor nebudeš« (ČSL. 36). Když Kamarýt úmysl jeho schválil, začal o prázdninách v Strakonicích sbírku upravovati k tisku.

Odtud psal 30. září 1820 Kamarýtovi: »Naše básně již se tlačí — totiž mým perem; dnem nocí na nich sedím, pořád hladím, lízám a opisuji; mám arci na spěch, zelí se již také do beček tlačí. Tu toho bude, hromada a kopec! jak u nás říkávají. Ody, písně, české ballady, elegie, epigramy, ba i bájka (Zajícové) — pravá všehochuť, a co ještě — taky jeden německý epigram. Ano, ano. Mnoho ale ještě posud z vlastních prací mi zbývá k docelování. Modli se, utinam mihi deus faveat!« (ČSL. 43—44). V témž listě podává seznam básní, které již měl pro tisk upraveny; byly to hlavně básně jeho a Kamarýtovy, neboť od ostatních přátel příspěvků jen málo se sešlo. Že na prostoduchém Plánkovi mohl také příspěvků poetických žádati, svědčí o jeho mladistvé nezkušenosti.

O prázdninách v Strakonicích Čelakovský napsal básně: Plavba, Svatba, Boubínské kmotry, později Ples čarodějnic nazvanou, a snad i Živelník k svému učedlníku.

Báseň Plavba, o kteréž poznamenal, že ji básnil »na Plánkově loďce se voze«, skládá se jednak z částí, v nichž básník vyličuje svou plavbu s Julinkou, dívkou přespanilou, jednak z reflexí připojených k jednotlivým zjevům této plavby: obě části liší se metrem. Básník uvažuje tu o slastech lásky, které sňatkem docházejí dovršení, o pořadací činnosti ženy a péči matky, která k vůli dětem sebe obětuje a muže, jenž rád vášní se dá unésti, k domácímu krbu skromně poutá. V závěru básník velebí toho muže, jenž na konci své plavby životní může směle zvolati:

»Ženko má! my plouli řádně,
v loď naši neváli zrádně
větrové pobouření.«

Vnějším podnětem k složení této básně byla asi píseň »Plavba«, kterou Hanka dle polského složil, a později Fr. Šír volně v časomíře vzdělal (Čechoslav 1821, 106); po obsahu ozývá se v ní ohlas některých partií Schillerovy Písně o zvonu, čemuž i disposice částí

nasvědčuje. V metrické formě Čelakovský užil sice časomíry, ale spojoval zároveň verše rýmem.

V balladě Svatba líčí nešťastný osud dvou milenců, kteří nemohouce se za sebe dóstati, jedem skončili svůj život a to při svatbě milenky s jiným. Látka tó dosti všední, ale básník náš dovedl jí dáti zvláštní ráz a půvab novosti. Zároveň možno znamenati, že skladatel její četl balladu Dmitrievovu »Starinnaja ljubovь« a balladu Kosegartenovu »Das Fräulein von Garmin.«

Skladby Ples čarodějnic a Živelník k svému učedlníku zdají se ukazovati na vliv Goethův, ač jsou samostatně provedeny.

Na podzim r. 1820 Čelakovský se chystal zase do Prahy, aby tam pokračoval ve studiích filosofických. S myslí dosti sklíčenou opouštěl Strakonice, na Prahu se těšil, ale obavy, jaké tam najde opatření hmotné, ho znepokojovaly. Pochmurnou svou náladu tlumočil Kamarýtovi před odchodem ze Strakonic. »Buď jak buď! mne mrzí všecko, — pro mne nejméně radostí vykvétá, mému duchu se všudy odedávna obtížnosti v cestu kladly, a dvojnásobně vždy se vzmáhají, — já začínám nad celým člověctvem zoufati. Jak bídní! jak bídní jsme my, naši mladistvou, svíží sílu v hrubých všednostech že promrhati musíme! a jak bídná při tom vlast naše! — Donuceni jsouce, jí oběti naše, v mužském věku začínajíce, na oltáře klásti, jakých se tu možná plodů nadíti, kde ohně vyhořívají, krev chladne a mysl pro krásu nejapnější učiněna. Klubkem nespokojenosti jsem celý obtočen; — neboť vidím, že má krásná stavení, která jsem pro budoucnost hodlal, teprve načatá již se boří a kácí.« (ČSL. 45).

Ale tenkráte obavy jeho se nesplnily; péčí pánů Preslů dostalo se mu v Praze plného zaopatření a ještě 200 zl. ročně, ovšem si to musil poctivě zasloužiti, neboť měl na starosti pět jinochů, které vyučoval. Po stránce hmotné byl tedy opatřen a pochvaloval si, ale zároveň věděl, že česká Umka ho bude tento rok zřídka navštěvovati. »U nás ubožátek vždy zisk a škoda rovnou váhu hledá, nikdy nechce prvnější nadvážiti druhou« (t. 46).

(Pokračování.)

Františka Palackého styky s Karolinou Pichlerovou.

Podává dr. V. J. Nováček.

František Palacký ve svém »každodenníčku« ke dni 29. dubna 1825 zaznamenal si jako zvláště pamětihodnou událost, že ho toho dne Josef Dobrovský »ve knihovně veřejné se slavnou spisovatelkyní paní Pichlerovou seznámil, jemu průvod její domů poručiv«. Zajisté byl nemálo potěšen z toho seznámení, neboť Karolina Pichlerová (* 1769 — † 1843), veleplodná spisovatelka hlavně románů, do let padesátých hojně čítaných, těšila se tou dobou ve světě literárním zvučnému jménu.

Do Prahy, poprvé v životě svém, přijela tenkráte již 55letá matrona v záležitosti rodinné. Jediná dcera její Lotta byla se provdala dvě leta před tím za appellačního radu Josefa von Pelzeln († 1832), který při povýšení svém na tuto hodnost v září roku minulého přeložen byl do Prahy a ubytoval se na Malé straně na tehdejším farním, nyní sněmovním náměstí v domě č. 175, který náležel appellačnímu radovi Václavovi Janovi svob. pánu z Hennetu, jehož druhou manželkou od r. 1793 byla dávná přítelkyně paní Pichlerové Josefa, dcera Josefa svob. pána z Bornu. V domě tom v zimě r. 1825 zemřel první synáček mladých manželů Theodor, a v dubnu čekali zaň náhradu, což přimělo pečlivou babičku k obtížné tenkráte cestě z Vídně do Prahy, kterou zvláštní poštou, jsouc provázena sluhou a komornou, vykonala za $2^1/_2$ dne, nocovavši v Mor. Budějovicích a v Čáslavi.

Praha na čilou paní, učinila celkem dobrý dojem, ač tu postrádala ledakterého pohodlí, jemuž ve Vídni byla uvykla.*) Také společenských styků pilně si hleděla. Svou přítelkyní z mládí Josefou hraběnkou Englovou rozenou hraběnkou z Hohenfeldu (* 1775) byla doporučena choti nejvyššího purkrabího hraběte Františka Antonína Libštejnského z Kolovrat, Růženě roz. hrab. Kinské (* 1780 — † 1842), a kněžně Vilemíně Kinské roz. hraběnce Colloredo-Mansfeldové (* 1804); záhy seznámila se také s hrabaty Kašparem a Františkem ze Šternberka, s hrabětem Jiřím Augustem Buquoyem (*1781) a jeho manželkou Marií Gabrielou roz. hraběnkou z Rotenhahnu (* 1784), ale nejvíce a nejraději obcovala s hraběnkou Ka-

*) Srovnej její: Denkwürdigkeiten aus meinem Leben IV. str. 29.—56.

rolinou Baillet-Latourovou (* 1777 — † 1840), která od r. 1803 byla kapitulárkou ústavu šlechtičen na hradě Pražském a k paní Pichlerové byla přilnula upřímným přátelstvím.

Z literárních kruhů pražských již z Vídně znala Josefa Dobrovského a W. A. Gerle (* 1781 — † 1846), který docházel do domu zetě jejího. Prostřednictvím Dobrovského seznámila se s Fr. Palackým, který jí dne 1. května 1825 ve Valdštýnské zahradě představil přítele svého nadějného básníka Karla Egona Eberta (* 1801 — † 1882), s nímž později často dlel u paní Pichlerové, a dne 7. července uvedl k ní Leopolda Eugena Měchuru, nadšeného hudebníka, pozdějšího švakra svého. Fr. Palacký zaznamenal si také ve svém každodenníčku, že dne 7. května byl o »poledni s p. Rittersberkem u paní Pichlerové, kterouž vysoce ctíti se naučil.« Zdá se, že s Janem Ritterem z Rittersbergu (* 1780 — † 1841) již před tím byla se seznámila paní Pichlerová ve Vídni. Také setník básník Vilém Marsano († jako podmaršálek 11. dubna 1871 v Gorici) a lékař prof. dr. Ignác Rudolf Bischof (* 1784 — † 1850) patřili ke kruhu přátel, kteří v domě appellačního rady von Pelzeln byli rádi vídáni.

Dne 10. května 1825 povila paní Lotta von Pelzeln synáčka, jemuž při křtu dáno jméno August. Na počátku července přijel děd vládní rada Ondřej Pichler do Prahy podívati se na novorozeného vnuka, a dne 5. července s manželkou svou v průvodu Fr. Palackého a setníka Jana z Rittersberka navštívil zámek Trojský, kamž slavnou spisovatelku byla pozvala baronka Terezie z Astfeldu rozená baronka ze Sterndahlu, manželka Frant. X. z Astfeldu († 1832 co poslední svého rodu). Dne 10. července šel Fr. Palacký s K. E. Ebertem a jakýmsi p. Wastlem, o němž na ten čas nic bližšího pověděti neumíme, rozloučiti se s paní K. Pichlerovou, která následujícího dne opustila s manželem svým Prahu branou Vyšehradskou a jela přes Sudoměřice, Soběslav a Třeboň, kdež nocováno, do Vídně.

V zimě roku následujícího (1826) pojala Karolina Pichlerová úmysl, sepsati historický román z dějin českých, jehož dějištěm by byla Praha, s níž za svého tam čtvrtletního pobytu po svém soudě důkladně se byla seznámila. Po úradě s Josefem baronem Hormayrem (* 1781 — † 1848), který v podobných příčinách vždy býval jí radou pomocen, odhodlala se k vylíčení dobytí Prahy od Švédů r. 1648, spolehajíc, že potřebnou historickou látkou opatří ji nově získaní přátelé pražští Gerle, Rittersberg, Ebert, a především Fr. Palacký.

Dobře se jí hodilo, že Fr. Palacký od 15. února do 10. dubna 1826 byl za příčinou archivních studií ve Vídni, kde často se s paní Pichlerovou osobně stýkal a mohl odpovídati na četné její dotazy ve příčině látky a dějiště zamýšleného románu. Také Palackému na tom záleželo, aby spojení se slavnou spisovatelkou, v jejímž domě pravidelně se scházeli literati nejznamenitější, jež byl tak šťastně v Praze zahájil, udržel si i pro budoucnost. Proto, stroje se na cestu do Vídně, oznámil dne 11. února svůj úmysl paní Pelzelnové a nabídl se, že dodá matce její dopis, pro nějž si došel dne 13. února. Ke dni pak 18. února poznamenal si v každodenníčku; »nesl sem listy k paní Pichlerové,« a v pátek dne 3. března byl u ní zase a pozván na pondělek do společnosti večerní, která se v domě jejím scházela pravidelně. Bavil se tu s Karlem Vilémem Fridrichem Schlegelem († 1772—† 1829), který v letech 1818—28 byl ve Vídni ve službách dvorní kanceláře, s jeho manželkou, roz. Mendelsohnovou, a dcerou, s Františkem Bernardem Buchholzem a s Hülsemannem. Byli tu také Oertinger, baron Macneven a »paní mnohé«, mezi nimi zajisté také dobrodružná Helmina von Chezy († 1856), manželka slavného orientalisty Antonína Leonharda von Chezy († 1832), která, opustivši manžela svého r. 1810, se syny svými Vilémem a Maxem v letech 1823—29 žila ve Vídni a tou dobou ve společnosti u paní Pichlerové nikdy nescházela, ač blíže seznámil se s ní Fr. Palacký teprv následujícího dne u kustoda cís. obrazárny v Belvederu malíře Karla Russa (* 1779 — † 1843) »a mnoho s ní o dějinách českých rozmlouval.«

Dne 8. března 1826 pozván Fr. Palacký na sobotu dne 11. března listem paní Pichlerové k obědu, při němž měl se seznámiti se znamenitým paedagogem Michalem Vierthalerem (* 1758 — † 1827), který od r. 1807 byl ředitelem sirotčince ve Vídni a k němuž byl Palacký odkázán hrabětem Khuenburgem. Dne 29. března navštívil Palacký paní Pichlerovou samotnou a následujícího dne byl opět účastníkem večerní společnosti u ní, kdež hlavně bavil se se Schlegelem a jel domů s hraběnkou Englovou.

Dne 4. dubna 1826 pozván Palacký k paní Pichlerové na čtvrtek, dne 6. dubna, ale nazejtří pozvání odvoláno: paní Pichlerová ochuravěla a litovala velice, že přišla o potěšení, sejíti se s ním večer toho dne u paní Chezyové.

K této paní jak duchaplné, tak výstřední názory a chováním, zatím Palacký pilně docházel. Poprvé navštívil ji dne 16. března a seznámil se u ní s mladým lékařem drem Ludvíkem Jeittelesem,

rodilým Pražanem (* 1799), jehož některé básně otiskl Palacký v I. ročníku německého časopisu musejního. Při té příležitosti starší syn paní Helminy, Vilém (* v Paříži 1806 † ve Vídni 1865), známý později spisovatel a žurnalista, předčítal svou tragedii, »jejíž předmět náš Jiří z Poděbrad«, ve kterémžto čtení dne 18. března pokračoval. Dne 23. března mladší syn paní Helminy, Max, počal kresliti Palackého podobiznu, v čemž pokračováno dne 24. března a práce ta dokonána dne 1. dubna. Dne 5. dubna byl Palacký u větší společnosti sezvané k paní Chezyové, při níž seznámil se také se slavným orientalistou Josefem von Hammer-Purgstall (* 1774 — † 1856) a jeho chotí. Vilém von Chezy četl shromážděným činohru svou »Die Schnepphähne«. Při té příležitosti rozloučil se Fr. Palacký, maje záhy opustiti Vídeň, s domácí paní i drem Jeittelesem a dne 8. dubna také s paní Pichlerovou, která ho žádala, aby jí dal zprávu, zdali lze viděti z hvězdárny v Clementinum zámek Trojský a uložila mu zodpovědění i některých jiných otázek, týkajících se románu, o němž pracovala.

Fr. Palacký, navrátiv se do Prahy dne 12. dubna, pro nával prací nedostal se k návštěvě dcery paní Pichlerové, paní von Pelzeln, dříve než 21. t. m. a teprv dne 26. dubna vydal se na cestu k bráně Písečné »za otázkou paní Pichlerové« a 5. května psal jí list, v němž omlouval své prodlení.

Odpověď psaná dne 17. května došla ho dne 22. téhož měsíce. Je dosti obšírná a velice srdečná. Svědčí o tom, že i Palackého dopis byl široce založen a odpovídal k četným dotazům. Jisto jest, že obsahoval i dosti obšírnou zprávu o hraběti Jaroslavu Bořitovi z Martinic, nejvyšším purkrabí r. 1648, a zmínku o tom, že v německém časopise musejním otištěn bude výtah z denníku Jana Norberta Zatočila z Löwenbruku o obležení Prahy skrze Švédy r. 1648.

Výtah ten dal učiniti Rittersberkem Palacký zajisté z ohledů na práci, kterou měla paní Pichlerová před rukama, a proto asi také očekával její uznání, jehož se mu dostalo těmito slovy: »Vaše sdělení jsou pro mne velmi důležita a právě tak prospěšna a jsem Vám za ně nesmírně zavázána. Kdybyste mně mohl poskytnouti k nahlédnutí denník o obležení, až byste byl s ním hotov, aniž by Vám to bylo na obtíž, zavázal byste si mne k velikým díkům. Ovšem by se v té době má práce již blížila k ukončení a nebylo by možno větší statě do ní vřaditi, snad by však předce bylo lze provésti mnohé malé opravy, jež by věci velice prospěly.«

V témž listu oznamovala paní Pichlerová, že zeť její ve stejné hodnosti přeložen k žádosti své do Vídně, a že tedy sejde s cesty, kterou v letě zase hodlala do Prahy podniknouti. Ale nesešlo. Appellační rada Pelzeln byl neustále churav a přičítal nemoc svou pobytu v Praze, proto chvátal co nejvíce do Vídně, zanechav v Praze manželku; prosil pak tchýni, aby jí při stěhování byla nápomocna. I vydala se paní Pichlerová v červenci zase na cestu a zdržela se tentokráte v Praze 14 dní, načež s dcerou a vnukem zvláštní příležitostí jela do Vídně. Palacký byl u ní jen jednou za ten čas, asi krátce po jejím příjezdu, dne 14. července, neboť následujícího dne vydal se sám na cestu do Plzně a odtud k několikadennímu pobytu do Votína k Měchurovým.

Dne 25. září psal Palacký paní Pichlerové obšírný list ve příčině jejího románu a poslal jí po drovi Lichtnerovi také rukopis Rittersberkův obsahující německý výtah z denníku Zatočilova. Ale dr. Lichtner paní Pichlerové ve Vídni nezastihl, neboť vrátila se teprv uprostřed měsíce října z letního bytu v Badenu. Proto listem ze dne 5. listopadu prosí Palackého, by směla rukopis ještě několik dní podržeti a žádá ho, aby jí oznámil, kterou cestou by mu ho měla navrátiti. »Než tato odpověď od Vás přijde, doufám, že budu též úplně hotova se svou prací a nebudu rukopisu již potřebovati. Byl mi skutečně velice na prospěch, právě jako Vašemu bádání a laskavému sdělení děkuji už za tak mnohou důležitou okolnost v příčině hraběte Martinice, kterou jsem mohla vplésti do díla.« Dále žádá ho za bližší vysvětlení některých místních udání v denníku Zatočilově a praví: »Doufám nyní, že v několika dnech svou zdlouhavou práci skončím úplně a Vám děkuji za velikou část zájmu, který práce ta snad povzbudí, neboť i při nejvážnější snaze není výsledek v naší moci.«

Palacký na tento dopis odpověděl stručným listem, v němž žádal, aby mu rukopis zaslán byl po dru Lichtnerovi, což se i stalo, neboť dne 28. listopadu zaznamenal ve svém každodenníčku: »U paní Lichtnerové pro poslání z Vídně od paní Pichlerové.« Je to poslední zmínka o paní Pichlerové v zápiscích jeho z těch let. Ale zachoval se dopis paní Pichlerové ze dne 29. prosince 1826, v němž praví mezi jiným: »Pracovala jsem pilně dále, podporována jsouc velice Vašimi sděleními, jež mně velmi značně prospěla a přesvědčíte se svým časem, jak jsem jich užila, ač-li Vaše práce literární dopustí, abyste se obíral čtením »Švédů v Praze«.

V témž dopise žádá ho pro nejmenovaného přítele v Paříži za zprávy o zbytcích Husitů a Adamitů v Čechách a oznamuje mu, že dcera její před 14 dny povila zdravé děvčátko. Pokračuje:

»To mi způsobilo arci mnoho práce, předce však jsem svůj román ukončila v této tak pilné době a odevzdala jsem jej censuře. Doufám, že ničeho mu nevytkne, neboť jsem psala vždy se zřením ku přísným požadavkům jejím a tak trvám, že kniha as vyjde k trhu velikonočnímu.«

Odpověď na dopis ten, datovanou dne 22. ledna 1827, poslal Palacký po příteli svém hudebníku Josefu Dessaurovi (*1798—†1876), jemuž chtěl zjednati příležitost, aby se seznámil se slavnou paní. To však se nezdařilo, neboť Dessauer nezastihl pí. Píchlerové doma. Že vyhověl Palacký dotazu paní Pichlerové o sektách, vidíme z tohoto zajímavého místa v obšírném dopise:

»Přijměte nejvřelejší dík můj za své zprávy o českých nihilistech čili deistech, ve kterých se pravděpodobně zachoval poslední zbytek oněch utrakvistů čili husitů, jichž tvrdošijnost přežila veškerá pronásledování. Již za dětství svého za vlády císaře Josefa vzpomínám si, že jsem slyšela o těchto deistech jako o sektě, která má pouze přirozené náboženství a jež odporovala všem pokusům, aby byla obrácena na víru. Tehdy se také proslýchalo — je tomu tak dávno a pamatuji se na to tedy pouze mdle — že měli býti vyvezeni a usídleni v Sedmihradech. Ale, jak řečeno, pamatuji se na to pouze jako ve snu. Přeložila jsem zprávu Vaši do frančiny, jak jsem mohla. Zaslala jsem ji hned učenému příteli do Paříže, jenž mne za ni žádal, a má ji patrně již dávno v ruce«.

Dále oznamuje Palackému, že obdržela a přečetla první sešit německého časopisu musejního, jehož obsah podrobně rozebírá, a pokračuje:

»Poručte mne co nejlépe mým známým v Praze, zvláště abbému Dobrovskému, jehož jméno stačí zde jen jmenovati, aby bylo slyšeti jen samé vychvalování a slávu o něm.«

Konečně dává zprávu o svém románě:

»Tiskne se již a má vyjít o velikonocích. Znám ovšem slabiny jeho; mnohé pocházejí z nedostatku nadání vylíčiti věc s plnou živostí, jaké jsme uvykli při líčeních Scottových anebo Cuperových a které bude ženě vždy nesnadno, ne-li nemožno, dosíci. Mnohé nesměla jsem sesíliti, protože by pak bylo nezbytno dotknouti se různých »nechutných poměrů«.

Román Karoliny Pichlerové »Die Schweden in Prag« vyšel ve 3 svazcích na jaře r. 1827*) a již v sešitě zařijovém německého časopisu musejního na str. 57—74 uveřejnil Palacký obšírný a i dnes pozoruhodný o něm posudek z péra prof. Václava A. Svobody Navarovského, který spisovatelku nepotěšil. Paralella, kterou provádí přísný, avšak objektivní, kritik mezi romány Waltera Scotta a tímto románem K. Pichlerové, ovšem dopadla v neprospěch její; chválí sice, cokoli jen poněkud bylo lze pochváliti, ale vytýká spisovatelce, že dívá se na minulost dávno uplynulou očima naší doby, což dokládá některými hrubými anachronismy, jichž v práci své se dopustila, ovšem svádí vinu na dodavatele materiálu historického. K zmírnění posudku redaktor Palacký přičinil ke kritice Svobodově poznámku, že ani dějepiscům není vše o obležení Prahy dosti jasné a že teprv nedávno prof. Max Millauer uhodil v universitní knihovně na listiny, které události z r. 1648 nově osvětlují. — Ale Karolina Pichlerová, která uvykla, že práce její od současné kritiky vítány s nadšením, nemohla býti spokojena s redaktorem, který první přijal do listu svého posudek pro ni tak málo pochvalný. Nevíme, jinakým-li způsobem dala nevůli svou na jevo, ale v korrespondenci její s Palackým, do té chvíle tak čilé a srdečné, nastalo utišení.

Teprv když Palacký roku 1832 od 13. dubna do 15. května byl zase ve Vídni, obnoveno staré přátelství, a ke dni 9. května pozván paní Pichlerovou k obědu. Když roku 1835 hrabě Lev Thun, mladík tenkráte 21letý, ubíral se do Vídně, doporučil ho Fr. Palacký dopisem paní Pichlerové, což jí velice lichotilo a přimělo k odpovědi dne 13. července 1835, kterou po mladém hraběti, o němž velice pochvalně se vyslovuje, Palackému zaslala. Byl to poslední dopis, jejž Palacký od ní obdržel. Ztrativši dne 16. srpna 1837 manžela, s nímž po 41 let žila šťastně a spokojeně, vzdalovala se odtud ctihodná stařena všeho spojení se světem a žila jen svým upomínkám, jež uložila ve 4 svazcích pod titulem »Denkwürdigkeiten aus meinem Leben«, které při jejích sebraných spisech krátce po její smrti († 9. července 1843) vydal Ferd. Wolf.

Při devíti listech, jež v letech 1826—1835 Fr. Palacký od paní Pichlerové obdržel, uložen také dopis dcery její ovdovělé paní von Pelzeln ze dne 10. dubna 1844, v němž Palackého se táže, zdali Johanna, která v románě matčině uvedena jako dcera švéd-

*) Český překlad jeho vydal Jos. Pečírka; jiné spisy K. Pichlerové přeložili A. Čepelák, Jaroslav Pospíšil a Tomáš Nováček.

ského vojevůdce Königsmarka, jest osobou historickou, aby mohla odpověděti na dotaz hraběte Königsmarka, pruského vyslance při dvoře nizozemském.

Všecky dopisy K. Pichlerové otištěny budou v korrespondenci Fr. Palackého, ale dopíditi se dopisů jeho k paní Pichlerové (bylo jich nejméně 5: ze dne 5. května, 25. září a z měsíce listopadu 1826, ze dne 22. ledna 1827, a z měsíce července 1835) nepodařilo se ani úsilovnému pátrání zvěčnělé paní Marie Červinkové-Riegrové, ani pisateli této stati, která sepsána hlavně za tím účelem, aby, ví-li kdo o tom, kam se poděla korrespondence Karoliny Pichlerové, zajisté hojná a důležitá a za jejího života pečlivě chovaná, podal laskavě o tom zprávu.

Politika etapová a základní názor strany svobodomyslné na českou politiku.

V listech sloužících frakcím, které potírají politiku naší strany, čítáme den co den, že strana svobodomyslná zpronevěřila se svému programu, že zapomněla na své zásady a že pustila se na cestu, jíž se brala politika »staročeská«. Čteme-li hlasy takové v listech, jichž denním chlebem jest odsuzování všeho, co strana naše podniká, nedivíme se tomu, neboť k vůli strannické agitaci zapomíná se často u nás na zájmy vyšší. Než též revue tak vážná, jako jsou »Rozhledy« opětuje v posledních dvou letech se zalíbením úsudek, že dnešní politika mladočeská odporuje tradicím strany, že politika její přestala býti politikou zásad a stala se politikou výhod. (Tak naposledy v čís. 5. letošního ročníku v rubrice: »Domácí politika«). »Rozhledy« ovšem nečiní pro tuto domnělou změnu straně naší výtky, ale opakují tvrzení, že strana naše není upřímnou k veřejnosti, ježto se k dotčené změně veřejně nepřiznává.

Mínění »Rozhledů« tuto stručně podané jest však v úplném odporu se skutečností a dokazuje, že u nás se často kritisuje, aniž by se důkladně prozkoumala a uvážila věc, o níž se posudek píše.

Stížnost do povrchnosti mnohých našich kritiků jest všeobecná; zvláště však v politice, které u nás každý troufá si rozuměti, setkáváme se s kritikami, jež vzbuzují úžas. Jsou u nás revue, které velkopansky se naparují, jako by každý článek jejich byl evange-

liem, ale zatím ve skutečnosti své rubriky politické vyplňují úvahami, jež se budují na překrucování skutečných událostí a oplývají jen touhou haněti, aniž by odsuzujíce určité kroky, naznačily lepších. Jakož jsem již připomenul, liší se revue »Rozhledy« v té příčině velmi příznivě od ostatních listů, jež stojí na stanovisku straně naší odporujícím. »Rozhledy« slušně, byť z opatrnosti velmi klausulovaně, přece uznají ten neb onen úspěch činnosti naší strany.

»Rozhledy« důsledně nyní vytýkají straně naší, že opustila svůj program, dokládajíce, že strana naše vytkla sobě za cíl: dobýti státního práva a že tedy měla setrvati v opposici, pokud nebude provedeno státoprávní vyrovnání. Tím, že prý strana naše ustala od opposice proti vládě, aniž konečného cíle programu svého dosáhla, opustila prý svůj program a postupuje jinou cestou, než kterou se brala a sice cestou, kterou Staročeši nastoupili a již národ několika volbami odsoudil.

Jest tomu tak čili nic?

Každý ovšem ví, že taktika volí se dle poměrů a časů, že by tudíž nebylo hříchem, kdyby strana taktiku svou změnila a třebas šla cestou, jíž ubírala se její předchůdkyně.

Ale zde jde o něco více — zde jde o změnu v základním nazírání na politiku českou vůbec! Změnila se v nazírání tom strana naše čili nic? Otázku tu musíme si zodpověděti klidně a opravdově.

Celá historie naší strany vyvrací tvrzení »Rozhledů«, že strana naše změnila svůj původní názor na podstatu politiky české. »Rozhledy« ve výkladech svých přičítají straně naší státoprávní radikalism, který znal jen dvě možnosti v příčině vymáhání našich požadavků: »buď vše neb nic.«

Tento základní názor byl však straně naší úplně cizí, naopak strana naše názor ten od počátku, když se pevně sorganisovala, vší silou potírala. Právě odpor proti státoprávnímu radikalismu byl vzpruhou a hlavní příčinou, že strana naše se samostatně ustavila. Z toho vychází, že taktika, kterou si strana naše — nikoliv teprve nyní, nýbrž od počátku — vyvolila, není vypůjčena, nýbrž naše původní.

Právě v tomto odchylném názoru nalezá vysvětlení zápas strany naší se stranou staročeskou v letech sedmdesátých o obeslání českého sněmu.

Politika česká — representovaná stranou staročeskou — ke sklonku let šedesátých a v letech sedmdesátých vedena byla pod

znamením »státoprávního radikalismu«, jenž kladl jediný postulát: státoprávní vyrovnání, žádal tedy jinými slovy najednou vše aneb nic. Pod tím heslem setrvali staročeští vůdcové v passivním odporu, zakazujíce i obeslání domácího sněmu. Politika ta spolehajíc na brzký obrat v kruzích rozhodujících, domnívala se, že vyřízení české otázky jedním rázem spadne k nám s nebe.

Proti tomuto náhledu strana naše vystoupila se vší rozhodností a od r. 1873 neunavně dokazovala, že základní názor politiky staročeské jest nesprávný, že taktika passivního odporu jest nevhodna a z toho důvodu strana naše lámala kopí za tím účelem, aby sněm byl obeslán. Z řad naší strany ozývalo se stále hlučněji: »My musíme do sněmu a tam krok po kroku postupovati ke konečnému, vzdálenému cíli, my musíme s veškerým úsilím pracovati a kus po kuse dobývati práv národa našeho.« To byl počátek politiky etapové. Již v letech sedmdesátých a ne až r. 1897!

Tento základní názor naší strany konečně zvítězil v celém poselstvu, ba můžeme říci, v celém národě. Jest známo, že r. 1878 přišli všichni poslanci čeští do sněmu a rok na to obeslala česká delegace i radu říšskou. Činná, etapová politika zahájena na celé čáře!

K dotvrzení svých právě uvedených výrokův, vyběřu nyní doklady z naší nebohaté, ale vzdor tomu velmi zajímavé politické literatury. Podotýkám hned, že neuvedu zde všechny doklady, nýbrž nejpádnější z nich a troufám si říci, že objektivní soudce uzná, že se zcela podařilo dokazování mé.

Roku 1873, ještě dříve než se společný klub poslanců českých rozpadl a to právě pro otázku, má-li býti sněm obeslán čili nic, vyšla z vedoucích kruhů naší strany brožura pod názvem: »Má-li se jíti na sněm« (v Praze 1873, tiskem dra Ed. Grégra, nákl. dra Ed. Grégra a Ferd. Dattla). Byla to brožura agitační, vysvětlující stanovisko strany o otázce obeslání sněmu, ale obsahu vážného. V ní složeny jsou náhledy tehdejšího vedení strany naší o pochybené politice posavadní a nutném obratu. Povšimněmež si těchto význačných míst: Na str. 5.

»Obecný stav věcí, jak se nyní ukazuje, společnost naši vybízí neodolatelně k přemýšlení o tom, zdali byly posavadní zbraně naše dobré, čili zdali s těmito posavadními zbraněmi svými vystačíme i za změněných okolností. To si právem a směle můžeme říci, že nastala leta »hubená«. Cítíme to všichni. Ale zápasiti budeme a musíme napořád. Nikdo na světě není vševědoucí a nikdo nemůže říci, jak dlouho

tento »hubený« čas potrvá, zdali rok, neb dvě leta, neb více let. Na tom však pranic nezáleží. Přestaneť zase, jako přestalo všechno jiné na světě. Všechnoť do času. Ale »účtovati«, jak se v politice říká, musí se se všemi poměry druhu jakéhokoliv.

Až do pádu hraběte Hohenwarta byla přese všechny ústrky, jimž jsme byli dáni v šanc, přece jenom leta »tučná«. A za těchto »tučných« let oblíbila se u nás zbraň — řekněme taktika — na kterou se u nás nyní vesměs žehrá. My jsme totiž uchopili se úplného odporu trpného, majíce za to, že takto nejsnáze a nejúplněji zvítězíme, okolnosti nám však nepřály. Několikrát se nám zdálo, že je již již vítězství naše, ale boj se doposud neskončil. Nic nedělá; jiní národové také velmi dlouho museli zápasiti, ale že vytrvali, domohli se konečného cíle. Boj Hollanďanův trval se Španělskem celkem 80 let. Ani Řím nebyl vystaven přes noc. A národ, který dvě stě let dřímal, přes noc přiměřeného sobě postavení nabýti nemůže leč zázrakem. Ale doba zázrakův dávno již minula.«

Dále na straně 9.

»Náhled, aby se nechodilo ani na sněmy, byl na pohled radikálnější a veliké massy vždycky jdou raději za těmi, kdož se jim býti vidí radikálnějšími nežli jiní.«

Potom na straně 11.

Mravní cit se příčil myšlence, že domácí sněm, v kterém se nikoliv bez prospěchu působilo sedm let, že tentýž sněm domácí se opustil na dobro.«

Konečně na straně 27.

»Ale můžeme-li jíti na sněm? Pro upokojení myslí pravíme hned z předu, že se nejedná o žádnou změnu státoprávního programu našeho, kteréhož tato věc se nikterak nedotýká. Ale jedná se, jakož jsme již vícekráte napověděli, o změnu taktiky. — O nedůslednosti nemůže býti ani řeči. Jest důslednost logická, jest i matematická, ba i politická. Ale že zůstáváme věrni svému posavadnímu programu, nedopouštíme se nižádné nedůslednosti. Nerozum by však byl, chtíti požadovati také důslednost v taktice či ve prostředcích neb ve zbraních, jimiž se s nepřítelem zápasí. V politice, jako ve válce, rozhoduje výsledek a jedinou je věcí hlavní, aby se nepřítel porazil.«

Rok na to, na I. valném sjezdu naší strany, dne 27. prosince 1874 konaném, při němž se strana naše ustavila, usnesen program strany. Resoluce v té příčině přijatá, obsahuje nejen základ a konečný cíl našich snah — státní právo české — nýbrž i program pracovní, t. j. výpočet požadavků, jichž především tehdy bylo se domáhati.

V odst. 7. jako nejbližší úkoly, k jichž splnění strana pracovati chce, naznačuje program: »opravu řádu volení sněmovního, upravení spravedlivého zákona na ochranu ná-

rodností, rozšíření samosprávy okresů a obcí, zřízení české university, opravu nynějších školních zákonů v duchu samosprávném, podporu na stavby a na vydržování škol, zrušení školného.« (Srovn. mou brožuru »Národní strana svobodomyslná a její program«. V Praze, 1897, tiskem i nákl. Ed. Beauforta.)

To jest kardinální, stěžejná manifestace strany.

Mluva těchto slov jest každému zřetelná, kdo chce slyšeti. Není pochyby, že strana naše veřejnosti české srozumitelně tlumočila svůj náhled, že splnění našich snah nedosáhneme najednou, nýbrž že postupovati musíme ke splnění ideálů svého národního programu postupně krok za krokem.

Na druhém valném sjezdu naší strany dne 7. listopadu 1875 (srovn. brožuru: »Jednání na druhém valném sjezdu národní strany svobodomyslné odbývaném dne 7. listopadu 1875.« V Praze 1875, tiskem dra Ed. Grégra, nákladem vlastním), zvěčnělý dr. Karel Sladkovský v úvodu své řeči naznačil naše aktuální požadavky takto:

»Chceme pracovati k tomu, aby byly zřízeny české vysoké školy, česká universita, chceme se domáhati všech práv národních a působiti k tomu, aby blahobyt země české a národohospodářské poměry v naší vlasti zkvétaly. Mám za to, že bude se mnou každý soudný člověk souhlasiti, když řeknu, že takový program celé strany nemůže býti ani za nejpříznivějších poměrů politických v průběhu jednoho neb dvou roků vyčerpán. Program, jejž jsme si byli vytkli, může býti proveden teprv v budoucnosti.

Jedna z hlavních výčitek, kterou nám političtí odpůrcové naši činí, jest, že jsme na sněmu pranic neučinili vzhledem k národním a zemským právům.

Kdybychom bez příčiny a bez příležitosti strkali státní právo české do popředí, musili bychom se již napřed vzdáti veškerých nadějí na úspěch. My nesklamali důvěru nihoho, poněvadž jsme nikomu něco podobného neslibovali. Avšak my státnímu právu českému také v ničem nezadali.«

Sedm, později devět mladočeských poslanců pracovalo úsilovně na sněmu českém. Výsledky činnosti té nebyly ovšem utěšené, německá majorita používajíc své číselné přemoci počínala si bezohledně. Vzdor tomu tento praktický neúspěch nezvrátil pevné přesvědčení strany naší o tom, že cesta aktivní činnosti, politiky postupové, jest pravá a jedině k cíli vedoucí.

V pozoruhodné úvaze nazvané »Naše politika. Otevřený list p. dru Frant. Lad. Riegrovi.« (V Praze, 1876, tiskem a nákl.

dra Ed. Grégra.) plaiduje dr. Ed. Grégr spůsobem rozhodným pro vstoupení do říšské rady, pro politiku etapovou a pro získání spojenců na základě dohody o pevném pracovním programu. Praví na str. 12.

»Mám za to, že my Čechové sami o sobě bez cizí pomoci, bez spojenců ničeho se nedoděláme.

Kdyby se nám podařilo nalézti program, ku kterému by přistoupiti mohli i jiní národové Rakouští, kolem něhož by se mohli seskupiti všichni opposiční živlové, jako kolem společného praporu, pak by opposice tato stala se neodolatelnou a musela by dostati veslo říše do ruky.«

Pozbylo mínění to, pronesené před 23 lety, v dnešní době správnosti? Naopak, celý vývoj věcí v minulém období potvrzuje trefnost tehdejšího úsudku.

Podobně na str. 15. čteme:

»Potřebujeme nového politického programu praktického, přiměřeného změněným okolnostem a poměrům. Program, který sestaven bude s moudrou umírněností, s nepředpojatým uvažováním skutečné síly národa, který nebude výtvorem bujné politické fantasie aneb překypujícího hněvu uražené národní hrdosti — jako jest naše deklarace. Potřebujeme programu, který sdělán bude v dorozumění s ostatními proticentralistickými stranami rakouskými, aneb alespoň nenarazí na rozhodný jich odpor.«

Možno-li těmto sentencím upříti důvodnost vzhledem k nynějším poměrům? Slova tato, skoro před čtvrt stoletím napsaná, nepozbyla živoucí pravdy a měla by býti zrale uvážena těmi, již nerozeznávají, aneb lépe řečeno, rozeznávati nechtějí politický program národní od pracovních programů strany pro určité období.

Tyto odhodlané projevy vlastního přesvědčení jsou tím významnější, uvážíme-li, že staly se v době, kdy strana naše neměla na růžích ustláno, naopak kde předákům její bylo podstoupiti obranný boj proti persekuci většiny v domácím táboře.

Dva sobě naprosto odporující náhledy o politickém postupu, representované tehdejšími dvěma politickými stranami, narazily na sebe se vší prudkostí. Majorita nešetřila žádných prostředků, aby udolala zdvihající se proti její neomylnosti stranu mladou. Černými literami zůstanou zapsány dějiny té doby, v nichž zuřil bratrovražedný boj. Zápasem tím hynul veškerý náš život, vadlo umění i písemnictví, vzmáhala se národní zmalátnělost. Marně

pozvedali svých varovných hlasů letošní jubilant Václav Vlček v »Osvětě« a zesnulý František Šimáček v »Poslu z Prahy«. Teprve smrt Palackého zmírnila největší hrůzy boje. Ze strany naší a to k iniciativě nezapomenutelného vůdce našeho dra Julia Grégra byly zahájeny kroky, by mezi národními stranami zjednán byl smír.

Výsledkem jednání těch bylo založení společného »Státoprávního klubu« pro všechny poslance české, jež stalo se skutkem o nový rok 1878. (Srovn. Karla Tůmy »Život dra Julia Grégra«. V Praze, 1896, tiskem a nákl. Ed. Beauforta.)

Téhož roku vstoupili opět všichni lidoví poslanci čeští do sněmu zemského, jsouce ovšem v menšině, neboť v kurii velkostatkářské tehdy naposledy zvítězila strana ústavověrná.

V dobu tu připadá zápas hrdopyšné levice s korunou o politiku zahraniční, týkající se okupace Bosny. V době, kdy domnívala se strana tato, že má tolik síly, že může zasahovati do sféry, již vyhražoval si panovník, datuje se začátek její úpadku. Pravice na radě říšské musila pomáhati vládě v její tísni.

Období říšské rady chýlilo se ke konci; jaký div, že tato změna ve vnitřních poměrech nutkala politiky české k uvažování, jak se rozhodnouti v příčině obeslání rady říšské.

Ve schůzi klubu národní strany svobodomyslné, konané dne 19. března 1879 (viz »Jednání a řeči v klubu národní strany svobodomyslné v roce 1878—1879. V Praze r. 1880, tiskem dra Ed. Grégra, nákl. vlastním) promluvil dr. Ed. Grégr o politické situaci národa českého takto:

»My postavili jsme si cíl příliš vysoký a myslili jsme, že jedním rázem, jedním náběhem se ho domůžeme. Co však se stalo? Již na polovičce cesty jsme sklesli a zmalátněli, posadili jsme se na kámen a čekali, co se dále díti bude; a ten kámen jmenujeme passivní politikou.

Že opustili jsme cestu — osudnou cestu passivního odporu — jest zásluhou strany mladočeské, která zlomila passivní odpor vzhledem k sněmu zemskému. Dle mého přesvědčení jest to však polovice úkolu, který vytkla si strana svobodomyslná.

Povinností strany té jest, aby zlomila odpor, kde jest důležitější ještě, aby zlomila odpor vůči říšské radě. Co činiti máme na říšské radě, o tom nebudu šířiti slov. Smávali jsme se Polákům, že jsou prospěcháři, a pánové, nežli domůžeme se toho, čím oni se nyní vykázati mohou, to bude státi velikého ještě namahání.

Poláci mají své školství, své úřady, svou universitu. A čím domohli se toho? Tím prospěchářstvím.
V říšské radě budeme moci využitkovati parlamentární činnost ve prospěch národa a domáhati se úspěchu od případu k případu. Veškerá snaha naše musí směřovati k zabezpečení národnosti naší; historické právo nám v ohledu tom záruku nepodává; zde třeba činnosti na celé čáře a boj aktivní.«

V debatě odpírali dr. Julius Grégr i dr. Sladkovský řečníku předešlému, že by čeští poslanci musili jíti do říšské rady beze vší podmínky, ale připouštěli možnost vstupu toho. Oba tito vůdcové strany naší vytýkali posavadní politice české tu kardinální chybu, že nejednali jsme nikdy přiměřeně okolnostem a době. Dr. Sladkovský dokonce dodal: »Politická moudrost naše musí býti založena na fundamentech skromnosti.«

Za regimu provisorního kabinetu Stremayerova provedeny volby do říšské rady, před nimiž podařilo se tehdejšímu ministru vnitra a pozdějšímu presidentovi ministerstva hraběti Taaffovi zabezpečiti obeslání říšské rady poslanci konservativního velkostatku v Čechách, kteří uzavřeli k volbám kompromis se stranou ústavověrnou.

Jakkoliv hr. Taaffe s vůdci strany staročeské dlouho vyjednával o vstup do říšské rady, stavě se velmi ostře proti žádaným podmínkám, přece se v rozhodujících kruzích pokládalo za zcela určité, že poslanci čeští říšskou radu obešlou.

Dříve než vstoupili poslanci čeští do rady říšské, svolala národní strana svobodomyslná III. valný sjezd ke dni 14. září 1879, ve kterém bylo usneseno, aby bylo dáno svolení poslancům strany, by vstoupili do říšské rady v tom případě, jestliže se na tom státoprávní klub poslanců usnese. Také usnesení to vyslovuje se pro politiku etapovou, ukládajíc jakožto přední úkol pro poslance české, aby se »domáhali skutečného provedení rovnoprávnosti jazykové a trvalého její zabezpečení, rozšíření samosprávy a svézákonnosti, jakož i utužení pospolitosti zemí českých.«

Na základě usnesení státoprávního klubu, jež stalo se dne 23. září 1879 vstoupili poslanci čeští do rady říšské. Jedna z nejvýznamnějších řečí, jež vůbec z české strany ve Vídni byla promluvena, byla řeč dra Julia Grégra, kterou měl dne 8. dubna 1880 při všeobecném rokování o státním rozpočtu. Ze znamenité řeči té, v níž slovy plamennými proveden byl důkaz spravedlnosti a mravnosti našich snah, jasně seznáváme, že také tehdy na naší

straně bylo přesvědčení, že otázka česká rázem se nerozřeší a že naopak by její rozřešení bylo mnohem usnadněno, kdyby dříve bylo docíleno s Němci národnostního smíru. Poslyšmež jen tuto stať:

»My nežádáme nic jiného, nežli totéž rovné právo, touž podporu pro národní naše zvláštnosti a národní náš rozvoj, jaká v spořádaném státě všem jeho národům bez výminky stejnou měrou uděliti se má. My žádáme úplnou, poctivou a spravedlivou rovnost všech národů v této říši. Jediný jest dle mého přesvědčení vhodný, včasný a života schopný program pro opravdu rakouskou moudrou politiku a ten jest návrat k původní státní myšlénce s heslem: Rovné právo a stejnou péči pro všechny.

Aby tento program byl proveden, k tomu utvořiti by se měla koalice: spojení nejlepších mužů všech národů zde žijících; vlastenci všech národů v této polovici říše měli by se k tomu účelu spojiti, aby spravedlivým upravením otázky jazykové vyřízen byl konečně spor o národnostech, aby se národ smířil s národem, aby umožněn byl klidný rozvoj zdravých a trvalých ústavních poměrů.«

Avšak ani malé úspěchy politiky české za vlády Taaffovy nezměnily základní názor strany naší o postupu politiky české. V úvodním článku, jejž napsal Dr. Julius Grégr do jubilejního čísla »Národních Listů« ze dne 1. ledna 1886 pod názvem »Po pětadvaceti letech,« praví zcela jasně, že v době »až po pád Hohenwartův žádali jsme víc než lze bylo dosíci a žádali jsme všechno najednou, aniž bychom ve chvílích nám tak často příznivých za Belcrediho, Potockého a Hohenwarta byli postarali se dříve o pevný základ, pak zvolna na něm patro za patrem stavěli dále.«

V tomto čísle hned za úvodní statí článek záhy zesnulého Gustava Eima, zvaný »Jinou cestou« ještě určitěji vyslovuje se pro politiku etapovou, pravě:

»Za 25 let neučinil program státoprávní, ačkoli podporován byl hrdinným úsilím pětimilionového národa, ani krůček ku předu, ba on zatlačen byl zpět. Národně získali jsme něco, státoprávně pranic. Tu přece žádá blaho národa, abychom si pravdu déle neskrývali, abychom přiznali se k chybě, a hledali k svým národním ideálům jinou cestu.

Politice nastává úkol, zjednati české národnosti úplnou platnost a rovnost v říši. Rovnost ta neobsahuje snad jen pouhou rovnoprávnost jazyka v úřadech i školství. Národnost česká musí býti spravedlivě a stejně zastoupena na sněmech, v poslanecké i v panské sněmovně, i v delegacích. Ale to nestačí. Ona musí míti ve všech úřadech, a sice v úřadech ústředních, tedy tam, kde se vládne a rozhoduje, své representanty a ne snad jen obojetné Čechy, — nýbrž muže nadšené národní ideou českou.

Ne skrze státoprávní program k rozkvětu a zajištění české národnosti, ale skrze národně český program k státnímu právu.«

Není to zřetelný plán pro další politický postup, není patrna shoda a souvislost těchto myšlenek a zásad, kterými se naše poselstvo v nynější době béře? —

V první periodě činné politiky na radě říšské měla naše politická bilance přece nějaká, byť skrovná aktiva. Po nových volbách v r. 1885 nastal však obrat, zvláště po provedení nového uherského vyrovnání přímo makavý. Vládě Taaffově bylo jediným úkolem: usmířiti levici — na naše útraty.

Tehdejší poselstvo nevycítilo obrat ten, aneb aspoň domnívalo se, že lépe čeliti bude jemu ve svazku pravice.

Opětované projevy nepřízně vlády k našim požadavkům způsobily v Čechách mocné opposiční hnutí nejen proti vládě, nýbrž také proti straně staročeské.

Při nových volbách do sněmu v r. 1889 vystoupila strana naše se samostatnou listinou kandidátní, téměř všecky okresy volební zajímající. Ve volebním provolání k volbám těm, které se určitě proti straně staročeské obracelo, není ani zdání po nějakém státoprávním radikalismu, naopak vychází se v něm z prvotního hlediště strany.

Úsilí vlády zjednati si smír s levicí nabývalo koncem r. 1889 jasné formy. Po novém roce r. 1890 došlo k vídeňským konferencím.

Nastala éra punktací, jež samy v sobě obsahovaly nesmírné nebezpečí pro věc naši, ale jichž provádění od vlády zejména vydáním ordonancí hraběte Schönborna teprve vyjasnilo celou situaci, jak se utvořila ve prospěch nespravedlivých choutek Němců a proti rovnému právu našemu a proti celistvosti země.

V Čechách mysle české naplněny byly děsnými obavami, po všech krajích rostl odpor proti punktacím a jich obhájcům v řadách českých.

Vláda jsouc překvapena odporem, jejž proti punktacím vyvolala strana svobodomyslná a poznávajíc z doplňovacích voleb, ve kterých strana svobodomyslná nabývala mandátu za mandátem, že strana staročeská pozbývá půdy, nevěděla v nejisté té situaci učiniti nic jiného, než že předčasně rozpustila říšskou radu a vypsala nové volby.

K volbám do říšské rady r. 1891 chystala se strana naše s nejhorlivějším úsilím.

V provolání volebním nenalezáme ani zmínky po heslu »vše neb nic,« zásadní opposice nebyla obmýšlena, nýbrž směřovalo se k postupné taktice. Praví se v provolání:

»Poslanci strany naší nevstoupí do strany žádné vlády, která nechce býti spravedlivou k oprávněným požadavkům československého národa a ostatních neněmeckých národů v této říši. Však nepravdou je, že by poslanci naší strany měli záměrů podvratných na úkor síly a mohutnosti říše.

Poslanci strany naší vstoupí na radu říšskou za pevným, jasným cílem domáhati se federativní úpravy říše a zjednati v ní platnost nepochybným odvěkým právům zemí koruny české na samosprávu a svézákonnost; **oni súčastní se parlamentární práce**, aby zasazovali se o rovné právo nejen pro československý národ v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, nýbrž i pro ostatní národy v této polovici říše, jimž se posud odpírá. Ochotni jsme súčastniti se **plodné** práce ve všech oborech zákonodárství« atd.

Podobný názor proniká z volebního provolání k opětným volbám sněmovním v r. 1895, při kterýchž strana staročeská více již nevystoupila ve volební zápas jakožto strana.

Před tím vzala za své hlavně naším útokem vláda koaliční, jež přímo byla namířena proti požadavkům národa českého, byvši založena k udržení stavu posavádního, skytajícího pro nás a Slovany zachování starého bezpráví.

Po provisorním kabinetu Kielmanseggově dne 2. října 1895 ujalo se vlády ministerstvo hraběte Badena, jež za jednu ze svých prvních úloh vytklo si přistoupiti k řešení české otázky.

Jest známo, že si nový ministrpresident zjednával informace o požadavcích jednotlivých stran konferencemi se všemi čelnými poslanci v říšské radě. Ostří vládního systemu proti nám namířené otupělo; v jednotlivostech kulturních i hospodářských snažila se vláda ukázati nám dobrou vůli a získati důvěru k sobě.

V době té bylo nevyhnutelno, aby naši poslanci naznačili, jak si představují cestu, kterou se vláda ubírati má, by položeny byly základy k uspokojení národa českého. Šlo o důležitou otázku: vytknouti pro směr politiky české určitou dráhu. Poslanci čeští na základě oprávnění jim valným sjezdem strany dne 28. září 1895 uděleného a na základě mínění tam projevených uvědomili si zkušeností nabytých z předešlých dob, kdy příznivých okamžiků nebylo užito, abychom jakéhosi kusu z práv našich dobyli, a potom dobře rozvážili, čeho v daných poměrech žádati

mohou na vládě, při tom k tomu přihlížejíce, co vláda v daných poměrech jest s to, aby poskytla.

V povšechné debatě o rozpočtu státním v prosinci r. 1895 dva z nejpřednějších poslanců českých dr. B. Pacák a dr. Jos. Kaizl jasně vládě vyznačili způsob, jakým přikročiti má k řešení české otázky. (Srovn. spisek: O státoprávním programu českém.« Řeči poslanců dra. B. Pacáka a dra. J. Kaizla z prosince roku 1895. V Praze 1896, tiskem i nákl. Edv. Beauforta.)

Dr. Pacák promluvil v podstatě takto:

»Heslo ministerstva Badenova, spravedlnost, považujeme jen za pěkné rčení a vyčkáváme činu, abychom dle toho zařídili své kroky. Ministerstvo má zkušební kameny v království českém, na nichž může ukázati, že má vskutku dobrou vůli, aby spůsobilo v kr. č. jiné poměry. — Nuže, jsou to dva. Jest to především myšlénka rovnoprávnosti, myšlenka tak veliká, že upřímné přistoupení k ní znamená poloviční cestu ke smíru s českým lidem.

Máme však další otázku, otázku autonomie.

Jsem si toho sice dobře vědom, že pakli by i otázka jazyková byla vyřízena, boj o centralismus a federalismus, o státní právo a centralisaci by snad dále musel býti dobojován, ale oboustranná plocha bojovná by se súžila.

My jsme ve shromáždění důvěrníků v letě v Praze jasně prohlásili, jak se vůči ministerstvu B. postavíme, p. dr. Ed. Grégr pravil, že se budeme vůči hrab. B. chovati dle slov našeho krále Václava IV. »dobré dobrým, zlé zlým.«

My jsme bojovali proti zlému ministerstvu koaličnímu zlým, min. B. nám neučinilo dosud nic zlého, nic dobrého, my tedy, bude-li vůči nám dobré, budeme dobrými, bude-li zlé, budeme zlými.«

Tato řeč vyznačila postup, jak si má vláda počínati, aby zástupci čeští mohli upustiti od opposice.

Ještě markantněji vystupuje názor strany na celou politiku z řeči posl. dra. Kaizla, jejíž podstatnou tresť přinesla »Česká revue« v essayi Josefa Penížka »Ministr dr. Josef Kaizl« (I. ročník 2. půlletí str. 840 a násl.). Řečník jmenovaný poukázav na bezúspěšnost státoprávního radikalismu, dokázal, že vede k passivitě a ta že zavinila, že poměry v Rakousku na dlouhou dobu byly tak pevně přibity, jakož nyní ve skutečnosti jsou a připomenul, že tento radikalismus způsobil, že »v politickém myšlení našeho lidu zakořenila se jakási nekázeň, která ustavičně účtovala s nejromantičtějšími i nejobsáhlejšími převraty, která si málo vší-

mala konkrétních poměrů a nedbala moderního státu, jeho potřeb a ostatního.« Na to pravil doslova:

»My upustili jsme od staré romantiky passivně politického radikalismu, která domýšlela se, že takové základní věci dají se provésti obratem ruky a že hotové — as jako Minerva ze hlavy Jupiterovy — jednoho krásného dne předstoupí před nás. My víme a jsme si toho vědomi, že vývoj, který skoro staletí šel protivným směrem, nelze rázem obrátiti a restituovati a my pokládáme za předpoklad pro náš poslední cíl řadu důležitých, velkých etap.

My té chvíle neoddáváme se žádným velikým illusím, na kolik jde o vyrovnání národnostní a ústavné. My jsme si toho vědomi, že věc půjde ještě dlouhou cestou, než dojdeme praktických výsledků. I tolik jest jasno, že při dohovorech nezapočne se zásadou »státní právo nebo ne státní právo.« To by byl postup pravého zásadníka — umíněnce (Principienreiter), který napřed všecko maří.«

Pro tuto řeč, kterou uvítali s radostí všichni lidé, již ve svých úvahách počítají s poměry, kteří řídí se také rozumem a ne jen citem, povstala v kruzích radikálních pravá štvanice proti dru Kaizlovi a poslancům našim. Již tehdy znělo to v radikálních a pokrokářských listech jednou toninou, že strana naše opouští program, že upadá do staročešství atd. A výsledek všech těch štvanic — bylo vítězství strany při volbách říšských, ještě skvělejší onoho z r. 1891.

A kdo pozorně sledoval programové projevy strany naší a náhledy její vůdců od let sedmdesátých, zdaž nalezne v názoru Kaizlově nějakého rozdílu od mínění dra Sladkovského a drů. Julia a Edvarda Grégrů, jež jsme slovně doložili? —

Celou tu myšlenkovou chudobu radikalismu, jak se nám objevuje opět nyní u frakcí radikálních a pokrokových, znamenitým svým pérem přímo klassicky předvedl in effigie dr. Kaizl ve své ne rozsáhlé avšak těžké knize: »České myšlénky« (v Praze 1896, tiskem a nákladem Ed. Beauforta), kde napsal:

»Kdo uvažuje o vývoji politického myšlení našeho, neměl by přehlédnouti neb pominouti okolnosti, která do vývoje toho velmi rušivě a smí-li se říci, násilně zasahovala. To jest onen radikalism státoprávní z let šedesátých a sedmdesátých, jehož přímočárnou stopu označuje ne pouze passivita v zákonodárných sborech, ve školních radách, odmítání nemálo prospěšných nabídek, ale také vzdalování se praktického myšlení politického Zrak byl ustavičně obrácen vzhůru k nedefinovanému ideálu státoprávnímu a vůči pozemskému státu, ve kterém nám bylo skutečně žíti, byl živen ne pouze zásadný odpor, ale i veliká nevšímavost. Jmenovitě podstata moderního

státu zůstala stranou, protože moderní stát in toto byl na indexu. Zlomek Palackého o státu od r. 1848 zůstal zlomkem!

Není pochybnosti, že tím do politického myšlení vniklo mnoho nevázanosti; scházela pevná, tvrdá půda, na které konkretní věci na sebe narážejí. Disciplina myšlení politického ztrácela se v mlhavých ideálech; přítomných řádů a jejich nenáhlého vývoje si všímati nebylo hrubě potřeba, protože dychtivě očekávaný zázračný obrat měl smésti celý ten efemérní útvar.

Ve všem tom, co uvádím, pozná každý neklamné známky výrazného a pokročilého radikalismu politického. Opravdu, byl to čistokrevný radikalism, přesně sdělaný podle vzorce: všecko nebo nic!

Z těch dob — a nikoli z doby Havlíčkovy nebo snad přímo od něho, — pochází ta nedisciplinovanost, neurčitost i ledabylost politického myšlení, která posud u nás nezřídka se vyskytuje, novější rozmach epigonského radikalismu má v ní své vrchoviště.«

Úvaha ta přímo mistrně vystihuje prázdnost radikálních projektů.

A ještě jeden nepochybný dokument o správnosti mých vývodů podává poslední volební provolání naší strany, před volbami do říšské rady v r. 1897, kde čteme:

»Otázka česká stojí znova v popředí všeho veřejného života v Rakousku a jdou vážní hlasové, že již již jest neodbytno chopiti se opravdivého řešení a uspokojiti alespoň v tom onom podstatném kuse naše nezadatné požadavky.« A dále: »Neurčitá a zastřená jest budoucnost, které politické osudy Rakouska jdou vstříc. Snad vyjde z ní příměří, snad vyjde nový boj. A jako jsme uchystáni na obrat vlídný, tak jsme i připraveni znova vzdorovati nepříznivému útvaru.«

Toto vademecum pro novou periodu říšské rady mluví tak zřetelně pro každého, kdo slyšeti chce, že nepotřebuje žádného výkladu.

A tomuto svému programu, jenž jest v úplné shodě s předchozím stanoviskem strany naší, zůstali poslanci naši věrni i v další činnosti své.

To uznali jejich voličové i zemští důvěrníci, kteří sešli se v roce 1897 dvakráte ke schůzím, poprvé o svatém Václavě — podruhé 19. prosince a schválili postup poslaneckých klubů za ministerstva Badenova i Gautschova.

Strana naše nikterak nezveličuje úspěchů, jichž taktikou svou pro národ náš nejen v Čechách, nýbrž i na Moravě a ve Slezsku dosáhla, ona však tvrdí — a každý spravedlivý soudce to uzná, že co mohla učiniti ke splnění našich požadavků, to plně učinila. Srovnáme-li bilanci českou z počátku let devadesátých s bilancí dnešní, shledáme patrné zlepšení celkové posice naší.

A bylo by zlepšení to nastalo, kdybychom byli šli cestou, k níž nám radily domácí frakce? Nepozorují naši odpůrcové v domácím táboře tu radosť, jež plane z tváří našich národních protivníků, když ku př. ten neb onen společek pozdvihne hlasu svého proti straně naší? Není ta radosť protivníků vlastenci podezřelá? — Než dosti té polemiky, jež nebyla účelem mých řádků.

Přistupuji ke konečné reflexi a pravím:

Ze všech dokladů, jež jsem uvedl, vysvítá nad slunce jasněji, že postup strany naší v dnešní kritické době není — jak to odpůrcové naši svým věrným bez přestání kážou — ani následkem toho, že by strana naše stárnouc ochabovala, ani následkem nějaké lásky a oddanosti k vládě, třebas v ní zasedal člen naší strany nám tak milý a vážený. Naopak jest nepochybno, že jednání strany naší jest výslednicí pevného, ustáleného názoru o prostředcích, jimiž musí pokračováno býti, aby věc česká razila si cestu ku předu až k dosažení konečné mety. Přesvědčení to spočívá na jednotném pojímání české politiky, jak založeno bylo v myslích zakladatelů naší organisace a jak se zachovalo tradicemi spočívajícími na učení našich vůdců až po naše dny.

Dojista nepřeháním, pravím-li, že s tímto přesvědčením strany naší o politickém postupu úplně souhlasí převážná většina české veřejnosti, proti níž se přívrženci odchylného mínění tratí, třebas ve svých žurnálech opovažovali se mluviti jménem velkého počtu svých věrných.

A jak jeví se zrakům našim tábor směru našemu doma nepřátelský? Imponuje-li sceleností zásad, jednotou ústrojí a promyšleností prostředků k cíli vedoucich?

Vidíme zde proti sobě mlhavé stíny »pokrokově-radikálního« hnutí stavícího své naděje na rodící se organisace třídní, v nichž není určitosti cíle a uvědomění o postupu.

»Pokrokově-radikální« hnutí roztříštěno jest ve dvě frakce, z nichž jedna má jakýsi program, ale je bez stoupenců, kdežto druhá jsouc bez programu, má nějaký počet přívrženců. Stopujeme-li literární, publicistické a řečnické výkony z druhého tábora, vidíme sice samou negaci proti tomu, co strana naše činí, positivního však nic, leda společnou snahu organisaci naši poškoditi a rozbíti. V celém tom neladném koncertu slyšeti jest hudbu odkvetlého romantismu, který čerpá svou látku z reminiscencí na přežilou éru státoprávního radikalismu, jež tak smutně ke konci let sedmdesátých vzala za své. Hudba ta nezískala na svěžesti

a síle tím, že hudebníci dnešní nejsou tak vyškolenými mistry, jako byli jejich předchůdcové: dr. Rieger a Clam Martinic. Silný přídavek víření bubnů ve slohu à la Wolf nedodá hudbě té jarosti a účinnosti. Vyhlídka na druhý tábor pro celkové zájmy není zajisté utěšená.

Naproti tomu ryzí podstata naší strany, zdravý její základ, poctivý úmysl a kypící síla, osvědčily se dosud v každé době. Pro vlastnosti ty strana naše těší se oblibě a důvěře širokých kruhů české veřejnosti bez rozdílu zaměstnání a tříd.

Strana naše nezpronevěří se tradicím velkých svých zakladatelů a vůdců, ona i v době příští říditi se bude při veškerém jednání svém toliko ohledy na prospěch národa a vlasti.

Strana naše spokojeně pohlížeti může na posavadní výsledek své práce, ona i v těžkých dnech dnešních i v budoucnosti statečně půjde dále k cílům, jež si vytkla, nelekajíc se obtíží cesty a odporu svých domácích protivníků.

V Praze, dne 28. ledna 1899.

Dr. Václav Škarda.

Jens Peter Jakobsen.

Napsal Emil Novák.

Krátký a bezradostný byl život nejslavnějšího moderního spisovatele dánského. Bylo to vlastně dlouhé, nekonečné umírání. A přece, když dne 30. dubna r. 1885 J. P. Jakobsen v náručí své matky vydechl svoji duši, bylo již jméno osmatřicetiletého básníka (narodil se 7. dubna r. 1847) v celé Evropě slavným a tisíce duší opájelo se rosnou svěžestí a pohádkovou krásou jeho díla. Nebylo ostatně přes příliš veliké, životní dílo Jakobsenovo. Dva romány, několik novel, svazek lyrických básní, k tomu několik vědeckých studií a dánský převod Darwina — toť vše. Ale jest to úžasně mnoho, uváží-li se, že ten, jenž to vše vytvořil, léta vedl zoufalý boj s nevyléčitelnou nemocí (úbytěmi), která konečně všechny síly jeho vypotřebovala a že snad všechny ty práce, které jeho jménu nedají vymizeti z paměti lidské, dokud naše srdce budou žízniti po kráse, že všechny tyto větší i menší práce, z nichž každá sama o sobě jest klenotem ohromné ceny, vznikly v době, kdy tělem básníkovým zmítala palčivá bolesť.

Ale jako tělo jeho fysickou bolestí, vadla a zmírala i duše jeho bolestí, která byla sladkou i sžíravou zároveň — věčnou, nikdy nezkojenou t o u h o u. Touha, nesoucí se obřím rozmachem svých perutí přes vše, co bylo kolem něho, co vrývalo se denně v jeho duši ledovým svým dotykem, chorobná žíznivá touha rozvlňovala stále jeho duši a vtiskla i všemu, co mu bylo popřáno vytvořiti, svoji pečeť. Představme si jen muka takové složité a bohaté duše, jemné a vnímavé, nadané schopností ve všem a všude nalézti krásu a poesii, organisovanou tak, že mohla viděti barvy a tvary, kterých my nevidíme a těšiti se z nich, duši, která byla plna lásky a touhy, uvězněnou v neduživé, zvolna zmírající tělo, dusící a strhující všechen její rozlet. Pln lásky k přírodě a životu chřadne ve své prosté jizbě a může se na život dívati jenom z dálky, jako se oknem díváme v daleký rozkvětlý a v slunečné zlato potopený kraj. Hlomoz života nesl se do pokoje nemocného jako vzdálené bzučení včel nad vonícím jetelištěm. Ale čím méně jeho oči mohly prohlédati hlomoznou komedii života, tím lépe prohlížel její složitý a podivný mechanismus duševním zrakem svým. Měl dar, bez něhož není lze si mysliti velikého básníka — intuici. Neznal, prý, života z blízka a neznal také žen. Nebyl, prý, nikdy milován. A přece před duševním zrakem jeho otevřely se tmavé kalichy ženské duše a on prohlédal je až na dno. Duši ženy málo kdo tak znal a tak i v nejtajnějších hnutích její postihnouti dovedl, jako tento v podstatě romantický básník, jehož postavy přes všechnu romantičnost svoji jsou plny života a jenž jest z nejlepších psychologů mezi romanopisci tohoto století.

Vše, co napsal, vyrostlo z jeho chorobné, neukojitelné a jako moře nekonečné touhy. Byl chorý a slabý a toužil celým srdcem po zdraví, divokosti, síle a ohni. Tak vznikla první práce jeho, novella »Mogens« (1872), historie mladého, kulturou neoslabeného a nespoutaného divocha, překypujícího temperamentu, který jde světem bez přílišných skrupulí a pochybností, pln vrozeného bystrého smyslu pro krásy přírody, jejíž dech plnými doušky pije. Mogens neuvažuje mnoho o životě, on jej žije. A ústy tohoto zdravím kypícího, plnokrevného člověka, který jest jakoby vtělenou protivou jemného, chorého básníka samého, Jakobsen nejkrásnějším způsobem charakterisoval ráz svého nazírání na přírodu. Jest to ono známé, úchvatně krásné místo, kde Mogens a Thora, stojíce na návrší za večera, dívají se do kraje, plného světelné a barevné záplavy a mluví spolu o přírodě. Thora svou fantasií oživila si celou

přírodu báječnými bytostmi a miluje přírodu vlastně jen jako vlasť těchto pohádkových bytostí. Ne tak Mogens. Jasným, nezkaleným zrakem dívá se na přírodu, kterou miluje srdcem člověka, blízkého ještě její tajemnému životu a rozumějícího mluvě její barev a tvarů. »Každý list, každá sněť, každý pruh světla, každý stín mne může potěšiti,« praví vroucně a přesvědčivě. »Není tak holého kopce, tak čtyrrohého rašeliniště, tak nudné silnice, abych se do nich na chvíli nemohl zamilovati«. . .

A na otázku Thořinu, co v přírodě vidí, odpovídá Mogens: »Nedovedu toho vysvětliti, ale záleží to na barvě, pohybu a na tvaru a pak na životu, jenž v tom je; míza, jež do stromů a květin stoupá, dešť a slunce, kterými rostou; a písek, který se schvívá v kopce a proudy deště, které brázdí a rozštěpují stráně, ach! ach tomu není ani možno rozuměti, kdybych to měl vykládat«

»A to vám stačí?«, ptá se Thora.

»Jest to někdy až příliš! — přes příliš! A když tedy tvar a barva a pohyby jsou tak rozkošné a tak lehké a za vším tím leží podivný jakýsi svět, jenž žije a jásá a vzdychá a touží a může to vše zpívati a říci, ó pak cítím se tak opuštěným, nemohu-li se tomuto světu přiblížiti a život stává se mi tak mdlým a tak těžkým.«

Mogens, jenž takto slovy, z nichž dýše láska a touha zároveň, blouzní o přírodě, toť Jakobsen sám, toť Jakobsen ve své hluboké, vroucí lásce k přírodě, v té lásce a touze, která tvoří základní strunu jeho bytosti, toť Jakobsen, jenž nemusí teprve přírodu oživovati si báječnými bytostmi, který jí nepotřebuje jen jako vhodného a pěkného pozadí pro spletité a napínavé děje, jenž v ní nehledá tajemných vztahů ku své vlastní bytosti, ale který ji miluje vášnivě a bez výhrad, který z ní čerpá všechnu sílu a kterému ona jest zároveň nejvyšší radostí. On, učenec povoláním a básník určením, muž, odkojený moderní vědou, překladatel Darwinův dívá se na přírodu jinak, než všichni ti, kdož pro její krásy hledali metafory mezi nebem a zemí, ale neviděli těch skrytých a prostých krás, které, objeveny střízlivým okem učence, dovedly okouzliti srdce básníkovo. Zcela tak, jak Mogens praví: »tvar a barva a pohyb a život« — tak vidí Jakobsen přírodu. A všechny její stupnice barev, bohatství její tvarů a měnivá pestrost její pohybů žije v líčení jeho dál. Dovede krajinné nálady v nesetřených a nerozředěných barvách ze skutečnosti přenésti do svého líčení.

Ola Hansson, který tuto povídku nazývá portálem k celé moderní literatuře skandinavské, upozorňuje na to, kterak v její

látce a její hrdinovi jakoby in nuce obsažena jest všechna příští tvorba Jakobsenova. Tvrzení toto jest velmi správné, pokud jde o to, že v postavu tohoto dítěte přírody, toulajícího se svobodně její krásami, básník poprvé a snad nejkrásněji vtělil všechnu touhu, která sžírala jeho nitro. Ale jinak nesetkáváme se již s tak jasně vyhráněnou postavou a dokonce ne již se člověkem nedotčeným tak veškerou kulturou, jako byl právě Mogens. A nikde již také umění Jakobsenovo neudeřilo v tak silné a drsné, hluboce znějící struny, jako zde, kde líčí smrť Kamillinu. Jak tu krásné tělo Kamillino mizí před samým zrakem její snoubence v praskající a jiskry metající žhavé výhni, ze které šlehají vysoko plameny, jak tady na dějišti všech těch hrůz, které musil přestáti pod krovem domu propadlého plamenům, šílenství pokouší se o ubohého Mogense — to jest scéna, která svou silou a životností není jen z nejlepších, které Jakobsen podal, ale patří k nejlepšímu, čím celá moderní literatura může se vykázati. Také tato silná, rozrušující scéna vytryskla z touhy chorého básníka po síle, velikosti a vášni právě jako v novelle »Mor v Bergamu« (1881) z líčení hrůz moru, šílení rouhajících se opilců i z fanatismu kajících se flagellantů, z kázání mnicha a vůbec z celého tohoto ponurého, ve dvou základních barvách, příšerné rudi a příšerné černi drženého obrazu, jehož linie bizarrností svou připomínají pitvorné stíny, které na rudou hradební zeď v Bergamu vrhá příšerný průvod vracejících se a černé kříže své třímajících kajícníků, ze všeho toho tušíte chorobné napjetí všech sil básníkových, aby vyvolal dílo, odpovídající jeho touze po silné vášni, po veliké orgii síly.

Všechny postavy novell Jakobsenových sžírá touha, neurčitá někdy a nevyslovená, ale vždy se hlásící touha, která také básníka samého naplňovala. Ta touha je jim někdy pramenem rozkoše, někdy a to častěji, pramenem muk, někdy rozplameňuje jejich vůli, jindy ji podlamuje. Tak hned ve druhé povídce Jakobsenově »Výstřel v mlze« (1875) ovládá Henninga tak, že dává se strhnouti k zločinům, aby ji přehlušil. Dokud touží po Agatě, působí mu ta nezkojená touha muka a tiskne mu do ruky pušku, kterou skolí její ženicha. Ale později, když srdce jeho ztvrdlo na dobro, touha po pomstě sladce jím prochvívá a je mu pramenem radosti. Když pak splní se touha jeho, když vidí klečeti u svých nohou tu, po které kdysi šíleně toužil a jež jej pohanila jako otroka, když zničil ji a její muže, když vidí ji mrtvou — pak jest touha jeho ukojena a on nemá již, proč by žil. Teď zatouží již jenom po smrti. Umírá

v chladných mlhách na pobřeží. Nevrátil se již do svého domova. —

Zvlášť zajímavé jsou ty dva tak různé a vzájemně se křižující proudy touhy, které nám předvádí ve »Dvou světech« (1879). Tam, ta stará, chorá žena, plížící se namahavě se svého lože, jen aby splněním předpisu, který jí poradila pověra, znovu nabyla zdraví, toužící jen po tom, aby konečně zlomila se pouta nemoci, jež tak dlouho nesla a dole šťastná mladá žena, plující ve člunu, plna neurčité touhy, opilá svým štěstím! A chorá žena, když nabyla zdraví, podléhá výčitkám svědomí, že ozdravěla na úkor dívky, za níž hodila svůj čarodějný věnec. Nová, ještě mocnější touha rozvlní její srdce: Touha po smrti a tu touhu může zkojiti jenom mlčelivá hlubina jezera. (Dokončení.)

Dva nové typy zemědělského úvěru.

Napsal dr. Karel Viškovský.

(Dokončení.)

Jinakým způsobem řeší otázku úvěru na hospodářské plodiny zákonodárství francouzské v zákoně o zemědělském warrantu ze dne 18. července 1898. Původcem zákona toho jest známý agrárník a bývalý ministr Méline a zákon sám projednán za chvatného vyřizování celé řady populárních předloh, v době mimořádného pracovního ruchu sněmovny — před letošními novými volbami ve Francii. Dle toho nese též zákon tento ráz — ne sice ukvapenosti — ale snahy po populárnosti.

Budiž nám dovoleno uvésti v hlavních kusech obsah tohoto zákona:

Každý hospodář může pomocí zemědělského warrantu opatřiti si úvěr na hospodářské plodiny a výrobky průmyslové z vlastní těžby jeho pocházející, pokud pod dozorem jeho v budovách neb na poli jsou chovány.

Plodiny a výrobky takové mohou býti obilí ve snopech neb vymlácené, sušená píce a luštěniny, sušené ovoce, rostliny přádelné, rostliny léčivé, rostliny olejnaté, víno, mošt, lih, hedvábné kokony, dříví, mléčné výrobky, výrobky včelařské, oleje, mořská sůl.

Za hospodáře pokládá se vlastník hospodářství i pachtýř. Pachtýř jest však vázán na souhlas propachtovatele (vzhledem na zákonné zástavní právo propachtovatelovo).

Kdo chce warrantem opatřiti si úvěr, oznámí zřízenci (greffier) při soudci mírovém druh a množství plodin neb výrobků, které za zástavu sloužiti mají a obnos žádané zápůjčky. Dále udá ještě, zdali, kde a jakým obnosem zásoby jsou pojištěny, neboť pojistné nastupuje v případě zkázy zboží na místo zástavy. Greffier zapíše údaje tyto do zvláštního rejstříku a vydá hospodáři stejně vyplněný ústřižek (juxtu). Tato juxta jest pro hospodáře warrantem, na nějž úvěru dosíci lze. Rejstřík greffierem vedený jest veřejný a každý věřitel může se přesvědčiti o tom, jaké zápůjčky kdo na warranty byl uzavřel.

Poskytovati zápůjčky na warranty tohoto druhu oprávněny jsou všechny veřejně autorisované úvěrní ústavy, zejména též filiálky banky francouzské.

Když zápůjčka se zaplatí, vrátí věřitel kvitovaný warrant a může žádati, aby v rejstříku o vydaných warrantech vedeném splacení dluhu bylo zaznamenáno. Dlužník může zápůjčku splatiti i před časem a sraziti si úroky až do dne splatnosti s odpočtením deseti dní. Kdyby věřitel zdráhal se předčasné zaplacení přijati, může obnos uložiti u soudu, načež zastavené plodiny ze závazku zástavního se propustí.

Zemědělský warrant může býti eskomptem neb reeskomptem pomocí rubopisu (indossace) přenesen na osoby jiné. O eskomptu jest eskomptující povinen podati zprávu greffierovi, jímž warrant byl vydán.

Neobdržel-li držitel splatného warrantu zaplacení, má právo po uplynutí 8 dnů po oznámení dlužníku učiněném žádati za exekuční prodej zastavených plodin veřejnou dražbou. Povolení a provedení dražby jest prosto všech formalit. Ze stržené ceny obdrží věřitel zaplacení své zápůjčky a sice po uspokojení případných nároků státu za dlužné daně a útrat dražebních. Vydání peněz věřiteli provede se prostě dekretem mírového soudce.

Pakliže držitel warrantu neobdržel zaplacení, má právo postihu (regressu) proti svým předchůdcům; musí však, aby právo toto si zachoval, nejdéle do jednoho měsíce po oznámení dlužníku učiněném přikročiti k prodeji zástavy.

Hospodář, jenž by za warrant zemědělský zápůjčku si opatřil, zastavené plodiny však odklidil, zcizil neb vlastní vinou zhoršil, podléhá trestnímu zákonu pro zneužití důvěry (čl. 406—408 tr. zák.)

Konečně stanoví zákon poskytnutí poplatkových úlev pro naznačený druh warrantových obchodů.

Charakteristickou známkou francouzského zemědělského warrantu jest zvláštní jednoduchost celé instituce. Zákonodárce vycházel tu patrně z přesvědčení o nevhodnosti obchodního warrantu skladištního pro úvěrové potřeby obyvatelstva zemědělského, o které již výše zmínka se stala. Aby úvěr warrantní upravil pro poměry těchto vrstev, zjednodušil zákonodárce instituci warrantu tím, že oddělil úplně prodej zboží od úvěru na zboží, neboť jsou-li obě tyto stránky sloučeny při warrantním úvěru skladišť veřejných (kde ukládá se jen zboží na prodej určené), nemusí tak býti vždy při zemědělském úvěru warrantním (mohouť též zástavou býti plodiny sloužící ku skrmení, k dalšímu zpracování a pod.). Tak odpadla jednak potřeba ukládati zastavené zboží ve zvláštních skladištích a následkem toho odpadly také držební listy skladištní, sloužící k převodu vlastnictví zastaveného zboží. Tím celá instituce warrantového úvěru značně zjednodušena a upravena pro jednoduché potřeby malého muže. Za značnou úlevu — pokud věc jedině s hlediska úvěrního se posuzuje*) — pokládati lze i to, že úvěr warrantový nepředpokládá společného zařízení skladištního, tak že úvěru toho může účastno býti zemědělstvo i tam, kde skladiště rolnická zřízena nejsou.

To jsou přednosti, které theoreticky lze vyvoditi ze zákona francouzského a které dávají instituci této zároveň zmíněný ráz populárnosti.

Ostatně není pochyby, že též v praxi nalezne si instituce tato svůj obor případů, na kteréž bude se hoditi a v nichž dopomůže jednotlivcům ku potřebnému úvěru tam, kde by snad tito z důvodů spočívajících v osobě jejich aneb pro nedostatek místního úvěrnictví dosáhli.

Oproti tomu nesoudíme však, že by francouzským warrantem zemědělským vyvolána byla v život instituce, která by vůbec pohodlněji a s lepším úspěchem vyplniti mohla úkol, jejž obrala si skladištní organisace v Německu nebo kteráž by stvořena byla pro všeobecnou úvěrní potřebu obyvatelstva zemědělského.

Zemědělský warrant francouzský vyhovuje totiž v prvé řadě jen jednomu z úkolů, kterým slouží obilní skladiště rolnická, totiž stránce úvěrní. Opatření úvěru stává se tu pak hospodáři v jistých případech snadnějším než při čistém úvěru osobním, ježto za úvěr neručí v prvé řadě hospodář svými osobními vlastnostmi, nýbrž

*) Jinak jest tomu však s hlediska společného odbytu plodin, jenž právě zřízení společného skladiště k účelu čistění, třídění a společného prodeje ve velkém nutně předpokládá.

uložené plodiny jakožto zástava. Tímto spůsobem může hospodář dosíci úvěru také mimo své okolí, kde osoba jeho jest neznáma, neboť o jeho schopnosti k úvěru legitimuje jej greffierovo ztvrzení o uložených plodinách hospodářových. Touto povahou svou hodil by se úvěr warrantový pro hospodáře prostým osobním úvěrem značněji zadlužené nebo pro hospodáře, kteří v blízkém obvodu svém nemohou osobního úvěru pro nedostatek místních úvěrních organisací nalézti. Běží tu tedy o rozšíření a takřka o vyčerpární úvěru nad meze úvěru osobního. Všeobecnější rozšíření této úvěrní formy musilo by však přirozeně omeziti obor čistého (nezástavního) úvěru osobního, neboť tvoří-li nemovitosti zástavní massu pro věřitele hypoteční, movité zásoby plodin pak massu pro uspokojení věřitele úvěru warrantového, jaká massa další zbyla by pro uspokojení věřitele zvláštní massou nezajištěného (směnečného a pod.), zvláště když movitý fundus instruktus ze separátní exekuce mobilní jest vyloučen?

Warrantový úvěr soutěžil by v tomto směru s úvěrem osobním a musil by rozvoj jeho potlačiti, pokud by nabyti měl širšího pole v kruzích hospodářských. A tu nastává otázka, zdali lze toto možné potlačení úvěru osobního ve prospěch warrantového pokládati za výhodu čili nic. Odpověď na tuto otázku zní ve velkém průměru záporně, ježto při úvěru osobním běží přec jen o pohodlnější, jednodušší a pružnější formu úvěrní než při úvěru warrantovém a ježto též následkem větší jednoduchosti své může úvěr osobní býti levnější než kterýkoli úvěr zástavní a tedy i warrantový.

Pokud se týče všeobecné upotřebitelnosti warrantové formy úvěrní pro poměry zemědělství, dlužno míti na mysli, že hospodář nemívá zásoby po celý rok, nýbrž z pravidla jen po žních. Tím všeobecné používání této formy úvěrní místo osobního úvěru, zejména pro dobu přede žněmi, kdy hospodář úvěru nejčastěji má zapotřebí, valně jest omezeno. S úvěrem warrantovým pak není spojeno výhodnější sprostředkování odbytu, nýbrž naopak jistá vázanost v příčině disposice nad zastavenými zásobami plodin a proto ve mnohých případech pochodí hospodář lépe, pakliže potřebnou hotovost opatří si raději hned prodejem než zastavením svých plodin. Neboť i když hospodář warrantem opatří si úvěr na plodiny, bude z pravidla vázán plodiny do času splatnosti warrantu prodati, aby sobě peníze k jeho zaplacení opatřil. Tato nucenost prodeje může tam, kde není s dostatek postaráno o dobrý odbyt plodin, míti nepříznivý vliv na ceny jejich a téhož lze se obávati též od exekučních prodejů plodin při nezaplacení warrantu.

Dobrý účinek může však úvěr warrantový míti tam, kde běží o to, aby hospodář úvěru osobního postrádající v době náhlé potřeby peněžní nemusil zásoby své prodati za přechodně nepříznivé situace trhu plodinového. Takové případy mohou naskytnouti se zejmena po žních, kdy následkem náhlého zasycení trhu obilního ceny obilí nepoměrně klesávají. V tomto směru mohl by warrant z části přispěti i k jisté regulaci poměrů tržebních.

Leč onoho vlivu, jaký rozumně organisovaná a spravovaná skladiště obilní na trh obilní vykonávati mohou, warrantový úvěr ani z daleka nemůže docíliti. Při warrantu jest úvěr účelem a obilí jest pouze předmětem zástavy, při skladištích běží však v prvé řadě o výhodné sprostředkování společného odbytu a prostředkem, by toto snáze se umožnilo, jest zástavní úvěr na uložené zásoby obilní. Otázka odbytu plodin zbývá při warrantovém úvěru nerozřešena, odbyt ponechán jest péči každého jednotlivce a zůstává nadále na straně nabídky tak nesorganisován a roztříštěn jako dosud. Skladiště obilní oproti tomu pečují o rozřešení palčivé otázky odbytu plodin, zejmena obilí, opatřujíce drobnému rolnictvu výhody prodeje ve velkém a snažíce se vykonávati vliv na trh obilní tím, že nabídku obilí místně i časově regulují a trh dle potřeby zbožím tak napájejí, aby pohyblivost cen rolnictvu nepříznivá co možno byla omezena.

Ve směru tomto francouzský warrant nedovede působnost skladišť obilních ani z daleka n a h r a d i t i. Warrant mohl by proto — pokud běželo by o převzetí instituce této do našeho práva — existovati pouze vedle instituce skladišť, kterou by nikterak nečinil zbytečnou. Daleko však více, než na přenesení warrantu do našeho úvěrnictví, kladli bychom váhu na soustavné zařizování skladišť obilních s lombardním úvěrem dle vylíčeného vzoru, neboť potřebě úvěru, kteréž slouží warrant, vyhověti lze a jest místy u nás vyhověno řádnou organisací úvěru osobního, kdežto v příčině odbytu obilí jest každý hospodář odkázán jenom na sebe.*)

Skladiště obilní neprovedou sice, ani po všeobecném jich roz-

*) Recepci francouzského zemědělského warrantu vadila by u nás do jisté míry i některá ustanovení positivního práva našeho. Tak n. př. § 252. nového exekučního řádu, jenž ustanovuje, že t. zv. příslušenství statku z exekuce mobilární jest vyloučeno. Dle § 296. obč. zák., na nějž v příčině pojmu »příslušenství« se poukazuje, náleží pak k příslušenstvu statku též obilí, pokud ho k pokračování řádného provozování hospodářství jest zapotřebí. Ustanovení toto dalo by snadno podnět k pochybnostem v příčině exekuční massy při exekuci pro nezaplacení warrantu.

šíření, onoho převratu v obchodě obilním a v cenách obilí, jakého zamýšlejí docíliti různé více méně národohospodářsky romantické návrhy, jako na př. německý návrh hraběte Kanitze na monopolisování dovozu obilního. Provedení myšlenky skladišť není rovněž pro rolnictvo tak pohodlné a beznákladné jako monopolisování dovozu a diktování cen obilí státem: vyžadujeť zařízení skladišť práce a spolupůsobení rolnictva a nákladu hmotného. Ale pro rolnictvo má uskutečnění myšlenky skladišť význam ten, že po provedení myšlenky té bude míti samo rolnictvo ve svých rukou důležitý vliv a kus vedení na trhu obilním, jehož nyní při roztříštěném prodeji postrádá, jakkoli značnými kvanty zboží disponuje. V tomto směru jeví se myšlenka skladišť praktickému životu daleko bližší a skutečného provedení schopnější než dalekosáhlé projekty à la Kanitz, ano jeví se dokonce vážným soupeřem těchto projektů (heslo »Kornhaus contra Kanitz«).*)

* * *

Ocenivše takto stručně význam obou typů zemědělského úvěru na plodiny chceme ku konci zmíniti se ještě několika slovy o ruchu, jenž pro zavedení úvěru tohoto v Čechách a v ostatních zemích Rakouských se vzmáhá.

V království Českém za posledních dvou let živě ventiluje se v kruzích hospodářských otázka zařizování skladišť obilních. K veřejné podpoře těchto snah směřoval též návrh posl. J. Horáka a soudr. na sněmě zemském (1896), jenž však nedočkal se dosud bližšího odůvodnění. Na základě vybídnutí zemského výboru král. Českého zabývala se otázkou skladišť obilních zemědělská rada, kteráž v dobrozdání svém doporučuje organisaci skladišť po způsobu bavorském, jakožto nejbližší poměrům zemědělství českého. Zároveň snaží se zemědělská rada uvésti instituci skladišť obilních v souvislosť s okresními záložnami hospodářskými (kteréž vznikly jak známo z kontribučenských fondů obilních), jakožto pravými středisky úvěru zemědělského. Zejména běží o to, umožniti, aby záložny tyto mohly účastniti se finančně (netoliko poskytováním úvěru) zařízení skladišť, což nynějšímu zákonu o okr. hosp. záložnách odporuje. Aby pak zařizování skladišť nedělo se libovolně, nýbrž dle jistého programu a jednotného systému, žádá rada zemědělská, by v dohodnutí s interessenty přesný program vládou a zemí byl sestaven.

*) Srv. Gross-Klaninovu brožuru »Kornhaus kontra Kanitz«, 1896.

Pokud se týče veřejné podpory skladišť obilních, prohlásila vláda při některých příležitostech ochotu podniky podobné podporovati. Prozatím běží tu o podporu od případu k případu. Soustavné podporování této instituce po způsobě Pruska jest — jak z některých prohlášení vládních souditi lze — předmětem úvah v kruzích vládních. Tou dobou zaujalo však stanovisko své již ministerstvo železniční, které zaručuje skladištím obilním vyhlídku: 1. na levnější pronajmutí nádražních pozemků ku zřízení skladiště; 2. na bezplatné zřízení kolejí příjezdních uvnitř nádraží, resp. levnější přenechání železného stavebního materiálu ku zařízení kolejí mimo nádražní prostoru; 3. na úvěr pro dovozné; 4. výhodu reexpedice.*)

Mezitím některé korporace přistoupily již ku zřízení vlastních skladišť obilních a r. 1898 zahájilo činnost již prvé obilní skladiště v Čechách v Bílině; v Dol. Rakousích pak otevřeno r. 1898 skladiště obilní v Pöchlaru. Kromě toho v několika okresích českých (Čáslav, Kolín, Nový Bydžov a j.) koná se jednání za účelem zřízení obilních skladišť rolnických.

Tak dnes i naše kruhy hospodářské, přesytivše se lákavých, ale nepraktických programů hospodářských, docházejí k přesvědčení, že náprava z velké části leží blíže, než sobě kdy pomyslili: ve vlastních jejich rukou. Po mnohém sklamání nacházejí tak kruhy zemědělské přirozeně cestu ku sdružování a svépomoci, od níž — bude-li rozumně vedena a veřejnou pomocí podporována — lze mnohých utěšených plodů pro naše zemědělství se nadíti.

Luděk Marold.**)

Nic není marnějšího, a přec také nic přirozenějšího před čerstvě nasypaným rovem, než vyjádřiti lítost, která vytryskne neodolatelně, zříme-li život plný slibů a nadějí tak rychle zkosený; nic není marnějšího, a přece také nic přirozenějšího, než tázati se,

*) Výnos tento vydán k podnětu dolnorakouského výboru zemského

**) Přítomný článek znamenitého francouzského kritika p. Williama Rittra, známého našim čtenářům z výborné studie o mistru Hynaisovi, (Č. R. červenec 1898), nechce býti nikterak úplným oceněním díla zesnulého mladého mistra; je to pouze několik sympathických vzpomínek, vzniklých pod dojmem zprávy o tragickém úmrtí a osvětlujících velmi zajímavě jednu málo známou periodu Pařížské Maroldovy činnosti.

jakým asi způsobem byl by se měl život utvářiti pro zesnulého co nejlépe, než klásti si zahalečné otázky, jichž typ by byl v Maroldově případě asi tento: nebylo by bývalo lépe, kdyby byl zkrátil svůj pobyt v Paříži a kdyby se byl vrátil do Prahy dříve? A věru, není nám možno tuto otázku si odepříti! Od té chvíle, kdy jsme zvěděli zároveň o smrti i pohřbu mladého umělce, kterého jsme poznali v Paříži v plném zápasu o existenci, pravíme si stále, že i kdyby mu byly jeho dny sečteny tak šetrně jako se to stalo, bylo by mělo jeho dílo aspoň fysiognomii zcela jinou, a řekněme to otevřeně, jakkoli znamenité již bylo, ještě lepší. Za jeden rok naučil se Marold v Paříži vše, čemu se tam mohl naučiti. Kdyby se byl vrátil do Prahy dříve, byl by asi pojal i provedl více velkých prací takových jako panorama bitvy u Lipan, kdežto v Paříži, jsa nucen k vůli živobytí vykonávati za okolností pro jeho talent žalostných (při zdánlivě skvělém postavení) to řemeslo illustratora, o němž lze říci jako o žurnalismu, že vede ke všemu, ovšem jen tehdy, dostane-li se člověk z něho ven, utratil nejkrásnější léta svého života, ne ovšem docela, k tomu byl příliš skvěle nadán a přílišný pracovník, ale způsobem co nejškodlivějším na úkor své umělecké osobnosti.

Vypravování o mých stycích s Maroldem, kterým budu proplítati tyto poznámky, jež nechtějí býti ani úplným náčrtkem ani organickou, dokumentovanou studií, bude důkazem toho, co tvrdím.

* * *

Zdálo se nám vždycky, a také jsme to již často napsali, že Čechové jsou obzvláště nadaní, spíše než kterýkoli jiný národ, pro umění dekorativní: mají to již v krvi. Abychom se o tom jednou pro vždy přesvědčili, stačí vzpomenouti si na ornamentální dar slováckých sedláků a na jeho každodenní manifestace. A pak, Čechové byli s Poláky jediní, kterým se dostalo daru elegance a gracie v míře snad ještě větší než Francouzům. Není ani třeba příliš se zahloubati v díla předních umělců českých, ku př. Manesa, Hynaise, Pirnera nebo i Aleše, abychom zpozorovali okamžitě, jak tento dvojí přirozený dar trvá u nich při všech různých nebo i navzájem protivných tendencích, i při všech různostech vychování, kterému podléhali. Marold, právě tak jako tito mistři, měl ten dekorativní instinkt a vrozenou eleganci, ten vkus krásných forem a krásných attitud, ten cit pro ženskou linii, tyto vlastnosti, jimž ku příkladu Mucha děkuje za svůj rychlý a velký úspěch v Paříži.

Proč neměl také on to štěstí, aby byl debutoval plakátem! Aspoň by ho byl nakladatel, který měl jemný čich a nenosil oči v kapse, okamžitě nechytil a nepodržel v zajetí .... A uvažte, že nebožtík Guillaume osvědčil opravdový umělecký vkus, když se zmocnil Marolda; nicméně je politování hodno, že osvědčil tento vkus na útraty umělce, který by se byl mohl zcela dobře obejíti bez nějakého Eduarda Guillauma, kdyby nebyl předurčen upadnouti z Charybdy do Scylly, to jest uniknouti Guillaumovi a padnout do spárů Calmanna Lévyho.

Není zde na místě odhadovati, mnoho-li je vydavatelství povinnováno Eduardu Guillamovi; role, kterou hrál jako vydavatel, je často velmi krásná, ale vliv, který vykonával na Marolda jako jeho patron, byl velmi škodlivý. Nutno mu ovšem mnoho odpustiti z mnoha všelijakých důvodů, jež není možno krátce vyprávěti. Jeho život měl jako nějaký Balzacův román stránky vskutku epické a jako člověk byl on dokonale dobrý. Revoluce, kterou způsobil tím, že pozvedl obchod s lacinými knihami k něčemu, co se dosti blízko podobalo umění, je známa všem, kdo mají ve svém majetku některý svazek jeho kollekcí stále obnovovaných, stále znovu pučících. Chyba bylo, že ať jakkoli obnovoval, vždy bylo to staré: nahé ženské a stále nahé ženské; nahé ženské při každé i při žádné příležitosti; i tam, co pravím: zvláště tam, kam nepatřily. On vyznával vedle jiných idejí zaviněných neúplným vychováním tuto bizarrní theorii: »Je-li illustrace takto pochopena,« říkával, »činí to jedněm potěšení; druzí sice křičí, ale to jsou pokrytci: v gruntu činí jim to ještě větší potěšení než prvním a kupují tím spíš.« To si nedal nikterak vymluvit. — Z počátku jste dostali několik illustrací a mnoho textu (Pavel a Virginie, Manon, Werther), později nastala trochu rovnováha (Sigurd, Ondina); ale na konec vydavatel celý posedlý nechtěl již nic jiného než illustrace (kollekce Lotus bleu a Lotus alba); nežádal již autory o dovolení k illustraci textu, ale objednával od nich sám něco, co jmenoval »monturou pro illustrace«. Zdálo se, jako by vám říkal: já mám perly, jste dost obratný zlatník, abyste upravil trochu kovu kolem nich? Je-li to zlato, tím lépe pro vás, je to vaše věc, ale bude-li to jen talmi, mně je to jedno, mé perly zůstanou přece perlami...

Bylo to na podzim roku 1892, když jsem přišel do styku s vydavatelem z Boulevardu Brune; v té době čekalo se od něho více, než splnil později, a vyjíti u něho mi působilo značné potěšení; vydal právě svých deset nebo dvanáct prvních Nelumbo,

kde kupec dostal ještě také text za svoje peníze, a Marold pracoval již jako huť. Pozornost Guillaumovu upoutal v posledním Salonu velký šedý akvarel, svrchovaně smělý a distinguovaný, představující mladou ženu, nahou, po kotníky ve vodě a nachýlenou nad svým vlastním odrazem. Bylo to velmi krásné a velmi cudné zároveň. Člověk, který udělal něco takového, nepotřeboval se již učiti od nikoho a měl již jen jíti poctivě svou cestou. Nešťastnou náhodou Guillaume viděl dílo, upadl u vytržení, koupil je okamžitě a zároveň jedním rázem koupil i autora, kterého zahrnul lichocením a úlisností, kterého zaujal tak důkladně, že nebylo vyváznutí. Ostatně Marold se choval zcela passivně a nedával žádné nadšení na jevo. Ale byl již jednou chycen a od té doby nenašel již času ani si oddychnouti. Když jsem se s ním seznámil, dělal již jeden akvarel nebo tušovou kresbu denně a dostával za každý list padesát franků. Mimo to musil dodávati vignetty, záhlaví kapitol nebo culs de lampe. Vedle Nelumbo, jichž vycházely měsíčně dva svazky, pustil se Guillaume do vydávání illustrovaného měsíčníku s názvem le Bambou, jímž znepokojoval všechny milovníky vzácných knih. A tak ovšem byly mladému umělci všechny prostředky dobré, aby postačil této všechny síly zaujímající, oslabující a při delším trvání monotonní práci. Zařizoval se ovšem tak, aby mohl míti pokud možno stále model; ale čas od času, zaplaven objednávkami, přece povolil a použil fotografie, okopíroval ji dokonce, přísahaje si, že to neučiní podruhé: ale nepočítal se svým zaměstnavatelem! A pomyslíte snadno, jak nechal Salonů, výstav a jakékoliv jiné práce, vyjma tu, jež se měnila okamžitě v hotové peníze.

Já sám měl té doby ještě illuse o illustraci. Tehdy nebylo ještě řeči o pouhé výzdobě knihy a Grassetovi »Čtyři synové Aymonovi« byli naučením, které ještě nikdo nechápal. Jako tehdy všichni, myslil jsem, že nejlepší způsob illustrace jest, držeti se co nejvěrněji textu. Svěřil jsem tuto krásnou theorii příteli svému Florianovi, znamenitému dřevorytci, který reprodukoval první komposice Maroldovy, na něhož pohlížel s upřímným obdivem — a který se dovedl pro svou osobu v čas vybaviti od Guillauma — svěřil jsem mu ji téhož dne, kdy jsem mu ohlašoval, že nakladatel přijal ode mne jednu rumunskou povídku pro své Bambou a že objednal jiné pro Nelumbo. On se usmál.

— A rozumí se, že Vás bude Marold illustrovat?

— Ovšem, a já jsem velmi rád. Je Čech, a pochytí snadno typ slovanské krásy, který je tak četný v Rumunsku, zná národní

kroje své země: střevíce, vyšívání a kroje rumunské jsou téměř stejné, dopadne to velmi dobře . . .

— Ah, myslíte? odpověděl mi Florian s příkrostí, kterou umírním v následujících větách. — Ale vždyť přece víte, že Vás nebude Marold číst. Až dosud nerozumí vůbec leda nejběžnější francině a nečte zhola nic.

Byl jsem ohromen.

— A jak to tedy dělá?

— Jak to dělá? můj soudruh na to. — Guillaume mu naznačí třemi slovy celou historii a končí: Ostatně nebuďte nikdy na rozpacích; když nevíte, jak si pomoci, svlíkejte! Jakmile kupec uvidí něco nahého, nestará se o ostatní a má zrovna oheň před očima. A Marold se také řídí podle té rady! Otevřte Manon Lescaut: jedná se o káru, která veze do Havru nevěstky, jež se mají přeplaviti do Ameriky. Je jasno, že by nebyli dovolili osobám, které jsou vypuzeny právě pro svou nemorálnost, sebe menší neslušnost na velké královské silnici; a vůz se zastavil ve dvoře hostince mezi Evreuxem a Paříží. Nuže, bylo to v den platu, my byli všichni u Guillauma, když přišel Marold. Přinášel pověstnou káru. A svlékl všechny, pane můj, a dokonale! Pravý trh na východní otrokyně! My se dáme všichni do smíchu, a jeden přes druhého bručí nebo připomíná některou okolnost z povídky, která činí kresbu ještě méně pravděpodobnou . . .

— Marold ani nemrkal a jak se zdálo, ani nechápal ten smích, který jeho kresba rozpoutala; jeho oči hleděly jen vyčísti dojem patronův, jehož obličej se pomalu jasnil a počínal slaďounce usmívat . . . A Guillaume počal tonem největšího svatouška: »Ale, přátelé, já to vskutku neshledávám tak neobyčejným . . . Fantasii, pánové! svobodu! vzduch! Nesmíme to bráti tak přísně! . . . Jsou to nevěstky, praví text, nuže, illustrace má se držeti více ducha než litery . . . Myslíte, že budou kupci tak nesolidní, aby si na takovou maličkost stěžovali? Naopak, budou vděčni našemu příteli Maroldovi, že jim ukázal tak hezké osobičky . . . « A tak dále, a tak dále. Nicméně my nebyli ještě přesvědčeni a dělali námitky dále . . »Nuže,« řekl Guillaume, aby tomu učinil konec, »když vám na tom tolik záleží, Marold je trochu oblíkne, ty chudinky . . . .« A když jsme odcházeli ještě v smíchu, pravil mi jeden kamarád: »Uvidíte, že to neudělá.« — »Ale to není možná, vždyť by to byl nesmysl!« — Ale svazek vyjde, a hrome! podívejte se na pátou stránku Manon, najdete ji tam, tu pověstnou káru! a zrovna ta-

kovou, bez jediného závoje! A podle toho si doplníte snadno, co se asi stalo při objednávání kresby: patrně Guillaume, když vypravoval Maroldovi scenu s károu, mu podal takové vysvětlení, že nebylo Maroldovi ani jinak možno skomponovati kresbu, než jak to učinil . . .

— U čerta! namítl jsem velmi rozpačitě: V mé rumunské povídce se vyskytují dva milenci, které císař z pohádky, otec mladé dívky, dá zavříti do sudu a hodit do Dunaje. On je schopen svléknout také můj párek, ten Marold!

— To také jistě! Nakreslí Vám vnitřek sudu a vaše obě osoby v celé čistotě rajské ranní toiletty . . .

— Ne, musím se tedy seznámiti s Maroldem. Já chci za každou cenu, aby se držel trochu toho rumunského textu, tak naivního . . .

— Oh, víte, nebude to pranic platno . . . Ostatně můžete se pokusiti. Najdete ho vždy v jeho atelieru.

Byl jsem tak naivní, že jsem se zmínil Guillaumovi o své touze promluviti s jeho illustratorem.

Udělal dlouhý obličej, namítal, že je nutno nechati illustratora, ať pracuje dle své libosti, že si pomůže velmi dobře, že dobré rady umělcům jenom škodí; pochopil jsem, že nesmím naléhati. Ale jakmile mi bylo možno, šel jsem zazvonit na dvéře Maroldova atelieru; byla to veliká místnost se skleněnou stěnou v prvním poschodí, v domě, kde byly dva ateliery nad sebou. Bylo to na počátku široké ulice, jejíž jméno jsem zapomněl, vbíhající do Boulevardu Montparnasse, na dva kroky od Carlose Schwaba. Na zdech atelieru nic, nic než draperie, v koutě ulehal zvolna prach na špatnou Makartovu kytici z rákosí a z pávích per, dvě nebo tři laciné žaponnerie . . . Pravá dílna pracovníka, nic vypočteného pro návštěvníky; ale »světlá komora« prozrazovala již díla počtem do tuctů.

Mládí umělcovo mne překvapilo a vysvětlilo mi mnoho zároveň. Jeho zdravý a otevřený obličej, jeho velké, světle šedomodré oči, tak časté u Slovanů, mne ihned okouzlily; byl oholen, měl všeho všudy malý knír, světlý jako ječmenová pole jeho vlasti.

— »Pane Marolde, bylo mi řečeno, že illustrujete mou rumunskou povídku, a pak, že Vám činí frančina poněkud obtíže. Přicházím nabídnouti se Vám zcela k disposici a dáti všechna vysvětlení, která by Vám mohla posloužiti k illustraci mého textu. Je to zcela naivní, zcela idyllická malá legenda lidová, která není nikterak téhož rázu, který je obvyklý v kollekcích Guillaumových . . .«

— »Ano, já vím, je tam sud a v něm dva milenci. Řeka vyvrhne sud na břeh, sud se rozbije a milenci vylezou« . . .

— »Smím zvědět, který moment z vypravování vyvolíte?«

— »Ale udělám je jednou v sudě a podruhé, jak z něho lezou . . .«

A já, zachycuje kouli v letu: »Víte, že jsou oblečeni v kroje velmi podobné vašim slováckým . . .«

Ale on: »Oh kostym je zbytečný, udělám je nahé . . . .« U čerta! Florianova předpověď!

— »Ah ne, drahý pane Marolde, ne, prosím vás, to nedělejte — to by zkazilo celý dojem. Oni nemají, oni nesmějí býti nazí . . . Mám celou kollekci fotografií rumunských typů, přinesu Vám je, najdete v nich poučení . . .«

Slíbil mi zdánlivě všechno, co jsem chtěl; pak jsme počali hovořit o Praze, o Čechách, a brzy jsme se spřátelili.

Pochopil jsem teprve do opravdy, jaké je to velké dítě a jak povrchním způsobem chápe illustraci co se týče exaktnosti, následkem špatných zvyků, které mu navykl Guillaume, když jsem mu přinesl rumunské fotografie. Byla tam mezi jiným nákladní loď řecká na Dunaji z okolí Galace nebo Braily. Ta bárka mu dělala dětinskou radost, neustále se k ní vracel; pokoušel jsem se mu jí zase odníti, ale zmocnil se jí zase; jásal nadšením; chtěl si ji přes moc ponechat a za každou cenu umístiti v mém textu, — a udělal z ní pak vskutku záhlaví. A nemluví se tam ani na okamžik o nějakém korábu!

— »Ale mluví se tam o Dunaji«, namítal ten velký hoch.

— »Ano, ale na Dunaji za doby legendární nejezdily tak zdokonalené koráby jako tento.«

Ale nezbývalo nic, než aby šlo po jeho. Nebyl bych mohl ničemu zabrániti. Vždyť zastrčil také pražský most, on Čech, do záhlaví kapitoly Werthera jako typ malého německého města! Podobnost českého a rumunského vyšívání ho překvapila. Ukázal mi obdivuhodnou košili se žlutým vyšíváním a jiné české práce, které mne okouzlily stejně jako jeho fotografie oné barky; měl je na prodej a byl by se jich rád zbavil kus ke kusu po třiceti, po šedesáti francích. Pochopil jsem, že všechna zuřivá práce mu nevynášela tolik, aby nepřicházel nikdy do rozpaků, a omluvil jsem snadno, že se více nenamáhá pro prohnaného nakladatele, který mu platil právě jen tolik, aby ho udržel v úplné odvislosti, aby mu zabránil jednak pracovati pro jiné, jednak zjednati si jméno, které

by mu dovolilo zvýšiti ceny. Tak ho držel v zajetí tak dlouho, až mu ho vyrvali jeho vlastní konkurenti, Lemerre a Calman Lévy.

Nechť ti, kdož by přišli do pokušení domnívati se, že byl Marold placen velmi dobře, vzpomenou laskavě, že umělec žil v Paříži, že modely jsou tam strašně drahé a že on je potřeboval neustále; a zvláště, opakujeme ještě jednou, že mu bylo materielně nemožno dělati cokoli jiného než malé obrázky pro Guillauma.

Rozumí se samo sebou, že rumunská povídka vyšla, že jsem měl za záhlaví dost bezvýznamnou kresbu znázorňující mladou ženu oděnou krojem, který byl více český než rumunský; neunikl jsem také dvěma velkým scenám nahoty, obě v sudu, jak bylo v intencích vydavatele z Boulevardu Brune; jsou ostatně rozkošné. Guillaume, se kterým jsem se setkal nějaký čas po vyjití povídky, řekl mi tonem polo bručivým a ironisujícím zároveň: »Ah, ten váš sud! Nemáte ani ponětí, co dal Maroldovi starostí. Nevěděl, jak si pomoci . . . A kdyby nebyl měl ten šťastný nápad svlíknout obě osoby, nevím, jak by to bylo dopadlo!«

V červenci 1893 jsem se vydal do Dalmacie a na Černou Horu a byl bych málem zavlékl mladého umělce do naší malé společnosti; byl by se cítil jako doma mezi těmi podivuhodnými kmeny jihoslovanskými. Ale Guillaume mu udělal přísné kázání a on musil zůstat. Smluvili jsme se na určitý den, že strávíme večer spolu a půjdeme na jeřábky do ruské restaurace v ulici Richelieu; Marold byl sám v Paříži, vypravil právě ženu a churavé dítě na léto na český venkov, zatím co on pokračoval ve své uzavřené práci. Celý večer jsme mluvili o budoucnosti, o cestách, které jsme snili spolu velikým slovanským světem; nesmírná touha po svobodě a po volném vzduchu se ho zmocňovala. Zůstali jsme dosti dlouho venku na boulevardu. Stával se sdílným, oživoval víc a více, vyjadřoval se již snáze a konečně se velmi rozveselil. Nikdy, když nás opustil, by mi nebylo napadlo, že jsme se to viděli naposled.

Nevrátil jsem se již do Paříže a usadil jsem se ve Vídni. Ale Marolda jsem s dohledu neztratil, ač jsem neměl nikdy od něho přímé zprávy. Psát bylo zbytečno, věděl jsem, že by nebyl odpověděl. Ale malé svazečky Guillaumovy se jen hemžily a docházely mne pravidelně, a já viděl v duchu ubohého hocha, jak se moří se stránkou po padesáti francích! A uvažte prosím, že když posloužily k illustraci knih, které se prodávaly až ve třiceti tisících exemplářích, jeho akvarely nebo tuše vystaveny v knihkupectví Dentu, avenue de l'Opéra — jež měl tehdy pronajato Floury, dnes

jeden z nejumělečtějšíeh vydavatelů současných — nebo později v rue de Seize v gallerii George Petita, prodávaly se často za dvoj- i trojnásobnou cenu než ta, kterou za ně Guillaume zaplatil autorovi . . . . Stále táž písnička, a nepřestane, co svět bude světem.

A pomyslím-li, že nutno dodati, máme-li býti spravedliví, že Guillaume může býti ještě jmenován mezi těmi pařížskými vydavately, jež si mohli vždy autoři i illustratoři co nejvíce chválit!

Vedl jsem jednoho dne k Maroldovi Emila Clause, belgického krajináře tak šťavnatého impressionismu, jehož obrazy jsem viděl také kdysi v Praze vystaveny. Marold právě dokončil pro illustraci Les Vrais Riches, od François Coppée, tušovou kresbu, se kterou byl velmi spokojen; představovala »Adama Harrissona, z Chicaga, obchodníka se soleným masem vepřovým.« Již z té radosti, kterou pociťoval, že se mu podařilo postavit na nohy tak povedeného Amerikána, jsme pochopili, jaká únava se zmocňuje toho dobrého hocha při těch stále znovu se opakujících dráždivých scenách. Objev, který jsem učinil v malém předpokoji před atelierem, poučil mne ještě více než přítomnost »camery lucidy« v atelieru. Poprosil mne, abych tam na něho okamžik posečkal jednoho dne, kdy jsme si dali u něho dostaveníčko, a já ho požádal o dovolení, abych směl listovat v jeho sbírce fotografií. Byly roztříděny v černých vazbách, s nápisy na hřbetu: Botanika, Akt, Krajiny... Přirozeně sáhl jsem nejprve po sbírce Aktů, ale našel jsem pouze listy a květy. Vzal jsem svazek Botaniky, a skutečně, akty byly tam všechny. Jak vidíte, byla tato malá skrývačka až dojemná svou naivností; Marold si nenamáhal příliš obraznost, aby utajil zvědavcům svá malá tajemství; neboť bylo tu tajemství: některé z fotografií nesly neklamné stopy kopírování. Aby mi bylo dobře rozuměno: nevyčítám nikterak umělci Maroldovy váhy, že takto jednal jednou nebo dvakrát za tak hrozných podmínek; lituji spíše, že tak nečinil častěji, aby tak získal trochu prázdného času pro práce vážnější. Panorama bitvy u Lipan, obdivuhodné kresby, které vytvořil od svého návratu do Prahy, náčrtky zaslané francouzským illustrovaným listům za posledních nepokojů, ten nádherný plakát pro divadelní představení*), kde použiv myšlenky Chéretova Theatrophonu ještě ji zlepšil a učinil svou tím, že ji spracoval s vkusem a s distinkcí takovou, že nebude možno necitovati tento plakát mezi nejlepšími naší doby vůbec, — jsou stvořeny učiniti

*) Autor naráží na plakát pro „Náš dům v assanaci.«

nám ještě bolestnější lítost, že musil v Paříži vést takovýto život galejníka. A kdo ví, jaké ještě poslední jeho práce mi nejsou známy!

Ostatně samy v sobě, abstrahujeme-li od textu, který doprovázejí, jeho pařížské práce jsou plny nepopíratelného půvabu, a zůstanou zajisté typem illustrace moderní francouzské laciné knihy. Je zvláštní, že bylo zrovna údělem Čecha vytvořiti tento typ! Pravdou je, že ten pořádný, pracovitý hoch, vzezření venkovana a zdánlivě zdravím překypující, měl v nejvyšší míře dvojí cit: Paříže a ženy. Málem by člověk řekl, že byl pařížštější než skutečnost. Všechny illustrace z Les vrais riches jsou toho důkazem. Ale chceme-li posouditi, čím by se byl stal Marold, kdyby byl našel příležitost pracovati v jiném prostředí, pohlédněme v záhlaví Petit Bleu, vydaného u Calmanna Lévyho, na ten opravdu úžasný portret Gypa, tak pronikavé psychologie, tak nevyrovnatelného chicu a tak prohlédavého feminismu. To je žena velkého světa pochopená mužem téhož světa a vyjádřená zároveň dekorativním umělcem prvního řádu. Kdyby nezbylo z Marolda nic jiného než to, jeho jméno by potrvalo.

Za to chcete-li se přesvědčiti, co zavinily špatné rady jeho vydavatele, vizte, jak v překladu Michaila od Tolstého uprostřed věcí roztomilých byl přiveden k tomu, aby zrovna zneuctil tato slova textu: »A ona, nešťastnice, byla již ztuhlá« (str. 105).

Ubohý Marold! Kdo by mu to mohl vykládati ve zlé? Nikdo není méně vinen než on tímto proviněním proti pravděpodobnosti nebo dobrému vkusu, neboť jakmile se někdo odhodlal vysvětliti mu přesně, oč se vlastně jedná, a prostředí a dobu, ihned se vpravil do všeho a dovedl býti velmi exaktním. Vizte mezi illustracemi ku Chevalier Destouches scenu, kde Bílí (Chouani) hrajou v kuželky s hlavami Modrých (Republikánů) až po krk zakopaných do země. A co se týče aristokratičnosti jeho kresby, ta je nepopíratelná: v nejodvážnějších scenách se zachrání něčím zvláštním; jakousi čistotou a elegancí, která je vinna, že jen tím více zlořečíte těm špatným radám, jichž musil následovati. Neboť on poslouchal jako dítě. A tak celá pařížská perioda jeho života má cenu jako dvojí příklad: ukazuje předně, že člověk, který je si jist svou kresbou, najde vždy dosti snadno živobytí, že velmi pevná kresba je nástroj, který nezradí nikdy svého pána — ale pak také volá hlasitě, že velký umělec, který nehodlá zajíti v obyčejné práci uměleckého řemeslníka, nemá si nikdy vložiti na krk uzdu illustrace, není-li jist, že zůstane pánem své vůle a že bude moci uniknouti,

jakmile se ho zmocní inspirace, robotě, která se mu znechutí a zabraňuje jeho pokrokům.

A nechť čtenář, až dočte tyto stránky, se vrátí do panoramy bitvy u Lipan! Pochopí lépe, co vše ztratil ten mladý muž sotva třiatřicetiletý, pro něhož již počíná soud potomků, tím, že zůstal obmezen na práce kšeftovní. A pochopí, že ztratily-li Čechy dne 1. prosince 1898 umělce vskutku velikého, ztratily již mezi rokem 1892 a 1896 nejlepší část jeho činnosti.

Dürrenstein a. d. Donau, 15. prosince 1898.

William Ritter.

O mezinárodním soudu rozhodčím.

Volně dle ruského pojednává Dr. Dobroslav Krejčí.

(Dokončení.)

Zbývá nám ještě zmíniti se krátce o tom, co se děje po volbě rozhodčích.

Především arci je nutno, aby zvolení rozhodčí úřad svůj přijali. Teprve jejich prohlášením, že čestný úkol na ně vznesený přijímají, stává se kompromiss závazným; jinak rozpadá se prostě v nic, ač není-li v něm samém pro případ takový postaráno o jiné soudce a nejsou-li tito ochotnější.

Nutiti někoho k těžkému a choulostivému, byť i velmi čestnému tomu úřadu arci nelze. Proto zdá se nám skoro směšno učeně vyvozovati, ze kterých důvodů smí zvolený rozhodčí úřad ten odmítnouti anebo před ukončením funkcí se ho vzdáti, — právě tak směšno, jako přesně pod a), b), c) a t. d. vypočítávati, jaké náležitosti musí míti ten, kdo má býti zvolen za mezinárodního rozhodčího, a kdo jest k úřadu tomu nezpůsobilým, dokonce pak hádati se učeně o jednotlivosti! Jsou to věci, jež napřed se nedají určiti, a při nichž hlavní roli hraje individuelní osobní vlastnosti a oboustranná důvěra, jíž nelze vázati žádnými pravidly.

Rozhodčí, kteří úřad přijali, je-li jich více, musí si především zvoliti předsedu. Obyčejně to bývá nejstarší z nich, nebo zástupce státu, v jehož území soud zasedá; ve smíšených komissích obyčejně superarbiter, vrchní rozhodčí.

Kde má soud zasedati, určuje při soudech vícečlenných zpravidla již kompromiss. Někdy určuje se v něm pouze, kde se má soud poprve sejíti a dává se mu na vůli, aby sám určil, kde chce dále zasedati.

Ve většině méně vážných případů zasedal soud v hlavním městě jednoho ze sporných státův anebo na místě, jehož se spor týče. V nejzávažnějších mezinárodních sporech však bývá stanoveno za sídlo soudu některé místo hodně za větrem, kam nesáhá ani dost málo vliv sporných stran.

Větší mezinárodní soudy rozhodčí mívají také svého tajemníka, který píše protokoly a obstarává jinou písemní agendu. Volí jej buď předseda soudu, nebo sporné strany samy; v tomto případě bývají někdy sekretáři dva, z nichž každá sporná strana volí jednoho (na př. dle kompromissu mezi Spojenými státy a Mexikem z 11. dubna 1893. nebo mezi týmiž Spoj. státy a Francií z 15. ledna 1880).

Ku sprostředkování styku mezi rozhodčím soudem a spornými státy bývá soudu přidán se strany každého ze států těch zvláštní agent, který není členem soudu: těmto agentům pak přidává se druhdy k ruce celý sbor rádců (council), sestávající z vynikajících právníků či specialistů (na př. dle kompromissů: mezi Anglií a Spojenými státy z 8. května 1871, mezi týmiž stranami z 29. února 1892, mezi Francií a Chile z 19. října 1894. a j.)

Jednání soudní počíná obyčejně tím, že každá strana předloží zvláštní pamětní spis (mémoire, case, statement) v němž zevrubně vyličuje a hájí své stanovisko; dodá jej každá strana v určité lhůtě, kompromissem stanovené, zpravidla dosud pro obě strany zároveň končící, každému členu soudu i zástupci strany druhé.

V další lhůtě, rovněž v kompromissu určené, podá pak zase každá strana podobným způsobem svou odpověď na pamětní spis strany druhé (contre-mémoire, counter-case, second and definitive statement).

V novějších kompromissích jeví se pokrok potud, že se tyto »sporné spisy« předkládají soudu resp. jeho sekretáři, a to postupně, ne od obou stran zároveň, takže nemusí strany jaksi již předem hádati námitky strany druhé a tyto pouze uhodnuté, domnělé námitky vyvraceti, nýbrž mají již před sebou konkretní tvrzení a námitky protivníkovy; výjimku tvoří ovšem první spis té strany, která vystupuje jakožto žalobce. Tak stanoví na př. Řád jednací pro rozhodčí soud Francouzsko-Chilský, daný v Santjagu 17. října 1895).

K těmto »sporným spisům« musí strany přiložiti všechny své písemné důkazy, jako smlouvy, úřední korrespondenci,

mapy a plány atd. Nemá-li druhá strana těchže listin, musí jí strana důkaz vedoucí dodati věrné opisy jich, v každém případě pak musí se druhé straně oznámiti, jakých písemných důkazů se dovoláváno. Jinak nelze k důkazům těm na soudě přihlížeti.

Mimo důkazy listinné připouští se také důkaz svědecký, a někdy též osobní výslech zástupců sporných stran, vše to dle uznání soudu. Vždycky však mají býti provedeny jen ty důkazy, které strany samy byly nabídly. Důkazy připuštěné tak jako vůbec vše, co se u soudu děje, sluší oznámiti oběma stranám, a vůbec má rozhodčí soud o každém jednotlivém případě vyslechnouti ne pouze jednu, nýbrž obě strany.

Při zasedáních soudu nutna jest ovšem přítomnost všech jeho členů. Přítomnost jiných osob při soudních poradách se nepřipouští.

Ostatně řídí se způsob jednání u mezinárodních soudů rozhodčích především pravidly, danými pro ten který případ v tom kterém kompromissu; není-li tam takových pravidel, určuje si soud svůj jednací řád sám, — ovšem nesmí učiniti nic, co by bylo v přímém odporu se základními zásadami každého řádného soudnictví, jinak mohl by nález jeho býti zmatečným.

Celkem lze říci, že způsob jednání u mezinárodních soudů rozhodčích stále se zdokonaluje. Začíná si dokonce přisvojovati, ovšem teprve jaksi v zárodcích, i základní zásady moderního soudnictví, ústnost, bezprostřednost, ba někdy i veřejnost (veřejně projednával se na př. spor mezi Francií a Nicaraguou před francouzským kassačním soudem dle kompromissu ze dne 15. října 1879).

Jest si v zájmu lidskosti jen přáti, by zdokonalování to pokračovalo, a to pokračovalo šťastně! —

Po provedeném jednání nastávají arci porady soudu — při nichž, jak již řečeno, veřejnost ovšem jest vyloučena — a pak jeho nález či rozhodnutí.

Základem rozhodnutí toho může býti jedině přísné právo, ovšem především právo mezinárodní a po případě všeobecné, základní zásady práva vůbec.

Právo mezinárodní je však dvojího druhu: Jednak všeobecné, t. j. ony zásady, které se již ustálily ve stycích mezinárodních a všeobecně se za platné uznávají, jednak zvláštní, t. j. taková pravidla, na kterých se v kompromisse pro tento případ sdělaném dohodly sporné strany jakožto na základu, dle něhož má spor býti řešen.

Tato zvláštní pravidla jsou ovšem pro rozhodčí soudce, kteří úřad týmž kompromissem na ně vložený přijali, v první řadě rozhodna. Někdy se strany v kompromisse zavazují, uznávati je také v budoucnosti pro sebe závaznými, a tak stávají se pravidla ta leckdy základem všeobecné normy práva mezinárodního.

Teprve když toto právo zvláštní nestačí, platí pak ovšem mezinárodní právo všeobecné, a kde ani s tím se nevystačuje, nutno se utéci k všeobecným základním zásadám práva vůbec. Nikdy však se neponechává mezinárodním soudům rozhodčím, aby spor rozhodli jen dle svého svědomí, bez ohledu na přísné právo — tak jako bývá často při rozhodčích v obyčejných sporech občanských. Bylo by to neslučitelno s právní povahou mezinárodního soudu rozhodčího. Není ovšem vyloučeno, aby soud takový seznav, že mu v dosavadním přísném právu schází řádný podklad pro rozhodnutí daného sporu, navrhl stranám rozřešení jeho způsobem, který se mu osobně zdá nejspravedlivějším a nejvhodnějším; ale tím přestává býti on sám mezinárodním soudem rozhodčím a rozhodnutí jeho závazným: on stává se pouhým prostředníkem, toto pak pouhým nezávazným návrhem.

Od toho sluší ovšem lišiti případ, kde rozhodčí soud neuzná nárok ani jedné ani druhé strany za správný a rozhodne spor zcela jiným, samostatným uspořádáním věci, jakýmsi středocestím. Na př. neuzná za správné hranice, které žádá jedna, ani ty, které žádá druhá strana, nýbrž ustanoví sám třetí, zcela neb z části odchylnou čáru hraniční. V kompromissech sice zpravidla mu nebývá dána takováto právomoc, ale je-li dána, ba není-li alespoň přímo zakázána, a spočívá-li rozhodnutí soudu pouze na zásadách právních, nelze proti němu ničeho namítati. Mnozí theoretikové však ho přes to nepřipouštějí, ba vyslovují se i proti tomu, aby bylo právo k tomu vůbec rozhodčímu soudu v kompromissech poskytováno (na př. Rolin-Jaquemyns).

Spor jest nálezem rozhodnut, sluší tedy zpravidla již jen také prakticky zahladiti jeho stopy: nesprávné hraniční mezníky přesunouti, vyplatiti poškozenému náhradu atd., odstraniti vůbec stav, který byl uznán za bezprávný.

Není tu sice žádné moci, která by takovéto praktické provedení nálezu mohla vynutiti, tak jako v občanském životě se vynucuje provedení rozsudků a nálezů soudních exekucí. Marně asi také navrhují někteří, aby se provedení náiezu mezinárodního soudu rozhodčího vynutilo na neposlušné straně vojnou. Avšak vzmáhající

se cit právní a věrnost ke smlouvám samy musí tu nahraditi veškeru exekuci. Také skutečně shledáváme se v historii mezinárodních soudů rozhodčích jen nadmíru zřídka s případy, kde by se jeden ze sporných států vzpíral podrobiti se nálezu soudu toho. (Němirovskij nedovede uvésti ani jediného takového případu.)

Za to setkáváme se s případy, kde obě strany shodly se v tom, že nález rozsudího je zmatečný a neplatný, a že nemá býti proveden. V 72 případech, pozorovaných Němirovským, jsou takové případy dva: Prvním byl nález krále nizozemského, vydaný v r. 1831. ve sporu Velké Britanie a Spojených států, který byl od obou stran souhlasně uznán za zmatečný i neplatný proto, že jím byla překročena právomoc, v kompromissu rozhodčímu udělená; druhým nález Wiliama Stronga ve sporu mezi spojenými státy a Haiti, zavržený oběma stranami pro zjevné nesprávnosti.

V theorii se uvádí množství různých důvodů zmatečnosti a neplatnosti takové, a vedou se i hádky o to, před jakými tribunály sluší se domáhati uznání té zmatečnosti a neplatnosti, zejména zda před nejvyššími soudy států, v nichž rozhodčí soud zasedal (Goldschmidt), anebo před zvláštními mezinárodními soudy rozhodčími, ustanovenými již předem v kompromisse pro takovýto případ (Merighnac a j.)

V praxi je to však dosud málo významno. Neboť jde-li o příliš křiklavé porušení kompromissu nebo všeobecného mezinárodního práva, donutí národní čest a cit právní vzmáhající se i ve stycích mezinárodních také tu stranu, v jejíž prospěch nesprávný nález dopadl, že uzná jeho neplatnost; s druhé strany pak by uznaná možnost, odporovati jednostranně nálezu rozhodčího pro domnělou jakousi zmatečnost, mohla snadno dávati nespokojené, neslušné straně záminku, by se pod pláštíkem jaksi čestným vyhnula nepohodlným důsledkům kompromissu.

V každém případě by bylo asi tam, kde by kompromiss dopouštěl odporovati nálezu rozhodčímu pro jisté důvody zmateční nebo kde by dopouštěl dokonce i odvolati se z nálezu toho, nejvýš záhodno stanoviti pro takový případ v témže kompromisse hned nový soud rozhodčí a do soudu toho nepovolávati žádných zástupců stran aniž členů od stran jakkoliv závislých. Dosud stal se však jen jednou pokus takový (při vyjednávání Anglie se Spojenými státy o stálém soudu rozhodčím v r. 1896); leč i pokus ten zůstal zcela bezvýsledným.

* * *

Bylo by si přáti, bychom brzy mohli o mezinárodním soudě rozhodčím mluviti jako o hotové, již zcela vyhráněné, dokonalé instituci. Kéž podaří se dohasínajícímu století zbudovati aspoň základy k tomu, aby mezinárodní soud rozhodčí byl skutečně tím, čím býti má: Úplnou a bezpodmínečnou náhradou za všechny války! A šťastnější století příští kéž na těch základech co nejdříve vystaví budovu veskrze dokonalou a účelnou vně i uvnitř! Pak žehnati bude genius lidskosti tomu mladistvému vládci slovanské Rusi, který — ačkoliv je v čele obrovské říše, ne již v úpadku, ani v zenithu, ale takořka na počátku svého mohutného rozvoje se nalézající, a ač by mohl na váhu při mezinárodních sporech ku svému hlasu přidati nejvíce bodáků a nejsnáze je ještě rozmnožiti — přes to první s výšin trůuu zavolal vážně a rozhodně své »Odzbrojme!«, a tak položil do oněch základů první pevný kámen!

Hostýn.

Napsal Josef Merhaut.

(Pokračování.)

Se zdravou surovostí hor rozehnal se vítr i do lidí. Hřivna zmámen díval se na ten zmatek, v němž teď všecko hnalo se na schody před kostelem a dále v chrám; v úprku závratném, v němž jako by všichni trhali se od toho světa tam hluboko dole, mluvilo se jen písní, dýchalo vírou a žilo jen nedočkavou touhou po tom, kam záhadný vítr hnal. To snad lid už tušil v něm poselství s nebe, že opíral se v ten vítr s blaženou silou, se kterou zmáhají se poslední překážky před branami rozkoše. Opíjel se jeho náhlou prudkostí, vrhal se bláznivě v tu roztočenou smršť, která vyzdvihovala zástupy na větrná svá ramena a metala je s chvatem nezadržitelným ke dveřím svatyně. A vítr škubal korouhvemi, zvedal stuhy na křížích, cuchal šátky ženám, trhal hudbu, mlátil písničkami o zem a zase je rozhazoval dál — — vítr zachytil také Hřivnu, opřel se o jeho tělo, udeřil ho do čela, podvrátil duši —

Zastavil se, jako by nemohl dál, a hledal ženu. Uchvácena byla také vírem, který jí do černých šatů zalehl, štíhlost jejího těla obkreslovala a kloboučkem škubal na hlavě. Přidržela si jej nejprve rukou, pak odepjala jehlici a v ruce jej nesla. Vítr cuchal bez milosti teď černý její vlas, rozhazoval účes, do skrání i čela čechral kadeře —

tak všecka černá, rozházená, zachvácena tupou těžkomyslností zoufalství v tom větru, šla s processím, které vpletlo se jí do cesty, šla s hlavou skloněnou za družičkami se sochou Marie — teď po schodech stoupala, teď zatlačena byla v prah . . . a teď se ještě ohledla, černýma očima v svaté té chvíli snad ho hledajíc a volajíc — — a ztratila se s ostatními v kostele — —

Hřivnovi vítr zatočil hlavou. Kámen v něm zatlačil ještě víc — — zmaten byl už tím vichrem bez konce, tou hudbou, jež slitování neměla, zástupy, jež hrnuly se stále dál — —

Ve zmatení chvíle stařeček kněz, který s nimi jel vlakem, kolem něho se mih'. Zase tu brašničku tak nes' a s čela si utíral pot. Ve zmatku kdesi zamodraly se jeho oči důvěrně a měkce — —

A už Hřivna byl také na schodech. Před ním i za ním davy pospíchaly výš. Šel zvolna, vyhýbaje se proudu, utíkaje z něho, nerozhodnut ještě v rozmýšlení neurčitém. Ani nepřemýšlel, nerozvažoval, k ničemu se nechystal — a přece darmo tomu vnuknutí a tomu těžkému tušení utíkal . . . utéci už nemohl.

Nevešel ještě do chrámu. Na posledním schodu minul dvéře a obrátil se na terasu, kde sochy soluňských apoštolů nad dalekým krajem měly kamennou stráž. Ulevilo mu, když ocitl se mimo proud, jenž hnal se do kostela. Došel na těžké cestě k místu oddechu: mohl čekat a stále oddalovat rozhodnutí. Postavil se k široké obrubě zábradlí a rukou se chyt' jeho kamene, aby se ubránil větrům, jež zaháněly přes kostelní prah. Větrem škubal tu ještě větší vztek, do hlavy bil, do zdí kostela bil, otáčel se a mluvil tak divným, úpěnlivým hlasem. Při tom slunce neustávalo ho provázet a klidně, nezmámeno jeho děsem, do dálky nekonečné natahovalo, natahovalo prádlo svých stříbrných pavučin.

Zeleň, světlo a dálka, všecko neomezené a neurčité, tam dole velebně ukazovaly Hřivnovi, na jaké výši teď stál. Blízko ještě rozeznával obrysy měst, silnice, stromy a pole, louky a les — ale dál už jen sluncem mohl měřit a odhadovat neznámé obsahy dálek, tam někde, kde plazila se Haná, a hroty věží, stuhy řek, skla na střechách i v mlhách kdesi zlatá střecha panské hrobky, jak zablýštěly se chvílemi v světle, ukazovaly sídla člověka — —

Díval se tam — —

A rozhlaholily se zvony na věži Hostýna. Stál přímo pod jejich kovovými trůny; pod jejich srdci tlouklo srdce jeho, údery jejich ohlušovaly mu sluch, jako by přímo mezi nimi se plet' a v sebe cítil přelévat jejich hlasnou hudbu, sám z tónů jejich tón, a z kovu

jejich zvon. Zvony přehlušovaly všecko kolkolem; slavně zněly k nebesům nahoru a k zemi dolů, tam chválou, sem voláním; jen ony žily a mluvily v tuto chvíli, všecko srážejíce v nepatrnost v hlaholivém svém souzvuku. Hlasy i kročeje lidí zanikaly v tom hučení; postavy jako mátohy mdlobné jen se potácely kolem, tiché obrázky v mlčenlivém kaleidoskopu panoramy. Zas tak nepatrná připomněla se Hřivnovi země se vším svým stvořením. Zaléhalo mu v uších, celou bytostí se v něm rozléhalo to třeskuté dunění zvonů, bouřilo duši, burcovalo svědomí.

Ze chrámu zase hrnuly se zástupy ven, neslyšny stále v tom volání zvonů. Korouhve vlály, ústa se otvírala, hudby vyhrávaly — ale všecko opanovaly a zakřikovaly zvony, mezi jejichž jásání vítr jen chvílemi utrhl notu písně, výkřik křídlovky a hodil je oblakům na pospas.

Processí všecka vycházela z chrámu a stavěla se dole pod schody špalírem . . . a v hlaholu zvonů, ve zpěvu a hudbě, ve vlání korouhví, obrovskými řadami lidu, jenž kvetl jako pole makové, z kostela bral se průvod ke kapli svatého Sarkandra. Pod baldachýnem, s monstrancí chvějnou jako pápeří, kráčel mohutný kněz, a kněží v pluviálech kvetoucích nachem i zlatem, kněží v bělostných rochetách v jeho průvodu.

Přenášeli Nejsvětější . . .

A všecko, co chápat bylo možno smysly, všecko viděné i slyšené, příroda i její tvorstvo, nebesa i země, všecky zvuky i barvy Hřivnovi zpívat se zdály v symfonii velebné: Svatý, svatý! Podíval se nahoru. Obloha byla tak čerstvě modrá, jak jenom ukazují ji hory, zeleň byla tak svátečně měkká, tak sladce roztoužená, a silný byl vzduch, jako by v svatou chvíli dýchaly tu do něho ke chvále nebes všecky kořeny země.

Chválu zpívali lidé, hudby i zvony, a vítr vál majestátně, unášeje symfonii dál, nad lesy a skály, nad propasti a hory, za obzory neznámé a mlhavé. Modrá oblaka kadidla táhla se průvodem; opíjela zástupy, které na kolenách skloněny k zemi bály se k Němu oči pozvednout, a zlomeny celým tělem v prach, bily se v prsa pokorně.

Hřivna chápal: šel Bůh zástupů. Šel blízký ve svém bílém symbolu, v paprscích zlatých Neviditelný se chvěl . . . šel zástupy veliký a nepopíratelný, jediný a pravý, všeho počátek i konec, netělesný a přece všecko obsahující Ideál, šel bezesporný, nad všecky hádky a privilegia stran vysoko vznesený, dogmaty nevy-

světlitelný a marně hledaný, nevystižený výroky a příkazem autorit, sám autorita jediná a pravá, stejný pro všecky a všem, Bůh Methodějův i Husův, Pán pánů i otroků, Král králů, jenž Syna poslav na svět matkou chudobnou, ke trůnu svému povznesl malé a vyděděné — —

A šel soudce spravedlivý, šel mezi svým lidem rád — —

Hřivna díval se za průvodem. V očích se mu už lámalo, nohy pod ním se chvěly. Hluboko klobouk sňal s hlavy. Ale neohnula se jeho kolena.

Přetřel si oči dlaní. Obrátil se k východu kostela. Žena jeho klečela skoro na prahu a bila se v prsa hluboce. Tvář její zsinalá byla stopami setřených slzí. — Trpěla pro jeho zatvrzení? — —

Odtrhl se od ní zase pohledem. Obrátil se k zástupům. Marně utíkal. Vlny lítosti a dobrého úmyslu rozehnaly se celým jeho nitrem. Protrhly se hráze cynismu, strhal se jez lhostejnosti ... tělesně skoro cítil v celé své bytosti to těžké vlnobití, na němž srdce se zmítalo v prudkém bouchání jako vrak ... a dech v hrdle váz' ... a zvony bily a zvony třískaly v sluch jako na poplach ... a chvílemi hudba vykřikovala, jakoby k soudu volal hlahol královských trub.

V lících se mu rozpalovalo a chladlo střídavě. Zatáhl si v rozpacích knír.

Něčí horká ruka zachytila ruku jeho —

Žena!

Oči její už se neptaly, neprosily, — ale v připomnění slibu volaly:

— Pojď!

Ten pohled, na který nebylo možno do smrti zapomenout! Ten pohled, na který nebylo odmluvy! Ty oči, jež vteřinou nahnaly před něho celou tmu jeho provinění a hned ukazovaly cestu, kterou mohl ke světlu svého i jejího upokojení jít! Mračny hrozily ty oči ... a přece v dálce kdesi blýskalo se v nich šero nového dne.

A šel za ní, hypnotisován tím pohledem, tažen nemocnou touhou, aby se sebe břemeno shodil, aby se vykoupal, prach se sebe smyl, a vydal se k nové, lepší cestě s ní, vždycky jen s ní!

Šero svatyně bylo tak hojivě klidné proti tomu vzrušení venku. Jen málo lidí tu bylo. Všecko uteklo ven do průvodu Boha, a Ona, sladká Orodovnice hříšníků, matka Boha-Syna, v krásném tichu, v milé skromnosti matky, šťastné slávou Synovou, spokojena

byla v tom opuštění a důvěrně v černé té hodince vyprázdněného kostela zvala k sobě ty, kdož přece ještě ji hledali.

Důvěrně, důvěrně tu tak bylo. Od východu malým oknem splývalo dlouhými prameny světlo . . . a bylo jako blesky, jež rukou Ježíškovou do tábora Tatarů metala ona sama, Panna hostýnská. Valach jeden, v bílém plášti, s vlasem hustým a dlouhým klečel uprostřed, přímo pod středem kopule a v půli těla zlomen, trupem sehnut vodorovně se zemí, jako kamenný trval na své modlitbě a k životu se hlásil, jen když líbal zem a po kolenách zvolna, těžce se plazil k oltáři. Stranou v lavici seděl mladý klerik. Snad už pozdě přišel k průvodu, nebo hnal ho v samotu neznámý stesk — — a dál za ním v šeru — —

Hřivna už neviděl ženy, jež odešla kamsi vpřed, neviděl klerika, neviděl valašského poutníka — — a jen tam ty oči ve zpovědnici rozeznával, poznával a znal. — Tam seděl stařeček-kněz, milý známý už z cesty ve vlaku. Na klerice měl převěsenu štolu. V rukou sepjatých a na ústa složených držel jeden její cíp. Seděl jako přímá a v čisté přímosti své vábná socha světce v tom šeru. Jen rty jeho se pohybovaly v šeptané modlitbě, a oči jeho obracely se výš. Z venku zalehaly sem tlumeně hlasy chvály boží. Dunění zvonů s věže hučelo záhadně. Z neznámé hloubky chvílemi vyletovaly sem úlomky lidských hlasů a hlaholivých trub — — ten tam byl svět — — ten tam byl život — — svědků nebylo . . . jen Bůh sám.

Hřivna ruce semkl. Viděl: u oltáře slzami modlila se jeho žena. V dálku, přes jeho hlavu, upřeny byly jako u vidění oči starého kněze. V dálku kamsi — — Hřivna bleskem si připomněl: Tak kdysi umírající jeho děd díval se zlomenýma, v sloup zapadajícíma očima v dál, přes ně přese všecky, kteří stáli kolem jeho lože, díval se někam už mimo tento svět, a s Bohem hlasno hovořil a díval se v Jeho tvář — a celý svůj život se hříchy i zásluhami všemi v jeho ruce klaď — — a viděl, co neviděli oni...

Hřivna ještě obrátil se za svojí ženou. Bezmezná důvěra k tomu, jenž seděl tam, prostředník na místě božím, rozehřála jeho srdce, sevřela jeho mozek, podrazila jeho kolena.

Poklekl.

Pokořil se a vyznal před Bohem svůj hřích.

* * *

Zase hrnuly se do kostela zástupy, když Hřivna vycházel ven. Přicházela a odcházela processí. Ta, jež se loučila, couvala až ke

dveřím, očí nespouštějíce s oltáře, zpívajíce Jí ještě v loučení. Každé zpívalo svou, a v písních zmatených, překřikovaných a přece sladkých tím nadšením, z něhož se linuly, Hřivna vyšel na terasu.

Ještě šero kostela plovalo jeho duší . . . a čekal ženu. Bylo mu teď, jako by se jí měl bát, jako by do očí jí nesměl pohlédnout, po tom, když sám povalil se v prach a doznal, že větší, než sama tušila, byl jeho hřích.

Přišla na terasu a postavila se vedle něho tiše, mlčky — sotva že ji uviděl. Zase oči její dívaly se daleko. Ale už to nebyl ten pohled studený, vyjevený, vyčítavý a cizí, kterým po celou cestu odvracela od něho svou tvář. Nadcházela obleva. Ještě zadívala se na něho v bolestné výčitce, ještě nemohla se rozvázat její ústa ke slovu příměří —

Mlčky šla dolů po schodech. Hřivna za ní. Usedla na kamennou zídku stranou kostela, jako by tělo jí nestačilo dále nésti tu nerozhodnost, ten zápas jejího nitra. Sedla si vzpřímena, s hrudníkem tvrdě vypjatým; ruce složila v klín a v lítostném zamyšlení hledala dole věže svého domova. Tam pod vysokou travou hřbitova spal její otec i matka svůj věčný sen, tam spali všichni, kdož ji slabou mohli ochrániti v životě proti zlým návalům, všichni ji opustili — a ten, jenž na jejich místě měl jí teď být štítem jediným a jedinou ochranou — —

Slzy provalily se jí z očí, němé, nevědomé a nezadržitelné. Necítila jich, nestírala jich. Potřebu silné něčí opory teď pocítila celou ženskou svojí bytostí, celým měkkým svým citem, v celém vědomí slabosti a bezbrannosti, s jakou žena sama vrhána je v svět. Ještě jí hořklo pomyšlení, jak jí zapomněl, jak místo opory vytrhl sebe od ní, bezcitný, vichrem vyvrácený, jinam odnesený sloup — — ale vědomí jeho pokání každé vyčítavé slovo strhlo jí se rtů zpět.

Hřivna vzal ji za ruku:

— Odpusť mi už . . . a neplač . . .

Řekl to hlasem zlomeným lítostí, slovy z hluboka vyváženými . . a sám byl by zaplakal.

Podívala se na něho tázavě.

— Vždyť nemám nikoho, nikoho na světě — —

Nic neřekla víc — a celé žhavé výkřiky po jeho ochraně, a touhu po tom, aby mu zase mohla důvěřovat, slyšel Hřivna v tom zasténání. Řekla to a v šátek štkala bláhově a ráda byla, že těžkou jeho ruku cítila v hladivém tisknutí na slabé ruce svojí. Teplo bratrské lásky šlehalo tou jeho rukou, teplo hrdé pýchy, že slabá

zase stojí o jeho ochranu, a teplo přísahy, že bude při ní věrně stát jako pevný muž —

Sklonil se do jejího klína a líbaje její bílou ruku stvrzoval tichou svoji přísahu.

Pak vstali a nemluvni stále dívali se v to hemžení. Tišeji teď tu všude jaksi bylo, domáčtěji, přítulněji a hovorněji. Po schodech už trousili se jen ojedinělí poutníci. Měli odbyto první shledání s rodičkou Boží, a teď obřadná upjatosť s nich padala. Vyloupli se rozjařeni z vážné své skořápky, a nevšední, nedělní radosť výletníků mile šla vrcholem Hostýna. Posedali na zídkách a na schodech, zalezli do stínu dlouhých ložnic, po lukách se rozběhli, ke krámům chodili nakupovat, a do trávy se ukládali, rozvazujíce uzle s donesenou potravou.

Hřivnovi také šli na oběd do hostince hotelu. Tam velké jídelny přecpány byly hladovým lidem, jenž jedl ze svého, přikupuje si pivo, sodovku a víno, pozorný, aby neposkvrnil stolů žárlivě domácími střežených. Hřivna zavedl ženu do jídelny obrácené okny dolů v kraj. Právě ještě v čas dostali tu místo ve výklenku dřevěné vížky, v rohu verandové světnice. Sami tu byli u jediného stolu, v tom koutku zasklenném se všech stran a přilepeném v roh domu vysoko nad lesy, jako hnízdo pro párek vlašťovek. To tak přibližovalo a v jeden nevyslovený směr lákalo jejich myšlenky. Kouř z jídelny sem čpěl, hlahol tlouk' — ale přece byli tu odříznuti ode všech .... a pod sebou měli slavné panorama hostýnského rozhledu. A jedli s chutí, jakou už oba nepocítili po kolik neděl svého roztržení, jedli po dlouhé době zase tak spolu, v přátelském jakémsi přichylování duší, které nemělo slov, ale z očí hrálo předtuchou veliké slavnosti míru. Nemluvili jen, co právě oběd dal — chceš to a to, děkuju, vyber si, hleď, to je pěkný kousek a tak dál — ale oči jejich setkávaly se v důvěrné změklosti, jak sbližuje duše po chvílích proplakaných ve společné žalosti. Jako by ze hřbitova se byli vrátili, kde spí k neprobuzení něco drahého z jejich minulosti, vyplakali se, a teď v truchlivém střízlivění z bolesti, v těžkém uvědomování toho, že ze smrti není návratu a že s mrtvým štěstím neshledají se nikdy víc, pocítili měkkou hrůzu toho, že jsou sami dva, že musí teď stačit sami sobě, jeden při druhém že musí stát, v bolestech se těšit ... že nemají nikoho víc na tomto světě jen sebe sami ... Jaká krásná povinnosť jim nadcházela!

Vraceli se v ní k sobě — a oba chvěli se v tom tklivě blaženém tušení nehotového ještě, blízkého shledání. Ještě jako mlham

se na sebe dívali, ještě nebylo mezi nimi vyjasněno a vyřeknuto vše; ještě její ruka v rozpacích se uhnula, když měla se při jídle setkat s dotekem ruky jeho; ale už opadávaly zátopy hněvu a bolesti v ní. Ještě puch potopy čišel se všech stran: ještě dusno těžké a syrové v ní bylo, ještě bláto povodňového nánosu bahnitě tam ulpívalo u hlubokého dna; ale mlhami už nesla holubička zelenou ratolesť.

Dětskou radost měl Hřivna ze své ženy, když viděl, jak jí chutná, jak její ruce s příborem mrštně nad talířem tančí, jak slabé rozčervenání nasycené krve naplynulo jí tváří. Jen chvílemi čelem jí přeletěl stín, zastavila se v jídle a v lese cosi hledala. Tam po těch lesích těkala očima, jež slzami byly vymyty, i po obědě, když hrajíc si s ubrouskem nachýlila se na židli v zad a srkala víno. Majíc v nich plno nevysvětlených dum, ale už žádnou zlou vášeň, mhouřila oči v ospalé únavě. (Dokončení.)

Rozhledy.

Osnova stavebního řádu pro král. hlav. město Prahu, král. města Plzeň, Budějovice a jich okolí. Napsal inženýr Ot. Materna. (Pokračování.)

II. Úvahy o technické části osnovy. Část I.: Přehledné a upravovací plány. Soudím, že není třeba teprve dokazovati důležitost řádně sdělaných plánů pro budoucí vývin každého města. Platí to pro města teprve povstávající a v téže, ba větší ještě míře pro stará města, jež se mají obroditi a rozšiřovati. Vedle přiměřeného stavebního zákona jest nejvydatnější pomůckou při tom správně pojatý plán, kterým se má říditi v nejbližších alespoň 25 letech celá úprava města.

Známí odborníci jako Stübben, neradí ku sdělávání plánů, které by měly býti na delší dobu (než 25 roků) závaznými, ale zároveň nelze sobě mysliti, že by kratší doba vyhověla. Nejhorší cestou ovšem je řešení kouskovité, od případu k případu a za stále se měnících názorů a podmínek zvláště tehdy, když se tyto někdy ani neřídí ohledy toliko věcnými.

Závady z těchto všech okolností zejména v Praze vzcházející jsou známy a byly také jednou z hlavních příčin, pro které se tak záhy po vstoupení v platnost posledního stavebního řádu z r. 1886. ozvalo volání po zlepšení zákona toho, či po zákoně novém. »Důvodová zpráva« zabývá se těmito poměry dopodrobna, vedlo by však příliš daleko, vše to zde opakovati. Proto přecházím přímo ku § 1., jímž jest jasně vyjádřeno stanovisko, na jakém v té věci »osnova«

je zbudována nařizujíc, že jsou obce povinny zříditi sobě »přehledné« a »upravovací« plány.

Plány »přehlednými« upraviti se mají zájmy a ohledy veřejné, plány pak »upravovacími«, poměry soukromé. Snaha tato vyjádřena jest přesně v § 2. ustanovením: »Přehledné plány zřídí se v měřítku 1 : 10.000 nejdéle ve 2 letech od platnosti tohoto řádu stavebního.«

V zájmu budoucnosti Prahy nemožno míti vřelejšího přání, než aby ustanovení to stalo se skutkem a hlavně v té době, jakou předpisuje tato »osnova« stavebního řádu!

Leč bohužel nedovolí tomu skutečné poměry! Na straně 10. »Důvodové zprávy« stojí doslovně: »Dosavadní plány polohy v obcích, pro něž platí stavební řád z 10. dubna 1886., nevyhovují ovšem plně těmto (rozuměj: nezbytným pro zdravý rozvoj města) požadavkům.

Nemají sice význam jen evidenční, jako plány dle stavebního řádu z roku 1864., avšak závaznost jich vztahuje se toliko na směr, polohu a niveau veřejných ulic a náměstí v nich upravených« atd.

Kdo v Praze častěji stavěl, měl bohužel dosti často příležitost se přesvědčiti o tom, jak přesné jsou dosavadní staré plány a potvrdí, že je skutečně nejvýše na čase, aby celý plán města byl důkladně a docela znova přepracován, poněvadž dnes ve mnohých ještě částech má opravdu »význam jen evidenční«.

Když se nový plán sdělávati bude, je přirozeno, že musí býti vypracován (při plánu přehledném) v měřítku nynějším poměrům odpovídajícím, čili zde 1 : 10.000. Potud by tedy věc byla jasná, avšak pp. znalcové »Inženýrské komory pro království České« pronesli úsudek, že kdyby se mělo s vypracováním přehledných plánů pro Prahu a okolí čekati, až by tento nový plán 1 : 10.000 byl hotov, mohlo by alespoň 12 roků uplynouti do platnosti jeho.

Z té příčiny bude asi nezbytným, přijati do osnovy z příčin jedině technických ustanovení přechodní a sice snad takové, že se do 2 roků zjednati mají plány přehledné na základě nynějších plánů katastrálních 1 : 2880, které jsou pohotově a současně vypracovati plány nové 1 : 10.000 ve lhůtě asi 6 roků.

Poněvadž účelu přehledných plánů, totiž rozvržení stavebních pásem a ustanovení, kde a jakého druhu stavby prováděti bude dovoleno, plány 1 : 2880 vyhoví a ve 2 letech přece alespoň přehledu se nabude, lze v zájmu toho, aby zásady »osnovy« co nejdříve se mohly uskutečniti, přáti sobě nějakého sprostředkování v této velice důležité věci.

K dosažení záruky za správnost všech původních plánů každého měření nutno dále žádati, aby podepsány byly vždy tím, kdo je zhotovil a ustanovení o tom pojato budiž do zákona. Rozumí se, že plány ty zhotovovati mohou jedině osoby k tomu spůsobilé a oprávněné.

§ 3. pojednává o tom, co tyto přehledné plány mají obsahovati a sice dle odst. 1. označení ploch, které jsou určeny ku

zastavění, jakož i ploch, které mají zůstati v dosavadním způsobu používání. Z těch budou ovšem některé, jež hned z předu stihne zápověd stavění, ale přes to bude lépe uvésti v zákonu znění takové, jež by v některých případech, po letech. použití takových ploch k rozšíření obce dovolilo, poněvadž by bohužel namnoze z osobních příčin zneužíti se mohlo naprosté zápovědi stavění.

Odst. 2. »Označení pásem stavebních (§ 9.) způsob a účel zastavění jich« souvisí ovšem s § 9., ale právě proto je třeba společně s § tímto jej posuzovati. A k tomuto věcnému posouzení je nutno nejprve sobě řádně objasniti pojem slova »pásmo stavební«.

Běžný názor jest asi velice příbuzný návrhu městského zdravotního rady pražského pana dra Záhoře na utvoření se »Velké Prahy« tím, aby s Prahou sloučeny byly všechny obce vůkolní, jež obsáhne v sobě plocha kruhu opsaného z radnice staroměstské jako středu, poloměrem 8 kilometrů.

Takovýchto kruhů soustředných s kratšími poloměry (snad 2, 4 a 6 kilometrů) mělo by se dle běžného, povrchního názoru o »pásmech« opsati více a tím rozděliti celá plocha »Velké Prahy« na tato »pásma«.

První tvořil by nejvniternější kruh kolem staroměstské radnice a další pásma dána by byla plochami jednotlivých mezikruží.

Nelze popříti, že by tento způsob byl velice pohodlným pro založení nějakého zcela nového města, ale ani tu by se nedal tak schematicky provésti, jak by se snad zdálo na první pohled. Proč? Poněvadž při založení každého města rozhodují tyto základní podmínky: Důležitost města ve státě nebo zemi, poměry politické vzhledem ku jeho významu a často dosti ohledy strategické přímo a výhradně, přirozená poloha s ohledem na vodní toky a celý geologický útvar terrainu, komunikační síť ať cest a silnic, anebo železnic a konečně spůsob zaměstnání a výživy obyvatelstva se všemi ohledy, kterých sobě vynutily a stále vynucují zájmy tělesného zdraví a duševního vývoje.

Tyto všechny pojmy slučují se v nerozdílný celek, duše každého národa samostatně je prociťuje po celá staletí a poněvadž zevnější osudy každého národa nerozlučně spojeny jsou s jeho vnitřním vývinem, jest stavební činnost nejtrvalejším svědkem a nejlepším měřítkem kulturní vyspělosti každé doby v životě všech národů.

Města vyvinovala se takto, aniž známy byly tyto zásady jako nějaká »pravidla pro zakládání měst,« ale přes to ustálila se »pravidla« tato namnoze do té míry, že za stejných anebo značně podobných okolností stejně postupováno bylo a sice tak dlouho, až staletí vytvořila skutečnou »Nauku o budování měst.«

Tím a spolupůsobením opravdových umělců vytvořen byl pak ráz jednotlivých měst a toho nutno nyní šetřiti zejmena i při určování »pásem stavebních«.

Stavební řád jest a musí býti omezováním vlastnického práva, poněvadž za výhodu, že jednotlivec přijatý do svazku města smí sobě

právě zde zříditi nebo koupiti svůj vlastní dům a stává se účastníkem všech příjemností takového společného bydlení, přejímá na se i povinnost, užívati svého majetku jedině do té míry a takovým způsobem, aby neubíral tím žádných výhod svým spoluobčanům i nekazil těch veřejných zájmů, které jsou majetkem všech.

U nás je ponecháno *samosprávě,* aby stavebním řádem vyznačila správné cesty a tudíž i hranice mezi zájmy soukromými a veřejnými — a věru nemůže býti úlohy záslužnější a čestnější nad úlohu tuto!

Z toho však vyplývá, že zde může dosíci dobrých výsledků jedině samospráva řádně pochopená a poctivě prováděná, ve všem sobě konečných cílů vědomá a všeobecných zájmů veřejných dbalá. Aby takovým způsobem vedena a řízena býti mohla, musí — representanti její každý úkol posuzovati vážně a nemohouce býti ve všem odborníky, starati se vždy o to, aby při provádění odborných podniků a záležitostí, byla součinnost odborníků zabezpečena a uplatněna!

Tak rozuměti jest § 4. jenž praví: »Práce, jichž jest třeba k tomu, aby byly sdělány přehledné plány, vykonává **stavební sbor** (§ 204.); zejména náleží stavebnímu sboru vypsati na vypracování přehledných plánů veřejný konkurs, rozhodnouti o došlých návrzích po vyslechnutí umělecké poroty, kterou sám zvolí a předložiti toto rozhodnutí zemskému výboru ku schválení.«

Bude proto třeba při stanovení »pásem« — či lépe snad »oblastí« — jednati na základě poměrů, které se již v jednotlivých obcích vyvinuly, než dbáti snad nějaké šablonovité uniformity. Soudím, že každá obec bude míti svoji oblasť největšího, prostředního a nejmenšího využitkování stavenišť, avšak vzhledem ku velikosti, významu a možnému vývinu v budoucnosti, bude jí přehledným plánem ustanovena a předepsána intensita zastavění.

Takovýmto svědomitým vyšetřením a oceněním polohy a významu jednotlivých obcí v celém tom velkém svazku, do kterého budou pojaty společným přehledným plánem, dojde se přirozeně i k tomu, že při určování »oblastí« stavebních najdou se místa pro stavění domů rodinných v zahradách stojících, pro villy, byty úřednické a dělnické, pro průmyslové závody, jež by okolí hlukem anebo čoudem obtěžovaly, pro jednotlivá střediska obchodu, pro sady veřejné atd.

Proto je vypracování takového přehledného plánu po stránce technické skutečným sloučením Prahy s obcemi sousedními!

Přichází ovšem dosti pozdě, poněvadž nebylo v pravé době dostatečné prozíravosti a pochopení pro budoucí vývin Prahy a poněvadž ještě i v dobách těch, kdy jiná velká města s opravdovým pochopením kráčela rozhodnými a dobře promyšlenými kroky vpřed, v Praze toho dbáno nebylo, aby »zmodernisování« města se dělo na základech správných. Mnoho zavinila při tom ta okolnost, že Praha přestala býti městem sídelním a že nesměla mohutněti k soutěži s Vídní, jako zmohutněla Pešť, ale přes to mělo a mohlo se mnohé

opatřiti jináče a lépe, kdyby s prací soustavnou a uvědomělou, zejména v otázkách technických, bylo se začalo alespoň před 30 lety.

Zajímavým dokladem k situaci tehdejší jest ku př. článek »Rozšíření král. hlavního města Prahy«, který uveřejnil v V. ročníku »Zpráv spolku architektů a inženýrů v království Českém«, vydaném v roce 1870., pan Frant. Finger, ředitel stavebního úřadu hospodářského v Praze. Jest mu připojen plán v měřítku 1″ = 40° nadepsaný »Nástin k založení nové části města Prahy na místě nynějších hradeb, počínajíc na pravém břehu Vltavy u mlýnů Helmovských, až ku Slepé bráně«.

Ve článku páně Fingrovu líčena jest situace po válce s Pruskem, kdy podle nejvyššího rozhodnutí ze dne 29. října 1866. Praha tvrzí býti přestala a půda fortifikační i hradby a stavby na dále nepotřebné odstoupeny býti měly obci Pražské v ceně odhadní.

Vypsav podrobně dotyčné pozemky, praví pan František Finger dále: »Z té příčiny soustředovali jak znalci, tak i laikové svou pozornost na tento pruh a rozmnožovali svými úsudky a přáními obtíže a překážky ve věci samé, jedni radíce k tomu, aby co nejvíce půdy fortifikační užilo se na zřízení sadův, kdežto druzí zcela logicky namítali, že, jedná-li se toliko o sady, by úplně postačilo, aby se vůbec nynější sady, jak jsou, i na dále udržely.

V uvážení všech nadřečených okolností byl konečně návrh v polohorysu připojený přijat a ač mnohostranně od nepovolaných posudílkován, došel schválení vysokým c. k. místodržitelstvím ze dne 8. dubna 1870. č. 16.820.«

Dále zde čteme:

»2. Nové ulice se musely vyšetřiti tak, aby se spojovaly vhodně se starými třídami netoliko v Praze, nýbrž i v Karlíně a na Smíchově.« A

»4. Král. obec Vinohrady dala sobě taktéž vypracovati návrh na rozdělení pozemků, zvlášt poblíž Prahy ležících i muselo se tudíž pilně k tomu přihlížeti, aby se vyšetřilo vhodné připojení jednotlivých ulic, které by zájmům obou obcí vyhovělo.«

Z toho vychází, že **tehdy** byla doba k utvoření Velké Prahy vhodná a opravdové zájmy obcí byly v jich spojení se, poněvadž bylo zde tolik volné, ničím nezastavěné prostory, že nebylo třeba prováděti zde jenom stavby domů nejméně třípatrových v souvislých řadách, ale naopak bylo možno vypracováním společného »přehledného« plánu zabezpečiti na dlouhou řadu let všem třídám obyvatelstva bytů příhodných a tím také náležitě zregulovati postup v **pozvolném** obrozování se Prahy.

Avšak stalo se, bohužel, opáčně: obce sousední zmohutněly rychle následkem výhodné konkurence s levnějšími byty na pozemcích přebytečně využitkovaných a v Praze kvapem přestavovány staré domy měšťanské, původně hlavně rodinné, a zastavovány dle možnosti zbylé ještě zahrady proto, že dosavadní příbytky nebyly tak moderně zařízeny jako byty v předměstích za stejné nájemné, což ovšem bylo

snadné prováděti v předměstích při laciných pozemcích, nízkých daních atd.

Tak dostala se veškerá činnost stavební výhradně do rukou spekulace, bohužel až příliš často ne dosti solidní a vždy jedině a pouze vlastního prospěchu jednotlivců dbající.

Vlastní pole činnosti opravdu a výhradně stavitelské omezeno téměř jedině na některé stavby veřejné a velice málo staveb na zakázku, za to ale okolnostmi přinuceni hledati museli skuteční stavitelové jedině v podnikání staveb na spekulaci svou výživu a povolání, na poli, kde nad nimi záhy zvítězili tak zvaní »podnikatelé staveb« na všeobecnou škodu, která po dnešní den je příčinou všeho zla v těchto směrech způsobeného.

To vše, o čem by se napsati mohly celé knihy, je stinnou stránkou toho rychlého a namnoze chváleného vzrůstu vůkolních obcí na města a když nyní poznání to, třeba dosti pozdě, proniká pozvolna celou naši veřejnost, má dle »osnovy« stavebního řádu pro budoucnost býti zjednána pomocí »přehledných« plánů náprava alespoň tam, kde toho za daných okolností ještě lze dosíci.

»Přehledný« plán má býti vypracován celkem pro 39 obcí — z toho je zřejmo, že nebude možno při tom vše vypracovati do podrobností, ale vlastního účelu, totiž přiměřeného upravení cen pozemků na dalekém obvodu Prahy posud ladem ležících, řádným a při tom spravedlivým vypracováním docíliti lze!

Vypracování detailní zůstaveno jest »osnovou« dle § 5. »Plánům upravovacím«. V tomto paragrafu jest uvedeno podrobně v devíti odstavcích, co vše v plánu upravovacím obsaženo býti má i nutno přiznati poctivě, že nebylo při tom snad skutečně ničeho podstatného opomenuto.

Z ohledů technických je žádoucím předně, aby staré měřítko 1:720 zaměněno bylo měřítkem 1:1000 a kde třeba 1:500 (jako na Moravě) a potom za druhé, aby pro vyznačení dráh, vodních toků, niveaux, stok a potrubí, vrstevnic, kotovaných čar stavebních, spádu, jakož i vodovodů, kanalisace a osvětlovacího zařízení zřízen byl zvláštní plán výškopisný a komunikační, do něhož by se zanášely všechny poměry v odstavcích 6.—9. téhož paragrafu vypočtěné.

Jediný plán rozhodně pro to nestačí a stal by se velmi nepřehledným. Jako velice místné a nanejvýš potřebné a žádoucí doplnění všech předpisů dosavádních, dlužno uvítati v § 6. ustanovení, že má se při sdělání upravovacího plánu dbáti »zejména zachování starobylých památek a starého rázu jednotlivých částí obce, jakož i zachování starých a zjednání nových zajímavých prospektů«, a dále závěrečný odstavec: »Také budiž co nejvíce omezena jednotvárnost při každé úpravě obce, zejména vhodným střídáním ulic přímých, lomených a křivých«.

O významu těchto zásad není tuším dnešního dne již třeba se rozepisovati.

Ku §§. 7. a 8. nemám žádných poznámek, uznávaje, že jsou jedině správnými důsledky všech základních požadavků pro zjednání řádného upravovacího plánu.

V § 9. udáno jest rozdělení »pásem stavebních« dopodrobna a sice na **3** hlavní.

Správné a všem poměrům vyhovující rozřešení této otázky jest jednou z nejdůležitějších úloh celé »osnovy« a proto bude asi z mnohých stran a důvodů žádáno za změny, poněvadž se dá všeobecně a bez hotového plánu těžko asi najíti takové znění zákona, které by buď nevedlo k jistým krutostem, anebo zase naopak nedovolilo jisté, až příliš liberální vykládání zákona.

Formelně pohřešujeme zde ustanovení zvláštních »oblastí« pro závody průmyslové, ač se při odstavci 2. výslovně praví: »Rozšiřovati a nově zakládati továrny v prvním pásmu není dovoleno.« — Soudím, že bude třeba v anketě zejména tento § 9. všemožně a to i vzhledem ku §§ 47—52., 56—60., 95., 97., 131—134. uvážiti.

Při tom bude asi rozhodnuto definitivně o návrhu pana architekta **Štěrby** v příčině předpisování »hustoty zastavění« na základě kubatury, kterýž návrh, pokud mi známo, také »Jednota stavitelů v království Českém« přijala za základ svého dobrozdání o »osnově«.*)

Ku § 10. dovoluji si připomenouti, že jest lhůta šesti let ku vypracování upravovacího plánu skutečně až svůdně dlouhou a že by tudíž tři roky měla býti vyměřena.

Při odstavci druhém téhož paragrafu mělo by při rozhodování o námitkách anebo připomínkách ku vyloženému plánu upravovacímu zabezpečeno býti, že se dříve prozkoumati musí komisí odborníků, než bude o nich v samosprávných sborech definitivně rozhodnuto, aby každému hlasování v té příčině položen byl úsudek znalecký za základ.

V § 11. přimlouval bych se za to, aby odstavec poslední: »Změny neb doplňky schváleného plánu upravovacího mohou býti provedeny jen k návrhu zastupitelstev obcí«, byl nahražen ustanovením: »Schválený plán upravovací budiž každých deset let podroben přehlídce a doplněn«.

Pak by se dostalo do plánu vždy jenom to, co lze také skutečně beze změny dodržeti.

Celý § 12. o udržování stálé evidence plánů při zemském výboru možno jenom schvalovati a doporučiti. Rovněž i § 13.

Ku § 14. bude záhodno připojiti při odstavci prvním, že se zpráva odůvodňovací musí vždy současně s plánem upravovacím veřejně vyložiti k nahlédnutí.

Tím probral jsem »Část I.« a ponechávaje si ukončení článku do sešitu příštího, dovoluji si ještě jedno uvésti k vůli posouzení celé úvahy.

---

*) Uveřejněn byl i s tabulkou ve »Zprávách spolku architektů a inženýrů v království Českém«, ročník 1898 strana 49—51. sešit II. Dále i s návrhem »Přehledného plánu Prahy« na výstavě »Architektů a inženýrů«.

Byl jsem přítomen v měsících prosinci 1898 a v lednu 1899 v tolika schůzích a přednáškách »O novém stavebním řádu« v našich spolcích odborných, že náhledy, jež jsem zde si dovolil napsati, nemohou býti jedině mými vlastními. Připomínám to jako poctivý člověk proto, že nebylo mým úmyslem chlubiti se cizím peřím, nýbrž uvésti to, co se asi všeobecně za správné mezi námi považuje.

(Dokončení.)

*

Sociálně politické rozhledy. Zajímavý a houževnatý spor rozjiskřil se mezi nemocenskými pokladnami a lékárnami na jedné a mezi nemocenskými pokladnami a nemocnicemi i lázněmi na straně druhé. Jevištěm prvého jest Vídeň, druhého Praha.

Ve Vídni zvýšena byla sazba za léky od 1. ledna. To však nevadilo, aby hlavní gremium lékárnické se neusneslo, že nemocenským pokladnám nebude poskytována obvyklá 25procentní sleva, nýbrž jen desetiprocentní. Vedle toho dělnictvo trpce nese nepoměrně vysokou sazbu za medikamenty, sazbu to, o které »Arbeiterzeitung«, praví, že jest jedním z nejnesvědomitějších vykořisťování lidí nemocných. Věc jest důležitá, poněvadž monopol lékárnický vyráží v podobné nehezké výhonky i u nás. Nebude tedy na škodu všímnouti si blíže sazeb medikamentů. K ceně, za kterou se nakupuje ve velkém, přirazí se padesát procent. Vedle toho počítá se další přirážka, různé ovšem výše za prozkoumání, za nádoby, za uschovávání atd. Na ten způsob sežene se tolik přirážek ke kupní ceně ve velkém, že celková přirážka obnáší nic více a nic méně než — 300 procent. Jsou ovšem případy, kde lékárník vydělává ještě více. Ku př. vaselin kupuje za 70 kr. a prodává ho za 4 zl., hořkou sůl platí za 12 kr. a sám ji prodává za 1 zl. a p. Podobně jest tomu při pilulkách, které lékárník dostane hotové z továrny a jen je odpočítá do krabiček. Při kreosotových pilulkách — abychom uvedli příklad — vydělá lékárník více než 300 procent. Vedle toho má každý lékárník tak zv. pracovní taxu, t. j. dává si zvlášť platiti každý pohyb rukou. Váží-li se nějaký předmět, musí se za to platiti do 10 centigramů o $2^1/_2$ kr. více, přes 10 centigramů jen o 1 kr. více. Skládá-li se některý lék z 5 součástek a každá se musí zvlášť vážiti, platí se za odvážení každé součástky zvlášť. Za sčítání pilulek a pastilek platí se 1 kr. Za přípravu masti předepsána jest pracovní taxa 15 kr., za rozpouštění $7^1/_2$ kr., za smíchání několika prášků 10 kr. a za přípravu náplasti až do 200 gramů 20 kr. Všude se ovšem ještě zvlášť platí za odvážení. Musí se tedy platiti za všechno, jedním slovem. Vedle toho vykazuje taxa na r. 1899 podivné novum. Od 1. ledna 1899 musí totiž každý nemocný platiti 5 kr. tak zv. dispensačního poplatku, kterýmžto pojmenováním rozumí se poplatek za balení. Lékárníkům šlo se tedy se strany povolaných činitelů na ruku. Zjednala se jim příležitost k novým profitům. Než to ještě nepostačovalo. Proto se rozhodli, že nemocenským pokladnám odejmou 25procentní slevu a ponechají jim pouze desetiprocentní. Krok tento musil přiro-

zeně vyvolati bouři. Dělnictvo se energicky vzepřelo nejen proti cenám medikamentů, nýbrž proti monopolu lékárnickému vůbec. Dne 25. ledna konalo několik protestních schůzí ve Vídni, na kterých přijaty byly souhlasné resoluce. Praví se, že boj byl dělnictvu vnucen chováním hlavního gremia lékárníků a že dělnictvo nalézá se v postavení pouze obranném. Dělnictvo odmítá zvýšení ceny léků a zvýšení sazby pracovní. Na vládě bylo důrazně žádáno, aby sestátnila všechny lékárny a do té doby, než se tak stane, aby chránila zájmy obyvatelstva tím, že bude míti vliv na ceny medikamentů. Učiní-li tak vláda, lze důvodně pochybovati. Než vystoupení dělnictva bude míti přece dobrý účinek: seznámí veřejnost s monopolem lékárnickým, s jeho stinnými stránkami a bude dirigovati nákup léků, pokud to ovšem bude možno, k materialistům.

V Praze bylo dělnictvo pobouřeno zvýšením sazeb za ošetřování ve všeobecné nemocnici a poplatků v lázních. Za tím účelem odbývala se schůze delegátů nemocenských pokladen dne 22. ledna. Dostavilo se 30 delegátů. Delegát Zimmermann dovozoval, že zvýšením sazeb vinen jest zemský výbor. Sazby zvýšeny byly z 51 na 57 kr. a pro předměstí a venkov z 84 na 95 kr., což činí jedenáct procent. Počítá-li se, že v nemocenských pokladnách pojištěno jest na dva miliony členů, zkrácen jest tím každý člen o týdenní nemocenskou podporu. Nemocnice samy zavdávají pak příčinu ku stížnostem. Stává se, že přijímají do léčení osoby, jichž pracovní poměr nebyl předem zjištěn; vedle toho počítají náklady takovým způsobem, že by pokladna obstarala léčení jinde za peníz daleko levnější. Co se týče lázní, prohlášeno zvýšení poplatku z 18 na 25 kr., z 25 na 30 kr., parních z 30 na 32 kr. a z 35 na 40 kr., což rovná se 15—20 procentům, za neoprávněné; nedá se nijak omluviti zvýšením cen za uhlí. A přece z ohledů zdravotních jest nanejvýš nutno, aby lázně byly co nejvíce levné a co nejvíce používané. Ohledně snížení sazeb navrhoval delegát Roušar, aby donucena byla obec pražská ku snížení poplatků v lázních žofínských. Tím by se kartel protrhl a ostatní majitelé byli by nuceni následovati příkladu pražské obce. Když by to nepomohlo, doporučuje vyjednávati s majiteli lázní, zda by ceny lázní pro členy nemocenských pokladen nesnížili anebo pohnouti některého podnikatele, aby zařídil levné lázně lidové. Návrhy tyto byly jednohlasně přijaty. Rovněž i resoluce. V ní se praví, že zástupcové nemocenských pokladen se usnášejí požádati zemský výbor, aby odvolal zvýšení cen za ošetřování ve všeobecné nemocnici pražské, požádati městskou radu pražskou, aby dala členům nemocenských pokladen lázně k disposici za bývalé nezvýšené ceny a v případu, že by se kroky tyto minuly výsledkem, svolána byla veliká protestní schůze. Za tím účelem zvolen byl šestičlenný komitét, který se ihned ustavil. Do výboru byli zvoleni: Roušar (okresní nemocenská pokladna pražská), Leopold Brodil (okresní nemocenská pokladna v Karlíně), Jan Fischer (strojnická pokladna), Jan Havránek a Josef Ctibor (společenstevní nemocenské pokladny) a Max Dvořák (gremiální pokladna při novém obchodním gremiu v Praze).

Ve příčině ochrany dělníků a zřízenců železničních učiněny byly u nás některé dosti důležité kroky. Železniční výbor na říšské radě se usnesl, aby posl. dr. Fořt společně s vládou vypracoval předlohu o ochraně dělnictva, zaměstnaného při stavbě železnic. Jakými směry se tato ochrana ponese, není ovšem známo. V témž výboru prohlásil ministr železnic dr. Wittek, že vláda má na mysli určitou reformu pracovních a mezdních poměrů zřízenců železničních. Řeč jeho vyzněla rozhodně sympathicky. Pro podúředníky a sluhy, kteří slouží již 25 let, bude postaráno, aby mohli postoupiti o stupeň výše, pokud ovšem ještě nemají normovaného platu maximálního. Staniční expedienti, kteří dosáhli 35. roku svého věku a slouží u dráhy bezvadně již 10 let, stanou se assistenty, dosáhnou tedy toužené hodnosti úřednické. Zasloužilí diurnisté budou stabilisováni jako kancelisté. Ministr rovněž přislíbil, že provedena bude náprava v poskytování platů z milosti, pokud udělují se v případě nemoci nebo stáří. Též v organisaci institutů pro starobní zaopatření učiněna bude reforma. Kdežto dosud k dosažení nároku bylo zapotřebí, aby zřízenec byl členem nejméně deset let, postačí, když nyní bude členem jen pět let, aby měl nárok na zaopatření v tom případě, když postižen jest nemocí nebo nezaviněnou neschopností ku práci. Nejdůležitějším však bodem z řeči ministra železnic bylo, že slíbil upravení mezdních poměrů zřízenců železničních. Vzhledem k neobyčejné drahotě potravin slíbil, že budou všem třem kategoriím zřízenců zvýšeny platy. Doufá, že reforma tato bude provedena ještě letos. Konečně dlužno se zmíniti o novém řádu pracovním pro dílny a topírny státních drah, který nabyl platnosti 1. ledna 1899. Pracovní doba stanovena na 10 hodin přes odpor organisovaného dělnictva, které žádalo jen 9½ hodin práce. Naproti tomu stala se rozsáhlá opatření ve příčině práce přes čas. Byla vydána přesná ustanovení o platu za práci přes čas, za práci v neděli a ve svátek a za každou práci mimo domicilní stanici. O přijímání učňů bylo ustanoveno, aby každý, kdo má býti přijat, dokonal 14tý rok a aby se vykázal vysvědčením o návštěvě školní. Synové zřízenců státních drah mají za stejných okolností přednost před cizími uchazeči. Učeň smí býti zaměstnán jen za normálního dne pracovního; všechna práce přes čas, v neděli a ve svátek jest zakázána. Když se učeň vyučí, dostane denně 25 kr. mzdy, kteráž podle způsobilosti jeho může býti zvýšena až na 95 kr. Vedle toho dostane učeň za každý den 5 kr., kterážto summa se mu po vyučení hotově vyplatí. Řád tento znamená nepopíratelný pokrok vůči dřívějšímu. Jednak pro svá ustanovení a jednak, že na jeho zpracování spolupůsobili důvěrníci dělnictva. Než nejen u nás, nýbrž i jinde vychází se železničním zřízencům ochotně vstříc. Tak pro strojní personál na bavorských drahách zaveden byl zvláštní turnus služební, který zřízencům přinesl osmihodinovou dobu pracovní. Na osmnáctidenní turnus připadá 153 hodin, anebo 8½ hodin denně. Kdyby bylo postaráno o přestávky, mělo by dělnictvo, jak praví sociálně demokratická »Münchener Post«, všechnu příčinu, aby s novým rozdělením práce bylo úplně spokojeno. Rádi věříme. V Belgii byly pro zřízence zavedeny minimální mzdy v obnosu pěti franků.

Ochrany domáhají se dělníci i jiných odborů výrobních. Hlavně pekařští pomocníci. Pražští zaslali zvláštní memorandum ministerstvu vnitra a říšské radě, v němž se přimlouvají za zrušení noční práce a za zavedení normálního dne pracovního. Svoje požadavky opírají o důvody dělnické hygieny, která má vliv na výrobky a na konsumující obyvatelstvo. V r. 1897. bylo zjištěno, že z 241 dílen umístěno bylo 71 ve sklepních místnostech. Z prozkoumaných dílen bylo 83 vlhkých a světlých, 72 vlhkých a tmavých. V 29 dílnách měli dělníci vlhké a tmavé místnosti na spaní, v 18 případech spali dělníci v samotných dílnách. Dále se uvádí, že při noční výrobě pečiva vyvinují se zdraví lidskému škodlivé plyny a dělníci, vysílení celodenní a celonoční prací, nemají ani času, ani možnosti, aby se pečlivě umyli. Že výrobkům to nepřidá na chuti, rozumí se samo sebou. Špatné následky těchto zlořádů, proti zdraví lidskému namířených, odnese si dělník a konsumující obecenstvo. V r. 1897 bylo napočteno mezi 746 nemocemi pekařských pomocníků 119 infekčních nemocí (z nichž bylo 7 případů úmrtí). Nemocí dýchadel a plic zjištěno bylo 219 (2 případy úmrtí), nemocí kůže 64. Na nemoce, které mohou míti zlý a osudný vliv na jakost pečiva, připadá tedy 64 procent. Odstranění práce noční domáhá se také pekařské pomocnictvo ve Štýrsku. Usneslo se, že podá petici na říšskou radu, aby odstraněna byla cestou zákonodárnou a aby zaveden byl normální den pracovní. Zároveň bude horlivě pracováno o vybudování organisace jako nejúčinnějším prostředku k odstranění uvedených zlořádů.

V Teplicích konala se konference stavebních dělníků. Dostavili se četní delegáti ze severovýchodních Čech. Rokováno bylo o nevýhodách úrazového pojišťování pro stavební dělnictvo a o organisaci i taktice. K prvnímu bodu přijata byla následující resoluce:

> »Ustanovení úrazového zákona pro stavební živnosti jsou velice chatrná a v neprospěch dělníků se obyčejně vykládají, takže veliká část stavebních dělníků (na nádražích, tesařských ohradách atd.) z pojišťování proti úrazům úplně jest vyloučena. Dále nutno uvésti, že nedbalou kontrolou úřadů se zaviňuje, že podnikatelé stavební ani ona nedokonalá ustanovení úrazového zákona nezachovávají a dělníkům větší příspěvky strhují, nežli zákon dovoluje. Vzhledem k tomu usnáší se konference: Ústřední výbor svazku stavebníků Rakouska se vyzývá, aby ve vhodné době uspořádal akci po celé říši, jíž protestovalo by se proti dosavadním ustanovením úrazového zákona vzhledem k dělnictvu na stavbách zaměstnanému. Taktéž má ústřední výbor pečovati o to, aby ve sněmovně říšské podniknuta byla revise nemocenského a úrazového zákona. Za účelem tím má výbor ten rozeslati na veškeré organisace stavebních dělníků dotazníky k sestavení nutného materiálu, který bude předán klubu poslanců sociálně-demokratických na radě říšské. Organisace jsou povinny ústřední výbor při provádění akce této podporovati.«

Ve příčině organisace přijat byl návrh, aby byla vybudována pomocí soustavy důvěrnické a to co nejvíce centralisované. Za tím účelem zvolen šestičlenný výbor, jemuž musí každý člen odváděti 2 kr. měsíčně. O několik týdnů později předložilo stavební dělnictvo v severovýchodních Čechách svým zaměstnavatelům určitě formulované požadavky, týkající se hlavně upravení mzdy a doby pracovní.

Odpověď vyžádalo si dělnictvo do 1. února. Nebude-li jim vyhověno, snad dojde ku stávce.

Minule jsme se zmínili o ustavení se družstva pro stavbu dělnických domků v Lounech. Jak se nyní oznamuje, odepřelo obecní zastupitelstvo v Lounech podporu a spolupůsobení v této záležitosti. Družstvu nezbude, než aby spoléhalo se na vlastní síly. Zatím v cizině vyvinuje se v otázce dělnických domků dosti intensivní činnost. Jsou to hlavně pojišťovny a obecní zastupitelstva, které chápou se iniciativy. Tak úrazová a starobní pojišťovna ve Slezsku povolila půl milionu marek na stavbu dělnických domků, rovněž v Poznani. Zde bude prozatím vystavěno 100 domků pro nejchudší vrstvu dělnické třídy; roční nájem stanoven byl na 120 marek. Ve Špýru věnovala pojišťovna na týž účel 150.000 marek na tříprocentní úrok. Rovněž pojišťovna ve Šlesviku-Holštýnu obrátila svou pozornost na stavbu dělnických domků. Vypracovala za tím účelem všeobecné zásady, kterými bude se řiditi při povolování půjček a při podporování bytové politiky, ať již spolkové nebo obecní. Jednotlivým zaměstnavatelům nebo soukromým podnikatelům nebudou poskytovány žádné půjčky, nýbrž jen obcím, korporacím, obecně užitečným spolkům a spořitelnám, zde ovšem jen v tom případě, když vyloučen jest jakýkoli hmotný zisk. Aby při vzrůstajícím počtu dělnictva mohla býti obě pohlaví od sebe oddělena, musí každý byt sestávati ze dvou dostatečně velkých světnic a ze zvláštní komůrky, opatřené oknem. Pojišťovna si vymínila, že bude míti vliv na prodej pozemků a na výšku nájemného. Výška, do které možno poskytovati půjčky, jest vyměřena na $^2/_3$ ceny, pro obce za jistých okolností i na $^3/_4$. Amortisační splátka stanovena jest na $4^1/_2$ procent, v ní však zahrnut jest tříprocentní úrok z půjčené jistiny. Pojišťovna postarala se o svou bezpečnost tím způsobem, že vydány předpisy o udržování budov v pořádku, že požadují se výkazy roční od věřitelů atd. Ne méně hybně počínají si některé obecní korporace. Zmíníme se jen o severním Hanoversku a Londýně. V Hanoversku omezil se vládní president na činnost více preventivní. Vydal policejní nařízení o uzpůsobení bytů, zejména pro podnájemníky. Ku každému bytu musí vésti zvláštní příchod, neprocházející žádnými místnostmi obytnými. Byt nesmí býti vlhký, aby nepoškozoval zdraví nájemníků a musí býti tak velký, aby na každé dítě pod 14 let připadaly 8 m^3 vzduchové a 3 m^2 podlahové prostory a na dospělou osobu 15 m^3 vzduchové a 6 m^2 podlahové prostory. Podlaha musí býti náležitě vypěchována a pokryta tvrdým, nepromokavým materiálem. Byty, jichž podlaha leží 50 cm. pod okolním terrainem, jsou zakázány, nicméně jsou přípustny výjimky, pokud nelze těchto bytů postrádati a pokud nejsou škodlivy zdraví nájemníků. Místní úřady policejní mají právo dbáti, aby tomuto nařízení bylo činěno zadost se strany majitelů domů a v případu potřeby jsou oprávněny dáti vykliditi nevhodné byty. Nařízení vládního presidenta setkává se s odporem domácích pánů, kteří nemohou pochopiti, že by sklepní místnosti nemohly sloužiti za byty. Jest však oprávněná naděje, že bude provedeno i přes tento odpor.

Sociální politika nemůže se přece zastaviti před justamentem několika majitelů domů.

V Londýně pečuje hrabská rada již od delší doby, aby pro chudé dělníky zaopatřila zdravé a pohodlné byty. Doposud se spokojovala tím, že na základě zákona z r. 1890 vyklizovala nezdravé okresy. Avšak na té prostoře, která byla vyklizena, zpravidla zjednáno bylo méně nových bytů, než jich bylo dislokováno. Byla učiněna zkušenost, že ve vyklizeném a upraveném okresu mohla bydleti nejvýše polovina těch lidí, kteří tam dříve byli usazeni. Tak se stalo, že vlastně odstraňovány byly staré byty, aniž zjednávány byly nové příležitosti ku bydlení. Nyní rozhodla se hrabská rada, že opatří byty pro všechny, kteří v dotyčném okrese bydlili před sanováním. Rozhodnutí definitivní se dosud ještě nestalo, avšak není pochyby, že k němu dojde. Rada jest tu náramně lehká. V první řadě, jak oznamuje londýnský Galton v »Soziale Praxis«, měla hrabská rada dbáti, aby byla zjednána příležitost ku bydlení pro ty, kteří byli dislokováni. To zajisté nemůže naraziti na žádný odpor. Vedle toho nechť nabývá hrabská rada pozemků a staví na nich na svůj účet domky pro dělníky. Byty tyto musí se však rentovati. Nemá býti úkolem, aby zjednány byly byty pro nejchudší, nýbrž pro nejlépe situované dělníky. To bylo by dobrodiním pro všechny ty dělníky, kteří jsou nuceni bydliti uvnitř Londýna. Současně musí se postarati hrabská rada, aby na periferii Londýna byla snadná a rychlá doprava. Mnozí dělníci rádi by bydleli v předměstích, avšak nemají žádoucí dopravy odtud až ku své dílně. Proto jsou nuceni bydliti uvnitř Londýna a platiti nesmírně vysokou činži.

Otázkou zprostředkování práce zabýval se nedávno poradní sbor pracovní. Usnesl se doporučiti, aby majitelé soukromých poptaváren po práci měli povinnost opatřiti si koncessi k provozování živnosti. Společenstevní a spolkové poptavárny po práci nebudou potřebovati koncesse. Na obce bude naléháno, případně budou cestou zákonodárnou donuceny, aby zřizovaly obecní poptavárny po práci. Správu těchto poptaváren povedou stejným dílem zaměstnavatelé i dělníci. Požadavek tento jest důležitým pokrokem ve vývoji zprostředkování práce. Až doposud byly pouze poptavárny buď ryze dělnické, nebo ryze zaměstnavatelské. Jedny i druhé ve svém oboru terorisovaly. Nyní bude možno zjednati vzájemnou součinnost obou stran a z prostředkování práce učiniti pravé dobrodiní sociální. Nezamlouvá se, že organisace poptaváren bude centralistická; vrcholem jejím bude centrála ve Vídni. Potřebě by lépe vyhovovalo, když by byla provedena organisace zemská. Také stalo se usnesení, aby prováděna byla statistika trhu práce. Za tím účelem svolá se zvláštní expertisa. *Vrl.*

*

Kterak se za našich dob rozmáhá nervosnost. (Dle přednášky prof. Erba na universitě Heidelberské).

Erb, profesor university Heidelberské, je z největších autorit evropských v oboru chorob nervových. On byl první, který popsal

jisté nervové choroby, z nichž jedna nese po něm jméno »Erbova obrna«. Z úst takového odborníka lze již s neutuchajícím zájmem vyslechnouti populární slovo, zvláště když se týká tak aktuální otázky, jako je nervosnost. V té příčině jsou v odborných kruzích dva tábory. Jedni dokazují, že nervových chorob nepřibývá, že byly povždy a opírají tvrzení svoje doklady z nejstarších spisů. Druzí dovolávajíce se přeplněnosti blázinců a poukazujíce na všeobecný stesk: »Já jsem nervósní,« děsí se až úžasného rozšíření chorob nervových za posledních desetiletí.

Již pro tuto neshodnost názorů mezi odborníky panujících, stojí za to sledovati myšlénky Erbovy o tomto předmětě.

Nervový system — počíná Erb svoji přednášku — t. j. mozek, mícha a zauzliny (ganglia) se sítěmi nervů, které z nich vycházejíce spojují vespolek všecky tkaně či orgány těla a vracejí se pak oklikou do orgánu ústředního — toť to jediné, co činí organism lidský a zvířecí jednotným. Nervstvo zasahuje do všech jevů životních. Každá rozkoš a každá bolest přichází k našemu vědomí jenom nervstvem. Každý úkon vychází z nervstva. Vědomí a všecky jeho projevy víží se k ústřednímu orgánu nervstva. Všecko povznešení intellektu, všechen pokrok civilisace, každý výtvor umění nebo ducha vůbec, všecky hlubiny vášně, všecky vrcholky genia — vše to kotví v nervstvu, vše to podmíněno zdravím a silou jeho.

Proto jsou poruchy toho podivuhodného útvaru tak vysoce důležity a zajímají důvodně většinu vzdělanců. Budiž dovoleno zajíti na toto široké pole a stručně pojednati o jistých chorobných zjevech, které jsou za našich časů důležity pro každého: o chorobách nervstva funkcionálních.

Je nepochybno, že politické, sociální a intellektuelní události měly vliv především na nervstvo, a bude to doloženo podrobněji níže. Zanechal tedy věk XIX. stopy na nervovém systemu člověka, ačkoli lze říci, že vliv ten nebyl vždy šťastný.

V prvních letech století našeho, kdy hrozné účinky revoluce francouzské všude ještě byly citelny, byla Evropa zmítána stálou bouří válek napoleonských, horečnou akcí států spojujících se, obecnou nejistotou situace, bídou a strastmi.

Pak nastala dosti dlouhá doba klidu, za něhož mohlo se nervstvo trochu zotaviti, a který trval asi do polovice věku našeho. Po té však počala se rozvinovati po malých intervallech řada událostí, myšlének a rozvojů, která dodává celé 2. polovici XIX. století význačný ráz a která vedla k takovému převratu vztahů společenských, jaký sotva viděly dějiny za tisíciletí. Nejsou to jen velké války, rozvraty národů, revoluce jistého státu, rozpad jisté kultury, ale i závažné pokroky intellektu, veliké objevy a vynálezy, jež měly vliv na celou civilisaci a tím i na nervstvo národů.

Objevy ty připraveny byly rozvojem věd přírodních a častým užíváním sil přírodních ke službě člověka. V polovici století počíná doba páry. Záhy po té počíná rozsáhlé využitkování sil elektřiny. Parníky a železnice, stroje všeliké, telegraf, telefon zásluhou pokroku

věd mechanických a technických — počaly sloužiti člověku. Deset let po té rozlezly se po celém světě kommunikace, na jejichž rychlost a bezpečnost nebyla by připadla ani nejživější obrazotvornost ve stoletích předešlých. Cas a prostor ztratil význam. Létáme rychlostí větru skrze všecky díly světa, mluvíme přímo nebo nepřímo s protinožci. Současně rodí se průmysl, jenž operuje na veliko a závažnou silou zaměstnává nesčetné množství lidí a representuje hodnotu nesmírnou. S ním přichází i bezuzdná soutěž ve všech oborech. Jeden díl světa, Amerika se svou neúnavnou činností a se svými nevyčerpatelnými zdroji pouští se v zápas s celým starým kontinentem a hrozí ho předstihnouti v každém ohledu. Nejen celí národové, leč i jednotlivci vidí se nuceny napnouti všecky síly v boji za život.

Za divokých bouří revoluce r. 1848 probouzí se myšlénka národnostní u různých národů, a úsilí za zachování jednoty stává se na př. v Německu nebo v Italii mocným impulsem ve všech událostech politických. Ve Francii zase protahující se a nerozhodný boj mezi republikou a monarchií dráždí mysli. Velké bitvy, války, vítězství neslýchaná, důležité změny politické jsou toho důsledkem. Se změnami politickými a sociálními nadcházejí závažné krise finanční, průmyslové a obchodní s osudnými následky svými.

K tomu přidružuje se rychlý vzrůst velikých měst se všemi škodlivostmi, vznik velkých středisk průmyslových plných proletariátu. Staré spory politické a náboženské mezi papežem a císařem znova se probouzejí, procítá zápas mezi křesťanstvím a materialismem; rodí se socialismus »který hrozí převrátiti všechen dosavadní pořádek« a svádí slabé hlavy mass.

Je jasno každému myslícímu člověku, že takové události musí působiti mohutně na nervstvo současných generací, v němž mohou způsobiti spoustu.

Jest obecným míněním: *za našich časů stalo se lidstvo více méně nervosním* a nervové choroby vůbec jsou nyní častější nežli dříve. Mluví se o *našem nervosním století* — i je tedy oprávněno pátrati, co pravdy na této myšlence velmi rozšířené a co je zkrátka *na této nervosnosti naší doby.*

Názor o tom, co sluší vyrozumívati nervosností, je nestejný, v obecenstvu i mezi lékaři. Různé pojmy jsou o tom, co nazývati nervosním. Je nepochybno, že lze pod pojem nervosnosti shrnovati vše to, co u člověka jinak zdravého a práce schopného, ukazuje na prudkou dráždivost (excitabilitu) nervstva: spěch a jistý zmatek v pohybech a práci, přílišná citlivost, náchylnost lekati se, veliká rozdrážděnost spojená se zádumčivostí, slabší vzdornost vůči malým nepohodlnostem života, měnivá nálada, neklidný spánek, zemdlenost po každém úsilí málo namahavém, dráždivost srdce a cevstva atd. To vše není však ještě vlastně nemoc. Jsou to stavy, které nezpůsobují valného utrpení a vyskytují se i u mužů poměrně zdravých a silných. Je to první stupeň k chorobě, jakýsi přechod mezi zdravím a chorobou, ale také velmi často půda velmi příhodná ku vývoji choroby. Veliká hojnost těchto zjevů, jež se snadno dá vysvětliti poměry života mo-

derního, je důkazem, že naše století není bez důvodu nazýváno nervosním. Kromě toho jsou stavy ty zdrojem jiných, které jsou již skutečnou chorobou.

K nim patří především t. zv. neurosy funkcionální. To jsou takové poruchy nervstva, které se prozrazují odchylkami funkce na nejrůznějších místech, aniž lze dosavádními prostředky dokázati při tom nějaké anatomické neb organické změny v nervstvu.

Bylo by zajímavo vypátrati, zdali organické choroby nervové (mozek, mícha, sympathicus, nervy periferické) vyskytují se za našich dnů neobyčejně často a intensivně. To by nás však vedlo příliš daleko. Jistě však možno usuzovati, že při větší rozšířenosti nervosity bude menší resistence nervstva proti škodlivinám, způsobujícím anatomické změny nervové (proti jistým jedům: alkohol, absinth, olovo, arsenik, proti infekcím: difterie, chřipka, příjice, tuberkulosa; proti nachlazení, poraněním atd.). Učíť nás zkušenost, že postupně přibývá organických chorob nervstva (progressivní paralysy, ubytí míchy, mrtvice, zánětů míchy, různých neuros atd.).

Zůstaňme však jen při funkcionálních nervosách. Pod tím jménem setkáme se ještě s celou řadou různých chorob, z části teprve v naší době poznaných. Je to především hysterie a hypochondrie, pak neurasthenie, která byla popsána teprve za posledních dob, pak neurosy z povolání (křeč písařská a pod.), nespavost, tanec sv. Víta, nemoc Basedowova, většina psychos, epilepsie a jiné.

Prvé z uvedených neuros jsou daleko nejčastější. Hysterie byla sice z hruba známa již ve starověku, ale podrobněji prostudována (francouzskou školou) teprve v naší době. Se svými příznaky nesmírně měnivými, stále se vracejícími záchvaty typických bolestí, s neuralgiemi, anaesthesiemi (necitlivostí), porušením čidel, obrnami a křečmi, s bizarrními záchvaty nervovými všeho druhu a charakteristickým podlomením schopností — toť nemoc, která zmocňuje se hlavně ženského pohlaví, ale pozoruje se také od nějaké doby u mužů v měřítku stále větším.

Dále sem patří hypochondrie, provázená úpadkem ducha, který je jí vlastní, strachem před těžkou nemocí, nesprávným pessimistickým vysvětlováním všemožných situací, všemožných pocitů fysických — což všecko je zaviněno poruchou psychickou.

Pak přichází neurasthenie se svou dráždivostí, slabostí a unaveností v celém rozsahu nervstva, se svým vlivem paralysujícím všecku činnost a práci lidskou.

Především neurasthenie dominuje za našich dnů. Je nejčastější a nejdůležitější z uvedených nervos. Neurologům přivádí nejvíce klientů. Nemocnicím pro choroby nervové a ústavům hydrotherapeutickým zjednala úspěch. Za léta pudí své oběti do lesů, hor a na břeh moře. Mluví-li se dnes o časté »nervosnosti« jako o zvláštní chorobě, myslí se tím především neurasthenie. Ačkoli byla před dávnými časy a dá se poznati, ač vede se pod různými jmény ve spisech lékařů našeho věku i předešlých století, byla přece teprve za našich dnů uvedena do pathologie zásluhou amerického lékaře Jiřího

Bearda, který ji dopodrobna studoval a znamenitě popsal a teprve nyní byla dokonale určena, pokud to dovoluje nekonečná rozmanitost jejích projevů. Za několik let objevila se o neurasthenii obrovská literatura. A třebas nedá se přesně odděliti od oněch svrchu zmíněných přechodů od zdraví k chorobě, které jsme přičetli na vrub nervosnosti a třebas je sama takovým pomíjejícím přechodem a ukazuje nejednu příbuznost s hysterií, hypochondrií, neurosami z povolání, přece je nutno ji theoreticky i prakticky definovati a léčiti jako nemoc zcela charakteristickou, kterou vždy lze poznati.

Následuje tu krátký výklad, co se vyrozumívá slovem neurasthenie.

Slovo neurasthenie znamená prostě »slabost nervovou«. Ale nejen slabost nervstva karakterisuje ji, nýbrž ještě více zvláštní umdlenost neurasthenika, jeho neschopnost provésti dokonce a opakovati nějaký výkon intellektuelní nebo ruční, povedl-li se poprvé a na krátký čas. Třetí obtíž při té nemoci je akutní irritabilita (prudká dráždivost) nervstva, jeho reakce na každý popud, někdy celý proud reakcí neočekávaných, vybočujících ze stavu normálního, vlivem příčin co nejnepatrnějších.

Tyto zjevy jsou známy z fysiologie. Že však se objevují v rozměrech největších, že trvají, že vystupují za příležitostí co nejbezvýznamnějších — to charakterisuje neurasthenii.

Několik případů osvětlí, co chci říci.

Urazil-li zdravý člověk dlouhou cestu, je unaven, vysílen. Po dostatečném odpočinutí však únava tato zmizí. Nastane-li však únava po zcela nepatrné práci anebo trvá-li, aniž člověk nějak se namáhal, nepomine-li dále po dosti dlouhém odpočinku, je to zjev chorobný. Každý z nás ví, že po velké práci duševní, po silných hnutích mysli, po rozčilení nebo dlouhém bdění, přichází stav únavy, neschopnosti mysliti, otupělosti vůle, při čemž bývá pocit sevření a bolesti hlavy. Člověk zdravý však brzy se sprostí těchto pocitů — trochu si odpočine a mozek nabude zase svých sil. Nedošlo-li však k této ozdravující reakci a nastává-li taková zemdlenost i po lehkém úsilí duševním, po menším napjetí mysli — to je již choroba. Když mladík vyznává své milce lásku, chápeme, že mu buší srdce a že je v rozpacích, že se zardívá a bledne; objeví-li se však úkazy tyto při setkání se s kýmkoli, při prosté otázce položené představenému a jsou-li klopotny pro toho, u něhož se objevily, všecky styky společenské a život, pak je to pathologické.

Zaplašují-li těžké starosti, žal, závažné kroky, jež máme před sebou, spánek náš a jsme-li při tom zdrávi, je to přirozené, fysiologické. Míjí-li však spánek trvale víčka člověka, který nemá žádné obtíže takové, jehož nic závažného nepotkalo, nebo který byl vystaven zcela bezvýznamným dojmům, máme před sebou člověka nemocného. Kdo na nebezpečném místě nad propastí dostane závrať nebo strach za divoké bouře, když se blesky kříží na nebi a bojí se o život, je normální člověk. Ale zmocní-li se taková přehnaná úzkost člověka, když má kráčeti po pohodlné silnici nebo přes opuštěné ná-

městí, nebo při shlédnutí jediného mraku na nebi nebo zaslechne-li výstřel z děla, je to příznak chorobný.

Takových příkladů bylo by možno uvésti celou řadu. Vysvítá z nich, že při neurasthenii běží o chorobné přiostření a fixaci fysiologických jevů. Neurasthenik může vykonávati skoro všecko jako člověk zdravý, ale brzy umdlévá, je rychle vyčerpán a únava ho vůbec neopouští. Rovněž reaguje nepoměrně na všecky popudy, což také neblaze působí na jeho únavu a vysílení.

Proto také laikové, ale i lékaři srovnávají neurasthenii s únavou a pokládají ji za pathologickou excitaci a za stav trvalé umdlenosti.

Denní zkušenosti života za oněch chvílí fysiologické zemdlenosti stejně jako experiment badatele s unaveným nebo odumírajícím nervem, ukazují zřejmě, že prudká irritabilita těsně souvisí s projevy únavy. Běžné slovo dráždivá slabost (faiblesse irritable) nasvědčuje tomu.

Podstata těchto zjevů není nám dosud zevrubně známa. Ale jako nemůžeme předpokládati velké změny anatomické v nervech a ve svalech za únavy fysiologické, tak také nemůžeme je dokázati při neurasthenii. Vše nasvědčuje spíše tomu, že zde běží o velmi jemné změny molekulární, které téměř ani nepostihujeme dosavadními svými výzkumnými methodami a které spadají do organické chemie. Náležejí do té skupiny změn, které nazýváme poruchy funkcionální.

Prudká dráždivost vedle velké slabosti, únavy, umdlenosti, vysílení a seslabení aktivních schopností charakterisují neurasthenii. Tyto stavy mohou nadejíti ve všech částech nervstva, v mozku, v srdci, čidlech, míše, nervstvu sympathickém, v ústrojí oběhu krve, v orgánech zažívacích, pohlavních — zkrátka v celém těle. Protože však poruchy ty současně v celém těle se neobjevují, dává neurasthenie nevyčerpatelnou rozmanitost symptomů, kterými se zde nehodláme zabývati.

Poznámky, které budou následovati, vztahují se především k neurasthenii, ale platí z části i o ostatních neurosách nahoře uvedených.

Především dlužno se tázati, přibylo-li za našich dob nervosnosti. Má-li naše doba tak nepříznivý vliv, bylo by naší povinností pohlédnouti se po dějinách minulých věků. Ukáže se, byly-li již tu a tam epochy podobné, podobné vrcholky kulturního vývoje, podobné stavy nervové vysílenosti u celých národů neb u četných občanů jedné země.

Lze snad nazvati nervosním stoletím dobu nejkrásnějšího rozkvětu kultury a umění v Řecku, když Atheňané byli zmítáni politickými boji, nenasytným přepychem a neslýchanou smyslností?

Mohla-li scházeti nervosnost v Římě za císařství, za blížícího se úpadku, v klíně rozkoší, v tom požitkářství a výstřednostech, spojených s krvavou ukrutností a nepořádky?

Což středověk — nevyvodil-li obdobné poruchy za oněch period náboženského blouznění, surových mravů, za křižáckých válek a děsných spoust morových?

Za renaissance, kdy život duševní nesmírně se rozvinul po boku nemravnosti dvorské, a za náchylnosti bohatých měst k opilství a neřestem, nemusila-li se také kypřiti půda chorobám nervovým?

Jaký mohutný účinek měly bouře třicetileté války, její hrůzy a nekonečná bída, jež vedla k úpadku měst a rozvratům států! Jak mocně působily jistě zlořády dvora Bourbonů, jež vedly konečně ke hrůzám francouzské revoluce, na nervy současných lidí!

Rozluštiti tento problém z dějin pathologie bylo by stejně zajímavo jako důležito. Dějiny vyličují války, epidemie, ale o vlivu jisté choroby za celá století poučují nás velmi nedostatečně. Stěží lze v dějinách postihnouti některé epidemické choroby duševní, které trvaly několik století, psychosu flagelantů, putování dítek ke sv. hrobu, tarantismus, šílenství švédských kazatelů, americkou sektu »skákačů« a jiné. Ani o neurasthenii neví dějiny skoro ničeho. Zjevy ty nebyly dosti známy a nedošly zaznamenání v různých systemech lékařství. Nejvýše nalezáme o nemoci té v popisech starých lékařů zmínku.

U Hippokrata, Celsa, Galena a j. nalézáme o ní sotva stopy. Ale v popise epilepsie u prvého, při zmínce o migréně a hysterii u Galena je zřejmo, že už tenkráte existovaly funkcionální poruchy a že byly dosti rozšířeny. V podání lidu udržely se však jenom choroby závažné a nebezpečné.

Popisy epidemických psychos nahoře zmíněných ukazují, že už tenkráte vyskytovalo se závažné podráždění nervstva.

Z pouhého rozšíření mnišství, klášterů a řádů, z úpadků národů a států souditi na rozšířenost neuros bylo by odvážno. Lékařské a literární zprávy o tom z XVIII. a XIX. věku jsou ostatně tak skrovné, že stanoviti přesně, kterak byly rozšířeny tehdáž neurosy funkcionální, nelze.

Teprve když za posledních dob stanovena diagnostika chorob, na základě které bylo lze podrobně nervové choroby rozeznávati, nabýváme jasnějšího názoru o té otázce.

Hysterii a hypochondrii popisují spisy stále určitěji, ale neurasthenie vědecky a nosologický poznána přece teprve za posledních dob. Splývala s hypochodrií a hysterií a ušla i vynikajícím neuropathologům. Teprve asi za 15 let zařaděna mezi ostatní choroby nervové a nabyla pak rychle veliké důležitosti. Ale ze spisů minulých věků i našeho století, ze zmínek o »podráždění míšním« (spinal irritation«), o »état nerveux«, o nervosismu atd. poznáváme, že nemoc existovala již dlouho a že byla všude rozšířena.

Otázka naše byla: Je-li neurasthenie vskutku nyní častější, nežli dříve? Bude-li jí ještě přibývati?

Nelze tu odpověď dáti číslicemi. Statistiky není a nelze jí tak snadno pořiditi. Lze souditi jenom z povšechného dojmu a z uvážení příčiny neurasthenie.

Že nemocí nervových a psychos, které lze snadno statisticky sledovati, přibývá, věříme a je to dokázáno aspoň při některých (progressivní paralysa, různé degenerativní stavy, primární pomatenost a t. d.). U druhých (hysterie a neurasthenie) může rozhodovati jenom

zkušenost lékařů za posledních deset let. Za tu dobu neurasthenie notně se rozšířila; ve všech vrstvách společnosti, zvláště v intelligenci u osob duševně pracujících je dnes neurasthenie více rozšířena nežli dříve. Setkáváme se s ní u učenců, úředníků, lékařů, důstojníků, obchodníků, peněžníků, žurnalistů, učitelů. Setkáváme se s ní i u manipulantů, dělnictva továrního a švadlen. Všude vystupuje v četných případech.

U mládeže dospívající, u mládenců ve zralém věku mužném denně uchvacuje hojně obětí. Hysterie, jež dříve jen ženy postihovala, objevuje se znepokojivě i u mužů. Ve Francii, klassické to půdě hysterie, setkáváme se s ní stejně často u obého pohlaví, i v kruzích dělnických.

To vše vede k závěru, že neurasthenie koncem XIX. věku značně se rozšířila a že dodává »konci století« význačného rázu. Nasvědčuje tomu i kolosální rozvoj literatury toho předmětu.

Které jsou příčiny tohoto stavu? Vězí-li v poměrech sociálních či mravech dnešních, v pokroku civilisace, či ve změněných podmínkách existenčních?

Snadno přiznáme, že vše to, co vadí, unavuje nebo vysiluje nervstvo, může vésti k neurasthenii. Mnoho příčin může vésti k tomu stavu. Ale zvláště škodlivy jsou momenty psychické, dorážejí-li mimo míru ať na intelekt ať na letoru.

Neurasthenie je především nemoc těch, kteří pracují duševně, mozkem, kteří si tím vydělávají na živobytí nebo třebas jen z ctižádosti nutí se k velikému úsilí duševnímu. I o hysterii lze říci, že působí na karakter a na život citový, ale mezi těma dvěma chorobama lze stěží vésti přesné hranice.

1. Přílišné napjetí ducha, větší práce, přetěžování náleží k nejdůležitějším příčinám neurasthenie. Již v mládí, za tělesného vývoje hraje velikou úlohu. Zvláště stará methoda vyučovací, která vede ku přetěžování mozku mladého člověka, zvláště ve školách středních, ač má jisté přednosti, vede k závažným poruchám. Mnoho hodin strávených v nedostatečných, špatně větraných místnostech, mnoho látky, které se mládež těžko učí, hromada prací domácích — toť jsou závady, které tu jsou, třebas vždy nevedou k viditelným následkům, a které poškozují zvláště individua slabší konstituce. To platí o ústavech chlapeckých i dívčích.

Na universitách namáhání duševní a přetížení za studií je častý zjev. Correctivum je tu příliš volný výměr akademické svobody. Ale když se pak pracuje před zkouškami na rychlo, aby se dohonilo, co se zameškalo, je dána podmínka ku vzniku neurasthenie. Také zkoušky učitelek dle zkušeností neurologů jsou častou příčinou neurasthenie.

Nemírná práce duševní však zvláště neblaze působí u osob, jimž je duševní práce povoláním. Boj za existenci nutí je vynaložiti všecky síly, zdvojiti úsilí, aby bylo lze se udržeti v žádoucí výši a aby byl život možný. Hodiny práce se prodlužují, noc přeměňuje se v den. Tak ženeme se o překot dál a dál, střemhlav, až jsou síly vyčerpány, neboť nebylo času k odpočinku a někdy ani k žádoucímu spánku. (Dokončení.)

*

Poměry za hranicemi. I. Italie. Pan César Lombroso mluvě o anarchistických rejdech z Italie a Španělska vycházejících, praví: jakž mohl by někdo nepochopiti, jakž neviděti. Stát italský, jenž svoji vysokou politiku zbytečnou, nikým neturbován, zaplatil 17 miliardami dluhů svých, nakládá ročně 1·9 franků pro vzdělání jednoho obyvatele, kdežto Prusko platí 9·6 fr. k témuž účelu. Průměrné bohatství Italiana jest 800 fr., Holanďana 8000 fr., my v Italii platíme sůl čtyřistakráte tak draho, co skutečně stojí, i nemůžeme si zakoupiti leda 2·35 kg. cukru ročně, kdežto Angličan si dopřeje 36 kg. Celá výživa jest valně zúžena a rok od roku se musí snižovati: kdežto jeden člověk v Italii má na nejnutnější věci 255 franků, vypadá na anglického dělníka 600 franků. Původ anarchismu dlužno v Italii hledati v té okolnosti, že dobrá pětina veškerého obyvatelstva žije v poměrech naprosto lidí divých, bydlí v brlozích, do nichž nechtěl by vlézti Papuan, spokojuje se se stravou, do níž nechtěl by kousnouti Bečuan, i má o světě názor nižší než Kafr. Jaký div, že dychtí po otroctví, v němž by se alespoň najedl. Poslanec Materi vypočítal, že v některých krajinách daň sní vše, co vynese půda.

Jaký div, že i proletariát intelektuálný ohrožuje Italii, jako ohrožuje celý vzdělaný svět. Marquis R. Paulucci di Calboli snesl v té příčině materiál, z něhož čtenářům České Revue budiž vypsáno toto (Revue des Revues listopad 1898).

Proletariát intelektuálný jest otázkou nejdůležitější, poněvadž jest to jedno z pout co nejvíce mezinárodních a bude je co nejobtížněji odstraniti. Italie jest obydlena obyvatelstvem chudým, kdežto rolník ledva uchrání hroudu svou před nepřízní ponebí, musí z bídné žně, která sotva 6 hl. obilí vydá po hektaru, zaplatiti 40% daní státu. Půda rolní, druhdy alma parens frugum dnes ztěží živ nejnuzněji; průmysl, obchod, živnosti jsou v největším úpadku, a mladík inteligentní neví, kam se uchýliti, leda na studia. Země, o jejíž bohatství pravil král Albuin královně Rosamundě: bohatá je Italie, velmi bohatá, ty můžeš jen chtíti a budeš míti! jejíž žírná role opěval Virgil, Rucellai, Spolverini, ta sotva uživí syna svého po dvě třetiny roku, »sýpka« Říma, Sicilie a Sardinie nemá ani jedné školy hospodářské. Z našich 23 universit ani jediná nemá stolice pro zemědělství, ba spisy o polním hospodářství jednající a o vinařství nenalézají nakladatele, nemajíce čtenářstva.

Jakoby jakýs nový Mahomet mezi nás byl vstoupil, aby obloudil nás nesmyslnými slovy alkoranu. Kde objeví se pluh, tam brzo vznikne hanba! Máme přes sto tisíc studentů v klasických školách, a posluchačů všech škol hospodářských 1361! Proti 267 milionům budžetu vojenského a 95 mil. ročním výdajům na loďstvo, jest na obchod, průmysl i polní hospodářství věnováno 8 milionů lir! Pravý sedlák živoří, zeman zmizel, nájemce vytlouká výnos, aby mohl po dvou generacích utéci se do města.

Máme ovšem tam v horách i místeček krásných, přírodou i lidem, zdravých morálně i fysicky, kde není ani lékařů, ni lékár-

níků, ni advokátů, ni karabiníků! Tam žena bohatého starosty vyhání sama brav na pastvu neznajíc falešného studu moderní civilisace!

Avšak kam s touto idylickou krásou, ale europskou nemožností, moderní stát měl by systematičtěji využitkovati vodopádů alpských i apeninských,*) měl by školami odbornými vésti národ spořivý, aby ony dvě miliardy lir, jež schoval si ve spořitelnách poštovních, obracel raději k reálnému průmyslu, než na vrtkavé spekulace s domy a pozemky položenými kolem Říma, Neapole a jiných větších měst. Náš ubohý dělný lid obětuje své mozoly kapitálu cizímu, ba i v cizině samé a továrny vlašské hemží se inteligencí technickou volanou ze Švýcar, Německa, Francie i Anglie. Kdyby bylo skutečně naší technické, průmyslové inteligence, není možno, aby zůstala v místech podřízených a nevyšinula se časem na samostatné odvážné podnikatele.

Postupující v před Europa strhla s sebou i nás: 78% analfabetů z r. 1861 zredukováno na 67.2% r. 1881 i blížíme se dnes 50%; počet dítek navštěvovavších r. 1871 školu byl 1,723.000 dnes 2,245.000! Škol středních máme mnoho i hustě naplněných i veliký počet universit, na nichž sedí veliké číslo budoucího intelektuálného proletariátu, který přemítá pouze, jak nejsnadněji by nabyl diplomu doktorského. Narození člověka jest totiž korunováno diplomem doktorským, bez diplomu není engagementu na celém poloostrově.

Roku 1876/7 bylo na universitách italských zapsáno 9161 žáků, pro školní rok 1897/8 pak už 23.882. Ovšem jest v Italii jedna universita pro 1,436.114 obyvatelů, v Německu pro 2,471.423 obyv. a ve Francii pro 2,556.138 obyvatelů. Při tom úžasném rozmachu Německa studuje zde ze 54 milionů obyvatel na universitách jen 28.978 žáků. Studium našich mladých mužů však nenese se za mottem, pod nimž dospívá Anglosas: vůlí státi se svobodným i hledati zámožnost skutečnou prací! Právě naopak, ne vyhledávaje nutný boj s existencí a zoceluje svaly své i mohutnost duševní už na lavici školské připravuje se mladík, ne snahou státi se malým svým mikrokosmem nevěsícím se pořád na šosy rodičů i rodiny, nýbrž snaha jeví se u mládeže rychle dosíci funkce málo placené, ale pěkně za krbem u vyšlapané cestičce život promařující.

Sicilie má síry v hojnosti, i jest to jediná surovina, z níž by se dalo hned na místě všelicos výnosného dělati. Ku vzdělání mladých lidí v okršlku síronosném zařízena jest roku 1872 scuole superiore delle solfare v Palermu. Na škole té jeví se statistika zcela obrácená oproti oné, již jsme shora z universitní návštěvy vypsali: maximum bylo 6, pravím šest žáků, r. 1883/4 klesl počet na dva, r. 1885/6 zůstal tam jeden. Když tento odešel, škola jest zavřena. Nestačí volati, vládo pomozi, není-li většího porozumění v nás samých!

A co nejnižší školy naše? mládež je opouští ne s hlavou dobře spravenou, nýbrž s hlavou plnou. Ze zásoby té pak plynou řeči před

*) Znamenitý spis informační byl podán vlaským generalem Afan de Rivera: acqua éllettricità trazione. Napoli 1898.

sedláky mluvené, jichž všimnouti si má provincie. Školy střední nacpou do mládeže houf latinských i řeckých pravidel a ještě více výjimek, a »povznášejí« mysl abstrusními krásami Dantova ráje a čistými vznešenostmi mathematických prázdných vzorců. Ony nenaučí cizím světovým jazykům, nepoví ani slůvka praktického! Celý život venku žádá svobody, volného rozvoje, ty devisy máme všichni pořáde na rtech, ale při tom mládež pustne a ve správě školství vládne absolutismus a tyranie. Veškeré výnosy ministeriální na místě, aby přihlížely ku povznesení školství, snižují je, činí je přístupnější pro duchy zvolné a líné i odpuzují hlavy čiperné.

Profesoři pak snižují v míře povážlivé požadavky své při rigorosech a zkouškách vysokých!

Fraccaroli dokonce vypravuje, že viděl v Palermu mladé lidi, kteří šest i sedmkráte ku téže zkoušce se dostavili, aby diplomu dosáhli. A o jednom jinochu zajisté výborném povídá, že týž pětkráte zkoušku opakoval, až konečně stal se doktorem následkem zoufalství utrápených examinatorů.

Konečně sama vlaská veřejnost se tomu opřela a ministr Cremona viděl se nucena upozorniti řiditele lyceí, že nemíní více přihlížeti k jejich peticím o milosrdenství ministeriální hledíc k defektům akademiků. V parlamentě vystoupil p. Gianturo, rozhodný odpůrce »ministerských dobrodiní« a žádal za zkoušky přísné, aby opět povzneseno bylo vzdělání italské odborné a vyšší. Ovšem měly tyto vlastenecké snahy ministrový a jeho podporovatelů výsledek zvláštní, na universitách vypukly bouře a Italie stala se svědkyní divadla nehodného země civilisované, náčiní i nábytek universitní jsou rozbíjeny, ba i páleny, profesoři i autority universitní poplvány.

Avšak spojená snaha p. Giantura i ministrů Gallo a Baccelliho nese se k tomu, aby reformy zkoušek i tax (které jsou v Italii nejnižší) byly zahájeny a úroveň zvýšena: cítíť správa státní, že diktátem doby jest vytvořiti generace nové, čím dále, tím méně ve snech se rozplývající, ba více a více vyzbrojené k úrodné akci!

Tyto veškeré příčiny vnější i vnitřní, tak úzce s národní naší povahou souvisící, tradice, zvyky a předsudky způsobily onu nadprodukci intelektuálného proletariátu.

Profesor Ferroglio, jenž zmužile a otevřeně promluvil o akademickém proletariátu vlašském, viní přímo bureaukratii, jakožto přední a zásadní podporovatelku toho stavu. Toto sociální zlo, které hubí všechny moderní státy, bureaukratie, jest státem ve státu. Jest to národ správu vedoucí, jenž ovládá k svému prospěchu národ spravovaný. Úřad znamená z pravidla snahu slabší hlavy, usaditi se v klidu, vymknouti se bojům o život, postup bezpečný na základě zlatého principu ancienity aneb intrik a konečné zažívání v pensi. Celá race latinská tím stůně, odtud onen shon 40, 50, 60 hladovících kolem každé bídné kosti úřednické. Na 46 míst strojníků, jež vypsalo ministerstvo námořnictví, dostavilo se kandidátů počet nepatrný, za to na několik míst u policie v Římě došlo žádostí 2000 o místa strážníků, 400 úřed-

níků, 260 důstojníků a 70 lékařů (pro dva vypsané). A jak se obsazuje: potřebovali jsme počtáře zručného i dostal to zmožený tanečník! Staří Římané konejšili lid, poskytujíce panem et circenses, moderní opatřují mu dekrety úřednické.

Ke všemu pak přichází moderní sociální zvláštnost, a ta je tuším europská nejen vlašská a německá, k níž poukázala správně »Vossische Zeitung«: loni studovalo na universitách pruských 16.604 akademiků, mezi nimiž pouze 427 všelikých šlechticů (tedy 2.6%), u vyšších úřadech, akademickému předvzdělání odpovídajících jest však umístěno 527 šlechticů proti 862 funkcionářům občanským — tedy 39·9%!

Několik statistických dat necháme si na budoucí měsíc!

II. Francie a její interesy v severní Africe a Středním Sudanu. Přihlížejíc ku statistickým datům pod číslem IV. obšírně vyjatým bude snad dobře všimnouti si místa, kde jaksi nevolky ale přece ostře vystoupil koloniálný konflikt Francie především ve sporu s Anglií. Territoriálné poměry v užší Evropě nečiní žádných obtíží v době poslední co do vychodisk třenic mezinárodních. Elsasy a Lotrinky stávají se pomalu jen požadavky ideálnými a Italia i Germania irredenta mají obě takové slovanské závaží, že nejsou otázky ty akutními. Za to národohospodářský diktát dvacátého století již nyní hlásí se ku svému! Francie postřehla, že jest nejvyšší čas, aby přestala dělati chyby i učinila, jsouc k válce náchylnou, to, co diktátem bylo přirozeným, že vyrovnala se s hladovící Italií obchodně. Inteligence francouzská přeje si u vnitru svém nervosně války, přirozeně s Anglií. Toto přání jest motivováno jednak temperamentem národním, jednak nesnesitelně dusnými poměry domácími, jednak stále loyálně tajenou, ale existující nedůvěrou, která se týká silného spojence severního. Každý francouzský vlastenec cítí dnes, že běží o samu existenci velmoci francouzské, ale každý má trhání v údech i jest puzen touhou: jen do toho! Ty city hárají dnes v každém výše stojícím Francouzovi.

Jak v České Revui bylo pověděno, vznikl rozmach koloniálný ve Francii za Ferryho. Pomalu započal rozhosťovati se názor, že ta koloniálná rozpínavost jest snad přehnanou, i argumentováno tak: my snažíme se získati nových kolonií a tu narážíme na interesy jiných, při tom však zanedbáváme kolonií svých starých.

Rokem 1880 započíná rozpínání se francouzského vlivu od Senegalu k Nigru, i bylo v plánu kruhů rozhodujících spojiti i zaokrouhliti spojení Alžíru se Sudanem. Protektorát nad Tunisem spadá do r. 1883 a pokoření i okupace Anamu i Tonkinu do téže doby. V Africe vystupovala před Francií a současně s ní Anglie, později Německo a Italie, všem běželo o to, nejen kolonií nabýti, nýbrž též domoci se podmínek, aby kolonie ty se daly udržeti. Pan L. Sevin-Desplaces pojednává o starostech Francie hledíc ku severní Africe (Revue bleue str. 555) a odtud jde kmen informací ku následujícím řádkům.

Anglie rozdělala v Africe několik otázek najednou, ona staví své zákopníky tam, kde posud nikoho není (res nullius) i tam, kde jiní sice jsou, však nejsou lokálně silnější. Francie trasuje železnici, která má spojovati Niger se Senegalem, od Alžíru pak pracuje společnosť na dráze, která má zasáhnouti Sudan (přes Timbuktu neb Bornu). Plukovník Briére de l' Isle, guvernér senegalský pečuje o jakýsi modus vivendi se sultanem segujským a plukovníci Borgnis Desbordes, Frey, Gallieni i Archinard posunují povlovně do r. 1892 za rozmanitých právnických formulí okruh interesů francouzských na Nigeru horním. Setník Binger hleděl si cesty ke Kongu, načež r. 1894 vzbuzeny jsou po Evropě známé aféry dahomejské.

Od roku 1883 vzbuzena se strany anglické otázka Sudanu Západního, tam byla první srážka s Angličany, kterou odneslo 32 obchodních skladišť francouzských, z Egypta vyvolán od Angličanů spor o Sudan Střední. Jménem Anglie vykonal Barth velikou cestu Sudanem, a pro ni sjednána zvláštní smlouva se sultánem z Bornu. Smlouvy té Francie ovšem neuznává.

Na Nigeru Anglie Francii předešla, produkce sudanská odváží se mimo cesty říční, pásmem, které Anglie získala smlouvou 15. června loňského roku, kdež ku přístavu Lagos staví železnici, která bude dříve sjízdnou, než v běh zavedeny budou veliké projekty francouzské. Má tudíž Anglie pro obchod svůj sudanský ústí Nigeru a přístav lagošský.

Francie dopouštěla se zde velikých chyb, bezpochyby následkem ohromné měnlivosti svých ministerstev a hledíc k významu té velmoce, celkem malicherně rozptýlených interesů domácích. Mezi tím, co Anglie podle plánů určité logické strategie konsekventně pracuje do rukou obchodních kruhů svých, potácí se Francie nemohouc určitě fixovati operační svoji basi.

Jak pak jinak vyjímají se dnes v pochopeném onom konečně plánu anglickém cesty pana Stanleye v provincii rovníkové, namířené na mínění Evropy jakožto intervence v osudu Emina-pašy? Nebyla i otázka mahdismu s celým obětováním nepoliticky šlechetného Gordona dupirováním v sympatiích kolísající Evropy? Byly tyto tahy na šachovnici Afriky něčím jiným, než v naší Revui zmíněná aféra ugandská a neobratně maskovaný bezohledný coup pana Cecila Rhodesa? Nebudila anglická jednání se státem konžským (belgickým) prejudice se stran jiných? Či myslí skutečně někdo, že Anglie opustí Egypt dobrovolně?

Suez jest posud i s mořem spojujícím Asii s Evropou západní v rukou anglických a pevné usazení se v Suakimu na Moři Červeném, a anglická železnice, která má tento přístav spojovati s Berberem nad Chartumem znamenají pouze doplnění sítě, v níž otázka překladišť a pak jízda lodí anglických k Evropským břehům jest kompletní cestou obchodní, na níž půjde drenáž obchodu anglicko-sudanského.

Francouzským přístavům středomořským chystá se zde šach i obchodu francouzskému!

Ku obhájení obchodních interesů svých musila Francie hledati pevného místa na Nilu, místa, které posud nikomu (rozuměj evropskému) nenáleželo, a které by ve spojení s Tunisem aneb Alžírem leželo na rozhraní Sudanu a dovolovalo stahovati obchod africký ku přístavům středomořským. Neobratná hra na schovávanou s Fašodou, kde Francie měla nepokrytě vysloviti s důrazem intence hájení interesů svých, padla v neprospěch Francie, dnes jí vážně běží o kompensaci v Darfúru. Darfúr musí náležeti Francii. Zde zapustila už své páky diplomacie obou svářících se národů.

Dědické řevnivosti domácích pohlavárů a proroků náboženských jsou již dnes trumfy této diplomacie na obou stranách, a veškery snahy francouzských výprav jdou k tomu cíli, aby za ztrátu Sudanu Východního Francie připnula Sudan ostatní k Sahaře, kterou jakožto pozadí Tunisu i Alžíru považuje za rayon interesů svých.

Zde může klíčiti símě veliké srážky anglofrancouzské, která není naprosto odstavena.

Vůči tomu stavu věci stůjž zde ještě argumentace následující: Anglie začíná směřovati k důležitému obratu. Lord Beaconsfield, jenž zahájil politiku císařství a tudíž náhlé expanse, způsobil v Anglii pocit nedostatku vojska a uhlí. Anglie po dnešek neodvádí žádných branců, nýbrž jako svého času Karthago spočívá na systému placených žoldnéřů, systému to, jenž sice lichotí svobodě, ale jest méně vhodným k rozvinutí větší války. Anglie má největší loďstvo světa: 80 lodí pancéřových, 150 křižáků, a 300 lodí torpedových a ničitelů torped. Toto loďstvo může býti podporováno ještě loďstvem druhým (sekundárným), o němž jest ovšem mínění nepříliš lichotné. Německé časopisy brousívají též o první armádu námořní svoji kritiku, avšak nesmí se výtky jejich doslova bráti. Loďstvo francouzské jest mnohem slabší: 25 obrněnců, 120 křižáků asi 220 torpedových lodí a ničitelů torped. Jest však věcí jistou, a v samém parlamentu k tomu bylo poukázáno, že lodím anglickým k úplnému vyzbrojení nedostává se 25.000 lidí. Mimo lidi není ani uhlí bezpečno, ztenčeny jsou totiž stávkami v pánvích uhelných zásoby loďstva válečného v té míře, že manevry byly odřeknuty.

Anglie a současně s ní Amerika pomýšlejí proměniti se ve státy vojenské; do obou těch na největší svobodě spočívajících států vjela chuť výbojů s armádami. Pan Chamberlain vyšel si z Anglie do Ameriky s nabídkami aliančními; čeho pořídil, není sice známo, ale vždycky velmi vážno. Tedy zeměkoule celá ve zbraních. Bude následek té kardinální změny systému hrobem Anglie, nebo bude celá ta mela počátkem katastrofy pro celou naši civilisaci? nebo prohlédne zdravý, svobodomyslný a svobodymilovný lid anglosaský, jaká katastrofa se blíží a zamezí rozpínavosti?

III. Německý rozvoj průmyslový a úpadek Francie. Sankvinismus francouzský zmítá ubohou vlastí kymáceje jí bez ustání. Vojenská katastrofa vrhla bývalé šovény na druhý extrém, zoufalosť byla patrna tam, kde by v tak vyspělém národu, jenž vedl celou Evropu téměř dvě stě let, byla bývala očekávána rozvaha. Vojen-

skou inferiornost svoji připouštěli Francouzi, avšak obchodní a průmyslovou zdatnost a převahu nad Německem rádi sobě hájili. Vzpamatovavše se, počali zimničně sbírati své síly vojenské, i vykonali v té stránce tolik, že vzbuzuje to úctu u nepřátel. Avšak pro starosti vojenské nevěnovali francouzští státníci dostatek pozornosti jiným odvětvím, v době, kdy politický nepřítel jejich měl dosti volného času, aby zasunuv meč ve své systematické pedanterii využitkoval získanou pověst vojenskou na poli konkurence obchodní.

Za králů zasednuvších po restauraci na trůn francouzský byla věda právě po Evropě utěšeně se vzmáhající ve Francii trnem v oku kruhům rozhodujícím. Vysoká učení beze všeho smyslu pro potřeby národní rozdílela pouze diplomy doktorské. Králům byla universita nečistou směsicí apostatů, nevěřících, zbankrotovalých, i dán pro blaho duchovní vrchní dozor v pokrok kvasiti majících škol biskupům. Nedávno university hlásaly »nesmrtelné zásady revoluce« a tu dekretem královským odstraněn profesor, jenž měl jiný náhled než biskup. Vláda kněží stala se brzo patrnou: Tissot, Viktor Causin i sám Guizot sesazeni. Guizotovi činěna výtka, že vykládá dějiny příliš objektivně. Vědě, která prospívá pouze na svobodě, vypovězena válka. Napoleon III. zdemoralisoval stav učitelský docela. Učitelé jsou komandováni ku agitacím volebním pro kandidáta vládního, profesoři venkoncem učiněni úředníky. Předepsán vous, rektor stal se policejním řiditelem ve sborech, ministr měl neobmezené právo sesazovati učitele. Kdo ví, co znamená poslední slovo, chápe sešněrování stavu učitelského ve Francii. Veliký Pasteur, jenž i pro průmysl německý vykonal více, než vychválené instituce německé, nemohl dostati tolik roční dotace pro laboratoř svoji, jaké těšil se k dennímu vydání jediný politický agent Napoleonův.

Po válce snažila se republika napravovati, co bylo zanedbáno, avšak poměrně nejméně učiněno pro průmysl, dnešní budget Francie jest ještě toho dokladem. Roku 1872 vynikala Francie nad Německo vysoce svým exportem, roku 1897 překonalo ji Německo $2^1/_2$ miliardami marek. Ve sněmovně francouzské povstali sice mužové: baron d' Estournelle a Camille Peletan i líčili stav obchodu a průmyslu francouzského barvami živými, však sněmovna zmítána jest jinými aférami, jí nezbývá času na věci hospodářské.

Revue francouzské bezohledně a přímo burcují národ, trpce kárají nedostatky a staví před oči hlavně »neodbornost« profesorů i studentstva. Poslednější prý v chimerách fantastických a v požitkářství tone, válejíc se po kavárnách s lehkými děvčaty; v pracovnách škol se nepřemýšlí, zkoušky se odbývají po čtyrech, pěti opravách před unuděnými profesory zkoušeti povolanými. Všickni ti mladí pánové mají sice plná ústa vědy, všechno jest u nich vědecké, ale postavíš-li ho do továrny, popotahuje manšety a kroutí vousky bez myšlének. Němci a židé svými filiálkami berou smetanu i z domácího konsumu Francie.

Neobyčejnou sensaci způsobila ve Francii brožura pařížského profesora Georges Blondela: L' essor industriel et com-

mercial du peuple allemand*«). Vycházeje ze studia agrárních poměrů německých, rozšířil výzkum svůj vůbec na hospodářské poměry »země miliard«. Odložíme-li jen na chvilku, praví, svůj pověstný chauvinismus, vidíme jasně, že sousední národové pokračují na útraty naše. I v hornictví a hutnictví, v průmyslu textilním, v chemii, v porculánictví, u výrobě skla, nábytku, hraček, papíru, kůže, strojů, ba i v průmyslu hospodářském jdeme zpátky!

Roku 1871 bylo Německo na poli světové obchodní výměny na místě čtvrtém, dnes jest na místě druhém; ohrožena jest v první linii Anglie, po té Francie. V prvních osmi měsících roku 1898 měla Francie dovozu za 3.049,401.000 fr., vývozu za 2.275,613.000 fr. Dovoz proti téže době loňské přibyl o 492,928.000 frcs, kdežto na vývozu ubylo 70,808.000 fr. (polovina náleží průmyslu).

Roku 1840 měla Francie více obyvatel než Německo, dnes má toto o 16 milionů více. Odtud při houževnatosti a systematické bezohlednosti germánské race ono mohutné rozpjetí sféry interesů. Po třicetileté válce úplně ochuzená země, politickým partikularismem vědecky a umělecky se tříbíc dostihla pod sjednocením nejvyšších úspěchů hospodářských. Roku 1870 plulo po mořích 179, dnes 1126 německých parníků; síť železniční byla 20 tisíc km., dnes 47.312 km. (Francie zůstala s 36.891 km. zpět). Pohledíme jen na vývoz od r. 1890 v milionech marek:

	Německo	Francie
1890	3326,5	3002,7
1891	3175,5	2856,0
1892	2954,1	2768,6
1893	3092,0	2598,1
1894	2961,5	2462,5
1895	3318,1	2699,0
1896	3763,8	2721,6

Příčinu vývinu toho hledá Blondel v houževnatosti německého lidu, jenž pro děti své hledá výživy kdekoliv, jsa střídmý, s málem spokojený, spořivý. Zvláštní jest láska, kterou Němec lne ku svému povolání, odtud i opravdovost a pedagogická cena žurnalistiky, kteráž shání informace reálné k vůli věci. Časopisy nejsou odebírány z vlastenectví neb ze strannické jakési kázně, nejsou vyplňovány ubezpečováními, že ta jejich strana jest ta nejlepší, ty ostatní jsou pak vesměs darebáky, nýbrž časopis snaží se poučiti čtenáře, nechť náleží kterémukoliv stavu.

Dále mají Němci veliký smysl pro účelné sdružování a pak to jejich methodické a praktickému životu přizpůsobené vychovávání mládeže. Francie má 11 obchodních škol s 611 žáky, Německo má 365 škol obchodních s 31.700 chovanci. Samo malinké Sasko má 64 takových škol s 6315 žáky. Obchodní spolky a vědecko-obchodní kursy doplňují a zaokrouhlují pak to, co do žáků zasela škola. A co běží Němci u Magdeburku o to, aby věc vyrobil, především lacině,

*) Paris, librairie de la société du recueil générale des lois et des arrêts. Maison Leroux et Forgel.

po případě i dobře, stará se tisíce vtipných, obchodně i hospodářsky vzdělaných konsulů po celé zeměkouli o to, aby věc na trhy předložili a rychle udali. Vláda v Berlíně přemýšlí, jak by udala všechny druhy zboží své země na trzích v Číně, Polynesii, Americe i Kongu.

Nemenší starost činí německé vládě, aby svým lidem ukázala, jak si to tam ti domorodci v Číně, Japanu, Polynesii, Americe i Kongu přejí, aby jim dodáváno bylo. Toť zvláštní, ti silní suroví Němci, jsou v této obchodně-průmyslové taktice zcela jiní, než velikou čestnou průmyslovou minulosť za sebou mající Angličané a Francouzi. Kdežto průmyslně i obchodně solidní Angličan zboží svého výborného nenabízí, maje za to, že samo sebou se rozumí, že dobrá věc nalezne rozumného kupce, kdežto domýšlivému na vkus svůj Francouzovi ani v mysli nenapadne, že by tam (là bas) mohli míti jiný vkus než mají v Paříži a v hedbávném Lyonu, akkomoduje se Němec, sám valně vkusu nemaje, choutkám odběratelů.

Je referentovi velmi líto, že v tomto punktu s panem Blondelem o jakési přednosti Němců nemůže souhlasiti, že spíše v tomto vidí zárodek budoucího snížení úspěchů dnešních.

Co však opět musí se u Němců chváliti, že neposílají do exotické ciziny pouze representativné šlechtické figurky, nýbrž odbornicky bystré, všude vidící, pracovité, kteří detajly tam opíší a domů zašlou Německo má v té příčině nejspolehlivější literaturu.

Vším právem tepe pan B. francouzský nesmyslný patentní řád a vysoká ochranná cla, která s oním souvisí a obrací se ku mládeži s povzbuzujícím provoláním: ano, jste nadějí vlasti, ale jen prací, prací odbornou zavedete vůz s nezdravou Francií na dráhy správné! *X.*

*

Z naší nové poesie. Ladislav Quis: Ballady. Druhé vydání. V Praze 1898. Nakladatel F. Topič.

Bylo tuším již několikráte konstatováno, že dnešní celková nálada současné básnické generace pěstování ballady valně nesvědčí. Je to přirozeno: ti, kdo si vzali Verlainovo známé

Car nous voulous la nuance encore . . .

za nepřestupné přikázání, vzdalují se zcela důsledně poetického útvaru, vyžadujícího přesnosti, určitosti, koncisnosti u výrazu. A tak česká ballada, jak se v uzavřené jedné své periodě určitě profiluje, je rozhodně dítkem starší generace básnické.

V řadě charakteristických pěstitelů tohoto genru, za Erbenem, Hálkem, Nerudou, Vrchlickým zaujímá Quis jedno z nejčestnějších míst; bylo to uznáváno hned při prvním vydání jeho ballad a nebylo tuším také nikdy vážně bráno v pochybnost. A tato nevelká sbírka 16 básní mu toto místo, myslím, vždycky uhájí. Nejsou ovšem všechny stejné ceny, ale jsou mezi nimi kusy až klassické ve své jednoduchosti — tak ten populární a vždy působivý »Švanda dudák«, »Pekelný žaltář«, »Švandovy dudy«. A všechny jsou velmi charakteristické pro autora, jehož přednosti i stinné stránky tu velmi jasně vystupují. Vidíte ho místy podléhati vlivům cizím, hlavně Göthovu, cítíte jinde

vítězně se hlásící tóny zcela originální, zvláštního, pouze Quisovi vlastního humoru, který tak jaře propukl v »Hloupém Honzovi« a který se tak svěže v této knize ozývá v »Balladě o nebohém ďáblu« a v »Balladě Sedlické«, i tóny ostře satyrické v »Balladě o posledním draku« a v závěrečném »Hloupém Honzovi«.

Formálně zdá se mi, že lze stopovati dvojí proud v balladách Quisových. V jeděch snaží se po největší prostotě a koncisnosti výrazu, trochejským nebo daktylským spádem rythmu napomáhá prudkému pádění děje k pointě, odpírá si každý šíře založený obraz nebo přirovnání, a dociluje často znamenitého effektu, živosti a dramatičnosti. Již jmenovaný »Švanda dudák«, nebo »Pekelný žaltář« byly by nejlepšími příklady.

Místy ovšem tato snaha zavádí autora až k suchosti výrazu, ba až k hotové nesrozumitelnosti, jak ukazuje zvláště »Kristus a Petr«; ale myslím, že způsob tento svědčí celkem autorovi daleko lépe a že mu vděčí za mnohem lepší úspěchy než methodě druhé. Sem bych vřadil ballady formálně s větším apparátem pracující a obsahově jaksi romanticky naladěné. (»Shledání«, »Krajánek«). Rozsahem největší skladba celé sbírky »Vodník«, kolísá mezi oběma styly. Myslím, že upomínka na klassickou, nepřekonatelnou, stejnojmennou báseň Erbenovu, která se mimovolně každému čtenáři zde vnucuje, tísnila i autora a je příčinou této dvojakosti, která seslabuje celkový dojem básně, jejíž jednotlivé partie samy o sobě posuzovány působí daleko pronikavěji; tak oddíl IV. »Ve věži« by tuším stoje sám o sobě jen získal.

Ale i v těchto nám méně sympathických partiích mají Quisovy ballady vždy tolik živelné síly, že se opravdovým účinkem neminou dnes právě tak jako před lety, a jistě bude tomu tak i po letech u vydáních dalších.

Beneš Grünwald: Srdcem i kosmem. Verše. (1887 až 1898). V Praze. Bursík a Kohout 1898.

V této knize hlásí se k slovu zase jeden homo novus a tentokráte po tolika moderních a nejmodernějších rozhodný přívrženec a chcete-li epigon starší školy básnické. Themata, která si volí, i forma, kterou se vyjadřuje, jej takto charakterisují. Forma je ze školy Vrchlického, ergo formálně bezvadná, ale bez mistrovy koncisnosti; zdá se mi, jako by ji byl studoval mladý básník spíše ještě na překladech řekněme z V. Huga než na originálech. Měl jsem ten dojem na několika místech (zvláště v básni »Večer na věži«) velmi silný; dojem, že byla špička pointě nebo obrazu ulomena, aby se srovnal, aby se vešel do verše — věc velmi omluvitelná, ba často nutná u překladu, kde původní text tyrannisuje překladatele a nutí k ústupkům — těžko omluvitelno v originálech.

Tímto nedostatkem přesnosti u výrazu trpí p. Grünwald ještě nejvíce; jeho verše dělaí dojem smytých kopií toho, co vlastně říci chtěl. Ale ne všude, a to ho zachraňuje; tento nováček, který nepřinesl nová ani themata — věc ostatně tak obtížná, že se ji neodvažuji vážně ani žádat — ani formu, kterou převzal a seslabil, dodal

přece něco ze svého, a to je cit, často vřelý a delikátní, který časem prokmitá a oživuje tyto své setřené obrazy.

A tím se stává milým a sympathickým. Není to poseur, je to člověk upřímný, jemuž není poesie modní hříčkou, ale životní záležitostí; a to je vzácné a významné; nedostatky métieru mizí vedle toho, odpustíme vlivy cizí i nesamostatnost u začátečníka přirozenou a uvítáme radostně tento nový, na základě této knihy jen to díme, ne rozsáhlý, ale sympathicky vřelý talent básnický. —*m.*

*

Z poesie cizí. Rime e ritmi nazývá se nová sbírka posledních veršů Giosue Carducciho, která vyšla nedávno v Bologni. Malá knížka obsahuje skorem známé kusy již z časopisů a hlavně řadu ód, které vycházely po léta o sobě. Tyto znamenité kusy tvoří jaksi pokračování a doplněk slavných tří cyklů ód barbarských; ale povstaly chronologicky později. Jsou to »Piemonte«, »Bicocca di San Giacomo«, »Cadore« a polemikou, již svého času vznítila, známá óda velkého stylu »Válka«. Jsou to kusy ryzí, ale silně lokálně zbarvené poesie, které mimo »Válku«, již referent své doby přeložil, bez hojných poznámek zůstaly by cizímu čtenáři místy nejasné. Ale hymnický jejich proud, historické perspektivy, smělost obrazů velké linie a vlastenecká žhoucí láska řadí je k největšímu, co vypěstila italská lyrika doby naší. K nim řadí se též óda »Valkyry« psána na smrt nešťastné císařovny rakouské, tvořící pendant ku čarovné ódě, již Carducci věnoval památce císaře Maxmiliana Mexického. Mezi tyto stěžejní kusy je vhozeno několik drobných lyrik, obrázků, nálad a něco básní příležitých. Ve všem je viděti spár velkého mistra, největšího snad vedle Swinburnea na Parnasse evropském. Ale vším vane již dech jeseně, vlídného zádumčivého smíru, jak ukazuje několik drobnějších čísel, jež sem klademe:

Připsání.

(Marii A . .)

Ó malá Marie,
čím verš ti může být?

Vzniká poesie,
ó malá Marie,
když melancholie
na srdce začne bít.

Ó malá Marie,
čím verš ti může být?

V klášteře del Santo.

Tak jako vločky čistého dýmu v dál
se nesou lehké obláčky pomalu
přes vzdušné báně, fantastické,
přes věže kláštera jdou del Santo;

A spějí nebem blankytným, průhledným,
jež slední prškou svěží jest, světa ruch
sem vzdálen ohlasem jen vniká
v arkády, hroby jež objímají;

Tak přes tu smělost mladických mojich let
kdys táhly zpěvy básnickou duší mou,
a nyní v nitru uzavřené
samotné echo jen o nich zpívá.

Tak jako mraky rovněž jak zpěvy též
jdou, míjí léta kratičká člověku.
Před udiveným co chceš zrakem
beztvárný stíne, ty Nekonečno?

Poledne v Alpách.

Ve velkém okruhu hor, na granitu
jenž děsně bledý, na ledovcích žhoucích
ve plném vládne intensivním svitu
polední, velké mlčení;

Bez vánků sosen, smrků kol se pnoucích
ční vrcholy do slunce, jež v ně vniká,
a slabým hláskem citery jen tiká
pramínek tenký v kamení.

Sant' Abbondio.

Jak leskem čistá nebesa se skvějí,
dne světlo jakby prošlo démantem,
kol osněžené Alpy jak se chvějí,
jak lidské duše jaté lásky snem.

Z chat modravé a bílé dýmy spějí
skrz keře, rozčeřené vánků rtem,
v smaragdech vlny Madesima znějí
a v rudých sukních zevšad spějí sem

Ó svatý Abbondio, selky z hor,
jdou k tvému svátku, vesele zní hlasný
jich zpěv do řeky šumu, v sosen sbor.

Ký v hloubi usmívá se tam zjev jasný?
Mír, srdce, mír! Již potlač každý spor,
je krátké žití tak a tak svět krásný!

Blíž kláštera.

Z té zeleně, jež smutná, tvrdošíjná v houští
akatů sežloutlých, bez vánku list se spouští,
vlá lehkým vanem hravý
jak duše šla by kolem.

Mha, závoj stříbrný nad šumným zdrojem visí,
a v mlze v ručeji se do vln lístek mísí,
co hřbitov jenom praví,
co z cypřišů zní matně?

Tu slunce nad vlhkým v ráz jitrem probleskuje,
obláčky bílými skrz čistý azur plu e,
hvozd zveselen je lkavý,
jenž skoro tušil zimu;

Tak rovněž v duši mou, nežli ji zima skryje,
se usměj světlem svým, ty božská poesie,
Tvá Homere! než tmavý
stín zahrne mne pro vždy!

Na rozloučenou.

Ó květe barvy trojí,
do bezdna v moři zapadají hvězdy,
a zhasínají zpěvy v duši mojí!

J. V.

*

Astronomická zpráva na únor. Na večerní obloze září nejkrásně ší naše souhvězdí. V zenitu Vozka s Kapelou, pod nimi k jihu Blíženci, Plejady a Aldebaran, a níže Orion a Sirius. Nad východním obzorem souhvězdí Lva s hlavní hvězdou Regulem a nad západem Pegas a Andromeda. Od severozápadu k jihovýchodu klene se přes celou oblohu Mléčná dráha prostupujíc souhvězdím Labuti, Kassiopeje, Persea (blízko zenitu), pak mezi Blíženci a Orionem až k obzoru jihovýchodnímu. Z oběžnic je na večerní obloze jen Mars. V lednu byl pod Blíženci. V únoru spěje od Blíženců v pravo a začátkem března tvoří s nimi pravoúhlý rovnoramenný trojúhelník, jehož vrcholem pravoúhlým je Pollux. V této poloze se Mars na své dráze obrací a bude se pohybovati zase zpět pod Blížence. Ranní obloha únorová se proti lednové málo změnila. Venuše jest dne 10. února v největší elongaci západní, a vychází téměř 3 hodiny před východem Slunce. Jupiter vrcholí. Saturna a Merkura nelze pozorovati.

Tím jest vlastní únorová zpráva astronomická ukončena. A více nelze na obloze pozorovati, než co tu uvedeno? O nikoliv! Zpráva může podati jen malý, krátký přehled změn, které se na obloze dějí. Postavení hlavních souhvězdí, oběžnic, data o zatmění nebo zjevu

meteoritů. Avšak jest ještě celá řada jiných pozoruhodných a téměř stále viditelných zjevů — ovšem máme-li aspoň poněkud větší dalekohled po ruce. Dobrý dalekohled třípalcový (přední čočka, tak zvaný objektiv má v průměru asi 8 cm.) lze si za 200—300 zl. opatřiti. Kdo nemá k tomu prostředků, nechť si zhotoví sám dalekohled ze slabých skel brejlí pro dalekozraké, návod k tomu podá zajisté rád každý učitel fysiky. Náklad na tento »laciný« dalekohled nebude jistě převyšovati 1 zl., a přece dalekohled mnoho zajímavého ukáže. Hory a moře na Měsíci, měsíce Jupiterovy, srpek Venušin, prsten Saturnův, mlhovinu v Orionu, v Andromedě, Plejady, skupiny hvězd v Perseovi atd. Pokročilejší »astronom« nechť vezme k ruce některou populární astronomii, na př. Flammarionovu L'astronomie populaire, nebo Kleinovu Führer am Sternenhimmel a nechť čte a pozoruje. V posledních letech vydal řiditel Manorské hvězdárny v Lussinpiccolo (Přímoří) Leo Brenner dva zajímavé spisy: Spaziergänge durch das Himmelszelt a Handbuch für Amateur-Astronome. Spisy ty obsahují mnoho velmi praktických poznámek a mnoho dat, jež jinde bychom těžko shledávali. Jen některé výroky jsou přehnány. Spisovatel tvrdí hlavně, že malými, ale dobrými dalekohledy a v čistém vzduchu přímořském lze daleko více vykonati, než největšími dalekohledy světa — ale ne dokonalými a umístěnými ve špatném vzduchu rovin a velkých měst. To jest jistě pravda, jen že svedla spisovatele k naprostému odsouzení velkých dalekohledů, čehož jistě nezasluhují. N.

*

Divadlo. Činohra. (Molière: »Lakomec«. — Finne: »Sýček«. — Hauptmann; »Forman Henčl«. — Berton-Simon: »Zaza«.)

Je tomu asi dvanáct let, co si maďarské národní divadlo dalo znovu přeložiti Racina a Molièra. Kterýsi český list, zaznamenávaje zprávu o tom, učinil tak s lehkou ironií, jakoby nechápal, cože vlastně Maďaři na těch parukatých starých pánech mají a jaký že je to podivný nápad, překládati jejich díla znovu. Ovšem tehdy byl v cizině naturalismus v modě a i u nás snili mladí básníci o »lidských dokumentech« a o »nové formuli« budoucího dramatu. Zatím uplynulo dvanáct dlouhých let a řada kusů, v nichž hledána zázračná nová formule« zahynula bídně na nejrůznějších scénách Evropy. A dnes, po dvanácti letech, nově nastudovaný »Lakomec« slaví triumfy. Jakoby mu naše obecenstvo teprve teď přišlo na chuť. Klassická veselohra nepozbyla ničeho na své svěžesti, a dnes právě tak jako před více než dvěma sty léty rozpoutává bouře veselosti v hledišti.

Je zajímavo pozorovati, že ze všech dosavadních novinek letošního období největší úspěch měl nově nastudovaný »Lakomec«. Působil jako novinka. »Chytil« obecenstvo. Klassická figura lakomce jakoby byla tesána z mramoru. Její linie za ta století, jež uplynula od vzniku »Lakomce«, neutrpěly ničeho na své ostrosti, reliefnosti, na svém jistém a bezohledně tvrdém vykrojení. Po dlouhé době zase jednou podlehli jsme kouzlu humoru jen a jen z povahy vyplývají-

címu, pohrdajícímu vtipně kombinovanými, ale prázdnými a lacinými situacemi. A v našem smíchu třásly se slzy, když jsme viděli člověka zotročeného svojí neblahou vášní, bezmocného jejího otroka a srdce se nám sevřelo, když ve velikém monologu, který tvoří závěrek druhého jednání, vášeň ta, vyrostlá v nadzemské rozměry a podobná ohromnému netvoru, odpoutanému ode všeho všedního a náhodného, pod černými svými perutěmi vraždí duši, která jí propadla a rozpaluje ji až k šílenství. Dech grandiosnosti a nesmrtelné síly zavane vždycky z té scény v hledišti a nikdo neodolá. Dusné, sevřené, v bázni se chvějící ticho visí v té chvíli ve hledišti, kde ještě okamžik před tím hlaholil srdečný smích.

Veliký úspěch veselohry Molièrovy jest v první řadě zásluhou představitele titulní úlohy, pana Mošny. Jeho Harpagon jest výkon úctu vzbuzující, veliký a zářící. Jest snad nejskvělejším výkonem tohoto umělce, jenž v každé úloze podává nové doklady o přispůsobivosti a všestrannosti svého velikého nadání. Pronikl úlohu Harpagona až k nejjemnějším vláskovým kořínkům této postavy. Pojal ji celou v sebe a jest jí nadobro prosycen. Jest to více, než znamenité podání úlohy, jest to čisté a ryzí vtělení klassického typu, co nám podává, imponující ztělesnění pitvorně vybujelé a příšerně mocné vášně. Podařilo se mu, přesvědčiti nás, že všechno, čemu se u Harpagona smějeme i v čem budí náš soucit, není leč nezbytným a neodvratným následkem jeho šílené vášně, a že, jest-li myšlení a chtění jeho jest zvráceno, slova směšná a posuňky groteskně zkřivené, že to vše jest jenom proto, že celá bytosť jeho jest otrávena jedem neblahé vášně, která všechna lepší hnutí v něm ochromila. V tom, jak p. Mošna Harpagona hraje, není nic zbytečného, nic rušivého, nic, co by nebylo promyšleno. Jeho odmítavé posuňky, tvrdě a přísně stažené rysy, když se na něm žádá pomoc nebo oběť nějaká, málomocný vztek, který jím zmítá, když syn před jeho očima odevzdává drahý prsten jeho nevěstě, šílená radosť, která jím lomcuje, když zase spatří svoji uloupenou pokladnu, to vše znázornil p. Mošna způsobem tak přesvědčivým a posuňky i výraz obličeje kryly se v těch chvílích s vnitřním děním v něm tak dokonale, že není možno ani žádati podání pravdivějšího, přirozenějšího a illusi skutečnosti lépe vzbuzujícího. A přece ještě jest možno nepopíratelně výbornému výkonu tomu činiti oprávněnou výtku. Harpagon jest zlý a tvrdý stařec. Lakota a chtivost peněz nikdy nenasycená a stále ještě rostoucí, ubila v něm cit a smysl pro všechno, kromě jeho milovaného, zbožňovaného zlata. Zkornatěl, ztvrdl na dobro. Jeho cit vyvinul se jen jediným směrem — pro peníze totiž a to přílišně a chorobně. Jinak zakrněl nadobro. Pan Mošna tuto tvrdou zlobu, která vedle lačné chtivosti tvoří spodní, základní tony jeho povahy, velmi dobře vystihl ve scéně, kdy Harpagon se srazí se svým synem a při rozmluvě se služebnictvem. V těchto scénách a pak v monologu druhého jednání stál nejvýše. Ale v jiných některých scénách jeho Harpagon byl měkčí, než má býti, byl spíše dobromyslný, komický pošetilec, než zlý stařec, jehož bystrý jinak rozum dravou jeho vášní jenom chvil-

kově jest zatemněn. Ale i tak Harpagon páně Mošnův znamená výkon krásný a veliký a nadšená pochvala, kterou byl zasypán, byla dojista zasloužena.

Vedle Harpagona ovšem ostatní postavy veselohry scvrkají se na prázdné mrtvé loutky. Dostalo se jim všem slušného provedení. Paní Hübnerová i v málo lákavé jinak úloze své dovedla na sebe upozorniti. Souhra byla pěkná a lze vůbec provedení »Lakomce vzdáti plnou chválu. Jenom výpravě by trochu více slohovosti neškodilo. —

Dramatem »Sýček« od Gabriela Finne dostalo se nám po delší přestávce zase jednou ukázky moderní tvorby divadelní. Zdá se vůbec, že v poslední době Národní divadlo počíná se rozpomínati na své povinnosti k moderní literatuře dramatické a že alespoň z části a v dlouhých přestávkách chce spláceti svůj veliký dluh. Snad bylo by mělo učiniti tak dříve jinou splátkou, než »Sýčkem«, ale buďsi. Drama Finnovo není žádným veledílem a v novém dramatě byla by se zajisté našla leckterá práce cennější. Ale jest to rozhodně práce zajímavá, přes všechnu kolísavost a nejistotu svého základního tónu, přes všechny ty rozhodně nemoderní živly, se kterými se v něm setkáváme. Trvalý zisk pro naši scenu ovšem neznamená. A přece jsme rádi, že správa divadla seznámila nás s tímto dílem, že otevřela našemu obecenstvu alespoň toto malinké okénko do uměleckého snažení dneška, o němž jinak s jediné své veliké scény nedovídá se téměř ničeho. Trocha toho mrazivého, ostrého vzduchu, který z Finnova kusu zavanul nám vstříc, našemu obecenstvu neuškodí. Z účinkujících nejvýše stála paní Kvapilová jako Gunhilda. —

S chvatem u ústavu tohoto jinak nezvyklým vypravilo Národní divadlo nejnovější drama Gerharta Hauptmanna »Formana Henčla«, jak zní officielní, ale dojista ne šťastný český název hry. Kdyby dosavadní zkušenosti s Národním divadlem nebyly v nás utlumily i poslední jiskřičku optimismu, pokládali bychom tuto hořečnou snahu, předvésti nové dílo Hauptmannovo v době co nejkratší i českému obecenstvu za blahou předzvěst nadcházejícího obratu. Ale odvykli jsme již dávno krásným illusím a tak jen prostě zaznamenáváme, že se »Forman Henčl« na jevišti Nár. divadla hrál již několik neděl po své berlínské premiéře. O kusu samém přinesla »Česká Revue« referát hned po jeho vyjití. Nezdá se mi nutným k referátu tomuto něco dodati a spokojím se tudíž několika poznámkami o provedení hry. Hned předem musím konstatovati, že naše obecenstvo se ani silným dramatem Hauptmannovým nedalo ze svého klidu vyburcovati. Jest to již osudnou zvláštností našeho divadla, že u nás žádný kus nepropadne, ale žádný také nedocílí pronikavého úspěchu. Buď si drama pravým skvostem nebo smetím — nám je všechno jedno. Odehraje se čtyrykrát, pětkrát a pak putuje do archivu dramatické arcidílo stejně jako ničemná slátanina.

»Forman Henčl« neměl u nás toho úspěchu, s jakým se setkal jinde a jmenovitě v Německu, kde vyhlášen dokonce — neprávem a bezdůvodně — za nejlepší práci Hauptmannovu. I u nás prorazilo

na konec svojí dusnou tragickou tíhou, prostotou svých prostředků a mistrovstvím své charakteristiky, ale dojem nebyl tak veliký, jak bychom dle četby byli očekávali. Leckterá drsnost, která se při četbě ztrácí, vynikne na jevišti rušivě, obzvláště je-li — a to se někdy stalo — zbytečně akcentována. Jmenovitě prvé tři akty, jichž výtečná náladová malba a charakterisační síla při četbě okouzluje, na jevišti působily dost únavně a stálé přicházení a odcházení jednajících osob působilo málo pravděpodobně. Teprve čtvrté jednání brutální svou silou a úchvatným dramatickým spádem docílilo velikého účinku. Stejně mohutný by byl účinek překrásného posledního jednání, kdyby tempo bylo živější a ne tak nesnesitelně vleklé, jak tomu jest u nás. Tempo, kterým se hraje poslední akt této vzrušující tragédie, jest na místě jenom na samém počátku jeho, při hluboce náladové prvé scéně. Pak má vše jíti ráz na ráz. Ve vídeňském dvorním divadle zkoušeli poslední akt rovněž tak pomalým a ještě snad vleklejším tempem, než jakým se hraje u nás. Když však Gerhart Hauptmann se dostavil ke zkouškám, docílil toho, ze se akt tento sehrál za málo víc, než dvacet minut. A jen tak může také skutečně působiti. V té nejistotě, plné zlých předtuch, v tom shánění sousedů jest tolik nervosního neklidu, který, kdyby přiveden byl ku platnosti, musí působiti neobyčejně účinně.

Jinak bylo provedení dramatu vetmi dobré, hlavně zásluhou představitelů obou hlavních úloh, paní Hübnerové a p. Slukova. Paní Hübnerové úlohou Hanky dostalo se poprvé příležitosti, ukázati neobyčejný svůj talent v celé jeho hloubce a celém jeho bohatství na postavě, dýšící sytou životností. Učinila tak výkonem, který znamená veliké a krásné vítězství. Její Hanka je postava plná života, vedená ve všem instinktem a horkou svojí krví, ne jen mluvená a hraná divadelní rolle. A je to zároveň výkon, v němž vření temperamentu ryze tvořivého i klidná úměrnost a rozvaha umělecká se navzájem doplňují. Figura jako ulitá ve své plnosti a určitosti, při všem bohatství svých barev jednotná a v pevných, plastických liniích držená. Paní Hübnerová dala vystoupiti všem těm tak různým stránkám povahy Hančiny a při tom velmi správně akcentovala nejspodnější, základní tón celé její bytosti, nezlomnou sílu sobecké vůle, jdoucí neodvratně za svým cílem. Její výkřik na konci druhého jednání, kdy radost z jistého vítězství, dlouho tlumená, vyšlehne v plné síle a prudkosti a těch několik slov ve veliké scéně čtvrtého dějství, která při vší své jistotě jsou úplným doznáním viny — tyto a celou řadu jiných momentů nezapomenete nikdy. V tom nebylo nic falešného, nic jen na okamžitý effekt vypočítaného (ač pokušení zde jest tak veliké), to byly tóny ryzí a čisté, kterým musíte věřiti. Slovem: výkon, vynikající daleko nad průměrnou úroveň, zcelený a bez jediného rušivého rysu. Pěkný projev silného talentu.

Pan Slukov právem položil důraz na tu stránku povahy Henčlovy, která umožňuje Hanči její vítězství, na dobráckou passivnost jeho. Jak ten silný, hranatý, zdravý člověk si neví rady, když mu žena umře, jak tu stojí pojednou bez opory, jež se mu dlouhým zvykem

stala nezbytnou, jak hledá bytost, k níž by se mohl přivinouti — to vše vystihl pan Slukov velmi pěkně. Kontrast mezi tělesnou hřmotností a duševní slabostí přivedl k plné platnosti. Nebylo by vadilo, kdyby i přes to byl Henčla hrál trochu tvrději. Jeho Henčl mohl býti trochu drsnější, sukovitější. Byl by tím na pravdivosti a životnosti jen získal. Ale jinak zaslouží za svůj pěkný výkon plné uznání. Dva z posledních výkonů jeho, starý markýz ve »Francillon« a nyní Henčl, vyváží celou řadu historických, zbro í řinčících a v dutých, ale zvučných frázích si libujících reků, které tak dlouho zdály se býti jeho jedinou doménou.

Vedle dvou těchto velikých postav má drama Hauptmannovo řadu menších, jenom skizzovitě, ale převážnou většinou velmi plasticky modelovaných postav. Mimo Siebenhaara, s nímž si dosud nikdo nevěděl rady (pan Sedláček snažil se tuto stínovitou figuru pokud možno učiniti životnou) a sklepníka Jirku, kterého pan Mušek nevystihl, všichni ostatní účinkující byli na svých místech. Jmenuji z dlouhé jich řady jen paní Danzerovou a slečnu Grégrovou, dále pány Vojana, Pštrosa a ze Steinsberku. Režie páně Šmahova byla pečlivá a velmi případná. Překlad Antala Staška jest zdařilý, daleko zdařilejší, než by se z přetlumočení názvu hry dalo souditi.

Při provozování nového dramatu Hauptmannova zaslechl jsem několikrát z blízkého sousedství poznámku, svědčící o velikém mravním rozhořčení. S nenuceností, která est obecenstvu našemu vlastní, padla tam několikrát při otevřené scéně slova: »To je sprosté!«

Při Bertonově a Ch. Simonově »Zaze«, kde ovšem zraky diváků mají mnohem více práce, než jejich sluch, jsem podobné poznámky nezaslechl ani jednou. Hrozná morálka »Zazy« nevadila nikomu. Není tedy sprosté, co se tam na jevišti děje a mluví. Proto nás také nepřekvapí, když krásné přirovnání Zazino, konstatující podobu výrazu v pohledu Cascartovu a v pohledu vola, jenž si s úžasem prohlíží »nová vrata«, když toto stejně ušlechtilé jako nové přirovnání najdeme v inventáři dvorných frází budoucích českých salonů. Ano, »Zaza« se líbila, velice líbila našemu obecenstvu, které nedovedlo chutnati Hauptmanna. Sdílné bulletiny divadelní kanceláře s pýchou hlásají, že ke každé reprise tohoto znamenitého produktu byla všechna místa již ráno vyprodána a divadelní enthusiasté venkovští, jichž tváří jste již léta v divadle neviděli, sjíždějí se do Prahy a přes tu chvíli o ně klopýtnete v šatně nebo ve foyeru. Sláva Bohu, zájem pro divadlo ještě žije!

Konci století bylo vyhrazeno, starou, antikvovanou převlékací komedii dokonale potříti a nahraditi moderní »svlékací komedií«. To jest veliký dějinný moment při »Zaze«. Klassicismus, romantismus, naturalismus, realismus, symbolismus — všechno dutá a prázdná hesla. Tady se na novo ukazuje, jakou zbytečností jsou všechny směry a všechny školy. V starých kusech se »krásně umíralo«, v nových — najdou-li autoři »Zazy« vtipné následovníky — se bude »krásně svlékat«. Rozumí se, že se nesmí stanouti na půl cestě. Jen důsledně dál a dál. Teprve v den, kdy šatna příští nějaké Zazy nebude již

na jevišti, nýbrž přímo v hledišti, jest vítězství nového směru rozhodnuto.

Ano, autoři »Zazy« jsou podaření čtveráci. Zdá se, že divadelní machu ovládají skutečně výborně. Ale »dělali« svoji práci jaksi přes příliš ležérně. Jenom první dva akty u »Zazy« jsou jakž takž snesitelny. Ostatně nepotřebovali se ani namáhati. Jediný prvý akt byl by k úspěchu kusu také postačil. Tento první akt, i když se docela abstrahuje od obou »velikých scén« svlékání, jest nejlíp pracován. Veselý, šumný, dovádivý život, panující za kulisami tingltanglu předveden v hlučícím a kypícím svém víru velmi názorně a z lehkokrevného, veselého, nalíčeného nárůdku chansonet, výstředních komiků a clovnů zachycena leckterá čiperná a svěží figurka. Pestrá, rychle se měnící scenerie, hluk a šum, celá ta pozlátková nádhera a veselost takového života upoutají pozornost. Ale pak, když vypočítaví autoři ze všech sil se snaží dojmouti své obecenstvo a otřásti jím plačtivými scénami a nejotřelejšími prostředky k těmto cílům pracují, odvrátíte se prostě s despektem. »Zaza« má jedinou velkou úlohu, tu, jež komedii dala jméno. Paní Benoniová sehrála ji brillantně, o tom není pochybnosti. Zaza je takové koketní a svůdné stvořeníčko, které samo o sobě praví, že se v životě mnoho nenapřemýšlelo. Má všechno, čím žena dovede muže okouzliti: je hezká, svůdná, má kypící temperament, dovede se zalichotiti a — je rozmarná. Slunečno a bouřka střídají se u ní ustavičně. Milovala již kde koho. Její láska platila všem a nikomu. Pila šampaňské svých ctitelů, hýřila a líbala se s nimi a pak? »Pak jsme se ze všeho vyspali a ráno jsme nevěděli o ničem.« Tak nějak sama charakterisuje svůj poměr ke Cascartovi. A z čista jasna se zamiluje do opravdy. Je to něco zcela jiného, než dosavadní lásky její. Žárlí, trpí hrozná muka a zoufá si bezmála, když se dovídá, že milenec její jest ženat. Autoři byli by ji asi rádi vylíčili tak trochu jako tygřici, žíznící po pomstě. Ale s její krvežíznivostí to nebylo asi tak zlé. Lvici brzo vypadaly spáry a je z ní zase jen roztomilá kočička s měkkýma, hedvábnýma tlapkama. Poznává, že pravé lásky se jí již nikdy nedostane a nachází náhradu ve slávě, býti »hvězdou« svého malého, hlučného, pozlátkového světa. Je to celá stupnice affektu, kterou musí tato okouzlující, lehkomyslná, z číše života plnými doušky pijící a přece v podstatě dobrá — z kolika kusů známe již tyto krásné hříšnice, jichž srdce nedotkl se veselý jich život ani v nejmenším? — a nezkažená královna chantantu prodělati. Paní Benoniová zahrála si tuto vděčnou úlohu s vervou a zřejmou chutí. V prvním aktu při útoku na srdce Dufresnovo nevadilo by trochu více raffinovanosti a jemnosti při svádění. Taková Zaza, která již spotřebovala celou garnituru milovníků, neudeří na světáka jen trochu vyškoleného (a tím přece čistý tento manžel jest) hned zpříma, aby jej neodpudila. Tady ovšem velká část viny spadá na autory. Ale jinak byl výkon naší Zazy takový, že by on jediný snad dovedl nás alespoň trochu smířiti s povážlivým a nechutným tímto kusem. Z ostatních účinkujících, kterým ostatně připadly úlohy na mnoze nevděčné, žádný nestál na téže výši.

N—k.

*

Politický přehled. Vniterní za leden. Počínám tentokráte koncem.

Odpoledne v úterý 31. ledna poslanec za »nejněmečtější město, Liberec, Jindřich Prade, žaluje na dominující postavení šlechty konservativní — proti privilejím a pomoci t. zv. liberální nemají Němci nic — a na nevolnictví, v němž nalézají se prý vůči ní zástupcové národa českého, pravil: »Rozbíjíme tento parlament, bráníme všeliké jeho práci a chceme, by jeho stroj zastaven byl úplně.«

Stalo se, jak se vypravuje v bajkách. Sotva bylo projeveno přání, již také bylo splněno.

Ještě téhož dne večer dojel hr. Thun k nemocnému Jaworskému, předsedovi pravice, aby mu sdělil úmysl vlády, zavříti říšskou radu. Nazítří byl tento úmysl skutkem.

Nové sněmování vídeňské, zahájené 17. ledna, dostalo program o dvanácti číslech. Později přibyla ještě tři: samé obžaloby ministerské. V čele nalézal se zákon o vojenském kontingentu na letošek. Jindy, v dobách normálních, formálnosti, jakou je první čtení předloh vládních, odbyly se v několika minutách. Tentokráte nedospělo se ani k prvnímu předmětu. Cestu k němu zahradili poslanci oposiční svojí obstrukcí. Taktiky z minulé, předvánoční kampaně zanecháno. Stará mechanicko-technická, jaká prováděna koncem r. 1897, zas obnovena. Rozmnožena jen jedním prostředkem. Napřed vynuceno hlasování dle jmen o protokolování petic. Potom o dodatcích neb opravách k tištěným zprávám o schůzích minulých. Protože však tento způsob odboje vyžadoval ustavičné a zajištěné presence nejméně padesáti osob k němu odhodlaných a bylo uznáno, že vysloviti několikráte za den »ano« je pro ně namáhavou prací, nalezen pohodlnější. Doslovné čtení všech návrhův a dotazů. Slabé presidium k němu svolilo, jakkoli jednací řád takovou lekturu stanoví pouze v příčině interpelací. Patrně si myslilo: Je zcela lhostejno, čím se utlouká čas.

Třebas i právě povolení nováčků za r. 1899 presidiem položeno na místo přední zúmyslně, by se při něm ad oculos demonstrovalo řádění německé revolty, tato stejně by si byla počínala, kdyby se bylo jednalo o kteroukoli věc jinou, »na které vládě záleží.« Heslo bylo vydáno, nepřipustiti žádného jednání věcného a podle toho též operováno. Pravda —, že se ho mělo užiti zrovna proti této »nejnezbytnější« státní nezbytnosti, nebylo jí dvakráte milo. Naopak svíjela se, když jí vpáleno bylo na čelo znamení krajní fakciósnosti. Ve svých bolestech blábolila nerozum. Zapomněla se do té míry, že jala se činiti vládě výtky, proč odvod nedekretovala podruhé, jako loni, císařským nařízením — pro něž podala proti ní návrh obžalovací. Sám zdejší orgán sociálnědemokratický, jenž nyní má názory o německé obstrukci stanovisku z éry hr. Badeniho zcela protichůdné a co den proti této »hlouposti teutonské bourgeoisie« horlil nejpernější dialektikou, — snad v okamžiku recidivy — se k výčitce té připojil. Zajisté je hojně lidí v táboře levice, kteří v duchu jsou proti výstřednostem a kteří neopomenuli připamatovati svým přátelům,

jakou si spůsobili posici svým odporem proti zabrání Bosny a staré naučení: Ne bis in idem! Ti však mají toliko dobrou paměť, ale nemají morální odvahy, by svrhli jho, pod něž je sklonila diktatura jedinců. Podrobili se pochvalně dál.

Jen dvě strany ze šesti oposičních účastnily se vylíčené obstrukce technicko-mechanické. Německo-pokroková s německo-nacionální. K nim přirazil houfec, jemuž velí poslanec Wolf. Celkem na osmdesát mužů.

Vypřahli: antisemité, velkostatkáři, zástupci německých komor obchodních a socialisté. Nepodporovali své druhy, ale nebránili jim také. Chovali se naprosto pasivně. Odcházejí při každém útoku oněch pouze ze sněmovny. To byla celá jejich kuráž. Zachovávají, jak vyhlásili, blahovolnou neutralitu. Odečtou-li se sociální demokraté, ostatní tři německé kluby mají postavení zcela zvláštní. Odlišují se od obou extremních. Jsou cives boni, kteří na sebe obracejí pozornost. V citech se shodují s druhými, ale nikoli v taktice. Presentují se nahoru jako politikové samostatné odrudy, jako činitel, který se nedal strhnouti dravými proudy divého nacionalismu pod úroveň negace, do propasti bezmyšlenkovitosti slepě vše rozbíjející, neděje-li se jí po vůli.

Nám toto třídění, toto různění, tato rozluka oposice německé ve zlou a v hodnou nemůže býti prospěšnou, jako nebyla již jednou. Těchže zjevů byli jsme svědky po nových volbách r. 1885. Tehdy »polepšili se« příslušníci německo-rakouské strany, v níž rozhodovali Chlumecký, Herbst a Plener, a jako dnes bylo to křídlo nejvíce v pravo posunuté, velkostatek, který přivodil obrat. U nás projevovali jsme nevčasnou, nemístnou a bezpodstatnou radost, že spojená dosud levice se rozbila. Jásot měl smutný konec. Mějme se na pozoru, bychom neupadli v tuto chybu na novo.

Hned v prvních dnech prošlého sněmování dostala se na veřejnost zpráva, zasluhující plné pozornosti: že oposiční strany německé vydají společný program, obsahující národně-politické postuláty všech Němců rakouských. Optimisté a sanguinikové byli plni radosti. »Aha!« volali, již nabažili se pouhé negace, přesvědčili se, že tato nemůže trvati věčně a že musí nastati okamžik, ve kterém řeknou: »Tohle chceme a tohle presentujeme jako svůj účet.« Fantasté byli v duchu ještě dále. Viděli již hotový podklad pro česko-německé, ne pouze vyjednávání — to byl by pakatel — ale dohodnutí.

Střízlivější pozorovatel arci si položil otázku: »Proč účastníci německého spoluručenství nyní teprve se odhodlali, stanoviti svoje požadavky, nyní po dvou skoro letech svého svorného postupu?« A ještě střízlivější chovali pochyby o tom, zdali princ Liechtenstein, hlásající, že šlechtici jsou již rodem svým povolaní vůdcové lidu, a p. Mautner, zástupce obchodní komory vídeňské, se shodnou s p. Lemischem o zrušení kurie velkostatkářské a zdali dvě Excelence, Baernreiterova a Schweglova, souhlasiti budou s profesorem reálky štyrsko-hradecké Hofmannem-Wellenhofem v tom, aby koruně poručeno bylo, že musí hr. Thuna se všemi členy jeho kabinetu propustiti — — protože to chce menšina parlamentu.

Než otázky ty učiněny předem zbytečnými.

Oposiční strany totiž, vyhovujíce tlaku německo-nacionální jednoty, vyhlásily, že tento program dělají jen pro sebe. Nikoli za tím účelem, aby pokládán byl za substrát jednání s vládou anebo s pravicí.

Jak vidno, radikalismus oposice vídeňské předstihuje daleko radikalismus oposice maďarské. Ta vyjednává na čtvrtý již týden — byť nepřímo, prostřednictvím t. zv. dissidentů — s vládou a také s většinou o svých petitech a — — slevila z nich. Pustila se do licitace, vědouc, že také v politice, jako v obchodě, musí se hodně chtít, aby se hodně dostalo a že každé účelné a rozumné smlouvání končiti musí kompromisem.

Hr. Stürgkh, z konivence ke štyrsko-hradeckému konventu, přetrumfl tedy Košuta mladšího a pozdvihl ruku, když hlasovalo se o tom, aby program ten zdělán byl toliko pro domo.

Snad ostatně tato výhrada, jednomyslně učiněná, má motiv jiný. Snad si byli ti, kdož tuto přísahu složili, sami vědomi, že o desideriích a podmínkách, které vytknou a vysloví, nemohla by s nimi hovor ani začíti vláda nebo majorita cti dbalá. Nemluvě o starém naléhání na národní ohraničení soudních okresů, který ministpresident mohl by srovnati se svojí důstojností, kdyby zahájil transakce s lidmi, bez obalu mu říkajícími: Jenom přes tvoji mrtvolu jsme ochotni vykročiti z obstrukce?! A který Čech uvědomělý mohl by zasednouti ke konferenčnímu stolu s odpůrci, jichž první diktum je: »Zrušení jazykových výnosův« a jichž druhým povelem: »Zavedení státní němčiny.«

Při takových podmínkách nemohlo by se mluvit ani o příměří, neřkuli o míru. Parlamentáři, který by s nimi přišel, musily by se ukázati dvéře. Proto — myslíme — se vůdcové německé oposice s dobrou potázali, že se rozhodli, sestaviti svoje společné tužby jen ke vlastní, domácí potřebě.

Do hotového díla je daleko. Nestal se ještě vážný čin. Ani formálnosti nejsou odbyty. Ustanoveni byli referenti pro jednotlivé korunní země a ti si přiberou z nich informátory. Zprávy ty se předloží celému sboru, jenž je dá na husté síto. Procedura potrvá tudíž — neuvázne-li — hodně dlouho. Valně aktuální tato záležitost není. Snad mine půl roku, snad i více, nežli bude nějaký elaborát udělán.

Přes to pokus, o který jde, je hoden povšímnutí nejen po stránce osobní, hlavně však pro úkazy, jej provázející.

Jakýmsi generálním zpravodajem a chef-redaktorem je dr. Hochenburger, advokát ve Št. Hradci. Politicky činným je 22 měsíců. Bojiště německo-českého je dalek, boj sám nezná z názoru vlastního, ale z novin. Nevynikl ničím, leč stejně dlouhými jako nudnými několika řečmi a dvěma zcela prázdnými letáky o věcech jazykových. Jeremiáš nemohl více hořekovati na ssutinách Jerusalema, jako německo-nacionální prorok nad chybou, které se dopustili jeho liberální předkové, uzákonivše rovnost všech jazykův a národů a nepovýšivše německou řeč a národnost na privilegovanou. V opomenutí tom nalezl příčinu

dekadence nadvlády německé a zoufale volá, že germanisace en gros a ex offo je dnes v Rakousku nemožnou.

Ani v tomto lamentu nemá dr. Hochenburger prioritu. Slyšeli jsme je již v panské sněmovně od bývalého ministra dr. Ungra za projednávání návrhu Schmerlingova na zrušení výnosu Pražákova pro vrchní soud pražský a později v poslanecké od professora Steinwendra. Oba želeli, že článek XIX. státních zákonů základních vůbec se narodil. * Poslanec za Bělák v dvojím smyslu: protože zaručena jim rovnost nejen národní, ale také konfesionelní. Sesazený vůdce německých nacionálů, dlužno to doznati, byl důsledným. Antisemitismus jako boj proti paritě židů ve státě je hned prvním článkem v logické dedukci, že jazyky a národy neněmecké nemohou býti rovnoprávnými s německým. Podobá se, že židé v Čechách a na Moravě ještě nepostihli souvislost mezi priorním protislovanstvím a posteriorním antisemitismem.

Má býti tedy zachráněno, co se zachrániti dá. Co není v zákoně, v ústavě samé, má býti do ní vloženo nebo násilně zděláno: prvenství němčiny.

Nesouhlasím s těmi mezi politickými publicisty českými, kteří míní, že každým jazykovým výnosem, rozšiřujícím platnost jazyka našeho v úřadech a soudech, oddaluje se tlak na zavedení státní němčiny. Nesouhlasím, protože skutečnost nepotvrzuje domněnku tu.

Po jazykovém výnose Stremayrově přišel Štyřan hr. Wurmbrand s tímto voláním. Vysmáli se mu. Namítli: jakže? němčina má býti teprv uznána jazykem státu? Ale již po dvou letech podnět potomního ministra obchodu v kabinetě Windischgraetzově, podnět, jejž jeho vlastní kolega v kabinetě, dr. Madejski, referent o něm ve sněmovně, potíral ve znamenité řeči a ještě znamenitější knize, přijala celá tehdejší »Spojená německá levice« v t. zv. návrhu Scharschmidově, který vypracoval † posl. dr. Jaques, za svůj.

Docela tak vyvinuly se věci po výnosech hr. Badeniho. Všechny německé strany, nevyjímaje křesťansko-sociální, podaly pilné návrhy na stanovení státní němčiny. Také strany, které s okázalostí odvrhly predikát stran státních.

Čím vysvětluje se toto ramenářství, tato obojetnost, jež jedním dechem projevuje naprostou lhostejnost a současně tak důkladnou starost vůči státu a jeho jazyku? Zcela jednoduše. Nepravdou, neupřímností. Předstírá se úplná nonchalantnost, ale staré choutky a vášně nejsou utlumeny, staré snahy nejsou pochovány a líčené resignace na starou metodu, pomocí státu a jeho aparátu vymoci výhody pro sebe, de facto nestává.

Úsilí to nestává se mravnějším, dávajíc se na cesty podloudnictví, místo na dovolené. — »Státní němčina« — to by zaráželo, ta se hodí pro parádní resoluce a demonstrace. Pro jiné projevy třeba voliti jiný způsob. Co nejde veřejnou silnicí dopravit, má býti propašováno. Proto dr. Hochenburger o státní němčině, na kterou horší zákonodárci němečtí než on, ve své hříšné nedbalosti zapomněli, nemluví. Jen o »řeči prostředkovací«, kterou klamati nás chtěl nebožtík

Lienbacher. Ba i tu omezuje. Němčina jest mu »samozřejmý ausdrucksmittel státu a jeho orgánů«. Prostředek tedy, jakým mluví k národům státní správa. Proč samozřejmý? Důvody nezpůsobují dru Hochenburgerovi žádných potíží. Protože němčina je »poměrně« velice rozšířenou, protože má kulturní důležitost a staré tradice. Ten historismus a smysl Hochenburgerův pro minulost a to co bylo a co má býti konservováno, je skutečně podivu hodným.

Dovoláváme-li se historického práva my, ukazujeme-li na nepřervanou kontinuitu právní, doznáváme posupného posměchu se strany německé a dává se nám v odpověď: Co bylo, nerozhoduje. A jaký to byl nedávno lomoz, když nejvyšší soud ve svém judikátě ze 13. prosince m. r., kterým uznána platná rovnost obou jazyků v celé oblasti království českého a který je tak silným argumentem pro výnosy Badeniovy, že vedle tohoto nálezu, bych tak děl, tato jsou vlastně jen formálním a výslovným konstatováním právního a zákonného stavu, uvedl také, kromě jiných motivů svého rozhodnutí, známý kabinetní list císaře Ferdinanda z roku 1848 mající sílu státního zákona základního!

Kdyby takovou oporou opatřil imperativ tak kategorický, jakým je: »Stát mějž jazyk jen německý!« na př. nynější předseda německé lidové strany, zemědělský učitel Kaiser, nežasl bych. Ale právník, jenž osobuje si roli povolaného vykladače zákonů, ba zákonodárce sama, který má pretensi, státi se ministrem justice, takových nicotných a planých rčení nikdy užíti nesmí. Nemá-li jiných, prozrazuje toliko, že důkaz, jehož odvažuje se, provésti nelze.

Nepřekvapuje po nastolení tohoto poslance hlavním prokurátorem věci německé, volba referentů specielních. Dr. Russ, dr. Pfersche a dr. Fournier jsou zajisté dobří znalci poměrů v Čechách. Odstrčeni všichni. Zvolen vídeňský Pergelt a Prade. Dr. Russ je nejlepší hlava celé oposice. Avšak on je pokládán podezřelým od té doby, co se opovážil říci, že Čechům universita patří. Professor Pfersche je také nespolehlivým. Též on má ve své minulosti stín. Uveřejnil s prof. Ulbrichem projekt trojdílnosti Čech, který byl dán na index, ačkoli byl námi odmítnut a limine. Professor Fournier konečně není považován pravověrným. Ví se o něm, že se nemohl nadchnouti pro obstrukci a měl o Wolfovi svůj soud. Pan Prade byl sice činným jako agent »Germanie« pojišťovacího ústavu, ale defekt vědomostí positivních nahražuje smýšlení. Člověk nemusí teď leckde uměti nic, má-li jen náležité smýšlení.

Programové postuláty Němců dolnorakouských sepíšou princ Liechtenstein, dr. Lueger a dr. Kienmann z Nového Města za Vídní. Na tyto postuláty jsme opravdu zvědavi a nemůžeme se dočkati chvíle, ve které zvíme, čím jsou utlačováni Germáni vévodství pod Enží.

Baronu Schweglovi uložili vyložiti strázeň Němců v Krajině a v Přímoří. V oné jest jich 6 procent veškerého obyvatelstva. Mají ne rovné právo jako 94 procent slovinských, ale daleko větší. Do dnes pro tyto nezřízena ni jediná úplná škola střední. Na dotaz mnou kdys učiněný, kdo jsou Němci v rakouských Pomořanech, odpovědělo

se mi, že jsou to četníci neb úředníci, kteří při sčítání lidu zapsali »Verkehrssprache: deutsch«. Nic nikdo z nás nikdy neslyšel, že by ti byli »poníženi, porobeni, potupováni, utlačováni hůře nežli raja kdysi v Turecku«, jak ondyno s emfasí p. Kaiser řekl o Němcích rakouských.

Ani ze společného manifestu, jejž oposiční strany německé dnes uveřejnily, o národních postulátech ničeho se nedovídáme. Osvědčení to vůbec o budoucnosti je zamlklým. Je to mdlý a fádní odvar řečí, které slyšíme, a statí, které slyšíme již déle dvou let. Nikde niti, na které by zachycena byla myšlénka positivní. Samé atomy rozbitých frásí. Musíme tudíž vyčkat, až lučebníci levice v retortě té svaří nějaký produkt, nepraskne-li tato přese všechno ujišťování, že je pevnou a ohnivzdornou.

Z půdy zpráv o podniknutém ustálení jednotného programu německých stran na levici, vybujelo hojně pověstí o česko-německé akci smiřovací. Nejpestřejším květům uťata neprodleně hlava. Jiné spálil mráz prostořeké, nediplomatické pravdomluvnosti našich protivníků. V pražské »Bohemii« děli: Vyrovnání s Němci může se státi jen proti Čechům. Ve Št. Hradci pak: Nebudou-li Čechové napřed osamoceni, na žádnou poradu nepůjdeme.

Díky za tuto upřímnost. Její pelyněk je nám tisíckráte milejší, nežli přisládlá potměchuť nějakého dušování se o poctivé ochotě ke smíru, která je na rtech, ana v srdci hloubi neusnula dosavadní věrnost k evangeliu o prioritě a »historicky oprávněné přednosti«. Vždyť ani p. Julius Lippert, dobrovolný exulant v Ústí n. Labem, ve stati »Ein Beitrag zu den Einigungs-Verhandlungen«, jejž uveřejnil 29. m. m. v »Neue Freie Presse« nezapírá hlavní články německonacionálního kreda, dobře věda, že nás na víru tu neobrátí nikdy. V jedné věci s ním souhlasíme: Doba není pro dohodnutí česko-německé příhodnou. Nemůže být a nebude, dokud nezřeknou se naši krajané němečtí všeho, co sahá přes rovnost a nepřistoupí na tuto. Pro ně, pro menšinu, je stejnost maximum a trvalým ziskem. My jim ji zaručiti jsme ochotni spůsobem, jejž uznají sami nejspůsobilejším a nejjistějším. My žehnali bychom dni, o kterém by se nám většině, v Čechách i na Moravě zabezpečila. My k ní leckterýs učinili krok, pravda, bez nich, proti nim. Záleželo na nich a záleží ještě na nich, abychom jí dosáhli dorozuměním s nimi. Ve svém sobectví a v horečnatém spěchu, zaklínovat a svorníky přitužiti svoje nadpráví, byli špatnými politiky a špatnými psychology zároveň. Mohli dobrovolným uznáním našeho práva nás zavázati k díkům, nás učiniti přáteli. Odpíráním jeho, revolucí, kdykoli nám vlády daly jeho kus, dosáhli opaku. Protivy mezi nimi a námi se přiostřily, propast prohloubila. My, na mysli majíce budoucnost, chceme zapomenouti, co jsme utrpěli v minulosti, co trpíme v přítomnosti. Praví-li nám, že s nabídkami přijíti musíme my, jsouce majoritou v zemi a v majoritě na sněmě domácím, tož připraveni jsme v každý čas k opravdovému a vážnému jednání a nebudem se rozpakovati, vytknouti seriósní podmínky svoje. Nebudou

to podmínky nové, ale známé, staré. My nechceme ve svých krajích Němce učiniti bezprávnými, ale navzájem nechceme, by našinci se stali jimi v území t. zv. německém. Jako Němci by nesnesli, by s jejich příslušníky v Praze úřadové jednali česky, tak my bychom nestrpěli, by s našimi německy v Liberci, Trutnově, Žatci, Chebu a j.

Čechy nedají se rozkrojiti na tři parcely jako nějaké pole. Nejen hospodářské vztahy, nejen administrativa brání tomu, také národní naše obvody jsou prostoupeny Němci, německé Čechy. My nikdy neříkali: Němci jsou u nás jen trpěnými hosty. My vždycky říkali: Nechť u nás má práv rovný díl jako my. Totéž navzájem žádáme pro Čechy v celé své vlasti.

Poslanec Prade myslil, že nalezl jednoduchou formuli pro úpravu jazykových věcí v Čechách, řka v řeči své, nahoře již připomenuté: kde jsou tři čtvrtiny obyvatelstva německé, buďtež úředníci němečtí a tolikéž úřadové a kde tři čvrtiny české — čeští. Dejme tomu, že by se tento projekt uskutečnil. Jak si představuje provedení jeho? Nastane 1. ledna, řekněme r. 1901 všeobecné stěhování českých úředníků z okresů německých a německých z českých? A koho uznají páni v Liberci německým úředníkem? Zdali toho, který nemusí uměti česky? zdali renegáta, původem Čecha? zdali syna z českého otce? zdali žida? zdali pokřtěného žida? zdali katolíka z otce pokřtěného žida? či jen ortodoxního nacionála? či budou místní tribunály v německých městech napřed ministrem justice tázány, má-li petent kterého chce jim poslati, také řádný jejich cejch?

Je moderní zásadou národní a soudně-úřední, by s každým občanem ti, kdo jednají jménem státu a jeho institucí, jednali jazykem tohoto občana. Více my nikdy jsme nechtěli. V žádném memorandu našem není psáno, že stát je povinen nás spravovat a soudit českými nacionály. Vždycky jsme pouze za to podávali pamětní spisy, by se to nedělo jazykem cizím. My naposledy snesli bychom mladé kavalíry v čele okresních hejtmanství moravských, úprostřed lidu ryze českého, kdyby znalí byli řeči tohoto lidu a neodpovídali zpupně a vyzývavě na dotazníky, jsou-li: Selbstverständlich — nicht.

My nikdy nechtěli, by do měst, převahou německých, posíláni byli čeští funkcionáři, byť kovanými Čechy byli, neumějí-li německy. My nikdy také neodpírali byt a stravu Němcům, k nám dosazeným, třebas naši mateřštinu až běda komolili. My nikdy heslo »Svůj k svému« nevykládali, jak se děje nyní Němci způsobem exklusivním a nemožným.

K dohodnutí mezi námi a Němci není třeba žádných prostředkovatelů, nechať si je jmenují vláda, Němci konservativní či Poláci.

My jsme si topograficky blízkými tak, máme tytéž hospodářské zájmy, známe se navzájem a jsme na sebe odkázáni do té míry, že dovedeme se — předpokládaje ovšem dobré disposice k tomu — smluviti sami bez vyjednavačů cizích, nepovolaných a též interesovaných, o kterých bychom se musili báti, že nezůstanou objektivními, a že žádný z nich ve sporných otázkách se nepřikloní k nám.

Ministerstvo nynější, pokud jsem zpraven, po lonských zkušenostech nechce se vydati v nebezpečí, že dostane od Němců košem po druhé. Ono — prý — zásady, které se mu zdály přijatelnými, pro obě části přijatelnými, již vypracovalo a jako základ vyjednávání podalo. V nich uloženo je přesvědčení vlády. Toto se nezměnilo za šesti měsíců. Najdou-li jiní lepší basi — ona dá ráda svoje požehnání.

Katolická strana lidová v resoluci, minulý týden přijaté, vyřkla svoje stanovisko. Pokládá prý za jeden z hlavních úkolů svých ve většině, podporovati co nejvydatněji každý experiment k zákonnému spořádání záležitostí národních na základě rovnoprávnosti. Mínění, že se tím nabízí za maklera, je lichým. Ambice té nemá. Měla ji snad. Byly situace, ve kterých byla levici blíže nežli pravici. V tom nastala důkladná změna. Dr. Kathrein se o tom neklame. V momentech klidného rozpoznání zajisté lituje své slabosti, svého poblouzení, své povolnosti vůči obstrukci. Jeho je hlavní vina, že nabyla odvahy a zdivočela.

Pokud jde o barona Dipauliho sama, styky jeho s oposicí byly přervány, jakmile, převzav portefeuille po dru. Baernreiterovi, jal se prováděti jazykové výnosy ve správě poštovní. Radikálové nikdy mu neprominou, že sedí v kabinetě vedle dra. Kaizla. S ním — o tom ať se neoddává žádným illusím — kdyby postaven byl v čelo kabinetu, jemuž by se uložilo, smířiti zase Němce, tito vyjednávati nebudou. Počeštil se — dle mínění jejich.

Zbývají Poláci. Nemají chuti strkati prsty tam, kde se svírá. Oni se svými Rusíny se vypořádají. Obavy, že zápas česko-německý bude míti reflex na poměr obou národů haličských, nejsou při tom prosti. Avšak oni zůstavují Čechům, co se jen těchto týká. Nějaký smír v Čechách viděli by rádi, již proto, že by se jím zajistilo sněmování vídeňské. Na tom jim v první řadě záleží. Mají po té stránce postavení zcela jiné nežli my, a bude dobře, býti tohoto fakta pamětlivu.

Jejich autonomismus nepřekáží jim býti strážci centrálního parlamentu. Jsouce doma svéprávnými a národně plnoprávnými, neprovozují, jako my, v něm politiku národní, ale hospodářskou. Stručně pověděno: nám jde o práva, jim o vymoženosti materielní. My jsme v oněch, oni v těchto pasivními. Nemůžeme zazlívati jim, že starají se o svoje potřeby, jako nezazlívají oni nám, že do popředí stavíme svoje důležitosti.

Rozdíl jest ovšem, a to podstatný. Říšská rada nerozhoduje o našich právech národních a jazykových, ale rozhoduje o budžetu a jiných finančně hmotných předlohách. Kromě toho několikaměsíční pobyt v residenci je Polákům nezbytným ke stykům s dvorem, se zdejší byrokracií a šlechtou, k opatření všeliké agendy buďsi místní, buďsi osobní.

Mimo to je poměr Poláků k Němcům přece jen jiný, nežli náš. Oni žádných Němců nemají. Oni dostali od německé vlády své jazykové výnosy, svoji autonomii a jiné výhody. Autonomie haličská nedotýkala se nikdy centralismu vídeňského. Florian Ziemialkowski

mohl býti ministrem-krajanem v kabinetě Auersperga II. jako v Taaffově. A Poláci mohli býti v koalici s levicí, jako byli dřív a jsou nyní ve spolku s pravicí. Politicky zajisté — přese vše, co se stalo, přes »zločiny Abrahamowiczovy a Badeniovy«, — mají k Němcům blíže, nežli k nám.

Solidaritu a loyálnost spojeneckou k nám zachovávají co nejpřesněji. Ani dr. Madejski, jehož srdce někdy tíhne k levici, ve spise svém »Die Nationalitätenfrage in Oesterreich und ihre Lösung« nikde nepřekročil meze, položené mezi nás a Němce. Aparát, jejž navrhuje pro persona, je tuze složitým, ale není jednostranným. Pan Madejski je autorem poslední deklarace Kola polského, ve které toto projevuje vůli nadále setrvati ve svazku pravice. Není vůbec příčiny k žádným steskům co do pospolitosti a vzájemnosti jeho.

Těmto dlužno děkovati jazykové instrukce pro Slezsko. Z té duše raduji se v zájmu věci, nikoli pro satisfakci vlastní, že potvrdily se úředními publikacemi všechny udaje z minulého čísla této revue. Není to daleko ještě rovnoprávnost, co bylo zavedeno, ale přece konec učiněn, jak dobře pověděno českým listem slezským, konec helotismu, ve kterém nalézala se 32 let po vydání ústavy slovanská většina tohoto vévodství. Německá většina bouří se proti té trošce práva, kterou její práv neubylo, a hrozí strikem na sněmě opavském.*) Ani kdyby tento vzdor byl uskutečněn, nesmí zaleknouti vládu. Ta musí, chce-li věc, chtíti také prostředky. Mají-li úřadové tamnější se stranami jednati jejich jazykem, musí míti jeho znalost, a nemají-li, jí nabýti.

Leč nespouštějme, prosti vší nedůvěry, s mysli, že Polákům neurčuje směr politický vůle jejich, ale vyšší a že často nestaví se, kam chtějí oni, nýbrž stavěni jsou, kam chtějí právě jiní.

Dospěl jsem k úvahám těm, vyšed od pověstí o nových konferencích česko-německých. Nejsou ještě na dozoru. Možnost jejich není vyloučena. Čechové vyhýbati se jakékoli schůzce a rozpravě s Němci nebudou a nezamýšlejí. Jenom na věci jedné sejde a tu nemohu potlačiti svých obav. Jsou, možná subjektivní pouze, jsou snad bezdůvodny, avšak opatrnosti a skepse nemůže být u nás dost.

Věc, kterou míním, je, stručně pověděno, ta: konference česko-německé k urovnání neb alespoň k umírnění *sporu obou národů jsou možny v každý čas. Ale proti konferencím, na kterých by měli býti smiřováni jen Němci našimi ústupky, protestujeme. A tolikéž proti dvěma ještě momentům: za druhé a hlavně proti zdání, jakobychom byli povinni nebo mohli býti jim povolnými a z toho mála, co máme, z té »kořisti« jak oni to nazý-*

*) V dnešní »Ostdeutsche Rundschau« nějaký stoupenec tvrdí, že hlavní podíl »poslovanění« Slezska náleží advokátům a koncipientům, ze kterých 60 až 70% jsou židé polsko-národního smýšlení. Dobře tak, je-li tak. V Čechách a na Moravě mohou židovští advokáti a koncipienti býti německými nacionály frakce p. Wolfa, ve Slezsku však polsky smýšlet a mluviti nesmějí. Generalissimus německý to nedovolí, Alldeutschlandu je to nemilo.

vají, jim větší díl zase vydat, a konečně proti všelikému dělení otázky české na českou otázku v království a českou otázku v markrabství, pokládajíce beztoho za chybu, že bylo na Moravě počato smiřování odloučené a zvláštní.

Pamatujeme se zajisté ještě všichni, jak bylo r. 1889. Po roce 1880, po výnose Stremayrově sosnováno strojené znepokojení Němců, jehož vlny sahaly, jako nyní, do říše německé. Tak dlouho byla fikce opakována, že se Němcům tímto nařízením stalo bůhví jaké příkoří, že se jí naposled uvěřilo, jakkoli sám autor nařízení toho veřejně ve sněmovně postavil najisto faktum, že před tímto bylo v praxi již vykonáváno, co on učinil normou, a že hr. Taaffe, který přišel roku 1879 smířit národy neněmecké, roku 1889 pokládal za svůj hlavní úkol, smířit uražené Němce.

Všechno, všecinko, celá scenerie, celé pozadí je na vlas tak nastrojeno, jako před deseti lety. Na druhý rok opětují Němci zas a zas, že výnosy Badeniovými respective Gautschovými stala se jim do nebe volající křivda, my pak že jsme rázem získali tolik výhod a převahy, že oni naproti nám jsou učiněnými otroky.

A již ozývají se hlasy: Němci musí být ukonejšeni, uspokojeni — smířeni, a Vy, Čechové, musíte vyjíti jim v ústrety, musíte být ochotnými k nim, musíte slevit a popustit!

Tyto hlasy zaznívají stejně z tábora vládního jako z řad našich přátel. My slevit a popustit? z čeho a co? či snad z nerovnosti, ve které jsme zůstali také po výnosech Badeniových a Gautschových? či snad z poroby, ve které jsme na Moravě a ve Slezsku? Ať nám udají Němci plus práv, které máme v zemích českých naproti nim, a my se jim zavazujeme, že neprodleně se ho vzdáme.

Co by také spomoženo bylo, kdybychom se nakrásně sřekli toho, co nám přinesly výnosy Stremayrův a Badeniův? Kdybychom ve svém sebezapření a ve snaze, leccos zachovat a leccos získat, obětovali také víc? Pranic. Nejde jen o výnosy jazykové. Jde o jiné ještě, větší věci. Povalena musí býti vláda, o nynější majoritu se opírající, rozražena musí býti tato, osamoceni musí býti Čechové a nastolen — řekly to přece »Bohemie« a štýrsko-hradecký »Tagblatt« srozumitelně dost — regime protičeský a protislovanský.

Tak tomu chce menšina v parlamentě, která sama kácejíc hlavní sloupy ústavnosti: princip majoritní a princip zodpovědného ministerstva z majority, ničí parlamentarismus sám a potom žaluje na vládu paragrafu čtrnáctého.

Nevím, je-li pravda, že vyslovil se hrabě Thun v parlamentární komisi pravice, obě strany že musí činiti koncese. Mluvil-li tak skutečně, pak voláme co nejrozhodněji jemu a všem, kdož appell ten po něm opakují — Quod non! a klademe jim dvě otázky. Jedna týká se německé obstrukce, druhá týká se nás.

Nepovážili ti, jimž imponuje dvouletý křik oposičního vojska, jak takovou výzvou na adresu naši jeho odboj materiálně a fysicky posilňují, protože svojí adhortací mu dávají sankci, uznávají jeho

důvodnost a oprávněnost a sami mu tak umožňují úspěch a vítězství?

A dále, nepovážili ti, kteří nepraví: »Němci musí ustati v revoltě bezpříčinné, protože práva jejich nebyla ni dosti málo zmenšena«, nýbrž praví: »Čechové musí se obětovat, aby rozhněvaní bůžkové němečtí byli smířeni«, že všechna trpělivost, i největší má své meze a že bychom se ocitnouti mohli na křižovatkách, kde bychom dali mužnému, odhodlanému byť nejistému novému boji přednost před jistou, novou, nečestnou a věci národa škodlivou kapitulací?

Každý a všichni buďme připraveni na vše.

* * *

Dvěma nekrology zakončím hlídku vnitrorakouskou.

Pravice ztratila Julia hr. Falkenhayna. Muže vzácných vlastností. Měl svoje ustálené přesvědčení a měl též odvahu, ho hájiti neohroženě. Měl, co je řídkým zjevem: politický karakter. Věrnost a pevnost ve smýšlení budívá respekt také odpůrců. Pravá svobodomyslnost každé Confiteor chovati musí v úctě. Liberálové na levici měli pro nebožtíka jen hněv a záští. Zůstal naproti nim neochvějným a lhostejným. V těžkých pro nás dobách jako dobrý Němec s ohnivostí mladickou šel za naši věc do tuhé seči a opustil jej se štítem skvoucím a všemi střelami nepřátel neporušeným. To zajistilo mu v lidu českém vděčnou památku a trvalou.

Němcům moravským zemřel nejhorlivější a nejzasloužilejší zákopník a konservator, dr. Adolf Promber. Více pro ně udělal, nežli celá obstrukce dohromady. Konal práci nehlučnou a tichou, ale vydatnou. Sypkou půdu podpíral, pukliny a trhliny německé državy v zemi zacpával, vrátké sloupy panství menšiny upevňoval. Jeho návrh, společně s drem Fuxem podaný na sněmě moravském a také jednohlasně přijatý, by se na zemských reálkách zavedla obligátnost vyučování češtině a němčině, byl vzorem podobnému návrhu hr. Vojtěcha Schönborna na českém sněmě předloženého a zákona, který se stejným obsahem uchystal pro gymnasia v Čechách a na Moravě bar. Gautsch se svým prvním odborným chefem dr. Hartlem a který byl také místodržitelem hr. Coudenhovem na sněmě českém, když podával skizzu jazykových výnosů kabinetu Gautschova, formálně ohlášen. Teď odpočívá v mapě páně Hartlově. Nepřímo však podnět Prombrův byl průpravou, oporou a též důvodem pro druhé jazykové nařízení hr. Badeniho, zavádějící povinnou dvoujazyčnost pro veškeré soudce a úředníky v království a markrabství. Jakkoliv opatření to ve svých důsledcích, ovšem při přesném provádění ordonancí Badeniových, prospěti mohlo jen německým uchazečům a je posilniti v konkurenci s dvojjazyčnými českými. Němci právě na tento dekret soustředili svůj útok a baron Gautsch, vyhovuje jim, jej prostě zrušil a nahradil jej hodně elastickou frásí, že stran jazykové kvalifikace rozhoduje skutečná potřeba. Víme, jak této skutečné potřebě rozuměl ve svém známém výnose hr. Bedřich Schönborn. Nadarmo bar. Gautsch s ním čtyři léta nebyl v kabinetě Taaffově.

V poslední úvaze, věnované krisi uherské, jsem tlumočil svůj dojem takto: Přijede-li sem baron Banffy potřetí, odejede sice s důvěrou, ale bez portefeuillu. Můj instinkt mne neklamal.

Maďarský ministrpresident zastává svoji hodnost dnes již jen nominelně. Fakticky je propuštěn. Jakmile jedná se v Rakousku pouze o to, vrhnouti v oběť osobu k dosažení věci, zvítězí vždycky tato. Jde o smíření uherské obstrukce. Protože žádala hlavu Banffyovu, dostane ji. Je k pádu poznamenán. Jenom ještě rozpočtové a vyrovnací provisorium a rekrutový kontingent mají býti povoleny jemu. Avšak opoziční lev, líznuv si krve, chce míti kořist svoji hned. Pročež trvají na čtvrtou neděli již nudné a jednotvarné tahanice o termin smrti Banffyovy. Oposice jest ochotna propustit i tyto věci a také vyrovnání definitivní, ale nové vládě, a proti záruce, že Uhry jsou do samostatnosti celního území k cislajtanii volnými, nečiní nesnází, by platným bylo třeba do konce r. 1903. Vládní strana trvá však na čestném pádu svého důvěrníka v čele vlády.

Vyjednavatelem mezi touto a mezi oposicí jest Koloman Szell. On nosí stafety koruny z Vídně do Budapešti a zase odtamtud do Vídně. Nevděčný to úkol, toto officium boni viri. Szell je chráněn proti důmince, že spekuluje na dědictví po Banffym a zajisté by se v ně uvázal nerad, aby se dožil snad stejného osudu jako jeho předchůdce.

Co se nyní děje mezi Vídní a Budapeští nemá příkladu. Všichni přátelé pravého konstitucionalismu mohou toho jen želet a si přáti, by nebyly pocítěny následky konivence, osvědčené k oposici, která si postavila svůj justament, bolestněji nežli se strachují největší pessimisté.

* * *

Politický přehled zahraniční za prosinec a leden.

První místo v rubrice té náleží novému ruskému okružníku ve příčině konference míru.

Veliké překvapení způsobil loni 12. srpna st. kal. celému světu vzdělanému car velkodušným a velkolepým počinem svým. Ohromné bylo ustrnutí, ale také hluboká nedůvěra ve zdar nesmírně těžkého díla. Tentokrát úžas nebyl menším, pochybnosti nezmlkly, jakkoliv udává hr. Muravěv určitý program. Největší sensaci způsobilo konstatování v jeho cirkuláři, že se mezinárodní obzor zachmuřil a že světová situace stala se nejistou, Nezamlčeno, proč. Ukázáno na nové zbrojení a na úmysl, v něm pokračovati. Tím byla míněna nejen Amerika, nejen Anglie, nýbrž též Německo a Francie. Právě proto však vypátrání prostředků, jakými bylo by lze zastavit ustavičné rozmnožování vojsk, nazváno ve spise tom příkazem nejnutnějším.

Pensum, jaké sestavil petrohradský kabinet pro konferenci tu, jež dle jeho přání nemá se konati v žádném evropském městě hlavním — tou dobou má nejvíce chanci Haag — rozvrhnouti lze ve dvě skupiny.

K jedné náležejí úkoly snadno splnitelné. Týká se lidskosti ve válce. Jsou namířeny proti onomu barbarismu modernímu, který všech

vymožeností vědy a techniky chce užiti k nejrychlejšímu a nejhromadnějšímu vraždění lidí: tudíž proti zavádění nových třaskavin a nových střelných zbraní vůbec, proti užívání třaskavin dosavadních, hlavně vrhání jich s balonu, proti stavbě lodí torpedových a ostruhových. Ostatní návrhy vztahují se povědomé smlouvy ženevské a bruselské.

Jak vidno, vše to jsou věci, které při dobré vůli jsou uskutečnitelny a které jsou snažší částí v proposicích ruských.

Daleko, daleko těžší jsou problémy kategorie druhé. Jsou sice jen dva — jsou to však v pravdě výkony heraklovské.

Má se předně státi pokus o dohodnutí, kterým bude na určitou dobu stanoveno, že nebude rozmnožena nynější hotovost vojska na suchu i na moři a že nebudou zvýšeny také výdaje vojenské, zároveň pak konati se má studium o tom, jak by se dosíci dalo snížení hotovosti a snížení válečného budžetu.

To jest bez odporu nejchoulostivější otázka, která bude kongresu předložena. Nemá bez příčiny číslo 1. Bez positivního její rozřešení je konference, je celá akce jen zářivou bublinou, která se rozpleskne při prvním zadutí větru.

Za druhé má se rokovat o tom, svolí-li moci, na konferenci zúčastněné, k fakultativním — nikoli k obligátním — smírčím soudům, jež by zabraňovaly srážkám národů ve zbrani.

Hrabě Muravěv dokládá, že jeho souverainu na věci té nad míru záleží a prosí za odpověď — netaje si těžkostí a překážek — pokládají-li jednotlivé vlády nynější okamžik pro ni za vhodný. Program nastíněný že není definitivním a může býti ještě pozměněn.

Z akademického stadia tedy akce již vykročila. Substrát její nabyl konkretnosti. Víme, co chce: redukce armád a nákladů vojenských, nikoliv úplné jich uklizení, nikoli zrušení militarismu, nikoliv odzbrojení. Vedle toho pak mezinárodní dohodnutí proti zbytečnému utrácení životů lidských.

Bylo by předčasno vyslovovati se jakkoliv o čákách konference té. Ale dnes již lze říci, že car Mikuláš II. a že »barbarský ruský kolos na hliněných nohou« si získali o civilisaci zásluhu nehynoucí, davše k činu tak epochálnímu netoliko podnět, ale také podklad a popud. Rusko začalo. Druzí nechť pokračují s ním.

Císař rakouský v den jmenin carových dojel na zdejší ruské vyslanectvo gratulovat. Toho nebylo v ten den za nynějšího caře a také nikoli dřív. Důvodně v solenní formě spatřován důkaz nejlepších styků dvoru vídeňského a petrohradského. Tak rozuměla také mimořádnosti té ruská veřejnost, souhlasně ji vydávajíc za příhodu velikého dosahu. »Návštěva tato«, napsaly Petěrburgskija Vědomosti, »na celé Rusi učinila dojem nejpříznivější. Vidí se v ní svědectví, že pospolitost zájmův obapolných se stává vždy zjevnější. Rusko uznalo, že Rakousko má právo, míti vliv na osudy národů balkánských.« A »Novoje Vremja« dodalo: Nemůže teď u nikoho býti pochybnost o tom, že přátelství rusko-rakouské jest upřímným.

Ve stejný čas z k a l e n o n ě m e c k o - r a k o u s k é. Podivná věc. Prusko vypovídá hromadně ne pouze Dány a Rusy, ale také rakouské

Poláky a Čechy, a to zcela nevinně, kteří jsou úplně zachovalými a nikdy nebyli politicky ani činnými, jedině na základě bohopustých lží o násilí, jaké prý páchá se v Čechách na Němcích domácích a zahraničních,*) provádí vyobcování to se surovostí, hodnou nikoli »prvního národa kulturního« ale posledního mezi lidožrouty, a dovolujeme-li si my tady, nenadchnouti se těmito názornými doklady spojenecké jeho lásky a věrnosti k Rakousku, nýbrž o nich mysliti nahlas, jak zasluhují, hněvá se ono.

V tentýž den, kdy císař František Josef byl na ruském vyslanectví vídeňském, měl rakouský velevyslanec v Berlíně, p. Szoegyenyi slyšení u císaře Viléma. Podle nevyvrácených zpráv je původcem vypovídací politiky tento sám a podle zpráv, tolikéž nevyvrácených, zle se na hr. Thuna i na hr. Goluchowskiho rozhněval, že v odpovědi svojí na dotaz Englův pohrozili Prusku retorsemi a po hr. Eulenburgovi, německém velevyslanci ve Vídni, na ně podal u císaře sama žalobu. Konečně všechno srovnáno. V poloúřední »Wiener Abendpost» na štědrý večer uveřejněno chlácholivé communiqué, ve kterém se hr. Thun hlásí ke přívržencům spolku s Německem. Pokládám publikaci tu za škodlivou submissi, která neměla žádného účelu vyjma ten, konstatovati, že hr. Goluchowski byl autorem odpovědi oné.

Rusko pohrozilo Prusku odvetou hodně důraznou: ono nebude spláceti vypovídáním chuďasů, kteří se pracně živí, nýbrž boháčů, kteří na Rusi stávají se milionáři a při tom agitují a vyzvídají proti ní. Nic jsem o tom nečetl, že německý císař poslal proti ruskému kancléři vlastnoruční list carovi. Naopak: pozorovati skutečně okaté blížení se jeho k Rusku, ale bez úspěchu.

Malé Dánsko mstí se svým způsobem. Hospodářsky. Boykotuje německé výrobky, německé cestující a německé vývozníky. To bolí.**) V Kodani patrně nejsou ještě tak — trpělivými, by od souseda, třebas i je silnějším, snesli všechno. Já tady na hr. Goluchowského činím veřejné dotazy:

1. Je pravda, že bylo vše připraveno, vypověděti z Čech dvě tři osoby, nikoli politicky nečinné, ale pravé buřiče prušácké a že sešlo z toho jen odporem a zakročením ministrovým?

2. Je pravda, co jest ve Vídni veřejným tajemstvím, že hr. Eulenburg osobuje si, opakovati za hr. Thuna, t. j. proti hr. Thunovi a jeho politice, roli, kterou hrál proti hr. Taaffovi a jeho politice předchůdce na velevyslanectvu vídeňském princ Reuss a že jako tento měl, má hr. Eulenburg důvěrné styky s německou oposicí, ba že zasahuje do vnitra rakouské politiky také ve sférách nejvyšších?

---

*) Německé listy z říše mají nyní v Praze svoje zvláštní korespondenty.

**) Podle výpočtů Eug. Richtera sdělených na sněmě říšském činí export Německa do Dánska ročně 100 milionů marek.

3. Jest p. ministrovi zahraničních záležitosti povědomo, že císař Vilém uzavřel se sultánem tajnou smlouvu, která jest aktem stejného rázu jako byla tajná smlouva Bismarckova s Ruskem, s týmž Ruskem, proti němuž měl současně smlouvu s Rakouskem a která nebyla prodloužena po r. 1890 jen proto, že Rusko nechtělo?

Dlužno doznati, že »národní« politika hohenzollernská, jak eufemisticky se vypovídací nazvala, není sdílena celou inteligencí pruskou. Ani parlamentní, ani časopiseckou ani vědeckou.

Za tuto poslední promluvil v »Preussische Jahrbücher« profesor Delbruck. »Vypovídání to«, pravil, »volá do nebes. Horší ještě nežli brutálnost, kteráž uvádí nás v opovržení vzdělaného světa, je zaslepenost, jež domnívá se, že domůže se trvalých úspěchů takovými prostředky«. Zle se mu za to vedlo. Zavedeno proti němu disciplinární vyšetřování. Leckterý časopis a kolega se ho ujal, avšak vzhledem na byzantinismus většiny mezi jeho soudruhy sešlo s úmyslu, protestovati proti takovému potlačování volného slova mužů na katedře.

Na říšském sněmě káral Eugen Richter opatření ta, jež pojmenoval Geisselsystem. Vollmar mínil, že je nejhorším prostředkem k posile němectví a barbarismem, jenž náhodou je německého jména.

Státní tajemník Bülow omlouval je. Plyne prý ze souverainity, na kterou sáhnouti Prusko nedovolí nikomu. Bassermann přizvukoval mu, řka, že deklarace hr. Thuna je provokací.

Přes toto hromadné vypovídání z Pruska trvá dál. Hromadné, bezdůvodné a neodůvodněné. Zrovna jako zúmyslné a schvální. Jako vzdor a bezohlednost. Snad jednou také na ty někdo vyzraje.

Německo zase rozmnožuje armádu. O 26.570 mužů ročně hotovost. Za míru bude stoupati do r. 1902 až na 502.506 mužů. V této síle zůstane do r. 1904. Potom asi následovati bude pokračování. Své libůstky, zákona k ochraně osob ke práci ochotných t. j. proti stávkářům, se císař Vilém nevzdal. Ohlašuje ji v trůnní řeči. O trojspolku se v ní nezmiňuje, ale caře nazývá »svým věrným přítelem.« V komisi ministr vojenství Gossler tvrdil, že při vojenské předloze jedná se jen o vybudování organisace. Odpověď Richterova: »Organisování nemá žádného konce« hodí se také pro jiné státy kromě Německa.

Protijezovitský zákon byl zrušen. Kdo by se byl osmělil předpověděti tento obrat řízením božím?!

Neumenšil se a neochabl rozvrat ve Francii Dreyfussovou aférou spůsobený. Rozrušivši dříve generální štáb nyní uchvátila nejvyšší soud, desorganisovala, zkompromitovala jej, otřásla důvěrou k němu. Jaký to pohled radostný pro všechny nepřátele západní republiky, domácí a cizí, na nejvyšší tribunál soudní a na nejvyšší instanci vojenskou, jak jsou smýkány všedními zápasy, zataženy do vřavy jejich a znehodnoceny! Kde jest autorita, která by této depravaci učinila přítrž?!

Nesplnily se naděje, že jakmile bude věc odkázána civilnímu pořadu, bude ticho, že rozřešena bude toliko dle zákona a práva a že Francie vrácena bude pokoji, jehož dlouho již v nitru svém postrádá, bez něhož nemůže býti silnou na venek. Obratná ruka ministra zahraničních záležitostí Delcassé zaplašila mrak konfliktu s Anglií, ale ministr vnitra, který by zažehnal chmúry a bouře domácí, se nenalezl.

Proces Dreyfussův má vstoupiti, podle nesplněných zámyslů vlády Dupuyovy, do nové fáse. Do třetí. Má být odňat senátu trestnímu a přidělen senátu spojenému, velikému, jenž by začal šetření zas — od repetice.

Tak ustáluje a prodlužuje se zlo, jež ukliditi rychlou a rozhodnou procedurou bylo lze, dokud se nerozmohlo. Na konci třetího desetiletí svého třetí republika kráčí vstříc nikoli svému konsolidování ale chaosu.

V Italii bída politická stala se permanentní. Kabinet Pellouxův živoří dále. Nemůže žít a nemůže zemřít. Amnestie kterouž udělil, nikoho neuspokojila. Přišla pozdě — bis dat, qui cito dat — a bylo jí málo. Trest prominut jen těm, kdož dostali vězení jen do dvou let. Socialistovi žádnému.

Apeninské království je v tísni, v jaké dávno nebylo: má špatnou situaci zahraniční, špatnou sociální a vniterní, špatnou finanční. Jediným světlým paprskem je v parlamentě skoncovaná obchodní smlouva s Francií.

Na Barzilaiovu interpelaci o násilnostech v jižních zemích rakouských na Vlaších prý spáchaných odvětil ministr věcí zahraničních Canevaro, Italie že se neplete do interních záležitostí rakouských — nikdy!

Protianarchistické konference skoncovány — zatím. Na čem se usnesly, je hlubokým tajemstvím. Jen tolik se povědělo: na opatřeních všeobecných, ke kterým se zavázaly státy všechny, a specielních, které podnikne každý sám.

Spojené státy severoamerické zdolaly sice na dvou bojištích chabé Španělsko, diktovaly mu vítězným mečem podmínku míru, který je resignací přemožence na zbytek osad zámořských, rozmnožily svoje loďstvo a vojsko na míru, jakou mají státy militaristické, ale ještě nemohou se radovati z úspěchů svých. Na Filipinských ostrovech povstal proti nim odboj nový a jsou nuceny jich dobývati znova. Doma ozývají se vážné hlasy proti politice expansivní, proti imperialismu a pronášejí se hrozby, že v senátě smlouva se Španěly bude zamítnuta, protože Veliká republika nemá práva, dle ústavy své, zabírati cizí země a zřizovati vládu nad jinými národy. Rozmrzen odporem tím Mac Kinley navzájem pohrozil demisí. Jeho přátelé v zákonodárném sboru dušovali se arci, že okupace Filipin má býti jen dočasnou, dokud si tam neustaví správu vlastní, ale takovým řečem a slibům nevěří se. Nikdo rád nevzdává se majetku, jehož nabyl.

Srbsko ruče pokročilo na cestě, duumvirátem Alexandr-Milan nastoupené. Na cestě k absolutismu. Napřed svoboda tisková potlačena, potom volební právo zkomoleno, pak autonomie obcí takořka

zrušena, konečně zákon spólčovací a shromažďovací zastaven. Všechno nastrojeno tak, aby nebylo žádné svobody lidu, by každý jeho vůdce mohl býti žalářován a zbaven občanství a veškerá moc aby se ocitla v rukou králových.

Nejen skupština, také vláda stlačena je za takových poměrů na pouhý stín, na stafáži. Jsou fíkovými listy, které zakrývají nahotu autokratické tyranie. Ta se ještě upevnila dvěma zákony. Jedním »organisuje« se armáda, druhým přitažen berní šroub, Vojsko bylo vždy jedinou oporou Milanovou a peněz měl vždy zapotřebí. Za jeho firmy Srbsko přece jen nedalo se tak mistrovati, jako nyní. Má satisfakci, že to provedl svým jménem a na svoji zodpovědnost syn, ale podle jeho plánů. Teď teprve nastala pravá éra Milanova. Dřívější byla jen příchutí.

Bulharsko v jeden den ztratilo svoji kněžnu a ministerstvo Stojlova.

Princezna Marie Parmská zůstala v Sofii exotickou. Nejen meteorologické, také politické povětří jí tam nesvědčilo. Vše bylo cizí jí a navzájem byla cizí ona. Nezdomácněla. Trápila se a chřadla dlouho. Smrť byla jí vysvobozením z muk mnohonásobných, nejen fysických.

Jen zdaleka podobal se pád kabinetu dr. Stojlova náhlým. Pro znalce poměrů nebyl překvapením. Odmítnuté povolání Benděreva a Grujeva, kteří znásilnili knížete Alexandra I. a potíže s vyvlastněním orientálních drah na půdě bulharské byly jen poslední příčinou demise. Neshody mezi ministerstvem a vladařem byly staré, hluboké a vážné. Dr. Stojlov věděl, že princ již má za lubem nástupce a že udržuje styky s Radoslavovem. Kdyby byl mohl, byl by povolal do nového kabinetu samé jeho stoupence.

V »Pester Lloydu« četl jsem, že nový ministrpresident bulharský dr. Grekov jest odpůrcem Ruska. Tomu není tak. Znám jej, jako jeho předchůdce a jako jeho kolegy Načeviče, Tončeva i Radoslavova. Roku 1887 co den večer jsem se s ním tady scházel. Mohu říci, že byl nejhorlivějším zastancem shody bulharsko-ruské. Na důkaz podotýkám, že meškaje zde se Stojlovem a Gešovem, právě on vyjednával se zesnulým velevyslancem a potom ministrem ruským, knížetem Lobanovem-Rostovským.

Nový kabinet — more solito — rozpustí sobrání a zjedná si novými (toť se rozumí »veskrze svobodnými«) volbami většinu v ní. V Srbsku to také tak dělají: majoritu sestavuje ministerstvo.

Kabinety dekretovaly, že v Makedonii nesmí býti žádného ruchu. Četl jsem to a v duchu jsem se zasmál. Evropa také nedovolila východní válku r. 1877 a došlo k ní přec. Evropský koncert také nedovolil srážku Řecka s Tureckem a došlo k ní přec. Pročež mohlo by se s apodiktickou určitostí říci: protože kabinety hnutí makedonské nechtějí, stane se skutkem. Z jara, když hýbají se ledy a taje sníh. Centrální komitét makedonský v Sofii čerta dbá diktátu od zeleného stolu. Bude-li pokládati chvíli za příhodnou, spustí, ať si je to komu vhod či nic. Sultán, vida že je zle — reformy pro Makedonii opět — slibuje.

Vracím se k Rusku. Dva pomníky byly tam odhaleny: ve Vilně Muravěvovi, ve Varšavě Mickiewiczovi. Smutno přemýšlet o nich, krušno psát. Srdce se člověku svírá, vzpomene-li si na to a péro v ruce se chvěje. Odkládám je. Infandum, regina, jubes renovare dolorem.

Ve Vídni, 5. února.

Jos. Penížek.

Z cizích revuí.

O budoucnosti Rakouska (L'avenir de l' Autriche) jedná poslanec dr. Karel Kramář v Revue de Paris. Praví, že Rakousko se nalézá v krisi, která není pouze přechodnou chorobou, jakou trpívají moderní státy, nýbrž krisí rozhodnou, jejíž výsledek nesnadno předvídati. Otázka dotyčná je důležita pro celou Evropu, jejíž podstatným činitelem je mocnářství Habsburské.

Zmatky v Rakousku nepovstaly náhodou, ani chybou hraběte Badeniho. Státem pevně založeným neotřesou pouhá nařízení o užívání jazyka ve službě veřejné. Zřízení státní patrně je chatrným, může-li takové druhotné opatření zaraziti všechen život parlamentní a ústavní. V Rakousku není vůbec podkladu pro stát centralistický: ani jednotnosti kmenové, jednotné tradice, ani podobných podmínek hospodářských a společenských. A přece konány častěji pokusy, by zničena byla dávná samospráva zákonodárná a správní různých zemí a nahražovány soustavou jednostejnou pomocí byrokracie německé a pak parlamentem zvoleným tak, že většina německá zdála se v něm pojištěnou na vždy.

Marie Terezie hledíc zachovati ohrožené dědictví Karla VI. nedbala staré soustavy v Čechách, Rakousích, Uhrách, jež jí byla obtížnou a pokládala práva zemská, sněmy a instituce historické za pouhé výsady šlechty vždy příliš mocné. Viděla, že Bedřich II. nahradil slezské zřízení byrokracií dle způsobu braniborského. Proto odstranila neodvislost zemí dědičných a historické právo Čech, jež přece obětovaly vše, by zachránily jí korunu a zůstaly věrny přes svody jednatelů krále pruského.

Neměla však dosti síly, aby zavedla soustavu centralistickou i v Uhrách, a tak připravován dualismus rakousko-uherský. Bez převratu státního, jejž provedla r. 1749, bylo by se spo ení zemí jejích utužilo přirozeným vývojem lépe, než se stalo byrokracií, jež neměla kořene a přízně v národech, z kterých měla učiniti nový národ: rakouský.

Úřednictvo bylo německým a prováděna jednotnost jazyka, germanisace, pouhou cestou správní následkem zvyku a protože nebylo naprosto odporu. Rovnost obou jazyků v Čechách zachována v theorii a prohlášena opět slavně Ferdinandem V. r. 1848., kdy jazyková otázka zase se objevila. Byl to však pouhý slib. Centralistický absolutismus zabravší též Uhersko, toužil po vůdcovství v Německu a chtěl dáti Rakousku ráz říše německé. Poražen v Italii a

blízek bankrotu, musil se vzdáti. Diplom říjnový z r. 1860, ta veliká charta federalistův, ohlásil svolání parlamentu, a patent únorový z r. 1861, jenž jej organisoval, psán byl duchem centralistickým, však parlament octl se hned v zápasu s požadavky národností, ježto volební řád nadržoval Němcům. Slované protestovali trpným odporem a dualismus zaveden r. 1867. R. 1873 zanikly poslední stopy federalismu zavedením přímých voleb do říšské rady. Němci stali se zúplna pány situace, celá správa byla německou kromě Haliče, kde připuštěna polština jako řeč správy; článek XIX. byl mrtvou literou.

R. 1879 Čechové vstoupili do rady říšské s velikými nadějemi, jež nesplněny; hrabě Taaffe dovedl ještě utužiti soustavu centralistickou a chtěl zachovati Rakousko německým, zvýšiti moc koruny a učiniti vládu neodvislou od parlamentu. Nepatrnými koncessemi tišil nespokojenost Čechů. Potíraje stranu liberálů německých, zapomněl snad, že byla jedinou oporou soustavy založené na převratu státním z r. 1749 a obnovené r. 1861 a 1867, a že se pak musila státi národní stranou a dospěti k pangermanismu, jevícímu se dnes na severu Čech. Politika zahraničná zdržovala vývoj tohoto radikalismu německého; Bismarck v trojspolku nedbal Němců rakouských. V rozhodujících kruzích vídeňských chtěli přijíti jim vstříc a zadržeti vídeňskými punktacemi z roku 1890 radikály národní na obou stranách. Pokus se nezdařil, právě jako pak protičeská koalice Němců liberálních i konservativních a Poláků, nýbrž uspíšil zkázu strany liberální, jež měla hojně talentů parlamentních, ale málo státníků.

Hrabě Badeni nechtěl uznati historické právo české, nýbrž dáti Čechům, co jim náleželo, v mezích ústavy, zvláště článku XIX., utvořiti většinu z nich, Polákův a mírných Němců a reformovati říši znenáhla v duchu autonomistickém. Aby Němci tísnění radikálními voliči nemusili Čechům činit ústupky, vydala vláda nařízení jazyková pro Čechy a Moravu, uznávající rovné právo jazyků ve správě veřejné; jednota správy zaručena německou služební řečí ústředních úřadů. Chybná taktika vlády a nátlak voličů způsobil vzplanutí »zuřivosti německé« v celém Rakousku. Málokdo četl nařízení a ještě méně lidí rozumělo jim, ale divocí tribuni shromáždění lidových rozšířili legendu, že posvátná práva Němců jsou ohrožena.

Němcům nestačil pád vlády Badeniho, vzbouřili také země alpské, nespokojili se zrušením nařízení jazykových za vlády Gautschovy a žádali za zrušení všech koncessí daných Čechům a zavedení státní němčiny. Vláda musí nyní spoléhati na Slovany, avšak nutno zabezpečiti stát proti podobným krisím politikou prozíravou, nelekající se překážek byrokratických a starých předsudků: dlužno vrátit se ku starým tradicím historickým. I kdyby nebyla bývala centralisace zavedena ve stol. XVIII., bylo by nutno zavésti instituce společné a sjednotiti hospodářské zákonodárství. Nikdo nechce se dotýkati zevnější síly státu, zvláště jednoty vojska, však nelze připustiti jednotu mechanickou, která způsobila všechno zlo, jímž strádá mocnářství.

(Dokončení.)

Redaktor Prokop Podlipský. Vydavatel Edvard Beaufort. — Tiskem Edvarda Beauforta v Praze.
Nákladem vlastním.

Veterinární konvence s Uhry.

Píše dr. Jan Dvořák.

Veterinární konvence či úmluva o nakažlivých nemocech zvířecích s Uhry tvoří podstatný a pro naše hospodářské kruhy zejména v království českém velice důležitý článek dlouhého řetězu úmluv rakousko-uherských, o kterých parlamenty obou polovicí říše, z nichž každý rozdělen jest ve dva nepřátelské tábory, po celé měsíce jednaly. Poněvadž o celém jednání vůbec, zejména však o konvenci veterinární do veřejnosti přicházejí toliko kusé, tendenční, nesouvislé a ne vždy dosti věcné zprávy, jest v zájmu našeho zemědělstva, aby seznalo pravou podstatu, jakož i světlé i stinné stránky nové veterinární konvence s Uhry v objektivním světle. Do dosavadní celní a obchodní smlouvy s uherskou polovicí říše nebyla pojata zvláštní a výslovná ustanovení, týkající se vzájemné dopravy různých druhů dobytka. Za těchto okolností řídila se až do této doby opatření při stávající jednotnosti celního území vždy okamžitými poměry.

Tím se stávalo, že trpěla naše polovice říše nemalých škod stále se opětujícím přenášením různých nakažlivých nemocí z Uher. R. 1895 utrpěla naše polovice říše zavlečením moru vepřového dobytka z Uher, jemuž padlo za oběť nejméně 30.000 kusů vepřů, ztrátu kolem jednoho millionu zlatých.

R. 1896 páčily se škody, jež vzešly v naší polovici říše našemu zemědělství slintavkou a kulhavkou, přes 40 mil. zl.

Utlumení plícní nákazy porážením vyžadovalo v Rakousku nákladu přes 1,260.000 zl.

Vůbec páčí se národohospodářské ztráty, podmíněné nakažlivými nemocemi zvířecími v rakouské polovici říše ročně na 8 až

9 mil. zl., z čehož největší procento spadá na účet uherských našich sousedů.

Národohospodářské škody objevily by se ještě hrozivějšími, kdyby byly připočteny k uvedeným effektivním ztrátám domácím ztráty, jež vzešly našemu hospodářství stálým klesáním našeho zahraničního vývozu dobytka zejména do Německa následkem nákaz zvířecích. Zahraniční vývoz dobytka klesá v posledních letech v míře nemalé, kdežto přívozu přibývá.

V prvé polovici roku 1898 vyveženo bylo na př. dobytka jatečného a tažného z Rakouska 119.783 kusů v ceně 20,956.637 zl., kdežto v tétéž době r. 1897 vyveženo bylo 158.168 kusů v ceně 25,403.991 zl.

Byť i během posledních let Uhři nepopíratelně v opatřeních veterinárních veliké pokroky učinili, nebylo při ohromném ročním přívozu a příhonu různých druhů uherského dobytka do našich krajin divu, že tak často byly k nám různé zvířecí nemoce zavlekány. Vždyť vykazuje roční přívoz dobytka z Uher do Rakouska přes dva ano i přes tři milliony kusů. Nedostatek přesných opatření proti přenášení nákaz stával se tím citelnějším pro naše hospodářství, čím větší váhy a důležitosti nabývaly otázky veterinárně policejní, a čím více rostlo v lidu poznání o neobyčejné hospodářské jich důležitosti. Následkem toho uvažoval i výbor pro utlumení nakažlivých nemocí zvířecích v říšské radě již r. 1896 o opatřeních, pomocí jichž bylo by lze chrániti obě polovice říše před neobyčejnými ztrátami, aniž by poškozena byla volná a živá vzájemná výměna dobytka mezi oběma polovicemi říše.

Týž výbor dospěl ovšem v tehdejší době k poznání, že by se neodporučovalo, aby naše vláda uzavírala s vládou uherskou zvláštní úmluvu o nákazách zvířecích, která spíše se hodí pro státy cizí se zvláštním celním územím. Členové řečeného výboru opírali záporné své stanovisko trudnými zkušenostmi, jichž jsme nabyli podobnými konvencemi s jinými státy zejména s Německem, jež používá, ano zneužívá veterinární konvence s říší naší k častému a mnohonásobnému omezování vývozu našeho a k svévolnému týrání našich hospodářských vývozníků.

Výbor řečený domníval se, že by bylo lze cíle vytčeného spíše a jistěji dosíci plným zachováním si vzájemné volnosti jednání, jakož i zabezpečením si úplné rovnoprávnosti pro obě strany a úplně stejných opatření proti vzájemnému přívozu a původu. Při tom kladl ovšem

týž výbor velikou váhu na to, že se doporučuje, aby byla zabezpečena jednotlivým královstvím a zemím jistá samostatnost a volnost jednání v tom ohledu, aby měly právo uzavírati se z vlastní právomoci proti zamořeným obvodům druhé polovice říše. Dotyčná nařízení vycházela by ovšem vzhledem k nutné jednotnosti z místa ústředního či z dotyčného ministerstva.

Nejúčinlivějším prostředkem proti přenášení nákaz zvířecích uznal výbor právo, aby mohly býti zamořené transporty již na hranici zadržovány a neprodleně zpět zasílány.

Usnesení ona sloučil řečený výbor v následovní návrh:

C. k. vláda se vyzývá:

1. Aby nepřistoupila k žádné veterinární konvenci s Uhry.

2. Aby při jednání o celní a obchodní úmluvě měla vláda zřetel k tomu, že má býti každé z obou polovicí říše zaručeno neobmezené právo, by vše opatřila, co by se dotyčné vládě jevilo nutným k ochraně zvířectva dotyčné polovice říše.

3. Vzhledem k transitní dopravě z jedné polovice říše do cizozemska má býti druhé polovici říše, jejímž územím se dobytek vyváží, zaručeno právo přísného dozoru.

Jak některým blíže zasvěceným kruhům jest známo, zaujali zástupcové vlády rakouské při početí jednání o preliminaři příští smlouvy celní a obchodní s Uhry za ministra Badena stanovisko podobné onomu, jaké tlumočil výbor sněmovní r. 1896, stavíce se na odpor proti uzavření veterinární konvence s Uhry. Než jak z výsledku celého jednání vysvítá, musila se vláda rakouská podříditi přání a nátlaku uherskému.

Následkem toho pojat byl do celní a obchodní smlouvy zvláštní článek a sice XXI., jímž stanoveny byly blíže podmínky dopravy zvířectva mezi oběma polovicemi říše. Stanovení článku tohoto spočívají zejména na zásadě stejného zacházení s produkty zvířecími ovšem pod podmínkou, že musí býti prokázán původ prostý nákazy, jakož i že ve zdravém stavu na místo transporty dospěly.

Doslovné znění řečené veterinární konvence, obsažené v čl. XXI. vládní osnovy smlouvy celní a obchodní, a přijaté nezměněně i vyrovnacími výbory v obou polovicích říše, jest následovní: »Se zvířaty, zvířecími výrobky a s předměty, pojímajícími do sebe jedovaté látky, které pocházejí z jednoho státního území, nenaloží se v druhém státním území celkem zásadně jinak, než se stejnorodými transporty vlastního státního území.

Mohou tudíž transporty, které pocházejí z krajin nezamořených (či nákaz prostých), a jež dospěly v zdravém stavu na místo určené, přijíti do volné dopravy druhého státního území. Kdyby zjištěna byla nakažlivá nemoc zvířecí v došedším transportu, může týž zaslán býti zpět; kdyby byla taková nemoc zavlečena, anebo kdyby objevila se zejména v sousedním okresu, může býti přívoz druhu zvířat, náchylného k onemocnění, omezen neb zakázán.

Opatření tato budou se prováděti dle zvláštních prováděcích předpisů, jež smluveny budou oběma vládama na dobu trvání celní a obchodní smlouvy a budou příslušnými odbornými ministry nařízena, pokud nejedná se o vrácení zamořených transportů aneb o opatření, jež v dopravě pohraničních okresů přísluší tamním úřadům.«

V prováděcích předpisech, které vydány byly vládou ke konvenci veterinární, vytčen jest především průkaz původu prostého nákazy, jenž záležeti má ze zdravotních vysvědčení jakož i z vysvědčení o původu.

Ve vysvědčeních těchto musí býti prokázáno, že ani v místě, odkud pocházejí zvířata dopravovaná, ani v sousedních obcích, potažmo v sousedních okrscích obce během posledních 40 dní před výpravou zásilky nebyla pozorována žádná nakažlivá nemoc, při níž kázána jest povinnost učiniti oznámení, a která jest přenosná na dotyčný druh zvířat, pro nějž jsou vysvědčení vystavena.

Při územích obcí, majících více než 350 čtv. km. připouští se — vyjímaje plícní nákazu — rozdělení na menší okrsky.

Vysvědčení řečená mají platnost 8 dní.

Při dopravě dráhou a po lodích musí býti transporty před dopravou ohledány zvláštním státním zvěrolékařem, jehož nález musí býti do vysvědčení zanesen.

Zásilky čerstvého masa musí býti opatřeny zvláštními certifikáty, v nichž musí býti úředním zvěrolékařem zjištěno, že byla zvířata v živém stavu poražena a po porážce zdravými shledána.

Při moru skotu může vláda přívoz přežvýkavců, vepřů a zvířecích surovin až do úplného zaniknutí nemoce omeziti aneb zakázati.

Byla-li z jednoho území do druhého zavlečena plicní nákaza, slintavka a kulhavka, mor vepřů neb jiná nemoc stejného nebezpečí, má právo vláda dotyčná zakázati přívoz oněch druhů zvířat, které jsou náchylny k dotyčné nemoci, z onoho správního okresu (v Rakousku: okresní hejtmanství neb město se zvláštním statutem;

v Uhrách: stoliční soudní okres, po případě město s právem jurisdikce), z něhož zamořený transport pochází.

Druhý článek prováděcích nařízení jedná o kompetenci úřadů, jež dávají nařízení, týkající se omezení neb zákazu vzájemné dopravy, a kterážto kompetence přísluší dotyčným ústředním místům (v Rakousku i v Uhrách dotyčná ministerstva). Těmto úřadům musí býti nižšími úřady podávána pravidelně telegraficky zpráva o vzniku nakažlivých nemocí, která se současně zašle telegraficky i ministerstvu druhého území.

Transporty, jež odešly nejdéle v den po dojití telegrafického uvědomění u ministerstva druhého území, lze ještě k přívozu připustiti.

V dopravě mezi pohraničnými okresy (u nás: okr. hejtmanství, v Uhrách stoliční soudní okresy) může v pádu vzniku a trvání nakažlivé nemoci v druhém území učiniti zatimná omezovací neb zamezovací opatření okresní úřad pohraniční.

Třetí článek jedná o povolení oběma stranám, by směly odesílati vzájemné zástupce své do území druhé strany bez předchozího oznámení, aneb aby mohly zástupce takové tamtéž trvale stanovovati, a sice za účelem zjednávání si výzkumů o zdravotním stavu dobytka, o zařízení tržišť, jatek atd., jakož i o provádění veterinárně policejních předpisů.

Čtvrtý článek obsahuje předpisy, týkající se možnosti zpáteční zásilky oněch transportů, jež shledány byly při píchodu na místě určení svého zamořenými. Toliko ku přání majitele zamořeného transportu může kompetentní politický úřad na místě určení dáti k tomu svolení, aby se neprodlenou porážkou zužitkovala dotyčná zvířata, pakli to připouští zdravotní jich stav, a pakli je úplně vyloučena možnost zavlečení nemoce.

Povolení toto uděluje se však pravidelně toliko tam, kde je železniční stanice spojena s jatkami pomocí železničních kolejů a toliko během 48 hodin.

Vzešlé výlohy musí hraditi dotyčná strana t. j. sám zasílatel.

Pátý článek týká se větších isolovaných ústavů dobytčích, jež stojí pod zvláštním státním dozorem, a jež dlužno považovati co zvláštní správní území. (K článku tomuto nachází se na konci ještě dodatek, jenž týká se ústavů pro žír vepřů, které mohou býti uznány co odloučená území, pakli jsou pod dozorem zvláštního státního zvěrolékaře, a vyhovují veškerým předpisům.)

Šestý článek stanovuje, že se má státi utlumení plicní nákazy v obou státních územích dle stejných zásad, a že má se vykonati okamžitě povinné porážení všech onemocnělých a všech nákazou podezřelých zvířat.

Dle sedmého článku možno každé změny stávajících zákonů o nakažlivých nemocech zvířecích použiti stejnoměrně i při dopravě zvířat z druhého státního území.

Záruky poskytnuté oběma stranám těmito prováděcími předpisy, mohou býti změněny toliko po obapolné úmluvě.«

Tímto náčrtkem pokusil jsem se podati váženému čtenáři pokud možno jasný přehled vývoje a obsahu vládní osnovy veterinární konvence a prováděcích k ní předpisů, jimž ovšem při dosavadní zarputilé obstrukci v obou polovicích říše nedostalo se ni u nás, ni v Uhrách zákonité sankce.

V následovních řádcích pokusím se stručně načrtnouti světlé i stinné stránky uvedené veterinární konvence. Nedá se upříti, že vládní osnova veterinární konvence s Uhry, — nehledě k mnohým nedostatkům a mezerám, jichž níže podrobněji se dotknu, — má proti dosavádnímu stavu nemalé přednosti, jež byly i oposičními řečníky v subkomitétu a ve vyrovnacím výboru uznány a oceněny.

Zejména prováděcí nařízení k čl. XXI. přispějí mnohými přesnými stanoveními k zamezení libovůle, neopatrnosti aneb dokonce i spekulativního úmyslu maďarských exportérů, zhostiti se kusů nákazou stižených dopravením jich do našeho území.

Vždyť vysazuje se příště každý takový odesílatel nebezpečí, že jeho zamořený transport bude mu na jeho vlastní útraty zpět odeslán, čímž by mu vzešly ztráty nemalé.

Důvěra naše, že vzhledem k dosavádnímu přenášení zvířecích nákaz z Uherska jakož i vzhledem k zdravotnímu stavu našich stád nastanou nám v budoucnosti příznivější poměry, zakládá se i na tom, že velikými a pronikavými moderními reformami v oboru veterinářství, jež projektovány neb již provedeny byly v posledních letech uherskou vládou, jest oprávněnou naděje, že bude znenáhla zanikati stále nás ohrožující semeniště nákaz v sousedním uherském území.

Za tím účelem jest nevyhnutelně žádoucím, aby v zákonodárství veterinářském zachovávaly vlády obou polovic jednoho a téhož státu stejný postup, k čemuž tím většího máme práva, ježto nás i Maďary k sousedním státům a zejména k německé říši víže jedna a tatáž veterinární konvence, jež ukládá oběma vládám spo-

lečné říše rakouskouherské rovná práva a stejné povinnosti. Okolnost tato jest mravním příkazem i pro uherskou vládu, aby v předpisech veterinárních řídila se na příště stejnými zásadami a předpisy, jako vláda rakouská.

Pro naši polovici říše mají však přísná opatření proti šíření se nakažlivých nemocí z uherského území tím větší důležitost, poněvadž tvoří území naše nejvýdatnější vývozní tržiště uherské, následkem čehož jsme nákazami zvířecími z Uher povždy neobyčejně ohrožováni.

Dle úředních dát obnášel roku 1894 přívoz zvířat z Uher do Rakouska celkem 2,573.897 kusů, z čehož bylo dobytka jatečného a tažného 1,589.622, r. 1895 obnášel celkem 3,289.810 kusů, z čehož jatečného a tažného dobytka 1,131.761 kusů a roku 1896 celkem 3,518.351 kusů, jatečného a tažného dobytka 624.355 kusů.

Ký div, že při tak značném zaplavování uherským dobytkem tak velký počet nákaz se k nám z uherské polovice říše stále zavléká.

Co se přívozu dobytka týče, jsme k Uhrám as v podobném poměru, jako Německo k říši rakousko-uherské. A jako se Německo úzkostlivě chrání proti přenášení zvířecích nákaz z říše naší, tak nemůže i nám nikdo za zlé míti, že i my snažíme se chrániti proti přenášení nákaz do našich stájů z Uher.

Bohužel nebude i shora uvedená veterinární konvence při mnohých předuostech poskytovati našemu rolnictvu dostatečné a žádoucí ochrany pro přenášení nákaz zvířecích z uherského území.

Vždyť jest statistikou o nakažlivých zvířecích nemocech v obou polovicích říše netoliko z předešlých, nýbrž i z posledního období dokázáno, že byla a je dosud zvířecí nákaza v stádech uherských nepoměrně daleko více rozšířena, než v stádech naší polovice říše. Do nepříznivých zdravotnických poměrů ve stádech uherských bylo v posledních dobách zejména vídeňskou městskou radou ve schůzi konané dne 11. listopadu m. r. velice trpce stěžováno, při kteréžto příležitosti padla i slova: »že veterinárně policejních opatření v Uhrách a v Haliči tak málo se dbá, že tam mor vepřového dobytka ani nikdy nezaniká,« a »že se k nám vepři přiváženými z Uher a Haliče mor dobytčí z těchto zemí po celých vagonech zavléká.«

Trpké výtky zástupců města Vídně čelily ovšem v prvé řadě proti nenáviděnému jimi ministerálnímu výnosu z r. 1894, kterýmž k omezení přenášení nákaz zvířecích z Uher zakázán jest přívoz

živých vepřů z uherské polovice říše, Chorvatska, Slavonie a Bosny, vážících méně 120 kgr. Proto vyzněly pronešené výtky v stesky na místodržitelství, že zákazem, následkem jehož nesmí se na vídeňské tržiště přivezená a kulhavkou stížená zvířata z Vídně vyvážeti, větší ohled se bere na hospodářskou společnost dolnorakouskou, než na konsumenty vídeňské.

Na útoky zástupců obce vídeňské odpověděli Maďaři v »Pester Lloydu« velice rozhodně, tvrdíce, že »uherská vláda velkou váhu klade na to, aby se zákony náležitě prováděly a vyvíjely a že považuje vláda za svou povinnost, by potírala nákazy zvířecí všemi možnými prostředky, čehož důkazem jsou značné finanční obětě, jichž ministerstvo orby v nové době v rozpočtu svém k naznačenému účelu přineslo. (Dokončení.)

Dalibor–Smetana.

Ulice úzká, skromný domek v ní,
řad prejzů z protějška jej zaclání,
to okno nízké, jak to v Praze bývá.
Kol ticho, šero, a střech průsekem
kus nebe plá v obzoru dalekém,
a na dvorku se starý akát kývá.

Pod těsným stropem starý nábytek
ni pohodlí, ni nádhery tu vděk,
jen psací stůl a lenoška tu kyne.
Tam sedí kdos . . . To slabá postava,
již skromné lampy světlá záplava
oblévá září, nežli v koutech hyne.

To muž je tichý, snivý samotář,
to česká, prostá, poctivá je tvář,
jen okem časem blesknou mocné žáry,
že hlouběj k stolu kloní svoji skráň
a rukou chvějnou píše v lístků tkáň
a nervosně si rovná okuláry.

Duch harmonie leb tu obletá . . .
To veliký je hudby poëta,
to rhapsod je, to král je tonů říše.
Zde sedí do noci a vidin roj
mu hlavou táhne . . . tvůrčí nepokoj
jej vzněcuje — a tu své noty píše.

To »Dalibor« je, to je Smetana . . .
To pozdního je hudba titána,
to královský je sen o Čechů slávě.
Však náhle péro odložil a vstal,
a matným kročejem se k oknu bral
a hleděl ven a zasténal tak lkavě!

Jak řádí venku divá vichřice!
A mraky po nebi se honíce,
modř oblohy již skryly clonou hustou.
Ni jedna hvězda nezaplane tam,
jak úsměv v slzách, skvoucí drahokam,
jímž noc si krášlí samotu svou pustou.

A mistr smutně, bolně vzdychá si:
»Co platny dumy, sny a zápasy,
kdy není možno umění se vznésti
až v duchů říši, ideálů kraj,
kde Illuse již není přelud, báj,
kde náhradou je za vše lidské štěstí!

Mne zachvátil již mnohý trud a hnus . . .
však já jsem doufal, že můj genius
mne sprovodí, ať všední dav se leká,
jak anděl, jehož ruka uchvátí
proroka a jej nese v závrati,
až hladový kde Daniel naň čeká.

Teď úloha je moje dohrána! . .
Zde vizte genia a titána,
jenž tolik chtěl a mohl jen tak málo!
Ó, vlasti má! Co vše jsem chtěl ti dát!
Svůj život kladl k nohám jsem ti rád —
a co vše, Bože, dříve se mi zdálo!

Jak nezoufati! Všady klam jen zříš,
mně pelyněk jen padá v lásky číš,
ten pelyněk, ach, hořké zneuznání.
A budoucnost — ta černá mohyla,
co jmen už vzácných temnem pokryla,
a hluchým býlím pomluv, pohrdání!

Jsem unaven dřív, než jsem započal!..
Ten velký stín jak přede mnou by stál —
co chceš mně, hluchý obře, zase říci?
V hrob vrať se rač, ó, mistře Ludvíku!
Je konec našich skvělých podniků —
nač zřít mám ještě ponurou tvou líci?

Či jakous muku ještě strašnější
mi zvěstuješ v můj pobyt vezdejší?
Co bůh mi může ještě vzít a dáti?
Či ještě více trnů v pouť mi stlát?
Ti život byl vždy strašlivý jen kat —
teď's šťasten — můžeš v hrobě klidně spáti.

Chci spáti též — chci v zapomnění spát...
snad ve snách aspoň bude se mi zdát
o díla, když je dokonáno, slasti.
Ó, silní, vyvolení duchové — —
hle — hasnou světla v tiši hrobové — —
ó, dobrou noc — ty Umění i Vlasti!«

Však náhle upřev plachý k nebi zor,
zří prostřed chmur jak skvoucí meteor
se hvězdu jasnou mocným třpytem skvíti.
Nechť halit chce ji sterých mraků lem,
ta hvězda stojí dále, majákem
plá stále zemi, neúnavně svítí.

Ať údělem jí nedba jen a škleb,
skví dále se mystický jako chléb,
ten mystický chléb básníka i snílka.
Nechť mizí v den, plá v noci zase dál,
jak věčně živý duchů ideál,
jejž nezmění vrtochů, módy chvilka!

A mistr volá: »Buď mi žehnána,
ty hvězdo sladká, v noc mi seslána,
ty lásko, v světlé vtělivši se tělo!
To vyšší je tvé díla poslání,
to mocnější je dlaň, jež odclání
z tvé duše stín, kdy vše se kolem stmělo.

Buď pozdravena zas mi nastokrát!
Já zřím tě pevnou, nepohnutou stát,
ať dole bouř, ať na nás tma se shání.
Můj duch se snoubí s jasnou září tvou —
tvé svity náhle do duše mi jdou
jak duchů polibek a požehnání.

Jak jarní dech, jenž pln je úrody,
jak poznání zář, pravé svobody,
jež ducha muže povznáší a sílí.
A já bych měl zde státi nečinně,
jak bludička, jež mžiká v bažině
a klamným leskem z dáli chodce mýlí?

Ne! Znovu v boj! A znovu do díla!
nechť moje jméno skryje mohyla,
nechť utopí je v moři zapomnění.
Však tisíce je přece vysloví,
a s úctou, láskou zem má dopoví,
co vyslovit mi dneska dáno není!«

A obrátiv se v jízbu svoji zas,
zde vidí pláti plný, zlatý jas —
zkad náhle v jízbě tolik toho světla?
To hvězda-li či lampa polživá?
Však slyš — co zdaleka sem zaznívá
jak hudba, která s rajských luhů slétla?

To nápěv bolný, něžný, jemný tak,
v něm zemského se ducha neskví znak,
toť zázrak, nejsvětější inspirace!
Toť zjevení je, nápěv andělů —
toť není ozva lidských údělů — —
či je to Smrt, jež zpívá si tak sladce?

A jízbou chudou slavný průvod táh . . .
vše stříbro, zlato, hermelín a nach,
kam osloněný pohled mistrův bloudí.
Zde král jde sám, jak tušil jej v snech svých,
zde Dalibor, zde Zdeněk, z prastarých
jenž houslí čarovnou hrou píseň loudí.

Toť hudba ona! . . Mistr v úžase —
zor vytřeštěný zbožně žehná se,
ten zvuk jej mocí kouzla k sobě volá.
On slyší jej a cítí, jak v svůj vznět
jej pochytí, že široširý svět
tím sladkým jeho chvějům neodolá!

Tu kráčí k stolu, psáti nelení
. . . , když Zdeněk můj ve svatém nadšení . . '
Ó, kouzlo krásy, božská harmónie!
Ó, ryzí zlato duše nejčistší,
ó, něho, touho, lásko nejvyšší,
jež z těchto not se v srdce naše lije!

V tu památnou a jedinou tu noc
hrob otevřela vyšší, svatá moc
a božství na zem sestoupilo tiše.
Kde člověk sláb — dál tkalo krásy vznět;
a z mrazu zimy rajské růže květ
zde vypučel a věčnou vůni dýše.

Aug. Eug. Mužík

O básnické činnosti F. L. Čelakovského.

Napsal J. Máchal.

(Pokračování).

V Praze přimknul se co nejúžeji k Jungmannovi, jejž za prvního pobytu málo jen znal, a k ostatním vlastencům českým, tak že byl činným účastníkem tehdejšího literárního ruchu českého, o němž Kamarýtovi velmi hojně referoval, oznamuje mu každou novinku ze světa literárního. Jungmannem byl přímo nadšen: »Každo-

denně volám, psal Kamarýtovi: Jen jedna Praha a v ní jen jeden Jungmann! — Jungmann! Jungmann! ó co to jméno lahodí sluchu mému! jak blaží a pojí a dviže srdce mé!« (t. 46). Působení Jungmannovo na vzdělání Čelakovského bylo vůbec blahodárné. Již sám příklad mravenčí píle, vytrvalosti a nezištného zanícení vlasteneckého, jaký Jungmann celým svým životem podával, povzbuzoval mladistvého Čelakovského k následování. Vzdělaný a krasocitný Jungmann byl mu rádcem ve věcech literárních, seznamoval ho s literárním prouděním v cizině a upozorňoval ho zejména také na příbuzné literatury slovanské, jichž byl horlivým ctitelem.*) Tento zvláštní zřetel k literaturám slovanským, kterým se vyznačuje literární činnost Čelakovského, oživován byl též stykem s Vác. Hankou, který tehdy prostředkoval čilé spojení Čech s ostatními Slovany a pořídil si dosti četnou knihovnu slovanskou, z níž knihy Čelakovskému ochotně půjčoval. Čelakovský sám přiznal, že bez těch knih by ani žíti nemohl. Jak se Hanka z počátku Čelakovskému zamlouval, poznáváme z listu ke Kamarýtovi, kdež píše: »Našeho Hanku nalézám den ode dne milování hodnějšího, kdybych jej již tak dosti nemiloval. U něho se často těšívám v našem národním Museum; přál bych ti, aby jsi jej poznati mohl« (ČSL. 97). Teprve později, když jej skrz na skrz prohledl, změnila se jeho záliba v něm v nedůvěřivost.

Jungmannovi se Čelakovský také svěřil se sbírkou svých básní, jež v Strakonicích k tisku připravil, a když je »baťuška« pochválil, podal je k censuře; ale censor Němeček jich k tisku nepřipustil. Bylo to překvapení pro nezkušeného Čelakovského. I pustil uzdu svému hněvu a oznámil způsobem až příliš drastickým nehodu tu Kamarýtovi. »Látro hromů do Němečka uhoď! aby mu ruka zdřevěněla, řiť otekla, měděný nos v sejr se obrátil. O bys tu byl, to bys žlučí a smíchy pukl; ale více žlučí, jak hanebně všady na porobu českou se pracuje, ale co pracuje? — Zdaž otroka možná více otrokem učiniti? — Že se nám tudy počet přetrh, z toho si nic nedělám, ba to mne ještě více k práci povzbudí, — jak já tomu za deset let najdu cestu, to víš, bez peněz nedojde daleko; ale to mne mrzí a bolí, jak jiná vlastenecká díla se hubí a potlačují . . .« Klidněji pak dodává: »Jen když se naše básně Jungmannovi a jiným na slovo vzatým líbily; tito nám za více ručiti musejí. A konečně kdo ví k čemu to dobré. Aequam servare mentem. Jen

*) Srv. o působení Jungmannově na Čelakovského u Zeleného, Život Jos. Jungmanna str. 230–2.

pracuj, — censura horší než lutrie; — obsadíme budoucně toho více. Než již jednou musím z té kalužiny vybřísti« (t. 48).

Censura tehdy byla nad obyčej přísná, každý vlastenecký projev, každá volnější myšlenka byla potlačována. Vyskytlo-li se někde v básních Čech, censurou to měněno v rek, místo vyšší tyran třeba bylo položiti žádný člověk, překlad Schillerovy Stuartky byl zakázán, většina znělek Kollárových nepřipuštěna a p. Čelakovského tyto zubožené poměry naší národnosti trpce a hluboce dojímaly, jak poznati možno zvláště z listu jeho Kamarýtovi (7. ledna 1821), kdež takto naříká: »Jak bych rád hojným listem o věcech, které se nyní zvláště s naší mateřštinou udávají, a jak vůbec se v Praze jedná, s tebou promluvil, a tobě si v mnohém postěžoval, a kde by možná tobě i radostné čáky poskytl, kdyby jen i mysl má byla schopna, to všecko na jakýsi pořádek uvésti. V jakých zmotaninách bloudíme, a že nevíme, co jsme a na čem jsme, to tebe tajno nebude, nahledajecímu jen trochu do životnosti a pospolitosti nynější nevážné. Tak se nám při vší radosti, kterou by nám nebe ještě popřávalo, naše přítomnost kruší a horší, aniž o budoucnosti můžeme co vnadnějšího říci, a naděje, ta nebeská dcera, jen v slabém nám se ukazuje dohledu. Utečmež se tedy do náručí minulosti; jiné rady nevím, a podávejme se, kam nás povleče čas« (t. 49). Této své náladě dal také průchod v časoměrné básni V lednu, kterou bez pochyby v lednu 1821 napsal. Báseň však nekončí prostou resignací jako uvedený list, nýbrž sebevědomým vzdorem:

»Však ostrost severů, hrůzy ani sněhů,
V závějích nemaří nám Slovanů vděky,
Neshasnou Slovanů hněvy.«

Ku konci r. 1820 Čelakovský poznal znělky Kollárovy, které mu dal Jungmann přečísti, jenž jejich vydání v Praze obstarával. Líbily se mu velice, takže Plánkovi psal: »Nový básník Slovák, jmenem Kollár, zdá se mi vše převyšovati, co posud v básnictví« (ČSL. 489). Také Kamarýtovi oznamoval: »Kollárových básní polovice vymazána, — a přec až je čísti budeš, ó nebe počiješ . . . A což Kollár! nám více než Petrarka! Já všecky jeho básně opíši, které nepropustila censura a i tobě nimi posloužím« (ib. 48). Kollár se stal od té doby jeho miláčkem, jehož znělkami při procházkách často se obíral. Příklad Kollárův ho povzbudil, aby to také v znělkách zkusil. V květnu a srpnu 1821 složil jich několik, jež Kamarýtovi spolu se znělkami Kollárovými censurou vymazanými zasílal,

dávaje mu hádati, které jsou jeho a které Kollárovy. Ve Smíšených básních (r. 1822) vydal jich osm, z nichž poslední jest přeložena z Petrarky.

Ač básník náš takto za přímého vlivu Kollárova začal znělky skládati, nelze přec říci, že by byl Kollára zvláště napodoboval. Toliko v 1. znělce možno spatřovati při líčení andělské milenky, kterou poprvé při vzkříšení shledl, vzdálený ohlas znělky Kollárovy (Básně 1821 č. 7). Kamarýtovi se znělka tato neobyčejně líbila a v listě svém vykládá také proč. »Za jedno pro ono malujíc popsání slavné slavnosti — obraz a povaha milenky: klečící v skroušenosti atd., za druhé: pěkný zápas milosti se cností a nábožností. Žhoucí tvář ukrývá . . . a nábožnost zdá se že vítězí: V hruď se tluka jako z želení hříchu. Jaká to krásná modlitba: Pane odpusť viny! Každý měl by tak se modliti, kdo v chrámu božím očima se toulá a t. d.« (ČSL. 61). Čelakovský jsa mile překvapen případným výkladem Kamarýtovým, odpověděl mu takto: »S potěšením jsem četl tvou sudbu o první znělce, jelikož to byla má první znělka, kterou já dělal, a dle tvého soudu má býti mezi druhými nejpodařilejší, ještě více se mi líbí ale rozložení tebou udělané, na které já bych byl nepřišel. To je směšné věru, psáti a nevěděti, co píšem, ale tak se tuto sám přesvědčuji, o čem já již dávno přemýšlel, že kolikráte básník na ledacos nemyslil, co mu jeho komentator vysoce pokládá a myslím, že to velmi často se přihází, neboť větším dílem jakási krása zřídka chtějícímu v báseň se vnutiti dá, a kolikráte nechtěcímu samoděk, nevědomky se vkrade. Věř mi, já jednal v této prácičce beze všeho plánu a psal jsem, jak to šlo a jak rýmy velely; ti tyranové přece tedy jsou někde dobří« (t. 63).

Zn. 2. názorem svým patří k idyllickým skladbám, které byly u předchůdců Čelakovského velmi oblíbeny, a jež repraesentuje nejlépe Hankova báseň »Vystavím si skrovnou chaloupku«. Jinak připomíná postupem básnických obrazů začátek Grayovy Elegie na hrobkách veských, kterou Jungmann r. 1807 přeložil (Hlasatel 1807, 592).

Nejrázovitější jest zn. 3., v níž básník uložil svůj ideální názor životní a své posvěcení službě ideálu a krásy. Znělka tato vytryskla z nejhlubšího přesvědčení básnického jeho ducha a obsahuje totéž přiznání, které Čelakovský již v listě svém (18. pros. 1819) projevil: »Krása a ideál buďte heslo mé« (srv. též ČSL. 53). O významu citů aesthetických pro život lidský Čelakovský pronesl

také významný úsudek v listě ke Kamarýtovi, kdež ho vyzývá: »Nezapomínej zcela na krásné vědy a neodávej se docela citům nábožným na záhubu esthetických; nebo prvnější jsou, ať tak dím, zavinující se, ovšem tedy sdělávající blaženost, spokojenost pro člověka jednotlivého; druzí naopak rozvinující se, méně pro osobu vlastní blazí, ale tím více pro jiné; z nich-li se nám dostane jaká blaženost, tedy ne jiná, nežli zodrážená, ale kdo jednou té zakusí, ten tak lehce neupustí« (t. 65). V tom zaníceném zamilování si ideálu a krásy mohl býti Čelakovský utvrzen jmenovitě vznešenou hymnou Palackého Ideálů říše (Počátkové 1818, 104).

V zn. 4. tlumočí z počátku zase zvláštní stav své mysli, touhu po duši soucitné, která by mu pomáhala břímě života nésti. Podobným způsobem líčil tuto svou přirozenou náladu v listě ke Kamarýtovi (ČSL 54), o němž bude ještě zmínka. V druhé části básník projevuje svou víru v trvání lásky i v životě posmrtném. Jest to jakoby ohlas veršů Kosegartenových:

»Nur droben strahlt, nur droben
der Liebe Vaterland!« (Poesieen 1798, II, 45).

V zn. 5. básník vzpomíná romantické doby troubadurů a touží, aby jako oni, »vezma harfu, spustě kružné vlasy, v prostém šatu volný provensal«, hrad od hradu se mohl bráti, sladě hudbou ctným rytířům kvasy, a v šeru měsíce mohl své milence zapěti zvučnou píseň. Jest to výraz romantického blouznění Čelakovského. Z říše snů jest také zn. 6., jen že obrazy tohoto snění jsou chmurné. V zn. 7. vyslovuje svou víru v nesmrtelnost proti mudráckým pochybovačům. Ve víře této utvrzován byl zvláště bohomluvným Bolzanem a našel ji básnicky zobrazenou u V. Nejedlého v básni Karel IV. (Hlasatel IV, 52) a Kosegartena: »Darum zage nicht, Zager! Ewiglich hüllt nicht das Grab« (Poes. II, 108). Forma znělek jeho je pečlivá a vyrovná se znělkám Kollárovým.

Jako vždy tak i tuto Čelakovský hleděl vniknouti v podstatu znělek; za tou příčinou začal bedlivě studovati znělky Petrarkovy a v srpnu 1821, posílaje Kamarýtovi překlad jedné znělky Pertrarkovy, připojil k ní tuto poznámku: »Petrarka velmi těžek překládajícímu, za jedno rýmy, — za druhé dáti tuž plynnost v jiném jazyku, ač se mi velice líbí. Já pozoruji dvojí rozdíl v znělkách. První nejsou nic, než nezměřený obraz, nebo proud, ale ne trhající citů (takové jsou Petrarkovy), jiné jsou epigramatické, které v posledních řádcích neočekávaný obrat dávají na př. Kollár 50. 51. a nazvíce, a tyto prý sobě zvláště oblibují Francouzi« (ČSL 65).

Z básníků slovanských, s nimiž se tehdy seznámil, velice se mu líbil Karamzin. »Moje nejmilejší zaměstnání a bavení, psal Kamarýtovi, je literatura ruská; právě čtu básně Karamzinovy; ó jaký to vnadný, jaký to mužský pěvec, chtěl jsem z něho výtahy dělati, ale tuť bych jej skoro celého opsati musel, tak silně se mi líbí; — ačkoli vlastně dob poetických mnoho do sebe nemá, ale jeho obsah, úvaha, síla, slovem didaktičnost mistrná« (t. 54—5). Na jiném místě nazývá ho »kněze Gracií« (t. 73). Mnohé reminiscence z básní Karamzinových obsahuje reflexivní báseň Čelakovského Trojí stesk. První stesk týká se moudrosti:

»Co mi platny moudrosti nevyvážné sklady,
když ní zléčit nemožná své a bližních vady.«

Co platno člověku všecko v prostoru změřiti a sečísti, co platno hvězdám vykazovati běhy a přírodu zpytovati, nemohou-li se tím odstraniti útrapy tísnící člověčenstvo. Druhý stesk vztahuje se na umění. Umění vzdaluje nás prý skutečnosti a nebéře-li své předměty ze skutečného života, neprospívá také životu. Myšlenka tato sama o sobě ukazuje, že se nezrodila v hlavě Čelakovského, jehož heslem byl ideál a krása, nýbrž že mu byla vštípena k reálnosti tíhnoucím duchem ruským. Třetí stesk konečně se týká poměrů milostných:

»Co mi platno ohebné srdce k milování?
Jižto kochám s zármutkem, není k zavítání.
Hledej, hledej, brachu můj! — Loutky vyfintěné
Najdeš, světským šílením veskrz nakvašené,
Osud-li ti kterou z nich luzně onevěstí,
Vněšná radost uprchne, veta po tvém štěstí.«

Podobné stesky pronáší také Karamzin v básních: Opytnaja Solomonova mudrostь, Poslanie k A. A. Pleščejevu, které bylo také do češtiny přeloženo (Jungmann, Slovesnost 1820, 49), a Pěsnja.*)

Z Karamzina (Pisьma russkago putešestvennika str. 263) vzat je po mém mínění i námět k písni Spokojený harfeník, kterou Čelakovský r. 1821 o prázdninách pobývaje pod Hrubou Skálou složil. Ballada Vodník ukazuje zase na vliv Goethovy skladby »Der Fischer«. Ostatní básně, které Čelakovský r. 1821 složil, jako Označení smrti, Píseň při draní, Na Helenku, Putující, Hrdlička, Jinoch a dívka, Nenadání povstaly větším dílem působením poesie prostonárodní, kterou Čelakovský

*) Sočinenija Karamzina, S. Ptbg. I, str. 1, 69, 85.

v této době horlivě se zabýval. Zvláštní druh epigramů »Kvítí« ukazuje zálibu básníkovu v botanice, kterou se po celý život rád zabýval; známo, že i Goethe rád podobné náměty k epigramům volil. —

Jak Čelakovský dovedl obratně také německy básniti, ukazuje báseň jeho (ČSL. 69), kterou dle Goethovy Mignon složil a věnoval sličné dívce z německé rodiny, s kterou se o prázdninách r. 1821 v okolí Hostinného seznámil. Začíná se verši:

»Kennst du das Thal, wo still der Seifen fliesst,
Vom Thal empor ein dunkles Wäldchen schiesst,
Und rein herab von blauen Riesenhöh'n
Die Lüfte frohen Sinn und Liebe weh'n?«

Když se přibližoval konec školního roku, Čelakovský začal také přemýšleti vážněji o svém budoucím povolání, jež zvoliti bylo mu dosti obtížno, neboť, jak sám vyznal, »přirozená vrtkavost a nestálost ve věcech životních a pozemských jest již jednou mým podílem, a tímto se nijaké poklidné štěstí v mém srdci usídliti nemůže«. Nejvíce chuti měl k professuře, ale i toto předsevzetí se nyní viklalo, jednak že těžko mu bylo toho dosáhnouti, jinak že ho odstrašovala myšlenka »věčného se oddání na prach školní«. Druhá cesta byla do theologie. Myšlenka, že by jako kněz byl neodvislý od zevnitřních poměrů, mohl vésti tichý, bádání zasvěcený život, ho sice lákala, ale uvnitř cítil zase jakousi nechut k stavu, který nutí člověka, aby všeho užšího spojení se zevnějším světem se vzdal, a vede takto často k nelidskosti, hrubé zatvrzelosti k lidstvu a odtrhlosti od něho — tak totiž Čelakovský sám uvažoval. Zdálo se mu, že jeho přirozenost není tak uzpůsobena, aby sám ze sebe všelikou útěchu mohl čerpati, kdykoli by naň strasti pozemské dolehaly, aby sám bez soucitného srdce, kterému by se svěřiti mohl, dovedl stále nésti těžké břímě života, což stav kněžský vyžaduje. Třetí cesta, na kterouž už v Linci pomýšlel, byla ujíti do Ruska, kamž ho to stále táhlo. (srv. ČSL. 54).

A skutečně poměry utvářely se tak, že jej téměř jen na tuto cestu odkazovaly. Čelakovský totiž při zkouškách ze třetího ročníku filosofie neobstál, čemuž se nebudeme diviti, uvážíme-li, že vyučování soukromné, které mu poskytovalo výživy, a zabývání se literaturou zabíralo mu tolik času, že k studování předmětů školních zbývalo mu ho jen málo. Kromě toho onemocněl v měsíci červenci bolením očí, patrně následkem nočního bdění, kterým hleděl si čas prodloužiti, a nemohl takto v době před zkouškami dohoniti, co

dříve promeškal. Žádal sice po prázdninách, aby mu bylo povoleno opraviti si známky nedostatečné, ale bylo mu to odepřeno, tak že mu i cesta k professuře, které se mínil oddati, i k theologii byla zatarasena. Proto konal vážné přípravy k odchodu na Rus, kamž se hodlal v dubnu r. 1822 odebrati.

Dojemná jsou některá místa v listech jeho, v nichž o tomto svém předsevzetí Kamarýtovi, který mu to všemožně vymlouval, zprávu podává. Mimo jiné namítal také Kamarýt, že odchodem na Rus přestane prospívati vlasti. Čelakovský však odpovídá: »Ale vlast!! — Nemni, že bych já se této kdy nevěren státi mohl, ne nikdá! — a co mně zde na přímé cestě pro ni činiti nedovoleno, to budu hleděti na nepřímé sdělati. Kde jaké semínko budu moci zaseti, to udělám. Však o budoucnosti, anaž tak nejistě posavade v mém srdci tkví , těžko mluviti. S tímto srdcem, které v mých prsou bije, s těmito podrobnými vědomostmi, které jsem si posud nashromáždil, doufám, že i tam opuštěn nezůstanu, tam mně bude v Slovansku volnější okres, a ten, jenž ptactvo sytí a lilie šatí, i mne neopustí. Velkou nezměrnou oběť tomuto předsevzetí, nežádaje náhrady, přináším; opouštím vlasť, opouštím rodiče, opouštím tebe — jiného mne beztoho zde nic neváže. Měj naději, nejdražší příteli, jakož i já mám. Tato zem̄, tyto kraje nejsou naše věčné obydlí a běda nám, kdyby byly« (ČSL. 70—1). V témž smyslu psal také 2. ledna 1822: »Ubezpeči se, že ani ty ani vlasť ani rodiče ani já sám sebe ztracena míti nebude; a zde — zde, o, ty mi nevěříš, jak mi divno, divno okolo srdce bývá, když o tomto zde přemýšlím; zde na mne nečeká nic, než bídný bezčinný život a nedej mně toho připomenouti, které myšlénky má duše se hrozí. — — Buď jist, že tam štěstí dojdu, jak dalece mi jen bude možná při vzdálení (neříkám ztrátě) od vás dosáhnouti« (t. 75—6).

Vznětlivého Čelakovského potvrzovaly v předsevzetí jeho nejen neblahé příhody osobní, nýbrž i zubožené poměry našeho národa; vida, jak národnost česká bez milosti se potlačuje a dusí, chtěl aspoň v cizině volněji a svobodněji dýchati. Nežli otroctví doma, volil, jak sám praví, raději svobodu v cizině. Této nespokojenosti své, kterou ho naplňovaly tehdejší zbědované poměry vlasti naší, dal výraz v listě svém 12. ledna 1822, v němž oznamuje Kamarýtovi: »Kroku vyšly dva díly, to víš. Pan Presl dostal zápověď jej dále vydávat; takové knihy prý pro Čechy nepatří — o světe! o hromové! že ještě meškáte. Ten dobrý vlastenec a ctihodný pracovitý muž se nyní u dvora o to uchází, by ho směl dále vydávat.

Stuartka docela zapovězena — tak na Šilleru všickni jiní národové mohou mít studnici, jenom Čechové — jenom Čechové ne! Však bych ti tyto věci ani oznamovat neměl, věda, jak bolestné i tobě to býti musí, a tím se za šťastna pokládám, že ani desátý díl toho nevíš na venku, co se zde všecko kuje a kutí . . . . Příteli! Nediv se tedy a raději mne podporuj v mém arci velkém podnikání, ó, jen toto ještě částka mé blaženosti; nebo mně nelze déle v národě vší — vší svobody zbaveném bydleti. — Tam jen má hvězda svítí, — neboť mně nic dražšího není nad svobodu! Raději tam dost bídný život, nežli žde býti zakoupeným — o já nechci více mluviti — však ona přec někdy struna praskne a tyrannům oči vyšlehne«. (t. 78).

O velikonocích r. 1822 sešel se s milovaným Kamarýtem ve Strakonicích, aby se s ním před svým odchodem z vlasti naposled rozloučil. Loučil se nejen s nejvěrnějším přítelem, nýbrž i s milou domovinou svou. Ohlas citů, kterými přeplněno bylo tehdy jeho nitro, tlumočil v listě svém 23. dubna: »Smutná byla, příteli rozmilý, cesta ta pro mne, když jsme tebe před dvěma týhodny doprovázeli; já bych byl rád mluvil, ještě mnoho s tebou mluvil, ale nemohl jsem — ale nemohl jsem. Hrůzou mě obklíčila ta myšlenka, že snad posledně se spolu loučíme, tam na tom místě u chrámu bohorodice svaté, kde můj dobrý otec před lety k Budějovicům mě vyprovázeje, se mnou se modlíval a mně žehnával. To bylo smutné, velmi smutné pro mne! ale žalost má byla největší, když jsem osm dní po tobě ze Strakonic se ubíral, jako zkamenělý jsem stál na tom vršku, kde jsme ponejprv spolu mé rodné město spatřili. Mou kolébku, ty blahé krajiny všech mých uprchlých radostí mé mladosti snad jsem též posledně shlídal; moji průvodčí již mě daleko předešli, a já ještě stál a ještě stál! Tak mi nebylo nikdy, tak mi nebude snad do smrti! Umříti jsem sobě přál na tom místě.« (ČSL. 89—90).

Pevný úmysl Čelakovského opustiti vlast a odejíti do Ruska byl také příčinou, že odhodlal se co nejdříve vydati tiskem básně, které byl dosud složil. »Nebylť bych já, psal Kamarýtovi, ještě s vydáváním básní tak pospíchal, kdyby byl na mne čas odejíti nenastupoval, a tímto jsem mínil aspoň skrovnou památku po sobě zanechati, ale ne uzavříti; neboť jen česká uměna bude brzy mou zábavou« (t. 85). Již před prázdninami r. 1821 odevzdal část svých básní nově spořádaných do censury; tehdejší censor Němeček zle v nich hospodařil a mnoho jich vymazal. Druhou polovici po Ně-

mečkově odjezdu do Vídně dostal k censuře Zimmermann, který byl trochu mírnější. Proto Čelakovský dal do censury i básně dříve vymazané, takže celkem nebylo připuštěno k tisku jen asi pět, a na těch Čelakovskému mnoho nezáleželo. V listopadu dal je do tisku a 2. prosince mohl již Kamarýtovi poslati první arch korrekturní. V první polovici ledna 1822 byl tisk jejich ukončen, takže 12. ledna poslal dva exempláry — ještě vlhké — svých básní s titulem Smíšené Básně Frant. Ladisl. Čelakovskýho (V Praze 1822) příteli svému s rozmarným přípisem, v němž dobírá si Milka zobrazeného na titulním listě, jejž sám vykreslil (opus manuum nostrarum), ale z Milka udělal se prý Filek.

Čelakovský případně nadepsal první svou sbírku básnickou Smíšené básně, nemáť jednotného a uceleného rázu, nýbrž povstala skutečně z dojmů smíšených, přerozmanitých, jak bylo při jednotlivých básních dříve vyloženo. Znamenali jsme také již, že jest to především prostředí domácí, jež na básnickou jeho činnost působí a k zpěvům ho povzbuzuje: básně a zásady v Počátcích hlásané, M. Z. Polák, písně Hankovy a některých jiných starších básníků našich, znělky Kollárovy a národní písně vybízejí ho k prvním pokusům básnickým. Mladistvý poeta nepřestává však na těchto dojmech nejbližších, nýbrž pilnou četbou básnických spisů cizích, zvláště německých, potom i ruských, anglických a italských rozšiřuje svůj básnický obzor. Neobyčejně vnímavá a vznětlivá jeho mysl netěká bez účelu po tomto rajském kvítí, ale hledí, kde co dobrého najde, si osvojiti a zúrodněné dál podati. Na jeho prvotiny básnické hodí se úplně slova, která v Růži Stolisté (č. 72) napsal:

»Tvorčí jiskra až se vznítí
Sama, nikdy nečekej:
Ni po rajském zrak tvůj kvítí
Bez účelu netěkej.
Více ohni nežli ledu
V útlých ňádrech místa přej,
A co dobré, z toho středu
Zúrodněné dál podej.«

Ale můžeme-li i dosti přibližně stanoviti dojmy, jež tvorčí jiskru jeho vzněcovaly, nesmíme se přece domnívati, že by byl pouhým echem těchto dojmů; byť i přejal ten onen námět, tu onu myšlenku z četby, dovedl jim vždy dáti svůj výraz, zúrodniti je svým duchem a odíti svou formou. Jako nikdo nebude jeho Ohlasy písní ruských neb českých pokládati za prosté napodobení písní

národních, nýbrž za plody vlastní v duchu a formě poesie prostonárodní skládané, tak jsou též Smíšené básně ve svém provedení samostatné, třeba bychom mohli určiti dosti zřetelně ovzduší, v němž se rodily.

Máme-li stanoviti význam těchto básnických prvotin ve vývoji poesie české, nepochybíme asi tvrdíce, že byly vedle básní Kollárových předním pokusem vyhověti zvýšeným aesthetickým požadavkům, jež skladatelé Počátků stanovili pro poesii českou. V ohledu formálním mají ovšem tyto skladby ještě mnohé nedostatky. Dikce není ještě dosti vzletná a výrazná, poetické obrazy jsou často mdlé a málo názorné, rhytmus zvláště v básních přízvučných značně nepravidelný a drsný. Teprve studiemi dalšími podařilo se Čelakovskému zbaviti se těchto nedostatků, větším dílem z poetické tradice domácí zděděných.

Překlady, jež Čelakovský k básním původním přidal, nemají zvláštní ceny, ukazují toliko ráz tehdejší jeho četby básnické. Vedle německých básníků: Goetha, Lessinga, Vossa, Hauga a latinského epigramatisty Martiala byli to básníci ruští Dmitriev a Karamzin, z nichž Čelakovský překládal; z Dmitrieva přeložil čtyři bájky a jeden epigram, z Karamzina tenzonu »Hřbitov« a tři epigramy. Z národních písní srbských přeložil tu Asan-Aganici, na kterou byl upozorněn překladem Goethovým.

Dojem, jaký básně jeho u vrstevníků způsobily, nebyl nijak obzvláštní. Jungmann a Šafařík je chválili; tomuto líbil se »čistě slovanský duch v nich z většího dílu panující« (ČSL. 106). Štěpnička a Štěpánek dosti s vysoka se o nich vyslovovali: »Mladík! Vše to ještě neustálé atd.« (t. 83). Macháček kladl Čelakovského do třídy prostředních toliko básníků. Veřejně byly ohlášeny dosti sympaticky v Čechoslavu r. 1822, str. 144: »Již mnohými svými básněmi vynikl tento básník v Čechoslavu a v jiných spisech; nemohlo se tedy jinak nadíti, než že i tato sbírka jeho básní výborná bude; a vskutku mnoho znamenitého nám podal. Mladý ten básník slibuje těmi pracemi, že setrvá-li ve svém předsevzetí, budoucně hojnou zásobou ještě vlastencům se zavděčiti může.« Oznámení to napsal Tomsa nebo Kramerius.

Čelakovský sám byl si dobře vědom svého významu, nepřeceňoval sebe, ani nepodceňoval, nýbrž určil místo své mezi tehdejšími básníky vzhledem ke klassifikaci Macháčkově dosti skromně: »Cítíme dobře svou cenu, že nám u přirovnání Kollára, Šafaříka, Poláka a ještě třech čtyřech jiných tato třída dobře vymezena, ale

proti Macháčkovi a jeho konsortům ještě trochu hlavou pohoditi můžeme« (ČSL. 127). A dříve již vzhledem k obmýšlenému vydání básní Kamarýtových vyznal se tomuto: »Já tak mnohé básně také dal do svých, které mi tuze nejsou milé, ale co? jen tam s tím, po čase, až budeš druhé vydání strojit, všechno to vynechati bude možná, dosadiv tam výbornější práce« (t. 76).

Teprve později r. 1824, když Čelakovský svou »Krkonošskou literaturou« popudil zle na sebe Štěpničku a jeho přátele, Štěpnička napsal velmi potupnou kritiku o básních Čelakovského. Tropě si dosti jizlivě posměch z jeho jednotlivých básní, zakončuje tal to: »A takovými blahostmi baví duši čtenáře nejméně čtyřmecitma hodin, z čehož patrno, že básně tyto těm, kdo slabé spaní mají, místo opium převýborně sloužit mohou. Pro tuto příčinu by byl skladatel moudře učinil, kdyby foliantu tomu tytul dal: Laciné pilulky pro spaní« (Čechoslav 1824, 105). (Pokračování.)

Hostýn.

Napsal Josef Merhaut.

(Dokončení.)

Hřivna, dobře nasycen, obtáčel si ten krásný svůj obrázek dýmem doutníku a snivě díval se na ni. — Jakou to přece jen měl hezkou ženu! Zase ten krvavý stín červených krajek kloboučku zahrával jí v tváři . . . a v mihotavé záplavě, v tónech sytě rudých, jaká noc černá byla v jejích vlasech, jak klenuly se k sobě obloučky jejího obočí splývavou linií vášně, linií, ve které dále energicky se zahýbal její nosík, višňově rýsovaly se rty, bradička malá, a klenulo se na štíhlém pasu vychýlené poprsí! — Hezká byla a čistá byla a mladá. — Jak to mohl zabloudit, jak mohl utéci od toho všeho zde! — —

V dřímání nachýlila se více v zad. V tom zvratu sebou zacukala a zbudila se. Otevřela oči, ty cikánské oči černé, a upřela je letmo na Hřivnu tak smavě, jak se dívala kdysi a jak teď už dávno se nepodívala. To jistě v krátkém snu už zase se vrátila do těch minulých dob a byla smířena a laskala se s ním. Ale v probuzení hned si zas připamatovala přítomnost, sevřela oči, přetřela je dlaní a truchlivě, chladně zazívala.

— Jsi ospalá?

— Ach, ano! Pozdě spát, brzy vstávat — a ta cesta!

Řekla to poprvé zase svým důvěrným tónem, nenuceným, laskavě dobrým, prosícím skoro a domáckým. To bylo takové sladké!

— Půjdeš si trochu odpočinout?

— Ráda bych.

Šel najímat pokoj. To byla cesta! V několika minutách prožil všecka sladká muka bláhového milence: strach, že už všecko bude zadáno a že se jí nezavděčí, a pak, když v prvním poschodí dostal takové milé hnízdečko se zázračným výhledem, ta mladá radost a to těšení na večer a noc, zde vysoko pod hvězdami, na horách, s bytostí, jejíhož srdce si dobývá zpět!

Zavedl ji tam.

Odepínala si kloboůček v tom vnadném vyzvednutí ramen, jež tak rozdmýchávalo jí prsa, a jež tak intimně lehtávalo Hřivnu v době prvního milování, když zavádíval ji domů z procházek . . . a byli sami dva . . . Pak sedla si na divan. Ruce svěsila unaveně a oddaně, a hlava zvrácená v zad lákala svými pootevřenými rty, jež chtěly nebo měly něco říci a nemohly, nedovedly to vyslovit. —

Dusilo ji horko už od rána. Chvatně oběma rukama zajela si ke krku, a brunátna všecka, rozepjala si vrchní háčky živůtku.

— Chceš si pohovět?

Řekl to podezřele, tak divně to vyrazil. A prudce si k ní sed' v náhlém zahoření se zapomínal. Objal ji v pasu, s rozepjatými háčky u krku si zahrál, zmáčk' ji a vydechl jí prudce do tváře. Sklonil se nad ní pohledem, z něhož křičela předtucha políbení. —

— Ne, ne! Prosím tě —

— Co je?

— Nech mne být, nech mne odpočinout.

Prudce se mu vymkla a skoro ho odstrčila — okamžik se jí zdálo, že protivně začpělo z jeho dechu víno a tabákový dým — už odvykala tomu jeho dechu . . . . . a to bylo, jako by ještě poslední zlá vůně hříchu zadýchala z jeho rtů. A přece potom to »nech mne odpočinout« vyslovila už jemněji, skoro žadoníc, úmyslně nechtíc být zlou.

Odcházel od ní sražen, smuten, ve schlíplé nespokojenosti milence, jemuž se zdá, že lásky ještě zcela nedosáh'. Na klíč se za ním uzavíraly dvéře — — U srdce mu zabodalo lehtivou

nejistotou, když odcházel se schodů. Vrátil se do jídelny, sedl si zase do zasklenného koutku a prsty zaluskal. V teplém nasycení o židli se opřel, natáhl nohy, bafal, a znepokojen neukojenou touhou, snil o ní — o své ženě.

Tak byl rozkochán, tak v očekávání čehosi milého a sladkého oči přimhuřoval, tak tajemný a samotářský a tak cizí všem, kdož chodili kolem, si připadal, jakoby s milenkou svojí byl ujel daleko do neznámého světa, a zde mezi cizími lidmi ukryt, sám a sám, rozpřádal s ní svoje krásné tajemství. Odpouští mu už v srdci svém, třeba nechtí o tom ještě vědět její rty — a byla v tom nevysloveném odpouštění, v tom zápase mezi citem a slovem tak tklivě krásna — — Barevnými skly verandového okruží díval se ze svého úkrytu dolů v kraj — Jaká pohádka! Jednou v pekelné červeni kvetly lesy, hořela obloha, krvácely louky, v plamenech stály obzory a celý vesmír dokola kolem. Pod sklem druhým všecko sládlo v mdlou jantarovou žluť — bory i oblaka, nesmírná rozloha kraje spala pod žlutým sněhem mlčenlivý sen. I pod barvu zelenou a modrou Hřívna položil si ty báječné obrazy němé panorámy — a zapomínal lidí, zapomínal světa, pohádce žil, samotu velebil a stále na něco se těšil —

Jako by dostaveníčko měl s mladou milenkou, první dostaveníčko, od něhož čeká rozhodnutí a ujištění o její lásce, v rozpacích nedočkavosti vína usrkoval, hodinky vytáh', chvíli je v ruce držel, ručičku minutníku v zamyšlení sledoval, měře dle ní nepokoj rozbouchaného srdce — —

I paní Hřivnová nahoře usínala tak roztržitě. Tak daleko od ošklivého Brna a nenáviděného světa, tak blízko domova a Marie Panny! V usínání šero chrámu čechralo se jí před očima, a v tom šeru Hřivna nebohý (do slova jí to tak napadalo) se potácel, shroucený, opravdu litující, na kolena sražený pokáním — a oči, než usnuly zcela, ještě jí zvlhly lítostí nad ním a v spánek se ztrácela v slzách, jež plakala nad ním, nad mužem, který se tak proti všem svým zvyklostem své hrdosti zřek' a v prach se pokořil. Poprvé od té doby měla pro něho lítosť a ne hněv — —

Hřivna už nevydržel v hostinci. Po schodech vyšel nahoru a poslouchal u jejích dveří I za kliku jemně vzal — slyšel jen zaskřípání divanu, jak se obrátila a spala dál —

Sešel dolů. Zvolna táhl se ven. Hodina odpoledního odpočinutí i tady všude se hlásila. Vítr ustal; žár srpna, ničím neodháněn,

teď krásně zuřil po vrcholku hory. Ustaly poněkud proudy processí. Všechno prchalo v stín.

Hřivna v touze po chladu šel od hotelu v pravo na kraj lesa, kde stráň se shýbá dolů k Rusavě. Z kraje pod stromy výletní nějaká společnost z venkovského města rozsadila se, dámy i páni, kolem bečičky z Přerova a zkoumali její zvuk s veselou žízní turistů. Tiše si kolem prozpěvovali národní, jen tak jako v polohlase písničky sobě by vypravovali, ostýchajíce se světský zpěv hlasněji vykřiknout blízko svatých zdí. Také les v bezvětrnu teď jen šeptal — tam ze zdola, ze strašné zelené hloubky, zalité s vrchu sluncem, táhla ta šepotná hudba, dumavé vzdychání stromů, vzdálené volání ptáků a pilná písnička včel.

To byla blažená chvíle! Nízko dole byl svět — svět nádeničiny, hamižných zápasů, marné závisti, sklamaných illusí. Zde, na tu chvíli oddechu, mohl žít jen svému nitru — tak vysoko, tak vysoko tu bylo, že nad ním u nebylo nic než tajemno nebes a provětrávající průvan hor.

Hřivna chodil po kraji lesa. Čekal. Bafal silně a chvílemi zastaviv se, díval se kamsi mezi stromy, kde se honili ptáci a motýli v přeletu lásky —

Konečně žena jeho přicházela! Nenalezla ho v hostinci, neviděla ho nikde před ním; v rozpacích stanula před hotelem. Slastný příval krve prodral se Hřivnovi od srdce k hrdlu a k hlavě: viděl ji tam, sám neviděn, vysokou, spanilou a zdravou . . . pátrala po něm plachýma očima milenky, jež přišla k dostavenícku dříve než on a teď roztržitá snad se chvěje, kde je a zdali vůbec přijde dnes — — to bylo krásné, to bylo májově mladé! To bylo jako v nejasných prvních dobách mladé lásky! —

Chvilku se tak poradoval tou její nesnází, a pak jí vykročil vstříc.

Bílý šátek, barvu příměří, vytáhl a mával jí v ústrety ze své lesní pevnosti. Ona mávla, uspokojena, rukou. Bílý slunečník rozepjala na červený svůj kloboućek a zvolna, zvolna za ním šla. Žluté botky v slunci svítily pod lemem černé sukně, jednou i červené punčošky, jak šaty zvedla nad trním cesty, tam zahořely — a nejkrásněji z dálky hořely černé její oči tím milým světlem, jež linulo se smavě po celé její tváři, když byla v přirozeném svém rozmaru. Tu se zdávaly vždycky její oči tak veliké, tu zářící černo jejich šířilo se i v běl rohovky, a z bohatých řas svítila noc tak zázračná a hluboká a hvězdnatá.

Přece došla k němu vážná, bez úsměvu — jen tváře její hořely veselým zdravím po dobrém vyspání.

— Dobře ses' vyspala?

— Ó Bože!

Políbil jí ruku.

Šli mlčky vedle sebe do lesa, dál a hloub.

— Půjdeme k Rusavě?

— Jak chceš!

Šli dolů cestou vyjetou; ale hned se vyhnuli z ní a klouzali se kapradím, úponkami malin, jahod a ostružin. Toulali se chvíli a přišli na paseku, vyprahle zelenou. Z jedné strany, v nové posud, neznámé jim podobě vyhoupl se sem zase s vysoka hostýnský chrám — a ke straně druhé, dál a dál, v nedohlednu padaly a stoupaly křivky počínajících valašských hor, lesem zasypaná údolí, černé homole borové — a mezi nimi bleděžlutý vrchol Holého.

Jak byli samotni a nepatrni proti té obrovité pýše přirozeného majestátu hor! — Paní Hřivnová bála se jít dál tam v ty neznámé hlubiny lesů. Snad sama by se tak nebyla bála . . . chvěla se skoro v té bázni, jakou se ženy lekají neznámých samot, když provází je muž nebezpečný svou silou . . . Tak mu už odvykala a tak za tu dobu roztržení se od něho vzdálila.

Stanula a řekla:

— Bolí mne nohy!

— Odpočiňme si tedy!

Rozpjatý slunečník postavila do trávy a po stráni sbírala červené jahody. Hřivna sedl si do vřesu, pokuřoval a díval se za ní. Shýbala se tak vábně: — ale jako by ho tu nebylo, neměla pro něho slov ani ohlédnutí.

Rukama zajel do vysokých travin, jež u spodu kdesi, kam slunce nemohlo, byly tak chladivě vlhké. Obrátil se prudce, tváří do trávy leh', chladil se . . . a pak se vzepřel lokty a na ženu číhal. Blízko zasmál se lesní holoubek; zachvěl se motýl za motýlem, a v tichý, tajemný ten hon jen slyšet bylo kdesi spokojené ťukání datla do kůry borovic. A v trávě byl také svět — tak zázračně veliký se Hřivnovi zdál, když lehl a život hmyzu pozoroval ve stvolech. — I po dvou se tam honili, ženuška a pán — a on, takový vážný muž — a sám! — A mouchy kolem uší výsměšně bzučely, červená veverka posměšně stříkala mu bukvice do vlasů . . . i cvrček rozvrzal se takovou ironickou písničkou.

Co se mu to všecko smálo?

Vstal, domrzen, a zvolna šel za svojí ženou. Cestóu sbíral jahody. A přišed k ní, ruku jí vzal, dlaň rozevřel a sypal jí do ní ty veliké granáty: ruce jich obou se potřísnily drobnými skvrnami krvácející přírody.

Už se na něho podívala:

— To jsi hodný!

A hned zakřikla vyděšeně. Před nimi ze trávy vyskočila lasička. Obloukem v slunci zasvítila jemná její srsť, písklo cos, a krvežíznivosť dokonávala v trávě své řemeslo. Ta drobná tragédie hrubého násilí v přírodě oba je postrašila. Podívali se na sebe v náhlém pocitu potřeby, aby se na vzájem k sobě přitiskli a chránili se před zlými tohoto světa. Zachytila se jeho ruky; pohledem po náhlém zděšení změklým, pohledem, který pravil: ty mne musíš chránit a ne opouštět, připomněla mu zase celou nedávnou minulosť.

Hřivna rozuměl. Z trávy cítil chlemtání nevinné krve, ssáté nenávistnou, zákeřnou malou bestií... vztekle rozehřál se proti všem, kdož také mezi lidmi tak vrhají se na oběti nic netušící, nevinné... a utéci se ženou svojí zatoužil ode všech nebezpečí a ukázat jí tu sílu, se kterou na dále chce ji chránit před celým světem! Chyť ji divoce, nepoddajnou, v pasu, složil si ji na ruce, vyzdvihl ji k sobě a pevnými svaly unášel ji travou, bouřně přichýlený k jejímu poprsí.

Ticho bylo v pasece; slyšet bylo jen její spokojené sténání. A ještě datel zaťukal a hluboko z lesa pokřikoval pták:

Kam? Kam?

Kam ji donese? Ohlédl se. Tam, kde prve odpočíval, svítil v trávě rozpjatý bílý slunečník. Zanesl ji tam, složil do zelena, hlavu její ukryl do stínu parasolu a vloživ jí obě ruce pod zapletený cop, líbal ji všude, líbal ji celou, líbal jí vlasy, čelo, oči, ouška i krk — a konečně, konečně v polibku dlouhém nalezl její ústa, jež voněla jahodami. — Přissála se v důvěře milenky-sestry po dlouhé době opět k jeho rtům —

Ale jen jako v zapomenutí.

— Bože, můj klobouk! Zavolala hned a probuzena z prudkého omámení v trávě se vzepjala.

Ztratila klobouček, jak ji nesl. Vyskočila. Na druhé straně, přes celou šířku louky, rděly se jeho krajky jako obrovský vlčí mák. Rozběhla se za ním jako děvčátko; byla tak veliká, a jak utíkala,

Hřivna se za ní tiše usmíval. Zvedla klobouk. Obrátila se na cestu k Hostýnu. — Nezdržoval ji. Šel s ní mezi lidi zpět.

Jásal v milém pocitu čistoty této chvíle. Čistě si prozpěvovala jeho duše, i krev se v něm rozehřála teplem tak čistým. Tak snad ještě nikdy nepolíbil ženy, tak prudce a tak z duše celé, s takovou silou těla, jež nabízelo se bytosti slabší k ochraně. Bylo to, jakoby rty jeho v tom jahodovém políbení smývaly se sebe poslední poskvrnu hříchu.

A čisté a krásné bylo všecko, co ještě přišlo toho odpoledne i večera. To všecko byla procházka krajem pohádek, v němém dohodování a slibování očí, v nichž zapadala minulosť a rozsvětlovalo se novým pochopením, pravou manželskou láskou, novým dnem, který počít jim měl dnešním večerem a dnešní nocí —

Jako schválně vyhýbali se samotě, aby to těšení na oddalovaný cíl sládlo ještě víc. Mezi lidmi se pletli, v kostele se tlačili na odpoledních pobožnostech i kázání, s terasy ukazovali si známá místa kraje dole, u krámů postávali a lukami se tloukli, unavení mezi unavenými. Nasyceni sluncem, omámeni vzduchem výšek, utrmáceni jako děti, jež utekly z domova a toulaly se poutnickými krámy celý den, na večer vraceli se k hotelu. Naposled ještě zahrál jim Hostýn nejhlubšími svými tóny, nejzázračnější svou podobou k nové svatební noci jejich smíření. Západ zasypal růžovým prachem všecky obzory. V růžích ztrácelo se všechno tam dole, v prachu mizelo a v prach se vracelo všecko, což prachem jest. Zvony zazpívaly klekání. Všecko kolem poklekalo, klobouky padaly s hlav, ruce se spínaly k modlitbě o pozdraven andělském. Modlila se, stojíc na louce, obrácena k záplavě západu i jeho žena . . . a Hřivna klobouk s hlavy bral, ruce sepjal, a hledal, hledal kdesi hluboko ve své duši a daleko v oblacích slova Anděla Páně, jenž zvěstoval poselství — — — —

Rychlá zima padla náhle na horu. Oblečeni ve svrchní šat chvatně Hřivnovi večeřeli. Skoro zimomřiví šli nahoru do svého pokoje. Okno pevně uzavřeli, uzamkli dvéře. A nalezli se prudkým objetím uprostřed světnice —

A jen lesy, ohromné černé lesy v šíř i v dál hučely do oken noční svůj zpěv; jen z hloubky hluboké cosi černého se zvedalo, — z doupat lesů a z nížin světa dole lezla tma — když paní Hřivnová v bolestné křeči objetí, strachem zachvácena přede vším, co zlého může jí ještě připravit svět, zmáčkla Hřivnovu hlavu, ma-

čkala oběma rukama jeho spánky, a trpíc nevýslovně v hořké rozkoši, vzdávajíc se a obětujíc, rozpálena volala, štkala, prosila a plakala:

— Viď, že jsi můj, jen můj?! — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Pak se ještě dlouho a horoucně modlila. Klečela u postele a v stranu, kde tušila hostýnskou Pannu, spínala ruce. Modlila se skoro polohlasem; rty její chvílemi zpívaly mocně vyhrkovaná slova... a hned zase šeptala s mocným důrazem, oči zvedajíc k nebesům, nehybná, kamenná, slepá pro celé okolí, v extasi duše opravdu zbožné a spravedlivé.

Hřivna ji nevytrhoval v tom blouznění. Tiše proklouzl dveřmi ven. Sám práhl vymodlit se pod širou oblohou —

Nebyla smutna jeho bytosť, jako bývala v minulosti po chvílích zapomenutí. Blaženosť klidná, tichá, v milou dálku roztoužená jím zachvívala. Toužil po přírodě, po té, která vážná, trpící, nesobecká přijímá semeno, aby vydala plod. A vyšel v noc. —

Bože, tak milá byla mu vzpomínka na ženu, kterou právě po prvé zase objal. Ošklivěla se mu minulost; pohrdal sobectvím nezdrženlivého hýření a čistou bymnu zpívaly všecky jeho myšlenky přírodě čisté, jejíž účelem je plození —.

Bloudil Hostýnem. Bděl ještě ohromný tábor Hospodinův. Už na chodbách hotelu, po schodech i v jídelnách rozloženi byli nocleháři; bděli ještě i v kostele, bděli v dlouhých přístřeších po jeho bocích, bděli i na lukách, na terase i na schodech chrámu, hosté Boha... a tiše, blaženě, rozplývavě zpívali Marii se všech stran a na celou noc.

Hřivna postavil se vysoko u kostela. Očima obsahoval noc. Vítr od východu vál přes vrchol slovanské hory... prášku cizího tu nebylo... a dole spal český kraj... a nahoře nad ním bděly hvězdy. Hřivna očima zabloudil k Vozu, pozdravoval Plejady, zastavil se u krve Marsovy, hlavu otáčel až tam, kde cestu ukazovala zbloudilým hvězda severní a mihotal se Sirius. Koupal ve hvězdných vlnách svůj zrak, koupal se celý po cestě blátivé v bílém proudu mystických vln.

Sláva stvoření jej ohromovala. Touha člověka, stvořeného k obrazu Stvořitele, padala do jeho krve z těch hvězd: mít svůj skrovný lidský podíl v tomto zázračném stvoření... v neznámé vteřině jej přijat a lidským svým prostřednictvím tam tomu drahému českému světu dole vydat aspoň jediný květ, jedinou jiskru v ohromný požár kosmu, ve které dál by žila jeho podoba, rasa, vzněty, touhy, zápasy a krev —.

Ticho bylo pod hvězdami; mlčel na jeho touhu majestát hvězd. Díval se tam dlouho, a v oči pršely mu jiskry z chvějivé záře nebeských těl. Bledé stíny protahovaly se oblohou: perutě bílých andělů Zvěstování plovaly vznešeně k zemi tmou —.

A padala hvězda.

Tříšť nepatrná nekonečného vesmíru . . . ticho, ticho klesala tam někam v lesy, blízko k oknu, za kterým paní Hřivnová v truchlivé radosti duše usmiřované, pokorně odevzdávajíc se v ruce boží, modlila se za mír svého života, za jeho mír a za požehnání svého klína. — *(Z cyklu »Andělská sonata«.)*

Z nové poesie polské.

IV.

Wacław Wolski.

Auguři.

Hořkými když slzami na stůl ze mramoru
rýsoval jsem bezděky její jméno klaté,
v dýmě krčmy spatřil jsem, divně vše se mate,
velké oči upřené na mne plny vzdoru.

A jak víčka z olova přimhouřit chci zoru,
hudby sladké na vlnách zdřímnout nepojaté,
ten hled Kaina budí mne drsně, růže zlaté
myšlenek a vidin mých mrazí dechem moru.

Hrozně zříme na sebe mlčky, zkameněle . . .
Stejné v obou psychosy trhaly nás kleště,
stejný žár nám útroby ničil v chorém těle.

Druhu druh tak pohledy vrhá zloby, třeště . . .
A šeř zimná úsvitu v katovně té ztmělé
vzlykající na stolech zastihla nás ještě . . .

Letní večer.

Dech svěží večera skráň chladí rozpálenou;
v dál tesknou zíraje se opíjím hvězd tiší —
pověvný stromů šum mne kolébá v snů říši,
a v nitru příbojem se vlny hoře klenou.

Od Visly tichý zpěv blíž větřík nese výší
a dole v plískání vln dál se vory ženou —
krev ohně vzplála již vod nad zčernalou stěnou,
a stromy šumí zas, skráň chladem větřík tiší.

Flisáckých písní sbor vln v hukotu se lomí,
řad ohňů zvířených se míhá, šumí stromy,
a s vorů letí sem hlas drsný, urývaný. —

Zní jak pláč tlumený, jak nářek skrytý v duši,
či postesk na osud — on v tiché plyne lány
a nejvíc z písní všech on rozlítostní, vzruší . . .

Vidění.

Já uviděl jsem sebe v černé rakvi z žuly,
jíž tragický svit blesku pohróbní byl svíce.
Blyskavic v siném světle ztopené mé líce
se smály výsměšně a chladně hrdou zvůlí.

Hromnička černá v hlavách rakve splála v půli —
tvář satana se ke mně chýlí víc a více,
ty bezdné zraky vidí, v tvář mou zírajíce,
jak luny ctitele již bledá zeleň tulí.

Mne satan přikryl černým žulovým tím víkem,
zdvih rakev na osmahlé athletické plece
a z těžka, provázen jsa hromů temným rykem,

nes břímě z olova v svit šerý, zamlžený —
a nad člověkem strašným slzu prolil přece,
jenž sfingy s úsměvem šel mezi hrobní stěny . .

Sonet.

Filigran z křišťálu ten nejkřehčí mně drahý,
v němž nektar »lacrimae poëtae« zlatě hoří . . .
Tvar milý mnohých pěvců, kteří dnešek tvoří,
snad žezlo královské si vezme v konci dráhy.

A jistě získá je, neb na stráži té snahy
Miriam, poesie čistá jemuž zoří,
ten sluchem v přírody se hřmící chorál noří,
jenž zlozvuk: kramářů křik podlých, zdrtí záhy.

Voj za ním jiných: Lange, démon zasmušilý,
Tetmajer, horský orel, Kasprowicz, bard selský,
Or — ot,*) jenž Varšavy je staré minstrel čilý . . .

Zálohu pevnosti zřít šerem noci pláti:
vzrůst rytířský má hrdý, pohled archandělský,
a ramena i plece zimný svit jí zlatí.

Básníkům.

. . . A co zas řeknu vám, vy druzi současníci,
enthusiasté mladí, jdoucí k žití cíli?
Století pyšné slunce k západu se chýlí,
snad Mohykáni písně poslední jsme bdící?

Vždy bolestněji zřít nám na svět zmírající,
zda lidstva jitřenka vzplá v nejbližší už chvíli?
Snad rozum zmrazí všechen cit již ušlechtilý,
svět duše samolibost — kdož to může říci?

Však nechť i tak jest — osud cokoli ať skytá,
my nikdy na svých snahách nespáchejme zradu —
ať vše, co drahé nám, jen zlobný posměch vítá.

Nechť v středu apathie, nechuti a chladu
nezmlkne poesie melodická nota,
stesk duše, vycítěný srdcem ze života!

*) Pseud. Artura Oppmana.

V.

Józef Jankowski.

Poesie.

Ne — kastalských květ břehů poesie není,
jen v srdci ona vzniká, bolestí se cení —
a jen ta v poesii píseň jistě pravá,
již z příze utrpení duše sobě stkává.

Leč písně nejhlubší zas tresti němy spolu,
když němým výrazem jsou nejhlubšího bolu:
jak stín je přesunuje Arcimistra ruka
přes duši, která zmírá, přes srdce, jež puká.

Sloky.

I.

Nuž bylo velké moře — žití,
a já byl plavec bez pomoci,
nuž byla skála — tvoje srdce
a oči tvé jak maják v noci.

Nuž o skálu ač tvého srdce
loď žití se mi stroskotala,
nic nelituji — na pomoc tys
svou náruč pro mne uchystala.

II.

Když do tvé jsem zahrádky vkročil,
noc zářný stan rozpjala skvělý,
v něm všecky již svítily hvězdy,
v něm všichni již slavíci pěli.

Když tebe jsem k srdci pak tiskl,
cos z hudby jak nebes kol znělo —
v mé hrudi též, v slunečném jase
to tisíc už slavíků pělo!

III.

Já plakal dnes, ó drahá!
Já ve snu plakal maní,
a slzy hořké z očí
mi tekly bez přestání.

A lkání neztlumené
mé nitro rvalo v chvatu,
neb viděl jsem tě mrtvou,
ztracenou bez návratu.

Já zbudil se a hlava
má na tvou šíj se sklání,
i cítím živé vděky,
dlaň živou na tvé skráni.

A znova sním a v bdění
sen krásný v hruď se točí,
leč dosud, viz, ó drahá!
slz plny moje oči!

IV.

Žal maličký můj konejšíc
tak matička mi pěla:
»Spi, luli! budeš veliký,
až do let vzrosteš zcela!«

Ó pravda, matko! vzrostl žal,
a hněte hruď mou kletě —
a již ho neukonejší
ni všecky matky v světě!

V.

Po letech sešly se dvě duše
za hrobem, věčných cest kde cíle,
těch, kteří sluli na té zemi
pod jménem milence a milé.

A zřely na se chvíli v zmatku,
jak zvykem duší, a již mizí —
šly dál svou cestou, minuly se
tak bludné — na vzájem tak cizí.

VI.

Józef Stanisław Wierzbicki.

Labuť.

Je skála převysoká, že až v nebe sahá;
a marně hrom v ni bije, příboj vln se vzmahá.

Na štítu nepohnutém, v živlů vír a reje
od věků labuť bílá divnou píseň pěje.

Je píseň kouzelná to, střela, blesk tak vzlétá,
hřmí zvukem nesmrtelným v srdce všeho světa.

Od věků labuť pěje kouzelnou svou píseň
a u stop skály vzteklých vln se tlumí tíseň.

Ty plazí se a vrou a plvají pěn rmuty
jak hadi jed svůj na štít jasný, nepohnutý.

Leč k labuti jen svit vždy věčnou číši nahne
a pěvce bílých per vln pěna nedosáhne.

A marně bije hrom a lijavec se řítí —
od věků labuti zpěv srdcím bude zníti!

Návrat.

Ač dlouho na tu noc mám čekat vesny,
vzpomínkou léta čekání si zkrátím,
jak slíbil jsem, v den plesný
se vrátím.

A jestli zhynu v mraku nepaměti,
jak lístek, hnaný bouře divým ruchem,
já přijdu ve zápětí
snem, duchem.

Nad skrání tvou, až bol ti v srdce vkročí,
hvězd křídlo rozvinu pak čarokrásné
a budu zírat v oči
ti jasné.

A řeknu ti, že zlo se v lós můj shluklo,
že nespatřil jsem šťastné chvilky blesku —
a že mi srdce puklo
ze stesku.

Přeložil *František Kvapil.*

Nejstarší české feuilletonní causerie.

Podává J. Arbes.

V.

Podobného rázu jako předcházející zdá se nám býti následující, prostoduchým humorem provanutá causerie.

O prvním čtení připadalo nám, jako bychom četli nějakou neviňoučkou prácičku z těch starých »Rachejtlí,« »Švingulantů,« »Brejlí« atd., jež v letech padesátých a z části i šedesátých ještě representovaly český humor.

I ta vlastní jména, v kterýchž obdobně jako na př. již v Nestroyově frašce »Lumpacius Vagabundus« a jiných opusech tají se zároveň také buď charakter, řemeslo nebo nějaká vlastnost člověka — pak ta za vlasy přitažená porovnání k docílení, po případě k sesílení humoristického dojmu, vůbec vše: duch, myšlénková prostota, stylistická nehotovost a nepřípadnost atd. připomíná nám celou spoustu různých a na mnoze primitivních prostředečků, kterýmiž snažívali se humoristé naši v době výše připomenuté polehtávat bránici svých čtenářů a posluchačů.

Naše causerie jest dokladem, že se o to podobnými prostředky pokoušeli již jiní o několik decenií dříve.

Nešťastné a truchlivé příhody,

jak tak mnohý divným způsobem vzal za své; (k výstraze všem těm, kteří také v takovém stavu se nalézají a ještě jsou živi).

1. Pan Kašpar Hrdoň, rodilý z Vysokomyslic, 23 let starý, vcházeje dne 30. února do města, srýpnul si nos nejvýš v bráně o klenutí; neboť měl ve zvyku nositi nos vysoko. Z toho vzniklý zánět byl příčinou jeho smrti.

2. Jistá paní, jménem Xantipa Rybnikářka, jablečnice, 45 let stará, právě když se vadila se svými služkami, padla a po několikerém těžkém oddechnutí zůstala mrtvá. Lékaři shledali, že si křičením přetrhla jícen. (Od té doby jest v ulici té po domech slyšeti míň křiku.)

3. Bonaventura Svatoušek nastydl, protože se nenadále odkryl před očima svého pána, kterého šidil a před nímž se již po sedm roků modlil. Lehl si a nastydnul tak náhle, že z toho měl smrt.

4. Petrolině Dráčové, pradleně, zarazil se, právě když drhla košili kartáčem — odchlíplý drátek kartáče za nehet. Následkem toho zanítil se jí prst, pak ruka a posléze i srdce — a proto umřela.

5. Zachariáš Ouskočnický, kupec, umřel ostatním kupcům a svým věřitelům i s penězy.

6. Kryšpín Pilous, obchodník obilím, stál dne 27. června t. r. pod svou sejpkou, která se naň prolomila a jej rozdrtila. (Štěstí ještě, že jistá vdova, která jej prosila, aby jí prodal půl korce ovsa a nemohla na něm nic vyplakati, o minutu dříve — odešla.)

7. Pan Pafnuc Zlatohlad, dostav ze samých dukátů žloutenici, zahynul.

8. Pan Slabikarius Kněholiz umřel rozlitím žluči, poněvadž mu spisovatelé nechtěli psát dost správně podle grammatiky. Při otevření jeho těla shledali lékaři, že mozek jeho nápadně odlíhal od lebky. Srdce jeho bylo zalité žlučí a pod slezinou v mázdrách měl přirostlý kousek pergamenu a na něm velmi uměle a pracně a zároveň rozličnými barvami napsanou abecedu.

9. Paní Adelaida Řádnická, slečna rodem z Fintidlovic, umřela horkou nemocí, poněvadž manžel její nechtěl jí koupiti klobouk, jenž přišel předevčírem do mody, a nechtěl hledati a prositi dobrého přítele, aby mu na ten klobouk půjčil peníze. V lítosti jeho potěšil jej dobrý jeho známý, řka: Lépe že tvá žena umřela bez klobouku, než aby si naň byla tajně vydělala, abys o tom nesměl zvědět.

10. Pan Brukalius Pardus, učitel, zemřel žluční dušností; mimo to otekla mu od bití pravá ruka.

11. Jan Křtil, šenkýř, nesa vodu do sklepa, sklouzl na schodech a srazil vaz.

12. Florian Dolívka, sládek, od té doby, co začal píti své pivo, churavěl vodnatelností, až konečně umřel.

13. Jistý lékař neznámého jména jeda po městě, spadl s koně. Zůstal sice mrtev, ale na štěstí se vzpamatoval, a začal se tříti. Tak přišel zase k sobě.

14. Kašpar Sysel, mlatec, jda z mlatu domů a maje za svýma širokýma botama nasypáno ječmene, odřel si nohy, z čehož dostal růži a zánět a zahynul.

15. Fabian Rak, dlaždič, v pranici s jiným dlaždičem spadl s dlažby a zlámal vaz a malíček, následkem čehož umřel. Druhý rváč, chtěje uskočiti, skočil pravou nohou do díry v dlažbě a zlámal si ji.

16. Mikuláš Přívažek, řezník, zemřel druhého dne po svém náhlém ochuravění. Při otevření jeho těla shledáno, že měl napuklé plíce. Bez pochyby z násilného foukání, poněvadž právě v ten den a v tu chvíli, nežli se rozstonal, nafukoval maso.

17. Paní Zuzana Křesadlová, 65tiletá panna — když byla kdysi po celé půldne se svou sousedkou celý svět pomlouvala — dostala z přílišného mluvení hlízu do krku a zahynula.

18. Jan Giacomo Homunciulo, pravým jménem Jakub Človísko, muzikant, zemřel podivnou neznámou nemocí, když místo C slyšel bráti Cis.

19. Niceforus Vostřížek, krejčí, hledal cosi v almaře, kde naň spadly zbytky a zlomily mu vaz.

20. Jakub Lašťovka, zedník, přišed k svému známému, jemuž byl právě dohotovil sklep, dělat pořádnost, probořil se klenutím do téhož sklepa a zabil se.

21. Ferdinand Karabáč, mstivický správec, zemřel zánětem v tváři. Jsa po pojídání kuřat z tamních dvorů křehkého masa a maje ve zvyku trochu se nafukovat, porostrhl si levou tvář. Rána se již hojila a správec také s nafukováním trpělivě čekal. Ale zlá příhoda tomu chtěla, že dal na kanceláři bít jistého sedmdesátiletého starce, protože se hrubián ten nedovtípil, aby před kancelářským praktikantem sejmul čepici s lysé své hlavy. A právě když biřic sázel starci rány, přerazila se mu hůl a tříska zarazila se správci do nezahojené rány. Odtud zánět a smrt.

22. Mikuláš Uštipoval, pekař, umřel náhle radostí mrtvicí, když spatřil taxu, dle které měl býti chléb o libru lehčí.

23. Regina Rejdilová, svíčková bába, lezouc po oltářích, jak měla v neslušném obyčeji, spadla a v málo dnech skonala.

24. Zikmund Namouduš, dohazovač, udávil se, protože mu zůstala jedna velká lež vězet v krku.

25. Žofie Rozhudová, máselnice, promíchavši mnohou hroudu másla žlutidlem, polámala se v kříži, tak že otekla a otokem se zalila.

26. Zebedeus Násypka, mlynář, umřel strápen, nemoha se dověděti, že je chyba na obilí, nebo že mu přidražuje.

27. Cukroň Ramenář umřel srdeční vadou . . . Při otevření jeho těla shledáno, že měl místo srdce dva kusy jako plíce, na nichž bylo pozorovati zvláštní — pružnost — jak ku smíchu, tak i k pláči.

28. Peregrin Trebácius, učenec, zemřel vodnatelností mozku.

29. František Vobrtlík, písař, v jednom plesu samými komplimenty tak se namohl, že v krku a kyčlích celý se polámal a tím zahynul.

30. Edvardu Prutovi, kancelářskému, puklo od vypjaté chůze několik žil na břiše, následkem čehož vykrvácel.

31. Paní Ančule Kvasníčkova, cibulářka, nešťastnou náhodou vzala místo líčidla jakousi jedovatou látku, a potřela si jí tváře, které se jí tím rozežraly. Z toho dostala raka, který ji dožral.

32. Leokadius Maria Rukovítko, muzikant, umřel souchotinami, poněvadž se trápil pro svůj cop, jejž mu byl nějaký čtverák tajně ustřihl.

VI.

V celku dosti krotkou, (jak také za dob absolutismu ani jinak býti nemohlo,) ale přece významnou zdá se nám býti causerie věnovaná — **soudnictví.** A to nejen pro sám předmět, který byl a jest po dnes svrchovaně choulostivý, poněvadž jest skoro k nedotknutelnosti chráněn hustou sítí paragrafů trestního zákona, nýbrž i proto, že přes to vše nemohl si autor odepříti některé, ovšem opatrně přitlumené šlehy, kterýmiž aspoň pro ty, kdož nečtou bezmyšlenkovitě a dovedou si napověděné doplniti, naznačil, co o soudech, soudcích a spravedlnosti — soudí . . .

Převahou zabývá se totiž pouze lidmi, kteří se rádi soudí; ale zdánlivě neviňoučké anekdoty o soudci na »Sélandě« a perském králi Kambysovi tají přece jen nejbezohlednější satyru.

Soud.

»Pokud lidé budou lidmi, potud budou mezi nimi bez ustání soudy — buď o jmění, pro urážky nebo soudy vojenské, učené, spravedlivé, nespravedlivé atd. Ó, na kolena by člověk padl před takovým, kdo by vymyslil, jak by bylo možno tento neduh na světě vykořeniti.

Sotva byla hrstka lidí na světě, již se závist zasmušila a hryzla se až k bratrovraždě . . . Další letopisové o vášnivém člověku nám ukazují, že často celí národové vraždili se vzájemně o věc, která ani tomu, aniž onomu nepatřila . . .

Nežli se dále zabereme do tohoto pojednání, vizme, co jest soud?!«

Po té pronáší autor svůj náhled o soudu vůbec, načež pokračuje:

»Vyhráním soudu neproleje se arci žádná krev, ale mnohdy tím více slzí. A ten, kdo vyhrál, bývá často svým svědomím více trýzněn nežli onen, který prohrál, protože ne vždycky ten, kdo vyhrál, měl také pravdu ve věci své. A soudové svou jedovatost nejvíce zjitřují, když se zaberou mezi bratry a sestry, nebo blízké příbuzné. Nenávist a kyselost v takovém přátelstvu jsou jako dědičné a dodržují jako nakažlivá nemoc až na pozdní potomstvo.

Ve své vlastní rozepři nemůže býti nikdo žalobníkem a spolu také soudcem, poněvadž si každý přimyslí více práva nežli míň. A jenom ten, komu na té, aniž na oné straně nezáleží, může pronésti spravedlivý rozsudek.

Jistý sedlák v Sélandu pravil k tamnějšímu soudci: »Můj vůl probodl vaší krávu.« A soudce ten rozsoudil zcela spravedlivě: »Musíš mi tedy mou krávu zaplatit.« Sedlák však opáčil: »Pane, já jsem se přeřekl. Slyšte: váš vůl probodl moji krávu.«

»Aha!« zvolal na to týž soudce. »To je jiná věc. V tom případu nebude se platit nic.«

V této rozepři tedy, jak viděti, probodl onen vůl nejen sedlákovu krávu, nýbrž i soudcovou spravedlnost

Kambizes, král perský, panovník velmi příkrý, dal jistého soudce za živa odřít proto, že se dal k nespravedlivosti uplatit a kůží tou dal potáhnout sedadlo stolice pro soudce, který následoval v úřadě odsouzeného.

Rozsuzovali-li pak všichni soudcové, kteří na soudné té stolici sedávali, ze strachu vesměs spravedlivě, není v letopisech zaznamenáno.«

Po té uvádí spisovatel historickou anekdotu o Pliniovi, kterýž prodav své víno na keřích, vrátil, když bylo vinobraní špatné, kupci polovici kupní ceny, aniž by k tomu byl právně nucen, načež pokračuje:

Kdo by si chtěl vzít práci vypočítat a zaznamenat všechny druhy soudů, měl by celý rok co psáti. Ale kdo pak by celý rok četl o samých soudech? Člověk miluje změnu a proto jen ještě něco málo.

Chce-li někdo více věděti nežli jiný nebo chce-li to věděti lépe, vznikne rozepře učenská. Avšak rozepře ta promění se často v tak neučenskou, že i — dřevoštěpové ohrnují nad tím nosy . . .

Požádá-li ctihodný žebrák některého boháče o almužnu, vypovídá mu tím soud; neboť žádost žebrákova jest vlastně žaloba, aby mu boháč ze svého přebytku dal něco, na co má žebrák jako člověk rovněž právo.

Snaží-li se dva zpozdilci získati přízeň nějaké nevěstky, vznikne z toho často mezi nimi taktéž soud, jejž rozhodnou někdy kordy nebo pistole. Někdy bývají místo kordů a pistolí — klacky, kamení, pěstě nebo prsty, kterýmiž si soudící se vjedou do vlasů. V takových případech jde svářícím se o čest, ačkoli v tom nebývá ani špetky cti a ani za vlas rozumu.

Když pak (což se stane velmi často) veškeré jmění se tím prohýří a zdraví pokazí, potom vypovídají nemoce a nedostatek soud, jejž mají vyhráti lékař a obstaravatelé do chudých domů; ale onen soudící jest nucen apelovati někam do lazaretu.

Potud úryvky staré causerie.

Za dob, kdy byla črta ta psána a tištěna, nebylo v Rakousku naprosto dovoleno podrobovati činnost úřadů, neřku-li nedotknutelných soudů a soudců veřejné kritice, byť sebe benevolentnější nebo sebe poctivější.

Censura vše to a tomu podobné bez milosrdenství prostě ze spisu vyškrtla nebo nesvolila, aby byl spis vůbec vytištěn.

Z tištěných spisů oné doby nelze se tudíž pranic podstatného dověděti o rakouském soudnictví. Že nebylo právě vzorným, netřeba snad zvlášť připomínati; ale občan rakouský, tudíž i český, dovídal se tehdá o rázu soudnictví jen s použitím methody kombinační t. j. když přečetl si nějakou charakteristiku soudnictví cizozemského, najmě německého, a domyslil se, že podobné a převahou skoro tytéž poměry panují také v Rakousku.

Na ukázku uvádíme aspoň úryvek takové charakteristiky soudnictví německého z r. 1819, kterážto charakteristika hodila se takměř ve všem všudy také na soudnictví rakouské a tudíž i na poměry spravedlnosti v Čechách.

Der »Neue Rheinische Merkur« psal v tento smysl:

»Nepochybnou pravdou jest, že v zemích německých nic nevyžaduje tak veliké změny, jako soudnictví. Až dosud konají se soudy se starobylou nedbalostí a příliš váhavě. Začasté i nejprostší

soudní případ, který by se ústním jednáním provedl a ukončil v několika hodinách, vleče se po mnoho roků. Jiným neduhem v soudnictví jest přílišná výše soudních a advokátních útrat. Mnohdy nestačí k uhražení jich ani to, oč se soud vede. Není neobyčejností, že lidé, kteří soudně vymáhali 15 nebo 20 zl., byli nuceni zaplatiti soudní útraty v částce několika set zlatých; ano jest zjištěno, že soudní vymáhání roční daně v částce tří krejcarů stálo k tisíci zlatých.

Dalším zlem jest nesmírné množství zákonů a nařízení, z nichž mnohé jsou již zastaralé a pro nynější dobu se nehodí. *Zákonů a nařízení je taková spousta, že jich všech ani právníci neznají*, neřku-li aby je znal prostý občan. *Mimo to si na mnoze odporují*, tak že co prohlašuje se teď *za právo*, může býti v několika minutách a takřka obratem ruky prohlášeno *za bezpráví*.

Ku všem těmto neduhům soudnictví připojuje se ještě zlo nejhorší. Z *tajného provádění práva* zrodilo se množství úskoků, křivd a jiných nepravostí a soudci i advokáti naprosto se jich neštítí.

Zlu tomu ovšem by se dalo odpomoci jedině konáním spravedlnosti veřejně.

Z těchto příčin došlo v mnohých krajích tak daleko, *že lid v právo a spravedlnost nevěří* a často zcela očitého práva dobrovolně se vzdává, nežli by se zapletal do drahých a nejistých procesů. *Proto také šejdíř a podvodník může se zcela bez ostychu objevovati mezi poctivým lidem*; proto také každému úskočnému a nesvědomitému dlužníku, který prostě prohlásí, že přišel nevinně do neštěstí a nemoha věřitelům svým všechny dluhy splatiti, nabízí jim pouze částku a to často dosti malou — zpravidla se poštěstí věřitele napáliti; neboť věřitelé vědí, že budou-li dluh svůj vymáhati soudně, přijdou i o své poctivé peníze, o něž je nebyl dlužník ještě připravil.

Má tak zůstati i na dále? Nikoli!

Jeť nyní už svrchovaně na čase, aby bylo jinak. *Soudní řízení musí býti* jednoduché, rychlé, laciné a *veřejné*. *Ve veřejném soudním řízení líní soudcové* a takoví též advokáti, kteří se mimo to štítí světla, *nenalezli by pro svou zahálčivost a tajné rejdy své náležité ochrany*. Veřejné soudní řízení vypudilo by z judikatury všechny, kdož chléb svůj dobývají jen samými úskoky a nesvědomitostí; postavilo by

nestydatého podvodníka a nemilosrdného lichváře na pranýř; naučilo by poctivého člověka vážiti si zákonů a práva a přispělo by i k zušlechtění mravů.«

Potud charakteristika soudnictví německého odpovídající zároveň charakteristice soudnictví rakouského.

Není nižádné pochybnosti, že takovéto poměry, vlastně nepoměry k satyře přímo vyzývaly. Nicméně když nebyla vůbec ani pouhá kritika dovolena, jest zřejmo, že byla tím méně přípustna satyra. A již to, že český autor přece se toho za tak choulostivých poměrů aspoň jaksi jinotajitelně odvážil, zdá se nám býti moment dosti charakteristický.

Jak se úkolu svého shostil, víme z citovaných úryvků a netřeba snad ani dokládati, že causerie na toto thema byly a jsou po dnes právě tak opatrné a reservované, jako byly r. 1818, poněvadž úkol druhdy ctihodné matrony Censury převzal konfiskační aparát tiskového soudu.

A v minulém čtvrtstoletí také jsme se přesvědčili, že právě to, co bylo r. 1819 pokládáno v soudnictví německém za »zlo nejhorší« — neveřejnost čili tajnost soudnictví, nebylo v Rakousku do dnes vymýtěno úplně a praktikuje se — ovšem po zákonu — zvláště v záležitostech tiskových.

Česká causerie o soudnictví z r. 1818 nemohla tudíž prodlením 80ti roků nalézti ani napodobitelův, tím méně — »zdokonalovatelů«, kteří by odpovídali »duchu času« a zároveň také — pravdě . . .

Na Anatolské dráze.

Napsal Josef Kořenský.

VI.

Srpnové slunce hřálo citelně, když vyjel o polednách vlak z Ismidu směrem k Angoře. Ve voze ukazoval teploměr přes 30° C. Krajina brala na se tvář líbeznější. Lesní stromoví zdobilo blízké stráně, a v pozadí černaly se chlumy vyšších pásem horských. Některé druhy oplétavých bylin vinuly se okolo stromoví jako bujné liány a dusily nemilosrdně své hostitele.

Za volné jízdy mohl jsem snadno rozeznati většinu lesních stromů a bylin rostoucích v pasekách při trati železniční.

Vládu nad jinými lupenitými stromy má tam dub, a to v několika druzích jako málo kde. Z některých pocházejí proslulé borky orientálské a duběnky levantinské, vyvážené hlavně ze Smyrny. Znamenitý safián č. marokén nabyl světové pověsti jenom výbornou tříslovinou těchto nádorů.

K dubům druží se v anatolských lesích jilm, habr a buk. Při trati vídal jsem je hlavně jakožto houští nebo podrost. Mnohé kopce v Malé Asii vzaly od jmenovaných stromů své jméno, na př. Mešelik (tur. meše = dub), Belidžik č. Biledžik (tur. belíd = duběnky).

Zajímavým zjevem vegetačním jest v lesích anatolských poetický platán, nazývaný po turecku obyčejně kavák. Jméno to přenáší však Turck také mnohdy na topol, ba i na lípu. Od těchto stromů jest odvozovati osady jak při Bosporu, tak i uvnitř Anatolie, ku př. Rúmili Kavák, Anádilo Kavák a j.

Jako někdejší Hellenové, tak i moslimové chovají starobylé platány východní u veliké úctě a hovívají si v jejich stínu. Janičárské platány ve starém seraji cařihradském staly se po palácové revoluci pověstnými.

Mohutné platány rostou ve volné přírodě zvláště ještě blízko Ismidu a Brusy, potom v někdejší Paflagonii. Bujný břečťan ovinující jejich těla propůjčuje skvrnatým kmenům zvláštního půvabu a kouzla.

Topol s pyramidální korunou provází nás v Anatolii všudy. Zhusta bývá jedinou ozdobou širošírého kraje a z daleka prozrazuje lidské osady tak jako štíhlý minaret.

Věrnou družkou topolu a mnohdy jediným stinným stromem bývá v Anatolii vrba. Když již všecko bylinstvo za suchých měsíců letních hyne a vadne, vrba přece se ještě zelená a jest útočištěm bravu a angorských koz na vysokých pláních střední Anatolie. Košatou svou korunu stápí v žáru palčivého slunce a smáčí četné kořeny ve vlahé půdě vysychajícího potoka.

Z proutí vrbového pletou tam místy úly pro včely.

Kromě těchto lupenitých stromů objevují se při trati skupiny olší, tu onde jasan a blízko osad maďal č. divoký kaštan. Turci říkají tomuto stromu at kestenési, t. j. koňský (at = kůň) kaštan, protože krmívají kaštanovými plody nemocné své běhouny· Osmani to byli, kteří proklestili tomuto stromu cestu do Evropy, ceníce divoký kaštan skoro tak jako platán.

Stromy jehličnaté vytvořují větší kompleksy zvláště ve výšinách. Konifery, jež jsem v Anatolii pozoroval, záležely hlavně z jedlí smrků a borovic. Zvláštního dělidla botanického Turek pro ně nemá a říká každému druhu obyčejně kara agáč, t. j. černý strom, nebo čam agáč, t. j. pryskyřičnatý strom.

Z borovic objevuje se v Anatolii hojně sosna černá (Pinus laricio). Prospívá dobře zvláště na půdě hadcové, v Malé Asii hojně rozšířené. Pinie ve výšinách záhy přestává, tak jako cypřiš, a ustupuje potom jalovci.

Z křovin zastihne botanik v Anatolii šípek, vždy zelenou, myrtu, zimostráz, tamaryšek, ve vyšších pásmech azalky, rhododendrony. Z popínavých bylin pozoroval jsem zvláště hojně svlačec, plaménky, kozinec, ostružiník a na jabloních hojnost příživného jmelí.

Z kulturních bylin bylo viděti místy na polích také bavlník; střídal se s políčky tabákovými.

VII.

Poštovní vlak očekával všudy listonoš. Tak bylo i na stanici Böjük Derbend. Úředník poštovního vozu předal dopisy a zásylky domácímu poslíčkovi. Byla to podívaná, jak se v Anatolii zachází s došlou poštou. Kde kdo z domácích lidí byl na nádraží, tlačil se k poslíčkovi, a ve chvíli kolovaly dopisy od jednoho ke druhému. Každý jal se čísti adresy různých psaní a lístků a odcházel s nimi, ať mu náležely nebo ne. Vracel je teprve, až se po zdlouhavém čtení přesvědčil, že vlastně nejsou jeho. Někteří jali se adresy listonošovi předčítati, protože on sám čísti neuměl, a seznamovali ho, komu má dopis odevzdati.

Vlak blížil se k jezeru Sabandžskému, položenému v širokém úvalu horském. Lahoda vanula z celého kraje. V dáli po pravé straně vypínají se temena horských velikášů. Bylo zříti i hřebeny Gök Daghu, povýšeného nad hladinu mořskou tak vysoko, jako naše Sněžka. Po levé ruce přiléhají k jezeru stráně kopců, zvaných podle habrového stromoví Ak Gülgen Tepe (ak = bílý, gülgen = jilm, tepe = kopec).

Čerkeští hospodáři usadili se tam na četných místech, vykáceli lesy a proměnili je v úrodnější lány polní. Někteří z přistěhovalců založili své osady při samé starodávné silnici. Jména těch dědin věští zřejmě svou etymologií, kdo jsou jejich osadníci. Při břehu jezerním rozkládá se na př. Čerkesköi, t. j. vesnice čerkeská (köi = ves), dále od ní Kurdköi, t. j. vesnice kurdská, či snad

spíše vlčí, nebo dle české topografie Vlkava, poněvadž turecké kurd neznačí jenom loupeživého Kurda, nýbrž také vlka.

„Jezero Sabandžské oplývá na svých březích bohatou úrodou polní i zahradní, a svěží zeleň, vroubící jeho okraje kol kolem, vykouzluje z rozlehlé kotliny čarovné místo. Železniční trať vine se podél jižních břehů. Vyhlídka z vozu na rozčeřenou pláň jezerní jest utěšená.

Jezero Sabandža má v délce 16 km a v šíři 5 km. Leží 32 m nad hladinou mořskou.

Houštiny pobřežní jsou útočištěm hojné zvěře, náležející tomu, kdo se jí zmocní. Jako jest každý Anatolec zároveň pánem lesa, tak jest i honitba všem osadníkům společná. Moslím těží ovšem z honitby velmi málo, a to ze soucitu ke zvěři. Kromě toho nepokládá muhamedán zastřelené zvíře za dosti vykrvácené a proto ho nerad pojídá. Pravověrný lovec anatolský vyhovuje však občas i této náboženské tradici a uřezává ulovené zvěři hlavu.

Loviti zvěř dovoluje se v Anatolii od počátku září do konce března. Zbrojní lístek (av teskeresi) vydává se na požádání u příslušného úřadu.

V horách okolí Sabandžského vyskytují se jeleni, medvědi, černá zvěř, zajíci, lišky, šakalové, jezevci a j.

Divocí kanci způsobují tam zhusta mnoho škody jak na polích tak v sadech. Moslimský nimrod neloví však divoké vepře za tím účelem, aby užil jejich zvěřiny, nýbrž aby se škůdce zhostil. Korán nedovoluje muhamedánovi požívati masa vepřového, ba výslovně to zakazuje. Nad to pak praví se v 5. suře: »Ti, které bůh zatratil, proměněni jsou v opice a vepře.«

Anatolec štítí se prasete tou měrou, že vyhýbá se hostinci, v němž se zastřelená ta zvěř přechovávala. Držitelé hostinců respektují přísně city muhamedánské a zamítají každou takovou zvěřinu, byť se jim od některého Franka i darmo nabízela. Vědí, že nešetříce domácího mravu zbavili by se ve své restauraci všech moslimských hostí.

Městečko Sabandža ukrývá se v korunách ovocného stromoví. Nad některými domky o jednom patře košatí se vlaské ořechy, nad jinými jedlé kaštany. Ze sadů smokvoní, jabloní a hrušek vyčnívají minarety bílých džamií. Sadařství přináší obyvatelstvu úhledné osady sabandžské, v níž vítají cizince dokonce již dva hotely (Hôtel d'Asie a Hôtel du Chemin de fer), mnoho užitku. Vozy železniční odvážejí náklady ovoce na místo hlavního odbytu, do Cařihradu.

Nádraží klidné Sabandže oživlo příjezdem vlaku, ale ne na dlouho. Jakmile vlak odjede, rozhostí se opět ticho po celém městečku. Na stanici pozdravovali se dobří známí co nejuctivěji. Osoby nadřízené přijímaly pozdravy ještě pokornější. Sluhové ukláněli se před nimi až k samé zemi a dělali, jako by se dotýkali rukou půdy. Potom vedli ruku ke hrudi, od ní pak k ústům a na konec k čelu. Chtěli tak naznačiti, že sbírají prach se země, aby jej políbili a sypali na hlavu na důkaz své hluboké pokory. Jako poděkování zněla všudy laskavá slova: Ejvallah!

VIII.

Brzy za Sabandžou blíží se železná trať k divoké řece, jejíž jméno Sakaria. Na mapách věku klassického čteme je jakožto Sangarius. Teče prudce, jako horská bystřina a odvádí své kalné, žlutavé vody Černému moři. Nánosy hrubého štěrku, podobné alpským morénám, svědčí o dravosti anatolského toho proudu.

Místy pne se přes Sakarii železný most, a vlak přimyká se ke břehu levému nebo pravému. Stanice, jež následují za Sabandžou, jsou Adabazar, Geive, Ak Hisar, Mekedže, Lefke. U stanice Geive pádí Sakaria rychlostí 5 m (za vteřinu). Za prostředního stavu vody mívá starý Sangarius průměrně 3 m hloubky, rozvodní-li se, tedy až 6 m.

Střední tok Sangaria byl bedlivěji prozkoumán, změřen a mapován teprve v novějším čase, ježto si brázdí koryto v hlubokých propastech mezi strmými skalinami jindy zcela nepřístupnými. Za starověku bylo přáním odvésti vody bouřlivého Sangaria do jezera Sabandžského (Sophon lymne) a nádržkou tou potom dále do zálivu Ismidského (Nikomedského). Slavná Byzancie mohla tak snadno dostávati po něm dříví a obilí ze střední Anatolie a státi se nezávislou, když byly nepokoje na březích pontických.

Že se pracemi již počalo, toho za doklad uvádějí se rozvaliny mostu nedaleko Adabazaru. Sříceniny toho díla pocházejí z časů Justinianových. Základy vzaly prý svůj počátek kolem roku 553 po Kr. Až posud lze tam spatřiti osmero sřícených oblouků, z nichž má každý v rozepnutí 23 m. Délka celého viaduktu činí 427 m. Po obou stranách jsou patrny také arkády. Kromě toho zachovala se na jednom konci mohutná brána jako památník monumentálního díla římského, zbudovaného z mohutných kvádrů vápencových.

Trať podél řeky Sakarie náleží k nejmalebnějším partiím na celé Anatolské dráze. Jeden úchvatnější obraz stihá druhý. Veliko-

lepostí přírody překonává je jenom skalnatý žleb za stanicí Lefke, kam přibudeme co nejdříve.

O divokosti Sakarie blouznil již caesarejský Prokópios a vyličuje jeho účinky křiklavými barvami. Jako současník Justinianův a průvodce vojevody Belisara na válečných výpravách asijských a afrických mohl mnoho vypravovati již z vlastní zkušenosti, ale líčení dravého Sangaria na pravdě nezaložil, tak že zní jako báchorka: »Proud Sangaria, jehož hlubiny jsou jediná propast a jehož šířka může se přirovnati jenom k oceánu, nestrpěl přes sebe nikdy žádného mostu. Lidé, kteří se do jeho vod odvážili, byli proudem strženi a na jeho dně pochováni.«

Zdá se, že proslulý byzantský dějepisec Sangaria nikdy neviděl, anebo že zveličil jeho slávu, aby zároveň oslavil mocnou a podivuhodnou říši pána, jemuž sloužil v samém pochlebenství.

Rokle řeky Sakarie jsou již povahy horské, alpské. Místy rozevírají se do široka, a oko postihuje již v pouhé blízkosti vrcholky až 1300 m vysoké. Za horkého leta zelená se jejich úpatí divokými smokvoněmi, jedlými kaštany, duby, buky a jasany, při osadách dozrává mák, bělá se chmýří tobolek bavlníkových, a rdí se ovoce v sadech, ale v měsíci máji zeje z vápencových a břidličnatých skal ještě mrazivý dech, a temena horská bělají se ještě závějemi sněhovými jako u nás v Krkonoších. Mnoho srážek vodních padá tam až do června, za to však neprší potom až do pozdního podzimku.

Malebné údolí Sakarijské, pokud jím trať probíhá, má v délce na 30 km a v největší šířce 8 km.

Za stanicí Geive opouští železnice údolí řeky Sakarie a bere se podél jejího přítoku, jenž slove Karasú.

Městečko Geive jest obklopeno samými stromy morušovými. Hedvábnictví má tam své sídlo již od dávných let. Návrší jsou porostlá samou révou.

Stanice Geive leží ve výši 70 m nad mořem.

V nádraží složeny byly ve větším množství kvádry žíhaného mramoru, lámaného zvláště u stanice Vezirhan. Lomy na tento růžový a bělavý kámen bylo by lze založiti na mnohých místech. Vždyť veliká část tratě tamějšího okolí zbudována jest z mramoru.

IX.

Za stanicí Geive následovala stanice Akhisar, potom Mekedže a Lefke. Úžas můj rostl, čím hloub vnikala trať do údolí Karasú (tur. kara = černý, sú = řeka, voda). Strmé útesy skalní sbli-

žují se k sobě tak, jako by se propasti před námi zavíraly. Chvílemi lze spatřiti po obou stranách trati kolmé stěny jurského vápence a mezi nimi u veliké výši nad hlavou toliko úzký proužek nebeského azuru. Mně zdálo se, že projíždíme americkými kaňony veletoku Koloradského nebo těsnou puklinou příšerné Taminy u Ragace. Tunely a viadukty, vedené přes četné peřeje, zvyšují effekty světelné. Šum parního stroje zaniká v bouři kataraktů, sevřených úzce skalními stěnami, a ozývá se opět, když se rokle, pokrytá bujným rostlinstvem, poněkud rozšíří a vyhlídku k rozsochatým temenům a cimbuřím skalních divočin uvolní. Potom uzříme na okamžik také majestátní let dravých opeřenců z královského rodu orlího a uslyšíme kolem lidských osad zpěv tisícerých cikád. Na telegrafických drátech spatříme v řadách pestrobarevné vlhy vyšperkované peřím, jaké sluší jen ptactvu z krajů tropických, a poznáme na střechách četné rodiny vlaštovek a v haluzích ovocných sadů houfy kosmopolitických vrabců.

Tak tomu bylo v Lefke i v Biledžiku.

Z Lefke nebo z Mekedže lze podniknouti výlet do památného sídla někdejších koncilů církevních. Místem tím jest starodávná Nicaea, nyní Isnik. Poprvé radili se tam církevní otcové za císaře Konstantina Velikého a jali se urovnávati hádky arianské, přijavše nicejské vyznání víry.

Pro pohodlí turistů uchystány jsou na řečených stanicích dokonce i fiakry. Jimi možno dostati se potom až do proslulé Brusy.

Nejživějším místem v údolí Karasú jest město Biledžik. Má prý asi 12.000 obyvatelů, tedy asi o pětinu méně nežli Ismid a o čtvrtinu nežli Adabazar. Rozhlášené dobré pověsti nabyl Biledžik hedvábnictvím. Za příznivé doby bývá tam každý domek plný housenek hedvábníkových. Světnice a půda jsou samá lešení a samé proutí a hostí na nich davy nenasytů. Hebké listy morušových stromků jdou housenkám utěšeně k duhu, a obsluhovatelé nestačují ani předkládati jedlíkům čerstvou potravu. Mnoho pozornosti je třeba, aby nemocné housenky byly ze společnosti zdravých družek ihned odstraňovány a ničeny, neboť jen tak lze předejíti zhoubné epidemii. Pro velikou spotřebu morušového listí zbývá v Biledžiku jen málo místa, na němž pěstuje se také jiné stromoví. Ovoce dávají si tam přivážeti raději ze vzdálenějšího okolí. Vše jenom z lásky ke žravým housenkám.

Poloha Biledžiku, jehož nádraží stojí ve výši 205 m nad mořem, jest roztomilá. Strmniny holých skal činí jej vysoce roman-

tickým. Ke skalám přimykají se těsně úhledné domky jako drobné klícky, a bílé džamie se štíhlými minarety na plošinách skalních vzbuzují v diváku představu o středověkých hradech, obstoupených osadami porobeného lidu. Ostré obrysy stupňovitých hřbetů skalních, kostrbatě rozbrázděných a rozervaných, vyčnívají vysoko nad osadu a ukrývají Biledžik ve hlubokém údolí. Část města zdá se býti na vysoké skály jako přilepena; město dolní přiléhá k šumnému proudu Karasú.

Žel, že není tu místa pro obrázek, jenž by mohl mluviti za skrovná slova mých pocitů. Milý Švéd, pan Berggren, fotograf v Cařihradě (Grande rue de Pera), získal si mnoho vděku u těch, kdož chtějí býti přítomni v Anatolii alespoň duchem a rozpomínati se prohlížením zdařilých jeho výtvorů na dávnověké památky maloasijské kultury.

Obyvateli Biledžiku jsou hlavně Turci; Armeni jsou v menšině. Hôtel International poskytne cizinci přístřeší za laciný peníz.

Orientálskou stafáží bývají pro město karavany velbloudí. Teď jich již ovšem valně ubylo, když bagdadská silnice podlehla železnici.

Také z Biledžiku lze se dostati ve fiakru až do Brusy, a to prodlením asi 12 hodin. Za povoz takový žádá se asi 50 franků. Představený stanice usnadňuje dohodnutí.

Zajímavo jest, že v čele velbloudí karavany kráčívá pravidelně osel, nesa na hřbetě svého pána. Humor tureckého národa spatřuje však v tomto vůdci veliké ponížení pro ušlechtilejší rod hrbatých dromedarů. Vždyť i mezi moslimy pokládá se osel za nízkou bytost. Sám svatý korán vykázal mu místo v pekle. Zatracence vítá prý tam hrozný řev oslů. Titul ešek, t. j. osel, jest i v Turecku velikou pohanou člověka. Také nemoudré provedení nějaké věci označuje Turek rád jakožto ešeklík, t. j. oslovina.

Jak těžce nesou velbloudi pohanu, že je vodívá osel, o tom vypravuje si anatolský lid následující povídku: »Jednou onemocněl bohatý katyrdži, majitel veliké karavany velbloudí. Ležel dlouho a dlouho, až se choroba tak zhoršila, že ho mohla vysvoboditi z trápení jenom smrt.

Ale hodný a dobrý katyrdži nemohl přece umříti. Podle muhamedanského podání zápasil proto tak dlouho se smrtí, poněvadž někomu ze živých velmi ublížil, a ten mu posud neodpustil.

I byli zavoláni k lůžku umírajícího všickni známí a přátelé. Marně vyptával se katyrdži, zdali někomu z nich ublížil. Nikdo se nehlásil, neboť katyrdži byl člověk spravedlivý.

Tu připadlo někomu na mysl, že umírající ublížil snad svým velbloudům, jichž čítal velmi mnoho. Proto byli přivedeni ke smrtelné posteli také velbloudi. A ježto zkušený katyrdži rozumí řeči svých soumarů, mohl nemocný dáti se s velbloudy do řeči.

Umírající katyrdži tázal se svých dromedarů, zdali jim někdy ublížil a mohli-li by mu na sklonku jeho života odpustiti.

Největší a nejmoudřejší velbloud ujal se na to slova a pravil: »Tys zacházel s námi nejednou nelidsky, neboť jsi nás nechal žízniti a hladověti, ale tomu jsme byli zvykli. Víme dobře, jaký jest náš osud. Proto jsme ti odpustili. Často nakládal jsi na nás více, nežli jsme mohli unésti, ale to byl tvůj obchod. Proto jsme ti odpustili. Ale jedno nemůžeme ti prominouti: tys nás dával voditi oslem.«

V Anatolii vídal jsem jen velbloudy jednohrbé (dromedary), a to pořídku.

Jednohrbé velbloudy pokládati jest za tvary novější. Starší forma jest velbloud dvouhrbý č. drabař. Zdomácněním toho druhu vyvinul se velbloud jednohrbý. Soudí se tak z embrya jednohrbého velblouda, jenž v lůně mateřském má po dvou hrbolcích.

X.

Z Biledžiku do Eskišehru měří železniční trať ještě přes 80 km. Stanice na této linii ležící jsou: Karaköi, Bozjük, Inönü a Čuk Hisar. Trať vine se v křivkách silně stoupajících, a vlak vyšplhává se k výšinám za těžkého oddychování dvou parních strojů. Budovatelé anatolské dráhy měli příležitost ukázati v těch místech všecko umění železničního stavitelství. Turista podivuje se tam brzy tunelům, brzy viaduktům, spojujícím údolí a stěny závratných propastí. Na dně hluboké rokle šumí Karasú, a bělají se čerkeské osady. Osadníci jejich snášejí drobty úrodné prsti i na nejpříkřejší svahy šedých skal a odívají je vinnou révou. Slunce schylovalo se již tou dobou k samé zemi, a skalní hroty vrhaly do roklí tmavé stíny. Také teploty trochu ubylo, a příjemný chlad přinášel lepší náladu. Po 6. hodině večerní ukazoval teploměr 20° C.

V mokřinách a řečišti Karasuském sletovali se toho dne čápové v úžasném množství a dodávali zamlklému kraji veselejšího života. Vyplašeni ze svého živlu vznášejí se do povětří jako mrak a zapadají opět volným tempem na své stanoviště.

Také mezi moslimy požívá čáp věrného přátelství, a to z té pověry, že chrání příbytek Anatolcův před ohněm. Proto má čáp (tur. leilek) všecko právo i na svatyních a jejich minaretech, na

nichž zhusta vychovává svou rodinu. V Angoře usazen jest čapí rod na vrcholku samého sloupu Pompejova již od dávných dob a zakončuje antický památník velikým hnízdem podobným mohutnému turbanu.

Za zimy, jež bývá na pláni anatolské tak tuhá, že vlci odvažují se tou dobou až do měst, čápové se v Anatolii nevídají. Turci tvrdí o nich, že táhnou do Mekky. Navrátí-li se týž čáp zase do svého hnízda v anatolské osadě, říká se mu již hadži leilek, t. j. čáp poutník.

Stanice Karaköi leží již o 442 m výše nežli Biledžik, t. j. 647 m nad mořem. Stanice Bozjük má 740 m výšky a jest místem, kam sváží se chromová ruda ze vzdálených dolů, založených v matečné hornině serpentýnové. Touto stanicí přestává vůčihledě vegetace a zaniká docela, když dostoupí trať největší výše 864 m nad mořem. Železniční koleje stýkají se potom se starobylou silnicí, po níž braly se voje ubohých křížáků. Jistě jim nepřišlo tehdy na mysl, jak pustým krajem povede je cesta do svaté země. Po stromě není na vysoké té pláni anatolské ani památky, a za tažení křížáckého nebylo prý lépe. Hlad a žízeň provázel křížáky po nehostinné vysočině, obydlené až posud jenom po skrovnu.

Ve tmách nastalé noci zmizela krajina docela, a v duchu vynořovaly se mi představy vítězného Bohumíra a nešťastných hrdinů všech osmi výprav křížáckých. Kolik asi Čechů roznícených nenávistí proti muhamedanskému plemeni klesalo pod křížem svého utrpení na té půdě, po níž nyní spěje parní stroj, odvážeje ve všem pohodlí poutníky všech národností a všech vyznání náboženských.

Jak nelahodný byl kraj, když vlak ujížděl po pláni anatolské k památnému městu mořské pěny, do Eskišehru, mohl jsem pozorovati teprv za ranní jízdy na zpáteční cestě z Malé Asie.

Inönü zove se stanice, jež následovala za Bozjükem. Doslovný překlad jejího názvu jest »Před jeskyněmi« (tur. in = jeskyně). Skalní ty sluje pozorují se již z nádraží, a jsou vytvořeny v jurském vápenci.

Trať opustila tou dobou již Karasú a vine se podél Sarysú, kterážto líná říčka ústí do Pursaku, protékajícího Eskišehrem. Již první dvě slabiky praví nám, že vody tohoto přítoku jsou kalny (tur. sary = žlutý).

V prvních dnech měsíce srpna bylo v Sarysú již velmi málo vody. Nepršelo prý na té vysočině po několik měsíců. Pravidlem bývá, že tam od června až do konce října ani nekrápne. Teprve

potom následují lijavce a v zápětí choroby malarické. Vánice sněhové bývají na pláni časté a vydatné. Sněhu padá na několik metrů, a sněžní pluhy dodané na Anatolskou trať z továrny Ringhoffrovy jsou v zimě stále v činnosti. Pro samý sníh bývá zpozdění vlaků pravidelné. Teplota klesá v těchto výšinách až na 30° C pod nulu.

K 10. hodině v noci zastavil vlak na nádraží Eskišehrském. Pasažérů bylo velmi mnoho, tak že prostranná čekárna sotva stačila. V té síni koná se pravidelná prohlídka pasů, procedura velmi zdlouhavá a těžkopádná. Byl bych musel zajisté čekati na prohlídku a záznam dlouho a dlouho, kdyby policejní komisař, ochotný Tefik Efendi, rozený v Bulharsku, nebyl na mne již předem upozorněn. Přijav mé průvodní listy slíbil mi, že je přinese ráno do hotelu a propustil mě v několika minutách z čekárny. Za chvíli byl jsem v náručí svých dvou sester.

Jens Peter Jakobsen.

Napsal Emil Novák.

(Dokončení.)

Touha, nikdy nezkojená, ztravující všechny síly těla a duše tvoří i spodní, základní tón obou románů Jakobsenových, »Marie Grubbeovy« (vyšlo roku 1876) a »Nilse Lyhnea« (r. 1880). Ola Hansson praví, že román »Marie Grubbeova« zbudován jest na kontrastu mezi »žitím ve snu a touze a žitím ve vášni a skutečnosti.« To platí plným právem i o druhém románě »Nils Lyhne.« Hrdinové obou umírají proto, že svět skutečný ani v nejmenším neodpovídá vysněnému, vytouženému světu jejich. Jenom v tomto světě »snu a touhy«, jehož bohatství, krása a pestrost naplňuje duše jejich svým čarovným svitem, mohli by žíti, jenom v tomto světě život stál by za to, aby ho žili. Ale svět »vášně a skutečnosti« nemá ani z daleka těch barev a tvarů, o kterých oni snili, je nudný, všední, nesnesitelný. V tomto světě je čeká jenom smrt.

O tom musila se stejně přesvědčiti paní Marie Grubbeova i Nils Lyhne. Paní Marie po celý život marně se snaží v tomto životě nalézti alespoň sebe menší podobnost s oním, o němž snila a po němž toužila. Je dcerou starého rodu šlechtického a králův syn se stává její manželem. Ale tato žena, v jejíž žilách vře hrdá, bujná krev, v životě dochází jen zklamání. Mužové nejsou těmi

reky, o nichž snila, v životě není té vášně, za níž se touha její nesla. Její život jest řadou bolestných, hořkých rozčarování. Illuse za illusí mizí, a konec konců hrdá aristokratka, žena, jejíž duše hned nese se k oblakům a hned zase prachem vleče svoje perutě, smiřuje se se životem, kterým ve svém nitru pohrdá. Nečeká již ničeho, netouží po ničem, vzdává se krásných svých snů a sklání hrdou svoji hlavu pode jho. Všechen boj byl by marným. A tak na konec nezbývá než resignace.

Nils Lyhne, hrdina druhého románu Jakobsenova, nemá této schopnosti, obrniti se pancířem pohrdání. Marie Grubbeova je žena sklamaná, ale silná, Nils Lyhne jest příliš jemný, příliš sensitivní, než aby mohl sklamání svoje snésti. Je povaha v sobě rozštípená a zlomená. Zdědil po své matce silnou náklonnost k illusionismu a radostnou důvěru a lásku k fikci. Tato podivuhodná žena, jejíž celý život vyplňuje jen a jen snění a touha, jest podivnou, zrůdnou haluzí na kmeni rodu Blidersů. Neliší se od nich jenom barvou své pleti, měkkou jemností svých vlasů a zabarvením svého hlasu, ale i celou duševní svojí strukturou. Blidersové byli »v první řadě rod praktický«, ale Bartolina Blidersova, matka Nielsova, jest nanejvýš nepraktickou. Miluje poesii a snění, touží po fikcích, které nazývá svými ideály. Mladý Niels v tom podobá se svojí matce. Vytvořil si ve svém nitru svět, který považuje za zrcadlení a odraz světa zevnějšího, žije v illusích a illusím. Ale otec jeho byl muž velmi střízlivý, chladnokrevný, a trochu této střízlivé soudnosti a skepse přešlo i na syna. Vlny těchto dvou protivných proudů, bezmezné, až chorobné touhy i sladkého illusionismu a chladné rozvážlivosti a skepse zmítají neustále duší Nielsovou. Jedna mohutnost podlamuje a ochromuje druhou a jejich svár láme všechny síly duše. Mezi těmi dvěma póly zmítá se stále bytost Nielsova.

Z počátku láska k illusím a touha vítězí nad střízlivou, prozíravou rozvážlivostí. Touha nevyslovená a neurčitá zachvívá mu duší jako tušení velikého štěstí, po kterém marně vztahujeme ruce. Chtěl by žíti, ale je příliš sláb, než aby dovedl pohlédnouti tváří v tvář životu, který jest tak málo podoben vidinám jeho samotářských chvil. A život bije nelítostně do vzdušných, zářících zámků jeho illusí. Věž za věží, brána za branou padá. Na něm opakuje se — ovšem s podstatnými změnami — process, který prodělala Marie Grubbeová. Tam to byli mužové, kteří její touze byli pramenem zklamání, zde jsou to ženy. Edele, paní Tema Boyeova, Fennimore a Gerda jsou jména žen, k nimž nebohý Nils vzplane láskou snivou

a plnou illusí a jména ta značí zároveň čtyři stanice křížové cesty, kterou tento snílek kráčí. Když umírala Edele, v onen krásný den, kdy na Lönborggaardu všechno svítilo v sněžné běli květů pod jasně modrým nebem, hoch Nils marně volal k Bohu, aby zachránil drahou bytosť, jež tam polita rubínovými svity zapadajícího slunce umírala. Úpěnlivá, z hlubin zmučeného srdce jdoucí prosba jeho nebyla vyslyšena. V týž okamžik, kdy první jeho láska vydechla duši, v blouznivém hochovi odumřela i skálopevná důvěra ve všemohoucnost boží.

Zkušenosti pozdějšího života udusily i tu poslední jiskřičku naivní víry, která první katastrofu Nilsova nitra šťastně přetrvala. Ale nad umírajícím dítětem svým Nils zkrušen tolika ranami zvedá zmučenou hlavu zase v důvěře k nebesům, zpronevěří se své minulosti a svému přesvědčení a zase jako tenkráte, když Edele umírala, úpí k Bohu a zase tak marně. Je v této hořké chvíli tak malý, jako první manžel Marie Grubbeovy, jenž na smrtelném loži volal k Bohu, kterému po celý život se protivil a kajícně a skroušeně zlomil svůj meč.

Marie Grubbeova tehdy s posměchem odvrátila se od muže, jenž v poslední hodině života tak prosil a úpěl. Lyhne nad svojí slabostí nevynesl mírnějšího rozsudku. Také jeho touze byl v tom okamžiku konec. Již tenkrát, když se zamiloval do Gerdy, nebyl to týž Lyhne, který zbožňoval Edele a paní Boyeovu. Již tenkrát jeho touha značně povadla. Nyní byl u konce. Řadou zklamání vedla vítězná dráha střízlivé rozvážlivostí a skepse, zděděné po otci. Teprve teď bylo vítězství její úplné, teprve teď byla všechna touha na dobro udupána. Od oné noci, probděné u lůžka nemocného dítěte, byl vlastně mrtev. A pruská kule, která na bojišti zaryla se v Lyhnovu hruď, skolila vlastně již jen stín jeho, nikoliv Nilse samého.

»Nils Lyhne« jest vzorem moderního vývojového psychologického románu. Před našima očima Nils dorůstá, my jsme svědky vnitřních krisí, které prodělává, my vidíme chorobnou jeho touhu rozpínati se čím dál víc a vidíme ji hynouti, když blíží se svému cíli. Jakobsen nepředvedl nám hotové, již před počatím románu definitivně skonstruované figury. Není nic schematického, nic předem stanoveného na jeho hrdinovi i na ostatních osobách románu. A při veškeré podrobnosti a přesnosti, s jakou autor stihá nejjemnější vlnění duševní u svých lidí, při veškeré píli, s jakou maluje niterný život jejich, v celém románě není nic, co by viselo

ve vzduchu, není místa, kde by zájem psychologický byl v básníku potlačil smysl pro realitu.

Ba právě naopak. I v básnickém tvoření svém nezpronevěřil se Jakobsen sobě jako učenci. Nemám tu ani tak na mysli mistrné, výstižné jeho popisy osob, nenechávající čtenáře v pochybnostech o něčem, co pro tu onu postavu jest charakteristickým, jako spíše plnost a přesnost, s jakou reprodukuje okolí svých lidí a dějiště jejich osudů. V té jemnosti postřehů neklamně zračí se zbystřená pozornost a stupňovaná vnímavost učence, zvyklého pracovati s přesnými a necvičenému oku mizícími detaily. Ale nic by nebylo falešnějšího, než domnívati se, že podává nám pracná, suchá, střízlivá líčení všední skutečnosti, správná až k zoufání a podrobná a přesná k sešílení. Právě opak jest pravdou. Jeho líčení, jeho náladová malba — a v té jest přímo nedostižným — překvapují svěžestí a nesetřeností svých barev, leskem a vůní. Nikdo neměl vnímavějších nervů, než on a v žádném nitru nezrcadlila se skutečnost tolika a tak svěžími, kouzelnými odrazy. Jeho nervy jsou napity světly barev, jakých neznáme, vůněmi, kterých jsme ani netušili a rozechvívány dotyky, kteréž jsou příliš jemny, než abychom si je vůbec uvědomili. Stopuje každý barevný odstín až do nejjemnějšího světelného kmitu, opíjí se nejjemnějším prchavým vláknem vůně, líčí změny tvarů tak nepatrné, že nemožno si jich povšimnouti a zachycuje i stíny pohybů. V této předrážděnosti vnímání, v této jemnosti postřehu nemá soupeře. Ani stín vlnění vzduchového a ani jiskřička barevného reflexu neujde jeho pozornosti, zvýšené a zbystřené chápavosti a vnímavosti jeho, která jest přímým důsledkem jeho choroby. K tomu ještě přistupuje neskonalé kouzlo jeho lahodné řeči, která jest kouzelná a svěží jako dech lesa za slunného rána. Čtete, a zdá se vám, že nejvšednější slova, jím pronesená nabývají jiného významu a dáváte se kolébati měkkým spádem jeho rhytmické prosy. Stane se, že opakujete si několikrát za sebou plynnou a zvučnou kadenci některé jeho zvláště krásné věty, nestarajíce se hrubě o její význam, jako se k vůli ozvěně opakují na jiných místech slova třeba nesouvislá, ale vracející se v splývavé harmonii a jen svým zvukem okouzlující.

Jemnost a ušlechtilost jest znakem všeho, co vyšlo z péra Jakobsenova. Je to chorobná jemnost a ušlechtilost, ale snad právě ta chorobnost dodává jí takového svůdného kouzla. Cítíte, jak ten, jenž tyto podivuhodné knihy psal, sám sebe jimi těšil ve své chorobě, jak jemu, slabému a živořícímu bylo potřebou, vyvolati si

tyto vidiny lidí, nesoucích se svou touhou vysoko nad mořem všednosti a horami banálnosti daleko, daleko v kraje slunce a květů. A vidíte, jakou mu bylo úlevou, skrývati za jejich maskami bolest svého vlastního srdce a jak duše jeho se chvěla, když v takového Nils Lyhnea, hledícího ve hrob svých ideálů, když v tuto postavu, v jejíž žilách koluje krev Hamleta a Fausta, Dona Quijote a Oblomova, vtělil nekonečný smutek a bezútěšná muka své vlastní bytosti! Jeho práce jsou z těch, o nichž možno bez fráze říci, že jsou psány krví srdce. Jsou více, než odkazem velikého talentu, ba více, než cennými dokumenty jisté národní kultury. Jsou spolu důležitými dokumenty doby, ve které vznikly a jejich spiritualismus, jejich touha, jejich předrážděná sensitivnost vtiskují jim neklamnou pečeť jisté rasy. To jest také jejich poukázka na nesmrtelnost!

Rozhledy.

Z tábora sociální demokracie o českém státním právu. Všeobecnými volbami do říšské rady, konanými r. 1897 nastal v našich poměrech parlamentárních pronikavý obrat.

Při těchto volbách slavila sociální demokracie první vítězství, obdrželiť její stoupenci v celé polovici říše v I. II. a III. volební třídě přímých hlasů 6200 (= 2·08 proc.), ve venkovských obcích hlasů přímých 277 (= 0·39 proc.) a hlasů volitelů 526 (= 1·22 proc.), v V. všeobecné volební třídě hlasů přímých 231.586 (= **37·95** proc.) a hlasů volitelů 6.412 (= 17·56 proc).

Ve volebních okresích českých dosáhla sociální demokracie po výtce proto vážných úspěchů, protože se její předáci, zvláště pak její kandidáti (Steiner, Vrátný) netoliko nestavěli proti základním postulátům našeho národa, ale přímo prohlašovali a slibovali, že budou státní právo a j. ještě rozhodněji obhajovati, nežli mladočeši.

Po volbách nastalo záhy vystřízlivění, k němuž arciť sociálně demokratičtí poslanci sami nejvíce přispěli postavivše se na říšské radě v čelo oposice proti hr. Badenovi za vydání jazykových nařízení přímo šíleně zuřící a podavše pověstným prohlášením ze dne 30. března 1897 ruku nejúhlavnějším odpůrcům uznání státního práva koruny české.

V tomto prohlášení, jež jest podepsáno Steinerem, Vrátným, Hybešem, Bernerem a j., sociální demokraté »protestovali proti vyhrabávání zastaralých výsad a dokumentů, žádajíce jako synové nové doby pro všecky rakouské národy moderních institucí.«

V tomto prohlášení sociální demokraté protestovali proti »svádění českého lidu na bludné fantasticko-státoprávní stezky a t. d.«

Tímto prohlášením prokázali sociální demokraté velkou službu našim odvěkým odpůrcům, jakož i vládě, která oproti našim státoprávním snahám přeceňujíc těchto projevů může ukazovati, že v tomto zápasu k nám nestojí široké vrstvy lidu, jichž mluvčími jsou poslanci sociálnědemokratičtí. Tento skutek sociálních demokratů vyvolal i v kruzích jim do té doby nakloněných reakci*), jíž však útočení sociálních demokratů proti státnímu právu českému zastaveno nebylo.

Vůdce sociálních demokratů na říšské radě Daszynski dne 21. června 1897 ve shromáždění lidu v Krakově ostře odsuzoval Badenova jazyková nařízení a posměšky si tropil z českého státního práva.

Na shromáždění lidu ve Frýdku dne 11. září 1897. sociálně demokratický poslanec Cinger se rozhodně ohražoval proti »vyhrabování státního práva českého, jež jest toliko sežloutlým pergamenem, z prachu« a současně prohlásil jazyková nařízení za protizákonná.

V ohledu nejednom zajímavou při o státní právo koruny české podnikli sociální demokraté ve své vědecké revue »Die Neue Zeit.«

V této revue ze dne 15. října 1898 sociálně demokratický poslanec Berner rozpisuje se o našich poměrech, mimo jiné dovozoval, že »při politice pomsty, již Češi provozují, musí býti národové k zápasům až na nůž vyštváni«, a za takových poměrů »že jest zcela přirozeným, že nemohou míti Němci v zemích sudetských ku státoprávním snahám Čechů důvěry.«

»Snahy tyto,« — píše Berner, — »vznikly jedině ze zřejmého úmyslu, aby byli Němci v zemích sudetských od Němců v zemích

*) »Polabské Proudy« dne 3. dubna 1897 mimo jiné psaly: »Vy nejste zástupci českého lidu, vy jste smutnými nástroji cizí vůle, vy hájíte zájmy německé panovačnosti, jež jest tak ohyzdnou v rouše nacionálním, jako pod škraboškou sociální demokracie. Nevíte sami co chcete, nevíte, pro koho pracujete; společnost nezvrátíte, jako ji nezvrátili vaši soudruzi v Německu za výhodnějších podmínek, — avšak vy chcete zároveň také ztroskotati veškeru naději na český stát. Slyšíte, jak se smějí odpůrci českého národa? —

Vládě nejste nebezpečni, budete oporou jejího centralismu. Vašeho sociálního radikalismu (kterého ostatně ani nemáte) se vláda neleká a proti našemu státoprávnímu radikalismu bude vždy do boje posunovati vás. —

Čím byly vaše sliby, jimiž jste se vemlouvali do srdcí českého lidu? — Nečistou a nesvědomitou agitací byly vaše řeči — —

Tak podvodným způsobem neagitovala dosud žádná strana, ani ne ta, nenáviděná klerikální — —

Očekávali jsme od sociálních demokratů, že budou vypočítavější a že budou — mlčeti o českém státním právu. Nemlčeli, naopak se vší rozhodností odmítli bojovati s celým ostatním národem za požadavek, jehož splnění je životní podmínkou našeho národa. — —

Prohlášení sociálních demokratů dokazuje, že ho nepsala česká ruka a nediktovala česká hlava. Vane z něho zášť ke všemu českému, čiší z něho naprostý nedostatek jakéhokoliv národního citu. — —

Třicátý březen přinesl úplné vyjasnění. Od toho dne všickni víme, co český národ může očekávati od sociální demokracie. Z toho poznání vyplývá jediná povinnost: postaviti se odhodlaně a bezohledně proti agitaci sociálně demokratické.«

alpských tak odloučeni, aby se stali jako menšina v kulturních a správních otázkách od Čechů odvislými. A taková odvislost nemůže býti nižádnými hospodářskými výhodami vyvážena. České státní právo znamená toliko znásilnění Němců.« —

Jiné stanovisko ku státoprávním snahám našim zaujal v téže sociálně demokratické revue (26. listopadu 1898) Bedřich Stampfer z Vídně; kterýž mimo jiné píše: Právem spatřuje se v nynějších hranicích provincií velká překážka národního smíru a národní samosprávy. Avšak musí býti jasně postřehováno, že jest »autonomie národů« a nikoliv »autonomie království a zemí« ideálním, vznešeným cílem, národnostním státem budoucnosti, jehož zřízení arciť obratem ruky možným není a kterýž, jako každý sociální útvar toliko pozvolna bude uzrávati.

Rakouské sociální demokracii se vede s její národním programem tak, jako se vedlo sociální demokracii německé s její programem socialistickým. Jako nabylo v německé sociální demokracii toliko pozvolna presvědčení vrchu, že nejsou sociální reformy překážkou, ale pružinou socialisování, tak nemůže rakouská sociální demokracie dosud postřehnouti, že státoprávní reformy nepřekážejí, ale uspišují utvoření jejího národního státu budoucnosti.

Za nynějších politických poměrů v Rakousku jest na ten čas sotva jiná státoprávní reforma možnou, nežli uskutečnění českého státního práva.

Nepotřebuji teprve dokládati, že mi staré sežloutlé pergameny jako sociálnímu demokratu neimponují, jakož i že jako Němec také postřehuji nebezpečí, takovým obratem německému obyvatelstvu sudetských zemí hrozící; a předce pokládám za velkou taktickou chybu, že se sociální demokracie proti státoprávním nárokům Čechů tak rozhodně a bez výhrady staví.

Především není pochyby,, že státoprávní osamostatnění sudetských zemí provedeno bude, ne-li se sociální demokracií, tedy proti ní. —

Centralismus v Rakousku hyne. Rakouská sociální demokracie z pravidla na tom trvává, že má nechat padnouti co padnouti má, ano že má takový pád urychlovati, rakouská sociální demokracie jindy s radostnou nadějností, aniž by rukou hnula, stopuje rozklad hnijících útvarů, a předce všude vychvaluje centralistickou státní ústavu rakouskou. Chytá se tonoucí lodě, když byly spuštěny již ochrané loďky k novým břehům plovoucí. Nazýváme se hrdě revolucionáři. Nároky, jež ku státu činíme, stát nemůže splniti, aniž by nemusil kapitulovati.

Smíme-li promeškati okamžik, kdy nám jest lze nově se tvořícímu útvaru státnímu pevně vtisknouti svůj ráz?

Můžeme-li zapomenouti, že nově vznikající stát našim politickým a hospodářským nárokům musí spíše vyhověti, nežli starý stát, kterýž houževnatým přidržováním se starých řádů ztuhl a zkostnatěl? Zapomeneme-li na to, pak zneuznáváme zákon vývoje a vzdáváme se své staré revoluční taktiky.

Praví se nám, že se česká šlechta a česká bourgeoisie domáhá svrchované vlády v »zemích koruny Václavské«, aby mohla v těchto zemích tím rozhodněji potlačovati mezinárodní proletariát a německou bourgeoisii. Proletářstvo těchto zemí dokázalo zvláště při volbách roku 1897, že se nemusí českých junkerů báti. —

Vyvraceje pak obavy ve vzkříšení starého stavovského sněmu Stampfer praví: Pražský sněm se všeobecným volebním právem musí býti sociálním demokratům v zemích sudetských milejším, nežli parlament třídní ve Vídni.

Všeobecné volební právo bude spíše provedeno v novém státu, nežli pro vídeňskou říšskou radu.

Federalistická reakce v Čechách se nemůže opírati o milion analfabetů, jako centralistická reakce rakouská.

Obyvatelstvo zemí sudetských jest inteligentní, vzdělané, průmyslové a v jádru svém demokratické. Poloasijské Rakousko se může toliko po částech přivtělovati ku západoevropské kultuře, toliko federalisováním se usnadní pozvolné naplňování nároků demokracie.

Autonomie národů jest konečným cílem tohoto vývoje. Jako slovo »historicko-politické individuality« tak vývojem událostí také mladočeská fráse »nedílnosti zemí koruny Václavské« zmizí.

Politické osamostatnění, po němž Němci v Čechách tak horoucně touží jest zajisté nárok rozumný a oprávněný, kterýž však teprv v daleké budoucnosti bude naplněn, a kterýž naplněn nebude, dokud nebude zřízen český stát.

Také rakouský stát podroben jest zákonům přirozeným, a jest čirým utopismem, když se liberečtí a chebští nadšeně domáhají osamostatnění Němců současně o státním právu českém ani slyšeti nechtějíce.

Sociální demokracie rakouská musí se vzdáti své staré pochybené taktiky. Dost dlouho pomáhala zastavovati vývoj federalismu, jest na čase — svrchovaně na čase! — aby již hnala vodu na své mlýny. Musí se přesvědčiti a toto přesvědčení zřejmě prohlásiti, že nemá příčiny českého státního práva se děsiti a proti němu se stavěti.

Sociální demokracie musí prohlásiti, že v osamostatnění sudetských zemí spatřuje počátek nutného rozkladu; musí prohlásiti, že se sama tohoto osamostatnění domáhá, arciť s podmínkou, že bude tento nový stát rozhodně demokratickým.

Takovou důsledně provedenou změnou taktiky musil by nastati v Čechách veliký převrat v seskupení politických stran.

Mladočechům by byla vymknuta nejostřejší zbraň proti sociální demokracii, oni by musili ustoupiti straně sociálně demokratické a rostoucí straně měšťáckých radikálů. Nepřirozený svazek českých junkerů s českými sedláky a měšťáky byl by roztržen a nelidový český stát by se stal pro všecku budoucnost nemožným.

Tak — a pouze tak může rakouská sociální demokracie odvrátiti nebezpečí reakcionářsko-autonomistického převratu státního, — musí se mužně a ryze demokraticky ujímati autonomie a s ostrým mečem v ruce státi proti reakci. Bude-li však sociální demokracie v den rozhodnutí v táboře centralistů, pak ji platí slovo Brennovo: »Vae victis!« —

K této v ohledu nejednom zajímavé stati odpověděl v Neue Zeit 26. listopadu 1898 předák německé sociální demokracie K. Kautský, z jehož úvahy vyjímáme: Státní právo Čechů jest dvojčetem antisemitismu Němců v Rakousku. Mladočeské hnutí se opírá o tytéž třídy, jako antisemitism, o sedláky a maloměšťáky.

Poláci a Slovinci nemají nižádného zájmu na osamostatnění sudetských zemí, mohouť ním jenom škodu vzíti, protože české státní právo neznamená toliko vydání Němců Čechům v zemích koruny Václavské, ale takévydání Slovinců v alpských zemích Němcům.

Slovinci podporují státoprávní snahy Čechů, protože jsou klerikálové, Poláci tak činí proto, že jsou feudálové.

Vítězství státního práva českého neznamená vítězství české demokracie.

Země sudetské jsou zajisté vedle Dolního Rakouska hospodářsky nejpokročilejší částí Rakouska. Osamostatněním budou sprostěny olověné přítěže ostatních zemí říše, v nichž nabudou rozhodující moci klerikálové (v zemích alpských) a feudálové (v Haliči).

Osamostatněním Čech musí býti síla ústředního parlamentu zlomena; klesne na pouhý potakující, oproti ústřední vládě malomocný stroj. Tím zmohutní v Rakousku absolutism.

České státní právo vede ku sesílení vlády maloměšťáckých a selských klerikálů v alpských zemích, šlechty v Haliči a kapitalistické šlechty v Čechách. Dokud tyto tři vrstvy společně v ústředním parlamentu vládnou, nemohou svou sílu úplně uplatniti, nejsouť jich zájmy totožné. Moc těchto tříd roste, mohou-li se v menších oblastech zkoncentrovati. Klerikálové jsou mocnějšími v Inšpruku a v Linci, polští šlechticové v Krakově a ve Lvově, čeští toryové v Praze, nežli všichni pospolu ve Vídni. Jako v Německu, tak i v Rakousku těží reakce ze seslabování ústředního parlamentu podporováním partikularismu. Arciť, kdyby přece došlo ku provedení českého státního práva, nezůstane sociální demokracie v ústraní.

Její vliv v tomto novém státu nebude však spočívati v její nadšení pro tento útvar, ale v její moci, jež bude tím větší, čím výše bude státi nad spory národními. Dosud jsme předpokládali, že české státní právo bude v nejbližší budoucnosti provedeno.

To však není naprosto jistým.

Vývoj tento arciť podporuje všeobecný reakcionářský směr doby, avšak každým pokusem o provedení českého státního práva budou rozpoutány zápasy.

Státní právo české tak záhy provedeno nebude, nejsouť dosud ztrávena jazyková nařízení.

Na provedení národního programu rakouské sociální demokracie: autonomie národů, není té doby žádné naděje, stojíť k němu dosud toliko sociální demokracie, jež jest na vídeňském parlamentě nepatrnou menšinou.

Avšak program autonomie národů jest neocenitelným pro osvěcování a organisování rakouského proletářstva a proto jest mnohem »praktičtějším«, nežli program českého státního práva, jehož provedení se pokládá za možné.

Toliko setrvání při programu autonomie národů umožňuje sociální demokracii v Rakousku zachovati v šílených zápasech národního boje svou mezinárodnost a tím svou sjednocenost.

Poměry tyto by se rázem změnily, jakmile by se sociální demokracie nebo některá její část počala ujímati českého státního práva; což by znamenalo, že vydává Němce v sudetských zemích Čechům.

Stampfer arciť vykládá, že by se to stalo pouze na čas, zatímně, že by po odloučení českých zemí od Rakouska následovalo odloučení německého území od Čech. Avšak právě toto odloučení má býti státním právem českým zamezeno. Autonomii českého území v Čechách by většina Němců v Rakousku neodporovala, ale tím se té doby Češi již nespokojují, žádají více: domáhají se nadvlády nad Němci v Čechách a prostředkem k dosažení tohoto cíle jest české státní právo. — Současně nemůžeme míti dva programy.

Je-li programem soudruha Stampfra autonomie českých zemí s odloučením německého území, pak jest to toliko drobení velkého programu autonomie národů. Pak se musí Stampfer také vzdáti všech mravních úspěchů, jichž chce uznáním státního práva českého oproti Mladočechům a českým nacionálům dobýti. Anebo Stampfer přiznává, že vydává Němce v Čechách Čechům v šanc.

Proti národnímu utiskování se však brání tak německý dělník, jako německý bourgeois. Indiferentní vrstvy dělnické v severních Čechách bez toho na české soudruhy nevraží, že v německých okresích klesání mzdy způsobují. Dosud jsou držáni na úzdě vzornou mezinárodní neutralitou organisovaných, osvícených dělníkův obou národností. To by však pominulo, jakmile by se sociální demokracie přidala k Čechům. Pak by národní fanatismus německého dělnictva plným plamenem vyšlehl, mezinárodní solidarita rakouského proletářstva by byla rozvalena, rakouská sociální demokracie by byla v nejhlubším nitru vzrušena. A to pouze pro odvážnou naději, »že bychom mohli nově tvořícímu se státu českému vtisknouti svůj ráz!«

Proti státnímu právu českému musíme státi, protože jest dílem a prostředkem vývoje reakce a protože by jím byl rakouský proletariát rozdvojen.

Cesta od kapitalismu k socialismu nevede feudalismem. České státní právo není průpravou k autonomii národů, jako není antisemitism, jednostranný zápas proti židovskému kapitálu, průpravou k sociální demokracii.« —

K této odvetě Kautského odpověděl Stampfer v čís. 16 N. Z. dokazuje především, že decentralisace zákonodárství a správy v Rakousku neznamená seslabování ústředního parlamentu, jemuž musí také rakouská sociální demokracie odporovati.

Kompetence říšského sněmu německého jest mnohem obmezenější nežli kompetence rakouské říšské rady a přece — anebo snad právě proto jest moc říšského sněmu německého nepoměrně větší.

Decentralisační snahy v Německu jsou historicky přímo opačného významu, jako decentralisační snahy v Rakousku. Doba nejhoršího partikularistického rozkladu v Německu jest dobou nejpříkřejšího centralismu v Rakousku za Marie Teresie, Josefa II.

Když se za Napoleona I. rozpadávalo staré, německé císařství, bylo založeno nové císařství Rakouské. Když se v Německu počaly probouzeti touhy po sjednocení, oživovaly v Rakousku snahy odstředivé. Když Bismarck sjednocoval říši německou, slavil v Rakousku federalista Hohenwart velké, byť i dočasné vítězství.

Dynastie německé odporovaly centralisaci v Německu, rakouská dynastie odporuje federalisování říše.

V Rakousku jest idea národního státu tak rozkladnou jako byla v Německu sjednocující.

Odstředivé hnutí v Rakousku není intrikou reakce, tak jako nebylo založení německé říše intrikou pruského junkerství. V obou těchto říších jde o využitkování světodějných sil vládnoucími třídami.

Při této různosti poměrů v Německu a v Rakousku nemůže býti v této otázce taktika sociální demokracie stejnou.

Stampfer klade otázku: Smí-li sociální demokracie odpírati obyvatelstvu některého území právo ku dobývání politické neodvislosti? — i dovozuje, že rakouská sociální demokracie k této otázce prakticky přisvědčuje, obmezujíc tento svůj souhlas pouze theoreticky programem autonomie národů. Poněvadž však program této autonomie v dozírné době proveden nebude, snaží se Stampfer o této otázce dáti přesnější odpověď, vykládá: Odstředivé snahy, podněcované a živené toliko třídami vládnoucími, zajisté nezasluhují nižádných ohledů; avšak když se velké massy lidu ve státě — jako v Rakousku domáhají samostatnosti, měla by sociální demokracie prohlásiti: »Každé zemi právo sebeurčení, pakli znamená skutečné právo sebeurčení národa! Žádné rozšíření kompetence sněmů bez všeobecného a stejného volebního práva! Každému národu svobodu, jež však nesmí býti vykoupena nevolností národa jiného! Ochrana národních menšin, účinné podporování také jich práva sebeurčení!

Ve snahách po osamostatnění sudetských zemí nespatřuje Stampfer pouhé intriky vládních tříd, alebrž pokládá je za dějinnou nezbytnost.

Poslední pokus o zachování moci německo-liberálního centralismu pomocí polských a klerikálních berlí, koalice, byl za posměchu celé Evropy žalostně zmařen; dědicem koalice jest slovansko-zpátečnický centralism.

Zbytky zmírajícího měšťácko-německého centralismu v zápasu o svou národní moc zlomily sílu ústředního parlamentu a otevřely bránu absolutismu § 14. A také tyto zbytky německo-liberální již nezastávají starorakouskou ideu a politiku zachování státu.

Stampfer uznává, že jeho program státoprávní jest skutečně »odrobováním velkého programu autonomie národů« a pokládá za zcela přirozené, že by sociální demokracie musila trvati na úplném rozdělení Čech dle národnosti; »pochyboval pouze, je-li lze tohoto cíle ihned dosáhnouti.«

»Němci nesmí býti Čechům v šanc vydáni; jsou v zemích sudetských tak silnými, jako v celém Rakousku a nemohou býti nižádnou mocí světa podrobeni pražskému centralismu.« —

V tomtéž čísle N. Z. Stampfrovi odpověděl Kautský; konstatuje především, že Stampfer sám svůj návrh poráží »ujímaje se českého státního práva s úplným rozdělením Čech,« protože české státní právo neznamená toliko neodvislost, ale také »nedílnost zemí koruny České.« Státní právo Stampfrovo jest republikou s velkovévodou v čele.«

Pokládaje pak další při o tuto otázku za zcela zbytečnou pojednává Kautský o tom, má-li býti sociální demokracie centralistickou?

Píše: Musíme rozlišovati centralism správy a centralism zákonodárství. Absolutism XVII. a XVIII. stol. domáhal se v prvé řadě centralistické správy, podrobení veškerého lidu správě jednotné, ústřední vládě naprosto podrobené bureaukracie. Oproti tomu nedosáhl nikde naprostého sjednocení zákonodárství. Opačně, heslem jeho bylo divide et impera; jeho základem byly výsady a zvláštní práva netoliko jednotlivých tříd, ale také jednotlivých provincií, jež netoliko nerušil, ale namnoze rozhojňoval. Tato zvláštní práva odporovala však zájmům mohutnějících občanských tříd; měla-li se kapitalistická výroba rozšířiti, pak musily pominouti výsady a zvláštní práva netoliko jednotlivých tříd, ale také různých provincií a musilo platiti obecně stejné právo; musilo býti zákonodárství sjednoceno, zcentralisováno.

Při centralisaci zákonodárství nemusí býti správa zcentralisována. Zcentralisovaná bureaukracie stává se čím dále tím neschopnější ku podnikání rostoucích úkolů správy státní.

Tak mohutní současně se snahami po sjednocování zákonodárství snahy po decentralisaci správy, po autonomii zemí, obcí.

Samospráva není obnovením středověkého partikularismu. Samosprávou nestane se ani obec, ani země někdejším samostatným, neodvislým celkem, alebrž zůstane článkem velkého celku, státu. Práva a povinnosti obce ku státu se nezakládají na zvláštních smlouvách, alebrž na zákonech všem stejně platících.

Bude-li Stampfer rozlišovati centralisování správy a zákonodárství, shledá, že se německá a rakouská sociální demokracie nerozchází, alebrž že postupují směrem veškeré moderní demokracie. Odporují všem zvláštním právům v říši, domáhají se zmohutnění ústředního parlamentu obmezením práv zemských sněmů i vlády; působí ku oslabení ústřední správy netoliko sesílením ústředního parlamentu, ale také rozšířením autonomie obcí a zemí — jež má býti v Rakousku ve shodě s tamějšími zvláštními poměry provedena, jako samospráva oblastí (provincie) národních — samosprávy, jež však má býti upravena ústředním parlamentem jednotně, nikoli však uznáváním zvláštních práv jednotlivých částí říše, nebo libovůlí ústřední vlády.

»Tak nazírá sociální demokracie při vší historické a j. různosti poměrů v Německu a Rakousku na centralism a partikularism,« — končí Kautský. — »Možná, že tento program v Rakousku již není lze provésti, avšak pak jest se stanoviska demokratického vývoje jediná alternativa: rozpadnutí státu a nikoliv české státní právo.« *—k.*

*

Osnova stavebního řádu pro král. hlav. město Prahu, král. města Plzeň, Budějovice a jich okolí. Napsal inženýr Ot. Materna. (Dokončení.)

Část II. »Zřizování a upravování prostranství.

Ustanovení § 15. o tom, že lze stavěti spůsobem spojitých řad při veřejných prostranstvích, teprve když tato upravena jsou a veřejnému používání odevzdána, lze jenom schvalovati, avšak pro volnou soustavu rodinných domů, vill a pod. bylo by to příliš krutým a proto by se mělo doplniti úlevou, že se ve volné soustavě může stavěti, jakmile staveniště spojeno jest buď veřejnou, nebo i soukromou komunikací s nejbližším prostranstvím veřejným.

§§ 18.—25. týkají se výhradně »Zřizování veřejných prostranství v částech dosud nezastavěných« a byly již nyní podrobeny mnohým úvahám jak pánů právníků, tak i těch, kdo hájili stanovisko majitelů pozemků, leč kdybych všechny důvody i námitky zde probírati měl, zašel bych daleko přes rámec této úvahy. Proto nejdu do podrobností, doufaje, že při posuzování navržené »osnovy« po stránce právnické, náležitým způsobem na těchto místech budou probrány.

§ 26. obsahuje ustanovení dojista chvály hodné, kterým zavázána jest obec ku zřízení a otevření veřejného prostranství, je-li zajištěno zastavění nejméně polovice délky jeho po jedné straně k nejbližší příční ulici.

Je to jedním z těch prostředků, jimiž se má zregulovati postupný vývin v nových částech města a současně zameziti povstávání osamělých staveb 4patrových domů daleko uprostřed polí před městem, staveb to jenom za tím účelem podnikaných, aby vystavěním takovýchto »předních stráží« dosavadní role na »pozemky stavební« se qualifikovala a svým spekulujícím držitelům pak neobyčejného a ničím nezaslouženého i neodůvodněného zisku přinášela.

Podobně ustanovují §§ 27.—33. předpisy o »Zřizování prostranství soukromých« a § 34. o »Povolování staveb v prostranstvích dosud nezřízených,« při čemž vlastníku pozemku příslušeti má dle § 22. a 23. aby zaplatil podíl naň připadající, jakmile ulice bude zřízena a otevřena. Velikého dosahu jsou následující §§ 35.—40. pojednávající o »místech stavebních.«

Těžiště veškerého souboru otázek jak právnických tak i technických není zde v tom, jak naložiti se má s těmi pozemky, které jsou vhodné pro zastavění, ale v tom, jakým spůsobem spravedlivě a věcně správně opatřiti zájmy veřejné i zájmy soukromé tam, kde následkem zřizování nových veřejných prostranství některé parcely staré tak by změněny byly, že by se jich zbytky naprosto nehodily ku stavbě.

V té příčině není také možno do podrobností se zde rozepsati, poněvadž je mnoho náhledů i spůsobů, jimiž by se mohla řešiti tato velmi složitá otázka. Tak po příkladě belgickém a francouzském pomocí impropriace, aneb dle Stübbenova návrhu pomocí »nucených družstev« pro jednotlivé bloky stavební a tak dále. Soudím, že, poněvadž zde pojem »vlastnictví« je nejdůležitějším východištěm, i tato velmi důležitá otázka z posudků technických se vymyká.

Podobně jest i tomu při oddílu »6. Rozšiřování a změna dosavádních prostranství,« kde zejmena asi budou se různiti náhledy o druhém odstavci § 41. který zní: »Stavební úřad však jest oprávněn vyměřiti a vybrati od vlastníků míst ležících po obou stranách veřejného prostranství příspěvek stanovený dle prospěchu, který vzešel vlastníkům následkem nových zařízení.«

Také i odstavec »7. Náhrada« obsahující §§ 44. až 46. mám za povahy čistě právnické.

Tím vyčerpán jest oddíl A. částě II. jednající o ustanoveních všeobecných. Oddíl B. částě II. »Výška budov« je po mém soudu velice vhodně a zcela správně posuzován v »osnově« jako samostatná část, kdežto v nynějším stavebním řádu jenom jaksi mimotně se o ní pojednává v § 73. pod záhlavím »Patra a konstrukce stropů,« a pak při § 113. v příčině staveb průmyslových.

Proč se tak stalo a proč výšce budov bylo věnováno zvláštní záhlaví, je na bíledni, poněvadž při soustavě různého spůsobu zastavování, čili při soustavě »pásem« stavebních, výška budov a její vztah ku veřejným prostranstvím, jsou z věcí nejdůležitějších.

Proto také vykázány jsou §§ 47.—52. jedině tomuto předmětu. Prvních 5 z nich obsahuje základní zásady pro vyměřování

výšek budov dle jednotlivých pásem a kdyby v jich ustanoveních se měly navrhovati nějaké změny, mohly by se opírati toliko snad o různé náhledy zdravotnické, po případě technické i přisvědčí mi každý, kdo jenom poněkud se těmito základními otázkami zabýval, že jest veliké množství spůsobů, jakými lze ustanovení výšek budov obytných řešiti. Po mém zdání nedalo by se předpisům § 47.—51. hrubých výtek činiti, poněvadž našim poměrům a zvyklostem jistě jsou přiměřeny.

Zcela novým jest pro nás § 52. jenž zní: »Stavební úřad může z ohledů veřejných, zvláště z ohledů zdravotních a estetických stanoviti v každém jednotlivém případě pro obytné domy menší výšku, než jaká přípustna jest dle § 48., jakož i menší počet pater a jest povinen učiniti tak zejmena tenkráte, kdyby výška staveb v některých částech města byla na újmu rozhledu na památné budovy neb na malebné části města a okolí, byť i v plánu upravovacím nebylo v této příčině nějakého ustanovení.«

Ustanovení to jest pro každé město velmi důležitým a nezbytným, zejmena však pro Prahu a každý upřímný a opravdový přítel našeho města uvítal je se skutečnou radostí a s velikým uspokojením, poněvadž v tomto směru právě v poslední době nejvíce bylo hřešeno na krásném vzhledu Prahy.

Nejkřiklavějším příkladem jest ovšem vystavění 5patrového domu v záhybu silnice Chotkovy, kterouž stavbou byl zničen dojista nejmalebnější pohled na královské Hradčany a to s místa nejpříhodnějšího, které současně skytá krásný rozhled na celou Prahu! Stavíme se rádi a ve všem co naší samolásce lichotí na podpatky co možno vysoké, stále toho jsouce žádostivi, aby si nás povšímla cizina a honem nějakou poklonku nám vysekla — a hle, kolem zmíněného domu projdou či projedou všichni cizinci, kteří do Prahy zavítají (zejmena k vůli Belvederu, který ku př. v Anglii dojista více lidí zná a ocenilo než v království Českém) a naši veřejnost nijak to nebolí, že každému z těch cizích posuzovatelů naší kulturní vyspělosti musí býti hřích zde na vzhledu Prahy spáchaný opravdovou ranou pěstí do oka tolikerou krásou vůkolní nadšeného!

Kdo jenom jednou zde v opravdovém přemítání stanul, musel dvěma otázkami zakončiti své úvahy a sice: 1) Což není možno nějak napraviti, co se zde i jinde stalo na zřejmou újmu nejen Prahy, ale i na újmu dobré pověsti kulturní vyspělosti českého národa? a 2) Což není prostředků, jimiž by se budoucně mohlo zameziti skutkům podobným?

A odpověď ku oběma otázkám vyzníti musí kladně! Našli se lidé, kteří vše to vycítili a kteří navrhli utvoření zvláštního fondu, z něhož by se tak nešťastně situované budovy mohly zakoupiti a buď zcela nebo alespoň z části odbourati a je zásluhou »osnovy«, že v této příčině navrhla vše, co lze v mezích zákona stavebního navrhnouti. Jak samo sebou se rozumí, byli a jsou zastanci obou těchto návrhů v první řadě všichni skuteční mistři naši v architektuře i netřeba zde jmen těchto žijících zastanců teprve uváděti. Za to budiž mi dovoleno vzpomenouti toho, že nedávno a bohužel tak záhy

zesnulý Josef Mocker byl jedním z nejhorlivějších obhájců té myšlénky, aby založen byl zvláštní fond ku zakupování těch domů, jichž zbudováním Praha byla o tolik skutečných krás ochuzena! Co vše jenom na Malé Straně byl by sobě přál zesnulý mistr zbořiti!?

O tom tedy, že intence § 52. i všech ostatních, jež se k témuž jádru věci vztahují, je nejlepší a chvályhodnou, nikdo nepochybuje a přece nevypjaly se vlny odporu proti žádné z novot »osnovou« zaváděných jako právě proti této a vyzněly již jak na schůzích, tak i v článcích jednotlivých orgánů spolkových ku nejvyšší příkrosti proto, že ustanovení § 52. těžce doléhá na majetkové poměry občanstva pražského.

Dojista mají pravdu ti, kdož tvrdí, že nelze pojati do osnovy stavebního řádu při § 52. ustanovení o poskytnutí náhrady v takovýchto případech, kde jednotlivec k vůli veřejným ohledům pozbýti má práva ku výhodnějšímu využitkování svého staveniště, ale proti všem jich důvodům právnickým stojí zde faktum, že se § 52. pojednou a náhle zavádí nový stav a sice po tom, když bezčetná řada lidí snadno tím se obohatila, že za jináče technicky stejných okolností mohla využitkovati do krajnosti pozemků laciných bez jakéhokoliv obmezování a často na úkor všech zájmů veřejných!

Naproti tomu stihne § 52. právě a skoro výhradně majitele domů a pozemků na ostrově Kampě a přiléhající k němu části Malé Strany — tedy vyjma statků kněžských a šlechtických, vesměs lidi méně zámožné a již nyní stavebními poměry na Kampě proto těžce stížené, že není upravovacího plánu ani celkového, ani v jednotlivostech a že sešlé domy zdejší buď většinou nepronajaty jsou, anebo při nájemném velice nízkém. —

Jednak tyto poměry, jednak přímé vyzvání bývalé »Umělecké komise« přiměly mne ku vypracování návrhů na odškodněnou ve formě prodloužení osvobození od daní v případech použití § 52. »osnovy«. »Česká revue« měla o těchto návrzích mých v čís. 4. letošního ročníku na str. 443.—446. dosti podrobnou zprávu, které se tuto dovolávám.

Ve věci dovoluji si připojiti ještě jenom to, že mám po svém poctivém přesvědčení za nutné, aby dříve ještě nežli schválena bude »osnova« stavebního řádu, usnesl se slavný sněm království Českého na tom, by požádána byla vláda vydati zvláštní finanční zákon o úlevách na daních pro takové objekty, jakého se dostalo svého času Vídni, Pešti, Terstu a konečně v letech 70tých i Praze, když měl býti stavební ruch povzbuzen tím, že byly domy stavěné za příčinou zaměstnání dělnictva, tehdy práce nemajícího, osvobozeny na 20 roků od daní, místo 12 let. —

C. Výstupky. § 53. Ustanovení celkem jenom konstruktívní. V odst. 3. mělo by na místě navržených 1·25 m. zavésti se 1·30 m., když se nepřipouští dále jíti, ač by to bylo dosti často žádoucím z ohledů estetických. Odst. 9. budiž doplněn ustanovením, že je zde vázán stavební úřad posudkem »Umělecké komise«.

D. Chodníky. § 54. a 55. obsahují známá a již nyní prováděná ustanovení v příčině zřizování chodníků.

E. Volná soustava a zahrádky před domy. V §§ 56. až 60. obsaženými předpisy dány jsou základní podmínky provádění staveb tohoto druhu i není proti nim jiné snad námitky než té, že by se odst. 2. § 57. »Jsou-li v postranních průčelích hlavní okna, musí býti mezi budovami odluka taková, jaká určena jest pro společné dvory dle § 132.«, dal v praxi jenom velice zřídka provésti.

Část III. Stavební povolení. § 61. vykazuje novotu v konečném ustanovení a sice: »Rovněž vyžádáno budiž dovolení stavebního úřadu ku sbourání a odstranění předmětů neb jich částí, k jichž zřízení je třeba stavebního povolení.« Takového ustanovení nynější stavební řád neznal i povstávalo k vůli tomu velmi mnoho sporů a zápletek, takže je skutečně navrhované doplnění zákona velmi žádoucím. §§ 62.—64. obsahují podrobná určování a předpisy, jež celkem se od nynějších neliší leda jasným vypočítáváním.

Část IV. Je částí úplně novou a jednou z nejzáslužnějších změn v celé »osnově«. §§ 65.—70. pojednávají o nesmírně důležité kapitole »Staré památky, ráz a vzhled obcí«.

§ 65. ustanovuje, aby nejdéle do roka po vydání nového zákona stavebního sestaven byl a v zemském zákonníku vyhlášen zvláštní seznam budov a jiných památek, jako soch, pomníků, kašen a pod., které jsou historicky významny aneb umělecky vynikají.

Sestavení tohoto seznamu obstarati má stavební úřad za spolupůsobení Umělecké komise a odborníků. §§ 66. a 67. obsahují přesné předpisy o tom, jakým způsobem jedině se mohou prováděti změny na předmětech v takovém seznamu zanešených.« § 68. zní doslovně: »Stavební úřad jest povinen bdíti nad tím, aby při přestavbách, přístavbách a podstatných opravách i na jiných budovách, které nejsou pojaty do seznamu v § 65. uvedeného, nebyly ničeny historicky aneb umělecky důležité façady a všeliké jiné památky, aby nebyl rušen výhled na malebné části města, jakož i nad tím, aby byl zachován zvláštní historický, umělecký a také malebný ráz veřejných prostranství a jich okolí«.

»Jedná-li se o novou stavbu, budiž rázu tohoto plně šetřeno zevnějškem i podobou nové stavby a to i v případech § 210.« (Tedy i provádí-li Nejvyšší dvůr, stát, země, okres aneb nějaký fond, jimi spravovaný, práce stavební.)

Dle § 69. je stavební úřad oprávněn, vyslechnuv uměleckou komisi neb odborníky, vydati bližší všeobecná ustanovení pro budoucí úpravy všech dosavadních i nových veřejných prostranství za tím účelem, aby byl udržen aneb zjednán jim ladný architektonický ráz.

§ 70. pak ustanovuje: »Uzná-li stavební úřad z ohledů esthetických, že façada některé budovy, zřízené před prohlášením tohoto stavebního řádu, odporuje starobylému aneb ladnému vzhledu okolí, může, vyslechnuv dříve uměleckou komisi, anebo kde jí není, odborníky, nařiditi přeměnu její.

V případě tom jest však obec povinna provésti přeměnu na své útraty.«

Takovýmto způsobem navrhuje se tedy v »osnově« celkem jenom 6 články velice důležité a daleko sahající ustanovení, které bude dojista všemi opravdu intelligentními lidmi schvalováno, kdežto ti, kdož pro minulost své vlasti, svého národa a jeho umění citu nemají, budou pod nejrůznějšími hesly vystupovati proti uzákonění takovýchto předpisů!

Doba posledních 3 roků přinesla Praze tolik úvah a projevů v příčině zachování starobylého rázu našeho hlavního města, a to projevů i úvah jak skutečně povolaných znalců a odborníků, tak laiků v těchto věcech, že nebylo by možno všemi se na tomto místě zabývati a je po zásluze oceniti. Z té příčiny poukazuji zde pouze ku dvěma publikacím a sice: Předně ku článku p. dra. Bohuše Franty, v čísle 8. I. ročníku »České revue« »Ku zachování staré Prahy a ladného rázu města,« a za druhé ku »Důvodové zprávě«, kterou provoděna jest »Osnova stavebního řádu«. Tato pojednává o »Části IV.« na stranách 73.—86. způsobem rovněž velice důkladným a tak podrobným, že by zde vlastně doslova otištěna býti měla. Mimo hlavní zásady, jež musí býti základem každé podobné akce, uvádí »Důvodová zpráva« všechna opatření a všechny snahy, jež v té příčině nejenom v cizině, nýbrž i u nás tímtéž směrem se nesly, jinde ovšem dávno jsouce pěstovány a co možno zákonnitými předpisy podporovány, kdežto u nás posud při několika pokusech a vroucích tužbách nadšenců zůstalo.

Leč když nemožno vše závažné z »Důvodové zprávy« zde opakovati, budiž mi alespoň dovoleno v této stati k jejímu závěrku poukázati, jež zní:

»Ustanovení osnovy dají se dle mínění zemského výboru snadno provésti, zvláště bude-li již upravovacím plánem vzat co největší zřetel k šetření toho, čeho má býti šetřeno, i k tomu, aby nebyl setřen ráz dosavadní.

Velmi poučný může býti příklad Vídně, kde sdělává se plán upravovací pro vnitřní město. Prof. Karel Mayreder, ředitel velikého městského bureau, zřízeného zvláště pro tuto práci, založil projekt tak, aby vyhovoval potřebám komunikace, aby však zároveň bylo jím dle možnosti šetřeno historických a uměleckých památek. Výslovně odůvodňuje to tím, že jest nutno přičiniti se o to, aby zachován byl dějinný i umělecký ráz měst, uznávaje, že dřívější doby zvláště v oboru umění měly více originality. Dle toho řídí svou úpravu města a dle možnosti zachovává nejen budovy veřejné, nýbrž i soukromé, jež mají historickou neb uměleckou cenu, a jichž zničení mohlo by ohroziti ráz města; rovněž udržuje uzavřenost náměstí, pečuje o zachování i zjednání malebných prospektů i dosavadních směrů ulic, které jsou příčinou rychlého střídání vždy nových a nových obrazů, čímž zamezuje se jednotvárnost, která tak často objevuje se zvláště v novějších dílech města.

Zde jest příklad praktického provádění zásad, o nichž tu bylo pojednáno, a z něho lze seznati, že dobrou vůlí a snahou lze je dobře uváděti ve skutek.«

Citoval jsem tuto stať ještě i z jiného úmyslu a sice proto, že v nejbližší době přikročiti se má ku vypracování regulačního plánu ostrova Kampy a k němu přiléhající části Malé Strany, a po té, či snad současně, ku vypracování regulačního plánu Starého Města. Kéž se při té příležitosti najdou mužové nadaní ku navržení šťastnému, a mužové dosti osvícení, aby dovedli s pravým pochopením zjednati dobrým snahám náležitého uznání a platnosti!

Praví zcela správně »Důvodová zpráva« hned v odstavci druhém části IV.: »Lze říci, že poznalo se, že udržení starých památek jest rovněž tak zájmem veřejným, jako jest zájmem veřejným neponechávati stavebníku plnou volnost v jiném směru, určovati meze právomoci úřadů stavebních, zjednati řádem stavebním zajištění bezpečnosti před ohněm atd.«

V příčině celé »Důvodové zprávy« budiž mi dovoleno zde uvésti, že z plna srdce sdílím náhled, který pronesl dr. Karel Chytil v »Lumíru« ze dne 10. ledna t. r. na konci svého článku »Nová osnova stavebního řádu« v posledním odstavci, na stránce 142.

Souhlasím s tím návrhem, aby »Důvodová zpráva« byla vydána samostatně proto, že obsahuje ohromné množství velice drahocenného materialu, snešeného nejen se zvláštní pílí, ale též i s náležitým porozuměním a citem pro zájmy tak důležité, jako jsou tyto. V příčině autorství snad mi bude prominuto, když prozradím, že »Důvodovou zprávu« vypracovalo III. oddělení zemského výboru za vedení p. dra. Václava Škardy, při čemž hlavní účastenství měli: Rada zemského výboru p. Dr. Bohuš Franta a stavební rada zemského výboru pan Ant. Landa. A třeba by »osnova« jimi navržená doznala ještě některých změn, dříve než bude uzákoněna, zůstane práce s tolikerou láskou a porozuměním podniknutá, zásluhou velikou a trvalou!

Část V. Zařízení konstruktivní, bezpečnostní a zdravotní. Tato část sestává celkem z 85 paragrafů a obsahuje předpisy stavební, seřaděné dle těchto hlavních oddílů: A. Všeobecná ustanovení. (§§ 71.—149.) B. Stavby průmyslové (§ 150.—154.) a C. Veřejné budovy, divadla, budovy monumentální a pod. (§ 155.).

Podrobný rozbor těchto, třeba jenom prvních 79 článků, vyžadoval by po stránce technické sepsání alespoň takové knihy, jakou jest »Důvodová zpráva,« čítající (mimo udání pramenů) 159 stran; proto chci se zde omeziti na vytčení některých zásadních stanovisek a tu je ovšem prvním to, zdali skutečně přísluší do stavebního řádu veškerá ta podrobná ustanovení o technickém provádění staveb či ne? Soudím, že každý techniku absolvovavší stavitel bez rozmýšlení odpoví, že ne! A důvody?

Že stavitelství po všech stránkách není a nemůže býti pouhou živností téměř po spůsobu továrnickém provozovanou, ale že musí zůstati opravdovým uměním proto, poněvadž úkoly jeho jsou dalekosáhlou a nesmírně důležitou činností v celém tom souboru lidského tvoření a práce!

Výtvory současného stavitelství jsou nejen po stránce umělecké pomníky vzdělanosti a kulturní vyspělosti ducha té které doby, ale ony také v příčině zdravotnické, bezpečnosti lidského života a po stránce národohospodářské jsou takové důležitosti, že je k jich provádění třeba lidí co nejdůkladněji vzdělaných a takových, kteří nezůstávajíce státi na vzdělání ve škole nabytém, spůsobilí jsou co nejlépe pokračovati ve zdokonalování poznaného, aby na základě prací svých předchůdců mohli budovati správně dále a tvořiti samostatně!

Z tohoto stanoviska mělo na vývin stavitelství pohlížeti naše zákonodárství říšské a přenechati každé z korunních zemí na vůli, aby dle zvláštních poměrů skutečných upravila sobě pro své potřeby zejmena otázku spůsobilosti stavitelské a s ní pak ovšem ruku v ruce i otázku postavení civilních techniků vůbec.

Kdyby tedy zákonem bylo zabezpečeno, že stavitelem býti může toliko absolvovaný technik a smí začíti s provozováním stavitelství nejdříve po 6 letech praxe řádně odbyté, nebylo by naprosto třeba, vydávati stavebním řádem tolik předpisů, jež se čistě konstruktivními věcmi zabývají.

Pak stačil by nám stavební řád podobný berlínskému, který čítá 44 paragrafů a »Dodatek« o váhách materialií stavebních, vlastních vahách konstrukcí a dovoleném namahání jak jednotlivých jich součástí, tak i hmot použitých.

A takovéto uspořádání poměrů mělo by dále i ten přirozený následek, že také v Praze, jako již ve Vídni, Berlíně a Pešti, mohli by se pracováním projektů a dozorem nad prováděním staveb zabývati technikové co nejinteligentnější, kteří by zajisté dovedli vytvořiti dokonalá díla jak v oboru staveb veřejných, tak i v oboru staveb soukromých. Dnes ale jsou, bohužel, poměry přímo zvrácené a tím také po tolika stránkách neblahé!

Navrhování staveb děje se na základě podrobných udajů stavebního řádu šablonovitě a jedině s ohledem na co největší využitkování staveniště a provádění staveb je ponecháno zcela a jedině každému, kdo nemaje co ztratit, o to se chce pokusiti, aby podnikáním staveb zbohatnul buď pomocí nějaké příznivé náhody, anebo spůsobem naprosto nereelním a často i vůbec nepoctivým!

A stavitelové technicky vzdělaní?

Donuceni poměry buď pracují s výdělkem co nejmenším na veřejných stavbách za ceny konkurencí co možno snížené, anebo staví také »na spekulaci.« V obou případech jsou proti »podnikateli« v nevýhodě, poněvadž následkem nebývalých slev při soutěžích, poctivá jich práce nijak zaplacena není (zejmena ne plány, rozpočty a osobní přičinění) a že jenom výjimečně dovedou a chtějí dovésti po-

máhati všelikými podnikatelskými »nápady« a »dovednostmi« svým domům ku většímu výnosu.

Kdyby tedy možným bylo jednáním takovým u nás kýžené nápravy dosíci, musel bych se za to přimlouvati, aby všechna podrobná ustanovení o konstrukcích ze stavebního řádu byla vypuštěna a pouze ta v něm zůstala, kterými se upravují vztahy ku veřejným prostranstvím, sousedům, ohledům zdravotním a estetickým.

Vedle toho vydal by ovšem zemský výbor ve srozumění s místodržitelstvím jisté »normalie« a předpisy pro usnadnění úřadování technického, asi ve smyslu § 71.. jináče by ovšem ale každý musel návrhy své řádně odůvodniti a výpočty doložiti.

Tím stoupla by zároveň také i cena všech prací techniků stavebních, která klesla nyní věru již na minimum.

Ve smyslu zde naznačeném také vyzněl posudek »Jednoty stavitelů v království Českém«, navrhující vynechání §§ 73. (první dva odstavce) 74., 75. (první odstavec) § 76. a §§ 78.—81.

Pak byl by základem celého řízení technicko-stavebního jen § 82. znějící: »Stavební úřad jest oprávněn připustiti na základě podaných důkazů o pevnosti, únosnosti, ohnivzdornosti a s ohledem na ostatní ustanovení stavebního řádu odchylky od síly zdí v předešlých §§ ustanovené. Rovněž rozhoduje stavební úřad o síle zdí jiných konstrukcí a stavebních hmot, jakož i o síle zdí stavení neobytných.«

Tím přibližuje se velmi §u 19. stavebního řádu berlínského. —

Aby se při volně stojících budovách co možno nepodporovalo zřizování ohyzdných holých štítů, měl by § 83. zníti jenom: »Přilehají-li budovy k sobě, budiž každá budova opatřena štíty proti ohni . . .«

Vedle menších změn v §§ 84.—88. mělo by se v § 89. zřizování zdí hrazděných anebo stěn dřevěných vůbec dovoliti, neboť jimi získá malebnost města nemalou měrou (jako v Norimberku).

Při § 92. ad 4. bude třeba zcela přesně definovati pojem »světlost alespoň 1·30 m. anebo 1·10 m.« poněvadž to již nyní vedlo ku sporům dle toho, zda je připevněno zábradlí shora či se strany stupňů.

Dále jest jisto, že délka 1·30 m. může býti právě tak nepoměrně velikou v rodinném domě, jako malou ve velkém, čtyrpatrovém činžáku.

Proto lze jenom doporučiti návrh staveb. rady p. Větrovce, podaný »Inženýrskou komorou pro království České.« aby se délka stupňů v centimetrech určovala dle zastavěné plochy a ze vzorce:

$$d = 1{\cdot}00^{m} + \sqrt{p \cdot z^{m^2}}$$

kde p značí počet pater a z zastavěnou plochu ve čtvercových metrech.

Při odstavci 4. Byty (strana 40.) ukazuje se potřebným ustáliti pojem »největší známé vody« proto, že ku př. voda z r. 1845. dnes již ani v Praze na mnohých místech není rozhodující a v jiných městech teprve ne.

Při § 109. nutno uvésti, že ustanovení 6 metrů jako minimální vzdálenosti stok a potrubí od studní v praxi rozhodně se neosvědčilo a sice ze dvou příčin:

Předně při špatném provedení jak studní, tak i potrubí a stok, vzdálenost 6 metrů nezabránila znečisťování studní vodami stokovými a za druhé výslovně udaných 6 metrů zabránilo mnohdy zřízení té nejlepší studny ve vzdálenosti menší i tehdy, když bylo ku př. potrubí zcela volně sklepem a obráceně vedeno tak, že vnikání splašků naprosto bylo vyloučeno.

Tu nelze jináče zjednati skutečné ochrany vody studničné před otravováním vodami stokovými, než náležitým a dobře pochopeným prováděním jak studní (betonovaných s isolací jílovou), tak i stok a potrubí.

Totéž vztahuje se i na § 113. v příčině žump a na § 137. v příčině zakládání studní, které chráněny býti musí od znečisťování vody jak ve hloubce, tak i s povrchu dvorů a zahrad.

Velkých bojů vyžadovati bude asi ustanovení § 110. o tom, že provádí-li některá obec kanalisaci splachovací, jsou majitelové starých domů povinni provésti všechny potřebné úpravy svým nákladem.

První 2 odstavce § 117. daly by se sotva prováděti a měly by tudíž zníti: »Jeden záchod smí používán býti nanejvýše obyvateli 2 bytů.«

Umístění jeho závisí nejenom od půdorysu, nýbrž i od spůsobu stavby celé budovy.

Dále je známou věcí, že pro větší počet obyvatelů nelze doporučovati zařizování syfonů tam, kde není kanalisace a vody ku splachování; proto se nemůže opatření toto, jináče pro jednotlivé byty zajisté dobré, nařizovati všeobecně.

Předpisy §§ 118.—127. o komínech mohly by značně zkráceny býti, poněvadž musí býti každému řádnému staviteli známy.

Konečně mohla by o nich, jakož i o velkých komínech vydána býti zvláštní nařízení prováděcí zemským výborem.

Totéž platí o §§ 129. a 130, v příčině zařízení vytahovadel a hromosvodů, §§ 136. (Opatřování vodou) a 138. (Umělá osvětlení).

Tato všechna zařízení mění se dosti často a rychle; proto bude dobře, když změny předpisů o nich vydaných budou také snadno proveditelné a ne s takovými obtížemi spojeny jako změny stavebního řádu.

Velice důležité a dalekosáhlé změny v dosavadním spůsobu stavění obsahují §§ 131.—135., pojednávající o dvorech.

Prohlašuji předem, že nepřál bych si ničeho vroucněji, než aby možno bylo u nás v Praze říditi se pravidly jež tu jsou navržena, ale zároveň musím, bohužel, přiznati, že ve vnitřním obvodu města vynutí si dané a nezměnitelné poměry mnohou odchylku! §§ 132. a 133. bude nutno v předpisech o I. pásmu a snad i o II. pásmu změniti, poněvadž by často nebylo vůbec možno jim na starých stavebních parcelách vyhověti, zejména ne při nárožích a také ne

v sousedství těch umělecky a historicky cenných budov, jež by měly vůbec býti zachovány.

Celá »Osnova«, celá »Důvodová zpráva« a to množství materiálu studijního, nejlépe ale k »Důvodové zprávě« připojené 4 tabulky svědčí o veliké píli, s jakou studována byla tato otázka, ale přes to nelze říci, že byla §§ 132. a 133. rozluštěna poměrům vnitřní Prahy přiměřeným a proveditelným spůsobem.

Důkazu o tom lze provésti jedině na základě plánu Prahy a tím, když se zkouší kdekoliv na staré parcele navrhnouti stavbu novou dle těchto předpisů.

Ustanovení o světlících, předepsaná § 135. lze jenom schvalovati z ohledů zdravotních, poněvadž všeobecně uznána jest nedostatečnost světlíků o 12 m.[2] základny. Ku § 140. dovoluji si uvésti, že odstavec 2. musí býti praecisován ustanovením počtu stání až do kterého bude v I. pásmu dovoleno stáje zřizovati, poněvadž pojem »velké stáje«, by snadno mohl býti všelijak vykládán, zejmena při hotelích a pod.

Pokud mi známo, učinili již páni odborníci ku §§ 146. a 147. svoje dodatky o povolení ku postavení parních kotlů a »kotlíků«, čímž byla otázka tato jistě řádně rozluštěna. Podobně stalo se, pokud vím, v příčině »Různých motorů« (§§ 148. a 149.) i »Staveb průmyslových« (§§ 150.—154.). Pro svou speciálnost vymykají se tyto předpisy posuzování tak všeobecnému a zběžnému, jako je tento můj článek, ale tolik možno přece jenom říci, že elektrické i pneumatické, anebo i parní a vodní rozvádění a přenášení síly hnací způsobí v době dozírné v průmyslu malém a v zařizování provozováren ohromné změny a převraty, na základě jichž bude pak možno ve mnohých ohledech co nejvíce usnadniti zakládání závodů průmyslových poblíže měst a tím posloužiti oběma stranám. Proto by měly také i tyto předpisy pojaty býti ve zvláštní samostatný celek, se stavebním řádem zevnější souvislosti nemající, aby mohly s duchem času rychle a snadně býti měněny za účelem podporování průmyslu.

§ 155. »Veřejné budovy, divadla, budovy monumentální a pod.« má v »osnově« význam pouze evidenční, ale měl by doplněn býti výslovným uvedením všech platných předpisů sem spadajících.

Část VI. »Stavební úlevy« (§§ 156.—166.) obsahuje vesměs předpisy, jež s malými snad změnami formelními dojista uzákoněny budou.

Část VII. »Povinnosti stavebníka i toho, kdo řídí stavbu, a dohled ke stavbám (§§ 167.—174.) naproti tomu zavdá asi podnět k mnohým ještě úvahám. Žádoucím dodatkem ku př. již ku § 167. bylo by: »Obcházení tohoto ustanovení pomocí tak zvaného »krytí« je trestné dle zákona o upravení živností stavebních, §§ 17. a 18.« Odst. 5. § 169. »Skládati stavební materiál, prohazovati písek, hasiti vápno a dělati maltu toliko uvnitř zapažení anebo staveniště,« bude možno jenom tehdy vyhověti, až také

v Praze budou zřízeny továrny na maltu, zásobárny písku a tak spolehlivé poměry v dodávání a odvážení všech stavebních materialií, jako je tomu v jiných velkých městech evropských. Je to stesk dávno známý ze schůzí slavného sboru obecních starších, ale bez účinné iniciativy a příkladu slavné obce Pražské tu náprava zjednána býti nemůže!

V příčině vykonávání úředního dozoru nad stavbou, jak uvedeno jest v §§ 170—174, je asi těchto hlavních zásad potřeba dbáti: Předně, aby dozorčí a výkonní orgánové úřadů stavebních byli vesměs náležitě kvalifikováni, zejmena ovšem také v menších obcích, pro něž tento řád bude platným.

Za druhé aby předpisy o provádění stavebního dozoru tak byly ustáleny a uspořádány, by jich přesné a vždy stejné konání nezdržovalo postup stavby ku př. proto, že při současném provádění třeba 50 staveb v Praze, není dosti orgánů stavebního úřadu, aby mohly všechny předpisy kontrolovány býti. Konečně za třetí nutno jest upraviti dozor úřední tak, aby spoluzodpovědnost stavebního úřadu sahala jenom tak daleko, pokud je skutečně možno správným spůsobem konati dohlídku ke stavbám. Podobně dopodrobna budou muset uvážena býti ustanovení § 172. v příčině udílení povolení ku obývání nových domů. Faktem jest a dle všeho ještě i delší dobu zůstane, že stavění domů na prodej, tvoří v Praze nejvydatnější pramen výroby a zároveň i nejvydatnější pramen výživy mnoha tisícům dělnictva jak stavebního, tak i všech řemesel se stavěním domů souvisících.

Na 20 milionů obíhá tím každoročně ve všech třídách naší společnosti a dlouho bude trvati ještě než stavění domů alespoň z části značnější se vrátí k původní formě produkce. Proto je třeba důkladně uvážiti, aby nezbytná náprava dála se zde spůsobem co nejrozhodnějším, ale při tom přece jenom nenáhlým, poněvadž by každé zakročení nepřipravené, krutě stíhlo ne původce a vinníky, nýbrž hlavně ty, kdož známé poměry stavební u nás nevyvolali! To se týče zejmena ustanovení § 172. odst. 1, 2, 3 a 8.

Část VIII. Řízení ve věcech stavebních. Toto se upravuje znova dle »Důvodové zprávy« za tím účelem, aby budoucně bylo kratším dosavadního.

Přiznávám, že je to možným, až budou plány přehledné i upravovací sdělány a tím až se celý tento stavební řád vžije.

V příčině odst. 3. § 176. dovoluji si k vůli ulehčení navrhnouti znění: »Starý stav domu v přesném obrysu 1 : 100 a u důležitých budov, aneb staveb historické ceny půdorysy, příčný řez, průčelí.

Pohled na zdi, v nichž jsou dvéře, okna a okapy na straně sousedního cizího majetku tam, kde jsou služebnosti knihovní, anebo snad pochybnosti o majetkových poměrech«.

Při odstavci 5. téhož § pak doplněk: »Façady budovy, ku výslovné žádosti umělecké komise fotografie a façady sousedních i protějších budov« . . .

Nové a dobré jest ustanovení § 178., že se také na bourání mají předkládati plány starých budov ovšem dle § 176. odst. 3.

Také § 179. odst. 2. že bližší o úpravě plánův udá zemský výbor.

V odst. 3. téhož § mělo by státi na místě 1 : 720, ». . . . . zdělány buďtež v měřítku schváleného upravovacího plánu«.

Dobré jest ustanovení o tom, že mají také plány façad prováděny býti v měřítku 1 : 100.

Je věcí dokázanou, že by měřítkem 1 : 50 jiného výsledku docíleno nebylo, nežli zbytečného rozmnožování práce.

Dle mínění ankety »Spolku architektů a inženýrů« měl by § 180. zníti takto:

»Plány buďtež podepsány: tím, kdo plán sdělal, živnostníkem oprávněným ku provádění takových prací stavebních a stavebníkem. Za konstruktivní správnost plánů zodpovídá oprávněný živnostník, který plán podepsal, za správné provedení dle plánu zodpověden jest oprávněný živnostník, který stavbu provádí.

Zodpovědnost tato nepřestává ani úředním schválením plánu, toliko úředně nařízené změny vyjímaje.«

Při § 182. bude nutno ještě dobře uvážiti odst. 2., poněvadž se obyčejně při místních komisích předejde mnohému nedorozumění a sporům.

§ 183. měl by doplněn býti odst. 5. o přizvání zástupce umělecké komise, když si toho tato žádá.

§§ 184.—189. jsou povahy výlučně právnické.

§ 190. měl by doplněn býti ustanovením, že jest úřad stavební povinen, čáru stavební ihned vytýčiti.

Lhůty v § 195. udané 5 roky pro platnost parcellace, mohly by na 3 léta býti zkráceny.

Z nedostatku místa poukazuji na místě úvodu ku stati: »Které úřady povolány jsou vykonávati stavební řád« (§§ 197 až 222) k »Důvodové zprávě«.

V příčině § 198. o zvolení umělecké komise činí všechny 3 ankety odborných spolků technických návrh na doplněk: »Z kvalifikovaných odborníků mimo zastupitelstvo. Při tom povinno jest toto vyžádati sobě návrhy spolků odborných a voliti z osob jimi navržených.«

Požadavek tento **není** žádným omezováním autonomie, poněvadž by jím také musela býti každá volba úředníka a pod., která se přece může prováděti **jenom a jedině** na základě návrhů o spůsobilých odbornících.

Podobně jest pouze důsledkem vyplývajícím z morální zodpovědnosti umělecké komise, když kruhy odborné žádají, aby odstavec třetí téhož § zněl:

»Stavební úřad je povinen, když jde o novou stavbu, přestavbu nebo přístavbu, vyžádati sobě úsudku umělecké komise a sděliti jí rozhodnutí své ve všech záležitostech, o kterých byla tázána; komisi přísluší právo stížnosti na rozhodnutí stavebního úřadu a sice prostřednictvím starosty města ku stavebnímu sboru.«

§§ 199.—203. jsou čistě právnické i dovoluji si k nim pouze to podotknouti, že v § 199. uvedené pokuty a tresty jsou snad příliš veliké a že by stačilo 10—1000 korun a 1—45 dnů.

Veliké důležitosti a dosahu jest § 204. o »stavebním sboru«. Proto bylo by žádoucno jeho členy rozděliti a doplniti snad takto:

I. Stavební sbor pro Prahu a okolní obce sestává:

A. Z těchto 13 zástupců samosprávných sborů: *a*—*g*.

B. Ze 4 zástupců odborných a sice: právnického, technického, zdravotního a uměleckého, kteréž zvolí zástupcové samosprávy z teren ponavržených dotýčnými odbornými korporacemi a sice tajným hlasováním.

S tím souvisí i v § 205. doplněk o zvolení 4 náhradníků jejich. Ustanovení § 206. lze jenom vítati, a rovněž tak § 210. o zřízení »Stavebního senátu«.

Všechny další §§ 211—228. jsou povahy více méně právnické a budou jistě podrobeny na těchto místech řádné kritice. —

* * *

Konče tímto své »Uvahy technické«, jsem si dobře vědom všech nedostatků tohoto článku.

Mají na nich ale jistý podíl ohromnost materiálu a krátkost času, čímž také aspoň částečně omluveny buďtež. Nesouměrnost v rozvržení látky jednotlivých statí povstala jednak povahou projednávané látky, jednak i tím, že celá tato práce psána jest jedině ve sporých těch dobách oddechu, jež ponechává mi zaměstnání životní.

»Osnově« stavebního řádu bude prodělati ještě dlouhou cestu porad, anket, komisí, rokování atd. — kéž se z nich vrátí brzo a neochuzená o ty vůdčí myšlénky, jež povznesly ji tak vysoko nad niveau obyčejných »zdeúředních« prací!

*

Z politické literatury. Nová dráha české politiky. Časová úvaha o dvou větách z ústavy. Napsal JUDr. Jan Slavík. V Praze 1899, tiskem a nákladem Dra. Ed. Grégra.

Úvaha ta velmi zevrubně provádí důkaz, že prosincovka není svou podstatou tak centralistická, jak se zdá ve světle posavadní prakse. Byť i nebylo lze se všemi vývody p. spisovatele souhlasiti, zejmena s jeho výkladem o říjnovém diplomu, o výkonné moci a pod., sluší přece uznati, že celkovým svým rázem jest práce ta velmi cenná, zejmena pro širší kruhy naší veřejnosti. Novým stanovisko páně spisovatelovo není, naopak, nejen naše strana, ale též sám zemský výbor království Českého již v letech osmdesátých při konkretních otázkách vedl důkaz, že prakse z prosincovky proti její zásadám a ustanovením vybudovala přílišný centralism v zákonodárství i ve správě, jak se nám v Rakousku jeví. To ví v Čechách každý, kdo jen trochu vážněji veřejným záležitostem svou pozornost věnoval. Jestliže ku př. »Rozhledům« zdá se býti stanovisko dra. Slavíka

novým zjevením, potvrzuje to jen, jak kritika u nás přečasto jest mělká. O práci dra. Slavíka promluvíme ještě obšírněji. —*k.*

— Klub národní strany svobodomyslné v Praze počne vydávati zvláštní »Věstník«, v němž uveřejňovány budou významné přednášky z členských schůzí, jakož i práce z jednotlivých pracovních odborů, aby je seznati mohli členové mimo Prahu bydlící. Zahájen bude Věstník prací inž. Leona Bondyho »Naše průmyslová politika.«

— Je-li prospěšno v českém rolnictvu zakládati zvláštní politickou stranu? jest název brožury, jež právě vyšla nákladem klubu nár. strany svobodomyslné a tiskem národní knihtiskárny Kobrovy, a jež obsahuje rozpravu posl. J. Bartáka, již měl v klubu nár. strany svobodomyslné dne 18. m. m. Rozprava ta svým věcným obsahem a jasnou formou jest pozoruhodna a činíme na ni své čtenářstvo pozorno.

*

Rozhledy hospodářské. Komu Pán Bůh, tomu všickni svatí. Pan baron Di Pauli co velice zbožný pán, má jak přirozeno, toho štěstí víc než každý jiný smrtelník. Ve sporu se železářskými mocnáři v Rakousku pomohli mu tito jeho odpůrci sami t. j. svolanou anketou železářskou věc jeho jaks takž ukončena a tak alespoň blamáže před nejširším obecenstvem skryta. Vláda nepodnikla ničeho a to v dané situaci bylo vlastně nejmoudřejší. Také v druhé záležitosti zaujímající obchodní i průmyslové kruhy po celé měsíce, ve věci exportní, stalo se lepší rozhodnutí, než se dalo očekávat. Pan dvorní rada Hallvich loni v březnu navrhoval ku podporování rakouského vývozu zřízením jakési exportní společnosti a po dlouhém uvažování v průmyslové radě usneseno zříditi exportní banku a žádati na vládě 250.000 subvence po deset let. Jakkoliv se myšlénky chopili znační průmyslníci, jako ku př. pan baron Leitenberger, narazilo zřízení banky na mnohých stranách na odpor. Zejména banka, která byla dožádána k finančnímu uvedení nového podniku, rakouský úvěrní ústav, nemohla se nijak pro exportní banku nadchnout. Nám zdá se tento odpor k bance exportní víc než pochopitelným. Po delší čas ozývá se ze všech končin rakouského průmyslu nářek, že vázne odbyt, že schází odbytiště. Po zřejmém úspěchu podniků Německa poukazovalo se ustavičně na obchod exportní, zámořský a právem vládě rakouské vytýkáno, že vývozní obchod nikterak nepodporuje, ano buď sama jednak netečností vlastní, jinak neschopností a nespolehlivostí konsulárních úředníků anebo nedostatečnou transportní službou zámořskou společností vládou subvencionované, poškozuje. Vláda na tyto výtky platonicky na mnoha místech vyslovila ochotu pomoci a pan ministr zahraničních záležitostí v delegacích sám na důležitost exportu poukázal, vybízeje průmyslové a obchodní kruhy k iniciativě. Iniciativa těchto kruhů scvrkla se na návrh ku zřízení banky vývozní a žádost za podporu vlády pro ni. Postup opáčný. Jinde zakládány banky soukromé ku využitkování a podpoře stávajícího již vývozu, u nás páni chtěli banku ku zařízení exportu. Kde zůstala iniciativa soukromá?

Lze mnohem spíše vyžadovat podpory vlády v konkrétních případech, než chtíti a priori, aby se vláda těchto podniků zúčastnila. Potřebuje skutečně pan baron Leitenberger k vývozu svých výrobků podpory vlády? Právě v posledních dnech vrátil se předseda vídeňského vývozního spolku pan Czjczek (!) ze své cesty kolem světa a v přednášce své v kupeckém spolku vídeňském vypravoval, jak rakouské obchodnictvo v cizině je »minderwertig«. Všude nalezl kupce německé, anglické, italské i ruské, jen rakouského obchodníka spatřil málokdy a vyznačil celou řadu zemí, zejména Čínu a Zadní Indii, kde by rakouské výrobky nalezly hojného odbytu. Nač tedy předem banku? Obchodnictvo naše musí přece do ciziny se podívati, zkoušet terrain, ponebí, poměry, pokusit se o prodej a seznalo-li, že půda je příhodna a že by se obchodovati dalo, pak nechť se zařídí třeba banka, jíž by svěřeno býti mohlo finanční sprostředkování zámořských obchodů. Při tom se zapomíná docela, že by za nynějších poměrů, zejména v Indii a Číně panujících, nová banka pranic neprospěla, jeť známo, že ku př. bavlnáři v Indii nebéřou ani akcept rakouského úvěrního ústavu a že jedině jim známá firma Rothschildova v Londýně požívá jejich důvěry. To je právě již starými styky obchodními ustálená forma, jež by se ani anebo právě novou bankou nedala zrušit. Exportní banka tedy definitivně je pochována již proto, poněvadž vláda asi se nechtěla exponovat pro věc, o jejímž naprostém úspěchu nebyla přesvědčena. Za náhradu bude prý poskytnuta obchodníkům, jezdícím na výzkumy do cizích zemí, hmotná podpora. To ovšem také není mnoho a tato »podpora« vývozu ustanovena jen proto, aby vláda ukázala, že hodlá exportní akci všemožně podporovati. Zatím si ode všech podobných akcí mnoho slibovati nemůžeme, zde rozhoduje osobní podnikavost a obchodnická schopnost v první řadě, vše ostatní dá se pak provádět mnohem lépe, když z praktické zkušenosti se vládě řekne: zde a zde dlužno odpomoci. Tak to dělali Angličané, Francouzové, tak to dělají nyní Němci bez bank exportních, bez subvencí cestujícím.

Je doba bilancí. Každý den objevují se v listech denních zprávy o předložené rozvaze té neb oné banky neb společnosti. Skvělých je málo, zejména banky pracovaly se ziskem nevelkým, jelikož r. 1898 byl dosti bídným. Směrodatnou v tomto ohledu bývá bilance rakouského úvěrního ústavu a také ji nutno nazvat nepříznivou. Také ostatní vídeňské banky asi dopadnou stejně. Zcela přirozeno: poukázali jsme na tomto místě již několikrát na naprostou úmyslnou indolenci vídeňských bank, na přespřílišnou zdrželivost, prýštící namnoze z důvodů politických. Ze všech stran po léta ukazuje se na různé nedostatky průmyslové, aniž by vídeňský kapitál hnul prstem. Následky dostavují se obyčejně v tuto dobu bilancí. Však akcionáři jsou u nás dobře ochočení lidé a zejména, zdá se, v antiluegrovské hypnose vídeňského kapitálu nevidí se ani, jak špatnou politiku obchodní vůbec, bankovní zvláště, vídeňské ústavy provozují. Musíme opět poukázati na Berlín: nechť někdo porovná výroční zprávy berlínských bank s vídeňskými a hned rozpozná, kolik uhodilo. Naše

domácí ústavy až na malé výjimky, své bilance doposud neuveřejnily, ale také u nás nebude obraz o mnoho lepší, než ve Vídni. V tomto ohledu jsme urputní centralisté a myslíme, že se musíme říditi dle hlavního residenčního města. Autonomie t. j. individualisování českého obchodu prospělo by nám ve všem mnohem více. *B. Hl.*

*

Kterak se za našich dob rozmáhá nervosnost. (Dokončení)

2. Také přílišným namaháním od srdce je nervstvo ohrožováno. Pohnutí všeliká, starosti, zármutek, bída, úzkost, nejistota poměrů nebo neblahé poměry rodinné, uražená ctižádost, zklamaná naděje — tedy záležitosti soukromé, leč i veřejné události: boje politické, socialní, náboženské sem patří.

3. Vedle těchto příčin psychických řadí se příčiny čistě fysické (somatické), které jsou závažnější, přistoupily-li k nim momenty psychické. V té příčině je škodlivo vše, co vyžaduje příliš mnoho energie, co unavuje: nemírné napínání svalstva nesmyslnými pochody se zavazadly, velikými výlety do hor, nemírným pěstováním sportu (velociped, čluny, běh o závod atd.).

4. Mnohem důležitější je podráždění nebo nemírné užívání orgánů pohlavních. Výstřednosti v této sfeře, zvláště onanie, především pak předčasné hovění pudu při nevyvinutém ještě ustrojí pohlavním vede ku neurasthenii.

5. Také nemírné požívání dráždidel (líh, tabák, káva, čaj) poškodilo již nejeden mohutný organismus, a patří ku příčinám neurasthenie.

6. Dlouhé bdění, předráždění čidel hudbou, divadlem, četbou, příliš společenský život též sem náleží.

7. Jednou z příčin novodobé nervosy jsou prudká fysická otřesení, aká se přiházejí po neštěstích na dráze, ale i jiná poranění, také psychická (úzkost, leknutí, zděšení).

8. I příčiny seslabení fysického (choroby zvláště infekční [především chřipka], chudokrevnost, bednička, dlouhotrvající neduhy, ale i špatná výživa, pobyt ve špatném vzduchu, sedavý život, nedostatek pohybu) mohou vésti ku neurasthenii.

Působí-li na nervstvo současně více škodlivých faktorů, znásobí se jich vliv. Ohrožuje-li nervstvo namáhání duševní vedle pohnutí, nejistoty nebo zodpovědnosti, nebo přidruží-li se k těžké práci mozkové nezřízený, nepravidelný život, hovění pudům, nebo postihne-li ducha oslabeného utrpením ještě nějaká choroba, nebo podlehne-li člověka zranění, při němž se velice polekal, jsou tím spíše dány podmínky ku vzniku neurasthenie.

A přece všecky tyto útoky na ducha pomíjejí obyčejně bez následků, není-li tu nejhlavnější takřka podmínky: nervové disposice, či jak raději říkáme, nervového zatížení. Rozumíme tím náchylnost ku chorobám nervovým, kterou pozorujeme ve mnohých rodinách, jak přechází z generace na generaci stupňujíc se neustále. V rodinách nervosních vidíme vyvíjeti se migrenu, tanec sv.

Víta, neuralgie, hysterii, epilepsii, choroby duševní, zvláště však neurasthenii. Často se praedisposice tato prozrazuje od útlého dětství zvláštním stavem rozdrážděnosti, velkým nadáním, zvláštnostmi charakteru, neklidným spánkem, častým bolením hlavy a migrénou, až se konečně objeví různé choroby.

Tato náchylnost k chorobám nervovým může přejíti na dítě z otce nebo matky. Dítě bude tím jistěji nervosní, trpí-li oba rodiče nervosou nebo pocházejí-li z neuropathických rodin nebo náležejí-li oba jedné nervosní rodině (sňatky pokrevných).

Disposici lze také, není-li zděděna, získati na základě kterékoli příčiny nervosnosti, jak jsme je vypočítali výše, a může také přejíti na potomstvo. 75—80% případů neurasthenie dle tvrzení některých badatelů vzešlo z disposice získané. Tato disposice, jak se zdá, již sama sebou postačí, aby neurasthenie vypukla, každým způsobem však připravuje půdu jiným škodlivým faktorům.

Vzpomeňme si nyní na to, že je neurasthenie častější v lepších třídách, u osob pracujících duševně, převahou u mužů, ač ani ženy nejsou jí ušetřeny, že hysterie je zase častější u žen, že nervových nemocí přibývá u jistých národů a jistých ras, na př. romanských národů, zvláště však u Semitů. U nich způsob života, stejný po staletí, sňatky mezi příbuznými zavinily překvapující rozvoj neurasthenie. Podobně u moderních Amerikánů neúnavně vydělávajících, ale i požitkářských nemoc ta je časta a obdržela také dle toho jméno »american nervousness!« Také u předních kruhů různých národů (šlechty?) neurasthenie a hysterie se rozmohla, že stále hověly vášním a honily se za požitky.

Mohou tyto příčiny vysvětliti přibývání choroby za našich časů? —

Ovšem! Nepopíratelně.

Neobyčejné výzkumy posledních dob, objevy ve všech oborech, pokrok za stále nemilosrdné a bezohledné konkurence všech se všemi — toho všeho dosaženo jenom neúmorným úsilím duševním. Za dnešního boje o život žádá se od individua mnohem více a požadavkům lze učiniti zadost jen zdvojeným úsilím. Potřeby člověka, jeho touha po požitcích také vzrostly. Přepych se rozšířil i v těch vrstvách lidu, kde ho před tím nebylo. Beznáboženskost, nespokojenost, chtivost rozmohla se ve všech třídách obecenstva. Kommunikačními prostředky styky obchodní se přeměnily. Vše žene se horečně vpřed, cestuje se v noci, ve dne se jedná. I cestování pro zábavu stává se zdrojem duševní únavy. Velké krise politické, průmyslové, finanční zasahují dnes obecenstvo mnohem četnější nežli dříve. Života veřejného účastní se téměř každý. Boje náboženské, politické, sociální, spory stran, agitace volební, nesčetné spolky rozpalují hlavy, přepínají mozky, kazí hodiny určené odpočinku a spánku. Život ve velkých městech stal se rafinovanějším a neklidnějším. Unavené nervy nutno uměle vzpružovati dráždidly a pokrmy silně kořeněnými, které je rozrušují ještě více. Moderní literatura zabývá se především otázkami

nejdelikátnějšími, které zmítají všemi vášněmi, burcují smyslnost a hrubé pudy, vedou k opovrhování všemi zásadami morálky a všemi ideály. Staví před oči čtenáře figurky pathologické, problémy psychopathické, sexuální, revolucionářské a jiné. Na ucho naše doráží tony barbarských hudeb. Divadla appellují svými úchvatnými kusy na všecka čidla. I výtvarná umění obracejí se s oblibou k odpuzujícímu, ošklivému a staví nám na oči nejhroznější výjevy s odporným realismem.

Moderní civilisace obsahuje tedy nemálo škodlivin.

Největší nebezpečí hrozí mládeži školou, nemírným namáháním duševním. Třeba tu pověděti několik slov o často přetřásané otázce přetěžování.

Nával ku vyšším vyučovacím ústavům je nyní mnohem větší. Kdo navštěvoval universitu, ví, že spíše obdrží místo. Mnozí otcové snaží se opatřiti svým synům aspoň takové vychování, ne-li vyšší, jakého sami byli účastni. Proto přichází do středních škol hromada žáků velmi málo nadaných. Požadavky kladené na muže vědy a moci za našich dob velice stouply. Proto třeba se učiti více za mládí a vynaložiti na vychování větší summu energie. Přibylo tedy látky, kterou studující mládež musí si nyní osvojiti. Vědomosti přírodopisné vzrostly, moderní jazyky dlužno opanovati, v mathematice a historii býti kovaným, kdežto požadavky jazyků klassických se neumenšily. Učinila sice filologie pokrok obrovský, ale učitelé toho oboru zapomínají, že příliš odborné výzkumy jejich vědy nepotřebuje žák si osvojovati a že málovýsledné polemiky o latinské anebo řecké výslovnosti jsou pro něho vedlejší. Co zajímá professora v jeho speciálním předmětě, není vždy nutno a prospěšno žákovi. Vedle toho slýcháme ještě hlasy žádající rozšíření programmů gymnasijních. Chtějít někteří dáti žákům všecky předběžné vědomosti z různých oborů, které by mohl ve svém povolání potřebovati. Příštímu občanu a voličovi chtějí podávati hlavní rysy politických věd a národního hospodářství.

I dívkám otevřely se školy vyšší, o nichž naše babičky neměly ani ponětí — přetížení tedy ohrožuje také ženy.

Ale nejen širší program školní má osudné následky. Přistupují ještě komplikované vlivy jiné. Nedostatek místa v učebnách, v nichž je více žáků, nežli má v nich místa, špatné osvětlení, nedostatečné větrání, a pak i přetěžování učitelů, na co se zapomíná, ač se dá mysliti, že umdlený a nervosní učitel nebude tak blahodárně působiti na žáky, jako zdravý — i tyto momenty podporují vznik nervosnosti.

Methoda vyučovací je prohloubenější, názornější, nežli dříve, ale schází často dobré provádění její. Nelze popříti, že příliš filologická a málo paedagogická výchova mnohých učitelů žádá mnoho na mozku žákově a způsobuje mu mnoho obtíží.

Vedle toho většina škol zanedbává pěstování fysické, svědomité střídání úkolů a zábavy, práce duševní a práce ruční. Není to žalostné, že rostoucí chlapci a dívky jsou přidržováni plných pět hodin

k práci mozkové nebo že na 35 hodin vyučování připadají jen dvě hodiny tělocviku? Domácími úkoly ještě se připravují o tu chvíli skotačení, her a pohybu na čerstvém vzduchu.

To již možno nazvati »přetěžováním«, t. j. neblahým vlivem školy na nervstvo. Je to vliv velmi komplikovaný, přinášející celou řadu škod duši i tělu, různých dle školy a dle místa.

Dosud se povolaným kruhům nepodařilo odstraniti závady školského vyučování a uvésti požadavky na školu kladené v souhlas s moderními předpisy hygienickými. Ve školách, kde se zdravotnické zásady zavedly, nevězí žádné nebezpečí pro žactvo, v nich nebývá přetěžování. Mělo by se dále uvážiti, že všichni žáci nejsou dokonale zdrávi a stejně nadáni. Vyučování má tedy býti přiměřeno průměrné intelligenci a průměrným silám fysickým.

Dalo by se mnoho mluviti o rodinné výchově mládeže, která je dnes velmi zanedbána, o nedůslednosti a slabosti rodičů, o předčasné účasti dětí na životních úkonech dospělých, o všemožných požitcích a rozkoších dětí, které jsou nepřímou příčinou nervosnosti.

Také na universitách přibylo nesmírně studijní látky, protože novými výzkumy, specialisací věd a rozsáhlým jich rozvětvením obsah každé discipliny se rozmnožil. Srovnejme jen náklad na universitu za Karla Bedřicha (40.000 zl.) a nynější budžet vyučování, jenž je desetinásobný.

Naše doba stvořila hojnost ubohých existencí, zaujímajících předběžná místa. Soutěž všude se uhostila. Úředníci jsou přetíženi prací a zodpovědností. I ve vojště třeba dnes intellektuelně a fysicky více pracovati. V učeném světě vzrůst konkurence a rozvoj sil žádá zdvojenou práci duševní. Učitelům a učitelkám škodí četnost žactva, větší požadavky vědecké na ně kladené a mnoho vyučovacích hodin, jakož i špatné platy. Žurnalistům přináší jejich rozčilující, spěšná práce denní i noční neurasthenii. U umělců a virtuosů stálé studování, mocné dojmy, cestování také plodí nervositu. Obchodníci, spekulanti, lidé průmyslu rovněž v nové době doznali mnohých škod, jež je ohrožují nervosností. V každém oboru práce je zřídlo této nemoci, protože všecky způsoby činnosti lidské se stížily a staly se zdrojem podráždění nervového a vysílení.

To není všecko. Při každé činnosti bývá ještě zaměstnání vedlejší, které přispívá ku vzniku neurasthenie. Je to činnost veřejná ať politická, samosprávná, literární, vzdělavací, společenská. To jsou bohaté doly vysílení nervového.

Srovnáme-li klidnější život našich otců s naším životním zápasem, bude rozdíl velmi nápadný. Otcové naši psali si dlouhé dopisy, my užíváme korrespondenčních lístků, telegramů. Naši otcové žili obyčejně v pokoji, mimo politické vášně. Četli svůj malý denník nebo týdenník, jehož sloupce plnily zprávy rodinné, a všecko spíše, nežli politika. Naproti tomu zmítáme se my v prudkém sociálním víru, čteme denně několik velikých žurnálů a při snídani zvídáme o všech událostech, neštěstích a hrůzách světa. U našich předků bylo pokládáno za zvláštní štěstí zajeti do Švýcar nebo navštíviti Italii.

My odcestujeme sta mil a pokládáme za nezbytno co rok odejeti do světa aspoň na 4—6 neděl. Pomalu bude patřiti k dobrému vychování, aby slušný člověk měl za sebou cestu kolem světa. Cestou se unavujeme prohlížejíce tisíce obrazů, soch, nesčetná města a kostely. Otcové chodili na Marthu, Undinu, Dona Juana; my posloucháme Niebelungy, Berlioza a Liszta. Oni neznali společenského života dnešního, účasti v politice a na záležitostech státních. My jsme tím prosyceni. Otcové bývali doma, my ztrávíme často velkou část roku na železnicích, v uhánějících vagonech, jejichž otřásání zmítá nervy — nehledě k stálé změně a rychlosti změn.

Jaký div, že za těch poměrů množství lidí upadá v neurasthenii, která se pak na základě dědičnosti šíří víc a více. Nervosnost za našich dob se zcela zřejmě šíří. To je jisto, třebas nemůžeme to dovoditi čísly. Konec století je vskutku dobou nervosy.

Tu se otvírá do budoucnosti perspektiva velmi znepokojující. Bude se věc ještě horšiti? Kráčíme vstříc nervosnosti ještě horší a ještě rozšířenější, která povede ke konečnému rozvratu všeho? Ci jsou ještě národové dosud intaktní, s čerstvým mozkem, pevným nervstvem, kteří zaujmou naše místo?

To jsou nejvýš důležité otázky. Budoucnost národů záleží přece nepopíratelně na zdravém systemu nervovém, na síle a bujarosti každého spoluobčana.

Situace není beznadějna. Vzrůstající zlo může býti obmezeno. Příroda, která korriguje, dá i zde lék — ovšem musí i lidé poctivě se snažiti o nápravu.

V širokých vrstvách národa jsou dosud mužové jarých nervů a neporušeného zdraví, z nichž může vyjíti regenerace. Jimi může se osvěžiti krev generací unavených a z takových kruhů může vzejíti nová kohorta dělníků mozku. Dojde k lepším způsobům vyučování, k lepším methodám práce a lidé z toho lepšího ovzduší vzešlí budou lépe připraveni k velikému dílu. Myslím bujaré zemědělce, u nichž je ještě fond neporušené síly nervové — a ti nahradí invalidy, kteří mozkovou prací stali se dalšího boje neschopnými.

Lze dále počítati na závažnou vlastnost nervstva, schopného přizpůsobiti se, přivyknouti jak úsilí intellektuelnímu, tak i jiným škodlivinám, jak ukázal nedávno Ziemssen. Systematickým cvikem disposice ku práci fysické i duševní vzrůstá do značné výše. Zákon přizpůsobení se k ústředí stanovil již Darwin. Methodickým pěstováním ducha při svědomité péči o zachování fysiologických poměrů lze zlepšiti kapacitu mozku vzdělaných osob. Čídla přivyknou všemožným popudům, které se jim stávají znenáhla nespozorovatelnými. Naučí-li se mozek znenáhla přizpůsobiti se různým škodlivinám denního života: hluku, spěchu, rozčilení, mechanickým otřesům, bude odpomoženo. Nebude snadno dojmy psychické, dráždění a hnutí ještě stupňovati, ale zvykem, uspůsobením charakteru a sebeovládáním dá se činiti mnoho. Lze očekávati, že naše nervstvo do jisté míry se přizpůsobí požadavkům nynější naší civilisace a její špatné vlivy zvykem bude paralysovati.

To by však nepostačilo. Třeba, aby naše kultura vhodnými opatřeními ochrannými postupu nervosy se opřela, aby zachránila přednosti naší civilisace a naposled i existenci národů civilisovaných.

Tu je nutna hygiena nervstva, která je však dosud v plenkách. Přes rozkvět hygieny nebylo dosud času mysliti na nervstvo — pro samá povšechná opatření profylaktická (proti infekci, škodlivinám živností atd.).

V této domaině třeba stavěti od základů, jak již upozornil Kraft-Ebbing a jiní.

Jak nervosnosti předejíti, lze tu nažnačiti jenom v hlavních rysech. Nemoc vyvěrá hlavně z pokroku naší civilisace. Máme se vrátiti k jednoduchému životu našich otců, obrátiti nazpět kolo života?

Kdybychom dovedli odložiti všecky akvisice naší kultury a vrátiti se k prostému žití, jak je radil farář Kneipp, nebo jak radí Mephisto Faustovi, kdybychom mohli sprostiti se energické práce duševní, vzdáti se vášní a rozkoší smyslů, zmizel by notný kus nervosnosti se světa. Kdo však se k tomu může odhodlati? Kdo dovede opustiti království duševního života, vymožeností civilisace a raffinovaných požitků světa, aby dosáhl jaré přirozenosti, osvěžujícího spánku, hlavy vždy jasné?

Také je nesnadno obmeziti sňatky mezi osobami nervosními, zvláště v příbuzenstvu. Sňatky se uzavírají na základě docela jiných úvah, nežli hygienických a lidé nervosní nevšímnou si naší výstrahy, jako se nepodaří zabrániti sňatkům souchotinářů.

Hygiena musí pozornost svou obrátiti k dorůstající generaci, pěstovati fysický a intellektuelní rozvoj dítek, zvláště v prvních letech života jakož i pečovati o výchovu mládeže ve školách.

První lék je v rukou rodiny, zvláště matky. Lze ho nabýti oduševnělými zkušenostmi, pokyny lékaře přesně prováděnými, pokud se týče výživy, výcviku, spánku, pobytu na vzduchu, odstranění dráždidel, příliš namahavé práce duševní. V té příčině výzva ku vzdělaným kruhům, poučování matek, zakročení lékaře, zvláště v rodinách neuropathických, může vykonati mnoho dobrého. (V Berlíně byl založen spolek ku hygienické výchově mládeže.)

Druhá opatření musí učiniti paedagogové a lékaři, ale i všichni osvícení lidé. Je tu především žádoucí hygiena školní v nejširším slova smyslu, která se musí zdokonalovati. Ale opatření proti přetěžování setkává se s velikými překážkami se strany filologů a tradice.

Mens sana in corpore sano — je nezbytně třeba zdravého těla, aby bylo lze pěstovati ducha. Hlavní úkol hygieny nervstva jest: docíliti správného střídání práce a zábavy. Nervstvo namáhané a unavené, mozek pracující potřebuje intervally oddechu, odpočinku, spánku, pohybu na čerstvém vzduchu. Mladý, vyvíjející se mozek má toho ještě více zapotřebí, nežli hotový mozek dospělých.

Hygiena školní má za přední úkol zříditi vedle pěstění ducha, kulturu tělesnou, a chrániti nervstvo před škodlivinami.

Učivo musí se redukovati na množství nevyhnutelně nutné, třebas se tím zálibě paedagogů ublížilo. Není naší věcí stanoviti technickou

stránku oprav těchto, třeba-li dáti přednost jazykům moderním před klassickými, či mohla-li by částečně latinu a řečtinu zastoupiti mathematika a fysika, a mnoho-li času sluší věnovati zeměpisu, přírodním vědám, dějepisu atd. O tom nechť rozhodují povolaní vzdělanci (ne však jen filologové a paedagogové) — v souhlase s odborníky. Ale v rozpočtu a postupu hodin vyučovacích ve stupňování učiva a v methodě sluší se varovati všeho, co by vedlo ku přílišnému podráždění nervstva. Německo učinilo již první kroky v této příčině.

Nejlepším korrektivem poruch z podráždění nervstva bude fysický výcvik. Mezi vyučováním buďtež delší pausy a tělocvik venku na vzduchu. Gymnastice třeba rozhodně věnovati více času. Žactvo buď voděno do hor, učeno plování a plavení se (veslování), bruslení, jízdě na kole. Domácí práce musí se redukovati. Rodinná výchova pak musí směřovati k témže cílům.

Jak doma, tak ve škole musí se pěstovati hygiena nervstva. Vůle buď povzbuzována, cvičeno sebeovládání, potlačovány pudy, a touha po požitcích, které stále víc a více se rozmahají u mládeže. Mládež buď také vzdalována zábav dospělých a příležitosti ke svodu.

Tato pravidla všecka mají platiti i u výchově dívek. Ta má směřovati k nejdůležitějšímu a nejkrásnějšímu jejich povolání mateřskému, aby z nich byly dobré hospodyně a vychovatelky mládeže. Protože matky mají především vliv na fysický a intellektuelní stav generací, měly by dívky v tom smyslu býti vychovávány mnohem pečlivěji. Co se týče ošetřování dítek a vychovatelství, měly by v těchto dvou oborech býti dívky naše vzdělávány co nejsvědomitěji.

Na universitách mělo by se učivo obmeziti, svoboda učení odstraniti, methoda zjednodušiti. Aspoň pokud se lékařství týče.

Hygiena povolání životních měla by se říditi dle týchž pravidel. Třeba se varovati přílišné práce a po každé činnosti odpočívati (zcela methodicky): odpočívati nejen každý den chvíli, nýbrž den v každém témdni a každý rok aspoň čtrnácte dnů. Prázdno bude záhodno ztráviti v přírodě, nepracovati pranic, těšiti se z umění a hudby co nejjednodušší. Tak se uchová duch i tělo svěžím, zdatným a načerpají se síly k nové práci.

Mírné množství požitin, piva a tabáku, vzdalování se hlučných zábav a rozčilujících divadel i vedlejšího zaměstnání, které unavuje, k osvěžení přispěje.

Že je potřebí osvěžení a fysického zaměstnání v převaze intellektuelní činnosti, ukazuje se i v obecenstvu, jeho sháňce po zdravém pohybu na vzduchu, cyklismu, bruslení, hrách, v jeho touze po cestování a letních bytech. Ale výstřelků i tu sluší se chrániti. Služba vojenská je mnohému také zdrojem osvěžení nervového.*)

Ale společnost může pro hygienu nervstva činiti ještě mnohem více. Počátek boje proti alkoholismu to ukazuje. Zavádění nedělního klidu, zákonnité stanovení počtu pracovních hodin denních, zvláště pro nedospělé, je také krok ve prospěch hygieny nervstva. Ale sluší

*) Zdá se, že tu v Erbovi promluvil příslušník vojenského státu.

věnovati zřetel nejen dílnám řemeslnictva, ale i prostorům, v nichž se pracuje mozkem. Těsné, temné, špatně větrané a nevhodně vytápěné kanceláře a komptoiry, kde vzduch tak dost špatný ještě více se kazí plynovým světlem, neblahý vliv pouličního hlomozu na duševní práci také zasluhuje povšimnutí hygienikova. Lepší dláždění, tišší doprava, péče o noční klid neméně přispěje ozdravění nervstva.

Velmi užitečno by bylo dále zřizovati ve velkých městech široká náměstí se stromovím, která by sloužila dospělým čerstvým svým vzduchem, mládeži k pohybu, sportu a hrám. Tělocvičny, plovárny, kluziště, na venku pak tichá stavení ponořená v zeleni, udržování lesů, upravování přírody ku procházkám a k odpočívání, feriální kolonie, podpora chudiny potřebující oddechu a osvěžení — vše to bylo by odpomocí proti nervose a zachránilo by i restaurovalo nervové síly.

Poznati zlo a jeho příčiny znamená viděti cesty k odpomoci a k ochraně. Třeba tedy povzbuzovati v našem případě každého jednotlivce, i společnost a její orgány k úsilovné akci proti nervose, tomuto modernímu jedu.

Jen takto podaří se regeneračním schopnostem organismu a jeho schopnosti přizpůsobovací zmenšiti veliké nebezpečí, jež hrozí lidstvu neurasthenií. Kéž by nás nesklamala naděje, že se toto dílo podaří. Učí-li nás dějiny, že lidstvo nedalo se nikdy příliš voditi úvahami hygienickými, ani když běželo o blízké zájmy, doufáme přece, že veliký pokrok dnešní civilisace a vědy bude míti dosti moci, aby tuto těžkou úlohu zmohl. *Dr. —ý*

*

Vědecká práce na hospodářských výzkumných stanicích severní Ameriky. Přední starostí organisace hospodářských stanic amerických bylo pořízení řady observatoří meteorologických, za příčinou stálých záznamů pohybu tlaku, srážek vodních a zvláště k úpravě signálů orkánových vichřic v Kingstonu, Santiago de Cuba, Santo Domingo, Sant Thomas, Barbados, Dominica, Trinidad, Curaçao a Barranquilla. Úřední spojení souostroví Západní Indie jest pro službu meteorologickou dvakráte denně, i rozesýlají se zprávy mimo z míst jmenovaných, též z Havany, Nasavy, Vera Cruze, Tampico, Coatzacoalcos a Meridy. Služba, oznamující pohyb moře a bouřlivé proměny, opatřuje zprávami veškeré plavební dráhy meziostrovní.

Centrální meteorologická a magnetická observatoř v Mexiku zařídila vědeckou výzbroj třiceti meteorologických stanic v republice mexické, veškeré přístroje meteorologické, pečlivě vyzkoušené, jsou zavedeny a docela na úroveň americkou postaveny. Celá služba jest tak zařízena a síť s americkou tak výhodně spojena, že o blížení se orkánů západoindických a »severáků« od zálivu mexického zvěst půjde telegrafická po celé Unii.

Stanice pro pozorování pohybu větrů konány jsou na nových šestnácti stanicích a ústřednímu bureau se podařilo získati za pozorovatele i profesory v ústavech, colleges a universitách, tak že jest po Americe zcela podrobná statistika i pohrom živelních v jednotlivých

farmách, i množství škodných blesků a škod jimi na majetku občanů učiněných.

Bylinná fyiologie a pathologie. Americká půda, polnímu hospodářství velice příznivá, jest opatřována rostlinstvem, které slouží ku výživě člověka, a jiným, které stává se výhodnou surovinou pro průmysl neb i obchod. Jest předem rolníkovi důležito zvěděti, které že jsou podmínky rozhodující o správném vzrůstu a o nejvydatnějším rozvoji pěstěných druhů, dále které jsou asi nemoci a svízele překážející u výživě jejich, kterými cestami podporoval by se přirozený výběr vhodných variet neb nových druhů. Roku 1898 věnovaly stanice nejvíce pozornosti rostlinám cukr a škrob nosícím, i přihlíženo ku podmínkám, za nichž ona výnosnost by byla zvýšena. Křížení sladkých oranžovníků s rozmanitými rostlinami citrus byla v jedenácti stech a padesáti kombinacích prováděna a účel práce té byl vypěstiti varietu, která by lépe vzdorovala drsnějším podmínkám atmosféry, než orange obyčejná. Na jiných stanicích pozornost věnována jablkům a hruškám, i činěny pokusy aklimatisační s výtečnými varietami kalifornskými a floridskými. Také rozmanité obilí výzkumům podobným jest podrobeno.

Současně konány pokusy srovnávací za účelem pořízení mapy celé Unie, která by měla poskytnouti jasného obrazu o souhlasném, shodném přirozeném spolužití rostlinstva s živočišstvem. Celá Unie má býti rozdělena v pásma geografická dle toho, která domácí a zavedená zvířata žijí v koincidenci s nejvýhodnějšími pro ně rostlinami, jich plody a obilím za potravu jim sloužícím. Studie souhlasná z předcházejících let přinesla již velmi mnoho užitečných sousledků zcela obecného interesu, zvláště pak množství pokynů pro farmáře a zahradníky.

Biologická oddělení stanic určují hospodářskou cenu ptáků i ssavců s bylinami užitkovými spolužijících. Potrava těch zvířat jest podrobně zkoumána, tisíce žaludků otevřeno a zbytky nestrávené potravy seznamenány: tím vyplynul spolehlivý obraz zvířat prospěšných a skutečně škodných.

Tisíce dotazů od farmářů došlých ukazuje zmáhající se interes v té příčině, a mohutný vzrůst pěstované ornithologie ukazuje praktické výsledky z prací stanic těch.

V odborech lesnických podrobeny výzkumu materialie dřev stavebních, zkoumána pevnost jich a nosnost i vhodnost všeho dříví amerického za rozmanitých podmínek půdy, atmosféry atd.

Zcela specialná pozornost věnována travinám a rostlinám pícním, zkušenosti rozšířeny od jednoho konce Unie ku druhému.

Jiný úkol, velmi široký, vyměřen analysám půd. Ve všech stanicích současně s pozorováními meteorologickými stanovena v tisíci případech měnlivá vlhkost rozmanitých půd rolních, jakožto zdroj u výživě rostlin v jeho závislosti s ponebím a místními poměry. Ze všech těch prací má vzejíti podrobný obraz hospodářské klimatologie americké, při němž doplňují se stanice meteorologické s analysami státních chemiků hospodářských. Tito musí stanoviti množství vody z rozmanitých rostlin se vypařující, kterak vlhkost ta jest hrazena

půdou v různých polohách a za rozličných podmínek, jak dalece jeví se vliv aktinity a tepelného záření slunečního, a jaká jest fysiologická činnost těch rostlin v podmínkách těch. Číselné hodnoty jednotlivých výzkumů se srovnávají a tvoří se pak z ohromného materiálu obraz prostý individuálných omylů a vlivů.

Přihlížejíce již předem ku annexi Kuby, starali se Američané zvláště o cennou rostlinu tabákovou na poli i v továrně. Vedle nemocí a citlivostí rostliny tabákové, předsevzato opětovné všestranné studium kvašení tabákového. Zkoumány cenné změny listí tabákového pod vlivem těch rozmanitých faktorů a zkušeností těch hojně použito. Účelem všech těch pokusů jest nalézti přesných podmínek půdy i klimatu pro vzrůst rostliny tabákové, nalézti zvláštnosti práce, která způsobila, že tabáky kubánské a ze Sumatry tak vynikají i poučiti pěstitele americké, aby s témiže výhodami svoji rostlinu dodávali. Za tím účelem jsou zkušení bakteriologové, botanikové i znalci půdy posláni na Kubu i Sumatru, aby na místě všemu se naučili a zkušeností svých amerických tam opravili.

Obsáhlé jsou výzkumy o bakteriologii mléka a sýrů.

Všem stanicím hlavně na srdce položena péče o výzkum těch rostlin, jichž zplodiny Amerika z ciziny kupuje za 8,000.000 dolarů ročně: čekanka, olivy, fíky, kafrovníky, rostliny kaučukové. Největší obtíže ukázaly rostliny poslední, tak, že není valně naděje na kommerciálné využitkování.

Stanice hospodářské nejsou jedinými středisky, v nichž by farmář hledati měl poučení. Jest veliké množství hospodářských škol, specielních ústavů farmářských, boards of agriculture a jiných zařízení veřejných, na nichž poučiti se může moderní, pokroku chtivý rolník, o veškerých otázkách, které vědu s polním hospodářstvím víží. Veškeré tyto ústavy representují jaksi minulost vědeckého hospodářství, kdežto stanice výzkumné poskytují farmáři příležitost, aby nahlédnul v nynější, moderní vývoj, aby pokrok poznával, ba sám i smýšlením vlastním a zkušeností vlastní z pole přinešené pokrok ten k obecnému dobru fedroval. K tomuto momentu hlavně směřuje ona čilá korespondence ústavů výzkumných s farmáři. Do června 1898 bylo dle — Report on the work of the U. S. Departement of agriculture for the year ending June 30. 1898 — odkudž tyto zprávy čerpány jsou — půl milionu otázek stanicemi zodpověděno. Tato americká trpělivost a shovívavost vůči zajisté mnohým velmi naivním otázkám, sloužiž evropské vědecké byrokracii za vzor.

Akt kongresu, jímž výzkumné stanice jsou pořízeny, jedná o účelu jejich čistě výzkumném. Prostředků peněžních i pomůcek (místností, pracovních sil, strojů, dotací) jest hojnost, stanice pracují pro postup celého hospodářství, ale zároveň nespouštějí s očí ony ústavy, na nichž farmář se předběžně vzdělati má. Původní práce na stanicích se zlepšuje a vzrůstá.

Avšak i extense a popularisování agrikulturních vymožeností vědeckých šíří se po celé Americe. I domácí kroužky okolních sousedních farmářů se tvoří a čtením i rozjímáním o věcech hospodářských se baví.

Zvláštní pozornosti těšil se výzkum o výživné hodnotě různých potravin člověku sloužiti majících, též zřetel obrácen, jaká že potrava jest výhodnější pro rozmanitá zaměstnání lidská. Velmi pilná kalorimetrická měření jsou konána o veškerých otázkách těchto stroji nejspolehlivějšími, jaké kdy byly v problémech podobných použity, i jsou výsledky zajímavy též po stránce čistě vědecké. Zvláště z čísel takto od fysiologů získaných mnoho plyne pro dietní uspořádání denní výživy člověka i že Američané beřou věc ihned velmi vážně, počínají se už tvořiti společenstva o úpravě života na basi výzkumů takových. Na basi velmi skromného života lze sociálně dobře stavěti.

Jakožto zajímavé intermezzo budiž zde poznámkou uvedeno, že i kalorimetrická měření o ekvivalenci mezi prací duševní a spotřebou energie tepelné z potravy vzešlé byla konána i že výsledek ten nebyl positivný. Z čehož nechť však nesoudí se, že by prací duševní nebyla únava vyvolána, která kompensaci potravinami vyžaduje. Nesmíme zapomínati, že kalorimetr neukazuje veškeré energie, které byly při nějakém procesu, třeba i chemickém, v okruh působnosti vzaty, nýbrž jen projevy tepelné. Jakž teprv u pochodů duševních!

New-Yorkská stanice má zvláštní státní roční dotaci 25 tisíc dolarů k tomu účelu, aby její členové upravovali knížečky, dle nichž by učitelé malých školek dětem základní zásady veliké přírody v pamět uváděti mohli. Ač jest zřízení severních Států v jistých směrech federativné, v otázkách obecného interesu vždy celý stát participuje, tak i zde v otázkách těch slouží knížečky ty jakožto pomůcky učebné pro všechny státy americké. Poptávky z nejzazších končin o informace a poučení jsou tak hojny, že nyní universitní profesoři a učitelé z colleges docházejí do schůzí učitelů obecných škol, aby jim vykládali o pokrocích vědy, aby je naučili některé drobnější experimenty, jimiž by základní zákony přírody již drobným dětem ukázati mohli.

V Japonsku i v Americe obírají se děti i dospělejší pravdami přirozenými, kdežto my v Evropě hrajeme si s alegoriemi ve škole i na tribuně!

Ty přírodovědecké slabikáře vedou děti k obírání se s přírodou a došly znamenité popularnosti. A stojí ovocnictví a zahradnictví polní v Americe na stupni vysokém.

Jiná oddělení starají se o výrobu i aplikaci sera, jímž se léčí zvířata, sera antitoxinového. V posledním sezení svém vydal kongres zvláštní akt v otázce té i povolil potřebné summy; stavby jsou vyvedeny, zvířata nakoupena. Léčení zvířat ukázalo se býti velmi úspěšným. Zkušenosti získané byly už vypsány a majitelům stád cirkuláře rozeslány i sera nabídnuta. Tuberkulosa a texasská zimnice člověka i zvířete byla zvláště zkoumána.

Oddělení chemické dostalo za úkol prozkoumati cukrové a škrobové suroviny potravinné i možné znečistění a falšování jich. Dále zkoumány jsou podmínky, za nichž získá se cukrovka řepa cukrem nejbohatší. Podmínky ty jsou po celé Americe vyhledávány a příslušné pokyny na pravá místa dopraveny. Výroba jest tím regulována a maximum těžby očekáváno.

Oddělení entomologickému bylo přikázáno hledati všechny možné doklady o hmyzu, jenž škodí ovocným stromům, zvláště plodům v rozličných pásmech Ameriky. Dále studovati měly se závady, hledíc ku stromům stín poskytujícím a detaily z téhož hlediska o celém rodu citrus, jenž, jak již řečeno bylo, zvláště loni Amerikány velice interesoval. Veliké množství sebráno jest zkušeností o vlivech kyseliny kyanovodíkové na pukliny a trhliny kůry a listí i plodů, i do jaké míry jeví se následky nátěrů preparátů arsenových po všech orgánech postížených bylin. I parasiti a mnozí škodní hmyzové jsou nejen studováni, nýbrž i zavedeni a hmyz specielní rostliny oplodňující z celého světa jest sháněn. Tak zvláště zaveden jest hmyz, jenž oplodněním fíkovníků smyrenských dává vznik fíkům v obchodě tak hledaným a pokusy v Kalifornii na veliko jsou zahájeny.

I pokusy na vymoření domácí mouchy a blechy, dvou přátel člověka, kteří, jak se zdá, mají veliký podíl v rozšiřování nemocí nakažlivých, mnohé jsou provedeny a podařily se.

Amerika jest země zajímavá: přírodních zákonů, problémů fundamentálných z oboru věd přírodních nebylo tam mnoho nalezeno, ale každý vynález evropský zaváděti do samé krevní cirkulace celého života, to umí znamenitě. Těchto několik ukázek z jediného oboru zajisté jest poučných.

*

Válka španělsko-americká s hlediska lékařského a zdravotnického. O válkách mají také lékaři co mluviti jednak jako representanti lidumilství, jednak jako povolaní strážcové zdraví bojujících, kteří bdí nad tím, aby nebyly životy zbytečnou krvežíznivostí utráceny, aby vojíni netrpěli hygienickými nedostatky — zkrátka, aby nezbytné zlo — válka — skončila s utrpením válčících co nejmenším.

Také o nedávné válce americko-španělské daly se slyšeti některé hlasy z řad lékařských, z nichž zvláště pozoruhodné mínění Karrolla Dunhama*) zde míníme ztlumočiti.

Nyní, když je boj dobojován, doufám, na dobro nelze popříti, že opatření k ochraně zdraví amerických vojů byla nedostatečná. Autor probírá události války se svého stanoviska a snaží se pověděti jen pravdu. (Autor je Američan). Boj započal s obavou, že námořnictvo americké není tak mocné, aby válka mohla býti brzy skončena. Ale ukázalo se, že obava byla neopodstatněna. »Naše námořnictvo sluší pokládati za jeden z nejlepších způsobů systematického využitkování kooperativní energie.« Stroj ten pracuje okamžitě, jest hotový od hlavy až k patě. Od topiče až po kommandanta každý je na svém místě. Láska k povinnosti a k vlasti diriguje všechny. Dobrou kázní a jednotou stala se marina americká skvělým vzorem národu i cizím státům.

Jaký je rozdíl mezí armádou a marinou? Tato byla pokládána za jednotku a jako taková pěstována. Velitelé její, prakticky vycvičení v řízení válečných lodi, naučili se manevrovati těmito massami,

*) Revue scientifique, 1899, No. 1.

takže je dovedou přivésti tam, kde je chtějí míti. Armáda americká skládající se z *malého počtu vojínů z povolání*, rozptýlených po jednotlivých místech rozsáhlého amerického territoria, nenaučila se manevrovati jako velký celek venku, mimo vlast, a neměla příležitosti řešiti velké problemy moderního válečnictví; mobilisaci, taktiku a strategiku atd.

Amerika měla od r. 1875 jen 25.000 vojáků t. j. $^{1}/_{30}$% veškeré populace, jež činí na 70 milionů. Soudilo se, že by velké vojsko bylo příliš mocnou oporou ústřední vlády washingtonské. Ostatně měla Amerika jiné úkoly a nemohla se příliš zabývati armádou. Úkol Ameriky byl defensivní. I bylo si obyvatelstvo její dobře toho vědomo, že, bude-li třeba, dovede postaviti obrovskou armádu, když by se zevní síly vměšovaly do osudu vlasti. Pravidelné armádě svěřen zatím úkol *policie*.

Když náhle došlo k offensivě, přizpůsobilo se námořnictvo dokonale poměrům. Ale přes všecku odvahu, vytrvalost a statečnost, kterou projevilo americké vojsko u Santiaga, nevyhověla armáda úplně svému poslání. Ale boje ty přinesly poučení, dle něhož třeba vojsko americké modifikovati a vyučovati ve válečnictví.

Až do r. 1870 ve všech válkách nemoc zhubila více vojáků, nežli děla. Ve francouzsko-německé válce zvítězili Němci nad chorobou. Ze 40.500 osob, které zemřely za té války, umřelo 28.202 následkem poranění a 12.180 následkem choroby.

Pokroky chirurgie a hygieny za 33 let, která uplynula od poslední války (občanské) v Americe, jsou znamenité. Amerika nezanedbává pokroků věd. Velké nemocnice využitkovaly resultátů vědeckého bádání evropského ještě dříve, nežli v Evropě mnozí chápali dosah těchto výzkumů. Ačkoliv málo k válce připraveni, nerozpakovali se v Americe vyslati vojáky do boje, neobávajíce se žádných obtíží, když byli vyřadili z vyslaného vojska ty nejslabší.

Ukolem vojenského lékaře je především vybrati muže k snášení obtíží válečných způsobilé. Spíše zlu předejíti, nežli hotové zlo léčiti je jeho povinností. Když pak vybral nejschopnější, je druhým jeho úkolem pečovati o to, aby je při dobrém zdraví udržel a při takovém stavu, aby mohli dostáti svým povinnostem. Vychovati je k dlouhým pochodům, přivykati je diaetetice způsobilé a vzdělati je tak, aby měli smysl pro požadavky zdravotnictví — toť snaha dobrého vojenského lékaře.

A to je těžké. Intelligentní voják slyšel o bakteriích, ví, že mají vliv na zdraví lidské, ale nepovažuje je za tak nebezpečné, jako koule. Zkušenosti turecké armády v Thessalii ukázaly, že bacilly nejsou o nic neškodnější kulí. Toto vojsko ztratilo 1000 vojínů v boji a 19.000 chorobami, nepočítaje 22.000, které bylo nutno poslati domů a z nichž 8000 zemřelo později. *Vždy 1 muž zabit kulí, 27 chorobou*. Největší počet úmrtí připadal na případy, ku kterým by nebylo mohlo dojíti při dobrém regimu zdravotním.

Také americké čety trpěly chorobami, kterým se mohlo předejíti. Máme nyní dosti vědomostí o profylaxi chorob, abychom jim

mohli zabrániti, ale třeba také, aby *tyto vědomosti měl i komandující*, a aby poslouchali těchto předpisů i podřízení. Jest úkolem velitele dbáti o zachování pravidel zdravotních. Především se má všecka voda určená k pití převařiti. Tím se zničí zárodky chorobotvorné, které snad chová. Ale jak toho docíliti, aby mužové umírající žízní dali se přiměti ku převařování vody? Důstojníci mají o to dbáti, aby se předpisy zdravotní přesně zachovávaly. Bohužel však mnozí z nich necítí své zodpovědnosti v ohledu zdravotnickém. Velitel má si toho býti vědom, že tato malá opatrnost (svaření vody před tím, nežli se dovolí píti) má dosah nesmírný, neboť vojsko ujde týfu, nebezpečnému spojenci vojska nepřátelského.

Zdravotní požadavky vojska na pochodu jsou: hojnost pitné vody, suchá půda, porosní, s dobrou, přirozenou drénáží, dříví k pálení, dosti píce pro koně a mezky. Je-li o tyto potřeby postaráno předejdou se choroby v poli, ovšem *pokud velitelé řídí se dle pokynů lékařských*.

Hned na počátku války rozeslal zdravotní šéf lékařům vojenským cirkulář upozorňující je na nebezpečí života v táboře a poskytující jim návod, jak brániti ev. chorobám (tyf, průjmy, dysenterie, žlutá zimnice).

Ale volba ležení dála se podle požadavků strategiky. Půda neodpovídala požadavkům hygienickým (tenká vrstva prsti na hlině zadržující vodu) ani v Chickamanze ani v Algeru (zde nebylo vody). Jenom v Tampě byly zdravotní požadavky dobré.

Tyfus zuřil děsně za války o secessi. Při každé změně místa nemoc v armádě po několika nedělích se zhoršila. Za prvního roku války 8% všeho vojska onemocnělo tyfem. Mortabilita u bělochů dosáhla 36%. u černochů 55%. Ale věda učinila pokrok. Byl nalezen bacill zaviňující chorobu a my víme, že nemoc je přenosna. Šíří ji přímo nebo nepřímo voda a mouchy. Odpadky a faekalie vylévají se na půdu v ležení, do děr vykopaných v různé hloubce. Zdravotní služba má pečovati o to, aby tyto latriny byly častěji zasypávány čerstvou prstí a jámy již plné aby byly zasypány. Ale voda dešťová strhuje ev. zárodky a zanáší je půdou do studní a potoků, ze kterých když se pije, mohou se zárodky ty dostati opět do těla lidského. Nebezpečí toto nelze jinak odstraniti, nežli systematickým odvážením odpadků.

Ale opatření zdravotní za války kubské prováděna nebyla. To je faktum nepopíratelné.

Na Kubě bylo se především obávati střídavky a žluté zimnice. Prvou způsobuje *Plasmodium malariae*. Nejlépe lze se jí uchrániti, hledíme-li k tomu, aby ti, kdož jsou jí vystaveni, naprosto nalezali se v nejlepších poměrech zdravotních, aby byli chráněni před extrémy horka a zimy, vlhka i sucha, jak se v krajích tropických vyskytuje. Plasmodium malariae ničí rudé krvinky. Proto osoby jí stižené nedovedou delší dobu assimilovati potravu. Aby se zotavili, potřebují čerstvého vzduchu a času.

Před r. 1761 slynula Havanna zdravým podnebím. Chorob nakažlivých tu nebylo. Roku 1761 objevila se zde žlutá zimnice a usmrtila 3000 osob, 8 let po té byla žde decimována malá armáda 3500 mužů čítající, která přišla ze Španěl. Rok na to z 8000 vyloděných mužů 2000 zemřelo během desíti měsíců. Od té doby panovala žlutá zimnice na Kubě bez ustání. Za 480 měsíců (od roku 1846—1879) byl jen jeden měsíc, v němž nevyskytl se ani jeden officielně známý případ této choroby. Ve Spojených státech nebyla nikdy nemoc tato stálou, ačkoli záliv mechický a pobřeží atlantického okeánu častěji trpěly prudkými epidemiemi této choroby. Ale na Kubě je žlutá zimnice endemickou. Válka mohla býti prospěšnou Americe jenom po předchozí assanaci Havany a jiných přístavů Kubských, která však byla by možna jenom po evakuaci Kuby.

Za vojny disponovala Amerika těmito nemocnicemi: Key west (Florida 755 lůžek), pevnost Mac Pherson (Georgie 1050 lůžek), pevnost Thomas (Kentucky, 432 lůžek) Chicamanga (255 lůžek), Fortress Montroe (Virginie 535 lůžek), Fort Myer (Virginie 308 lůžek). Několik set lůžek bylo vedle toho instalováno v námořnické nemocnici v Novém Yorku i v civilních nemocnicích novoyorských, pak v Brooklyně, Charlestonu a jinde. Ku transportu nemocných a raněných sloužilo několik lodí za nemocnice zařízených (lazaretové lodi zvaných), které obstarávaly spojení mezi Kubou a Porto Rico z jedné strany a Key-Westem, Tampou atd. z druhé strany. V Tampě jeden vlak nemocniční složený z 10 vagonů s lůžky a s jedním vagonem-restaurantem obstarával stále spojení mezi přístavem a různými nemocnicemi vnitřními.

Když po veplutí loďstva Cerverova do Santiaga bylo rozhodnuto, že se má táhnouti proti tomuto městu, myslelo se, že v měsíci tom (červnu) provincie ona prosta je smrtných epidemií a že zatím vojáci se akklimatisují, takže budou schopni táhnouti potom do méně zdravých končin. 5. června bylo v Tampě koncentrováno 35.000 mužů. Ale běželo o vypravení této milice. Tvrdilo se, že 90% toho mužstva náleží stálé milici a je vypraveno. Ale ukázalo se, že 40% byli dobrovolníci. Tím povstaly zmatky a otálení, následkem kteréhož musilo se upustiti od operací u Guantanama, zpočátku projektovaných i bylo třeba udeřiti přímo na Santiago. V červenci bylo se co nejvíce obávati chorob na Kubě a to vedlo k odvážným podnikům válečným, korunovaným na štěstí úspěchy. Při tom však nelze pochopiti, jak bylo možno vyslati do boje mužstvo beze všeho lékařského materiálu. Pod záminkou, že pomůcek ku transportu není dosti, zanechaly se všecky potřeby lékařské v záloze v Tampě. Když transporty přibyly ku Santiagu, rozhodnuto vyloditi je u Baiquiri, asi 30 km od Santiaga. Doprava munice a děl z lodí na břeh se nezdařila a tu musily všecko vylodění obstarati malé lodi. Tím se stalo, že lékařské zásoby a potraviny z velké části nemohly býti vyloděny. V malé, pěkné vesnici Siboney rozbito ležení, ale v jednom z obydlí vypukl první případ žluté zimnice. Místo, aby se provedla evakuace tohoto místa a vesnice aby se spálila, nestalo se tak, až teprve po příchodu generála Milesa.

Vojsko bylo vyloděno v prvních dnech posledního téhodne června a hned taženo vpřed žonglemi po bídných cestách. Každý voják nesl pokrývku a výživu na tři dny. Ale vojáci za parna nejprve odhazovali pokrývky, pak zásoby jídla. Když rozbit tábor a místo denního horka nastal noční chlad, postrádalo mužstvo pokrývek a mnozí i potravy. Protože nebylo naděje, že obdrží novou, leda až po 2—3 dnech, stala se situace velmi závažnou a nezbylo tudíž, nežli obmeziti stravování na něco špeku a kávy. Problém, jak opatřiti vody, byl přetřásán před odchodem vojska z Tampy i dány vojsku podrobné pokyny. Ale mužstvo nemělo nyní nádob na převařování vody a tudíž bylo třeba užiti k tomu cínových kalíšků. Mužstvo vystavené v čele útoku mělo všeho nedostatek, mezi tím co se naházelo do moře na sta pytlů brambor a cibulí.

Lékařská služba armádní disponovala při tom nemocnicí, které velel major Wood. Byla installována 5 km. od Santiaga v houští; dále měla nemocnici zřízenou na břehu a lazaretovou loď »Olivette«, zakotvenou v přístavu. 1. července prvá nemocnice skládala se ze 3 velkých stanů pro operace, lékárny a stanu k vydávání léčiv i udílení porad. Čtvrtý velký stan reservován pro raněné důstojníky a 6 menších stanů bylo určeno pro raněné vojáky. Personál lékařský tvořilo 5 chirurgů. Jeden z nich podává zprávu o tom, že byl nedostatek ošetřovatelů a že pro malý počet ambulancí nebylo možno dopraviti všecky raněné do nemocnice. Tato nemocnice stačila pro 100 nemocných. Neměla ani slamníků ani matrací ani podušek. Pokrývek bylo málo. K výměně prádla byly jen 3 tucty košilí. Potravin pro nemocné nebylo žádných, vyjma něco masového extraktu a koncentrovaného mléka, kteréžto potraviny nalezeny v zavazadlech jednoho chirurga a které byly reservovány pro nejtěžší případy. Lékaři měli k disposici jen asi 20 nosičů raněných a pomocníků.

Nemocní počali přicházeti 1. července v 9 hodin ráno. Chirurgové započali svoje dílo i pracovali bez přetržení 21 hodin. Do noci ošetřili a operovali 154 mužů, ale nemocných přibývalo tolik a tak rychle, že se již další příchozí nezanášeli. Za dne nemocní odpočívali v trávě, vystaveni tropickému žáru. V noci zůstávali ležeti tam, kde byli, a zmrzli. V noci musili chirurgové pracovati při svíčkách a byli tudíž vystaveni střelám španělských pěšců, skrytých ve stromoví. Mnozí vojáci přicházeli polonazí. Zásoba pokrývek a prádla byla brzy vyčerpána, takže nemocní vystaveni byli bez ochrany žáru dne a chladu noci. Od 1.—2. července přijala nemocnice 800 raněných. Kdo mohl jíti nebo byl schopen transportu, dopraven přes Siboney na lazaretové lodi. Byla obava, že rychlejší střely nynější budou nebezpečnější, nežli starší zbraň. Ale obava se nesplnila. Projektil malokalibrové ručnice Mauserovy, který proletí metr tlustým dřevem (tvrdým), prorazí tělo v rovné čáře s takovou rychlostí, že útržky oděvu nezanechává v ráně. Není třeba sondovati, což je na bojišti vždy nebezpečno. Kanál rány dovoluje dokonalou drénaž, takže výměšky mohou odtékati a infekce není tak snadno možna (?) Protože každý voják má po ruce první obvaz (bylo rozdáno 292.000 takových balíčků

s prvním obvazem), nalezá se rána od počátků v lepších poměrech. Za krátkých zkušeností u Santiaga byla proporce uzdravených dosti veliká. Také Roentgenův objev na Kubě prokázal při zjišťování cizích těles mnoho dobrých služeb ve vojště, i pokud se týče zjišťování zlámanin.

Malaria za takových podmínek byla takřka nezbytna. Pochody za dešťů v tropických krajích nezůstávají beztrestnými. Ale vojsku americkému hrozilo větší nebezpečí. Když ohlášeno kommandantu Santiaga, že bude bombardován, vyšlo obyvatelstvo Santiaga v ústrety americkému vojsku a bylo tímto přijato srdečně. Ale přinášelo mu hlad a infekční nemoci. Smísilo se s vojskem a installováno s ním ve vesnicích Caney a Siboney, ba přijímáno i do vojenských ambulancí, pokud bylo raněno nebo onemocnělo.

Brzy po té počala zuřiti žlutá zimnice; z počátku objevilo se několik případů, pak 20, pak 200. Poměry byly nehygienické. Vojáci a obyvatelstvo mísilo se navzájem. Vojáci kupovali ovoce bez obavy, že by mohli zdraví svému uškoditi. Námořnictvo v Guantanamo bylo lépe disciplinováno. Zamořené domy byly spáleny a tak docíleno, že do 15. července nebylo v celém ležení maccallaském ani jediného případu žluté zimnice, kdežto v Siboney zuřila nemoc ta děsně.

Na štěstí Španělové nevěděli o těchto nehodách, sice by se nejspíše nebyli vzdali. Koncem června se ukázalo, že zůstane-li vojsko před Santiagem, jeho ztráty budou děsné. Ministr války tehdáž vybídl velitele, aby táhl do nitra Kuby k San Luis. Osm brigádních velitelů prohlásilo však, že jejich vojíni musí bez odkladu býti odesláni na sever Spojených Států. Trpí prý malarií a žlutá zimnice, jež nenabyla prý dosud mezi nimi charakteru epidemického, zajisté co nejdříve se rozmůže a zničila by brigády. Do nitra Kuby nemohla se ostatní armáda dostati, ano nebylo kommunikačních prostředků. »Armáda musí býti hned odvolána nebo zhyne!« končilo prohlášení oněch velitelů. V té době bylo sotva 10% vojínů armády boje schopno.

Toto vyzvání pohnulo vládu, že zřídila ve Montank (Long Island) útočiště pro vojáky, jež bylo třeba z Kuby odvésti.

Příchod transportu se 100 nemocných do N. Yorku vyvolal rozhořčení obecenstva. Velitel této lodi »Seneca« zvané, vzpíral se přijmouti raněné, protože loď jeho nebyla na to zařízena a vezla žurnalisty a cizí vojenské attachées. Rány musily se omývati mořskou vodou, cestující musili roztrhati košile, aby bylo dosti obvazků pro nemocné. Potřebné operace bylo nutno prováděti kapesním nožem, neboť chirurgové neměli instrumentů.

Pak přijela 29. července loď Concho se 172 nemocnými. Měla 58 lůžek. Loď opustila Kubu s jedním lékařem vysíleným a jedním ošetřovatelem. Nebylo dosti sladké vody, dosti léků. Ministerstvo války pozdě vydalo instrukce pro lodi sloužící k transportu raněných, které před odjezdem musily býti napotom ohledány a opatřeny dostatkem potravin a léků.

Reservní vojsko nebylo v lepším stavu. V Chicaramarre zuřil tyf, v Algeru pak vzmohl se tak, že delší pobyt zde stal se pro

mužstvo nebezpečným. Zdravotních pravidel se tu nešetřilo, mnoho vojáků mělo stany podle stoky. Tato velká ležení musila býti opuštěna. Nejlépe ještě měly se věci v Jacksonville, kde obecní úřad nedovolil vojákům žádné přehmaty proti hygieně a kde k tomu hleděl, aby odpadky byly odstraňovány a spalovány.

Transportní loď Mobile byla tak přeplněna, že »nemocní mohli sotva dýchati«. Přivezla 300 nemocných vojínů. Reloef přivezla z Portorika přes 150 případů tyfu. Autor myslí, že nemoc byla exportována hned z počátku z ležení, špatně v hygienickém ohledu zorganisovaných.

Kdežto ministr války tak špatně povinnostem svým dostál, námořnictvo installovalo v Portsmouthu ani ne za dva dny baráky a vše potřebné k umístění 1100 zajatců odeslaných ze Santiaga. Zajatci ti žili zde 2 měsíce v poměrech tak vhodných, jaké byly by zachránily život mnohému našinci.

Evakuace vojska z Montanku do nitra země byla zdrojem nových utrpení. Transport děl se za velkých paren v prvních dnech září vlakem, kdežto mnohem výhodnější by bylo voliti cestu po vodě. Někteří nemocní přišedše na nádraží musili se navrátiti do nemocnice, protože důstojníci, kterým svěřena péče o jich transport, neměli rozkazů; když se pak ti nemocní vrátili do nemocnice, nalezli svá lůžka zaujata jinými.

To se přihodilo několik hodin cesty od nejbohatšího města Ameriky, před očima lidí, jichž bratří, synové a manželé byli také v boji. Lidé, kteří provádějí obrovské podniky, neměli připustiti podobnou bezstarostnost.

Angličané mající nejdokonalejší vojsko, které se osvědčilo v Sudanu, naučili se všeličemu z války Krimské. Nezdar z těchto dob zaviněný neschopností administrace, vyvolal takový odpor, že vše bylo reformováno a docíleno vojska dnes tak zdatného.

Kéž by podobnou reakci vyvolaly i zkušenosti americké za poslední války, přeje si autor. Ačkoliv i americká armáda učinila značné pokroky od dob války o secessi, dlužno pátrati po příčinách posledních neúspěchů a pracovati proti nim.

* * *

Když už mluvíme o těchto aktuálních otázkách z hygieny válečné (— zkušenosti ty měly by býti zrale uvažovány i u nás —) nebude od místa, zmíniti se zde o listu Prof. Esmarcha směřujícím proti nové střelné zbrani. Známý, stařičký chirurg Kielský, prof. Esmarch, proslulý jak pracemi vědeckými tak i lidumilnými návrhy k organisaci ochrany a první pomoci v nehodách a úrazech, vyjadřuje se ve svém dopisu, který uveřejňuje právě Deutsche Revue asi takto: Nejnalehavějším úkolem konference míru bude odstraniti dle možnosti hrůzy války. Lékař musí především ozvati se ve jménu humanity, jakmile střelná zbraň zohavuje člověka. Úkol zbraně je vyplněn, učinila-li toho, koho zasáhla, neschopným dalšího boje. Nová střelná zbraň však vskutku »slibuje« býti hroznou. Nová zbraň, která je nyní v Evropě téměř u všech národů zavedena, má velikou počáteční

rychlost (640 m). Projektil je olověný a je opatřen kovovým pláštěm. Proráží překážku velkou silou. Ještě na 3000 m může provrtati 4 osoby za sebou stojící. Jinak mají se věci, když se kovový plášť na hrotu projektilu odstraní. Potom účinkuje živá síla a deformace projektilu společně a resultuje rozsáhlé roztříštění tvrdých, zvláště pak měkkých tkaní. Těchto projektilů (zvaných »dum-dum« podle státní továrny Dum-dum v Kalkuttě) užívalo anglické vojsko při posledních bojích v Čitralu proti domorodcům indickým. Střely způsobovaly takové devastace, že se anglický chirurg vyjádřil, že by v evropské válce pravděpodobně byly zakázány. Angličtí vojáci pozorovali, že nejeden protivník kulí provrtaný byl sto dále proti nim útočiti. Také v Aegyptě vyráběl podobné projektily Hamilton. Prof. Bruns v Tubinkách prováděl na mrtvolách pokusy s těmito projektily s olověnými hroty. Výsledky předstihly nejhorší předpoklad. Bruns shledal, že výstřel projektilu s olověným hrotem na blízko způsoboval poranění horší, nežli kterákoli jiná koule. Povždy pozorován rozsáhlý nepravidelný výstřel*). Ve svalech byla vždy veliká (až zvící pěsti) dutina způsobená roztříštěním tkaně a kosti. Kromě toho byly kusy tkaně z těla vyraženy. Kosť roztříštěna na nesčetné malé třísky, takže povstával často i rozsáhlý defekt v kosti. Na velmi malou vzdálenost (25—50 m) byly výstřelem měkké části u velkém rozsahu roztříštěny, roztrhány, rozbity. Nejednou souvisel úd s ostatním tělem jenom proužky kůže nebo šlachami. Ještě na vzdálenost 400 metrů byl patrným specifický účinek projektilů s olověným hrotem. Rány byly rozhodně těžší nežli poranění způsobená z téže vzdálenosti projektily s pláštěm. Konservativní chirurgie, která zachraňuje, co se zachovati dá, a jejíž úspěchy byly zvláště při střelných ranách v posledních letech znamenité, je proti těmto poraněním bezmocna. Nezbylo by nic jiného, nežli poraněné, nevykrvácejí-li dříve, nežli lékařská pomoc přijde, amputovati. Bruns praví: Projektily s olověným hrotem způsobují na malé vzdálenosti strašlivá zranění, na velké vzdálenosti působí méně jistě, nežli projektily s úplným pláštěm.

Prof. Esmarch žádá, aby konference míru, která se bude letos odbývati, stanovila mezinárodní konvencí, že se smí užívati jen takových olověných projektilů malého kalibru, které mají plášť z tvrdého kovu buďto úplný neb aspoň na hrotu. *dr. —ý.—*

*

Astronomická zpráva na březen. Hvězdná obloha večerní jeví se již značně stočena k západu. Zvlášť nápadně lze toto stáčení pozorovati na Orionu. V prosinci večer asi v 8 hodin vycházel. Začátkem března v 8 hodin večer již vrcholí, totiž je nejvýše nad jižním obzorem, asi ve výši 40°, jako Slunce z jara v poledne. Podobně stočila se od prosince všecka ostatní souhvězdí o 90° k západu, tak že na př. souhvězdí Skopce, Andromedy a Pegasa, která

*) Proletí-li koule na př. stehnem, nalezneme na něm dvě rány, jednu, kterou způsobila koule do těla vnikajíc (vstřel), a druhou, kterou způsobila opouštějíc tělo (výstřel).

v prosinci z večera vrcholila, začátkem března večer již zapadají, a souhvězdí, která v prosinci večer ještě byla pod obzorem východním, jsou v březnu večer již nad ním, na př. souhvězdí Velkého a Malého Psa a souhvězdí Lva. Souhvězdí Velkého Vozu u nás vůbec nezapadá. V prosinci bylo z večera pod Polárkou — v březnu východně od Polárky. Mléčná dráha klenula se od východu k západu — a v březnu od jihu k severu. Příčinou všech těchto zjevů je Slunce, poněvadž se mezi hvězdami jeví vždy na jiném a jiném místě. V prosinci bylo v souhvězdí Štíra a do března prošlo již souhvězdími Střelce, Kozorožce a Vodnáře, a na začátku jara, dne 20. března jest již v souhvězdí Ryb, tedy pod Pegasem, s nímž proto zároveň vychází a zapadá, kdežto v prosinci vycházelo a zapadalo zároveň se souhvězdím Štíra a Střelce.

Oběžnice možno v březnu všecky pozorovati. Merkur má dne 24. března největší elongaci východní 19° a je možno jej již od polovice března až do začátku dubna dobře pozorovati. Zapadá v té době 1 hodinu až $1^3/_4$ hodiny po západu Slunce, na př. dne 15. března v 7 h. 24 m. a 25.—30. března v 8 h. 10 m. Pouhým okem lze jej vyhledati teprve $^3/_4$ hodiny po západu Slunce, takže jej možno v nejpříznivějším případě 1 hodinu pozorovati. Venuše září ráno nad východem asi půl druhé hodiny před východem Slunce. Září však již mnohem slaběji než v lednu a začátkem února, neboť se od Země vzdaluje. Mars obrátil se v souhvězdí Blíženců a spěchá pod nimi rychle do souhvězdí Raka. Vrcholí v 8 h. večer. Jupiter vychází k desáté hodině a dlí v souhvězdí Vah. Saturn je v souhvězdí Hadonoše a vychází ráno ke druhé hodině.

Vzácný meteor rozsvítil se nad Čechami v neděli dne 19. února k sedmé hodině večerní. Ve všech denních listech objevily se zprávy z nejrůznějších krajin, jenže bohužel zprávy velice kusé a neúplné. Avšak snad by bylo ještě dodatečně možno získati zpráv důkladnějších, hlavně pokud se týká místa, kde meteor zasvitl. Když je obloha jasná a pozorovatel zná význačnější souhvězdí, jest ovšem nejcennější takové pozorování, které praví na př.: Meteor zasvitl mezi souhvězdím Blíženců a Oriona, a shasl u Plejad, a podobně. Nezná-li však pozorovatel žádného blízkého souhvězdí, nebo byla-li obloha zamračena, nebo udál-li se zjev za dne, nutno stanoviti polohu jeho dle předmětů, které pozorovatele v tom okamžiku obklopovaly. Na př. takto: Pozoroval jsem na hlavní silnici, vedoucí z Benešova ku Praze u kilometru 72. (po případě ještě bližší udání — u kterého, stromu, neb mostu a pod.). Meteor zasvitl na severním obzoru, nad levým okrajem lesa po pravě straně silnice ležícího, ve výši asi 30° nad obzorem a shasl nad západním obzorem právě asi nad strážním domkem číslo 193.

Kdyby někdo z pozorovatelů meteoru ze dne 19. února mohl podobným způsobem přesně popsati místo, z něhož pozoroval, a místo, na němž meteor zazářil, velice by tím přispěl ku poznání celé dráhy meteoru.*) Že zprávy z různých krajin různě zní, že jeden pozoro-

*) Podobné zprávy buďtež laskavě zaslány prof. Fr. Nušlovi v Hradci Král.

vatel viděl meteor na západě, jiný na severu, jiný na východě, to jest přirozeno, poněvadž se dle polohy místa z něhož pozorováno, místo meteoru v různých směrech jeví. Ovšem nesmí se udání naprosto rozcházeti, na př. nelze v Praze jistý zjev pozorovati na západě a v Kolíně na východě, naopak ano. Dle zpráv dosud uveřejněných letěl meteor nad Mělníkem a zanikl kdesi mezi Černým Kostelcem a Říčany. Ač bylo namnoze slyšeti silný výbuch, nemusil proto ještě meteor k zemi dopadnouti, snad tak se ve vzduchu rozžhavil, že naprosto shořel. *N.*

*

»Moderní básníci angličtí«. (1700—1800.) Překlady Jaroslava Vrchlického v Praze. Nakladatelství Jos. R. Vilímka knihtiskárna.

Nedávno teprve ozval se hlas, volající po překladech anglické prosy. Plným právem. Nejen, že nemáme překladů z novější literatury anglické, ale ani ze starších autorů, jichž vliv na naše písemnictví by mohl býti jen prospěšný, není z daleka ještě všechno přeloženo. Stačí jenom připomenouti, kolik větších děl jediného Dickense na příklad máme v dobrých překladech. Ještě hůř jest s poesií anglickou. Pracovalo se ovšem dost v tomto oboru a dlouhá řada překladatelů od Jungmanna, Palackého, Holmana, Čelakovského a Douchu přes J. J. Kolára, Friče, E. B. Kaizla až k Durdíkovi, P. Sobotkovi, Sládkovi, Dörflovi, Jungovi, Iblovi, Krskovi, J. V. Černému, Krásnohorské a Klášterskému četnými převody snažila se otevříti obecenstvu českému pohledy do ohromného, nepřebraného bohatství poesie anglické. Ale v práci té nebylo systému a tak se stalo, že na př. ačkoli řada překladatelů pracovala o převodu básní Byronových, až po dnešní den úplného českého Byrona nemáme. A je-li tomu tak u jednoho z největších básníků anglických, jak neúplný, nepřesný, mlhavý jest teprve celkový obraz veškeré poesie tohoto podivuhodného národa? Kdo ze širšího obecenstva — mám tu na mysli ovšem jen ony nepříliš četné kruhy, které umění a literatuře přinášejí skutečné porozumění vstříc — má jen přibližně správné ponětí o tom bohatství citů a ideí, které obráží se v poesii anglické? Jaroslav Vrchlický, který i v tomto ohledu vykonal práci přímo neobsáhlou, přítomnou knihou snaží se podati obecenstvu českému alespoň výbor všeho, co po jeho soudu v básnictví anglickém jest krásného a výrazného. Doplňuje tak dílem tímto řadu velikých anthologií, kterými seznámil nás s novějším básnictvím francouzským a vlašským. Přítomná kniha jest prvou částí obdobného rozsáhlého výboru z moderní poesie anglické. Obsahuje dobu mezi rokem 1700.—1800. a výbor díla padesáti básníků, počínaje Thomsonem a konče T. B. Macaulayem.

Každý výbor jest věcí nejvýš choulostivou a nevděčnou. Nejen, že sám výběr, jakožto věc vkusu jest něčím nejvýš relativním a subjektivním, tedy prací, kterou se jest těžko zavděčiti všem, poněvadž zde mohou míti pravdu i všichni kritikové, stojící na nejrůznějších stanoviskách i pořadatel vycházející z hlediska opět zcela jiného, ale také proto, že výbor z obsáhlého životního díla celé veliké řady

básníků jest něčím svrchovaně zodpovědným. Jak mohu zodpovídati svoje tvrzení, že z toho a toho básníka jen ta neb ona báseň jest hodna býti přijata do sbírky, předvádějící výkvět jisté poesie obecenstvu, jež nemá o vývoji a poměrech poesie té nejmenšího ponětí a jest zcela odkázáno na to, co mu o ní řeknu a co z ní vyberu já? Nic není přirozenějšího, než že pojmu do svého výboru básníka bezvýznamného jinak, který mne chytil jednou dvěma slušnějšími básněmi a že zapomenu na jiného, který napsal věci reliefnější a svéráznější. A pak i sám výběr prací z jediného básníka není prací vděčnou. Tím méně anthologie z poesie celého národa. Chci-li, aby zastoupeno bylo co nejvíce básníků (a to musím chtíti, aby obraz celku byl co nejúplnější), nemohu ze žádného do své sbírky mnoho pojati. Tu pak číselně stejně nebo alespoň velmi podobně jsou representováni i básník vynikající i průměrný básníček, jehož třeba jediná zdařilá báseň učinila populárním. A konečně i stránka překladatelská ukládá pořadateli podobného výboru práci nesnadnou a svízelnou. Vyberu, řekněme, třicet básníků, z nichž každý má svůj tón. Každý jest individualitou, jinak bych ho do výboru svého nepojal. Ale to znamená, že při překladu musím se ze všech sil snažiti, vystihnouti třicet různých, třeba navzájem protilehlých individualit. Jest to vždycky možné? A když, dosáhnu cíle svého při všech stejně?

Jak viděti, není hned tak nevděčného úkolu, jako pořádati anthologie. Jaroslav Vrchlický ukázal již několikrát, že i v tomto směru měl šťastnou ruku. Namítejte si proti výborům jeho cokoliv, neupřete jim, že v celku (a jinak to ani není možno) dobře poučují o směrech a proudech v dotyčných poesiích. To platí zcela i o přítomném výboru. Může se namítati — a také se tak již stalo — proč jako krajní hranice svého výboru položil roky 1700. a 1800., které přece pro anglickou literaturu neznamenají žádného důležitého rozhraní.

Ale na druhé straně třeba zase uznati, že v pestrém víru proudů v anglické poesii onoho století těžko nalézti rozhraní absolutní platnosti a závažnosti. A nějakého omezení bylo přece třeba. Sáhl tedy p. překladatel prostě po rozdělení, které bylo nejbližším — totiž časovém.

V rámci zvolené doby nebude asi význačnějšího básníka, který by ve výboru Vrchlického nebyl zastoupen. Spíše možno říci, že některý z podřízenějších duchů beze škody celku mohl býti vynechán. Při výboru známějších i u nás básníků, Burnse na př., Coleridge a několika jiných přihlížel Vrchlický výhradně k těm jejich pracem, které dosud nebyly přeloženy. Jaká to řada českému čtenáři dosud neznámých básnických profilů, jaké zajímavé, výrazné hlavy, jaké bohatství tonů před tím neslyšených. Zde v pravdě možno říci, že čtenáři našemu otevírají se nové neznámé dosud světy, plné feerické krásy a duhových barev. K orientaci čtenáře bylo by ovšem potřebí obsáhlého literárně-kritického úvodu. Ale ten zajisté přidán bude poslednímu svazku anthologie, jejíž prvou částí jest přítomná kniha. Prozatím třeba se spokojiti aforistickými úvody k jednotlivým básníkům.

Je-li již výběr sám šťastný a výstižný, o vlastní práci překladatelské možno mluviti jen s výrazem nejvyššího obdivu. V té příčině mistrovství Vrchlického uznáno již dávno i samými odpůrci jeho. Hravost a pružnost jeho formy vystihující i subtilnější krásy originálu jest věru nedostižna. Stačí si přečísti jeho překlad Mooreova »Klekání«, Grayovy »Elegie na hřbitově vesnickém«, Southeyův »Vodopád Lodorský« anebo zase srovnati s tím, jak vystižen na př. visionářský základní tón poesií Blakeových, abyste dovedli oceniti mistrovství a přiléhavost překladů Vrchlického. A takových příkladů dala by se uvésti řada. »Moderní básníci angličtí« jsou v bohaté překladatelské činnosti Vrchlického knihou nad jiné vynikající a cennou. Doufejme, že naše obecenstvo dovede oceniti tuto velikou práci básníkovu a že podporou svou umožní brzké vydání dalších partií díla, které, jak z předmluvy vysvítá, objímati má i bohatou a u nás skoro úplně neznámou poesii americkou. Doporučujeme »Moderní básníky anglické« přízni českého čtenářstva co nejvřeleji. Je to závažná a důležitá kniha. Jedna z nejvýznamnějších, již poslední léta přinesla. *K.*

*

»**Politické dějiny národa Českého** od roku 1861. až do nastoupení ministerstva Badenova r. 1895.« Napsal Adolf Srb. Svazek II. »Od éry Auerspergovy až do nastoupení ministerstva Badenova roku 1895.« V Praze. Knihtiskárna F. Šimáček, nakladatelé, 1899.

Druhým, právě vyšlým svazkem ukončeny jsou jediné dosavadní dějiny křížové cesty, kterou naše snažení za politickou a národní svobodu od počátku éry ústavní prodělává. Referuje svého času o prvém svazku knihy red. Srba, nazval jsem ji dílem cenným a záslužným. Maje nyní podati zprávu o ukončení objemného a významného díla toho, nemám příčiny, odvolati něco z úsudku toho, vyšlého z dobré a klidné úvahy.

Ale nenalézám také vhodnějšího a případnějšího ocenění, než jaké vysloveno dvěma těmi přiléhavými epithety. Cenným jest dílo red. Srba, poněvadž podává spolehlivé a co nejobjektivnější, sine ira et studio psané vylíčení dějin novější naší politiky, záslužným pak, poněvadž spisovatel nezalekl se značných obtíží, které při úplném nedostatku jakýchkoliv předběžných prací na tomto poli jej čekaly a podnikl práci stejně vděčnou jako nesnadnou.

Dnes tedy konečně po čtyřiceti létech politických zápasů našich dostává se nám soustavného, objektivního a spolehlivého vylíčení těchto bojů, na jichž první fáse se již jen jako ve snách rozpomínáme. Kniha red. Srba ukazuje nám dějiny ty v celé jejich široké souvislosti. Řada významných událostí znova v plné pronikavé jasnosti staví se nám před oči a řadu jmén zpola zapomenutých křísí kniha v naší paměti. Jak již je nám to všechno cizí, jak vzdálené, jak málo se to všechno vrylo v naši paměť! A je přece třeba jíti jenom o dvě tři desetiletí zpět. Jak teprve bylo by za deset, dvacet lét? V tom spočívá právě význam díla, že ukazuje, které byly cíle naší politiky a jaké cesty, jimiž jsme se k nim brali. Všichni, kdož nebyli svědky počátků na-

šeho politického života, seznají z těchto dějin, že naše nynější politické snahy nejsou tu od včerejška, že nejsou ničím nahodilým a ve vzduchu visícím, ale že jsou v pevné a organické souvislosti se vším, co jsme chtěli hned od samého prvního vstoupení na politickou arenu, a že tytéž překážky, s nimiž nám dnes jest zápasiti, zdržovaly náš postup a rozvoj již před čtyřiceti léty.

Dílo red. Srba dosahuje velikého účinku plnou svojí objektivností. Obraz našich politických dějin zrcadlí se v něm beze všech retuší ať v tom neb onom směru. Snad právě proto, že p. autor nechtěl býti soudcem, nýbrž jenom klidným a nestranným vypravovatelem a že tedy poučky z daných událostí a jevů si musíme odvoditi sami, dílo jeho jest tak vysoce poučným a nabádá tolik k přemýšlení. Není možno, nezamysleti se vážně nad četbou knihy, jako jest tato. Čtete a neubráníte se podivu, jaká jasnost cílů i prostředků, jaké uvědomění, obětavosť a tuhá kázeň panovaly v našem lidu, jak mužně a neústupně representanti jeho stáli na svých požadavcích a jak přece i nejskvělejší epochy našich politických dějin končí bez trvalých úspěchů, jak ze všech bojů si odnášíme jen hořkost a sklamání. Bezděky se musíte zeptati, jaká jest příčina tohoto velikého nepoměru mezi přinesenými oběťmi a dosaženými výsledky? Odpověď pro toho, kdo pozorně čte přítomné dílo, není těžká. Příčin jest hned několik. Jest nepopíratelným faktem, že příliš často dávali jsme krásným illusím přednost před trpkou skutečností. Viděli jsme jasně svoje cíle, ale přehlíželi propasti, které nás od nich dělily. Nejednou jsme i podceňovali síly protivníků nebo přeceňovali svoje. Naopak jindy zase měli jsme příliš málo důvěry v sebe a skládali naděje svoje v opory, které se neosvědčily. Bez pevných záruk vázali jsme svoje osudy na přízeň přátel, kteří v prvé řadě sledovali svoje cíle, docela různé od našich. Ba, my ve své poctivosti brali leckdy na požadavky a potřeby jejich větší ohled, než na svoje vlastní. Ale ze všeho nejvíce snad nás poškodil nedostatek rázné odhodlanosti, setrvati na nastoupené cestě až do konce. Když na cestě jednou nastoupené již již jsme se blížili cíli, dovedly neblahé poměry zviklati v nás důvěru, že tato cesta je správnou a my s plnou důvěrou dali jsme se jinou cestou, abychom — začali zase od začátku. — Jestli kde, platí v politice zásada, že všechny cesty vedou do Říma. Ale kdo se rozhodl pro jednu z nich, musí na ní setrvati, jinak nedojde k cíli nikdy. Tak se stalo, že naše porážky neměly někdy ani oné tragiky, která jediná může imponovati i vítězům.

Takové asi, zdá se mi, jsou poučky, které samy sebou vyplynou z četby těchto »Dějin.« Přítomný druhý díl jejich zavírá v sobě líčení periody od zmaru českého vyrovnání až do éry Badeniovy. Jest to četba z největší části smutná a skličující. Nejhorší útisk, nastalý po krátkém záblesku lepších dob, persekuce všeho volnějšího hnutí českého, bezohledné násilí a kořistění ze své moci na straně protivníků, heroický, ale marný odpor náš, smutná a ponižující doba neblahých sporů domácích, trudná léta passivní a málo plodná léta aktivní politiky, chvílkové úspěchy a dlouholeté persekuce,

ochabnutí a zemdlení, následující přirozeně po mocném vypjetí předchozích let, houževnaté boje, z nichž si konec konců odnášíme jen naděje v lepší budoucnost — toť obsah tohoto dílu, shrnut v několik slov. Ale jaké bohatství fakt a cenných naučení politických uloženo jest v této knize! A jaký užitek mohla by přinésti pilná její četba! Zájem, s nímž se dílo setkalo a vlastně již pouhá okolnost, že vůbec mohlo vyjíti, zdají se nám býti zárukou, že práce autorova korunována bude zdárným výsledkem.

Shrnujíce celkový svůj soud o jediných dosud politických dějinách našich a zároveň o jednom z největších děl české literatury politické, vítáme knihu red. Srba, jako dílo trvalé ceny, odpovídající potřebě opravdu naléhavé a den ze dne více ctěné. Vítáme je i proto, že všem příštím historikům politických snah našich dostává se v něm spolehlivé a nestranné rukověti. Za nesnadnou práci svoji zasloužil si p. autor vřelý dík celé české veřejnosti. Také nakladatelství za vydání důležité knihy sluší vzdáti plné uznání. J.

*

Hudba. Třetí z původních zpěvoher o cenu družstvem Národního divadla vypsanou konkurujících, Förstrova »Eva«, provedena byla poprvé 1. ledna t. roku. Co do vnějšího effektu nevyrovná se oběma svým předchůdkyním Fibichově Šárce a Kovařovicovým Psohlavcům, z nichž hlavně Psohlavci získali si přízeň obecenstva v míře neobyčejné; pokud však ceny umělecké se týče, může směle s nimi soutěžiti.

S uměleckým výsledkem konkursu můžeme býti spokojeni; v době, kde všude jinde těžce pociťuje se stagnace v dramatické tvorbě hudební, sešly se u nás na provolání k soutěži tři práce, z nichž žádná není nepatrná a každá znamená pokrok v uměleckém vývoji svého tvůrce. V opeře Förstrově jest pokrok tento nejdůrazněji vysloven proto, poněvadž rozdíl mezi ní a prvním divadelním pokusem skladatelovým, operou Deborou (z r. 1893.) jest daleko větší, nežli mezi příslušnými dramatickými pracemi obou ostatních skladatelů. Ovšem uplynula mezi vznikem Debory a Evy doba pěti let, naplněna plodnou prací, v které zdokonalila se umělecká dovednost Förstrova a uklidnil, scelil a zjasnil se jeho talent.

Ze začátečníka poněkud neobratného, který v Deboře chtěl více nežli dovedl, jenž uložil si úkol nad síly své, z mladistvého nadšence, který oslněn září svých ideálů klopýtal na cestě, kterou hleděl se jim přiblížiti, stal se umělec vyspělý, který jasně myslí a myšlénky své jasně a přesvědčivě dovede vysloviti. Již prvou operou svou postavil se Förster v šik pokrokářů, přívržencův hudebního dramatu dle zásad Wagnerových a dle příkladu Smetanova. Zásadám těmto, jež i jako spisovatel hudební vždy hájil, zůstal věren i v opeře Evě, jen že v této dovede je mnohem účinněji vystaviti a uplatniti.

Jest snad na čase a nebude zde od místa promluviti několik slov o Wagnerianismu v české hudební produkci dramatické. Zmohutněl u nás od těch dob, co Smetana, nadšený jeho vyznávatel, ukázal cestu, na které z něho české tvorbě kyne prospěch. On v Li-

buši i Tajemství skvělý provedl důkaz, že nikterak tím neutrpí českost tvorby dramatické, když tato, berouc se směrem pokrokovým, za své přijme zásady dramatu hudebního, jak stanovil je a v dílech svých k vítězství vedl Richard Wagner.

Uplatniti princip hudebn. dramatu a nápodobiti otrocky Wagnera u provádění tohoto principu neb v hudebních jeho zvláštnostech, v tom jest rozdíl podstatný, který za jasných, předsudkem nezkalených názorů přehlédnouti nelze: v prvém spatřoval Smetana úspěch i budoucnost české opery, druhému nepodal se nikdy. Smetana prováděl princip hudebního dramatu po svém, a ve smyslu Smetanovském provádějí jej jeho stoupenci.

Kdyby pak i těmto Wagnerianism měl býti odsuzován jako zrada na věci české, pak stáli bychom tam, kde byli jsme před třiceti roky, když Smetanovu Daliboru upírána byla českost a vytýkána snaha germanisační! Snad k tomu nedojde, ale kdyby i někdy — tolik jest jisto, že tím proud pokrokový se nezastaví a že pro nás návratu k opeře starého slohu naprosto není! Vzešlať setba Smetanova!

Text k opeře Eva, jejíž látka vzata jest z dramatu »Gazdina roba« od Gabriely Preissové, napsal si Förster sám. Tím ovšem nejlépe zajistil si onu dokonalou shodu slova s hudbou, která jest podmínkou dramatu hudebního a ku které pracoval tím, že básniv text, zároveň měl zřetel ku způsobu jeho zhudebnění. Förster jest povaha jemnocitná, poctivá, která nedovede se smířiti s výrazem triviálním. Proto text Evy jest úplně prost oněch všedních frásí, které v operních librettech bývají domovem. Přednost tato z části vyvážena jest vadou, že romanticky zjemněny jsou realistické postavy původní hry, což ovšem děje se na úkor pravdivosti a přesvědčivosti jich typů. Stalo se tak zajisté mimoděk, ale stalo se.

V komposici ovládá Evu sloh deklamatorní. Orchestr symfonický provází a případně charakterisuje slovo zpívané, postup děje nikde není vyrušován absolutistickými choutkami hudebními, čistá lyrika šíří se jen tam, kde text to dovoluje neb přímo žádá. Podle příkladu Smetanova dbá Förster zpěvnosti fráse melodické, v níž znatelný jest ohlas českého zpěvu lidového. Proč pro působivost hudby nečerpal z onoho zdroje hudby lidové, který štědře nabízela mu látka opery, totiž z typické slovenské písně národní — jen na dvou místech z lehka se ho dotknul a v závěru jednání prvého přímo se mu vyhnul — nepochopujeme. A také neschvalujeme. Vystříhal-li se dialektu z obavy, že by neovládal jej tou měrou, jak toho ku správné deklamaci hudební potřeba — tož nikterak nestávalo příčiny, aby tak nápadně vyhýbal se písni slovenské, již zajisté dobře zná a která měla právo na hudbu Evy.

Velký pokrok v dramatické tvorbě Förstrově, o němž předem jsem se zmínil, jeví Eva hlavně v plastičnosti slova zpívaného, ve zjasnění výrazu vůbec, ve způsobu ovládání orchestru a v případném akcentování obratů dramatických. Nejasnost a neklid v této příčině, které v Deboře byly pravidlem, jsou v Evě jen výjimkou. Nejvíce

vyniká talent Förstrův v hudbě náladové; tou nadána jest nová jeho opera neobyčejně šťastně a bohatě. Jen poeta velké hloubky citu dovede napsati hudbu tak tklivou, do duše se vkládající, jakou dýše duo »přitul se blíž« ve třetím jednání Evy. Svérázným hudebníkem Förster není, ale jeho invence vůčihledě stává se samostatnější a má tu vzácnou vlastnost, že není schopna myšlénky triviální. —

Zatím v konkursu oper porotou bylo rozhodnuto; výrok vyzněl ve prospěch Kovařovicových »Psohlavců,« jimž většinou hlasů přiřčena cena. Zvítězilo tedy dílo nejpopulárnější, a jeho skladateli, který není ani renomistou ani přízní poměrů vyhýčkaným nováčkem, nýbrž vykonal u nás již poctivý kus práce umělecké, jest vyznamenání, jehož se mu udělením ceny dostalo, ze srdce přáno.

Ale rozhodnutí toto nemůže ovšem zvrátiti mé pevné a v kruzích odbornýeh zajisté ne osamocené přesvědčení, že umělecky nejcennější z oper konkurujících byla a zůstane Fibichova »Šárka«.

Em. Chvdla.

*

Národní divadlo. Činohra. (Odchod sl. Adély Volfovy. — Slavnosť Tylova. — Vlčkova: »Eliška Přemyslovna«).

Nejdůležitější událostí posledního měsíce, ovládaného jinak nadobro produktem pánů Bertona a Ch. Simona, jest odchod slečny Adély Volfovy. Odešla k veliké škodě divadla i celé dramatické literatury naší na odpočinek dojista předčasný, odešla v plné svěžesti umělkyně celá a opravdová, za kterou asi tak hned nedostane se nám náhrady. Při dnešním stavu naší činohry, která prodělává hlubokou a vleklou krisi, odchod umělkyně vlastností tak dokonalých, individuality tak plně vyslovené znamená těžkou a bolestnou ztrátu. Je celá řada rázovitých postav v novějším i starším dramatě, které si je těžko představiti interpretovány někým jiným než právě jí, je celá řada postav, jichž představa srostla nerozlučně s výkony slečny Volfovy. A ať po ní přijde kdokoliv — rozhlížíme se ostatně, mimochodem řečeno, marně po vhodné dědičce její odkazu, — živá vzpomínka na výkony této svědomité a opravdu tvůrčí umělkyně bude na dlouhý čas závažnou překážkou úspěchu. Naděje, že slečnu Volfovu alespoň občas uvidíme jako milého a vítaného hosta na jevišti, jemuž tolik let oddaně a s láskou sloužila, je smutnou útěchou a nelze se tu ubrániti otázce, bylo-li opravdu nutno, aby umělkyně tato na scéně, kde byla opravdu, jak se říkává, »jako doma«, byla nadále jenom hostem? Byly to asi závažné a zajisté skličující okolnosti, které přiměly tuto umělkyni, aby mnohem dříve, než toho bylo potřebí, vzdala se činnosti, tolik let s oddanou láskou a hlubokým porozuměním vykonávané. Zdá se, že příčiny její předčasného odchodu vymykají se veřejné diskusi, která ostatně vůči hotovému faktu by byla velice zbytečnou. Slečna odnáší si do svého zátiší vědomí vykonané povinnosti i přesvědčení, že nepopíratelné zásluhy její jmenovitě o práce domácích autorů vždy byly všemi povolanými faktory plně, radostně a vřele uznávány. Autoři, kritika i obecenstvo zachovají ji zajisté i na dále ve vděčné a přátelské vzpomínce. A to jí může býti dosti-

učiněním za nedostatek uznání, s jakým se práce její setkala u — jiných faktorů.

Slečna Volfova rozloučila se s námi v Tylově »Paní Marjánce«. Slavnost odhalení poprsí Tylova ve foyeru Národního divadla přinesla nám reprisu jiné hry oslavencovy, rozkošného nestárnoucího »Strakonického dudáka«. Vlastní slavnost měla ráz důstojný, prostý všeho prázdného lesku a byla pěkným aktem piety. Uznání zasluhuje, že při slavnostním představení také tentokráte tuctový proslov nahrazen byl literárně-historickou konferencí, kterou podobně jako kdysi při slavnosti Klicperově proslovil pan ředitel Šubert. Za to nemožno schváliti, že pro večer onen zvolen »Strakonický dudák«, jehož nové obsazení nesnese srovnání s dřívějším. Rozkošná, poetická pohádka Tylova je podnes nedoceněným skvostem naší literatury dramatické a přes to, že ji známe z pola z paměti a že jsme ji viděli každý tucetkrát, neztratila ani v nejmenším svého svátečního, srdce i duši rozechvívajícího kouzla. Ale právě proto mělo by každé provozování býti svátkem naší činohry, mělo by býti skvělým dokladem umělecké vyspělosti naší činohry, od níž právě pro tuto hru můžeme právem očekávati nejen bystré porozumění, ale i lásku. Všechen lesk zevní výpravy, krása dekorací a bohatství kostumů jsou pro účinnosť »Strakonického dudáka« jen podřízeného významu. V reji polednic a celém strašidelném aparátu hry neleží význam její. Ten sluší hledati v její poetické kráse, tak prosté a přece tak svěží a tak dojemné, v té jemné mlze pohádkového kouzla, která leží nade vším a v tom teple života, které dýše z její roztomilých, nezapomenutelných postaviček. Tady je řada českých lidí, ze života přímo vyloupnutých, řada vděčných postav, v nichž interpreti opravdu mohou ukázati, seč jsou.

Vzpomeňte jen na Kalafunu, jednu z nejroztomilejších postav v celé naší literatuře a na její nezapomenutelného, nedostižného interpreta Frankovského. Pamatujete se, jak se nám srdce zachvělo, když Kalafuna s takovou nevystihlou něhou spustil svoji »strakonickou«, co české měkkosti, touhy, poesie a stesku dovedl vložiti do naivního textu této prosté písničky, co slzí tříslo se v jeho hlase. To byla opravdová pohádková nálada, co vás v takové chvíli schvátilo. Srdce se vám vlnilo takovou nevysvětlitelnou, záhadnou nějakou radostí a oči se vám zároveň zamžívaly slzami a ten z hluboka jdoucí dech českosti, který prochvívá »Strakonického dudáka« od první do poslední řádky, zavál s jeviště diváku vstříc. A dnes? Ne, to není jen klamavý stesk po uplynulém, co diktuje odpověď na tuto otázku. Dnešní obsazení »Strakonického dudáka« není opravdu čirým, neztenčeným ryzím vtělením pohádky Tylovy. Za dnešních poměrů bylo by snad líp, osvěžiti náš repertoir některým jiným z jeho četných děl. Dalo by se tam zcela jistě ještě něco najíti. »Strakonickým dudákem« a »Paličovou dcerou« není přece ještě vyčerpáno všechno, co z bohatého odkazu Tylova ještě dnes jest schopným života.

Oslavy zemřelých spisovatelů nejsou na naší scéně zvláštností. Za to uctění autora ještě žijícího není u nás zjevem obyčejným. Ta-

kovou poctou bylo nové nascenování Vlčkovy »Elišky Přemyslovny«. Národnímu divadlu šlo patrně o to, provedením této truchlohry dokázati, že vzpomíná dramatické činnosti autorovy i když tento již celou řadu let pro divadlo není činným a odvděčiti se mu okázalým způsobem i za zásluhy jeho v jiných oborech národní práce. Účel tento zajisté jest hoden chvály. Že by bylo divadlo provedením Vlčkovy truchlohry chtělo sledovati jiné účely, že by snad bylo mělo na mysli trvalé vřadění hry této do svého repertoiru, nedá se dobře mysliti. »Eliška Přemyslovna« básněna jest zcela v duchu esthetických zásad doby, v níž povstala a svou dobou zajisté vykonala svoji povinnost. Dnes ovšem jest jinak. Nezměnila se jen scéna, na níž se dnes Vlčkova truchlohra hraje, změnilo se i obecenstvo před oponou. A tomuto obecenstvu jsou dnes práce jako »Eliška Přemyslovna« úplně cizí. Hluboký převrat ve všem nazírání našem spůsobil nejen, že nedovedeme se pro tento druh dramatu více nadchnouti, ale, že již skoro ani nechápeme, jak mohla se proň nadchnouti ta generace obecenstva, jež před třiceti léty seděla na křeslech divadelních. A na druhé straně zase doba vzniku truchlohry této jest nám příliš blízka, než abychom dílo její mohli přijmouti s onou dosí shovívavé piety, se kterou se díváme na př. na práce Klicperovy. »Eliška Přemyslovna« nese na svém čele příliš určitě pečeť svojí doby, akkomodovala se příliš její názorům a potřebám, než aby mohla vzbuditi trvalejší zájem jiné doby, která má již také názory a potřeby jiné. Konstatuje-li se toto faktum, neubírá se tím pranic skutečným zásluhám autorovým ani vnitřní ceně jeho díla, které pro svoji dobu zůstává charakteristickým a zajímavým.

Slavnostní představení na počest Václava Vlčka připomělo nám čestný závazek, který máme vůči jinému dramatickému spisovateli českému, který si o Národní divadlo a o naše drama získal zásluh nehynoucích. Na sedmý rok již první dramaturg Národního divadla, Ladislav Stroupežnický nedlí mezi námi a do dnes neprovedeno na scéně, pro kterou bylo psáno, jedno z nejlepších děl jeho, drama »Vojtěch Žák, výtečník«. I kdyby hra tato nebyla tak charakteristickou pro tohoto předního dramatika českého, jehož celé dílo napito jest dusnými, těžkými mlhami hořkého zklamání a bolesti, i kdyby »Vojtěch Žák« přímo nekřičel po divadelním provedení, sama povinná vděčnost a pieta kázala by, uvésti je na jeviště, tak aby obecenstvo naše mělo přesný, nezkrácený a reliefní obraz o činnosti muže, jenž dal naší dramatické literatuře některé z její nejlepších prací. Dokud i toto jediné, dosud neprovozované dílo Stroupežnického nebylo uvedeno na scénu, pro niž jest pracováno, obraz náš o životní práci prvního dramaturga Národního divadla jest neúplný a to v příčině díla nad jiné významného.

Známe příčiny, pro které »Vojtěch Žák« až dosud na scénu Národního divadla se nedostal a víme, že dnes, kdy důvody proti jeho provedení uváděné, pozbyly své platnosti, správa divadla vážně pomýšlí na splnění tohoto čestného závazku. Ale zdá se nám, jakoby s provedením jeho příliš dlouho a zbytečně se odkládalo. »Vojtěch

Žák« měl přejíti prkna Národního divadla dříve, mnohem dříve, než řada těch pochybných akvisicí, kterými jsme byli jmenovitě loni častováni. Nestalo-li se tak až dosud, jest nejvyšší čas, chybu tuto napraviti. Není to jen pieta, je to povinnost, která káže, uvésti nejúčinnější snad drama zvěčnělého dramaturga na scénu Národního divadla. *N—k.*

*

Politický přehled za únor. Vniterní.

Nejen absolutní důležitost, ale také souvislost s poměry v této polovině říše a neodbytný reflex na ně jsou důvodem, že klademe věci uherské v čelo této hlídky.

Jarní proudy hnuly ledy maďarské obstrukce. Odplavily je. Barona Banffyho na nich. Z uherského ministrpresidenta stal se uherským hofmistrem. Na Rivieře, pod slunným nebem jižním, bude míti času a snad i duševního klidu dost, aby o pomíjejícnosti veškeré slávy světské důkladně uvažoval. Při loučení ve vládním klubu vyzýval jej baron Podmaniczky, předseda, by vzpomínal na dobu ministerské působnosti bez trpkosti! Bez trpkosti! Odstupující chef vlády zalitavské má k ní příčin nadbytek, Nebyl by člověkem, kdyby se v něm nebouřily všechny city proti způsobu, jakým odvržen.

Jest odstaven úplně. Tak jako dr. Alex. Wekerle. Netoliko svržen s piedestalu, také vytržen z politického ústředí, kde stál na místě předním. Jeho předchůdce učinili presidentem správního soudu, jemu připadla dvorská hodnost, kterou stal se členem magnatské sněmovny. Žádný z obou v poslanecké po svém pádě nezůstal. Je to lépe pro nástupce, ale také pro ně samy.

Nemáme žádné lítosti s baronem Desiderem Banffym. Nezasloužil si jí. Naopak. Je hoden našeho protivenství. Zapomínáme na persekuci, se kterou stíhal Slováky a jediný jejich žurnál. Celou jeho redakci vrci dal do žaláře a ještě v posledních dnech úřadování svého vznesl žalobu na ni pro reprodukci stati ze sborníku českého, která v Praze prošla censurou nezávadně. Tó samo by stačilo, bychom neprovázeli »vistrického pašu« do exilu s city sympatickými. Než my na mysli máme jiné vztahy.

Jeho je hlavní vinou, že rakousko-uherské vyrovnání stalo se hrobem dvěma vládám zdejším a nyní také jemu. V monografii, kterou jsem o dvouletí hraběte Kazimíra Badeniho uveřejnil v této revuei, jsem vyložil, kterakou měrou dal baron Banffy první a hlavní náraz k poražení tohoto. Nebýti sobeckých odkladův a průtahův uherského premiera, jeho věčného strachu: z prvu před milleniovým jubileem, potom před novými volbami a pak před odpůrci domácími, obnova smluv mezi oběma státy na další desetiletí byla by se stala skutkem již ve starém parlamentě cislajtanském. Jen on ji zmařil. A tolikéž aktivování smluv těch paragrafem čtrnáctým hned po první kampani spojených stran obstrukčních.

Přijav od vlády rakouské koncese při dani potravní a bance, koncese, které mu — podle našeho soudu — byly vydány předčasně a bez náležitých záruk, že budou dány kompensace, zavázal se při-

voliti ke zvýšení kvoty uherské. Sám v kandidátní řeči před voliči uznal, že toto zvýšení je příkazem spravedlnosti, že Uhry, nechtějíce žádných darů, platiti chtějí dobrovolně, čím jsou povinny. Taková byla slova veřejná. Víme, že skutky byly opáčné. Nebyl loyalní kontrahent, ba nebyl ani loyalní sok.

V letě r. 1897 bránilo mu jeho konstituční svědomí dáti souhlas, aby v Cislajtanii bylo vyrovnání zavedeno článkem čtrnáctým. V letě r. 1898 mu nebránilo. Mohl-li svoliti loni, mohl také předloni a nemohl-li z příčin ústavních předloni, nemohl také loni. Tak by logicky mohlo se myslit. Ale jemu nejednalo se o zachování »přesného ducha zákonného«, nýbrž o kořist ze svízelů, do kterých vehnala druhého kompaciscenta revolta německého radikalismu. Status quo, prodloužený na rok a zase na rok je pro země koruny svatoštěpánské faktickým ziskem materielním. Moralní jest ještě větší. Onen spočívá v nezměněné dosud cifře příplatku na společné záležitosti a v nezastaveném řízení mlecím, tento v rozmnožené svéprávné samostatnosti Uherska. Onen i tento jsou neprominutelným hříchem v konduitě německé obstrukce. Vídeňský starosta dr. Lueger mluvě ondyno o třech zločinech její zapomněl na tento největší. Jeho strana, která proti převaze Maďarů vedla boj nejvášnivější, podporovala v obou prošlých létech snahy, které jim přinesly výhody nejcennější. Sociální demokraté tolikéž.

Nemáme žádné lítosti s baronem Desiderem Banffym, ale přece vůči metodě, kterou sprovozen, nemůžeme zůstati lhostejnými. Jsa nesen důvěrou majority v parlamentě byl obětován minoritě. Onano sice zachována, z ní vzati noví ministři, leč přece jen vyhověno diktátu menšiny. Ta si vyhlédla barona Banffyho a přála si míti jeho hlavu srubnutu a položenu ke svým nohám. Stalo se jí po vůli. To je povážlivý a nebezpečný prejudic. Nebude se mu rozuměti ve státech opravdu konstitučních, kde povaliti může ministerstvo většina, kde se vládne ve smyslu jejím a kde nedovedou si vysvětliti, proč neuplatňují a nerespektují se ve Vídni a v Budapešti majority, jinak leč výkladem, že Rakousko je právě říší pravděnepodobností.

Že tu principu parlamentnímu, že nejprimitivnějším podmínkám systému representativního, že autoritě zasazena těžká rána v listopadu r. 1897 a v únoru t. r., kdož mohl by popírati? Že na druhé straně podníceny a povzbuzeny elementy, které svojí zvůlí si usmyslily průchod zjednati násilím a vzdorem, je na bíle dni.

Baron Banffy sám dopustil se veliké chyby. Ta z pravidla se děje na počátku. Celý svět viděl, jak skončí krise uherská. Vítězstvím oposice. Jen on věřil ve svoje. Klamal se o pevnosti svého postavení. Spoléhal v ni ještě i tenkrát, kdy byl již hodně nachýlen a kdy za ním stál již muž budoucí, »designovaný« ministrpresident. V první chvíli měl odstoupit a hned. Nikdy neměl přijímat úkol »sanovati poměry v parlamentě«. Nikdy neměl žádat, aby se vyrovnací provisorium a zatímní rozpočet povolily ještě jemu. Neboť věděti musil, že za tuto povolnost a za tento smír budou chtíti v táboře oposičním cenu nikoliv ex post nýbrž ante a že ji naposled dostanou také

napřed vyplacenu. Tak by odešel hrd a sebevědomě jako muž, který se moci vzdává sám, nikoli jako samovládce, jemuž bylo žezlo vyrváno. Snad byl by tak učinil, kdyby tušiti byl mohl, že vlastní strana jej zradila, že přichýlila se již ke hvězdě vycházející a že nebýti této rychlosti, se kterou přešla do tábora Szellova, byl by snad ještě dnes u vesla.

Kabinet Szellův je rekonstruovaný Banffyův. Portefeuille vnitra po Perczelovi, který se stal presidentem sněmovny se služným 14.000 zl. ročně, zůstal uprázněn. Uvidíme hnedle, pro koho. Daniela v ministeriu obchodu vystřídal Hegedüs, před lety ještě chudý žurnalista, jehož roční příjem v poslední době však činil na 80.000 zl., které měl jako člen správní rady sedmi společností. Ressort justiční po Erdelym převzal jeho státní tajemník Plosz. Ostatní kolegové Banffyovi nerozpakovali se vstoupiti do služeb jeho dědice.

Také v Uhrách mají nyní koalici. Byla dávno připravována. Teprve přes mrtvolu barona Banffyho podali si strana liberální a národní ruce. Při posledních volbách se potíraly na nůž. Ve věcech vojenských a vyrovnacích neméně. Též v církevních. Najednou jsou zajedno. Čím to? Hrabě Apponyi nabažil se role Mojžíše, kterému dovoleno pohlednouti do země zaslíbené, ale nedovoleno vkročiti do ní. Horanszky, nominelní vůdce národní strany také po ní touží jako faktický chef. Vejdou do ní společně a společně dostanou se tam k moci. V příležité chvíli hr. Apponyi, by měla oposice záruku čistých voleb, stane se ministrem vnitra. V tutéž příležitou chvíli se ministr financí dr. Lukácz zrovna tak vhod rozestůně a Horanszky bude odměněn za dlouhé své čekání.

Velikou je teď vládní strana maďarská. Nejen vrátili se do ní secessionisté a Chorvaté, přidala se též národní strana, takže majorita čítá 370 mandátů mezi 454. Taková většina je ciferně tuze velikou, ale politicky přece jen malou. Protože v ní nemůže býti s dostatek místa pro tolik intrik, tolik ambicí a tolik pretensí, kolik jich mají Apponyi, Andrassy, Csáky, Horanszky, Szilagyi, oba Tiszové a všichni ministři nynější. Protichůdné zájmy, závist a egoism, vypínavost a rozpínavost tak četných generálů musí se srazit a válečně utkati. Proto veliká většina ta, třebas ne hned, stane se jen zdrojem latentních konfliktů, které se rázem mohou proměniti v patentní.

Hrabě Taaffe, mistr na klaviatuře parlamentní, vyslovil se kdysi, že jest mu malá většina spolehlivá milejší, nežli veliká různorodá, pestrá, nespolehlivá: ona že jest jako fortepiano s oktávami méně početnými, ale pohodlnější, sladěnější a souzvučnější, tato jako klavír s oktávami mnohými, ale tóny diskrepantními a disharmonickými. Snad to Szell brzy také pozná. Hraběnka Apponyiova, rozená Mensdorfova přijala za své heslo hraběnky Mansfeldovy, která řekla: »Můj muž musí býti ministrpresidentem.« A ve Vídni má paní hraběnka Mensdorfová mnohem lepší posici, nežli paní Szellová, rozená Eötvösova.

Nesnášelo by se s pravdou a skutečností, kdyby nevyvráceným nechalo se mínění, jakoby oposice maďarská byla zvítězila na celé čáře a jakoby se bylo kapitulovalo před ní ve všem všudy, nejen

v personaliích, také v realiích. Za zmizení barona Banffyho v propadlišti musila buď složiti hotové kompensace — svoliti k opatřením proti technické obstrukci a ke skoncování pilných předloh — nebo dáti dluhopis se závazky velmi vážnými pro budoucnost.

Ve chvíli nynější nejpilnějším úkolem obou vlád jest vyřízení předloh vyrovnacích, do r. 1904 platných. Říká se jím definitivní, jsou však jen provisoriem, byť čtyrletým. Takovým je pokládá Koloman Szell, takovým celý politický svět maďarský. Tato zatímnost jest určitě a jasně a též důrazně vystižena v úvodních motivech ku vyrovnacímu provisoriu, Szellem předloženému. Praví se v nich: »Protože nepodařilo se upraviti celní svazek s Rakouskem na základě § 61. zákona XII. z r. 1867, prohlašuje se dle zřejmého znění a smyslu § 58. téhož zákona, že nastoupil na základě jeho pro Uhry právní stav samostatného území celního. Následkem toho upravuje se faktický stav podle sebeurčovacího práva Uherska, které je v paragrafě 58. onoho zákona vtěleno a vyhraženo. Uhersko, jakkoli trvá na stanovisku samostatné úpravy, postupovati bude ve smyslu § 68. zákona vyrovnacího při uzavírání mezinárodních smluv obchodních podle článku III. zákona XVI. z roku 1867.« V liberálním klubu Szell kromě toho se vyjádřil, že zachovávati chce nezvratně zákon z roku 1867., který pokládá za instituci trvalou, jíž hodlá zůstati věren, jíž však rozumí podle její skutečného, pravého, nezfalšovaného smyslu. Osvědčení skoro týmiž slovy učinil potom v programové deklaraci, vyhlášené v obou sněmovnách.

Všechna uvedená čísla zákonův a paragrafů jsou podle uherského pořadu. Zákon XII. týká se společných záležitostí zemí koruny uherské a »zemí ostatních.« § 61. zní: »Tento spolek (obchodně — celní) uzavírá se vzájemnou smlouvou stejným způsobem, jako se děje dohodnutí dvou zemí právně neodvislých. Zodpovědné vlády obou stran (států) vyhotoví na základě společného dorozumění podrobnou osnovu smlouvy, každá ji předloží příslušnému sněmu říšskému a pak usnesení obou sněmů říšských Jeho Veličenstvu k sankci«. V § 58. je stanoveno: »Také pospolitost věcí obchodních neplyne z pragmatické sankce: neboť ve smyslu této mohly by země koruny uherské jako země právně od ostatních zemí panovníkových oddělené svojí vlastní zodpovědnou vládou a legistaturou činit opatření a celní čárou upraviti své záležitosti obchodní.« § 68. konečně obsahuje tuto klausuli: »Rozumí se samo sebou, že kdyby nedošlo k dorozumění o věcech uvedených v §§ 58.—67. země(Uhersko) vyhrazuje si svoje samostatné právo sebeurčovací a že v tom případě všechna práva její zůstávají nedotčena.*)

To je zákonný podklad, na kterém Szell převzal své poslání a na kterém vybudoval smír s oposicí. Za hlavní momenty tohoto se tady považuje: jednou, že uznána znova platnost vyrovnacího traktátu

*) Tyto doklady cituji ze sbírky Steinbachovy. Snad by některé knihkupectví české mohlo ji vydati v překladě. Jsou v ní také církevní zákony a hlavní tresť ústavy chorvatské.

z roku 1867. se všemi jeho důsledky, podruhé, že nehrozí překážky novým smlouvám obchodním, a potřetí a zvláště, že oposice písemně se zaručila, neprovozovat obstrukci, kdyby v době do konce r. 1904. zjednán byl se zeměmi rakouskými obchodně-celní spolek, vůči kterému je stav do r. 1904. přece jen jaksi předchozím.

Ukáže se, zdali se tato vymoženost, při které vzdán okázale slavný salut svébytnosti a svéprávnosti zemí uherských a při které navzájem oposice, pokud jde o stranu národní resignovala na své postuláty povahy vojenské a státoprávní, v okamžiku nynějším nepřeceňuje a nenadsazuje a zdali z půdy, na povrchu teď uválené a urovnané, nevyklíčí svízele ještě horší těch, které překonány.

Zatím jde vše v uherských sněmovnách hladce. Povolily vládě vše, co chtěla. Také rozhřešení za dvouměsíční intermezzo, zvané ex lex, kdy se vymáhaly daně bez indemnity. Povolí nepochybně také nadál, jako povolovaly minulým kabinetům, až nastane zase rozstrk, zase krise a zase stagnace a východ se vykoupí zase novými ústupky.

Program, se kterým Szell vstoupil před parlament, je hoden povšimnutí. Je sepsán s onou parádnosti a koketerií, která je ne druhou, ale první naturou Maďarův a ve které je všechno mnohonásobně zveličeno a celým vidmem barev vykrášleno. Po té stránce střízlivý finančník Szell, který dělal již jedno vyrovnání s Cislajtanií a státní pokladnu uherskou také jednou již léčiti musil z akutních úbytí, neodchýlil se ničím od ustálené šablony. Že je skrz na skrz liberálním, že jeho hvězdou je rovnost všech, zákon a spravedlnost, řekl v Uhrách ještě každý ministrpresident. Jen že žádný za tou hvězdou nejde. Nad kontrastem mezi slovy a skutky netřeba se tedy zvláště pozastavovati. Sotva však některý jiný chef vlády reklamoval stát s takovou výlučností jen a jedině pro jeho maďarskou minoritu, činící 42 procent obyvatelstva, jak učinil nynější.

Přes to chováme naději, že Koloman Szell, který tak důtklivě akcentoval sebeurčovací právo státu uherského uzná v plné míře totéž právo druhé poloviny, nepoddá se nátlaku, naň provozovanémn, by zasáhl do vniterních poměrů cislajtanských na prospěch obstrukční minority, a že počítati bude s útvary zdejšími jako s neodčinitelným faktem a to tím více, že majorita nynější, jsouc odrazem a miniaturou celého státu a jeho národů, je přirozenou výslednicí skutečnosti a nikoli formací násilně sestrojenou a jako representace veškerých kmenů rakouských nepracuje k utlačení a k porobě žádného, ale k rovnému právu všech. Koloman Szell vyšel ovšem ze školy Deákovy, která chtěla dualismus německo-maďarský. Ale jako politik reální, opatrný a zkušený je zajisté dalek myšlénky, chtít zpáčiti přítomnost na podklad, který zmizel, a jako muž rozumný raději dualismus opře o bási širokou. a pevnou, spočívající na souhlase Rakouska, nikoli jeho zlomku.

Tím dostali jsme se k situaci cislajtanské.

Rok tomu na den, co jako do vaty zapadl kabinet barona Gautsche a nastoleno ministerstvo hraběte Thuna.

Poměry v parlamentě a mimo něj se nezlepšily. Zhoršily. Snaha, učiniti sněmovnu vídeňskou zase dělnou, rozbila se o skálu vzdorovitosti stran na levici. Ze sněmů svolány zatím některé. Z nich haličský usnesl se na sanaci lvovské spořitelny a na kautelách proti nehospodářství, jaké ji právě uvedlo na pokraj záhuby, v dalmatské odbyla se zajímavá rozprava jazyková, nasvědčující, že toto království slovanské jest ještě daleko přizpůsobení úřadů ke národně-jazykové povaze jeho; dolnorakouský honosí se dvěma činy? návrhem na vyloučení zpravodaje »Neue Freie Presse« z tribuny žurnalistické a projektem volební opravy, ve které staré kurie a nová se činí doménou antisemitů; v moravském konečně baron Chlumecký smír v markrabství závislým učinil na spořádání věcí v celém státě.

Kampaň zastupitelstev zemských beze sněmu českého není žádnou kampaní. Dva měsíce minou, kterých užíti mohl český sněm k vyřízení pilných úkolů. Čeká se. Čeká k vůli Němcům. Ne zdali se odhodlají vrátiti se, nýbrž uráčí-li se jim, uveřejniti postuláty, na kterých se v Praze 25. m. m. usnesli a které jsou tajemstvím pro veřejnost. Vládě nejsou. Podle všeho má býti horou, která dělí kabinet a Němce z království, prokopán tunel. Pracuje se o něm s obou stran. V Praze se tlačí, by požadavky Němců byly zredukovány na minimum, ve Vídni pak, aby nabídky vlády stupňovány byly na maximum. V Praze dr. Schlesinger vydal heslo, že má býti pásmo navázáno tam, kde loni přerváno, na jazykové zásady hr. Thuna. Ve Vídni sekční chéfové a tajní radové Stummer a Klein za assistence několika pomocníkův operují druhým směrem. Vzdálenost mezi programovými postuláty Němců z Čech, ministerstvu povědomými a mezi zásadami hr. Thuna k úpravě poměrů jazykových v Čechách a na Moravě má být umenšena tak, aby sblížení a dorozumění bylo možným. To je nejen napověděno, ale vypověděno srozumitelně v publikaci berlínských »Neueste Nachrichten.« Jádrem korespondence té je sdělení, že principy Thunovy, hlavně pak rozvržení království českého na pět obvodů jazykových (německý, český, německý s českými menšinami, český s německými nenšinami a smíšený) má se Němcům vhod změniti tak, aby se v území čistě českém a čistě německém úřadování nejen vniterní ale také vnější, se stranami dělo jednojazyčně. Výminka, pokud jde o jednání s těmito, stanovila by se jen pro území se silnými menšinami druhé národnosti, pro Plzensko na prospěch německé a pro Mostecko na prospěch české. Jde tudíž o revisi výnosu nejen Gautschova, nýbrž také Stremayrova. O tomto se dí, že právo, jím udělené jednotlivcům, aby mohli v celé zemi činiti podání svým jazykem a v něm dostávali vyřízení, sáhá přes potřebu skutečnou. Tak uděluje anonymní pisatel nedávno na odpočinek danému presidentu nejvyššího soudu a také nynějšímu ministru justice dr. Ruberovi důtku. Ten jako odborný chéf hraběte Gleispacha ve sněmovně ono právo hájil důkazy nejvýmluvnějšími. Ciframi českých podání v území t. zv. německém.

Němci, jak názorně dovodil v poslední své řeči dr. Škarda, s územím čistě českým snáze mohou se spřáteliti nežli my s čistě

německým. Jejich pobočných větví do krajů českých je poskrovnu, našich do německých hojně. Naše, jak dr. Kramář v berlínské »Zukunft« připomenul, jsou hospodářsky slabšími, odvislejšími, nežli živly německé v českém okrese roztroušené. Vždyť autor, jenž přes Berlín uvědomil Čechy a Němce o jazykových projektech, nemůže popříti, že »k soudu se dostavují četné osoby nemajetné, které nemohou zaplatiti právnímu zástupci a které nemohou býti zhola zbaveny ochrany právní.«

Tento projekt liší se podstatně dost od úpravy Gautschovy a vysvětlivek, jaké k ní před několika teprve dny vydány byly úřadům soudním, politickým, poštovním a finančním. Je hodně velikým kusem od systému dvojjazyčnosti k systému jednojazyčnosti, protože tuto rozšiřuje na úřadování také vnější. Znajíce toliko hlavní rysy nového podnětu, nikoli však podrobnosti, nemůžeme posouditi, zdali vyhovuje rovnoprávnosti reciproční a nestraní-li se v něm německé geometrii, která by ráda vymezila co nejvíc okresů německých, potom co nejvíce smíšených a posléze co nejméně českých.

Na jednu věc nechať však se na příslušných místech nezapomíná. Ještě je tu český národ, majorita v zemi, a ten nedopustí, by elaboráty Stummrovy a Kleinovy se uskutečňovaly bez něho nebo proti němu a jeho právu. Jeho zástupci nestrpí žádné modality, která by nešetřila přesné parity, a český jazyk kdekoli v Čechách vyhostila. Tu, kdyby jinak v zájmu míru byli ochotnými, obětovati nechtějí a nemohou. Toho nechať jsou ve Vídni pamětlivi. V příčině odhodlanosti českého poselstva o tomto kardinálním postulátu vše-českého programu nezůstavuje manifest parlamentarní komise poslanců našich na radě říšské, k voličstvu 12. m. měs. vydaný nižádných pochyb. Řekli v něm, co chtějí a co zavrhují. Konkretně a zcela zřejmě. Nemají, proč by z vůle své positivní a negativní dělali tajemství. Čeho se domáhají, co potírají, může ba musí slyšet a zvědět celý politický svět, nepřítel i přítel. Protože žádné české petitum není křivdou pro národ jiný, protože žádné není nemožností nebo nepoctivostí, protože žádné není atentátem na Rakousko a podmínky jeho bytí, protože naopak každé je splnitelným na půdě a v prospěchu státu a monarchie. Takový ráz má také tento při veškeré rozhodnosti klidně důstojný projev český.

Skrývají-li Němci vůbec a z království zvláště svoje národně-politické punktace, zdaž tím samým nedoznávají, že jsou opakem všech uvedených tu vlastností? Jen dvě jsou možnosti při každém programu. Buď se dá zrealisovati, pak je každý mužný přívrženec jeho povinen, veřejně jej zastávat a zasazovati se všemi silami, by jako celek anebo z části byl uplatněn. Nebo tento program je takový, že musí se a limine zamítnouti jako celek i v částech. Potom ovšem je líp jej smlčet a stajit. Němci, bojíce se vyjíti se svým z úkrytu konferenční síně na světlo denní, prozrazují špatné svědomí, jenom nepoctivost vyhledává tmu, jenom špatnost a zvrhlost uchylují se do skrýší — rozšafnost, přímost a pravda snesou zář a jas nejintensivnější.

Planou a směšnou je výmluva: německý »reichsprogramm«, jak s komickým bombastem opus, dílem již hotové (pro Cechy, Moravu, Krajinu, Tyroly a Dolní Rakousy) dílem chystané, jedním žurnálem oposičním nazváno, nebudiž substrátem pro jednání ani s vládou ani s majoritou. Tajné, pronásledované sekty náboženské mají věrouku pro svoje koby, modlitebny a schůzky, veliké politické strany, nanejméně takové, které hlásají, že jejich interes jest interesem Rakouska, nikdy. A jen humoristický mohlo způsobit effekt, že všichni spolupracovníci, také velkostatkářští, složiti musili svatosvatou přísahu, že se výhradě té nezpronevěří. Humoristický, jelikož je křivopřísežníkův — o dokonce nikoliv usvědčených — několik a protože na nejednoho z účastníků vzneseno na straně německě podezření, že dělá vládě konfidenta.

Hlasatel štyrských radikálů předevčírem rozumoval takto: »Dokud Němci neuveřejní svoje usnesení, nemůže hrabě Thun svolati český sněm. Dokud náš konvent k uveřejnění nesvolí, nemůže se státi. My dlouho nedáme svoji aprobaci, by hrabě Thun dlouho, hezky dlouho zůstal na skřipci.« Kdyby věci jen se tak měly. Mají se však opáčně. Hr. Thun chce vyčkat a vyčká. Do jistého, předurčeného terminu. Bude-li do něho jistota, že Němci s formulováním svých postulátů podnikli vážné dílo, že jim jde o transakci, o kompromis, o dohodu, o věc, o skutečné uklidnění, o možné zmírnění protiv a že presentovati chtějí svůj účet druhým činitelům, aby o něm seriosně bylo jednáno, sněm království Českého sejde se asi po Velikonocích, 5. dubna. Rozhodnou-li se však pro taktiku protichůdnou, sestoupí se ještě v polovině březnové.

Pravda, rozuzlení krise v Uhrách vrhá své reflexy do Rakouka, roznítilo válečnost oposice a vzbudilo v ní naděje, že stupňovanou urputností a neustupností způsobí převrat, pád vlády a nové konstelace parlamentní. »Jako v Uhrách!« — Toť dnes parola všech klubů německých, toť niť, jaká se vine všemi řečmi německých politiků, německých novin.

»Jako v Uhrách!« »Zcela analogicky!« »Pryč s hr. Thunem!« »Pryč s drem Kaizlem!« »Dříve nebude pokoje!« — takové slyšíme hlasy. Jako v Uhrách — — se již v Rakousku stalo. Co pak se vlastně stalo v Uhrách? Banffy padl, oposice submitovala, obstrukce byla zastavena. Banffy byl obětován. Může být o tom spor, zdali musil být. Ale o tom nemůže býti, že nebyl nadarmo a zadarmo. O tom může býti spor, zdali cena, zaplacená za jeho hlavu, je v poměru se ztrátami a škodami na druhé straně. Ale o tom nemůže býti, že cena složena nebo upsána byla. Maďarská oposice chtěla mít uklizenu osobu, ve věci povolila ona. Vyhrála, protože, jak jsem již minulekráte podotkl, v Rakousku se nikdy nerozpakují zachrániti věc bez ohledu na osoby.

Cislajtanská revoluce také chtěla míti jen obětovánu osobu. »Pouze jiné jméno nechť se nám poví a bude dobře. Hr. Badeni přinesen v oběť a po něm Gautsch, který podle střihu německého výnosy Badeniovy oklestil a změnil a přec u německé obstrukce nepo-

chodil. Přišel hr. Thun a nabídl další ústupky. Co byl a co je následek? Obstrukce cislajtanská chce uklizení osob i věcí. Zmizeti mají nejen vedoucí ministrové, také nařízení jazyková z r. 1880, z r. 1898. Nedosti toho: rozbita má býti majorita nynější a zřízena jiná s Němci, bez Čechů, proti Čechům.

Obstrukci ve sněmovně vídeňské byly již vydány osoby a byly již vydány věci — všechno marně. Co se má ještě jí vydati? Co má býti ještě nám vzato? Co se má ještě jí poskytnouti, jí, jejíž právům nebylo ublíženo ani dost málo? Jaké satisfakce má se jí ještě dostati, jí, která nebyla uražena? Čím mají býti ještě smířeni Němci, jichž rovné právo nebylo zkráceno a dotčeno? Quo usque tandem? Jak dlouho bude ještě napínána trpělivost a shovívavost naše?

Nechať se porovná, co mluví a jak jednají poslanci naši, kteří vyšli mezi lid, a to, co mluví a jednají němečtí. Naši jsou apoštoly míru, snášelivosti, rovnosti. Všichni bez rozdílu. Pacák, Škarda, Herold, Stránský, Teklý, Špindler, Hovorka, Grégr, Fořt osvědčili nejlepší porozumění pro kritičnost sitace. Oba poslední, kteří jindy mívali svoje odchylné mínění, přihlásili se solidárně ke společnému postupu. Český klub jeví se takto naprosto svorným v mírumilovnosti, v ochotě dáti státu a Němcům co jejich jest, ale také v odhodlání, nepopustiti nic z toho, co nám náleží.

Co naproti tomu naši odpůrci? Jejich elita, t. zv. liberální velkostatek upadl v nejneomalenější toninu intrasigentních křiklounův a profesionelních strážců politiky rvavé a řvavé. Jest opravdu úžasno, jak dr. Grabmayr, vůdce tohoto velkostatku, jak dr. Gross, člen představenstva strany německo-pokrokové, osvojili si úplně jargon Pommerův. Onen v Meraně 4. února, tento v Jihlavě 26. února mluvili o »loupeži české.« Tyrolský řečník pravil, Čechové že musí býti svrženi s vysokého koně, musí být vyvrženi z většiny a osamoceni. Moravský nazval české úředníky státu nepřátelskými Vencly. Gross a Stürgkh nechtějí míti nižádného vyjednávání s vládou hr. Thuna. Pfersche zase — podle výkladů svých ve vídeňském spolku reformním — žádného s Čechy a hrozí nám — Německem. Z tohoto vysýlají se k unifikaci Němců zdejších s Němci v říši placení emisaři náboženští. Sbírají se peníze po městech pruských pro rakouský Schulverein a ke poprotestantování Němců rakouských. K účelům školským a církevním, v pravdě však k politickým.

To může býti snad lhostejno vládě, která musí vycházeti na vyšší rozkaz někdy v ústrety nepříteli, jenž nechce s ní míti žádného parlamentování, ale nemůže býti lhostejno nám. Jsou věci, ke kterým býti zamlklými nemáme vůle. Budeme a musíme se proti nim ozývat a protestovat co nejhlasitěji, protože čelí přímo proti nám. A nebudeme-li chráněni odjinud, dovedeme se chrániti sami, jsouce si vědomi, že chráníme také zájmy rakouské.

Pan dr. Kanner v »Zeitu« postavil celou baterii děl nejhrubšího kalibru, ze kterých co týden pálí do poslanců českých za to, že

v počátcích jeho časopisu pomáhali ke slávě svými příspěvky. Ale při této střelbě uklouzla mu diagnose velmi správná: rozpoznání, že politika dvoujazyčnosti v Čechách a na severu vůbec a dvoujazyčnosti na jihu je nejlepší pojistkou proti atrakci z venku. Rakouští státníci neměli by pro státní raisonu tolik smyslu, co dopisovatel »Frankfurter Zeitung«?

Kdyby jej měli, dávno by se pro Slezsko bylo stalo, co učinil, svými instrukcemi hr. Thun a dr. Ruber. Je následoval dr. Kaizl. Intimát jeho přidržuje se trojího jazykového pásma smíšených okresů tohoto vévodství, liší se však velmi výhodně imperativní formou. Nemá býti činěno závislým na jazykové kvalifikaci úředníka ani na jeho předpokladě o jazykové kvalifikaci strany, zdali se přijímati má podání a vyřizovati její jazykem, nýbrž příkaz prostě zní: české a polské podání musí býti přijímáno a vyřízeno jazykem, v jakém je. Zároveň uloženo, pro strany české a polské užívati českých a polských tiskopisů.

Odboj, který zosnovali Němci, proti nařízením tří ministrů, zavádějícím toliko část rovného práva pro majoritu v zemi, jest opravdu vrcholem troufalosti. Je možným jenom v exponovaném Slezsku, které bylo již již vydáno na pospas teutonismu.

Soudcové a úředníci odpírají poslušnost svým představeným. Okázale a beze strachu rozkřikují, že se nepodrobí jim, nýbrž terroru a furoru germánskému. Vzdor se provozuje soustavně, okázale, demonstrativně. Ministr může si poroučeti ve smyslu platných zákonů, co chce, opavští, krnovští a těšínští adjunkti, tajemníci a radové si dělají také co chtějí. Nechť se nám udá jediný stát na světě, kde taková anarchie by se trpěla i jen den. Toho soudce bychom rádi viděli, jenž by se osmělil ve Francii, v Anglii, v Americe ba i v tom zbědovaném Srbsku vzepříti se svým chefům. Buď by jej naučili disciplině nebo by jej poučili exemplárně a citelně o nezadatelné autoritě tak, že by všem ostatním zašla chuť, jednati podle jeho příkladu.

Proti Čechům a Polákům spojili se na sjezdě opavském, minulou neděli, všichni Němci ze Slezska. Liberálové i nacionálové, jak filosemité tak antisemité, pravověrní a přeběhlíci. Demel, František Hofmann, Kaiser, Menger a Lecher tam řečnili. Druh druha předstihoval v žalobách na poslovaňování »německé provincie« a v popuzování Němců k výstřednostem plemenným. Ale rekordu dosáhl přece tajemník obchodní komory brněnské, který se stal kočovným kazatelem politickým a dělá vydatnou konkurenci svému rozmilému příteli Wolfovi. Dějištěm vítězství jeho nebyla však Opava, nýbrž Bolzano. Tam na posledním debutu svém tyrolském — již šestém — namlouval dobrodušným posluchačům, pro Slezsko že zavedeny výnosy Badeniovy. Člověk má těžkou volbu naproti takovému nedostatku pravdomluvnosti: má-li pokládati takového agenta provocateura za nevědomce nebo vědomého zlomyslníka. Vždyť neostýchal se šáliti důvěřivé Tyrolany tvrzením, že baron Dipauli učinil, co neučinil ani Badeni: počeštil prý poštovnictví v Čechách!! Proti takovému humbugu ve velkém je těžký boj.

Dr. Kathrein, bývalý president poslanecké sněmovny, věnoval se diplomacii. Je vyslancem vlády k tyrolským Vlachům, jež přiměti chce za určité garancie k návratu na sněm inšprucký. Tridenťané nenaleznuvše povolnosti ke svým zámyslům v příčině administrativní samosprávě a oddělenosti vlašské části země, jej opustili a jsou již několik let v abstinenci. Hr. Badeni je chtěl z ní vyvést. Ale co žádali, nemohl dáti, nemůže žádný ministrpresident.

Baron Gautsch ukončil dvacetiletý školský boj v Tyrolech. Hrabě Thun by rád ukončil národně-politický. Jeho jménem vyjednává dr. Kathrein o kompromis. Kam dospěly tyto transakce, není dosud vidno. Skončí-li příznivě, dr. Kathrein vzdá se nepochybně mandátu vídeňského a stane se zemským hejtmanem tyrolským. Je na jevě, že dorozumění v Tyrolech mohlo by se státi průpravou a vzorem, hlavně pokud jde o národní kurie, pro království České. Již proto a protože také rozdělení zemědělské rady v tomto se stalo dle příkladu tyrolského, třeba věnovati poslání Kathreinovu pozornost, ani nehledě k tomu, že po zdaru jeho Vlachové tyrolští změnili by v parlamentě frontu ke vládě, ke pravici a svým soukmenovcům z Přímoří.

Minul rok, co vstoupil do kabinetu dr. Kaizl. Jako důvěrník poslanců českých, jako jejich zmocněnec a zástupce. Splnil celou měrou všestranné očekávání a skvělým spůsobem ukázal se hoden důvěry, která jej na zodpovědné jeho místo provázela. Osvědčil se však zároveň znamenitým odborníkem, jenž ovládá svůj ressort, jenž není pouhým teoretikem ex cathedra, nýbrž také praktikem.

Prošlý rok byl pro něj dobou vážné a veliké práce. Bylo mu zastávati nejen ministerstvo financí, jemuž ve všech fasích vyrovnání rakousko-uherského náleželo hlavní slovo, nýbrž konati také funkce českého ministra. Musil býti věcným a politickým současně. Veliká tíže spočívala na jeho bedrech. Neschýlila ho. Stojí dnes, jako před rokem, přímo, — dnes požívaje sympatií nejen stejných, ale větších nežli před rokem. Uměl pevnou a šetrnou rukou překonávati svízele a těžkosti úřadu svého a zjednati sobě také respekt odpůrců.

České poselstvo, postupujíc mu po boku, šlo vytčenou linií taktiky, jakouž uznalo za jedině možnou. Dosáhlo na ní úspěchů trvalých. Dnes teprve je český úředník a český soudce v království a markrabství rovnoprávným, dnes teprve náš jazyk v úřadech a soudech rovnocenným. Dnes jinak jsme vyzbrojeni pro eventualní vyjednávání s Němci nežli předloni. Máme již valný díl toho, čeho bychom jím mohli nabyti. Jsme morálně a fysicky posilněni vůči nim a na cestě ke paritě učinili jsme vážný krok.

Dnes je české poselstvo přes episodu říšské volby na Písecku a zemské na Blatensku jedním a jednotným sborem — největším v parlamentě vídeňském. Není národa v Rakousku, jenž měl by zastoupení tak homogenní, tak svorné v cílech a názorech jako národ český.

Hr. Thun a kruhy rozhodující měli by povděčni býti, že celý národ sešikován je za poslanci svými k politice nynější a neměli by

zatlačovati je s čáry, která svědčí sice zájmům našim ale také státním. Jest interesem rakouským, aby nebyla ke vzpouře na německé levici na jevo dávána nižádná slabost a málomoc, které jsou nejen nemístnými a bezúčelnými, ale také škodlivými, protože podněcují toliko rozmach její, nýbrž moudrá pevnost, vytrvalost a houževnatost. Ke smíru, k povolnosti a ke spřátelení se s poměry nezměnitelnými je tyto přivedou spíše nežli nevčasná, nemoudrá, nestátnická konivence.

Ve Vídni, 6. března 1899.

Jos. Penížek.

(Přehled politický zahraniční odkládá se pro náva1 jiné látky.)

Z cizích revuí.

O budoucnosti Rakouska. (Dokončení.)

Za málo složité doby Marie Terezie byly funkce státní velmi jednoduché a centralismus mohl se snad zdáti prospěšným; dnes za intensivního žití hospodářského a společenského hubí soustava ta říši, protože nelze stejně spravovati země bohaté (Čechy, Moravu, Slezsko) a chudé (alpské, Halič, Dalmacii). Ovšem spojila Němce a jakkoli zachovávají místní vlastenectví právě jako v Německu, mohli by radikálové získat i Němce štýrské a tyrolské, předstírajíce kruté pronásledování jejich bratří, jež nikdo neviděl, ale v něž každý věří, kdežto o boykotu českých dělníkův a zřízenců nikdo neví. Úřední Německo dosud nepodporovalo tento směr všeněmecký, však nadšení národní může poměry obou říší vážně ohroziti. Dlužno zabrániti všemožně, by otázka německá nestala se otázkou rakouskou a zrušiti centralismus, který vyvolal nároky Němců.

Sněmům se musí vrátiti právo voliti do rady říšské, jež bude méně četnou a způsobilejší k práci; ovšem nutno národním a sociálním menšinám zajistiti právo poměrného zastoupení a vymýtit z ústředního parlamentu otázky národní tím, že by se národnostem zabezpečila práva jejich zvláštními zákony, zavedly kurie národní s právem véta, ač-li nemá krise se vléci do nekonečna.

Centralismus zavedený převratem státním může býti potlačen týmž způsobem, třeba Němci byli tím dohnáni k nejhoršímu. Nikdo nechce se dotknouti zákonných práv jejich, a němčina bude vždy míti vynikající místo v armádě a správě ústřední; Němcům alpským dlužno popřáti rozsáhlou samosprávu.

Ústavní krise nemůže posíliti zahraniční poměry říše, ač vnitřní zmatky ji neseslabily: finance nebyly nikdy skvělejšími. Země zbaveny pouta centralismu budou moci poskytnouti státu, čeho bude jako velmoc potřebovati. Není třeba obávati se o vojsko: bylo-li kdy poraženo, stalo se to vinou těch, kteří mluvili pouze německy. Vnitřní poměry mohou arci působiti na světové postavení říše.

Mezi Evropou utvářející se teprve a východem tureckým bylo potřeba silného státu, jenž by chránil vývoj západu. Toto poslání dějinné se nepodařilo králům českým neb uherským, nýbrž teprve Ferdinandu I., jenž země ty spojil r. 1526.; měl zajistiti národům svým mír a bezpečnost. Panovníci jsouce císaři svaté říše římské a ochranci katolictví toužili po nadvládě v Evropě a světě čerpajíce z bohatých pramenů zemí koruny české.

Smrtí Karla VI. nastala nevyhnutelná katastrofa. Marie Terezie ztratila Slezsko, jehož nevyčerpatelné bohatství bylo často posledním zdrojem úvěru císařů římských. Říše odolala otřesům doby napoleonské, ale ve stol. XIX. myšlenka národnostní způsobila jí nové nesnáze, proto ve Vídni germanisovali bezohledně.

Však Italie a Německo sjednotily se na ujmu Rakouska a rakouské sny se rozplynuly navždy. Ve Vídni nebyli si vědomi, že stát složený tak různě má jediný důvod, totiž, aby byl útočištěm národů, jež jsou příliš malými, aby byly samostatnými, a přece dosti silny, aby obhájily svou svobodu a že je třeba jim zajistiti volný vývoj.

Ztrativši nadvládu v Německu, obrátilo se Rakousko na východ, ale příliš pozdě. Kdyby bylo kdysi využitkovalo vítězství prince Eugena, bylo by si pojistilo lepší budoucnost. Nabytí Bosny a Hercegoviny r. 1878. bylo náhradou za Lombardsko a Benátsko, ale Rakousko chtělo také nabyti vlivu na Balkáně a octlo se tak na cestě nebezpečné, jež jen náhodou neskončila katastrofou. Rakousko jako stát katolický může si získati jednotlivce mezi Slovany, ne však massy lidu pravoslavného, jak patrno v zemích zabraných přese všechno šetření jazyka lidu.

Proto vzdalo se svého antagonismu k Rusku, jež pokroky v Asii stávalo se lhostejným k Balkánu. Jest otázka, jak lze poměr k Rusku srovnati s trojspolkem, který trvá stále, ale má základ příliš úzký, protože politika evropská vztahuje se nyní na celý svět. Trojspolek podobá se starým klavírům, na nichž se hrávalo za dávných časů: chovají se jako vzácné památky, ale otevrou-li se za slavných příležitostí, nelze z nich vylouditi krásných zvuků, jako kdysi. Úmluva ta prokázala Evropě veliké služby, povzbudivši spolek rusko-francouzský a založivši rovnováhu v Evropě, umožnila státům podniky osadní, z nichž ale povstaly nové kombinace, takže v Číně stály Francie, Německo a Rusko proti Anglii. Trojspolek pozbývá významu: antagonismu Rakouska a Ruska není již od přípitků Petrohradských z roku 1897. a shoda obou je pevnější, než se myslí. Rusko není již hypnotisováno sentimentálním snem, jehož symbolem byla Sv. Žofie, mocné černomořské loďstvo zajišťuje jižní hranici jeho i bez Cařihradu, a nechce se právě jako Rakousko mísiti do drobných pletek balkánských, jak hr. Goluchowski řekl za posledních delegací.

Anglii, jediného nebezpečného konkurrenta v příčině Cařihradu, může držeti jinde v šachu, i kdyby se spojila s Amerikou, neboť dráha sibiřská a zakaspická váží více, nežli mocné loďstvo v boji s Anglií. Jiný mocnější činitel povstal Rusku v Cařihradě a Malé Asii, totiž Německo, které zaplavilo Balkán svými výrobky, vytlačivši

francouzský, anglický a rakouský průmysl a získalo dráhy v Malé Asii, jež spolu s drahami perskými budou nejkratším spojením s Indií. Také ve Vídni seznají snad, že Rakousko ztrácí nejen trhy východní, nýbrž i vliv v Cařihradě. A přece se tvrdí, že trojspolek jest, čím býval! Má ovšem v Rakousku vřelé zastance, totiž Němce, kteří by jemu podřídili i právo suverenity říše rakouské, jak se ukázalo při odpovědi hrab. Thuna na interpellace v příčině vypovídání Slovanů z Německa.

Rakousko jest a zůstává velikým státem, majíc silné, dobře organisované vojsko, jež může rozhodovati pří konfliktech, na kterých bude záležeti budoucnost Evropy. Nepotřebuje se uchylovati pod křídla jiné mocnosti, stačí, vyplní-li své pravé poslání, hájíc nezávislost svou a jsouc zárukou míru a rovnováhy evropské. Upřímnou shodou s Ruskem se může vybaviti z područí německého. K tomu jest arci potřeba reorganisace vnitřní, musí přemoci nároky radikálů německých, ohrožující budoucnost říše a mír evropský. Od shody s Ruskem nemusí již vyslanectví německé ve Vídni pokládati za nejvyššího rozsudího svých skutků. Německo začíná se již zajímati o agitaci všeněmeckou, způsobenou Schönererem. Ve výstředních hlavách pangermánů se vylíhla myšlenka o nové říši německé sahající od Hamburku do Terstu, ba až do Malé Asie, protože Cařihrad je pouze filiálkou Berlína, tedy až ku branám Indie. Nová svatá říše vládnoucí celému světu! Nebezpečí je v dalším vzrůstu této irredentistické agitace. Kdyby získala všechny Němce i sedláky alpské, nemohla by ani vláda německá odolati nátlaku veřejného mínění. Žádný stát evropský nesměl by připustiti, aby všeněmecká myšlenka zvítězila a Rakousko bylo rozkouskováno; v tom je ochrana jeho budoucnosti. Vláda rakouská musí agitaci všeněmeckou učiniti neškodnou. Většina rakouských národů přeje si, aby stát byl silným a aby v něm žíti mohli svobodně.

V otázkách vojenských a hospodářských, vyžadujících jednoty, přejí sobě shody. Heslo zní: »Žádný národ privilegovaný, nýbrž Rakousko všem národům.« V cizině domnívají se již, že různé články říše spojuje již jen osoba panovníkova, však pessimismus ten je neoprávněn; národy těšící se svobodě budou vše obětovati, by hájily historickou dynastii. Jedině neprozíravost státníků mohla by ohroziti budoucnost mocnářství. Rakousko má vše, čeho potřebuje, aby zůstalo velikým státem jako dříve, ano aby se stalo ještě něčím větším, totiž státem, jenž by loyálně hájil rovnováhu evropskou na místě nejnebezpečnějším. Doufejme, že dovede se státi takovým státem!

*

O české otázce pojednává František hr. Lützow v prosincovém čísle r. 1898 měsíčníku »The nineteenth century« a nebude nezajímavo povšímnouti si tohoto článku.

V úvodě připomíná spisovatel mínění tak často se vyskytující v politickém hovoru, že minulost Evropy náležela plemeni latinskému, přítomnost náleží německému a budoucnost plemeni slovanskému. Nelze ovšem dokázati ani vyvrátiti tohoto dalekosáhlého tvrzení, avšak rozpínavost a vývoj slovanského plemene v posledním století jest za-

jisté nejdůležitějším jeho zjevem. Ohromná rozsáhlost ruské moci jest snad známější nežli to, že právě v tomto století přišel tam národní slovanský jazyk místo francouzského a německého ve výhradní užívání v kruzích učenců a vzdělanců vůbec. Slovanský jazyk velmi pravděpodobně též v baltických provinciích ruských zaujme místo německého a švédského. Také zřízení nezávislých slovanských vlád v bývalých tureckých provinciích zasluhuje zde připomenutí.

Daleko méně známým jest však znovuzrození národního slovanského vědomí v Čechách, zemi obklíčené skoro na všech stranách německými zeměmi, nejzápadnější stráži slovanského plemene.

Spisovatel počíná líčením následků bělohorské bitvy pro český stát v ohledu politickém, náboženském, národohospodářském a národním. Odtud přechází ku příčinám národního znovuzrození, z nichž uvádí jednak germanisační politiku císaře Josefa II., jednak jeho osvětové ideje, jež uvolněním tlaku censury umožnily r. 1786 vydávati první české noviny. Do jeho doby spadá založení královské společnosti nauk, jež, ač cizím jazykem, přece budila zájem o domácí dějiny. Vliv francouzské revoluce byl též veliký; touha po svobodě jevila se v úsilovné snaze oživiti národní jazyk a nabyti bývalého svobodného zřízení; ruské voje táhnoucí Čechami do bitvy u Lipska, přispěly k oživení citu slovanské vzájemnosti.

České národní hnutí bylo literárním, poněvadž pro absolutistickou vládu nemohlo býti jiným. Tehdejší činnost sněmovní omezovala se jen na formální povolování daní.

Několika vřelými slovy oceňuje spisovatel literární činnost našich buditelů, Jungmanna, Palackého a Kollara. Mluví o založení společnosti musejní r. 1827, o jejím časopise a Matici české.

Aby cizině ukázal, jak nepatrný počet spisovatelů tvořil tehdáž náš literární svět, uvádí poznámku, kterou Jungmann pronesl k Markovi a Presslovi, rokujícím o budoucnosti literatury české. »Kdyby strop tohoto pokoje na nás spadl, bylo by veta po české literatuře« a líčí nesmírnou radost tehdejšího vlastence, který slyšel dva slušně oděné lidi rozmlouvati česky na Příkopě v Praze.

Dále líčí počátek politického života našeho okolo r. 1840 ve sněmu českém, kde někteří šlechtici poukazovali ke staré slávě království a pronášeli stesky do finanční správy země; zmiňuje se o jejich snahách r. 1847 o zmírnění censury, rozmnožení zástupců měst ve sněmu a vyučování češtině na gymnasiích. Bouře následujícího roku zmařily nejen to, ale i snahy o administrativní spojení zemí koruny české.

Pisatel vysvětluje, kterak země české byly vídeňským kongressem r. 1815 přivtěleny ke svazku německých zemí, jež r. 1848 odbývaly ve Frankfurtě svůj první národní sněm, kterak Čechové návodem Palackého se ho nesúčastnili a kterak tím došlo ku slovanskému sjezdu v Praze, jemuž vzbouření pražské připravilo náhlý konec. Čechové súčastnili se zasedání ústředního sněmu ve Vídni, později v Kroměříži, jejž absolutismus r. 1849 rozehnal. Líčí absolutistickou vládu německých úředníků v Rakousku od r. 1849 do r. 1859 a jejich

bezměrné úsilí o potlačení národního hnutí a jazyka českého, kdy pouhé přiznání se k národnosti české bylo důvodem k policejnímu dohledu.

Po nezdaru italské výpravy nastala národům rakouským doba ústavnosti. Spisovatel zabývá se podrobně složením sněmu království českého a způsobem voleb do něho; ukazuje nespravedlivost volebních řádů Schmerlingových zvláště v Čechách, kde mnohde německý poslanec připadne na 2.500, kdežto český až na 25.000 voličů; sněmy volily poslance do říšské rady, kterou Čechové opustili. Následkem toho Schmerling padl a nešťastný výsledek války r. 1866 porazil jeho nástupce hr. Belcrediho, jenž měl uspokojiti národy. Za Beusta provedl se dualismus. V Předlitavsku Beust udržoval Němce v převaze, Čechové opustili r. 1867 sněm český. Rok potom vydali deklaraci o státoprávním poměru království českého s Moravou a Slezskem vůči říši, s níž mají jen vladaře společného. V Čechách se za to tehdáž vládlo útisky a pomocí německé menšiny.

Pro trpný odpor Čechů a Slovanů vůbec padla tato soustava a hr. Hohenwart vyjednával s Čechy, kteří r. 1871. přišli do sněmu, jenž nabyl rázu ústavodárného shromáždění. Spisovatel uvádí známá slova královského poselství o uznání práv království Českého a přísaze korunovační, načež se dnes v Evropě skoro úplně zapomělo, tak že jest málo známo, kterak byli Čechové tehdáž blízkými svého cíle. Pocit tohoto sklamání jest značným činitelem nespokojenosti jevící se občas ve výtržnostech. Sněm vypracoval ústavu pro země koruny české, jež měly býti spravovány zástupcem císařovým, odpovědným pražskému sněmu. Jiné zákony zaručovaly právo a jazyk německému obyvatelstvu v Čechách. Leč pojednou byl hr. Hohenwart propuštěn a německá liberální vláda kníž. Adolfa Auersperga byla u vesla od r. 1871. do r. 1879. Čechové zase vystoupili z říšské rady i ze sněmu. Nové a marné potlačování Čechů. Přes to se Čechové vzmáhali v literatuře, v jazyku i ve vědách. Odporem proti zabrání Bosny a Hercegoviny liberální strana vzala za své a hr. Taafe stal se předsedou ministerstva. Čechové vstoupili do zákonodárných sborů se státoprávním prohlášením. Pisatel vykládá utvoření se českého klubu na říšské radě, vysvětluje rozdíl mezi konservativním a liberálním velkostatkářstvem. Vypočítává ústupky Čechům od vlády Taafovy, zvláště zabezpečení většiny ve sněmu království českého. Zejména důležitým jest otevření české university v Praze jako doklad jazykové vyspělosti. Věhlasem zvláště právnická fakulta česká předstihuje německou. Čechům prokázal tím hr. Taaffe největší službu zejména pro dorost úřednictva, v Rakousku tak důležitého činitele. Němci byli stále v oposici. R. 1886. vystoupili ze sněmu českého a měli býti usmířeni známými punktacemi r. 1890. Pojednává o Staro- a Mladočeších; tito zvítězili rok před tím při sněmovních volbách, takže s Němci vyjednávali jen Staročeši, strana to, té doby beze vší opory v národě. Proto úmluvy ty znamenající seslabení Čechů vůči německé menšině silným odporem Mladočechů padly a Staročeši úplně byli zatlačeni s politického jeviště.

(Dokončení.)

Směs.

Ze statistiky rakouských pošt a telegrafů. Statistické oddělení c. k. ministerstva obchodu vydalo před nedávnem statistické přehledy o poštách a telegrafech. Vyjímáme a upravujeme některá zajímavá data.

V roce 1896 bylo ústavů poštovních v Cislajtanii 5669., v roce 1897. 5754, tedy o 85 více; telegrafních úřadů v roce 1896. 4785, v r. 1897 4942, tedy o 157 více.

Veškerá poštovní správa rozdělena jest v 10 obvodů poštovních a telegrafních ředitelstev ve Vídni, Praze, Brně, Linci, Štýrském Hradci, Terstu, Insbruku, Lvově, Černovicích a Zadru.

V království Českém s rozlohou 51.948 čtverečních kilometrů a s 5,843.094 obyvateli bylo poštovních i telegrafních úřadů ze všech rakouských zemí nejvíce. Poštovních úřadů bylo v r. 896. 1328, v r. 1897. 1347, tedy o 19 více; telegrafních v r. 1896. 1357, v r. 1897. 1388, tedy o 31 více.

Jeden poštovní úřad připadal v Čechách na 4337 osob; jeden telegrafní úřad na 4327 obyvatelů

V ostatních zemích jeví se tento poměr:

V roce 1897. bylo:

	úřadů poštovních	úřadů telegrafních		úřadů poštovních	úřadů telegrafních
na Moravě	635	456,	v Krajině	156	116,
ve Slezsku	178	125,	v Přímoří	184	130,
v Dolních Rakousích .	698	717,	v Tyrolech a Vorarlberku . . .	411	313,
v Horních Rakousích	370	263,	v Haliči	817	644,
v Solnohradech . . .	114	95,	v Bukovině . . .	93	78,
ve Štýrsku	422	370,	v Dalmacii	151	110.
v Korutanech	178	137,			

V zemích nejprůmyslovějších, s dopravnictvím značně rozvinutým, v Čechách a Dolních Rakousích totiž, převyšuje počet telegrafních úřadů počet ústavů poštovních; v zemích ostatních jest tomu naopak.

Na sklonku roku 1898 jednala obchodní a živnostenská komora v Liberci o zřízení nového poštovního ředitelství pro severní Čechy v Liberci. Žádost svou ku ministerstvu obchodu podanou opírá o skutečnosť, že obvod pražského ředitelství jest velice rozsáhlý. Žádný jiný poštovský správní obvod neobsahuje ani přibližně tolik úřadů poštovních a telegrafních, jako pražský (1347 resp. 1388). Toť ovšem pravda, nikoliv však důvod k dělení. Obvod království Českého není tak veliký, aby nedala se udržeti jednotná poštovská správa; Halič jest rozlohou svou ještě větší.

Spíše snad tají se v žádosti obchodní a živnostenské komory v Liberci jiné, politické důvody: Sesílení Liberce, seslabení Prahy, pokus o částečné administrativné dělení království Českého. Věc zasluhuje hlubšího povšimnutí, než by se zdáti mohlo. Až obchodní komora Liberecká tiše pro myšlénku svou zjedná si souhlas ministerstva obchodu, bude snad odpor již opozděný.

Jak poštovnictví rakouské se rozvíjí, dokazují tyto číslice:

	1896	1897
Personál při poštách a telegrafech zaměstnaný čítal	37.069	38.092;
počet zásilek poštou dopravených (nečítaje noviny) .	917,098.960	997,521.002;

	1896	1897
z toho: pošta listovní (vyjímaje noviny)	845,720.720	922,806.730;
poštovní poukázky peněžní	22,371.278	23,344.111;
zásilky jízdné pošty	43,605.280	45,691.040;
a t. d.;		
celkový počet zaslaných telegramů úředních i neúředních	13,213.633	13,771.084.
Telefon:		
Sítí místních	188	204;
interurbaních linií	73	83;
délka drátů v *km*	74.630	97.947;
Účastníků stálých	20.556	24.105.
Pneumatická pošta ve Vídni:		
Celkem dopraveno telegramů, listů, dopisů atd. . .	4,770.638	5,030.741.
Finanční výsledek pošt a telegrafů:		
Celkové příjmy	44,373.724	44,650.851;
vydání	41,742.829	40,705.717;
přebytek	2,630.895	3,945.134.

Z řady různých číslic vyjímáme ještě statistický přehled pošt a telegrafů v evropských státech dle stavu z r. 1897.

Na jeden poštovní úřad připadá:

	obyvatelů	čtverečních kilometrů
v Rakousko-Uhersku	3.963	59·6,
v Rakousku	4.152	52·1,
v Uhersku	3.731	68·8,
v Bosně a Hercegovině	18.774	607·9,
v říši německé . . .	1.517	15·7,
ve Velké Britannii a Irsku	1.873	15·1,
ve Francii	4.366	60·4,
v Italii	3.960	36·2,
v Rusku	13.279	2.305·3,
ve Švédsku	1.775	155·5,
v Norvéžsku	986	152·6,
v Dánsku	2.152	39·0,
v Nizozemí . . .	3.864	25·5,
v Lucemburku . .	2.559	30·5,
v Belgii	6.882	30·7,
ve Švýcarsku . . .	845	11·9,
ve Španělích (r. 1894)	5.965	171·4,
v Portugalsku . .	4.014	73·6,
v Řecku	6.299	179·6,
v Rumunsku . . .	1.765	52·3,
v Srbsku (r. 1891)	21.007	453·8,
v Bulharsku a vých. Rumelii	16.716	488·1,
v Turecku	?	?

Zajímavo jest přirovnat tyto číslice:

V říši německé připadá jedna pošta . . na 1517 obyvatelů a 15·7 km^2,
v Rakousko-Uhersku . . . . » 3963 » a 59·6 »
ve Francii však teprve . . . . » 4336 » a 60·4 »

Pozorování toto není, soudíme, ojedinělé; v průmyslu, obchodu i dopravnictví v četných oborech předstihl novodobý rozvoj Německa starou kulturní Francii.

V statistice pošt a telegrafů vydané (před nedávnem) c. k. ministerstvem obchodu jest ještě spousta čísel, jež ovšem teprve přirovnáním neb dalším výpočtem bylo by dlužno učiniti výmluvnými a zajímavými. Úkolu toho dnes však se již neujímáme.

—*er.*

Redaktor **Prokop Podlipský.** Vydavatel **Edvard Beaufort.** — Tiskem **Edvarda Beauforta v Praze.**
Nákladem vlastním.